

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ
ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΦΗΡΜΟΣΜΕΝΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗΣ

Γραφείον: ΟΜΗΡΟΥ 8, ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ Κ. ΚΑΚΟΥΛΙΔΗ • Τηλ. 31-703

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ε. ΛΕΜΠΕΣΗΣ

ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- Ε. ΛΕΜΠΕΣΗΣ: "Επαναστατική μάζα (με ιδίαν την Ε. Λ. ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗ: Τό πολίτευμα κατὰ τὴν ἑλληνικὴν κρίσιν. Σοσιαλιστικά πειράματα μετὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον.
- WALTER SHULTZ: Πειρατισμός.
- Ε. ΛΕΜΠΕΣΗΣ: Κοινωνιολογία τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.
- Κ. Δ. ΚΑΡΑΒΙΔΑ: Κοινωνικὸν πρόβλημα τῆς Βουλγαρίας.
- ADOLF WERBER: Κολλεκτιβιστικὴ οἰκονομία.
- LUDWIG MISES: Ὁ σοσιαλιστικὸς πόλεμος.
- GUSTAVE LE BON: Κοινωνικὴ ἀναρχία.
- Κ. ΚΑΡΑΝΙΚΑ: Τὸ πρόβλημα τοῦ πληθυσμοῦ μετὰ τὸν πόλεμον.
- ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΔΕΒΟΛΙΤΗ: Ἡ ἀνακατανομὴ τῶν βαλκανικῶν ἐδαφῶν.
- ΒΑΣ. ΛΑΟΥΡΔΑ: Γένος καὶ ἀριστοκρατία τῶν Ἀθηναίων.
- ALFRED ZIMMERN: Ἡ πολιτικὴ σκέψις τῶν ἀλλοτρίων Ἑλλήνων.
- Ι. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ: Ἡ Ἑλλὰς ὡς ἰδέα, ὁ πόλεμος καὶ οἱ ἰδεολογίες. — Τὸ πνεῦμα τοῦ Νεοελληνισμοῦ καὶ ἡ τροπὴ τῶν καιρῶν (Β. Λαοῦρδας).
- Ξ. ΖΟΛΩΤΑ: Ἡ Ἑλλὰς πρέπει νὰ γίνη βιώσιμος (Κ. Καρανίκας).

40

Συλλεκτικό τεύχος

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
ΑΝΟΙΞΗ 2005 • 18ος ΧΡΟΝΟΣ • Β' ΠΕΡΙΟΔΟΣ • ΤΙΜΗ 6 € • ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ
ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΤΑΙ

ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΑ

Γιάννης Βλαχογιάννης (Ε. Λ.)

**Η ΠΛΗΡΗΣ ΣΕΙΡΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗΣ
ΤΟΥ Ε. ΛΕΜΠΕΣΗ ΣΕ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΤΥΠΩΣΗ**

ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ
ΣΕ Γ' ΕΚΔΟΣΗ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΕΝΗ

ΜΕΛΕΤΗΣ Π. ΜΕΛΕΤΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑΡΧΩΝ

- Κοινωνία
- Ιδεολογία
- Οικονομία

Γ' ΕΚΔΟΣΗ
ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΕΝΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΝΑΧΩΣΗ

Ποιές είναι οι βαθύτερες γενεσιουργές αιτίες της τελευταίας στρατιωτικής Δικτατορίας στην Ελλάδα; ποιά ήταν τα χαρακτηριστικά και η κοινωνική προέλευση των αξιωματικών που ανέτρεψαν την Δημοκρατία και την καθεστουκία τάξη την Ουελλώδη νύχτα της 21ης Απριλίου 1967; ποιές ιδεολογικές επιρροές κρύβονταν πίσω από τις πράξεις τους και ποιά ήταν τα αληθινά και ανομολόγητα κίνητρό τους; αποτελούσε τό καθεστώς τους ρήξη με τό παλαιοκομματικό κατεστημένο ή συνέχειά του με άλλη μορφή; ποιοί ήταν οι «νασερικοί», ποιοί ονομάστηκαν «κανταφικοί» και τί ακριβώς σήμαινε ό λαϊκισμός τους; ήταν ή 21η Απριλίου φασιστικό καθεστώς ή όχι; ποιά ήταν ή στάση του ελληνικού λαού απέναντι στην Δικτατορία; ποιά ήταν ή πραγματική σχέση της στρατιωτικής χούντας με την βασιλική δυναστεία, την όποία τελι-

κώς ανέτρεψε; ποιές είναι οι

ομοιότητες και ποιές οι διαφορές μεταξύ

της 21ης Απριλίου και της 4ης Αυγούστου του στρα-

τηγού Μεταξά; πόσο δεξιά ήταν ή 21η Απριλίου; υπάρχουν κοι-

νά σημεία της με τό ΠΑΣΟΚ του Ανδρέα Παπανδρέου; είναι βάση ή απο-

ψη ότι ή Δικτατορία επέτυχε λαμπρά αποτελέσματα στον οικονομικό τομέα;

Μετά από δεκαετή έρευνα, με συλλογή ανέκδοτου υλικού και άγνωστων στοιχείων, συνεντεύξεις με δεκάδες πρωταγωνιστές της εποχής και αξιοποίηση προσωπικών αρχείων, χρησιμοποιώντας στατιστικούς πίνακες και εκθέσεις του ΟΟΣΑ, ό Μελέτης Μελετόπουλος συνέθεσε ένα συναρπαστικό κείμενο, που αποτελεί την πρώτη ουσιαστικά επιστημονική εργασία για τή Δικτατορία της 21ης Απριλίου. Ό συγγραφέας προσπάθησε να ξεδιαλύνει την μυθολογία που υπάρχει για ένα καθεστώς που κατέλυσε τις ελευθερίες του ελληνικού λαού και σφράγισε την πτώση του με την κυπριακή τραγωδία. Στο πρώτο μέρος του βιβλίου εξετάζεται ή κοινωνική προέλευση και ή προσωπικότητα των πρωταγωνιστών, των συνεργατών και των υποστηρικτών τους, καθώς και ή ταυτότητα των ανθρώπων που αντιστάθηκαν στη Δικτατορία χωρίς διασταγμό. Στο δεύτερο μέρος αναλύονται τά διάφορα ιδεολογικά ρεύματα καθώς και ή προσωπικότητα, τό έργο και ή σκέψη των ανθρώπων που επηρέασαν ή προσπάθησαν να επηρεάσουν τις εξελίξεις και να προσδώσουν ιδεολογικό περιεχόμενο στην εκτροπή. Στο τρίτο μέρος παρουσιάζονται οι οικονομικές εξελίξεις την περίοδο αυτή, ή οικονομική και κοινωνική πολιτική της Δικτατορίας, τό πενταετές της πρόγραμμα και ή σχέση της με τό κεφάλαιο, την εργατική και την αγροτική τάξη. Παρατίθεται επίσης τό πλήρες χρονικό των γεγονότων, από την άνοδο ως την πτώση των Συνταγματαρχών. Στο βιβλίο δημοσιεύονται τέλος 40 ανέκδοτες φωτογραφίες της εποχής.

ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ 40

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Β' ΠΕΡΙΟΔΟΣ 18ος ΧΡΟΝΟΣ ΧΕΙΜΩΝΑΣ 2004-2005 ΤΙΜΗ: 6 €

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

Μελέτης Η. Μελετόπουλος

ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ

Κωνσταντίνος Σπηλιώτης

ΒΟΗΘΟΣ ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ

Κωνσταντίνος Γιαννακόπουλος

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Χρήστος Βρούσσης, νομικός • Νέδα Κανελλοπούλου, νομικός-συνταγματολόγος • Αλέξανδρος Κόντος, γλωσσολόγος-νομικός-φιλόλογος • Σπύρος Κουτρούλης, οικονομολόγος • Άθηνά Λιάπη, κοινωνιολόγος • Γιάννης Μαθιουδάκης, φιλόλογος • Γεώργιος Π. Μαλούχος, πολιτικός επιστήμων • Χρήστος Π. Μπαλόγλου, ιστορικός της οικονομίας • Χρήστος Παύζης, φιλόλογος • Γιάννης Παπαδόπουλος, πολιτικός επιστήμων, καθηγητής Πανεπιστημίου Αωζάνης • Έση Παπαλάη, κοινωνική ψυχολόγος • Γιώργος Σκουλάς, κοινωνιολόγος • Κωνσταντίνος Σταματόπουλος, ιστορικός

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΗ - ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Χρήστος Π. Μπαλόγλου

ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ

Βαγγέλης Δουβαλέρης - Παναγιώτης Τσολιάς

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ - ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ

Γιάννης Μαθιουδάκης

ΚΑΛΑΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Ευτέρπη Τρίμη

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ

Άγγελική Κουτσούκου
Μηλαράκη 68, 111 45 Αθήνα
τηλ. 210.85.47.421
e-mail: nkouts@ath.forthnet.gr

ΝΟΜΙΚΟΣ ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ

Χρήστος Βρούσσης

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑΣ - ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Τ.Θ. 63535, Φύλοθξη 152 37
τηλ. 210.68.12.723

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ

Εκδόσεις Παπαζήση ΑΕΒΕ
Νικηταρχά 2 & Έμμ. Μπενάκη, 106 78 Αθήνα
τηλ.: 210.38.22.496 - 210.38.38.020
fax: 210.38.09.150

ISSN 1105-8099

www.newsociology.gr

Περιεχόμενα

Άπό τήν Διεύθυνση..... 5

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

Τεύχος 1

Σεπτέμβριος 1945

(σσ. 7-58)

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

Τεύχος 2

Όκτώβριος 1945

(σσ. 59-110)

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

Τεύχος 3

Νοέμβριος 1945

(σσ. 111-146)

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

Τεύχη 4-5-6

Δεκέμβριος 1945,

Ίανουάριος-Φεβρουάριος 1946

(σσ. 147-198)

Ἡ *Νέα Κοινωνιολογία* κυκλοφορεῖ κάθε ἐξάμηνο στὰ βιβλιοπωλεῖα καὶ στὰ περίπτερα. Ἀποστέλλεται κατ' οἶκον στοὺς συνδρομητές. Τιμὴ τεύχους: 6 εὐρώ. Τιμὴ ἐτήσιας συνδρομῆς (2 τεύχη): 10 εὐρώ. Τιμὴ ἐτήσιας φοιτητικῆς συνδρομῆς: 9 εὐρώ. Ἰδρύματα, Ὄργανισμοί, Τράπεζες κλπ.: 20 εὐρώ. Παλαιὰ τεύχη διατίθενται στὰ γραφεῖα τοῦ περιοδικοῦ καὶ στὸν ἐκδοτικό οἶκο.

Ἡ *Νέα Κοινωνιολογία* δέχεται ἄρθρα, ἐργασίες κλπ. Οἱ δημοσιευόμενες ἀπόψεις ἐκφράζουν ἀποκλειστικά τοὺς συγγραφεῖς τους, οἱ ὅποιοι εἶναι ὑπεύθυνοι γι' αὐτές. Δημοσιεύεται κάθε εὐπρεπῆς ἐπιστολή πού λαμβάνει τὸ περιοδικό. Χειρόγραφα δὲν ἐπιστρέφονται. Τὰ ἀποστέλλόμενα στὴν *Νέα Κοινωνιολογία* ἄρθρα ὀφείλουν νὰ εἶναι ἀδημοσίευτα, πρωτότυπα, ἐπιστημονικά, εὐπρεπῆ καὶ συντεταγμένα σέ ὀρθὰ ἐλληνικά. Ἀποκλείονται κείμενα πού πολιτικολογοῦν ἄμεσα ἢ ἔμμεσα καὶ προσπαθοῦν νὰ προωθήσουν μὲ οἰονδήποτε τρόπο συγκεκριμένα προσωπικά ἢ ὁμαδικὰ συμφέροντα. Οἱ στῆλες τοῦ περιοδικοῦ εἶναι ἀνοικτές σέ ὅλα τὰ ρεύματα τῶν ἰδεῶν. Ὁ πλουραλισμός εἶναι ἡ μόνη «γραμμὴ» του. Τὸ περιοδικό αὐτό ἀποτελεῖ ἐλεύθερο βῆμα διαλόγου καὶ δὲν ἔχει ἐπιστημονικές, ἐπιστημολογικές ἢ ἄλλες προκαταλήψεις.

Οἱ ἐργασίες πρέπει νὰ ὑποβάλλονται ἀπαραιτήτως δακτυλογραφημένες σέ διπλό διάστημα μέχρι 25 σελίδες χωρὶς τὴν περίληψη, τίς παραπομπές καὶ τὴν βιβλιογραφία, σέ τρία ἀντίτυπα (προαιρετικά καὶ σέ ἠλεκτρονικὴ μορφή).

Τὰ ἄρθρα κρίνονται σύμφωνα μὲ τὸ διεθνῶς καθιερωμένο «blind system».

Ἡ ἐργασία πρέπει νὰ ἔχει:

1. **Σελίδα τίτλου** μὲ τὸν τίτλο τῆς ἐργασίας (μέχρι 10 λέξεις) καὶ τὰ ὀνόματα τῶν συγγραφέων, τὴν διεύθυνση καὶ τὸ τηλέφωνό τους. Ἀπαιτεῖται σύντομο βιογραφικό σημεῖωμα τοῦ (τῶν) συγγραφέως (-φέων).
2. **Σελίδα περίληψης** (abstract). Ἡ περίληψη δὲν πρέπει νὰ ὑπερβαίνει τίς 200 λέξεις. Ἀνακεφαλαιώνει τὸν στόχο τῆς ἐργασίας, τὴν μέθοδο, τὰ ἀποτελέσματα καὶ τὰ συμπεράσματα.
3. **Σελίδα περίληψης** στὰ ἀγγλικά ἢ γαλλικά.
4. Τὸ κείμενο τῆς ἐργασίας μὲ κατάλληλο χωρισμό σέ διάφορα κεφάλαια καὶ ὑποτίτλους.
5. **Βιβλιογραφικές παραπομπές καὶ βιβλιογραφία** μὲ ἓνα διεθνῶς ἀποδεκτό σύστημα.
6. **Υποσημειώσεις** σέ ἀριθμητικὴ σειρά, μὲ διπλά διαστήματα, στὸ τέλος τοῦ ἄρθρου.

Ἔργασίες πού δὲν θὰ πληροῦν αὐτές τίς προϋποθέσεις θὰ ἐπιστρέφονται στοὺς ἀποστολεῖς τους χωρὶς νὰ ἐξετάζεται τὸ περιεχόμενό τους.

Ἐπιτρέπεται ἡ ἀναδημοσίευση τῆς ὅλης ἢ μέρους τῆς, καθὼς καὶ ἡ γραπτὴ, ραδιοφωνικὴ, τηλεοπτικὴ ἢ ἄλλη ἀναπαραγωγὴ τῆς, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει σχετικὴ παραπομπή.

NEW SOCIOLOGY 40

HELLENIC SOCIOLOGICAL REVIEW

2nd PERIOD 18th YEAR WINTER 2004-2005 PRICE: 6 €

PAPAZISSIS PUBLISHERS

DIRECTOR

Meletis E. Meletopoulos

EDITOR-IN-CHIEF

Konstantinos Spiliotis

ASSISTANT EDITOR

Konstantinos Giannakopoulos

EDITORIAL BOARD

Christos Vroustis, jurist • Neda Kanellopoulou, jurist-constitutional law • Alexandros Kontos, linguist-jurist-philologist • Spyros Koutroulis, economist • Athina Liapi, sociologist • Giannis Mathioudakis, philologist • Georgios P. Malouchos, political scientist • Christos P. Baloglou, economic historian • Christos Paizis, philologist • Giannis Papadopoulos, political scientist, Professor of the University of Lausanne • Evi Papaloi, social psychologist • Giorgos Skoulas, sociologist • Konstantinos Stamatopoulos, historian

BOOK-REVIEW EDITOR

Christos P. Baloglou

TRANSLATORS

Vangelis Douvaleris - Panagiotis Tsolias

PROOF-READING

Ioannis Mathioudakis

ART DIRECTOR

Euterpi Trimi

TYPE-SETTING

Angeliki Koutsoukou
Miltaraki 68, 111 45 Athens,
tel: 0030.210.85.47.421
e-mail: nkouts@ath.forthnet.gr

LEGAL ADVISOR

Christos Vroustis

SUBSCRIPTIONS

P.O. BOX 63535, Filothei 152 37, GREECE
tel: 0030.210.68.12.723

PUBLISHER

Papazissis AEBE
Nikitara 2 & Emm. Benaki, 106 78 Athens
tel: 0030.210.38.22.496, fax:
0030.210.38.09.150

The *New Sociology* is published biannually.
Price 6€. Subscriptions:
Individuals 10€, Students 9€, Institutions 20€.

ISSN 1105-8099

www.newsociology.gr

Contents

Editorial 5

SOCIOLOGICAL REVIEW

Issue No 1

September 1945

(pp. 7-58)

SOCIOLOGICAL REVIEW

Issue No 2

October 1945

(pp. 59-110)

SOCIOLOGICAL REVIEW

Issue No 3

November 1945

(pp. 111-146)

SOCIOLOGICAL REVIEW

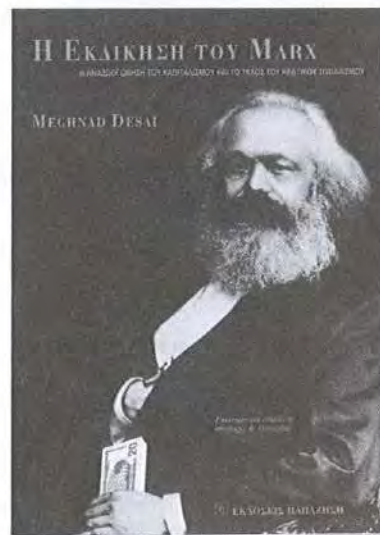
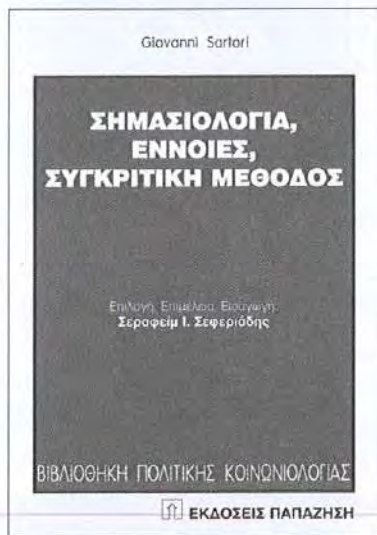
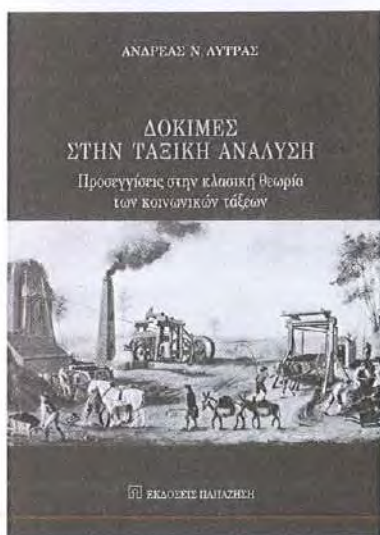
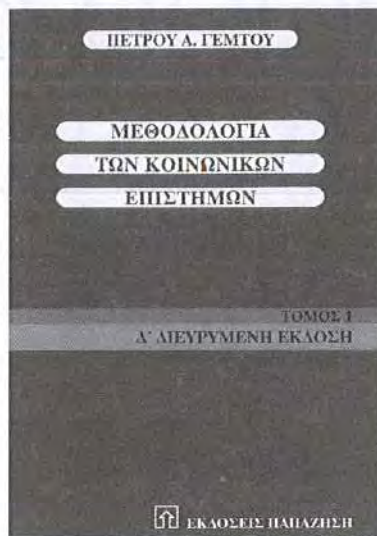
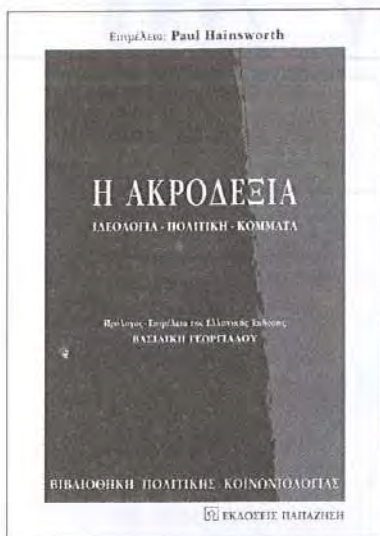
Issues No 4-5-6

December 1945,
January-February 1946

(pp. 147-198)

ΜΟΛΙΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΑΝ

εκδοσεις παπαζηση απο το 1929

ΚΕΝΤΡΙΚΟ: ΝΙΚΗΤΑΡΑ 2, 106 78 ΑΘΗΝΑ τηλ: 210 3822 496 - 210 3838 020 fax: 210 3809 150
E-mail: papazisi@otenet.gr

ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ: ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ 11-ΣΤΟΑ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ-ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ 5, 105 64 ΑΘΗΝΑ
τηλ: 210 3216 148 fax: 210 3313 074

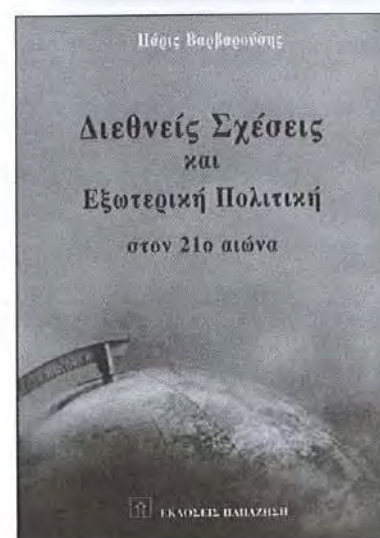
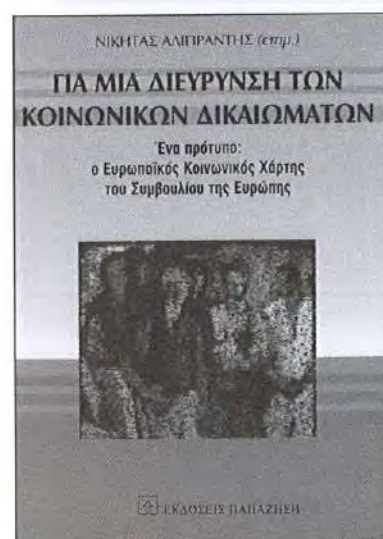
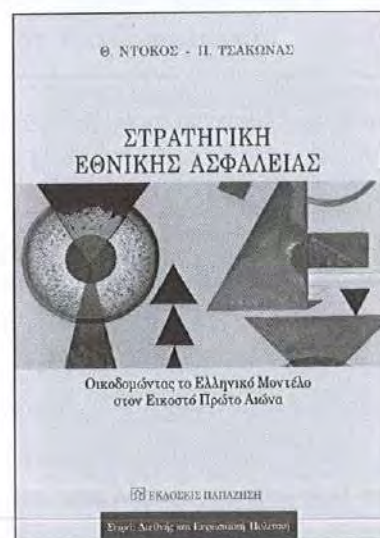
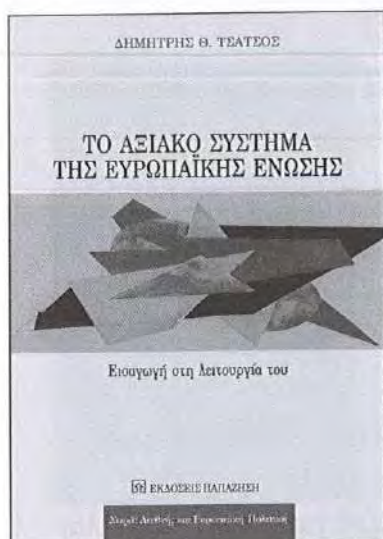
Κατά τήν διάρκεια του Εικοστού Αιώνα λίγες υπήρξαν οι αξιόλογες κοινωνιολογικές επιθεωρήσεις που κυκλοφόρησαν στην Ελλάδα — θά μπορούσε βέβαια νά πει κανείς ότι ήσαν πολλές, αν ληφθεί υπ' όψιν τό πολιτικό και επιστημονικό πλαίσιο. Ήσαν προσπάθειες ήρωϊκές, μοναχικές, κατά κανόνα βραχύβιες και ταυτόχρονα φιλόδοξες, κινούμενες από τό ισχυρό όραμα μιās ολιγομελούς ομάδας διανοουμένων. Αναφερόμαστε στην Έπιθεώρηση Κοινωνικών και Νομικών Έπιστημών (1908) του Άλέξανδρου Παπαναστασίου και τών συνεργατών του, στό Άρχεϊον Θεωρίας και Φιλοσοφίας τών Έπιστημών (1931-1939) τής ομάδας τής Χαϊδελεβέργης, στό Άρχεϊον Κοινωνιολογίας και Ήθικης (1944-1945) τών Έλευθερόπουλου-Τσάκωνα, στό Άρχεϊον Οικονομικών και Κοινωνικών Έπιστημών (1921-1971) του Δ. Καλλιτσουνάκι και, τέλος, στην Κοινωνιολογική Έπιθεώρησι του Ευάγγελου Λεμπέση, που κυκλοφόρησε μόνον τούς τελευταίους μήνες του 1945. Τήν προσωπικότητα, τό έργο και τίς ιδέες του σημαντικού Έλληνα κοινωνιολόγου Ε. Λεμπέση ή Ν.Κ. έχει παρουσιάσει έκτενώς sé άφιέρωμα στό τεύχος 28 (Φθινόπωρο 1999). Η Κοινωνιολογική Έπιθεώρησις δέν επέβίωσε πέραν του ενός τετραμήνου, λόγω τής άνυπαρξίας οικονομικών πόρων. Ήταν άλλωστε μία έποχή έμφυλίου σπαραγμού και ή επίβίωση μιās πραγματικά ανεξάρτητης επιστημονικής έκδοσης ήταν ουτοπική. Όμως, έντυπωσιάζει ή ύψηλή ποιότητα τής ύλης, οι δέ συνεργάτες και άρθρογράφοι ήσαν κορυφαία όνόματα τής νεοελληνικής διάνοησης.

Προκειμένου νά διασωθει από τήν λήθη και τήν φθορά του χρόνου αυτή ή πολύτιμη έκδοση, ως συμβολή στην μελέτη τής ιστορίας τής ελληνικής κοινωνιολογίας και ταυτόχρονα ως υπόδειγμα του τί μπορούσε νά παράγει τό έθνος sé καιρούς χαλεπούς, ή Ν.Κ. παρουσιάζει σήμερα sé φωτογραφική ανατύπωση τά τέσσερα συνολικώς τεύχη τής Κοινωνιολογικής Έπιθεωρήσεως του Ε. Λεμπέση.

Εύχαριστούμε θερμά τήν κυρία Κλειώ Λεμπέση, πνευματική προσωπικότητα άντάξια του συζύγου της, για τήν ευγενική παραχώρηση τών πρωτοτύπων τευχών και τήν ήθική της συμπαράστασι στό έργο μας.

ΜΟΛΙΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΑΝ

εκδοσεις παπαζηση απο το 1929

ΚΕΝΤΡΙΚΟ: ΝΙΚΗΤΑΡΑ 2, 106 78 ΑΘΗΝΑ τηλ: 210 3822 496 - 210 3838 020 fax: 210 3809 150
E-mail: papazisi@otenet.gr

ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ: ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ 11-ΣΤΟΑ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ-ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ 5, 105 64 ΑΘΗΝΑ
τηλ: 210 3216 148 fax: 210 3313 074

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ
ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΦΗΡΜΟΣΜΕΝΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗΣ

Γραφεΐον: ΟΜΗΡΟΥ 8, ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ Κ. ΚΑΚΟΥΛΙΔΗ • Τηλ. 31-703

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ε. ΛΕΜΠΕΣΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ε. ΛΕΜΠΕΣΗΣ: Ἡ ἐπαναστατικὴ μᾶζα (μὲ ἰδιαιτέραν ἐξέτασιν τοῦ ΕΑΜ).

WALTER SULZBACH: Ἱμπεριαλισμός.

Ε. ΛΕΜΠΕΣΗΣ: Κοινωνιολογία τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ.

Κ. Δ. ΚΑΡΑΒΙΔΑ: Κοινωνικοοικονομικὴ μορφολογία τῆς Βουλγαρίας.

ADOLF WEBER: Ἡ κολλεκτιβιστικὴ οἰκονομία.

LUDWIG MISES: Ὁ σοσιαλιστικὸς χιλιασμός.

GUSTAVE LE BON: Ἡ κοινωνικὴ ἀναρχία.

Κ. ΚΑΡΑΝΙΚΑ: Τὸ πρόβλημα τοῦ πληθυσμοῦ μετὰ τὸν πόλεμον.

ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΔΕΒΟΛΙΤΗ: Ἡ ἀνακατανομὴ τῶν βαλκανικῶν ἐδαφῶν.

ΒΑΣ. ΛΑΟΥΡΔΑ: Γένος καὶ ἀριστοκρατία τῶν Ἀθηναίων.

ALFRED ZIMMERN: Ἡ πολιτικὴ σκέψις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων-
Ι. Λ. ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗ: Τὸ πολίτευμα καὶ ἡ κοινωνικὴ κρίσις.
Λ.: Σοσιαλιστικὰ πειράματα μετὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Ι. Ν. Θεοδωρακοπούλου: Ἡ Ἑλλάς ὡς ἰδέα, ὁ πόλεμος καὶ οἱ ἰδεολογίες. — Τὸ πνεῦμα τοῦ Νεοελληνισμοῦ καὶ ἡ τροπὴ τῶν καιρῶν (Β. Λαούρδας).

Ξ. ΖΟΛΩΤΑ: Ἡ Ἑλλάς πρέπει νὰ γίνῃ βιώσιμος (Κ. Καρανίκας).

ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΑ

Γιάννης Βλαχογιάννης (Ε. Λ.)

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΕΤΟΣ Α' • ΤΕΥΧΟΣ 1 • ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1945 • ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ε. ΛΕΜΠΕΣΗ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΜΑΖΑ (ΜΕ ΙΔΙΑΙΤΕΡΑΝ ΕΞΕΤΑΣΙΝ ΤΟΥ ΕΑΜ)

Υπό Ε. ΛΕΜΠΕΣΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΚΑΤ' ΑΡΧΑΣ κάπως άσχετώς, σαφέτερον έπειτα εις την μελέτην του μαρξισμού, ώριμασιν εις την συνειδησίν μου ή ιδέα, ότι πολλά κοινωνικά φαινόμενα εκφεύγουν φαινομενικώς του έπισημοτικού όρθολογισμού, ως άπεδεικνύετο τόσον εκ των έσωτερικών αντιφάσεων των ρασιοναλιστικών συστημάτων και του μαρξισμού ειδικώτερον, όσον και εκ των άδυναμιών αυτών προς κάλυψιν της συνολικής πραγματικότητας. Η άσυζητήτος θεωρητική έπιβολή του μαρξισμού, ως κατά την ένδοξον περίοδον της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας, ζώϊτος άκόμη του Engels, είχε κλονισθή εκ βάθρων εις την εποχήν μας. Ημείς έγεννήθημεν εις εποχήν πλήρους συζητήσεως και πλήρους κριτικής των μαρξιστικών δογμάτων. Άλλά και πρό του μεγάλου πολέμου σφοδρά ρήγματα είχαν έπέλθει εις το θεωρητικόν μαρξιστικόν οικοδόμημα, τόσον εκ μέρους των μη μαρξιστών θεωρητικών (Sorel, Sombart, Oppenheimer), όσον και εκ μέρους μαρξιστών ποιότων (Bernstein, Cunow, de Man, Loria, Lenin). Ο άγών περί την ορθοδοξίαν ενός δογματος, μεταξύ των «ορθοδόξων» και «μη ορθοδόξων» θεωρητικών, άποτελεί πάντοτε τυπικόν φαινόμενον άποσυνθέσεως, επαναλαμβανόμενον άείποτε εις την ιστορίαν του πνεύματος, όσάκις μία θεωρία κλονισθή. Ο ένιαίος μαρξισμός διηρήθη εις δύο κατευθύνσεις: την «ορθοδόξον» και την επαναστατικήν, έξ εκάτερας των όποιον εκότερα τα μαρξιστικά δογματα — δηλαδή ο μαρξισμός εν συνόλῳ — έτέθησαν υπό διαλυτικήν κριτικήν. Η θεωρητική άνεικάρκεια του μαρξισμού, διαπιστωθείσα υπό των μη μαρξιστών θεωρητικών πολύ πρό του μεγάλου πολέμου, εξεδηλώθη άκριβώς εις την διάστασιν και του «εφύλιον πολέμου» μεταξύ των μαρξιστικόν παρατάξεων.

Ο θεωρητικός αθάνατος συνδυασμός έτερογενών και αντιφατικών στοιχείων υπό τών ίδιων τών μαρξισμού, άρμυμένων είτε εκ καλής πίστεως, είτε εκ δημαγωγικής σκοπιμότητας, άδήγησεν εις την άποσυνθέσιν της θεωρίας υπ' αυτών τούτων των μαρξιστών θεωρητικών. Ο ιστορικός ύλισμός, ή θεωρία περί ύπεραξίας, ή περί συγκεντρώσεως τού κεφαλαίου, περί άπαθλιώσεως, περί κρίσεων και ύπερραιοισμού ύπόστροφον κριτικήν και άναθεώρησιν υπ' αυτών των μαρξιστών θεωρητικών, ή δε πολιτική πρακτική, ίδίως υπό την επαναστατικήν της μορφήν, παρουσίασε νέα φαινόμενα, τα όποια έπηλήθευσαν και έγονιμοποίησαν τας μη μαρξιστικές θεωρίας. Ειδικώτερον, ως προς την σημασίαν του «οικονομικού παράγοντος» και του «ιστορικού ύλισμού», ή άμφιβολία και ή κριτική είχαν άρχισαι πρό του πρώτου μεγάλου πολέμου εκ των κόλπων των θεωρητικών του προλεταριάτου, ή δε ψυχική πίεσις αυτών εκ των καταναγκαστικών μαρξιστικών ρασιοναλιστικών σχηματίσθαι εις την στροφήν προς τούς μη ρασιοναλιστικούς παράγοντας, προς τόν ψυχισμόν, προς την θεωρίαν της Βίας, προς τόν «επαναστατισμόν» («Revolutionarismus») και προς τόν μυστικισμόν (Sorel, Landauer, de Man).

Υπό τας συνθήκας τούτας ο μυστικισμός και τα άλλα στοιχεία τού ανθρώπου, εκδηληθέντα διά του ρασιοναλισμού, όρθώς μόν εκ της έπισημοτικής μεθόδου, όφαλαμένως όμως και εκ του έπισημοτικού ήλι-κασύ και κατ' ακολουθίαν εκ της ζωής, ήτις έπί τέλους άποτελεί τó αντίκειμενον της Έπιστήμης, και εν συνεχεία θεαλωδώς εισελδασίαν εις τήν εδάρφ της Θεωρίας, έπροκάλεσαν δεινόν αύτης κλονισμόν, ξεκινούμενον μέχρι του κινδύνου της πλήρους χρεωκοπίας της έπισημοτικής μεθόδου. Τα άλλα στοιχεία εφάνισαν κινυμβήσαστα προς πασαν έπισημοτικήν μέθοδον και άνυπότακτα εις πασαν έπισημοτικήν σύλληψιν. Η μόνη περίπτωση, συνεπώς, όχι μόνον διασώσεως της Έπιστήμης, — διότι τούτο δέν δύναται να είναι «αυτοσκοπός», έπί ζημίας της αληθείας, — αλλά και άκριβούς διαγνώσεως και έπισημοτικής τοποθετήσεως των άλλων στοιχείων, ήτο ή έξέκφωσις αυτών εις έπισημοτικά άντικείμενα και ή δυνατότης έπισημοτικής-ρασιοναλιστικής μεθόδου καί ως προς τα άλλα στοιχεία τού ανθρώπου. Υπήρχε τοιαύτη δυνατότης; Ήτο δυνατόν τα άλλα στοιχεία να ταξινομηθούν και να ξεγυγηθούσιν διά τού όρθολογισμού, χωρίς ταύτα να διασπασθώσιν και να μεταβληθώσιν εις αάβαρητα έπισημοτικά πλάσματα ή, αντίθετως, ο όρθολογισμός να μείνη και «έπιφαν» μόν όρθολογισμός, πράγματα όμως να μεταβληθώσιν εις μεταψυχικόν, όπως ήδη εις τούς Γάλλους έγκυκλοπαίδιστάς είχε μεταβληθώσιν; Ίδού τó μέγα πρόβλημα, εκ της λύσεως τού όποιου εξαρτάτο όχι μόνον αύτή αύτη ή διάσωσις του όρθολογισμού εν τή Έπιστήμη, δηλαδή ή διάσωσις αύτης τούτης της Έπιστήμης και ειδικώτερον της κοινωνιολογικής, αλλά πολύ περισσότερο ή έμπέδωσις πνευματικής τάξεως, διότι τα διά των πυλών και των παραθώρων εισελδασίαν άλλα στοιχεία έφερον μεθ' έαυτών, ως επιπλέοντας πνευματικούς φελλούς, όδηγός θεωρητικούς πλήρους άσυναρτήτους, άλλ' ούχ' ήττον εν δυνάμει αυτών διεκδικούστας την αλήθειαν παρά των συστημάτων καθιερωμένων έπισημοτικών, ότινας, άπειροι θεωλλών και άλογισμών, άλλα και άγνοιαν και άδωθήσιν, κατελήθησαν υπό ποιηκό, άρρήσταντες τó πεδόν έλευθέρον εις πάντα περί των «άλογών» στοιχείων φληαφρόντων, άνίκανον να ένόηση και να χειρισθώσιν και τα λογικά.

Εις τó έρώτημα τούτο μία άπάντησις άπάντησις εκ του διλήματος τούτου μία δύναται να υπάρξη διεξόδος: ή άναγνώρισις (άνα-γνώρισις, υπό την κυριολεκτικώς λεκτικήν αύτης έννοιαν) μιάς ένιαίας (θυσώσεως άρ-

χής, και, άκόμη καλύτερον, ενός και μόνου νόμου, άσυντος πάντα φιλοσοφικόν ύλισμόν και διέποντος τόσον τα άλλα όσον και τα λογικά στοιχεία τού ανθρώπου, τόσον τόν ψυχικόν όσον και τόν λογικόν αύτου μηχανισμόν. Η άρχή ή ο νόμος όστος λέγομεν ότι θα «άν-έγνωρίζετο» διότι, κατά τα κρατούσα εις τας φυσικάς έπιστήμας, δέν θα έφευρισκετο, αλλά θα προύπηρχε και θα ίσχυεν, άνεξαρτήτως της βουλήσεως των ανθρώπων, ως κινητική άρχή των κοινωνικών σχηματισμών, πριν ή οι άνθρωποι λάθουν γνώσιν αύτου. Τόν νόμον τούτον — κατά πολύ σημαντικώτερον μιάς άλλης «θυσώσεως άρχής» διά την κοινωνιολογικήν έπιστήμη, διότι όστος έπέχει ίσχύν φυσικού νόμου, άποτελεί δε πράγματι προέκτασιν της φύσεως και ειδικήν εμφάνισιν της εν τή κοινωνία όράσεως της φυσικής νομοτελείας, — άνεγνώρισαι και διέπονται ενός «νόμου» της φυσικής έτερογενείας των κοινωνικών ομάδων ο Λουδοβίκος Gumplowicz. Της κοινωνιολογίας του Gumplowicz ειδικήν έφαρμογήν άποτελεί ή έντασθα ακολουθουμένη μέθοδος, διά πρώτην φοράν εφαρμοσόμενη εις τó θέμα της επαναστατικής μάχης, θέμα, τού όποιου ή φύσις περισσότερο ίσως παντός άλλου ένδεικνύται να θέση εις αλήθη δοκιμασίαν την κοινωνιολογικήν έπιστήμη, δεδομένου ότι εις την επαναστατικήν μάζαν συναντώνται όλα τα άλλα στοιχεία τού κοινωνικού βίου, τα όποια, άνευ της πραγματικής δυνατότητος της όρθολογικής τακτοποιήσεώς των και συναρτήσεώς των προς τινά όρθολογικόν κανόνα — νόμον — θ' άσβέθωνον όχι μόνον έπισημοτικώς άσάλλητα στοιχεία πνευματικής άσυνώσεως, αλλά και θα ήγαγον όστως εις την τοποθέτησιν της κοινωνιολογίας καθ' όλου ως έπιστήμης δεοντολογικής, άνατρέποντα πασαν αύτης ως άντολογικής έπιστήμης άξιολογίαν, και τι πλέον ως έπιστήμης όμόνον όντολογικής, αλλά και έδραζόμενης επί της φυσικής νομοτελείας όσον ούδεμία άλλη των κοινωνικών έπιστημών.

Η όδός, την όποιαν ήκολούθησα εις πορείαν μιάς είκοσαετίας, εμμελής έξ ύπαρχής εντός τού πνευματικού κυκλώος της πρώτης μεταπολεμικής Εύρώπης και ή εν Γερμανία, διά να καταλήξω εις την πλήρη πλέον πεποιθισίν επί της κοινωνιολογίας, ως έπιστήμην όντολογικήν διεπιπέμην υπό φυσικής νομοτελείας, και εις την παρούσαν άντιμετώπιση τού φαινομένου της επαναστατικής μάχης, ύπήρξεν όδός πλήρης άγώνων, αλλά και εργατικών σταδίων: Schopenhauer, Nietzsche, Marx, Sombart, Oppenheimer, Alfred Adler, Gumplowicz, είναι ή σειρά των φιλοσοφών και κοινωνιολόγων της νεότητός μου, των όποιων ήτύχησα να ύπαρξω μαθητής και των όποιων την διδασκαλίαν ούδέποτε έχασα από των όφθαλμών, ενώ συγχρόνως τόσοι άλλοι Γερμανοί θεωρητικοί, όπως ίδίως ο Toennies και ο Max Weber, πολλά προσέφερον εις την κοινωνιολογικήν έπιστήμη, χωρίς όμως να έπιτόχουν ό,τι είναι τó κυρίως κοινωνιολογικόν πρόβλημα: τούτέστιν ή τοποθέτησις της κοινωνιολογίας ως έπιστήμης, επί άσάλευτων βάσεων, δηλαδή επί της βάσεως της φυσικής νομοτελείας, έργον άποκλειστικώς τού Λουδοβίκου Gumplowicz. Δέν γνωρίζομεν ποία ή έσωτερική εξέλιξις του Gumplowicz μέχρις ότου εθάρσεν εις την διατύπωσιν τού συστήματός του, διότι τού σύστημα τούτο εμφανίζεται υπό άκραιφνής έπισημοτικής ένδομα και παραλείπει τόσον τας αδοθηγογραφικάς σημειώσεις, όσον και την παρά τοις Γερμανοίς πατριπαρόδοτον φιλοσοφικήν ή γνωσιολογικήν εισαγωγήν. Άλλ' ό άγών κατά τού γαλλικού ρασιοναλισμού, συνεχίζοντας την έπιρροήν του και επί τού Kant, έγενεν εις τόν όσοφαινόμενον γνωστός εν τή γερμανική φιλοσοφία διά τού Schopenhauer εις τó έργον του «Über den Willen in der Natur» και άργότερον εις τó κύριον σύγγραμμά του «Die Welt als Wille und Vorstellung». Η έπιρροή της διδασκαλίας τού Schopenhauer περί της «εθλήσεως της ζωής» (Wille zum Leben) ως τυφλής φυσικής δυνάμεως ίδίως νομοτελείας, όχι άπλώς έπιδράσας, αλλά και επιβαλλούσης επί της ανθρώπινης διανοίας, έκλόνης διά πρώτην φοράν εις την συνειδησίν μου την λατρίαν της Ratio, εις ήν υπό τινων είχαν άναγνωρισθί άπόλυτος παντοδυναμία και επί τού κοινωνικού βίου και επί των κοινωνικών συστημάτων, ως δεικνύει ο γαλλικός διαφωτισμός και ρασιοναλισμός. Η σημασία λοιπόν της στροφής τούτης ύπήρξεν και διά την κοινωνιολογίαν μεγίστη, μολονότι τούτο κείται εκτός πάσης προθέσεως τού Schopenhauer. Ο πεσισισμός τού μεγάλου φιλοσόφου, ζήτημα καθάρως φιλοσοφικόν και άξιολογικόν, κατ' όδέν μειώνει την έμμεσον αύτην ύπηρεσίαν του προς την κοινωνιολογίαν, ως έπιστήμην όντολογικήν, άλλ' αντίθετως χρησιμεύει ως φωτοσκιάσις άκόμη περισσότερο προς άποσαφήνισιν της περί της «εθλήσεως της ζωής» θεωρίας του. Ότι ο Schopenhauer ύπήρξεν ο πρόδρομος τού Darwin εις τó σημαντικό τούτο — άσχετως τού όρθου τών επί μέρους θεωριών του τελευταίου τούτου, έπισημοτικός, δηλαδή, άσκήσαστος μεγίστην έπιρροήν επί των κοινωνικών έπιστημών, δέν είναι τυχαίον.

Ότι όμως κορημώδεις τόν Schopenhauer, λόγω της άρνήσεως της ζωής, εις ήν κατέληγε, να επέκταθι περισσότερο εις φαινόμενα τού ανθρώπινου βίου και να προσέφηρ ίσως μεγαλύτερας, έμμέσως ή άμέσως, ύπηρεσίας προς την κοινωνιολογίαν, τούτο εξέλιπε ριζικώς παρά τó μαθητή του Nietzsche, τού όποιου ή στάσις έναντι της ζωής ύπήρξεν άκρας αντίστροφος, ήτοι άπόλυτως καταφατική. Εις τόν Nietzsche λοιπόν όφείλεται όχι μόνον ή αύστηρά έννοιολογική σύλληψις τού θεμελιώδους κοι-

γωνιολογικού προβλήματος «περικοινωνική προσωπικότης και κοινωνική ἀγάπη, ή ατόμων και κοινωνίας» (τελειώμενος όμως επί βάσεως μη ρασιολογικής), ἀλλ' έτι περισσότερο ή τεραστία συμβολή του εις την κοινωνιολογικήν περί Ιδεολογίαν θεωρίαν (Ideologienlehre), διά της θεωρίας του περί «ανταρσής των αξιών, ήτοι ή σύλληψης του ψυχολογικού κόσμου, των κυριαρχούντων και κυριαρχουμένων, ως πα φίς αντίθετων και φυσικοψυχολογικώς προσδιοριζόμενων κατηγοριών μέ την αντίστροφον της μαρξιστικής αξιολογίας. Η τελευταία αυτή θεωρία υπήρξεν άναμφιβόλως σημαντικώτατη έξέλιξις συμβολή εις την κοινωνιολογίαν, διότι συνεπλήρωσε την Ideologienlehre διά της αντίθετου της μαρξιστικής αξιολογίας και διήγαγεν εύρεις όρίζοντας εις την φυσικοεπιστημονικήν κατανοήσιν της κατηγορίας των έκάστοτε κυριαρχών, των όποιων την ύπαρξιν προσεβίβη μέχρι τότε να δικαιολογηθή ή κλασσικός οικονομικός διά του αυτού γονιφειδούς και κενού εμπειρισμού, ως και ή μαρξικός οικονομικός προσεβίβη να δικαιολογηθή αξιολογικώς την κοινωνικήν τάξιν των κυριαρχουμένων.

Δέν γνωρίζομεν και πάλιν άν και ή Nietzsche έσχεν επίδρασιν επί του Gumplowicz. Άναφέρω ένταυθα τον Schopenhauer και τον Nietzsche διά να δείξω τον όρόνον, όστις ώδήγησε τον ύποφαινόμενον προσωπικώς εις τον Gumplowicz, μέσω τριών άκόμη σταθμών: του Marx, του Sombart και του Oppenheimer. Καί οι τρεις όστοι θεωρητικοί, καθαροί κοινωνιολόγοι — Ιδία δέ οι δύο πρώτοι — διακόπτουν την γραμμή Schopenhauer-Nietzsche και άφίστανται της φυσικοεπιστημονικής θεμελιώσεως της κοινωνιολογίας, εις την όποιαν ώδήγει, έν τη κοινωνιολογία ή κατευθυνών των δύο πρώτων φιλοσόφων. Έπί του βασικού τούτου προβλήματος — της φυσικοκοινωνικής νομοτελείας — οι τρεις όστοι κοινωνιολόγοι είναι άπολύτως αντίθετοι. Ο Marx έμφανίζεται άκριβώς άμφισβητών ριζικώς την ύπαρξιν φυσικών νόμων έν τη κοινωνία, και άλλος ιδιαιτέρως νόμων έδραζομένων επί της φυσικής — και κατ' άκολουσίαν άκατάλυτου — κοινωνικής άνισότητος, πειραμένος άλλως αντίθετος ν' άποδείξει, ότι ό νόμος της άισιοτητος είναι νόμος «ιστορικός» και «καταργητός». Έπίσης εις τας πηγάς του ά Marx οδδεδίαν έχει σχέσηιν προς τους άς άνω δύο φιλοσόφους, άλλ' αντίθετος. — Έστω και κατά τινα κομμοιστορικήν διαστροφήν — άναχωρεί φιλοσοφικώς μέν από του Hegel, οικονομικώς ή άπό του Ricardo, ήτοι από του κλασσικού οικονομισμού, ως προς την ύπερβολήν του δέ έμφανίζεται ως γνήσιος εκπρόσωπος του ιουδαϊκού ρασιολογισμού. (Πρόβ. Sombart, Die Juden und das Wirtschaftsleben).

Ο Sombart άποτελεί πολυσύνθετον ήθιοσυγκρασίαν, της όποιας ή εξέλιξις υπήρξε πολυκίαντος. Υπήρξεν εις διάφορα στάδια της εργασίας του μαρξιστής, αντιμαρξιστής, ιδεαλιστής, σοσιαλιστής Ιδίας μορφής, τελευταίος δέ προσηγγισσε και εις τας Ιδίας του Spengler, του όποιου έν πολλοίς Ισως υπήρξεν ό πρόδρομος. Έν πάση περιπτώσει το κήριον έργον του «Der moderne Kapitalismus» είναι θεμελιωμένον σαφώς επί Ιδεαλιστικής βάσεως, όπερ όμως δέν ήμπαδόν αυτών να γράψη το βιβλίον του «Der prelatrische Sozialismus» επί βάσεως ψυχολογικής. Τέλος ά Franz Oppenheimer, μαθητής του Gumplowicz, άλλά και του Marx και του Dühring, άσμφιβόλως ό συστηματικώτερος των Ευρωπαίων κοινωνιολόγων, του όποιου την έπιρροήν έδέχθη βαθύτερα, διότι υπήρξεν ό διά ζώσης,

διδάκαλός μου, πνεύμα σπανίας διαγωγής και λογικής δυνάμεως, άτυχός όμως και ήδυστης Ιδίας οικονομικής θεωρίας, ένώ άπ' ενός έσυστηματοποίησιν όσον ούδεις άλλος, την κοινωνιολογικήν έπιτήρησιν, ές σως αότην επί έδρασαν έπιστημονικών βάσεων διά της χρησιμοποίησεως Ιδίας των δεδομένων της ψυχολογίας και της κοινωνικής ψυχολογίας και διά της συστηματικοποίησεως των επί μέρους συμβολών των άλλων κοινωνιολόγων, έμεινεν έν τούτοις μέχρι τέλους κυριαρχούμενος μεταδότης της φυσικής νομοτελείας και του «θολοτυριασμού» και έδωκεν εις το σύστημα του έντονον ιδεολογικήν χροιάν, εις βαθμόν ώστε, μαθητής άν του Gumplowicz, να έμφανίσθη κατά τούτο ασθάραν και έναντι του άίσασκάλου του άκόμη ήπισθοδρομήσει. Ότώ συνέθετε εις τον ύποφαινόμενον του έκ πρώτης όψεως παράδοξον γεγονός, ότι άντι όστος ν' άγθή διά του Gumplowicz εις τον Oppenheimer — από τον προγενέστερον εις τον μεταγενέστερον —, αντίθετος ήχθη διά του Oppenheimer εις τον Gumplowicz — από τον μεταγενέστερον εις τον προγενέστερον. Μέ τον Gumplowicz όμως και κατά μέγα μέρος μέ τον Oppenheimer συνεχίζεται εις την κοινωνιολογίαν ή διά του Marx και του Sombart διακοπήσας γραμμή από των δύο άρχικούς άναφερθέντων φιλοσόφων.

Έν τούτοις, παρά τας έξαιρέσεις του Marx και του Sombart, διά την προσωπικήν μου εξέλιξιν, σημαία κοινά και των δύο τούτων μετά των άλλων ύπαρχον θεμελιώδη, ως λ. χ. ή θεωρία περί των έτερογενών και άνωσων κοινωνικών ομάδων, άσχετως της έννοιας, ήν έκαστος προσβίβει εις αήτην — φυσικοεπιστημονικήν, ψυχολογικήν, ιστορικοκοινωνικήν ή κοινωνιολογικήν — και της πάλης μεταξύ αήτων, ήτοι ό ανταγωνιστικός χαρακτήρ του κοινωνικού βίου, και οι τούτων διέπονοι νόμοι και οι ανταγωνιζόμενοι κοινωνικοί σχηματισμοί, οι έκ τούτου θεμελιωόμενοι θεωρία και αξιολογία, κλπ. κλπ. Μεγιστην συμβολήν, Ιδία εις το θέμα της επαναστατικής μάχης, προσέφερε λ. χ. το έργον του Sombart Der prelatrische Sozialismus, διά της άποκαλύψεως της Ιστορικής προελεύσεως των συστατικών στοιχείων του μαρξισμού, διά της λογικής ανάλυσεως των έσπερικών του μαρξισμού συνειπειών και αντίφασεων και διά της ψυχολογικής ανάλυσεως του παντός είδους προλεταριάτου και της προλεταριακής Ιδεολογίας (άξιολογίας) μέ αντίστροφον της μαρξιστικής αξιολογίας.

Τέλος εις το προκείμενον θέμα προστίθεται ή περί μάχης θεωρία του Lenin, ως αήτη εκάγεται έκ των έργων του, παρ' όλην την σύγχισιν αήτης λόγω πολιτικής σκοπιμότητος και ή έξαιρητική αξία μελέτη του Geiger, περί όν διαλαμβάνεται ή παρούσα μελέτη, της όποιας πάσαι αι εφαρμογαί άνήκουν εις τον ύποφαινόμενον και έν τη όποία έλαβον όπ' όμει και την προσωπικήν μου πείραν έν Γερμανία κατά την ταραχώδη έποχην 1920—23.

Θεωρώ επίσης καθήκον μου ν' αναφέρω και την έπιρροήν, ήν εξέσκησεν επί της παρούσης μελέτης και ή «Ατομική Ψυχολογία» του Alfred Adler διά της θεωρίας αυτού περί του κομπλέγματος κατωτερότητος, θεωρίας κοινωνιολογικώς γονιμοτάτης, ως έλλιξιν ν' άποδειχθή και έν τη παρούση μελέτη καθ' όλου μέν, Ιδιαιτέρως δέ εις το πρόβλημα του ressentiment. Καί ή θεωρία αήτη εξέχεται έκ της αήτης σειράς Schopenhauer-Nietzsche, Ιδία δέ έκ του τελευταίου, συντονίζεται δέ πλήρως ένταυθα μέ τον Gumplowicz, τον Oppenheimer, τον Sombart και τον Geiger.

1. Η ψυχολογία του άρνητισμού

Πριν ή προβώμεν εις την ανάλυσιν του κοινωνικού σχηματισμού της μάχης ως ά ν τ ι κ ε ι μ ε ν ι κ ο ύ σ ώ μ α τ ο ς, ως του συμπλέγματος δηλαδή των κοινωνικών νόμων, οίτινες διέπουν αήτην, δέον ν' άναχωρήσωμεν έκ της ανάλυσεως του ψυχολογικού αήτης κόσμου, ως οδτος σχηματίζεται κατ' άναγκαίαν βεβαίως και αναπότρεπτον άνατάκκλασιν έκ της κοινωνικής θέσεως αήτης ως ά ν τ ι κ ε ι μ ε ν ι κ ο ύ σ ώ μ α τ ο ς, άλλ' επί τη βάσει και έν συναρτήσει προς τας ειδικάς αντιδράσεις του φυσικώς δεδομένου ψυχολογικού μηχανισμού του ανθρώπου έναντι του κοινωνικού περιβάλλοντος του κοινωνικού σχηματισμού εις τον όποιον οδτος άνήκει.

Ο ψυχολογικός κόσμος της μάχης, ως Ιδιαιτέρου κοινωνικού σχηματισμού των κυθέρνων μένων, είνε προγραμματισμένος άπολύτως έκ του κοινωνικού περιβάλλοντος αήτης και είνε έπιστημονικώς συλληπτός μένον διά της κοινωνιολογίας. Ψυχολογικώς δυνάμεθα να συλλάθωμεν μένον την ανάλυσιν των ψυχικών περιεχομένων, όχι όμως και την κοινωνικήν προέλευσιν αήτων. Ο έπιστημονικός σπηνειρμός των δύο τούτων θεμάτων άποτελεί το άντικείμενον της κοινωνικής ψυχολογίας. Εις τούτην άνήκει ή προκείμενη ανάλυσις του rassentiment

Ότι το όρμεψυτον του ύπεροχής άποτελεί γένικόν κίνητρον του κοινωνικού ατόμου, άνεξαρτήτως της κοινωνικής θέσεως της ομάδος του, ως κυβερνώσης ή ως κυβερνωμένης, τούτο έπαρκώς ήδη έν τοις προηγούμενοις διηγησίσει. Ότι συνεπώς ή μέν έλευθερά ανάπτυξις αυτού δημιουργεί εις την ομάδα των κυβερνώντων όριζομένην όμαδικήν ψυχολογίαν — την «κυριαρχικήν» — είνε έξ Ισου ένόητον, όσον ένόητον είνε, ότι αντίθετως ή παρ μέν όδισις της ανάπτυξεως του όρμεψυτου τούτου εις την ομάδα των κυβερνωμένων δέν είνε δυνατόν να μείνη άνευ άποτελέσματος — διότι τούτο θα έσήμαινε την κατάρρησιν πάσης νομοτελείας — άλλ' ότι κατά τον αήτον νόμον οδηγεί άναγκαιώς προς όριζομένες άλλας κινήσεις αυτού, διοχετευομένης της φυσικής ενεργείας προς άλλας κατευθύνσεις. Αί κινήσεις αήται άναγκαστικώς στρέφονται όπωσδήποτε κατά των έμποδίων, τα όποία τίθενται εις την έλευθεραν αήτων ανάπτυξιν, αι δέ κατευθύνσεις αήτων είνε συνεπώς άναποτρήτως έπαναστατικά.

Άπό της άπλης δυσφορίας, μέχρι της κοινωνικής «μειώσεως» και του θανάσιμου μίσους, ή κλίμαξ αήτη των άρνητικών συναισθημάτων διέπει την ψυχολογίαν της μάχης. Άποκλεισμένη έκ των θετικών ψυχικών συναισθημάτων

και πολιτικών αξιών της κυριαρχου ομάδος — της Ικανοποίησεως της ύπεροχής, της άναπύξεως των δημιουργικών συναισθημάτων του οικογενειακού και του κοινωνικού βίου, της ψυχικής ήρεμίας και καλλιεργείας, της πνευματικής συγκτενώσεως εις τα όποια βασίζεται ό πολιτισμός — ή μάχη εδρσκαται, άπογυμνωμένη και άρνητική, άντικρυς αντίθετος προς το «καθεστώς». Η μάχη άποτελείται εις τον άρνητισμόν της αήτων έκ παντός κοινωνικού ανθρώπου, — άδιακρίτως κοινωνικής τάξεως — όστις έξ σπουδήςποτε λόγον του συμμερίζεται. Ο έξαθλιωμένος προλεταρίας, ό πτωχός εύγενής, του όποιου τα κτήματα κατέσχε μιά τραπεζία, ή ό εύγενής έκείνος, όστις άπεκλείσθη όπωσδήποτε έκ της κοινωνικής έμφανίσεως της τάξεως του λόγω προσωπικών του άτελειών ή υπερβολικής ζωτικότητος, την όποιαν δέν ήδυνήθη να χρησιμοποιήσιν έντός της τάξεως του — Bakunin — ό πτωχέσας άστός, ή ό πλούσιος έκείνος άστός, του όποιου ή είσοδος εις τα σαλόνια της καλής κοινωνίας άποκλείεται, παρ' όλην την περιουσίαν του, λόγω έλλείψεως άνατροφής ή άλλων σχετικών άτελειών, ό τύπος του «παρავωρισμένου μεγαλοφυούς» (κατά φαντασίαν ή έν τη πραγματικότητα), ό κοινωνικώς άπειθάρχητος μισέμ, είτε λόγω ύπερβολικού πνεύματος, είτε λόγω έλλείψεως τουούτου, είτε λόγω άσθενοώς βουλήσεως, είτε λόγω κατωτέρας κοινωνικής καταγωγής άνίκανος να συναναστρέφεται την άρχουσαν κοινωνικήν ομάδα, και άκολουθώς μη άναγνωρίζομενος ως Ισότημος ύπ' αήτης, — ό άπελιτισμένος μικροαστός, — ό μόνιμος διανοούμενος, όστις είτε έξ ύπερβολικού πνεύματος, είτε λόγω άτροφείας του βουλητικού του κόσμου, άδυνατεί να παρακολουθήσιν την άρχουσαν κοινωνικήν ομάδα και να εισέλθι εις αήτην, — ό μικρός ύπάλληλος, εις τον όποιον ό προϊστάμενος φαίνεται προσωπικώς έχθρός, παρά του όποιου δέχεται καθημερινώς ψυχικάς «μειώσεις», είτε διότι παρ' όλην την άμωγον αυτού περιβόλην παρέρχεται έν τούτοις άπαρτήρητος, λόγω της μικράς θέσεως του, — ό άνώτερος ή άνώτατος ύπάλληλος, τον όποιον ό μεγαλοβιομηχανός ή τραπεζίτης μεταχειρίζεται ως ύφιστάμενον, — ό άνίκανος συντάκτης της έφημερίδος, όστις διαρκώς άκούει, ότι οδηγεί τους άναγνώστους του εις τον Μορφέα, ή ό Ικανός και γλίαχρος άμειθόμενος ή μη άναγνωρίζομενος, — ό στείρος «λόγιος», όστις άνίκανος προς Ιδία παραγωγήν, γράφει πάντοτε επί των γραφομένων των άλλων, τους όποιους μισεί θανάσιμω, ή ό ταλαντοχός λογοτέχνης, του όποιου επιμόνος και συστηματικός παρασιωπάται ή ύποτιμάται το έργον, ό εκπαιδευτικός, όστις άναχωρών άπό της αξιώσεως ν' άναγνωριθί

οὔτε κατ' ἀκολουθίαν μετὰ τὴν κοινωνιολογικὴν ἐπιστήμην, ἥτις ὑποχρεοῦται — ἐπὶ ποιῆν χρεωκοπίας — νὰ ἐξ η γ ἡ σ η καὶ νὰ κ α λ ὕ ψ η τ ε λ ε ἰ ω ς τὴν πραγματικότητα αὐτήν, — τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι οὐδέποτε «ἐφημεροσθησαν» καὶ ἐκ τοῦ σκοποῦ, τὸν ὁποῖον ἐπιδιώκουν: ὅπως χρησιμεύουν πρὸς ἄνοδον μίαν κοινωνικῆς ὁμάδος, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς μάξης, εἰς τὴν ἀρχὴν. Ἡ σχέση τῆς ἡγέτιδος ἐπαναστατικῆς ὁμάδος πρὸς τὸ ὄργανον αὐτῆς τὴν ἐπαναστατικὴν μάξαν, εἰς τὸ ζήτημα τοῦ ressentiment, δὲν εἶνε σχέσις ὁμάδος μὴ κατεχομένη ὑπὸ τοῦ ressentiment πρὸς μάξαν κατεχομένην ὑπὸ τούτου. Ὑπὸ τοῦ ressentiment κατέχεται καὶ αὐτὴ αὐτὴ ἡ ἐπαναστατικὴ ἀνερχομένη κοινωνικὴ ὁμάς, Ὡλόκληρον τὸ μῖσος τῆς ἀστικῆς τάξεως κατὰ τὸν γεγενῆσιν ἐθασιζέτω ἀκριβῶς εἰς τὴν συστηματικὴν ἐκ μέρους τῶν τελευταίων τούτων ὕ π ο τ ἰ μ ἡ σ ἰ ν τ η ς. Ἡ ἀντίληψις τῶν εὐγενῶν, ὅτι οἱ ἀστοὶ ἦσαν κατώτερα ὄντα, ἐργαζόμενα εἰς τὰς πεζὰς ἀσχολίας τῆς ζωῆς καὶ ἀποταμιεύοντα χρήματα, ἀγνωστοῦν τὰς ἱστορικὰς περὶ τιμῆς καὶ ζωῆς ἀρχὰς καὶ ὕλιστικῶς μόνον διεπόμενα, ὁ ἐπακόλουθος ἀποκλεισμός αὐτῶν ἐκ τῆς «κοινωνίας» — ὠδήγησεν ἀκριβῶς εἰς τὸ ressentiment τῆς ἀστικῆς τάξεως, ἥτις ἀνεκέρησεν ὡς ἀρ ε τ ἄ ς, τὰς ἰδιότητας ἀκριβῶς ἐκεῖνας, τὰς ὁποίας ὕ π ε τ ἰ μ α ἡ ἀρχοῦσα τάξις τῶν εὐγενῶν. Οὕτω οἱ ἀστοὶ ἀπέκτησαν αἴφνης — κατὰ τὰς «θεωρίας» τῶν — ὅλας συλλήβδην τὰς «καλάς» ἀνθρωπίνους ἰδιότητας, τὰς ὁποίας ἐπειδὴ δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀποκτήσουν ὡς εὐγενεῖς ἀπέκτησαν ὡς «πολίται», κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον, καθ' ὃν εἰς ὅλα τὰ προΐοντα ὑπάρχουν «ἀντικατάστατα», παραλλήλως δὲ τῶν μαργαρίτων ὑπάρχουν καὶ οἱ ψευδεῖς μαργαρίται καὶ παραπλεύρως τοῦ ἀργύρου ὁ ψευδᾶργυρος. Ὁ ἀστος ἀπέκτησε νέας ἀξίας: τὸν «ῥῥθὸν λόγον», τὸ ρευστὸν κεφάλαιον, τὴν γενικὴν ψηφοφορίαν, τὴν γενικὴν φορολογίαν καὶ τὴν γενικὴν στρατιωτικὴν ὑποχρέωσιν, ἀνήγαγεν ἀντὶ τοῦ περιττοῦ τὴν χρησιμότητα ὡς ὑπάτην ἀξίαν τῆς ζωῆς, ἀντὶ τῆς ἱποτικῆς τιμῆς τὸ δόγμα «οἱ καλοὶ λογαριασμοὶ κἀμουν τοὺς καλοὺς φίλους» καὶ ἀντὶ τῆς μονομαχίας ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς τιμῆς τὸν ἀνταγωνισμόν ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου τοῦ κόστους.

Περὶ τὸν νὰ τονισθῆ, ὅτι αἱ θεωρίαι τοῦ ἀστοῦ ἦσαν δῆθεν «ἐπιστημονικαί» «γενικαὶ ἰσχύουσαι» καὶ «αιώνιοι», — ὡς ἀκριβῶς σήμερον αἱ θεωρίαι τοῦ προλεταριάτου.

Πολλὰς τῶν ἀξιών αὐτῶν ἐκληρονόμησεν ὡς ἐπαναστατικὸν ἔμφλημα ὁ προλετᾶριος, τὸν ὁποῖον ὁ ἀστος εὐθὺς ἀμέσως ἀπέκλεισεν — ὡς μάξαν — ἐκ τῆς ἐξουσίας. Ὁ προλετᾶριος ἔδωκεν εἰς ἑαυτὸν καὶ οὗτος τὰς ἀξίας τῆς ἐργατικότητος, τῆς ἀπολύτου χρησιμότητος, — ὡς δημιουργὸς τῆς «ὑπεραξίας» καὶ ἐργάτης τῶν μέσων παραγωγῆς — ἀπαιτεῖ δὲ δυνάμει τοῦ αὐτοῦ δόγματος («οἱ καλοὶ λογαριασμοί... κλπ.») τὴν εἰς αὐτὸν ἀπόδοσιν τῆς «ὑπεραξίας» καὶ ἄλλων τινῶν. Ἀπογυμνωμένος διμῶς καὶ πολλῶν ἀστικῶν ἀξιών τοῦ ἀστικοῦ πολιτισμοῦ, τῶν δογματῶν περὶ νομικῆς ἰσότητος, τῆς γενικῆς ψηφοφορίας, φορολογίας καὶ στρατιωτικῆς ὑποχρέωσης, ἅτινα αἰσθάνεται ὡς στρεφόμενα ἐναντίον τοῦ ἐδημιούργησε νέας ἀξίας: τὴν «ἱστορικὴν ἀποστολήν» πρὸς τελικὴν πλῆρον κατάργησιν τῶν τάξεων καὶ ἀπελευθέρωσιν τῆς ἀνθρωπότητος διὰ τοῦ γνωστοῦ ἀπὸ τοῦ Engels πηδήματος: «ἀπὸ τοῦ κράτους τῆς Ἀναγκασιότητος εἰς τὸ ἰκράτος τῆς Ἐλευθερίας!» Οὕτω τὸ ὄρ γ α ν ω μ ἔ ν ο ν π ρ ο λ ε τ α ρ ἰ ἄ τ ο ν ὡς ἡγέτις ἐπαναστατικὴ ὁμάς, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς συγχρόνου μάξης τῶν καπιταλιστικῶν μεγαλοῦδλων, ἐπιθυμῶν νὰ καταλάβῃ τὴν ἐξουσίαν. Τὸ προλεταριάτον, τὸ ὁποῖον ὡς «ετάρτη τάξις ἦτο ὁ λ ὁ κ λ η ρ ο ν κατὰ τὴν ἀστικὴν ἐπανάστασιν μ ἄ ζ α, ὑπέστη ἔκτοτε τὸν νόμον τοῦ διαφορισμοῦ, λόγῳ τοῦ ὁποῖου ἐξεπέδησεν ἐξ αὐτοῦ ἡ ἡγέτις ἐπαναστατικὴ ὁμάς τοῦ ὄ ρ γ α ν ω μ ἔ ν ο ν π ρ ο λ ε τ α ρ ἰ ἄ τ ο υ. Τὸν διαφορισμὸν αὐτὸν προεῖδε καὶ ἐκύρηξε, ὅσον δῆποτε καὶ ἂν ἠπατήθῃ εἰς ὠρισμένας προβλέψεις τοῦ ὁ Μ ἄ ρ ρ ε διὰ τοῦ κομμουνιστικοῦ δόγματος: «Προλετᾶριοι ὅλου τοῦ κόσμου ἐνωθήτε» (τουτέστιν «ὄργανωθήτε»).

Καὶ ἡ «θεωρία» αὕτη, γνωστὴ ὑπὸ τὸν τραγέλαφον τοῦ «διαλεκτικοῦ ὕλισμοῦ», εἶνε βεβαίως ἐξ Ἰσοῦ «ἐπιστημονικὴ» καὶ ἐξ Ἰσοῦ μετριοφρων ὡς — γενικὴ κοινωνιολογία. Ὑπὸ τὴν «ἐπιστημονικότητα» αὕτην βράζει τὸ μῖσος τῶν ἀποκλήρων, βῶθ τὸ ressentiment, τὸ ὁποῖον διαφεύδει πᾶσαν «ἀντικειμενικότητα».

Ἀντικειμενικότης — ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς κοινωνιολογικῆς ἐπιστήμης — ὑπάρχει εἰς τὴν θεωρίαν τῆς ἐπαναστατικῆς ὁμάδος ἀκριβῶς τὸση, ὅ σ η καὶ ἡ π ρ α γ μ α τ ἰ κ ἡ ὁ ὕ ν α μ ἰ ς α ὁ ὕ τ ἡ ς. Εἰς τὴν διδάνυσιν ὁμοῦ καὶ τὴν ὀργάνωσιν τῆς πραγματικῆς τῆς δυνάμεως διαφέρει ἡ ὁμάς ἀπὸ τῆς μάξης. Ἡ ὁμάς ἐπέχει θέσιν στρατηγείου, ἡ μάξις ἐπέχει θέσιν στρατοῦ. Θεωρίαι ἰσχυρῶν ἐπαναστατικῶν ὁμάδων αἰτίνας κατέλαβον τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν ἐ π ε κ ρ ἄ τ η ς α ν, διότι ἐπεκράτησαν αἱ ὁ μ ἄ δ ε ς, τῶν

ὁποῖων ἐξεπροσώπουν τὴν φ ο σ ἰ κ ἡ ν ζωτικότητα — ἀνεξάρτητον πάσης βουλήσεως τῶν ἀνθρώπων καὶ πάσης ἐπιρροῆς τῶν θεωριῶν.

Ἀλλὰ τὸ γεγονός, ὅτι αἱ θεωρίαι αὗται δὲν δύνανται νὰ παίξουν ρόλον κοινωνιολογικῆς ἐπιστήμης, τὸ γεγονός, ὅτι αὗται δὲν δύνανται νὰ καλύψουν ὀλόκληρον τὴν ἔκτασιν καὶ τὸν διαφορισμὸν τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος, ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι μάλιστα ἡ ἐπαναστατικὴ ὁμάς ἀνέληθ' εἰς τὴν ἀρχὴν ἡ «θεωρία» τῆς παύει ἰσχύουσα ἐναντὶ τῆς μάξης, τὴν ὁποῖαν αὕτη ἐχρησιμοποίησε διὰ τὴν ἄνοδον τῆς. Τὸ ressentiment τῆς μάξης εἶνε τὸ φυσικὸν ἐπακόλουθον, συστηματοποιούμενον ἐκ νέου καὶ εἰς νέαν θεωρίαν ὑπὸ τῆς νέας σχηματιζομένης ἐπαναστατικῆς κοινωνικῆς ὁμάδος καὶ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν διὰ τὸν αὐτὸν αἰώνιον κύκλον — τῶν ὁμάδων καὶ τῶν ὁμαδικῶν θεωριῶν «ἰ δ ε ο λ ο γ ἰ ὠ ν».

Ἡ διαπίστωσις καὶ ἐπιστημονικὴ πραγματεύσεως ἀκριβῶς τοῦ κύκλου τοῦ οὗτου ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενον τῆς κοινωνιολογικῆς ἐπιστήμης.

2. Ἡ ἔννοια τῆς μάξης

ΕἶΝ ἡ «μάξις» εἶναι κοινωνικὸς σχηματισμὸς παίζων ὀρισμένον ρόλον ἐν τῇ κοινωνικῇ δυναμικῇ καὶ παρ' ὅλην κτῆν ἐκ πρώτης ὕψεως ἀσάφειαν αὐτοῦ ν ο μ ο τ ε λ ε ς φαινόμενον, τότε λογικῶς πληρεῖ τὰς ἀκαλόγητους προϋποθέσεις: α) Διακρίνεται σαφῶς ἀπὸ τῆς ἔννοιαι τοῦ «πλήθους», τοῦ «ὄχλου», τοῦ «κοινῶν» ἢ «τῶν μαζῶν» — εἰς πληθυντικόν. β) Ἀποτελεῖ σχηματισμὸν ἀ ν τ ἰ κ ε ἰ μ ε ν ἰ κ ὄ ν, ἐκδηλούμενον ὁμοιοτρόπως καὶ τυπικῶς ὡς κοινωνικὸν σ ὠ μ ἄ. γ) Κατέχει ὀ ρ ἰ σ μ ἔ ν η ν θέσιν εἰς τὸν κ ο ἰ ν ὠ ν ἰ κ ὄ ν διαφορισμὸν, ἐπακριβῶς καθορίζουσαν τὴν λειτουργίαν αὐτῆς ἐν τῇ κοινωνικῇ μηχανισμῷ κατὰ τρόπον ἀποκλείοντα λογικὰς ἀντιφάσεις.

Ἐπὶ τῇ μάξῃ πληροῖ ἰσχυρῶς τὰς ὡς ἄνω προϋποθέσεις θ' ἀποδεικνύη ἐν τοῖς ἐπομένοις.

α) 1. Ἐάν λάθωμεν ὡς παράδειγμα ἀριθμὸν τινα ἀνθρώπων, οἵτινες καθ' ἦν ὥραν ἐκπαῖ ἢ βροχή, ἀνοίγουν τὰς ἡμέρας τῶν αὐτομάτων καὶ ταυτοχρόνως ὡς διὰ συνεννόησιν, παρατηροῦμεν εἰς τὸ φαινόμενον τοῦτο τρία σιναι: Π ρ ὶ τ ο ν, ὅτι πρόκειται περὶ πλειάδος ἀνθρώπων, δ ε ἰ τ ε ρ ο ν, ὅτι οἱ ἄνθρωποι οὗτοι προβαίνουν εἰς τὴν αὐτὴν πρᾶξιν ἐκ τῆς αὐτῆς αἰτίας πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν αὐτομάτων καὶ ταυτοχρόνως, τ ρ ἰ τ ο ν, ὅτι οὐδεμία συνεννόησις μεταξύ τῶν ὑπάρχει, οὐδ' ἄλλος κοινὸς τις αἰσθηματικὸς δεσμός, ἀλλ' ἕκαστος ἐξ αὐτῶν ἐνεργεῖ ὡς ἄτομον, διατηρῶν πλήρως τὴν ἀτομικότητά του.

Τὸ φαινόμενον τοῦτο δ ἔ ν εἶναι μάξις, λόγῳ τοῦ τ ρ ἰ τ ο υ χαρακτηρισμοῦ. Τὸ αὐτὸ φαινόμενον παρατηροῦμεν εἰς τὸν πανικὸν ἢ εἰς ἰστανδῆσθε σ υ ν ἄ θ ρ ο ἰ σ ἰ ἰ ἄ τ ὁ μ ο ν, εἰς ὁλοδήποτε ἄπλοῦν ἄ θ ρ ο ἰ σ μ α αὐτῶν. Τὸ ἄθροισμα διακρίνεται διὰ τῶν ὡς ἄνω χαρακτηριστικῶν ἀπὸ τῆς μάξης. Ἡ μάξις εἶναι ἄθροισμα: ἀλλὰ καὶ κάτι πλεόν τουτοῦ. Εἰς τὴν μάξαν τὸ ἄθροισμα εἶναι ἡ ἔ σ τ ἰ α τῆς δυναμικότητος τῆς, τὸ ἔ δ α φ ο ς αὐτῆς, ὄχι ὁμοῦ καὶ ἡ δυναμικότης τῆς α ὁ ὕ τ ἡ α ὕ τ η. Δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἄθροισμα χωρὶς νὰ εἶναι μάξις. Δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ μάξις, χωρὶς νὰ εἶναι ἄθροισμα. Δὲν δύναται ὁμοῦ νὰ ὑπάρξῃ μάξις, ἥτις νὰ εἶναι ἀ π λ ὶ ς καὶ μ ὄ ν ο ν ἄ θ ρ ο ἰ σ μ α. Τὸ ἄθροισμα δύναται νὰ εἶναι «συνάθροισμα», «συγκέντρωσις», «πλήθος» ἢ «πλήθη», «κοινόν», «μάξις» — εἰς πληθυντικόν — ἢ «ὄχλος». Οὐδὲν ἐκ τῶν φαινομένων τούτων, τῶν ὁποίων ἡ σημασία ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς τρεχούσης ἔννοιαι τὴν ὁποῖαν τὸ τρέχον λεξιλόγιον δίδει εἰς αὐτά, — εἶναι μάξις. Οὐδὲν ἐπίσης ἐξ αὐτῶν ἔχει αὐτὸ καθ' ἑαυτοῦ, ὡς ἄ θ ρ ο ἰ σ μ α κοινωνιολογικὴν σημασίαν. Διότι οὐδὲν ἄθροισμα ὡς τοιοῦτο προκαλεῖ κοινωνικὰς πράξεις, κοινωνικὰς συνειδήσεις, ἢ ἐκτελεῖ στατικὴν τινα κοινωνικὴν λειτουργίαν, ἄνευ τῆς ὁ ὕ ν ἄ μ ε ω ς, διὰ τὴν ὁποῖαν τοῦτο θὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἔστια.

Καὶ μόνον κατ' ἀντίθεσιν ἀκριβῶς πρὸς τὸ οὕτω προσδιορισμένον ἄπλοῦν ἄθροισμα εἶναι κ ο ἰ ν ὠ ν ἰ κ ὄ ς π α ρ ἄ γ ὠ ν καὶ ἔχει κ ο ἰ ν ὠ ν ἰ κ ὄ λ ο γ ἰ κ ἡ ν ἡ σημασίαν. ἡ μ ἄ ζ α. β) Τοῦτο ἀκριβῶς ὁμοῦ τὸ ἄ θ ρ ο ἰ σ μ α ἀνθρώπων, — τὸ ὁποῖον θὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἔστια τῆς δυνάμεως, ἥτις θὰ μεταβάλλει αὐτὸ εἰς μάξαν, — ἀποδεικνύει διὰ

1. Αἱ ὀνομασίαι αὗται χρησιμοποιοῦνται κατὰ βῆθος διὰ τὴν αὐτὴν κοινωνιολογικὴν ἔννοιαν: τοῦ «ἄθροισματος» (Aggregat), εἶναι ὁμοῦ μᾶλλον ἄ ξ ἰ ο λ γ ἰ κ ὄ ς χρωματισμένοι καὶ κατὰ τοῦτο ποικίλλουν. «Συνάθροισμα» ἢ «συγκέντρωσις» εἶναι ἀξιολογικὸς ἄχρωμος ἔννοια καλύπτουσα πᾶν ἄθροισμα, ὡς ἐπίσης καὶ «κοινόν». Τὸ «πλήθος» καὶ ἔτι μᾶλλον «τὰ πλήθη» ἐνεχρῶσεν ἦδη τόνον τινὰ ὑποτιμήσεως, ὡς καὶ «αἱ μάξιαι», αἵτινες δύναται νὰ εἶναι καὶ σύνθημα δημοκρατικόν, ὡς λ. χ. εἰς τὰ κόμματα τῶν ἄκρων. Ὁ «ὄχλος» εἶναι ἦδη καταφρων ὑποτιμησις ἀνερχομένη, ἐναλλογως τῆς συνειδήσεως τοῦ ἐκφρόνου ἢ ἀκούοντος ταύτην ἀτόμου, μέχρι τοῦ βαθμοῦ τῆς ὕβρεως. Ὁ κοινωνιολογικὸς ὅρος «ἄθροισμα» εἶναι, ὡς εἶκος, τελείως ἀπληροῦς πάσης ἀξιολογίας.

της πραγματικής αυτού κοινωνικής ύπαρξεως τὸν ἀντικειμενικὸν χαρακτήρα τῆς μάζης. Ἡ μάζα ὡς ἄθροισμα εἶναι κοινωνικὸν σῶμα ἔν εἶναι ἰδεολογία, ἔθιμον ἢ θεομῶς, ἀλλ' εἶναι πρᾶγμα. Πρᾶγμα εἰς ἴσον βαθμὸν καθὼς ἡ δόξα, ἡ ἀποτελούμενη ἐκ πραγματικῶν καὶ ἐνσαρκωμένων ἀνθρώπων.

Ἄλλ' ἔάν διὰ τῆς ὑπάρξεως τῆς ἐστίας εἰς τῆς μάζης τοῦ ἀθροίσματος—ἀπεδείχθη ἢ ὑπαρξῆς κοινωνικοῦ τινος σώματος, μετὰ τούτου δὲν ἀπεδείχθη ἀκόμη ὅτι τὸ σῶμα τοῦτο δὲν εἶναι λ. χ. δόξα, ἀλλὰ κάτι διάφορον. Ἐκεῖνο λοιπὸν τὸ ὅποιον καθορίζει τὸν ἀντικειμενικὸν χαρακτήρα τῆς μάζης—ἦτοι τὸ ὅτι αὕτη εἶναι ἰδιαιτέρας κοινωνικὸς σχηματισμὸς, ἐν διακρίσει πρὸς ἄλλους τοὺς λοιπούς—δὲν εἶναι μόνον τὸ ἄθροισμα, ἀλλ' εἶναι ἡ ἄλλω ἰδιαιτέρα ποιότης τῆς συνθέσεως καὶ δυναμικότητος αὐτῆς.

Ἄς συγκρίνωμεν αὐτὴν πρὸς τὴν ομάδα: εἰς τὴν ὁμάδα πιστοποιοῦνται τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικά: 1. Πλείας ἀνθρώπων. 2. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι προβαίνουν εἰς τὴν αὐτὴν πρᾶξιν, ἐκ τῆς αὐτῆς αἰτίας, πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ταυτοχρόνως (ὄχι αὐτομάτως). 3. Κατόπιν προηγουμένης συνεννοήσεως μετὰ ταυτότητα συμφερόντων, ἐκφραζόμενον ἄτομικῶς. (Τὸ ἄτομον δύναται νὰ προσχωρήσῃ ἢ νὰ ἀποχωρήσῃ τῆς ὁμάδος μετὰ πάσαν συμφέρουσαν σκέψιν). Εἰς τὴν μάζαν πιστοποιοῦνται: 1. Πλείας ἀνθρώπων. 2. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι προβαίνουν εἰς τὴν αὐτὴν πρᾶξιν ἐκ τῆς αὐτῆς αἰτίας, πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ταυτοχρόνως καὶ αὐτομάτως (ἀνευ ὑπολογισμένης σκοπιμότητος). 3. Ἄνευ οὐδεμιᾶς προηγουμένης συνεννοήσεως, ἀνευ ἐπιγνώσεως συμφερόντων καὶ μετὰ πλήρη κατὰ ποντισμὸν τοῦ ἄτόμου.

Ὁὕτω ἡ μάζα εἶναι τὴν ἐννοίαν ἀνευ οὐδεμιᾶς διακρίσεως τῶν ἀτόμων ἰσορροπίας ἐνεργείας, ἢ τις ἐδρεύει εἰς τὴν ὕλην (τὸ ἄθροισμα) αὐτὴν καὶ δὲν μεταδίδεται εἰς αὐτὴν ἐξωθεν¹ κατὰ τὴν ἐννοίαν τῆς φυσικῆς περὶ φυσικῆς μάζης, ὡς ὕλης περιλαμβανομένης ποσότητος αὐτοδυναμίου δυναμικῆς ἐνεργείας. Τὴν ἐννοίαν ταύτην, ὡς τελευταίαν κατάκτησιν τῆς κοινωνιολογίας διὰ τὴν ἀποσαφήνισιν τοῦ διαχερσατοῦ προβλήματος, δεχόμεθα μετὰ τοῦ Geiger, ὅστις κρίνων τὸν Sombart ὀρθώτατα γράφει ὅτι «τὸ ἀποφασιστικὸν χαρακτηριστικὸν τῆς μάζης ἔν εἶναι τὸ πλῆθος τῶν μονάδων ἐξ ὧν αὕτη ἀπαρτίζεται, ἀλλ' ἡ δύναμις καὶ ἡ ποικίλότης τοῦ ὄλου»².

1. Geiger, Die Masse ihre Aktion, 2.
2. Geiger, op. cit. 13. Ὁμοίως πρὸ τοῦ Geiger ὁ Oppenheimer.

Ἐπιπλέον καὶ τὰ λοιπὰ κοινωνικά φαινόμενα, οὕτω καὶ ἡ μάζα δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀφίσταται τῶν φυσικοκοινωνικῶν νόμων, ἦτο ἤδη γνωστὸν ἀπὸ τοῦ Geiger, ἀλλ' ἡ τοιαύτη ὡς ἀνωτέρω διασάφισις τῆς ἐννοίας τῆς μάζης ὑπὸ τοῦ Geiger ἐπαληθεύεται ὑπὸ τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος, καλύπτει αὐτὴν πλήρως καὶ καθιστᾷ δυνατὴν τὴν κοινωνικὴν τοποθέτησιν τῆς μάζης ἐν τῷ κοινωνικῷ διαφορισμῷ, τερματίζουσα τὴν σχετικὴν σύγκρισιν. ἢ τις ἐπιτολῶν ἐφαίνεται ἐνισχύουσα τὴν κατὰ τῆς κοινωνικῆς νομοτελείας «κοινωνιολογικὴν» κατεύθυνσιν. Μόνον ὡς ἐννοία δύναμις, ἀνεξαρτήτως ἀτόμων καὶ μετὰ πλήρη συγχώνευσιν αὐτῶν εἰς ἐννοίαν Ὀλον εἶναι νοητὴ ἡ ἐννοία τῆς μάζης,—θεωρούμενη τῆς τεραστίας ἀνομοιογενείας μεταξὺ τῶν ἀτόμων αὐτῆς, τὴν ὅποιαν εἰς τὴν παράγραφον περὶ ressentiment ἐπραγματεύθημεν. Ἄλλ' ὅτι ἡ τοιαύτη φαινομενικῶς ἑτερογενὴς μάζα ὑπάρχει³ ὅτι ἤδη ὑπάρχουσα πρέπει νὰ γίνῃ νοητὴ ὅτι νοητὴ γίνεται διὰ τῆς συλλήψεως τῆς ἀληθοῦς αὐτῆς ἐννοίας καὶ νομοτελείας—περὶ πάντων τούτων δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ συζήτησις.

γ) Ἄλλ' ἀκριβῶς ἡ πραγματικὴ αὕτη ἀνομοιογένεια μεταξὺ τῶν ἀτόμων τῶν ἀπαρτιζόντων τὴν μάζαν προκαθορίζει τὸν ἀρνητικὸν χαρακτήρα αὐτῆς. Ἡ μάζα καταστρέφει—δὲν δημιουργεῖ. Διότι μόνον ὁ ἀρνητισμὸς, ἢ ἡ ἐλλειψίς θετικῶν κοινῶν σκοποῦ, δύναται νὰ καταστήσῃ δυνατὴν τὴν ἐννοίαν—ἀκριβέστερον: τὴν συγχώνευσιν—ἀνομοίων ἀτόμων. Ἐἶδομεν ὅμως, ὅτι ὁ αὐτὸς ἀντικειμενικὸς—προκύπτων ἀρνητισμὸς, ἀφορῶν τὴν σύστασιν τῆς μάζης ὡς κοινωνικοῦ σώματος, συμπίπτει ἀκριβῶς πρὸς τὸν ὀποκειμενικὸν ἀρνητισμὸν, τὸν διὰ τοῦ ressentiment δεδομένον. Ὑποκειμενικῶς οὕτω διὰ τοῦ ressentiment καὶ ἀντικειμενικῶς διὰ τῆς συμπαροῦς, πρωτογόνου καὶ τυφλῆς δυνάμεως αὐτῆς σχηματίζεται, συγκρατεῖται καὶ ἐπιτίθεται ἡ μάζα ὑπὸ τὴν φυσικοκοινωνικὴν καὶ κοινωνικὴν ἐννοίαν. Ἐκ τῶν δύο τούτων στοιχείων,—τοῦ ressentiment καὶ τῆς ἀντικειμενικῆς ἀρνητικῆς δυνάμεως—ἐξηγεῖται καὶ ἡ ἀρνητικὴ ἐπαναστατικὸς (μὲν ὡς καταστροφικὸς) χαρακτήρ αὐτῆς. Τοιαύτη καὶ ἡ θέσις αὐτῆς ἐν τῷ κοινωνικῷ διαφορισμῷ: ὡς φορέας τῆς ἐπαναστάσεως. Ἐν τῷ κοινωνικῷ μηχανισμῷ: ὡς βέσεως πάσης ἐν τῇ ἐξουσίᾳ διαδοχῆς τῶν κρατικῶν κοινωνικῶν ομάδων, ὡς ἐπαναστατικῆς δυνάμεως πρὸς ἀνατροπὴν αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἐκάστοτε ἐπαναστατικῶν τοιούτων. (Συνεχίζεται)

ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΜΟΣ

ὑπὸ WALTER SULZBACH
(Μετάφρασις Ε. ΛΕΜΠΕΣΗ)

1. ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΜΟΣ καὶ Οἰκονομία. α) Τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους.—Ὅτι αἱ ἐπεκτατικαὶ προσπάθειαι τῶν κρατῶν συναρτῶνται κάπως αἰτιῶδες μετὰ τὰς οἰκονομικὰς ἀνάγκας καὶ ἐπιθυμίας τῶν λαῶν, εἶνε σήμερον μία σχεδὸν γενικῶς παραδεδεγμένη ἀντίληψις. Διαμάχη ὑπάρχει μόνον ἐπὶ τοῦ σημείου τίνος τὰ συμφέροντα ἐξυπηρετοῦνται δι' ἐπεκτάσεως καὶ προσαρτήσεως. Οἱ μὲν λέγουσι: τὰ συμφέροντα ὀλοκλήρου τοῦ λαοῦ, οἱ δὲ λέγουσι: τὰ συμφέροντα τῆς ἀστικής του τάξεως.

Πολλὰ ὅμως αἱ θεωρίαι αὗται ἐκλαμβάνονται ὡς τῶσον καλῶς θεμελιωμένα, ὥστε εἰσδύου ἀκόμη καὶ εἰς τὸν ὀρισμὸν τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ: οὕτω λ. χ. χαρακτηριστικῶς παρὰ τῷ G. v. Schulze-Gaevernitz, ὅστις περιγράφει τὸν ἱμπεριαλισμὸν ὡς τὴν βαθμίδα ἐκείνην τῆς κεφαλαιοκρατικῆς περιόδου, εἰς τὴν ὅποιαν τὸ χρηματιστικὸν κεφάλαιον θέτει ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ διὰ πολιτικῆς βίας ὑπερεθνικῆς περιοχῆς πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ ἐκμεταλλεῖται μονοπωλιακῶς τὸν φυσικὸν τῶν πλοῦτων, τὰς πρώτας ὕλας καὶ τὰς ἐργατικὰς δυνάμεις (τὸ τελευταῖον τοῦτο πολλαχῶς διὰ φορολογίας) μετὰ τὴν τάνισιν ὅπως ἐγκαθιδρύσῃ τὸ παγκόσμιον ἱμπεριον, τὸ ὅποιον θὰ περιλαμβάνῃ ὅλας τὰς ζώνας καὶ θὰ παραγάγῃ ὅλας τὰς πρώτας ὕλας. (Ὁ ὑπερἱμπεριαλισμὸς τῆς Ἀμερικῆς, ἐν «Die Wirtschaftswissenschaft nach dem Kriege, Festgabe für Lujo Brentano, München und Leipzig 1925, I, 120»). Εἰς τὴν πολεμικὴν φιλολογοῦσαν ὕλην τῶν λαῶν, εἰς τὴν βιβλιογραφίαν τῶν γεωπολιτικῶν, εἰς τὰς ἐκδηλώσεις τῆς Σχολῆς τοῦ Othmar Spann καὶ τοῦ φασισμοῦ ἐκφράζεται διαρκῶς ἡ σκέψις, ὅτι ὁ ἱμπεριαλισμὸς ἐξυπηρετεῖ

λαοὺς μὴ διαθέτοντας ἴδια ἀποθέματα πρώτων ὕλων, λαοὺς τῶν ὁποίων αἱ κύρια ἀγοραὶ τοποθετήσεως εὐρίσκονται ὑπὸ ξένην κυριαρχίαν, καὶ τῶν ὁποίων τὸ ἐκχειρίζον πλεόνασμα πληθυσμοῦ ἀπόλλυται διὰ τὴν πατρίδα ὑπὸ ξένην σημαίαν. Εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτάς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲν γίνεται λόγος περὶ «χρηματιστικὸν κεφάλαιον» καὶ «ἐκμεταλλεύσεως», ἀλλὰ γενικῶς περὶ τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν ἀναγκῶν των.

Ἡ ἀντίληψις αὕτη ταυτίζει μίαν κατάστασιν, ποῦ ὑφίστατο ἄλλοτε μεταξὺ ὀλίγων τινῶν μελῶν μίαις νικητρίαις ἰθουοῦσης τάξεως καὶ τῶν εὐρέων μαζῶν τῶν παρ' αὐτῆς ἠττηθέντων καὶ ὑποταγέντων, μετὰ τὴν σχέσιν μεταξὺ ὀλοκλήρων λαῶν ὡς προσαρτῶντων καὶ ἄλλων ὡς προσαρτωμένων εἰς τὴν σημερινὴν ἐποχὴν καὶ συγκρίνει οὕτω δύο καταστάσεις, αἵτινες δὲν συμφωνοῦν εἰς ὅλα τὰ κύρια σημεία.

Δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἡ Ἀγγλία «ἐκμεταλλεῖται» τὸν Καναδῶν καὶ τὴν Αὐστραλίαν. Αἱ αὐτοδιοικοῦμαι κτήσεις δὲν διαφέρουν ποσῶς ἀπὸ φιλικῆς αὐτοτελῆς κράτης, ποῦ παραμένουν αὐτοπροαιρέτως πιστὰ εἰς τὴν Βρετανικὴν Συμπολιτείαν καὶ ἂν καὶ ἐφ' ὅσον προσφέρουν προτιμήσεις εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν μετανάστευσιν τῆς Ἀγγλίας, τὸ πρᾶττον ἐλευθέρως καὶ μόνον ἐναντι ἰσαξίων ἀνταγωνιστῶν... Ὁ πόλεμος τῶν Ἀγγλων κατὰ τῶν Μπόερς τὸ 1899—1902, ὁ ὅποιος ἐθεωρεῖτο ὡς τυπικὸς οἰκονομικὸς πόλεμος διὰ τὰ χρυσορυχεῖα τῆς Ν. Ἀφρικῆς, ἐξεῖν ὡς ἐπακόλουθον, μετὰ τὴν ἦταν τῶν Μπόερς, τὴν παραχώρησιν τοῦ δικαίωματος τῆς ψήφου εἰς ὄλους τοὺς λευκοὺς κατοικοὺς τῶν πρώην δημοκρατικῶν τῶν Μπόερς ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῶν νοτιοαφρικανικῶν κτήσεων καὶ τέλος τῶν

σηματισμόν κυβερνήσεως τῶν Μπόερς.—"Ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἐγγράμμους φυλάς, αὗται δύναται νὰ γίνουσι ἀντικείμενον ἐκμεταλλεύσεως μόνον ἐφ' ὅσον δὲν ἀπερρόρησαν ἀκόμη εὐρωπαϊκὰς ἰδέας καὶ στοιχεῖα μορφώσεως. Μόλις ὅμως τοῦτο συμβῆ, καθίστανται ἀπαιτητικά. Τότε ἐξελλίσσονται εἰς οικονομικῶς εἰδικευμένους ἐργάτας μὲ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς ρυθμόν, μὲ τὸν ὅποιον γενικῶς ἐξευρωπαϊζόνται. Κατὰ συνέπειαν ἡ ἐκμεταλλεὺσις καθίσταται ἀδύνατος. Δύναται κανεῖν νὰ ἐκμεταλλεῖται ἀνθρώπους διὰ τῆς ἀπειλῆς, διὰ τῶν ὄπλων, διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ κυρίαρχου ἐκεῖ ὅπου τοῦτο οὐδὲν ἀποφέρει. Μόλις καταστῆ ἐπικερδῆς, οἱ ἐγγράμμοι δὲν ἀφίθουν νὰ τοὺς ἐκμεταλλεῖται. Ἡ ἀβύσσοις οἰκονομικῆς δυναμικότητος τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς καὶ τὰ ἐθνικὰ κινήματα εἰς τὰ μέρη ταῦτα τοῦ κόσμου ἀποτελοῦν τὰς δύο ὕψεις τοῦ αὐτοῦ νομίματος.

Εἰς τὰς ἀγγλικὰς, γαλλικὰς, ὀλλανδικὰς ἀποικίας δύναται νὰ ἐμπορευθῶν καὶ νὰ ἐπενδύσῃ κεφάλαια καὶ Γερμανοὶ καὶ Ἑλβετοὶ, ἀμόφορα δὲ ταῦτα ἐγένοντο πλουσιοπαρόχοι. Βεβαίως ἡ οἰκονομία εὐρίσκειται εἰς κάθε ἀποικίαν κυρίως εἰς χεῖρας τῶν ὑπηκόων τῆς ἐκασταχοῦ μητροπόλεως. Ἀντὶ τοῦτου ὅμως οἱ οὐδέτεροι πηγαίνουν εἰς ἐλευθέρας χώρας (π.χ. εἰς Ν. Ἀμερικὴν) καὶ τὰ οὐδέτερα κράτη εἰς οὐδεμίαν στρατιωτικὴν δαπάνην ὑποβάλλονται πρὸς προστασίαν τῶν ἀποικίων. Ἀφάνταστα ἀποικιακὰ κέρδη (ἀγορὰ χρυσοῦ καὶ βοτάνων μὲ γυάλινα μαργαριτρία κλπ.) ἐσημείωσαν ἐλάχιστοι καὶ οὐδέποτε ἐνδιεφέρθησαν δι' αὐτὰ ὀλόκληρα ἔθνη. Σήμερον ἀποτελοῦν ἱστορικὰ γεγονότα. Αἱ σημερινὰ μεγάλα περιουσίαι κατὰ πλειοψηφίαν δὲν προέρχονται ἐκ «κυριαρχουμένων» χωρῶν. Προσαρτήσεις αὐξάνουσι τὸν ο υ ν ο λ ι κ ὸ ν πλοῦτον ἐνὸς λαοῦ, ἂν λ. χ. ἡ περιουσία τῶν Πολωνῶν σὺν τῇ περιουσίᾳ τῶν κατοίκων τῆς Βίλνας εἶνε μεγαλύτερα ἀπὸ μόνην τὴν περιουσίαν τῶν Πολωνῶν. Δὲν αὐξάνουσι ὅμως αἱ προσαρτήσεις τὸν πλοῦτον κ α τ ἄ κ ε φ α λ ῆ ν, διότι συμμετέχουσι καὶ οἱ προσαρτηθέντες. Ὅταν ὁ ἀντιπρόσωπος ἐνὸς ἀγγλικοῦ οἴκου καὶ ὁ ἀντιπρόσωπος ἐνὸς δανικοῦ οἴκου συναγορεύονται εἰς μίαν τρίτην χώραν διὰ μίαν σύμβασιν, ὁ προβλεπτικὸς ἀγοραστὴς ἐρωτᾷ διὰ τὸ εἶδος καὶ τὴν τιμὴν τοῦ ἐμπορεύματος, ἀλλ' ὄχι διὰ τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον τῶν πωλητῶν.—Εἶνε ἐπίσης περιεργον, ὅτι ἐκεῖ ὅπου δημιουργεῖται πολιτικὴ ἔντασις μεταξὺ δύο ἔθνων, αἱ οἰκονομικαὶ διαφοραὶ τοῦ ἐκτός αὐτῆς ὑπάρχοντι μεταξὺ τῶν δὲν ἐμφανίζονται. Εἰς τὴν πολιτικὴν πάλιν μεταξὺ τῶν ἠνωμένων Πολιτειῶν καὶ τῆς Ἀγγλίας μετὰ τὸν πόλεμον, ἡ πιθικὴ ἀλληλουχία μετὰ τὴν ἀγγλικὴν ἀνεργίαν καὶ ἀμερικανικὴν ἀπαγορεύσεως τῆς εἰσόδου μεταναστῶν εἰς Ἀμερικὴν δὲν ἔπαιξε παρὰ τελείως ἐλάχιστον ρόλον.

β) Τὰ ὀικονομικὰ συμφέροντα τῆς ἀστικῆς τάξεως.—Ἡ δευτέρα θεωρία ἦτις διαθλάπει εἰς τὸν ἱμπεριαλισμὸν φαινόμενον προσδιοριζόμενον παρ' οἰκονομικῶν δεδομένων, ἀντιλαμβάνεται αὐτὸν ὡς φαινόμενον ἀποκλειστικῶς τῆς συγχρόνου ἐποχῆς ἀνταποκρινόμενον εἰς τὸν καπιταλισμὸν καὶ ἐξηγεῖ αὐτὸν ἐκ τῆς θέσεως τῶν συμφερόντων ὄχι τῶν ἔθνων, ἀλλὰ μίᾳ τάξεως, τῆς ἀστικῆς τάξεως. Ἡ καθ' ἑαυτὴν ἀσασθὴς αὕτη ἔννοια κατὰ κανόνα δὲν ἀποσαφηνίζεται. Ὁ Karl R e n n e r ὀρίζει. «Ὁ πολιτικὸς ἱμπεριαλισμὸς εἶνε ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ κρατῶν ὀπερωρίμου ἀστικῆς τάξεως, τὰ ὅποια χρησιμοποιοῦν τὰ καθαροῦς πολιτικὰ δυναμικὰ μέσα τοῦ κράτους (διπλωματίαν, στρατὸν, στόλον) πρὸς οἰκονομικὴν ἐπέκτασιν, πρὸς κυριασίαν ἢ κατάκτησιν ἀγορῶν προμηθείας ἢ τοποθετήσεως διὰ τὴν βιομηχανίαν τῶν, ὡς ἐπίσης καὶ σφαιρῶν τοποθετήσεως κεφαλαίων. Εἰς κάθε κράτος σήμερον παίζουσι ὄλον ἱμπεριαλιστικὰ ἐλατήρια, ἀλλὰ προέγουν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν εἰς ἀστικὰ κράτη, ὥστε δίδουσι τὸν τόνον εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν. («Marxismus, Krieg und International», Stuttgart 1918, σ. 135)... Αἱ εἰδικαὶ ἐπιθυμίαι καὶ πεποιθήσεις, αἱ χαρακτηρίζουσαι τὸν ἱμπεριαλισμὸν εἶνε: ἡ θέλησις νὰ προστατευθῶν τὰ ἴδια σύνορα, νὰ προσταρτηθῆ ἔξην χώραν, νὰ θεωρηθῆ τοῦτο ὡς «τιμὴ» καὶ «μεγαλεῖον» καὶ νὰ γίνῃ καλύτερα πόλεμος παρὰ ν' ἀποθάνῃ κανεὶς χωρὶς τιμὴν. Τὰ χαρακτηριστικὰ ταῦτα εἶνε περισσότερο ἔντονα εἰς ὀρισμένα στρατώματα τοῦ πληθυσμοῦ καὶ γενικῶς ἐντατικώτερα εἰς τὰς κατεχούσας τάξεις παρὰ εἰς τὰς πτωχάς. Ἄλλ' αἱ μεταβατικαὶ καταστάσεις εἶνε ἐντελῶς ρευσταὶ περὶ ἀντιθέσεως δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος, καὶ εἰδικῶς εἰς περιπτώσιν πολέμου ἀνευρίσκονται εἰς ὄλας τὰς τάξεις αἱ αὐταὶ συγκινήσεις. Θὰ ἔπρεπε λοιπὸν νὰ ἐξηγηθῆ πρῶτον πῶς κατορθώνεται ἡ ἀστικὴ τάξις νὰ «ἐπιβάλλῃ» εἰς τὸ προλεταριάτον μίαν ἐσωτερικὴν ψυχικὴν στάσιν τελείως ἀντίθετον πρὸς τὰ συμφέροντα τοῦ προλεταριάτου. Ἡ ὕσσια τοῦ αἵματος, τὴν ὅποια ἀπαιτεῖ πᾶς πόλεμος, προσφέρεται ὑπὸ τῶν εὐπόρων τάξεων ἐν πλήρει ἰσότητι. Γενικῶς αἱ ἀπώλειαι αὐτῶν εἶνε μάλιστα κατὰ ποσοστὸν μεγαλύτεραι, ἐπειδὴ ἐκ τῶν τάξεων τούτων προέρχονται οἱ ἀξιωματικοί. Δυνατὸν αἰ πολεμικαί

προμήθειαι νὰ προσπορίζουσι εἰς μερικὰς πολεμικὰς βιομηχανίας μίαν ἐπικερδῆ ἀπασχόλησιν, ἀλλὰ δὲν πρέπει ἐν τούτοις νὰ λησμονῆται, ὅτι οἱ ἔχοντες τὴν δύναμιν νὰ ἐκμεταλλεῖται τὸ κράτος ἐν περιπτώσει πολέμου, κρέπεται νὰ ἔχουσι τὴν δύναμιν αὐτὴν καὶ ἐν καιρῷ εἰρήνης καὶ ὅτι παραγωγικαὶ ἐπενδύσεις ἐν καιρῷ εἰρήνης, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ κεφάλαιον δύναται νὰ κερδίῃ τὰ ἴδια, ὅσα καὶ ἐκ τῶν πολεμικῶν προμηθειῶν, ἀποφέρουσι ἀφ' ἑαυτῶν, κέρδος καὶ καλύπτουσι τὰς ἀποσθῆσεις καὶ δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ πληρωθῶν δι' ἠξημένην φορολογίας, ἦτις πλήττει πᾶν κεφάλαιον καὶ πᾶν εἰσόδημα. Εἰς ταῦτα προστίθεται αἱ ταραχαὶ καὶ αἱ ἐπαναστατικαὶ ἀνατροπαί, ὅπερ λ.χ. ἡ ἀμερικανικὴ ἀστικὴ τάξις κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς εἰσόδου τῆς Ἀμερικῆς εἰς τὸν παγκόσμιον πόλεμον τῷ 1917 ἐξετίμησε τὰ μέγιστα. Ἄν δεχθῶμεν ὅτι ἄνθρωποι διακινδυνεύουσι τὴν ζωὴν τῶν καὶ τὴν ζωὴν τῶν οἰκείων τῶν, εἰσάγοντες εἰς τὴν γενικὴν οἰκονομικὴν συγκυρίαν ἕνα στοιχεῖον ἀβεβαιότητος τεραστίως ἐκτάσεως, διὰ ν' ἀποκτήσῃ δῆθεν ἡ «τάξις» τῶν καλλιτέρας δυνατοτήτων κέρδους,—τότε δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ὀμιλήσωμεν περὶ οἰκονομικοῦ ὀπολογισμοῦ. Μᾶλλον ἀρμυρίζει ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν ὡς «ἰδεαλιστῶν».—Ἄν λοιπὸν, ἐξ ἀντικειμενικῆς ἀπόψεως, εἰς οὐδὲν ὠφελεῖ τὴν ἀστικὴν τάξιν ἡ πρόσκτησις ἐδαφῶν καὶ ἡ φιλοπόλεμος πολιτικὴ, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τότε μόνον θὰ ἠδύνατο τὸ πολὺ-πολὺ νὰ σταθῆ ἡ θεωρία περὶ τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ ὡς ἐκπροσώπου τῆς τάξεως ταύτης, ἂν ἦτο δυνατὸν ν' ἀποδειχθῆ, ὅτι ἡ ἀστικὴ τάξις εἶνε ὀποκειμενικῶς πεπεισμένη περὶ τῆς οἰκονομικῆς ἀξίας τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ καὶ δρᾷ ἀντιστοίχως, ὅποτε θὰ ἦτο—ὅπερ κατ' ἀρχὴν φυσικὰ δὲν ἀποκλείεται—ἀντικειμενικῶς ἐσφαλμένως προσηνατολισμένη.—Ἡ πίστις καὶ μόνη, ὅτι οἱ καπιταλισταί, διευθυνταὶ τραπεζῶν, ἐξαγωγαί, μεγαλοβιομηχανοὶ κλπ. εἰς μυστικὰς συναντήσεις, ἐπὶ τῆς βῆσις ὀπολογισμένων εὐκαιριῶν κέρδους, ἀποφασίζουν μίαν ἐπιδρῶμην κατὰ ἔξωθεν λαῶν καὶ πᾶν ὅ,τι λέγεται περὶ ἐθνικοῦ συμφέροντος, αὐτοσάμνης, τιμῆς κλπ. τὸ ρίπτουσι μὲ ψυχρὰν καρδίαν εἰς τὰς μάζας ὡς φράσιν,—ἡ πίστις αὕτη εἶνε ἀπροσγείτως καὶ ἀνόητος. Μόνον πολιτικοὶ δημεγέροι τῆς ἄκρας ἀριστερᾶς δύναται νὰ ἔχουσι αὐτὴν τὴν πίστιν, διὰ τῆς ὁποίας ἐπιβαρύνουσι τοὺς ἀντιπάλους τῶν ὅπως μὲ ὄλας τὰς ἄλλας ἀμαρτίας, οὕτω καὶ μὲ τὴν εὐθύνην τῶν πολεμικῶν περιπλοκῶν μεταξὺ δῆθεν φιλειρηνικῶν ἔθνων.

2. ΟΡΙΣΜΟΣ.—Ἡμπεριαλιστικὰ κράτη εἶνε ἐκεῖνα, τὰ ὅποια ἐπιδιώκουσι πρὸςκτησιν ἐδάφους. Ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ ἔδαφος τοῦτο εἶνε κατοικημένον. Ἀλλὰ καὶ ἀκατοικητὰς τις περιοχὴ δύναται ν' ἀποθῆ ἀντικείμενον ἱμπεριαλιστικῶν προστριβῶν (Σαχάρα, Νότιος Πόλος). Ἀντιθέτως προσπαθῆσαι, τείνουσαι πρὸς ἀβῆσιν τῶν ἀνθρωπίνων ἐφεδρειῶν ἐνῶ τὸ ἔδαφικὸν καθεστὸς παραμένει ἀμετάβλητον, ὅπως μίᾳ πολιτικῇ ἐνισχύσεως τῶν γεννήσεων ἢ προσελκύσεως μεταναστῶν, οὐδέποτε ὀνομάζονται ἱμπεριαλιστικά.

Ἡ προσπάθεια νὰ ἐξηγηθῆ ὁ ἱμπεριαλισμὸς δὲν ἀνήκει εἰς τὸν ὀρισμὸν του. Διὰ τοῦτο ὀρισμοὶ ὡς οἱ ἀνω ἀναφερθέντες,—τοῦ S c h u l z e - G ä v e r n i t z καὶ τοῦ R e n n e r—δὲν ἐπιτρέπονται, διότι προκαταλαμβάνουσι τὴν ἔρευναν τοῦ φαινομένου, τὸ ὅποιον δ ὕ ν α τ α ἰ ν ἄ μ ἡ ἔξη οἰκονομικῶν αἰτίαν καὶ ἀποκλείουσι ἐκ τοῦ ὀρισμοῦ τῶν ὄλας τὰς προκαπιταλιστικὰς ἐπεκτατικὰς προσπάθειαι, ὅπερ μεθοδολογικῶς ἀποκρούεται. Δυνατὸν βεβαίως ἡ περὶ τὴν μοναρχίαν τοῦ Κύρου καὶ ἡ ἀγγλικὴ μοναρχία τῆς σήμερον νὰ βασιζόνται ἐπὶ ἐντελῶς διαφορετικῶν θεμελιῶν, ἐν τούτοις ὅμως ἀμφότεραι εἶνε «μοναρχίαι» καὶ τὸ ἀνάλογον θὰ ἴσχυεν καὶ διὰ τὸν ἱμπεριαλισμὸν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου εἰς τὴν σχέσιν του πρὸς τὸν σύγχρονον Ἰαπωνικὸν ἱμπεριαλισμὸν, καὶ ἂν ἀκόμη ἀμφότεροι αὗτοι εἶχαν πράγματι τελείως διαφορετικὰς προϋποθέσεις.

Τὴν ἰσχυροτέραν ὀρμὴν πρὸς ἐπέκτασιν δεικνύουσι ὄχι πάντοτε τὰ μικρότερα, ἀλλὰ συχνὰ ἀκριβῶς τὰ μεγαλύτερα κράτη. Αἱ προσπάθειαι πρὸς ἐπέκτασιν δὲν ὀφείλονται λοιπὸν ἀναγκασίως εἰς τὴν ἔνδειαν, ἐξ ἐδαφικῆς στενωγίας.—ἀλλὰ ἡ τ ι μ ἡ τῶν μεγάλων κρατῶν ἀπαιτεῖ ὄπως ταῦτα ἄσκειν «παγκόσμιον πολιτικὴν».

Εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ συμπεριλαμβάνεται σαφῶς ἡ παράστασις τῆς πολεμικῆς βίας καὶ τῆς δυναμικῆς ἀξιώσεως. Ἐχει ἐπίσης σημασίαν διὰ τῶν μέσων προακτᾶται τις καὶ διατηρεῖ μίαν περιοχὴν καὶ μάλιστα τὰ εἰρηνικὰ μέσα εἶνε τὰ ὀλιγώτερον ἐκτιμώμενα. Ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς κατελημένης Ρηνανίας διὰ συμβάσεως καὶ πληρωμῆς τῷ 1930 δὲν προεκάλεσεν οὐδὲ πόνρωθεν τὸν ἐνθουσιασμὸν, τὸν ὅποιον θὰ προεκάλει ἡ ἐκ νέου κατάκτησις τῆς διὰ τῶν ὄπλων. Ἡ ἀποξήρασις τῆς λίμνης Ζυϊδερσεε δὲν ἀποτελεῖ ἱμπεριαλιστικὴν πρᾶξιν, ἀντιθέτως τοιαύτη θὰ ἦτο ἡ βίασις κατάληψις μίᾳς νήσου κειμένης παρὰ τὴν Ζυϊδερσεε καὶ μὴ ἀνηκούσης μέχρι τοῦδε εἰς τὴν Ὀλλανδίαν. Μόνον ἂν εἶνε ἐντελῶς σαφές, ὅτι ὄχι φόβος πρὸ ἔξωθεν στρατευμάτων, παρακινεῖ ἕνα ἱμπεριαλιστικὸν κράτος νὰ παραχωρήσῃ αὐθόρ-

μήτως έδαφος, τότε και μόνον τὸ παραχωρεῖ, ὡς τὸ φασιστικὸν Ἰταλικὸν κράτος παρεχώρησεν έδαφος εἰς τὸν Πάπαν. Τοῦτο δὲν θὰ εἴχε συμβῆ, ἂν τὸ ἐξήτει λ. χ. ἡ Γαλλία. Ἄν ὅμως ὄπισθεν τῶν διαπραγματευτῶν ἴστανται ἕνας ἀξιόμαχος στρατός, τότε τὰ ἱμπεριαλιστικὰ κράτη εἶνε ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἔτοιμα νὰ πολεμήσουν καὶ ἂν ἀκόμη ἡ ἀφορμὴ δὲν ἀξίζει τὸν κόπον. «Forty-five or fight» ἔλεγον οἱ πολῖται τῶν ἠνωμένων Πολιτειῶν, ὅταν κάποτε ὁ Καναδάς, ἐξ ἀφορμῆς μιᾶς συνοριακῆς διαφορᾶς, ἐξήτει τὸ 45ον γεωγραφικὸν πλάτος.

Ὁ Josef Shumpeter ὁμιλεῖ περὶ τῆς «Κοινωνιολογίας τῶν ἱμπεριαλισμῶν», εἰς τὸν πληθυντικόν. Διαπιστώνει μίαν ἐπιθετικότητα, τῆς ὁποίας ἡ ἀληθὴς αἰτία δὲν ἔγκειται εἰς τὰς ἐπικαίρας ἀκολουθουμένους σκοπούς, ἀλλὰ μίαν ἐπιθετικότητα καθ' ἑαυτήν, ἐπέκτασιν χάριν τῆς ἐπέκτασως, ἀγῶνα χάριν τοῦ ἀγῶνος, νίκην χάριν τῆς νίκης, κυριαρχίαν χάριν τῆς κυριαρχίας. «ἱμπεριαλισμός εἶνε μίαν ἀνευ ἀντικειμένου διάθεσις τοῦ κράτους πρὸς βίαιαν ἐπέκτασιν χωρὶς ὀρισμένα ὅρια».—Ὁ ἀπλούστερος καὶ μολοντοῦτο ἐξαντλητικὸς ὀρισμὸς θὰ ἦτο: ἱμπεριαλισμός εἶνε ἡ τάσις ἐνὸς κράτους νὰ εὐρύνη τὴν περιοχὴν τῆς κυριαρχίας του.

3. ἸΜΠΕΡΙΑΛΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΗΓΕΜΟΝΩΝ.—Ἡ σύγχρονον δημοκρατία πηγάζει ἐκ τῆς προκηρύξεως τῆς ἀμερικανικῆς Ἐνεξαρτησίας καὶ ἐκ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως. Οὐδεμία προηγηθεῖσα ἱστορικὴ περίοδος ἐγγώρισε τὴν αὐτοκυβερνητικὴν μεγάλων μαζῶν. Τὰ ἑλληνικὰ κράτη-πόλεις ἦσαν πολὺ μικρά καὶ πλὴν αὐτοῦ ἕναντι ἐνός μικροῦ ἀριθμοῦ ἑλευθέρων πολιτῶν ὑπῆρχεν ἕνα πολὺ μεγαλύτερον πλῆθος μετοίκων καὶ δούλων. Οὗτοι ἐκυριαρχοῦντο καὶ ἐξετέλουν τὰς πλέον δυσχεροτάτας καὶ περιφρονημένας ἐργασίας. Μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων ὅλη ἡ ἱστορία γνωρίζει μόνον τὴν δύναμιν καὶ τὴν κυριαρχίαν Ἐνός ἢ ὀλίγων, (ἀρχαῖαι δημοκρατίαι, ὀλιγαρχίαι), ἐπὶ πολλῶν. Εἶνε φανερόν, ὅτι οἱ ὀλίγοι οὗτοι κερδίζουν, ὅταν τὸ κράτος τῶν ἐπιτυχῶς ἐπεκτείνεται, διότι ὁ ἀριθμὸς τῶν κυριάρχων παραμένει ὁ ἴδιος, ἐνῶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑποταταγμένων αὐξάνει. Οἱ κυριάρχοι—συνεπῶς εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους, πρὸ τῆς νίκης τῆς δημοκρατίας, οὐσιαστικῶς οἱ ἡγεμόνες—κερδίζουν οἱ κ ο ἰ ο ν ο μ ε ρ α ς, διότι ἀποκοῦν νέους φορολογουμένους, τῶν ὁποίων εἰσπράττουν τὰς εἰσφοράς. Ἡ δ ὕ ν α μ ἰ ε ς τῶν αὐξάνει, διότι ὑπακούουν εἰς αὐτοὺς περισσότεροὶ ἄνθρωποι ἀπὸ ἄλλοτε καὶ αὐξάνουν αἱ πρὸς αὐτοὺς ἀποτιμώμεναι πάντος εἰδους τ ἰ μ α ἰ. Τοιοῦτοτρόπως,—καθὼς πρῶτος ὑπέδειξεν ὁ Josef Shumpeter,—εἶνε λογικῶς τελείως νοητὸς ὁ ἡγεμονικὸς καὶ ὀλιγαρχικὸς ἱμπεριαλισμὸς, δηλαδὴ πᾶς ἐπεκτασιμὸς μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς συγχρόνου δημοκρατίας. Τὶ ἐκέρδισαν ἐκ τῶν κατακτήσεων καὶ τῶν προσαρτήσεων οἱ Ρωμαῖοι, ἡ ἀριστοκρατία τῆς Βενετίας, ὁ Φρειδερίκος ΙΙ, ὁ Ναπολέων καὶ οἱ Τσάροι τῆς Ρωσσίας δὲν ἀποτελεῖ πρόβλημα καὶ εἶνε αὐτονόητον.

4. ΕΘΝΙΚΟΣ ἸΜΠΕΡΙΑΛΙΣΜΟΣ.—Ὅτι ὅμως τὰ δημοκρατικά ἔθνη, τὰ κυβερνώμενα διὰ τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας, μετὰ τὴν ἐξαφάνισιν τῶν ἡγεμόνων ἐκ τῆς παγκοσμίου σκηνῆς, παρέλαβον τὰς ἱμπεριαλιστικὰς τάσεις αὐτῶν,—τοῦτοδὲν εἶνε διόλου αὐτονόητον. Διότι ὅταν ἡ Ἄγγλια προσαρτῆ τὴν Ἰνδίαν Ἄφρικήν, ἢ ἡ Γερμανία τὸ Βέλγιον, οἱ κυριάρχοι τῶν νικητῶν δὲν εἶνε ὀλίγοι, ἀλλ' οἱ λαοὶ τῶν δόκλων, ἀποτελούμενοι ἐξ ἑκατομμυρίων. Τὰ ἑκατομμύρια αὐτὰ, ἂν πρὸς τὸ συμφέρον τῶν καὶ κατὰ τὰς δημοκρατικὰς ἀρχὰς ἐξασφαλίσουν εἰς τοὺς ἡττημένους ἰσπολιτεῖαν, δὲν θὰ γίνονιν ὅτε πλουσιώτερα, ὅτε—ἀτομικῶς—ἰσχυρότερα, ὅτε τὸ γόητρόν των θ' αὐξήσῃ. Καὶ μολοντοῦτο π ἰ σ τ ε ὕ ο υ ν εἰς τὴν οἰκονομικὴν καὶ πολιτικὴν ἀξίαν τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ.

Ἡ ἀμερόληπτος ἀνάλυσις τῶν φαινομένων ἐκείνων τὰ ὁποῖα διακρίνουν τὴν ἐποχὴν μας τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος ἀπὸ παρωχημένων ἐποχῶν, ἀποδεικνύει, ὅτι πάντοτε ὑπῆρχαν κοινότητες καταγωγῆς καὶ γλώσσης. Ὅτι ὅμως ἕνα αἷμα ὀρισμένων μεγάλων ομάδων τοῦ 19ου αἰῶνος, αἷμα πού ἠκούετο ἄλλοτε σποραδικῶς ἔλαθε τώρα ἀποφασιστικὸν χαρακτῆρα: τὸ αἷμα ἰ δ ἰ ο υ κ ο ἰ α τ ο υ ς. Τὸ ἰδικόν του αὐτὸ κράτος τὸ θέλει τὸ Ἔθνος ὅχι διὰ νὰ λάθῃ ὀρισμένα; προκαθωρισμένα, συγκεκριμένα μέτρα, ἀλλὰ ἔθεσε τὴν τιμὴν του ἐπ' αὐτοῦ ν' ἀποκτήσῃ καὶ νὰ διατηρήσῃ τὸ ἰδικόν του κράτος, ὅπως δῆποτε. Ἡ ἐθνικὴ κοινότης ἐπιθυμεῖ νὰ ἔχῃ ἰδικόν τῆς κράτος, διὰ νὰ καταλάβῃ τὴν θέσιν του «εἰς τὸ Συμβούλιον τῶν λαῶν» πρὸς τὰ ἔξω. Οὐδεμία καλὴ διοίκησις, ὅπως δῆποτε ἀσκοῦμένη, ὅταν ἀσκεῖται ἀπὸ ξένους, δύναται ν' ἀντικαταστήσῃ τὴν ἐθνικὴν ἑλευθερίαν. Τοιοῦτοτρόπως ἡ εἰδικῶς ἐθνικὴ θέλησις, ἥτις προεκάλεσε τοὺς πολέμους τοῦ 19ου καὶ τοῦ 20ου αἰῶνος, εἶνε αὐτὴ αὐτῆ φύσεως πολεμικῆς καὶ ἐπεκτατικῆς. Ἐνα Ἔθνος εἶνε μίαν ὁμάς ἀνθρώπων, ἐπιζητούντων ν' ἀποκτήσουν ἰδικόν τῶν κράτος; χάριν τῆς ἀνεξαρτησίας του. Ἐφ' ὅσον οἱ ἀ-

νήκοντες εἰς ἕνα Ἔθνος ἔχουν ἐθνικὸν φρόνημα, εἶνε ἔτοιμοι νὰ θυσιασθοῦν διὰ τὴν ὁμάδα των. Ὁ ἐθνικὸς πατριωτισμὸς εἶνε ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον τοῦ οἰκονομικοῦ ὑπολογισμοῦ. Εἶνε ἐν μέρει ὑποκατάστασις τῆς θρησκείας, ἐν μέρει ὁ ἴδιος θρησκεία, παράδοξον δὲ εἶνε μόνον τὸ γεγονός, ὅτι ὁ ἴδιος πιστεύει, ὅτι ἡ θέσις τῶν συμφερόντων του εἶνε παρομοία μὲ τὴν τῶν ἡγεμόνων. Ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῶν δημοκρατικῶν ἔθνῶν εἶνε μοναρχικὴ, χωρὶς οἱ φορεῖς τῆς νὰ τὸ ὑποπεύονται.

Αἱ περὶ συμφερόντων ὁμιαὶ παραισθήσεις, αἱ συνδεδεμέναί με τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν, εἶνε ἀδύνατον νὰ βασίζωνται μ ὁ ν ο ν ἐπὶ ἀσαφῶς τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι. Ἄντιθέτως τὰς βάσεις των ἀποτελοῦν ὡς πρωταρχικὰ γεγονότα ἐντελῶς καθωρισμένα ψυχικὰ δεδομένα.

5. Αἱ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑΙ ΒΑΣΕΙΣ.—Οἱ ψυχολογικοὶ συντελεστοὶ τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ εἶνε κυρίως: α) Ἡ θ ἔ λ η σ ἰ ς π ρ ὸ ς τ ἣ ν Δ ὕ ν α μ ἰ ν. Τὸ ὀρμέφυτον τῆς ὑπεροχῆς ὑπερβαίνει εἰς τὸν ἄνθρωπον, κατὰ κανόνα, ὅλας τὰς ἄλλας ἐπιθυμίας καὶ ὅλα τὰ ἄλλα ἔθνητικα. Παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰς ομάδας, καὶ εἰς τὰς περιπτώσεις ἐκείνας, ὅπου διὰ τῆς διευρύνσεως τῆς σφαίρας τῆς ἐθνικῆς ἐπιρροῆς, δὲν αὐξάνεται καὶ ἡ δύναμις τοῦ ἀτόμου, καὶ τότε ἀκόμη τὸ άτομον εἶνε ὑπερήφανον διὰ τὴν συμμετοχὴν του εἰς τὴν πραγματικὴν ἢ φανταστικὴν δυναμικὴν θέσιν τοῦ λαοῦ του. Ὅτι ὁ εἰς κερδίζει εἰς δύναμιν, δέον νὰ χάσῃ ὁ ἄλλος. Ἐκ τούτου ὅλαι αἱ ομάδες, αἰτίνας ἐπιδιώκουν τὴν αὐξήσιν τῆς δυνάμεώς των, περιέρχονται μεταξύ των εἰς τροστριεῖδας συμφερόντων, ἐνῶ εἶνε ἀπολύτως νοητὸν, νὰ γίνῃ μίαν ὁμάς πλουσία, χωρὶς νὰ πτωχύνῃ μίαν ἄλλη.

β) Τ ὁ π ο λ ε μ ο χ α ρ ἔ ς. «Δὲν εἶνε περίεργον, ὅτι οἱ ἄνθρωποι τόσοι εὐχαριστῶς μ ἄ χ ο ν τ α ἰ διὰ τὴν θρησκείαν, ἐνῶ τόσοι δυσχεροτάτως ζ ο ὦ ν κατὰ τοὺς κανόνας τῆς;» (Lichte'nberg, Ausgewählte Schriften, Reclamausgabe σ. 115). Οἱ ἄνθρωποι μιάχοντα εὐχαριστῶς. Μολοντί θεωροῦν ἑαυτοὺς κατὰ κανόνα ὡς φιλερηνικούς, ὅταν ἐκτραγῆ πόλεμος λόγῳ μιᾶς «δικαίας» ὑποθέσεως, ὁ πόλεμος αὐτὸς ὄχι μόνον δὲν διεξάγεται παρά τὴν θέλησίν των, ἀλλὰ διεξάγεται τούναντιον μετ' ἐνθουσιασμοῦ, καὶ ἐντὸς τῆς ἐνόητης τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τούτου ἐμφανίζεται κανονικώτατα ἡ «unio sacrée», τὸ ἐθνικὸν «θαῦμα» τῆς ἐξαφανίσεως ὄλων τῶν ἐσωτερικῶν διαφορῶν. Οἱ δημοφιλέστεροι ἡγεμόνες τῆς ἱστορίας εἶνε εἰς ὄλους τοὺς λαοὺς ἐκεῖνοι, αἰτίνας διεξήγαγον νικηφόρους πολέμους, καὶ ἀπὸ τοῦ Παύλου μέχρι τοῦ Στρατοῦ τῆς Σωτηρίας καὶ τοῦ φασισμοῦ ὅλα τὰ ἐπιτυγχόντα μαζικὰ κινήματα μεταχειρίζονται πάντοτε τεχνικούς δρους δαιτυμένους ἐκ τοῦ λεξιλογίου τοῦ πολέμου: (Πρὸβλ. τὴν γνωστὴν λέξιν τοῦ Μπίσαρκ, εἰς τὰς «Ἀναμνήσεις» του τόμ. ΙΙΙ, κεφ. 10, τμ.4).

γ) Ὁ θ α υ μ α σ μ ὸ ς π ρ ὸ ς τ ἣ ν τ ὄ λ η μ η ν. Προσωπικὴ τόλμη καὶ στρατιωτικαὶ ἀρεταὶ θαυμάζονται ἀμέτρως παρ' ὄλων σχεδὸν τῶν λαῶν. Εἰδικώτερον ὁ γυναικεῖος ἐρωτισμὸς προσανατολιζεται πρὸς τὴν πλευρὰν ταύτην.

δ) Ἡ τ ἰ μ ἣ τ ο ὦ Ἔ θ ν ο υ ς. Πρόκειται ἐνταῦθα περὶ μιᾶς ἱστορικῆς ἀρχῆς, μεταβιβάσεως ἐπὶ τοῦ Ἔθνους ἐκ τοῦ κύκλου τῶν ἰδεῶν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἱπποτισμοῦ. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν «τιμῆ» ἐνός ἀνθρώπου νοεῖται ἡ ἀναγνώρισις, τῆς ὁποίας οὗτος ἀπολαμβάνει, παρὰ τοῦ περιβάλλοντος του, ὅτι φέρεται κατὰ τρόπον ἀνάλογον πρὸς τὴν ἐν τῆ κοινωνία θέσιν του. Ἡ ἔννοια τῆς τιμῆς παραλλάσσει κατ' ἐπάγγελμα καὶ κατὰ φθλον. Ἀναλόγως τῶν κοινωνικῶν ομάδων εἶνε διάφορος. Εἰς βιοποριστικὰς ἐταιρείας δὲν παῖζει κανένα ρόλον. —Τὸ Ἔθνος δ ἔ ν ε ἰ ν ε βιοποριστικὴ ἐταιρεία: ἡ τιμὴ τοῦ Ἔθνους σημαίνει ὅτι τὸ Ἔθνος ἐμπνέει τὸν φόβον εἰς τοὺς ἐχθρούς του καὶ ἐκτιμᾶται διὰ τὴν ἀμυντικὴν του δύναμιν. Τὸν αὐτὸν σκοπὸν εἶχε καὶ ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῶν ἀπολυταρχικῶν ἡγεμόνων τῶν δυναστικῶν κρατῶν. Τιμὴ τοῦ Ἔθνους εἶνε ἡ τιμὴ τοῦ κράτους (ἵπερ τὸ Ἔθνος κατέχει ἢ ἐπιδιώκει νὰ δημιουργήσῃ) καὶ τιμὴ τοῦ Κράτους εἶνε ἡ πολεμικὴ τιμὴ τῶν ἀπολυταρχικῶν ἡγεμόνων ὡς στρατιωτῶν.

Ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῶν ἐθνικῶν δημοκρατιῶν σκοπὸν ἔχει τὸ γόητρον. Οὕτε θέλουν, οὕτε ἐπιτρέπουν εἰς ἑαυτὰς νὰ «παραχωρήσουν» τίποτε, ὑπὸ οἰασδῆποτε συνθήκας. Ἀποτελοῦν προσβολὰς αἱ ἐκδηλώσεις ἄλλων κρατῶν, ἐξ ὧν συναγεται, ὅτι ταῦτα θεωροῦν ἑαυτὰ ὡς στρατιωτικῶς ὑπέρτερα, πρὸ παντὸς δὲ ἀποτελεῖ προσβολὴν ἢ ἀπαίτησις παραχωρήσεως ἑδαφῶν. Ἐνα κράτος δύναται νὰ χάσῃ τὸ πᾶν, ἀλλὰ νὰ ἀσῶσῃ τὴν τιμὴν του, (Φραγκίσκος ὁ V μετὰ τὴν μάχην τῆς Βαθίας: Tout est perdu hors l' honneur), δύναται ὅμως εἰς βάρος τῆς τιμῆς του ν' ἀποσοθήσῃ ἕνα πόλεμον καὶ νὰ ζῆσῃ ἐν εὐημερίᾳ. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐθνικῆς τιμῆς δὲν εἶνε σαφῶς διαγεγραμμένη. Ἰδιαιτέρα τῆς τάξεως ἐρμηνευτῶν, ἀποτελουμένη ἐκ δημοσιογραφίων, ἐπαγγελματιῶν πολιτικῶν καὶ διανοουμένων πάσης φύσεως ὑπαγορεύει ἰότε ἡ τιμὴ ἔ-

θίγη και τότε θλι. Ἡ εὐρεία μάζα ἀκολουθεῖ τοὺς ἐρημνευτάς.

6. ΣΤΑΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΔΥΝΑΜΙΚΟΣ ἸΜΠΕΡΙΑΛΙΣΜΟΣ.—Ἐν τῇ ἐπιθετικῇ τῆς σημασίᾳ ἡ τιμὴ τῶν ἐθνικῶν κρατῶν ἀπαιτεῖ ἐξάπλωσιν, ἐν τῇ παθητικῇ τῆς σημασίᾳ ἀπαιτεῖ διατήρησιν καὶ ὑπεράσπισιν τῶν κεκτημένων. Ἐπίστευσαν τινὲς ὅτι δέον νὰ διακρίνωται κράτη Ἰμπεριαλιστικά καὶ μὴ. Εἰς τὰ πρῶτα θ' ἀνήκον ἡ Μ. Βρετανία, ἡ Γαλλία, ἡ Ἰαπωνία, κ. ἄ. Εἰς τὰ δεύτερα δὲ ἡ Σουηδία, ἡ Νορβηγία, ἡ Ἑλβετία κλπ. Ἐν τούτοις τὰ τελευταῖα ταῦτα μὴ ἐπεκτατικά κράτη εἶνε ὑπὸ μίαν ἔννοιαν ἐπίσης Ἰμπεριαλιστικά. Ἡ ἀνεξαρτησία ἰσχύει καὶ διὰ τοὺς ἰδικούς των πολιτικούς ὡς «κεκτημένους», καὶ αὐτοὶ πιστεύουν ὅτι «κατέχουν» ἐδάφη καὶ διὰ τοῦτο ἀρνοῦνται καὶ αὐτοὶ νὰ ἐπιτρέψωσιν τὸν ἀποχωρισμὸν εἰς οἰαδήποτε ἐπαρχίας, καὶ ἂν ἀκόμη τὸ ἐπεθύμουν αἱ ἴδιαι. Ἡ Ἑλβετία δὲν εἶνε πρόθυμος νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς κατοίκους τοῦ Tessin, οὔτε ἡ Ὁλλανδία εἰς τοὺς κατοίκους τοῦ Limburg νὰ δηλώσωσιν διὰ τῆς ψήφου ἂν προτιμοῦν νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τῆς ὁμοσπονδίας κρατῶν, εἰς ἣν μέχρι τοῦδε ἀνήκουν, καὶ νὰ προσχωρήσωσιν εἰς ἄλλην. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο παύει ὑφισταμένη ἡ δημοκρατία καὶ ἀρχίζει ἡ κυριαρχία τῶν πολλῶν ἐπὶ τῶν ὀλίγων. Δυνάμεθα ὅθεν νὰ ὀμιλήσωμεν περὶ στατικῶ Ἰμπεριαλισμοῦ ὅλων τῶν κρατῶν, τὰ ὁποῖα, ἔστω καὶ παρὰ τὴν θέλησιν τῶν κατοίκων των, δὲν θὰ παρεχώρουν ἐδάφη. Στατικῶς Ἰμπεριαλιστικά εἶνε μερικά. Ἐνας ὄρισμός τοῦ Ἰμπεριαλισμοῦ, ὁ ὁποῖος θὰ περιελάμβανε τὸν στατικὸν τύπον, θὰ ὄριζεν αὐτὸν ὡς «τὴν τάσιν ἐνὸς κράτους, ὅπως διατήρησιν ἢ ἐπαυξήσῃ τὸ ἐδαφος, ἐφ' οὗ ἀσκεῖ τὴν κυριαρχίαν του».

Ἐπὶ τούτοις τὰ τελευταῖα ταῦτα μὴ ἐπεκτατικά κράτη εἶνε ὑπὸ μίαν ἔννοιαν ἐπίσης Ἰμπεριαλιστικά. Ἡ ἀνεξαρτησία ἰσχύει καὶ διὰ τοὺς ἰδικούς των πολιτικούς ὡς «κεκτημένους», καὶ αὐτοὶ πιστεύουν ὅτι «κατέχουν» ἐδάφη καὶ διὰ τοῦτο ἀρνοῦνται καὶ αὐτοὶ νὰ ἐπιτρέψωσιν τὸν ἀποχωρισμὸν εἰς οἰαδήποτε ἐπαρχίας, καὶ ἂν ἀκόμη τὸ ἐπεθύμουν αἱ ἴδιαι. Ἡ Ἑλβετία δὲν εἶνε πρόθυμος νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς κατοίκους τοῦ Tessin, οὔτε ἡ Ὁλλανδία εἰς τοὺς κατοίκους τοῦ Limburg νὰ δηλώσωσιν διὰ τῆς ψήφου ἂν προτιμοῦν νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τῆς ὁμοσπονδίας κρατῶν, εἰς ἣν μέχρι τοῦδε ἀνήκουν, καὶ νὰ προσχωρήσωσιν εἰς ἄλλην. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο παύει ὑφισταμένη ἡ δημοκρατία καὶ ἀρχίζει ἡ κυριαρχία τῶν πολλῶν ἐπὶ τῶν ὀλίγων. Δυνάμεθα ὅθεν νὰ ὀμιλήσωμεν περὶ στατικῶ Ἰμπεριαλισμοῦ ὅλων τῶν κρατῶν, τὰ ὁποῖα, ἔστω καὶ παρὰ τὴν θέλησιν τῶν κατοίκων των, δὲν θὰ παρεχώρουν ἐδάφη. Στατικῶς Ἰμπεριαλιστικά εἶνε μερικά. Ἐνας ὄρισμός τοῦ Ἰμπεριαλισμοῦ, ὁ ὁποῖος θὰ περιελάμβανε τὸν στατικὸν τύπον, θὰ ὄριζεν αὐτὸν ὡς «τὴν τάσιν ἐνὸς κράτους, ὅπως διατήρησιν ἢ ἐπαυξήσῃ τὸ ἐδαφος, ἐφ' οὗ ἀσκεῖ τὴν κυριαρχίαν του».

Ἐπὶ τούτοις τὰ τελευταῖα ταῦτα μὴ ἐπεκτατικά κράτη εἶνε ὑπὸ μίαν ἔννοιαν ἐπίσης Ἰμπεριαλιστικά. Ἡ ἀνεξαρτησία ἰσχύει καὶ διὰ τοὺς ἰδικούς των πολιτικούς ὡς «κεκτημένους», καὶ αὐτοὶ πιστεύουν ὅτι «κατέχουν» ἐδάφη καὶ διὰ τοῦτο ἀρνοῦνται καὶ αὐτοὶ νὰ ἐπιτρέψωσιν τὸν ἀποχωρισμὸν εἰς οἰαδήποτε ἐπαρχίας, καὶ ἂν ἀκόμη τὸ ἐπεθύμουν αἱ ἴδιαι. Ἡ Ἑλβετία δὲν εἶνε πρόθυμος νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς κατοίκους τοῦ Tessin, οὔτε ἡ Ὁλλανδία εἰς τοὺς κατοίκους τοῦ Limburg νὰ δηλώσωσιν διὰ τῆς ψήφου ἂν προτιμοῦν νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τῆς ὁμοσπονδίας κρατῶν, εἰς ἣν μέχρι τοῦδε ἀνήκουν, καὶ νὰ προσχωρήσωσιν εἰς ἄλλην. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο παύει ὑφισταμένη ἡ δημοκρατία καὶ ἀρχίζει ἡ κυριαρχία τῶν πολλῶν ἐπὶ τῶν ὀλίγων. Δυνάμεθα ὅθεν νὰ ὀμιλήσωμεν περὶ στατικῶ Ἰμπεριαλισμοῦ ὅλων τῶν κρατῶν, τὰ ὁποῖα, ἔστω καὶ παρὰ τὴν θέλησιν τῶν κατοίκων των, δὲν θὰ παρεχώρουν ἐδάφη. Στατικῶς Ἰμπεριαλιστικά εἶνε μερικά. Ἐνας ὄρισμός τοῦ Ἰμπεριαλισμοῦ, ὁ ὁποῖος θὰ περιελάμβανε τὸν στατικὸν τύπον, θὰ ὄριζεν αὐτὸν ὡς «τὴν τάσιν ἐνὸς κράτους, ὅπως διατήρησιν ἢ ἐπαυξήσῃ τὸ ἐδαφος, ἐφ' οὗ ἀσκεῖ τὴν κυριαρχίαν του».

7. Οἱ ΦΟΡΕΙΣ ΤΟΥ ἸΜΠΕΡΙΑΛΙΣΜΟΥ.—Εἰς εἰρηνικούς καιροὺς δὲν συμμετέχουν εἰς τὰς Ἰμπεριαλιστικάς τάσεις μετὰ τὸν τρόπον αὐτὸν ὅλα τὰ στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ. Οἱ κύριοι φορεῖς του εἶνε ἡ ρωμαντικὴ τάξις, ἡ δυναμικὴ τάξις καὶ οἱ διανοούμενοι. Εἰς τὴν ρωμαντικὴν τάξιν ἀνήκει ἡ νεολαία, ἥτις ἐνθουσιάζεται διὰ πᾶν ὅ,τι σημαίνει ἐντασιν καὶ ἀγῶνα. Εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν ἀνήκουν προσεῖ φύσεις καλλιτεχνικά, αἵτινες ἐλκύνονται ἀπὸ τὴν ἰσχυρὰν πάλην καὶ τὰς ἰσχυράς ἀντιθέσεις. Ἡ δυναμικὴ τάξις περιλαμβάνει τὰ πρόσωπα ἐκείνα, αἵτινες ἀσκοῦν ἐξουσίαν ἐν τῷ κράτει καὶ διὰ τοῦτο ἐνδιαφέρονται διὰ τὴν κυριαρχικὴν σφαιρὰν τοῦ κράτους. Διὰ τὰ πρόσωπα ταῦτα ἡ πρόσθεσις ἐδαφῶν βελτιώνει τὰς δυνατότητας τῆς προσωπικῆς των ἀνάδοι. Εἰς τὴν δυναμικὴν τάξιν ἀνήκουν οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι, καὶ ὑπὸ ὀρισμέναν συνθήκας, προνομιούχοι τινὲς οἰκονομικῶς κεκτημένοι ἐκ παραδόσεως ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ κράτους. Μεταξὺ τῶν ὑπαλλήλων οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος στρατιῶται, καὶ προπαντὸς οἱ ἀξιωματικοί, διαπνέονται συνήθως περισσότερο παντὸς ἄλλου ὑπὸ Ἰμπεριαλιστικὸν φρονημάτων. Ἐλλοι οἱ διανοούμενοι εἶνε ἐπιρρεπεῖς πρὸς τὸν Ἰμπεριαλισμὸν εἰς τὰς κοινωνίας ἐκείνας, ἐνθα δὲν ἀποκλείονται κατ' ἀρχὴν ἐκ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Ἱστορικός πάντοτε οἱ διανοούμενοι ἦσαν ἐκείνοι, οἵτινες ἐδημιούργησαν τὸ πνευματικὸν οἰκοδόμημα, διὰ τοῦ ὁποῖου ἀνεπτύχθη ἡ ἐθνικὴ συνείδησις καὶ ἡ ἐθνικὴ ἐπέκτασις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Othmar SPANN, "Arthgen Imperialismus, in Handwörterbuch der Staatswissenschaften, 4 Aufl.—I. R. SEELYE, The expansion of England, 1883, ἔκτοτε εἰς πολλὰς ἐκδόσεις.—G. v. SCHULZE-GAEBERNITZ, Britischer Imperialismus und englischer Freihandel zu Beginn des 20. Jahrhunderts, Leipzig 1906.—H. FRIEDLUND, Das Zeitalter des Imperialismus, 1884—1914, Berlin 1919—1922.—J. SCHUMPETER, Zur Soziologie der Imperialismen Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, Bd. 46, 1918/19.—Fritz STERNBERG, Der Imperialismus, Berlin 1926.—H. GROSSMANN, Das Akkumulations—und Zusammenbruchsgesetz des Kapitalistischen Systems, Leipzig 1929.—B. S. NEARING—J. FREEMAN, Dollardiplomatie, Berlin 1927.—René JOHANNET, Le principe des Nationalités, Paris 1923.—C. J. H. HAYES, Essays on Nationalism, New York 1926.—Walter SULZBACH, Der wirtschaftliche Wert der Kolonien, in "Der Deutsche Volkswirt", Jahrgang I, Nr. 11 καὶ 12 (1926).—Τὸν ἴδιον, Nationales Gemeinschaftsgefühl und wirtschaftliches Interesse, Leipzig 1929.

ΕΦΗΡΜΟΣΜΕΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΑΟΥ

ὑπὸ Ε. ΛΕΜΠΕΣΗ

Πρόλογος.—**Εἰσαγωγή:** "Ἔθνος καὶ Ἐθνικότης I. Ἔθνος καὶ Κράτος, Β. Ἔθνος καὶ Ἐθνικισμός, Γ. Ἔθνος καὶ Λαός, Δ. Οἰκονομία καὶ Ἔθνος: α) Ἡ ἐπιθετικὴ τάξις, β) Ἡ ὀικονομικὴ τάξις, Ε. Ἔθνος καὶ Πολιτικὴ α) Ἡ ἀρχὴ τῶν Ἐθνικότητων, β) Ἡ ἔθνικὸς προσορισμός, ΣΤ. Παιδεία καὶ Ἔθνος.—**Μέρος Πρῶτον.** ΑΙ ΓΕΩΓΡΟΝΙΚΑΙ ΣΥΝΘΗΚΑΙ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ. Τμήμα πρῶτον: Τὸ κλίμα, Κεφάλαιον πρῶτον: Ἡ μορφολογία τῆς ἑλληνικῆς μεσογειακῆς περιοχῆς, Α. Ὁ ὁρεινὸς χώρος, Β. Ἡ πεδιάς, Κεφάλαιον δεύτερον: Αἱ μετεωρολογικαὶ συνθήκαι τῆς ἑλληνικῆς μεσογειακῆς περιοχῆς, Α. Ἀτμοσφαιρικὴ πίεσις καὶ ἄνεμοι, Β. Ἡ βροχὴ, Γ. Ἡ θερμοκρασία, Τμήμα δεύτερον: Ἡ γεωγραφικὴ θέσις, Κεφάλαιον πρῶτον: Φυσικὴ Γεωγραφία, Α. Ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ Ἐθρώπη, Β. Ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ Ἀσία, Γ. Οἱ κόλποι ὡς φυσικὸς παράγων, Κεφάλαιον δεύτερον: Οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ Γεωγραφία (Τυπολογία τῆς ἑλληνικῆς Κοινωνίας), Α. Ὁ οἰκονομικὸς χαρακτὴρ τῆς χώρας, α) Ἡ ἀγροτικὴ τάξις, β) Ἡ ἀστικὴ τάξις, γ) Τὸ προλεταριάτον, Β. Ὁ ἐνδιάμεσος χαρακτὴρ τῆς χώρας, Κεφάλαιον τρίτον: Πολιτικὴ Γεωγραφία, Α. Ἡ Ἑλλάς μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, Β. Ἡ Ἑλλάς καὶ τὰ Βαλκάνια, Γ. Αἱ γεωγραφικαὶ πιέσεις ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος, Μέρος δεύτερον. Οἱ ΕΛΛΗΝΕΣ ΕΝ Τῇ ἹΣΤΟΡΙΑ. Τμήμα πρῶτον: Οἱ Ἕλληνες ἐν πολιτικῇ ἀνεξαρτησίᾳ, Κεφάλαιον πρῶτον: Ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνισμός, Τμήμα

δεύτερον: Οἱ Ἕλληνες ὑπὸ ξένην κυριαρχίαν, Κεφάλαιον δεύτερον: Οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τοὺς Ρωμαίους, Κεφάλαιον τρίτον: Ἑρημώσεις τῶν Γάθων, Βαυθάλων, Οὐννων, Βουλγάρων, Ἀβάρων, Σαρακηνῶν, Ἀράβων καὶ Σλάβων, Κεφάλαιον τέτατον: Οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τοὺς Φράγκους, Α. Ἡ κυριαρχία τῶν Φράγκων, Β. Ὁ ἐθνικὸς χαρακτὴρ τῶν Φράγκων, Γ. Καθολικισμός καὶ Ὁρθοδοξία, Κεφάλαιον πέμπτον: Οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τοὺς Τούρκους, Α. Ἡ κυριαρχία τῶν Τούρκων, Β. Ὁ ἐθνικὸς χαρακτὴρ τῶν Τούρκων, Μέρος τρίτον. Ο ΕΘΝΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ. Κεφάλαιον πρῶτον: Ὁρθολογισμός καὶ λογικισμός, Κεφάλαιον δεύτερον: Διαλεκτικὴ καὶ Ἑριστικὴ, Κεφάλαιον τρίτον: Ἀνεπτυγμένη αἰσιοκρατικὴ τάξις καὶ φιλομάθεια, Κεφάλαιον τέτατον: Ὁφελμισμός Κεφάλαιον πέμπτον: Ἡ ψυχικὴ ζωὴ τῶν Ἑλλήνων, Κεφάλαιον ἕκτον: Κατανόησις μαρτυρῶν καὶ χρωμάτων, Κεφάλαιον ἑβδόμον: Ἀνθρωπογνωσία, Κεφάλαιον ὄγδοον: Δραστηριότης καὶ ἀνοχὴ, Κεφάλαιον ἕνατον: Πνευματικὴ Ἐλαστικότης, Κεφάλαιον δέκατον: Θάρος καὶ ἐπιμονή, Κεφάλαιον ἑκατόν: Ἡ διάρθρωσις τοῦ ἑλληνικοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος, Κεφάλαιον δωδέκατον: Λιτότης καὶ οἰκονομία, Κεφάλαιον δέκατον τρίτον: Οἰκονομικὴ συνοχὴ, Κεφάλαιον δέκατον τέτατον: Διαισθησις.—**Κοινωνιολογία τῆς ἑλληνικῆς Μιμικῆς.** I. Γενικὴ Κοινωνιολογία τῆς Μιμικῆς, II. Εἰδικὴ Κοινωνιολογία τῆς ἑλληνικῆς Μιμικῆς.

A. — ΤΑ ΦΥΛΕΤΙΚΑ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ

α). — Εξωτερικά γνωρίσματα

ΟΤΑΝ όμιλώμεν περί της καταγωγής ενός λαού, έννοούμεν πρώτον τούς φυσικούς προσδιοριστικούς παράγοντας της ύπάρξεως και διαμορφώσεώς του, παράγοντας βιολογικούς και κοινωνικούς, — έν μέρει συνειπώς και προεθνικούς, διότι τό έθνος άποτελεί σύνθετον φαινόμενον φυσικών και κοινωνικών παραγόντων, — ήτοι έννοούμεν: τήν βιολογικήν άνθρωπολογικήν φυλήν, τό κλίμα, τήν μορφολογίαν του εδάφους και τήν γεωγραφικήν θέσιν της γεννετείας χώρας (πατριδός, υπό τήν φυσικο-έπιστημονικήν έννοιαν). Τόσον, έπομένως, ή άνθρωπολογική φυλή, όσον και ή πατρίς υπό τήν έννοιαν ταύτην, — διότι ύπάρχει και έννοια της πατρίδος έθνική, αισθητική, θρησκευτική, πνευματική, και ήθική, — άποτελοϋν όντότητα φυσικώς και άνεκλήτως δεδομένης, έντελώς ανεξαρτήτους από της θελήσεως ή της άντιλήψεως τών ανθρώπων, ή της κατ' αϋτών έξεως ολωδήποτε μηχανιστικών θεωριών. Τών θεωριών τούτων ή τύχη, — ως θ' άποδειχθή και κατωτέρω, — ύπήρξεν άλλωστε εις τό πρόβλημα της φυλής ή αϋτή, όπως και εις πάν άλλο πρόβλημα, του όπολου τήν κατανόησιν κατέστησεν άδύνατον ή μηχανιστική σκέψις τεχνιώς έκφυλισμένων «έπιστημονικών» έγκεφάλων μηχανοποιημένων ανθρώπων τών μεγαλυπλέων (Ιστορικός όλιμοός, διεθνιστικός σοσιαλισμός, μαρξισμός), άναγογόντων σχήματα μηχανικά εις «έπιστήμη», ένώ τά φυσικά και άνεκλήτητα δεδομένα της ζωής τών λαών άποδεικνύουν δι' όλου του άνθρωπίνου βίου και της άνθρωπίνης Ιστορίας τόν θαυμάσιον και άστεϊρευτον πλοϋτον τών δημιουργημάτων των, τών χρωμάτων των και τών παικιλιών των. Ταϋτα δέ άκριβώς τά πολυπόκιλα, πολυσύνθετα και διαφορετικά φαινόμενα άποτελοϋν τό άντικείμενον της κατανοήσεως και έξηγήσεως έπιστήμης.

Η άνθρωπολογία άπέδειξεν, ότι διά μέσου της Ιστορίας, τών μεταναστεύσεων και τών μίξεων τών λαών, οι «καθαροί» φυλαί εινε περίπου άνϋπαρκτοι. Αί Ιστορικώς κληροδοτηθείσα φυλαί εινε άναμφισβητήτως πλέον φυσικά όντότητες όπωςδήποτε μικταί έξ όμοιογενών ή έτερογενών άνθρωπολογικών στοιχείων, δύναται δέ νά γίνη λόγος μόνον περί ύπεροχής ή έπικρατήσεως ένός ή τινών έκ τών στοιχείων τούτων, όχι όμως περί καθαροαίμων φυλών. Βεβαίως έχει σημασίαν ή μίξις, (άν λ.χ. πρόκειται περί έπιμιξίας Εϋρωπαϊών μετ' Αιθίοπων, ή αντιθέτως Κελτών μετ' Φράγκων, ή Σλαύων μετ' Γερμανών), καθώς έπίσης έχει σημασίαν ή έπικράτησις τών βιολογικώς Ισχυροτέρων στοιχείων (άν μια κατωτέρα φυλή βελτιούται, λόγω μίξεως μετ' άνωτέρας φυλής, ή αντιθέτως άν ή δευτέρα έκφυλίζεται λόγω μίξεως μετ' της πρώτης). Τά συστατικά ταϋτα στοιχία, τά όποια άποτελοϋν κάτι τό «τρίτον», μίαν νέαν «φυλήν», υπό τήν συμβατικήν αϋτή έννοιαν, συνιστοϋν μίαν νέαν άτομικότητα όχι μόνον έθνικήν, — όταν άργότερον προστεθοϋν και οι κοινωνικοί προσδιοριστικοί παράγοντες του έθνους, — αλλά και καθαρώς βιολογικήν — άνθρωπολογικήν. Κατά τόν αυτόν φυσικόν νόμον, καθ' όν «έν τή φύσει οϋδέν άπόλλυται», οϋδέποτε εινε δυνατόν νά χαθούν φυλετικά χαρακτηριστικά. Η άνθρωπότης εινε σήμερα έν τώ συνόλω της άκριβώς ή ίδια όπως πρό χιλιάδων έτών, με διάφορον φυλετικήν σύνθεσιν τών λαών της. "Αν άλλωτε λ.χ. τά μογγολικά χαρακτηριστικά ήσαν άποκλειστικώς γνωρίσματα τών μογγόλων, σήμερα δέ έμφανίζονται εις λαόν έν μέρει σλαυικόν, — ως λ.χ. εις τούς Βουλγάρους, — τούτο σημαίνει, ότι οϋτε τά χαρακτηριστικά ταϋτα «έχάθησαν» έν τή μίξει μετ' τών Σλαύων, οϋτε όμως οι Βούλγαροι εινε πλέον Σλαϋοι, ή Μογγόλοι: εινε άπλούστατα Βούλγαροι. Η σημασία της άνθρωπολογικής φυλής όμως παραμένει, διότι άλλοίον χαρακτήρα θά ειχον οι Βούλγαροι, άν ως Σλαϋοι δέν έμυγνόντο ειδικώς μετ' τών Μογγόλων, ή άν ως Μογγόλοι δέν έμυγνόντο ειδικώς μετ' τών Σλαύων.

Η έννοια της άνθρωπολογικής φυλής δέν εινε έν τούτοις έντελώς μονοσημαντός. Φυλή εινε τό σύνολον κοινών σωματικών και έπακολοϋθων ψυχικών γνωρισμάτων μιάς άνθρωπίνης ομάδος. Τά γνωρίσματα ταϋτα εινε: ή κρανιακή περιμετρος, (δολιχοκέφαλοι και βραχυκέφαλοι), μορφή της ρινός και της κόμης, χρώμα του δέρματος, τών οφθαλμών και της κόμης, άνάστημα. Έκ τούτων τό πρώτον — και κατά τήν Ινδογερμανικήν θεωρίαν κυριώτερον — δηλαδή ή κρανιακή περιμετρος, στασιάζεται άρκοϋντως, διότι ώρισμένα δεδομένα άγουν εις άδιέξοδον: πρώτον τό γνωρίσμα της δολιχοκεφαλίας, χαρακτηριστικόν, κατά τούς παγγερμανιστάς, τών άνωτέρων λαών, δηλαδή τών 'Αρίων, εύρίσκειται και εις τούς Σημιτικούς λαούς, και δὴ όχι εις τούς 'Ιου-

δαίους, (μιγάδας σημητικών και χετητικών φύλων), άλλ' άκριβώς εις τούς καθαρούς σημίτας της άραβικής έρήμου βεδουίνους της σήμερον ('Εβραύμ του 'Αβραάμ πριν κατακτήση τήν γήν Χαναάν). Δεύτερον μετ' αϋτών τών άναμφισβητήτως άρίων φυλών της Εϋρώπης, διαθίσι μία όλόκληρος βραχυκέφαλος και άνεξηγήτος εϋρωπαϊκή φυλή, κληθείσα έξ άμηχανίας «άλπινη» (Homo alpinus, alpine Rasse) και έμφανιζόμενη εις πλείστα μόν άτομα όλων τών Εϋρωπαϊκών λαών όμαδικώς δέ εις τούς Βαυαρούς. Τρίτον διότι πλείστοι τών μεγάλων άνδρών δεικνύουν βραχυκεφαλίαν και τέταρτον τέλος, διότι καθ' ώρισμένας παρατηρήσεις, ό άνθρωπος με τήν πνευματικήν του ανάπτυξιν καθίσταται κληρονομικώς όλονέν και περισσότερον βραχυκέφαλος, έπομένως τό προνόμιον της πνευματικότητας εκφεύγει, κρανιακώς τουλάχιστον της 'Αρίας φυλής.

Μέγισται όμως δυσχέρειαι προκύπτουν προκειμένου νά διαπιστωθοϋν τά «κοινά γνωρίσματα» διαφόρων εϋρωπαϊκών λαών, πρὸς τόν σκοπόν όπως καθορισθή γενικότερον ή 'Εννιαία άρία, «ίνδογερμανική», ή εϋρωπαϊκή φυλή κατά τήν και άλλως άντεπιστημονικήν και πολιτικήν σκοπιμότητα θεωρίαν τών παγγερμανιστών ή ρασιιστών. "Αν λ.χ. ό 'Ελλην δέν έχει προεξέχοντα μήλα τών παρεϊών και λοξά μάτια όπως οι Μογγόλοι, έχει όμως μετ' αϋτών κοινόν — άν εινε μελαγχρόνός — τό χρώμα της κόμης του και τών οφθαλμών του. "Αν ό homo alpinus έπίσης δέν έχει μογγολικά χαρακτηριστικά, εινε όμως βραχυκέφαλος όπως οι Κινέζοι. Τά αϋτά Ισχύουν δι' όλους τούς πιθανούς συνδυασμούς τών άνθρωπολογικών γνωρισμάτων έπί άτόμων ή λαών. Κατόπιν τούτων εινε δυνατά δύο έκδοχαί: ή, λόγω της σθεσράς ταύτης συγχίσεως δέν ύπάρχουν καν φυλαί, αλλά μόνον «άποχρώσεις» ή ύπάρχουν τόσαι φυλαί, όσαι δυνατά συνδυασμοί άνθρωπολογικών χαρακτηριστικών δύναται νά ύπάρξουν. Εις τήν τελευταίαν ταϋτην περίπτωση τήν κατά τήν θά καθώριζον τά «έπικρατούμενα» γνωρίσματα, με τά όποια δύναται νά συμπέτη ή νά μη συμπέτη ή γεωγραφική και ή γλωσσολογική κατάταξις τών φυλών. Παραδειγματά: τά αρχικά κατακτητικά φυλα τών αρχαίων 'Ελλήνων εινε "Αριοι άνθρωπολογικώς, γλωσσικώς και γεωγραφικώς, όχι όμως και οι μετέπειτα 'Ελληνες ως πρὸς τό πρώτον γνώρισμα. Οι 'Αρμένιοι όμιλοϋν γλώσσαν άρίαν, άνήκουν όμως εις τούς Χίττας, φυλήν άνθρωπολογικώς διάφορον, έξ ης κατά μέγα μέρος (ως αρχικός οίκουσης τήν Χαναάν) σύγκεινται οι 'Ιουδαίοι, τών όπολων τό έτερον συστατικόν (οι 'Εβραίοι) εινε φύλον καθαρώς σημητικόν — κατακτητικόν, όπερ υπό τήν ηγεσίαν του 'Αβραάμ, έξορμήσαν έκ της έρήμου, κατέκτησε τήν «γήν της επαγγελίας». Οι 'Αρμένιοι συνειπώς και οι 'Ιουδαίοι, παρά τήν βασικήν γλωσσικήν διαφοράν, εινε λαοί φυλετικώς — άνθρωπολογικώς συγγενέστεροι, παρά γεωγραφικώς οι Σλαϋοι και οι Τάταροι (άνήκοντες εις τήν μογγολικήν φυλήν) κατοικοϋντες έμφότεροι τόν Βορράν, ή ή «μεσογειακή φυλή» και οι Γερμανοί, άμφότεροι γλωσσικώς 'Αριοι. Η σύγχισις όμως αϋτή δέν άναρρεί τό γεγονός της ύπάρξεως βιολογικών — άνθρωπολογικών φυλών και του έπακολοϋθου ψυχοδιανοητικού των χαρακτήρος και διότι τά τρία ταϋτα στοιχία — άνθρωπολογικόν, γλωσσολογικόν, γεωγραφικόν — έπί τό πλείστον συμπίπτουν και διότι οι έξ άνθρωπολογικόν μίξεων λαοί δέν παϋουν νά έχουν ίδίαν φυλετικήν φυσιογνωμίαν, σωματικώς και ψυχοδιανοητικώς, αναλόγως τών άνθρωπολογικόν και δευτερευόντως τών άλλων συστατικόν της δεδομένης μίξεως.

β). — Εσωτερικά γνωρίσματα

Η φυλή ως έσωτερική ένότης, δηλαδή ως ένότης ψυχικών και πνευματικών αντιδράσεων του ψυχοδιανοητικού μηχανισμού του ανθρώπου επί του έξωτερικού περιβάλλοντος, εινε κατηγορία ψυχολογική. "Υπάρχουν «έσωτερικά γνωρίσματα» της φυλής; Τό έρώτημα τούτο άφορ'α τήν άνθρωπολογικήν φυλήν, καθόσον τίθεται ως προϋπόθεσις, ότι ή αϋτόδηλος διαφορά τών έξωτερικόν βιολογικόν — άνθρωπολογικόν γνωρισμάτων δέν εινε δυνατόν παρά νά εύρίσκειται εις κάποιον άντιστοιχίαν με διαφοράν ψυχοδιανοητικόν ιδιοτήτων. Η άπόδειξις τούτου, κομίζομένη έκ τών ύστερων και διά της επαγωγικής μεθόδου έκ της Ιστορικής και κοινωνικής έμπειρίας, έχει έν τούτοις πολύ μικρότερον σημασίαν, από όσην σημασίαν έχει ή διά της έξ άπαγωγής μεθόδου άπόδειξις. Κατά ταϋτην πρώτον ή βιολογική — άνθρωπολογική φυλή άποτελεί φυσικόν γεγονός, τιθέμενον έπομένως άφ' έαυτου έξ ω πάσης άνθρωπίνης κριτικής, — και κριτική νά άναμφιβόλως άποτελεή ή «άρνησις» της σημασίας της φυλής και ή άναγωγή τών χαρακτήρων τών λαών άποκλειστικώς εις κοινωνικά αί-

τία, από της «θεωρίας του περιβάλλοντος» μέχρι της «πάλης των τάξεων». Δεύτερον, κατά στοιχειώδη λογικόν ερμηνείαν, βάσει των φυσικών επιστημών, δεν είνε δυνατὸν ἀλόκληρος μὲν ὁ φυσικὸς ὄργανισμὸς τοῦ ἀνθρώπου ὀρισμένης φυλῆς νὰ εἶνε κατασκευασμένος καθ' ὀρισμένον τρόπον, τὰ δὲ προϊόντα τῆς ψυχῆς του καὶ τοῦ ἐγκεφάλου του, φυσικὰ ἀπόρροια τοῦ ὄργανισμοῦ τοῦ, νὰ εἶνε ἀντιθέτως ὁμοιομορφα μὲ τῶν ἄλλων, διαφορητικῶν, φυλῶν, ὅπως εἶχε τὴν κλασσικὴν ἀφέλειαν νὰ διδάσκη ὁ Ἰσοπεδωτικὸς «ἐπιστημονισμὸς» μερικὸν ἀπρηξαζόμενον θεωρίων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, — μεταξὺ τῶν ὁποίων προεξάρχουν αἱ ποικίλαι «θεωρίαι τοῦ περιβάλλοντος» καὶ ὁ Ἰστορικὸς ὕλισμος — καὶ ταῦτα λόγω τῆς ὁμοιομορφίας τῶν κοινωνικῶν ἢ οικονομικῶν νόμων εἰς ἄλλας τὰς φυλάς. Ἀναμφισβητήτως οἱ κοινωνικοὶ νόμοι εἶνε πάντοτε καὶ παντοῦ οἱ αὐτοὶ διότι ἄλλως δὲν θὰ ἦσαν νόμοι καὶ δὲν θὰ ὑπῆρχε κοινωνιολογία ὡς ἐπιστήμη, ἢ δὲ διαπίστωση τῶν νόμων αὐτῶν καὶ τῆς ἀναγκαστικῆς ὁμοιομορφίας τῶν ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς μίαν τῶν μεγαλύτερων κατακτήσεων τοῦ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος. Τὸ σφάλμα ὅμως τῶν θεωρίων τούτων ὑπῆρξε διττόν: Πρῶτον παρέβλεψαν, ὅτι τὰ φυσικὰ γεγονότα καὶ οἱ αὐτὰ διέποντες νόμοι προηγουμέναι τῶν κοινωνικῶν καὶ συνεπῶς τίθενται ἐκτός πάσης συζήτησεως καὶ «κριτικῆς» μηχανοποιημένων ἰδαιίτατα ἐγκεφάλων, με ἐπιστημονικοφανῆ μὲν, ἀλλὰ σαφῆ πολιτικῶν σκοπιμότητων, ὅπως συγκεκριμένως εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμου». Εἶνε δὲ—δεύτερον— ἄφ' ἑαυτοῦ δεδομένον, ὅτι οἱ φυσικοὶ νόμοι δημιουργοῦν ἐν τῇ φύσει ἀπείρους παραλλαγὰς ἀνθρώπων, ζώων, φυτῶν καὶ ἀνοργάνων ὄντων, δηλαδὴ ἀτομικότητας. Ἄν λοιπὸν ἐπὶ τῶν φυσικῶν αὐτῶν ἀτομικότητων, εἰς τὰς ὁποίας ἀνήκουν καὶ αἱ φυλαί, δὲν λειτουργοῦν «ὁμοιομόρφως» — δηλαδὴ ἰσοπεδωτικῶς — οὐδὲ κἀν οἱ φυσικοὶ νόμοι, εἶνε ἐτι πλέον ἄτοπον νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἐφ' ὧν τῶν φυσικῶν τούτων ἀτομικότητων λειτουργοῦν «ὁμοιομόρφως» οἱ κοινωνικοὶ νόμοι, ποῦ ἀποτελοῦν ἀπλῶς προεκτάσεις τῶν φυσικῶν. Εἰς οὐδὲν λοιπὸν δύναται νὰ ἰσχύσῃ τὸ ὁσονδήποτε «ὅμοιον» κοινωνικὸν περιβάλλον ἢ οἱ «ὅμοιοι» οικονομικοὶ ὄροι διὰ τὰ καταργήσουν τὰς βιολογικὰς καὶ ἀκολουθῶς τὰς ψυχικὰς καὶ διανοητικὰς διαφορὰς μεταξὺ τῶν φυλῶν, παρ' ὅτι δυνατὸν νὰ προσθέσῃ εἰς ταύτας ἐκ τῶν ὑστέρων ἢ κοινωνία. Ἡ κοινωνικὴ νομοτέλεια ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ "Εθνοῦς, τοῦ ὁποίου τὸν βίον διέπει, ἀλλὰ καὶ τοῦ "Εθνικοῦ οἱ λοιποὶ προσδιοριστικοὶ παράγοντες — κλίμα, μαρφολογία τοῦ ἐδάφους, γεωγραφικὴ θέσις, — εἶνε παράγοντες ἐπίσης γεωφυσικοὶ καὶ συνεπῶς προκαταρκτικοί. Τὸ "Εθνος ὅμως προϋποθέτει λογικῶς καὶ πραγματικῶς τὴν φυλὴν, ὁσονδήποτε καὶ ἂν τὰ ἔθνη καὶ δημιουργήματα εἶνε τελικῶς μικτὰ καὶ εἶνε συνεπῶς ἀδύνατον ν' ἀπομονωθῇ ἢ εἰς αὐτὰ καθαρὰ εἰσφορά τῆς φυλῆς, διότι ἀνθρώπινα δημιουργήματα εἶνε δυνατὰ μόνον ἐν κοινωνίαι, κοινωνία δὲ εἶνε τὸ "Εθνος, ἐνῶ ἡ φυλὴ εἶνε ἀπλοῦν φυσικὸν γεγονός.

Β. — ΟΙ ΦΥΛΕΤΙΚΟΙ ΝΟΜΟΙ

α) Ὁ νόμος τῆς σταθερότητος

Τὸ γεγονός, ὅτι διαπιστοῦνται φαινόμενα ἀναγόμενα εἰς ὀρισμένας φυλάς καὶ τὸ γεγονός ὅτι αἱ φυλαὶ παραμένουν ἐξωτερικῶς ἀναλλοίωτοι, ὀδηγεῖ εἰς τὸ ἐρώτημα, ποία ἢ νομοτέλεια ἢ διέπουσα τὸ φυσικὸν αὐτὸ φαινόμενον.

Ἐνας νόμος σημαίνει ἀναγκαιῶς μίαν σταθερὰν ὁφέλιαν μεταξὺ μεταβλητῶν δεδομένων. Ἡ σταθερότης αὐτῆ ὁφείλει, ὡς πρὸς τὴν φυλὴν, ἀφ' ἑνὸς τὸ ἀνθρωπολογικῶς ἀναλλοίωτον αὐτῆς διὰ μέσου τῶν αἰῶνων (Konstanz), ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν συνέχειαν τῶν ἀντιδράσεων τῆς — τούτεστιν ὅτι θ' ἀντιδράσῃ κατὰ προκαθωρισμένον τρόπον — ἐπὶ μεταβλητῶν ἐξωτερικῶν ὄρων, ὡς λ.χ. εἰς ὀρισμένον κλίμα, εἰς ὀρισμένην γεωγραφικὴν θέσιν, εἰς ὀρισμένην μορφολογίαν ἐδάφους καὶ εἰς ὀρισμένον κοινωνικὸν περιβάλλον (Konstanzität). Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν πρόκειται λοιπὸν περὶ τῆς σταθερότητος τῆς φυλῆς ὡς ἀνθρωπολογικῆς-βιολογικῆς ὀντότητος, ὅπως τὴν φανταζόμεθα ἐμφανιζομένην ἐντὸς τῶν ἀρχικῶν φυσικῶν ὄρων τῆς διαμορφώσεως τῆς. Οὕτω λ.χ. ὅταν οἱ Παπούα καὶ οἱ Μαλέζιοι συζοῦν πρὸ ἀμνημονευτῶν ἐτῶν εἰς τὸ αὐτὸ μέρος καὶ ἐν ταῦτοις ἀποτελοῦν δύο τελεῶς διαφόρους φυλάς, ὅπερ σημαίνει, ὅτι ἡ μία τουλάχιστον ἐξ αὐτῶν ἀπὸ τινος χρονικοῦ σημείου δὲν ἐρίσκειται πλέον εἰς τὴν ἀρχικὴν τῆς πατρίδα, ἥτις ἀπετύπωσεν εἰς αὐτὴν τ' ἀνθρωπολογικὰ τῆς γνώρισματα. Ἡ ὄταν ὁ Κούρδοι, βορείας καταγωγῆς, καὶ οἱ Ἑσκιμῶι, μογγολικῆς καταγωγῆς, ἢ οἱ Ἑβραῖοι τῆς Εὐρώπης, ζοῦν ἀπὸ χιλιάδων ἐτῶν εἰς κλίματα τελείως ἀντίθετα τῶν ἀρχικῶν των, χωρὶς νὰ ὑποστοῦν οὐδεμίαν ἀλλοίωσιν τῶν φυλετικῶν των γνωρισμάτων. Τὸ ἐκπληκτικὸν μάλιστα τοῦτο γεγονός δεικνύει ἀκριβῶς ποίας καταπληκτικῆς δυνάμεως ἦτο ἡ ἀρχικὴ σφραγὶς ποῦ ἐτέθη εἰς τὰς ἀναλλοιώτους ταύτας παραλλαγὰς τοῦ ἀνθρώπινου

γένους. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν μετατροπὴν τῶν ὀργάνων, ἥτις ἐπιβάλλεται ἐκ τοῦ νόμου τῆς προσαρμογῆς πρὸς ξένα περιβάλλοντα, διὰ τὸν ἀγῶνα τῆς αὐτοσυντηρήσεως, τὰ ὄρια τῶν μετατροπῶν τούτων, τὰ ὅποια κείνται μεταξὺ προσαρμογῆς καὶ ἐξαφανισμοῦ, σαφῶς ὑποδεικνύουν, ὅτι αἱ μετατροπαὶ αὐταὶ δύναται νὰ χωρήσουν μόνον μέχρι τοῦ σημείου, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν βλάπτεται ἡ βασικὴ ἰδιοσυγκρασία τῆς φυλῆς. Πέραν τοῦ σημείου τούτου πᾶσα προσπάθεια μετατροπῆς ἄγει βεβαίως εἰς τὸν θάνατον. Τὸ ἀκράσιον τοῦτο σημεῖον ἀποτελεῖ συνεπῶς τὸ ὄριον τῆς «συνεχειᾶς».

Ἄλλ' ἐδῶ παρατηρεῖται τὸ ἐξῆς «παράδοξον»: ὅτι ἐνῶ κατὰ τὰς ἰσοπεδωτικὰς θεωρίας, ποῦ ἀνεφέρθημεν ἀνωτέρω, ὁ κοινωνικὸς παράγων θὰ εἶδει, λόγω τῆς ὁμοιομορφίας του, νὰ ἀγάγῃ εἰς τὴν ἰσοπέδωσιν τῶν φυλῶν, ἀντιθέτως εἶνε αὐτὸς ἐκεῖνος, ὅστις τὰς διασώζει, διότι δι' αὐτοῦ ἡ μεταθεσίσα φυλῆ, ἀντὶ νὰ προσαρμοσθῇ, ἢ ἀντιθέτως νὰ ἐκλεῖψῃ, ἐξ ἀδυναμίας πρὸς προσαρμογὴν, πρὸς ἀρμόζει ἐν ἀντιθέτως αὐτῇ τὸ περιβάλλον τῆς πρὸς ἑαυτὴν καὶ δημιουργεῖ ὄρους εὐνοϊκοῦς, διὰ τῶν ὁποίων διαφεύγει τὸν ἐξαφανισμὸν. Ἡ ἐμφάνισις καὶ ὁ συνδυασμὸς τοῦ κοινωνικοῦ παράγοντος πρὸς τὸν φυλετικὸν καθιστᾷ ἀφ' ἑτέρου καὶ τὸν τελευταῖον τοῦτον εὐθέως δημιουργὸν κοινωνικῶν φαινομένων. Παραδείγματα: Οἱ Ἑβραῖοι, φυλῆ σωματικῶς ἀσθενεστέρᾳ τῶν βορείων, προερχομένη ἐκ κλίματος θερμοῦ, πεπρωκισμένη διὰ τῆς φαντασίας καὶ τῆς εὐλογίας τῶν ἀνατολικῶν φυλῶν, εὐρεθέντες εἰς βόρειον κλίμα, μοιραίως ἐξέλεξαν ἐπαγγέλματα, τὰ ὅποια ἐξησφάλισαν τὴν διάσωσιν τῆς φυλῆς των: ἔγιναν ἐμποροὶ, τραπεζίται, διανοούμενοι (ὄχι χειρῶνακτες)· ἐξησφάλισαν οὕτω καθεστηκυῖαν ζωὴν (κλειστὸν χῶρον καὶ μόνιμον θέρμανσιν) καὶ πλοῦτον (πρὸς ἐπικράτησιν ὡς ἀσήμαντος μειονότητος εἰς τοὺς κόλπους ξένων λαῶν). Ποίαν κοσμοϊστορικὴν σημασίαν εἶχε τὸ γεγονός τοῦτο εἶνε γνωστὸν. Οἱ Ἕλληνες ἀκολουθοῦν παράλληλον τροχίαν. Ἀντιθέτως βόρειοι ἐρχόμενοι εἰς τὸν Νότον ἐκλέγουν ἐντελῶς ἀντίθετα τῶν ἀνωτέρω ἐπαγγέλματα. Ὁ νέγρος ἀφ' ἑτέρου γίνεται σῶφρος, θυρωρὸς, ὁ Γερμανὸς γίνεται καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν χωρικός, ἢ τεχνικός, ὁ Ἴταλὸς καλλιτέχνης κλπ. Ἡ τοιαύτη προσαρμογὴ δὲν εἶνε πλέον προσαρμογὴ εἰς φυσικὸν περιβάλλον, ὅπως τὴν ἔννοει ὁ Darwin, ἀλλ' εἶνε ἀντιθέτως ἡ χρησιμοποίησις τοῦ κοινωνικοῦ παράγοντος ἐναντίον τοῦ ἐξθρικόου ξένου φυσικοῦ περιβάλλοντος, τὸ ὁποῖον ἄλλως θὰ ἐξίπερε τὸν ἐξαφανισμὸν τῆς μεταθεσίσεως φυλῆς. Εἶνε ἀντιθέτως ἡ τεχνητὴ προσαρμογὴ τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος πρὸς αὐτὴν. Ἄλλ' ὡς εἶδομεν καὶ τὴν ὁδὸν ταύτην προδιαγράφει ὁ νόμος τῆς σταθερότητος, τούτεστιν ἡ ἰδιοσυγκρασία τῆς φυλῆς.

β) Ὁ νόμος τῆς συνεχειᾶς

Τὰ ἐκ τοῦ νόμου τῆς σταθερότητος (ἰδιοσυγκρασίας τῆς φυλῆς) προδιαγραφόμενα εἶδη προσαρμογῆς ὀνομάζομεν εἰς χρονικὴν διαδοχὴν νόμον τῆς συνεχειᾶς.

Ὁ τρόπος τῆς προσαρμογῆς ὅμως συνίσταται τοιοῦτοτρόπως ὄχι τῶσον εἰς τὴν μετατροπὴν ὀργάνων, ἢ δημιουργίαν νέων, ὅσον εἰς τὴν παράκλιψιν τῶν ἐξθρικόων ἀντιξοότητων. Ἡ ὁφέλις μεταξὺ τῶν μετατροπῶν ἢ τῆς δημιουργίας νέων ὀργάνων καὶ παρακλίψεων ἀποτελεῖ τὸν βαθμὸν τῶν φυλετικῶν ἀλλοιώσεων.

Τῶν παρακλίψεων ὕπαρχει, ὡς εἶκόμ, ἀπειροσ ποικιλία ἀναλόγως τῶν ἐκάστοτε συνδυασμῶν τῆς ἰδιοσυγκρασίας τῆς δεδομένης φυλῆς καὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὄρων. Ποῖον πρωταρχικὸν ρόλον παίζει ἐν ταῦτοις ἡ ἰδιοσυγκρασία τῆς φυλῆς καὶ εἰς καθαρῶς κοινωνικὰ φαινόμενα φαίνεται λ.χ. ἐκ τοῦ ἐξῆς: μίαν σωματικῶς ἀσθενεστέρᾳ ἀλλὰ πνευματικῶς ἰσχυρωτέρᾳ φυλῆ παρακλίπτει τὰς συνεπείας ἐνός κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, λ.χ. μίᾳ ἐθνικῆς ὑποδουλώσεως, διὰ τῆς καταλήψεως τῶν οικονομικῶν καὶ πολιτικῶν ἰθουουσῶν θέσεων τοῦ κατακτητοῦ, ὡς λ.χ. οἱ Ἕλληνες ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ἐνῶ ἕνας λαὸς ἀντιθέτου ἰδιοσυγκρασίας δι' ἐνόπλιον ἐξεγέρσεων μόνον, ὡς λ.χ. οἱ Βούλγαροι. Ἡ αὐτὴ δουλειὰ σημαίνει διὰ τὴν μίαν φυλὴν ἐξουθένωσιν, διὰ τὴν ἄλλην σκληραγωγίαν. Τὸ γεωγραφικὸν περιβάλλον μίᾳς δυσμενοῦς θέσεως παρακλίπτειτᾳ παρὰ μίᾳς ἰσχυρᾶς φυλῆς διὰ τῆς ἀναπτύξεως ἐνός ἰσχυροῦ μιλιταρισμοῦ, παρὰ μίᾳς ἀσθενοῦς ἀντιθέτως διὰ τοῦ ἐκπνευματισμοῦ καὶ τῆς θρησκευτικότητος. Εἰς κλίμα ἐκτικὸν δυσμενῶς περιβάλλον ἢ μίᾳ φυλῆ χάνεται ὅπὸ τὴν γῆν, ὅπου ζῆ ζωὴν τρωγλοδύτου, ἢ δ' ἄλλη κτίζει οὐρανοξύστας. Εἰς δυσμενῆ μορφολογίαν τοῦ ἐδάφους ἢ μίᾳ φυλῆ μένει εἰς βουνὰ ἄξενα καὶ ἄγωνα, ζῶσα ἀπὸ τὴν κτηνοτροφίαν καὶ τὴν ληστείαν, ἢ δ' ἄλλη κατέρχεται εἰς τὰς πεδιάδας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

GUMPIOWICZ Ludwig, Der Rassenkampf.—KIDD, Benjamin, L' Art de puissance.—SPENGLER Oswald, Jahre der Entscheidung.—OPPENHEIMER Franz, System der Soziologie.—CHAMBERLAIN Houston Stewart, Die Grund

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ

ΤΗΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

Υπό Κ. Δ. ΚΑΡΑΒΙΔΑ

ΓΝΩΣΤΟΝ άρκετά είναι, ότι, ένθ οι άλλοι πληθυσμοί της Βαλκανικής, και οι Άλθανοί και οι Έλληνες και οι Βλάχοι, έδειξαν ένωρίς μεγάλην έλαστικότητα και Ισχυράν έπίδωσιν εις πλείστα επαγγέλματα έξω της γεωργίας, οι Σλαύοι άντιθέτως παρουσίασαν μίαν χαρακτηριστικώς σκληροτράχηλον άφροσίαν προς την γήν, τοϋθ' όπερ άπετέλεσε και την δύναμιν των βεβαίως, έφ' όσον δι' αυτό τοϋ τρόπο έξηπλώθησαν και έπεκράτησαν δημογραφικώς εις την ύπαιθρον, παρ' όλας τας δυσμενείς πολιτικές συνθήκας, αλλά και την άδυναμίαν των έξ έσου, διότι μη δυνηθέντες να έγκολπωθούν διαφορικά επαγγέλματα, δέν κατώρθωσαν ν' άποτελέσουν έγκαίρως ίδιαις πλήρεις κοινωνικές συνθέσεις, ίδιον δηλαδή πολιτισμόν ως και ν' άποκτήσουν την συνεπή εις τούτο πολιτική άνεξαρτησίαν.

Είναι πολύ πιθανόν, ότι ο τύπος μέ τόν όποιον έξηπλώθησαν εις την ύπαιθρον οι Σλαύοι και μέ τόν όποιον ώργάνωσαν τας γεωργικηνοτροφικάς έκμεταλλεύσεις των ήτο ο τύπος της πατριαρχικής συνθέτου οικογενείας, της «Ζάντρουγκας», αλλά βεβαίως ο τύπος αυτός δέν είχε άπειρον χωρητικότητα και τά περισεύματά του, έφ' όσον δέν ήθελαν ν' άπομακρυνθούν της γής, και να πάρουν άλλα επαγγέλματα, έπεξήτησαν έξ ίδιαις θελήσεως την κολληγικήν έγκατάστασιν και επί Βυζαντίου άκόμη και επί Τουρκίας έπειτα. Έξ άλλου έχομεν Σλαύους κολληγούς ύπαχθέντας εις τό καθεστώς τούτο και διά της βίας έπίσης, τούτο δέ πάλιν και επί Βυζαντίου και επί Τουρκίας. Έπίσης πρέπει να ύπενθυμίω αυτό που έγραφα άνωτέρω, την περίπτωσιν δηλαδή, καθ' ήν κολληγοί μετεμορφώθησαν εις κεφαλοχωρίτας» λέγω λοιπόν, ότι και υπό την νέαν ταύτην μορφήν, οι Σλαύοι δέν διεφορίστησαν από άπόψεως επαγγελματικής, έμειναν καλλιεργητάι της γής, μέχρι τοιούτου σημείου, ώστε και εις μεγάλα άκόμη σλαυικά χωριά ο έμπορος, ο φουρνάρης, ο τσαγκάρης, ο σιδηρουργός κλπ. ήτο άλλης ξενικής προελεύσεως, ρωμηός, βλάχος, ήπειρώτης. Έξ άλλου και οι τυχόν έξελθόντες εκ της γεωργικής τάξεως μεταξύ αυτών, ύπέστησαν ένα είδος αυτομάτου έξελληνισμού, επειδή άκριβώς ύπήρχε μεγάλη άπόστασις μεταξύ τοϋ παλαιού είδους ζωής που έκαμναν και τοϋ νέου εις ο εισήλθον και έπειδή δέν κατωρθώθη να σχηματισθή έγκαίρως πουθενά, έκτός της μεσαιωνικής Ραγούζας συμπαγές σλαυικόν έμπορικόν και τεχνικόν περιβάλλον. Προσθέτω ότι και οι τυχόν άποτυχημένοι έν τη γεωργική των έκμεταλλεύσει Σλαύοι κεφαλοχωρίται, ως και τά φυσικά δημογραφικά περισεύματα τοϋ σλαυικού κεφαλοχωριού, έπανήρχοντο εκ νέου αυτόματα εις την παλαιάν βίαν, εις τό Τσιφλίκι, υπό την αϊγίδα τοϋ μπέν-Σπανίως τμήματα τινά έξ αυτής της προελεύσεως περισεύοντα άπεσπώντο και έξεσφεδονίζοντο εις τας πόλεις ως προλεταριοί ή μικροεπιδημιασται, τοϋθ' όπερ όμως ένγινετο έπίσης επί ποιή έξελληνισμό.

Τοιουτοτρόπως βλέπομεν τόν φαύλον τρόπον τινά κύκλον εις τόν όποιον ύπέκυλε το σλαυικόν στοιχείον, συστραφέν μάταιως υπό ποικίλους σχηματισμούς (Πατρια, Τσιφλίκι, Κεφαλοχωρί...), περί τό αυτό πάντοτε έπιτηδευμα. Κυρίως δέ ο σχηματισμός τοϋ Τσιφλικιού ύπήρξε τό όργανον διά τοϋ όποιου έξηπλώθησαν μέν βεβαίως οι Σλαύοι έν τη ύπαιθρω αλλά κι' έκρατήθησαν έν κοινωνική και πολιτική ύποταγή και καθυστερήσει, επειδή εις τό Τσιφλίκι οι όροι δέν έπέτρεπον παρά να φυτοζωούν και μόνον.

Έπί πλέον είναι άρκετά έπίσης γνωστόν, ότι τό κυρίως γεωργικόν και μάλιστα τό καθ'αυτό κολληγικόν στοιχείον εις τας Βαλκάνιας ήτο έν μεγάλη πλειοψηφία μάλλον βουλγαρικόν (έφ' όσον τουλάχιστον ήμπορεί κανείς να κρίνη από την γλώσσαν και τόν σχηματισμόν της άπλης οικογενείας, ως και από τά διάφορα έθιμα) και δη όχι μόνον έντός των όρίων της σημερινής Βουλγαρίας αλλά και έξω

αυτής, όπως π. χ. εις την περιοχήν της Νίσης, εις τόν "Ανω Μοράβα και εις τό Βαρδάρ.

Είναι δέ βεβαίως φανερόν, ότι ή εις τόσον μεγάλην άκτίνα έπικράτησις της όμοιομορφίας τοϋ κολληγικού σχηματισμού και τοϋ συναφούς κατωτέρου και σκληροτάτου είδους ζωής επί συμπαγών πληθυσμών άφησεν ώρισμένας ψυχολογικές, ήθικας, πνευματικές, οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές άκόμη συνεπείας, όμοιουόρφως άνευρισκομένας εις την αυτήν άκτίνα δράσεως. Και εξεζήγητόν συνεπώς είναι, ότι εις την Βουλγαρικήν κυρίως έθνότητα και εις την Βουλγαρικήν κοινωνίαν και εις τό Βουλγαρικόν Κράτος ήμπορεί κανείς ν' άνέορη ζωντανάς και αναλύφους και να μελετήη έν πάσει άνέσει τας συνεπείας ταύτας, να συγκομίση δ' άλλως και τά χρήσιμα εις αυτόν συμπεράσματα επί τοϋ πεδίου της οικονομικής και έμπορικής και της καθόλου άκόμη πολιτικής ήμών έναντι της Βουλγαρίας. Είναι δέ άκριβώς αυτό τό ζήτημα εις τό όποιον θα έπιμείνωμεν.

Δέν είναι τοϋ παρόντος ή αναλυτική ιστορική αναδρομή εις τά παλαιότερα γεγονότα, τά όποια συνετέλεσαν εις την τοιαύτην διαμόρφωσιν τοϋ κοινωνικού και οικονομικού σχηματισμού και τοϋ είδους ζωής τοϋ Βουλγαρικού λαού. Μόνως του άλλωστε ήμπορεί κανείς να έννοση ότι ή Βουλγαρία εδρισκομένη έγγυς και υπό την άμεσον έπίδρασιν τοϋ Βυζαντίου και της Σταμπούλ έπειτα, ως και της φεουδαρχικής έπίσης έλληνικής Έκκλησίας πολλάκις ύποταγείσα διά τοϋ πολέμου και διά τοϋ αίματος και σκληράς δουλωθείσα, φυσικόν ήτο να ίδη άπ' άρχής σχεδόν άποσυντιθεμένους τούς πατριαρχικούς της σχηματισμούς της συνθέτου και άνέτου οικογενείας μέ την ένεργητικήν κλειστήν οικονομίαν της και έγκαθιστάμενον τόν κολληγικόν παθητικόν σχηματισμόν, ο όποιος παρείχε μετρίους μέν αλλά σταθερούς και άσφαλεις πόρους εις την ιδιόρρυθμον φεουδαρχίαν της Ανατολής.

Ότω πως ο Βουλγαρικός πληθυσμός ύπήχθη εις τό Τσιφλίκι πολύ ένωρίς και ειργάσθη εις αυτό μέ τόν Ισχυρόν σχηματισμόν της μικράς χωρικής οικογενείας μέ άποκλειστικήν σχεδόν έπίδωσιν εις τά δημητριακά, είδος δηλαδή τό όποιον ούδέποτε εις την παγκόσμιον οικονομίαν απέδωσε σημαντικά κέρδη, τό όποιον διεζήχθη πάντοτε μέ εϋθηνάς εργατικές χείρας και μέ κατώτερον είδος ζωής και τό όποιον φυσικά έγκατελείφθη από όλας τας πρώην οιοπαγωγονικάς χώρας, εϋθως ως οι πληθυσμοί αυτών ήρχισαν έκπολιτιζόμενοι (άρχαία Σικελία, Ίταλία, Αίγυπτος, Βυζάντιον, ή Ρωσία σήμερον κλπ.).

Υπό τό καθεστώς αυτό, άμετακίνητον επί αιώνας, ή βουλγαρική οικογένεια έχρειάσθη να πραγματοποιήση έν τη λιτότητι της συνεχής έπάρεσιαν, τοϋθ' όπερ και έπέτευχεν, έπιδιώσασα, ως ένα μοναδικόν έν Εύρώπη βιολογικόν φαινόμενον. Άκόμη ως έσημείωσα ήδη, διετήρησε τό ήθικόν της υπό την ύλικήν τουλάχιστον μορφήν, δείξασα εις τό σημείον τούτο δύναμιν άντιστάσεως περισσοτέραν τών λοιπών όμοκλήρων. Η ζωή έν τούτοις ήτο έπίπονος και ο όρίζων της βουλγαρικής οικογενείας ύπήρξεν επί αιώνας σκυθρωπός, βαρύς, μοιραίος. Άνάλογος ήθική, ψυχολογική και πνευματική σφραγίς έπεβλήθη έπ' αυτής και επί των κοινωνικών έν τη χώρα παραδόσεων. Τραχεία ώμότης πρωτόγονος και έκρηκτική, βαθύ ήθικόν δάγκωμα, πνευματικόν άδιέξοδον, κλειδωμά ψυχικόν, θάνατος τοϋ δημοτικού τραγουδιού, τσιγκουνιά αίματηρά, δίψα προς την γήν, άπληστία προς τά χωράφια και προς τό άπόκρυφον θησαύρισμα, σιδηρά έπιμονή τέλος και μοναδικόν και σκληροτράχηλον πέισμα. Έξ άλλου ή δίαιτα καιτοι λιτή, στηριγμένη όμως εις καλόν κλίμα και εις ουσιώδεις βασικάς τροφάς και συνήχασμένη μέ συνεχή τραχεία εργασία άνπέδωσε γερά σώματα, έπιστοχασμένα μέ μέτωπα σκιερά και μέ άπλανή, άσάλευτα μάτια, καρφωμένα μέσα στο φως της ήμέρας όπως θηρίου, άγριου πάνθηρος που προβαίνει άργα εις τας παρυφάς τροπικού δάσους. Όμιλώ βεβαίως διά την στάσιν και τόν σχηματισμόν που Ιστορικοί και οικονομικοί λόγοι έπέβαλον εις τόν Βούλγαρον, διότι είναι άδύνατον να μη ύπάρχη και δι' αυτόν εις τό βάθος της ύπάρξεώς του μία σκεπασμένη μαλακή πηγή πραότητος, ευστροφίας, συμβιβαστικότητας.

Υπό τοιούτους όρους ή Βουλγαρία έσχε την άντοχήν να έπιβίωση βιολογικώς, άτεγκτος και Ισχυρά, γύρω εις

Jagen des XIX Jahrhunderts.—GOBINAU Comte de, Essai sur l'Inegalité des races humaines.—RATZEL, Friedrich, Völkerrunde.—SCHRADER O. Sprachvergleichung und Urgeschichte.—ZOLLISCHAN, Das Rassenproblem.—LUSCHAN Felix von, Völker, Rassen, Sprachen.—Anthropologie von Kreta.—BASTIAN Adolt, Das Beständige in den Menschenrassen und die Spielweite ihrer Veränderlichkeit.—MÜLLER O. Die Dorer.—MOVERS, C. F., Die Phönizier.—FOUILLÉ Alfred, Esquisse psychologique des peuples européens.—HERTZ, Friedrich, Rasse und Kultur.

τά Βαλκάνια δρη, πραγματοποιούσα με αδιάκοπον συνοχήν την ακυρωτικήν και λιτήν αυτάρκειάν της με μονοκαλλιέργειας δημοτηριακῶν και με πρωτόγονον κτηνοτροφίαν και ἐξάγουσα ἐξ ἄλλου ἕνα ποσόν σιτηρῶν εἰς τὰς γύρω της περιοχάς ὡς καὶ ἕνα ποσόν ἐπίσης ἐργατικῶν χειρῶν, αἰτινες ἐξεγύθησαν πρὸς δυσμάς καὶ πρὸς νότον, τροφοδοτούσαι τὰ Ταυφλίκια με λιγομίλητους καὶ χειροδύναμους κολλήγους, χαρακτηριζομένους με ἐλαχίστην εὐτροφίαν καὶ θάρρος ἐν ἐνεργείᾳ καὶ με μέγιστον δυναμισμὸν ἐν νάρκῃ.

Σημειώνομεν λοιπὸν ἐδῶ τὸ πρῶτον κύριον χαρακτηριστικόν, μοναδικὸν δὲ ἐν τοῖς Βαλκανίοις, ὅτι δηλαδή ἡ βουλγαρικὴ μικρὰ οἰκογένεια, χωρὶς διαφορικοῦς ἢ ἄλλους ἐξώθεν πόρους (ληστεία, ἀστικά ἐπαγγέλματα, ὑπαλληλία εἰς τὸ κράτος, ἐμπόριον... στρατός, ...) διετήρησε, με τὸ πρωτόγονον καὶ στείρον ἐπιτήδευμα τοῦ σιτηροκαλλιέργητου, τὴν οἰκονομικὴν της ἐπάρκειαν καὶ τὴν ἠθικὴν της ἀκεραιότητα.

Βεβαίως ἔλοθον γῶραν σοβαραὶ κρίσεις, ἐπάνω εἰς αὐτὰς τὰς δυσκολίας, ἄλλως ὁ Μιδάτ πασά εἰστέριωσε τοὺς αὐτοφύεις γνησίους συνεταιρισμοὺς τῆς αὐτοβοηθείας τῶν χωρικῶν εἰς τὰς παραδουναβίους περιοχάς.

Ὅταν ἀπλευθερώθη ἡ Βουλγαρία, ἡ κατάστασις αὐτῆ ἐσυνέχισθη ἡ βουλγαρικὴ μικρὰ οἰκογένεια ἀπέκτησεν ἐλευθέρους κλήρους, ἀλλὰ νάνους μόνον, διότι τὸ λοιπὸν τῆς ἀπλευθερωθείσης γῆς περιήλθεν εἰς τὸ Κράτος κυρίως.

Καὶ ὑπὸ τὸ ἐλευθέρων Κράτος ὁ σχηματισμὸς αὐτὸς τῆς μικρᾶς βουλγαρικῆς οἰκογενείας διετήρησε τὸ παλαιὸν εἶδος καλλιέργειας, τὸ αὐτὸ σύστημα καὶ τὸ ἴδιον εἶδος ζωῆς, πράγμα ἐπίσης πρωτόγονον εἰς τὰ Βαλκάνια, διότι ἡ διατήρησις τοῦ εἶδους ζωῆς (διαίτης με ὄχι παρήγεν, ἐνδυμασίας με ὄχι ὑφαίνε, ἐπιπλώσεως οἰκιακῆς ἐπιχωρίας...) δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῆ παρά με τὸ κλεισμὸν τῶν οἰκονομικῶν τῆς οἰκογενείας πωλῶν τόσοσιν κατὰ τῆς βιομηχανικῆς ἐισβολῆς τῶν εὐθηνῶν εἰδῶν τῆς μηχανῆς, ὅσον καὶ κατὰ τῆς παρασιτικῆς ἐμπορικῆς τάξεως, ἥτις εἶναι ὁ φορεὺς αὐτῶν καὶ ἥτις εἶναι ὁ δουλωτῆς τοῦ μικροχωρικοῦ. Ὡς ἐκ τοῦ λόγου δὲ ἀκριβῶς τοῦτου ἡ Βουλγαρία ἐστερηθῆ καὶ τῆς μεσαίας ἀστικῆς τάξεως καὶ τῆς μεγάλης τῆς κεφαλαιοκρατικῆς πολλῶ μάλλον τοιαύτης. Ἐμεινε με τοὺς ἀποκεκλεισμένους ἐντὸς τῶν παλαιῶν ἐπιπέδων ἄλλα καὶ ἐλευθέρων χαρακτηρισμάτων των χωρικοῦ καὶ με τοὺς ἐθρικοὺς αὐτοῖς μεταμορφωμένους Τζορμπατζήδες τῆς παλαιᾶς φεουδαρχίας, εἰς οὓς προσετέθη ἡ ξενικὴ ἐκ Μακεδονίας ἰδίως τὰς τῶν πολιτικῶν, τῶν ἐπιστημῶν, τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν λοιπῶν πατριωτῶν.

Ἐίδομεν ὅτι ἡ μέγιστη χωρικὴ μάζα ἔμεινε ἀποκλεισμένη καὶ συμπαγῆς, ἀδιαπέρατος εἰς ὅλας τὰς ἐφόδους τοῦ πολιτισμοῦ τῆς χρηματικῆς οἰκονομίας, τὰς ἀγαθὰς καὶ τὰς δυσαρέτους, με μόνους πόρους χρηματικῶς τοὺς ἐκ τῶν ὀλέγων σιτηρῶν καὶ κτηνῶν ποὺ ἔφερον εἰς τὴν ἀγορὰν κατὰ περιόδους. Ἐνα ἄλλο γεγονός ποὺ παρενέβησεν ἐτόνωσεν ἀκόμη πῶς πολὺ αὐτὸν τὸν διχασμὸν οἱ χωρικοὶ στερηθέντες, ἦδη ὡς ἐλευθέροι μικροκαλλιέργηται, τῶν ἐρείσματων τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀσφαλείας (ἐν ἀφορία... κλπ.) ποὺ ὀπωσθήτοτε ἀπελευθερώσαντες καὶ κολλήγους ἀπὸ τοὺς βέηδες, μὴ δυναθέντες ἐξ ἄλλου ν' ἀναπλάσουν αὐτοὺς τοὺς θεσμοὺς καὶ ν' ἀναπτύξουν τὸν ἰδιόμορφον χωρικὸν πολιτισμὸν των, ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποκύψουν εἰς τὸν τοκογλυφικόντὸν αἵματηρὸν δανεισμὸν τῶν τζορμπατζήδων. Τοῦτο ὡς εὐνόητον ἐντὸς ὀλίγου ἔφερε τὴν πείσιν τοῦ τοκιστοῦ ἐπὶ τοῦ χωρικοῦ ὅστις ἐχειροτέρευσε οἰκονομικῶς καὶ ὅστις ἐτι μάλλον ἐνεβάθυνεν εἰς τὴν ἐναντί τῆς πόλεως καὶ τοῦ τζορμπατζῆ ἔχθρητάτη του.

Μολταυτὰ ὁ Βούλγαρος χωρικός, χωρὶς νὰ μεταβάλλῃ τίποτα εἰς τὸ σύστημά του, ὑπερέβη καὶ αὐτὴν τὴν δυσκολίαν, μάλιστα δὲ ἀντιμετώπισε καὶ τὴν ἐκ τοῦ συναγωνισμοῦ τῶν ἀθρόων εἰσβαλόντων εἰς τὰς γειτονικὰς ἀγορὰς εὐθηνῶν ἀμερικανικῶν σιτηρῶν.

Πρέπει ἐδῶ νὰ σημειώσω, ὅτι πράγματι οὐδεμίαν μεταβολὴν ἔκαμεν ὁ χωρικός εἰς τὸν παλαιὸν του σχηματισμὸν ἐκτὸς μόνον ὅτι, ἐντὸς πάντοτε τῶν αὐτῶν συστημάτων, τῆς κολλητικῆς προελεύσεως, ἀφυπνίσθη δλόκληρος ἢ ἄλλοτε ναρκαωμένη πρωτοβουλία τῆς οἰκογενείας, ἥτις ἐρράβη με ὅλας τὰς δυνάμεις της δι' ὅλων τῶν μελῶν της εἰς τὴν πατροπαράδοτον γεωργικὴν ἐκμετάλλευσιν.

Δύο οὐσιώδεις συνέπειαι ἐπηκολούθησαν. Μία κοινωνικοπολιτικὴ καὶ μία οἰκονομικὴ.

Εἶδομεν πράγματι ἀνατῆρα, ὅτι ἡ συμπαγὴς στενῶς γεωργικὴ μάζα τῶν Βουλγάρων ἐλευθέρων χωρικῶν (κολλητικῆς οἰκονομικῆς καταγωγῆς) κατάρθρωσε χάρις εἰς τὴν ὑπερέντασιν τῆς ἐργασίας καὶ ἰδίως χάρις εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ κολλητικοῦ εἶδους ζωῆς, ποὺ συντηρεῖται ἀπὸ τὴν ἴδιαν παραγωγὴν καὶ συνεπῶς περιορίζει εἰς τὸ ἐλάχιστον τὰς χρηματικὰς ἀνάγκας, κατάρθρωσε, ἐπαναλαμβάνω,

νὰ συγκρατῆται τὸ ἠθικὸν της καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν της, ὡς ἕνα φροῦριον κλειστῆς καὶ ἀπροσπελάστου εἰς τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον οἰκονομίας καὶ με τὰ μέσα με τὴν ἐλαττωματικὴν στενὴν οἰκονομίαν καὶ με τὴν σιτοκαλλιέργειαν, εἰς τοιοῦτον δὲ σημείον ὅστε νὰ ἔχη ὑπερπαραγωγὴν σιτηρῶν με ἐξαγωγικὴν μάλιστα καὶ συναγωνιστικὴν ἱκανότητα. Τοῦτο εἶναι ἀσφαλὸς ἕνας ἠρωτισμὸς, εἶναι ὅμως κατάστασις πολὺ ἐπικίνδυνος. Κοινωνία σιτοπαραγωγῶν με τὰ συστήματα καὶ με τὰ μέσα τὰ χρησιμοποιούμενα ἐν Ἀνατολῇ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ διατηρήθῃ ἐπὶ μακρὸν οὔτε τὸ ἠθικὸν της, οὔτε τὴν οἰκονομικὴν ἀνεξαρτησίαν της δὲν εἶναι πολλῶ μάλλον, δυνατόν λογικῶς νὰ πραγματοποιηθῇ τὰς ὕψηλὰς κοινωνικὰς καὶ τὰς πολιτικὰς φιλοδοξίας τῶν Βουλγάρων ἀγροτῶν, οὐδὲ νὰ ἐπιτύχῃ βεβαίως τὸ ἀνώτερον ἐπίπεδον εὐζωίας, τὸ ὁποῖον φιλοδοξοῦν οὗτοι. Πρὸς τοῦτο χρειάζονται ἀναμφιδόλως μεγαλύτεροι καὶ εὐρύτεροι οἰκονομικοὶ καὶ χρηματικοὶ πόροι ἀπὸ ὅσους δίδει ἡ σιτοκαλλιέργεια, χρειάζεται ἐπίσης σχηματισμὸς, μορφή ὀργανώσεως εὐρύτερα καὶ πληρεστέρα τῆς μικρᾶς χωρικῆς οἰκογενείας βεβαίως διὰ τῆς εἰρημένης ἐντάσεως ἔφθασαν ἔως ἐδῶ. Ἡ συνέχισις ὅμως αὐτῆς δὲν εἶναι παράλογον διὸ θὰ ὀδηγήσῃ εἴτε εἰς τὴν ἐξάντησιν καὶ τὴν συντριβὴν τῆς βουλγαρικῆς ἀγροτικῆς τάξεως, εἴτε εἰς τὴν ἐπάναστασιν καὶ τὴν σφαγὴν τῶν ἐν Βουλγαρίᾳ ψευδοαστῶν καὶ ὑπερπατριωτῶν, οἵτινες διεκδικοῦν ἀπὸ τοὺς ἀγροτὰς με μεθόδους δὲ ὑπεράγαν βαναύσους (διὰ τοῦ τοκογλυφικοῦ δανεισμοῦ καὶ τοῦ χονδρικοῦ ἐμπορίου τῶν σιτηρῶν) τὰ γλίσχρα ἄλλα κέρδη, τὰ ὅποια ἀφήνει ἡ σιτοπαραγωγὴ καὶ ἡ λοιπὴ πρωτόγονος ἐθνικὴ οἰκονομία τῆς Βουλγαρίας. Ὁ Βούλγαρος χωρικός ἔχει δεδικαιολογημένας φιλοδοξίας ζητεῖ νὰ ὑπερβῇ ἑαυτὸν οἰκονομικῶς καὶ κοινωνικῶς καὶ νὰ αὐτοκυβερνήθῃ πολιτικῶς με αὐτὴν ὅμως τὴν ἀτεγλίαν του ἀπ' εἰς καὶ τὴν ἐπιουσίαν του εἰς τὸν ἰσχυρὸν πατροπαράδοτον οἰκονομικὸν σχηματισμὸν, διημιουργεῖ ἕνα εἶδος μοιραίου καὶ τραγικοῦ ἀδιεξόδου, εἰς ἑαυτὸν. Ἐξ ἄλλου τὸ ἀπρόσιτον καὶ ἀδιαπέρατον τείχος τοῦ ἰσχυρογνώμονος καὶ τόσοσιν συμπαγῶς ἀγροτικοῦ τοῦτου λαοῦ ἀποτελεῖ ἐξ ἴσου καὶ μίαν ὑπερβολικὰ σκανδαλώδη πρόκλησιν κατὰ τοῦ τε μικροῦ ἐγχωρίου καὶ τοῦ πανισχύρου ξενικοῦ βιομηχανικοῦ καὶ ἐμπορικοῦ κεφαλαίου, τὸ ὁποῖον ἀπὸ ὅλας τὰς πύλας ζητεῖ νὰ εἰσδύσῃ εἰς αὐτὸ, ὡς εἰς εὐρέσιν καὶ ἐνιαίαν ἀγορὰν πρὸς ἐκμετάλλευσιν αὐτῆς. Διὰ νὰ εὐρὴ τροφήν τὸ βιομηχανικὸν κεφάλαιον καὶ διὰ νὰ ὑπάρξῃ ἔδραρος διὰ τὸ ἐμπόριον, διὰ νὰ ἰουμιποιοθῆ δηλαδή ἡ ἀστικὴ τάξις τῆς χώρας, πρέπει νὰ πολλαπλασιασθῶν αἱ ἀνάγκαι καὶ ν' ἀλλάξουν αἱ ἐξεις καὶ ὁρότοις τοῦ ζῆν τοῦ λαοῦ, πρέπει με ἄλλους λόγους νὰ εὐρυνθῇ ἡ ἐσωτερικὴ ἀγορὰ, πράγμα ποὺ εἶναι ἀδύνατον χωρὶς διαφορισμὸν τῆς ἐργασίας καὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων καὶ χωρὶς ἐγκατάλειψιν τῆς σιτοκαλλιέργειας, ὅπως ἄλλως συνέθη καὶ εἰς ὅλας τὰς μεσογειακὰς τοὺλάχιστον χώρας ὅσαι εἰσῆλθον εἰς τὸν πολιτισμὸν ὡς ἦδη τὸ ἐσημείωσα. Ἄλλως ἡ ἀστικὴ τοὺλάχιστον τάξις τῆς Βουλγαρίας θὰ ἐξακολουθῇ ν' ἀποτελῇ ἕνα χονδρικοῦ καὶ βαναύσου ἐκμεταλλεῦτην τῆς ἀγροτικῆς μάζης ἀπὸ τὸ στόμα τῆς ὁποίας θὰ ἐξήττη με κ ἰ ν δ υ ο ν ο υ ν ε ρ χ η τ ἡ ς ὕ π ἄ ρ ε ε ὡ ς τ η ς, νὰ ἀρπάξῃ τὰ ἰσχυρὰ περιθώρια τῆς μικρᾶς τῆς οἰκονομίας. Αὐτὴ λοιπὸν εἶναι ἡ μία συνέπειαι, ἡ οἰκονομικὴ δηλαδή ἀνωμαλία ποὺ ὀδηγεῖ εἰς ἀδιεξόδον, ἐφ' ὅσον ὁ Βούλγαρος χωρικός ἐπιμένει ὄχι μόνον νὰ μὴ ὑποκύβῃ ἐκ νέου εἰς νέαν μορφήν ταυφλικίου (ἐπεὶ εἶναι φυσικὸν νὰ γίνῃ πάλιν συγκέντρωσις τῶν μικρῶν νάνων κληρῶν εἰς χεῖρας τῶν τοκογλυφῶν) ἀλλὰ καὶ νὰ ἱκανοποιήσῃ εὐρύτερας φιλοδοξίας, τοῦτ' ὅπερ πάλιν προϋποθέτει μεγαλύτεραν χρηματικὴν ἀνεσίαν τοῦ χωρικοῦ καὶ συνδιαλλαγὴν του με τὸ κράτον κεφαλαιοκρατικὸν καθεστῶς. Ὁ Βούλγαρος χωρικός ἐπιμένει νὰ βγάλῃ ἀπὸ τὴν μίαν σπλίαν, ἰδοῦ ἡ μεγάλη ἀντίφασις.

Ἡ δευτέρα συνέπειαι, φύσεως κοινωνικοπολιτικῆς, εἶναι ἐξ ἴσου χαρακτηριστικὴ.

Ἡ μικρὰ βουλγαρικὴ οἰκογένεια, βαθύ ἀντοχῆς καὶ σκληρότητος, ποὺ ἔλαθε συνειδησιν ἑαυτῆς καὶ ποὺ ἐπάλαυσεν, ἂν καὶ με πενιχρὰ μέσα, διὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τῆς κατὰστάσεως εἰς τὰ Βαλκάνια ἐναντίον τῶν τε ἐσωτερικῶν καὶ τῶν ἐξωτερικῶν ἀντιπάλων, ἡ οἰκογένεια αὐτῆ ἦτο φυσικὸν νὰ ἀναζητήσῃ ἕνα εὐρύτερον σχηματισμὸν, ὅπου νὰ στεγασθῇ διὰ τὴν περίοδον τῆς κρίσεως. Πράγματι δὲ με τὰ παλαιὰ τοπικὰ ταμεῖα ἀλληλοβοηθείας καὶ κοινῆς ὀφελείας τοῦ Μιδάτ πασά (1863) ἔκαμε τὸ πρῶτον βῆμα. Τὰ ταμεῖα αὐτὰ, γενικευθέντα με τὴν ἀπλευθέρωσιν εἰς ἕλον τὸ Κράτος ἠνώθησαν, ὑπὸ μίαν κεντρικὴν Διευθύνσιν ἐδρευσαν ἐν Σόφια. Καὶ οὕτως πάλιν, ἡ βουλγαρικὴ ἀγροτικὴ τάξις, ἐκ τῆς ἰδίας αὐτῆς ἀποταμιεύσεως, σχηματίσασα με κόπον καὶ μόχθον ἕνα σημαντικὸν ἀγροτικὸν κεφάλαιον ἀπέκτησε τέλος τὴν ἴδιαν αὐτῆς Γεωργικὴν Τράπεζαν, ἡ

δποία στηριχθείσα εις την παλαιάν «Κεντρικὴν Διεύθυνσιν» καὶ εις τὸ δάνειον ποῦ ἐπέτυχεν αὐτή, ἐγγυήσει τοῦ Κράτους ἀπὸ τὴν Τράπεζαν Παρισίων καὶ Κάτω Χωρῶν (1896 μὲ 5%) διεδραματίσει ἕνα πολὺ σπουδαῖον ρόλον ἐν Βουλγαρίᾳ ὑπὸ τὸ πνεῦμα ποῦ ἐξήγησα ἀνωτέρω. Ἐκ παραλλήλου ὠργανώθη βασικώτερον τὸ σύστημα τῶν γεωργικῶν συνεταιρισμῶν ἐν Βουλγαρίᾳ διὰ τῶν ὁποίων εἰργάσθη ἐπιτυχῶς ἡ Ἀγροτικὴ Τράπεζα τῆς Βουλγαρίας. Ἐν τούτοις εἶναι ἀξιοπαρατήρητον, ὅτι ἐκείνως ὡς τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς καταστάσεως διεσαφηνίσθησαν ἡ ἰθύνουσα τάξις τῆς Βουλγαρίας ἐπέσει τὴν Κυβέρνησιν, καὶ τῷ 1910 διὰ τοῦ Νόμου περὶ Κεντρικῆς Συνεταιριστικῆς Τραπεζῆς τῆς Βουλγαρίας, ἀφῆρέθησαν ἀπὸ τὴν Ἀγροτικὴν οἱ Συνεταιρισμοί, μέσοκοπὸν ὅπως ἐπίδωχθη ἡ συντριβὴ τῆς πελευταίας. Ἡ κατάστασις αὐτὴ ἐσυνεχίσθη μέχρι τοῦ 1920 παρὰ τὴν ἔκδηλον ἀποτυχίαν τῆς Κεντρικῆς εἰς τὴν ἀσκήσιν τῆς γεωργικῆς πίστεως καὶ μόνον ἐπὶ Σταμπολίνσκου ἠνωρθώθη τὸ πρῶτον καθεστῶς ὑπὲρ τῆς Ἀγροτικῆς. Τὸ γεγονός δὲ ἀκριβῶς αὐτό, πολὺ περισσώτερον καὶ ἀπὸ τὴν ἀγροτικὴν δικτατορίαν τοῦ Σταμπολίνσκου, μαρτυρεῖ περὶ τῆς βαθείας οὐσιαστικῆς διαστάσεως ποῦ ὑπάρχει μετὰξὺ τῆς ἰθύνουσης ξενικῆς τάξεως ἐν Βουλγαρίᾳ (Μακεδόνων, διασπορευμένων, Τζορμπατζήδων, ἐμπόρων, πολιτικῶν, καὶ τῆς συμπαγοῦς ἀγροτικῆς γνησίας βουλγαρικῆς μάζης ἐν αὐτῇ. Βεβαίως ἐπὶ τὸ πρῶτον ὑπάρχει γαλήνη ἐν τῇ χώρᾳ: τίποτε ὅμως δὲν εἶναι ἀνοητότερον ἀπὸ τὸ νὰ αὐταπατάται κανεὶς πιστεύων, ὅτι κάτω ἀπ' αὐτὴν δὲν σοθεῖ ἕνα τραγικὸν πρόβλημα, τὸ ὁποῖον ἔγκειται εἰς τὴν ἔλλειψιν συνθετικῆς δυνάμεως ἐν τῇ βουλγαρικῇ κοινωνίᾳ καὶ τὸ ὁποῖον ἀδύνατον νὰ μὴ ἐκκαθαρισθῇ συντόμως μάλιστα. Νομίζω δὲ ὅτι ἐξήγησα ἤδη τὰ βαθεῖα καὶ πάγια οἰκονομικὰ δεδομένα αὐτοῦ τοῦ προβλήματος.

Εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ἐκτὸς τῶν εἰρημῶν ἀντικειμενικῶν λόγων, ὑπάρχει ἕνα πρόσθετον γεγονός, τὸ ὁποῖον ἐξετράχυνε ἐτι πλέον τὴν κατάστασιν. Τὸ ὅτι δηλαδὴ ἡ ἰθύνουσα ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τάξις ἐν Βουλγαρίᾳ εἶτε ξενικῆς προελεύσεως, ἰδίως Μακεδονικῆς, εἶτε προερχομένη ἐκ τῶν παλαιῶν σκληροταγῆλων τζορμπατζήδων, τῶν μοιραίων αὐτῶν καρπῶν τῆς παλαιᾶς φεουδαρχίας, ὅτι, λέγω, ἡ ἰθύνουσα αὐτὴ τάξις, ποτισμένη ἀπὸ βάνταυσον δεσποτισμῶν καὶ ἐλκομένη ἀπὸ παραφόρους ἱστορικός ἐθνικὰς φιλοδοξίας ὅπως κυριαρχίῃ εἰς τὰ Βαλκάνια, δὲν ἠδυνήθη ν' ἀποκτήσῃ ὀργανικὸν δεσμὸν μετὰ τὴν ἰδιόμορφον ἀγροτικὴν μάζαν καὶ μετὰ πλειοτέρας καὶ λεπτοτέρας διακρίσεως νὰ ἐπικαθίσῃ ἐπὶ τοῦ τραχήλου αὐτῆς, δὲν ἠδυνήθη ν' ἀσκήσῃ τὸν πρέποντα προσαρμοστικὸν οἰκονομικὸν καὶ κοινωνικὸν ἡγετικὸν ρόλον, ὥστε ἡ ὠφέλεια νὰ εἶναι ἀμοιβαία.

Παρ' ὅλα ταῦτα, τὸ οὐσιώδες αἶτιον τοῦ διαρκῶς ἀνανεομένου ἐμφυλίου πολέμου ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ τὸ κύριον συνάμα ἐξελικτικὸν πρόβλημα ἔγκειται εἰς τὸ ἀπροσάμοστον τῶν κολλητικῆς προελεύσεως σχηματισμῶν τῆς βουλγαρικῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας πρὸς τὴν ἀνάγκην τῆς συγροτήσεως ἐνὸς συνθέτου ὀργανικοῦ κοινωνικοῦ συνόλου ἐντὸς τοῦ σημερινοῦ ἀστικοῦ καὶ χρηματικοῦ πλαισίου. Ἡ βουλγαρικὴ ἀγροτικὴ μάζα εἶτε θὰ ἐπανεῖλθῃ εἰς τὸ κολλητικὸν καθεστῶς, λόγῳ τοῦ ἀδυνάτου τῆς συγκρατήσεως ἐλευθέρων μικροϊδιοκτησιῶν ἀπομονωμένων, εἶτε θὰ ἀποβάλῃ τὸν καθαρῶς ἀγροτικὸν τῆς χαρακτῆρα, θὰ ἀλλάξῃ εἰδικευσιν περιορίζουσα τὴν σιτηροκαλλιέργειαν, θὰ διαφο-

ρισθῇ ὡς πρὸς τὰ ἐπιτηδεύματα καὶ ὡς πρὸς τρόπον τοῦ ζῆν καὶ θὰ συνδιαλλαγῇ τέλος μετὰ τὴν κρατοῦσαν χρηματικὴν καὶ ἐμπορευματικὴν οἰκονομίαν ἐπὶ τῆς αὐτῆς βάσεως μετὰ ἄλλα Βαλκάνια: εἶτε τέλος, θὰ πρέξει, διατηρούσα τὴν συνοχὴν τῆς καὶ τὸν ἀτεγκτον ἀγροτικὸν χαρακτῆρα τῆς, νὰ ἐξευρῇ εὐρυτέρας μορφὰς ὀργανώσεως, εὐσταθεστέρας τῆς μικρᾶς ἀτομικῆς οἰκογενείας, καὶ εἰς τῇ βάσει αὐτῶν ν' ἀδείξη τὴν εὐζωίαν τῆς καὶ νὰ στηρίξῃ τὴν πολιτικὴν τῆς κυριαρχίαν. Αἱ νέαι αὗται μορφαὶ εἶναι: ἡ εὐρυσίς καὶ ἡ καλύτερα στηρίξις τοῦ συνεταιρικοῦ εἰκοδομήματος, ἐγγυωμένου τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀσφάλειαν ἡ ὀργάνωσις τῆς πωλήσεως καὶ τοῦ ἐμπορίου τῶν γεωργικῶν προϊόντων ἐκ μέρους τῶν παραγωγῶν καὶ εἰς ὄφελος αὐτῶν, ὥστε ν' ἀντλήσῃ ἐκ τῶν πόρων τούτων οἱ χωρικοὶ τὰ μέσα τῆς ἀναμορφώσεως τοῦ εἴδους ζωῆς αὐτῶν καὶ εἶναι τέλος ὁ συνδυασμὸς τῆς βουλγαρικῆς τῆς κυρίως ἀγροτικῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας μετὰ ἄλλην πλέον διαφορισμένην, συνδυασμὸς γινόμενος ἐν καλῇ πίστει καὶ στηριγμένους ἐπὶ τῆς βάσεως τῆς ἰσότητος. Εἰς ὅλον τὸ διάστημα τοῦτο θὰ χρειασθῇ ἕνα λεπτότερον, ἐπιεικέστερον καὶ πλέον ὀλιγαρκές, εὐθιγότερον δηλαδὴ φινανσάρισμα τοῦ συνόλου τῶν γεωργικῶν ἐκμεταλλεύσεων ἐν Βουλγαρίᾳ, θὰ χρειασθῇ δηλαδὴ ἡ ἠλιωτέρα καὶ πλέον σφῶρον καὶ μετροπαιθετέρα ἀσκήσις τοῦ ἰθύντικοῦ ρόλου ἐπὶ τῆς μάζης τοῦ λαοῦ, αὐτὸ ἐκεῖνο ἀκριβῶς, ὅπερ δὲν ἐπέτυχε ἡ ἀρχουσα τάξις ἐν Βουλγαρίᾳ ἕως τώρα. Μετὰ ἄλλους λόγους θὰ χρειασθῇ ὁ συνδυασμὸς καὶ ἡ ἐκ τῶν ἔξω ἐνίσχυσις ἀπὸ ἕνα κεφάλαιον ὄχι ἀπλήστον καὶ τὸ κοκκυφικόν, ἀλλὰ ρωμαλεότερον, πλέον γενναϊόφρον καὶ πλέον πολιτισμένον, διὰ τὴν εἰσβολὴν τοῦ ὁποῖου ἡ χώρα οἰγὰ σιγὰ καθίσταται ὄριμος, πράγμα ἄλλως τὸ ὁποῖον οἱ Ἄγγλοι κατ' ἐπανάληψιν ἐδειξαν ὅτι τὸ ἀντιλαμβάνονται μετὰ ὄλην τὴν δυνατὴν σοβαρότητα τῆς ὑποθέσεως.

Προσέχων τις εἰς τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων τῆς Βουλγαρίας, ἡμπορεῖ νὰ διακρίνῃ καθαρὰ ὅτι ἡ πιθανότερα ἐξελίξις εἶναι μᾶλλον αὐτὴ ἡ τελευταία, ἡ ὁποία θὰ ἐπιβληθῇ καὶ ἀπὸ ἱστορικοῦ καὶ ἀπὸ γεωγραφικοῦ καὶ ἀπὸ οἰκονομικοῦ λόγους. Ἔτσι εἶναι πολὺ πιθανόν ὅτι ἡ βουλγαρικὴ ἀγροτικὴ κοινωνία θὰ διατηρήσῃ τὴν ἐνότητά τῆς καὶ τὴν σχετικὴν τῆς γεωργικὴν ἀποκλειστικότητα ἀνασηματιζομένη ἐπὶ εὐρυτέρων μορφῶν κοινωνικοοικονομικῆς ὀργανώσεως δημιουργοῦσα μίαν συνειδητὴν (καὶ ὄχι ἀπλῶς κατὰ παράδοσιν) τελειῶς ὄχυρωμένην εἰδικευσιν εἰς τὰ δημητριακὰ καὶ τὴν συναφῆ κτηνοτροφίαν καὶ συνδυαζομένη, ὅπως εἶπα, μετὰ μίαν πλέον ποικίλην ἐθνικὴν οἰκονομίαν ἱκανὴν καὶ νὰ τὴν φινανσάρῃ συγχρόνως χωρὶς καὶ νὰ τὴν ἐκμεταλλεῖθῃ ἐξαντλητικῶς συνδυασμένη, λέγω, οὕτω πως, ἐπεὶ δὲ δεκαετηρίδων προσπάθεια καὶ ἐπανειλημμένοι ἐμφύλιοι πόλεμοι ἀπέδειξαν ὅτι εἶναι δύσκολον εἰς ἕνα σκληρὸν καὶ ἀπλόδον λαὸν ν' ἀποκτήσῃ ἀποτόμως ἐκ τῶν σπλάγγων αὐτοῦ τὴν ἀπαραίτητον εἰς τὴν ἰσορροπίαν του ἐπιεικῆ καὶ πλέον εὐστροφον ἐμπορικὴν καθὼς καὶ τὴν μεσαιῶν ἀστικὴν τάξιν, ἡ ὁποία εἶναι τὸσον στενὴ ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ ἥτις τὸσον εἶναι διωγκωμένη παρ' ἡμῖν συνδυαζομένη, ἀκόμη, οὕτω πως, ἐπεὶ δὲ ἡ πάροδος ἐπίσης τοῦ χρόνου καὶ τὰ πολεμικὰ ἀτυχήματα τῆς Βουλγαρίας ἀπέδειξαν, ὅτι δὲν εἶναι εὐκόλον εἰς αὐτὴν νὰ ἐπιβληθῇ διὰ τῆς βίας εἰς ἡμᾶς, μετὰ τὸς ὁποῖους οὐδαμοῦ συγκρούεται πρακτικῶς, οὐδὲ εἰς τὸς λοιποὺς βαλκανίους, ἐπεκτείνουσα τὴν κυριαρχίαν τῆς καὶ τὰ ὄριά τῆς εἰς βάρος τῶν ἄλλων.

Η ΚΟΛΛΕΚΤΙΒΙΣΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

ὑπὸ ADOLF WEBER

Α ΠΕΙΡΟΙ πολιτικοοικονομικοὶ πειραματισμοὶ ἐγένοντο εἰς τὸν κόσμον κατὰ τὴν μετὰ τὸ 1914 ἐποχὴν. Ἀλλὰ καμμία χώρα δὲν ἐτόλμησε νὰ παραιτηθῇ πλήρως τῆς δραστηριότητος τῆς ἀτομικῆς πρωτοβουλίας καὶ τῆς μετ' αὐτῆς συνδεομένης ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας ἐπὶ τῶν παραγωγικῶν μέσων, πλην τῆς Σοβιετικῆς Ρωσίας. Ἐνταῦθα ἐγένετο ἡ προσπάθεια νὰ καθορισθῇ ἀπὸ τοῦ γενικοῦ μέχρι τῆς λεπτομερείας τί καὶ πῶς δέον νὰ παραχθῇ. Εἰς τὴν θέσιν μίας ἀπλῶς ἐπηρεαζομένης ἢ διευθυνομένης οἰκονομίας ὑποκατεστάθη μία κρατικῶς συντεταγμένη οἰκονομία. Εἶναι, συνεπῶς, σκόπιμον νὰ ρίψῃ τις ταχὺ βλέμμα ἐπὶ τῆς οὕτω ἀποκτηθείσης ἐμπειρίας.

1. Τὰ μπολσεβίκικα πειράματα.

Ἡ Ρωσία εἶναι μία χώρα τὴν ὁποίαν ἡ φύσις ἐπροίκισεν ἐξαιρετικῶς πλουσίως. Αἱ πετρελαιοπηγαὶ χαρακτηρι-

ζονται ἀπὸ εἰδήμονας ὡς αἱ πλουσιώταται τῆς ὕδρογείου σφαίρας. Μόνον αἱ ἀληθῶς, πρὸς τὸ παρὸν, ἐπαρκεῖς, ἀλλ' ἐλάχιστα ἐπιτυχῶς κατανεμημένοι παρακαταθηκὰ ἄνθρακος καθίσταντο ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τὸ πρόβλημα τῶν καυσίμων δυσχερές, ἂν καὶ αἱ πλουσιώτες ὑπάρχουσι ὀδύνητοι δυνάμεις καὶ αἱ εἰς ὀλόκληρον τὴν χώραν κατανεμημένοι πηγαὶ τύρφης δὲν δημιουργοῦν διὰ τὸ μέλλον μεγάλας φροντίδας. Κατὰ πρῶτον λόγον, ὁμως, ἦτο καὶ εἶναι ἡ Ρωσία πλουσία διὰ τῆς γεωργίας τῆς. Ὑπολογίζεται ὅτι ἐντὸς τῶν ὀρίων τῆς διαθέτει ὑπὲρ τὸ ἕν ἕκτον τοῦ σιτοπαραγωγῶ ἑδάφους, ἐν πέμπτον ἑδάφους παραγωγῶ βρώμης καὶ κριθῆς καὶ σχεδὸν τὰ δύο τρίτα τοῦ παραγωγῶ οἰκάλως ἑδάφους ὀλοκλήρου τοῦ κόσμου. Ἡ ἀγροτικὴ μεταρρυθμίσις τοῦ Στολύνιν ἀπέσπασε τοὺς χωρικοὺς ἀπὸ τὴν πτωχείαν καὶ τὴν ἀμάθειαν. Καὶ τὴν τελευταίαν δεκαετηρίδα πρὸ τοῦ 1914 ἤρχισε μία βιομηχανικὴ ἀνάπτυξις, ὁμοία τῆς ὁποίας μέχρι τότε καὶ εἰς τὸσον βραχὺν χρόνον

μόνον εις τὰς Ἠνωμένας Πολιτείας εἶχε παρατηρηθῆ. Ἐπιπροσθέτως, ἡ Ρωσία, ὄχι μόνον ἐκ τοῦ μεγάλου πλοῦτου τῆς εἰς δύναμιν ἐδάφους καὶ θησαυροῦ ἐδάφους ἡδύνατο νὰ ἀφέληθῃ, ἀλλ' ἐπίσης καὶ ἐκ τῆς ποιότητος τῶν ἐργασιῶν τῆς, οἱ ὁποῖοι ἐξαπαρτηρίζοντο παρ' ὅλων ἐκείνων οἱ ὁποῖοι εἶχον ἔλθει πρὸ τοῦ παγκοσμίου πολέμου εἰς ἐπαφὴν μαζὶ τοῦ ὡς πολὺ φιλομαθεῖς, ἐπιδέξιοι καὶ, προσθέτως, χωρὶς ἀξιώσεως. Ὁ παγκόσμιος πόλεμος προὐκάλεσε ἐν ὄψει τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως ἐλαχίστους ζημίας. Πολεμικὰς ἀποζημιώσεις δὲν ὑπεχρεοῦτο νὰ καταβάλλῃ, ἀντιθέτως ἀπεσιοθησαν ἀποδυναμῶσαι μὲν μεγάλα ὑποχρεώσεις, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἀναληφθῆ πρὸ τοῦ 1917 εἰς τὸ ἐξωτερικόν, οὐδὲ καὶ ἐπλήρωσε τόκους καὶ ἀποσβέσεις. Ἐάν τώρα προστεθῆ ὅτι ὁ ἐργαζόμενος Ρώσος εἶναι συνηθισμένος εἰς πειθαρχίαν, δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι αἱ προϋποθέσεις διὰ τὴν ἐπιτυχίαν μίας καθ' ἑνιαίον σχέδιον συνταχθείσης ὑπὸ μίας διατάσσουσας, ἀνωτέρας πάσης ἄλλης, δυνάμεως, κεντρικῶς διευθυνομένης οἰκονομίας ἦσαν ἐξαιρετικῶς εὐμενέαι.

Ὅταν τὸν Νοέμβριον τοῦ 1917 ἡ Ρωσικὴ Δημοκρατία ἀνετράπη, προσεπάθησαν οἱ τὴν ἀρχὴν καταλαθόντες μαρξισταὶ νὰ ἀνατρέψουν ὅσον τὸ δυνατόν ριζικώτερον τὸ καπιταλιστικὸν σύστημα. Ὅχι μόνον αἱ βιομηχανικαὶ ἐπιχειρήσεις ἐκκοινωνικοποιήθησαν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἰδιωτικὸν ἐμπόριον τελειῶς ἀπηγορεύθη, αἱ ἐργασίαι παντὸς εἴδους ἐρρυθμίσθησαν, τὰ δὲ εἶδη συντηρήσεως καὶ τὰ ἔτοιμα ἐμπορεύματα διενεμήθησαν κατὰ σύστημα διανομῆς διὰ δελτίου.

Οἱ ἀγρόται ἐξηναγκάσθησαν νὰ παραδώσουν εἰς τὸ Κράτος πᾶν περίσσευμα τῆς παραγωγῆς τῶν ὑπὲρ τὸ ἐλάχιστον ὄριον ἀναγκῶν δι' ἀτομικὴν χρῆσιν. Γόν Μάρτιον 1921 ἀνεγνώρισαν οἱ ἰσχυροὶ ὅτι τὸ σύστημα τοῦτο θὰ ὠδήγηε ἐν ὄψει βραχέος χρονικοῦ διαστήματος εἰς τὴν κατάρρευσιν. Ἄν καὶ τὰ πειράματα ἀνταπεκρίνοντο πρὸς τὰς ἀπὸ πολλοῦ παρασκευασθείσας συνταγὰς, ἐνήργησαν βραδύτερον οὕτως, ὡς ἐάν εἶχον ἐπιβληθῆ ὑπὸ τοῦ πολέμου καὶ τοῦ ἀποκλεισμοῦ. Ὅθεν ἐγένετο ἐκ τῶν ὑστέρων λόγος περὶ «πολεμικοῦ κομμουνισμοῦ». Τιμώτεροι ἦσαν ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι τὴν πρὸ τοῦ 1921 ἐποχὴν ὠνόμαζον «ἠρωϊκὴν περίοδον τῆς μεγάλης Ἐπαναστάσεως». Ἀλλὰ πᾶς ἠρωϊσμός ἀπέβη ἐπὶ ματαίῳ. Οἱ ἀγρόται ἴσταντο πρὸ φανεράς ἐξεγέρσεως, ὁ στρατός ἦτο ἀνήσυχος, μία δὲ ἄκινδυνος στρατιωτικὴ ἐξέγερσις εἰς τὴν Κροιστάνδην ἀπετέλει τὸ προεξοικειωτικὸν σημεῖον. Ἀπεφασίσθη κατὰ τὴν ἀνοίξιον τοῦ 1921 μίαν «Νέα Οἰκονομικὴ Πολιτικὴ» (ΝΕΠ). Διὰ τῆς τῆς διαταχθείσης πλήρους μεταβολῆς τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς, καθαρῆς ἢ διὰ δελτίου διανομῆ τροφίμων, ἐξηφανίσθη τὸ ὑποχρεωτικὸν καθήκον ἐργασίας, ἐπετράπη δὲ καὶ αὐθις τὸ ἰδιωτικὸν ἐμπόριον καὶ ἕνας μεγάλος ἀριθμὸς μικρῶν ἐργοστασίων. Ὁ ἀγρότης ἔλαβε τὴν δυνατότητα νὰ διαθέσῃ τὰ προϊόντα του εἰς τὴν ἐλευθέραν ἀγοράν. Καταπληκτικῶς γρήγορα ἤρχισε πανταχοῦ ἡ ἀνάρρουσις τῆς οἰκονομίας. Ἄλλ' ἀπεδείχθη τὴν ἀρχὴν ὅτι ὁ καταθρυμματισμὸς τῆς μεγάλης ἐγγείου ἰδιοκτησίας καὶ ἡ δημιουργία ἐξαιρετικῶς πολυαριθμῶν γεωργῶν-νάνων εἶχον καὶ τὰς σκιερὰς τῶν πλευρᾶς. Ἡ ἀγροτικὴ παραγωγὴ διὰ τὴν ἀγοράν δὲν ἐξήρχε πλέον δι' ἕνα γοργῶς ἀξαναόμενον πληθυσμὸν καὶ μάλιστα οἱ ἀγρόται δικαίως παρεπονοῦντο διὰ μίαν δυσμενῆ ἀκρίθειαν τῶν τιμῶν. Ἐξ ἄλλου ἐγεννήθη ἡ ὑποψία ὅτι ἐδῶ καὶ ἐκεῖ εἶχον ἀρχίσει νὰ παρατηροῦνται ἀπαρχαὶ ἐν ὄψει νέου πλοῦτου. Ἐφοβήθησαν τὴν γένεσιν μίας νέας τάξεως καπιταλιστῶν. Νέα ἀλλαγὴ σκηνῆς. Τοῦτο ἐγένετο ἐν ἔτει 1926.

Τὸ πρόγραμμα ἔλεγε μόνον: Ἐνιαίως διευθυνομένη κεντρικοποιημένη οἰκονομία, ὀργανωθεῖσα καθ' ὀρισμένον σχέδιον, τῆς ὁποίας ἡ παραγωγὴ ὁμοίως θὰ ἐκανονίζετο μέχρι τῆς τελευταίας λεπτομερείας κατὰ ἀκριβῶς καθωρισμένας ὑποδείξεις. Εἰς αὐτὴν τὴν κρατικὴν σύνταξιν τῆς οἰκονομίας ὄφειλε νὰ περιληφθῆ καὶ ὁλόκληρος ἡ ἀγροτικὴ οἰκονομία. Ἐκ τούτου ὁ ἀνεπιφύλακτος ἀγὼν μέχρι τοῦ πλήρους ἐξοβελισμοῦ ἐναντίον τῶν Κουλάκων, μὲ ἐκφράσεις ἢ ὁποία ἐχρησιμοποιεῖτο κατὰ τὴν προπολεμικὴν ἐποχὴν διὰ νὰ καυτηριασθῆ ἡ ἐκλεκτὴ μερὶς τοῦ ἀγροτικοῦ κόμου, ἢ ὁποία δι' ἐπιμελείας καὶ ἰκανότητος εἶχε φθάσει εἰς κάποιαν εὐημερίαν. Κατηρτίσθη πενταετὲς σχέδιον. Τὸ πρῶτον σχέδιον τοῦ ἔτους 1926 εἶχεν ἤδη εὐθὺς ἀμέσως ἀπορριφθῆ ὡς ἀκατάλληλον. Ἐν τέλει 1928 ἤρχισε περίοδος νέου πενταετοῦς σχεδίου. Ἐπειδὴ ἀπεδείχθη ὅτι οἱ ὄπολοιμοὶ τοῦ σχεδίου εἶχον καθορισθῆ πολὺ χαμηλά, ἐδόθη ἐπισημῶς τὸ σύνθημα: «Τὸ πενταετὲς σχέδιον εἰς τέσσαρα χρόνια». Τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν, ὡς ἄλλως τὴν ἀνεγνώρισεν ὑπὸ τῶν ἡγετῶν τῆς Σοβιετικῆς Ρωσίας, παντελῶς μὴ ἰκανοποιητικόν, παρὰ τὰ στατιστικὰ ἀποτελέσματα. Τεράστια μάζαι ἐπενδεδυμένου κεφαλαίου ἐχρησιμοποιήθησαν σφαλερῶς. Πολυαριθμὰ ἐρείπια ἐργοστασίων, οἰκοδομῶν καὶ μηχανῶν ὑπῆρξεν τὰ ἐξωτερικὰ σημεῖα τῆς ἀποτυχίας τοῦ σχεδίου τούτου. Τὸ ἔτος 1933 ἔφερε τὸ σοβιετικὸν κράτος εἰς μίαν

πολὺ σοβαρὰν κρίσιν ἐξ ἀντλήσεως. Ἀπητεῖτο μίαν νέα, ἀκόμη μεγαλύτερα, προσπάθεια.

Ἠκολούθησε τὸ δεύτερον πενταετὲς σχέδιον. Ἐπρεπε νὰ ἐπανορθωθῶν διαπραχθέντα σφάλματα. Κατὰ βῆθος, ὅμως, τὸ πᾶν ἔμεινε εἰς τὸ παλαιόν: γιγαντιαῖα ἀποτελέσματα τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς εἰς ἀριθμούς, ἀλλ' εἰς τὴν πραγματικότητα πολλὴ οὐγχυσις, μολις μετὰ τῶν εἰς τῆς συντηρήσεως τοῦ λαοῦ. Ὁ Στάλιν, δευτὴν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λένιν (1924) ἐγένετο σηματοφόρος τοῦ «καθαροῦ» λενινομοῦ, ἐδήλωσε τὸ 1935 ὅτι τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ προχωρήσῃ οὕτως. «Εὐημερία», ἐδήλωσε, «εἶναι κατορθωτὴ διὰ τὸ ἄτομον τότε μόνον ὅταν παράγεται ὄχι μόνον τόσον πολὺ, καὶ ὑπὸ ὀρισμένας συνθήκας ἀκόμη περισσότερο, παρὰ εἰς τὰ ἄλλα κράτη, ἀλλ' ὅταν εἶναι δυνατόν νὰ παραχθῆ καλύτερον καὶ εὐθηνότερον παρ' ἄλλοι.» Διὰ νὰ ἐπιτευχθῆ αὐτὸς ὁ σκοπός, ἐγένετο ἡ προσπάθεια νὰ ἀεθρῆ ἡ παραγωγὴ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς ἐργατικῆς παραχθῆς καὶ συγχρόνως νὰ καταστῆ εὐθηνότερα. Ἐκ προθέσεως «ἐπιζημίως» ἐργασίαι μεμονωμένων προσώπων κατέστη ὑπεύθυνος δι' ὅτι ὄφειλετο εἰς τὸ σύστημα. Ἡ αὐταυθὴν ἀντικαταστάθῃ διὰ τῆς ἀγωνίας τοῦ κοσμοῦ.

Τὸ 1939 ἀνηγγέθησαν αἱ βάσεις ἐνός νέου, τρίτου πενταετοῦς σχεδίου. Ὁ Ρώσος Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Μολότωφ ἠξίωσε κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ σχεδίου εἰς τὴν συνδιάσκεψιν τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος, κατὰ Μάρτιον τοῦ 1939, ὅτι ἡ Σοβιετικὴ Ἐνωσις ὀφείλει νὰ προετοιμασθῆ νὰ λάθῃ μέρος εἰς τὴν διακρατικὴν ἀνταλλαγὴν ἐμπορευμάτων, διὰ νὰ ἐπωφεληθῆ τῶν πλεονεκτημάτων τῆς διεθνούς κατανομῆς τῆς ἐργασίας. Τὸ νέον πενταετὲς σχέδιον, κατὰ τὰ λοιπὰ, ἐλάχιστα διεκρίνεται τοῦ προηγούμενου κατὰ τὴν τάσιν του. Ἀξιοσημείωτος, ἐν τούτοις, ὄπῃρξεν ἡ ἰσχυρὰ ἀπόκλισις ἀπὸ τὴν «γιγαντομανίαν», δηλαδή τὴν κατασκευὴν γιγαντιαίων ἐπιχειρήσεων. Ἐνεκα ταύτης, διαρκούσης τῆς ἀνεγέρσεως, ἐδραμεύθη πολὺ μὴ παραγωγικὸν κεφάλαιον ἐπίσης ἢ πρὸς τὰς ἐπιχειρήσεις μεταφορᾶ τῶν ἀκατεργαστῶν ὕλικῶν καὶ ἡ ἐξ αὐτῶν μεταφορᾶ τῶν ἐτοιμῶν προϊόντων προὐκάλεσε μὲν μὲν μὲν μεταφορικὰ ἔξοδα καὶ πολὺ μεγάλην ἀπασχόλησιν τοῦ ἀραιῶς κατεσκευασμένου μεταφορικοῦ δικτύου. Μετὰ τῆς προαγωγῆς τῆς μικρᾶς καὶ μέσης ἐπιχειρήσεως καὶ ὑπὸ τὸ σύνθημα «τοπικὴ αὐτάρκεια» συνεβάδιζε κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη μίαν ἀποκέντρωσιν τῶν βιομηχανικῶν νέων κτιρίων.

Ἐπὶ εἰκοσὶ καὶ πλέον ἔτη, ὁλόκληρος ἡ ρωσικὴ προσπάθεια κατηρτύνετο μετὰ γιγαντιαίων κατανάλων δυνάμεως πρὸς τὸν μοναδικὸν σκοπὸν νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ σύνθημα ποῦ εἶχε ρίψει κάποτε ὁ Λένιν, «νὰ φθάσωμεν καὶ νὰ ὑπερβῶμεν τὰς ἡγέτιδας καπιταλιστικὰς χώρας». Ἐν ἀναλογία πρὸς τὸν σκοπὸν τούτον δόναται κανεῖν νὰ ὁμιλήσῃ μόνον περὶ συγκλονιστικῆς ἀποτυχίας. Αἱ ἰδιαιτέρως ἀπὸ τοῦ 1936 ἀεθρῆσιν δαπάναι ἐξοπλισμῶν ἔφερον τὴν συντηρησὶν τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ πλήρως πρὸς ἕνα βῆθος ποῦ δι' ἡμᾶς εἶναι μολις νοητόν. Καθὼς ἀναφέρει τὸ ἔγκριτον ἀγγλικὸν εἰδικὸν περιοδικὸν «Ἐκονομιστὰς» (17-6-1939), αἱ στρατιωτικὰ δαπάναι τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως ἀνήρχοντο ὡς ἀκόλουθος εἰς διεκατομυρία ρουβλίου: 1933: 1,5· 1934: 5,0· 1935: 8,0· 1936: 14,8· 1937: 20,1· 1938: 27· 1939: 40,8. Τὸ τελευταῖον ἀναφερθὲν ποσὸν ἀπετέλει τὰ 26% τοῦ συνολικοῦ ἔθνικοῦ εἰσοδήματος. Πάντως ὁ ἀριθμὸς δὲν εἶναι πλήρης, διότι δὲν περιλαμβάνονται ἐν αὐτῷ αἱ ὕψηλα δαπάναι διὰ στρατιωτικῶν σκοποῦς, εἰς τὰς ὁποίας προσέβαινε τὸ Ἐπιτροπᾶτον τῶν Ἐσωτερικῶν.

2. Τὸ οἰκονομικὸν ἀποτέλεσμα. — Ἐάν ἤθελέ τις νὰ ἀκούσῃ γεγονότα διὰ τὴν προφανῆ ἀποτυχίαν τῶν ρωσικῶν πειραματισμῶν, ἄς ἀρκέσωσι ταῦτα. Ὁ καθηγητὴς Χένζελ, ὅστις ἦτο ἀπὸ τοῦ 1921—1928 πρόεδρος τοῦ Δημοσιονομικοῦ Τμήματος τοῦ Ἰνστιτούτου διὰ τὴν οἰκονομικὴν ὀργάνωσιν ἐν Ρωσίᾳ καὶ ἀνήκεν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Μόσχας, καὶ ὁ ὁποῖος σήμερον διδάσκει εἰς ἀμερικανικὸν Ἰνστιτούτον, διαπιστώνει, βάσει ἰδίας παρατηρήσεως καὶ ἐπιμελῶς παρασκευασθέντος ρωσικοῦ ὕλικου, ὅτι ἡ μεγάλη πλειονότης τοῦ ἀστικοῦ πληθυσμοῦ εὐρίσκετο σχεδὸν ὑπὸ τὴν μέριμναν πῶς νὰ παρατεῖν ἄπλως τὴν ζωὴν του καὶ εἰς τὰς πόλεις τῆς Ρωσίας, ἢ ὅποια πρὸ τοῦ πολέμου ἦτο ὁ «αἰτοβολῶν» δλοκλήρου τῆς Εὐρώπης, ὕπῃρχον μόνον ἀνεπαρκέστατα μέσα διατροφῆς καὶ ἐπιγόντως ἀναγκαῖα ἐμπορεύματα. Ὁ καθηγητὴς «Αουάγκεν», ὁ πρῶτον διευθυντὴς τοῦ Ἀνατολικοευρωπαϊκοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Μπρεσλάου, διαπιστώνει, κατὰ παραλληλισμὸν μεταξὺ πόλεως καὶ ὑπαίθρου, ὅτι εἰς τὴν ὑπαίθρον τὰ πράγματα εἶναι θλιβερότερα παρὰ εἰς τὴν πόλιν. «Ἐπισημῶς κυριαρχεῖ ἐνταῦθα σχέδον πανταχοῦ. Χαρακτηριστικόν εἶναι ἐπίσης, ὅτι ἡ Ρωσία, αὐτὴ ἡ ἰσχυρὰ, ἢ ὑπὸ τῆς φύσεως τῶσιν πλουσιῶς ἠλόγημένη χώρα, μετέσχεν εἰς τὸ παγκόσμιον ἐμπόριον κατὰ μέσον ὄρον τῶν τελευταίων ἐτῶν πρὸ τοῦ 1939 μὲ ὀλίγον περισσότερον τοῦ 1% τῆς συνολικῆς

συναλλαγής. Η εις ταύτην συμμετοχή της Σοβιετικής Ένωσης συνεποσώθη κατά τὰ ἔτη 1934—1938 εἰς 1,47, 1,35, 1,27, 1,12%, συνεισῶς, ἐκτός τῆς πενιχρότητος, καὶ τάσις μειώσεως. Μεταξὺ ἐκείνου ὅπερ ἐφέρετο εἰς τὴν ἀγορὰν ὑπερέχει κατὰ πολὺ ἐκείνο τὸ ὅποιον ἀπεκροδίζετο ἐκ τοῦ ἐξόφλου δι' ἐξαντλητικῆς καλλιέργειας. Εἰς ἑκατομμύρια τοερδόνεις ἐστάθη εἰς τὴν κορυφὴν τῆς ἐξαγωγῆς διὰ τὰ ἔτη 1936 καὶ 1937, ὁμοῦ λαμβανόμενα, ζυλεῖα μὲ 597,3, ἔπειτα ἠκολούθησεν ἡ νόσθη μὲ 310,8, ἔπειτα καπνὸς καὶ γουναρικά μὲ 308,7, μόνον εἰς τετάρτην θέσιν ἐνεφανίσθησαν τὰ σιτηρὰ μὲ 293,3. Τὸ ἐπιτεροχθὲν εἶναι διάλυσις τῆς οἰκογενείας, ἐκμηδενισμὸς τῆς χειροτεχνίας καὶ τῆς κατ' οἶκον ἐργασίας, ἐξουθενώσις τοῦ ἀνεξαρτήτου ἀγρότου.

Συνεπεία τῆς σχεδιασμένης οἰκονομίας, ἀνῆλθεν ἰσχυρῶς τὸ ποσοστὸν τῶν προϊόντων, κατὰ κανῶνα, βεβαίως ἀναλώμασι τῆς ποιότητος. Εἰς πολυαριθμοὺς ἐπιχειρήσεις τὸ περισοεῖμα ἀνῆλθεν εἰς περισσότερον τοῦ 30%. Ἡ χαλαινύσσα ἐπιρροή τοῦ κοινοβουλίου ἐξωβελίσθη, ταχεῖα μεταβολαὶ εἶναι δυναταί. Ἐκδηλος ἦτο ἡ θέλησις νὰ διδαχθοῦν ἀπὸ τὰ διαπραχθέντα σφάλματα. Ἐπεχειρήθη ἀποτελεσματικῶς νὰ κατανηκθῇ ὁ ἀναφαθητισμὸς, πρᾶγμα ὁμῶς οὐδὲν ἀποτελοῦν ἐπαρκὲς ἀντιστάθμισμα τῆς εἰς ἀλλεπάλληλα κύματα ἐπαναληφθείσης ἀναγκαστικῆς ἐκμηδενίσεως ἢ ἄλλως ἐξοβελισμοῦ τῆς δι' ἡγεσίαν προωρισμένης τάξεως τῶν διανοομένων (Ἰντελλιγέντας). Ταῦς δικτάτορας τῆς ρωσικῆς οἰκονομίας ὠφέλησε τὸ ὅτι ὁ Ρῶσος εἶναι συνηθισμένος καὶ ἔτοιμος νὰ ἀναδεχθῇ στερήσεις αἱ ὅποια θὰ ἦσαν διὰ τὸν Γερμανὸν ἐργάτην ἀνυπόφοροι ἐπ' ἀπειρον. Αὐτὸ βαρύνει τοσοῦτ' ἥσσον μάλλον ὅσον ἡ Ρωσία παρουσιάζει ὑψηλὸν ἀριθμὸν γεννήσεων.

3. Παραχωρήσεις εἰς τὸ σύστημα τῆς ἀνταγωνιστικῆς οἰκονομίας.— Κατὰ καθαρὰς κομμουνιστικὰς συνταγὰς ἐργάσθησαν μόνον κατὰ τὴν ἐποχὴν μέχρι τοῦ 1921. Καὶ μία κομμουνιστικὴ οἰκονομία ὀφείλει — αὐτὸ ἀπέδειξε σαφῶς τὸ μολοσεικικὸ πείραμα — διὰ νὰ εἶναι δυνατὴ, νὰ ἀναγνωρίσῃ τρία πράγματα: 1) Τοῦλάχιστον ἓνα ὠρισμένον βαθμὸν ἐλευθερίας ἀποφάσεως κατὰ τὴν καταναλωσιν ἀγαθῶν. 2) Εἰς χρήμα ἐκπεφρασμένας τιμὰς. 3) Παράτῃσι ἀπὸ τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ δικαιώματος ἐπὶ πλῆρες τὸ προϊόν ἢ ποσότης τῶν νεοκατασκευαζομένων ἀγαθῶν νὰ εἶναι μεγαλυτέρα ἀπὸ τὴν τῶν καταναλωτικῶν ἀγαθῶν, τὰ ὅποια φθάνου εἰς τὴν διανομὴν διότι εἶναι ἀπαραίτητος ὁ περιορισμὸς τῆς ἀμέσου καταναλώσεως ἐν τῷ συμφέροντι τοῦ ἀναποφεύκτου σχηματισμοῦ κεφαλαίου.

Ἀλλὰ καὶ πέραν τούτων, οἱ Ρῶσοι μαρξισταί, ἐν τῷ συμφέροντι τῆς ἐπιτυχίας τοῦ οἰκονομικοῦ τῶν συστήματός, ἰδιοποιήθησαν μεθόδους τῆς ἐλευθέρως συναλλακτικῆς οἰκονομίας. Ἀφοῦ μὲ ἓνα συναγωνισμὸν κατὰ τὸν τρόπον τῶν ἀθλοπαίδων, μὲ δημοσίους ἐπαίνοους καὶ ἀμοιβάς, δὲν ἐπέτυχον τὸ ποδοῦμενον ἀποτέλεσμα, ἔθεσαν εἰς τὴν ὑπερρεσίαν τῆς συνολικῆς ἐπιτυχίας, τοῦλάχιστον κατὰ τὴν ἔνταξιν τοῦ παράγοντος ἐργασίας εἰς τὴν οἰκονομίαν, τὴν ἀτομικὴν ἐπιδίωξιν κέρδους. Ἀπὸ τοῦ 1921 εἰσῆχθη ὄχι μόνον εἰς τὴν βιομηχανίαν, ἀλλ' ἀκόμη καὶ εἰς τὴν κοινωνικοποιημένην γεωργίαν, ἢ κατ' ἀποκοπὴν ἐργασίας, ἢ ὅποια ὀλίγον πρωτύτερα ἐχαρακτηρίζετο ὡς «δολοφονικὴ ἐργασία». Χάριν τοῦ αὐτοῦ σκοποῦ δροῦν αἱ πολλαπλαῖ «ταξισαρχία ἐφόδου», αἱ ὅποια, διὰ ὑποδειγματικῶν παροχῶν, δέον νὰ ἐνεργήσουν ἐπὶ τῶν ἄλλων κεντριστικῶς καὶ αἱ ὅποια παριστοῦν, ἐντὸς τῆς προνομιούχου τάξεως τοῦ προλεταριάτου, μίαν ἰδιαιτέρως ἐκλεκτὴν καὶ ὀλίγην πρωτομένην κατηγορίαν ἐργατῶν. Ἐξ ἄλλου, οἱ διεκθύνοντες ἐργαστασίων διετήρησαν δικτατορικὰς ἐξουσίας σχετικῶς μὲ τὴν πειθαρχίαν τῶν ἐργατῶν τῶν καὶ τὴν ἀπόλυσιν τῶν. Ἀπὸ τοῦ 1929 ἦδη, δι' ἐπισημοῦ ἐγκυκλίου τῆς κεντρικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος, διετάχθη ἡ εἰσαγωγή τῆς ἀδιακόπου ἐβδομάδος διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ αὔξησις τῆς ἀποδόσεως τοῦ κεφαλαίου καὶ οἰκονομίας διὰ νέας ἐγκαταστάσεις. Ὑπὸ τὴν ἐπιδραστικὴν κινήσεως Σταχάνοφ, οἱ κανόνες τῆς ἐργασίας ἐφηρμόσθησαν συνεχῶς ἐξυρτόρον καὶ τὸ σύστημα τῆς κατ' ἀποκοπὴν ἐργασίας ἐνετάθη. Τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν εἰς τὴν ἀτομικὴν πέρησιον μεγαλειώδες, ἀλλ' ἐν τῷ συνόλῳ ἔμεινε μετριώτατον. Οἱ ὑποφέροντες ὑπῆρξαν αἱ ἐργατικαὶ μάζαι, αἱ ὅποια εἰς τὸ ἐξῆς ὀρίσταντο εἶναι μεγαλυτέραν ἐκμετάλλουσιν.

Εἰς τὴν γεωργίαν, ἢ ὅποια ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ὁ σπουδαιότατος φορεὺς τῆς ρωσικῆς οἰκονομίας, κυριαρχεῖ, ἀληθῶς, ἡ συλλογικὴ οἰκονομία. Ἀλλὰ ἡ εἰς τὴν θεωρίαν ουσιαστικῶς ἐργατικὴ κομμούνια δὲν ἠδυνήθη νὰ πραγματοποιηθῇ ἀντὶ ταύτης, ἢ ἰδιοκτησία ἐπὶ τοῦ γεωργικῶς χρησιμοποιουμένου ἐδάφους μετεβιβάσθη, ἐφ' ὅσον δὲν χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὰ κρατικὰ ἀγροτικὰ κτήματα, τὰ «συσχόζ», εἰς τὰ «κολχόζ», ἐν εἰδος γεωργικῶν καρτέλλ, ἐπὶ βάσει συνεταιριστικῆς. Κατὰ τὴν ὀργάνωσιν, ἦτις δὲν συνετελέσθη ἐνιαίως, ἐστηρίχθησαν νεώσι περισσότερον

εἰς τὸ παλαιὸν ρωσικὸν «Ἀρτέλ», ἓνα συνεταιρισμὸν οἰκογενειακῶν κοινοτήτων, προκύφοντα ἀπὸ τὴν ἀρχέγονον οὐλαϊκὴν οἰκογένειαν. Ἄλλ' ἐφ' ὅσον ὁ σεβασμὸς πρὸς τὴν οἰκογένειαν, κατὰ τὴν παλαιὰν ἔννοιαν, εἶχεν ἐκρηφθῆ εἰς τὴν θάλασσαν, ἔλλειπεν ἀκριβῶς τὸ οὐσιώδες εἰς τὴν ἀφύπνισιν τῆς παλαιᾶς μορφῆς. Τὸ κολχόζ ἔχει καὶ τὴν κατοχὴν τῶν κτιρίων τῆς οἰκονομίας τοῦ ζῶντος καὶ νεκροῦ ἐξοπλισμοῦ. Ἄλλ' εἰς τοὺς γεωργοὺς κατελείφθη ὡς ἰδιοκτησία ἓνα μικρὸν τεμάχιον γῆς, τὸ ὅποιον διευκόλυνε τὴν συντήρησιν περὶ τοῦ μῆος ἀγελάδος καὶ μικρῶν ζώων ἰδιαιτέρως πτηνῶν. Ὁ ἰδιωτικὸς οὗτος τομεὺς φαίνεται εἶναι ἠδύρνη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη. Ὁ τύπος μισθοῦ, ὑπὸ μορφήν μερίδος κέρδους εἰς τὰ Κολχόζ, ὁ ὅποιος ἀκριβῶς εἰς τὴν ὑπαίθρου καθίστα τὰ ἐργατικὴν παροχὴν κατὰ πολὺ ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὴν ἀτομικὴν παροχὴν, «ἐξελεπτύθη» κατὰ τὴν πρόσφατον ἐποχὴν διὰ διαφόρων παρορμηθῶν κέρδους. Ὅλα ταῦτα ὅμως δὲν ὠφέλησαν πολὺ. Ὁφέλησαν κατὰ τοσοῦτο ὀλιγότερον, καθ' ὅσον ἐν ἀκατανόητῳ τυφλώσει, ἐγένετο προσπάθεια νὰ ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τὸν γεωργὸν ἡ ἐμμονὴ εἰς τὴν παραδεδομένην θρησκευτικὴν πίστιν, ἦτις, ὑπῆρξε δι' αὐτὸν τὸ ἰσχυρότερον στήριγμα εἰς τὸν σκληρὸν ἀγῶνα ἐργασίας. Παρὰ πᾶσαν τεχνικὴν καὶ ὀργάνωσιν, ἡ ρωσικὴ σιτοπαραγωγή κατὰ τὸν χρόνον ἀπὸ τοῦ 1935 ἕως 1940 ὑπελείφθη, κατὰ κεφαλὴν τοῦ ρωσικοῦ πληθυσμοῦ, σημαντικῶς τῆς παραγωγῆς σιτηρῶν τῆς σοβιετικῆς ἐποχῆς.

Πιθανῶς, οἱ ἡγῆται εἰς τὴν Σοβιετικὴν πολιτείαν θὰ εἶχον προθῆ εἰς μεγαλυτέρας παραχωρήσεις πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐλευθέρως οἰκονομίας, βάσει τῆς πείρας τῶν, ἐάν δὲν εὐρίσκοντο καὶ πάλιν πρὸ ἐμποδίων παρεμβαλλομένων ὑπὸ τῆς δογματικῆς τῶν σκέψεως. Χάριν τῆς κομμουνιστικῆς πίστεως ἰδίως, ἐθυσίασθη ὁ χωρικὸς καὶ ἐπεδιώχθη ἓνα μᾶξιμουμ ἐκδιωχισμοῦ εἰς τὴν πόλιν καὶ εἰς τὴν ὑπαίθρου, διότι ἦτο γνωστὸν ὅτι ὁ βιομηχανικὸς ἐργάτης ἦτο εὐκολώτερον νὰ κερδηθῇ διὰ τὰς κομμουνιστικὰς ἰδέας παρὰ ὁ ἐπὶ τῆς ἰδίας γῆς ἐργαζόμενος ἀγρότης. Αἱ πρακτικαὶ φυσικαὶ βιωτικαὶ συνθηκαὶ τῆς ρωσικῆς οἰκονομίας ἀπαθῆθησαν ἐν τῷ συμφέροντι τῆς «κατηγορικῆς προστακτικῆς τῆς προλεταριακῆς δικτατορίας». Τὸ πρᾶγμα ὑπῆρξε διττῶς κακὸν διὰ τὴν Ρωσίαν, διότι ἡ ψυχὴ τοῦ Ρῶσου, καὶ μάλιστα ἡ διὰ τῶν μολοσεικικῶν μεθόδων θρυμματισθεῖσα ψυχὴ, δὲν ἦτο ἱκανὴ νὰ ἀντιπροσφέρῃ τὴν ἀπαραίτητον ἐμπεριουγνόμενα ἀγάπην εἰς μίαν νεωτέρα πολὺ πλοκον μηχανῶν.

4. Τὰ δροτὰ σφάλματα τοῦ συστήματος.— Πιθανῶς ἐχαρακτήρισε κάλλιστα τὴν οὐσίαν τῶν σφαλμάτων ὁ εἰς ὑψηλὴν θέσιν τοποθετημένος ρῶσος οἰκονομικὸς ἡγῆτης, ὅστις πρὸ ἑτῶν ἔλεγε: «Ταξιδεῦσεν βεβαίως, ἀλλὰ εἰς τὸ σκότος, πολὺ ταχέως, μὲ ἐσθευμένα φῶτα». Τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι δὲν κατεβλήθη πᾶς μόχθος διὰ νὰ διαφωτισθῇ τὸ σκότος ἀντιθέτως δυνατὰ τις νὰ πιστεύσῃ ὅτι εἰς καμμίαν χώραν δὲν ἐργάζεται τόσον σκληρὰ καὶ τόσον πολὺ ἓνας διοικητικὸς ὑπάλληλος ὅσον ἓνας Ρῶσος ἐπίτροπος εἰς τὴν ὑπερρεσίαν τῆς σχεδιασμένης οἰκονομίας. Ἐνας Γερμανὸς οἰκονομικὸς ἡγῆτης ὅστις ἐπὶ μακρὰ ἔτη ἐργάσθη εἰς τὴν Ρωσίαν ἔλεγε, ὡς λέγεται ἐν Μόσχῃ, ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐπίτροπος ὅστις νὰ μὴ ὑπέστη βαρεῖαν βλάβην τῆς υγείας του ἀπὸ τὴν ὑπερβολικὴν ἐργασίαν ἢ ὅποια τοῦ εἶχεν ἀνατεθῆ. «Αἰτία τοῦτου εἶναι κατὰ πρῶτον λόγον ὁ ἀμέσως ἀναπτυχθεὶς γραφειοκρατισμὸς αὐτῆς τῆς χώρας». Ἐάν ἀφαιρεθῇ ἡ εὐθύνη ἀπὸ τὴν ἀτομικὴν οἰκονομίαν τότε ἀναπτύσσεται αὐτὴ διὰ τὰς κεντρικὰς ὑπερρεσίας ὄχι μόνον ἐν τῷ αὐτῷ ἀλλὰ καὶ ἐν κατὰ πολὺ ὑψηλοτέρῳ μέτρῳ. Ἦδη τὰ νὰ μεταφερθῇ ἓνα μεγάλο ποσοστὸν τῆς εὐθύνης ταύτης ἀπὸ τῆς μῆος ὑπερρεσίας εἰς τὴν ἄλλην ἀπαιτεῖται οἰκονομικῶς ἐντελῶς ἀνωφελὴς ἐργασία ἐν μεγάλῃ ἐκτάσει. Εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον κατὰ τὸ κομμουνιστικὸν σύστημα νὰ ὑπολογισθοῦν «κέρδη» καὶ «ζημίαι». «Αἱ τιμαὶ τῶν βιομηχανικῶν προϊόντων ρυθμίζονται ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν. Ἐκ καθαρῶς πολιτικῶν λόγων οἱ ἐργατικὸι μισθοὶ κρατοῦνται εἰς ἓνα τεχνικῶς ὑψηλὸν ἐπίπεδον καὶ περιέχουν μίαν κεκαλυμμένην κρατικὴν βοήθειαν. Αἱ γεωργικαὶ πρῶτα ὑλαί, αἱ ὅποια προορίζονται διὰ τὰ κρατικὰ ἐργοστάσια, ἀγοράζονται εἰς τιμὰς κρατηθείσας τεχνικῶς χαμηλάς. Τὰ συμφέροντα τοῦ συνήθους καταναλωτοῦ ἀπλῶς δὲν λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν. Ἡ ἔλλειψις ἐμπορευμάτων εἶναι ἓνα καθημερινὸν γεγονός. Τῆν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν κυριαρχοῦν πολιτικοὶ καὶ δημοσιονομικοὶ ὑπολογισμοὶ καὶ τὰ κρατικὰ τράστ λαμβάνουν ἐντολάς διὰ τὸ ἐξωτερικὸν εἰς τιμὰς ζημίας διὰ νὰ δυνηθῶσι νὰ προσπορίσωσι συνάλλαγμα εἰς τὴν Κρατικὴν Τράπεζαν (Καθηγητὴς Χένζελ). Μηχαναὶ νεωτάτου καὶ δαπανηροτάτου τύπου τοποθετοῦνται εἰς ἀφειδῶς ἐξωπλισμένα ἐργοστάσια χωρὶς κανὴν νὰ σκεφθῇ κανεὶς διὰ μίαν ἀνάλογον ἀπόθεσιν καὶ ἐκτοκισμὸν. Οἱ ἐιδικοί διὰ τὸν κλάδον καὶ ἐξειδικευμένοι ἐργάται λείπουν πότε ἐδῶ καὶ πότε ἐκεῖ. Κατὰ τὰς νεωτάτας

πληροφορίας κατά τὸ 1940 πολλὰ χιλιάδες ηλεκτροκινητήρων, πάγκων καὶ μηχανῶν παντὸς εἴδους ἔμμενον ἀκίνητοι διότι αἱ ἐπίσκευα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνουσι. Εἰς ὀλίγα μαθητήματα διαμορφοῦνται ἄνθρωποι εἰς εἰδικούς, εἰς τοὺς ὁποίους κατόπιν ἐμπιστεύονται ἀκριβῶς μηχανάς. Συνεχῶς ὑφίστανται δυσαρμονία μεταξύ πρώτων ὄλων, ἡμικατεργασμένων καὶ ἐτοιμῶν προϊόντων ἄλλὰ καὶ μετὰ τῆς χρηματικῆς σοφίας καὶ δυνατότητας ἐφοδισμοῦ. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ τελευταῖον, χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ ἀστεῖον ὅτι ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ Ρωσίᾳ ἐγεννήθη, ὅτι οἱ Ρῶσοι εἶναι, ὁ πλουσιώτατος λαὸς τοῦ κόσμου, διότι οἱ Ρῶσοι δὲν γνωρίζουν τί νὰ κάμουν τὸ χρῆμά των. Ἡ ἔλλειψις ἐμπορευμάτων ὑπῆρξε διὰ τοὺς εἰρηνοκίους καιροὺς ἕνα τόσοσιν αὐτοῖσιν κατημερινὸν φαινόμενον, ὥστε δὲν σκέπτεται κανεὶς πλέον διὰ τὴν δυνατότητα μιᾶς ὑπερπαραγωγῆς ἄλλ' ἔτι πλέον θεωρεῖ δυνατὴν τὴν ὑποπαραγωγὴν. Ἐκ τούτου ἄλλως προέρχεται καὶ τὸ ἀστεῖον, ἂν καὶ ἡ παραγωγή εἰς οἰονδῆποτε κλάδον τῆς οἰκονομίας ἀνεπτύχθη ὑπὲρ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ σχεδίου.

5. Ὁ σχηματισμὸς τῶν τιμῶν εἰς τὴν κεντριστικῶς συντεταγμένην οἰκονομίαν. — Ἡ ἐλευθέρη πρωτοβουλία καὶ ὁ ἐπ' αὐτῆς βασιζόμενος σχηματισμὸς τῶν τιμῶν ἀφίλει εἰς τὴν συντεταγμένην σχεδιασμένην οἰκονομίαν νὰ ἀντικατασταθῇ ὑπὸ ἐνὸς ἐνιαίου παραγωγικοῦ σχεδίου. Διὰ τὴν ἐπιτευχθῆ τοῦτο ἐπειραματίσθησαν εἰς τὴν Ρωσίαν, μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς ΝΕΠ—πολιτικῆς, ἀδιακόπως καὶ τελικῶς ἀπειργάσθησαν ἕνα πολύπλοκον σύστημα τῶν πλεόν διαφορετικῶν τιμῶν. Ἀπὸ τοῦ 1935 προέβλεψαν ἕνα «ἑμπίοριον» καὶ ἕνα «σχηματισμὸν ἀγορᾶς». Ἄλλ' εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἰδιωτικοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ἐμπορικῆς ἐλευθερίας, ὅπως εἶναι συνήθεις εἰς τὴν ἐλευθέρην συναλλακτικὴν οἰκονομίαν καὶ ἐπίσης εἰς τὴν Ρωσίαν κατὰ τὴν περίοδον τῆς ΝΕΠ ἦσαν ὑπὸ ὄρουσιν δυνατὰ, εἰσῆλθεν ἡ ἀνταλλαγὴ, ἀπλῶς, μετὰ τῶν ὄργανων τοῦ κοινωνικοποιημένου τομέως. Εἰς τοῦτο φαίνεται ὅτι τὸ σπουδαιότερον διὰ τοὺς κρατοῦντας, ἦτο ὅτι τὰ ὄργανα ταῦτα λειτουργοῦν ὡς ὕπηρεσιαι εἰσπράξεως τῶν κατασληπτῶν φόρων καταναλώσεως. Κατὰ ποίας κατευθυντήριους γραμμάς λαμβάνουν χώραν οἱ καθορισμοὶ τιμῶν εἶναι αἰνιγματικόν. Κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1936 ἐκόσμιζεν ἐπὶ παραδείγματι μιὰ πρωτόγονος κρεμάστρα ἐνδύματων, διὰ τὴν ὅποιαν ἐν Γερμανίᾳ ἔπρεπε νὰ πληρωθῶν ὀλίγα φουνίκα τρεῖς φορές περισσότερον παρὰ μιὰ ηλεκτρικὴ λυχνία. Τὸ μικροεμπόριον διεξάγεται ὑπὸ τῶν συνταγισμῶν. Συνεχῶς μεταβάλλεται τὸ σύστημα τοῦ μικροεμπορίου διὰ νὰ καθορισθῶν αἱ τιμαὶ «ὀρθότερον» ἢ μέχρι τότε, διὰ νὰ ἀνταποκριθῶν εἰς τὴν ἰδιαιτέραν μεταχειρίσιν ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς ομάδος διὰ νὰ ἐλαττωθῶν αἱ ἐπιχειρηματικὰ δαπάναι λογιστικῶς.

Ἡ διαδικασίαι τῆς μεταβολῆς τῶν τιμῶν, ἡ ὅποια εἰς τὴν ἐλευθέρην οἰκονομίαν διαμορφοῦται βάσει τοῦ σταθερῶς δρᾶντος ανταγωνισμοῦ μετὰ τῆς ἐπιδιώξεως κέρδους καὶ τοῦ συναγωνισμοῦ δίδει εἰς τὴν παραγωγὴν τὴν οἰκονομικὴν κατεύθυνσιν καὶ μερικῶς συγχρόνως διὰ τὰς τιμὰς εἰς τὰς ὁποίας ἐκ νέου κενοῦται ἡ ἀγορὰ καὶ συμφῶνως πρὸς τὴν ἀγοραστικὴν θέλησιν καὶ τὴν ἀγοραστικὴν δύναμιν τῶν καταναλωτῶν πληροῦται καὶ πάλιν. Εἰς τὴν κρατικῶς συντεταγμένην οἰκονομίαν ἔλλειπει αὐτὸς ὁ σταθερὸς «νέος προσανατολισμὸς πρὸς ὑπερπροσωπικὴν ἀτελειῶν διαδικασίαν μεταβολῆς τιμῶν» (Α. Λάμπε), τὴν θέσιν τῆς λαμβάνει μιὰ μάλλον ἢ ἥπτον κεκαλυμμένη ἀσθαλασία. Κακὴ κατεύθυνσις κεφαλαίου εἶναι ὡς γνωρίζομεν, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν ἀνταλλακτικὴν οἰκονομίαν δυνατὴ εἰς τὴν κρατικῶς ὁμῶς συντεταγμένην οἰκονομίαν εἶναι κατὰ τὸ αὐτοῦτον.

Εἰς τὴν σοβιετικὴν Ρωσίαν χρησιμοποιεῖται βεβαίως τὸ χρῆμα ἄλλὰ δὲν δύναται τοῦτο νὰ παράσχη τὰς ὑπηρεσίας ἐνὸς πραγματικοῦ ἀνταλλακτικοῦ μέσου οὐδὲ κἂν ἐνὸς μέσου ἐκφράζοντος τὴν ἀξίαν. Ρουβλία καὶ τσερβόντες δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ χρηματοειδῆ μέσα διανομῆς τῆς δημοσίας ἰσχύος τῶν ὁποίων αἱ ἀξίαι καθωρίσθησαν καὶ μετεβλήθησαν συνήθως ὅλως διόλου αὐθαιρέτως διὰ διαφόρους σκοποὺς — μετὰ τῶν ἄλλων καὶ διὰ στατιστικὰς ἐξάρσεις.

Ὡς τὸ μεγαλύτερον ἐνεργητικὸν διὰ μιαν οἰκονομικὴν ὀργάνωσιν χαρακτηρίζουσιν οἱ μαρξισταὶ συμφῶνως πρὸς τὴν ὅπ' αὐτῶν ἐκπροσωπούμενην θεωρίαν τὸ ὅτι ἐξαφανίζονται τὰ ἄνευ ἐργασίας εἰσοδήματα ὁ τόκος καὶ ἡ πρόσοδος. Εἰς τὸ πρῶτον βλέμμα φαίνεται φανερόν ὅτι μετὰ τὴν κατάρτησιν τῆς ἰδιωτικῆς ἰδιοκτησίας ἐπὶ τῶν μέσων τῆς παραγωγῆς τόκος καὶ πρόσοδος καθίστανται περιττά. Ἄλλὰ ἐν τούτῳ παρορᾶται ὅτι τὰ ὑπάρχοντα κεφαλαιουχικὰ ἀγαθὰ δέον νὰ ἀντικατασταθῶν, συμπληρωθῶν καὶ πολλαπλασιασθῶν, δηλαδὴ δέον νὰ παραχθῶν περισσότερα ἐκείνων τὰ ὁποία δέον νὰ κατανεμηθῶν εἰς τοὺς καταναλωτὰς. Συνεπῶς ἐφ' ὅσον ἡ ποσότης τῶν ἀγαθῶν τὰ ὁποία εἶναι ἀμέσως διαθέσιμα ὡς καταναλωτικὰ ἀγαθὰ γίνεται στενωτέρα, αἱ τιμαὶ γίνονται ὑψηλότερα. Βεβαίως δύναται ἡ κεντρικὴ δικαιοδοσία νὰ καθορίσῃ πόσον κεφάλαιον δέον νὰ συσσω-

ρευθῇ. Εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι μικρότερον παρ' ὅτι εἰς τὴν καταπινακτικὴν οἰκονομίαν. Τότε ὑπάρχουν μὲν περισσότερα ἀγαθὰ πρὸς διάθεσιν διὰ τὴν ἄμεσον καταναλώσιν, ἀλλ' αὐτὸ σημαίνει μόνον ὅτι ζῆ κανεὶς ἐν τῷ παρόντι καλύτερον ἢ καὶ ὅτι ἐξοδεύει περισσότερα ἀγαθώματα τοῦ μέλλοντος. Ἐν πάσῃ περιπτώσει δύναται νὰ σχηματισθῇ κεφάλαιον μόνον ἐν ὁ μέρῳ ἢ καθ' ἑαυτὴν δυνατὴ ἐν τῷ παρόντι καταναλώσει ἀναθάλλεται. Ἄλλ' ἀκριβῶς ἢ «πρόσοδος», ὑπὸ οἰκονομικῆν ἔννοιαν, μιὰ λογικὴ κατηγορία, εἰς οὐδεμίαν, ἔστω καὶ μόνον νοητὴν σύστασιν οἰκονομίας, δύναται νὰ ἐξαφανισθῇ. Μόνον αἱ θέσεις, ἐξ ὧν τοιοῦτου εἴδους πρόσοδοι δύναται νὰ εἰσπραχθῶν προχείρως, δύναται νὰ ἀλλάξουν.

Ἐν τούτοις τὰ ζητήματα αὐτὰ τῆς κατανομῆς τοῦ εἰσοδήματος εἶναι ὀλιγώτερον σπουδαία ἀπὸ τὰς δυσκολίας αἱ ὁποῖαι γεννῶνται ἰδιαίτερος διὰ τῆς ἐξαφανίσεως τοῦ τόκου, ὡς οὗτος σχηματίζεται εἰς μιαν οὐχὶ κολλεκτιβιστικὴν οἰκονομίαν βάσει τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως κεφαλαίου, δι' ἕνα ὀρθολογικὸν ὑπολογισμὸν εἰς τὴν οἰκονομίαν. Εἰς μιαν συντεταγμένην οἰκονομίαν, ἡ ὁποία ἐκωνομικοποίησε τὴν ἰδιωτικὴν ἰδιοκτησίαν ἐπὶ τῶν παραγωγικῶν μέσων, δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἐνιαῖος κανὼν τόκου ὡς τιμὴ εἰς τὴν πιστωτικὴν ἀγορὰν. Μετὰ τὴν κοινωνικοποίησιν τοῦ κεφαλαίου δὲν ὑπάρχει πλέον τοιαύτη ἀγορὰ καὶ ἐπομένως καμμία τοιαύτη τιμὴ, καλουμένη τόκος. Αὐτὸ ἔχει τὴν ἀκόλουθον συνέπειαν. 1. Τὸ σχετικὸν μέγεθος τοῦ ἐλευθέρου κεφαλαίου εἶναι ἄγνωστον. Γνωρίζομεν βεβαίως ὅτι ἡ εἰς κεφάλαια δύναμις μιᾶς χώρας δὲν δύναται νὰ καθορισθῇ διὰ στατιστικῶν μέσων. 2. Δὲν ὑπάρχει καμμία οἰκονομικῆς φύσεως κλίμαξ κατεπινοῦνται, ἵνα τὸ ἐν πάσῃ περιπτώσει στενὸν ἐλευθέρου κεφάλαιον κατευθυνθῇ πρὸς τὰ ἐκεῖ ὅπου εἰς τὴν ἐθνικὴν οἰκονομίαν θὰ ἴδουται νὰ φέρῃ τὴν μεγαλύτεραν ἀπόδοσιν. Κακὴ κακὴ κατεύθυνσις τοῦ κεφαλαίου καὶ διασπάθισις τοῦ κεφαλαίου εἶναι συνεπῶς, βεβαίως, συστατικά μέρη ἐνὸς τοιοῦτου οἰκονομικοῦ συστήματος. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει διὰ τὴν ἔγγιον πρόσοδον. Δὲν ἐμφανίζεται πλέον ὡς ἕνα μέγεθος τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ὑπολογισθῇ κατὰ τὴν ἐκμετάλλευσιν τοῦ ἐδάφους. Ἡ ἀνάγκη νὰ συντηρήσωμεν ἐπιμελῶς καὶ νὰ μεταχειρισθῶμεν τὰ ἀκίνητα κατὰ τὴν ἀξίαν των παύει καὶ ἀνοίγονται αἱ θύραι καὶ αἱ πόλαι διὰ τὴν ληστρικὴν ἐκμετάλλευσιν. 3. Ληστρικὴ ἐκμετάλλευσις ἀσκέεται ὄχι μόνον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἐργατικῆς δυνάμεως. Ἡ «προτετελεσμένη ἐργασία» δὲν δύναται νὰ παρασκευασθῇ ἐπαρκῶς καὶ ἡ ὑπάρχουσα διατίθεται ἀσκόπως, δέον δὲ ἡ ἀμέσως ὑπάρχουσα ἐργατικὴ δύναμις κατὰ τὰς σταχνοφικὰς μεθόδους νὰ προσεκκευθῇ ἵνα πληρωθῶνι τοῦλάχιστον ἐν μέρει, τὰ κενὰ. Ὁ ἐξοβελισμὸς τῆς λειτουργίας τοῦ τόκου, ὡς αὕτη διαμορφοῦται εἰς τὴν ἐλευθέρην συναλλακτικὴν οἰκονομίαν μετέθεσε τοὺς ἀνθρώπους τῆς Σοβιετικῆς Ρωσίας εἰς τὴν κατάστασιν «ὅπου οὗτοι μὲ τὴν μέγιστην προσπάθειαν καὶ συγχρόνως μὲ τὴν μέγιστην ἀνάγκην κατασκευάζουσιν αἰγυπτιακὰς πυραμίδας» (Γ. Κάσελ). Κατ' οὐδὲν μεταβάλλεται τὸ πρᾶγμα ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι αἱ πυραμίδες αὐταὶ εἰς τὴν Ρωσίαν ἔλαβον τὴν μορφήν ἐργοστασίων καὶ τρακτέρ.

Ἐπειδὴ αἱ σοβιετικαὶ ἀρχαὶ δὲν εἶχον τὴν ἱκανότητα, νὰ διαγνώσων τὰ σφάλματα τοῦ συστήματος των καὶ ἂν εἶχον τὴν δύναμιν, νὰ τὰ ἀντιμετωπίσων διὰ καταλλήλων μέσων, προέκυψεν ἡ ἐξαθλίωσις τῶν μαζῶν ὡς μιὰ διαρκὴς κατάστασις, φοβερὰ πτώχευσις παρὰ πᾶσαν τεχνικὴν πρόσοδον καὶ ἀκατάπαυστον ὀργανωτικὴν ἐργασίαν.

Αἱ γιγαντιαῖαι μὴ παραγωγικὰ δαπάναι καὶ αἱ ἐφαλμῆναι κατευθύνσεις τοῦ κεφαλαίου χωρὶς ἀπαραιτήτως νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ὁ νέος σχηματισμὸς κεφαλαίου ὠδήγησαν ἤδη πρὸ τοῦ πολέμου εἰς μιαν καταστροφικὴν ἔλλειψιν ἐργατῶν παρὰ τὰ δρακόντεια μέτρα, διὰ τὸν ἐκθιασμὸν τοῦ τελευταίου ὑπολοίπου ἐργατικῆς δυνάμεως ἀπὸ τὸν λαόν. Αὐτὸ θὰ ὠδήγη καὶ ἄνευ πολέμου πρὸς καταστροφήν. Ἡ Ρωσία θὰ παρεῖχε τὴν ἀπόδειξιν ὅτι ἕνας μεγάλος λαὸς δύναται νὰ «ἐργάζεται» διὰ θάνατον. Ὄφειλε νὰ πληρωθῇ πικρὰ διὰ τὴν δεισιδαιμονίαν ὅτι τεχνικὴ, κεντρικὴ ὀργάνωσις καὶ ἐργασία ἐξήρκεον διὰ νὰ προκαλέσων οἰκονομικὴν διαρκὴ ἀνάπτυξιν.

Ὁ Μαρξισμὸς ἀνέμενε ἀπὸ τὸν κολλεκτιβιστικὸν τρόπον παραγωγῆς ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν περαιτέρω τελειοποίησιν τῶν τεχνικῶν βοηθητικῶν μέσων μιαν πειρωρὴν ἀύθισιν τῆς κατὰ κεφαλὴν τοῦ πληθυσμοῦ ἀναλογούσης μερίδος εἰσοδήματος. Τὰ ρωσικὰ πειράματα διέψευσαν τὰς προσδοκίας ταύτας εἰς τεῖμασιν πᾶσις προσπάθειαι. Ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ τὰς διαψέσωσιν. Αὐτὸ εἶναι μιὰ, διὰ τὸ μέλλον τῶν οἰκονομικῶν διαμορφώσεων εἰς ἄκρον πολῦτιμος διαπίστωσις. Εἶναι ἕνα σοβαρὸν Μανέ-θεκέλ-φαρές (μιὰ σοβαρὰ προειδοποίησις) δι' ὅλους τοὺς πολιτισμένους λαούς. Πλὴν ὀλίγοι ἐξ αὐτῶν δύναται ἐκ φύσεως νὰ διακινδυνεύσωσιν τόσῳ πολὺν πλοῦτον, ὡς ἡ μεγάλη Ρωσία, μιὰ χώρα σχε-

Ο ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΟΣ ΧΙΛΙΑΣΜΟΣ

Υπό LUDWIG MISES

1. Γένεσις του χιλιασμού.

Ο ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ άντληεί την δύναμίν του από δύο διαφορετικές πηγάς. 'Αφ' ενός είναι μία αξίωσις ηθική, πολιτική και οικονομικοπολιτική: η «άνηθικός» οικονομία του καπιταλισμού πρέπει να αντικατασταθῆ ἀπὸ τὴν σοσιαλιστικὴν κοινωνικὴν τάξιν ἀνταποκρινομένην ἐν τὰς ὑψηλοτέρας αξιώσεις τῆς ἠθικότητος· ἢ παρὰ μίας μειονότητος ἐπὶ τῆς μάξης ἐξασκουμένη κοινωνικὴ δικτατορία ὀφείλει νὰ παραχωρήσῃ τὴν θέσιν τῆς εἰς μίαν συνεργατικὴν τάξιν μόνην ἱκανὴν νὰ καταστήσῃ δυνατὴν τὴν ἀνακήρυξιν τῆς ἀληθοῦς δημοκρατίας· τὸ ἄλογον σύστημα τῆς ἰδιωτικῆς οἰκονομίας, οἰκονομίας ἀναρχικῆς θεμελιωμένης ἐπὶ τοῦ κέρδους δέον νὰ ἐξαφανισθῆ πρό τῆς σχεδιασμένης οἰκονομίας, μόνης λογικῆς διότι μόνη αὐτὴ στηρίζεται ἐπὶ μονομόρφων ἀρχῶν. Ὁ σοσιαλισμὸς ἐμφανίζεται οὕτω ὡς ἕνας σκοπὸς πρὸς τὸν ὁποῖον ὀφείλομεν νὰ τείνωμεν διότι εἶναι ἐν ταῦτ' ἠθικός καὶ λογικός. Πρόκειται λοιπὸν νὰ κατακηρυχθῶν τὰς ἀντιστάσεις τὰς ὁποίας τοῦ ἀντιτάσσου ἢ ἀκατανόησις καὶ ἡ κακὴ θέλησις. Τοιαύτη εἶναι ἡ θεμελιώδης ἰδέα τοῦ σοσιαλισμοῦ τὸν ὁποῖον ὁ Μάρξ καὶ ἡ σχολὴ του ἀποκαλοῦν οὐτοπικὸν σοσιαλισμὸν.

'Αλλ' ἀφ' ἑτέρου βλέπομεν τὸν σοσιαλισμὸν νὰ ἐμφανίζεται ὡς ἡ ἀναγκαία κατάληξις ὀλοκλήρου τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως. Μία σκοτεινὴ δύναμις, τὴν ὁποῖαν εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀποφύγῃ κανεὶς, ὀδηγεῖ βαθμιαίως τὴν ἀνθρωπότητα εἰς ὑψηλοτέρας μορφὰς κοινωνικῆς καὶ ἠθικῆς ὑπάρξεως. Ἡ ἱστορία εἶναι μία προοδευτικὴ κίνησις ἐξαγωγισμοῦ εἰς τὸ τέρας τῆς ὁποίας ὁ σοσιαλισμὸς προοιᾶται τὴν τελειοποίησιν. Ἡ ἀντίληψις αὕτη δὲν ἀντιφάσκει πρὸς τὰς ἰδέας τοῦ οὐτοπικοῦ σοσιαλισμοῦ. Τὰς περιλαμβάνει πάσας ἐν ἑαυτῇ ἐν τῷ μέτρῳ καθ' ὃ ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ σοσιαλιστικὴ τάξις εἶναι καλυτέρα, εὐγενεστέρα καὶ ὠραιότερα παρὰ ἢ μὴ σοσιαλιστικὴ τάξις. 'Αλλὰ τὰς υπερβαίνει καθ' ὃ μέτρον θεωρεῖ τὴν ἐξέλιξιν πρὸς τὸν σοσιαλισμὸν — ἐξελίξιν ἢ ὁποία ποῦ φαίνεται πρὸδος, μία κίνησις πρὸς ἕνα ὑψηλότερον στάδιον — ὡς ἀνεξέρτητον τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως. Ὁ σοσιαλισμὸς εἶναι μία φυσικὴ ἀναγκαιότης, τὸ ἀναπόφευκτον ἀποτέλεσμα πρὸς τὸ ὁποῖον τείνουσιν αἱ δυνάμεις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς· τοιαύτη εἶναι ἡ θεμελιώδης ἰδέα τοῦ ἐξελικτικοῦ σοσιαλισμοῦ ὁ ὁποῖος, ὑπὸ τὴν μαρξιστικὴν μορφήν ἔδωκεν εἰς ἑαυτὸν τὸ ὑπερήφανον ὄνομα τοῦ «ἐπιστημονικοῦ» σοσιαλισμοῦ.

Κατεβλήθη πολὺς κόπος ἐσχάτως διὰ νὰ ἀποδειχθῆ ὅτι αἱ ἰδέαι αἱ ὁποῖαι δεσπόζουσι τῆς ὀλιστικῆς ἢ οικονομικῆς ἀντιλήψεως τῆς ἱστορίας εἶχον ἤδη ἐκφρασθῆ πρὸ τοῦ Μάρξ ὑπὸ ἄλλων διανοητῶν καὶ μεταξὺ τούτων παρὰ μερικῶν ἐξ ἐκείνων οὗς ὁ Μάρξ καὶ οἱ μαθηταὶ του ἀρέσκονται νὰ χαρακτηρίζουσι περιφρονητικῶς ὡς οὐτοπιστάς. 'Αλλ' αἱ ἔρευναι αὐταὶ καὶ ἡ κριτικὴ τῆς ὀλιστικῆς ἀντιλήψεως τῆς ἱστορίας ἢ ὁποία τὰς συνοδεύει ἔχουσι τάσιν νὰ περιορίσουσιν πάρα πολὺ τὴν ἔκτασιν τοῦ προβλήματος καὶ δὲν ἀσχολοῦνται παρὰ μὴ ἰδιορρυθμίας τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας τῆς ἐξελίξεως, τοῦ εἰδικῶς οικονομικοῦ χαρακτήρος τῆς καὶ τῆς σημασίας τὴν ὁποῖαν ἀποδίδει εἰς τὴν πάλιν τῶν τάξεων, χωρὶς νὰ λαμβάνουσι ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ μαρξισμὸς εἶναι ἐπίσης μία θεωρία τῆς τελειότητος τῆς προόδου καὶ τῆς ἐξελίξεως.

Ἡ ὀλιστικὴ ἀντίληψις τῆς ἱστορίας περιλαμβάνει πρὶν αἰστοιχεῖα τὰ ὁποῖα συνδυάζονται διὰ νὰ σχηματίσωσιν ἕνα κλειστὸν σύστημα τοῦ ὁποῖου ὅμοι ἕκαστον παρουσιάζει ἰδιαίτερον σημασίαν εἰς τὸ ἐσωτερικόν τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας. Ἡ ἀντίληψις αὕτη εἶναι πρωτίστως μία μέθοδος καθωρισμένη ἱστορικῆς καὶ κοινωνιολογικῆς ἐρεύνης. Ὡς τοιαύτη πευράται νὰ ἐξηγήσῃ τὴν σχέσιν ἢ ὁποία ὀφίσταται μεταξύ τῆς οικονομικῆς «διαρθρώσεως» καὶ ὀλοκλήρου τῆς ζωῆς μίας δεδομένης περιόδου. Εἶναι ἔπειτα μία κοινωνιολογικὴ θεωρία ἐφ' ἧσιν ἐγγείρει ἕνα κοινωνιολογικὸν στοιχεῖον μίαν καθωρισμένην ἰδέαν τάξεως καὶ πάλιν τῶν τάξεων. Ἐπὶ τέλους εἶναι μία θεωρία τῆς προόδου, μία θεωρία ἀφορώσα αὐτὰ πεπωμένα τῆς ἀνθρωπότητος, τὸ νόημα

καὶ τὴν φύσιν, τὸν σκοπὸν καὶ τὸ τέλος τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Καὶ ἀκριβῶς αὕτη ἡ ἔπιψις τῆς ὀλιστικῆς ἀντιλήψεως τῆς ἱστορίας, ἢ ὁποία προσεῖλκωνεν ὀλιγώτερον τὴν προσοχὴν παρὰ αἱ δύο ἄλλαι, εἶναι ἡ μόνη ἢ ὁποία ἐνδιαφέρει τὴν σοσιαλιστικὴν θεωρίαν ὡς τοιαύτην. Εἶναι προφανές ὅτι ἡ ὀλιστικὴ μέθοδος ἐρεύνης, ἀπλὴ εὐριστικὴ ἀρχὴ διὰ τὴν γνώσιν τῆς κοινωνικῆς ἐξελίξεως, παραμένει ἀκόμη ἀνίκανος νὰ ἐπιθεβαιώσῃ τίποτε εἰς ὅτι ἀφορᾷ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἀναρρήσεως μίας σοσιαλιστικῆς κοινωνίας. Ἀπὸ τὴν μελέτην τῆς οικονομικῆς ἱστορίας δὲν ἀπορρέει κατὰ τρόπον ἀναγκαῖον τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ κοινωνία τείνει πρὸς τὸν σοσιαλισμὸν. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μετὰ τὴν θεωρίαν τῆς πάλιν τῶν τάξεων. Ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι ἡ ἱστορία ὀλοκλήρου τῆς προηγουμένης κοινωνίας συγγέται πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς πάλιν τῶν τάξεων ἀποβαίνει δυσχερὲς νὰ κατανοηθῆ διὰ τί θὰ ἔπαυεν ἀποτόμως νὰ ὀφίσταται ἢ πάλιν τῶν τάξεων. Δὲν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐκεῖνο ὅπερ ἀπετέλεσε τὴν οὐσίαν τῆς ἱστορίας θὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ παίζῃ τὸν ρόλον αὐτὸν μέχρι συντελείας τῶν αἰώνων· Μόνον καθ' ὃ μέτρον εἶναι μία θεωρία τῆς προόδου ἢ ὀλιστικὴ ἀντίληψις τῆς ἱστορίας δύναται νὰ ἀσχυληθῆ μετὰ τὸν σκοπὸν πρὸς τὸν ὁποῖον τείνει ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξις καὶ νὰ διαθεβαιώσῃ ὅτι ἡ ἐρείπωσις τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ ἡ νίκη τοῦ προλεταριάτου εἶναι ἐξ ἴσου ἀναπόφευκται. Οὐδὲν συνέβαλε περισσότερο εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τῶν σοσιαλιστικῶν ἰδεῶν παρὰ αὕτη ἡ πίστις εἰς τὴν μοιραίαν ἀναγκαιότητα τοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἀκόμη καὶ ἡ πλειονότης τῶν ἀντιπάλων τοῦ σοσιαλισμοῦ διατελοῦν ὑπὸ τὸ θέλητρον τῆς θεωρίας ταύτης καὶ ἀισθάνονται ἑαυτοὺς παραλυσομένους ὑπ' αὐτῆς ἐν τῇ ἀντιτάσει των. Ὁ καλλιεργημένος ἀνθρώπος φοβέται νὰ ἐμφανισθῆ ὡς ὀπισθοδρομικός· ἐὰν δὲν ἐδεικνύετο ἐμπειροτικῶς ἀπὸ κοινωνικῶν πνεύμας, διότι ὁ αἰὼν τοῦ σοσιαλισμοῦ ἢ ἱστορικὴ ἡμέρα τῆς τετάρτης τάξεως κρίνεται ὅτι ἀνέτειλεν ἤδη καὶ ὅστις δῆποτε μένει ἀκόμη ὀπαδὸς τοῦ λιμπεριαλισμοῦ, εἶναι διὰ τοῦτο καὶ μόνον, ἀντιδραστικός. Πᾶσα κατάκτησις τῆς σοσιαλιστικῆς ἰδέας ἢ ὁποία μᾶς φέρει ἐγγύτερον πρὸς τὸ σύστημα τῆς σοσιαλιστικῆς παραγωγῆς θεωρεῖται ὡς μία πρόδος· πᾶν μέτρον προσατέον τὴν ἰδιωτικὴν περιουσίαν εἶναι μία ὀπισθοδρόμησις. Οἱ μὲν μετὰ μελαγχολίαν ἢ ἀκόμη μετὰ περισσότερο βαθεῖαν θλίψιν, οἱ δὲ μετὰ χαρὰν παρίστανται εἰς τὴν προοδευτικὴν ἐξέφανσιν τῆς ἰδιωτικῆς ἰδιοκτησίας εἰς τὴν πορείαν τοῦ χρόνου, ἀλλὰ πάντες εἶναι πεπεισμένοι ὅτι ἡ ἱστορία τὴν προώρισεν ἀνεκλήτως εἰς τὴν ἐρείπωσιν.

Ὡς θεωρία τῆς προόδου υπερβαίνουσα συγχρόνως τὴν πραγματικὴν καὶ πᾶσαν δυνατὴν ἐμπειρίαν ὁ ἱστορικὸς ὀλισμὸς δὲν ἀνήκει εἰς τὴν ἐπιστήμην ἀλλὰ εἰς τὴν μεταφυσικὴν. Ἡ οὐσία πάσης μεταφυσικῆς τῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς ἱστορίας εὐρέθει εἰς μίαν θεωρίαν τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους, τῆς γενέσεως καὶ τοῦ σκοποῦ τῶν πραγμάτων. Εἴτε εἶναι κοσμικὴ, ὅποτε ζητεῖ νὰ ἐξηγήσῃ ὀλοκλήρου τὸ σύμπαν, εἴτε εἶναι ἀνθρωποκεντρικὴ, ὅποτε κατευθύνει τὴν προσπάθειάν τῆς πρὸς τὸν ἄνθρωπον μόνον. Δύναται νὰ εἶναι θρησκευτικὴ ἢ φιλοσοφικὴ. Ἐφ' ὅσον αἱ ἀνθρωποκεντρικαὶ θεωρίαι ἔχουν φιλοσοφικὸν χαρακτήρα εἶναι γνωσταὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας. Ἐφ' ὅσον αἱ θεωρίαι τῆς ἐξελίξεως ἔχουν ἕνα θρησκευτικὸν χαρακτήρα — θεωρίαι αἱ ὁποῖαι εἶναι κατ' ἀνάγκην ἀνθρωποκεντρικαὶ, διότι μόνον μία ἀνθρωποκεντρικὴ θεωρία εἶναι ἱκανὴ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ὑψηλὴν σημασίαν ἣν ἀποδίδει εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ἢ θρησκεία — παραδέχονται γενικῶς εἰς τὴν βάσιν των τὴν ἰδέαν ἐνὸς ἀρχικοῦ παραδείσου, ἐνὸς χρυσοῦ αἰῶνος ἀπὸ τὸν ὅποιον ἀπομακρύνεται ἡ ἀνθρωπότης ἀδιακόπως περισσότερο διὰ νὰ ἐπανέλθῃ τελικῶς εἰς ἕνα αἰῶνα ἰσῆς ἢ καὶ ἀνωτέρας τελειότητος. Ταῦτα πάντα περιλαμβάνουσι κατὰ γενικὸν κανὼνα τὴν σωτηρίαν. Ἡ ἀνθρωπότης θὰ ἀπαλλαγῆ διὰ τῆς ἐπανόδου τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος ὅλων τῶν κακῶν τὰ ὁποῖα ἐπέπεσαν ἐπ' αὐτῆς κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ κακοῦ. Ἡ θεωρία ἐμφανίζεται οὕτως ὡς μία ὑπόσχεσις σωτηρίας ἐπὶ τῆς γῆς. Δὲν πρέπει νὰ συγχυθῆ πρὸς τὴν ὑπέροχον λεπτότητα τῆς θρησκευτικῆς ἰδέας τῆς σωτηρίας τὴν ὁποῖαν εὐρίσκει κανεὶς εἰς τὰς θεωρίας αἱ ὁποῖαι μεταφέρουσι τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν γῆν αὐτοῦ ζωὴν εἰς ἕνα καλύτερον ὑπερέραν. Εἰς τὰς θεωρίας ταύτας ἢ ἐπὶ τῆς γῆς διαμονὴ τοῦ ἀτόμου δὲν παρίσταται ποτὲ ὡς ἕνας σκοπὸς καθ' ἑαυτὸν δὲν εἶναι παρὰ ἢ προπαρασκευὴ διὰ μίαν ὑπάρχον ἄλληλ τῆς τάξεως καλυτέρας καὶ χωρὶς βάσανα, ὑπαρξίν, ἢ ὁποία δύναται νὰ συνί-

δὸν ἀπεριορίστων δυνατοτήτων. Συνεπῶς διὰ τὴν ἐπερχομένην εἰρηνικὴν οἰκονομίαν δὲν ὑπάρχει σοβαρώτερα ὑπόμνησις ἀπὸ ἐκεῖνο ὅπερ κατὰ τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1939 εἶπεν ὁ διευθυντῆς τῶν ὑποθέσεων τοῦ συνδέουμου Ράιφφάιζεν· πρέπει νὰ φυλαχθῶμεν νὰ διολισθησῶμεν ἀπὸ ἀπεριοκείψαν εἰς τὸν κολλεκτιβισμόν, μόνον καὶ μόνον διότι εἶναι εὐκόλον.

σταται τόσο καλώς εις μίαν άνωπαρξίαν όσον εις μίαν διάλυσιν εις τό όλον ή εις μίαν έκμηδένειαν.

Διά τόν πολιτισμόν μας ή έπαγγελία σωτηρίας τών Ιουδαίων προφητών ύπήρξε ιδιαίτερα σημασία. Δέν άγγέλλουν τήν σωτηρίαν εις ένα καλύτερον ύπερτέραν. Άνάγγέλλουν ένα βασίλειον του Θεού επί της γης. «Ίδε, λέγει ο Κύριος, (Ιδού έρχεται ή ημέρα τού θού άνασαι συγχρόνως ά άργύνης και νά θερίσης νά φυτέσης άμπελον και νά μεταβιήνης εις τόν ληνόν» και τά όρη θά ρεύσουν γλυκύν σίτον και όλοι οι άνθροι θά είναι γόνιμοι» (Αιμαώς, ΙΧ, 13). «Οι άνθροι θά ζήσουν με τά άνρία και οι λευπαροί θά άναπαυθούν πλησίον τών έριφιων. Ένα παιδί θά οδηγη από κοινού τούς τούρους και τούς λεωνιδείς και τά ζώα εις τήν νομήν. Και οι άγέλαδες και οι άρκτοι θά παγαίνουν μαζί εις τήν βοσκήν, και τά νεογνά των θά άναπαύονται πλησίον άλλήλων. Και οι λέοντες θά τρώγουν χόρτον όπως οι άβες. Και τό θηλάζον βρέφος θά ποιήη κοντά στην φαλιάν της άπίδας και τό άνωπαλακτισμένον θά βάλη τό χέρι του εις τό άντρον του βασιλικού. Δέν θά ήμπορέση καιείς νά καταστρέψη ούδέ νά κάμη κακόν επί όλκλήρου του άγιου μου όρους. Διότι ή γη θά είναι πλήρης γνώσεως του Κυρίου, όπως τά ύδατα καλύπτουν τήν θάλασσαν» (Ησαίας ΧΙ, 6 - 9). Τοιαύτη ύπόσχεσις σωτηρίας δέν δύναται νά γίνει ερεκτή μετά χάραξ παρά έναν άνθρωπό τό άμωσον μέλλον. Και πράγματι ο Ησαίας λέγει ότι ο άνθρωπος δέν χωρίζεται από τήν ήμεραν της σωτηρίας παρά διά μιάς «θραχίας στιγμής». (Ησαίας ΧΧΙΧ, 17). Άλλά όσον περισσότερο άναμένεται ή έκπλήρωσις της προφητείας τόσο περισσότερο οι πωστο καθίστανται άνωπαύονοι. Τι τούς ένδιαφέρει ένα βασίλειον σωτηρίας του όποιου δέν θά θυνηθούν νά ύβουν τήν άνάρρησιν; Έτσι άναγκαστός ή έκπλήρωσις της ύποσχέσεως της σωτηρίας όφείλει νά ήυερνηθή εις μίαν θεωρίαν της άναστάσεως των νεκρών, μίς άναστάσεως ή όποία θά έπιτρέψη εις κάθε άτομον νά έφανωσή ένόπιον του δικαστηρίου του Κυρίου, τό όποιον τότε θά χωρίση τούς καλούς από τούς κακούς.

Ο Ιουδαϊσμός είναι πλήρης τοιούτων ιδεών, ότε ο Ίησους έμφανίζεται εις τό μέσον του λαού του ως ο Μεσσίας. Δέν έρχεται μόνον νά άναγγείλη τήν έπικειμένην σωτηρίαν παρουσιάζεται επίσης ως ο πραγματωποιός της προφητείας, φέρε μεθ' έαυτού τό βασίλειον του Θεού. Πηγαίνει μεταξύ του λαού και κηρύττει, άλλ' ο κόσμος έξακολουθεί τήν πορείαν του ως και πρότερον. Άποθνήσκει επί του σταυρού άλλά τό πέν έξακολουθεί νά ύρίσταται ως και εις τό παρελθόν. Τοίτο συγκλονίζει πρωτίστως βαθώς τήν πίστιν των μαθητών. Εύθως άναχωρούν και ή μικρά άρχική κοινότης διασκορπίζεται. Μόνη ή πίστις επί τήν άνάστασιν του Έσταυρωμένου τούς έμφυχάει, τούς πληροί νέου ένθουσιασμού και τούς δίδει τήν δύναμιν νά κερύσουν διά τήν θεωρίαν των της σωτηρίας νέους όπαύους. (Πρόλ. P Heidegger, Das Urchristentum, 2α έκδοσις, Βερολίνον, 1902 τόμ. α' σελ. 7 και έξης). Το Εύαγγέλιον της σωτηρίας τό όποιον κηρύσσουν παραμένει τό ίδιον ως ο Χριστός τό είχε κηρύξει: Ο Κύριος είναι πλησίον και μετ' αύτου ή μεγάλη ημέρα της κρίσεως και της άνανώσεως του κόσμου, της ίδρύσεως του βασιλείου του Θεού εις τήν ύβριν των κοσμικών βασιλείων. Άλλά καθ' ό μέτρον ή «πρωτοδικία και ή έπιτιμωτική έπικειμένη έπιστροφή του Χριστού εξέλειπον, καθ' ό μέτρον οι μεγεθυνόμενοι κοινότητες ήρχισαν νά συνιστώνται έν όψει μιάς μακροτέρας περιόδου άναυωής, ή πίστις εις τήν σωτηρίαν ώρηνεν έπίσης νά μεταβληθή. Καιμία σταθερά θρησκεία δέν θά ήδύνατο νά καθιδρυθή επί της πίστεως εις τήν έπικειμένην έλευσιν της βασιλείας του Θεού' κάθε ημέρα ή όποία θά διέρσεν χωρίς νά έκπληρωθή ή προφητεία θά ήταλει έπικινδύνως τήν σταθερότητα της εκκλησίας. Η θεμελιώδης ιδέα του πρωτογόνου χριστιανισμού ότι ή βασιλεία του Θεού είναι έγγύς ώφειλε νά μεταβληθή εις τήν λατρείαν του Χριστού, εις τήν πίστιν εις τήν θεϊαν παρουσίαν μέσα εις τήν κοινότητά του άναστάντος Κυρίου και εις τήν άπολυτήσιν του άμαρτωλού κόσμου παρ' αύτου. Έτσι μόνον ήδυνήθη νά θεμελιωθή ή χριστιανική Έκκλησία. Έκτοτε έξηφανίσθη από τήν χριστιανικήν θεωρίαν ή άναμονή μιάς βασιλείας του Θεού επί της γης. Η ιδέα της σωτηρίας έξιδιανικεύεται: διά του βαπτίσματος ο πιστός άποδίδει μέρος του σώματος του Ίησού. «Από της άποστολικής έποχής τό βασίλειον του Θεού ταυτίζεται προς τήν εκκλησίαν και δέν ύφίσταται έκ της άνακρίσεως του βασιλείου τούτου παρά ή έξάνησις της εκκλησίας, ή καταστρόφη του γηίνου περιβλήματος και ή άπελευθέρωσις του λάμποντος θησαυρού από τήν θανάσιμον φυλάκήν του. Έπί πλέον τό βασίλειον του Θεού άντικαταστάθη από τήν Έσοχολογίαν», Ούρανόν, Κόλασιν και Καθάρτηριον, τήν Άθανάσιαν και τό Ύπερτέραν, πράγμα που έμφανίζει μίαν αντίθεσιν μεγίστης σημασίας προς τό Εύαγγέλιον. Άλλά και αύτός

ο όρος ύπερεβλήθη και εις τό τέλος τό «χιλιετές» βασίλειον έπραγματωποιήθη έν αύτῃ ταύτη τη εκκλησία. (Πρόλ. Troeltsch, Die Soziallehren der christlichen Kirchen und Gruppen. Άπαντα Τυβίγγη 1912, τόμ. α' σελ. 110).

Έν τούτοις ύπήρχεν άκόμη έν άλλο μέσον νά θιγούν οι δυσκολίαι οι όποιαι έγενώντο εκ του γεγονότος ότι ή πραγματωποιήσις της προφητείας ειχεν άπωθηθεί πολύ μακρότερον παρ' ότι ειχε πιστευθή άρχικώς. Ημπορούσε καιείς νά εύρη καταφύγιον εις τήν πίστιν ή όποία ύπεστήριξεν άλλωστε τούς προφήτας. Κατά τήν θεωρίαν ταύτην ο Χριστός θά επανέλθη και θά ίδρύση επί της γης ένα βασίλειον σωτηρίας τό όποϊον θά διαρκέση χίλια έτη. Καταδικασθείσα ύπό της Έκκλησίας ως αίρετική, αύτή ή θεωρία άναζητά άδιακόπως όχι μόνον ως θρησκευτική και πολιτική πίστις άλλα προπάντων ως ιδέα κοινωνικής και οίκονομικής επαναστάσεως.

Από τών χριστιανικών χιλιασμών, ο όποιος άναπτύσσεται διά τών αίωνων με δύναμιν σταθερός άναυωμένη, μία συνεχής γραμμή οδηγεί εις τόν φιλοσοφικόν χιλιασμόν, ο όποιος κατά τόν 18ον αιώνα άντιπροσώπευε τήν λογικήν έρμηνείαν του χριστιανισμού και έκειθεν εις τόν Μάρξ και τόν Λένιν, διερχομένη διά τών Σαιν-Σιμόν, Χέγκελ και Βάιτλινγκ (πρόλ. Gerlich, Der Kommunismus als Lehre von tausendjährigen Reich, Μόναχον, 1920 σελ. 12 έπ.). Είναι άρκετα περιεργον ότι άκριβώς ο σοσιαλισμός ούτως εκ μυστικιστικών ιδεών παραχθείς, είναι εκείνος του όποιου ή άρχή χάνεται εις τήν νύκτα του χρόνου, ο όποιος χαρακτηρίζεται μόνως του έπιστημονικός σοσιαλισμός, έν ώ ζητεί νά διαφημίση άπονόμενον εις αύτόν τό όνομα του ούτοπικού, τόν γεννηθέντα από τούς λογικούς συλλογισμούς των φιλοσόφων σοσιαλισμόν.

Αί, με χαρακτήρα φιλοσοφικόν, άνθρωποκεντρικήν-μεταφυσικήν, ομοιάζουσι, καθ' όλα τά ουσιώδη γνωρίσματα των, με τάς θρησκευτικές μεταφυσικάς. Εις τό Εύαγγέλιον των σωτηρίας άνακαλύπτεται κανείς τό αύτό περιεργον κράμα έκχειλιζούσης και έκστατικής φαντασίας, πεζής χυδαιότητος και χοιρσειδούς ύλισμού ο όποιος άποκαλύπτεται ήδη εις τάς περισσότερο άρχαίας μεσαιωνικάς προφητείας. Άκριβώς όπως ή χριστιανική γραμματολογία, ή όποία ζητεί νά έρμηνεύση τάς άποκαλυπτικάς γραφάς, πειρώνται νά άποδείξουν τήν ισχύν των έν άναφορᾷ προς τήν ζωήν έρμηνεύουσαι τά συγκεκριμένα ιστορικά γεγονότα. Εις τοίτο δεικνυονται συχνά γελοία, παρεμβάλλουσαι εις πάσαν σπουδαίαν εύκαιρίαν μίαν θεωρίαν ή όποία όχι μόνον άναλύει τό θεωρούμενον γεγονός άλλα και περιτύσσει συγχρόνως ολόκληρον τήν ιστορίαν του σύμπαντος. Πόσας φιλοσοφίας της ιστορίας δέν έγέννησεν ο παγκόσμιος πόλεμος!

2. Ο χιλιασμός και ή θεωρία της κοινωνίας.

Η μεταφυσική φιλοσοφία της ιστορίας όφείλει νά διακριθή άσπαστή από τήν λογικήν φιλοσοφίαν. Η τελευταία αύτη άκοδομήθη μοναδικώς επί της έμπειρίας και ζητεί νά έπιτύχη άπτελέματα έχοντα λογικόν και έμπειρικόν θεμέλιον. Έκει όπου είναι ήναγκασμένη νά προήη περαιτέρω, προσπαθεί νά τό κάμη δι' ύποθέσεων. Άλλά διατηρεί πάντοτε σαφώς συνείδησιν του άκριβούς σημείου όπου σταματά ή έμπειρία και όπου άρχίζει ή ύποθετική έμπειρία. Έκει όπου ή πείρα είναι δυνατή άποφύγει τήν παρεμβολήν ιδανικών πλασμάτων: δέν ζητεί ποτέ νά ύποσκελισθί τήν έμπειρικήν έπιστήμην. Ο μοναδικός σκοπός της συνίσταται εις τήν ένοπούσιν της αντίληψέως μας των κοινωνικών γεγονότων και της πορείας της ιστορικής εξέλιξεως. Μόνον κατ' αύτόν τόν τρόπον κατορθώνει νά καθορίση τόν νόμον ο όποιος διέπει τάς μεταμορφώσεις των κοινωνικών συνθηκών. Υποδεικνύουσα ή δοκιμάζουσα νά οπαδείξη τήν δύναμιν υπό τήν ένέργειαν της όποιας διαμορφούται ή κοινωνία, προσπαθεί νά άποκαλύψη τήν άρχήν ή οποια κυβερνά τήν κοινωνικήν εξέλιξιν. Η άρχή αύτη γίνεται δεκτή ως αιώνιος ισχύουσα, δηλαδή θεωρείται ότι θά διαέφ' όσον ή κοινωνία θά ύφίσταται. Έάν ήτο άλλως θά έπρεπε νά καθιδρυθή δευτέρά άρχή παραπλεύρως της πρώτης και νά καταδειχθή υπό ποίους όρους δρούν ή μια και ή άλλη. Άλλά τότε θά συνέβαιναν ούτως, ώστε ο κυβερνών τήν έναλλαγήν των δύο άρχών νόμος θά ήτο ο έσχατος νόμος της κοινωνικής ζωής.

Ο καθορισμός της άρχής κατά τήν όποιαν συγκροτείται ή κοινωνία και έπιτελούνται οι μεταμορφώσεις των κοινωνικών συνθηκών είναι έντελώς διάφορον πράγμα παρά ο καθορισμός της όδοϋ ήν ήκολούθησεν ή εξέλιξις. Η όδός είναι κατ' άνάγκην περιορισμένη. Έχει μίαν άρχήν και ένα τέλος. Η βασιλεία ενός νόμου, τουναντίον, είναι άναγκαιώς άπεριόριστος. Δέν έχει ούτε άρχήν ούτε τέλος. Είναι ή συνέχεια και όχι τό γεγονός. Ο νόμος είναι άτε-

λης εάν δέν επιτρέπει τόν όρισμόν παρά μέρους τής κοινωνικής εξέλιξεως και μίας άφηται εις άμνησαν πέραν σημείου τίνος, θά έπαυε δι' αυτόν και μόνον να είναι νόμος; Η κοινωνική εξέλιξις δέν δύναται να περατωθῆ παρά μετ' αὐτῆς ταύτης τής κοινωνίας.

Η τελεολογική αντίληψις περιγράφει τήν διανυθεϊσαν ὑπό τῆς εξέλιξεως ὁδόν εις ἄλλας τὰς ἑκτροπὰς και ἄλλους τοὺς μαϊανδρούς τῆς. Οὕτως είναι κατά τρόπον τυπικόν μια θεωρία βαθμῶν. Μίς δεικνύει τοὺς διαδοχικοὺς σταθμοὺς τοὺς ὁποίους διατρέχει ὁ πολιτισμὸς μέχρις ὅτου ἐξικνείται εις ἕνα ὅστις είναι ἀναγκαίως ὁ τελευταίος ἐπ' ὅσον οὐδεὶς ἄλλος τὸν ἀκαλουθεῖ. Ὅταν ἐπετεύχῃ τὸ σημεῖον τοῦτο, καθίσταται ἀδύνατον νὰ κατανοηθῆ πῶς ἡ εξέλιξις τῆς ἱστορίας δύναται νὰ ἐξακολουθήσῃ¹.

Η χιλιεστική φιλοσοφία τῆς ἱστορίας τοποθετεῖται εις τήν ἀποψιν τῆς Προνοίας, ἀποψιν, ἡ ὁποία κείται πέραν πάσης ἀνθρωπίνης σοφίας². Θέλει νὰ προφητεῖ ὡς μόνος

1. Prbl. Wundt. Ἡθική, 4η ἔκδοσις Στουτγκάρτη, 1912, τόμ. II, σελ. 246. "Ἐνα χαρακτηριστικὸν παράδειγμα τῆς ταχύτητος, μετ' ἣν ὅσοι οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς τάσεως ταύτης είναι διατεθειμένοι νὰ θεωρήσουν ὡς ἐπιτευχθέν τὸ τέμα πάσης εξέλιξεως, μίς παρεχεται ἀπὸ τὸν Engels ἐκφράζει ἐκεῖ — τῷ 1878 — τήν γνώμην ὅτι ὁ γαλλογερμανικὸς πόλεμος ἀντιπροσωπεύει εις τήν ἱστορίαν τοῦ πολέμου μίαν καμπὴν ἐντελῶς ἄλλης σημασίας παρ' ὅλοι οἱ προηγουμένοι πόλεμοι. «Τὰ ὅπλα είναι τόσοον τελειοποιημένα ὥστε μια νέα πρόοδος, ἡ ὁποία θά ἀνέτρεπε τὸ πᾶν, είναι ἀδύνατος. Ὅταν κατέγῃ κανεὶς πορρόδα ἱκανὰ νὰ πληθύνῃ ἕνα τάγμα ἴσῶον μεμακρυσμένον ὥστε μόλις νὰ διακρίνεται, και ὅπλα τὰ ὅποια ἐπιτρέπουν τήν ἐπιτεύξιν τοῦ αὐτοῦ ἀποτελέσματος μετ' ἕνα μόνον πρόσωπον ὡς στόχον και τὰ ὅποια γομοῦνται εις ὀλιγώτερον χρόνον παρ' ὅσος απαιτεῖται διὰ τὰ σκοπεύσης, πᾶσα μεταγενεστέρα πρόοδος ἀφορᾶς τὸν πεδινὸν πόλεμον είναι μάλλον ἢ ἥττον ἀδιάρητος. Η ἐποχὴ τῆς εξέλιξεως ἐκλείσσει λοιπὸν ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ταύτης εις ὅ,τι ἀφορᾶ τὸ οὐσιώδες». (Heinr Eugen Dühring's Umwälzung der Wissenschaft, σελ. 176). Κρίνον ἕνας ἀντιλήψεις, ὁ Μάρξ γνωρίζει κάλλιστα νὰ θέσῃ εις φῶς τήν ἀδυναμίαν τῆς θεωρίας τῶν βαθμῶν. Κατὰ τήν θεωρίαν ταύτην, λέγει, «ἔφηρε μία ἱστορία, ἀλλὰ δέν ὑπάρχει τῆσδε τῆσδε πλέων». (Η ἀδλιότης τῆς φιλοσοφίας, γερμανική μετάφρασις Μπερστάιν και Κάουτσκι, 8η ἔκδοσις Στουτγκάρτη, 1920, σελ. 104.) Ἀπαινεῖ μόνον νὰ σημειώσῃ ὅτι θά συμῆθῃ τὸ αὐτὸ και μετ' ἡν ἰδικήν του θεωρίαν τήν ἡμέραν καθ' ἣν ἡ κοινωνικοποίησις τῶν μέσων τῆς παραγωγῆς θά ἔχῃ πραγματοποιηθῆ.

ὁ «θεῖος ὀφθαλμὸς» θά ἠδύνατο νὰ πράξῃ. (Prbl. Κ. ἀν. τ. Ἡ ἔρις τῶν Σχολῶν, Ἀπανία τόμ. I' σελ. 636). Ἐκεῖνο ὅπερ διδάσκει δύναται νὰ κληθῆ Ποίησις, Προφητεία, Πίστις, Ἐλπίς. Ἐν οὐδεμίᾳ περιπτώσει θά ἠδύνατο κανεὶς ἐπὶ πλέον νὰ ὀνομάσῃ τοῦτο ὑπόθεσιν ὅπως δέν δύναται νὰ δώσῃ τὸ ὄνομα τοῦτο εις τὰς προρηθείας μίᾳ μάντιδος ἢ μίᾳ χαρτορριπτείας. Ὑπῆρξε μεγάλη δεξιότης τῶν Μαρξιστῶν νὰ ἐμφανίσουν τήν χιλιεστικὴν θεωρίαν τῶν ὡς ἐπιστήμην. Η ἐπιτυχία ἦτο ἀσφαλῆς εις μίαν ἐποχὴν ποὺ δέν εἶχε κανεὶς ἐμπιστοσύνην παρά εις τήν ἐπιστήμην και καθ' ἣν ἀπέκρουε πᾶσαν μεταφυσικὴν — πρὸς μόνον τὸν σκοτὸν ἀναμφιβόλως, νὰ δυνηθῆ νὰ παραδοθῆ μετ' κλειστοὺς ὀφθαλμοὺς εις τήν μεταφυσικὴν τοῦ Büchner και τοῦ Moleschot.

Ὁ νόμος τῆς κοινωνικῆς εξέλιξεως μίς λέγει πολὺ ὀλιγώτερα πράγματα παρά ἡ μεταφυσικὴ τῆς εξέλιξεως. Περιορίζει α priori τὰς διαθεβαίσεις τῆς ἀναγνωρίζουσα ὅτι ἡ ἰδικὴ τῆς ὁρᾶσις δύναται νὰ παρεμποδισθῆ ἀπὸ τήν παρεμβασιν ἄλλων ἀρχῶν. Ἄλλ' ἐξ ἄλλου δέν δέχεται κανένα ὄριον εις τήν ἰσχύν τῆς. Ἰσχυρίζεται μίαν αἰωνίαν ἰσχύν δέν ἔχει οὔτε ἀρχὴν οὔτε τέλος. Δέν ἐπιτίπτει ἐφ' ἡμῶν ὅς τυφλὴ εἰμαρμένη τῆς ὁποίας εἶμεθα ἐτὰ ἑσπερημένα θελήσεως και ἀνίκανα ἀντιστάσεως θύματα. Οὐδέν ἄλλο πράττει ἢ νὰ μίς ἀποκαλύψῃ τήν βαθεῖαν δύναμιν ἡ ὁποία κατευθίνει τήν ἰδίαν μας θέλησιν ἀποκαλύπτουσα τήν ὁμοιότητα τῆς τελευταίας κατῆς πρὸς τοὺς νόμους τῆς φύσεως και τήν ἀναγκαιότητά τῆς. Ὑπὸ τήν ἔνοιαν ταύτην διαφωτίζει ὄχι τὸ πεπρωμένον τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ τὰς πράξεις του.

Ἐν τῷ μέτρῳ καθ' ὃ ὁ «ἐπιστημονικὸς» σοσιαλισμὸς είναι μεταφυσικὴ, χιλιεσμὸς και ἐπαγγελία σωτηρίας, θά ἦτο μάταιον και περιττὸν νὰ τοῦ ἀντιτάξωμεν ἐπιχειρήματα τάξεως ἐπιστημονικῆς. Νὰ καταφεύγῃ κανεὶς εις τήν λογικὴν διὰ τὰ παλαιὰ κατὰ μυστικιστικῶν δογμάτων είναι μάταιον ἔργον. Δέν διδάσκονται οἱ φανατικοί. Πρέπει νὰ σπᾶσουν τήν κεφαλὴν τῶν εις τὸν τοῖχον.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΑΡΧΙΑ

ὑπό GUSTAVE LE BON

(Μετάφρασις Ε. ΛΕΜΠΕΣΗ)

I

ΔΕΝ ἦτο οὔτε εἰρηνόφιλος, οὔτε ἀνθρωπιστής, ὁ ὕπατος Marcius Censorinus, ἀλλ' ἐγνώριζε νὰ χρησιμοποιῆ τήν ψυχολογίαν τῶν ἀντιπάλων του.

Ὅταν ὁ ἐφευρετικὸς οὗτος πολεμιστῆς ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τῆς Καρχηδόνος, ἡ μεγαλόπολις αὐτῆ ἰσχυεν ὡς ἡ πλουσιωτέρα πρωτεύουσα τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Αἱ τέχναι, τὸ ἐμπόριον ἠνθίζαν, και οἱ εἰρηνόφιλοι ἐπίσης. Ἀφοῦ ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐξῶνται εις τοὺς τελευταίους τούτους τ' ἀγαθὰ τῆς εἰρήνης και κατηράσθη τήν φρίκην τοῦ πολέμου, ὁ Censorinus κατέληξε λέγων: «Παραδώσατέ μου τὰ ὅπλα σας και ἡ Ρώμη θ' ἀναλάβῃ νὰ σᾶς προστατεύῃ». Οἱ εἰρηνόφιλοι — ἀνθρωποὶ διανοητικότητος πάντοτε μετρίως — ἔσπευσαν νὰ ὑπακούσουν. «Παραδώσατέ μου τώρα τὰ πολεμικὰ σας πλοῖα» εἶνε περιττὸν βάρος, ἡ συντήρησις των εἶνε πολυδάπανος και ἀχρηστος, ἀφοῦ ἡ Ρώμη θά σᾶς ὑπερασπίσῃ κατὰ τῶν ἐχθρῶν σας. Οἱ εἰρηνόφιλοι ὑπήκουσαν και πάλιν. «Ἡ ὑποταγὴ σας εἶνε ἐπαινετὴ, τοὺς εἶπε τότε ὁ ὕπατος. Δέν μοὶ μένει νὰ σᾶς ζητήσω παρά μίαν ἀκόμη θυσίαν. Διὰ ν' ἀποτραπῆ πᾶσα ἐνδεχομένη ἐξέγερσις, ἡ Ρώμη μετ' ἐδίταξε νὰ καταστρέψῃ ἐκ θεμελίων τήν Καρχηδῶνα. Σᾶς ἐπιτρέπει ἄλλως τε νὰ ἐγκατασταθῆτε εις τήν ἔρημον, εις οἰοδήποτε σημεῖον ἐπιθυμήσετε, ὑπὸ τὸν ὄρον, ὅτι τοῦτο θ' ἀπέχῃ 80 στάδια ἀπὸ τῆς θαλάσσης». Τότε μόνον οἱ Καρχηδόνιοι κατενόησαν τοὺς κινδύνους τοῦ φιλειρηνισμοῦ και, ἐνώπιον τῆς προοπτικῆς ν' ἀποθάνουν τῆς πείνης ἐντὸς τῶν ἄμμων ἐπεχείρησαν ν' ἀμυνθῶν. Ἦτο πολὺ ἀργά. Ἡ Καρχηδὼν κατελήθη, ἐπυρπολήθη μετ' ἄλλους τοὺς κατοικοὺς τῆς και ἐξηφανίσθη ἀπὸ τήν ἱστορίαν.

Ἡ περιπέτεια αὐτῆ, μολοντί ὀλίγον ἀρχαία, περιέχει

ἐν τούτοις διδάγματα λίαν σύγχρονα. Ὑποθέτω ὅτι, μετὰ τήν πρώτην ἀπεργίαν τῶν ταχυδρομικῶν ὑπαλλήλων, ὁ φιλειρηνισμὸς αὐτὸς δέν ἔπερασε ἀπὸ τὸν νοῦν ἐνὸς πολιτικοῦ, ὅστις τήν ἐποχὴν ἐκείνην ἦτο πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως. Τήν ὑπόθεσιν ταύτην σημήλω εἰς τήν ἀνάγνωσιν τοῦ λόγου, τὸν ὁποῖον ἐξεφώνησεν ἐνώπιον τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Γαμβέττα. Ὑπογραμμίζω τὰς ἀκολουθοῦσας ἀληθείας:

«Δέν ὑπάρχει δίκαιον, παρά διὰ τοὺς ἰσχυροὺς... Τὰ μέλλον ἀνῆκει εις ἐκεῖνον ὅστις δέν φοβεῖται τίποτε... Πᾶσα κοινωνία ἱκανὴ νὰ δεχθῆ τήν ἐξέγερσιν τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων θά κρημνίζετο ὑπὸ τὴν καθολικὴν ἀνυπολήψιαν. Ἡ ἀμεσὸς κατασολῆ τῆς στάσεως ἀποβαίνει συνεπῶς ἐνταῦθα ἀναγκαίως τῆς κοινῆς σωτηρίας».

Ἡ γλῶσσα αὐτῆ ἀντίκειται εὐτυχῶς πρὸς τήν γλῶσσαν ἐνὸς ἄλλου μέλους τῆς Κυβερνήσεως, ὅπερ διὰ ν' ἀντιμετώπισῃ τήν στάσιν τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων, τὰς ἀπειλάς, τὰς ἀπεργίας και τὰ σαμποτάζ τῶν ἐργατῶν, δέν εἶρε παρά τὰς ἀκολουθοῦσας ἀσφαεῖς ἐκφράσεις: «Νὰ λαμβάνωμεν ὑπ' ὄψει τὰ νέα γεγονότα, νὰ εἴμεθα ἐντὸς τῆς ἐποχῆς μας, νὰ ἔχωμεν ἐμπιστοσύνην εις τήν ἐργατικὴν τάξιν». Ὁ συγγραφεὺς καταλήγει ἀπευθυνόμενος πρὸς ἐκείνους, ποὺ ὀνομάζει «εὐτυχεῖς τῆς ζωῆς» και τοὺς συμβουλεύει νὰ προσθῶν εις παραχωρήσεις πρὸς τοὺς ἐργάτας και τοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους. Ἡ πτωχὴ αὐτῆ γλῶσσα εἶνε μίᾳ τῶν ἐκδηλώσεων τῆς νέας ἀνθρωπιστικῆς φιλοσοφίας τῆς καλουμένης «ἀλληλεγγύης» και ἴτις, κατὰ τήν ὀρθὴν ἐκφράσιν τοῦ Georges Sorel, θά ἦτο ἀκριθέστερον νὰ ὀνομαζέτο «ἡ φιλοσοφία τῆς ὑποκριτικῆς δειλίας». Ὁ ἀνθρωπισμὸς εἶνε ἡ κοινωνικὴ μας πληγὴ. Εἶνε γνωστὴ ἡ ἀπάντησις τῶν σσιασιαστῶν ἐργατῶν και δημοσίων ὑπαλλήλων εις τὰ ἀνθρωπιστικὰ αὐτὰ βελάσματα. Ὅσον περισσότερο αἰσθάνονται ἑαυτοὺς ἐπιφόβους, τόσοον περισσότερο περιφρο-

νοῦν καὶ ἀπειλοῦν. Ἐνώπιον τῆς ἐλαχίστης ἀντιστάσεως ἢ ἀπάντησιν εἶνε: ἀπεργία, σαμποτάζ, ἐμπρησμός. Τὸ κυρίαρχον συναίσθημα τῶν ἰθυόντων εἶνε δυστυχὸς ὁ φόβος, ὁ φοβερός φόβος, ὁ ὁποῖος προεκάλεσε τὴν ἀπώλειαν τῶν μαχῶν καὶ παρεσκεύασε τὴν ἐπαναστάσειν. Ἡ ἀμυνα ἦτο βεβαίως εὐκολος. Ἡ ὑποχώρησις ἐξήμαινε ὅτι ἐδίδοτο εἰς τοὺς στασιαστὰς ἢ συνειδήσιν τῆς δυνάμεως των, καὶ προεκαλεῖτο ἢ περιφρόνησις των. Ὁ Μακκιαθέλλι, τὸ εἶχε διδάξῃ ἀπὸ πολλῶν ἐτών: τὰ πλήθη δὲν ἔχουν καμμίαν ἐγνωμοσύνην δι' ὅτι λαβάνουν διὰ τῆς δυνάμεως των. Ἐπειδὴ ὁ Machiavelli ἦτο πολὺ παλαιός, δὲν ἠκούσθη, καὶ εἰσήλθομεν εἰς τὴν ὁδὸν τῶν παραχωρήσεων. Ἡ «Ἐφημερίς τῆς Κυβερνήσεως» κατέγραψε ταχέως σημαντικῶν φυσικῶν, δὲν ἔπαυσαν ν' αὐξάνουν καὶ ἡ Κυβέρνησις ἠναγκάσθη ν' ἀναγνωρίσῃ, ὅτι, κινδυνεύουσα ν' ἀχθῇ εἰς παραίτησιν, τῆς ἴτιο ἀδύνατον νὰ ὑποτάσσεται ἐπ' ἀπειρον. Οἱ στασιασταὶ ταχυδρομικοὶ ἄλλως τε διευτύσαν τὰς θελήσεις των διὰ τῆς πλεόν ἄκρας ἰταμότητος καὶ ἐπανειληγμένων ἀπειλῶν περὶ νέας ἀπεργίας. Οἱ ἄλλοι δημόσιοι ὑπάλληλοι, βλέποντες τὴν ἐπιτυχίαν τῆς μεθόδου ταύτης τοῦ ἐκφοβισμοῦ, ἤρχισαν μετ' ὀλίγων νὰ διατυπώσουν διεκδικήσεις. Διὰ νὰ ἰκανοποιηθῶν αὐταί, θὰ ἔπρεπε νὰ διπλασιασθῇ ὁ δημόσιος προϋπολογισμὸς καὶ κατὰ συνέπειαν ἢ φορολογία.

Ἀναμφιβόλως οἱ ὑπουργοὶ καὶ τὸ κοινοβούλιον μεριμνοῦν μετρίως διὰ τὰς συνέπειας τῆς ἀδυναμίας των, γνωρίζοντες καλῶς, ὅτι δὲν θὰ εὐρίσκωνται πλέον εἰς τοὺς θώκους των διὰ νὰ βαστάσουν τὴν ἀποτελέσμαται, ἀλλ' αἱ ἀξιώσεις εἶχον τὴν αὐτὴν ἀξίωσιν, ὥστε, ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν τοῦ κινδύνου νὰ προκληθῇ πολὺ ἢ κοινὴ γνώμη, παρέστη ἀνάγκη ποιάς τινας ἀντιστάσεως. Ἡ δευτέρα ἀπεργία τῶν ταχυδρομικῶν δὲν παρήλθε χωρὶς χρήσιμα ἀποτελέσματα. Καλὸν εἶνε νὰ ὑποφέρῃ ὀλίγον τὸ κοινὸν ἀπὸ ἀπεργίας ταχυδρομικῶν, σιδηροδρομικῶν κλπ. διὰ νὰ ἐννοήσῃ τί παρασκευάζει τὸ συνδικαλιστικὸν καθεστῶς. Τότε καὶ μόνον τότε, ἢ κοινὴ γνώμη, ἰσχυροτάτη σήμερον, θὰ στραφῇ ἐνεργῶς καθ' ὅλων τῶν ἐπαναστατῶν.

Ἄν ἐξηκολούθει ἡ ὑποταγὴ εἰς τὰς διαθέσεις τῶν στασιαστῶν, θὰ ἐδημιουργεῖτο Κράτος ἐν Κράτει, ὅπερ θ' ἀπέβαινε Κράτος κατὰ Κράτους. Ἦτο πραγματικὸς ἐμπαιγμὸς ἢ πρόθεσις μερικῶν χιλιάδων ἐργαζομένων νὰ σταματήσουν τὴν ζωὴν μιᾶς μεγάλης χώρας. Θὰ ἔμνευε κανεὶς ἐκπληκτικὸν ἐνώπιον τῶν παρακρούσεων ποῦ δύνανται νὰ γινῶνται ἐντὸς ἀναπήρων ἐγκεφάλων, ἂν δὲν ἐνθυμεῖτο κατὰ τὸ παρὸν κίνημα μιαν τῶν περιπτώσεων ἐκείνων διανοητικῆς ἐπιδημίας δημοσιογυμνῆς διὰ τῆς μεταδόσεως καὶ συνηθεσίαις εἰς ἐποχὰς τεταραγμένων καὶ αἰτίνας δὲν θὰ ἐξέπληττον τοὺς ἐξοικειωμένους μετ' αὐτὴν ψυχολογίαν τῶν μαζῶν.

Πρέπει νὰ μάθῃ κανεὶς ν' ἀμύνεται καὶ μάλιστα χωρὶς φόβου. Ὁ φόβος, ὁ φοβερός αὐτὸς σύμβουλος, ὑπῆρξε πάντοτε ἢ ἀφετηρία αἱματηρῶν ἀνωμαλιῶν καὶ ὄλων τῶν στρατοκρατικῶν δεσποτισμῶν τοὺς ὁποῖους αὐταὶ συνεπέφθον. Πιστεύει κανεὶς ἀληθῶς, ὅτι οἱ ταχυδρομικοὶ ὑπάλληλοι, οἱ διδασκαλοὶ, κλπ. θὰ εἶχον τολμήσῃ νὰ μεταχειρίζονται τὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποῖαν ἀνέγραψαν αἱ ἐφημερίδες, ἂν δὲν ἦσαν βεβαίως περὶ τοῦ φόβου, τὸν ὁποῖον ἐνέπνεον οἱ λόγοι των; Εἶνε δυνατόν νὰ γίνῃ διὰ μιαν στιγμὴν ἀνεκτόν, ὅπως οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι, ἀμειψόμενοι παρὰ τοῦ Κράτους, κηρύσσουν τὸν ἀντιπatriωτισμὸν καὶ τὸν ἀντιμilitarισμὸν, τοῦτέστι τὴν καταστροφὴν τῆς κοινωνίας, ἐκ τῆς ὁποίας ἀποχοῦν; Πρέπει νὰ γίνῃ δεκτόν, ὅπως οἱ διδασκαλοὶ ἐκφράζονται καθ' ὅν τρόπον ἔπραξεν εἰς ἕκ τῶν πληρεξουσιῶν ἐκπροσώπων των εἰς δημοσίαν συγκέντρωσιν;

«Πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς χειραφετήσεως τοῦ προλεταριάτου, διεκδικῶ διὰ τοὺς διδασκαλοὺς τὸ δικαίωμα νὰ ἐγγραφοῦν εἰς τὰ Ἐπιμελητήρια Ἐργασίας, εἰς τὴν Γενικὴν Συνομοσπονδίαν Ἐργασίας (C. G. T.) καὶ τὸ δικαίωμα νὰ ἐνοτάξουν εἰς τὸν ἐγκέφαλον τῶν παιδιῶν τὸ μῖσος κατὰ τῆς μπουρζουαζίας».

Δὲν εἶνε δυνατὴ ἡ συζήτησις μετ' ἀντιπαρταγμένους παρὰ μερικῶν δημοσίων. Οἱ κύριοι οὗτοι, οἵτινες θορυβῶδως παραπονοῦνται, ἀνῆκουν ἐν τῇ πραγματικότητι εἰς μιαν τῶν πλεόν προνομίωχων μερίδων τῆς ἀστικῆς τάξεως. Ἀπεκάλυφθη τὸ διασκεδαστικὸν παράδοξον, ὅτι ἐνῶ ὁ ἀρχηγὸς οὗτος τοῦ κινήματος τῶν ταχυδρομικῶν ἀπελάμβανεν ἀποδοχῶν 6.000 φράγκων καὶ ἡ σύνταξις του θὰ ἀνῆρχετο εἰς περισσότερα τῶν 3.000 κατέτασεν ἑαυτὸν μεταξὺ τῶν προλεταριῶν! Ἄν ὁ συνδικαλισμὸς ἐθριάμβευε, οἱ μισθοὶ ὄλων αὐτῶν τῶν ὑπαλλήλων θὰ κατήρχοντο ταχέως εἰς τὰ ἐπίπεδα τῶν μισθῶν τῶν ἐργατῶν.

Διαρκούσης τῆς ἀπεργίας τῶν ταχυδρομικῶν παρέστημεν εἰς τὸ σπάνιον θέαμα μιᾶς Κυβερνήσεως, τῆς ὁποίας ἢ

μία μερὶς εἶχε περιέλθῃ εἰς πλήρη διάστασιν πρὸς τὴν ἄλλην. Διότι ὄντως ἀπὸ τί, πράγματι, συνίσταται ἡ Κυβέρνησις μιᾶς χώρας; Δὲν εἶνε μόνον τὸ κοινοβούλιον, ποῦ ψηφίζει τοὺς νόμους καὶ μιὰ δωδεκάς ὑπουργῶν, ποῦ διατάσσει τὴν ἐφαρμογὴν των. Εἶνε προπαντὸς τὸ ἑκατομύριον τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων, ποῦ τοὺς ἐκτελεῖ καὶ μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ κρατικὴ ἐπιβολὴ διασκορπίζεται. Ἄν οἱ ὑπάλληλοι αὐτοὶ στασιασοῦν, τὸ Κράτος ἐξαφανίζεται. Τοὺς ὑπουργοὺς ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ τοὺς ἀντιπαρέλθῃ, ἀλλὰ πῶς νὰ στερηθῇ τῶν ὑπαλλήλων εἰς μιαν ὄργανωσιν τοιαύτου κρατισμοῦ, ὡς παρ' ἡμῖν; Ποτέ, εὐτυχῶς, δὲν θὰ παρουσιασθῇ οὐδ' ἡ σικιὰ μιᾶς δυσχερείας πρὸς ἀντικατάστασιν των. Χρειάζονται χρόνια διὰ νὰ γίνῃ κανεὶς μηχανολόγος ἢ σιδηροδρομικὸς, ἀλλὰ μερικὰ ἐβδομάδες ἀρκοῦν πρὸς κατασκευὴν ἐνός ἐξαιρέτου προῖσταμένου ὑπηρεσίας, ἐνός συμπαθοῦς διευθυντοῦ ταχυδρομείου, ἐνός καλοῦ ἐφόρου, ἐνός τελείου διανομῆς. Εἰς τὴν ἀτέμνημα ταύτην στρατιάδων τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων, οἱ τεχνικοὶ, τῶν ὁποίων τὸ ἐπάγγελμα ἀπατεῖ ὄλην τὴν εἰδικὴν προπαιδείαν, ὡς οἱ τηλεγραφεῖται, ἀποτελοῦν ἐξαιρέσιν.

II

Ὁ Ἐπίκτητος εἶπε: «Ὁὐ τὰ πράγματα ταραττεῖ τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ τὰ περὶ τῶν πραγμάτων δόγματα». Ἴδου ἀκριβῶς ὁ κίνδυνος τῆς παρουσίας ὄρας. Ὁ κίνδυνος δὲν ὑφίσταται ἐντὸς τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ἐντὸς τῶν ψευδαισθήσεων, ποῦ προκαλοῦνται ἐξ αὐτῶν καὶ τῶν ἰδεῶν ποῦ τὰς δημιουργοῦν. Αἱ χιμαιραὶ μόνον κινοῦν τοὺς λαοὺς, ἢ δὲ ἱστορία δεικνύει, ὅτι ἐχρειάσθησαν αἰῶνες ἀγώνων καὶ ποταμοὶ αἵματος διὰ νὰ κλονισθῇ ἡ δυνάμις ὀρισμένων φασμάτων.

Εἰς καμμίαν ἐποχὴν ἢ τύχῃ τῶν λαϊκῶν τάξεων ἦτο τὸσον ἠνωμένη ὅσον εἰς τὴν σημερινήν, ὅπως ἀπέδειξε κάλλιστα ἢ ἔφρασε τοῦ κ. d' Avenel. Εἰς καμμίαν, ἐν τούτοις, ἐποχὴν αἱ τάξεις αὐταὶ δὲν ἐξέπεψαν παράπαν τὸσον ζωηρά. Αἱ διαφοραὶ τῶν συμφερόντων θὰ ἦτο εὐκολοὶ νὰ συμβιβασθοῦν. Ἐκεῖνο ποῦ δὲν συμβιβάζεται εἶνε τὰ μῖση καὶ οἱ φόβοι, ποῦ ἔσπειραν οἱ πολιτεύομενοι, ποῦ κολακεύουν χυδαίως τὰ πλήθη. Βλέπομεν τώρα τὴν ἀνθισιν.

Ἡ διανοητικὴ μεταδοτικὴ κατέστη ἐν τῇ θυσίᾳ γενικὴν. Ὁ σοσιαλισμὸς πρὸ ὀλίγων ἐτών, ὁ συνδικαλισμὸς καὶ ὁ ἀναρχισμὸς σήμερον, κατέστησαν πανάκειαι προσφερόμενοι δι' ὅλα τὰ κακά. Τὰ πλήθη, ἐμπεποτισμένα ἀπὸ νέα δόγματα, συνίστανται ἐξ ἑτερογενῶν μίγματος θερμοαἰμῶν ἀρριθιστῶν, πεισμῶν φανατικῶν, δυσηρεστῶν μὲν ἀνεπιστημιακῶν, κλαυθμηρῶν ἀνθρωπιστῶν, καὶ μιᾶς μάξης συμπαθῶν ἠλιθίων, ποῦ ἀκολουθοῦν ὅλα τὰ κοινωνικὰ κινήματα, διότι ἡ ἀσθενὴς τῶν διανοητικότητος τοὺς καταδικάζει ν' ἀκολουθοῦν πάντοτε κάτι. Αἱ σύγχρονοι πίστεις: κολεκτιβισμὸς, ἀναρχισμὸς, συνδικαλισμὸς κλπ. βασίζονται μόνον ἐπὶ τῶν ὄπταισιν τῶν ὀπαδῶν των περὶ τοῦ μέλλοντος. Αἱ ὄπταισαι αὐταὶ μόνον πάντοτε χιμαιρικά, διότι τὸ μέλλον εἶνε ἀδύνατον, ἀλλὰ δὲν παύουν ν' ἀποτελεῖ ἰσχυρὰ ἐλατήρια δράσεως.

Ἡ αὐξουσα τὸλμη τῶν ἐπαναστατικῶν κομμάτων προέρχεται πρὸ παντὸς ἐκ τῆς μεγάλης λιποψυχίας τῶν κυβερνῶντων, τῶν ὁποίων ὁ ἔμφροδος ἀνθρωπισμὸς εἶνε ἐντελὸς καταστροφικός. Οὐδέμια ψευδαίσθησις περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀδυναμίας αὐτῆς εἶνε δυνατὴ. Εἰς τὸ ἐνδιαφέρον βιβλίον του «Reflexions sur la violence» ὁ κ. Georges Sorel, ὑπερασπιστῆς τῶν σοσιαλιστικῶν θεωριῶν, δίδει τὴν ἀκόλουθον διατύπωσιν:

«Ὁ πλεόν προδιοριστικὸς παράγων τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς εἶνε ἡ ἀναθρία τῶν κυβερνῶντων. (Volontarisme du Gouvernement)... Δὲν ἐχρειάζεται πολὺς καιρὸς εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν (ἐργατικῶν) συνδικατῶν νὰ κατανοήσουν αὐτὴν τὴν κατάστασιν. Διδάσκουν εἰς τοὺς ἐργάτας, ὅτι δὲν πρόκειται νὰ ζητήσουν εὐνοίας, ἀλλ' ὅτι πρέπει νὰ ἐκμεταλλεῖσθαι τὴν δειλίαν τῶν μπουρζουαζῶν διὰ νὰ ἐπιβάλουν τὴν θέλησιν τοῦ προλεταριάτου... Μία κοινωνικὴ πολιτικὴ βασιζομένη ἐπὶ τῆς δειλίας τῶν μπουρζουαζῶν, ἢτις δειλία συνίσταται εἰς τὴν διαρκὴ ὑποχώρησιν ἐνώπιον τῶν ἀπειλῶν τῆς βίας, δὲν ἦτο δυνατόν παρὰ νὰ δογηθῇ εἰς τὴν ἰδέαν, ὅτι ἡ μπουρζουαζία εἶνε καταδικασμένη εἰς θάνατον καὶ ὅτι ἡ ἐξαφάνισις τῆς εἶνε πλεόν ζήτημα χρόνου».

Πειπεισμένοι περὶ τοῦ φόβου, τὸν ὁποῖον ἐμπνέουν, οἱ ἐπαναστάται σοσιαλισταὶ ἐντείνουν καθ' ἑκάστην τὰς ἀπειλάς των. Περὶ τούτου δύναται τις νὰ κρίνῃ ἐκ τοῦ προσφάτου προγράμματος τῆς Federation Socialiste de la Seine:

«Γιὰ τὸν ἀγῶνα του, ποῦ δὲ θὰ τελεῖται, παρὰ μετ' αὐτὴν καπιταλιστικὴν κοινωνίαν καὶ μετ' αὐτὴν καπιταλιστικὸν κράτος τὸ ἴδιον, καὶ μετ' αὐτὸ πέρασμα ἐπὶ γῆρας τοῦ προλεταριάτου τῶν ὀλικῶν καὶ τῶν ὄργανων τῆς παραγωγῆς, τῆς ἀγορᾶς καὶ τῶν συνλλαγῶν, τὸ κόμμα ἐφαρμόζει ὅλα τὰ μέσα τῆς δράσεως, ἀνελάμβαν μετ' ἐπιποθέσεως: δράση ἐκλογικὴ καὶ κοινοβουλευτικὴ, δράση ἀμειψισμῶν (ἐπαναστατικῆς), γενικὴ ἀπεργία καὶ ἐνοπλῆ ἐξέγερσις.
» Μ' αὐτὴν τὴν ἐνοία διακηρύσσει τὸ κόμμα πῶς ἡ ἰδέα τοῦ κολλε-

κτισμοσ ή κομμουνισμοσ θά εφαρμοστέι με μιά προπαγάνδα που θά φτάσει ως τά πέρατα της 'Υπαθρου με τό σκοπό νά ξεπνήσει παν- τού τό πνεύμα της άνταρσίας.»

Δέν χρειάζεται, έννοείται, νά ερωτήση κανείς αυτούς τούς άγρίους κρατίστας δογματικούς ποίας συνεπίας θά ελχεν ή πραγματοποιήσις των όνειρών των. Δέν βλέπουν τόσο μακράν και δέν σκέπτονται παρά νά καταστρέψουν. Δύνονται όμως κανείς νά διαπιστώση ως βέβαιον, ότι άν μία κακοποιός θεότης εξέπιλήρου δι' ένός νεύματος όλας τάς επαναστατικές εσχάς, και μετέβαλε την κοινωνίαν κατά τάς επιθυμίας των, ή τύχη των έργων υπό τό συνδικαλι- στικόν καθεστώς θά ήτο άπείρωσ σκληρωτέρα από σήμε- ρον.

Περί του μακρουού τούτου μέλλοντος οι επαναστάται δέν άσכולούνται καθόλου. 'Ο σκοπός των εινε νά προκαλέ- σουν λαϊκάς εκρήξεις και τόν σκοπόν τούτον επιτυγχάνουν πλήρως. Οι κοινοβουλευτικοί σοσιαλισται, οι όποιοι φαντά- ζονται ότι θά διαγετεύουν προς όφελός των την λαϊκήν όργην, σφάλονται πολύ και παραδίδονται περισσότερον εις ψευδαισθήσεις, όταν πιστεύουν, ότι θά καθυραχάσουν τούς άναρχικούς διά παραχωρήσεων, τάς όποιας ούτοι δέν διεκ- δικούν σοβαρώσ, ως λ. χ. διά της κρατικοποιήσεως των σι- δηοδρομών και του φόρου επί του εισοδήματος.

Ούδεμία ψευδαισθησις επιτρέπεται περί των άποτελε- σμάτων των μέτρων τούτων, όταν βλέπωμεν προς ποίαν πλευράν στρέφονται προσθετικώς αι εργατικά μάζαι. Μή- πως στρέφονται προς τούς εισηγητάς των μεταίαν τούτων μεταρρυθμίσεων, ή στρέφονται προς τά επαναστατικά συν- δικάται, τά όποια ούδέν άλλο ύπόγονται, παρά την βίαιαν καταστροφήν της κοινωνίας μέσω ένός εμφυλλίου πολέμου; 'Εκτός των ελατηρίων οικονομικής φύσεως, τά όποια δέν θά εξετάσω ένταύθα, μία προφανής αίτια προσδιορίζει τόν νέον αυτόν προσανατολισμόν των εργατικών τάξεων προς τούς επαναστάτας. Μεταξύ των ντροπαλών κυβερνητών, κυ- πτόντων ένώπιον όλων των άπειλών και μιάς εξουσίας αυ- ταρχικής, στερρώσ οργανωμένης, όπως ή εξουσία της 'Ερ- γαστικής Συνομοσπονδίας, τό πλήθος δέν εύρίσκειται εις δυσκόλαν έκλογής. Διευθύνεται έξ ένότικτου, όπως πάν- τοτε, προς την πλευράν εκείνην, όπου αισθάνεται μίαν ένερ- γητικην επιβολήν και άκλονήτους πεποιθήσεις.

Εινε αδύνατον νά παραγνωρισθί, ότι ή επαναστατικός συνδικαλισμός κατέχει μίαν ισχυράν επιβολήν. 'Οδηγεί βε- βαιώς τάς εργατικάς μάζας, που κύπτουν υπό τόν ζυγόν του με μέσα, ένώπιον τών όποιων θά έδίσταζον οι σκλη- ρότεροι δεσπότη. Μολοντί όμιλούν όλίγον, οι έπιφοβοι αυτοί δεσπότη γνωρίζουν νά κάμουν τάς φαινομενικώς πλέον άπειθαρχήτους μάζας νά τούς ύπακούουν. 'Αφίνον- τες εις τούς αδύνατους τάς μακρηγορίας, περιορίζονται εις την δράσιν. Αί αποφάσεις των διατυπώνται παρά μιάς επι- τροπής σχεδόν πάντοτε άνωώμου, αι άπεργία διατάσσου- νται διά παραγγελμάτων, ή διά μιάς διαταγής μετασθιθαζο- μένης διά ποδηλάτου παρ' ένός έντεταλαμένου, ό όποιος δέν έχει νά παράσχη εξηγήσεις. Πάσ ό άνθιστάμενος καθίστα- ται έντός όλίγου άκίνδυνος παρά συτρώφων πανευτυχών διότι έτσι φαίνονται σπουδαίοι ζηλωται εις τά όμματα των κυρίων των. Θά ένθυμείται τις την περιπέτειαν του έργοδη- γού του Hersegarne, που ειχε την τόλμην, μετά μίαν διατα- γήν αποθάλλουσαν αυτόν εκ του συνδικάτου, νά μετασθί- διά νά ζητήση τις «βαλίτσας του» και ό όποιος δέν διέφυγε τόν θάνατον, παρά δι' έπεμβάσεως της χωροφυλακής, ήτις τόν άνέσυρεν εκ των χειρών των έργων εις αξιοδάκρυτον κατάστασιν. Εις έν καπινεργοστάσιον, μία καπινεργάτρια ύπέστη τελευταίως άνάλογον τύχην, έπειδή έτόλμησε νά δεχθί μισθόν άνωτερον εκείνου τόν όποιον ειχεν όριση τό συνδικάτον.

"Όλοι λοιπόν αι διαταγαί εξετελούντο άλλοτε, όσον- δήποτε και άν υπερέβαιον τά όρια της καθαράς παρα- φροσύνης. Εις τό Hasebrouck οι έργάται παρέτειναν επί μήνας την άπεργίαν κατόπιν διαταγής ένός έκπροσώπου του συνδικάτου, έπειδή οι διευθυνται ένός ύφαντουργικου έργοστασίου επέτρεψαν εις έαυτούς νά εγκαταστήσουν εις την θέσιν των παλαιών των μηχανημάτων τελειοποιημένας μηχανάς, έν χρήσει άλλως τε έν 'Αμερική από δεκαετίας. "Αν οι σιδηρόδρομοι δέν ύπήρχον, άμφισβόλλω άν ή εγκα- τάστασις των θά ήτο δυνατή σήμερον έν Γαλλία, με την σύγχρονον εργατικήν νοοτροπίαν και την άδυναμίαν των κυβερνώτων.

Τοιαύτα παραδείγματα εινε άναγκαία εις εκείνους, που πιστεύουν, ότι λαϊκά συλλογικά πρόσωπα εινε ικανά νά λογικεύονται. 'Η ύπεροχή των δημεγεργών της Συνομο- σπονδίας των 'Εργατών εινε ακριβώς ότι κατενόησαν, ότι αι μάζαι ούδέποτε λογικεύονται και δέν ύποτάσσονται παρά εις την δύναμιν ή εις τό γόητρον. 'Επίσης άποκρούουν αι μάζαι την καθολικήν ψήφον και κηρύσσουν τό δικαίον των

μειοψηφιών, δηλαδή όλίγων δημεγεργών των συνδικάτων. Τό δικαίον τούτο, άσφαλώς ελάχιστα δημοκρατικόν, θά κα- ταλήξη έν τούτοις νά επιβληθί, διότι αι μάζαι τό δέχονται εύπειθώς.

III

'Ο κίνδυνος του επαναστατικού κινήματος δέν συνίστα- ται μόνον εις τάς παρ' αυτού διαπραττομένας βιαιότητας, διότι αυται δέν διαρκούν. Συνίσταται κυρίως, τό επανα- λαμβάνω, εις την διανοητικήν άναρχίαν, την διαδιδομένην διά της όδοϋ της μεταδόσεως μεταξύ όλων των κοινωνικών τάξεων. Ούτως εγεννήθη ή άπεργία των ταχυδρομικών ύπαλλήλων, ή άλλην των αστυφυλάκων της Λυών, ή έξέγερ- σις των διδασκάλων, τά συνδικάται των δημοσίων ύπαλλή- λων κλπ. 'Ενώπιον αυτών των προσπαθειών εκφοβισμού, ή κυβέρνησις, ύποχωρούσα πάντοτε, ένίσχυσεν εις την ψυχην των στασιαστών την πεποίθησιν, ότι άρκου αι άπειλαι διά την επιτυχίαν. Κυμαινόμενοι μεταξύ των αντιθέτων συμπε- ρόρων, βλέποντες όπισθεν παντός στασιαστού τόν ψηφο- φόρον της άριον, οι νομοθέται χάνουν πάσαν έννοιαν του μηχανισμού των οικονομικών άναγκαιοτήτων και ψηφίζουν εις την τύχην, — χωρίς νά προβλέπουν τάς συνεπίας — νό- μους άντιφατικούς, άφ' ης αι άπειλαι γίνονται λίαν θορυ- βώδεις. "Οντες άλλως τε άνθρωπισται και πάντοτε φοβι- σμένοι, πείθουν έαυτούς, ότι επί τέλους οι φανασκοί ούτοι έχουν και όλίγον δικαίον, ότι άναμφισβόλως εινε θλιθερόν νά βλέπη κανείς λεηλατημένα εργοστάσια, φουευμένους στρατώτας, καεστραφένους βιομηχανίας, άλλ' ότι πρέπει νά επιβελίξουν επείκειαν έναντι των παρασπληνηθέντων. Δέν εινε άρα γε βέβαιον, ότι με καθόλου νόμους οι παραπληνη- θέντες θά επανέλθουν εις τό καθήκον και θά γίνουν φρόνι- μοι; Σπεύδουν συνεπίως νά άμνηστεύουν εκείνους, οιτινες, άφου κατέσφαξαν πολλούς, ή διέπραξαν πολλούς έμψη- σιμούς ύφίστανται μερικών ήμερών φυλάκισιν. "Αν σημειωθί ύποτροπή, τούτο όφείλεται — κατά την γνώμην των — προ- φανώς εις τό ότι οι νόμοι δέν ήσαν έπαρκώς καλοί, και σπεύδουν νά κάμουν άλλους.

Τοιουτρόπως έγκαθίσταται, τόσο εις τό κοινοβού- λιον, όσον και εις όλόκληρον την αστικήν τάξιν, μία πνευ- ματική κατάστασις εκ των πλέον επικινδύνων, διότι ή πνευ- ματική αυτή κατάστασις δημιουργεί την άτιμόσφαιραν της άναρχίας, όπου είμεθα ήδη βυθισμένοι. 'Ο κ. Ραυμόνδος Πουανκαρέ έπεσήμανεν ακριβέστατα τάς συνεπίας της νέας ταύτης νοοτροπίας των Ιθινουσών τάξεων εις ένσ εκ των άραιότερων του λόγων:

«Όταν ή κολλεκτιβισμός μας επιδεικνύει, μέσα εις μίαν αλιαν ύπαστασιν, την όσιν, όπου ή άνθρωπότης θ' άνακουθί έντός της τελείας Ισοτήτος, από τούς προαιωνίους της μόχθους — μένομεν άπιστοι... "Αλλ' είμεθα άρα γε βέβαιοι, ότι δέν διευκολύνομεν ποτέ άσυσσώθητος ήμεσις οι ίδιοι τούς σκοπούς αυτών των άνευροπόλων; Μειδιώνν δια τάς όστα- πίας των, διαμαρτυρούμεθα κατά της πολιτικής των, την όπισαν πιστεύομεν ότι άποσητευτική και χιμαρική, και όμως καθ' έκάστην, με την ψευ- δαισθησιν ότι καθησυχάζομεν την συστηματικήν των έχθρότητα, τούς πα- ραδίδομεν τεμάχια των πεποιθήσεών μας.»

Τούτο, άλλοιόμοιον, έπραξεν ό ίδιος ό έξεχος πολιτικός άνήρ, δεικνύων τοιουτρόπως την ύποσυνείδητον δύναμιν της πνευματικής ταύτης καταστάσεως, την όποιαν τόσοσ διαυγώς περιγράφει. Οι συνάδελφοί του της Γερουσίας έστηρίζοντο επ' αυτού δια νά πολεμήσουν την κρατικοποίη- σιν του δικτικού σιδηροδρομικού δικτύου. "Αν και ήτο ό μό- νος Ικανός νά άποσοδήση ένα τοιοϋτον καταστροφικόν νομο- σχέδιον διά τά δημόσια οικονομικά μας, ό Ρ. Πουανκαρέ άπέσχε. 'Ο φόβος εινε ισχυρός μετατροπέυς γνωμών. 'Ιδού διατί διαπιστοϋνται τόσοσ άντιφάσεις μεταξύ λόγων και έρ- γων των πολιτικών. Είδομεν πρωθυπουργόν διαμαρτυρούμε- νον εις λόγον του κατά των «έγκληματικών άσυναρτησιών» των συνδικάτων. 'Η διαμαρτυρία αυτή δέν τόν ήμπόδιε — ως έγραψε μία έφημερίς — νά συνεχίση νά πληρώνη εις βά- ρος των περιουσιών των φορολογουμένων την αντιπατριωτι- κήν προπαγάνδαν υπό τό πρόδημα των επιχορηγήσεων προς τά συνδικάται. "Εν των πλέον δρατών χαρακτηριστι- κών της συγχρόνου νοοτροπίας των λατινικών λαών εινε ή κατάπτωση της βουλήσεως, και εις αυτάς άκόμη — θά έλεγα: π ρ ο π α ν τ ο ς — τάς ύψηλότερας διανοίας. Λοι- πόν εις την έξασθένειν αυτήν του χαρακτήρος και όχι της διανοίας, όφείλεται ή έξαφάνισις μεγάλων λαών από τό προσκήνιον της Ιστορίας.

IV

'Εκτός των εμφανών και άμέσων αίτιών των τά γεγο- νότα εινε προσδιωρισμένα παρά μιάς αλύσεως έμμέσων ειρ- μών. Εις τόν όρατόν σπόρον ένυπάρχει τό άόρατον δέν- δρον. Αί πολιτικά κρίσεις των συγχρόνων καιρών μας

πλήρωςον διὰ τῆς βιαιότητός των, ἀλλὰ συνοδεύονται, καὶ συχνὰ δημιουργοῦνται ἀπὸ πολλὰς ἄλλας κρίσεις. Τὸ σύνολον των ἀποκαλύπτει μίαν βαθειὰν διασάλευσιν τῶν πνευματικῶν.

Ἄρκει νὰ ρίψῃ τις βλέμμα γύρω του διὰ νὰ διαπιστώσῃ, ὅτι ἡ παρούσα ἐξάρθρωσις ἐπιδρᾷ ἐφ' ὅλων τῶν ἠθικῶν δυνάμεων, ἐληθῆν στύλων ἐνὸς λαοῦ. Κρίσις τῆς οἰκονομίας, ἥτις διαλύεται καὶ δὲν ἀυξάνεται παρὰ πολὺ βραδέως, κρίσις τῶν ἀναγκῶν, ἀύζουμένων πολὺ ταχύτερον ἀπὸ τὰ μέσα τῆς καλύψεώς των, κρίσις τῆς αὐθεντίας, τὴν ὅποιαν οὐδεὶς σέβεται, διότι ἡ ἰδέα τῆς ἰσότητος ἐκτοπίζει ἕως τὰς ὑπεροχάς, κρίσις τῆς ἠθικῆς, ἥτις κρημνίζεται, ἐνῶ ἡ ἐγκληματικότης ἀυξάνει εἰς τεραστίαν ἀναλογίαν, κρίσις τῆς βουλήσεως, ἥτις καταπίπτει ἡμέραν τῆ ἡμέραν, κρίσις τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων οἵτινες στασιάζουν, τῶν δικαστῶν μὴ τολμώντων πλέον ν' ἀπονεύμουν δικαιοσύνην, τῶν διδασκάλων, διδασκόντων τὴν ἀναρχίαν, κλπ. Τὰ συνδύματα, τὰ ὅποια πολλαπλασιάζονται, δὲν συγκεντρώνουν τίποτε ἄλλο παρὰ τὰς δυσαρρεσκείας καὶ τὰ μίση: μίσος κατὰ τῆς πατριδος, κατὰ τοῦ στρατοῦ, κατὰ τοῦ κεφαλαίου, κατὰ τῶν ἱκανοτήτων. Ἄληθός ἐ διανοητικὸς ἐξοπλισμός, ὁ σχηματισμένος παρὰ τῆς κληρονομικότητος, σημαίνει ὅτι εἶνε ἱκανὸς πρὸς ἀντίστασιν, διὰ νὰ ἐξηγηθῇ τὸ γεγονός, ὅτι μίαν κοινωνίαν, οὕτω ἐξαρθρωμένην, κατορθώνει νὰ διατηρεῖται ἀκόμη.

Ἀπὸ τῆς κορυφῆς μέχρι τῆς βάσεως τῆς κοινωνικῆς κλίμακος, ἡ πειθαρχία ἐξαφανίζεται καὶ ἡ αὐθεντία ἐκλείπει. Ἐντὸς τῆς γενικῆς ἀπῆς κατασφαθρῶσεως οἱ ἰθύνοντες δὲν ἀντιτάσσουν παρὰ μίαν ἥρεμον μοιραλοεσίαν. Ἐκεῖνοι, οἵτινες ἄλλοτε διέτασσον, τώρα δὲν σκέπτονται παρὰ νὰ ὑπακούουν. Ὁ κ. Aulard, καθηγητῆς τῆς ἱστορίας ἐς τὴν Σορβόννην, ἔθηκε προσφάτως ἐν παραύθειμα τῆς πνευματικῆς ταύτης καταστάσεως, τὸ ὅποιον θὰ ἔπρεπε νὰ τὸν διδάξῃ καλύτερον περὶ τῆς λαϊκῆς ψυχολογίας, παρὰ τὰ ὅρη τῶν χαρτιῶν, τὰ ὅποια περιυλλένει οὗτος περὶ τῆς ἐποχῆς τῆς Ἐπαναστάσεως. Ὁ πεπεισμένος λοιπὸν οὗτος θαυμαστῆς τῶν ἀρετῶν τῶν μαζῶν ὑπεγρεώθη, λόγω καθυστασιώσεως τοῦ σιδηροδρόμου, νὰ μεταβῇ μίαν πρωΐαν ν' ἀναζητήσῃ εἰς ἓνα μενάλον σταθμὸν τῶν Παρισίων, τὴν βαλιτζάν του, τὴν ὅποιαν εἶχεν ἀφήσῃ πρὸς φύλαξιν. Ὁ γὰρ ὁ προσωρισμένος διὰ τὰς ἀποσκευὰς ἦτο κατειλημένος ὑπὸ τεσσάρων περιπατούντων ἀχθοφόρων. Οὗτοι κινόντες ἐκ τοῦ σεμνοῦ ἔθους τοῦ καθηγητοῦ, ὅτι δὲν ἐπρόκειτο περὶ τοξέφιδιτῶν ὀγκῆς, παρὰ τοῦ ὁποίου θὰ ἠδύνατο ν' ἀνοσμεῖνον σοθάρων τὸ φιλοδῶρημα, διεπίστωσαν ὡς ἀνωφελεὶς νὰ ἀνησυχῶσιν καὶ ἐξηκολούθησαν τὸν περιπάτον των. Ὀλίγον ταπεινωμένους ἐκ τῆς περιφρονητικῆς ταύτης ἀδιαφορίας τῶν ὁ καθηγητῆς παρεπονέθη εἰς τὸν προϊστάμενον τῶν ἀχθοφόρων, ὅστις ἔγραψεν ἐπὶ γραφείου τινὸς πλησίον. Ὁ τελευταῖος οὗτος ἀνεγνώρισεν ὅτι ὁ συζητητῆς του εἶχε πληρέστατα δίκαιον, ἀλλὰ προσέθεσεν ὅτι, μὴ διαθέτων οὐδεμίαν ἐπιβολὴν ἐπὶ τῶν ὑφισταμένων του, δὲν ἠδύνατο παρὰ νὰ παραδώσῃ ὁ ἕως τὴν βαλιτζάν, καὶ ἐξώθησεν τὴν ὑποχρεωτικότητά του μέχρι τοῦ σημείου νὰ τοποθετήσῃ αὐτὴν ἐφ' ἐνὸς χειραμαξίου τοῦ ὁποίου ἐκύλισε πρὸς τὴν θύραν τῆς ἐξόδου. Οἱ τεσσάρους ἀχθοφόροι, οἵτινες εἶχον στραφῆ κατὰ τὴν πρὸς τὸ σημεῖον τῶν διαπροσκαματεύσεως, ἀντελήφθησαν τὸν ἐλιγμὸν. Ἀπηλπασμένοι ἐκ τῆς ἔνδεκαμένης ἀπωλείας τοῦ πουρμπουάρ, μολοντί μετριωτάτου, ἔβρευσαν πρὸς τὸν προϊστάμενον των, τὸν ἐστόλιον δι' ὕβρεων καὶ τὸν ἠπειλῶσαν ν' ἀφήσῃ ἐπὶ τόπου τὴν βαλιτζάν, ἐπὶ ποινῇ ξυλοκοπήματος. Ὁ προϊστάμενος διέφυγε δραματικῶς ζητήσας παρὰ τῶν ὑφισταμένων του ταπεινώτατα συγγνώμην.

Γνωρίζω καλῶς, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἔγῃ τις ἀπειορίστον ἐμπιστοσύνην εἰς τὰ λεγόμενα ἐνὸς καθηγητοῦ τῆς ἱστορίας, ἱκανωτέρου νὰ περισυλλέγῃ ὀλικόν, παρὰ νὰ τὸ ἐξηγήσῃ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ποσότησιν ἀκόμη, ὅτι τὸ προσηγμένον ἐπιστόδιον — μὴ διαψευσθὲν ἄλλως τε παρὰ τῶν ἔνδιαφερομένων — εἶνε κατὰ τὸ ἥμισυ μόνον ἀκριβές, δὲν παύει ἐν τούτοις νὰ εἶνε ἀρκούντως διδακτικόν. . .

V

Ἡ κοινωνικὴ ἀναρχία δὲν ἐκδηλοῦται μόνον εἰς τὰ κατώτερα στρώματα τῆς κοινωνίας. Εἶνε, ὅπως ὄλαι αἱ διανοητικαὶ ἐπιδημίαι, μίαν νόσος κατ' ἐξοχὴν μεταδοτικῆ. Ἡ διανοητικὴ μεταδοτικότης ὀδηγεῖ σήμερον καὶ αὐτοὺς τοὺς συντηρητικούς, νὰ συμμαχῶσιν μετὰ τῶν χειροτέρων ἀναρχικῶν. Εἶδομεν προσφάτως τὸν Ἀρχιεπίσκοπον τῶν Παρισίων νὰ συναδελφούται μεθ' ἐνὸς τῶν ἡγετῶν τῆς Ἐρντακτικῆς Συνομοσπονδίας. Εἰς ἓν πρόσφατον καθολικὸν Συνέδριον, τὸ δικαίωμα τῆς ἀπεργίας, ἰθλασθῆ τῆς ἐπαναστάσεως, τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων, ὑπεστηρίχθη ζωηρῶς παρ'

ἐνὸς ἱερέως. Ἡ ἀνάγκη μίαν χυδαίαν δημοτικότητος δὲν ἀναπτύσσεται λοιπὸν μόνον εἰς τοὺς προχωρημένους σοσιαλιστάς, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς συντηρητικούς, οἱ ὅποιοι θὰ ὤφειλον νὰ εἶνε οἱ πλέον ἀκαμπτοὶ στυλοβάται τῆς κοινωνίας.

«Δύνανται — ἔγραφε τὸ «Temps» — νὰ συνεργήσουν γόνιμος εἰς τὴν ἐρείπωσιν ἐνὸς κοινωνικοῦ καθεστώτος, μετὰ τῶν κυρίων ἐπωφελητῶν τοῦ ὁποίου εὐλοκοῦνται. Ἐς πρὸς τὸ ν' ἀποκαμίσουν οἱ ἴδιοι πολιτικὸν τὸ βρελος, τούτο ὀποτελεῖ οὐτοπιαν, χίμαιραν! Οἱ συνδικαλισταὶ καὶ οἱ ἐπαναστάται θὰ ἐξυπηρετοῦντο ἴσως παρ' αὐτῶν, ἀλλὰ δὲν θὰ τοὺς παρεχόρουν τίποτε.»

Πρωτίστως διὰ τῶν προόδων τοῦ ἀντιπατριωτισμοῦ ἀποκαλύπτεται ἡ παρ' ἡμῖν ἀνάπτυξις τῆς ἀναρχίας. Εἰς τοὺς λόγους των, πλήρως ἐπαίμων πρὸς τοὺς διδασκάλους καὶ τὰ εὐλή τῶν Πανεπιστημίων, οἱ ὄπουργοι προσποιούνται ὅτι πιστεύουν, ὅτι ἡ ἐξέλιξις τοῦ ἀντιπατριωτισμοῦ καὶ τοῦ ἀντιμιλιταρισμοῦ — τοῦ λεγομένου herveisme — εἶνε τι τὸ ἐξαιρετικὸν ἐν Γαλλίᾳ. Ποῖον ἐλπίζουν νὰ εἰρωνευθοῦν; Καλύπτειν ἐν κακὸν δὲν σημαίνει θεραπεύειν.

Παρὰ τὴν συνήθη του ἐπιφυλακτικότητά ὁ κ. Ραυμόνδος Πουανκαρὲ δὲν παρέλειψεν εἰς πρόσφατον λόγον του νὰ ἐπιμείνῃ ἐπὶ τοῦ μεγεθῶς τοῦ κακοῦ. Ἄφου κατέδειξεν ὅτι οἱ ἀντιπατριῶται οὗτοι, οἱ ὅποιοι ἀρνοῦνται νὰ προσπίουν τὴν Γαλλίαν ἐναντι τοῦ ἐξωτερικοῦ, κηρύσσουσιν μετ' ἐνθουσιασμοῦ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον πρὸς ἐγκαθίδρυσιν τοῦ θριάμβου τοῦ κόμματός των, ὁ ρήτωρ προσέθεσεν ὕψότατα:

«Ὁ κ. Hervé εἶνε εἰς ἀπομονωμένους, ἓνα πνεῦμα φαντασκόπου, ποῦ τηρεῖ μίαν προσωπικὴν πολιτικὴν; Καὶ ἐπ' ὀλίγον ἐὰν ἐπρίπτομεν ἐνὰ βλέμμα ἐπὶ τῶν συνδικατικῶν ὀριομένων συνεδρίων, θὰ εἶμεθα δυστυχῶς ὑποχρεωμένοι νὰ διαπιστώσωμεν, ὅτι ἂν τοποθετῆ μίαν ὀπολογισμένην βιαιότητα εἰς τὴν ἔκφρασιν τῶν ἰδεῶν του, δὲν εἶναι ὅμως ὁ μόνος ποῦ τὰς κηρύσσει, ἀλλ' εἶναι, εἰς τελευταίαν ἀνάγνωσιν, ἀντιπροσωπευτικὸς τύπος. Ἄς μὴ ὑπερτιμῶμεν τὴν ἐπιρροὴν τῆς δράσεώς του καὶ τῆς δράσεως τῶν ὁμοίων του. Ἄλλ' ἂς μὴ πιστεύομεν ὅτι ἐκμηδενίζομεν τὴν δράσιν ταύτην διὰ τῆς ἀρνησεῶς μας νὰ τὴν δεχθῶμεν ὡς ὑπόχουσαν. Ὅταν ὁ κ. Hervé ἔγραψε γραμματῶς ἱεροσυλίαν, γινώριζε τί ἔλεγεν ἡ Bebel εἰς τὸ γερμανικὸν Ράιχσταχ: «Ἄν ποτὲ ἐπιπέθωτο κανεὶς κατὰ τῆς Γερμανίας, ἂν ἡ ὑπερῆξις τῆς διεκινουμένου, τότε, — δύναμις νὰ δώσῃ τὸν λόγον τῆς τιμῆς μου — ὄλοι, ἀπὸ τοῦ νεότερου μέχρι τοῦ γναυροτέρου, θὰ εἶμεθα ἔτοιμοι νὰ θάσωμεν τὰ δάπλα ἐπ' ὄμου καὶ νὰ βδισσομεν κατὰ τὸ ἔχθρου. Ἡ γῆ αὐτὴ εἶναι καὶ ἡ πατρίς μας. Ἐ' ἀμνησθῆμεν μέχρι τῆς τελευταίας πνοῆς, σὰς τὸ ὀρκίζομαι!»

Ἐνῶπιον τῆς ἀπουσθίας, ἥτις ἐμφανίζεται μετὰ τῶν δύο τῶν τῶν τρόπων τοῦ ὀμιλεῖν, τῆς γλώσσης τοῦ Γερμανοῦ σοσιαλιστοῦ καὶ ἐκείνου τοῦ Γάλλου ἐπαναστάτου, πῶς νὰ μὴ ἐνθυμῆθῃ εἰς τὴν φράσιν τοῦ Edgar Quinet: «Ἄν ἡ Γαλλία γίνῃ κοσμοπολίτις, θὰ εἶναι ἀναπορέκτος τὸ ἴθμα ὄλων τῶν λαῶν.»

Ἐνῶπιον τὰ πράγματα καὶ σήμερον δὲν εἶναι εἰσφορητικὰ ἐν συγκρίσει μὴ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ ἀντιπατριωτισμὸς τῆν ὄρον αὐτῆν, εἰς τὴν Εὐρώπῃ ποῦ ζῶμεν, δὲν δύναται νὰ εἶναι παρὰ ἡ μεγαλύτερα ἀπάτη. Δὲν θὰ εὐρίσκει δικαιολογίαν, παρὰ εἰς τὴν χιμαρικὴν αὐτὴν χώραν, . . . εἰς ἓνα λαὸν χωρὶς παρελθόν καὶ χωρὶς ἀντιπάου, ποῦ θὰ κατώκει. Εἰς τὸ μέσον ἐνὸς ἡγνοημένου ὄκεανου, εἰς μίαν ἡσῶν ἀρκετὰ γόνιμοις διὰ τὸν ζῆλον καὶ ἀρκετὰ πωχὴν ὥστε νὰ μὴ ἐλάτῃ τὰς ὀρέξεις αὐτοῦ.»

VI

Ἡ ἱστορία δεικνύει μετ' εὐφροδῆ παραδείγματα, τὴν τύχην τῶν λαῶν, ποῦ περιέπεσαν εἰς τὴν ἀναρχίαν.

Ἄλλ' ἡ ἱστορία δὲν ὀμιλεῖ, παρὰ διὰ πράγματα παρασμένα, ὅχι πάντοτε ἐφαρμοσμένα ἐπὶ τῆς συγχρόνου ἐποχῆς. Πρέπει λοιπὸν ἐντὸς τῆς συγχρόνου ἐποχῆς νὰ ἐξετάζονται τὰ γεγονότα. Μία τεραστία ἡπειρος, κατοικουμένη παρὰ 25 ἰστανικῶν δημοκρατιῶν, μὰς διδάσκει περὶ τῆς τύχης τῶν ἐθνῶν, ποῦ περιέπεσαν εἰς τὴν ἀναρχίαν, ἐξ ἐλλειψῆς ἠθικοῦ ἰδανικοῦ, τάξεως καὶ πειθαρχίας. Αἱ δυστυχεῖς αὗται δημοκρατίαι ἐβυθίσθησαν εἰς μίαν ἡμιθαρσάρτητα, καὶ ἂν τὸ ἐμπόριον των καὶ ἡ βιομηχανία των δὲν εὐρίσκαντο εἰς ξένας χεῖρας. θὰ περιήρχοντο εἰς πλήρη βαρσορότητα. Ἐνοπλοὶ συμμορίαὶ λυμαίνονται τὴν χώραν, ἐπιδιώκουσαι νὰ καταλάβουν τὴν ἐξουσίαν ἰδίαν ὀνομάσουν Πρόεδρον ἓνα ἐκ τῶν ἀρχηγῶν των. Ἡ ἰδύναμις τοῦ τελευταίου τούτου εἶνε λίαν ἐφήμερος, ἐπειδὴ ἄλλαι συμμορίαὶ, ἐπιθυμοῦσαι νὰ λεηλατήσουν τὴν χώραν μετ' τὴν σειράν των, ἐντὸς ὀλίγου τὸν φονεύουν.

Τὸ ἀκόλουθον ἀπόσπασμα, δημοσιευθὲν εἰς μερικὰς ἐφημερίδας καὶ τὸ ὅποιον θὰ ἠδύνατο νὰ ἐφαρμοσθῆ πολλάκις τοῦ ἔτους εἰς τὴν πλειονότητα τῶν δημοκρατιῶν τούτων, δεικνύει ποῦ κατήντησεν ὁ κοινωνικὸς βίος ἐντὸς τῶν χωρῶν αὐτῶν:

«Ἀμερικανικὴ τηλεγραφήματα ἐμφανίζουν τὴν Νικαράγουαν ὡς ἐνδοσκομένην ἐν πλῆρῃ ἀναρχίᾳ, ἥτις δικαιολογεῖ τὴν ἐπέθεσιν τῶν ἑνωμένων Πολιτειῶν, ζητηθείσαν παρ' αὐτῶν τούτων τῶν κατοικῶν τῆς ἀναρχουμένης χώρας.»

Κατὰ τὰ τηλεγραφήματα ταῦτα, ὀλόκληρος ἡ Χώρα εὐλοκεῖται ἐν πλῆρῃ ἀναρροῇ καὶ ἐξέγερσι κατὰ τὸν πρόεδρον Ζελένοβ. Αἱ διαβλάσεις συνεχίζονται εἰς τὰς ὀδοὺς. . . ἔνθα διεξάγονται μάχαι. Ἐκφράζονται φόβοι μήπως ἐπακολουθῆσῃ γενικὴ σφαγὴ τῶν πολιτικῶν κροτουμένων, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ οὐλοκαὶ ἀφοκτικῶν καὶ τὸς ὁποίους ἀφίλων ν' ἀποθάνουν τῆς πείνης. Ἐπιτροπὴ Ἀσφαλείας ἐκχηρητάσθησαν διὰς ἐμποδίσουν τὸν Πρόεδρον νὰ διαφύγῃ.

Εἰς μόρον τινὰ, λέγεται ὅτι οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Ζελένοβ ἐπέκθησαν. Ὁ στρατηγὸς Βάσκεθ, ἀρχηγὸς τῶν κυβερνητικῶν δυνάμεων, λέγεται ὅτι

Εφαφέ μέγαν αριθμόν επαναπατετών, οίτινες λέγεται ότι περιβίασαν τήν άνακωχήν.

Ἡ ἀμερικανική Κυβέρνησις θά ἐπιμείνῃ ἐπιτίθῃ καταδίκης τοῦ Προέδρου Ζελάγια ἐπὶ ἐγκληματικῇ παραβάσει τοῦ διεθνοῦς Δικαίου. Μόνον κατόπιν τούτου θά δεχθῇ τήν σύμπραξιν τοῦ Μεξικικοῦ, ὅπως ἐπιθέλῃ εἰς τὰ κράτη τῆς Κεντρικῆς Ἀμερικῆς τήν εἰρήνην καί τόν σεβασμόν τῶν ὑποχρεώσεών των.»

Νά ἐπιβάλῃ κανεῖς εἰς τοιοῦτον συρφετόν τόν «σεβασιμὸν τῶν ὑποχρεώσεών σου!» Ἡ ἔννοια αὕτη προὔποθεται ἤδη ἀπὸ τὸν πληθυσμὸν. Εἶναι ἕνα πρόβλημα πρὸς αὐτῶν δὲν θά φθάσουν ποτέ. Ἄς ἐλπίσωμεν ὅτι αἱ ἠνωμένα Πολιτεῖαι θά καταλάβουν τὰς χώρας ταύτας διὰ τὰς ἐξυ-

ψώσουν. Διὰ τῆς πλήρους μεταμορφώσεως τῆς Κούβας ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν καί τῆς εὐτυχούς οργανώσεως μιᾶς χώρας, τὴν ὁποῖαν ὁ λατινικὸς πολιτισμὸς εἶχε βυθίσῃ εἰς τὴν πληρεστέραν ἀναρχίαν, εἴδειαν τί δύναται νὰ ἐπιτύχουν ἡ τάξις καί ἡ πειθαρχία καί ἐθνημοσύνην ἕνα ἀξιοθαύμαστον παράδειγμα τοῦ ρόλου τῶν ποιητικῶν τούτων εἰς τὴν Ἱστορίαν.

Οἱ λατινικοὶ λαοὶ θά πιάξουν φρονίμως νὰ τὸ σκεφθοῦν ὡς αἰτίας καί ν' ἀντιληφθοῦν, ὅτι ἡμέραν τῆς ἡμέρας ἀπουσιάζονται αἱ ποιότητες τοῦ χαρακτῆρος. αἰτίνας ἐξασφαλίζουν τὸ μεγαλεῖον τῶν λαῶν καί ἄνευ τῶν ὁποίων οὐδεμία πολιτισμένη κοινωνία δύναται νὰ διατηρηθῇ.

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΑ

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟΝ

ὑπό Κ. ΚΑΡΑΝΙΚΑ

ΤΟ ΤΕΛΟΣ τοῦ πολέμου εἰς ἄλλας τὰς ἡπείρους καί τοὺς ὠκεανούς καί αἱ πρῶται πληροφορίαι διὰ τὰς εἰς ἀνδρας ἀπωλείας τῶν ἐπιπολέμων, θέτουν εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τῶν μεγάλων μεταπολεμικῶν ζητημάτων τὸ πρόβλημα τοῦ πληθυσμοῦ. Εἶναι ἕνα πρόβλημα πρὸς αὐτῶν γὰρ τοῦ πολέμου καί μάλιστα εἰς τὴν Εὐρώπην, ὅπου συνετελείτο ἀπὸ τῶν πρώτων ἐτῶν μετὰ τὴν παγκόσμιον σύρραξιν τοῦ 1914-1918 μίᾳ ἀληθῆς δημογραφικῇ ἐπανάστασι με ἀνωπολογιστοὺς συνεπείας. Τὰ πολιτισμένα ἔθνη ἐλέγχοντα τὴν δημογραφικὴν τῶν ἐξάπλωσιν, παρουσιάζοντο μὲ πληθυσμὸν στάσιμον καί εἰς μερικά ἐξ αὐτῶν εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐμφανίζεται ἡ ἀπειλὴ τῆς ἐλαττώσεως τοῦ πληθυσμοῦ των. Ἦσαν ἀκριβῶς τὰ ἔθνη τοῦ ὕψηλότερου ἐπιπέδου ζωῆς καί τοῦ μεγαλύτερου πολιτισμοῦ. Ἡ δημογραφικὴ τελεμάτως τῆς εὐρωπαϊκῆς ἡπείρου ἐξεδηλοῦτο εἰς μίαν ἐποχὴν ἀλματώδους ἀναπτύξεως τῶν ἐγχρῶμων φυλῶν εἰς τὰς ἄλλας ἡπείρους. Ὁ πολλαπλασιασμοὸς τῆς κίτρινης φυλῆς ἰδιαίτερος, ἐμφανίζετο ὡς ἀπειλὴ τῆς ὀφισταμένης ἰσορροπίας τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ πλανήτου.

Ὁ κίνδυνος τῆς δημογραφικῆς παρακμῆς τῆς Εὐρώπης παρουσιάζεται σήμερον ἄμεσος, ἐφ' ὅσον δὲν μεταστραφῇ ἡ πληθυσμιακὴ τάσις τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν, διότι ἡ ἀφαίμαξις τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ἡπείρου μας συνετελέσθη εἰς βαθμὸν ἄνευ προηγουμένου. Πράγματι, αἱ ἄμεσοι ἀπώλεια λόγω τῆς πολεμικῆς δράσεως εἰς τὰ μέτωπα ἐστῆς, θάλασσης καί ἀέρος ἦ τὰ μετόπισθεν, ὑπερακοντίζονται ἀπὸ τὰς γιγαντιαίας ἐμμέσους ἀπωλείας. Δεκάδες ἑκατομμυρίων ἐξηφανίσθησαν ἀπὸ τὰς στερήσεις παντὸς εἶδους, τὰ μαρτυρία καί γενικῶς ἀπὸ τὴν πολυετῆ ὑπερτάσιν τῶν σωματικῶν καί ψυχικῶν τῶν δυνάμεων, κατὰ τὴν ἐφιαλτικὴν καί ἀτελειώτων νύκτα τοῦ πολέμου καί τῆς ὑποδουλώσεως. Ἀρκεῖ νὰ ἀναλογισθῇ κανεῖς τὴν ἐρείπωσιν καί τὸν θάνατον τῆς Ἑλλάδος, ὅπου αἱ ἔμμεσοι ἀπώλεια ὑπερέβησαν πολλαπλασιαστικῶς τοὺς νεκροὺς τῶν πολεμικῶν πεδίων, διὰ τὰ ἀντιληφθῆ τὴν πρωτοφανῆ ἀφαιμάξιμ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πληθυσμοῦ. Ἐάν ὀρισμέναι τῶν ἐμπολέμων χωρῶν ὑπέστησαν ὀλιγοτέρας, ἐν ἀναλογία πρὸς τὴν χώραν μας, ἐμμέσους ἀπωλείας, ἄλλαι ἐφθάσαν περισσότερον κατὰ τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις.

Αἱ συνέπειαι τέλος τοῦ μεγίστου τῶν πολέμων ἐπὶ τοῦ μεγέθους καί τῆς συνθέσεως τοῦ πληθυσμοῦ δὲν κατεφάνησαν ἀκόμη εἰς ὄλην τὴν ἔκτασιν, οὔτε καὶ δυνάμεθα ἔστω καί κατὰ προσέγγισιν νὰ ἀντιληφθῶμεν τὸν καταστραφικὸν ἀντίκτυπον τοῦ φοβεροῦ πλήγματος πρὸς ὑπέστη ἡ λευκὴ φυλὴ. Ἄνευ ἀμφισβολίας ὅμως, κατὰ τὰ ἐπερχόμενα ἔτι τὰ δημογραφικὰ προβλήματα θά λάβουν ἀγωνιώδη μορφήν. Ἀπὸ τὴν ἐξέλιξιν των δὲν πρόκειται ἀπλῶς νὰ ἐξαρτηθῶν αἱ θέσεις καί ἡ γεωπολιτικὴ δυναμικότης τῶν μεγάλων ἢ τῶν μικρῶν ἔθνων, καθὼς καί ἡ πολιτικὴ τῶν διαφόρων κρατῶν πρὸς πραγματοποίησιν τῆς κοινωνικῆς προόδου. Πρόκειται νὰ κριθῇ τὸ μέλλον καί ἡ δύναμις τῶν ἔθνων τῆς Εὐρώπης εἰς τὰς μεταξὺ των σχέσεις καί αὐτὸ ἀκόμη τὸ μέλλον ὁλοκλήρου τῆς λευκῆς φυλῆς ἐναντι τῆς ἀνερχομένης στάθμης τῶν ἐγχρῶμων λαῶν.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐτῶν τοῦ πολέμου οἱ λαοὶ ὑπέστησαν τὰ βάρη τῆς πολεμικῆς συρράξεως, τὴν πείναν, τὴν

δουλείαν καί τὰς πλέον φρικτὰς καταπίσεις χάρη εἰς τὴν ἐλπίδα πού τοὺς συνεῖχε, σχεδὸν εἰς βαθμὸν μωτικισμοῦ, ὅτι ἡ λήξις τῆς συγκρούσεως θά ἔφερε μίαν εἰρήνην βασιζομένην εἰς μεγαλύτεραν καί γενναϊότεραν εὐαιθερίαν, θά τοὺς ἀπήλασεν ὀριστικῶς τοῦ γόθου μελλοντικοῦ πολέμου καί θά τοὺς ἔδιδεν ἐργασίαν, ἰσότητά καί εὐφροσύνην. Τὴν βαθμιαίαν διάλυσιν τῆς ἀμύλης αὐτῆς τῶν μεγάλων ὁμαδικῶν ψευδαισθήσεων περὶ εὐαίων καί καθολικῶν δικαιοσύσεων τῶν ἀπερῶτων ἐλπίδων τῶν μαζῶν θά ἀρχίσῃ νὰ διαδέχεται πικρία καί κοινωνικαὶ ἀναταραχαί. Ἡ εὐαιθερία δὲν ἐπανήλθε εἰς ὅλας τὰς χώρας ὑπὸ τὴν δημοκρατικὴν τῆς ὕψιν ἀλλ' εἰς πλείστας ἐξ αὐτῶν ὑπὸ μορφῇ καταπίσεως τῶν ὀλίγων ἐπὶ τῶν πολλῶν. Ἡ νέα δικαιοτέρα τάξις καί ἡ ἐπιβολὴ τοῦ ἀξιωματοῦ τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης καί εἰς αὐτὰς ἀκόμη τὰς πολιτικῶς ὀμίρας καί ἀληθῆς δημοκρατικῆς χώρας, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λάβουν σάρκα καί ὄστα εἰς βραγὺ χρονικὸν διάστημα. Θά χρειασθῇ νὰ παρέλθουν ἀρκετὰ ἔτη, ἕως ἔθου ἀπὸ τὰ κοπιζόμενα ἀκόμη ἐρείπια, προέλθῃ μίᾳ εὐτυχιστέρα κοινωνία.

Αἱ δυσμενεῖς δημογραφικαὶ τάξεις πού δημιουργοῦνται ἀπὸ τὴν ἀπογοήτευσιν τῶν μαζῶν δὲν πρόκειται βεβίως νὰ γολαρεθῶν ἀπὸ τὴν γενικότεραν ἐντύπωσιν ἀσεβαστικῆς διὰ τὸ ἔνεον μέλλον, ἐνώπιον τῆς φρεσίας τῶν περιπλόκων καί ἀκανθωδῶν προβλημάτων πού ἀνέκυψαν ἀπὸ τὴν νίκην τῶν Δημοκρατῶν καί τῶν κοινοῶν διαπραχμῶν τεύσεων μετεξὺ τῶν μεγάλων νικητῶν Δυνάμεων. Ἡ πότῃσις τῶν μαχητῶν εἰς τὰ διάφορα μέτωπα, ὁ ἠρωτισμὸς τῶν ἀμέγων πληθυσμῶν, ἡ καρτερία καί ἡ ἀντίστασις τῶν ὑπερτελεσθέντων καί τὰ φράνταστα ὀλοκαυτώματα τῶν μετόπισθεν δὲν ἴσχυσαν εἰς τὸ νὰ μεταβάλλουν τὴν πραγματικότητα καί νὰ δημογραφίσουν αὐτομάτως σταθερὰ καί εἰρηνικὰς σχέσεις μετεξὺ τῶν ἔθνων. ὡς καί ἀθεωρήτη βασιλεύουσι ὄχι μόνον εἰς τὴν μεγαλύτεραν ἀπὸ τὰς ἠττηθείσας χώραν τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ καί εἰς τὰ περισσότερα τῶν Κρατῶν τοῦ στρατοπέδου τῶν νικητῶν, ἐνῶ πρὸς πᾶσαν ἠθικὴν καί δίκαιον, τινὲς τῶν ἠττημένων εὐδοκῶνται εἰς πολὺ καλλίτερον μοῖραν ἀπὸ τὰ κράτη πρὸς ἐδίωσαν. Ὁ ἐπερχόμενος, τέλος, πρώτος γεμῶν μετὰ τὸν πλείον προημνηταί σκληρὸς καί λιμὸς ἀπειλεῖ τὰ περισσότερα τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. Ἀναρχία καί αἰματοχυσία θά ἐπακολουθήσουν εἰς τὰς ἀπελευθερωθείσας χώρας ἐν ἡ Ὀργάνωσις Ἀρωγῆς καί Ἀποκαταστάσεως τῶν ἠνωμένων Ἐθνῶν δὲν κατορθώσῃ νὰ ἐπιτύχῃ εἰς τὸ ἔργον τῆς.

ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας εἶναι προφανὲς πόσον ἐπιφέρει ἡ ἀνάγκη τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἀισθηματος τῆς ἀσφαλείας καί εὐνοικότερον ὄρων διαθεώσεως. Ἡ ἀπαλλῆλῃ τῶν ἀνθρώπων ὄχι μόνον ἀπὸ τὸν πόδον τοῦ πολέμου, ἀλλὰ καί τοὺς ἄλλους φόβους ὅπως καθορίζονται εἰς τὸν χάρτην τοῦ Ἀτλαντικοῦ, ἡ κατοχύρωσις τοῦ δικαιοῦτος πρὸς ἐργασίαν, καί ἡ παραγῆ βοήθειας εἰς τοὺς μὴ δυναμένους νὰ ἐργασθῶν ἀποτελοῦν προδοτικὰ τῶν μαζῶν, ἡ πραγματοποίησις τῶν ὁποίων δὲν θά ἀναίσει μικρῶν ἐπιδράσεων ἐπὶ τῆς κινήσεως τοῦ πληθυσμοῦ. Ἐξ ἄλλου ὅμως, ἡ σύνθεσις τοῦ πληθυσμοῦ δὲν παραμένει ἄνευ συνταξικῆν ἐπὶ τῶν δυνατοτήτων ἐκάστης χώρας πρὸς ταχείαν κοινωνικὴν πρόδον εἶναι δὲ ἐξακριβωμένον ὅτι αἱ προσπάθειαι ἐνός κράτους

διά την αύξωσιν του βιωτικού του επιπέδου δὲν ἔχουν μεγάλας πιθανότητας ἐπιτυχίας, ἔάν εἰς ἄλλας χώρας τὸ ἐπίπεδον διαβιώσεως παραμένει χαμηλόν. Ὁ παράγων τοῦ πληθυσμοῦ ἀποτελεῖ συνεπῶς ἕνα ἀπὸ τοῦς κυριωτέρους παράγοντας τῆς οικονομικῆς ζωῆς ἑκάστης χώρας καὶ τὰ μέτρα τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς διὰ τὴν ἐξασφάλισιν καλ-λιτέρων ὄρων διαβιώσεως εἰς τὰς διαφόρους χώρας θὰ εἶναι διάφορα, ἀναλόγως τῶν εὐνοϊκῶν ἢ δυσμενῶν δημογραφικῶν ὄρων. Κατὰ συνέπειαν, ἡ σύγχρονος κοινωνικὴ πολιτικὴ τῶσιν εἰς τὸ ἐθνικὸν ὅσον καὶ εἰς τὸ διεθνῆ πεδ-διον, ὅπου ἡ μεταπολεμικὴ συνεργασία τῶν λαῶν ὄλων τῶν ἔθνῶν προμηγνύεται εὐρυτάτη, δὲν δύναται νὰ ἀγνοῇ τὰ δημογραφικὰ προβλήματα.

Ἡ ἀβύρσασ ἐλάττωσις τῶν γεννήσεων εἰς τὴν Εὐρώπην κατὰ τὴν μεταξὺ τῶν δύο παγκοσμίων πολέμων εἰκοσαετίαν ἦτο τῶσιν ἀνησυχαστικὴ, ὥστε εἰς τὰς περισσότερας χώρας ἔχον ἀρχίσει νὰ λαμβάνουν εἰδικὰ μέτρα πρὸς ἀναγεί-τισιν τῆς τάσεως αὐτῆς. Ἐάν ἡ πτώσις τῆς γεννητικότητος ἐξηκολοῦθαι μὲ τὸν ἴδιον ρυθμὸν, ὑπελογίζετο ὅτι ἡ ἐλάττω-σις τοῦ πληθυσμοῦ θὰ ἐπὶρχετο μὲ τὴν ἴδια ταχύτητα μὲ τὴν ὅποιαν ἐπῆλθε ἡ εὐρωπαϊκὴ δημογραφικὴ ἀνάπτυξις κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 19ου αἰῶνος. Ἀπὸ 180 ἑκατομμύ-ρια κατὰ τὸ ἔτος 1800, ὁ πληθυσμὸς τῆς Εὐρώπης εἶχε φθάσει περὶ τὸ 1900 εἰς 450 περίπου ἑκατομμύρια, παρὰ τὸ ὕψηλόν ποσοστὸν τῶν θανάτων καὶ τὸν ἐποικισμὸν τῶν ἄλλων ἡπείρων. Ἡ μεγίστη ὑπεροχὴ τῶν γεννήσεων ἐπὶ τῶν θανάτων πού παρουσίασε τὴν ἐκπληκτικὴν αὐτὴν δημογρα-φικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἐξηκολοῦθησε μέ-χρι καὶ πέραν τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου καὶ κατὰ τὸ 1930, ὅποτε ἡ πτώσις τῆς γεννητικότητος εἶχε ἤδη κ τα-στὴ πρόδηλος, ὁ πληθυσμὸς τῆς Εὐρώπης εἶχε φθάσει εἰς 510 ἑκατομμύρια. Σημειωτέον ὅτι κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ τὸ ἔτος 1864 μέχρι τοῦ 1924, ὅταν σχεδὸν πανταχοῦ ἐκλείσθησαν αἱ πύλαι τῆς μεταναστεύσεως, 60 περίπου ἑ-κατομμύρια Εὐρωπαίων μετηνάστευσαν καὶ ἀπώκησαν τὴν Ἀμερικὴν καὶ τὰς ἄλλας χέρσους ἐκτάσεις τοῦ πλανήτου.

Εἰς τὰς παραμονὰς τῆς ἐκρήξεως τοῦ δευτέρου παγκο-σμίου πολέμου ἦτο ἀποδεδειγμένον ὅτι ὁ πληθυσμὸς τῶν βιομηχανικῶν χωρῶν τῆς δυτικῆς καὶ τῆς βορείου Εὐρώ-πης εἶχε εἰσελθεῖ εἰς τὸ στάδιον τῆς στασιμότητος. Εἰς με-ρικὰ κράτη προεβλήθη ἀπὸ πολλοῦς πληθυσμολόγους ἡ θεωρία περὶ ὑπερπληθυσμῶν τῶν βιομηχανικῶν κρατῶν καὶ συνεπῶς ἐπροτάθη ἡ ἐλάττωσις τοῦ πληθυσμοῦ ὡς τὸ μόνον ἀντίδοτον κατὰ τῆς ἀνεργίας. Σχεδὸν ἐπισημῶς εἰς τὰ κράτη αὐτὰ ἐνεθάρρυναν τὴν ἐλάττωσιν τῶν γεννήσεων, μολοντί ἡ παρατηρούμενη ἀνεργία συνέπιπτε ἀκριβῶς μὲ τὴν πτώσιν τῆς γεννητικότητος. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ὑπολοί-πους εὐρωπαϊκὰς χώρας, ἰδίως μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1929—1939, ἡ γενικὴ τάσις τῆς ἐλάττωσεως τῶν γεννήσεων ἀπε-δείκνυε τὴν ὀλιγὴν περισσότερον ἐπεκτεταμένην μαλθου-σιανὴν κίνησιν. Εἶναι ἀληθές ὅτι, παραλλήλως σχεδόν, εἶχε παρατηρηθῆ εἰς τὰς μέχρι πρό ὀλίγων ἀκόμη ἐτῶν καθυστε-ρημένας ἀπὸ ἀπόψεως συνθηκῶν ὑγιεινῆς διαβιώσεως καὶ διατροφῆς χώρας τῆς ἀνατολικῆς καὶ νοτιοανατολικῆς Εὐ-ρώπης, μία σημαντικὴ πτώσις τοῦ ποσοστοῦ τῶν θανάτων, οὕτως ὥστε ἡ ὑπεροχὴ τῶν γεννήσεων ἐπὶ τῶν θανάτων νὰ διατηρῆται σαφῶς. Ἡ κτηθείσα ἐν τούτοις δημογραφικὴ πείρα ἀπὸ τὴν κίνησιν τῶν πληθυσμῶν τῶν χωρῶν τῆς δυτι-κῆς Εὐρώπης ἐδείκνυε ὅτι, παρὰ τὴν προῖοσαν αὐξήσιν τοῦ μέσου ὄρου ἐπιζυωμένης ζωῆς, ὡς ἐκ τῆς προόδου τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης, τῆς ἀνάδοῦ τοῦ βιωτικοῦ ἐπιπέδου καὶ τοῦ ἀνωτέρου πολιτισμοῦ, ἄπασ ἐκδηλωθείσα ἡ παρακμὴ τοῦ πληθυσμοῦ ἐξακολουθεῖ κατὰ μαθηματικὴν πρόδοον.

Ἐπεστηρίχθη ἄλλως τε ὅτι ἡ ἐπίδρασις τῆς μειώσεως τοῦ ποσοστοῦ θνησιμότητος ἐπὶ τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυ-σοῦ δὲν ἦτο παρά ἕμμεσος, ἐφ' ὅσον μὲ τὴν αὐξήσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἡλικιωμένων ἐνήρσασκε οὕτως εἰπεῖν τὸ κοι-νωνικὸν σύνολον διὰ τῆς παρατάσεως τῆς μοιραίας δι' ὅ-λους προεβίσεως. Τοῦτο εἶναι ἐν μέρει μόνον ἀληθές διότι ἡ ὑποχωρήσις τῆς θνησιμότητος εἰς τὰς ἡλικίας ἀπὸ 0 μέχρι 40, αὐξάνει τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀτόμων πού εἶναι τὰ πρῶτα ἑ-κατομμύρια κατὰ τὴν ἀναπαραγωγὴν καὶ συνεπῶς ὁ πλη-θυσμὸς τείνει νὰ αὐξηθῆ. Ἡ αὐξήσις ὁμοίως ἡ προερχομένη ἐκ τῆς ὑποχωρήσεως τοῦ ποσοστοῦ θνησιμότητος, ἤδη ἀπὸ τοῦ 1929 καὶ ἐφεξῆς ἀντεσταθμίζετο πλήρως ἀπὸ τὴν πτώ-σιν τῶν γεννήσεων. Ἐξ ἄλλου, ἡ μελέτῃ τῶν κινήσεων τοῦ πληθυσμοῦ ἐπροόδευσε τῶσιν πολὺ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας, ὥστε γνωρίζομεν πλέον μὲ μεγάλην ἀκρίθειαν τὰ αἷτια τῆς ἐπιμόνου ἐλάττωσεως τοῦ ποσοστοῦ τῶν γεννήσεων καὶ τῶν θανάτων καὶ τῶν μεταβολῶν πού ἀκολουθοῦν εἰς τὴν κατανομὴν τῶν ἡλικιωμένων καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἐπὶ τοῦ μέλλοντος ποσοστοῦ φυσικῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ τῶν διαφόρων χωρῶν.

Ὅπως ὅποτε, ἐκφεύγει τοῦ θέματος ἡ ἀνάπτυξις τῶν

στατιστικῶν μεθόδων καὶ τῶν συγχρόνων στοιχείων καὶ ὅ-ρων πού χρησιμοποιοῦνται κατὰ τὴν μελέτην τῶν δημογρα-φικῶν θεμάτων ἢ ἡ ἀνάλυσις τῶν σήμερον ἐν ἰσχύϊ ἐπιστη-μονικῶν διακρίσεων μεταξὺ τῶν ποσοστῶν γενικῶς γονι-μότητος, εἰδικῶν ποσοστῶν γονιμότητος κατὰ ἡλικίαν μη-τέρων, καὶ καθαροῦ ἢ ἀκαθαρτοῦ ποσοστοῦ ἀναπαραγω-γῆς. Ἐκεῖνο πού ἐνδιαιφέρει γενικότερον εἶναι ἡ ἄνισος καμπύλη τῆς παρακμῆς τοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὰς διαφόρους χώρας. Ἀκόμη καὶ ἐάν ἀφίσωμεν κατὰ μέρος τὴν μελλον-τικὴν ἐπίδρασιν τῆς ὕψισταμῆς μετὰ τὴν θύελλαν τοῦ πο-λέμου μεγάλῆς ἀνισότητος τῆς κατανομῆς τῶν ἡλικιωμένων εἰς τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη, εἶναι βεβαιωμένον ὅτι εἰς Ἀγγλίαν, Γερμανίαν, Γαλλίαν καὶ ἄλλας μικροτέρας χώρας ἤδη ἀπὸ τοῦ 1939 ὁ «διωρθωμένος» ἀριθμὸς τῶν θανάτων ὑπερέβαινε τὸν «διωρθωμένον» ἀριθμὸν τῶν γεννήσεων. Ἡ ἀνισότης τῶν πληθυσμιακῶν κινήσεων εἰς τὰς διαφόρους περιοχὰς καὶ τὰς ἐπὶ μέρους χώρας ἦτο ἤδη πρὸ τοῦ 1939 πολὺ μεγα-λυτέρα, ἐάν τὴν συγκρίνομεν πρὸς παλαιότερας ἐποχὰς.

Ἀσφαλῶς ὅταν θὰ ἔχωμεν ἐπισημῶς ἀριθμοὺς ἐπὶ τῶν σημερινῶν δημογραφικῶν δεδομένων θὰ διαπιστώσωμεν ἀκό-μην μεγαλυτέρας διαφορὰς, ὅχι μόνον μεταξὺ τῶν διαφόρων χωρῶν τῆς Εὐρώπης ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν ἡπείρων. Ἡ αὐ-ξήσις τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ πλανήτου, ἥτις φαίνεται νὰ ὑπῆρ-ξε ἐξαιρετικῶς βραδεία πρὸ τοῦ ἔτους 1700, ἤρχισε νὰ λαμ-βάνη ταχύτερον ρυθμὸν μετὰ τὴν ὡς ἄνω ἡμερομηνίαν καὶ ἰδίως μετὰ τὸ 1800. Κατὰ τὸ ἔτος αὐτὸ ὁ πληθυσμὸς τοῦ κόσμου ὑπελογίζετο εἰς 755 ἑκατομμύρια, τὸ 1850 εἰς 1098 ἑκατομμύρια καὶ τὸ 1900 εἰς 1550 ἑκατομμύρια. Ὁ 19ος αἰὼν ἐπέφερε συνεπῶς μίαν παταγῶδη διάφωσιν τῶν προ-βλέψεων τοῦ Μάλθου. Εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος ἐκεῖνου, ὁ Μάλθους ἀπέδιδε τὴν δυστυχίαν τῶν ἐργατικῶν τάξεων εἰς τὸν φυσικόν, ὡς ἐθεώρει, ἡμῶν τοῦ παγκοσμίου ὑπερπληθυ-σμοῦ. Ὁ νόμος αὐτὸς ἐστηρίζετο, ὡς γνωστὸν, εἰς τὴν ὑπο-τιθεμένην ἀδυναμίαν αὐξήσεως τῆς παραγωγῆς εἰδῶν δια-τροφῆς μὲ τὸν ἴδιον ρυθμὸν τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ συνεπῶς ἐκ τοῦ λόγου τούτου οἱ ἐργάται ἦσαν κατα-δικασμένοι εἰς ἀθλιότητα.

Μετὰ τὸ ἔτος 1900, ὁ πληθυσμὸς τῆς Γῆς ἠξήσασε κατὰ τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ αἰῶνος μὲ τὸν ἴδιον ταχὺν ρυθμὸν, ὑπολογιζόμενος εἰς 2.000 ἑκατομμύρια κατὰ τὸ ἔτος 1929 καὶ 2175 κατὰ τὸ 1939. Πλὴν τῆς ἐκπληκτικῆς προόδου τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πληθυσμοῦ, ὡς ἤδη διεπιστώθη ἀνωτέρω, ἀνά-λογος αὐξήσις ἐσημειώθη καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἡπείρους, μολο-ντί δὲν ἔχομεν ἀπολύτως ἐξακριβωμένους ἀριθμοὺς. Ἡ Ἀμερικὴ εἶναι ἡ ἡπείρος πού σημειώνει ἀπὸ τοῦ 1800 καὶ ἐντεῦθεν τὴν ἰσχυρότερον αὐξήσιν τοῦ πληθυσμοῦ, ὀφειλο-μένην τῶσιν εἰς τὸ ὕψηλόν ποσοστὸν γεννητικότητος ὅσον καὶ εἰς τὰ ἀλλεπάλληλα κύματα τῶν μεταναστῶν. Ἀπὸ 24 ἑκατομμύρια κατὰ τὸ 1800 ὁ πληθυσμὸς ἀνῆλθε εἰς 240 ἑκατομμύρια κατὰ τὸ 1930, δηλοῦσθ εἰς διάστημα 130 ἐτῶν ἑδεκαπλασιασθῆ. Ἡ αὐξήσις εἶναι ἰσχυρότερη εἰς τὴν βο-ρείου Ἀμερικὴν καὶ δὴ τὰς Ἠνωμένας Πολιτείας καὶ ἀσθε-νεστέρα εἰς τὴν νότιον. Εἰς τὴν Ἀσίαν φαίνεται ὅτι ὁ πλη-θυσμὸς δὲν ἠξήσασε εἰς τὴν ἴδιαν ἀναλογίαν. Πάντως εἰς τὰς περιοχὰς ὅπου ἔχομεν ἐσφαλῆ στατιστικὰ δεδομένα, ἡ αὐ-ξήσις τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι πολὺ μεγάλη. Οὕτω ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἰαπωνικῆς αὐτοκρατορίας ἐδιπλασιασθῆ εἰς διάστημα ἑξηκονταετίας καὶ ἀνῆλθε ἀπὸ 50 εἰς 100 ἑκατομμύρια με-ταξὺ τῶν ἐτῶν 1870 καὶ 1930, ἐνῶ ἡ αὐξήσις τοῦ πληθυ-σοῦ εἰς τὰς Ὀλλανδικὰς Ἰνδίας ὑπερέβη κάθε σύγκρισιν διότι, χωρὶς εσθαρὸν ποσοστὸν μεταναστῶν, ἑδεκαπλασι-ασθῆ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1800. Εἰδικώτερον ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἰάβας ἀνῆλθε ἀπὸ 3 ἑκατομμύρια κατὰ τὸ 1800 εἰς 40 καὶ πλέον ἑκατομμύρια κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ τελευταίου πολέμου. Μικρότερον αὐξήσιν σημειώνει μόνον ὁ πληθυ-σμός τῆς ἀφρικανικῆς ἡπείρου ἀλλ' ὅπως ὅποτε εἰς τὸ σύν-ολον ὁ ρυθμὸς τῆς αὐξήσεως τοῦ παγκοσμίου πληθυσμοῦ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ὑπῆρξεν ἰλιγγι-ώδης.

Ἡ ἐκπληκτικὴ αὐξήσις τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Γῆς ἐν ἀντι-θέσει πρὸς τὴν πολὺκροτον θεωρίαν τοῦ Μάλθου κατέστη δυνατὴ διότι τὸ πρόδημα τῆς ἐξευρέσεως εἰδῶν διατροφῆς εἰς τὰς περισσότερον προηγμένας χώρας εἴρε τὴν λύσιν του διὰ τῆς ἐξελιξέσεως τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς καὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου. Ἡ ἀλματικὴ πρό-δος τῶν μέσων μεταφορῶν καὶ ἡ μηχανοποίηση τῆς γεωργι-κῆς παραγωγῆς ἐπέτρεψαν τὴν ἐπ' ἀνταλλαγῆ προϊόντων διαφόρων προϊόντων ἀπὸ τὰς ὑπερπληθυστικῶν χωρῶν χάρ-ις εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ἄλλων κλάδων τῆς οικονομικῆς ζωῆς καὶ ἰδία τῆς βιομηχανίας. Αἱ τεχνικὰ προϊόντα ἐπέτρεψαν ἐπίσης τὴν μεγάλην αὐξήσιν τῆς παραγωγῆς ὀρισμένων πε-ριοχῶν πλουσιῶν εἰς πρῶτας ὕλας καὶ προϊόντα διατρο-φῆς, χωρὶς νὰ αὐξήσῃ παραλλήλως καὶ ὁ πληθυσμὸς αὐτῶν τῶν περιοχῶν οὕτω δὲ παρά τὰς εἰκασίας τοῦ Μάλθου ἀνυ-

ψώθη το επίπεδο της ζωής των. Από μιας άλλης πλευράς, η τελειοποίηση των συγκοινωνιών διευκόλυνε τας μετακινήσεις των πληθυσμών και τας μεταναστεύσεις προς τας άνεμεταλλεύτους και ολιγώτερον κατοικημένες περιοχές των ηπείρων. Δέον τέλος να παρατηρηθῆ ὅτι ἡ παραγωγή τῶν εἰδῶν διατροφῆς ἐντὸς τῶν διαφόρων Κρατῶν ἐτελειοποιήθη τὸσον πολὺ, χάρις εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς ἐφαρμογὰς καὶ ἰδίως τῆς χημείας εἰς τὴν γεωργίαν, ὥστε νὰ μὴ ἀσκή πλεον σοβαρὰν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ βιωτικοῦ ἐπιπέδου καὶ συνεπῶς ἐπὶ τοῦ ποσοστοῦ τῶν γάμων καὶ τῶν γεννήσεων.

Ἐάν ὁμως ὁ πληθυσμὸς ἐδιπλασιάσθη εἰς τὸ διάστημα ἐνὸς αἰῶνος, αἱ πρόοδοι τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς τεχνικῆς χάρις εἰς τὴν σοφίαν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐπέτρεψαν τὸν πολλαπλασιασμὸν τῆς παραγωγῆς. Ἄρκει νὰ σημειώσωμεν ὅτι μεταξὺ τοῦ 1850 καὶ τοῦ 1910 ἡ παραγωγή ἐξασπασίωθη. Ἀλλὰ ἐνὸς ἡ παραγωγή ἐσημείωνε ταχεῖαν πρόδον εἰς τὰς χώρας ποὺ εὐρίσκοντο εἰς τὸ στάδιον τῆς ἐκβιομηχανίσεως, εἰς τὰς χώρας ὅπου ἡ ἀγροτικὴ παραγωγή ἐξηκολούθει νὰ ὑπερέχη ἡ παραγωγή ἠῆξανε μὲ πολὺ βραδύτερον ρυθμὸν. Τὸ βιωτικὸν ἐπίπεδον εἰς τὰς τελευταίας αὐτὰς χώρας ὑψίστατο πιεστικῶς τὴν ἐπίδρασιν τῆς σταθερᾶς δημογραφικῆς αὐξήσεως, ἡ πτώσις ὁμως αὐτοῦ ἐπεβραδύνετο ἢ ἐματαιοῦτο διότι ὑπῆρχε τότε ἡ ἀσφαλιστικὴ δικλιεῖς τῆς μεταναστεύσεως. Ἡ ἐλευθερία τῆς κινήσεως τῶν ἀνθρώπων ἐπέτρεπε τὴν ἀμβλύναι τῆς δημογραφικῆς πιέσεως διὰ τῆς μετοικινήσεως τῶν πληθυσμῶν ἀπὸ τῶν πυκνοκατοικημένων χωρῶν πρὸς διαφόρους περιοχὰς πέραν τῶν ὁκεανῶν. Κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν δὲν ἀπεδίδeto ἰδιαιτέρα σημασία εἰς τὸν παράγοντα τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἡ δημογραφικὴ ἀνάπτυξις ἐθεωρεῖτο ὡς μόνιμον φαινόμενον, μὴ δυνάμενον νὰ δημιουργήσῃ σοβαρὰς ἀνισυχίας ἐφ' ὅσον, ἐν τῷ συνόλω λαμβανομένη, ἡ παραγωγή ἠῆξανε πολὺ ταχύτερον.

Αἱ μεταναστεύσεις πρὸς τὰς ὑπερωκεανίους χώρας ἀφ' ἐνὸς καὶ ἡ αὐξήσις τῆς παραγωγῆς ἀφ' ἐτέρου συνετέλεσαν ὥστε τὸσον εἰς τὴν θεωρίαν ὅσον καὶ εἰς τὴν ζωὴν νὰ ἀγνοῖται τὸ δημογραφικὸν πρόβλημα. Αἱ μετακινήσεις μάλιστα τοῦ πληθυσμοῦ ἐντὸς τῶν ἐθνικῶν συνόρων ἢ μεταξὺ ἀλληλοσυμπληρουμένων δημογραφικῶν γειτονικῶν χωρῶν δὲν ἦσαν μικρότερας σπουδαιότητος διὰ τὴν ἐλάττωσιν τῆς παρουσιαζομένης δημογραφικῆς πιέσεως καὶ τὴν ἐγκαταστάσιν τῶν ἀνθρώπων ἐκεῖ ὅπου αἱ συνθήκαι διαβιώσεως ἦσαν εὐκολώτεραι. Εἰς τὴν Εὐρώπῃ, ἡ πληθυσμιακὴ πλήρωσις τῆς περιφῆμου περιοχῆς τοῦ «πυρηνόζιου» κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα ἀποτελεῖ ἐν ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικώτερα παραδείγματα μετακινήσεως καὶ ἰδίως ἀποτόμου αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ. Ἐάν συγκρίνωμεν τὰς περιοχὰς τῆς Σκανδιναυίας καὶ τῆς εὐφόρου μαύρης γῆς τοῦ τσερνόζιου κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας, δυνάμεθα συγχρόνως νὰ ἀντιληφθῶμεν ποίαν σημασίαν ἔχει διὰ τὴν πύκνωσιν τοῦ πληθυσμοῦ τὸ κλίμα καὶ ἡ γονιμότης τοῦ ἔδαφους. Τὸ 1880, ὁ πληθυσμὸς ἦτο ἐξ ἴσου ἀραιὸς εἰς τὴν Σκανδιναυίαν καὶ εἰς τὰς στέπας ἀπὸ τοῦ Λουμπλιν μέχρι τῆς Κουϊμπσεφ καὶ τοῦ Καζάν. Ἡ αὐξήσις τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Σκανδιναυίας κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα ὑπῆρξε μικρὰ ἀλλὰ ἡ αὐξήσις τοῦ πληθυσμοῦ τῶν στεπῶν τοῦ Τσερνόζιου παρουσιάζεται ὡς ἐν φαινόμενον ποὺ δὲν ἔχει ἄλλο ἀντίστοιχον παρὰ μόνον ἐκεῖθεν τοῦ Ἀτλαντικοῦ, εἰς τὰς πεδιάδας τῶν ὀχθῶν τοῦ Μισσισιππὶ. Τὸ φαινόμενον αὐτὸ εἶχε ἄλλως τε σημαντικώτατον ἀντίκτυπον εἰς τὴν αὐξήσιν τῆς ἀναλογίας τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως εἰς τὸ σύνολον, τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πληθυσμοῦ. Ἐνῶ πρὸ 150 περίπου ἐτῶν ὁ πληθυσμὸς τοῦ ἔδαφους τῆς σημερινῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως ὑπελογίζετο εἰς 16 % τοῦ συνολικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Εὐρώπης, τὸ 1930 ὑπελογίζετο εἰς 24,3 %. Ἀντιθέτως ἡ ἀναλογία τῆς συμμετοχῆς τοῦ πληθυσμοῦ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης εἰς τὸ σύνολον τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ἡπείρου ἠλαττώθη κατὰ τὸ ἴδιον χρονικὸν διάστημα ἀπὸ 28 % εἰς 21,6 %.

Ὅπως καὶ μεταξὺ τῶν ἡπείρων, οὕτω ἄρα καὶ ἐντὸς τῶν ἡπείρων τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς κινήσεως τοῦ πληθυσμοῦ, θεωρουμένης ἐν τῷ συνόλω, εἶναι ἡ σημαντικὴ διαφορὰ τῶν τάσεων, ἀναλόγως τῶν περιοχῶν ἢ τῶν χωρῶν. Ἡ διαφορὰ αὕτη εἶναι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας πολὺ μεγαλύτερα παρὰ κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα καὶ ἂν κατέστη ἀναμφισβητήτως περισσότερο ἐντονος κατόπιν τοῦ τελευταίου παγκοσμίου πολέμου. Αἱ διαφορετικαὶ δημογραφικαὶ τάσεις ἤρχισαν νὰ γίνονται αἰσθητότεραι ὅταν περὶ τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνος διεφάνη σαφῶς ἡ πτώσις τῆς γεννητικότητος εἰς μερικὰς τῶν μεγάλων βιομηχανικῶν χωρῶν, πτώσις ποὺ προσέλαβε γενικὸν χαρακτήρα καὶ ἀκόμη μεγαλύτερας διαστάσεως ἀπὸ τῆς λήξεως τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου καὶ ἐντέθεν εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ κράτη τῆς Εὐρώπης, εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας καὶ εἰς τὴν

Ἰαπωνίαν. Τὸ ἐτήσιον ποσοστὸν τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ σημειώνει γενικὴν ὑποχώρησιν εἰς τὴν Εὐρώπῃ, μεγαλύτεραν εἰς ὀρισμένας χώρας τῆς δόσεως ὅπως τὰ Σκανδιναυικὰ κράτη, ἡ Μεγάλη Βρετανία καὶ ἡ Γαλλία, εἰς τὴν ὅποιαν ἀπὸ τοῦ 1935 οἱ θάνατοι ὑπερβαίνουν τὰς γεννήσεις, καὶ μικρότεραν εἰς τὰ κράτη τῆς νοτίου καὶ τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης. Ἐπίσης εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας, τὸν Καναδῶν, τὴν Βραζιλίαν, τὴν Ἀργεντινὴν καὶ γενικῶς εἰς τὰς περισσοτέρας τῶν περιοχῶν ποὺ κατοικοῦνται ἀπὸ τὴν λευκὴν φυλὴν, σημειοῦται γενικὴ ὑποχώρησις τῶν γεννήσεων ἀλλὰ μὲ σημαντικὰς διαφορὰς ὡς πρὸς τὸ ποσοστὸν τῆς ἐλαττώσεως μεταξὺ τῶν διαφόρων χωρῶν.

Ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ὁ ὑπολογισμὸς τῆς πιθανῆς μελλοντικῆς ἐξελίξεως τοῦ πληθυσμοῦ εἰς ἄν προέβησαν κατὰ τὰ τελευταία ἔτη διάφοροι εἰδικοὶ εἰς τὰ τῶν πληθυσμῶν ἐπιστήμονες, βασιζόμενοι ἐπὶ ὀρισμένων στατιστικῶν μεθόδων. Πρὸς τὸν σκοπὸν ταῦτων χρησιμοποιοῦνται τὰ ποσοστὰ ἀναπαραγωγῆς τὰ καλούμενα «διορθωμένα» ἄτινα θεωροῦνται γενικῶς σήμερον ὡς ἡ καταλληλοτέρα μέθοδος μετρήσεως τῆς τάσεως τῆς φυσικῆς κινήσεως τοῦ πληθυσμοῦ. Τὰ διὰ τῆς μεθόδου ταύτης ἐυρισκόμενα ποσοστὰ δίδουν μίαν κτυπητὴν εἰκόνα τῶν δημογραφικῶν διαφορῶν μεταξὺ τῶν κυριωτέρων χωρῶν τῆς Εὐρώπης. Ὑπάρχουν γῶραι ὅπου τὸ ποσοστὸν ἀναπαραγωγῆς, μολοντὶ δεικνύει μίαν γενικὴν τάσιν ἐλαττώσεως, εἶναι ἀκόμη ἐπαρκῆς διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν διατήρησιν τοῦ ὅψους τοῦ πληθυσμοῦ. Εἰς τὰς χώρας αὐτὰς περιλαμβάνονται αἱ βαλκανικαὶ, ἡ Ἰταλία, ἡ Πορτογαλία, ἡ Ὀλλανδία καὶ ἡ Οὐγγαρία. Ἀντιθέτως εἰς ἄλλας, τὸ ποσοστὸν τῆς ἀναπαραγωγῆς δὲν εἶναι πλέον ἀρκετὰ ὕψηλόν διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν διατήρησιν τοῦ πληθυσμοῦ εἰς τοὺς ἀριθμοὺς τῆς σημερινῆς του δυνάμεως. Τοῦτο παρατηρεῖται κυρίως εἰς τὴν Γαλλίαν, τὴν Γερμανίαν, τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὰ Σκανδιναυικὰ κράτη. Ἀπὸ τὰς ἐξωευρωπαϊκὰς χώρας, μεταξὺ τῆς πρώτης διαθέσεως κρατῶν ποὺ ἀνεφάρμαν κατατάσσονται κυρίως ὁ Καναδὸς καὶ ἡ Νοτιοαφρικανικὴ Ἐνωσις καὶ μετὰ τῆς δευτέρας, δηλαδὴ ἐκεῖνης ὅπου ἡ ἐλάττωσις τῶν γεννήσεων εἶναι τοιαύτη ὥστε τὸ ποσοστὸν ἀναπαραγωγῆς νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν διατήρησιν τοῦ πληθυσμιακοῦ ἐπιπέδου εἰς τὸ μέλλον, περιλαμβάνονται αἱ Ἡνωμένα Πολιτεία, ἡ Αὐστραλία καὶ ἡ Νέα Ζηλανδία. Τέλος, ὑπάρχουν περιοχαὶ μὲ ὕψηλόν ποσοστὸν ἀναπαραγωγῆς, τοῦθ' ὅπερ σημαίνει διαρκὴ αὐξήσιν τοῦ πληθυσμοῦ ὅπως ἡ Ἰαπωνία, πλείστα χωραὶ τῆς ἄνω καὶ τῆς μέσης Ἀνατολῆς καὶ ἀπὸ τὰς χώρας τῆς λευκῆς φυλῆς κυρίως ἡ Σοβιετικὴ Ἐνωσις καὶ ἡ Βουλγαρία.

Ἐν τούτοις, τὰ χρησιμοποιούμενα ὡς θεῖκται τῆς δημογραφικῆς ἐξελίξεως τοῦ μέλλοντος καθαρὰ ποσοστὰ ἀναπαραγωγῆς δὲν δίδουν ἀπολύτως ἀκριβῆ ἐντύπωσιν. Πράγματι, τὰ ποσοστὰ αὐτὰ δὲν ἀνάγονται εἰς τὴν σειράν τῶν ἐπερχομένων γενεῶν ἀλλὰ εἰς μίαν μόνον ἐπερχομένην γενεάν θηλέων, ἢν ὑποθέτωμεν καθοριζομένην εἰς τὸ μέλλον κατὰ τρόπον σταθερὸν ὑπὸ τῶν κανόνων τῆς γονιμότητος καὶ τῆς ἀνησιμότητος καθ' ἡλικίας, τῶν διαπιστωθέντων εἰς ὀρισμένον χρόνον. Περισσότερα ἀκόμη στοιχεῖα ἀβεβαιότητος περιέχονται εἰς τὰς δημογραφικὰς προβλέψεις ποὺ ἔγιναν ὀλίγον πρὸ τοῦ 1939 ἀπὸ ὀρισμένων πληθυσμολόγων ὡς πρὸς τὴν προοπτικὴν τῶν συγχρόνων τάσεων τοῦ πληθυσμοῦ. Ἡ χρησιμοποιηθεῖσα πρὸς τοῦτο μέθοδος ἐβασίζετο εἰς τὸν ἀριθμητικὸν ὑπολογισμὸν τοῦ μελλοντικοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατοίκων καὶ τῆς κατανομῆς τῶν καθ' ἡλικίας καὶ κατέληγεν εἰς διαφορετικὴν ἐκάστοτε προοπτικὴν, ἀναλόγως τοῦ ὑποτιθεμένου ποσοστοῦ γονιμότητος καὶ ἀνησιμότητος εἰς τὸ μέλλον, ἐφ' ὅσον τὰ ποσοστὰ αὐτὰ ὑπελογίζοντο σταθερὰ, ἀνιόντα ἢ μειούμενα. Ὑπελογίζετο π. χ. ὅτι ἐάν ἡ κοιτιπύλη τοῦ πληθυσμοῦ ἠκολούθει τὴν τάσιν, ποὺ εἶχε μετὰ τὸ 1925, κατὰ τὸ 1960 θὰ ὑπῆρχον εἰς Εὐρώπῃ 303 ἑκατομμύρια Σλαῶν, δηλαδὴ πλεον τοῦ ἡμισοῦς εὐρωπαϊκοῦ πληθυσμοῦ, 160 ἑκατομμύρια Γερμανῶν, ἴτοι περίπου 30 % καὶ 133 ἑκατομμύρια Λατίνων — 22,3 %. Εἰδικώτερον, ἡ Γερμανία θὰ ἔφθανε εἰς τὸ μέγιστον τῆς πληθυσμιακῆς τῆς δυνάμεως, μὴ λαμβανομένων ὅπ' ὅψει τῶν συνεπειῶν τοῦ τελευταίου πολέμου, περὶ τὸ ἔτος 1960, ἡ Μεγάλη Βρετανία περὶ τὸ 1945, αἱ Ἡνωμένα Πολιτεία περὶ τὸ 1980 καὶ ἡ Ἰταλία περὶ τὸ 1951, μετὰ δὲ τὰ ὡς ἀνω ἔτη ὁ πληθυσμὸς τῶν χωρῶν τούτων θὰ ἤρχιζε ἐλαττούμενος σταθερῶς. Ἡ γεωπολιτικὴ σημασία τοιαύτης ἐνδεχομένης ἐξελίξεως τῶν ἀναλογιῶν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Εὐρώπης γίνεται περισσότερο ἀντιληπτὴ ἐάν συγκρίνωμεν τὰς ὡς ἀνω πιθανὰς ἐξελίξεις πρὸς τὰς ἀναλογίας ποὺ ὑπῆρχον κατὰ τὸ παρελθόν καὶ κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ 1939. Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ὑπῆρχον ἐν Εὐρώπῃ 65 ἑκατομμύρια Σλαῶν, 63 ἑκατομμύρια Λατίνων καὶ 69 ἑκατομμύρια Γερμανῶν. Ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς

εκρήξεως του τελευταίου παγκοσμίου πολέμου οι Σλαβίκοι είχαν φθάσει τα 226 εκατομμύρια, οι Γερμανοί τα 149 και οι Λατίνοι τα 121.

Οι ύπολογοι όμως αυτοί αποτελούν έκτιμήσεις του μελλοντικού πληθυσμού βασιζόμενες επί υποθέσεων και δεν αποκλείεται η πιθανότητα όπως αι προβλέψεις ελαττώσεως του πληθυσμού των περισσότερων οικονομικώς και κοινωνικώς προηγμένων χωρών αποδειχθούν εσφαλμένες ή τουλάχιστον εξ ίσου υπερβολικά προς τους φόβους που είχαν οι άπαθοι του Μάλθους δι' ένα υπερπληθυσμόν. Είναι πάντως φανερόν ότι αι συνθήκαι της ζωής εις τας σημερινάς κοινωνίας των πολιτισμένων περιοχών της Γης ούδ'όπως ευνουούν μίαν αναστροφήν της διαπιστωμένης καθημερινής γενικής τάσεως ελαττώσεως των γεννήσεων. 'Επί πλέον, οι ύπολογοι διά τήν εξέλιξίν των πληθυσμών κατά τά προσεχί έτη μ'ας δίδουν μίαν ακριβή εικόνα των διαφορετικών δημογραφικών τάσεων ανά τας διαφόρους χώρας και τας περιόχας των χέρων εκτάσεων του πλανήτου. 'Εφ' όσον μάλιστα λαμβάνουν υπ' όψιν μόνον τά αποτελέσματα που θά έξη ένα δημογραφικόν στοιχείον ήδη πραγματοποιηθέν και μετρηθέν όπως είναι γεννητικότητα των τελευταίων έτών, επί της γονιμότητος κατά τά προσεχί έτη, τά συμπεράσματα των παρουσιάζουν και θετικότητα και χρησιμότητα. Διά τούτου δύνανται έπιωφελώς να χρησιμοποιηθούν παρά των καθ' έκαστον χωρών εις τας κατευθύνσεις της δημογραφικής πολιτικής των. 'Ηδη πρό του πολέμου ώρισμένοι χώραι της Εύρώπης έλάμβανον μέτρα άναχακίσεως της πτώσεως των γεννήσεων και συχνά η κοινωνική των πολιτική ύπηγορεύετο από τήν έπιθυμίαν αυτήν.

'Υπόχρον άρα παράγοντες που δέν δύνανται να ληφθούν υπ' όψιν κατά τόν καταρισμόν των δημογραφικών προβλέψεων, και ολίγινες ένδεχομένως θά συντελούν εις τήν διάψεισιν των γενομένων ύπολογισμών η τουλάχιστον τήν μεταίωσιν του κινδύνου του ύποπληθυσμού και θά άπέχθαι άποφασιστικοί διά τήν διάρθρωσιν και τόν όγκον του πληθυσμού των ένδιαφερομένων χωρών. Μεταξύ των παραόντων αυτών συγκαταλέγονται η πολιτική της ύποστηρίξεως των γεννήσεων και μεταναστευτικά κινήσεις. Ειδικώτερον ως προς τό τελευταίον αυτό σημείον, η διεθνής συνεργασία μετά τόν πόλεμον θά είναι άπαραίτητος διά τήν όργάνωσιν των έπικριστικών μεταναστεύσεων και τών μετακινήσεων των ανθρώπων, από τας πυκνοκατοικημένας περιοχάς προς τας άνεμεταλλεύτους και με άραιόν πληθυσμόν. 'Εν συμπεράσματι, θετικά προβλέψεις μέχρι ποίου σημείου θά πραγματοποιή η άρχισσα ή η έπικειμένη μείωσις των κατοίκων των πλέον προηγμένων χωρών και εάν αύτη θά προεκάλεσεν έναλόγους καταστροφάς προς εκείνας που έπρόκειτο ο ύποπληθυσμός της άρχαιάς 'Ελλάδος η της άρχαιάς Ρώμης είναι άδύνατον να γίνουν διότι η αντίδρασις των Κρατών και αι μεταναστεύσεις θά μεταβάλλουν πιθανώς τας δημογραφικές τάσεις. 'Αλλ' η προοπτική της διαφορετικής εξέλιξεως των πληθυσμών της Εύρασίας και των δύο 'Αμερικών παραμένει και αι γεννήσεις έπαυσαν πρό πολλού να αποτελούν άπλως βιολογικόν φαινόμενον. Εύρισκόμεθα ένώπιον ένός κοινωνικού φαινομένου, του ίδιου εις όλας τας πολιτισμένας χώρας και εις όλους άνεξαιρέτως τούς λαούς της λευκής φυλής.

Αι διαφορετικά δημογραφικά τάσεις που διεπιστώθησαν άνωτέρω, θέτουν επίσης εις τας διαφόρους χώρας ώρισμένα προβλήματα κοινωνικής πολιτικής. 'Ως γνωστόν, από τά ποσοστά της γεννητικότητος και της θνησιμότητος έξασπώνται ο όγκος και η κατά γένη και κατά ηλικίας σύνθεσις της προσφοράς εργατικών χειρών. 'Η έγκαιρος και ακριβής γνώσις των στοιχείων αυτών και των μεταβολών των εις τό άμεσον μέλλον, έχουν ιδιαίτερον σημασίαν διά τόν καθορισμόν ορισθήποτε προσχεδιασμένης οικονομικής πολιτικής. Τώρα ιδίως μετά τόν πόλεμον, όποτε όλα αι κυβερνήσεις θά χρειασθί να προσδόν εις τήν άνασυγκρότησιν των χωρών των διά του καταρισμού προογυμιάτων άνοικοδομήσεως έκτελεστέων εις σειράν έτών και γενικώς θά προσπαθήσουν να κινητοποιήσουν τό ταχύτερον όλα τά μέσα παραγωγής, είναι άπαραίτητον να εύρισκωνται έν γνώσει της δυνάμεως και της συνθέσεως του έμφύχου ύλικού της χώρας. 'Η σύγχρονος προγραμματική οικονομία δέν να είναι ένήμερος της Ισχύος και της διαχωρήσεως των εργατικών δυνάμεων κατά τά έπεσοχόμενα έτη και να γνωρίζη έκ των προτέρων τόν όγκον των εργατών των δύο φύλων που θά βαδύνουν κάθε έτος επί της άγοράς της έργασίας και των πιθανών έλλειμμάτων η ύπερπροσφοράν εις τας μενάλας ηλικίας λόγω ένδεχομένης αύξήσεως της διαρκείας της ζωής.

'Επίσης χρήσιμος θά είναι διά τήν έπιτυχή έφαρμογήν ορισθέντε οικονομικού σχεδίου η γνώσις των διαφορών μεταξύ γεννητικότητος και θνησιμότητος δηλαδή των δια-

φορών της άναπαραγωγής του πληθυσμού κατά έπαρχίας ή γεωγραφικάς ύποδιαίρέσεις, κατά επαγγέλματα και κατά κοινωνικάς τάξεις. Μόνον διά του τρόπου αυτού έπιτυγχάνεται η έφαρμογή ένός όρθολογιστικού σχεδίου χρησιμοποίησεως των εργατικών δυνάμεων και χάρις εις τήν γνώσιν και ακριβή έκτίμησιν όλων των άνωτέρω δημογραφικών στοιχείων έκάστη κυβερνήσις δύναται να κρίνη εάν και κατά πόσον επιβάλλεται να ακολουθήσθι πολιτική διευκολύνουσα τήν μετανάστευσιν εκτός των όρίων της χώρας η να προσπαθήσθι να παρεμποδίσθι αυτήν άκόμη δε και να διευκολύνη τήν εισορήν ξένων.

Εις τήν 'Ελλάδα π. χ. όπου μέχρι σήμερα αι μικρά ηλικία ήσαν άρκετά πυκνά, όπου δηλαδή ο πληθυσμός ήτο από τούς ολιγώτερον «ηρωσομένους» της Εύρώπης και αι τάξεις μεταξύ 30 και 50 έτών ήσαν πολυπληθέστεραι η εις άλλας χώρας, θά έχωμεν εις τό προσεχές μέλλον λόγω του πολέμου και της έπιζόμενης βελτιώσεως των συνθηκών του βίου πύκνωσιν των τάξεων των μεγάλων ηλικιών. Τούτο θά έξη σοβαρόν αντίκτυπον εις όλας τας έκδηλώσεις του οικονομικού βίου της χώρας και δέν να ληφθί υπ' όψιν τόσον ως προς τήν άκολουθητέαν πολιτικήν επί της μεταναστεύσεως όσον και ως προς τήν κοινωνικήν πολιτικήν, εφ' όσον τά εργαζόμενα άτομα θά είχαν να συντηρήσουν περισσότερους υπέρηλικας. 'Η άρραίωσις των τάξεων των γεννητόρων λόγω του πολέμου και η ύπάρχουσα ήδη πρό του 1939 σαφής τάσις συνεχούς κάμψεως της γεννητικότητος, αποτελούσα ως ήδη έλέγχθη κοινόν κοινωνικόν φαινόμενον εις όλους τούς λαούς της Εύρώπης, άκόμη δε η δυσαναλογία του αριθμού των γεννήσεων μεταξύ των γονίμων πληθυσμών της βορείου 'Ελλάδος και των περι τήν όροσειράν της Πίνδου όρειών πληθυσμών και των κατοίκων των αστικών κέντρων η των ήσων του Αιγαίου δέν επίσης να ληφθούν υπ' όψιν. 'Ας σημειωθί άκόμη, ότι από του 1943 και έντεύθεν, προστίθενται εις τήν άγοράν της έργασίας πολυ περισσότερα εργατικά χείρες διότι μετά τούς πολέμους 1912 - 1923 και τήν εισορήν των προσφύγων, κυρίως δε από του 1925 μέχρι περίπου του 1935, είχε σημειωθί μία έντονος φυσική αύξησις του έλληνικού πληθυσμού. 'Η πίεσις συνεχούς της προσφοράς εργατικών χειρών εις τήν άγοράν έργασίας, παρά τούς σημειωθέντας πολυ περισσότερους θανάτους και εις τας ηλικίας μεταξύ 8 και 18 έτών κατά τήν διάρκειαν της κατοχής, θά είναι σημαντικός άνωτέρα κατά τά πρώτα έτη της οικονομικής μας άνασυγκροτήσεως.

Αι άνωτέρα ένδεικτικώς άναφερθείσαι περιπτώσεις της σημασίας του δημογραφικού παραγόντος επί της προσφοράς των εργατικών χειρών, Ισχύουν εξ ίσου και διά τήν προσφοράν εργασίας. Διότι οι καθ' έκαστον έτος προστιθέμενοι εις τήν έθνικήν άγοράν εργάται δέν αποτελούν παρά τμήμα των προστιθέμενων έτησως ώρίμων η μη καταναλωτών, Ιδίως ως προς τά είδη διατροφής και ρουχισμού. 'Αρα η πτώσις της γεννητικότητος, μεταβάλλουσα τήν καθ' ηλικίας σύνθεσιν του πληθυσμού διά τής ελαττώσεως των τάξεων των μικρών ηλικιών που αποτελούνται αποκλειστικώς από καταναλωτάς, τείνει να μεταβάλη τήν διάρθρωσιν των οικονομικών άναγκών και κατ' άνάγκην τας πιθανότητας έργασίας εις τας βιομηχανίας τας άσχολουμένας εις τήν Ικανοποίησιν των άναγκών τούτων. 'Εάν και κατά πόσον η τούτη μείωσις της έργασίας συμφηρίζεται υπό ένδεχομένην αύξησιν ζήτησεως έργασίας από βιομηχανίας εργαζόμενας προς Ικανοποίησιν των άναγκών άλλων τάξεων, μεγαλύτερων ηλικιών, είναι δύσκολον να ύπολησθί, είναι δηλαδή ζήτημα εάν η μείωσις των γεννήσεων δημιουργή άνεργίαν η όχι. Τούτο διότι ο δημογραφικός παράγονς έπιδρά εις μακρότερον προθεσίαν και μέσο των άδικόπων μεταπτώσεων της οικονομίας. 'Αλλ' έκ του λόγου ακριβώς αυτού απαιτείται και η έγκαιρος πρόβλεψις της έπιδράσεως του, εφ' όσον και τά μέτρα προς άντιμετώπισιν αυτού δέν θά άσκήσουν έπιρροήν ειμή μετά μακρόν χρόνον και έγκαίρως λαμβανόμενα.

'Η στενή σχέση της προσφοράς της έργασίας προς τας δημογραφικάς τάσεις έχει σημασίαν επίσης διά τήν κοινωνικήν πολιτικήν ως προς τό ζήτημα της έργασίας των γυναικών, των ανηλικών και των ηλικιωμένων. Είναι φανερόν ότι εις μίαν χώραν εύρισκόμενην εις τήν άνάγκην να καταπολεμήσθι τήν τάσιν ελαττώσεως του πληθυσμού της θά ληφθούν άλλα μέτρα από εκείνα που θά Ισχύουν εις χώραν με Ισχυράν γεννητικότητα και άλλοια έπίσης πολιτική θά έπρεπε να ακολουθηται εις τας χώρας όπου η διάρκεια της ζωής είναι μεγαλύτερα από εκείνας όπου είναι μικρότερα, τόσον ως προς τό όριον ηλικίας όσον και ως προς τήν διάρκειαν της έργασίας κλπ. Είναι τέλος περιτόν να ύπογραμμίσωμεν τήν μενάλην σημασίαν της μελέτης και προσεκτικής παρακολουθήσεως του δημογραφικού παραγόντος διά τήν πολιτικήν των ημεομαθών και των κοινωνικών άσφαλίσεων. Είναι άνάγκη να μελετηθούν συστηματικώς αι άλληλε-

πιδόσεις και αλληλεξαρτήσεις των κινήσεων του πληθυσμού και της ακολουθούμενης κοινωνικής πολιτικής και να ακολουθηθεί εις έκταστη περίπτωση η ένδεδειγμένη πολιτική. Δέον όμως να τονισθεί ότι πριν η δοθή η άκολουθητέα κατεύθυνσις εις προβλήματα τόσοσ σπουδαίας κοινωνικής σημασίας, απαιτείται σαφής γνώσις των δημογραφικών κριτηρίων και των έννοιών περί έπαρκους ποσοστού άναπαραγωγής, μέσης έπιζομένης ζωής ή διορθωμένου ποσοστού θνησιμότητας κ.ο.κ. Κατά τον τρόπον αυτόν οι διάφοροι χώροι θα ήσαν εις θέσιν να άκολουθήσουν εις το έθνικόν πεδión την κατάλληλοτέραν πολιτικήν.

Τά δημογραφικά όμως προβλήματα δέν δύνανται πλέον να λύονται αυτότελώς έντός του έθνικου πλαισίου. Ήδη πρό του πρώτου παγκοσμίου πολέμου, ή συντελεσθείσα βιομηχανική επανάστασις και ή ανάπτυξις των συγκοινωνιών και των μέσων πνευματικής έπικοινωνίας είχε συντελέσει εις την αλληλεξάρτησιν της εξέλιξεως των πληθυσμών. Αί συντελεσθείσαι έκτοτε έκπληκτικά πρόοδοι των έπισημών και της τεχνικής, ή χάρις εις τον τελευταίον πόλεμον ραγδαία τελειοποίησις των μεταφορικών μέσων και ή αύκραυσις ούτως ειπείν του πλανήτου, καθιστούν τά προβλήματα του πληθυσμού περισσότερο διεθνή παρά πατά. Τά μεγάλα ιδεολογικά ρεύματα και αί βαθύτεραι άλλοιώσεις της οικονομικής και κοινωνικής ζωής μεταδίδονται σεδόν ταυτοχρόνως ανά τάς διάφορους χώρας και κοινωνικά εμφανίζονται και αί συνέπειαι των επί της εξέλιξεως των πληθυσμών, ίδια εις τάς περιοχάς τάς κατοικουμένας από την λευκήν φυλήν. Άλλά και από μιάς άλλης άπόψεως υπάρχει αλληλεξάρτησις των προβλημάτων του πληθυσμού ή με διαφορετικήν έντασιν ή εις διάφορον χρόνον εμφάνισης τούτου ή εκείνου του δημογραφικού παράγοντος εις τάς χώρας εις άς έπενεργεί, δημιουργεί τοιαύτας διαφοράς εις την πληθυσμιακήν των κατάστασιν, ώστε ή εξέλιξις του προβλήματος του πληθυσμού εις μίαν χώραν ύφιστάται άξουον τον αντίκτυπον από την διάφορον εις τον χρόνον εξέλιξιν του ίδιου προβλήματος εις την άλλην χώραν ή τάς άλλας περιοχάς. Είναι άλλως δε έξηκριβωμένον ότι ή κάμψις της γεννητικότητας δέν παρέμεινε μειωμένον φαινόμενον, αλλά έπεξετάθη ταχύτατα εις δλόκληρον την Εύρώπην και πλείστα άλλας περιοχάς, με μόνην την διαφοράν ότι παρουσιάσθη ένωρίτερον εις ώρισμένα έθνη και βραδύτερον εις άλλα και με διαφορετικήν έκάστοτε έντασιν.

Δι' αυτό και αί πληθυσμιακά έξουναί των τελευταίων πρό του πολέμου έτών και αί προσπάθειαι προς καθουσίαν των έννοιών του υπερπληθυσμού και υποπληθυσμού, θεωρουμένων από κοινωνικής άπόψεως, έτειναν προς την αναζήτησιν καταλλήλου κριτηρίου διά την ποσματοποίησιν κολλιτέρας πληθυσμιακής ίσοροπίας τόσοσ εις το έθνικόν όσον και εις το διεθνές πλαίσιον. Διότι επανειλημμένως είχε διαπιστωθή, πόσον διαφορετικά είναι αί αντίληψεις ως προς τά χρησιμοποιητέα κριτήρια διά τον χαρακτηρισμόν της καταστάσεως του πληθυσμού της μιάς ή της άλλης χώρας. Εις την Ελλάδα, π. χ., μόλις κατά τά τελευταία έτη συνεδύσθη το δημογραφικόν πρόβλημα με το οικονομικόν και το κοινωνικόν και κατονομήθη ή ανάγκη να μñ υπολογίζεταί ο υπερπληθυσμός της χώρας επί τη βάσει της άριθμητικής πυκνότητας, δηλαδή της σχέσεως του άριθμού των κατοίκων προς τον άριθμόν των τετραγωνικών χιλιομέτρων του εδάφους, αλλά επί τη βάσει της αναλογίας των κατοίκων προς τά καλλιεργήσιμωσ εδάφους δηλαδή προς τον άριθμόν των παραγωγικών τετραγωνικών χιλιομέτρων. Άλλά και το κριτήριον αυτό δέν είναι ίσοποιστικόν, έφ' όσον έπιτρέπει σπλωσ την έκτίμησιν των δυνατοτήτων παραγωγής των άγορστικών προϊόντων και άνωσεί την γενικήν οικονομικήν ικανότητα της χώρας. Δέν είναι δηλαδή έπαρκές διά να κοιθή ή δημιουργική κατάστασις μιάς χώρας ούχι καθαρώσ άγροτικής αλλά με σύμθετον οικονομίαν μετέωχουσ εις τάς διεθνείς συναλλαγάς, έκτός εάν θέλωμεν να υπολογίσωμεν την έπάρκειαν της χώρας από άπόψεως ειδών διατροφής. Ή άγορστική πυκνότης, δηλαδή ή σχέσις του άριθμού του άγορστικού πληθυσμού προς τον άριθμόν των καλλιεργήσιμων τετραγωνικών χιλιομέτρων, δίδει άκριβέστερον κριτήριον, ικανόν όμως προς συγκρίσεις της δημογραφικής καταστάσεως χωρών ελάγιστα έκδιωμηχανισμένων, όπου το μέγιστον τιμήμα του πληθυσμού άποζη έκ της γεωργίας, ή παραγωγική ικανότης του εδάφους παρουσιάζει μικράς διαφοράς άκόμη δε αί ύπάρχουσαι διαφοραί εις το καθεστώς της άγορστικής άξιοκτιμίας και την γεωργικήν τεχνικήν είναι πολύ μικράι.

Σήμερον είναι άποδεδειγμένον, ότι άκριβείς συγκρίσεις της καταστάσεως του πληθυσμού των διαφόρων χωρών δέν δύνανται να γίνωσιν με μεθόδους βασίζουμένας αποκλειστικώς εις τούς δύο παράγοντας του εδάφους και του πληθυσμού άκόμη και εάν επί πλέον ελαμβάνοντο ύπ' όψιν οι

πόροι οι προερχόμενοι από την παραγωγικήν ικανότητα του εδάφους ή τον πλούτον του υπεδάφους. Εις τάς οικονομικές εξέλιγμένας χώρας, πόρους έξ ίσου σπουδαίους άποτελούν ή άφθονία των κεφαλαίων, ή ανάπτυξις της τεχνικής, ή βιομηχανική έπίδοσις, ή εμπορική ικανότης, ή εύκολία έπικοινωνίας προς τάς πηγάς πρώτων ύλών, ή πυκνότης και ή καλή όργάνωσις των άνταλλαγών, το εμπορικόν και οικονομικόν ίσοζύγιον κλπ. και από τούς πόρους αυτούς εξαρτάται κατά μένα μέσοσ και ή ανάπτυξις των πόρων του εδάφους και του υπεδάφους. Θα έπρεπε άσα θεωρητικώς, να έμετράτο και να υπολογίζετο ο πληθυσμιακός μιάς χώρας έν συνασθήσει προς το σύνολον όλων των άνωτέρω παραγόντων, διά να καθορισθή ή άκριβής του κατάστασις και να εξακριβωθούσ αί δημογραφικά του τάσει. Είναι έν τούτοις φανερόν πόσον έννασ τοιούτος ύπολογισμός είναι δύσκολος ή μάλλον άδύνατος, έφ' όσον θα έπρεπε να ληθούσ ύπ' όψιν τόσα στοιχεία, τινά των οποίων παρουσίαζον άνυπεροβλήτους δυσχερείας έκτιμήσεως και μετρήσεως. Υπό τάς συνθήκας τούτας, κάπως άκριβέστερον, έμμεσον όμως, κριτήριον άποτελεί ή σχέσις του συνολικού άριθμού του πληθυσμού προς την συνολικήν παραγωγήν και το κριτήριον αυτό χρησιμοποιείται διά την διαμόρφωσιν των έννοιών του υπερπληθυσμού και υποπληθυσμού και προς σύγκρισιν των πληθυσμών διαφόρων χωρών.

Έλέχθη ότι μία χώρα έχει υπερπληθυσμόν ή υποπληθυσμόν όταν ή γενική οικονομική άπόδοσις του εδάφους της δέν έπαρκει προς διατροφήν των κατοίκων της ή όταν ο πληθυσμός μιάς περιοχής δέν δύνανται να αύξηση ή να ελαττωθή χωρίς να έπακολουθήσ ηλάττωσις του κατά κεφαλήν έθνικου εισοδήματος. Καί εις τάς διακρίσεις έν τούτοις αυτάς δέν εύρίσκωμεν την λύσιν του προβλήματος της άκριβούς από οικονομικής και κοινωνικής άπόψεως έκτιμήσεως της πυκνότητος και των τάσεων του πληθυσμού μιάς χώρας και της συγκρίσεως προς άλλα. Διότι πιθανόν εις δύο χώρας ή οικονομική άπόδοσις να είναι ή ίδια και παρά τούτο τά μέσον βιωτικών επίπεδων να παρουσιάζη σημαντικά διαφοράς, ως έκ της διαφορετικής κατανοής του έθνικου εισοδήματος. Άκριβώς όμως ή πώσις του βιωτικού επιπέδου και ή αύξουσα άνωσότης που παρουσιάζεταί μετρώ των επιπέδων διαβιώσεως των διαφόρων πληθυσμών άποτελούν την ήτίαν της έλλείψεως δημογραφικής ίσοροπίας. Δέν πρόκειται πάντως να αναζητήσωμεν ένταύθα τάς κολλιτέρας μεθόδους μετρήσεως και συγκρίσεως των πληθυσμών. Ή δημογραφική πυκνότης και αί άξουοισίσεις της άσκοϋν επί της οικονομικής δραστηριότητος και επί του μέσου εισοδήματος κατά κεφαλήν προεπλόχους επιδράσει αιτίες ποικίλλουσ υπό συνθήκας όχι όλιγώτερον περιπλόχους. Υπάσχει άσφαλώς διά κάθε χώρασ και δι' όλα τά έθνη, μία δημογραφική κατάστασις optimum, ενοϋκώτερα πάσης άλλης διά την έθνικήν και την διεθνή πρόδον και ευημερίαν, κυμαινούμεν αναλόγως των διακυμάνσεων των πόρων έκάστης χώρας, ούτως ώστε να δίδη εις κάθε στιγμήν το ύψηλότερον βιωτικόν επίπεδον έν σχέσει προς τούς πόρους εκείνης της στιγμής. Άλλά το δημογραφικόν αυτό σημείον είναι πρακτικώς άσάλληπτον, όπως άκαθάριστα πορρωμένον και τά κριτήρια του υπερπληθυσμού ή υποπληθυσμού.

Ένδιαφέρον άλλως τε διά την έφαρμογήν της τοιαύτης ή τοιαύτης κοινωνικής ή οικονομικής πολιτικής είναι να καθορισώμεν εάν αί δημογραφικά τάσει ενός λαού τείνουν να υποβιβάζουσ ή να βελτιώσουσ το βιωτικόν επίπεδον, λαμβανόμενον ύπ' όψιν των μέσων που διαθέτει διά την ανάπτυξιν των πόρων της οικονομίας του. Άκριβώς έπειδή έπιδρούσ επί του βιωτικού επιπέδου του πληθυσμού, αί δημογραφικά τάσει προσελκύουσ την ποσοχήν και άποτελούν τον νύμωνα των ποσματοθιτών όλων των χωρών αί δε συγκρίσεις των επιπέδων διαβιώσεως προς τον τρόπον ζωής των πλέον εύπομών λαών, έξωρθούσ όλας τάς κυβερνήσεις προς αύψωσιν του βιωτικού επιπέδου της χώρας των. Από της πλευράς συνεπώς αυτής τά δημογραφικά πρεβλέματα είναι κατ' έξοχήν προβλήματα διεθνή. Άλλά και από μιάς άλλης άπόψεως τά προβλήματα του πληθυσμού πορρωτάζουσ διεθνή χαρακτήρα. Από της άπόψεως ότι διεθνή πρέπει να είναι τά μέτρα προς αύθλων των πορρωσίζομένων άνώσων δημογραφικών πίσεων και των ένταύθεν συνεπειών επί της κοινωνικής και οικονομικής σταθμής των λαών. Διότι, εάν ως έκ σύμφωνου, όλα άνεξαίρετως αί χώραι, άσχετώς πυκνοί ή άραιού πληθυσμού και ύψηλοί ή χαμηλοί επιπέδου ζωής, άγωνίζονται από πολλών έτών και δι' όλων των δυνατών των έναντίτην της θνησιμότητος, ούδεμία δε έξ αυτών θα έχαλάρωνε την καταπολέμησιν των θανάτων διά μόνον τον λόγον ότι ή προσπάθεια της οδηγεί προς αύξησην του πληθυσμού, έναντι των γεννήσεων ή πολιτική των παύει να είναι όμοιομορφος.

Κατά τά προηγηθέντα του τελευταίου πολέμου έτη,

πολλά χώρια επενέθησαν ίνα επιβραδύνουν την άπειλην του υποπληθυσμού ως εκ της ραγδαίας πτώσεως των γεννησεων, διά της εφαρμογής διαφόρων μέτρων, κυρίως δέ η Γερμανία, η Γαλλία και η Ιταλία. Όσον άφορά έν τούτοις τον υπερπληθυσμόν, ούδεμία γώρα, άκόμη και αι πλέον πυκνοκατοικημένοι και με γαμηλόν επίπεδον διαβιώσεως, έδέχθη να εφαρμοθή έλεγχον των γεννήσεων. Διά τας χώρας συνεπώς αυτές που πάσχουν από έλλειψιν δημογραφικής ισορροπίας άπομένει εύκολος λύσις η μετανάστευσις. Η μέθοδος της μεταναστεύσεως είναι εκείνη ήτις κατά τον παρελθόντα αιώνα και μέχρι του 1923 επέτρεψε την ελάττωσιν της πείσεως και κάμψεως του επιπέδου της ζωής εκείνων των χωρών, των οποίων οι οικονομικοί πόροι δέν ηύξανον έν αναλογία προς την φυσικήν αύξησιν των πληθυσμών. Αι μεταναστεύσεις έγίνοντο προς τας άνεμεταλλεύτους ίδιως χώρας τας οποίας η άξιοποίησις του φυσικού των πλούτου τή βοήθειά των μεταναστών οδηγεί προς την άνύψωσιν του βιωτικού των επιπέδου. Η παγκόσμιος συνεργασία, θά είναι άπαραίτητος και ως προς τό ζήτημα τουτο δηλοσή την μελέτην και την οργανώσιν των μετακινήσεων των ανθρώπων προς άποκατάστασιν κάποιας καλλιτέρας διακρατικής και διηπειρωτικής δημογραφικής ισορροπίας. Είναι πάντως άμφίβολον έν, ένώπιον του κινδύνου του σχετικού υποπληθυσμού έναντι γονίμων γειτονικών λαών και μετά τά δημιουργηθέντα από τον πόλεμον και τά; συνεπείας του δυσαναπλήρωτα κενά, θά δεχθούν αι ευρωπαϊκά και χώρα να επιτρέψουν την μετανάστευσιν εις κλίμακα τοιαύτην, ώστε να άποκατασταθή εις τό προσεχές μέλλον η παγκόσμιος δημογραφική ισορροπία. Είναι πολύ πιθανώτερον κατά τά πρώτα μεταπολεμικά έτη, αι έχουσαι δημογραφικά πλεονάσματα χώραι να μην θελήσουν να έπωρηνθουν ένδεγαυμένης άοσεως των περιοριστικών της μεταναστεύσεως μέτρων έκ μέρους των υπερωκεανείων χωρών, αλλά να προσπαθήσουν να άναπτύξουν όσον τό δυνατόν περισσότερο, χάρις και εις τά τελειότερα τεχνικά μέσα και τας επιστημονικάς έφευρογάς, την οικονομικήν των δυναμικότητα. Διά του τρόπου αυτού θά έφθανον εις μίαν καλλιτέραν ισορροπίαν του πληθυσμού των προς τους οικονομικούς των πόρους άναπτύσσουσαι την οικονομίαν των

λόγω άκριβώς των άφθόνων εργατικών χειρών των. Άλλά και εις τό σημείον τουτο προβάλλει και πάλιν άνάγλυφος η άνάγκη της διεθνούς συνεργασίας διότι αι περισσότεραι χώραι, ίδια μετά τας καταστροφάς του πολέμου πάσχουν από έλλειψιν κεφαλαίων. Οιαδήποτε άρα ευρυτέρα έκ μέρος των προσπάθεια προς κατατρέμειψιν της δημογραφικής των άνισορροπίας χρειάζεται, διά να επιτύχη, την άρωγήν διεθνών οικονομικών οργανισμών όπως αυτοί των οποίων η ίδρυσις μελετάται παρά των 'Ηνωμένων Έθνών. Τας βάσεις της άρχομένης νέας εποχής προς παγκόσμιους λύσεις των μεγάλων διεθνών προβλημάτων, όπως τό πρόβλημα του πληθυσμού, αποτελούν η άλληλεγγύη και η άλληλεξάρτησις των λαών διά την οικονομικήν και κοινωνικήν των πρόδοον, η επιθυμία των διά την παγίαν λύσιν των εθνικών αντιθέσεων και διά την άνωκοδύνησιν του κόσμου επί καλλιτέρων βάσεων. Μετά τον πόλεμον δέν δύναται να νοηθή δημογραφική πολιτική ήτις θά έτεινε, όπως πρό του 1939, προς διαφορετικούς σκοπούς από τό συμφέρον των πολλών. Ιδέν θά έπρεπε να υπέρβαιν χωραί εφαρμόζουσαι πολιτικήν τονώσεως των γεννήσεων και συγχρόνως άποβλέπουσαι εις την κατοχύρωσιν της οικονομικής αυταρκειας των, χωρίς να λαυθάνονται ύπ' όμν αι συνέπειαι μιας τοιαύτης πολιτικής επί του βιωτικού επιπέδου των άλλων λαών. Η πολιτική των 'Ηνωμένων Έθνών, όπως ύπήρξε ένιαία κατά τον πόλεμον, και είδωμεν τους καρπούς της, πρέπει να είναι και κατά την ειρήνην. Οι κίνδυνοι άλλως τε της ύποχωρήσεως των γεννήσεων, της έλλειψεως ισορροπίας των πληθυσμών και της πρωτοφανούς αιμορραγίας έκ του πολέμου και των πολεμικών καταστροφών είναι πολύ μεγάλοι, ώστε τά προβλήματα του πληθυσμού να μην άποτελέσουν τό αντίκειμενον βαθείας μελέτης και προσεκτικού χειρισμού εις όλας των τάς πτυχάς και ύπό όλας των τάς εκφάνσεις από τους νέους διεθνείς οργανισμούς. Τά άποτελέσματα μιας τοιαύτης διεθνούς συνεργασίας θά ησαν άναντιορήτως έξαιρετικώς ευεργετικά διά την καλλιτέρευσιν των όρων της ζωής χάρις εις την καλλιτέραν ισορροπίαν μεταξύ της κινήσεως του πληθυσμού και της άναπτύξεως των οικονομικών δυνατών των έθνών.

ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΓΕΩΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Η ΑΝΑΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ ΕΔΑΦΩΝ

Υπό ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΔΕΒΟΛΙΤΗ

I

Α. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. Έν τή παρούση άναπτύξει ένός σχεδίου έδαφικής ρυθμίσεως διά την Χερσόνησον των Βαλκανίων επί τη βάσει των ύφισταμένων γεωγραφικών όρων και επί των οικονομικών άρχών, παίρνουμε μίαν ρεαλιστικήν άποψιν.

2. Μολονότι τό σχέδιον που παρουσιάζεται τείνει προς λύσεις έννοούσας τους Έλληνικούς πόθους και τας Έλληνικάς οικονομικάς άνάγκας, άποφεύγομεν να κάμωμεν έκκλησιν εις αισθήματα η εις τά Έλληνικά Ιστορικά δικαιώματα επί της Χερσονήσου. Άλλωστε έννοεί τό σχέδιον τουτο όλα τά μικρά έθνη περίεξ της Έλλάδος.

3. Όντως οι Έλληνες είναι λίαν εύσυγκίνητοι και έχουν άρχή εις τό να πιστεύουν ότι τά δικαιά των είναι άφ' έαυτών προφανή, ότι έχουν τίτλους επί αισθηματικής προσοχής. Έχουν επίσης υπερβολικήν Ιστορικήν εύθιμίαν ώστε να μη έννοούν πως η Ιστορία των δέν άποτελεί όπέρτατον τίτλον όπέρ των απαιτήσεων των. Δι' αύτους τούτους τους λόγους μειονεκτούν όταν αντιμετωπίζουν τας ρεαλιστικάς απαιτήσεις από μέρος των αντιπάλων των. Οι αντιπάλοι των έχουν συμφέρον να σκοπιώσουν τελείως από τή μέση Ιστορίαν τε και Αίθημα, όμιλούν δέ μόνον περι των άναγκών των. Δι' αύτ' πρέπει να επιτραπή και εις τους Έλληνας να έκθέσουν τά δικαιώματά των με τό πνεύμα αυτό τό όποιον ένυπνεί τους αντιπάλους των. Είναι ύποχρεωμένοι να σταθούν επί του εδάφους έφ' ου προκαλούνται. Θά επιχειρήσωμεν τό άγάριστον τουτο έργο, τό όποιον δέν έχει έλξιν διά τας Έλληνικάς αντίληψεις και την Έλληνικήν διανοητικότητα.

4. Φυσικά παίρνουμε ως δεδομένον ότι ύφίσταται καλή διάθεσις έναντι της Έλλάδος και του Λαού αυτής. Λαμβάνουμε ως δεδομένον ότι έκτιμάται τό γεγονός ότι έναις Λαός, ο οποίος κατά τον πρώτον Μέγαν Πόλεμον εξηγήθη κατά της πολιτικής του διαταγμού όπως τεθή με τό μέρος των έθνών που άντίσταντο εις την ύποδούλωσιν της Εύρώπης και εις τον δεύτερον Μέγαν πόλεμον επαλέμησεν όμοθυμωσ προς τον αυτόν σκοπόν, θά ενεργήση πάλιν κατά την αυτήν διανοητικότητα έν περιπτώσει κινδύνου. Ωστε άποφεύγομεν να όμιλήσωμεν περι των θυσιών χάριν έπιχειρημάτων. Όλα αυτά τά πράγματα έπετέλεσαν τό θέμα ήμίσεως δωδεκάδος Άγγλικών βιβλίων πρωτοφανούς πωλήσεως, τά όποια ένώ δέν περιέχουν ύποβολήν γνωμών ή λύσεις των Έλληνικών προβλημάτων έχουν γεννήση εξ άλλου μίαν άτυμόσφαιραν εύσυγκινήσεως έν Έλλάδι άμαυρούσαν τους όφθαλμούς του Λαού έναντι ώρισμένων πραγματικότητων.

5. Η εξέγερσις και ο εμφύλιος άγών του παρελθόντος Δεκεμβρίου έν Αθήναις είνε λίαν διαφωτιστικόν παράδειγμα του γεγονότος ότι ο Έλληνικός Λαός άγεται έτι υπό συγκινήσεων και υπό της πίστεώς του εις άρχάς, παραμεριζόμενας όμως συχνά από τή μέση τουτο πολιτικού ύπολογισμού εξ άλλων πλευρών, υπό του ρεαλισμού όστις εξυμνείται όταν τις έχη να προβή εις πράξεις. Πρέπει να άναμνησκειται τις ότι η γενική άπεργία, η όποια προηγήθη του εμφύλιου άγώνος τον παρελθόντα Δεκέμβριον έν Αθήναις δέν δύναται να άποδοθή εις έγωϊστικά κίνητρα η την δράσιν άλλων πολιτευομένων. Η νεολαία άμφοτέρων των πλευρών η όποια άπέριψε την ζωήν της εις ένα άπέλπιδα και μάταιον εμφύλιον άγώνα διαρκέσαντα όλοκληρον μήνα δικαιούται

μεθασμοῦ, καθόσον πρόφανές εἶνε ὅτι οὐδεμία προσκόλλησις εἰς τὴν ζωὴν ὑπελογίσθη ὑπὸ τῆς νεολαίας ταύτης ἀκριβῶς τὴν στιγμὴν καθ' ἣν εἶχαν κάθε εὐκαιρίαν νὰ χαροῦν οἱ νέοι μίαν ζωὴν ἐλευθερίας καὶ ἐν ἐλπιδοφόρον μέλλον μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς χώρας καὶ τοῦ "Λοτειῶς ἀντὶ ν' ἀλλοσφάζονται.

6. Εἰμῶθα ὅμως ὑποχρεωμένοι ἡμεῖς νὰ θέσωμεν τὸ ἀσθημα ὑπὸ σχῆμα ρεαλιστικόν. Ἡ ἐξυπηρέτησις μὲ λόγια ποῦ προσηνέχθη εἰς τὸν Ἑλληνικὸν Λαὸν ἀπὸ τοῦ ἡρωϊκοῦ τοῦ ἀγῶνος κατὰ τῆς Ἰταλίας, ἐνέτεινε τὴν ἀμόρφαιραν συγκινησιῶς εἰς τὴν οὐτὸς ἔζη. Εἶνε ὅμως πλέον καιρὸς δι' αὐτοὺς τούτους τοὺς Ἕλληνας νὰ σκεφθοῦν περὶ τρόπων καὶ μέσων ὥστε νὰ μετατρέψουν εἰς πραγματοποιήσιν τὰς λαϊκὰς τάσεις, καθόσον αἱ μάζαι στεροῦνται τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἰσχυρᾶς ρεαλιστικῆς βάσεως τῶν τοιούτων τάσεων, αἱ ὁποῖαι ἄλλως κινδυνεύουν νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἀπλᾶ ἀσθηματικὰ ἐπιθυμᾶ.

7. Τὸ παρουσιαζόμενον σχέδιον εἶνε ἀπόσπασμα μίᾳς κἀπως λεπτομεροῦς μελέτης τῆς πολιτικῆς Ἱστορίας τῶν τελευταίων διακοσίων ἐτῶν ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Μεσογείᾳ, τῆς διαδοχῆς τῶν γεγονότων τὰ ὅποια ἐδημιούργησαν μίαν δυσχερῆ κατάστασιν προσηνέουσαν κἀποιαν ἐσκαμμένην λύσιν κατὰ τὴν σοβαρὰν ταύτην στιγμὴν καθ' ἣν ὁ Χάρτης τοῦ μέρους τούτου τοῦ Κόσμου πρόκειται νὰ χαραχθῆ ἐκ νέου. Μολονότι ἐν μέρος τῶν ἐπιχειρήσεων μας καθιστᾶται ἀνάπληρον ἐκ τῆς παραλείψεως ὀρισμένων οὐσιωδῶν λεπτομερειῶν τῆς τοιαύτης προσφάτου Ἱστορίας, θὰ τὰς παραλείψωμεν χάριν τῆς ἐπιτευξέως συντομίας.

Β. ΤΟ ΣΧΕΔΙΟΝ ΤΙΤΟ ΠΕΡΙ ΜΕΓΑΛΗΣ ΣΛΑΒΪΚΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ

8. Δὲν καθυθύνθη ἔτι κριτικῆ ἐπὶ τοῦ σχεδίου τοῦ Τίτο, τοῦ Κροάτου Ἀρχηγοῦ, περὶ ρυθμίσεως ἐδαφικῆς εἰς τὰ Βαλκάνια. Ἐχει προβληθῆ ἔμπροστὰ ἐν Σχέδιον αὐθαίρετον, καὶ φαίνεται νὰ ἔχη προκαλέσει τοιαύτην ἐκπληξιν ὥστε οὐδεὶς ἐσκέφθη ἀκόμη νὰ ἐκτιμῆσιν τὴν ἀξίαν του καὶ νὰ ἀναμετρήσῃ τὰς πολιτικὰς του συνεπείας ἐν προσεχῇ μέλλοντι.

9. Ἡ Γερμανικὴ ἰδέα περὶ συνεχοῦς ἀναπτύξεως ἔξω καὶ γύρω ἀπὸ ἓνα κεντρικὸν πυρῆνα, δίχως ὑπολογισμὸν τῶν δικαιωμάτων τῶν πολιτειῶν ποῦ ὄφιστανται γύρωθεν τῆς κεντρικῆς τοιαύτης συσσωρεύσεως πληθυσμοῦ, εἶναι μίᾳ ἰδέᾳ ἣν ὁ Τίτο ἔχει δανεισθῆ διὰ τὴν νέαν του Ὑπερπολιτείαν. Θὰ προσπαθῆσωμεν νὰ διατρήσωμεν τὴν φύσικαν καὶ νὰ ἐξετάσωμεν τὸν σκελετὸν τῆς.

10. Κροάτης ὧν ὁ Τίτο ἔχει βεβαίως Αὐστριακὴν διανοητικότητα, καὶ ἡ Αὐστριακὴ διανοητικότης ἕως τὸ 1918 δὲν ἦτο διαφορτικὴ ἀπὸ τὴν Γερμανικὴν διανοητικότητα. Ἡ παλαιὰ Αὐστροουγγρική πολιτικὴ ἐσχεδίαζε τὴν ἐπέκτασιν τῆς Αὐστροουγγρικῆς Αὐτοκρατορίας διὰ μίᾳς ἀναπτύξεως νοτίως τοῦ Δουνάβεως πρὸς τὴν Θεσσαλονικὴν καὶ περαιτέρω πρὸς τὰ Δαρδανέλλια καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Κροάτης ἡγέτης δὲν ἔχει ἄς σχέδιον παρὰ νὰ πραγματοποιήσῃ τὰς τάσεις ἐκείνας μὲ τὴν γενετήριαν του Κροατίαν ὡς τὸ κέντρον μίᾳς νέας τερατώδους Αὐστρίας ἐκτεινομένης ἀπὸ τῆς Τεργέστης μέχρι τῶν Ἑλληνικῶν συνόρων, δίχως δὲ νὰ ἀπακρύπτῃ τὴν πρόθεσιν του ὅπως θέσῃ εἰς κίνδυνον ἢ ἀπειλήσῃ τὰ σύνορα ταῦτα ὅταν ἡ Αὐτοκρατορία του θὰ συνσωματωτοῦτο. Κανεὶς ὅμως Ἑρωπαϊκὸς Λαὸς δὲν εἶνε διατεθειμένος ν' ἀποδεχθῆ ὅπως μίᾳ νέᾳ τυραννίᾳ καὶ ἀπειλῇ κατὰ τῆς Εἰρήνης δημιουργηθῆ μετὰ τὸ χύσιμον αἵματος ποῦ ἐγένετο ἀκριβῶς διὰ ν' ἀποφευχθοῦν τὰ ἐπικίνδυνα τοιαῦτα δημιουργήματα.

11. Ἡ Εὐρώπη εἶχεν ἐξασφάλισιν ἑκατὸν ἔτη Εἰρήνης μετὰ τὸν Ναπολέοντα διὰ συνειδητῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἀρχῆς τῆς ἰσορροπίας τῶν δυνάμεων μετὰ τῶν Ἑρωπαϊκῶν Κρατῶν. Ὅταν ἡ Γερμανία ἐπεχείρησε ν' ἀνατρέψῃ τὴν ἰσορροπίαν διὰ τῆς καταλήψεως τοῦ Βελγίου καὶ τῆς Γαλλίας τὸ 1914 ἐπὶ ἦλθε πόλεμος. Τὸ αὐτὸ συνέβη ὅταν αὐτὴ ἤρχισε νὰ ἐνσωματῶν ἄλληλοδιαδόχως τὴν Αὐστρίαν, τὴν Τσεχοσλοβακίαν καὶ τὴν Πολωνίαν ἀπὸ τοῦ 1938.

12. Τὰ Βαλκανικὰ Κράτη, ἐν τῇ ἐνεργείᾳ των διὰ τὴν διαδοχὴν καὶ ἀναδιανομὴν τῶν Ἑρωπαϊκῶν Ἐπαρχιῶν τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἐξ ἐνοστικτοῦ ἐφήρμοσαν τὴν αὐτὴν ἀρχὴν, ἐπεχείρησαν νὰ ἐγκαταστήσουν μίαν ἰσορροπίαν δυνάμεων μετὰ τῶν ἄλλῶν. Ἡ μεγάλη αὐτὴ ἀρχὴ σαφάνεται συνοπτικῶς ὑπὸ τοῦ Κροάτου ἡγέτου μὲ τὴν Αὐστριακὴν του νοοτροπίαν. Καὶ ἐν τούτοις μερικοὶ ἐπιπόλοιοι ἐκ τῶν γραφόντων τοῦ ἔχουν ἤδη ἀποδώσῃ τὸν τίτλον τοῦ μεγάλου «Ἰδρυτοῦ Αὐτοκρατορίας». Κλείνουν τούτους ὀφθαλμοὺς πρὸ τοῦ κινδύνου. Εἶναι οἱ ἄνθρωποι ποῦ εἶχαν ἐπίσης ἐξυμνήσῃ κατὰ σειρὰν τὸν Μουσοσολίνι καὶ τὸν Χίτλερ. Ἀς ἐπιψωμεν ὅτι ἡ Εὐρώπη δὲν θ' ἀνεχθῆ ὅπως δημιουργηθῆ μίᾳ Αὐστρίᾳ στερωμένη ἐπὶ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν τοῦ Δουνάβεως καὶ ἐκτείνουσα τὴν πολιτικὴν αὐτῆς ἐπιρροὴν

βαθῆς μέσα εἰς τὰ Βαλκάνια ὑπὸ οἰονδήποτε ὀνόματι, τίτλοι ἢ ἀρχὴν.

Ἐνα τοιοῦτο Κράτος ὁὲν θὰ ἐδίσταζε σὲ κἀποιαν μεταγενεστέραν περίσῃ νὰ συνεργασθῆ μὲ μίαν νέαν Γερμανίαν ὑπὸ τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην πρόφασιν. Ἀλλὰ δὲν ἀπασχολούμεθα τόσο μὲ τὴν τοιαύτην δυνατότητα ὅσον μὲ τὴν ἀνατροπὴν τῆς περιφερειακῆς, τῆς τοπικῆς ἰσορροπίας δυνάμεων εἰς τὰ Βαλκάνια τῶν γεγονότων ποῦ ἀφορᾷ ἀμέσως τὴν Ἑλλάδα, τὴν ἀποκλειστικῶς Βαλκανικὴν Δύναμιν ταύτην ἣτις ἀντέστη καὶ εἰς τὸν Ἰταλικὸν καὶ εἰς τὸν Γερμανικὸν Ἰμπεριαλισμὸν ὅταν ἐξηπλοῦτο πρὸς τὰ Βαλκάνια. Ἡ Ἑλλάς δὲν δέχεται ὅπως ἓνας τρίτος Ἰμπεριαλισμὸς ἐγκατασταθῆ νοτίως τοῦ Δουνάβεως ὑπὸ ἐνὸς νεοανακαλυφθέντος «Ἰδρυτοῦ Αὐτοκρατορίας».

13. Ἐάν πρόκειται νὰ γίνῃ μίᾳ νέᾳ ρύθμισις νοτίως τοῦ Δουνάβεως, πρέπει αὕτη νὰ βασισθῆ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἰσορροπίας δυνάμεων μετὰ τῶν Βαλκανικῶν Κρατῶν. Ἡ τοιαύτη ἰσορροπία δυνάμεων δύναται νὰ ἐπιτευχθῆ διὰ μίᾳς νέας ρυθμίσεως γεωγραφικῆς, πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς, ἣτις θὰ ἔτεινε νὰ συστήσῃ κατὰ τὸ δυνατόν νέας πολιτικὰς Μονάδας ἢ Κράτη ἰσορροπούσας ἀλλήλας εἰς δυνάμιν καὶ διαχωριζόμενας διὰ ὑπολογιζόμενων λογικῶς γεωγραφικῶν ὁρίων, ἀποκλειόντων τὴν ἀνάμιξιν τῆς μίᾳς εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς ἄλλης δι' οἰκονομικοὺς λόγους.

Γ. Ο ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ

14. Ἡς προβῶμεν εἰς μίαν βραγεῖαν ἐπισκόπησιν καὶ ἀνάλυσιν τῆς διαδικασίας τῆς διαμελίσεως τῆς Ἑυρωπαϊκῆς Τουρκίας ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, καὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν νέων Βαλκανικῶν Κρατῶν ἐπὶ τῶν ἐδαφῶν ἐξ ὧν ἀπεβλήθη ἡ Τουρκικὴ κυριαρχία κατὰ στάδια. Ἡ ἐπισκόπησις αὕτη θ' ἀπεκαλύψῃ καθαρὰ τὴν πραγματικότητα καὶ τὴν λογικὴν ἣτις διείτε τὴν διαδικασίαν ταύτην. Ἡ ἀποκαλύψῃ ἐπίσης ἀφ' ἑαυτῆς τὴν ἐνδεικνωμένην ἤδη τελικὴν ρύθμισιν ὡς ἀποτελοῦσαν τὸ φυσικὸν συμπέρασμα τῆς Βαλκανικῆς νοοτροπίας, οἷα ἐφηρμοσθῆ ἐν τῇ τοιαύτῃ διαδικασίᾳ ὡς πρακτικὴ πολιτικὴ, εἰς παρομοίᾳς πρὸς τὴν γενικὴν Ἑυρωπαϊκὴν νοοτροπίαν.

15. Κατὰ πρῶτον τὸ 1812 ἀνέκυψε μίᾳ Σερβικῇ Αὐτόνομος Ἐπαρχία ἐκ τῆς διαδικασίας τῆς διαμελίσεως τῆς Ἑυρωπαϊκῆς Τουρκίας, διὰ τῆς Συνθήκης τοῦ Βουκουρεστίου μετὰ τῆς Ρωσσίας καὶ Τουρκίας. Ἡ Αὐτόνομος ἐκείνη Ἐπαρχία ἐκλονίζετο ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν βαρβαρότητα, ἀσθόητος καθὼς ἀφῆθη ὑπὸ τοῦ Συνεδρίου τῆς Βιέννης καὶ τῆς Ἑρβᾶς Συμμαχίας, μέχρις ὅτου ἐπῆλθεν ἡ Ἑλληνικὴ Ἐθνικὴ Ἐπανάστασις τοῦ 1821-1827, ἣτις κατέληξεν εἰς τὴν ἐλευθέρωσιν μίᾳς γωνίας τῆς κυρίως Ἑλλάδος καὶ ἐπενήργησεν εὐνοικῶς καὶ ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῆς Σερβίας. Ἡ Σερβία ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τῶν Ἑυρωπαϊκῶν Δυνάμεων ὡς Ἐνεξάρτητον Πριγκιπάτον ὑπὸ τὴν διοικήσιν ἐγχωρίου Πρίγκηπος (παράβαλε Sir R Phillimore, International Tran, 3η ἐκδ. τοῦ 1879, τόμ. I, σελ. 90 καὶ 126-127).

16. Τὸ 1854 ἐπῆλθεν ὁ Κριμαϊκὸς Πόλεμος μετὰ τῆς Ρωσσίας ἀφ' ἑνός, ἐπιτεθείσης κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας εἰς τὸ πλευρὸν τῆς Τουρκίας ἀφ' ἑτέρου, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς διατηρήσεως τῆς ἀκεραιότητός της ἐκ τοῦ φόβου τῆς διακινδυνευοῦσης ἰσορροπίας δυνάμεων ἐν τῇ Μέσῃ Ἀνατολῇ. Ὁ Πόλεμος ἐκείνος ἤδη μπόδισε τὴν Ρωσίαν νὰ ἐπιτεθῆ κατὰ τῆς Τουρκίας μόλις 20 ἔτη ἀργότερα ὅποτε κανεὶς Ἑυρωπαϊκὸς λαὸς δὲν θὰ ἐδέχετο νὰ εὐρεθῆ πάλιν παραπλευρῶς τῆς Τουρκίας. Ἀποτέλεσμα τοῦ Πόλεμου ἐκείνου τοῦ 1876 ὑπῆρξεν ἡ δημιουργία τῆς Βουλγαρίας χωρὶς οὐδεμίαν προσπάθειαν ἀπὸ μέρους τῶν Βουλγάρων. Διὰ τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου (προσατείου τῆς Κων/πόλεως εἰς δ' ἔφθασαν οἱ Ρῶσοι) παραβλεφθεῖσιν τελείως τῶν ἐπιθυμιῶν τῶν Βαλκανικῶν πληθυσμῶν καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἰσορροπίας δυνάμεων, ἐπρόκειτο νὰ σχηματισθῆ μίᾳ τερατώδους Βουλγαρία ὑποκατιστώσα κατ' οὐσίαν τὴν Τουρκικὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τὸ συνόλον τῶν Ἑυρωπαϊκῶν ἐδαφῶν τῆς Τουρκίας. Διὰ τῆς ἐπακολουθησάσης τὸ 1878 Συνθήκης τοῦ Βερολίνου ἡ κυρίως Βουλγαρία περιορίσθη εἰς τὰ φυσικὰ αὐτῆς σύνορα μετὰ τῆς Δουνάβεως καὶ τῆς Ὀροσειρᾶς τοῦ Αἴμου (Βαλκανίων).

17. Παραλλήλως ὅμως πρὸς τὴν κυρίως Βουλγαρίαν ἐδημιουργήθη διὰ τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου μίᾳ Αὐτόνομος Ἐπαρχία νοτίως τῆς Ὀροσειρᾶς τοῦ Αἴμου ἐντὸς τοῦ Ἐκεανοπεδίου τοῦ ἄνω Ἐβρου ποταμοῦ. Ἡ Ἐπαρχία αὕτη ἣτις εἶναι τὸ βόρειον ἡμιοῦ τῆς Θράκης ἐκαλεῖτο Ἀνατολικὴ Ρωμιλία (ποῦ σημαίνει εἰς τὴν Τουρκικὴν «Ἀνατολικὴ Ἑλλάς», ὀνομαζομένη δ' αὕτη ὡς ἐκ τοῦ ἐπικρατούντος Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ ἐν αὐτῇ). Καθωρίζετο ὅτι θὰ διοικεῖτο ὑπὸ Χριστιανοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ κατὰστατικῶν Χάρτην ὅστις θὰ καθιερούετο ὑπὸ Ἑυρωπαϊκῆς Διεθνοῦς Ἐπιτροπῆς. Ἡ Βουλγαρία ὅμως τὸ 1885 προσηύτησε τὴν

τοιούτην Αυτόνομον Ἐπαρχίαν κατεδίωξε καὶ ἐξέβαλε τοὺς Ἑλληνηκοὺς καὶ Τουρκικοὺς πληθυσμοὺς κατὰ τὰ ἑπικοινοῦσάντα 20 ἕως 30 ἔτη καὶ ἀπέκτησε τὴν συνήθειαν ἢ τὴν ἀπολοποιημένην πολιτικὴν παράδοσιν ἔκτοτε νὰ δρῆται ἐπιζητούσα καὶ ἄλλας Αυτόνομους Ἐπαρχίας διὰ νὰ τὰς καταϊνῇ κατὰ τὸ αὐτὸ προηγουμένον, καταλήξασα, καταδιώξασα καὶ ἐξοντώσασα τῶν Ἑλληνικῶν πληθυσμῶν. Αὐτὸ εἶχε καθορίσει τὴν Βουλγαρικὴν ἐν Μακεδονίᾳ δρᾶσιν ἔκτοτε. Ἄλλ' εὗρε τὴν Σερβίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα ἀντιτιθεμένας εἰς τὴν ἐπανάληψιν τοῦ τοιοῦτου σχεδίου κατακτήσεως. Ἡ συνειδησις τῆς ἀνάγκης μιᾶς ἰσορροπίας δυνάμεων ἦτο ἤδη ὄριμος εἰς τὰ Βαλκάνια ἀπὸ τοῦ 1885 ἕαν μὴ ἀπὸ τοῦ 1878.

18. Ὡς πρὸς τὴν Ἑλλάδα, (καὶ τὴν Σερβίαν ἀκόμη), αὕτη δὲν ἐπέτυχε παρά «ἀθλιὸν ἀντάλλαγμα» διὰ τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου «διὰ τὸ ὅτι εἶχε πεισθῆ ὑπὸ τῶν Δυνάμεων νὰ παραμείνῃ οὐδετέρα», κατὰ τὴν καυστικὴν ἐπίκρισιν τοῦ σοφοῦ Phillimore ἐπίκρισιν βασιζομένη ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἰσορροπίας τῶν δυνάμεων ἀναμφιδόλου, καὶ ὅχι ἐπὶ ἠθικῶν μόνον λόγων, οἱ ὅποιοι ἐπίσης διαπνέουν τὰ γραφόμενα αὐτοῦ τοῦ σοφοῦ (ἴδε ἐν τῷ αὐτῷ ἔργῳ καὶ τόμῳ σελ. 117).

19. Ἡ Αὐστρία εἶχε ἀποσπάσει ἀπὸ τὴν Τουρκίαν διὰ τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου τὰς Βαλκανικὰς Ἐπαρχίας τῆς Βοσνίας, Ἑρζεγοβίνης καὶ Νόβι-παζάρ, διὰ νὰ διοικῇ καὶ τηρῇ φρουρὰς εἰς ταύτας. Τὰς προσήρτησε τὸ 1908, τῆς Βουλγαρίας κυρηξάσης ἑαυτὴν συγχρόνως εἰς ἀνεξάρτητον Βασίλειον καὶ ἀποκαλυψάσης οὕτω τὴν στενὴν συνεργασίαν τῆς μετὰ τὴν Αὐστρίαν.

20. Ἐδαφικῶς ἡ κατάστασις ἔμεινε εἰς τὰ Βαλκάνια ἀμετάβλητος μολοντί παραγμένη τὸ 1908, ἕως οὗ νέα διανομὴ Τουρκικῶν ἐδαφῶν ἐγένετο μετὰ τοὺς Βαλκανικοὺς Πολέμους (1912-1913), ὁπότε ἡ Σερβία ἢ Βουλγαρία καὶ ἡ Ἑλλάς δι' ἑνὸς πρώτου συνδυασμοῦ ἐκ φόβου τῆς Τουρκίας, ἠνώθησαν καὶ τὴν ἐνίκησαν, ἐν συνεχείᾳ δὲ ἠνώθησαν ἢ Σερβία μετὰ τὴν Ἑλλάδα ἐκ φόβου τῆς ἀπειλοῦσης Βουλγαρίας, ἐνίκησαν ταύτην μετὰ τὴν σειρὰν τῆς καὶ κατέληξαν εἰς μιαν διανομὴν, μέσω τῆς ὁποίας μιὰ ἰσορροπία δυνάμεων, μιὰ ἐξίσωσις ἰσχύος μεταξύ τῶν τριῶν νέων Βαλκανικῶν Κρατῶν, ἐπραγματοποιήθη εἰτε συνειδητῶς εἰτε ἐνστικτικῶς ἐξ ἀδηρήτου ἀνάγκης καὶ πίεσεως τῶν ἐμφανῶν γεγονότων.

21. Μία νέα ἀνοδιανομὴ Βαλκανικῶν ἐδαφῶν ἐπῆλθε μετὰ τὸν πρώτον Μέγαν Πόλεμον. Ἡ Σερβία ὅμως κατὰ τὴν εὐκαιρίαν ἐκείνην ἐπροκίεθη καὶ μετὰ Αὐστριακῶν Ἐπαρχίας. Ἡ Βοσνία, ἡ Ἑρζεγοβίνη, τὸ Νόβι-παζάρ, τὸ Μαυροβούνιον, ἡ Κροατία, ἡ Σλοβενία καὶ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Δαλματίας καθὼς καὶ ἡ ἴσως Οὐγγρική ἐδάφους (τὸ Μπανάτο) ἐσχημάτισαν, μαζὶ μετὰ τὴν κυρίως Σερβίαν καὶ τὴν Σερβικὴν μερίδα ἐκ τῆς Μακεδονίας, τὸ Βασίλειον τῆς Γιουγκοσλαβίας.

22. Ἡ Ἑλλάς ἐπρόκειτο νὰ ἔχη ὡς ἀντάλλαγμα ὀρισμένα Μικρασιατικὰ ἐδάφη, κατοικούμενα ὑπὸ Ἑλλήνων, ἀλλ' ἐγκατελείφθη ὑπὸ τῶν μεγάλων τῆς Συμμάχων πρὶν ἢ παγώηται τὰ ἐδάφη ἐκείνα καὶ τὰ ἀπόλεσε τὸ 1922 μαζὶ μετὰ μεγάλην ἀπώλειαν ἀνθρωπίνων ὑπάρξεων καὶ πλούτου. Ἡ Ἑλλάς ὑπῆρξε ἀσφαλῶς εἰς τὸν βαρῦτατα ζημιωθέντων τοῦ πρώτου Μεγάλου Πολέμου μολοντί τεθεῖσα μετὰ τὸ μέρος τῶν Δυνάμεων τῆς Ἀντάντ.

Δ. Η ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΑΣ ΕΙΣ ΕΞΩΒΑΛΚΑΝΙΚΗΝ ΔΥΝΑΜΙΝ

23. Ἡ Γιουγκοσλαβία ἐμεγεθύνθη εἰς σημεῖον ὥστε νὰ εἶναι ἰσχυροτέρα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Βουλγαρίαν ὁμοῦ. Ἄλλ' εἶχεν εἰσελθεῖν εἰς τὴν σύγκρουσιν συμφερόντων τῆς Μέσης Εὐρώπης διὰ τῆς προσκτιθέσης τῆς Κροατίας, τῆς Σλοβενίας, τῶν Δαλματικῶν ἐδαφῶν καὶ τοῦ Μπανάτου. Κατ' οὐσίαν εἶχε παύσῃ ἀπὸ τὸ 1919 νὰ εἶναι Βαλκανικὴ Δύναμις. Ὁ μόνος αὕτης σύνδεσμος μετὰ τὴν κυρίως Βαλκανικὴν Χερσονήσον ἀποτελεῖτο ἀπὸ τὴν διατήρησιν ὑπ' αὐτῆς τῶν ἐδαφῶν τοῦ τεμαχίου τῆς ἐν Μακεδονίᾳ, τὰ ὅποια ἦσαν αἱ Λεκάναι τοῦ Ἄνω Ἀξιοῦ (Βαρδάρ) καὶ τοῦ Ἐριγάνου (Τσέρνα ποταμοῦ), ἐκτεινόμεναι μεταξύ Τετόβου, Σκοπίων καὶ Κουμανόβου πρὸς Βορρᾶν μέχρι τῶν Ἑλληνικῶν Συνόρων πρὸς Νότον. Τὰ ἐδάφη ταῦτα ἔχουν νῦν ἀποτελεσθ τὸν πυρῆνα τῆς «Μακεδονικῆς» Πολιτείας, δημιουργήματος τοῦ Τίτο. Ἐάν τὰ ἐδάφη ταῦτα, τὰ ὅποια μάλιστα περιέχουν ἡμίση ἑκατομμύριον ἑνὸς μικτοῦ πληθυσμοῦ ἐκ Σέρβων, Βλάχων, Ἑλλήνων, Βουλγάρων, Τούρκων καὶ Ἀλβανῶν, ἐγένετο τρόπος νὰ διακοπῶν τὴν σχέσιν των μετὰ τὴν Γιουγκοσλαβίαν δὲν θὰ εἶχε πλέον ἡ Γιουγκοσλαβία οὐδὲν ἀπολύτως συμφέρον ἐν τῇ Βαλκανικῇ Χερσονήσῳ ἐπειδὴ γεωγραφικῶς θὰ συνίστα μίαν γεωγραφικὴν μονάδα καθοριζομένη ἀπὸ τὴν Λεκάνην τοῦ Μοράβα, τὴν κυρίως Σερβίαν, ἢ ὅποια ἀνοίγει πρὸς τὸν Δούναβιν καὶ ἀπὸ τὰς κυρίως

Γιουγκοσλαβικὰς Ἐπαρχίας τὰς ἐνωματωμένας ὡς ἀνεφέρθη εἰς τὴν Μεγαλειτέραν Γιουγκοσλαβίαν, ὅλας ἀνοίγουσας πρὸς τὸν Δούναβιν καὶ τὴν Ἀδριατικὴν καὶ μόνον συναισθηματικῶς συνδεομένας μετὰ τὰ Βαλκάνια διόλου δὲ πολιτικῶς ἢ οἰκονομικῶς ἢ ἐκ μακρᾶς ἱστορίας.

24. Ἡ Γιουγκοσλαβία τοῦ Τίτο ὅμως, ἐνῶ ἀφ' ἑνὸς τείνει ν' ἀναπτύξῃ περαιτέρω πρὸς Βορρᾶν διὰ τῆς ἀποκτήσεως τοῦ Φιοῦμε, ὀλοκλήρου τῆς Δαλματίας μετὰ τῶν Δαλματικῶν Νήσων, ἀκόμη δὲ καὶ τῆς Τεργέστης, καὶ οὕτω νὰ γίνῃ μιὰ Ἐξωβαλκανικὴ Δύναμις, διετήρησεν ἐξ ἄλλου τὴν τάσιν τοῦ νὰ ἐνωματωθῇ Βαλκανικὰ ἐδάφη καὶ οὕτω ν' ἀναπτύξῃ ἕνα Βαλκανικὸν χαρακτήρα ὁ ὁποῖος ἀπὸ τῶρα καὶ εἰς τὸ ἔξῃς εἶναι ἀδικοιολόγητος. Τὸ σχέδιον τοῦ Τίτο εἶναι ν' αὐξήσῃ τὸ ἐκλείπον ἐν τῇ οὐσίᾳ Βαλκανικὸν ἐνδιαφέρον τῆς Γιουγκοσλαβίας διὰ τῆς ἐνωματώσεως τῆς κυρίως Βουλγαρίας καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας ἐπιπροσθέτως πρὸς τὰ ἄνευ ἐνδιαφέροντος Μακεδονικὰ ἐδάφη τῆς πρώην Βαλκανικῆς Σερβίας, ἦτοι τὰ ἐδάφη τῆς ἄνω Λεκάνης τοῦ Ἀξιοῦ (Βαρδάρου). Εἶναι αὐτὸ μιὰ τάσις σχηματισμοῦ μιᾶς Αὐστρίας ἐπικαθημένης ἐπὶ τοῦ Δουναβέως, ἑνὸς Κράτους τὸ ὁποῖον θὰ ἐκληρονόμη ὅλας τὰς Αὐστριακὰς φιλοδοξίας, ἐπιπροσθέτως δὲ καὶ τὰ Βουλγαρικὰ σχέδια ἐπιθέσεως κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Δὲν εἶναι λυσιτελεῖς νὰ προσπαθῇ τις νὰ καλύπτῃ τὰ γεγονότα ταῦτα. Μία νέα ρύθμισις ἐξασφαλίζουσα τὴν ἰσορροπίαν τῶν δυνάμεων καὶ γεννῶσα πνεῦμα ἀσφαλείας καὶ εἰρηνικῆς ἀναπτύξεως εἶναι ἀναγκαία μετὰ τῶν κληρονόμων τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας. Ἐπιβάλλεται τῶρα εἰς καθαρὰς καὶ προφανεῖς γραμμάς. Ἡ νέα Γιουγκοσλαβία πρέπει νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ ὑπολειφθὲν αὐτῇ Βαλκανικὸν ἐνδιαφέρον ὅχι νὰ τὸ αὐξήνῃ καὶ τὸ ἐπιβαρύνῃ τῶρα.

Ε. ΓΕΝΙΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΙ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ

25. Εἰς τὴν στιγμήν αὐτὴν καθ' ἣν μεγάλα ἐδαφικὰ ρυθμίσεις γενικοῦ ἐνδιαφέροντος ἐν τῇ Κεντρικῇ Εὐρώπῃ σχεδιάζονται πρὸς δημιουργίαν χώρου διὰ τὴν Πολωνικὴν ἀνάπτυξιν, πρέπει νὰ ἐξετασθῇ μετὰ ψυχραιμίαν καὶ αἰσθηματικῶν ἀσφαλειῶν καὶ μιὰ τοπικὴ ρύθμισις διὰ τὰ Βαλκανικὰ ἐδάφη. Τὸ σχέδιον δὲν πρέπει ν' ἀπορριφθῇ χωρὶς ἐρευνᾶν τῆς ἀξίας τοῦ τῆς καθ' ἑαυτὴν.

26. Ἡ Ἑλλάς δὲν πρέπει νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἀναζητῇ συνεργασίαν καὶ ὑποστήριξιν ἐξ ὧν τῶν Βαλκανίων εἴτε εἰς τὸ ἄμεσον εἴτε εἰς τὸ ἀπώτερον μέλλον πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἰσορροπίας δυνάμεων, ἡτις θὰ κλονισθῇ ἐάν ἡ Βόρειος Μακεδονία καὶ ἡ Ἀνατολικὴ Ρωμυλία θὰ κατέληγον νὰ ἐνωματωθῶν ὑπὸ τινι μορφήν. Ὁμοσπονδία ἢ ἄλλως, μετὰ τὸ Κράτος, τὰ κύρια ἐδάφη τοῦ ὁποῖου καθορίζονται νῦν ὑπὸ τῆς Ἀδριατικῆς καὶ τῆς Λεκάνης τοῦ Δουναβέως. Ἐν τοιοῦτο Κράτος θὰ ἔπαυε ἀπὸ γεωγραφικῆς ἀπόψεως νὰ ἔχη οἰοδήποτε συμφέρον ἢ ἐδρασίωσιν εἰς τὰς Λεκάνας τοῦ Ποταμοῦ Ἀξιοῦ (Βαρδάρου) καὶ τοῦ Ποταμοῦ Ἐθρου (ἢ Μαρίτσας).

27. Τὰ Μακεδονικὰ ἐδάφη τοῦ Ἄνω Ἀξιοῦ καὶ τὸ ἐδαφος τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας (τὸ Λεκανοπέδιον τοῦ Ἄνω Ἐθρου) θὰ ὄφειλαν νὰ σχηματίσουν μιαν Ὁμοσπονδίαν καθαρῶς Βαλκανικῶν χαρακτῆρος ἐντὸς τῆς ὁποίας ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ Ἀλβανία θὰ ἦσαν ἐπίσης μεταξύ τῶν συστασάντων ταύτην Κρατῶν.

28. Δὲν μᾶς εἶναι εὐχάριστον νὰ παρουσιάζωμεν ἐν σχέδιον τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο δυνατόν νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς περιπλοκὸν σχέδιον καὶ ραδιουργία. Πρέπει ὅμως τοῦτο νὰ ἐξετασθῇ ἐν σχέσει μετὰ τὰς προτερημάτων του καὶ τὴν ἀξίαν του, καὶ νὰ γίνῃ τοῦτο ἐγκαίρως πρὶν ἢ τὸ Αὐστριακὸν σχέδιον τῆς συλλήψεως τοῦ Τίτο, συλλήψεως σταθεροῦς ἐπιβλαβούς διὰ τὴν Βαλκανικὴν ἀνεξαρτησίαν γίνῃ δεκτὸν ὑπὸ τοῦ ἀδιαφωτίστου διεθνούς κοινού, ὡς ἐκ τῆς κωθρότητος περὶ τὴν ἐξέτασιν τῆς οὐσίας τῶν τοιοῦτων πραγμάτων.

29. Ἐάν ἡ νέα Γιουγκοσλαβικὴ Ὁμοσπονδία ἐφθανε νὰ ἐκτείνεται ὅχι Νοτιώτερα ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον καὶ τὸν Κουμανόβου ἡτις συνδέει τὴν Λεκάνην τοῦ Ἀξιοῦ μετὰ τὴν Λεκάνην τοῦ Μοράβα, οὐδὲ Νοτιώτερα ἀπὸ τὴν Ὁροσειρὰν τοῦ Αἴμου (Βαλκανίων Ὀρέων), αὕτη αὕτη ἡ παραδοχὴ τοῦ περιορισμοῦ τοῦτοῦ τῶν φιλοδοξιών τῆς νέας ταύτης Πολιτείας πρὸς τὰ Βόρεια τῆς Μακεδονίας καὶ τοῦ Αἴμου θὰ ἀπετέλει ἀπόδειξιν ὕψους ἀντιλήψεως τῶν εἰρηνόφλων σκοπῶν. Θὰ ἐδημιουργεῖτο μιὰ ἰσορροπία δυνάμεων μεταξύ τῆς Νοτίας Ὁμοσπονδίας, ἡτις θὰ εἶχεν πιθανώτατα τὴν Θεσσαλονικὴν ὡς πρωτεύουσάν της, καὶ τῆς Βορείου Ὁμοσπονδίας, τῆς νέας Γιουγκοσλαβίας, ἡτις θὰ εἶχε τὴν Πρωτεύουσάν της εἰς Βελιγράδιον ἢ ἰσως εἰς Ζάγκρεμ. Θὰ ἐτελειότο οὕτω ἡ ἀνοδιανομὴ τῶν ἐδαφῶν τῆς παλαιᾶς Αὐστροουγγαρίας κατὰ ριζικὸν καὶ λογικὸν τρόπον ἐν τῇ συνεχείᾳ τῶν σχετικῶν γεγονότων τῶν τελευταίων ἑκατῶν πενήτηκοντα ἐτῶν.

ΣΤ. Η ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗΣ ΝΕΑΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ ΤΟΥ ΝΟΤΟΥ

30. Αι Όμοσπονδία αποτελούν γενικώς λίαν προοδευμένους πολιτικούς σχηματισμούς, απαιτούντας έκτος των καταλλήλων Καταστατικών Χαρτών, και μίαν μετεκπαιδευσιν πολιτικήν και άτομικήν των πολιτών των Λαών του θ' ἀπετέλου ταύτας.

Πρὸ οὐδὲποτε ἄλλου πράγματος ἀναγκαῖοι μία κατάλληλος φορολογικὴ διοίκησις καὶ ὄργανωσις, τοιαύτη ὡστε νὰ διαχωρίζωνται οἱ τοπικοὶ φόροι, οἵτινες θὰ δαπανῶνται διὰ τὰς τοπικὰς ἀνάγκας τῶν Όμοσπόνδων Πολιτειῶν, ἀπὸ τῶν φόρων τῆς ὅλης Όμοσπονδίας, κυρίως δὲ τῶν τελωνειακῶν δασμῶν οἱ ὁποῖοι θὰ χρησιμοποιοῦνται διὰ τὰς κοινὰς ἀνάγκας, πρωτίστως τὴν Ἀμυναν καὶ τὴν Ἐξωτερικὴν Ἀντιπροσώπευσιν τῶν ὁμοσπονδιακῶν Κρατῶν, τὸ ἐσωτερικὸν Συγκοινωνιακὸν Δίκτυον, τὰ Ὑδραυλικά Ἔργα κλπ. Ὡς τὼς ὡστε ἐὰν μία Πολιτεία θὰ ἀποφύγῃ τὰς τοπικὰς εἰσφορὰς θὰ ὑπέχη καὶ τὴν μορφήν τῆς παραλείψεως τῆς, ὅχι δὲ ἡ Όμοσπονδία ἢ ἡ Κεντρικὴ Κυβέρνησις.

31. Τὸ πρότυπον τῆς τοιαύτης ὀργανώσεως δύναται νὰ ληφθῆ ἀπὸ τὰς Ἠνωμένας Πολιτείας, ἢ τὸν Καναδῶν ἢ τὴν Αὐστραλίαν, ἢ ἀκόμη καλλιτέρα ἀπὸ τὸ Σύνταγμα τῆς Νοτιοφρικανικῆς Ἐνώσεως τὸ ὁποῖον μεριμᾷ διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν μικτῶν αὐτῆς πληθυσμῶν καὶ τὸ ὁποῖον βασίζεται ἐπὶ τῆς συνυπάρξεως δύο συστημάτων Δικαίου.

Ὁρισμένα περιφέρειαι τῆς νέας Όμοσπονδίας, αἱ κατοικουμένηαι ὑπὸ μικτῶν πληθυσμῶν θὰ ἔδει νὰ προικισθοῦν μὲ μικτοὺς διοικητικοὺς κλάδους, ὡς Δικαστήρια καὶ Σχολεῖα. Ἡ Ἰδρυσις Μικτῶν Δικαστηρίων εἰς ὀρισμένας περιφέρειαις εἶ ἦτο πρωτίστως σπουδαιότητος ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς. Δικασταὶ διοριζόμενοι ἐξ ὄλων τῶν ὁμοσπόνδων φυλῶν καὶ ἔθνοτήτων θὰ συνειθίζαν νὰ συμπαρακάνηται εἰς συνεδριάσεις καὶ νὰ συνεργάζωνται εἰς τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης ἀνευ προλήψεων. Τὰ τοιαῦτα Μικτὰ Δικαστήρια θὰ ἔδει ἀπαραιτήτως νὰ δημιουργηθοῦν πρὸς ἐξασφάλισιν καλῶν διαθέσεων καὶ ἀμοιβαίου σεβασμοῦ εἰς ὀρισμένας περιόχας, αἵτινες ἄλλως θ' ἀπετέλου κέντρα δυσαρρεκίας. Τὰ Μικτὰ Δικαστήρια τῆς Αἰγύπτου θὰ ἠδύνατο νὰ παρασχοῦν τὸ ἀριστον καὶ δοδοκιμασμένον πρότυπον ἐνὸς τοιοῦτου σοφοῦ Θεσμοῦ.

Ἡ Μακεδονικὴ περιοχὴ ἦν ἔχομεν ὑπ' ὄψιν, ἦτοι ὁ χώρος μεταξὺ Τετόβου, Σκοπίων καὶ Κουμανδούου πρὸς Βορρᾶν καὶ τῆς τωρινῆς Ἑλληνικῆς μεθορίου εἰς τὸν Νότον, κατοικεῖται ὑπὸ μεγάλης ἀναλογίας Βλαχοφθῶνων καὶ ὑπὸ μικροτέρας ἀναλογίας Ἀλβανοφθῶνων πληθυσμῶν. Τὸ γεγονός τοῦτο θὰ ἔδει νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν κατὰ τὴν κατάρτισιν τῶν νέων Μικτῶν Θεσμῶν ἐντὸς τῶν τοιούτων περιοχῶν.

32. Διαφορετικὴ εἶναι ἡ περίπτωσις τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας. Ἐὰν ἀποφασισθῆ τελικῶς μία ἐκτεταμένη μετὰ τῶν πληθυσμῶν ὅπως γίνῃ μεταξὺ Ρωσσίας, Πολωνίας καὶ Γερμανίας, οἱ Βουλγαρικοὶ πληθυσμοὶ τῆς Ἐπαρχίας ταύτης θὰ ὄφειλαν νὰ μετακινήθων ἔξω αὐτῆς. Οἱ Ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ τοῦ Καυκάσου θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐνθαρρυνθοῦν νὰ μετακινήθων εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἀνατολικὴν Ρωμυλίαν εἰς ἀνταλλαγὴν. Τὸ τοιοῦτο θ' ἀπετέλει μίαν ἀνθρωπιστικὴν ρύθμισιν. Οἱ Ἑλληνες δὲν δύναται νὰ ζήσουν παραπλεύρως μὲ Βουλγάρους, ἀκριβῶς ὅπως οἱ Βρεττανοὶ, οἱ Ἀμερικανοὶ ἢ οἱ Αὐστραλοὶ, δὲν δύναται νὰ συζήσουν μὲ τοὺς Ἰάπωνας, μετὰ τὰς θηριαδικὰς εἰς ἃς προέβησαν οἱ Βούλγαροι εἰς τὰς Ἑλληνικὰς Ἐπαρχίας, ἃς κατέλαθον κατόπιν τῆς συμπαράταξέως τῶν μὲ τοὺς Γερμανοὺς.

Ἡ Βουλγαρία ἔκαμε τρεῖς ἐπιθετικοὺς πολέμους κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ 1913, εἰς τοὺς δύο δ' ἐξ αὐτῶν συμπαράταξῃ μὲ τοὺς Γερμανοὺς, καὶ τοῦτο ἔπραττεν ἀκριβῶς μὲ τὴν πρόθεσιν ὅπως ἀπαιτήσῃ τὰς Ἑλληνικὰς Ἐπαρχίας πού συνῆγονται μὲ τὴν Ἀνατολικὴν Ρωμυλίαν καὶ ἐκτείνονται μεταξὺ Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας καὶ τοῦ Αἰγαίου Πελάγους. Ἡ Ἑλλάς δὲν θέλει ὅπως αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ μοχθηρὰ Βουλγαρικὴ πρόθεσις ἢ γεννηθεῖσα εἰς τὸν Βουλγαρικὸν νοῦν ὡς ἐκ τῆς κατοχῆς τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, κληρονομηθῆ ὑπὸ οὐδὲποτε ἄλλου Κράτους ἢ Όμοσπονδίας Κρατῶν διὰ τῆς ἀποκήσεως τῆς Ἐπαρχίας ταύτης, ἦτις ὄντως ἀποτελεῖ μίαν πλήρη γεωγραφικὴν ἔκτασιν μετὰ τῶν συνεχόμενων Ἑλληνικῶν Ἐπαρχιῶν πρὸς νότον αὐτῆς. Ἡ κατακρούσις εἰς τὴν Ἑλλάδα τῆς ὅλης ταύτης γεωγραφικῆς Μονάδος διὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐνδεικνύεται ἀνεργῶς ὡς ἡ μόνη λογικὴ ἔδαφικὴ διαρρῦθμισις εἰς τὸ μέρος αὐτὸ τῶν Βαλκανίων μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς Βουλγαρίας ὅπως ζῆσῃ ἐν εἰρήνῃ μετὰ τὴν πρὸς Δυσμάς καὶ Νότον γεωτικὸν της. Κατακυρουμένης ὀριστικῶς τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας εἰς τὴν Ἑλλάδα ἢ Βουλγαρικῇ, φιλοδοξία θὰ καθορισθῆ ὡς λή-

γούσα ἐπὶ τῶν Βορείων κλιτύων τῆς Ὁροσειρᾶς τοῦ Αἴμου (Βαλκανίων) ἐντὸς τοῦ χώρου τῆς κυρίως Βουλγαρίας, ὅστις ἀνοίγεται πρὸς τὸν μέγαν ὑδάτινον ροῦν τοῦ Δουνάβεως. Ἡ Ὁροσειρὰ τοῦ Αἴμου θ' ἀπετέλει τὸ φυσικὸν σύνορον μεταξὺ τῶν δύο Λαῶν καὶ θὰ καθόριζε τὴν ἄκτινα τῶν ἐκατέρωθεν φιλοδοξιῶν. Μία οὐσιαστικὴ ἀποκατάστασις ὄφειλεται εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ μόνη ἦτις θὰ ἐπέτρεπεν ἐλευθέραν καὶ φυσικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους ἐντὸς τῆς κοιτίδος τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, ἐντὸς τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου.

33. Αἱ τοιαῦται πολιτικαὶ καὶ γεωγραφικαὶ διαρρῦθμισεις θὰ συνεπήγνοντο καὶ λίαν θετικὰς καὶ οικονομικὰς συνεπειὰς αἵτινες θὰ ἀπέληγαν εἰς εὐτυχίαν τῶν Λαῶν οἱ ὁποῖοι θὰ συνειργάζοντο ἐντὸς τῶν γεωγραφικῶν ὀρίων τῆς Νοτίας Όμοσπονδίας. Τὸ θέμα τοῦτο ἐπισκοπεῖται διὰ βραχέων εἰς τὰς ἐπομένας παραγράφους.

Z. ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ

34. Αἱ Μεγάλαι Λεκάναι τοῦ Ἀξιοῦ, τοῦ Στρυμῶνος, τοῦ Νέουτου καὶ τοῦ Ἐβρου (Μαρτίνας), αἵτινες ὄλαι ἀνοίγουν πρὸς τὸ Αἰγαῖον Πέλαγος καὶ αἵτινες ὄλαι θ' ἀπετέλου καθ' ὀλόκληρον αὐτῶν τὸ μήκος καὶ τὸ πλάτος μέρους τῆς συνιστωμένης Νοτίας Όμοσπονδίας ἐξεταζόμεναι ὡς εἶναι ὡς μία γεωγραφικὴ μονὰς ἀποτελοῦν ἓνα κοινὸν χώρον ἐντὸς τοῦ ὁποῖου μία αὐτοσυντήρητος Πολιτεία δύναται νὰ ἀναπτυχθῆ ἐν εἰρήνῃ καὶ νὰ δημιουργηθῆ ἓνα μέγαν πολιτισμῶν, πάλιν βραχίζομενον ἐπὶ καλῶς ὑπολογισμένης χρησιμοποίησεως τῶν μεγάλων ἐκείνων ποταμίων ὑδάτων ἅτινα διέρχονται διὰ μέσου τῶν μεγάλων πεδιάδων.

Μία καλῶς σχεδιασμένη βελτίωσις καὶ ἐκμετάλλευσις τῶν καταφερειῶν τῶν ὀρίων, τὰ ὁποῖα ὑψόνουν τὰς κορυφὰς τῶν γύρωθεν τῶν μεγάλων πεδιάδων, ἀναδάσωσις καὶ γενικὴ προστασία κατὰ τῆς ἀποπλύσεως τῶν ἔδαφῶν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐφαρμοσθοῦν δι' ὀλόκληρον τὸν χώρον, παραλλήλως πρὸς μεγάλα ἀρδευτικὰ δίκτυα τῶν πεδιάδων, αἱ ὁποῖα θὰ ἀπέκταν ἠθελγητρον καὶ ὑγείαν διὰ τῆς χορηγίσεως ηλεκτρικῆς ἐνεργείας ἐκ τῶν ὑδατοπτώσεων γύρωθεν. Τὰ σχέδια δὲ ταῦτα θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπεκταθοῦν καὶ εἰς τὴν κυρίως Ἀθωνίαν μὲ βάσιν τὴν μεγάλην ὀρεινὴν ὀδω-ταποθήκην τῆς λίμνης Πρέσπας ἐντὸς ἐνὸς γενικοῦ σχεδίου τῆς οικονομικῆς ἀναπτύξεως, ἦτις θὰ ὄφειλε νὰ συμπληρωθῆ καὶ μὲ πλήρες δίκτυον συγκοινωνιῶν. Ἐκτὸς τοῦ χώρου ἀπάντων τῶν Όμοσπονδιακῶν Κρατῶν τούτων θὰ γίνῃ καὶ πάλιν δυνατὴ ἡ περιοδικὴ μετακίνησις τῶν ποιμῶνων ἀπὸ τὰ ὀρεινὰ λιεθᾶδια τοῦ θεροῦς εἰς τὰς πεδιάδας βοσκὰς τοῦ χειμῶνος, μία κίνησις ἀποτελοῦσα ἀπαραίτητον συμπλήρωμα τῆς γεωργικῆς ἐκμεταλλέσεως καὶ χρησιμοποιοῦσα καταλλήλως ὀλόκληρον τὸν χώρον ἀπὸ τῶν Ἀλβανικῶν περιοχῶν τῆς Σκόδρας καὶ τῶν Τυράνων μέχρι τῶν Τουρικῶν Ἀκτῶν τῆς Θράκης ἐπὶ τῆς Μαύρης Θαλάσσης καὶ τοῦ Μαρμαρᾶ καὶ ἀπὸ τοῦ Αἴμου καὶ τοῦ Σάρ (Σκάρδου) καὶ τῆς Τσέρνα-Γκόρας μέχρι τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς Αἰτωλίας ἐντὸς τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Αἱ καταστροφαὶ αἱ ὁποῖαι ἔχουν προενηθῆ ἐκ τῶν ἐπανελημμένων πολέμων καὶ εἰσβολῶν καὶ ἐπὶ τῆς ἀνικάνου Τουρκικῆς δικαιοσύνης δταν ὁ ὅλος χώρος ἦτο ὄντως κάποτε ὑπὸ κοινὴν κυριαρχίαν ἐντὸς τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἢ ἐξαφάνισις τῶν ὀπωροφόρων κήπων διὰ τῆς ἀλόγιστου καταστροφῆς τῶν καὶ ὡς ἐκ τοῦ ἀσθένους τῆς ἐλλείψεως ἀσφαλείας, καθὼς καὶ ἡ καταστροφή τῶν δασῶν, θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναπληρωθοῦν ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν σχεδίων τούτων ἐνὼ θὰ ἐξετελοῦντο τὰ μεγάλα ἔργα ἀρδύσεως.

Θὰ ἐδημιουργεῖτο εὐκαιρία διὰ τὴν χρησιμοποίησιν τεχνικῶν καὶ κεφαλαίου, ἢ δὲ ἐκτελέσις θὰ ἀπῆται δημιουργικὴν ζήνην βοήθειαν εὐεργετικὴν διὰ τὴν χώραν καὶ τοὺς πληθυσμοὺς αὐτῆς.

35. Ὅταν οἱ Γερμανοὶ ἔφθασαν εἰς Θεσσαλονικὴν διεκήρυσαν ὅτι εἶχαν ὑπὸ μελέτην μεγάλα σχέδια εἰς τὰς τοιαύτας γραμμάς. Συνέδδον ὅμως ταῦτα μὲ τὰ συμπερόντα τῆς Γερμανίας. Ἡ κεντρικὴ ἰδέα αὐτῶν π. χ. ἦτο ἡ τῆς κατασκευῆς τῆς διώρυγας διὰ τὴν ἐσωτερικὴν ναυσίπλοισιν παρακολουθούσης τὸν ροῦν τοῦ Ἀξιοῦ. Ἐπὶ πλέον ἐσχεδιάζον τὴν ἐγκατάστασιν διώρυγας διὰ μέσου τῆς περιοχῆς τοῦ Κουμανδούου πρὸς σύνδεσιν τῆς διώρυγας τοῦ Ἀξιοῦ μὲ ἑτέραν διώρυγα ἦτις θὰ ἠκολούθει τὸν ροῦν τοῦ Μορᾶθα μέχρι τοῦ Δουνάβεως, ὅπως ὡστε νὰ δημιουργηθοῦν μίαν ὑδατίνην ἐσωτερικὴν ὀδὸν ἀπὸ τῆς Βορείου Θαλάσσης μέχρι τοῦ Αἰγαίου διὰ μέσου τοῦ δικτύου τῶν γερμανικῶν καὶ αὐστριακῶν διωρύγων. Τὸ σχέδιον ἐκεῖνο ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ὄφελειαν τῆς γερμανικῆς βιομηχανίας ἐνὼ τὸ συμφέρον τῶν πληθυσμῶν τοῦ ὄλου χώρου συγκεντρῶνεται περὶ τὰ σχέδια τῆς τοπικῆς ἀναπτύξεως, τῆς ἀρδύσεως τῶν πεδιάδων καὶ τῆς ἀναδάσώσεως τῶν καταφερειῶν

των ὁρέων, σχέδια μὴ δυνάμενα νὰ ἐκτελεσθῶν, ἔκτος ἐάν ἐντάξῃ τῆς γεωγραφικῆς ταύτης μονάδος οἱ πληθυσμοὶ ἐν ταύτῃ συνεργασθῶν ὑπὸ μίαν Ὀμοσπονδιακὴν Κυβέρνησιν μαζί με τὴν Ἑλλάδα.

36. Ἡ ἕξ ἑλλαν τῶν πλευρῶν παραδοχὴ τῆς πολιτικῆς καὶ ἐδαφικῆς ρυθμίσεως τῆς διατυπωμένης ὡς ἄνω δὲν θὰ ἐστέρει τὸ Γιουγκοσλαβικὸν Κράτος ὡς τοῦτο σχεδιάζεται ὑπὸ τοῦ Τίτο περισσοτέρων τοῦ ἐνὸς καὶ ἡμίσεως ἑκατομμυρίων κατοίκων, οἱ ὁποῖοι μάλιστα δὲν εἶναι ὅλοι Σλαῶν. Ἐνῶ ἕξ ἄλλου ἡ ὠφέλεια δι' αὐτὴν ταύτην τὴν Βαλκανικὴν Χερσονήσον καὶ τοὺς λαοὺς αὐτῆς θὰ ἦτο ἀπέραντος κυρίως ὡς ἐκ τοῦ πνεύματος καλῆς προθέσεως καὶ τῆς ἐγκαταλείψεως πάσης ἰδέας διὰ μίαν πολιτικὴν ἐπιθέσεως καὶ ἐπεκτάσεως, τὸ ὁποῖον θὰ διέπνευε τὴν ἀποδοχὴν τοῦ σχεδίου τούτου. Ἡδῆ οἱ ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ τῶν βορείων ἐπαρχιῶν τῆς Ἑλλάδος, οἱ ὁποῖοι ὑπερβαίνουν τὰ τρία καὶ ἡμίση ἑκατομμύρια, δὲν ἀποβλέπουν εἰς τοποθέτησιν κεφαλαίου διὰ μόνιμους κατοικίας, ἐργασίας ἢ μεγάλα ἰδρύματα ἐν γένει, ὡς ἐκ τῆς ἑλλειψεως τοῦ πνεύματος τῆς ἐμπιστοσύνης καὶ τῆς καλῆς γειτονίας τὸ ὁποῖον θὰ ἐγένετο ἢ ἀποδοχὴ τῆς ἐδαφικῆς ρυθμίσεως θὰ κατέληγεν εἰς τὴν ἀναγέννησιν τοῦ ἀνυχτοῦ αὐτοῦ μέρους τοῦ κόσμου. Αἱ ληλασίας καὶ ἡ καταστροφὴ ὑπῆρξαν ὁ καινὸν ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Βουλγάρων νοτίως τῆς ὁροσειρᾶς τοῦ Αἴμου (Βαλκανίων) κατὰ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον κατὰ πρῶτον καὶ ἀπὸ τοῦ 1878 ἕως τὴν σύγχρονον περίοδον. Οἱ μεγάλοι Βυζαντινοὶ Αὐτοκράτορες καὶ Στρατηγοὶ διαρκῆς πρόγραμμα εἶχαν καὶ ἐπέβαλλον νὰ κρατοῦν τοὺς Βουλγάρους βορείως τοῦ Δουνάβεως ἢ τοῦλάχιστον βορείως τοῦ Αἴμου. Ἡ μετακίνησις τῶν Βουλγάρων ἀπὸ τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμιῶνας, ἢ κατοχὴ τῆς ὁποίας γεννᾷ μεταξὺ τῶν τῶ πνεῦμα τῆς ἐπιθέσεως, θὰ ἀπετέλει ἐλαφρὰ ἀνταπόδοσιν καὶ ἡπίαν τιμωρίαν τῶν ἐγκλημάτων τῶν, ἐάν δηλαδὴ ἐν ἑκατομύτριον ἕξ αὐτῶν μετεφέροντο εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Οὐκρανίας ἢ τὴν Ἀνατολικὴν Πρωσίαν, ἕξ ἢ πρόκειται μετὰ τὴν σειρὰν τῶν νὰ μετατοπισθῶν οἱ συνεταῖροι τῶν. Ὑπάρχει μεγάλη εὐκαιρία διὰ τούτους νὰ ἐυδοκιμήσῃ εἰς μεγαλύτερους χώρους.

Γενικῶς ἐνῶ ἀφ' ἐνὸς τὰ πλεονεκτήματα τῆς τῆς ταύτης τελειωτικῆς ἐδαφικῆς ρυθμίσεως εἰς τὰ Βαλκάνια εἶναι ἀναρχῆ, ἢ διαρρηθίμους ἕξ ἄλλου δὲν προξενεῖ ἀδικίαν εἰς τοὺς Σλαβικοὺς πληθυσμοὺς, ἐπειδὴ μόλις ἐπηρεάζει αὐτὴ ἐν συνόλῳ ἐν καὶ ἡμίση ἑκατομμύριον ἕξ αὐτῶν, ὑπάρχουν δὲ μεγάλοι χώροι διὰ νὰ ἐγκατασταθῶν οὗτοι.

Ἐν Καίρῳ 23 Ἀπριλίου 1945.

II

ΤΟ δημοσιευόμενον ἀνωτέρω σημείωμα ἐπὶ τῶν ζητημάτων πού προκύπτουν ἐκ τῆς ἐπιχειρημένης Ἀναδιανοῆς τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου ἦν ἐπεζήτησαν οἱ Βούλγαροὶ δις κατὰ τοὺς δύο Παγκοσμίους Πολέμους ἀπὸ τοῦ 1916 ὁπότε εἶχαν ταχθῆ καὶ τότε μετὰ τὴν Γερμανίαν, συνετάχθη ἐν Καίρῳ κατόπιν συζητήσεων μεταξὺ Ἑλληνικῶν καὶ Ἀγγλικῶν κύκλων, ἀφ' ἧς ὁ ἐν Ἀθήναις ἀνταποκριτὴς τοῦ Ἀγγλικοῦ Πρακτορείου Ρῶυτερ, ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος, κατερωνέθη τῶν Ἑλληνικῶν τάσεων πρὸς ἐπέκτασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Βαλκανικοῦ χώρου, ἀφορμὴν λαθῶν ἐκ τῶν διὰ μεγαφῶνων ἐπικλήσεων τῶν Ἑθνικιστικῶν Ὀργανώσεων καὶ τῶν χλευασμῶν αὐτῶν τῶν ἐπικλήσεων ὑπὸ τῶν μεγαφῶνων τοῦ ΕΑΜ καὶ τῶν Κομμουνιστῶν. Παρέβαλλεν ὁ ἀνταποκριτὴς τὰς δημοσίας αὐτὰς κραυγὰς πρὸς τὰς κραυγὰς τῶν μικροπωλητῶν τῶν Ἀθηνῶν οἱ ὁποῖοι προσεπάθουν βορβορώδως νὰ ἐλύσουν ἀγοραστὰς διὰ τὰς εὐτελεῖς Γερμανικὰς μικροπραγματείας πού εὗρισκοντο εἰς τὴν χώραν.

Ἡ παραβολὴ δὲν ἔτιμα βεβαίως τὸ πνεῦμα τοῦ εἰρῶνος ἀνταποκριτοῦ. Τὸ Ἄτικον ἄλας τοῦ ἔλλειπεν. Ἡ εἰρῶνος ἦτο χονδροειδής, ἦτο μίαν ἀπλὴ ἐκδήλωσις κακοῦ κερφοῦ ἀπὸ μέρους ἐνὸς ξηροῦ πνεύματος τὸ ὁποῖον ἠναχλεῖτο ἀπὸ τὰς ἐκδηλώσεις καὶ τὰς συγκρούσεις ἰδεῶν καὶ ἀντιλήψεων πού ἤρχοντο εἰς φῶς κατ' ἀναπόφευκτον συνέπειαν τοῦ πολέμου καὶ τῆς μεγάλης ἀναταραχῆς ἧτις προηγῆθη τοῦ πολέμου καὶ ἐπόμενον ἦτο νὰ συνεχισθῆ ὡς συνέπεια αὐτῆς, τῆς φοβερᾶς συγκρούσεως μέχρις ὅτου καταλήξῃ ὁ Κόσμος εἰς ἀναχώνευσιν. Στρεφόμενη ἡ εἰρῶνικὴ αὐτὴ ἐκδήλωσις κατὰ τῆς Ἑλλάδος κατὰ προτίμησιν καὶ οὐχὶ κατ' ἄλλων Κρατῶν καὶ Λαῶν πού ἐξεδήλωναν ἀνορεστοὺς καὶ ἀνοικονομήτους ἀπαιτήσεις κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, ἐσημείωνε μίαν ἐπάνοδον πολλῶν γραφόντων Ἀγγλῶν εἰς τὸν προπολεμικὸν τὸν εὐκολὸν ὑπερκριτικὸν τόνον ἔναντι τῆς Ἑλλάδος, ὃν εἶχαν λησμονήσῃ κατὰ τὴν ἡρωικὴν ἐκείνην περίοδον τοῦ χειμῶνος τοῦ 1940-41 πού ὁ Ἑλληὴν ποιντικὸς ἔρροκάνιζε τὰ δεσμά πού ἔπνιγαν τὸν Βρετανικὸν Λέοντα. Ὡστε δὲν πρόκειται περὶ χονδροειδοῦς εἰρῶνειας

μόνον ἀλλὰ καὶ περὶ ἀναρμόστου ἐπάνοδου εἰς κακὰς μεθόδους καὶ περὶ παραγνωρίσεως τῆς στοιχειώδους γενναιοφροσύνης τῆς ὀφειλομένης πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν Λαόν.

Καὶ ταῦτα μὲν χαρακτηρίζουν ἕνα κύκλον γραφόντων πού προσωπικῶς δὲν ἔχουν εὐθύνην ἔναντι τῆς χώρας μας. Εἶναι ξένοι. Τεραστίαν ὄμως εὐθύνην ἔναντι τῆς Χώρας ἢ μὴν καὶ τοῦ Λαοῦ μας ἔχουν οἱ Ἕλληνες γράφοντες πού ποτὲ δὲν ἐξήτασαν ὡς σοβαρὰν ὑπόθεσιν τὰς ἀνάγκας ἡμῶν ὥστε νὰ ἔχωμε μίαν ἀνάγλυφον ἀντίληψιν τῶν ἀναλογιῶν ἐντὸς τοῦ Κόσμου καὶ ἐντὸς τοῦ χρόνου εἰδικότερον εἰς τὸν ὁποῖον κινεῖται ὁ Ἑλληνισμὸς. Ἔτσι ὅταν ἔρχονται ἱστορικὰ στιγμὰ ὅπως ἡ τοῦ 1920 καὶ ὅπως ἡ τοῦ 1924 καταντώντων νὰ ἐμφανίζομεθα ὡς ἐνοχλητικοὶ ἀπαιτηταὶ ἢ ὡς ρωμαντικοὶ ἀγαθοὶ ἱππῶται οἱ ὁποῖοι κατακαμπτόμενοι ἀπὸ τὸν ἀγῶνα μίας καλῆς ὑποθέσεως, αἱμόφυρτοι ἐφυλακίζοντο δι' ἐνεργειῶν πονηρῶν τοκογλόφων ἢ καὶ ληστῶν καὶ καθίσταντο ἀντικείμενον χλεύης.

Ὅταν ἐδόθη ἡ πρώτη μεγάλη ἱστορικὴ εὐκαιρία εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν νὰ ὀλοκληρωθῆ πλήρως οἰκονομικῶς καὶ πολιτικῶς ἐντὸς τοῦ χρόνου εἰς ὃν κινεῖται καὶ διαβιοῖ ἀφ' ἧς ἀρχίζει ἡ ἱστορία μας, ἦτο ἀνέτοιμος ψυχικῶς καὶ διανοητικῶς ν' ἀντιληφθῆ τὸν ρεαλισμὸν ὁ ὁποῖος ὑπεκρύπτετο ὑπὸ τὸν ρωμαντικὸν πέλπον τῆς Μεγάλης Ἰδέας. Ἡ κατεπείνεσις τῆς Μεγάλης Ἰδέας ἐγένετο μάλιστα τότε ὅτε τὴν ἠγεσίαν τῶν αὐτοκληθέντων «Ἑθνικοφρόνων». Ὡστε οἱ τίτλοι δι' ἡμᾶς πού γράφομεν τὸ παρὸν Σημείωμα δὲν ἔχουν οὐδεμίαν σημασίαν. Ἀποβλέπομεν εἰς τὸ περιεχόμενον Φρονήμον μάλιστα ἐνδομῶχος ὅτι οἱ Ἕλληνες «Διεθνισταὶ» τῆς σημερινῆς περιόδου ἔχουν ψυχικῶς πολὺν σπόρον ἐθνικιστικὸν καὶ πολλὴν δυναμικότητα ἐθνικιστικὴν, (ἐπὶ παραδείγματι ἡ ἀπλοποίησης τῆς γραφομένης γλώσσης ἢ ἀνεπιφύερη ἀνυπολογιστοὺς συνεπειὰς πρὸς τῆς ταύτης κατέβηθυσιν), ἀγῶνα ὅμως διότι ποτὲ δὲν ἠρευνήθησαν αἱ ἀνάγκαι τῆς χώρας ταύτης καὶ τῆς Βαλκανικῆς μετὰ μίαν Βαλκανικὴν. Τὰ ζητήματα αὐτὰ τὰ εἶδαν οἱ Βαλκάνιοι ἕως τῶρα μετὰ μίαν Γερμανικὴν ἢ Ρωσικὴν. Ὅσον διὰ τοὺς Ἀγγλοσάξωνας, περισσότερο μετὰ ματογυῖα Γερμανικὰ ἢ Ρωσικὰ μᾶς κυττάζον καὶ αὐτοί, πολλὰκις μάλιστα ἐνεργοῦντες κατὰ τὴν φοβὴν τῆς μικροτέρας ἀντιστάσεως—τῆς ἰδικῆς μας,—ὄχι μετὰ ἀνεξάρτητον πνεῦμα ἐρεῦνης.

Εἰς τὴν τάξιν τῆς ἀναρμόστου κριτικῆς τοῦ ἀνταποκριτοῦ τοῦ Ρῶυτερ δέον νὰ ὑπαχθῆ καὶ ἐν οὐλόνη εἰς πρόσφατον ἄρθρον τῶν «Τάξις» τοῦ Λονδίνου, καθ' ὃ κατευθύνεται ἤδηθεν ὑπὸ ἀμετανοήτων ἐθνικιστῶν ἐν τῇ Χώρα μας ἢ προσοχὴ τοῦ Λαοῦ πρὸς ἐξωτερικὰς διεκδικήσεις διὰ λόγους ἐσωτερικῆς πολιτικῆς. Ἀτυχῶς ὅμως τὸ ἀντίθετον φαινόμενον πιέζει τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ὑπερεξογκώσις τῆς προσοχῆς εἰς τὸ ἐσωτερικόν, τὸ ἀδελφοφθόρον μῖσος καὶ τὸ πικρὸν πείσμα, πράγματα πού ἔχουν καταντήσῃ τὴν χώραν ἐν ἀγῶνον Δικαστήριον ὅπου οἱ μισοὶ Ἕλληνες κατακρίνουν ἢ δικάζουν τοὺς ἄλλους μισοὺς οὐχὶ ἐπὶ παραβάσει ποινικῶν διατάξεων ἀλλ' ἐπὶ π ρ ο σ θ ο λ ῆ ἢ θ ι κ ῶ ν μ ε τ ρ ω ν, τῆς ἠθικῆς μετρομένης μετὰ τὴν διανοητικότητα ἐκάστου. Εἰς ἐποχὴν πού οἱ Σύμμαχοί μας διαρπάζουν σχεδὸν καὶ διανέμονται τὸν Κόσμον καὶ τὰς πηγὰς τοῦ πλοῦτου, εἰς ἐποχὴν πού οἱ φίλοι καὶ ἐχθροὶ ἔχουν στρέψῃ τὴν ἐνέργειαν τῶν ὄλων πρὸς ἐξωτερικὰς διεκδικήσεις ἐδαφῶν ἢ πλοῦτου, ἡμεῖς ἀλληλοκατηγορούμεθα ἢ ἀλληλοκατηγορούμεθα. Καὶ ἔχομεν καταντήσῃ νὰ κάμωμεν καὶ τοὺς ἐξωθεν παρατηρητὰς νὰ θεωροῦν ὅτι αὐτὴ καὶ μόνη εἶναι ἡ ἀποστολὴ μας, ν' ἀλληλοκατηγορούμεθα καὶ ν' ἀλληλοδικαζόμεθα. Διότι τὰ σχόλια τῶν ξένων Πρακτορείων Εἰδήσεων, ἀνταποκριτῶν καὶ ἐφημερίδων εἶναι δυστυχῶς ἐμπνευσμένα ἀπὸ κακολογίας Ἑλληνικὰς ἀπὸ νοσηρὰς ἐκδηλώσεως τῆς μῆς ἢ τῆς ἐτέρας διανοητικότητος, αἱ ὁποῖαι ἀναχωνέονται ἢ ἀναμηρυκάζονται καὶ ἐδῶ καὶ εἰς τὰς πρωτεύουσας τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ μᾶς μεταδίδονται ὀπίσω ὡς «σοβαρὰ γνῶμα».

Διὰ τοῦ τρόπου τούτου συντηρεῖται ἡ ψυχολογία «κατωτέρωτος» ἕξ ἧς πάσχουν οἱ πολιτικοὶ μας, οἱ ὁποῖοι δὲν μιμνῶνται τὰς θαρραλέας πολιτικὰς μεθόδους τοῦ Βενιζέλου τοῦ 1913) 14 ἢ τοῦ 1918) 29 ἀλλὰ τὰς Φαβιανὰς μεθόδους τοῦ 1909 καὶ τοῦ 1924, δίχως νὰ ἐνοήσουν ὅτε τὰς τότε καταστάσεις ὅτε τὰς τῶρινάς. Τὴν ἑλλειψίν των μαχητικότητος τὴν ἐπιρρίπτουν εἰς πλείον φίλων ἢ ἐχθρῶν, εἰς σωφροσύνην καὶ οὐχὶ εἰς τὴν ἀρρωστην ψυχολογίαν τῶν τῆς κατωτέρωτος. Διαλέγουν τὴν ὁδὸν τῆς ἐλάσσονος ἀντιστάσεως εἰς μίαν κρίσιμον καμπὴν ἱστορικὴν, διαχέουν τὸν Μανδραγόραν τῆς χωνώσεως πού θὰ φέρῃ τὸν Ἑλληνισμὸν εἰς τὸν θάνατον.

Κάποιος Γάλλος ἐπιφανὴς δημοσιογράφος (ὁ Περτινάξ) εἶχε γράψῃ τὸ 1944 ἐν Ἀμερικῇ ὅτι ὁ Τίτο πρόκειται νὰ δημιουργήσῃ μίαν Μεγάλην Αὐτοκρατορίαν ἐκτεινομένην ἀπὸ τῆς Ἀδριατικῆς εἰς τὴν Μαύρην Θάλασσαν. Ἀναλογιζόμενος δὲ τὴν μοῖραν τῆς Ἑλλάδος ἐνώπιον ἐνὸς τοιούτου φαι-

νομένου προσέθετε τὸ τερατώδες, σχόλιον (εὐφημιστικῶς τὰ τοιαῦτα σχόλια τιτλοφοροῦνται ὡς «ρεαλιστικά ἀντιλήψεις») ὅτι θὰ ἐξοντωθοῦν ἴσως καὶ ἱστορικά Λαοὶ διὰ μιᾶς τοιαύτης δημιουργίας, ἀλλ' οὐδὲν ἐστὶ γενέσθαι, ὅτι ἦτο δυνατόν τὸ προσφέρειν μερικῶς Λαοὶ, μέγα καὶ εὐγενές, τὸ προσφέρειν, ἀλλὰ δυστυχῶς ἦλθεν ὁ καιρὸς τοῦ νὰ ἐξαφανισθοῦν. Φαίνεται ὅτι τὰ σχόλια αὐτὰ ἐνεπαρρήνουντο καὶ ἀπὸ μίαν ὑπερβολικὰ πτωχοδρομικὴν προπαγάνδαν διαφόρων Ἑλλήνων γραφόντων πού παρίσταναν τοὺς Ἑλληνας ὡς προωρισμένους νὰ ἐξαφανισθοῦν ἀπὸ τὴν ὑπόστασιν, τὴν φυματίωσιν κλπ. Ἐλλειψίς μέτρου σὲ ὅλα.

Τοιαῦτα ὅμως ἀπόψεις ὄφειλαν νὰ γαλθανίσουν τέλος τοὺς μικροπολιτικὰς μας πὺν περιφέρονται μὲ τὰς στατιστικὰς τῶν προπολεμικῶν ψηφοφοριῶν εἰς τὴν πρωτεύουσάν καὶ δὲν πηγαίνουν εἰς τὴν ὑπαίθρου νὰ φωτισθοῦν εἰς τὰ ζητήματά μας, νὰ ζωογονήσουν τὴν φαντασίαν τους. Αὐτὸ τὸ θεωροῦν ὡς «ομπόρτ» ἴσως, γιὰ τοὺς Ἀγγλοσάξωνας τῆς ΑἴΝΡΑ μόνον ἐμπρέπουν.

Τὸ δημοσιεύμενον Σημείωμα συνετάχθη ἐν Καίρῳ κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1920)22, θὰ εἶχεν ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς τὸν Σιδηρον τοῦ Ἑσκι-Σεχίρ μὲ τὸν Γαϊάνθρακα τῆς Ποντοηρακλείας καὶ τὰ ἄλλα Μικρασιατικὰ Μέταλλα, ὡς Χρῶμιον, Μόλυβδον, Ἀργυρον, Μαγγάνιον καὶ τὰ συναφῆ των. Ὁ γηγενὴς Μικρασιατικὸς Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς ἐντὸς εὐρέων χώρων ὡς αἱ Λεκάνας τοῦ Μαιάνδρου, τοῦ Ἐρμου καὶ τῆς Βιθωνίας, καὶ εἰς τὰς θρεϊνάς θασαϊκὰς κτηνοτροφικὰς καὶ μεταλλευτικὰς περιοχὰς τοῦ Πόντου, θὰ εἶναι διπλάσιασθῆ ἐν τῷ μεταξύ ἀνεξαρτήτως τῆς προσελκύσεως μεταναστῶν, καλλιεργητῶν ἰδίας, ἐκ τῶν ἀγόνων νήσων μας. Μία πλήρης καὶ δραστηρὰ ἐκμετάλλευσίς τοῦ μεταλλευτικοῦ Μικρασιατικοῦ πλούτου καὶ μόνον θὰ προσέδιδεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν χαρακτήρα βιομηχανικῆς Χώρας, τῆς μόνης Σιδηροβιομηχανικῆς Χώρας ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Μεσογείῳ, καὶ τῆς μόνης Χώρας τῆς συνδυάζουσης συνύπαρξιν Σιδηροῦ καὶ Γαϊάνθρακος νοτίως τῆς Βιομηχανικῆς Ζώνης Αὐστρίας καὶ Τσεχοσλοβακίας. Ἡ εὐκαιρία ἀπέπτη καὶ κινδυνεύει ἤδη νὰ χαθῆ καὶ ἀπὸ τὰς χεῖρας τῆς Τουρκίας.

Μένει ὅθεν διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τοὺς Βαλκανικοὺς Χώρους καὶ Λαοὺς νοτίως τοῦ Αἴμου καὶ τοῦ Σκάρδου, χώρους καὶ Λαοὺς κατ' ἐξοχὴν Μεσογειακοὺς καὶ γεωργικούς, ὡς μόνη πηγὴ ἐνέργειας πρὸς ὀργάνωσιν ἐνὸς τεχνικοῦ πολιτισμοῦ ὁ ὁποῖος θὰ ἤλλαζε τὴν οἰκίαν καὶ τὴν διαβίωσιν τῶν κατοίκων τοῦ χώρου τούτου κατὰ πολιτισμὴν ὄγειν, καὶ ὀλιγώτερον ταλαιπωρημένην κατεδυνάμωσιν, ἢ κοινὴ χρῆσις τῶν ρεόντων ὕδατων. Μία χρησιμοποίησις τῆς μεγάλης φυσικῆς ὕδατοπόθικης τῆς Πρέσπας καὶ τῶν ὕδατοπτώσεων Ἀνατολικῶς καὶ Δυτικῶς τῆς ὄρειας τοῦ Πίνδου, θὰ παρείχεν ἠλεκτρικὴν ἐνέργειαν δι' ὀλόκληρον τὴν Μακεδονίαν, μέχρι Σκοπίων καὶ Βελεσσῶν, δι' ὀλόκληρον τὴν Ἀλβανίαν μέχρι Σκάρδου, καὶ δι' ὀλόκληρον τὴν Ἑλλάδα ἀκόμη. Ὁρεινὰ καὶ πεδινὰ χωρία καὶ κωμοπόλεις θὰ εἶχαν προχείρους ὄλας τὰς ἀνάσεις πού παρέχει ἢ ἠλεκτρικὴ ἐνέργεια, φῶς ψηγεῖα καὶ καθαριότητα, ὕγεινὴν διαβίωσιν, πολιτισμὸν καὶ εὐτυχίαν, εἰς τὴν πόρτα τους. Κανεὶς δὲν θὰ ἐσκέπτετο νὰ τρέπεται πρὸς τὰς πόλεις διὰ τὴν ἀποφύγη τὴν σημερινὴν ἀπαθλίωσιν τῆς διαβιώσεως τοῦ κάμπου καὶ τοῦ χωριοῦ. Αὐτὰ δὲ ἀνεξαρτήτως τῆς βιομηχανικῆς πρόδου ἦτις θὰ ἐπετυγχάνετο διὰ τῆς χρήσεως τῆς ἐνέργειας διὰ βιομηχανικοὺς σκοποὺς. Ἴδου σκοποὶ κοινοὶ οἱ ὁποῖοι ὄφειλαν νὰ ἐνώνουν τοὺς Ἑλληνας, τοὺς Ἑλληνοβλάχους, τοὺς Ἀλβανούς, καὶ τοὺς νοτίως τοῦ Σκάρδου, τοῦ Ρίλου καὶ τοῦ Αἴμου Σλάβους. Αὐτοὶ οἱ σκοποὶ εἶναι πραγματοποιήσιμοι μὲ μέσος καὶ ἴδιαν μας ἐργασίαν, τῶν ἰδίων τῶν κατοίκων τοῦ ὅλου τούτου χώρου ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ ἕξ γεωγραφικὸν σύνολον μὲ τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Καὶ αἱ σκέψεις αὐτὰς μᾶς ἤγαγον εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ Σημειώματος ἐπὶ τῆς ἐπιεικέμενης ἀναδιανομῆς τῶν Βαλκανίων. Ἀριστεροὶ καὶ δεξιοὶ ἔχομεν ἕνα κοινὸν σκοπὸν. Τὰ ὕδροηλεκτρικὰ ἔργα μὲ τὸ ἐπίκεντρον τῆς Πρέσπας θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι κοινὸν κτήμας μὲς Ὀμοσπονδίας πού θὰ συνεσωμάτωσαν τοὺς κατοίκους τοῦ καθαρῶς Βαλκανικοῦ καὶ Μεσογειακοῦ τούτου χώρου.

Αἱ χώραι αἱ βορείως τοῦ χώρου τούτου ἔχουν ἄλλας πηγὰς πλούτου, ἄλλο ἐπίκεντρον τῶν συγκοινωνιῶν, τὸν

Δούναϊν, καὶ ἀνήκουν εἰς τὸν νοτιοανατολικὸν χώρον τῆς Μέσης Εὐρώπης.

Τὰ ζητήματα τῆς Μαύρης Θαλάσσης, τῶν Δαρδανελλίων καὶ τῆς Ἀδριατικῆς θὰ ἐλύοντο αὐτομάτως ἐάν ὄλαι αἱ Δυνάμεις ἐσέβοντο τὸν χώρον τῆς γαίωσιν τοῦ Νοτίου Βαλκανικῆς Ὀμοσπονδίας, ἐάν ὁ ἀναγωνισμὸς πού δὲν εἶναι παρὰ μίᾳ ἱστορικῇ παράδοσις ἐπεμβάσεων εἰς τὰ ζητήματα καθαρῶς ἀλλότρια ἐσταματοῦσεν εἰς τὸν Αἴμον. Ἡ Ἑλλάς ἔχει δικαίωμα νὰ εὐτυχήσῃ καὶ νὰ γίνῃ πρωτοπόρος τῆς εὐτυχίας τῶν γειτόνων Λαῶν, ἔχει κάμη τόσας θυσίας ὥστε νὰ ἔχη καὶ τὸν τίτλον νὰ προβάλλῃ ἐν σχέδιον ὑπὲρ τῆς εὐτυχίας τῆς.

Ἐάν ὑπάρχῃ διαφορά μεταξὺ «ἐθνικιστικῶν» καὶ «διεθνιστικῶν» ἀπόψεων εἰς τὴν Ἑλλάδα, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν ἔλλειψιν ἐνὸς λογικοῦ σχεδίου συνεργασίας ἐντὸς τοῦ χώρου πού ἐξετάζεται εἰς τὸ Σημείωμα. Ὑποσυνειδήτως οἱ «διεθνισταὶ» εἶναι κατελιγμένοι ἀπὸ τὴν ψυχολογίαν τῆς ἀποθαρρύνσεως ὅπως οἱ πολιτικοὶ μας εἶναι κατελιγμένοι ἀπὸ τὴν ψυχροσύνησιν τῆς κατατερότητας, τῆς ἀβουλίας, καὶ τῆς ἀτολμίας. Οἱ διεθνισταὶ ζητοῦν ἐξ ἐνοτίκτου νὰ εἰσέλθουν εἰς ἕνα μεγαλειερων χώρον ὅπως ὀπως. Ἄς μὴ ἀσθμαίνουσι! Οὐδέμια βίσιον ὑπάρχει. Πιστεύομεν ὅτι κάποια μέρα ἡ Εὐρώπη θὰ ἐνωθῆ. Πιστεύομεν δὲ ὅτι παραλλήλως ἢ Ἀφρικῇ μὲ τὸν πλοῦτον τῆς θὰ ὀργανωθῆ εἰς Ἡνωμένας Πολιτείας τῆς Ἀφρικῆς, ἀνοικτὰς δι' ὅλους τοὺς Εὐρωπαίους. Ἀλλὰ κάθε Λαὸς πρέπει νὰ συνεισφέρῃ καὶ τὸν χώρον του καὶ τὴν ὀργάνωσιν του δι' ἔργων εἰρήνης. Οἱ διεθνισταὶ μας ὀφείλουν νὰ προμαχίσουν καὶ αὐτοὶ ὑπὲρ τῆς ὀργανώσεως τοῦ χώρου εἰς τὸν ὁποῖον εἴμεθα προωρισμένοι νὰ ζήσωμεν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς Γῆς.

Εἰς τοὺς χώρους τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Μέσης Ἀνατολῆς πού ἐνδιαφέρουν ἰδιαιτέρως τὸν Ἑλληνισμὸν ὡς ἐργαζόμενον λαὸν εὐρίσκονται ὑπὸ ἀναδιανομῇ καὶ ἐν μέρει ὑπὸ καθορισμὸν τοῦ ἐλέγχου διαθέσεως των οἱ Γαϊάνθρακες τῆς Γερμανίας ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἡ Πετρελαιοφόρος ζώνη ἐν Μέσῃ Ἀνατολῇ. Ἡ Πετρελαιοφόρος αὕτη ζώνη, ἐν συνεχείᾳ πιθανὸν τῶν κοιτασμάτων τῆς Κασπίας καὶ τοῦ Μπακού, διασχίζει τὴν Περσίαν καὶ τὴν Μεσοποταμίαν, ἔχει δὲ παρακολουθηθῆ καὶ καθορισθῆ ὅτι καλύπτει καὶ ὀλόκληρον τὸ ὑπέδαφος τῆς αὐχμηρᾶς Ἀραβίας. Αἱ σχετικὰ γεωλογικὰ ἔρευνας εἶχαν φαίνεται γίνῃ τὴν τελευταίαν εικοσαετίαν μεταξὺ τῶν δύο Μεγάλων Πολέμων, καὶ ἡ ἀναγγελία τῆς ἀνευρέσεως τεραστίων κοιτασμάτων Πετρελαίων ἐν Ἀραβίᾳ ἐγένετο κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1944 ἐκδηλωθεῖσα ἀρχικῶς ὡς ἐσωτερικὴ οἰκονομικὴ ἔρις ἐν Ἡνωμέναις Πολιτείας περὶ τοῦ ἂν ἡ ἐκμετάλλευσίς τῶν Πετρελαίων τῆς ἀπεράντου Ἀραβικῆς Χερσονήσου θὰ ἔπρεπε νὰ γίνῃ ὑπὸ τοῦ ἰδιωτικοῦ κεφαλαίου (Ἐταιρειῶν ἰσχυρῶν) ἢ τοῦ Ἀμερικανικοῦ Κράτους. Ἡ Πετρελαιοφόρος αὕτη ζώνη δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ συνεχίζεται καὶ ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἀφρικῇ. Ἐν Αἰγύπτῳ ὕφισταναὶ ἐμφανίσεις καὶ ἐκμεταλλεύσεις ἤδη ἀπὸ δεκαετηρίδων, ὥστε τὸ πρᾶγμα εἶναι πιθανόν.

Ἡδὴ ἡ Αἰγύπτου καὶ αἱ Ἀραβικαὶ Χῶραι ἔχουν νῦν χαρακτηριστικὴν κίνησιν Ἀμερικανικῶν Γεωλογικῶν καὶ Γαίωρητικῶν Συνεργειῶν. Τὰ κοιτάσματα Πετρελαίων τῆς Ἀραβίας ὀλογογίνονται ὡς τὰ πλουσιώτερα ἐν τῷ Κόσμῳ, πλουσιώτερα καὶ τῶν Ἀμερικανικῶν κοιτασμάτων ἐν τῇ ἀκμῇ των.

Τὸ ζήτημα ἐκίνησε τὴν προσοχὴν τῆς Ρωσίας. Ἐχε δὲ ἀναγραφῆ περὶ εἰς τὸν τύπον ὅτι ἐζήτησε καὶ ἡ Ρωσία μερίδιον. Εἰδικῶς τοὺς Ἑλληνας τὸ ζήτημα ἀφορᾷ ὡς ἐργαζόμενον πλῆθος καὶ μόνον. Εἴτε τὰ Πετρελαία ταῦτα διανεμηθοῦν μεταξὺ τῶν τριῶν Μεγάλων εἴτε καὶ μὴ, τὸ κεφάλαιον, εἴτε Κρατικὸν εἴτε ἰδιωτικόν, θὰ εἰσφερῆ ὑπὸ τῶν τριῶν Μεγάλων καὶ τὰς σχετικὰς ἀμοιβὰς τῶν κεφαλαίων θὰ εἰσπράττωνται τὰ τρία ταῦτα προνομοῦχα καὶ πλουσιώτατα εἰς πρώτας ὄλας πολιτικὰς συγκροτήματα. Οἱ Ἑλληνας ὡς ἐργαζόμενος πληθυσμὸς καὶ μόνον δὲν ἔχομεν ἄλλο ἐνδιαφέρον παρὰ νὰ ἔχωμεν ἐλευθέρων κίνησιν εἰς τὰς περιφέρειας ταύτας τῆς εὐρύτερας Ἑγγύς Ἀνατολῆς διὰ νὰ προσφέρωμεν ὑπηρεσίας. Εἰς τοῦτο δὲ δέον νὰ τεῖνῃ ἡ πολιτικὴ μας. Καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης πρέπει νὰ διατηρηθῇ ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Αἰγύπτου, τῆς Κύπρου καὶ τῆς Συρίας τοῦλάχιστον τὰς θέσεις του πλησίον τῶν ἐνονηθεῶν ὑπὸ τῆς φύσεως Ἀραβικῶν περιφερειῶν καὶ νὰ ἔχουν ἔναντι τῆς ἐργατικῆς των δραστηριότητος οἱ Ἑλληνας ἀναλόγους εὐκαιρίας πρὸς προσφοράν καὶ χρησιμοποίησιν τῶν ὑπηρεσιῶν των. Σχετικῇ δὲ πρόβλεψις πρὸς μόρφωσιν τεχνικῶν δέον νὰ γίνῃ δι' εἰδικῶν Ἑλληνικῶν Τεχνικῶν Σχολῶν πρακτικῶν ἰδρυομένων καὶ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν Κύπρῳ ἢ Αἰγύπτῳ. Ἡ μορφή τῆς Ἀραβίας καὶ τῆς ἐναντι Ἀνατολικῆς Ἀφρικῆς μετὰ τῆς Ἀβυσσηνίας πρόκειται νὰ ὀποστηριζικὰς οἰκονομικὰς μεταμορφώσεις. Θὰ ἀποκτήσουν Εὐρωπαϊκὴν ὄψιν αἱ περιφέρειαι αὐταί, καὶ ὁ νέος πλοῦτος θὰ

ταίς παράσχη την ευκαιρίαν να δημιουργήσουν ανεπιτόμεναι και υπεριστόμεναι διαμονήν.

Αι αναδιανομαί όμως δεν θα γίνουν ίσως απόλυτως δ-μαλώς. Τυχόν συγκρούσεις δυνατόν να γίνουν. "Ας προσπαθήσωμεν επιμελώς ν' αποφύγωμεν να παρασυρώμεθα εις έριδας αι όποιαί εν τη ούσια των είναι για τα Κάρθουνα και τα Πετρέλαια. Έχομεν κάθε δικαίωμα να ζητήσωμεν από τους τρεις Μεγάλους θαρραλέως να μη ανάμιξουν εις τας έριδας τα Βαλκάνια, πρωταρχική δέ ρύθμισις προς την προσπάθειαν ταύτην θα είναι η διανομή της Χερσονήσου των Βαλκανίων η θέτουσα εις κοινήν χρῆσιν γὰ από του Σκάρδου, του Ρίλου και του Αίμου ρέοντα ύδατα ύπερ των πληθυσμών των οικούντων από των βορειών αυτών φυσικών όρίων μέχρι Ταινάρου. Αι απόψεις αύται ένέπνευσαν τό σχετικόν Σημείωμα ως μίαν συμβολήν προς ριζικήν λύσιν.

Αυτή είναι η μόνη ριζική έκδήλωσις του φτωχού μας Έθνικισμού. Είναι άθεράπευτος; Εύτυχώς που είναι, διότι αυτός ό έθνικισμός συντηρεί την φυλήν μας με τά καλά της προσόντα όσον και άρκετά κακά. Αυτός ήταν στή ρίζα της αντίστασέως μας στην Άλβανία και κατά του "Αζονος.

Δεν πιστεύομεν ότι τελικώς θα μάς έδίδοντο εύσημα και ύμνοι εάν και την φοράν ταύτην ό Έλληνισμός μόνος έκαμε τα έξοδα του πολέμου και άπεμπόλει τας έστίας της ζωής του, οι δέ «Σύμμαχοί» του όσον και οι κοινολ έχθροι διεμοιράζοντο και πάλιν τας πηγάς πλούτου και εργασίας τόσον εις τον ύπόλοιπον Κόσμον όσον και εις την γωνίαν αύτην της Μεσογείου, εις βάρος μας. "Αντι ύμνου θα μάς προσήπτετο μετ' όλιγον ότι ήμεθα εν παρακμή. Παρά να μάς μέμφωνται δια παρακμήν ως μάς μέμφωνται οι άσπονηδοί φίλοι δι' άθεράπευτον έθνικισμόν.

"Έχομεν "Ιστορίαν να ύπερηφανευώμεθα.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΓΕΝΟΣ ΚΑΙ ΑΡΙΣΤΟΚΡΑΤΙΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

Υπό ΒΑΣ. ΛΑΟΥΡΔΑ

* Η ως άνω μελέτη αποτελεί τμήμα του προσεχώς έκδοθησομένου βιβλίου «Σόλων, ό θεμελιωτής της Άθηναϊκής Δημοκρατίας». Κατά την έδώ δημοσίευσιν παρελείφθησαν αι παραπομπαι εις πηγάς και βοηθήματα ως ένδιαφερόσαι ειδικώς τους φιλόλογους. Εις τό έρχόμενον τεύχος της «Κοινωνιολογικής Έπιθεωρήσεως» θα δημοσιευθεί τό δεύτερον μέρος της παρουσής μελέτης υπό τον τίτλον «Η κρίσις του άριστοκρατικού πολιτεύματος».

ΚΑΘΕ φορά που οι Άθηναίοι πολίτες έσκυθάν στις ρίζες τους και μελετούσαν την Ιστορία τους, τονίζαν έντελώς ξεχωριστά πώς ήταν γεννημένοι ατόχθονες. Ένώ, λέγανε, οι περισσότεροι άλλοι Έλληνες ήταν φερμένοι στην τωρινή τους πατρίδα από λογιής-λογιής άλλα μέση, αυτοί ήταν από την άρχή της Ιστορίας τους παιδιά και βλαστάρια της Άττικής, γεννημένοι μέσα από τό χώμα της και θρεμένοι από τις πνοές της.

Η φιλολογική επιστήμη δεν συμφωνεί με τη διαπίστωση τούτη. Τό τοπωνυμικό, τά αρχαιολογικά εύρηματα, τό λεξιλόγιο και, όσο κι άν λιγοστά, έθιμα της αρχαίας Άθήνας δείχνουν πώς στην Άττική, πριν έγκατασταζούν οι Άθηναίοι, ζούσε ένας άλλος λαός με διαφορετική ψυχή απ' την ψυχή των Άθηναίων και πού, μολοντί άπορροφήθηκε άργότερα από τους κατακτητές, άφισε όμως σημάδια της ύπαρξής του και στη γή και στο ήθος τους. Τά σημάδια όμως τούτα είναι λιγοστά και έτσι ό,τι διαπίστωση ή επιστήμη, δεν ανατρέπει την ήθική και ούσιαστικα Ιστορική σημασία που έχει ή πίστη των Άθηναίων στην αυτοχθονία τους. Τό ήθος και ή Ιστορία της αρχαίας Άθηναϊκής ψυχής είναι άξεδιάλυτα δεμένα με τη φύση της Άττικής, που ό αύστηρη και άνάκλητος μετ' ήσυχίας της προαναγγέλλουν άναγκαία τό συνταίριασμα του Δωρικού και του Ίωνικού ρυθμού στον Παρθενώνα. Η λιτότητα και πολλαπλότητα του Άττικού τοπίου, ή φωτεινότητα και ή συνοπτικότητα του είναι φυσικό αντίστοιχο του πνεύματος των Άθηναίων, άναγκαία προϋπόθεση της παρουσίας του στην Ιστορία. Κάτω από τό Άττικό φώς που χωρίζει ένα-ένα και μαζί ένώνει όλα τά πράγματα πάνω στο έδαφος που απλώνεται πολύμορφο και στην πολυμορφία του ρητό και ένιαίο μέσα στο κλίμα που είναι άστατο και όμως μέσα στην άσπασία του βαθύτατα νόμιμο, τό ήθος και ό νοός του Άθηναίου διαμορφώθηκαν όμόλογα, όπως τό βλέπομε σε όλη την Ιστορία της Άθήνας.

Την άπόδειξη τούτη της αυτοχθονίας, που μάς δίνει τό πνεύμα της Άθήνας όταν τό θεώμαστε ως σύνολο, τη δίνει ειδικότερα και ή μελέτη της πολιτικής της Ιστορίας. Οι σπουδαιότερες άλλες πολιτείες, όπως στη Λακωνία ή στη Θεσσαλία, διαμορφώθηκαν από δύο διαφορετικούς λαούς, τους πρώτους κάτοικους και τους Έλληνες κατακτητές. Τά δύο τούτα στρώματα αποτέλεσαν τις δύο κοινωνικές τάξεις σε κάθε τέτοιου είδους πολιτεία: τους ύπήκοους και τους άρχοντες της. Ένώ όμως σε άλλες πολιτείες ό χωτών πρώτων κατοίκων από τους επήλυδες, στην Άθήνα, ρισμός του λαού τους σε τάξεις άνάγεται στην κατάκτηση όπως και σε κάθε άλλη πολιτεία που δεν διαμορφώθηκε από λαό που κατακτήθηκε και από λαό που κατάκτησε, ό

κοινωνικός διαφορισμός δημιουργήθηκε από ατίες ένδογενείς, από τις έσωτερικές συνθήκες της εξέλιξης της ζωής του λαού. Όταν έφτασαν οι Άθηναίοι στην Άττική, ήταν άκόμη βασκοί και ή μόνη μορφή σύνδεσης μεταξύ τους ήταν ή μορφή του γένους. Τό σύνολο τούτο που δεν είχε διαμορφωθεί άκόμη πολιτειακά, έφερε μέσα του τά φύτρα για την κατοπινη πολιτειακή του σύνθεση. Μέσα σε κάθε γένος, που τό αποτελούσαν όσα πρόσωπα συνδέονταν μεταξύ τους με κοινή λατρεία και με ταυτότητα αίματος, τό γεροντότερο μέλος, ό πατέρας της οικογένειας, ήταν ό άρχηγός. Αυτός όριζε τις δουλειές της ήμέρας, αυτός έβαζε καθέναν εκεί που θα ήταν αξιώτερος, αυτός ρύθμιζε τις διαφορές που δημιουργούνταν κάθε φορά μέσα στο γένος, αυτός άκούσε τά θρησκευτικά καθήκοντα του γένους του αντιπροσωπεύοντας τό μπροστά στο Θεό. Όταν άργότερα οι νομάδες έγκατασταθήκαν στην Άττική και από νομάδες γίναν γεωργοί, έξακολούθησε ή ίδια διαφοροποίηση — σε γένη (που τό σύνολό τους ήταν ό λαός των Άθηναίων) και σε πρόσωπα που διεύθυναν ή αντιπροσώπευαν τά γένη, με τη διαφορά πώς από τώρα και πέρα διαφοροποιούνται και τά γένη μεταξύ τους.

Τόν διαφορισμό μέσα στην άγροτική κοινότητα τόν προσδιορίζουν τώρα και τόν δημιουργούν ή ύπερεργασία, ή καλύτερη άπόδοση του έδάφους που έλαχε σ' ένα γένος να δουλεύει, ή άνάδειξη στην πολεμική ήγεσία ή ή σωστή δικαιοκρισία σε ύπεθέσεις που άφορούσαν δυό ή περισσότερα γένη μαζί. Έτσι, όταν π. χ. ένα γένος παράγει καλύτερη και πλουσιότερη σοδειά από τό χτήμα του, είτε γιατί τό είχε δουλέψει περισσότερο, είτε και γιατί έτυχε να είναι πιο εύφορο τό χώμα, τό γένος τούτο ξεχωρίζει αύτοδύναμα άνάμεσα στα άλλα. Η γή είχε μοιραστεί άρχικά σε ίσια μερίδια για όλους. Η ποιότητα όμως κάθε χωραφιού και ή καλλιεργητική δυναμικότητα κάθε γένους κατέληξε να διαφοροποιήσει τόν λαό σε πλούσιους ή ίκανούς και σε φτωχούς ή άνικανούς. Η διαφοροποίηση τούτη θεμελίωσε σιγά-σιγά την πολιτεία διαμορφώνοντας από τό καθεστώς του γένους τό καθεστώς της πόλης. Στη διαμόρφωση τούτη βασικός παράγοντας στάθηκε ή ανάγκη της δικαιοσύνης. Πολλές φορές άνάμεσα στα γένη παρουσιάζονταν ζητήματα που για να λυθούν έπρεπε να συναντηθούν μεταξύ τους ή τά γένη ή οι αντιπρόσωποι τους. "Όσο τά ζητήματα τούτα πληθαιναν, τόσο και πιο συχνά έπρεπε να συναντώνται μεταξύ τους οι άρχηγοί των γενών. Και όταν πια οι άνάγκες της ζωής των γενών έκαναν άπαραίτητη την ύπαρξη μιός μόνιμης διαιτητικής άρχής, που τά καλά της άλλωστε αποτέλέσματα τά είχαν ζήσει όσες φορές συναντώνταν και έλυαν τις διαφορές των γενών οι άρχηγοί τους, ή άρχή τούτη σχηματίσθηκε με αντιπρόσωπους απ' όλα τά γένη, έγκαταστάθηκε σε μόνιμο μέρος, ξεχωρίστηκε από την ένότητα που αποτελούσαν τά γένη και προβλήθηκε ρυθμίζοντας όλα τά ζητήματά τους. Η αυτόνομη τούτη ομάδα των ήγετών διαμόρφωσε την πόλη και μαζί τόν θεσμό της πολιτείας όταν κάθε μέλος της πήρε μαζί

τὴν οἰκογένειά του, ἔχτισε σπιτί χωριστό ἀπὸ τὸ σπιτί τοῦ γένους του καὶ ὅταν γύρω ἀπὸ τὰ σπιτία τούτα καὶ ἀπὸ τὸ μέρος ποῦ συνεδριάζαν οἱ ἀντιπρόσωποι ὑψώθηκαν βωμοὶ καὶ νοσὶ γιὰ ὅλα τὰ γένη μαζί. Ἡ χωρογραφία τῆς ἐξέλιξης αὐτῆς εἶναι πρῶτα ἡ κώμη, ἔπειτα ὁ συνοικισμὸς καὶ τέλος ἡ πόλις. Τὴν μετώσωση ἀπὸ τὴν κώμη στὸν συνοικισμὸ ἢ μυθικὴ παράδοση τῆς Ἀθήνας τὴν ἀπόδινε στὸν Θησέα, ποῦ πρῶτος συγκέντρωσε τοὺς κάτοικους τῆς Ἀττικῆς γύρω ἀπὸ ἕναν πυρῆνα κοινῆς θρησκευτικῆς, δικαστικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἐξουσίας. Ἡ ἀντίστοιχη πολιτειακὴ ἐξέλιξη εἶναι πρῶτα ἡ πατριαρχία, ἔπειτα ἡ ἠρωϊκὴ βασιλεία καὶ τέλος, ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Σόλωνος, ἡ ἀριστοκρατία, ποῦ οἱ διαφορῆς τῆς ὄψως ἀπὸ τὴν ἠρωϊκὴ βασιλεία δὲν εἶναι τόσο σημαντικῆς, ὥστε νὰ συνιστοῦν διαφορετικὰ κανόνια ζωῆς.

Ἡ ἱστορικὴ τούτη ἀνάπτυξη δὲν ἐξαντλεῖ καὶ τὰ πολιτιστικὰ νοήματα τῶν δύο καθεστώτων, ποῦ εἶδαμε, τοῦ γένους καὶ τῆς ἀριστοκρατίας. Ὅπως ἡ τυπικὴ μορφή τοῦ γένους πρόβαλε ἀπὸ μέσα τῆς τὴν τυπικὴ μορφή τῆς ἀριστοκρατίας, ἔτσι καὶ τὸ ἦθος τοῦ γένους στάθηκε ὁ θεμελιωτὴς ὄχι μόνον τοῦ ἦθους τοῦ ἀριστοκρατικοῦ πολιτεύματος, ἀλλὰ καὶ τῆς δημοκρατίας τοῦ 5. αἰῶνα. Μέσα στὸ ἦθος τοῦ γένους ὑπάρχουν ὅλα τὰ φύτρα γιὰ τὴν πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ ἐξέλιξη τῆς ἀθηναϊκῆς ψυχῆς. Ὁ Ἀθηναῖος τοῦ 5. αἰῶνα, ποῦ κλείνει στὴν ψυχὴ του τὴν θρησκεία, τὴν πολιτεία καὶ τὸ ἔθνος του, ἔχει ἀναπτύξει μέσα του ὅλες τὶς ἀξίες τοῦτες ξεκινώντας ἀπὸ τὸ ἦθος τῆς ἐποχῆς τῶν γενῶν. Ὁ ἄνθρωπος τοῦ γένους εἶναι πρῶτ' ἀπ' ὅλα βαθύτατα δεμένος μὲ θυὸ δύναμεις ποῦ βρίσκονται ἀδιάκοπα παρούσες στὴν ψυχὴ του καὶ θεμελιώνουν κάθε πράξη του: μὲ τὴ γῆ καὶ τὸν θάνατο. Ἡ σχέση τοῦ ἀρχαίου «Ἕλληνα μὲ τὴ γῆ εἶναι σχέση τῆς ψυχῆς του μὲ τὴν πηγὴ τῆς ζωῆς κάθε ὑπαρξῆς, ἀπὸ τὸ φυτὸ ὡς τὸν ἄνθρωπο. Ἡ γῆ γεννάει τὸν ἄνθρωπο» ἢ γῆ θὰ τὸν δεχτεῖ καὶ πάλι. Ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς πηγᾶσανε οἱ κανόνες τῆς ζωῆς του, ἡ καλοτυχία καὶ ἡ κακοτυχία του, ἡ μοῖρα του:

Γαῖαν παμμήτειραν ἀέσμου, ἠθεμέθλον,
Προσθίστην, ἢ φέρθει ἐπὶ χροῖνὶ πανὸν ὄσοσ' ἐστίν,
ἢ μὲν ὄσα χθόνα διὰν ἐπέργεται, ἢ δ' ὄσα πόνταν,
ἢ δ' ὄσα πάλωνται, γὰρ φέρθεται ἢ σέθεν ὄλθου.
Ἐκ σέο δ' εὐπαίδες τε καὶ εὐκαρποὶ τελέθουσι
πόντια, σέ δ' ἔχεται δοῦναι βίον ἢ δ' ἀφελῆσθαι
ἔθνητοῖς ἀνθρώποιον ἢ δ' ὄλθιος, ὄν κε σὺ θυμῷ
πρόφρων τιμήσεις.

Ὁ Χριστιανὸς ἔμαθε νὰ βλέπει τὴ γῆ ὅπως οἱ Ἑβραῖοι τὴν ἔρωμα, σάν ἀστοργὴ μητριά, ποῦ θὰ πρέπει νὰ τὴν ἀποχωριστεῖ ὅσο μπορεῖ γρηγορότερα ὁ ἄνθρωπος τῆς Δύσης εἶδε στὴ γῆ τὸν φορέα τοῦ σπιτιοῦ καὶ τοῦ χωριοῦ του ὁ νεώτερος ἄνθρωπος, ποῦ ξεριζώθηκε ἀπὸ τὴ γῆ καὶ ἔχασε κάθε φυσικὴ καὶ ἠθικὴ ἐπικοινωνία μαζί της, τὴν ἔμαθε ὡς δυνατότητα οἰκονομικῶν ἀγαθῶν. Ὁ ἀρχαῖος «Ἕλληνας εἶδε στὴ «Μητέρα Γῆ» τὴν «κουροτρόφον», τὴν «παμμήτειραν», τὴν «θεσμοφόρον», τὴ «μητέρα Θεῶν» καὶ γι' αὐτὸ ἐπικοινωνῆσε μαζί της στίς πρὸ μεγάλες ὥρες του: «Ὅταν βρέθηκε μπροστὰ στὴν ἀδικία τῶν ἀνθρώπων, ὅταν εἶδε τὴν πατρίδα του στὰ χεῖλη τῆς καταστροφῆς, ὅταν ἔβλεπε νὰ ὑπερασπίζει τὶς πράξεις του, ὅταν στάθηκε σὸ κατῶφλι τοῦ θανάτου...

Τὸ ἴδιο ὑποστασιακὴ στάθηκε ἡ σχέση τοῦ «Ἕλληνα τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς μὲ τὸ θάνατο. Οἱ νεκροὶ κάθε γένους γίνονταν οἱ προστάτες θεοὶ του καὶ ἡ λατρεία τους περνοῦσε ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιὰ δημιουργώντας παραδόσεις ποῦ ἀποτελοῦσαν τὸν πυρῆνα καὶ τὸν συνεχτικὸ δεσμὸ κάθε γένους καὶ ποῦ τὸ σχηματίζαν, ἔτσι, κλειστὸ καὶ ἀπαρόμοιο σὲ ὅλα τὰ ἄλλα γένη.

Ὅταν διαμορφώθηκε ἀπὸ τὸ καθεστῶς τοῦ γένους τὸ ἀριστοκρατικὸ καθεστῶς, ἡ νέα τούτη μορφή τῆς ζωῆς ἔκλεισε μέσα της καὶ τὶς δύο ἀξίες ποῦ τῆς παραδόθηκαν ἀπὸ τὸ παλιὸ καθεστῶς. Ὅπως ὁμως πλάτυνε τὸν κύκλο τῆς ὁμαδικῆς ζωῆς καὶ δημιούργησε ἀπὸ τὰ γένη, τὶς φαιρίες καὶ τὶς φυλῆς μὲ τὶς κλειστῆς τους παραδόσεις, τὴν κοινότητα τῆς πόλης, ἔτσι πλάτυνε καὶ τὸν κανόνια τῆς ζωῆς ποῦ εἶχε προβληθεῖ ἀπὸ τὴ λατρεία τῆς γῆς καὶ τῶν προγόνων. Ὁ ἄνθρωπος τοῦ γένους εἶναι ἄνθρωπος φυσικός. Τοῦτο δὲν φαίνεται μονάχα ἀπὸ τὸν φυσικὸ προσδιορισμὸ τῆς ἡγεσίας του, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄλλα τυπικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ζωῆς του, ἀπὸ τὴν κοινοχτημοσύνη, ἀπὸ τὸ δικαίωμα καὶ τὴν ὑποχρέωση νὰ παίρνουν πίσω τὸ αἷμα τοῦ ἀνθρώπου, ποῦ σκοτώθηκε, μόνον τὰ μέλη τοῦ γένους του, ἀπὸ τὴν ἀπαγόρευση νὰ διαθῆται ὅπως θέλει τὸ μερίδιό του κάθε μέλος τοῦ γένους. Ὁ ἄνθρωπος τοῦ ἀριστοκρατικοῦ πολιτεύματος εἶναι ἄνθρωπος ἱστορικός. Ὅπως ὁ ἄνθρωπος τοῦ γένους, ἔτσι καὶ αὐτὸς ζεῖ ὁμαδικά. Ἐνῶ ὁμως γιὰ τὸν πρῶτο ὁμαδικὴ ζωὴ εἶναι ἡ ζωὴ ποῦ διαμορφώθηκε ἀπὸ τοὺς δεσμούς τοῦ αἵματος καὶ τῆς κοινοχτη-

μοσύνης μὲ τὰ ἄλλα μέλη τοῦ γένους του, γιὰ τὸν δευτέρου εἶναι ἡ ζωὴ ποῦ διαμορφώνεται μέσα στὰ ἔθιμα τῆς πόλης καὶ τῆς θρησκείας του. Ἡ γῆ ἔχει γίνοι ἡ πατρίδα του, γιὰτὶ στὸν τόπο ποῦ ζεῖ ἔχει χτιστεῖ τῶρα ἡ πόλις μὲ τοὺς ναοὺς, τὴν ἀγορὰ καὶ τὰ σπιτία τῶν ἀρχόντων του καὶ ἔχει γίνοι ἔτσι φορέας ἠθικῶν ἀξιών. Οἱ νεκροὶ πρόγονοι καὶ ἡ ζωὴ τους ἔχουν γίνοι Θεοὶ καὶ θρησκευτικῆς παραδόσεις τῆς πόλης του καὶ αὐτοπροβάλλονται ἔτσι σὲ νομοθετικῆς μορφῆς καὶ πρότυπα κάθε καινούργιας γενιάς. Ὁ ἠθικός κανόνιας διαδέχεται ἐδῶ τὸν κανόνια τῆς φύσης.

Τὸ ἀριστοκρατικὸ πολίτευμα δημιουργήθηκε, ὅπως εἶδαμε, μέσα ἀπὸ τὸ γένος γιὰ νὰ ἀσκεῖ ἔργο δικαιοσύνης. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν γενῶν, ποῦ μαζεύτηκαν καὶ ἱδρυσαν τὴν πόλις, γάρταν μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου ἐνόησαν ὄχι μόνον ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὶς ἀγροτικῆς κοινότητες ποῦ ἀποτελοῦσαν τὰ γένη, ἀλλὰ καὶ οὐσιαστικὰ ἀνώτερη τους, μιά κι εἶχε δημιουργηθεῖ γιὰ νὰ λύνει τὰ προβλήματα τῶν χωρικών. Ἐτοῖ ἐνῶ οἱ χωρικοὶ ἐξακολουθοῦσαν νὰ σκάθουν τὴ γῆ καὶ νὰ κερδίζουν ἀπὸ κεῖ μὲ τὸν ἰδρώτα τὸ ψωμί τους, οἱ ἀρχοντες τῆς πόλης ζοῦσαν καὶ ἀπὸ τὰ δικά τους χτήματα ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὶς ἐπισφορῆς ποῦ ἔβδιναν οἱ χωρικοὶ, εἶτε σὲ ταχτικά χρονικά διαστήματα, εἶτε καὶ ὅποτε χρειαζόνταν τὴ δικαιοκρισία. Ἡ διάκριση τούτη εἶχε διπλὸ ἀποτέλεσμα: Ἐνῶ ἀπὸ τὴ μιά μεριά διαφοροποίησε τὸν λαὸ χωρίζοντάς τον σὲ χωρικοὺς ποῦ ὑπάκουσαν καὶ σὲ κάτοικους τῆς πόλης ποῦ κυβερνοῦσαν, ἀπὸ τὴν ἄλλη δημιουργῆσε τὶς δυνατότητες ἑνὸς ξεχωριστοῦ, ἀνεξάρτητου ἀπὸ ὅ,τι στὸ ἀγροτικὸ γένος, πολιτισμοῦ. Ὁ διαφορισμὸς αὐτὸς δὲν ἦταν στὴν ἀρχὴ μεγάλος, γιὰτὶ οἱ ἀρχοντες ἦταν καὶ οἱ ἴδιοι ἀγρότες, εἶχαν καὶ αὐτοὶ τὰ χτήματά τους, ζοῦσαν καὶ αὐτοὶ, ὅπως καὶ οἱ χωρικοὶ, ἀπὸ τὴ δουλειὰ στὰ χωράφια, ἔφεραν ὁμως μέσα του δυνατότητες γιὰ κατοπινῆς ἐπικίνδυνες ἐξελίξεις. Στὸ σημεῖο ὁμως τοῦτο θὰ ἐξαγορεύσουμε πιὸ κάτω διεξοδικά. Αὐτὸ ποῦ μᾶς ἐνδιαφέρει τῶρα εἶναι πὼς ὁ διαφορισμὸς καὶ ἡ δημιουργία τῆς πόλης ἔπασσαν τὸ ἦθος τοῦ γένους καὶ διαμόρφωσαν πολιτισμὸ ποῦ μονάχα ἀπὸ τὶς ρίζες του συνδέεται πιά μὲ τὸ γένος. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα γίνονται ἕνα καινούργιο ἦθος. Τὸν μῦθο του μᾶς τὸν δίνει ἡ «Ἰλιάδα»: Οἱ ἀρχοντες ἔχουν νὰ δουλέψουν πολὺ λίγο μὲ τὴ γῆ. Καθρῶς ἀπομακρύνθηκαν ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς καὶ πᾶσαν νὰ εἶναι δουλευτῆς τῆς, ἀλλάξεαν ζωὴ καὶ ἐνῶ οἱ πρόγονοι τους σκάθασαν μὲ τὸ σαπί, τοῦτο ἐδῶ περνᾶνε τὸν καιρὸ τους στὰ πεδία τῆς μάχης, ἢ, ὅταν εἶναι εἰρήνη, στὴν ἀγορὰ καὶ συνερίζονται ὁ ἕνας τὸν ἄλλον στὴ σωματικὴ καὶ στὴν ἠθικὴ ἀντρευσίση, στὴν «καλακαγαθία». Λεύτεροι ἀπὸ τὶς βαριεῖς δουλειῆς τοῦ χωραφιοῦ καὶ ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ἀγωνία γιὰ τὸ ψωμί, φροντίζουν ἀδιάκοπα νὰ ξεχωρίζουν ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους σὺντροφοὺς τους μὲ τὴν ἀρετὴ τοῦ κορμιοῦ καὶ τῆς ψυχῆς τους. Τὶς ὥρες τῆς μάχης, στίς φιλικῆς συντροφίαις, στοὺς ἀθλητικὸς ἀγῶνες, στὴν ἀγορὰ καὶ στίς συνεδριάσεις διεκδικοῦν ὁ ἕνας ἀπ' τὸν ἄλλον τὰ «ἀριστεία», τὴν τιμὴ νὰ εἶναι πρῶτος μέσα στὸ κοινὸ τῆς πόλης τους. Τὸ ἦθος τοῦτο τοῦ ἠρωϊσμοῦ ποῦ τὸ ἐκφράζει καίρια ἡ ἐντολὴ τοῦ Ἰππόλοχου στὸν γιοῦ του «ἀεὶν ἀριστεύειν καὶ ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων» καὶ ἡ μορφή τοῦ Ὀμηρικοῦ Ἀχιλλέα, προβάλλονται ὡς φυσικός καρπὸς καὶ μαζί ὡς θεμελιώματα τῆς ἀριστοκρατικῆς πολιτείας, ποῦ τὴν ἰδανικὴ τῆς τελειότητα τὴν τραγοῦδησε ὁ ἀρχαῖος ὁμωδὸς μὲ τούτα τὰ λόγια:

Τῷ δ' ἀφθονα πάντα πάρεστι.
βρίθει μὲν σπὴν ἀρούρα φερέσθιος, ἢ δὲ κατ' ἀγροῦς
πτήνηων εὐθνεῖ, στικός δ' ἐπιπλάται ἐσθλόν'
αὐτοὶ δ' εὐνομήιοι πόλιν κατὰ καλλίνοισικα
κοιρανέουσ', ἔλθος δὴ πόλις καὶ πλοῦτος ὀηδεῖ.
Παῖδες δ' εὐφροσύνη νεοθηλεῖ κυβύλλωι,
παρθενικά τε χοροῖς φερεσάνθεον εὐφρονι θυμῷ
παίζουσαι σκαίρουσι κατ' ἀνεσσα μαλακά ποιης.

Πλάτῃ ὁμως στοὺς ἀριστοὺς τῆς πόλης εἶναι καὶ οἱ γεωργαί, ποῦ τὸ ἦθος τους τὸ ξέρουμε ἀπὸ τὰ «Ἔργα καὶ Ἡμέραι» τοῦ Ἡσίοδου. Ὅπως ὁ Ὀμηρὸς ἔκλεισε στὴν Ἰλιάδα τὸν μῦθο τοῦ ἠρωϊκοῦ ἀνδρός, ἔτσι καὶ ὁ Ἡσίοδος ἔκλεισε στὰ «Ἔργα καὶ Ἡμέραι» τὴν ψυχὴ τοῦ ἀγρότη. Ἡ ζωὴ στὸ χωράφι εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὴ ἀπὸ τὴ ζωὴ τῆς πόλης. Ὁ χωρικός πρέπει νὰ εἶναι ἀδιάκοπα δοσμένος στὴ δουλειὰ του, νὰ σκάθει, νὰ σπέρνει, νὰ κλαδεύει, νὰ θερίζει, νὰ μελετάει τὸν καιρὸ — καὶ ὅλα τούτα χρειάζονται κόπους, πόνους ἰδρώτα. Γι' αὐτὸ, ἐνῶ ὁ κάτοικος τῆς ἀριστοκρατικῆς πόλης μπορεῖ νὰ ὑψώσει στὴν ψυχὴ του τὸ ἰδανικὸ τοῦ τελείου ἀνδρός καὶ ν' ἀγωνίζεται γιὰ τὴν κατάρτησή του, ὁ ἀγρότης πρέπει νὰ ἔχει πάντα μέσα του συνευθητὴ τὴν ἀξία τῆς ἐργασίας, γιὰτὶ μονάχα μέσα ἀπὸ κεῖ, μὲ τὸν ἰδρώτα καὶ τὸν μῶθο του θὰ στερεώσει τὴ ζωὴ του. Τούτη ἀλλωστε ἡ ἀναστροφή του μὲ τὴ γῆ δὲν θὰ τοῦ δώσει μόνον τὸ ψωμί του, ἀλλὰ καὶ κανόνες ζωῆς πρωτογέννητους καὶ στερεοὺς ποῦ θὰ τὸν σώζουν σὲ κάθε κρίσιμη ὥρα, μπροστὰ στίς δυσκολίες τῆς καθημερινότητας καὶ

μπροστά στην αγωνία του θανάτου. Θα τον μάθει το μάθημα του δέντρου, το άργο και στέρεο ρίζωμα, το βλάστασμα, τη φυλλοδοσία την άνθιση, την κάρπιση και στο τέλος τον θάνατο, που δεν θα είναι όμως η διάλυση αλλά το ξαναγύρισμά του στην ίδια την πηγή απ' όπου στην αρχή του δόθηκε να γεννηθεί και να μεγαλώσει.

Έργάζου, Πέρον δ'ον γένος, ἔθρα σε λιμός
ἐχθαίρη, βίωτο δέ τε γήνυμι πηλίσσι καλήν.
Λιμός γάρ τοι πάμπαν ἀεργῷ εὐμφορος ἀνδρῖ.
Τῷ δὲ θεοὶ νεμεσῶσι καὶ ἀνέρες, ὅς κεν ἀεργός
ζῶη κηφήνας κοθοόρους εἰκελός δργήν
οἷ τε μελισσῶν κμάτων πύχουσι ἀεργοὶ
ἔσθοντες. Σοὶ δ' ἔργα φίλα ἔστω μέτρια κοσμήν,
ὥς κε τοι ὤραιου βίωτου πλήθουσι καλῖαι,
ἔργον δ' οὐδὲν δνειδος, ἀεργίη δὲ τ' ὄνειδος.

Ἔτσι, στις πιὸ καλές του ὄρες, τὸ ἀριστοκρατικὸ πολιτεύμα διαμόρφωσε δυὸ πολιτιστικὲς ἀξίες, τὸν ἡρωϊσμό τοῦ καλοῦ κάγαθοῦ καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐργασίας, δυνάμεις ἠθικὲς ποὺ πλάθουν κι ὁμορφαίνουν τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου.

Ὅσο οἱ συνθήκες τῆς ζωῆς ἐξακολουθοῦσαν νὰ μένουν γεωργικὲς, ὅπως ἦταν ἀρχικά, ὅταν δημιουργήσαν τὴν ἀριστοκρατικὴ πολιτεία, ἡ διαφοροποίηση τοῦ ἀνάμεσα στοὺς εὐγενεῖς καὶ στοὺς γεωργοὺς ἀναγότανε σὲ μιὰν εὐρύτερη σύνθεση καὶ εὑρίσκε μέσα ἐκεῖ τὴ δικαίωσή της. Οἱ ἄρχοντες ἦταν Διογενεῖς καὶ Διοτρεφεῖς, — ἀνήγαν τὴν καταγωγή τους μέσ' ἀπὸ μιὰ σύντομη ἢ μακριὰ γραμμὴ προγόνων στὸν ἴδιο τὸν Δία καὶ εἶχαν ἔτσι τὸ δικαίωμα νὰ κρατοῦν στὰ χέρια τους ὅλες τὶς ἐξουσίες. Οἱ θρησκευτικὲς, οἱ δικαστικὲς, οἱ στρατιωτικὲς καὶ οἱ διοικητικὲς ὑποθέσεις ἀνήκουν μόνο στὴν ἀριστοκρατία, ποὺ συνεδριάζει σὲ περιοχὲς ὅπου ἀπαγορεύεται νὰ πλησιάζουν ὅσοι

δὲν ἔχουν πολιτικὰ δικαιώματα, ὅσοι δηλαδὴ δὲν εἶναι εὐγενεῖς. . . «πρέπει νὰ εἶναι φτιαγμένη καὶ μιὰ ἀγορά, προορισμένη γιὰ τὶς κοινὲς συνελεύσεις τῶν πολιτῶν. . . αὐτὴ πρέπει νὰ εἶναι καθαρὴ ἀπὸ ὅλα τὰ ἐμπορεύματα καὶ νὰ μὴν πλησιάζει οὔτε βιοτέχνης, οὔτε γεωργὸς οὔτε καὶ κανένας ἄλλος ἑμπορὸς τοὺς ἀν δὲν προσκαλεῖται ἀπὸ τοὺς ἄρχοντας». Ὁ δεσμός ποὺ συγκρατεῖ τὶς δυὸ τοῦτες τάξεις σὲ ἐνότητα, περισσότερο ἀπὸ ἀπλὰ νομικὸς ἢ οἰκονομικὸς, εἶναι βαθιὰ θρησκευτικὸς: Στὸ πρόσωπο τοῦ ἄρχοντα τοῦ ὁ χωρικὸς ἀναγνωρίζει τὸν φορέα τῆς χάρις τοῦ Δία καὶ γι' αὐτὸ τὸν λατρεύει, τὸν πιστεύει καὶ ζεῖ ἀδιαμαρτύρητα μέσα στοὺς ὅρους τῆς ζωῆς τοὺς διαμορφωμένους ἀπὸ παλαιὰ παράδοση, καὶ ἀπὸ τὴν εὐνοια τοῦ Δία:

Ἡ γὰρ (ἡ μῦσα Καλλιόπη) καὶ βασιλεύειν ἄμ' αἰδοίοισιν ὀπηδεῖ,
δύτινα τιμήσασι Διὸς κοῦραι μέγαλοιο
γενόμενόν τε ἴδωσι διοτρεφῶν βασιλείων
τῷ μὲν ἐπὶ γλώσση γλυκερὴν γέουσαι ἐέσσην,
τοῦ δ' ἔπε ἐκ στόματος ρεῖ μέλιχα' οἱ δὲ νυ λαοὶ
πάντες ἐς αὐτὸν ὄρωσι, διακροῖνται θέμιστας
ἰθέησι δίκησιν' ὁ δ' ἀσφαλῆς ἀγορεύων
αἰψὰ τε καὶ μέγα νεῖκος ἐπισταμένους κατέπαυσε'
τοῦνεκα γὰρ βασιλεῖες ἐχέφρονες, ὄνεκα λαοὶς
βλαπτομένοι, ἀγορῆφι μετάρροπα ἔργα τελεῖσι
ρηθίδως, μαλακοῖσι παραφάμενοι ἐπίεσι.
Ἐρχόμενον δ' ἄν ἀγῶνα θεῶν ὡς ἰλασονται
αἰδοὶ μελίχη, μετὰ δὲ πρέπει ἀγομένοισι.

Ἡ ὀριακὴ αὐτὴ στιγμή τῆς Ἑλληνικῆς καὶ μαζί τῆς Ἀθηναϊκῆς ἱστορίας εἶναι γύρω ἀπὸ τὸ 700 π.χ. Ἀπὸ καὶ καὶ περὰ ὅμως ἡ ζωὴ παίρνει ἄλλες ἐξελίξεις, ποὺ θὰ ἀνατρέφουν βαθμιαία τὴν ἰσορροπία της καὶ θὰ δημιουργήσουν νέα προβλήματα καὶ νέες πολιτικὲς καὶ πολιτιστικὲς καταστάσεις.

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΚΕΨΙΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ἔπὸ ALFRED ZIMMERN
(Μετάφρασις ΒΑΣ. ΛΑΟΥΡΔΑ)

Ὁ Alfred Zimmern εἶναι γνωστός εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὸ ὄπὸ τοῦ Μ. Τσαμαδοῦ μεταφρασθέν θεμελιώδες ἔργον τοῦ «Αἱ πολιτεῖαι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος». Ἡ μεταφραζομένη ἐνταῦθα μελέτη ἐδημοσιεύθη ἀρχικῶς εἰς τὸ βιβλίον «The legacy of Greece», ἐγράφη δὲ ἀμέσως μετὰ τὸ τέλος τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου. Εἰς τὸν πόλεμον αὐτὸν καὶ εἰς τὰ ἐξ αὐτοῦ προκύψαντα προβλήματα ἀναφέρονται οἱ ὕπαιγιμοὶ τοῦ συγγραφέως.

ΣΕ ΜΙΑ θεώρησι τῆς κληρονομιάς ποὺ ἄφησε ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα στὸ σύγχρονον πολιτικὸν μας καὶ στὰ προβλήματα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, θὰ μπορούσε νὰ φανεῖ στὴν πρώτη ματιὰ πᾶς ἡ πολιτικὴ συμβολὴ τῆς Ἑλλάδος θὰ ἦταν δυνατὸν ν' ἀγνοηθεῖ. Ἡ ἑλληνικὴ τέχνη, ἡ ἑλληνικὴ λογοτεχνία, ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία εἶναι ἀνάμεσα στὶς στέρεες κατακτήσεις τῆς ἀνθρωπότητος, γιὰ τὴν ἀνθρώπινα πάθη καὶ τὰ ἐρωτήματα ποὺ τὴν δημιουργήσαν καὶ οἱ ἀνθρώπινες ἀνάγκες ποὺ ἐξυπηρετοῦν θὰ διαρκέσουν ὅσο καὶ ἡ ἴδια ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ. Ἀλλὰ ἡ ἑλληνικὴ πολιτικὴ σκέψις εἶναι τόσο πολὺ δεμένη μετὰ τὶς ἰδιαίτερες καὶ φθαρτὲς ἐξωτερικὲς συνθήκες τοῦ 5 καὶ τοῦ 6 αἰῶνα τῆς Ἑλλάδος, συγκεντρώνει τόσο ἀποκλειστικὰ γύρω της τὰ ἰδιαίτερα προβλήματα τῆς πνευματικῆς μητρόπολις της, τῆς Ἀθήνας, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ φανεῖ πῶς τὸ ἐνδιαφέρον της ἔχει οὐδὲν μαζί μετὰ τὸ πολιτικὸν σύστημα, ἀπ' ὅπου δημιουργήθηκε. Ὁ «Ἀγαμέμνων» καὶ ἡ «Ἀντιγόνη» μετὰ τὶς διδασκαλίας τους γιὰ τὴν μοῖρα καὶ τὸ χρέος, ὁ Ἑρμῆς τῆς Ὀλυμπίας καὶ οἱ μετώπες τοῦ Παρθενῶνος μετὰ τὴν πάντοτε ἀκατανίκητην χάρι τῆς νεότητος, ὁ «Φαίδων» μετὰ τὶς συζητήσεις του γιὰ τὴν ἀθανασία, τὰ «Μετὰ τὰ Φυσικὰ» τοῦ Ἀριστοτέλη μετὰ τὶς ἀκόμη πιὸ λεπτεῖς καὶ πιὸ ἀφρημένες θεωρίαι, πηγὴ τοῦ μεγαλύτερου μέρους τῆς δικαίας μας χριστιανικῆς διδασκαλίας καὶ ἀπολογητικῆς, — ὅλα τούτα μόλις χρειάζεται νὰ τὰ ὑπερασπίσει κανεὶς μπροστὰ στὸ Φιλιππῆα τῆς ἐποχῆς μας, ἀρκεῖ μονάχα τούτους νὰ πειστεῖ νὰ κοιτάξει τὸ θῦμα ποὺ ἔχει μπροστὰ του πρὶν ἀκόμη τὸ χτυπήσει. Ἀλλὰ ὁ Θουκυδίδης μετὰ τὴν διεξοδικὴ καὶ λεπτομερικὴ ἀνάλυση τῶν πολέμων ἀνάμεσα σὲ φυλὲς ἢ σὲ κοινότητες ποὺ τὶς καλύπτει μετὰ πλαστὲς ὀμιλίας ποὺ δὲν εἰπώθησαν ποτέ· ὁ Πλάτων μετὰ τὴν φανταστικὴν οὐτοπία του, κατὰ τὸ μισὸ μὲν μικρὴ ἑλληνικὴ ἐπαρχιακὴ χώρα καὶ κατὰ τὸ ἄλλο μισὸ ἀπραγματοποίητη καὶ χωρὶς διάρκειαν διευθυνημένη σύγχρονον σοσιαλιστικὴν κοινωνίαν, βασισμένη σὲ μιὰ λεπτὴ καὶ σφαιρὴ σύγκριση ἀνάμεσα στὶς ἰδιότητες τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς καὶ στὶς ταξικὲς διαφορὰς

ποὺ ἔτυχε νὰ ἰσχύουν στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης· ὁ Ἀριστοτέλης μετὰ τὶς κοπιώδεις ἀναζητήσεις του μέσα στὴν κοινοτικὴ παθολογία τῶν ἡμερῶν του καὶ μετὰ τὶς λεπτομερικὰς του συνταγὰς γιὰ τὴν βελτίωση τῶν συνεπαρχωτῶν του καὶ τῶν θεσμῶν τους — τί ἔχουμε νὰ κάνουμε ἐμεῖς μετὰ ὅλα τούτα σὲ μιὰν ἐποχὴ παγκόσμιων προβλημάτων καὶ συγκρούσεων καὶ μετὰ ἰδέες καὶ σχέδια ὀργάνωσης ὄχι ἀπλῶς ἡπειρωτικὰ ἀλλὰ παγκόσμια; Τὸ πρῶτον καθήκον καθενὸς ποὺ ζητᾷ νὰ προκαλέσει τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀναγνώστη τῆς ἐποχῆς μας γιὰ τὶς πολιτικὲς συζητήσεις τῶν Ἑλλήνων, εἶναι νὰ εἶναι ἐντελῶς ἐλικρινῆς καὶ νὰ ἔχει συναίσθησι τῶν ὄρων τους. Ἀς μὴ νομίζει πῶς ὅταν αὐτὲς διαγραφῶν ἀπ' τὴν προσοτικὴν του θὰ μείνει γιὰ ὑπόλοιπον κάτι μικρῆς ἀξίας. Τὰ ὄρια τούτα μποροῦν νὰ περιληφθῶν κάτω ἀπὸ δυὸ τίτλους: Προέρχονται πρῶτον ἀπὸ μιὰ διαφορά κ λ ἰ μ α κ ο ς καὶ ἔπειτα ἀπὸ μιὰ διαφορά κ ο π ἰ ᾱ ς ἀνάμεσα στὴν ἀρχαία καὶ στὴν σύγχρονον πολιτικὴν σκέψιν.

Ἡ διαφορά κλίμακος προβάλλεται ἀμέσως, ἂν καὶ ὅλες γενικῶς οἱ συνέπειές της δὲν εἶναι τόσο φανερές. Ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα ἦταν, ὡς πρὸς τὶς πολιτικὲς προθέσεις της, ἕνα ἄθροισμα ἀπὸ ἀνεξάρτητων κρατῶν συγκεντρωμένων γύρω ἀπὸ τὴν ἀστικὴν μητρόπολιν ἐνὸς ἀγροτικῶν διαμερισμάτων μικρότερον ἀπ' ὅτι μιὰ μέσου ὄρου ἀγγλικὴ κομητεία. Τὸ ὄλικον συνεπὸς ποὺ χρησιμοποιοῦσε ἡ ἑλληνικὴ πολιτικὴ σκέψις ἦταν, ἀπὸ τὴν δικὴν της ἄποψιν, ὄχι ἀπλῶς μικρῆς κλίμακος, ἀλλὰ λιλιπούτειο. Τούτο θὰ μπορούσαμε νὰ τὸ καταλάβομε καλά, εἰ ὑπαρτήρησομε πόσες πολλὲς διαβαθμῆσις κλίμακος ἔχουν παρεμβληθεῖ στὸν νεώτερον κόσμον ἀνάμεσα στὴν κυβέρνησι μίαν χώρας ἢ ἐνὸς διαμερισματος τοῦ μεγέθους τῆς Ἀθήνας τοῦ 5 αἰῶνα καὶ στὴν κυβέρνησι τοῦ δικοῦ μας ἀνεξάρτητου κράτους, τῆς Βρετανικῆς Συμπολιτείας. Ἡ Ἀθῆνα ἦταν μικρότερη ἀπ' ὅτι τὸ Leeds, τὸ Johannesburg ἢ τὸ Chicago. Καὶ ὅμως, γιὰ νὰ γίνῃ κανεὶς δήμαρχος μίαν ἀπ' αὐτὰς δὲν εἶναι τὸ ἴδιο μετὰ τὸ νὰ καταλάβῃ μιὰ θέσι διοικητικῆς εὐθύνης, ὅπως νοεῖται ἡ πολιτικὴ εὐθύνη στὴν εὐρεία, παγκόσμια κλίμακος τῆς ἐποχῆς μας. Τὸ Ἀμερικανικὸν κράτος, ἡ Νότιον Ἀφρικὴ, ἡ ἐπαρχία καὶ ἡ Κτήσις καὶ (γιὰ μερικὸς σκοποὺς) ἡ Ἀγγλικὴ κομητεία βρισκονται ἀνάμεσα στὴν γιγαντιαία δημοκρατία καὶ τὸ κυρίαρχον κοινοβούλιον. Σ' ἕναν Βρετανιῶν ὑπουργόν, καθὼς περνᾷ ἀπὸ μιὰ ἀπεργία ἀνθρακωρῶν ποὺ ἀντανα-

κλά στο εμπόριο όλόκληρου του κόσμου, σε μίαν αυτοκρατορική διάσκηψη που είναι υποχρεωμένη να ενεργήσει σε μία συμφωνημένη γραμμή πολιτικής για το πρόβλημα του Ειρηνικού Ωκεανού, τα προβλήματα ενός Περικλή ή ενός Αλεξάνδρου θα φανούν σαν παιδικά παιχνίδια.

“Ας δοϋμε τί πρόερχεται από τη διαφορά αυτή της κλίμακας. Στην πρώτη θέση ή “Ελληνική πολιτική σκέψη, αν και (όπως θα δοϋμε) τείνει προς την παγκοσμιότητα, φτάνοντας σε κάποιους ορισμένους νόμους ή συμπεράσματα για τις πολιτικές υποθέσεις, δεν πέτυχε ποτέ να αποξενωθεί από ένα κάποιο στοιχείο τοπικής ή εθνικής ατομικότητας. “Όταν ο Πλάτων ή ο Θουκυδίδης σκέπτονται και γράφουν για την πολιτείαν σκέπτονται επίσης για την πόλη — ή ίδια λέξη «πόλη» χρησιμεύει πραγματικά και για τα δύο — και όχι απλώς για την πόλη, δηλαδή για μία κοινότητα, αλλά για μίαν ιδιαίτερη πόλη. Υπάρχουν στοιχεία στην “Ελληνική πολιτική σκέψη που, ακριβώς επειδή χρωστώνε τη δημιουργία τους στην Αθήνα, δεν μπορούν ποτέ να γενικευθούν. Μία πραγματεία για την παιδεία, όπου γενικά ψυχολογικά συμπεράσματα αναμειγνύονται με συμπεράσματα θεμελιωμένα πάνω στην πείρα κάποιου “Αγγλικού σχολείου με πραγματικά μοναδική παράδοση, θα χρειαζόταν να εξεταστεί προσεχτικά και να προσαρμοστεί με πολλή προσοχή στα προβλήματα της νεανικής ηλικίας στην Ιαπωνία ή στη Νιγερία. Με τον ίδιο τρόπο, όσο ή “Ελληνική πολιτική σκέψη είναι Αθηναϊκή ή (για να χρησιμοποιήσουμε έναν όρο που πολύ συζητείται και που εγώ τον χρησιμοποιώ με το πραγματικό του νόημα) “Εθνική, δεν είναι αληθινά πολιτική.

“Η διάκριση που προσπαθώ να κάν ωείναι δύσκολη και δεν μπορεί να κατανοηθεί χωρίς μία μικρή παρέκβαση για τη φύση της πολιτικής. Πολιτική είναι ή μελέτη ή ή δραστηριότητα της διακυβέρνησης, της διεύθυνσης των δημόσιων ή κοινών υποθέσεων του ανθρώπου. Χρειαζόμαστε «πολιτικούς», ανθρώπους που θα αφιερώσουν τους εαυτούς τους για να ανταποκριθούν στο αίτημα της διεύθυνσης των κοινών υποθέσεων μας — τους χρειαζόμαστε λοιπόν όχι επειδή είμαστε “Αγγλοι, “Ιρλανδοί ή “Αμερικανοί, αλλά επειδή είμαστε άνθρωπινες υπάρξεις που ζούν μαζί στην κοινωνία, και επειδή οι συνεργασίες μας σχέσεις και δραστηριότητες είναι ανάγκη να καθοδηγούνται και να ελέγχονται. “Αν ο πολιτικός είναι ένας Τύραννος ή ένας «υπηρέτης του λαού» δεν είναι αυτό που μας ενδιαφέρει τώρα. “Εκείνο που έχει σημασία είναι ότι ο πολιτικός αυτός είναι ο διαχειριστής εκείνου που οι Ρωμαίοι έλεγαν Respublica, το λατινικό για την καλή παλιά αγγλική λέξη Commonwealth. “Η πολιτική λοιπόν πρώτα-πρώτα ενδιαφέρει για πρακτικά προβλήματα, που δημιουργούνται από το γεγονός ότι ένας αριθμός διαφορετικών ανθρώπων υπάρξεων ζούνε μαζί και όσο πιο διαφορετικό είναι και όσο μικρότερο το μεγαλύτερο κοινό τους μέτρο, τόσο πιο αληθινά πολιτικά γίνονται αυτά τα προβλήματα. “Η πρώτη δουλειά του πολιτικού ή του κυβερνητή είναι, όπως είπε ο “Αριστοτέλης, να φροντίζει ώστε οι άνθρωποι να ζούν (το διπλό πρόβλημα της προμήθειας και της άμυνας), ή δεύτερη, να φροντίζει να ζούνε καλά (στην πρώτη γραμμή τα προβλήματα της υγείας και της φυσικής ανάπτυξης και ευημερίας). Σε τελευταία ανάληψη κ α θ α ρ ή π ο λ ι τ ι κ ή, όπως ο απόγονος μας θα μπορούσαν να διαπιστώσουν, όταν κάποτε γίνει πραγματικότητα το παγκόσμιο κράτος, ασχολείται κυρίως με δ ι ο ί κ η σ η, διοίκηση των υποθέσεων που είναι κοινές για όλους και ενδιαφέρον όλους.

Οι άρχαιοι “Ελληνες πολιτικοί ήταν υπερδεμένοι, όπως και οι σύγχρονοι πολιτικοί είναι επίσης υπερδεμένοι πάρα πολύ πλατιά με τη συζήτηση για υποθέσεις που δεν είναι σε όλους κοινές και δεν αποτελούν το υλικό της πολιτικής στην αληθινή σημασία της λέξης, με ερωτήματα που προβάλλονται όχι από την κοινή ανάγκη για ένα νόμο κοινό, αλλά από τις εσωτερικές, έσχατες και ανεκρίζωτες διαφορές ανάμεσα στα διάφορα έθνη και στις άλλες ανθρώπινες ομάδες.

“Όταν ή Κοινωνία των Έθνών ή το Συμβούλιο της πόλης του Dublin ασχολείται με μίαν επίδημια εϋλογίας ή με τη βελτίωση κάποιου ναυπηγείου ή αποβάθρας, ή με σχολεία για μητέρες ή με το πρόβλημα της νεανικής εργασίας, ασχολούνται με κοινά ενδιαφέροντα που άφορούν ανθρώπινες υπάρξεις: τοϋτο είναι το επίπεδο της πραγματικής πολιτικής. “Όταν όμως το συμβούλιο της πόλης του Dublin βαδίζοντας πάνω στα ίχνη της δημοκρατικής κίνησης, μέσα στην Εϋρώπη του 19 αιώνα παρουσιάζει μερικά σχέδια για να ικανοποιήση το αίτημα πώς ή “Ιρλανδία ούτως ή εστία ενός έθνους, θα όφείλει να είναι κυρίαρχο κράτος, και όταν ή Κοινωνία των Έθνών έχει κληθεί ν’ ασχοληθεί με την πο-

λιτική κατάσταση που έχει δημιουργηθεί από τη σύγκρουση των αντιτιθεμένων εθνικισμών στα Βρετανικά νησιά ή κάπου άλλο, και τα δύο σώματα ως σώματα κυβερνώντα, είναι έξω από την αποστολή τους: γιατί ασχολούνται με ένα πρόβλημα άλλο. Καθώς έχουν δημιουργηθεί για να ασχολούνται με τα κυρίαρχα πολιτικά προβλήματα, με τις κοινές υποθέσεις των ανθρώπων ως ανθρώπων, είναι υποχρεωμένα να άσπαιρουν άσθήτητα όταν είναι μπλεγμένα στην άκανθάδη έσωτερική και (ας προστεθεί) πολύ περισσότερο γοητευτική περιοχή της εθνικής και της ατομικής προσωπικότητας, σε μία περιοχή όπου, όσο πιο βαθιά δειοδύετε, τόσο λιγώτερο κοινά, ομοιόμορφα, σταθεροποιημένα ή σταθεροποιήσιμα είναι τα περιπλεγμένα συμπεράσματα και τόσο λιγώτερο δεκτικά ταχτοποίησης ή κατανόησης από τον άγροικο προχειρολόγο πολιτικό που έχει συνηθίσει να άσχολείται με υποθέσεις του συνόλου και να μετράει τ’ άποτελέσματα πάνω σ’ ένα ποσοτικό ύπολογισμό στην ψυχρή και κοσμοπολιτική γλώσσα της στατιστικής.

Διαθάζοντας λοιπόν τους “Ελληνες πολιτικούς συγγραφείς πρέπει να χωρίζουμε προσεχτικά το γενικό από το τοπικό και το έφημερο στοιχεία. Το τελευταίο έχει πραγματικά μεγάλο ενδιαφέρον και αξία. Θα κινδυνεύαμε όμως να χάσουμε τα πραγματικά πολύτιμα και μόνιμα στοιχεία στη σκέψη τους, αν δεν φροντίζουμε να ξεχωρίζουμε τον Θουκυδίδη, τον άπαγορευμένον “Αθηναίο πατριώτη από τον Θουκυδίδη τον έπιστήμονα Ιστορικό και τον ψυχολόγο, και τον Πλάτωνα, τον άριστοκράτη που έχει γεννηθεί στην έποχή που έπρεπε, από τον Πλάτωνα τον άπαραμίλλο μελετητή της ανθρώπινης φύσης και των διαρκών άναγκών της ανθρώπινης κοινωνίας.

Το λάθος που έχει γίνει με τις παραγνωρίσεις αυτής της διάκρισης έχει οδηγήσει σε μεγάλη παρανόηση και έπιπόλαια σκέψη με τις προσπάθειες να προσαρμοστοϋς οι “Ελληνικές ιδέες και τα άποφθέγματα κατά λέξιν στη σύγχρονη ζωή. Είναι πολύ συνηθισμένο να άκούει κανείς “Εγγλέζους, που ή γνώση τους για την πολιτική και την Ιστορία, εκτός από τις έφημερίδες, είναι περιορισμένη σε έπιπόλαιες άναμνήσεις από μίαν όχι πραγματικά έφλογερή μελέτη των κλασικών την έποχή του σχολείου και του κολλεγίου τους, να βασιίζουν τολημής προφητείες για τις έλλείψεις της σύγχρονης δημοκρατίας σε κάποιο «άνωτερο λεχθέν» του Θουκυδίδη ή του Πλάτωνα και να διατιμούν τη μοίρα της Βρετανικής Συμπολιτείας σε έννοιες βγαλμένες από κάποια κρίση του Σαλλούστιου ή του Τάκιτου για τα έντελώς διαφορετικά ρωμαϊκά πρωτότυπα τους. Τοϋτο είναι άκρισία ή σχολαστικισμός όμοιος μ’ εκείνα που προκαλούν τις έπιθέσεις ενός Cobden, ενός Herbert Spencer ή ενός H. C. Wells, και τις υποψίες ενός πρακτικού ανθρώπου για την κλασική παιδεία. Για να καθοδηγηθεί κανείς και να κάνει μιά δουλειά ή μιά έμπορική πράξη θα μπορούσε να άναφερθεί έξ ίσου καλά στις έμπορικές εκθέσεις όπως και στον Πλάτωνα ή, για την ίδιον ύπόθεση, στον Macchiavelli, για μίαν πολιτική ανάγκη που υπάρχει. “Αν μιά κλασική άγωγή, που, έχοντας σκοπό της, όπως στην “Αγγλία, να καλυφεί τον «χαραχτήρα» περισσότερο παρά το λογικό (μιά διάκριση έλαττωματική που δεν άφήνει χώρο για μιά τέτοια ιδιότητα, όπως ή πνευματική άκραιότητα) συχνά δεν άφήνει πίσω της παρά ίσχυα ύπόλοιπα από γνώσεις και ιδέες, θα άνάγκαζε τουλάχιστον τον άνθρωπο του χτεσινού δημοτικού σχολείου και τον σημερινό Λονδρέζο εϋπατριβή να καταλάβει τους περιορισμούς του πεδίου των σπουδών του και να άπέχει από κάθε τολημής πολιτική γενίκευση. Το κοινοβουλευτικό μέλος του “Εργατικού Κόμματος που έπτε κάποτε στον συγγραφέα, με την εϋκαιρία μίας συζήτησης για τις “Ινδίες, πώς ήταν στο Κοινοβούλιο όσον καιρό του χρειαζόταν ώστε να ξέρει πώς όλα όσα ήξερε για τις “Ινδίες ήταν ότι δεν ήξερε τίποτε γι’ αυτές, είχε μορφωθεί αν όχι σ’ ένα καλύτερο, πάντως όμως σ’ ένα σωφώτερο σχολείο. Δεν υπάρχει καμμία υγιέστερη άγωγή για τον σπουδαστή της πολιτικής και της Ιστορίας ή γενικά κάθε σοβαρού θέματος, από το να ξέρει το κάθε τι για κάτι, είτε είναι τοϋτο ή χρονολογική σειρά των πλατωνικών διαλόγων, είτε το πρόβλημα της υγείας των υφαντηρίων, είτε πώς να φυτέψει ένα χωράφι, είτε... Αυτός είναι ο λόγος που ο δούκας του Wellington, αν και τοϋ έλειπαν οι πνευματικές ικανότητες ενός Foch, τουλάχιστον ήξερε καλύτερα και την “Αγγλία του και το δικό του έργο της στρατιωτικής έπιστήμης, διάλεξε το γήπεδο των σπόρ μάλλον παρά τις κλασικές αίθουσες διδασκαλίας του Ετον σαν το κέντρο και το πεδίο έξάσκησης αυτής της συγκεντρωμένης και άνιδιοτελους προσπάθειας του μυαλού και του πνεύματος που όδηγησε τις στρατιές του, μέσα από ύπομονετικά χρόνια προσπάθειας, στη νίκη. Είναι εξαίρετικά καλό που οι δικοί μας κλασικοίς εϋλαβείς, άπασχολημένοι με την

κριτική και με τον από πολλές μεριές ανταγωνισμό, θα πετυχαίνουν μαζί και μία μεγαλύτερη σεμνότητα και μία μεγαλύτερη σοβαρότητα.

Η πρώτη λοιπόν επιφύλαξη μας είναι πως η Έλληνική πολιτική σκέψη είναι μαζί εθνική και παγκόσμια και πως πρέπει να μάθουμε να χωρίζουμε αυτό που ανήκει στην εθνικότητα απ' αυτό που ανήκει στο πολιτικό καθεστώς.

Ένα δεύτερο συμπέρασμα που απορρέει από τον χαρακτήρα στενής κλίμακας της ελληνικής πολιτικής είναι πως εμείς δεν βόσκουμε πουθενά μίαν ικανοποιητική διαπραγμάτευση του προβλήματος των διεθνών σχέσεων. Η εξωτερική πολιτική είναι μία από τις αρρώστιες της σύγχρονης δημοκρατίας. Είναι ίσως μέσα στην πολιτική τεχνική μας το σημείο που χρειάζεται μία λεπτομερειακή αναθεώρηση. Πρέπει όμως να παρακινήσουμε τους σύγχρονους πολίτες να είναι συνεχώς προσεχτικοί σε συνέπειες που αν και βρίσκονται φαινομενικά απομακρυσμένες απ' αυτόν τον σκοπό, μπορεί σε κάθε στιγμή να κλονίσουν ολόκληρο το εγχείρημα της καθημερινής ύπαρξής του. Και όταν το έχουμε κάνει αυτό, πρέπει να τον προτρέψουμε να πλησιάσει τούτα τα προβλήματα του κόσμου όχι με το πνεύμα μιάς μεγέθυνσης ανταγωνιστικής, αλλά με την πρόθεση ν' ανακαλύψει αυτό που είναι η καλύτερη πολιτική γραμμή μέσα στα συμφέροντα του κόσμου ως συνόλου. Όσο οι άνθρωποι μένουν άποροφημένοι στον έαυτό τους, οι κυβερνήσεις θα εξακολουθούν να κατευθύνουν τις αμοιβαίες σχέσεις τους σε μία βάση ατομικού ενδιαφέροντος, και οι συνεδριάσεις της ολομέλειας της Κοινωνίας των Έθνων θα παραμένουν αυτό που είναι έως τώρα, όχι συγκεντρώσεις πολιτικών ουκιμένων χωριστά, καθένας από τη δική του τη γωνιά και τη δική του τη μόρφωση, στην εθιμική της ανθρωπότητας, αλλά συναλλαγές πολιτικών που (με σπάνιες εξαιρέσεις) έχουν έρθει στο πανηγύρι για να κάνουν τις καλύτερες δουλειές που μπορούν για τους οπαδούς τους. Ο Θουκυδίδης και ο Πλάτων δεν μας βοηθάνε για την Κοινωνία των Έθνων. Μία τέτοια φράση, όπως «τα συμφέροντα της ανθρωπότητας ως συνόλου» θα ήταν γι' αυτούς ακατανόητα. Δεν σκέφτονταν την ανθρωπότητα σαν ένα σύνολο. Τη σκέφτονταν σαν χωρισμένη καθαρά σε δυο τομείς, στους Έλληνες και στους βάρβαρους — και τον ελληνικό κόσμο σαν μία μικρή δαση πνεύματος και πολιτισμού περιτριγυρισμένη από μία πλατιά και άπεριόριστη έκταση βαρβαρότητας. Εμείς επίσης, είναι αλήθεια, μιλάμε για «προσδοκούμενους» και «καθυστατημένους» λαούς, αλλά οι τελευταίοι δεν είναι, όπως ήταν για τους Έλληνες, μία φοβερή μάζα, φυλή πάνω σε φυλή, στρατιωτικής δύναμης που φτάνει η ξεπερνάει τα γνωστά ή μυθικά όρια του κόσμου, είναι ράτσες παιδικές κάτω από άγρυπνη φροντίδα και έλεγχο. Έχουμε εξερευνηθεί και μελετήσει ολόκληρη τη γη, και όπου βόσκουμε αδυναμία ή κατωτερότητα, ιδρύουμε μίαν επιτροπή. Στους Έλληνες, ακόμη κι όταν άμυνονταν ενάντια σε βαρβαρικές εισβολές από τον Βορρά, τον Νότο, την Ανατολή ή τη Δύση, από τους Σκύθες, τους Λίβυες, τους Πέρσες και τους Καρχηδόνιους, ή έντολη του Συμβουλίου θα φανόταν και τα δύο, θεωρητικά ανεπιθύμητα και πρακτικά ακατόρθωτα. Κανένας Έλληνας συγγραφέας δεν ονειρεύτηκε ποτέ μία διεθνή συνεργασία ανάμεσα στις κυβερνήσεις του κόσμου, όπως οι άνθρωποι τον ήξεραν τότε. Όλους τους εκέπτονταν με έννοιες ανταγωνισμού και αδιάκοπα επαναλαμβανόμενων πολέμων ή, στην καλύτερη περίπτωση, σε μία προσωρινή Ισορροπία δυναμικών. Ακόμη και η Ουτοπία του Πλάτωνα έχει την τάξη της των στοασιωτών. Και ήταν πραγματικοί στρατιώτες, όχι απλώς αστυνομία. Σ' αυτή την άποψη, με όποιονδήποτε τρόπο, η νικημένη Γερμανία, με ολόκληρο πρακτικά τον πληθυσμό της έλευθερωμένο από το στρατιωτικό καθήκον και ικανό για παραγωγικές δουλειές, είναι άνωτερη από την πιο ιδεατή κατασκευή της αρχαίας Ελλάδας.

Υπάρχει και κάτι άλλο ακόμη που πρέπει να αναφερθεί κάτω από αυτόν τον τίτλο: Αν η ελληνική σκέψη δεν μας δίνει οδηγό στην εξωτερική πολιτική, δεν μας βοηθεί περισσότερο, εκτός από πολύ πλάγια σε μίαν άλλη δύσκολη περιοχή, της βιομηχανικής πολιτικής. Το πρόβλημα της βιομηχανικής πολιτικής, ή αυτό που κάποτε — κάποτε περιγράφεται πρόχειρα σαν το εργατικό πρόβλημα, μπορεί ίσως να διατυπωθεί ως εξής: Πώς να εξασφαλιστούν ή να διατηρηθούν για τον πολιτισμένο κόσμο (ή για το δικό μας ιδιαίτερα τμήμα του) τα καλά και οι υπηρεσίες που χρειάζονται, ενώ ταυτόχρονα να προβλέπεται δικαιοσύνη και έλευθερία γι' αυτούς που τα παράγουν. Για να το διατυπώσουμε πιο σύντομα, πώς να εξασφαλιστεί ώστε μία καλή ζωή για τον καταναλωτή να είναι σύμφωνη με μία καλή ζωή για τον παραγωγό. Είναι ένα πρόβλημα που πάει στη ρίζα της δημοκρατίας: Γιατί ο κόσμος δεν γνώρισε ποτέ μία άπο-

ψη, όπου η αύξηση της περιουσίας και η συνακόλουθη αύξηση της εκτέλεσής της και του πολιτισμού μέσα στην άνωτερη τάξη της κοινωνίας, να μην προκαλέσει τον υποβιβασμό και την αδικία της κατώτερης. Έδω επίσης οι Έλληνες δεν μας βοηθάνε. Όχι μόνο δεν αντιμετώπιζαν το πρόβλημα, αλλά και απόλυτα να το λύσουν, όπως οι Ρωμαίοι. Ο υλικός πολιτισμός τους ήταν τόσο άπλος, ώστε το πρόβλημα δύσκολα παρουσιαζόταν γι' αυτούς καθολικά — εκτός από μερικές περιπτώσεις, όπως στους δούλους ορμηκίων. Αλλά το γεγονός πως έπεδοκίμαζαν, χωρίς τύψη της συνείδησης ή ίχνος γογγυσμού τον θεσμό της δουλείας, φανερώσει πως θα το αντιμετώπιζαν, αν είχε παρουσιαστεί. Αντιπαραβάλετε τον Πλάτωνα με την πολυπλοκότητα της σύγχρονης βιομηχανίας, αποδείχτε τον, όπως κάθε σύγχρονος ομιλητής μπορεί, πως για τους ανθρώπους του Βορρά τουλάχιστον η ζωή μπορεί να κρατηθεί μονάχα όταν δεν υποβιβαστεί όπλων σε μία πλατιά έκταση βιομηχανοποίησης και με τη γνωστή μας παρασκευή σιδηροδρόμων, πλοίων, τηλεφώνων και όλων των πραγμάτων του είδους αυτού, και είναι βέβαιο πως θα κηρύξετε ότι δεν θα μπορέσει να δώσει την απάντηση που θα περίμενε απ' αυτόν ο άναμορφωτής της εποχής μας.

Αντί να άγκαλιάσει μίαν από τις πολλές τρέχουσες ποικιλίες του σοσιαλισμού που μασκάρειται σαν νόθος γόνου του, ή θα δεχόταν τα επιχειρήματα του συνομιλητή του και θα του έλεγε να χτίσει τον πολυτελή βόρειο πολιτισμό του πάνω σε μία βάση δουλείας ή θα τα άπέριπτε και θα του συνιστούσε, μαζί με τον Samuel Butler, να κάψει τις μηχανές. Το τελευταίο είναι, πραγματικά, το πιο πιθανό ένδεχομένο. Γιατί σ' αυτό στρέφονται οι πιο συνετοί και προφητικοί (ίσως μπορεί κανείς να προσθέσει επίσης οι πιο ελληνικοί) από τους σύγχρονους ήγέτες μας. Όταν άνθρωποι τόσο διαφορετικοί, όπως ο Tagore, ο Ινδός σοφός, και ο Rathenau, ο Γερμανός μεγιστάν του έμπορίου, μας λένε πως η άρρωστία που μας βασανίζει είναι η μηχανοποίηση και πως η πιο έπειγουσα ανάγκη μας είναι η μεγαλύτερη απλότητα, φαίνεται βέβαιο να πεί κανείς πως ο Πλάτων δεν θα άπέριπτε τη δυνατότητα της πρόβλεψης μιάς «καλής ζωής» για τον σύγχρονο άνθρωπο σ' έναν κόσμο απογυμνωμένο από το μεγαλύτερο μέρος των θορυβωδών και κουδουνιστών παιχνιδιών που ο 19ος αιώνας κολακεύεται να λείει πως ήταν ο έφευρέτης τους.

Ας περάσουμε τώρα στον δεύτερο περιορισμό, που προέρχεται όχι από τη διαφορά της κλίμακας αλλά από τη διαφορά της σκοπιάς ανάμεσα στην Έλληνική και στη σύγχρονη θεωρία. Τούτο μπορούμε να το συνοψίσουμε πολύ καλά λέγοντας ότι, ενώ η σύγχρονη πολιτική σκέψη, όπως η σύγχρονη σκέψη γενικά, πορεύεται από τα μέσα προς τα έξω, από το άτομο προς το κράτος και την κοινωνία, οι άρχαιοι διανοητές πορευόταν συνήθως στην αντίθετη κατεύθυνση, τοποθετώντας τα συμφέροντα της κοινότητας ή του κράτους πάνω από τα ατομικά. Αυτό είχε την πρόθεση να εκφράσει ο Fustel de Coulanges όταν έλεγε πως ο αρχαίος δεν είχε αντίληψη της έννοιας της έλευθερίας. Η έλευθερία είναι αναμφίβολα μία συγκεκριμένη και διαφορούμενη έννοια: είναι δύσκολο να την άποσπάσει κανείς από τους πολιτικούς συνδέσμους της, από την εθνική ανεξαρτησία και τη δημοκρατική αυτοκυβέρνηση. Μπορούμε λοιπόν ίσως να διορθώσουμε τον Γάλλο συγγραφέα λέγοντας πως οι Έλληνες πολιτικοί διανοητές δεν άναγνωρίζουν ή δεν άπιτρέπουν τα δικαιώματα και τις εθύνες της ατομικής ψυχής. Ακριβώς όπως άπέτυχαν στη διάκριση ανάμεσα στην εθνικότητα και στη κυβέρνηση, έτσι άπέτυχαν επίσης στη διάκριση ανάμεσα στη συνείδηση και στο δημόσιο καθήκον. Ο Σωκράτης αντιμετώπιζοντας τον θάνατό του, έπειδή άποκύπτει στη συνείδηση μαζί και στον νόμο είχε κόπας άντιληφθεί την άβυσση αλήθειας. Οι συνεχιστές του όμως δεν πήραν αυτή την πλευρά της διαδικασίας του ή, αν το έκαναν όταν μελετούσαν την ατομική ήθικη, δεν το συσχέτιζαν με τις πολιτικές τους θεωρίες. Ήταν κάτι μεγαλύτερο απ' ό,τι ο Σωκράτης, αυτός που άνακεφαλαίωσε και έθεσε το πρόβλημα με την Άσούγκριτη εϋθύτητα και ειρωνεία του: 'Αποδώσατε τα του Καίσαρος τῷ Καίσαρι και τα του Θεοῦ τῷ Θεῷ. Αν τούτο είχε ειπωθεί μπροστά στον Θουκυδίδη ο πιο εύφυος πολιτικός νους που συνταυριόστηκε ποτέ με την Έλληνική πολιτική σκέψη, άπλως δεν θα είχε καταλάβει τί έσήμαινε. Γι' αυτόν Καίσαρ και Θεός, ή, για να τα μεταφράσουμε μέσα στη δική του τη γλώσσα, Αθήνα και Αθηνά δεν ήταν έννοιες αντίθετες, αλλά πρακτικά ταυτόσημες. Όταν ο Αθηναίος, όπως τον περιέγραψε, έβρινε το κορμί του σαν ένα άπλο έξωτερικό εργαλείο στην ύπηρεσία της πόλης και θεωρούσε τη σκέψη του σαν περισσότερο άληθινα δική του όταν τη χρησιμοποιούσε για χάρη της, ύπηρετούσε, σύμφωνα με τη γενική Έλληνική πίστη, μαζί — και τον Θεό

του και τον γείτονά του, μαζί — το ύψιστο αγαθό του και τις ευγενέστερες από τις υποθέσεις του κόσμου. Η ζωή του ήταν μία έννοια γιατί δεν είχε μάθει ακόμη να χωρίζει την ψυχή του από την ψυχή της πόλης ή της αγέλης, ή τον Θεό του από το Θεό του Ισραήλ ή της Αθήνας. Οι Έλληνες διανοητές, όπως θα δούμε, προσπάθησαν εilikρινά να κάνουν τον χωρισμό ανάμεσα στον «καλό πολίτη» και στον «καλό άνθρωπο» και να θεμελιώσουν την πολιτεία σε βάσεις πνευματικές. Άλλά το έργο τους είχε βλαφτεί από την αποτυχία τους να καταλάβουν την έκταση και το έπαιγόν της απάιτησης της ατομικής ψυχής. Οι άνθρωποι πρέπει να είναι ελεύθεροι πνευματικά πριν να μπορέσουν να συνεργαστούν πολιτικά στις πιο ώφελές έννοιες. Στην τελευταία ανάλυση η άδυναμία της Έλληνικής πολιτικής θεωρίας μπορεί να αναζητηθεί στην άδυναμία της Έλληνικής θρησκείας. Ακόμη και ο Πλάτων έπαυζε με την παγανιστική ορθοδοξία και έδινε στον Δελφικόν Απόλλωνα — μίαν επίτιμη θέση στην Ουτοπία του, αποδειχοντας τον έαυτο του τόσο δειλό, όταν άγγιζει τις Έλληνικές δουσεϊδαιμονίες, όπως είναι οι Άγγλοι διανοητές της εποχής μας όταν θίγουν τη Μοναρχία. Αυτή είναι η βάση της άνελικρινείας που άποκαλύπτει από το ένα ως το άλλο άκρο του έποικοδομήματος. Η Έλληνική πολιτική σκέψη περιέχει ήδη το σπέρμα του νοσήματος που, αιώνας άργότερα, οδήγησε τους ανθρώπους, πρώτα τους πληθείους και έπειτα τους πατρικούς, να απομακρυνθούν από τα φθασμένα σύμβολα που αντιπροσώπευαν την ένωση της έκκλησίας και της πολιτείας και να ζητήσουν να ξεκουραστούν σε μία θρησκεία που, αν υπογόμευε και έιδεχομένως άνέτρεπε την τελευταία και μεγαλύτερη από τις άρχαίες Αυτοκρατορίες, ίδρυε την πολιτεία της ψυχής πάνω σε μία στέση και μόνιμη βάση. Το «Νενίκηκας, Γαλιλαΐς» του Ιουλιανού σμείωσε το τέλος ενός ύδους ή παράδοσης στην άρχαία πολιτική σκέψη που, ενώ έξεπήγασε μέσα από τις τοπικές λατομείες της πόλης — κράτους, είχε διαρκέσει με άδιάκοπα άυξανόμενη δομή, μέχρις ότου πάνω σε όλο τον γνωστό κόσμο, οι άνθρωποι λύνισαν τα γόνιατα μπροστά στον βωμό του Καίσαρα, του Θεού — Αυτοκράτορα. Από δω δεν υπήρχε δρόμος προς τα μπροστά εκτός μέσα από την επανάσταση. Και το ανθρώπινο γένος πλήρωσε, μέσα στη νύχτα των σκοτεινών αιώνων, για άμαστήματα συμβιβασμού και άνελικρινείας που έγιναν κατά την διάρκειά μακρών αιώνων διαφωτισμού.

Τώρα που διατυπώσαμε έτσι καθαρά το παθητικό, ως στραφούμε στο ένεργητικό.

Η πρώτη άξια συμβολή των Έλλήνων στην πολιτική σπουδή ήταν πώς αυτοί την άνακάλυψαν. Δεν είναι πολύ να πει κανείς πώς πριν από τον 5 αιώνα της Έλλάδας δεν υπήρχαν πολιτικές υποθέσεις. Υπήρχαν έξουσίες και ήγεμονίες, κυβερνήσεις και ύπηκοι, αλλά πολιτικοί δεν υπήρχαν τόσο, όσο υπήρχε η χιμεία την εποχή της άλχημείας. Μίμηση μιάς ιδέας, όπως ο Πλάτων μιάς διδαξής, δεν είναι το ίδιο με μίαν ιδέα. Ούτε η μίμηση μιάς έπιστήμης είναι το ίδιο με μίαν έπιστήμη. Ο Ραμοθής και ο Ναβουχοδονόσορ, ο Κροΐσος ο Λυδός και ο Κύρος ο Πέρσης κυβερνούσαν μεγάλες μοναρχίες. Άλλά μέσα στις κτήσεις τους δεν υπήρχαν πολιτικοί, γιατί δεν υπήρχαν δημόσιες υποθέσεις. Υπήρχαν άπλως ιδιωτικές υποθέσεις του αυτοκράτορος και της ήγεμονίας τάξης. Η κυβέρνηση και όλα όσα άνηκαν σ' αυτή, από τη στρατιωτική ύπηρεσία και τη φορολογία ως την προμήθεια γυναικών για το βασιλικό χαρέμι, ήταν άπλως η έκφραση της δύναμης και της έπιθυμίας του ήγεμόνα. Η μεγαλύτερη πρόδοος που έγινε από την άρχαία Έλλάδα ήταν πώς άναγνώρισε ότι υπάρχει δημόσιο ή κοινό συμφέρον και πώς έφρόντισε πρώτα για τον χειρισμό του και έπειτα για τη σπουδή του. Με άλλες λέξεις οι Έλληνες ήταν οι πρώτοι που άπελευθέρωσαν το πολιτικό σώμα από τους τσαρλατάνους και το παραδύσαν στους γιατρούς. Τι μεγάλη έπιτυχία ήταν αυτή, μπορούμε να το καταλάβουμε καλά αν παρατηρήσουμε πόσο πλατεία θέση έχει στη ζωή του σύγχρονου άνθρώπου — ειδικά του σύγχρονου Άγγλου — η άληθινή μελέτη της πολιτικής και οι έννοιες και οι ιδέες που δημιούργησε. Δικαιοσύνη και Έλευθερία, Νόμος και Δημοκρατία, Κοινοβούλιο και Κοινή γνώμη, όλα αυτά και πολύ περισσότερα τα χρωστάμε στους χωρικούς και στους τεχνίτες των μικρών Έλληνικών δημοκρατιών που, έχοντας νοιώσει την ανάγκη ενός καλύτερου χειρισμού των ταπεινών υποθέσεών τους, έβαλαν σκοπό τους να φροντίσουν γι' αυτές με την ίδια έφευρετικότητα, την ίδια προσαρμολή των μέσων στο σκοπό, που τους οδήγησε, σε άλλα πεδία, στην έφεύρεση του κλασσικού ναού και του δράματος. Αν είναι πάρα πολύ να πει κανείς πώς κάθε σύγχρονος πολιτικός χρωστάει το φορτίο του των γενικών ιδεών στους

Έλληνες, υπάρχουν άσφαλώς λίγοι που δεν τους χρωστάνε τους έπιλόγους τους.

Δεν είναι έδω ή θέση να έπεκταθούμε στα χαρακτηριστικά της Έλληνικής πολιτικής οργάνωσης ή να σημειώσουμε τα διάφορα στοιχεία στην Έλληνική πολιτική θεωρία ή πρακτική που έχουν αποδειχτεί μόνιμης άξιας. Μόνο μία έντελως συνοπτική έκθεση μπορεί να έπιχειρηθεί. Μπορούν όμως να διαλεχτούν όρισμένα σημεία που έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τον σημερινό πολίτη.

Πρώτα — πρώτα οι Έλληνες, έχοντας ξεκαθαρίσει στον έαυτο τους πώς υπάρχουν δημόσιες ή κοινές υποθέσεις, βάλθηκαν άποφασιστικά να τις μελετήσουν. Πιστεύοντας από πεποίθηση στη λογική, δεν έπεσαν μέσα στην βολική άγγλική πλάνη των ήμερών μας, να πιστέψουν πώς οι θεομοί δεν έγιναν αλλά άναπτύσσονται, ή πώς δυσκολίες που φαίνονται πολύ άγκαθερές για να τις άγγιζούν δάχτυλα δειλά, θα ταχτοποιηθούν με το να άφεθούνε μόνες. Πολιτικά προβλήματα, έννοιωσαν, προκαλούνται από ανθρώπους, από τις άμοιβαίες πράξεις ανθρώπων θελήσεων και έπιθυμιών — και από ανθρώπους, από τη συνειδητή και έσκεμμένη προσρμογή της ανθρώπινης νόησης μπορούν και πρέπει να λυθούν.

Παρά την πίστη τους σε ιδύναιες μυστηριακές που κυριαρχούν πάνω στα ριζικά του άνθρώπου και των ένων, δεν σκέφτηκαν πώς θα ήταν άταίριαστο ν' αφήσουν τις δημόσιες υποθέσεις στην πρόνοια. Ούτε άποστρέψαν το πρόσωπό τους απ' αυτές σαν να ήταν πολύ γήινες, για να τις χειριστεί ο λεπτοφυής διανοούμενος, και να τις παραδώσουν στο τρυφερό έλεος των άδων και του λιγώτερο εύσυνέδητου δημαγωγού ή δογματιστή.

Οι δημόσιες υποθέσεις τους δεν ήταν περισσότερο ενδιαφέρουσες απ' ό,τι οι δικές μας. Ήταν μάλιστα λιγώτερο ενδιαφέρουσες, εκτός αν είμαστε έτοιμοι να συζητήσουμε πώς η έκλογη στρατηγών για να διευθύνουν έναν στρατό πολύ λιγώτερο από της Έλβετίας, τραβάνε περισσότερο την προσοχή απ' ό,τι η έκλογη μιάς κυβέρνησης για να ρυθμίσει τη ζωή περισσοτέρων από τετρακόσια εκατομμύρια ανθρώπων σε πέντε ήπειρους, ή ό,τι το πρόβλημα της ερήνης ή του πολέμου άνάμεσα σε δυο μικρές γειτονικές όρεινες περιοχές έχει πιο πολύ ενδιαφέρον ό' ό τη συζήτηση για τις σχέσεις άνάμεσα στις λευκές και κίτρινες φυλές της ανθρωπότητας. Και αν οι Έλληνικές πολιτικές υποθέσεις δεν είχαν ενδιαφέρον αυτές καθ' έαυτές, μειονεκτούσαν ακόμη περισσότερο εν συγκρίσει με τα άλλα θέματα που ήταν έτοιμα να προκαλέσουν την προσοχή του Έλληνα πολίτη. Ο σύγχρονος ψηφοφόρος, που είναι πολύ δκνηρός για να πάρει το ψηφοδέλιό του, θα δώσει σε δουλειά ή σε ευχαρίστηση, στο αυτοκίνητο ή στο music-hall, τον χρόνο και τον κόπο που χρωστάει στην ανθρωπότητα. Όταν ο Άθηνάιος περνούσε μία ζεστή και έξοντλητική ήμερα (γιατί, για ποιόν λόγο να σκεφτόμε πώς τα νεύρα τους ήταν λιγώτερο εδίασθητα στην άντηλιά απ' ό,τι τα δικά μας;), άκούγοντας, καθισμένοι πάνω σε μία σκληρή πέτρα στο ύπαιθρο, μία κοινοβουλευτική συζήτηση ή μία δίκη, είχε αναβάλει ως αύριο ή μέχρις ότου του έπιτρέψει η συγκομιδή του και τα καρποφόρα δέντρα την άνάπαυση, τη συζήτηση για κάποιο δραματικό άριστοούργημα ή για κάποια νέα πνευματική άνακάλυψη που είχε άναπηδήσει τις τελευταίες λίγες μέρες ή τους μήνες από τον νοδ ενός συμπολίτη στην άθανασία. Αν είναι δύσκολο για τον πολίτη της Νέας Υόρκης να χάσει τον καιρό του για να έκθρονίσει τον Tammany, ή, για τους εκλέκτορες της Μεγάλης Βρετανίας, να ξεριζώσουν τον έξωτερικά πιο σεβάσιμο παρόμοιο τους σ' αυτή την πλευρά του Άτλαντικού, όταν η ζωή του και οι έφημερίδες του είναι γεμάτες από κοινές και έφημερες άπασχολήσεις, πόσο περισσότερο βαρύ έπρεπε να ήταν για έναν θαυμαστή του Εύριπιδή ή για έναν μαθητή του Σωκράτη ή του Πρωταγόρα, να καταβεί για πολλές ήμερες στη στέρη γη και να παζαρέψει μ' έναν ήγεμόνα από τη Θράκη ή να διατιμήσει σε δραχμές τις ζημιές που έγιναν σε κάποιο φτωχό. Ας τιμήσουμε και ως μη λυπηθούμε ούτε να περιφρονήσουμε αυτούς που έχοντας σκεφθεί πώς είναι δίκαιο να κάνουν έτσι, έχοντας άποφασίσει σκόπιμα να βάλουν μέσα σε δημόσιες υποθέσεις, που αυτές καθ' έαυτές είναι τόσο μονότονες και πληχτικές, τόσο λειψές σε φινέτσα και λεπτότητα που χαρακτηρίζει τις πιο προσωπικές υποθέσεις του άνθρώπου, το ενδιαφέρον που προέρχεται από το άληθινό γεγονός πώς έντιμα, ελικρινή και ίκανά πνεύματα άφροισθησαν στη μελέτη τους. Όπως ο Huxley μπορεί να κάνει την γεωλογική πρόοδο των αιώνων να γυρίζει γύρω από ένα κομμάτι κιμωλίας, ή ο Sir Richard Owen να άνασηματίζει τον πρωτόγονο άνθρωπο από το κόκκαλο του μεγάλου δάχτυλου του ποδιού του,

Έτσι ο πολίτης της 'Αθήνας, όπως τον βλέπουμε να μας παρουσιάζεται στις σελίδες του Θουκυδίδη, μπορεί να ανακινήσει τις μεγάλες σταθερές γραμμές της πολιτικής και να τις κάνει να παραμένουν ζωντανές για μας δύο χιλιάδες χρόνια αργότερα σε συζητήσεις που αφορούν στα τάχα απλώς μικρολογίες έπαρχιακές. "Αν τέτοια ήταν η ατμόσφαιρα που δημιουργιόταν, δεν είναι παράξενο πως όσοι βρίσκονταν μακριά χαραχτηρίζονταν με μίαν έκφραση «ιδιώτης» που η δική μας άγγλική «idiot» είναι η σωστή της μεταγραφή.

"Ας παραμεινουμε για λίγο στην πνευματική στάση του "Ελληνα μπροστά στα προβλήματα της πολιτείας. Ήταν μαζί συντηρητικός και ριζοσπάστης, ή μάλλον έφερνε στις πολιτικές υποθέσεις, όχι καλύτερο είχε ο συντηρητισμός μαζί με ό,τι καλύτερο είχε ο ριζοσπαστισμός. Ήταν συντηρητικός γιατί τιμούσε την παράδοση και αναγνώριζε τη δύναμη και την αξία του έθνους. Κανείς από τους σύγχρονους μας συντηρητικούς συγγραφείς και υπερασπιστές της Ισχύουσας τάξης, ούτε ο ίδιος ο Burke ή ο Bismark ή ο Chateaubriand δεν είχε μία βαθύτερη κατανόηση απ' ό,τι ο "Αθηναίος γι' αυτός τις άγραφες διατάξεις, που η αθέτησή τους φέρνει πανθομολογούμενη ντροπή. Η "Αθήνα ήταν μία συντηρητική δημοκρατία. Πολλές δημοκρατίες, παρά τα καμώματα της πολιτικής τους, είναι συντηρητικές. Γιατί ο κοινός άνθρωπος, που τον αντιπροσωπεύουν οι πολιτικοί, είναι συντηρητικός από την πραγματική φύση της ζωής του και της δουλειάς του. Για να ζούν τα πνεύματα της ανθρωπίνης μάζας έξω από τον δρόμο της συνήθειας, χρειάζεται ανάπαυση και ταξίδια ή μία πλατύτερη μόρφωση από ό,τι προσέφερε ως τώρα μία οποιαδήποτε δημοκρατία στις νέες γενεές. "Αλλά η "Αθήνα ήταν πολύ περισσότερο συντηρητική απ' ό,τι οι σύγχρονες γνωστές μας δημοκρατίες. "Εκεί όπου το βρετανικό κοινό έλέγχει έναν άδξείο συγγραφέα συνωμοτώντας να μπουκοτάρει τα βιβλία του έτσι ώστε, έκτός αν έχει ιδιωτική περιουσία, ένδεχομένως να σωπάσει εκεί όπου οι "Ενωμένες Πολιτείες, προχωρώντας ένα βήμα πιο πέρα, αρνούνται στα έργα του το πρόνιο του ταχυδρομείου, η "Αθήνα δεν διατάζει να διατάξει κανείς κάτι, όταν μία προσωπικότητα είναι άχάριστη ή δυσαρεστή, ή δημοκρατία είναι σύμφωνη. "Ακόμη και στην άκμή της πρόσφατης κόκκινης τρομοκρατίας οι "Ενωμένες Πολιτείες δεν έγιναν ποτέ τόσο συντηρητικές όπως η "Αθήνα. Τουτού πρέπει να μας βοηθήσει να καταλάβουμε, καθώς παρατηρούμε τις φαινομενικές της εναλλαγές, τη γρανιτώδη βάση της παράδοσης, της συνήθειας και του έθνους, των πατριαρχικών άγιωτήτων που θεμελιώνουν τη Ιδράση της "Αθηναϊκής δημοκρατίας του 5ου αιώνα.

"Ο πολίτης μπορούσε να χρησιμοποιήσει όσο ήθελε ελεύθερα το πνεύμα του πάνω στο υλικό που παρουσιάζονταν μπροστά του. "Υπήρχε όμως ένα σημείο όπου η πολιτεία και το δικό του το ένστικτο του φώναζαν «"Αλλ». Και,

έκτός από σπάνιες περιπτώσεις, υπάκουε. Είναι σωστό να προσθέσει κανείς πως η πιο φωτισμένη σύγχρονη γνώμη θα μπορούσε να υποστηρίξει απολύτως την αθηναϊκή άποψη κατά τη συζήτηση για τους «Άγραφους νόμους» στο Κοινοβούλιο. Η διαφορά σε τέτοιες υποθέσεις ανάμεσα στον συντηρητικό "Αθηναίο δημοκράτη και στον σύγχρονο φιλελεύθερο είναι όχι πως ο ένας αρνιέται ενώ ο άλλος ζητάει τη συζήτηση στο Κοινοβούλιο ή στο δικαστήριο για τα ιερά και τα όσια της ζωής, αλλά ότι ο ένας επικαλείται τα έθιμα, ενώ ο άλλος τη συνείδηση σαν την κύρωση του ίδιου του άγραφου νόμου. "Αν αυτό που συζητείται είναι οι θεοί ή ο άνθρωπος, ο νόμος της "Εστίας ή της Καρδιάς, και οι δύο τους όμως συμφωνούν πως αυτό που είναι ατομικό και άγιο δεν έχει θέση στην αγορά της δημοσίας συζήτησης.

Μέσα όμως σ' αυτά τα καλοεχωρισμένα όρια ο "Ελληνας πολίτης ήταν ένας ριζοσπάστης, ήταν δηλαδή έτοιμος να προσαρμόσει τη λογική του στις δημοσίες υποθέσεις χωρίς φόβο ή προκατάληψη. "Αγαπούσε την ευθεία και ειλικρινή σκέψη" προσπαθούσε επίμονα να αντιμετωπίσει την πραγματική κατάσταση μπροστά του και να μη σκεπαστεί ή παραπλανηθεί από πλάγιες άπορίες ή απαγορεύσεις. Μέσα στους λόγους του Θουκυδίδη υπάρχουν πολλά μαθήματα δημοσίας τιμής, που πρέπει να τα διδαχτούν και οι πολιτικοί μας και το κοινό. "Επιτόλαιοι κριτικοί είναι γνωστό πως τους ονομάζουν κυνικούς, ένα επίθετο που οι "Αγγλοι, συνηθισμένοι στην αυταπάτη, συνηθίζουν να το προσαρμόζουν σε έθνη πιο ειλικρινή απ' ό,τι οι ίδιοι είναι ειλικρινείς στην αυτοανάλυση. "Όταν εμείς αρνιόμαστε ρητά να αναθεωρήσουμε μίαν άπόφαση, για την όποια γίνονται καθημερινώς άγώνες, έπειδή είναι ζήτημα μονομερές και την έξουσία την έχει μία κυβέρνηση συνασπισμού, όταν αφήνουμε στο θεραπευτικό έλεος του χρόνου ένα πρόβλημα που σχετικά μ' αυτό η ίδια ή άπραξία είναι μία πολιτική, όταν έφευρίσκουμε σκοπίμως κομματικά τεχνάσματα ή εκλογικά συνθήματα προορισμένα να συγχύσουν τον νοου του ψηφοφόρου και να τον απομακρύνουν από την σκέψη την πραγματική, όταν οι πολιτικοί μας έχουν γίνει έπαγγελματίες του είδους που ο Θουκυδίδης περιγράφει ως «χρήση όραιων φράσεων για να φτάνεις σε ένοχα άποτελέσματα» και ένας Βρετανός πρωθυπουργός, περισσότερο ευφημιστικά, ως «πολιτική στρατηγική», θα μπορούσαμε να κάνουμε κάτι χειρότερο από το να καθόμαστε για να διαβάσουμε, να κρατάμε σημειώσεις, να μαθαίνουμε, να χωνεύουμε και να προσαρμόζουμε στα σύγχρονα ζητήματά τους τις άθανατες όμιλεις ή τα δοκίμια, όπου ο Θουκυδίδης απογυμνώνει για χάρη μας την καρδιά της πολιτικής ζωής της έποχής του και την κάνει να ενεργεί σαν καθαρτικό της πολύ ζαχαρένιας δίαιτάς μας. Η πικρόγλυκεια αλήθεια δεν είναι πάντοτε δημοφιλής στην προεκλογική έξέδρα. Είναι όμως μία καλή τροφή για τον άπλο πολίτη, είτε άρχαιο, είτε σύγχρονο. (Το τέλος εις το προσεχές)

ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ

"Η «Κοινωνιολογική "Επιθεώρηση» πενθεί βαρύτατα μαζί με δλόκληρον τον "Ελληνικόν Λαόν δια την κολοσιανάν έθνικην άπόλειαν του Γιάννη Βλαχογιάννη. Εις έποχην και εις τόπον, που αναγορεύονται εις έπιστημονας οι κομπογιαννίται, εις «λογοτέχνας» οι άτάλαντοι και εις πνευματικούς και πολιτικούς ηγέτας μερικοί άξιοδάκρυτοι Βλάχοι των Βαλκανίων και έμποροι ταπίτων της "Ανατολής, εις έποχην και εις τόπον, που αναμείλονται οι ύψιστοι όμνοι και οι σπανιότεραι λέξεις εις τους τάφους κοινών φουκαράδων και άηδών έκμεταλλευτών, άχρηστεύονται βέβαια οι λέξεις, που πρέπει να συνοδεύσουν τον νεκρόν ενός ήρωικού "Ελληνα, ενός μεγάλου "Ανθρώπου και ενός πραγματικού "Ανδρός.

Τί ήτο ο Βλαχογιάννης; "Ητο λογοτέχνης; "Ητο ιστορικός; "Ητο διανοούμενος; Ειδικός συνεργάτης μας, ο κ. Ευάγγελος Π. Φωτιάδης, θα δώσει εις το προσεχές τεύχος μας αναλυτικήν μελέτην δια τον βίον και τα έργον του σπανίου "Ανδρός. Πρό παντός όμως ήτο ρυσικόν γεγονός. "Ητο τέκνον αούτης της θείας γης, που την εξέλεξαν οι θεοί ως κατοικίαν των και που είνε η Πατρίς των "Ελλήνων. "Ητο "Ελληνικόν "Εθνος προσωποποιημένον, ήτο ένασκακωμένος "Ελληνικός Λαός. "Ητο το πείσμα του Σουλίου, το δημοτικό τραγούδι της Ρούμελης και η διαύγεια της "Αττικής. "Ητο "Εδαφος, και Κλίμα και Ουρανός της "Ελλάδος. Τί δεν ήτο; Δεν ήτο έξαθλιωμένος προλετάριος, δεν ήτο αποσυντεθειμένος «διανοούμενος», δεν ήτο άνάπηρος «έπιστήμων». "Ητο Γη και δεν ήτο "Ασφαλτος. "Ητο Ζωή και όχι Χάρτης. "Ητο Πηγή και όχι Οδύην.

"Α ε τ ό ς εις τέλμα βαπράχων υπήρξεν ο Γιάννης Βλαχογιάννης.
Ε. Α.

Αί μεταφράσεις μας

"Η «Κοινωνιολογική "Επιθεώρηση» διατυπώνει από του πρώτου της τεύχους μίαν άρχην, την όποian εκήρυξεν ο μέγας Schopenhauer: ότι τα βιβλία δεν διαιρούνται εις παλαιά και νέα, άλλ' εις άξια και άνάξια. Συνεπής προς την άρχην ταύτην θα δίδει εις τους άναγνώστας της εν μεταφράσει μόνον τεμάχια εκ των πρώτων. "Υπό την έννοian ταύτην είνε άξιοθαύμαστος λ. χ. η «Κοινωνική "Αναρχία» του Gustave Le Bon, μελέτη σπανίου ένστικτου και καταπληκτικής τῶντι διαρακτικότητας, καλύπτουσα πλήρως την σημερινήν εύρωπαϊκήν και έλληνικήν πραγματικότητα ίδια όταν αναλογισθῆ τις, ότι το βιβλίον εξ ού αούτη έλήφθη (La Psychologie politique) έξεδόθη τῶ 1910 πολυ πρην του πρώτου παγκοσμίου πολέμου, του κομμουνισμού και του φασισμού.

"Η «Κ. Ε.» δηλοῖ επίσης ότι θ' ανασύρη εκ της άγνοιας η της λησμοσύνης δι' αναδημοσιεύσεων η κριτικῶν αναλύσεων έλληνικά κείμενα μεγίστης έθνικης άξιας, ως λ. χ. τ' Απομνημονεύματα των "Αγωνιστών του Εικοσιένα και άλλων έπιφανών "Ελλήνων, που έγραψαν έργα αξιόλογα δια τα έλληνικά προβλήματα, καθ' ήν έποχην έχει κατακλύσει την χώραν μας ως επί το πλείστον άκροίτος ξενομάθεια, συμβαδίζουσα επί το πολυ με πλήρη άγνοian των έθνικων μας συνθηκών, προβλημάτων και συγγραφών.

"Η μελέτη του πρώην καθηγητού του Πανεπιστημίου της Φραγκφούρτης Walter Sulzbach — διωχθέντος υπό του χιταρισμού — περί "Ιμπεριαλισμού, είνε ειδικόν έρθρον εις το Wörterbuch der Soziologie του Α. Vierkandt (1932). — «"Η Κολλεκτιβιστική Οικονομία» έλήφθη εκ του βιβλίου του καθηγητού Adolf Weber «Σύντομος Κοινωνική Οικονομία». — "Ο σοσιαλιστικός χιταρισμός του καθηγητού Mises έλήφθη εκ του βιβλίου Die Gemeinwirt-Schaft.

ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΡΙΣΙΣ

Υπό Ι. Α. ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗ

ΜΕΧΡΙ τής ημέρας του δημοψηφίσματος ή μέχρι τής ημέρας, καθ' ήν θά βεβαιώθη ότι ξηταιώθη, αί εκατέρωθεν άντεγκλήσεις περί του καλύτερου Πολιτεύματος θά συνεχισθούν με τά στερεότερα επιχειρήματα του κοιματικού ύστερολογισμού ή του επιστημονικοφανούς παραληρήματος, έντελώς έξω τής βαθύτερας ούσίας τών πραγμάτων. Υπόχρεοι ως "Έλληνες πολίται νά έχωμεν γνώμη και ως δημοσιογράφοι νά τήν δημοσιεύσωμεν, θά προσπαθήσωμεν εις γενικάς μόνον και όσον ένεστιν άπλουστευμένας γραμμάς, αύστηρώς δέ περιωρισμένοι έντός τής κοινωνιολογικώς δεδομένης άντικειμενικότητας, νά παρουσιάσωμεν τό Δημοκρατικόν πρόβλημα έν τώ συνόλω του, με άντικειμενικόν σκοπόν τήν έμπεριστατωμένην άπόδειξιν ότι ό τεμαχισμός και ό έντοπισμός του Πολιτειακού μόνον εις τό κεφάλαιον του "Ανωτάτου "Αρχοντος, συναφώς δέ ή τοιαύτη ή τοιαύτη μερική λύσις, ούδόλωσ προώρισται νά συντελέση εις άποκατάστασιν παρ' ήμίν όμαλού κοινωνικού και πολιτικού βίου. Τοϋτο δέ υπό τήν προϋπόθεσιν ότι ή "Ομαλότης γίνεται νοητή όχι υπό τήν έννοιαν κοιματικών ουνενοήσεων και συμβιβασμών άνευ διαρκεστέρως τινός ή βαθύτερας επιδράσεως επί τής εθνικής ήρεμίας, άλλ' υπό τήν έννοιαν άποκαταστάσεως συνθηκών, αί όποιαί διατηροϋν τήν ήρεμίαν και τήν γονιμότητα τής εθνικής ζωής και όταν τά κόμματα περιέρχονται εις όξείας μεταξύ των έρωδας και διαστάσεις.

Η εύκολος νόησις μιάς καθ' έπιστήμην κριτικής τής Δημοκρατίας έχει ως άπαραίτητον προϋπόθεσιν τήν πρόταξιν γενικών τινων κοινωνιολογικών άρχών και σχετικών με αυτάς συμπερασμάτων.

Σύμφωνα με τήν άντικειμενικήν, τήν ρεαλιστικήν Κοινωνιολογίαν, διότι φεϋ! ύπάρχει και ύποκειμενική τοιαύτη, ή κοινωνική "Ανισότης είναι φαινόμενον Φυσικόν, αλώνιον, άναλλοίωτον. Η Κοινωνική "Ανισότης έκδηλοϋται εις άπειροπληθή άνομοιογένειαν, ασύλληπτον εις τάς άπυθμένους λεπτομερείας τής, σαφέστατα όμως έξεικονιζόμενην και άντικειμενικώς ασύλληπτην εις δύο γενικάς γραμμάς, εις δύο άσαλεύτους κοινωνικάς παρατάξεις, έν τώ μέσω τών όποιων ρέει αλώνιος ή παγκόσμιος "Ιστορία. Αί δύο αύται παρατάξεις έκ πρώτης μεν έντυπώσεως είναι οι πτωχοί και οι πλούσιοι, άκριθέστερον όμως και υπό τήν εύρείαν τών λέξεων σημασίαν είναι οι Ιθυνόμειοι και οι Ιθύνοντες, οι κυβερνώμενοι και οι κυβερνώντες, δεδομένου όντος ότι μεταξύ τών δευτέρων ύπάρχουν και πτωχοί, μεταξύ δέ τών πρώτων και πλούσιοι άνίκανοι νά έξυψωθούν. Οι μη θέλοντες, κοινωνιολογικώς λογιζονται ως πτωχοί. Μεταξύ τών δύο τούτων κοινωνικών κόσμων παρατηρείται άδιόκοπος κίνησις άνόδου και πτώσεως. "Ιθυνόμειοι άνέρχονται εις τά επίπεδα τών Ιθύνοντων και Ιθύνοντες κρημνίζονται εις τά κοινωνικά όπόγεια. Δι' αύτου του άεναού άγώνος προς κοινωνικήν άνσθον και συντήρησιν, προς άποφυγήν τοιούτης κοινωνικής πτώσεως, έξελίσσεται ή Ιστορία τής "Ανθρωπότητος έντός ένός άτέρμονος κύκλου, από τής "Αναρχίας εις τήν Τάξιν, από τής "Επαναστάσεως εις τόν Συντηρητισμόν. Η παγκόσμιος "Ιστορία δέν είναι άλλο, παρά όμαδική και άτομική "Ιστορία Κοινωνικής άνόδου και Κοινωνικής πτώσεως.

1

Δύο είναι τά έκ τής ως άνω άπόψεως, γενικώτατα, επαναλαμβανόμενα, διατυπωμένης ένταϋθα, δύο είναι τά πρώτα, θεμελιώδη πορίσματα. "Αφ' ένός μεν ότι ή κοινωνική "Ανισότης υπό τήν στατικήν τής μορφήν, ως άνωσος κοινωνική διάρθρωσις, ως "Ανισοπολιτεία, δέν είναι άνθρώπινον πρόβλημα, διότι είναι Φυσικόν δεδομένον, τά δέ Φυσικά δεδομένα είναι έκτός τής δικαιοδοσίας και τής επιδράσεως του "Ανθρώπου. "Εξ άλλου δέ ότι τά κίνητρα και οι σκο-

ποι του κοινωνικού βίου είναι όχι, ως έκ τής πρώτης όψεως φαίνεται, οικονομικοί, αλλά καθαρώτατα ψυχολογικοί χαρακτηριστικοί, Φθάνομεν δηλαδή εις τό πόρισμα ότι κίνητρον τής κοινωνικής Ζωής, τών τραχυτάτων άγώνων, τών αγρύπνων μόχθων και τών διηνεκών πικριών τής, είναι όχι ή Ικανοποίησις τών οικονομικών άναγκών, όπως έκ πρώτης όψεως δικαιούται τις νά πιστεύη, άλλ' ή άνυπερνήκτος, ή ένστικτος εις τόν "Ανθρώπον όρμη νά άνέρχεται έκ τών στραμάτων τής κοινωνικής άφανείας εις τά επίπεδα τής κοινωνικής διακρίσεως, νά βελτιώνη άδιακόπως τήν κοινωνικήν αύτου θέσιν, νά έξυψώνεται άδιακόπως προς ύψηλότερας σφαίρας κοινωνικής ύπεροχής και άκτινοβολίας. «Αλέν άριστέων και ύπέιροχον έμμεναι άλλων!» Σύμφωνα με τήν άποψιν ταύτην ό Πλούτων δέν είναι ό τελικός κοινωνικός σκοπός, άλλ' άπλουδν μέσον προς τό πραγματικόν τέρμα, τό όποιον είναι ή έπιτυχία και ή έξασφάλις όσον ένεστι μεγαλυτέρας κοινωνικής ισχύος και άγλης.

Ότω πως τό κοινωνικόν πρόβλημα, ως άντικείμενον άνθρωπίνης μελέτης και άνθρωπίνων λύσεων, άποσταλάζει όχι εις αύτην καθ' έαυτήν τήν "Ανισότηα, άλλ' έντός αύτης. "Αποσταλάζει εις τήν έρευναν περί του πως είναι δυνατόν έντός τής άνίσου κοινωνικής διαρθρώσεως νά λειτουργή όμαλώς και άπροσκόπως ή μεταξύ τών κοινωνικών ύπογείων και τών κοινωνικών κορυφών κίνησις, διά τής όποιας, ούσιαστικώς, γεφυρώνεται τό μεταξύ Ιθυνομένων και Ιθύνοντων φυσικόν χάσμα και δλοκληρώνεται ή Κοινωνία εις ένιαίαν όργάνωσιν φυσιολογικής διαβαθμίσεως και ήρεμίας.

Και, άκόμη πλέον συγκεκριμένως, ως κοινωνικόν πρόβλημα παρουσιάζεται έφεξης τό πως είναι προσιτός ό κοινωνικός άγών τής άνόδου και τής διακρίσεως εις τάς "Αξίας, αί όποιαί, έκ μηχανικών λόγων, πιέζονται και κοχλάζουν μεταξύ του ταπεινού κόσμου τών Ιθυνομένων, επί ζημία του Δικαίου επί κινδύνκ τής Τάξεως. Και πως, αντίστρόφως, προς όφελος τήν φοράν ταύτην του Δικαίου και σκοπιμώτεραν έξυπηρέτησιν τής Τάξεως, νά μη άγκυροβολούν και όστρακοποιούνηται αί Παραξίαι, πάλιν έκ μηχανικών λόγων, εις τήν προνομιοϋχον παρατάξιν του Ιθύνοντος κόσμου. "Ολον, δηλαδή, τό κοινωνικόν πρόβλημα τής εθνικής όμονοίας και ένότητος, συνοψίζεται εις τό νά εύρίσκωνται οι φύσει κυβερνήται εις τάς θέσεις των και οι κυβερνώμενοι εις τάς φυσικάς Ιδικίας των. "Ολον, με άλλους λόγους, τό κοινωνικόν πρόβλημα μεταμορφώνεται εις τό πως νά λειτουργή ή "Ανισότης, ώστε νά είναι άνοικτός, ελεύθερος από μηχανικά έμπόδια, ό δρόμος τής κοινωνικής άνόδου και τής κοινωνικής πτώσεως. "Ολον, έν συμπεράσματι, τό κοινωνικόν πρόβλημα συστέλλεται εις τό νά είναι γενικώς προσιτόν τό φυσιολογικόν όργανον τής κοινωνικής κινήσεως. Εις τό νά κυκλοφορή άφ' έαυτου, αλόθόρμητον, άβίαστον, εύκολον και ήπιον τό Ιδιωτικόν Χρήμα. Τό όποιον, άφ' ένός μεν στείρον όταν λιμνάξη εις χείρας παθητικάς, έξαφανιζόμενον όταν κινήται εις χείρας άδεδειών χειριστών, διευκολύον δ' έξ άλλου τήν καθ' έλευθέραν έκλογήν καλλιέργειαν και ανάπτυξιν του άτόμου, είναι τό κύριον όργανον δι' οϋ ό Μερισμός τών "Εργων γίνεται φυσιολογικός Μερισμός Ιδιοφυϊών και Ικανοτήτων. Τό κύριον όργανον δι' οϋ ή κοινωνική "Ανισότης λειτουργεί ως έμπρακτος "Ισότης "Αξιών και Παραξιάδν. "Ολον, έν άνακεφαλαίωσει, τό κοινωνικόν πρόβλημα, παρουσιάζεται έμφωλευδον όχι εις τήν έννοιαν κοινωνικήν διάρθρωσιν, ή όποία αύτη καθ' έαυτην είναι φύσει άσάλευτος, άλλ' εις τούς λειτουργικούς αύτης τρόπους, οι όποιοι, αύται, είναι δεκτικοί αλλοιώσεων και δεκτικοί συνεπώς άνθρωπίνων επιδράσεων και χειρισμών. Τό κοινωνικόν με άλλους λόγους πρόβλημα, αύτό δηλαδή τοϋτο τό πρόβλημα του "Ανθρώπου, έξαρτάται πρωτίστως από τήν Πολιτικήν και όχι από τό Πολίτευμα. "Οσον-

δῆποτε καὶ ἂν ἓνα Πολίτευμα καθιερώσει Ἰσότητα καὶ ὁ-
πωσδήποτε καὶ ἂν τὴν συμβολίση, ἢ πραγματικὴ τύχη της
εἶναι εἰς τὰς γείρας τοῦ ἰδιωτικοῦ Πλοῦτου καὶ δὴ τοῦ
Τραπεζιτικῆς ὠργανωμένου. Ἡ πραγματικὴ τύχη της ἐ-
ξαρτᾶται μόνον ἀπὸ τὴν λειτουργίαν τῆς Ἄνισότητος κατ'
ἴσον ἢ ἄνισον πνεῦμα. Ἡ τοιαύτη δὲ ἢ τοιαύτη οὐθμίσις εἶναι
ὄλως ἀσχετος μετὰ χάρτινους πολιτειακοὺς τύπους καὶ ἔχει
ἄμεσον συνάφειαν μόνον μετὰ τὴν ζωντανὴν Πολιτικὴν.

Ἡ Δημοκρατία ὡς ἀπόλυτος θεωρητικὴ ἄρνησις τῶν
ἀνωτέρω ἀπόψεων, τὰς ἐπικυκλῶν ἐμπράκτως μετὰ τὰς ἀλ-
ηλοῦς ἀδόξους χρεωκοπίας, τὰς ὁποίας, εἶτε ὡς ἀβασίλευ-
τος εἶτε ὡς βασιλευμένη, ὑφίσταται διὰ μέσου τῶν αἰώ-
νων. Χειραγωγούμενη ὄχι ἀπὸ τὴν θετικὴν Ἐπιστήμην, ἀλλ'
ἀπὸ τὴν Οὐτοπίαν, φαντάζεται ὅτι ἢ Φυσικὴ μεταξὺ τῶν Ἀν-
θρώπων κατάστασις εἶναι ἢ Ἰσότης, ὅτι ἢ Ἄνισότης εἶναι
ἱστορικὸν ἐπεισόδιον. ἀνθρώπινον θημιούργημα, ὑπανόμε-
νον συνεπῶς εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Ἀνθρώπου ὡς δεκτι-
κὸν ἐκ μέρους του τροποποιήσεων καὶ καταργήσεως. Κατὰ
λογικὴν συνέπειαν ἀντιστοιχεῖται ἐναντίον τῆς Ἄνισότη-
τος, αὐτῆς καθ' ἑαυτήν. Πολιτεύεται ὄχι κατὰ σκέψιν, ἀλλὰ
κατὰ πῶτῃν ἐντύπωσιν. Βλέπει τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα
εἰς τὸ ἐξωτερικὸν περίβλημα καὶ ὄχι εἰς τὸ περιεχόμενον.
Εἰς τὸ Πολίτευμα καὶ ὄχι εἰς τὴν Πολιτικὴν. Ὅπως ἐφορ-
μᾷ ὁ ταῦρος ἐναντίον τοῦ ἐρυθροῦ ὑφάσματος χωρὶς ὑπο-
ψίαν ὅτι μέσα εἰς αὐτὸ τυλιγμένους περιμένει ὁ θάνατος,
ἐφορμᾷ ἡ Δημοκρατία λυσσώδης ἐναντίον τῶν ἐμφανῶν μορ-
φῶν τῆς ἄνισου κοινωνικῆς διαθρώσεως αὐτῶν καθ' ἑαυ-
τῶν, χωρὶς καμμίαν ὑπόνοιαν περὶ ἐκείνων τὰ ὅποια συμ-
βαίνουν ὑπισθεν ἀπὸ τοὺς πολιτειακοὺς τύπους. Ἀνατρέπει
οὕτω πῶς τοὺς Βασίλεις καί, χωρὶς νὰ ἐλέγξῃ τὸ ἐνδιαφέ-
ρον της ἢ ἐσωτέρα σημασία τοῦ Πλουτοκράτου, ἐνθροονί-
ζει ἀνίδεος ἐπάνω εἰς μίαν ἰδιωτικὴν οἰκονομίαν στυγνῆς
ἀποταμιεύσεως καὶ στυγνῆς τοκοφυλίας, φράσσοσαν κατὰ
τρόπον πολὺ ἀγριώτερον ἢ ἐπὶ Ἀπολυταρχίῶν, τοὺς δρό-
μους τῆς κοινωνικῆς ἀνέδου καὶ πτώσεως. Καί, κατὰ φυ-
σικώτατον λόγον, τὸ μοιραῖον ἐπέρχεται. Ἡ σύγχρονος Δη-
μοκρατία, τὸ πολῦτιμον αὐτὸ τέκνον τῆς ρωμαϊκῆς Ἐ-
παναστάσεως, ἢ μήτηρ τῶν Ἐλευθεριῶν, ἀντιμετωπίζει, ὡς
ἐνοπλος, αὐτῆ, καὶ πεζοτάτη Ἀντεπαναστάσις, νέαν κοι-
νωνικὴν ἔκρηξιν. Τὸν Κομμουνισμὸν. Καὶ χρεωκοπεῖ διὰ
τρίτην φοράν εἰς τὴν ἱστορίαν. Διότι λησμονεῖται κάπως ἐυ-
κόλως διὰ κάτω ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολιν ὄχι μόνον ἤνθισεν ἡ
Δημοκρατία τῶν ἐνδόξων προγόνων μας, ἀλλὰ καὶ ἐνθροονί-
σθησε κατὰ τὸν ἀρχαιότερον τρόπον, ὀδηγήσασα τὸν Ἑλλη-
νισμὸν εἰς ἐπαίσχυντον ὑποδούλων καὶ ὅτι ὁ Ρωμαϊκὸς Δη-
μος, πολλοὺς αἰῶνας προτοῦ παραληφθῆ χρεωκοπημένος
ἀπὸ τὸν Μουσσολίνι, εἶχε παραληφθῆ καὶ πάλιν χρεωκοπη-
μένος ἀπὸ ἄλλους Δικτάτορας, οἱ ὅποιοι ὀνομάζοντο Καί-
σαρες.

Ὁ Κομμουνισμὸς φέσει τὴν Δημοκρατίαν ἀντιμέτωπον
πρὸς τὴν κοινωνικὴν Ἄνισότητα ὄχι πλέον ὑπὸ τὴν τυπικὴν
ἀλλ' ὑπὸ τὴν οἰκονομικὴν, τὴν οὐσιαστικὴν της μορφήν.
Ἀρπάζει τὸν στυγνὸν Πλουτοκράτην, τὸν σύρει, ἐνώπιον τῆς
Δημοκρατίας καί, μετὰ τρόπον ἥκιστα ἀβρόν, ἀλλὰ κάπως
δικαιολογημένον ἐκ τῶν τραγμάτων, τὴν ἐρωτᾷ τί γυρεῖ
ὁ Κεφαλαιοῦχος, τί γυμεῖ ὁ νέος αὐτὰς παράγων κοινο-
νικῆς ἀνισορροπίας καὶ δυσπνοίας μέσα εἰς τοὺς ἱεροὺς
κῆποις τῆς Ἰσότητος καὶ τῶν Ἐλευθεριῶν! Ἄλλ' ἢ Δημο-
κρατία δὲν γάνει τὴν ψυχραίμην της! Τὸ πρόβλημα δι' αὐ-
τὴν εἶναι ἀπλοῦν καὶ λελυμένον! Ὅπου συναντᾷ τὴν ἀνι-
σότητα, τὴν ἀνατρέπει καὶ τὴν καταγοεῖ! Τὴν κατήργησεν
ὑπὸ τὴν πολιτικὴν τὴν μορφήν διὰ τῆς Βίας τῶν ἐπαναστα-
τικῶν ὄπλων καὶ θά τὴν καταργήσῃ καὶ ὑπὸ τὴν οἰκονομ-
ικὴν της μορφήν, διὰ τῆς νομίμου Βίας τοῦ Κράτους! Καί,
ἀπαντῶσα εἰς τὸν Κομμουνισμὸν, γίνεται Παρεμβαστικὴ.
Στρέφεται ἐναντίον τοῦ ἰδιωτικοῦ Πλοῦτου. Καὶ τὸν πολεμᾷ
αὐτὸν καθ' ἑαυτὸν. Ἡ ἔμμονος ἰδέα τῆς Ἰσότητος δὲν τὴν
ἀφήνει νὰ διαγνώσῃ ὅτι ὁ ἰδιωτικὸς Πλοῦτος, ὡς ἐκδήλω-
σις φυσικῆς Ἄνισότητος, εἶναι αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ἀνεπι-
δεκτος καταπολεμήσεως. Καὶ ὅτι, (ὅπως θὰ ἀναπτύξωμεν
προσεχῶς), εἶναι δεκτικὸς μόνον ἐμπράκτου ψυχολογικῆς
μετεκπαίδεσεως, δεκτικὸς μόνον πολιτικῶν χειρισμῶν ἀ-
ποκλειστικῶς ψυχολογικῆς φύσεως, ἱκανῶν νὰ τὸν φέρουν
μακρὰν ἀπὸ τὴν νοστροπία τῆς στυγνῆς ἀποταμιεύσεως καὶ
τῆς στυγνῆς τοκοφυλίας, ἢ ὅποια ἐξακολουθεῖ ἀκόμη καὶ
σήμερον νὰ εἶναι ὁ λειτουργικὸς αὐτοῦ τρόπος, παρ' ὅλον
τὸ ἱστορικὸν διδάγμα ὅτι ἐνέκρωσε δις εἰς τὴν ἀρχαιότητα
τὴν ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω κοινωνικὴν κίνησιν καί, τοι-
ουτοτρόπως, ἐφθεῖρε καὶ συνέτριψε δύο κολοσσιαίους πο-
λιτισμοὺς. Ἴπίποτε. Ἡ παρεμβαστικὴ Δημοκρατία τῶν ἡμε-
ρῶν μας εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἰδιωτικοῦ Πλοῦτου δὲν βλέ-
πει παρὰ τὴν ἄνισον κοινωνικὴν διάρθρωσιν ὑπὸ τὸν οἰ-
κονομικὸν ἀσπῆς τύπον. Καὶ καθ' ὅλους τοὺς δυνατοὺς ἀμεί-
σους καὶ ἐμψύσεις τρόπους, ἐπ' ὠφελεία, ὅπως πιστεύει, τῶν
στρωμάτων τῆς Βιοπάλης, τὸν φαλιδίζει καὶ τὸν περικόπτει
μετὰ τὴν ὄνειροπληκτον πῆσιν δι, γενικεύουσα ὄλιγον κατ'
ὄλιγον τὴν οἰκονομικὴν εὐζωίαν, προωθεῖ τὴν Ἰσότητα
καὶ φέρει τὸ πρόβλημα ἰσημέραι ἐγγύτερον πρὸς τὴν φυ-
σικὴν αὐτοῦ λύσιν!

Τὸ δυστύχημα διῶς, ἐπαναλαυθάνομεν, τυγχάνει ὅτι ἢ
μὲν Ἰσότης εἶναι Οὐτοπία, ἀπέναντι δὲ τῆς Οὐτοπίας ἀτο-
νοῦν καὶ αἱ ὑψηλότεραι ἐκ τῶν σοφῶν τοῦ Παρεμβαστισμοῦ
τὸ δὲ κοινωνικὸν πρόβλημα εἶναι ἀποθεδεδειγμένως πρόβλημα
δεκτικὸν ὄχι οἰκονομικὸν ἀλλὰ ψυχολογικὸν ποσεινόμε-
λύσεων. Οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνον ζήσεται ὁ Ἀνθρώπος. Αἱ ζῆ-
ταναὶ καὶ φιλότιμοι δυνάμεις τῆς Βιοπάλης, αἱ ὅποιαι εἶτε
διαδικαίως εἶτε ὡς ἄτομα καθ' ἑαυτὸν τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα
φλέγον. δὲν ζήτουσιν οἰκονομικὰ συρρατῖα ὅσπερ λαϊκὰς πολυ-
κατοικίας μετὰ ἄσαντέο. Αὐτῶν τὸ πρόβλημα ἔγκειται ὄχι
εἰς τὸν στόμαγον, ἀλλ' εἰς τὴν ψυχὴν. Ζητοῦν νὰ ἀνέλθουσι
κοινωνικῶς, Ζητοῦν ἀπελευθερώσων ἀπὸ τὴν ταπεινωτικὴν
θέσιν τοῦ προλεταρίου, καὶ ἀντιστρέφωσιν ἂν καθ' ὀλονδήποτε
τόσπον δὴν ἦθλον ἤδη τὰς πρώτας βαθμίδας τῆς κλίμακος
ζητοῦν νὰ μὴ κομνηνοθῶν καὶ εὐρεθῶν καὶ πάλιν εἰς τὸ
περὶ φρονιμηνία βάθος ἐξ ἄνω ἀνεοριήθησαν. Ζητοῦν εὐκόλου
Χρήμα καὶ χαμηλὴς Τόκος. Ζητοῦν ἰσότητα ὄπλων. Ζητοῦν
τὸ φυσιολογικὸν μέσον τοῦ διπλοῦ ἰγνώσους, πρὸς κοινωνικὴν
ἀνδον ἢ διατήρησιν τῶν πρώτων στοιχειῶν κοινωνικῶν
κατακτήσεων των, ζητοῦν ἀνοικτὸν καὶ ποσειτὸν εἰς πάντα
τὸν δόμον τῆς κοινωνικῆς σταδιοδρομίας. Ἄλλ' αὐτὸν καὶ
ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῆς Δημοκρατικῆς Ἰσοπολιτείας τὸν εὐδύ-
σκου κλεισθῖν. Φθάνουν μὲν μέχρις αὐτοῦ ὀδηγούμενοι ἀπὸ
λόγους μεγαλοπρεπεῖς καὶ ποιητικῆς, ἐκεῖ ὄμως πιστο-
ποιοῦν ὅτι τὴν εἰσοδὸν του ἐξακολουθεῖ νὰ φρουρῇ ἀμεί-
λικτος Κέρβερος, ὁ ἰδιωτικὸς τῆς Δημοκρατίας μηχανισμὸς,
ταμιευτικὸς καὶ αὐτὸς καὶ τοκολόγος τοῦλάχιστον τῶσπον
δσον καὶ ὁ μηχανισμὸς τῶν ἀπολυταρχιῶν, τὰς ὁποίας ἀνε-
τρεψεν αὐτῆ καὶ διεδέχθη. Καὶ ἐπαρκαίρει συγχρονισμέ-
νον, τὸ δῶμα, τὸ ὅποιον ἔκλεισε μετὰ τὴν πῶσιν τῶν ἀρχαίων
πολιτισμῶν. Αἱ ζωντανὰ κοινωνικὰ δυνάμεις ὄπου εὐρύ-
σκου ἐμπέδια δὲν σταματοῦν, Προχωροῦν, ἀφοῦ ὀπωσδή-
ποτε τὰ ὑπερπηδήσων ἢ ἀφοῦ τὰ παρκαμψῶν καθ' ὀλον-
δήποτε τρόπον. Οὕτω καὶ ἢ ποδὲς τὰ ἄνω κοινωνικὴ δρυμῆ,
ὄταν δὲν ἐπαναστατῆ, ἢ τρέπεται ποδὲς ποινικῆς ἀθμίαι
μέσα χροματισμοῦ, ἢ συγκροτεῖται εἰς ἰδιοφανεῖς συμμορίας
πολιτικῶ ἐκθίασου, ἢ, ὄπερ χειρότερον, ἀκαταμείριστος,
κατ' ἰδιοφίνας καὶ ἰκανότητας, ἐλλείψει Χρήματος, στρέ-
φεται ἀνεληθὸν πρὸς τὰ μόνα δωρῶν μέσα κοινωνικῆς στα-
διοδρομίας καὶ ἀναδείξεως, πρὸς τὴν Πολιτικὴν καὶ τὸ Πα-
νεπιστήμιον. Ἄλλὰ τοιουτοτρόπως, διὰ Μειοσμοῦ ἰδιοφίτων
καὶ ἰκανοτήτων ἐκ τῶν ὑπέρστων, ὄταν εἶναι πλέον ἀργά,
ἢ μὲν Πολιτικὴ ἀποδίδει πολλοὺς παροστατημένους καὶ
ὄλιγους Πολιτικοὺς, ἢ δὲ Μόρφωσις ἐλαχίστους πραγματι-
κοὺς, πολλοὺς δὲ μηχανοποιημένους Ἐπιστήμονας, μετὰ ἀναγ-
καίαν ἀποτέλεσμα ὅτι ἐκπίπτουν τῶσπον ἢ ποτῆ ὄσον καὶ
ἢ δευτέρα εἰς τὸς τρόπους ἐκμεταλλεύσεως καὶ γρηματισμοῦ.
Καί, οὕτω πῶς, μετὰ νεκρωμένην τὴν κυκλοφορίαν τοῦ κοι-
νωνικοῦ αὐτῆς αἵματος, γροεῖ κατὰ πάλιν ἢ Δημοκρα-
τία, ὡς κοινωνία διεζευγμένη ἀπὸ τὸν ἠθικὸν διαταγμῶν, ὡς
παιδαιονίον ἀπατεῶνων, νοθευτῶν, ἀπάγων, καταχρα-
στῶν, ὄργων ἐπιχειρήσεων ἀνεπιδέκτων προσδιορισμοῦ, ἐκ-
καστικῶν κοινωνικῶν Ὁργανώσεων πολιτικῆς κινήσεως, δημο-
κόπων, πνευματικῶν προλεταρίων, παντοειδῶν ἀνεργῶν. Μετ'
ἐπὶ κεφαλῆς ὄλων αὐτῶν τὸν ἰδιωτικὸν Πλοῦτον ἀνυψῶμενον
μετὰ ὄλας τὰς μεθόδους τοῦ κορυφοῦ ἢ τῆς ἀμέσου ἢ πλῆγας
δωροδοκίας ἐναντίον τῶν ὄλικῶν πείσεων, τὰς ὁποίας ὑφί-
σταται ἐκ τοῦ κρατικοῦ Παρεμβαστισμοῦ, καὶ μετὰ οὐρανὸν τὸ
πολὺ, τὸ παθητικὸν πλῆθος, διδασκόμενον νὰ βλέπῃ τὸν τρο-
φοδότην του ὄχι εἰς τὴν Ἐργασίαν ἀλλ' εἰς τὸ Κράτος.

Μόνον οὕτω γενικῶς θεσοομένου τοῦ Δημοκρατικοῦ
προβλήματος, δύναται νὰ ἔχη ὄχι βεβαίως ἄμεσον, ἀλλ' ὑπὸ
αὐστηρὰς τινος, ὀρισμένως προσηθῆσεις ἔμμεσον μόνον ἄ-
ξιαν ἢ διάκρισις μεταξὺ βασιλευομένης καὶ ἀβασίλευτου
Δημοκρατίας. Ἐκτὸς ὄμως τῆς γενικῆς ὄψεως μετὰ περιορι-
σμὸν τοῦ θέματος μόνον εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦ Ἀνωτάτου
Ἄρχοντος, εἶναι καθαρὰ ἀργασχολία κενὴ παντὸς οὐσια-
στικοῦ περιεχομένου.

II

Πρῶτος καὶ τελευταῖος σκοπὸς τῆς Πολιτικῆς εἶναι ἢ
τῆρησις τῆς κοινωνικῆς γαλήνης καὶ ὀμαλότητος. Κοινωνικὴ
δὲ γαλήνη καὶ ὀμαλότης δὲν σημαίνει τὸ νὰ μὴ ἀλληλοσφά-
ζονται οἱ πολῖται εἰς τοὺς δρόμους, ἀλλὰ σημαίνει νὰ
ἀπουσιάζῃ ἢ ἀλληλοσφαγῆ καὶ κατὰ διάθεσιν ἀπὸ τὰς φυ-
χὰς τῶν ἀνθρώπων. Τοῦτο δὲ, κατὰ τὰ ἀνθρωπίνως δυνατὰ,
συμβαίνει, μόνον ὄταν ὁ φυσικὸς πάσης κοινωνίας, διχασμὸς

εις Ιθυνομένους και Ιθύνοντας, είναι γεφυρωμένοι. Με άλλας λέξεις, όταν η κοινωνία τελή εν ολοκληρώσει. Όταν η κοινωνική ψυχολογία είναι εις τας γενικὰς αὐτῆς γραμμάς ενιαία.

Θεμελιώδης τῶν ἀνωτέρω προϋπόθεσις, βασική προϋπόθεσις ενιαίας κοινωνικῆς ψυχολογίας, είναι ἡ εὐκολία τῆς κοινωνικῆς ἀνάδοῦ καὶ πτώσεως. Ἡ ἔλλειψις κοινωνικῆς ἀκινήσεως καὶ ἀποκρουσταλλώσεως. Όταν ζωντανὰ καὶ φιλότιμοι κοινωνικὰ δυνάμεις πιέζονται μέσα εις τὰ κάτω στρώματα τῆς κοινωνικῆς ἀφανείας, μέσα εις τοὺς ἀμόρφους τοῦ κοινωνικοῦ συναγελασμοῦ μετὰ τὸ πικρὸν ἀσθημα ὅτι είναι καταδικασμένοι εις ἰσθθὰ κοινωνικὰ δεσμά, ὅτι, ἔλλειψι Χρημάτων, τοὺς ἀποκλείεται ὁ ἀγὼν τῆς ἀνάδοῦ πρὸς ὑψηλότερας καὶ καλλιτέρας κοινωνικὰς σφαίρας, ἐν τῷ αὐτῷ περιπτώσει ἡ κοινωνικὴ ἡρεμία καθάται, πράγματι, ἐπὶ ἡφαιστείου καὶ ἡ ἡσυχία ἡ ὁποία, ἐνδεχομένως, ἐπικρατεῖ εις τοὺς δρόμους, είναι μόνον ἐπιφανειακὴ. Καὶ ἀντιστρόφως. Όταν ἔλλειψι εὐκόλου εἰσροῆς νέου ἐκ τῶν κάτω κοινωνικοῦ αἵματος δυσκολεύεται ἡ κοινωνικὴ πτώσις, καὶ αἱ κοινωνικὰ οὕτω πως καὶ πολιτικὰ κορυφαὶ γίνονται τὸ προνόμιον στενῆς τινοῦ τάξεως ἀνθρώπων, ἡ συνείδησις ἡ ὁποία μοιραίως σχηματίζεται εις τὰ πιεζόμενα κοινωνικὰ στρώματα ὅτι οἱ παντοειδῆς ἰθύνοντες εὐρίσκονται εις τὰς θέσεις τῶν χαριστικῶς καὶ ὄχι κατ' ἀξίαν, είναι φυσίγγιον φοβερῶς δυναμίτιδος, ἔτοιμον νὰ ἐκτραχίει εις πᾶσαν στιγμήν. Ἡ παγκόσμιος ἱστορία τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τῆς Τάξεως δὲν είναι παρά σειρὰ ψυχολογικῶν ἀστοχημάτων καὶ εὐστοχιῶν. Τὸ φαινόμενον, λόγου χάριν, τῆς συγχρόνου Ἀγγλίας, ἀσφαλτοῦ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πανευρωπαϊκοῦ κοινωνικοῦ σεισμοῦ, ἀποδίδεται δημοφώνως καὶ κατ' οὐσιαστικὸν αὐτοῦ μέρος, εις τὴν εὐκόλον ἀνανέωσιν τῶν στελεχῶν τῆς ἀριστοκρατίας δι' Ἀξίω ἐκ τῶν κάτω ἀνεργημένων. Ὁ μέλλων, πάλιν, ἱστοριογράφος τῆς τραγωδίας, τῆς ὁποίας ἀπὸ εἰκοσαετίας καὶ πλέον είναι θεάτρον ἡ Ἑλλάς, οὐδέποτε θὰ δυνήθῃ νὰ εἰσχωρήσῃ εις τὸ ζωντανὸν νόημα τῆς, ἀνδρὸν ἀναχτήρησιν τῶν ποδῶν, τὸν ψυχολογικὸν αὐτὸν ἀσπὸν μέσα εις τὴν ἐγγικτικὴν ὑπεροχίαν τὴν ὁποίαν ὁ Βενιζέλος, λαμπροτάτη ἀνδρομῆσις ἐκ τῶν στρωμάτων τῆς κοινωνικῆς ἀφανείας, συνήντα συστηματικῶς εις τὴν ἄλλως ἀναθῆν Βασιλισσαν Σοφίαν καὶ εις ὄλον τὸν μαρὸν αὐλικὸν καὶ παραυλικὸν κόσμον, ὁ ὁποῖος τὴν ἀντέγραφε καὶ τὴν ἐμιμεῖτο.

Ἐπὶ Μοναρχίῳ ἡ μεταξὺ τῶν κάτω καὶ ἄνω κοινωνικῶν κύκλων ἀνοδοῦ καὶ πτώσεως εἶχε νεκρωθῆ. Ἡ μεταξὺ ἰθυνομένων καὶ ἰθύνοντων ἀπόστασις ἦτο, κανονικῶς, ἀνυπερβλήτος. Ἡ εὐνοια καὶ ἡ ὑποστήριξις τοῦ Μονάρχου ἦτο τὸ κύριον μέσον ἀναδείξεως καὶ διακρίσεως, συναφῶς δὲ ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ζωὴ εἶχεν ἀποκρουσταλλώθῃ, ἐκτὸς μεμονωμένων ἐξαιρέσεων, εις στενὸν τινα κύκλον ἀνθρώπων. Καί, κατὰ φυσικώτατον λόγον, ἡ Ἐπανόστασις ἐξεργάγη καὶ ἀνέτρεψε τοὺς Μονάρχους. Ἡ Δημοκρατία ἰσπεδίωσε τὸν κοινωνικὸν διχασμὸν. Ἀλλ' αἴφνης, τὸ ρῆγμα ἀνεφαρῆ ἐκ νέου, διότι ἡ Δημοκρατία εὐρέθη πρὸ νέου Δεσπότη, ἐμποδίζοντος καὶ νεκρώνοντος καὶ πάλιν τὴν κοινωνικὴν κίνησιν μεταξὺ τῶν κοινωνικῶν ὑπογεῶν καὶ τῶν κοινωνικῶν αἰθουσῶν. Ἀς μᾶς συγχωρηθῆ ἡ μεταφορά. Εἰς τὸν θρόνον τῶν ἐκπεσόντων βασιλέων ἀντίκρουσεν ἡ Δημοκρατία ἐνθρονισμένον τὸν ἰδιωτικὸν Πλοῦτον. Ἄν ἐπὶ Ἀπολυταρχίῳ ἡ εὐνοια τοῦ Μονάρχου ἦτο τὸ κύριον μέσον κοινωνικῆς προκοπῆς, ἐπὶ Δημοκρατίας κύριος τρόπος κοινωνικῆς ἀνάδοῦ καὶ ἀναδείξεως ἔγινε τὸ δυσπρόσιτον καὶ τυραννικὸν ἰδιωτικὸν Χρῆμα. Ἡ πολιτικὴ ὑποτέλεια μετεβλήθη ἐπὶ Δημοκρατίας εις οικονομικὴν ὑποτέλεια. Τὸ πρόβλημα τῆς μεταξὺ τῶν κοινωνικῶν πεδιάδων καὶ τῶν κοινωνικῶν κορυφῶν εὐκόλου καὶ ἐλευθερῶς κινήσεως, τὸ ὁποῖον μὴ εὐρὸν τὴν λύσιν ἀνέτρεψε τοὺς Μονάρχους, κατὰ τύπους μόνον καὶ ὄχι κατ' οὐσίαν παρηλαγμένον παραμένει καὶ τῆς Δημοκρατίας ὁ ἐφιάλτης. Καὶ θὰ παραμείνῃ ἐφιάλτης, ἐφ' ὅσον δὲν αἰρεται ἐκ τοῦ μέσου ἡ πλουτοκρατικὴ νοσοτροπία, ἡ ὁποία καθιστᾷ τὸ ἰδιωτικὸν Χρῆμα δύσκολον καὶ τυραννικὸν καὶ, τοιοῦτοτρόπως, ἐπὶ ζημίᾳ τῆς κοινωνικῆς ὁμαλότητος, ἐξακολουθεῖ νὰ κρατῆ τὴν μεταξὺ ἰθυνομένων καὶ ἰθύνοντων ἀπόστασιν χαινούσαν, χωρὶς τὴν φυσικὴν γέφυράν τῆς. Ἡ πλουτοκρατικὴ δὲ νοσοτροπία θὰ παραμείνῃ ἐσαεὶ σφάλματος, ἐκμεταλλευτικὴ, ταμιευτικὴ καὶ ἀποκλειστικὴ, οἷα ἀκριβῶς, ἦτο καὶ εις τὴν ἀρχαιότητα, ἐφ' ὅσον ἡ Δημοκρατία, εἴτε ὡς κοινοβουλευτικὴ εἴτε ὡς δικτατορικὸς Παρεμβατισμὸς, χάνει τὸν καιρὸν τῆς περικόπτουσα καὶ φαλιδίζουσα τὸν ἰδιωτικὸν Πλοῦτον, ἐνῶ ταυτοχρόνως τὸν ἀφήνει νὰ ἰσχύῃ ἄνευ οὐσιαστικοῦ ἀντιρροποῦ, ὡς ἀρχοῦσα Ἀξία, ὡς τελικὸς σκοπὸς τῆς πρὸς ἀνοδοῦ καὶ διάκρισιν κοινωνικῆς ὁρμῆς. Διότι ἡ ἐνστικτος αὕτη

εις τὸν ἀνθρώπον ὁρμὴ, τὸ μόνον καὶ ἀληθές τοῦτο κίνητρον τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, δὲν λειτουργεῖ τυφλῶς. Προσανατολίζει τὴν πρὸς τὰ ἄνω φορὰν τῆς, μετὰ εὐθυμίας πρὸς τὴν ἐκάστοτε ἄρχουσαν Ἀξίαν, πρὸς εὐθι, δηλαδή, ἰσχύει ἐκάστοτε ὡς Ζενίθ κοινωνικῆς ὑπεροχῆς καὶ φωτοβολίας. Μεταχειριζόμεθα τὴν λέξιν σκοπίμως, διότι τὸ Ζενίθ αὐτὸ, ὄχι βέβαια εις τὴν συνείδησιν τῶν προηγμένων ἀνθρώπων ἀλλὰ εις τὴν φαντασίαν τοῦ κοινοῦ καὶ πολλοῦ κόσμου, είναι ἀδιαχωρίστως συνυφασμένον μετὰ τὴν ἰδέαν ἐξωτερικῆς μεγαλοπρεπείας καὶ λάμψεως. Ἐφ' ὅσον ἡ ὑψίστη κοινωνικὴ κορυφὴ ἦτο ὁ Μονάρχης, ἡ προσέγγισις πρὸς αὐτὸν καὶ τὸν Κόσμον τοῦ κατὰ τὸ μεγαλεῖτερον δυνατὸν μέτρον ἦτο ὁ ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τῆς ὁρμῆς πρὸς ἀνοδοῦ καὶ διάκρισιν. Ἐφ' ὅσον ἀντιθέτως εις τὴν σύγχρονον Δημοκρατίαν, ἀβασιλευτον καὶ βασιλευμένην, ὅπως ἄλλως τε καὶ εις τὴν ἀρχαίαν, ἀρχοῦσα ἀξία ἐμεινεν ὁ Πλοῦτος, διότι ἂν δὲν ἔχωμεν ὁρεξιν νὰ ἐμπαίζωμεν ἀλλήλους, οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα, ἡ πρὸς ἀνοδοῦ κοινωνικὴ ὁρμὴ κατεβυθύνεται ἀποκλειστικῶς πρὸς τὸν Χρυσόν. Μετὰ μαθηματικὴν συνέπειαν τὴν κεφαλαιοκρατικὴν νοσοτροπίαν, τὸν ἀγῶνα, μετὰ ἄλλους λόγους, πρὸς πολλαπλασιασμὸν τοῦ Χρήματος διὰ πάσης ἐκμεταλλεύσεως καὶ τῆς ἀποταμίευσιν τοῦ κατὰ τοὺς ἀσθητοτέρους δυνατοῦς τρόπου, διότι, οὕτω πως, ἐν τῷ Χρῆματι, πολλαπλασιάζεται καὶ ἀποταμιεύεται ἡ πεμπουσία τῆς κοινωνικῆς ὑπεροχῆς καὶ διακρίσεως.

Ἡ διέξοδος είναι ἀπλή. Χρειάζεται νέα, ὑπὲρ τὸν Πλοῦτον ἀρχοῦσα Ἀξία. Χρειάζεται μετατοπισμὸς τῆς κοινωνικῆς φιλοδοξίας καὶ φιλοτιμίας πρὸς νέαν κατεβυθυσιν. Χρειάζεται μετὰ ἄλλους λόγους, ὄχι πλέον πολιτικὴν οἰκονομικῆς βίας, ἀλλὰ πολιτικὴν ψυχολογικὴν ἐπιδράσεως. Χρειάζεται νέος λαμπρὸν ἰσχυρότερος ἀπὸ τὸ φανάρι γύρω ἀπὸ τὸ ὁποῖον στριφογυρίζουν σήμερον καὶ βομβοῦν τὰ διάφορα ἔντομα, ἔλλειψι ἄλλου ζωηρότερου φωτός. Χρειάζεται ν' ἀνακαθῆται ἐν στρέψῃ ὁ Πλουτοκράτης πρὸς τὰ ἄνω τὸ βλέμμα διὰ τὴν ἴσην ποῦ, αἴφνης, πέραν αὐτοῦ καὶ ὑπὲρ αὐτὸν προσανατολίζεται τὸ ρεῦμα τῆς κοινωνικῆς ἀνάδοῦ καὶ ν' ἀντικρούσῃ ἐπάνω ἀπὸ τὴν κεφαλὴν τοῦ οὐρανοῦ ὑψηλότερον καὶ φωτεινότερον ἀπὸ τὸν ἰδικὸν τοῦ. Ὅποτε, χωρὶς παρεμβατισμοῦ καὶ χωρὶς δικτατορίας, θὰ εὐρυθμισοῦν τὰ πράγματα ἀφ' ἑαυτῶν. Ὁ Πλοῦτος, ἀφηνόμενος ἐλευθερὸς ἀπολύτως νὰ κερδίῃ ὅπως θέλει καὶ νὰ θησαυρίῃ ὅσον ἐπιθυμεῖ, θὰ ἀποδώσῃ αὐθορμήτως εις τὴν Κοινωνίαν ὅτι τῆς χρεωστεῖ. Ἡ ἐνστικτος ὁρμὴ, ὁ κυρίαρχος αὐτὸς Φυσικὸς Νόμος, ἡ ἀνυπερνικήτος δύναμις ἡ ὠθοῦσα τὸν ἀνθρώπον πάντοτε πρὸς τὰ ἐπιπλοῦτερα, κοινὴ εἰς τοὺς πτωχοὺς καὶ εις τοὺς πλουσίους, δῶρον διὰ τοὺς πρώτους, κατὰρα ἴσως διὰ τοὺς δευτέρους, θὰ λακτίσῃ μοιραίως τὸν Πλουτοκράτην ἔξω ἀπὸ τὴν παροπαράθετον κεφαλαιοκρατικὴν τοῦ νοσοτροπίας ἔτοιμον νὰ σκορπίσῃ κεφάλαια καὶ κέρδη εις ὄλους τοὺς τρόπους, οἱ ὁποῖοι θὰ ἐνεδεικνύοντο ἱκανοὶ νὰ τὸν φέρουσι ἐνεσθι πλησιέστερον πρὸς τοῦ νέου στερεώματος τὰς φωτοβολίας.

Τὸ παράδειγμα τῆς Ἀγγλίας, ὅπου ὁ Πλοῦτος δὲν ἀποτελεῖ κανὲν πρόβλημα διότι συναγελάζεται μέσα εις τὴν ἀφάνειαν καὶ ἀδιαφορίαν καὶ λάμπει μόνον ὅταν διὰ κοινωνικῆς ἀρετῆς καὶ ἀξίας πλησιάζει πρὸς τὴν ἀριστοκρατίαν καὶ τὴν Αὐλήν, τὸ Ἑλληνικόν, ἐξ ἄλλου, παράδειγμα τοῦ Συγγροῦ, σκορπίζοντος τὰ πλοῦτην τοῦ πρὸς πᾶσαν κατεβυθυσιν ἀντὶ τῆς τιμῆς νὰ ἐπισκέπεται καθ' ἑσπέραν ὡς φίλος τὸν Γεώργιον Α', μᾶς δίδουν ἐκ τοῦ μέσου πλήθους ἄλλων παραδειγμάτων ἔμπρακτον κύρωσιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας ὅτι τὸ πλουτοκρατικὸν πρόβλημα, πρόβλημα, ἀντιστρόφως, τῆς κοινωνικῆς ὁμαλότητος, είναι δεκτικὸν μόνον ψυχολογικοῦ χειρισμοῦ ἐκτὸς τῶν παρεμβατικῶν ἀσθαιρεσιῶν καὶ δικτατορικῶν βαιοτήτων. Τὸ μόνον ὅμως ἐνδεκνόμενον ὄργανον διὰ τοιαύτην τινα ψυχολογικὴν Πολιτικὴν θὰ ἦτο μόνον ἡ Βασιλεῖα ὡς ὁρισμέναις προϋποθέσεσι, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ κυριώτερα θὰ συνίστατο εις τοῦτο: ὅτι ὁ Βασιλικὸς Θεσμός θὰ ἔπαυεν ἐντελῶς νὰ ἔχη καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἐλαχίστην πολιτικὴν δικαιοδοσίαν τὴν ὁποίαν ἔχει ἐπὶ βασιλευσμένων Δημοκρατίων καὶ θὰ ἐχρησιμοποιεῖτο εις τὸν κοινωνικὸν μόνον κύκλον, ὑπὸ τὰς ὁδηγίας πάντοτε μὲν λαϊκῶν ἀλλ' ἀντιπαρεμβατικῶν πλέον Κυβερνήσεων. Ἐπὶ τῷ ὁμοίῳ ὅμοιῳ τούτου, πρὸ παντὸς ἄλλου, ὀφείλομεν μίαν ἐξήγησιν.

Θέλομεν τὴν Δημοκρατίαν ὡς λιτότητα καὶ εὐπρέπειαν βίου, ὑπὸ τὴν ἔνοιαν αὐτὴν καὶ ὡς ἰσότητά, κράτος ἐξ ἄλλου τῶν ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν Ἀξιών ἐπὶ τῶν Παραξιών, ὑπὸ τὴν ἔνοιαν δ' αὐτὴν ὡς Ἀνισότητά. Ἀλλὰ Δημοκρατία καθαρῶς τυπικὴ, ἄνευ αἰθλοῦ περιεχομένου, εις τὴν ὁποίαν ἐκ πάσης ἀπόψεως οὐσιαστικὸς καὶ ἀπολυταρχικὸς Βασιλεὺς είναι ὁ κεφαλαιόχος αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν, ὁμολο-

γούμεν ότι δέν μάς είναι ούτε συμπαθής ούτε νοητή. Και δι' αυτό άκριβώς θέσαμεν υπό μελέτην τό δημοκρατικόν πρόβλημα έν τῷ συνόλω του διά νά διαδηλώσωμεν ότι ως αληθείς "Ελληνες Δημοκράτας μάς ενδιαφέρει ελάχιστα άν θά άποκτήσωμεν ή όχι Βασιλεία, άν θά επανέλθη ή εξόριστος ή άλλη Δυναστεία, έφ' όσον μία οιαδήποτε βασιλική παλινώρθωσις ή μία οιαδήποτε διατήρησις της Δημοκρατίας δέν θά είνετο σύλλημα προς ριζικήν μεταοργάνωσιν της ένστασης πλουτοκρατικής Δημοκρατίας εϊς Δημοκρατίαν πράγματι έλευθέρας πνευματικής και ψυχικής άμιλλης, άναδείξεως και ύπεροχής.

III

Πρός άποφυγήν άνεπιθυμητών παρεξηγήσεων προτάσωμεν διπλήν δήλωσιν: Έκ της μερικῆς, έκ της στενῆς άπόψεως τῶν παλινώρθωσιν της 'Ελληνικής Βασιλείας άντιλαμβανόμεθα ως δεινήν ένθνην περιπέτειαν, έφ' όσον οί παρ' ήμϊν Δημοκρατικοί δέν θά έπειθόντο νά δεχθούν τήν εξόριστον Δυναστείαν ή έφ' όσον οί παρ' ήμϊν Βασιλόφρονες δέν θά έπειθόντο νά δεχθούν νέαν Δυναστείαν, άνεκτήν εϊς τούς Δημοκρατικούς. Διότι, κατά βάθος, τό 'Ελληνικόν πρόβλημα είναι κυρίως Δυναστικόν. Ούτως, άλλως τε, τό εϊχε διαγνώσει και ο Βενιζέλος. Έκ της γενικής άπόψεως, έκ της εύρείας άπόψεως πιστεύομεν στερωδός οιαδήποτε Βασιλική παλινώρθωσις όπως και οιαδήποτε διατήρησις του Ισχύοντος άβασιλεύτου καθεστώτος δέν θά εβελτιώων ούδ' έπ' ελάχιστον τήν 'Ελληνικήν κακοδαιμονίαν, άνευ ριζικής γενικής του Πολιτεύματος μεταοργανώσεως. Προς τό σημεϊον τούτο, κατά τήν ταπεινήν μας γνώμην, πρέπει νά συγκεντρωθῆ κάθε άνυστερόβουλος πατριωτική προσπάθεια. Με τήν πίστιν δ' αὐτήν ως άφετηρίαν, συνεχίζομεν καί τερματίζομεν τήν περί Δημοκρατίας και Βασιλείας θεωρητικήν μελέτην μας, με τήν έλπίδα ότι μέσα εϊς τό σύνολόν της, όσονδήποτε άνεπιθυμόμεν και άτελέεις εκ της ανάγκης της συντομίας, ίσως εύρεθούν σημεϊα Ικανά νά διαφωτίσουν βαθύτερον και προσανατολίουν σαφέστερον τάς παρ' ήμϊν έξωκομματικές σκέψεις και προσπάθειάς, τάς άποθλεπούσας εϊς μίαν 'Ελλάδα ύγιεστέραν και στερεωτέραν της σημερινῆς.

Εϊναι κλασσικόν Ιστορικόν φαινόμενον ότι ο Μονάρχης και τά κάτω κοινωνικά στρώματα, από κοινού ώώθούμενοι συμφέροντος, εύρέθησαν εϊς τό πλευρόν άλλήλων ως φυσικοί σύμμαχοι διά νά αντιμετώπισουν ένδιαμέσους κοινωνικές δυνάμεις, τών όποϊών ή ισχύς είνετο πιεστική και προς τά άνω και προς τά κάτω. Η σύγχρονωτέρα του φαινομένου τούτου εκδήλωσις ύπήρξεν ή επί προπολεμικής Αυστρίας πολύκροτος σύμπραξις μεταξύ του Καίσαροβασιλεύου και του Σοσιαλισμού έναντίον της έν τῇ χώρα ένθνης κινήσεως, όταν εϊχεν αὐτή άρχίσει νά γίνεται ένοχλητική και εϊς τά άνω και εϊς τά κάτω. Επί σύγχρόνου Δημοκρατίας, βασιλευμένης τε και άβασιλεύτου, ένδιάμεσος δύναμις πιεστική προς πάσαν κατεύθυνσιν έμφανίζεται ή κεφαλαιοκρατική νοοτροπία της σύγχρόνου Πλουτοκρατίας. Ο σύγχρονος ιδιωτικός Πλούτος, άγόμενος από τό πνεύμα της άποκλειστικότητας, κυρίαρχος του κοινωνικού νεύρου, του Χρήματος, τό όποϊον χορηγεί δυσκόλως και με τό σταγονόμετρον, άφ' ένός μόν πιέζει και ταλαπωρεϊ τά κάτω κοινωνικά στρώματα, διότι δυσκολεύει τόν άγώνα προς βελτίωσιν της κοινωνικής αὐτῶν κατοχυρίας, ένῶ, έξ άλλου, άντιμετωπίζει ως ούσιαστικώς ισόπαλος συντελεστής τήν Ιθύουσαν Πολιτικήν δύναμιν. Αί κατά μέτωπον έπιθέσεις της τελευταίας ταύτης προς χαλιναγωγήσιν και καθυστάξιν της Πλουτοκρατίας έχρεωκόησαν και χρεωκοπούν. Διότι και ο Ιδιωτικός πλούτος είναι εκ τών φυσικῶν θεμελιῶν της άγίσου κοινωνικής οργάνώσεως και κατ' άκολουθίαν πάσα κατ' αὐτό άντιδρασις έχει γενικόν τόν άντίκτυπον. 'Απόδειξις τών άνωτέρω είναι ότι τόν Κοινοβουλευτικόν αντιπλουτοκρατικόν παρεμβατισμόν, όπου δέν τόν άντικατέστησεν ήδη, άπειλεί κάθε στιγμήν νά τόν άντικαταστήσῃ ή αντιπλουτοκρατική παρεμβατική Δικτατορία. Η όποία όμως και αὐτή τόν μόν Ρουζβελτ ώδήγησεν εϊς περίπου κομικήν χρεωκοπίαν, τόν δέ Μουσσολίνι όπως και τόν Χίτλερ τούς ώδήγησεν νά άκονίσουν τήν σπάθην των. Τό όποϊον, ως γνωστόν, τυγχάνει τό ύστατον καταφύγιον διά νά γεφυρωώωνται, τούλάχιστον μηχανικώς, έσωτερικοί διχασμοί, με ένιαϊαν ένθνηκήν στροφήν έναντίον πραγματικῶν ή ύποτιθεμένων έξωθεν έχθρῶν.

Δύο είναι οί μόνοι γνωστοί τρόποι προς χειρισμόν άνθρωπίνων προβλημάτων: Τό κακό, όπως κοινώς λέγεται, ή τό καλό. Η Βία ή ή Ψυχολογική έπίδρασις. 'Αν, συνεπώς, τό κρισμάτωσαν πρόβλημα, τό όποϊον δημιουργεί εϊς τήν πάσης μορφῆς Δημοκρατίαν ή οίκονομική 'Αυσότης άπο-

κρυσταλλωμένη εϊς κεφαλαιοκρατικήν νοοτροπίαν δέν είναι, όπως εκ τών πραγμάτων δεικνύεται, δεκτικόν βιαιών διακανονισμών, δέν άπομένει παρά ή θεώρησις του ίδιου τούτου προβλήματος εκ ψυχολογικής πλέον άπόψεως. Με γνώμονα δ' έφεξις τό άληθές κίνητρον της κοινωνικής Ζωῆς, με οδηγόν τήν ένστικτον εϊς τόν "Ανθρωπον δρμήν ν' άνέρχεται και νά διακρίνεται όσον ένστος ύψηλότερα εϊς τήν Κοινωνικήν κλίμακα, θά ήτο ανάγκη ν' άνεுρεθῆ λάμψις Ικανή νά σκιάσῃ τόν Χρυσόν, ύποβιάζουσα αὐτόν από κοινωνικόν Σκοπὸν εϊς κοινωνικόν Μέσον. Λάμψις, με άλλους λόγους, Ικανή νά βιάσῃ ψυχολογικῶς τόν Πλουτοκράτην νά κάμῃ άύθορμητῶς τό Χρῆμάτ' αὐτόν τόν, προστόν και ήπιον, διά νά διακριθῆ κατ' αὐτόν τόν τρόπον περισσώτερον ή όσον διακρίνεται μόνον εκ του πλούτου του, αὐτοῦ καθ' εαυτόν. Ούτω τίθεται τό πρόβλημα επί τών ψυχολογικῶν αὐτοῦ βάσεων, χωρίς ή σχετική λύσις ν' άπαιτῆ κόπους μεγάλους. Διότι με μεγάλην λογικήν άπλότητά όμιλεί άφ' εαυτης, ένδεικνύουσα ότι λάμψις Ικανή ν' άφυπνίσῃ τήν προς κοινωνικήν άνοδον δρμήν της Πλουτοκρατίας, ή όποία δρμή ήγκυροβόλησε και επαναπαύεται μέσα εϊς τά θησαυροφυλάκια, λάμψις Ικανή νά τήν άφυπνίσῃ και νά τήν μαγνητίσῃ προς αντιπλουτοκρατικά, κοινωφελῆ Ιδεώδη, θά ήτο μόνον, ως άρχουσα α' Αξία, έν α γ ό τ ρ ο ν μ ή ά π ο κ τ ή μ ε ν ο ν δ ι α τ ο ῦ Π λ ο ῦ τ ο υ κ α ι μ ή π ρ ο σ ι τ ὶ ὶ ν ε ι ς τ ὸ ν Π λ ο ῦ τ ο ν , α ὐ τ ὸ ν κ α θ' ε α ὐ τ ὸ ν. Τοιαύτη δέ λάμψις, άνωτέρα του Πλούτου, διότι δέν άποκτάται με χρέμη, άνωτέρα του Πλούτου, διότι μόνον τό χρέμη, αὐτό καθ' εαυτοῦ, δέν άρκεϊ ως εϊσιτήριον εϊσόδου εϊς τόν κύκλον της άκτινοβολίας της, τοιαύτη λάμψις μία μόνον ύπάρχει μεταξύ τών 'Ανθρώπων, ή λάμψις της Βασιλείας. Εϊναι αλήθεια άποδεδειγμένη, αλήθεια εκτός άντιρρήσεως, αλήθεια μη χρειάζομένη, κατ' άκολουθίαν, μακρολόγους έπιχειρηματολογίας, ότι πάσα Πλουτοκρατία πάντοτε και παντοῦ μόνον ένώπιον Βασιλέων και Πριγκίπων κάμπτει τά γόνατα και ότι ούδεμία θυσία της φαίνεται άκριβῆ, προκειμένου νά πλησιάσῃ και νά έπίδειχῆ μέσα εϊς βασιλικά άνάκτορα και εϊς πριγκιπτικούς κόσμους. Τήν τοιαύτην ροπήν δικαιούται πᾶς άφηρημένος ήθικολόγος νά χαρακτηρίσῃ ως κατωτέρωτῆτα και νά τήν αξιολογήσῃ άναλόγως. Η πολιτική, αντιθέτως, σκοπιμότης δέν βαθμολογεϊ. Προορισμός της είναι νά χρησιμοποιῆ προς τό γενικόν άγαθόν και αὐτάς άκόμη τάς άνθρωπίνους άδυναμίας, διότι γινόμεναι αὐταί κοινωφελείς, παύουν νά είναι άδυναμιαί. Έκ της άπόψεως ταύτης ο Βασιλικός θεσμός, περιοριζόμενος έξω πάσης πολιτικής δικαιοδοσίας, διαμορφωμένος εϊς καθάρως κοινωνικήν ύπηρεσίαν φαίνεται, έφ' όσον τά άνθρῶπινα δέν πλανούν, ως ή μόνη δυνατή εκ του Πλουτοκρατικού προβλήματος έξοδος. Βασιλεία συστηματοποιημένη ως άνώτατον ύψος κοινωνικῶν μεγαλείου και γοήτρου, ως λόγος χάριν ή 'Αγγλική, πειθαρχουσα αστηρῶς εϊς λαϊκῶς πάντοτε, αλλά και αντιπαρεμβατικῶς Κυβερνήσεις και, κατά οδηγίας των, διασθαμιζουσα τό μέτρον της κοινωνικής διακρίσεως αναλόγως της πνευματικής, της ψυχικής και της κοινωνικής ένός εκάστου αξίας, ίδια έπιβαθεύουσα και άναδεικνύουσα δι' ενοίας και οικειότητος εκείνου μόνον τό Χρῆμα, τό όποϊον θά είνετο καθ' οιονδήποτε τρόπον δρόμος άνόδου και άναπτύξεως πτωχῶν κοινωνικῶν αξιῶν, ή Βασιλεία, λέγομεν, υπό τοιαύτην τινά νέαν μορφήν παρουσιάζεται υπό τών άνθρωπίνων πραγμάτων ως ή μόνη έννομένησα δοκιμή. Γύρω ένός άκτινοβόλου, αὐστηροῦ, δυσθεωρήτου και δυσπροσίτου Βασιλικῶ Οἴκου, συστηματοποιημένου ώστε νά έχῃ τήν άτομικήν αξίαν και τήν κοινωνικήν χρησιμότητα ως μόνον οδηγόν τών σχέσεων και τών προτιμησέων του, θά δημιουργεῖτο άριστοκρατία όχι μόνον ψυχῆς και πνεύματος, αλλά και άριστοκρατία κοινωφελούς, άνθρωπιστικῶ Πλούτου, εργάτου εκτεταμένης εὐποιίας και στοργικῶ φυλάκος και καλλιεργητοῦ του εκ τών κάτω προς τά άνω κοινωνικῶ δρόμου. Πλούτου καταλυτοῦ της κοινωνικής άποκρυσταλλώσεως και άκινησίας, τήν όποϊαν έπέφερον ή κεφαλαιοκρατική νοοτροπία. Πλούτου, με μίαν λέξιν, ψυχολογικῶς μετεκπαιδευμένου, άμιλλωμένου μεταξύ του έντός τών Βασιλικῶν προβαλάμων εϊς έργα όχι μόνον οίκονομικής, αλλά έφεξις και ψυχικής κοινωνικής άνακουφίσεως, αναπτύξεως και ολοκληρώσεως. Τό σύστημα, εϊς γενικωτάτας διαγεγραμμένον ένταῦθα γραμμάς, έχει, βέβαια, τρωτά. Πέραν αὐτοῦ θ' άπέμεινε νά εύρεθῆ σύστημα διεξόδου, άνθρῶπίνων άτρώτων.

Η εύμερία τού πολιτισμένου κόσμου, μαζί του δέ και ή εύμερία της 'Ελλάδος άπαιτεί νά επανέλθῃ ή μόν Δημοκρατία εϊς τόν ρωμαντισμόν, ο δέ Βασιλισμός εϊς τήν πραγματικότητα. Η Δημοκρατία έσταμάτησεν εϊς τό πρώτον αὐτης βήμα. 'Αφού άνέτρεψε τούς Βασιλείς, έλησμόνησε τό Ιδεώδες της 'Ισότητος, εκ του όποϊου ώρμήθη και άπε-

κρυσταλλώθη εις μικρολόγον 'Αντιβασιλισμόν. Μη έχουσα πλέον Βασιλείς ἀντιμετώπους, διότι οἱ Βασιλεῖς τυπικῶς τε καὶ οὐσιαστικῶς ἔπαυσαν νὰ ὑπάρχουν, ἐξακολούθει νὰ τοὺς μάχεται εἰς τὰ ἄσπρα, εἰς τοὺς λακέδες καὶ εἰς τοὺς σταυροὺς. Καὶ τὸ ἰδεῶδες τῆς Ἰσότητος περιμένει. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Δημοκρατίαν, προσγειωμένην μέσα εἰς μικρολόγον πραγματικότητα, ὁ Βασιλισμός, τοῦλάχιστον ὁ Ἑλληνικός, ὀπτασιάζεται. Εἰς τὴν σημερινὴν ἐποχὴν τῶν Δημοκρατικῶν στρατῶν πιστεύει μακαρίως ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξουν Βασιλεῖς χωρὶς οὐσιαστικὴν δύναμιν, ἱκανοί, ὅμως, νὰ ἐπιβάλλωνται μόνον διὰ τοῦ γοήτρου τῶν ὡς διατιτῆται ἀντιμάχων κομμάτων!

Ἐλάχιστη ἀνάθλιψις ἐκ μέρους τῆς Δημοκρατίας, ὀλίγη

κατώθλιψις ἐκ μέρους τοῦ Βασιλισμοῦ, δὲν θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ φέρῃ τὰ δύο ταῦτα ἀντίθετα μέρη εἰς μίαν κοινὴν ἐναντίον τῆς Πλουτοκρατίας προσπάθειαν. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα τῆς Βασιλείας, ὡς καθαρῶς ἐφεξῆς Κοινωνικοῦ θεσμοῦ, ὡς Ἄνιστος ἀποσταλαζούσης εἰς Ἰσότητα ἀξίων καὶ παραξίων. Πέραν τούτου, ἡ ἐκ τῆς Πλουτοκρατικῆς κυριαρχίας κοινωνικὴ ἀκίνησις καὶ νέκρωσις δὲν φαίνεται καὶ μετὰ τὴν καλύτεραν θέλησιν ἐχούσα ἄλληλ ἔξοδον παρὰ τὴν Ἐπαναστασιν ἢ, ὅπερ τρεῖς χειρότερον, τὴν ἐπανάληψιν τοῦ δράματος τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Τὴν κοινωνικὴν νέκρωσιν, τὸν ἐντεῦθεν κοινωνικὸν μαρασμὸν καὶ τὴν τελικὴν ἐθνικὴν πτώσιν.

ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΑ ΠΕΙΡΑΜΑΤΑ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΝ ΠΟΛΕΜΟΝ

Τὸ πρόβλημα τῆς κοινωνικοποιήσεως ἢ κρατικοποιήσεως ἰδιωτικῶν ἐπιχειρήσεων, πρόβλημα φλέγον, ὡς γνωστόν, ἰδίως καὶ μετὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον, δὲν ἔχασε τὸ ἐνδιαφέρον του καὶ εἰς τὴν σημερινὴν περίοδον. Ὅλος τούναντιον. Παλαιόθεν ἀνακινήθην ὑπὸ τοῦ λεγομένου ὑπὸ «καθέδρας σοσιαλισμοῦ» καὶ ὑπὸ τοῦ μαρξικοῦ σοσιαλισμοῦ, κατόπιν δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ κρατικοῦ καπιταλισμοῦ, τοῦ παρεμβατισμοῦ, τοῦ κομμουνισμοῦ καὶ τοῦ φασισμοῦ, ἔχει, ἰδίως σήμερον, ὅποτε πᾶσαι αἰταὶ αἱ λύσεις τῆς οικονομικῆς κρίσεως ἐπιδιώκονται ὑφ' ὧν τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν κατευθύνσεων, μέγα ἐνδιαφέρον. Σήμερον, ὅποτε τὸ ζήτημα, διὰ τῆς ἀνόδου τῶν Ἄγγλων Ἐργατικῶν, καὶ τῆς διεθνοῦς σοσιαλιστικῆς κινήσεως, καθίσταται καὶ πάλιν φλέγον, καλὸν θεωροῦμεν νὰ ὑπενθυμώμεν τὰς προσπάθειάς καὶ τὴν τύχην τῶν σοσιαλιστικῶν τούτων πειραμάτων μετὰ τὸ τέλος τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου.

I

Ἡ κοινωνικοποιήσις ἐπιχειρήσεων νοεῖται μέχρι τοῦ τέλους τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου ὡς κρατικοποιήσις αὐτῶν, χωρὶς νὰ γίνεται καμμία διάκρισις μεταξὺ τῶν δύο μορφῶν καὶ ὄρων. Διὰ τοῦ μαρξικοῦ ἰδίως δημιουργηθείσα, ἡ σύγχυσις αὕτη ἤνοιξεν ὅλας τὰς θύρας εἰς τοὺς ἀνέμους τῆς κριτικῆς. Διότι τί εὐκολώτερον τοῦτου, νὰ ἀποδειχθῇ ἡ ἀνικανότης τοῦ Κράτους ὡς ἐπιχειρηματίου; Μήπως ἡ κρατικοποιήσις δὲν ἦτο ἡ ἀποψις τοῦ μερκαντιλισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀκριβῶς ἀνετράπη καὶ ὑπερηδῆθη ὑπὸ τοῦ φιλελευθερισμοῦ, δηλαδὴ ὑπὸ τῆς ἐλευθερίας ἀτομικῆς ἐπιχειρήσεως, ὑπὸ ἰδίαν ἀτομικὴν εὐθύνην;

Κατὰ τοῦ ἀκράτου τούτου φιλελευθερισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἐώρτασε κί' αὐτὸς μετὰ τὴν σειρὰν του τὰ ὄργιά του, ἐσημειώθη βεβαίως κατὰ τοὺς τελευταίους καιροὺς κάποια ἀντίδρασις. Τὸ ἐπιβλαβὲς τῆς ἀκράτου φιλελευθερίας οικονομίας διεπιστώθη καὶ κατεκρίθη ἀπὸ δύο πλευρῶν: ἀπὸ τῆς κοινωνικοσυντηρητικῆς πλευρᾶς τοῦ «ἀπὸ καθέδρας σοσιαλισμοῦ», ἢτοι τῆς περιφήμου «Ἐνώσεως Κοινωνικῆς Πολιτικῆς», ἢ ὅποια ἐζήτει καὶ πάλιν τὸ κράτος τοῦ ἄλλοτε, τὸ συντηρητικόν, συντηρικὸν κράτος τῶν κοινωνικῶν «στρωμάτων» τοῦ μεσαιῶνος, τὸ ὁποῖον ἐρρῦθμιζε τελείως ἄπασαν τὴν οικονομικὴν ζωὴν καὶ ὤριζεν ἀκόμη καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν «μαστόρων» καὶ τῶν «καλφάδων», τὸ ὁποῖον κράτος θὰ προήσπιζε τὸν λαὸν κατὰ τῆς ἀτομικῆς αὐθαίρεας καὶ ἀρπακτικότητος τοῦ ἐλευθεροῦ ἐπιχειρηματίου. Καὶ ἀπὸ τῆς κοινωνικοεπαναστατικῆς σοσιαλιστικῆς πλευρᾶς, ἡ ὁποία ἐπέβηκε τὴν κοινωνικοποίησιν τῶν μέσων τῆς παραγωγῆς καὶ τὴν κατάργησιν τῶν κοινωνικῶν τάξεων, εἴτε βασιμῶν, διὰ τῆς πολιτικῆς δημοκρατίας, εἴτε βιαίων, διὰ ταξικῆς δικτατορίας. Ὡς ἐξέχων ἀντιπρόσωπος τῆς πρώτης κατευθύνσεως δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ Adolf Wagner, ὁ ὁποῖος ὡς συντηρητικὸς βουλευτὴς ὑπεστήριξε τὴν κρατικοποίησιν τῶν γερμανικῶν σιδηροδρόμων. Ὡς κλασσικὸς ἀπ' ἑτέρου ἀντιπρόσωπος τῆς δευτέρας ἀπόψεως θεωρεῖται ὁ Μάρξ. Ἐξ ἀμφοτέρων τῶν κατευθύνσεων ἐνεπνεύσθη ἡ γερμανικὴ «Ἐνωσις Κοινωνικῆς Πολιτικῆς» (Verein für Sozialpolitik) καθὼς καὶ ἡ ἐν Ἑλλάδι λεγομένη «Κοινωνιολογικὴ Ἐταιρεία» ὑπὸ τὸν κ. Ἀλέξ. Παπαναστασίου καὶ τοὺς λοιποὺς λεγομένους τότε «κοινωνιολόγους» τοῦ 1909. Εἰς τὴν διττὴν ταύτην καὶ ἀντιφατικὴν ἐπίδρασιν ὀφείλεται ὅλωστε καὶ ἡ ἰδεολογικὴ σύγχυσις καὶ ἀντιφατικότης τῶν ἑταιρειῶν τούτων.

«Πίσω πρὸς τὸ Κράτος» ἦτο τὸ σύνθημα τοῦ «ἀπὸ καθέδρας σοσιαλισμοῦ». Ἀλλὰ τὸ νεώτερον κράτος δὲν ἦτο κράτος τοῦ μεσαιῶνος. Ἦτο κράτος διαφορετικόν. Ὅτι ἤδη ἐπεμβαίνει δὲν εἶναι τὸ κυριαρχικὸν δυναστικὸν κράτος, ὁ δούλος τοῦ λαοῦ. Ὁ σοσιαλισμὸς δὲν κηρύσσει τὴν κρατικοποίησιν, ἀλλὰ τὴν κοινωνικοποίησιν τῶν μέσων τῆς παραγωγῆς διὰ μέσου τοῦ κράτους, τούτεστι τῆς κρατικῆς μηχανῆς, περιορχομένης εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἐργατῶν. Κατὰ τοῦτο, ὁ σοσιαλισμὸς καὶ ὁ «ἀπὸ καθέδρας» καὶ ὁ μαρξισμὸς δὲν ἔχουν καμμίαν σχέσιν πρὸς τὸν μερκαντιλισμόν. Τὸ αἰσθημα, τὸ ὁποῖον ἔχει σήμερον ὁ πολίτης ἐναντι τοῦ Κράτους, δὲν εἶναι αἰσθημα ἀγάπης καὶ χαρᾶς, ἐπὶ τῇ ἀναγνωρίσει ἑνὸς παλαιοῦ φίλου, ἀλλὰ αἰσθημα ὁμοιον μετ' ἐκεῖνο πού καταλάμβανε τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν θέαν τῆς κεφαλῆς τῆς Μεδοῦσης. Τὸ κυριαρχικὸν κράτος τοῦ παρελθόντος προσθλέπει ὁ σημερινὸς πολίτης μετὰ ἱστορικὴν συγκρατάσασιν, ἀλλὰ χωρὶς ραγιαδισμόν, τὸ δὲ κράτος τοῦ μέλλοντος θεωρεῖ ὡς ὄργανωτὴν τῆς ἐρχομένης κοινωνικῆς οικονομίας καὶ προσθλέπει αὐτὸ μετὰ ἀνυπομονήσασιν, μετὰ πίστιν, ἀλλ' ὄχι μετὰ λατρείαν. Ὑπὸ πολλῶν ἀσχοληθέντων μετὰ τὸ πρόβλημα τῆς κοινωνικοποιήσεως, εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὸ κράτος δὲν θεωρεῖται ὡς ἡ μόνη ὁδὸς πρὸς αὐτήν.

Ἡ σημασία τοῦ κράτους καὶ τῆς κρατικοποιήσεως δὲν δύναται βεβαίως νὰ ὑποτιμηθῇ ἐναντι τῆς κοινωνικοποιήσεως. Ἡ κρατικοποιήσις εἶχε καλὰ ἀποτελέσματα ὄχι μόνον εἰς τοὺς σιδηροδρόμους, τὰ ταχυδρομεῖα καὶ ἐν γένει τὰς συγκοινωνίας, ἀλλὰ καὶ πέραν αὐτῶν. Εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν Αὐστρίαν, ἡ ὁποία ζωηρῶς κατηγορεῖτο ἐπὶ γραφειοκρατίαν, τὸ μονοπῶλιον τῶν σιγαρέττων ἐπέτυχεν, ἐφθάσε μέχρι τοῦ σημείου νὰ συναγωνίζεταί καὶ εἰς ἄλλας χώρας τὰ ἐγγύρια σιγαρέττα. Ἐπίσης τὰ ζωηρὰ παράπονα κατὰ τῆς διοικήσεως τῶν κρατικῶν πρῶσικῶν ἀνθρακωρυχείων ἀπεδείχθησαν κατόπιν ἐρεύνης ὑπερβολικᾶ.

Μολταῦτα αἱ ἐδοὶ καὶ ἐκεῖ ἐπιτυχίαι τῶν κρατικῶν ἐπιχειρήσεων δὲν ἠμῶδισαν εἰς τίποτε τὴν ὑποστήριξιν τῆς ἰδέας τῶν αὐτοδιοικουμένων οικονομικῶν ὀργανισμῶν ὑποστηρικθέντων ὑπὸ τοῦ Sch ä f f l e, τοῦ V a n d e r g l e d e καὶ ἄλλων. Τὸ G i l d e, δηλαδὴ τὸ ἀναγκαστικὸν συνδικάτον, τὸ «σοσιαλιστικὸν τράστ», δηλαδὴ ὁ ὀργανισμὸς ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἔχει ὡς ἰδιοκτήτην τὸ κράτος, ἀλλ' ὁ ὁποῖος δὲν ἀνέχεται τὸ κράτος ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ὡς διευθυντὴν τῆς ἐπιχειρήσεως, ὁ ὀργανισμὸς οὗτος, λέγομεν ἀντικατέστησε πολλαχῶς τὸν κρατικὸν σοσιαλισμόν, ἀλλὰ καὶ τὸν κοινωνικὸν καὶ τὸν συνεταιριστικὸν τοιοῦτον. Ἡ πρότασις τοῦ Ρατενάου, τοῦ M ö l l e n d o r f, τοῦ W i s s e l κ.ἄ. περὶ συστάσεως αὐτοδιοικουμένων ὀργανισμῶν κρατικῶς μεταξύ των συναρτημένων, ἀλλ' ὄχι κρατικῶν, πρότασις, ἡ ὁποία διετυπώθη ὑπὸ τοῦ Otto Bauer εἰς τὸ πρόγραμμα τῆς αὐστριακῆς σοσιαλδημοκρατίας καὶ ἐχρησιμοποιήθη καὶ ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς τῆς κοινωνικοποιήσεως, ὑπερηδᾶ τὴν ἀπλὴν «κρατικοποίησιν» καὶ δημιουργεῖ σαφεῖς διακρίσεις μεταξύ κρατικοποιήσεως καὶ κοινωνικοποιήσεως. Ὅτι ἤδη ἐστάθη εἰς τὴν παντοειδῆ σοσιαλιστικὴν σκῆψιν εἶναι ὁ συντροφικός κοινωνικός οικονομικός ὀργανισμὸς. Οὗτος ὅμως δὲν σημαίνει κρατικοποίησιν, ἀλλὰ ὀργάνωσιν τινᾶ, ἡ ὁποία ἔχει ὡς βάσιν τὴν κοινωνιστικὴν ἀρχὴν τῆς ὀργανώσεως τῆς οικονομίας πρὸς τὸ συμφέρον ὧν τῶν κοινωνικῶν ἀτόμων διὰ τῆς μεταβολῆς τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας ὑπὸ οὐρανῆσιν μορφήν εἰς κοινωνικὴν ἢ συνολικὴν ἰδιοκτησίαν. Κατὰ τοῦτο ὅλωστε διαφέρει ἡ κοινωνικοποίησις τῆς κρατικοποιήσεως. Θὰ ἴδωμεν ἀλλὰ ἄλλο πῶς ἡ ἰδέα αὕτη τούναντιον

ἀναιρείται και ἀποκρούεται ὑπὸ τοῦ Φασισμοῦ, και ποῦ καταλήγει οὗτος.

Πρὶν ὅμως ἢ προχωρήσωμεν, θεωροῦμεν καλὸν νὰ παρασχωμεν ἱστορικά τινα στοιχεῖα πρὸς ἐμπειρικὴν κατανόησιν τοῦ προβλήματος και δι' ἐκ τῆς χώρας ἐκείνης, εἰς ἣν ἐπεχειρήθησαν σχετικὰ πειράματα, δηλαδὴ τῆς Γερμανίας.

Ἡ πρώτη ἐπιτροπὴ κοινωνικοποιήσεως (Sozialisierungskommission), ἣτις συνεστήθη τῷ 1919 ὑπὸ τῆς ἐπαναστατικῆς κυβερνήσεως, παρητήθη. Ἐν τούτοις εἰς ἕνα σημεῖον ἔμειναν σύμφωνα ὄλα τὰ μέλη τῆς: εἰς τὴν ἀπόκρουσιν τοῦ κράτους ὡς ἐπιχειρηματίου, τοῦ λεγομένου κρατικοῦ καπιταλισμοῦ, ἢ τῆς κρατικοποιήσεως. Ἡ προσωρινὴ ἔκθεσις τῆς Ἐπιτροπῆς περὶ τοῦ ζητήματος τῆς κοινωνικοποιήσεως τῶν ἀνθρακωρυχείων λέγει τὰ ἑξῆς ἐνδιαφέροντα: «Εἶναι εὐκόλον βεβαίως νὰ σκεφθῆῖ κανεῖς ἀπλοῦστα νὰ κρατικοποιήσῃ πάντα τὰ ἀνθρακωρυχεῖα και τὴν πώλησιν τῶν προϊόντων τῶν. Ἡ ἐπιτροπὴ ὅμως νομίζει ὁμοφώνως ὅτι ἡ παρούσα ὀργάνωσις τῶν κρατικῶν ὀρυχείων δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς οικονομικὰς ἀνάγκας και ὅτι πρέπει νὰ προπορευθῆ τῆς κοινωνικοποιήσεως μία θεμελιώδης μεταβολὴ τῶν σχέσεων τούτων. Ἡ Ἐπιτροπὴ φρονεῖ ὅτι ἡ ὄλη ὀργάνωσις τῶν ἀρχῶν, ἡ κατάστασις τῶν τοποθετήσεων, παραγωγῶν και μισθῶν, ὁ προϋπολογισμὸς και ἡ λογιστικὴ τῶν ἐπιχειρήσεων, ἐν ὀλίγοις ἢ ἐντελῆς ὑπαγωγὴ αὐτῶν εἰς τὸν κρατικὸν ὀργανισμὸν μετὰ τὴν γραφειοκρατικὴν τὴν ἀντιλήψιν παρουσιάσει ἐμπόδια διὰ τὴν οικονομικὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν ὀρυχείων. Πᾶσα διεύρυνσις τῶν κρατικῶν ἐπιχειρήσεων εἶναι ἀντιοικονομικὴ και ἄρα ἀπορριπτέα, ἐφόσον δὲν χωρίζεται ἐντελῶς ἡ οικονομικὴ λειτουργία τοῦ κράτους ἀπὸ τῆς πολιτικῆς και διοικητικῆς του λειτουργίας, (ἐφόσον δηλαδὴ ἡ ἐνεργὸς πολιτικὴ και διοίκησις ἐπεμβαίνει εἰς καθαρὰς οικονομικὰς λειτουργίας), ἐφόσον δὲν καταργούνται τελείως αἱ γραφειοκρατικὰ παραδόσεις τοῦ Κράτους. Τὰ ἐλαττώματα τῶν κρατικῶν ἐπιχειρήσεων εἶναι: ἐπιφόρησις τῶν καλλιτέρων ὑπαλλήλων μετὰ μικροεργασίας, ἀλλαγὴ θέσεων παρὰ πᾶσαν σκοπιμότητα, ἀπολύται μικρὰ και ἀστεία ἀμοιβῆ, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς ἰδιωτικὰς ἐπιχειρήσεις, μείωσις τῶν δυνατοτήτων ἐλευθέρως δράσεως, ἔλλειψις αἰσθημάτων εὐθύνῃς ἐπὶ οικονομικῶν ζητημάτων εἰς μεγάλην ἔκτασιν, πολλαπλασιασμένη ἱεραρχικὴ ἐξάρτησις μέχρι τῆς Βουλῆς ἀκόμη, μακρόταται διαπραγματεύσεις, διαρκούσαι ἐπὶ ἔτη ἐπὶ ζητημάτων, τὰ ὁποῖα εἰς ἰδιωτικὰς ἐπιχειρήσεις λύονται ἐντὸς ὥρων, ἐν ὀλίγοις ἔλεγχος ἐπὶ ἐλέγχου εἰς ὄλα, ἀντὶ ἐμπιστοσύνης και προωθήσεως πρὸς αὐτοτελεῖ δρᾶσιν — ἰδού τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ὀργανισμοῦ τούτου, εἰς τὸν ὁποῖον και αὐτοὶ ἀκόμη αἱ ἱκανώτεροι και οικονομικῶς ἐνδιαφερόμενοι — ἐφόσον παραμείνουν ἐκεῖ — μόνον μετὰ μεγάλους περιορισμοὺς εὐρίσκουν κάποιον πεδῖον δράσεως και εἰς τοὺς ὁποίους και ἡ φιλοδοξία ἀκόμη και τὸ αἰσθημα τοῦ καθήκοντος δὲν εἶναι ποτὲ εἰς θέσιν νὰ ἐπιτύχουν ἕνα οικονομικὸν προσανατολισμὸν, παρ' ὄλων τῶν ἐξωθεν ἀνταγωνισμῶν τῶν ἰδιωτικῶν ἐπιχειρήσεων». Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἐλαττωμάτων τούτων, ἡ ἐπιτροπὴ ἐξέφρασε τὴν γνώμην, ὅτι μία μεμονωμένη κρατικοποίησις τῶν ὀρυχείων δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς κοινωνικοποίησις, ἐφ' ὅσον ἡ καπιταλιστικὴ οἰκονομία παραμένει εἰς τοὺς ἄλλους κλάδους παραγωγῆς, ἀλλ' ὅτι ἡ «κοινωνικοποίησις» αὕτη δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἀντικατάστασις τοῦ ἐνὸς ἐργοδότη τοῦ δι' ἄλλου ἐργοδότη.

Εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην διαπίστωσιν ἡ ἐπιτροπὴ ἐρχεται πλησίον τῆς φασιστικῆς ἀντιλήψεως, περὶ τῆς ὁποίας ἀλλαχού θ' ἀσχοληθῶμεν. Κατὰ τ' ἄλλα ὅμως ἡ ὑπ' αὐτῆς ἀπόκρουσις τῆς κρατικοποιήσεως δὲν σημαίνει κ' ἀπόκρουσιν τῆς κοινωνικοποιήσεως: ἡ ἐπιτροπὴ δὲν ἦτο ἄλλως τε ἀπὴν ἀλλαγμένη τῶν παρεμβατικῶν και σοσιαλδημοκρατικῶν ἀντιλήψεων, εἰς τὰς ὁποίας ἔπλεε παραληρούσα ἡ ἄμεμος μεταπολεμικὴ ἐποχὴ. Ἡ ἐπιτροπὴ ἐζητεῖ τὸναντίον ἕλλοιους δρόμους πρὸς τὴν κοινωνικοποίησιν. Ἐπροτάθησαν λοιπὸν αἱ ἑξῆς δύο: ἡ ὑπὸ τῆς ἀστικῆς δημοκρατικῆς πτέρυγος προτιμηθεῖσα ὁδὸς βαθμιαίας και προσηκτικῆς μεταβάσεως πρὸς τὴν κοινωνικοποίησιν και ἡ ὑπὸ τῆς σοσιαλδημοκρατικῆς πτέρυγος προταθεῖσα ὁδὸς τῆς ἄμεσου και ριζικῆς μεταβολῆς ὑπὸ τὴν ἔνοιαν τῆς «κοινωνικῆς δημοκρατίας». Εἰς διαφόρους ἀποχρώσεις ἐπεδιώχθη νὰ εὐρεθῶν εἰς τὴν κοινωνικοποίησιν δυνατότητες ἄνευ κρατικοποιήσεως. Μεταξὺ αὐτῶν ἡ λύσις τοῦ Rudolf Steiner: Χωρισμὸς τῆς οἰκονομίας ἀπὸ τοῦ κράτους (καθὼς και τῆς πνευματικῆς ζωῆς), ἡ ὁποία δὲν ἐπιτρέπεται νὰ πιέζεται ὑπὸ τῆς κρατικῆς ρουτίνας, καθὼς και ἡ οἰκονομία.

Ἐάν προσπαθῶμεν ν' ἀνεύρωμεν τὸν κοινὸν πυρῆνα ὄλων τῶν ἀποχρώσεων τούτων, θὰ ὀρίσωμεν αὐτὰς ἀπὸ κοινού ὡς προσπαθείας πρὸς ἐπίτευξιν κοινωνικοποιήσεως ἀντὶ κρατικοποιήσεως, δηλαδὴ πρὸς ἐπίτευξιν οἰκονομίας δεσμευμένης, ἀλλὰ κοινωνικῆς και ὀχι κρα-

τικῆς, δεσμευμένης ὑπὸ μίαν καθαρῶς οἰκονομικὴν δημοκρατίαν, διοικουμένην ὑπὸ τῶν παραγωγῶν και τῶν καταναλωτῶν, ἀντὶ τῆς ἀναρχικῆς οἰκονομίας τοῦ φιλελευθερισμοῦ και αὐτοχρόνως ἀντὶ τοῦ κρατικοῦ καπιταλισμοῦ, ἣτοι ἀντὶ τῆς μεταβολῆς τῶν ἐπιχειρήσεων εἰς κρατικὰς ἐπιχειρήσεις.

Εἴτε ἀπὸ συνεταιρισμοὺς παραγωγῆς ἐκκινήσωμεν, εἴτε ἀπὸ συνεταιρισμοὺς καταναλώσεως, πρέπει πάντως νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἐνιαίαν προσπάθειαν, τὴν ὁποίαν ἀμφότεροι καταβάλλουν και ἡ ὁποία ἀποβλέπει εἰς τὴν ἀπονομὴν «κοινωνικῆς δικαιοσύνης» και εἰς τὸν παραγωγὸν και εἰς τὸν καταναλωτὴν, ἣτοι εἰς τὸν ἄνθρωπον γενικῶς. Τὸ ἀνωτέρω ἀναφερθὲν παράδειγμα τῶν ὀρυχείων δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς κλασσικὸν παράδειγμα διὰ τὸ πρόβλημα τῆς κρατικοποιήσεως και τῆς κοινωνικοποιήσεως ὄλων τῶν οἰκονομικῶν κλάδων και ὄλων τῶν χωρῶν.

II

Και ὅσον μεν ἀφορᾷ τὴν κρατικοποίησιν, θὰ ἴδωμεν ποῦ και διατὶ αὕτη ἐνδείκνυται παρ' ὄλα τὰ μειονεκτήματά της. Ὅτι ὅμως ἡ κοινωνικοποίησις εἶναι ἐπικίνδυνος, ἀνεφάρμοστος και καταλήγει εἰς φαῦλον κύκλον, τοῦτο πρόκειται κυρίως ἐν τοῖς ἐπομένοις νὰ καταδειχθῆ.

Ὅτι πολλὰ κρατικοποιημένα ἐπιχειρήσεις εἶχουν και ἔχουν ἔλλειμματα, τὰ ὁποῖα αἱ ἰδιωτικὰ ἐπιχειρήσεις δι' ἀντιστοίχου ὕψσεως τῶν τιμῶν καλύπτουν, τοῦτο εἶναι βεβαίως γνωστὸν, καθὼς ἐπίσης γνωστὸν εἶναι, ὅτι αἱ κρατικοποιημένα αὐτὰ ἐπιχειρήσεις κοινῆς ὠφελείας — ταχυδρομεῖα, αἰθροδρομοί — δὲν δύναται ν' αὐξάνουν κατὰ βούλησιν τὰ τιμολογία τῶν.

Τὴν κοινωνικοποίησιν ἀπειλοῦν δύο εἰδῶν κίνδυνον, ἕξ ὧν ὁ πρῶτος προέρχεται ἐκ τῆς ἡδὴ κεκτημένης καπιταλιστικῆς νοοτροπίας τῶν ἐργατῶν και ὑπαλλήλων. Ὁ εἰς ἐκ τούτων συνίσταται εἰς τὴν τάσιν παντὸς ἀνθρώπου, ὅπως ἀτομικῶς βελτίωσιν τὴν θέσιν του εἰς βάρος τοῦ συνόλου, τάσιν παραθεθεῖσαν ὑπὸ τοῦ καπιταλισμοῦ εἰς τὸ στάδιον τοῦ ἐλευθέρου ἀνταγωνισμοῦ. Εἰς ἐποχὴν οἰκονομῶν — εἰς ἣν εὐρισκόμεθα χρονίως πλέον — τὸ κοινοβουλευτικὸν κράτος, πιεζόμενον ἐξ ὄλων τῶν πλευρῶν, παραλύει κατ' ἀρχὰς και καταλήγει εἰς ἐπιθάρυνσιν τῶν ὑπαλλήλων του κατόπιν. Τοῦτο προκαλεῖ τὴν ἐξέγερσιν τῶν ἐπιβαρυνόμενων, καταφευγόντων εἰς ὄλα τὰ μέσα συγχρόνου συνδικαλιστικῆς τακτικῆς και τέλος ὑποχωρεῖ τυχόν εἰς τὰς ἀπατήσεις τῶν ὑπαλλήλων, εἰς βάρος τοῦ συνόλου, ὅποτε τὰ δημόσια οἰκονομικὰ παρουσιάουν, κατόπιν ἐορτῆς βεβαίως, τὰς ζημίας και ὀδηγοῦνται εἰς ἀδιέξοδον. Διότι οἱ μισθοὶ ζητοῦν ἀπὸ τὸ Κράτος, ὅπως πληρῶν ἀπαίτησις μὴ δυναμείνας νὰ ὑπολογισθῶν, ἐλλείψει ὀργάνου καταλήλου. Τὸ κατὰλληλον τοῦτο ὄργανον εἶναι ἡδὴ — ὅπου συνεστήθησαν — τὰ «συμβούλια ἐπιχειρήσεων» (Betriebsräte), ἀποτελούμενα ἐξ ἐργατῶν κυρίως εἰς τὸν τόπον τῆς ἐργασίας τῶν. Τὰ συμβούλια ταῦτα ἀποτελοῦν τὴν βάσιν ἐνὸς «κοινοβουλίου ἐργασίας» ὄλων τῶν κλάδων, ὡς ἀποτελούμενα ἐξ ἐργατῶν ἐν ἐνεργείᾳ, ἐξ ἐργατῶν τῆς εὐκαιρίας και ἐξ ἀνέργων, οἱ ὁποῖοι ἀνταλλάσσουν γνώμας περὶ τῆς σχέσεως τῶν μισθῶν τῶν πρὸς τὰς προσφερομένας ὑπηρεσίας τῶν. Ἡ σημασία τῶν συμβουλίων τούτων, ὅτι δηλ. ἐργάζονται καθὼς λ. χ. αἱ διοικητικὰ ἐπιτροπὰς ἐνὸς συνεταιρισμοῦ καταναλώσεως, ὡς «ἐξατμισταί», ὡς ἀμοιβαία κριτικὴ και ἐξυψώσις τῶν αἰτημάτων, τὰ ὁποῖα οὕτω δὲν φθάνουν εἰς τὰς Ἀρχὰς και τὴν ἐπέμβασίν τῶν, ἀλλὰ ρυθμίζονται ριζικῶς, ἡ σημασία, λέγομεν, τῶν συμβουλίων τούτων, τὰ ὁποῖα ἐπιτυγχάνουν τὴν τόνωσιν τῆς αὐτοκυριαρχίας και αὐτοπειθαρχίας τῶν ἀσυγκρατήτων μαζῶν, εἶναι μεγάλη. Διότι ἐπιτυγχάνουν τὴν ἐξίσωσιν τῶν αἰτημάτων τῶν ἐπὶ μέρους ἐπαγγελματικῶν ὁμάδων, αἰτινες μονομερῶς, ἀνταγωνιστικῶς και ἀνάρχως ἐπιδρῶσαι ἐπὶ τοῦ παραλύσαντος κράτους, φέρουν ἀποτελέσματα εἰς βάρος τοῦ συνόλου τοῦ λαοῦ και αὐτῆς τῆς τάξεως τῶν μισθωτῶν.

Ὁ ἄλλος ἀπειλῶν τὴν κοινωνικοποίησιν κίνδυνος εἶναι ὁ ὑποδεικνόμενος ὑπὸ τῶν φιλελευθέρων και ἀντιμαρξιστῶν οἰκονομολόγων κατὰ τοῦ σοσιαλισμοῦ γενικῶς. Εἶναι τὸ ἐπιχειρημα, ὅτι εἰς τὸ σύστημα τῆς κοινωνικοποιήσεως ἢ δὲν θὰ ὑπάρξει διαβάθμισις μισθῶν, ὅποτε ἡ ἀπόδοσις ἐνὸς ἐκάστου χωριστὰ και συνειπῶς και τοῦ συνόλου θὰ εἶναι μικροτέρα, ἢ θὰ ὑπάρχη τοιαύτη, ὅποτε ἡ ἐντὸς τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος «πάλη τῶν τάξεων» μεταφέρεται εἰς τὰ διάφορα στρώματα τῶν ἐργαζομένων, τὰ διαβαθμούμενα ἀναλόγως τῆς μισθοδοσίας τῶν, ἐνὸς ἀντιθέτως εἰς τὸ καπιταλιστικὸν σύστημα, διὰ τῆς κινητοποιήσεως τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας, ἡ ἀπόδοσις εἶναι ἀσυγκρίτως μεγαλυτέρα.

Ἡ πείρα λ. χ. τῶν συνεταιρισμῶν καταναλώσεως δι-

δασκει, ότι άφ' ης ή δργανώσις λάθρη συγκεντρωτικόν χαρακτήρα και σχηματισή ή ομάς των «άνων», εις ταύτην μόν παρατηρείται φαβοριτισμός, άρρηθισμός, κατάχρησις έξουσίας, ματαιοδοξία και έχθροτης κατα έξεχουσών προσωπικοτήτων, εις δέ τά «κάτω» στρώματα όλα τά έλαττώματα των καταπιεζομένων, οϊον έγωιστικά έπιθυμια, άτομικαί έπιδιώξεις, δημοκοπία, υπερβολικά αίτήματα, αντί επάλλης των τάξεων συγκρούσεις μεταξύ των «άνων» και των «κάτω» υπαλληλικών στρωμάτων, έν όλοινησ τό δλον φαινόμενον άποτελει συνέχεια συγχρόνου άνωώμου εταιρείας. Τα τοιαύτα άποτελεσμάτα παρετηρήθησαν και πολύ παλαιότερον εις τά συνεταιρικά έργοσταςια, τά κατεχόμενα και διοικόμενα παρ' έργατών, των όποιων την άποτυχία σημειοι αυτος ουτος ο μαρξιστής ήγέτης Edward Bernstein εις τό κλασσικόν έργον του Die Voraussetzungen des Sozialismus. Μακράν της άρμονίας και άλλων ουτοπιών ή κοινωνικοποίησης άποκαλυπται ώς άντικρατικόν και θησιγενές πλάσμα.

Ώς αντίδοτα κατά τό κινδύνου τούτου έπροτάθησαν πολλά «λύσεις» μεταξύ των όποιων ή υπό του κ. Wilhelm, συνισαμένη εις την κοινήν άναληψιν έργων υπό διαφόρων έπιχειρήσεων, άλλα κειχωρισμένη εκτέλεσις (ούτως ώστε να δρα και τό καπταλιστικόν ψυχολογικόν έλατήριο του άτομικου κέρδους) και ή υπό του K. Wilhelm, ήτις συνισαται εις την δημιουργία ηγετικών προσωπικοτήτων και εις την δημοκρατικην — υπό την κοινωνικην έννοιαν — διαπαρωγήσιν των μαζών. Έκ της δργανωτικής εξέλιξεως της δημοκρατίας άναμνει πολλά ο τελευταίος ουτος των συγγραφεων λησμονών όμως την καταστρεπτικήν έπιώρασιν του κοινοβουλευτικού παρεμβιατικού κρατους, τό όποιον με τάς μονομερείς, άνάρχους και υπό την έπιώρασιν των κοινοβουλευτικών κομμάτων και ομάδων ένεργουόμενας παρεμβάσεις του εις την οικονομικην ζωήν άναστατώνει αυτην προκαλούν διαρκείς άνισότηας και συνεπώς και κοινωνι-

κάς διατάραχάς και συγκρούσεις, δξυτάτους ταξικους άγώνας και άγει την οικονομικην συγκρότησιν της κοινωνίας προς έξαρθρωσιν, τό δέ κρατος προς την διάλυσιν.

III

Τοιουτοτρόπως ή δλη κίνησις ύπέρ της κοινωνικοποίησης κατέληξεν άπλώς εις μίαν κοινωνικην μεταρρύθμισιν: εις τόν θεσμόν των «συμβουλίων των έπιχειρήσεων», εις τόν όποιον έδρε και τά όρια της, προσκόψασα περαιτέρω επί των άνωπερβλήτων δυοχειριών, τας όποιας άσαφώς, ως πάντοτε, σκεπτόμενοι σοσιαλδημοκρατικοί και δημοκρατικοί έγκέφαλοι δέν ησαν εις θέσιν να ίδουσι.

Ότι κατοπιν άπέμεινεν από την δλην κίνησιν ύπέρ της κοινωνικοποίησης είναι ή κοινωνική μεταρρύθμισις, ήτις διά της κατα τόν πολεμον, προσεγγίσεως των εργαζομενων προς την κρατικην έξουσίαν, διά της δεκαετους δέ οιακυβερνήσεως της Γερμανίας ίδίως παρά της σοσιαλδημοκρατίας, ήτις και έκτος της Άρχής ησκησε την έπιρροήν της έφ' όλων των κυβερνήσεων συνασπισμού, έφθασεν εις σημειον Ικανοποιητικόν. Αι πρό πολλού ώριμοι άπαιτήσεις της κοινωνικής μεταρρυθμίσεως έπετεύχθησαν. Όλαι αι καταπιεστικαί σκληροτητες της της σχέσεως του εργαζομένου προς τον έργοδοτήν παρεμερίσθησαν. Τα πρώτα Ιδανικά της εργατικής τάξεως έπραγματοποιήθησαν. Η θέσις της ως παραγωγού έξυψώθη. Διοτι ή «κοινωνικοποίησης» ύπήρξεν ιδέα άσαφής, άνευμάστιος και συγκεχυμένη. Πρώτη η σοσιαλδημοκρατία ευρέθη ένώπιον αυτης χωρις πρόγραμμα. Έκπληκτος ή σοσιαλδημοκρατία πρό της τύχης, πού έφερεν εις χείρας της την έξουσίαν και μοιρολατρικώς διατεθειμένη έναντι της κοινωνικής εξέλιξεως, την όποιαν έθεώρει μαρξιστικώς «αυτόματον», ευρέθησ εις την έξουσίαν, παρητήσιν πρώτη της «κοινωνικοποίησης». Ίδωμεν τώρα τί θα πράξουν οι Άγγλοι Έργατικοί.

Α.—

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ: 1) Η Έλλάς ως Ίδέα, ο πόλεμος και οι Ίδεολογίες. 2) Το πνεύμα του Νεοελληνισμού και ή τροπή των καιρών. Άθήναι 1945.

Όσο κράτησε ή κατοχή στην Έλλάδα, ο Ίωάννης Θεοδωρακόπουλος δέν μίλησε καθόλου. Λίγοι μπόρεσαν να έρμηνεύσουν τότε την σιωπή του. Ο, περισσότεροι μας θέλαμε να τον ίδουμε μαζί μας, στην άγαρα των συνθημάτων, της έπιφανειακής πολιτικής και της σοφιστεμένης λογοτεχνίας πού έρμήωνε, πλάι στους κατακτητές, δλον τον καιρό της δουλείας, από τη μιαν άκρια ως την άλλη την Έλλάδα. Σήμερα όμως, με τά δυο πρώτα έπειτα από την άπελευθέρωση δημοσιεύματά του, καταλαβαίνουμε όλοι μας πώς μέσα στή σιωπήν εκείνη πλαθότανε ένας βαθύτατος λόγος, ο λόγος του πνευματικού άνδρός πού, ξεπερνώντας τά έπιφανήσμενα της Ιστορίας και τά τραγικά έπεισοδια, κατεβαίνει ως τις ρίζες τους για να άντλήσει μέσα από κει τό γόνμά τους και τη λύτρωσή μας. Ο λόγος του τώρα άνάμεσά μας, σε μιά στιγμή της Ιστορίας μας πού ο πάταγος των συνθημάτων και ο πολτός των λέξεων καλύπτουν όλο και περισσότερον την άκοή και την ψυχή των ανθρώπων, προβάλλεται μεστός άπέ πνευματικα νοήματα και πνευματικόν άνορισμό, θεμελιώνοντας έτσι τον όικο, πού θα μπόρεσει να στεγάσει κάποτε την ως τά τώρα άστεγη και άνευμάτιστη ζωή μας.

Τό πρώτο από τά δυο δημοσιεύματά του έχει για θέμα του την Έλλάδα της Άλβανίας, της κατοχής και του έμφύλιου πολέμου, πού ο Ίωάννης Θεοδωρακόπουλος δέν τά είδε μόνο στην δλότητά τους, άλλα έχει τώρα και την παληκρια να τά λέει με τό πραγματικό τους όνομα. Όστερα από την Άλβανία, πού ο λαός μας την κέρτισε με την παρουσία στην ψυχή του των Ιστορικών του παραδύσεων και ένός ο ίδιος αυτός λαός, με την παρουσία των ίδιων αυτών άποθεμάτων στην ψυχή του, κρατούσε ήρωικά τό μαρτύριο της κατοχής, σοφιστεμένοι πολιτικάντηδες, διανοούμενοι και λογοτέχνες άρχισαν να τον κλονίζουν άνάμεσά του, «κακός πόλεμος», την παλη των τάξεων. Άναζητώντας ευκαλους όπαδους γύρισαν στους νέους και προβάλλοντάς τους από τη μιá μεριά τό δράμα μιας εϋδαιμονιστικής μελλομένης ζωής, καπηλεύοντας από την άλλη, την Ιστορική παράδοση του Έυσιους, άρχισαν να τους κερδίζουν με την πολιτική τους. Το αποτέλεσμα στο τέλος ήταν πώς έν όνόματι μιας Ίδεολογίας πού ούτε οι συνθήκες του τόπου μας την δικαιολογούν, ούτε είναι ανθρώπινη, ούτε και έπρεπε να εισθάλει τότε πού εισέθαλε, σφάχτηκαν χιλιάδες Έλληνες και ή Έλλάδα άτιμώθηκε μπροστά στην Ιστορία της και μπροστά στην κρίση των άλλων ελεύθερων εθνών. Της τραγώδιας τούτης την εδούνη την ύπέχει άκέραιη ή λεγόμενη πνευματική και πολιτική ήγεσία του Έθνους, πού ξεριζωμένη καθώς βρέθηκε από την

καρδιά του λαού της, όταν δέν δημιουργούσε την προπαγάνδα και τη σφαγή, τις ύποθηθεύσε με τη θειλία της η την άμάθιά της.

Η άνόρθη τούτη τοποθέτηση των γεγονότων, πού ζήσαμε τό τελευταία χρόνια στην Έλλάδα, συνδέεται με πληθος άλλες ειδικότερες παρατηρήσεις, ιδιαίτερα όμως με τό αίτημα της παιδείας του Έθνους, πού άν δέν ήταν σοφιστεμένη, άμυθη και άρριξη, τίποτε δέν θα γινόταν από όσα έγιναν εις βάρος του λαού μας και τις Ιστορίας του. Στο αίτημα αυτό είναι αφιερωμένη ή δεύτερη μελέτη «Τό πνεύμα του Νεοελληνισμού και ή τροπή των καιρών» πού ή πυκνότητα και ή βαθύτητα της την άνωκώων άξια σε καταστατικό χάρτη του νεοελληνικού πολιτισμού μας. Όπως σε κάθε γνήσια ψυχή, τό αίτημα της παιδείας τίθεται και εδώ όχι από περιέργεια ή από πολιτικολογία, άλλα από τη λαχτάρα της άληθιμένης και τίμιας ζωής του Έθνους. Πώς θα μπόρεσει από δω τουλάχιστον και πέρα ή Έλλάδα, και μάλιστα μέσα στή θύελλα της έποχής μας, να κρατηθεί άρτιωμένη, καί στερεή, δίχως να παρασυρθεί από τους άνεμους των Ίδεολογιών πού την κυκλώνουν άπ' όλοσθε; Το πλατωνικό τούτο ερώτημα ένέχει μέσα του και την άπάντησή του: Ο Έλληνισμός πρέπει να συνειδητοποιήσει την Ιδιομορφία του και την Ιστορική του μοίρα. Όσο όμως είναι εύκολο να ειπωθεί ο λόγος αυτός, τόσο είναι δύσκολο να γίνει έργο και πράξη, γιατί καθώς ο Έλληνισμός έχει άναπτυχθεί πολυδιάστατα μέσα σε τόπους και χρόνους, ότε μοσχομυσιτεί είναι εύπρόσιτος είναι. Για την κατανόηση της αυτότελειας και της άτομικής του μοίρας, περισσότερο από την περιέργεια του νοού η την άθροιστική δεξιότητα του έπιστήμονα συλλέκτη, χρειάζονται να υπάρχουν στον μελετητή άμεσα δεδομένα βιώματα. Άντλώντας από τέτοια βιώματα μέσα από την ίδια του τη ζωή και από την Ιστορική πορεία της Έλλάδας, ο Ίωάννης Θεοδωρακόπουλος όριζει ως «Έλληνική σχεδία του βίου» την ελεύθερη προσωπικότητα και άναλυστικα έπειτα την σχεδία τούτη στα φυσικά και στα Ιστορικά στοιχεία πού τη δημιούργησαν, όριζει τά αίτήματα της μελλομένης ζωής μας. Άνάλυση των αίτημάτων αυτών δέν χρειάζεται γίνει εδώ, γιατί ο άνευμάστιος θα τά βρει στο ίδιο τό βιβλίο του Θεοδωρακόπουλου. Έκείνο μόνον πού πρέπει γενικότερα να υπογραμμιστεί είναι ή ανεξάρτητη και πηγαία σκέψη του συγγραφέα. Ο Ίωάννης Θεοδωρακόπουλος δέν έρχεται να κάνει τον προφήτη δέν έρχεται να μας μεταγαγάγει εδώ σοφίες πού βρήκε με τη φαντασία του ή πού άντέγραψε από ξένες βιβλιοθήκες δέν έρχεται καν να κάνει τον πρωτότυπο. Με γλώσσα άπλή και σεμνή, έλληνική στή σύθεσή της όπως είναι έλληνική και ή σκέψη του, έρχεται και μäs μιλάει για τόν ίδιο τόν έαυτό μας, για τά κοινά, λιτά στοιχεία πού συνιστούν τό πνεύμα της Ιστορίας μας και πού έχουν τη δύναμη να μäs κρατήσουν ζωντανούς μέσα στην έρήμωση πού σκορπούν τριγύρω μας οι ήπειρωτικές Ίδεολογίες ο σοφιστεμένοι πράχτορες και ή καμψη των καιρών. Γι' αυτό και ή έργασία του δέν είναι άπλώς «έργασία», άλλα κανόνας ζωής.

ΒΑΣ. ΛΑΟΥΡΔΑΣ

ΞΕΝΟΦ. ΖΟΛΩΤΑ: 'Η 'Ελλάς πρέπει νά γίνη βιώσιμος, 'Α θήνα 1945.

Ο πρόβλημα της οικονομίας της 'Ελλάδος δέν είναι όπως νομίζουν μερικοί, από εκείνα πού λύονται διά της έξωθεν βοήθειας ή διά της κινητοποιήσεως του παραγωγικού μηχανισμού ή διά της καταστρώσεως και εφαρμογής ενός προγράμματος κοινωνικοποιήσεως. Πέραν των δημοσιολογικών και νομισματικών ζητημάτων καθώς και της δικαιότερας κατανομής του εισοδήματος, προβάλλει πάντοτε άμείλικτον τού παθητικών και άγωνιώδους έρώτημα εάν και κατά πόσον ή 'Ελλάς ως οικονομική μονάδα, άσχετος οικονομικού συστήματος, δύναται νά ζήσῃ. Είς τού έρώτημα αυτό πού άλλοι διά λόγους άδυναμίας και άλλοι διά λόγους πολιτικούς άφίλου άναπάντητον, άπαντᾷ ο καθηγητής Ζολώτας εἰς τήν σύνοτον αλλά και έξαιρετικῶς διαυγή μελέτην του υπό τόν ως άνω τίτλον.

Όταν πρῖν από τόν πρώτον παγκόσμιον πόλεμον ὑπῆρχε έλευθερία κυκλοφορίας ανθρώπων καί άγαθῶν, τῷ 'Ελληνικῶν πρόβλημα, τῷ ἴδιον άκριβῶς τρωμένον τῶν ἀναλογιῶν ὡς ἐκ τοῦ μικροτέρου πληθυσμοῦ καί τῆς πλείον περιωρισμένης ἐκτάσεως γῆς, δέν ἐτίθετο κατά τρόπον ὀξύν. Παραυσιόσθη πολῦ ὀξύτερον μετὰ τῷ κλεισίμῳ τῶν συνόρων εἰς τὰς μετακινήσεις τῶν ἀνθρώπων καί τήν συσῶρευσιν ὀλοκλήρου σχεδόν τῷ πληθυσμοῦ διασποράς τῶν ἀκτῶν τοῦ Αἰγαίου, τοῦ Εὐξείνου καί τοῦ χώρου ζωῆς τῆς νοτίου Ρωσίας εἰς τῷ 'Ελληνικῶν Κράτος τῶν ὁρίων τοῦ 1923. 'Ανατιρητήρας, ἡ ἔντασις τῆς παραγωγικῆς προσπαθείας τῆς χώρας καί ἡ ἀνάπτυξις τῶν βιομηχανιῶν ἐπέτρεψε τήν διαβίωσιν τοῦ πληθυσμοῦ εἰς ἐπίπεδον ἀπλῶς ἀνεκτόν ἀλλά τῷ ἑλληνικῶν πρόβλημα παρέμεινε ἀκέραιον. Αἱ καταστροφῆς τοῦ πολέμου καί ἡ οικονομική ἀπογύμνωσις τῆς χώρας ἀπό τούς κατακτητῆς παρουσιάζουν σήμερον τήν 'Ελλάδα τῶσον καθημαγμένην, ὥστε εἴναι ἔλαττωσις ἡ βοήθεια τοῦ ἐξωτερικοῦ ὁ ἤδη ἐλάττωσις ἀπό τήν πείναν καί τῶς στερήσεις πληθυσμῶς θά ἐβάδιζε πρὸς ἐξουθένωσιν. 'Αδυσώπητον καί πιεστικώτερον διογράφεται συνειπῶς καί πάλιν τῷ μέγα ἐρωτηματικῶν εἴναι καί κατά πόσον ἡ 'Ελλάς ὡς αὐτῶντατος οικονομική, κρατική ἀκόμη καί φυλετική μονάδα εἶναι βιώσιμος.

Χώρα κατ' ἐξοχήν ἐπιβίσιμος, γεωργοεμπορευσιακή καί ἐμπορευσιακή, ὑπῆρξε ἀνεκῶθεν προωρισμένη ἀπό τήν φύσιν διὰ τήν ζῶην ἐν διασπορᾷ εἰς τόν χῶρον συνδέσεως τῶν τριῶν ἡπειρῶν τοῦ παλαιοῦ κόσμου καί ἰδίως τῶς περιοχᾶς τῆς 'Ανατολικῆς Μεσογείου καί τοῦ Εὐξείνου. 'Από γεωοικονομικῆς ἀπόψεως, διὰ τῶν ἀκτῶν τοῦ Αἰγαίου καί τοῦ βαλκανικοῦ κορμοῦ τῆς συνδέεται πρὸς τήν Μεσοεὐρωπαϊκὴν ἀλλά ὡς περιοχὴ κατοικίας καί δράσεως Ἀντικῆ εἰς τήν Μεσόγειον. 'Από γεωπολιτικῆς ἀπόψεως ὀφίσταται τὰ μειονεκτήματα τῶ ἀσθενῶς ἡπειρωτικοῦ κορμοῦ τῆς, τοῦ ὕψηλο συντελεστοῦ πίεσεως τῶν συνόρων τῆς ὡς ἐκ τοῦ μεγάλου τῶν μήκους καί τῆς αὐθόουσις πίεσεως τῆς οὐρανοῦς δυναμικότητος. 'Η διάρθρωσις πάντως τῆς ἑλληνικῆς οικονομίας εἶναι τοιαύτη—ἰδιουτυπία τοῦ εἰσόδου, μονοκαλλιέργεια ὡς πρὸς τήν ἐξαγωγήν προϊόντων, περιορισμένη δυνατότητα παραγωγῆς γεωργικῶν εἰδῶν, δυσμενεῖς προϋποθέσεις διὰ τήν μεγαλύτεραν ἐκβιομηχανίαν ὡς ἐκ τῆς ἀκαταστάτου τάσεως τῶν βιομηχανιῶν τῶν προηγουμένων οἰκονομιῶν πρὸς τήν ἀμείλικτον διεθνή ἐπιλογήν τῶν εὐνοικωτέρων ὄρων—καί ἡ συσῶρευσις τοῦ πληθυσμοῦ τῶσον μεγάλη ἔν σχέσει πρὸς τῶς καλλιερρηγίμους ἐκτάσεις, ὥστε οὐδέποτε αἰσιόδοξος πρόβλεψις μετὰ τῷ διαρρεῦσαν χρονικῶν διάστημα ἀπὸ τῆς μικρασιατικῆς καταστροφῆς καί τήν κτηθείσαν πείναν νά εἶναι παρακινδυνευμένη.

'Αφίνοντες κατά μέρος τῶς δυνάμεις νά προέλθουν ἐκ τῆς ἐντάσεως τῶν φυλετικῶν μας δυνάμεων καί τῆς εἰς ὅλους τούς τομεῖς τῆς παραγωγικῆς μας δραστηριότητος ἀκρητοτέρας ἐργασίας προκαιροῦς βελτιώσεις, δύναμεθα νά εἴπωμεν ὅτι μετὰ τῷ πέρασμα τοῦ χρόνου καί ἐφ' ὅσον ἀπολέσθῃ ὁ πάγιος φυσικός χῶρος ἐγκαταστάσεως καί ἐξαπλώσεως τοῦ ἀμφιβίου ἑλληνικοῦ στοιχείου εἰς τήν εὐρασιατικὴν περιοχὴν τῆς Μεσογείου, χῶρος ζωῆς, πηγὴ πλοῦτου, παράγων ἀναπτύξεως ἐμπορίου καί στήριγμα τῆς ναυτιλίας, ἡ οικονομική ἀνεπάρκεια τῆς 'Ελλάδος θά γίνεται περισσώτερον αἰσθητή. 'Ορθότατα ἄρα θέτει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὁ κ. Ζολώτας τῷ ἑλληνικῶν πρόβλημα ὡς πρόβλημα δυσαναλογίας μεταξύ εἰσόδου καί πληθυσμοῦ.

'Ο συγγραφεὺς δέν δέχεται ὅτι ἡ ἑλληνικὴ οἰκονομία εἶναι δυνατόν νά γίνη αὐτοσυντήρητος, δηλαδὴ νά ἀποκτήσῃ ἐπάρκειαν εἰσοδήματος ἐν τῶς τῶν ὁρίων τῆς συνθήκης τῆς Λωζάνης. Διὰ σειρᾶς ἀκλονήτων ἐπιστημονικῶν δεδομένων καταδεικνύει τούς δυσμενεῖς ὄρους τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας, τῷ χαμηλῶν κατά συνέπειαν βιωτικῶν ἐπίπεδον τοῦ 'Ελληνος. Ἰδίᾳ ἐν συγκρίσει πρὸς τούς ὄρους τῆς οἰκονομίας ὅχι μόνον τῶν προηγουμένων Εὐρωπαϊκῶν Κρατῶν ἀλλὰ καί ὅλων τῶν ὁμόρων καί ὅν τῶν οἰκονομιῶν τῆς Τουρκίας, τῆς Γιουγκοσλαβίας καί τῆς Βουλγαρίας. 'Η 'Ελλάς δέν δύναται νά ἐξέλθῃ ἀπὸ τῷ οἰκονομικῶν ἀδιέξοδον οἰαοῦσθετε καί εἴναι καταβάλλῃ προσπάθειαι διὰ νά ἐξουδετερώσῃ τούς δυσμενεῖς φυσικούς ὄρους παραγωγῆς ἢ διὰ νά δημιουργήσῃ ἀξίαν λόγου ἐξαγωγῆς βιο-

μηχανίας. Καί κατ' αὐτὴν ἀκόμη τήν περίοδον 1923—1939, παρά τῆν ἀκάματον ἐργατικότητα ὀλοκλήρου τοῦ πληθυσμοῦ τῆς καί ἰδίως τῶν προσφύγων, παρά τῶς ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐνισχύσεις διὰ δανείων καί διὰ εἰσορῆς κεφαλαίων 'Ελλήνων πού ἐπαλινδύσθησαν, παρά τῶ εἰσοδήματα τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας, τὰ ἔσοδα ἐκ περιηγητῶν ἢ τὰ μεταναστευτικὰ ἐμδάματα, τὰ κατὰ κεφαλὴν ἔθνικῶν εἰσοδήμα παρεμεινε στάσιμον, ὡς ἐκ τῆς ἀδείψεως τοῦ πληθυσμοῦ.

'Ἐξ ἄλλου, δέν ἐπιτρέπεται νά προτείνεται ὡς φάρμακον ἡ ἐλάττωσις τῶν γεννήσεων, ὡς ὑποστηρίχθη ἐν 'Ελλάδι ὑπὸ ὠριαμένον κύκλων, ὅχι μόνον ἐπειδὴ τοῦτο ἀποτελεῖ λύσιν ἀρνητικὴν, ἀντιοικονομικὴν καί ἀνεπιβίσιμη ἀλλὰ καί διότι ἡ ὕψισταιμένη ἤδη φυλετικὸδυναμικὴ ἀνισορροπία τῆς ἑλληνικῆς περιοχῆς ἐναντι τοῦ τομέως τῶν Σλαβῶν θά καθίστατο ἀφόρητος. 'Ἐν παρόδῳ εἰρήσθη ὅτι καί αὐτὴ ἀκόμη ἡ πολυάνθρωπος Ρωσία ἀκολουθεῖ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἔντονον πολιτικὴν ἀδείψωσις τῶν γεννήσεων, μολοντῶ ἡ ρωσικὴ γεννητικότης εἶναι ἀπὸ τῶς ὑψηλοτέρας τῷ κόσμῳ. 'Αλλὰ καί ἡ μεταναστευσις ὡς λύσις τοῦ ἑλληνικοῦ οἰκονομικοῦ προβλήματος εἶναι ἀπορητιπία καί ὀρθῶς ὁ κ. Ζολώτας ὑποστηρίζει ὅτι θά ἦτο ἀποδεκτὴ μόνον ὡς δευτερεύουσα λύσις καί ὑπὸ τῶν ἀπαράτητων ὄρων τῆς πραγματοποιήσεως τῆς ἐν τῶς τῷ φυσικῷ χώρῳ διασποράς τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου εἰς τήν 'Ανατολικὴν Μεσόγειον, ἀπὸ ὅπου ἐξερριζώθη μέγα τμήμα τοῦ σήμερον ἐν τῶς τῶν 'Ελληνικῶν αὐτῶν διαβιούτων πληθυσμοῦ.

Τὸ συμπέρασμα τῆς ὡς ἄνω μελέτης προβάλλει οὕτω ἄφ' ἑαυτοῦ: κυρία λύσις τοῦ 'Ελληνικοῦ προβλήματος, ἀπομένει ἡ ἐξασφάλισις εἰς τῶν 'Ελληνικῶν λαὸν ἐπαρκούς ἐδαφικῆς ἐκτάσεως, φυσιολογικῶν ἐδαφικῶν ὑποβάθρου, πρὸς ἀποκατάστασιν ἰσορροπίας μεταξύ πληθυσμοῦ καί ἐδάφους. Μόνον ἐπαρκῆς ἐκτασις εὐφόρου ἐδάφους θά ἐξασφάλιζε εἰς τόν 'Ελληνικῶν πληθυσμὸν κατὰ τῶς ἐπερχομένης γενεᾶς φυσικούς ὄρους παραγωγῆς ἀναλόγους πρὸς ἐκεῖνους πού ὄφιστανται εἰς τὰ περιβάλλοντα ἡμᾶς κράτη καί συνειπῶς ἕνα ἐπίπεδον ζωῆς ἀνεκτόν. Εἶναι ἀδύνατον νά ἀμφισβητηθῇ ἀπὸ καλῆς πίστεως συζητήτην ἡ ἀδήριτος λογικὴ τοῦ συμπεράματος. 'Εάν καί κατὰ πόσον δύναται νά ἐφαρμοσθῇ μία τοιαύτη λύσις ἀποτελεῖ ζήτημα πολιτικῶν ἀλλ' ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι τὸ νόσημα τῆς 'Ελλάδος εἶναι ὀργανικὸν καί ἡ οἰκονομική καί πολιτικὴ κακοδαιμονία τῆς χώρας ἔχουν τῶς ρίζας τῶν εἰς τὸ βραχίον ἐιδικῶν μειονεκτημάτων τῆς ἐλλείψεως ἐδαφικοῦ χώρου ἀξίου νά ἐξασφαλισθῇ εἰς τόν καταπονημένον πληθυσμὸν ἀνθρωπίνον βιωτικὸν ἐπίπεδον.

Αἱ ἐπιδιώκόμενα καί ἐν 'Ελλάδι κοινωνικὰ μεταρρυθμίσεις καί ἡ ἐπιβλαπενὴ ἀλλαγὴ τοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος, πενήχρα νομίζομεν θά ἀπέδιδαν ἀποτελέσματα ἐφ' ὅσον ἡ διανομὴ τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος προϋποθέτει τήν ὑπαρξιν κοινωνικοῦ εἰσοδήματος ἀξίου λόγου, τοιοῦτον εἶναι ὅτι τῶς σημερινὰς μετὰ τήν πολεμικὴν θύελλαν προϋποθέσεις τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας καί τήν προβληματικὴν βιωσιμότητα τῆς χώρας δέν εἶναι δυνατόν νά ὑπάρξῃ. 'Αποτελεῖ συνειπῶς συμφέρον ὅλων τῶν 'Ελλήνων ἡ ἐξασφάλισις ἐδαφικοῦ ὑποβάθρου καταλλήλου νά διασθῆναι τὸν ἀδανῶμενον πληθυσμὸν εἰς τῶν μακροχρόνιον διαδρομῆν τοῦ γένους. 'Η ἐπιρριφθεῖσα παρά τινων μοιφή ἐναντίον τῶν ὑπὸ τοῦ κ. Ζολώτας ὑποστηριζομένων ὡς σχετιζομένων πρὸς τήν γεωπολιτικὴν θεωρίαν τοῦ ζωτικῶν χώρου τοῦ Haushofer καί τῶν σὺν αὐτῷ εἴτε προέχεται ἀπὸ στοιχειώδη ἀγνοίας εἴτε ἀπὸ λόγους πολιτικῶς μηδεμίαν ἔχοντας σχέσιν πρὸς τήν ἐπιστήμην.

Εἶναι ὅμως παράδοξον νά καταπολεμῆται ἡ ἰδέα τῆς διευρύνσεως τοῦ ἐδαφικοῦ ὑποβάθρου καί τῆς ἀποκτήσεως ἐδαφῶν, πού κατοικοῦντο μέχρι πρό ὀλίγων ἐτῶν ἀπὸ 'Ελλήνων καί ἀπέτελλον ἀπὸ αἰῶνων τόν χῶρον ζωῆς καί δράσεως τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, ἐδαφῶν πού θά ἐβίδαν τροφήν εἰς τόν λαὸν καί θά ἀπέτελλον ἀσφαλεῖς βάσεις εἰρηκῆς ἐξελίξεως τοῦ ἀδανῶμενον πληθυσμοῦ καί ὑπάρξεως ἐπαρκούς κοινωνικοῦ εἰσοδήματος. 'Αποτελεῖ δὲ κατάφορον ἀντινομίαν νά κατακρίνεται ἡ ὀργανικὴ αὐτὴ λύσις τοῦ τραγικοῦ γεωοικονομικοῦ προβλήματος μας ἀπὸ ἐκείνου ἀκριβῶς οἴτινες εἰς τῶ ἔθνικῶν πλαίσιον ὑποστηρίδουν τήν, δι' οὐδὴποτε ἔστω μέσου, ἄμεσον ἐξασφάλισιν τῆς κοινωνικῆς ἐνισότητος καί τήν δικαίαν διανομὴν τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος. 'Ἐφ' ὅσον ὅλοι δεχόμεθα κατ' ἀρχὴν τήν ἀνάγκην τῆς ἀλλαγῆς τοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος καί τῆς δικαίας διανομῆς τοῦ πλοῦτου, δηλαδὴ τῷ ἀξίωμα τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης εἰς τῶ ἔθνικῶν πεδίων, δέν εἶναι λογικὸν ὅπως τὸ ἴδιον ἀξίωμα ἐφαρμοσθῇ καί εἰς τὸ διεθνῆς πεδίων; Δέν εἶναι δίκαιον νά γίνη τῶρα, πού ἡ παγχῆ 'Ελλάς ἐθυσιάσθη καί εἶναι νικητρια καί ἄλλοι πλοῦσοι γέγονες οὐδὲν πρόσφερον ἢ ἐβλάψαν τήν συμμαχικὴν ὑπόθεσιν, ἕνα εἶδος ἀναδασμῶ τῶν ἐδαφῶν τῆς βαλκανικῆς περιοχῆς; Τὸ ἀξίωμα τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης δέν ἰσχύει καί ἡ ἐφαρμογὴ του δέν πρέπει νά ἐπιδιώκεται προκειμένου περὶ κρατῶν;

Κ. ΚΑΡΑΝΙΚΑΣ

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ
ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΦΗΡΜΟΣΜΕΝΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗΣ

Γραφείον: ΟΜΗΡΟΥ 8, ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ Κ. ΚΑΚΟΥΛΙΔΗ • Τηλ. 31-703

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ε. ΛΕΜΠΕΣΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ε. ΛΕΜΠΕΣΗΣ: Ἡ ἐπαναστατικὴ μάζα (μὲ ἰδιαιτέραν ἐξέτα-
σιν τοῦ ΕΑΜ).

HENRY DE MAN: Δημοκρατία καὶ ἰσότης.

JAMES BURNHAM: Ἡ θεωρία τῆς προλεταρικῆς ἐπαναστά-
σεως.

WERNER SOMBART: Ψυχολογία τῶν σοσιαλιστῶν διανοητῶν.

ΒΑΣ. ΛΑΟΥΡΔΑ: Ἡ παρακμὴ τῆς ἀρχαϊκῆς ἀριστοκρατίας.

ALFRED ZIMMERN: Ἡ πολιτικὴ σκέψις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Ι. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ: Ἡ ἐξωτερικὴ μας πολιτικὴ.

Γ. Π. ΚΟΥΡΝΟΥΤΟΥ: Ἱστορικαὶ ἔρευναι καὶ συγγραφεῖς.

Κ. Δ. ΚΑΡΑΒΙΔΑ: Λογία παράδοσις καὶ δημοτικισμός.

Ε. Π. ΦΩΤΙΑΔΟΥ: Ὁ τελευταῖος τοῦ Εἴκοσιένα (Βλαχο-
γιάννης).

Θ. ΤΖΩΡΤΖΑΚΗ: Ὁ θεμελιωτὴς τοῦ Ἑλληνικοῦ συνεργατι-
σμοῦ (Ἰασεμίδης).

Δ. ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗ: Τὸ Πανεπιστήμιον καὶ ὁ Τύπος.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΜΑΖΑ (ΜΕ ΙΔΙΑΙΤΕΡΑΝ ΕΞΕΤΑΣΙΝ ΤΟΥ ΕΑΜ)

Υπό Ε. ΛΕΜΠΕΣΗ

3. 'Η σύνθεσις τῆς μάζης. (Τὸ «προλεταριάτον»)

ΤΟΣΟΝ εἰς τὰς θεωρίας, αἰτινες δὲν ἐξετίμησαν κατὰ τὸν πραγματικὸν αὐτοῦ ρόλον τὸν κοινωνικὸν διαφορισμὸν καὶ τὸ ἐκ τούτου προκύπτον «ταξικόν» σχῆμα τῆς κοινωνίας, ὅσον καὶ εἰς τὰς θεωρίας, αἰτινες ἀνεκήρυξαν τὸ ταξικὸν τοῦτο σχῆμα ὡς «οἰκονομικῶς» προσδιορισμένον ἢ ὡς περιλαμβάνον ἐν ἑαυτῷ ἅπασαν τὴν κοινωνικὴν ζωὴν, ὁ ἀντικειμενικὸς καὶ ἰσοδύναμος πρὸς τὴν ὁμάδα χαρακτηρ τῆς μάζης ἠγνοήθη.

Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὰς πρώτας παρέλκει νὰ ἐπανέλθωμεν, μεθ' ὅσα εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον ἤδη περὶ τοῦ κοινωνικοῦ διαφορισμοῦ εἶπομεν. Θεωρία ἀγνοοῦσαι ἢ ὑποτιμῶσαι τὸν βασικὸν νόμον ὑπάρξεως καὶ κινήσεως τῶν κοινωνιῶν, τὸν νόμον τοῦ διαφορισμοῦ, εἶναι ἀδύνατον ν' ἀξιῶσιν καὶ τὴν παραμικρὰν ἐπιστημονικότητα. Τὸ χάος τῶν ἐννοιῶν καὶ τῶν συναρτήσεων, τὸ ὅποιον τὰς διακρίνει, ἀποτελεῖ τεκμήριον ἀμάχητον τῆς ἐπιστημονικῆς ἀδυναμίας τῶν ἰδρυτῶν τῶν, διότι τὸ χάος αὐτὸ ὄχι μόνον δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν κοινωνικὴν πραγματικότητα, ἤτις πᾶν ἄλλο εἶναι ἢ χάος, ἀλλ' ἀντιστρατεύεται πρὸς πᾶσαν ἐκδήλωσιν τῆς ζωῆς, ἣτις ἀποτελεῖ ἀντιθέτως μοναδικὸν σύστημα παραδειγματικῆς τάξεως. Τὸ ὅτι ἀντιστρόφως οἱ χαώδεις οὗτοι ἐγκέφαλοι ἀποδίδουν εἰς τὴν πραγματικότητα τὸ χάος αὐτό, τὸ ὅποιον εὐρίσκειται ἐντὸς τῆς κεφαλῆς τῶν, τοῦτο εἶναι ἴσως φυσικὸν πρόσχημα τῆς προσωπικῆς τῶν ἀνεπαρκείας.

Ὡς πρὸς τὸν μαρξισμὸν ὅμως, ὅστις ἐν ἀρχῇ χειρονομήσας ἐπιστημονικῶς, προετίμησεν εὐθὺς ἀμέσως νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ἐπιστήμην, διὰ νὰ καταστῇ κοινωνικὴ «θεωρία» μίαν ἀνερχομένης «τάξεως», τὸ ζήτημα εἶναι πολυπλοκώτερον.

Ἡ οἰκονομικὴ ἔννοια τῆς κοινωνικῆς τάξεως εἶναι ἢ κοινὴ αἰτία δύο μαρξιστικῶν παραπλανήσεων: πρῶτον τοῦ ὅτι δὲν συνελήφθη ἡ πραγματικὴ — φυσικο-κοινωνικὴ — ἔννοια τῆς κοινωνικῆς «τάξεως», δηλαδή ὁ μᾶδος, ἀλλ' ἀντιθέτως παρουσιάσθη ἀνυπόκροτον καὶ ἀκατανόητον φάσμα αὐτῆς, (τὸ ὅποιον βεβαίως μόνον ὡς φάσμα ἢ το δυνατόν νὰ «ἐκλειψῇ», παραχωροῦν τὴν θέσιν του εἰς «ἀταξικὴν κοινωνίαν»). Δεύτερον ὅτι ἡ αὐτὴ οἰκονομικὴ ἔννοια τῆς κοινωνικῆς «τάξεως» καὶ τῆς ἐκ ταύτης προκυπτούσης ἐξαιρετικῆς δυναμικότητος τοῦ προλεταριάτου (ὡς ἔχοντος εἰς τὰς χεῖρας του τὰ μέσα παραγωγῆς), ληγοῦσης δὲ εἰς μίαν πρωτοφανῆ «ἱστορικὴν ἀποστολήν», — οὐδένα ἄλλον ἄφημεν διὰ τὴν ὑπαρξίν κοινωνικοῦ σώματος, τὸ ὅποιον ὄχι μόνον καταφάρως δὲν ἦτο κοινωνικὴ «τάξις», ἀλλὰ καὶ ἀντιστρατεύετο δι' ὅλων τῶν δυνάμεων του καὶ δι' ὅλων τῶν ἰδιοτήτων του κατὰ πᾶσιν κοινωνικῆς τάξεως, ἦτοι κατὰ τῆς ἐννοίας αὐτῆς. Τὸ κοινωνικὸν τοῦτο σῶμα ἦτο ἀκριβῶς ἡ μάζα.

Ἄλλ' ἂν ἐπισημῶς καὶ ἐν τῇ «θεωρίᾳ» ὁ μαρξισμὸς οὐδαμῶς ἀξιῶσιν προσοχῆς τὸ κοινωνικὸν τοῦτο σῶμα, διὰ τὸ ὅποιον οὐδεμίαν θέσιν ὑπάρχει εἰς τὸ σύστημά του, — ἀντιθέτως ἢ πραγματικῶς, πολὺ εὐρύτερα τῶν ταξικῶν θεωριῶν, εἰσήγαγεν αὐτὸν διὰ τῆς πράξεως, ὅτι ἐξέβαλεν οὗτος ἐκ τῆς θεωρίας. Ἀντιθέτως πρὸς τὰ «θεωρη-

τικά», εἰς τὰ ἐμφανῶς πολιτικὰ ἔργα τοῦ μαρξισμοῦ γίνεται περὶ μάζων εὐρύτατος λόγος. Αὐτὸς οὗτος ὁ Μαρκξ καὶ μετ' αὐτὸν πάντες οἱ θεωρητικοὶ τοῦ κομμουνισμοῦ 2, ἀναγορεύουν ἐμμέσως ὅλα τὰ παρ' αὐτῶν χαρακτηριζόμενα ὡς «φάσματα» τοῦ λαοῦ καὶ τῆς μάζης, ὅσονδήποτε καὶ — ἂν εὐνοήτως — ἀποφεύγουν νὰ συλλάβουν ἐπιστημονικῶς τὴν πραγματικὴν κοινωνικὴν αὐτῆς θέσιν εἰς πᾶσαν κοινωνίαν — καὶ μετὰ τὴν ὑποτιθεμένην ἐκπλήρωσιν τῆς «ἱστορικῆς ἀποστολῆς» τοῦ προλεταριάτου.

Ἐξαίρεσιν ἀποτελεῖ φυσικὰ ὁ Kautsky 3, ὅστις πιστεύων σοβαρῶς ἄφ' ἑνὸς μὲν ὅτι ὁ μαρξισμὸς εἶναι ἐπιστήμη καὶ ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι διὰ τῆς ἐπιστήμης τὸ προλεταριάτον θὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Ἀρχὴν, ἐζημίωσεν ἐξ ἴσου καὶ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὸ προλεταριάτον διὰ τῆς ἐξῆς θεωρίας: ὅτι τὸ ὁργανωμένον προλεταριάτον θὰ ἔλθῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν — ἐν εὐ τῆς μάζης, τὴν ὁποίαν ἀπαξιῶσιν καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ δράσει πάσης προσοχῆς καὶ τῆς ὁποίας πρῶτον ἀναμένει τὴν δι' «ὀριμάνσεως» κλπ. μετὰ τὴν ὀργάνωσιν εἰς ὁργανωμένον προλεταριάτον! Ὁ Kautsky οὐδόλως ἀντελήφθη τὸν ξεχωριστὸν ρόλον τῆς ἐπαναστατικῆς μάζης ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς ἐπαναστατικῆς ὁμάδος ἀφ' ἑτέρου ἐν τῷ κοινωνικῷ διαφορισμῷ, οὐδὲ ποσῶς ἐδιδάχθη ἐκ τῆς ἐπαναστατικῆς περιόδου 1918—23 ἐν Βερολίῳ τὴν ὁποίαν δὲν ἔζησε, λόγῳ τοῦ ὅτι τὰ ἐπαναστατικὰ γεγονότα οὐδόλως διεδραματίσθησαν ἐν τῷ γραφεῖῳ του.

Ἐνῶ δὲ αὐτὸς οὗτος ὁ Μαρκξ, ὡς ὀρθῶς τονίζει ὁ Lenin, ἀποσπῶν διαρκῶς διάφορα χωρία αὐτοῦ εἰς τὰ ἐμφανῶς πολιτικὰ αὐτοῦ ἔργα ἔδειξε πάντοτε στάσιν σαφῶς ἐπαναστατικὴν, (ἦτοι μαζικήν, διότι ἐπαναστάσις ἄνευ μάζης τυγχάνει ἀδύνατος), ἐγκαταλείψας βεβαίως τὴν «ὀρθοδοξίαν» τουαντίον ὁ «ἐπίγονος» αὐτοῦ διδάσκαλος τῆς σοσιαλδημοκρατίας παρέμεινεν ἀκλόνητος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τοῦ ρασιοναλισμοῦ.

Ἀντιθέτως οὐδεὶς καλλίτερον τοῦ Lenin ἀντελήφθη τὸν ρόλον τῆς ἐπαναστατικῆς μάζης καὶ τὴν θέσιν αὐτῆς ἐναντι τοῦ καθεστώτος καὶ ἐναντι τῆς ἐπαναστατικῆς ὁμάδος, ὅπερ φυσικώτατον, διότι δύναται μὲν νὰ ὑπάρξῃ πολιτικῶς νοῦς ἄνευ πολιτικῆς ἐπιστήμης, ἀλλ' οὐδέποτε πολιτικὴ ἐπιστήμη ἄνευ πολιτικοῦ νοῦ, ὡς λ. χ. εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Kautsky καὶ ἀντιθέτως πρὸς τὸν Μαρκξ καὶ τὸν Lenin, οἵτινες ὑπῆρξαν ἄνδρες διαθέτοντες καὶ ἰπολιτικὴν ἐπιστήμην, καὶ ἰπολιτικὸν νοῦν. Ἀπὸ τῆς ἐνταύθα ἐκτιθεμένης ἀπόψεως περὶ τοῦ ρόλου τῆς μάζης ἐναντι τῆς ἐπαναστατικῆς ὁμάδος ἐν τῷ κοινωνι-

1 Marx: Der Bürgerkrieg in Frankreich. Τοῦ αὐτοῦ: Der 18 Brumaire des Louis Bonaparte. Τοῦ αὐτοῦ: Revolution und Konterrevolution in Deutschland.

2 Lenin: Staat und Revolution. Ὁ Lenin εἶναι, ὡς γνωστὸν, καὶ ὁ εἰσηγητὴς τοῦ βίου «ἐργαζόμενα μάζα» (die wirklichen Massen), διὰ τοῦ ὁποῦ ἀνικαθιστᾶ ἀκριβῶς ὅπου εἶ — δηλαδὴ ὅπου πρόκειται περὶ τῆς μάζης, ἐν διακρίσει πρὸς τὴν ἐπαναστατικὴν ὁμάδα, ἦτοι πρὸς τὸ ὁργανωμένον προλεταριάτον — τὸν ἴδιον στενόγαυρον κατὰ τὴν αὐστηράν μαρξιστικὴν ἔννοιαν ὅρον «προλεταριάτον». Trotsky: Terrorismus und Kommunismus κλπ.

3 Kautsky: Die soziale Revolution. Τοῦ ἴδιου: Das Erfurter Programm. Τοῦ ἴδιου: Die proletarische Revolution, Πρὸς Lenin: Die prolet. Revolution und der Renegat Kautsky.

κῶ διαφορισμῶ εἶναι φανερόν, ὅτι ὁ L e n i n καὶ ὁ T r o t z k y εἰρμήνευσαν ἀπολύτως ὀρθῶς τὸ πνεῦμα τοῦ μαρξισμού, ἀκριβῶς διότι ἀντελήφθησαν τὸν μαρξισμόν ὡς ἐπαναστατικὴν θεωρίαν μίας τάξεως καὶ ὄχι ὡς «ἐπιστήμην», διότι ἐκ τῆς ἐπαναστατικῆς θεωρίας καὶ ὄχι ἐκ τῆς ἐπιστήμης ἐξήρτησαν τὸν ἀγῶνα τοῦ προλεταριάτου καὶ οὕτω μόνον ἠδυνήθησαν νὰ διαγνώσουν τὴν πραγματικὴν σημασίαν τῶν ἐπαναστατικῶν παραγόντων: ἤτοι τῆς ἐπαναστατικῆς ομάδος ὡς ὁδηγοῦ ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς ἐπαναστατικῆς μάχης ὡς ἐκτελεστοῦ ἀφ' ἑτέρου. Ἡ θεωρία τοῦ K a u t s k y ἔστι περὶ «ἁρμιονισμοῦ» τῆς μάχης καὶ μετατροπῆς αὐτῆς εἰς ὁμάδα εἰς τὸσον παιδαριώδης, ὅσον ὁ γνώμη, ὅτι λ. χ. μίαν ἡμέραν τὸ ἔντερον θὰ ἐξελίσσεται εἰς ἐγκέφαλον ὅπερ βεβαίως θὰ ἐσήμαινε πλήρη κατάρχησιν τοῦ διαφορισμοῦ τοῦ ὄργανισμοῦ, ἤτοι τὸν θάνατον τοῦ ὄργανισμοῦ, δεδομένου ὅτι οὐδὲν ἄλλο μέρος τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος δύναται νὰ παίξῃ ῥόλον ἐντέρου, πλην αὐτοῦ τούτου τοῦ ἐντέρου. Ἄλλ' εἰς τοιοῦτο παραλήρημα ὡδήγησε εἰς τὸ ἔπαρκον αὐτῆς σημεῖον ἡ σοσιαλιστικὴ θεωρία περὶ «καταργήσεως» τοῦ κοινωνικοῦ διαφορισμοῦ, ἀταξικῆς κοινωνίας, ἰσότητος κλπ.

Βεβαίως ἡ σοσιαλιστικὴ θεωρία περὶ καταργήσεως τοῦ ταξικοῦ διαφορισμοῦ καὶ ἐγκαταστάσεως τῆς ἰσότητος, ἀδελφότητος, δικαιοσύνης κλπ. κατέχει φυσικῶς τῶν λόγων καὶ αὐτοὺς τοὺς δύο μεγάλους θεωρητικούς καὶ πολιτικούς τῆς ἐπαναστάσεως, τοὺς L e n i n καὶ T r o t z k y. Ἐν τούτοις ὁμως αἱ ἄμεσοι πολιτικοὶ προσαγαλὶ τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος ἐπικρατοῦν παρ' αὐτοῖς πάντοτε ἔναντι τῆς οὐτοπίας τῆς ἀταξικῆς κοινωνίας καὶ ἔναντι τοῦ καουτσικικοῦ διδασκαλισμοῦ. Διότι αὐτοὶ μὲν ἐφήρμοσαν τὴν ἀγριωτέραν δικτατορίαν πρὸς συγκράτησιν τῆς ἀνελεθοῦσης κοινωνικῆς ομάδος των εἰς τὴν Ἄρχην, ὁ δὲ K a u t s k y καὶ τὴν ἄμεσον ἐφαρμογὴν τῆς κοινῆς αὐτῶν οὐτοπίας ἀπῆρτησε καὶ κατὰ τῆς δικτατορίας των καὶ τῆς τρομοκρατίας των ζηρητάτα παρεπονέθη ¹.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται προφανές ὅτι καὶ ἂν δεχθῶμεν, —ὡς θὰ δεχθῶμεν,—ὅτι τὸ ἀνθρώπινον ὄλικόν ἐκ τοῦ ὁποίου στρατολογεῖται ἡ μάζα εἶναι τὸ π ρ ο λ ε τ α ρ ι ἄ τ ο ν, εἶναι ἐν τούτοις ἀδύνατον νὰ ἐκλάθωμεν τὸ προλεταριάτον ὑπὸ τὴν ο ἰ κ ο ν ο μ ι κ ῆ ν ἔννοιαν ὡς κοινωνικὴν «τάξιν». Τοῦτο θὰ ἐσήμαινε ὄχι μόνον ἀντίφασιν πρὸς τὰς ἀρχάς, τὰς ὁποίας ἐν ἀρχῇ τῆς παρουσίας πραγματείας ἐθέσαμεν, ἀποδείξαντες τὸν φ υ σ ι κ ὸ κ ο κ ο ι ν ὠ ν ι κ ὸ ν καὶ ὄχι οἰκονομικὸν χαρακτῆρα τῶν κυριάρχων κρατικῶν ομάδων, ἀλλ'—ὅπερ τὸ σπουδαιότερον—θὰ ἐσήμαινε, ὡς θ' ἀποδείξωμεν κατωτέρω, χονδροειδῆ παραγνώρισιν τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος καὶ καθαρὰν μεταφυσικὴν. Ὁ οἰκονομικὸς παράγων ὡς β α σ ι κ ὸ ς προδιοριστικὸς χαρακτῆρ τοῦ προλεταριάτου ἀποτελεῖ μεταφυσικὴν κατασκευὴν ὁμοίαν πρὸς τὸν αὐτὸν δῆθεν χαρακτῆρα τῆς κυριάρχου «τάξεως». Τὸ προλεταριάτον εἶναι νοητὸν ὑπὸ τρεῖς ἐννοίας: α) ὡς οἰκονομικὴ κατηγορία β) ὡς κοινωνικοπολιτικὴ ὀργάνωσις (ὁμάς) γ) ὡς μάζα.

α) Ὡς ο ἰ κ ο ν ο μ ι κ ῆ κ α τ ἡ γ ο ρ ῖ α τὸ προλεταριάτον εἶναι τὸ ἄθροισμα τῶν ἀτόμων, τὰ ὁποία, κατὰ τὴν θεμελιώδη μαρξιστικὴν ἔννοιαν, δὲν κατέχουν τίποτε ἄλλο πλὴν τῆς ἐργατικῆς των δυνάμεως, τῆς ὁποίας ἡ ἀμειβὴ περιορίζεται αὐστηρῶς εἰς τὰ πέντε συντήρησιν καὶ ἀναπαραγωγὴν αὐτῶν ἀναγκαῖα. Ἐκ τούτου προκύπτει: Π ρ ὠ τ ο ν, ὅτι ἡ οἰκονομικὴ βῆσις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τῶν ἀτόμων τούτων εἶναι εἰς ταῦτα κ ο ι ν ῆ, ἔξ ὅς καὶ διαπιστοῦται τὸ ἄ θ ρ ο ἰ σ μ ὶ α τῶν προλεταριῶν ὡς οἰκονομικῆς κατηγορίας: τοῦ προλεταριάτου. Δ ε ὑ τ ε ρ ο ν ὁμως ἀμέσως, ὅτι ἡ οἰκονομικὴ κοινότης τῶν ἀτόμων τούτων οὐδεμίαν κοινωνικὴν κ ἰ ν ῆ σ ι ν προκαλεῖ, ὡς ἀποδεικνύεται ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ λόγου, ὅστις ἂ ν ἔ τ ρ ε ψ ε ν ἤδη ἀπὸ μακροῦ τὸν μαρξικὸν ὀρισμόν. Διότι: Π ρ ὠ τ ο ν ὁ ἐργατικὸς μισθὸς τοῦ ὀ ρ γ ἄ ν ω μ ἔ ν ο ν προλεταριάτου ὑπερέβη π ἄ ν τ ο ἰ σ μ ὶ α κατὰ πολὺ τὸ «ἐλάχιστον ὄριον συντηρήσεως», τὸ ὁποῖον ἔθεσεν ὁ M a r x ὡς οὐσιῶδες στοιχεῖον τοῦ ὀρισμοῦ του (ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του τοῦ προλεταριάτου δὲν ἦτο ὠργανωμένον). Δ ε ὑ τ ε ρ ο ν δὲ ἡ δ ὗ ν α μ ι ε ς, ἡ δὲ ἐπέβηλε τὴν ἀξίησιν ταύτην τοῦ ἐργατικοῦ μισθοῦ δὲν ἦτο ἡ οἰκονομικὴ κοινότης τῶν προλεταριῶν ἀλλ' ἡ κ ο ι ν ὠ ν ι κ ὸ κ ο π ο λ ι τ ι κ ῆ ὀ ρ γ ἄ ν ω σ ι ς αὐτῶν.

Ἄλλ' ὅταν ἡ ο ἰ κ ο ν ο μ ι κ ῆ «τάξις» τοῦ προλεταριάτου οὐδεμίαν δ ὗ ν α μ ι ν διαθέτῃ καὶ οὐδεμίαν κοινω-

νικὴν κ ἰ ν ῆ σ ι ν προκαλεῖ, δὲν δύναται ν' ἀποτελεῖ παράγοντα—καὶ μάλιστα βασικόν—τῆς κοινωνικῆς δυναμικῆς. Ἡ οἰκονομικὴ ἔννοια τοῦ προλεταριάτου, ὡς δικαιολογοῦσα καὶ προκαλοῦσα δῆθεν τὴν «πάλην τῶν τάξεων» εὐρίσκεται οὕτω τελειῶς ἀπογυμνωμένη. Φανερόν εἶναι, ὅτι ἡ πάλη τῶν τάξεων δὲν εἶναι νόμος οἰκονομικός.

Φανερόν ὁμως ἀφ' ἑτέρου εἶναι, ὅτι ἡ πάλη τῶν τάξεων, ἀπὸ καταβολῆς τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας εἶναι ν ὀ μ ο ς. Γνωρίζομεν δὲ ἄλλοθεν ὅτι αὕτη εἶναι νόμος φ υ σ ι κ ὸ ς. Ἄλλ' ὅταν ὁ φυσικὸς αὐτὸς νόμος δὲν ἐδρεῦει, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, εἰς τὸν οἰκονομικὸν «παράγοντα» (ὅστις ἀκριβῶς δὲν εἶναι «παράγων») ποῦ ἐδρεῖται;

β) Ὡς φορεῖς τῶν κοινωνικῶν νόμων καὶ δυνάμεων ἐθέσαμεν ἤδη τὴν ὁμάδα καὶ τὴν μάζαν. Εἰς ταύτας συνεπῶς ἐδρεῖται ὁ φυσικὸς νόμος. Ὅτι δὲ μία ἀπλή οἰκονομικὴ κατηγορία, ἔν ἄθροισμα ἀτόμων μὲ κοινὴν οἰκονομικὴν βῆσιν, δὲν ἀποτελεῖ κοινωνικὴν ὁ μ ἄ δ α, ἐφ' ὅσον τοῦτο κ α θ' ἔ α τ ὸ οὐδεμίαν κέκτηται δ ὗ ν α μ ι ν,—ἐνῶ ἀντιθέτως τὰ μέλη τῆς κοινωνικῆς ομάδος οὐδεμίαν ἔχουν κοινὴν ο ἰ κ ο ν ο μ ι κ ῆ ν β ἔ σ ι ν—τοῦτο ἀνελύθη ἀνωτέρω, καὶ αὐτὸς ὑπῆρξεν ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ἀπεφύγαμεν νὰ χαρακτηρίζωμεν τὴν οἰκονομικὴν «τάξιν» ἢ τὴν οἰκονομικὴν κατηγορίαν τοῦ προλεταριάτου ὡς ὁμάδα.

Ἡ φασισμὸς καὶ ὁ ἔθνικοσοσιαλισμὸς ἐχρησιμοποίησαν τὰς προλεταρικὰς ὁργανώσεις ἀντὶ νὰ τὰς διαλύσουν, ὑπὸ πνεῦμα ὄλως ἀντίθετον τῆς πάλης τῶν τάξεων, εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε αἱ ὁργανώσεις αὐταὶ νὰ φθάσουν μέχρι μολοσεβικικῶν αὐτόχρημα ἀφαιμάξεων τοῦ ἐπαράτου «κεφαλαίου» τῆς «ἀστικής τάξεως» καὶ τοῦ «καπιταλισμοῦ», ὅστις ἔχασεν εἰς τὰ «δολοκληρωτικά» κράτη τελείως περίπου τὴν ἔννοιάν του καὶ σκιαδῶς μόνον «φρίστατος». Ὅτι βεβαίως καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην οὔτε ἀπλῶς ἡ κοινότης τῶν προλεταριακῶν ο ἰ κ ο ν ο μ ι κ ὶ ν συμφερόντων, οὔτε ἡ ἀνυπαρκτος δύναμις τῶν συμφερόντων αὐτῶν ἔπαιξε ῥόλον, ἀλλ' ἀντιθέτως ἡ ὄπισθεν τῶν οἰκονομικῶν ὁργανώσεων δύναμις τοῦ Κ ρ ἄ τ ο υ ς, τοῦτο βεβαίως, εἰς τὰ δολοκληρωτικά καθεστῶτα, εἶναι ἀκόμη φανερότερον παρὰ εἰς τὰς Δημοκρατίας. Ὅτι ἀφ' ἑτέρου αἱ προλεταρικαὶ ὁργανώσεις εἶναι πιθανόν νὰ χρησιμοποιοῦνται οὕτω «συντεχνικῶς» εἰς τὰ δολοκληρωτικά Κράτη, π α ρ ἄ τ ῃν πολιτικὴν αὐτῶν βούλησιν, ἢτις ἐνδεχομένως δύναται νὰ εἶναι ὑπὲρ τῆς πάλης τῶν τάξεων χωρὶς νὰ γίνεται κοινωνικὴ Ἐπανάστασις—τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι διὰ τὴν πάλην τῶν τάξεων δὲν ἀρκεῖ ἡ κοινότης τῶν οἰκονομικῶν συμφερόντων τοῦ «προλεταριάτου» καὶ ἡ οἰκονομικὴ ὀργάνωσις αὐτοῦ, ἀλλ' εἶναι ἀπαραίτητος καὶ ἡ π ο λ ι τ ι κ ῆ β ὀ ὗ λ η σ ι ς, καὶ ὄχι μόνον αὕτη, ἀλλὰ καὶ ἡ π ο λ ι τ ι κ ῆ δ ὗ ν α μ ι ε ς.

Ἡ ὁμάς ὁ μ ὶ α εἶναι ἀντιθέτως τὸ προλεταριάτον ὡς ἐπαγγελματικὴ καὶ πολιτικὴ ὀ ρ γ ἄ ν ω σ ι ς. Ἡ μάζα εἶναι ἐνταῦθα τὸ προλεταριάτον, διότι διαθέτῃ ὠριμένην φ υ σ ι κ ῆ ν δ ὗ ν α μ ι ν ὄλως ἀνεξάρτητον τῆς ἰδιότητος του ὡς οἰκονομικῆς κατηγορίας, δύναμις τῆς ὁποίας φυσικῆς δυνάμεως κατακτᾷ, ὅτι δ ὗ ν α τ α ἰ νὰ κατακτήσῃ, ἂ ν ε ξ α ρ τ ῆ τ ῆ ς τῆς οἰκονομικῆς του καταστάσεως καὶ ἔ ν ἂ ν τ ἰ θ ἔ σ ε ἰ πρὸς ταύτην.

Εἶναι γνωστὸν καὶ ἀναμφισβήτητον, ὅτι τὸ ὀ ρ γ ἄ ν ω μ ἔ ν ο ν προλεταριάτον διεξήγαγε τοὺς ὀξυτέρους κοινωνικοὺς καὶ πολιτικοὺς ἀγῶνας καὶ ἐπέτυχε τὰς πλείστας ἐκ μέρους τῶν ἀντιπάλων του παραχωρήσεις, ὅ τ α ν ε ὑ ρ ἰ σ κ ε τ ο ἔ ν ο σ χ ε τ ῖ κ ῆ ἢ ε ὑ ἡ μ ε ρ ῖ α, ἐνῶ τὸ ἀνοργανωτὸν προλεταριάτον π ἄ ν τ ο ἰ ε, τὸ δὲ ὠργανωμένον ἐ ν ἰ ὸ τ ε οὐδεμίαν κατάκτησιν ἐσημείωσε ἢ ἔχασε σπιθαμὴν πρὸς σπιθαμὴν τὰ κερτημένα εἰς ἐποχὰς κ α τ ὠ τ ἄ τ ο ὀ δ ρ ἰ ὸ ὡ σ υ ν τ ῆ ρ ῆ σ ε ω ς καὶ μεγάλης δυστυχίας, ἢτις «ἔδει» νὰ κατακτήσῃ αὐτὸ ἔ π α ν α σ τ α τ ι κ ὶ τ ῶ τ ε ρ ο ν ¹. Ὡς ἀντίθετον παράδειγμα δύναται νὰ χρησιμοῦσιν οἱ ἀρχαῖοι δ ο ὄ λ ο ἰ, οἵτινες παρ' ὄλην τὴν πλεονῆ ἢ προλεταρικὴν ο ἰ κ ο ν ο μ ι κ ῆ ν των κατάστασιν, οὐδεμίαν κοινωνικὴν κατάκτησιν ἐσημείωσαν, οὐδέποτε ἀνέτρεψαν τὸ κοινωνικὸν καθεστῶς καὶ οὐδέποτε ἤλθον εἰς τὴν ἐξουσίαν. Σημασίαν δὲ ἐπιστημονικὴν ἔχουν τὰ τ ε λ ε υ τ ἄ ἰ τ ἄ ὀ ἰ τ ἄ σ τ ο ἰ χ ε ἰ ἄ καὶ ὄχι τὸ γεγονός, ὅτι ἦσαν ἐκμεταλλευόμενοι, οὐδὲ τὸ γεγονός ὅτι ἦσαν δοῦλοι, ἢ ὅτι

¹ Πρὸλ. K. Kautsky: Terrorismus und Kommunismus. Κατ' αὐτοῦ βλ. τὸ πνευματώδεςτατον ἔργον τοῦ T r o t z k y: Terrorismus und Kommunismus, Anti-Kautsky.

¹ Πρὸλ. σχετικὸν χρονολογικὸν πίνακα ἐνόησαν καὶ καθόσον τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος παρὰ S o m b e r t, Der proletarische Sozialismus II, ὡς καὶ περὶ τῆς δυνάμεως τῶν ἐργατικῶν ὁργανώσεων M i s e s, Liberalismus. Τὸ αὐτοῦ: Antimarxismus. M i c h e l s, Die politischen Parteien κλπ.

«ἔδει» νὰ «ἐλευθερωθῶν» διὰ τὴν ἀποκτήσουν «ἀνθρωπίνην ἀξίαν»: ζήτημα ἢ θικόν καὶ δεόντος λογικόν, τὸ ὅποιον ἀναμειγνύμενον εἰς τὴν κοινωνιολογικὴν ἐπιστήμην ὡς, προκαλεῖ τὸ ἀφευκτὸν αὐτῆς παραλήρημα, ἐνῶς ὡς «ταξικόν» ἐπαναστατικὸν ἔμβλημα διατηρεῖ τὴν ἀκεραίαν αὐτοῦ ἀξίαν ὡς μερικόν ὡς φαινόμενον ἐν τῇ κοινωνικῇ δυναμικῇ.—Ὡστε ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις τῶν δούλων πᾶν ἄλλο ἢ προεκάλεσε κοινωνικὰς μεταβολάς.—τὰς ὅποιαις ὁμοίως προεκάλεσεν ὅχι ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις, ἀλλ' ἡ κοινωνικὸ πολιτικὸ ὄργανωσις τοῦ προλεταριάτου. Ἡ ἀλήθεια αὕτη εἰσελθοῦσα—κατὰ τῆς οἰκονομικῆς ἐννοίας τῆς «τάξεως»—εἰς τὸν «Λενινισμόν», ἔλασθε συγκεκριμένην μορφήν εἰς τὴν περὶ κατακτήσεως τῆς πολιτικῆς Ἐξουσίας καὶ δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου λενινικὴν θεωρίαν, εἰς τὴν ὅποιαν ὁπολιτικὸς παράγων προέχει τοῦ οἰκονομικοῦ¹.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, μετὰ τὴν ἐμφάνισιν ἰδίᾳ τοῦ φασισμού, παρομοία κατεύθυνσις ἰδεῶν ἐσημειώθη εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν στρατόπεδον².

Ἡ ἀρχή, ὅτι καθὼς καὶ αἱ κυριάρχου κρατικαὶ ὁμάδες οὕτω καὶ τὸ προλεταριάτον δὲν ἀποτελεῖ κοινωνικὴν τάξιν ὑπὸ τὴν ὀκονομικὴν ἢ ἐννοίαν, ὀδηγεῖ εἰς τὴν ὑπερτίκην τῶν δυσχερειῶν περὶ τὴν ἐξηγησὶν τῶν κοινωνικῶν φαινομένων—ἀτινα μετὰ τὴν οἰκονομικὴν θεωρίαν τῆς «τάξεως» παραμένον πράγματι ἀνεξήγητα—ἔχει δὲ ποικίλας συνέπειας ἐπὶ τῆς ἐννοίας καὶ τῆς κοινωνικῆς τοποθετήσεως τοῦ προλεταριάτου καὶ ὡς ὁμάδος καὶ ὡς μάζης.

Ἐξηγήσαμεν εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον διατὶ τὸ κίνητρον καὶ ὁ τελεικὸς σκοπὸς τῆς δράσεως τῆς κοινωνικῆς ὁμάδος δὲν εἶναι τὸ οἰκονομικὸν ὄφελον, ἀλλ' ἡ κοινωνικὴ ὑπεροχή. Ἐίπομεν, ὅτι τὸ ὄρμεφτον τοῦτο τῆς διακρίσεως εἶναι ὅχι οἰκονομικῶς, ἀλλὰ φυσικῶς καὶ κοινωνικῶς δεδομένον, ἐμφανίζεται δὲ κατὰ τρόπον ἀναμφισβήτητον καὶ ἀδιάφυστον ἐν τῷ κοινωνικῷ διαφορισμῷ. Ὅτι κοινωνικὴν τινα κίνησιν δύναται νὰ ἐξαπολύσῃ, ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει, μόνον τὸ φυσικὸ ὄρμεφτον ὡς καὶ οὐδεμία ἄλλη κινήτριος δύναμις, εἶναι ἐξ ἴσου ἀναμφισβήτητον ὅχι μόνον δὲν εἶναι φανερόν, ἀλλὰ καὶ διότι ἀναλυομένη μία οἰκονομικῶς ἐμφανιζομένη κίνησις ἀνάγεται ἀναποτρέπτως εἰς φυσικὴν τινα δύναμιν. Ἐάν λοιπὸν θεωρήσωμεν ὡς ὄμμεσον αἰτίαν μιᾶς οἰκονομικῆς κινήσεως τὸν οἰκονομικὸν παράγοντα, ἀναλύοντες ὁμοίως τοῦτον φθάνομεν *inops volens* εἰς τὴν φυσικὴν δύναμιν, ὡς τὴν τελευταίαν ὄμμεσον αἰτίαν. Διὰ τοῦτο ὄποχρεούμεθα ἐπιστημονικῶς ν' ἀρχίσωμεν ἀπὸ τῆς τελευταίας ταύτης. Διότι ἐπιστήμη ἥτις δὲν ἐξαντλεῖ ὄλοκληρον τὴν σειράν τῶν αἰτίων, ἀλλὰ διακόπτει αὐτὴν ἀυθαίρετως εἰς ὁ σημείων ἐπιθυμεί—διὰ νὰ μεταβληθῇ εἰς ἐνεργὸν πολιτικὴν—δύναται νὰ εἶναι ἴσως κοινὴ δημοκρατία ἀνθρώπων ἀναξίαν αὐτῆς κατὰ τὸ πνευματικὸν καὶ ἠθικὸν ἐπίπεδον, δὲν δύναται ὁμοίως νὰ εἶναι ἐπιστήμη. Ἡ κοινωνιολογία ὁμοίως εἶναι ἐπιστήμη.

Ἐπαλήθευσιν τῆς θεωρίας, ἣν ἐξεθέσαμεν περὶ τῶν κρατικῶν ὁμάδων ἀποτελεῖ ἡ ἀντίστροφος ὕψις αὐτῶν: αἱ ἐπαναστατικαὶ ὁμάδες. Ἐάν τὸ ὄρμεφτον τῆς ὑπεροχῆς εἰς τὰς κρατικὰς ὁμάδας ἀναπαύσεται—τοῦναντίον τοῦτο εἰς τὰς ἐπαναστατικὰς ὁμάδας ἐμπεδίζεται. Τὰ δύο ταῦτα ἀντίθετα αἰτία ἔχουν δὲ μὴ ἀπαιτῶν ὡς ἀντίθετα ἀποτελέσματα, τῶν ὁποίων ἐξαιρέσει δὲν οὐσιαστικῶς ἐν κοινωνικὸν ἄτομον. Τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα εἶναι: συντηρητικότης εἰς τὴν κρατικὴν ὁμάδα,—ἐπαναστατικότης εἰς τὴν κυριαρχουμένην ὁμάδα. Ἡ ἀπόλυτος ἐπάρκεια τῆς θεωρίας ταύτης δείκνυται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ ὄρμεφτον κοινωνικὸν ἄτομον οὐσιαστικῶς ἐξαιρέσει αὐτῆς, ἀντιθέτως πρὸς τὴν οἰκονομικὴν θεωρίαν, ἣτις ἀδυνατεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν δύο κολοσσιαία προβλήματα: Τὸ πρόβλημα τῆς ἐπαναστατικῆς μάζης, καὶ τὸ πρόβλημα τῶν ταξικῶν ἀποστατῶν³. Θεωρία ὁμοίως μὴ δυναμένη νὰ ἐξηγήσῃ

τὰ δύο ταῦτα προβλήματα διὰ τῆς οἰκονομικῆς περὶ «τάξεως» ἐννοίας σημαίνει χρεοκωπίαν διότι ἡ μία θεωρία ἐξηγεῖ ὅλα τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα, ἢ ὁ ὄρμεφτον δὲν ἐξηγεῖ ὅλα. *Tertium non datur*. Οὐδεμίαν «ἐξαιρέσει» ἐπιτρέπει ὁ φυσικὸς νόμος. Καὶ «νόμος» εἶναι μόνον ὁ φυσικὸς. Πέραν αὐτοῦ, ἡ σύγχυσις καὶ ἡ ταξικὴ δημοκρατία. Ἀντιθέτως ὁμοίως εἰς οἰκονομικὸς ἀσπὸς εἶναι ἐπαναστατικὴ ἢ εἰς οἰκονομικὸς προλεταρισμὸς εἶναι συντηρητικὸς—φαινόμενα ἀνεξήγητα διὰ τῆς οἰκονομικῆς περὶ τάξεως θεωρίας—εἶναι φαινόμενα ἐξηγητὰ ἀνευ τῆς ἐλαχίστης ἐξαιρέσεως διὰ τῆς θεωρίας τῆς κοινωνικῆς ὑπεροχῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς μειώσεως. Ὁ ἐπαναστατικὸς ἀσπὸς εἶναι ὑποκειμενικὸς προλεταρισμὸς, ὁ συντηρητικὸς προλεταρισμὸς εἶναι ὑποκειμενικὸς ἀσπὸς. Τοῦτο δὲ ἀκριβῶς δείκνυται, ὅτι ἡ οἰκονομικὴ θέσις τοῦ ἀσπὸς οὐδόπως σημαίνει καὶ κοινωνικὴν ὑπεροχὴν, ὅταν λ. χ. ὁ ἀσπὸς οὗτος ὡς ἄτομον εἶναι κοινωνικῶς μειωμένος, ἢ ὅταν αἰσθάνεται λ. χ. «χριστιανικῶς» ἢ ἠττοπαθῶς, φέρεται, ἢ ὁμιλεῖ ὡς προλεταρισμὸς, ὅταν λόγῳ φυσικῆς κατωτερότητος ἀδυνατεῖ νὰ προσαρμοσθῇ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ὁμάδος του, ἢ ὅταν λόγῳ ὑπερτροφίας τοῦ ὄρμεφτοῦ τῆς διακρίσεως ἀδυνατεῖ νὰ ἱκανοποιήσῃ αὐτὸ ἐντὸς τῶν στενῶν ὁρίων τῆς ὁμάδος του: ὅποτε ἡ κοινωνικὴ του ὁμάς ἀποκλείει αὐτὸν ἐκ τῶν κόλπων τῆς κατὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον τρόπον ἀπὸ τῆς ἀπλῆς ψυχρότητος ἢ δυσφορίας μέχρι τῆς τελείας ἀγνοήσεως ἢ καταδίωξεως. Ὑποκειμενικὸς ἀσπὸς δὲ εἶναι ὁ προλεταρισμὸς, ὅστις ἐξυφύεται κοινωνικῶς ὑπὲρ τοῦ ὁμοίου του καὶ καταλήγει γραμματεὺς τοῦ σωματείου του, τῆς δημοσπονδίας, τῆς συνομοσπονδίας, τῆς γενικῆς συνομοσπονδίας, τοῦ κόμματος, ὑπουργὸς ἢ πρωθυπουργός.

Πάντας αὐτοὺς τούτους ἀνεργομένους προλεταρισμὸς ἢ οἰκονομικὴ περὶ τάξεως θεωρία, ἐν μεγίστῃ ἀμχανίᾳ, ἀποκαλεῖ ἀπλῶς «προδότας», ἢτοι ἐκφέρει μίαν ἐβκόλον ὅσον καὶ νοητικῶς κενὴν ἢ θικὴν κρίσιν, ὑπεκφεύγουσα συστηματικῶς τὰ ἐξηγησὶν τῶν φαινομένων, προσπαθοῦσα δὲ διὰ χυδαίου ὕβρεολογίου νὰ καλύψῃ τὴν γυμνότητά της. Ἰδίως ἡ πλέον δημοκρατικὴ κομμουνιστικὴ θεωρία, ἐν δεινῷ πανδαιμονίῳ πλουσιωτάτου ὕβρεολογικοῦ λεξιλογίου, ἀποδίδει εἰς αὐτοὺς—ὀρθότατα—αὐτὴν τὴν ἀποτυχίαν τῆς κομμουνιστικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τὴν διάσωσιν τοῦ καπιταλισμοῦ. Ἀτυχῶς ὁμοίως καὶ ταῦτα εἶναι ὀρθὰ καὶ τι ἀλλοῦ ἀκόμη ὀρθότερον: ὅτι οἱ «προδόται» οὗτοι κατέχον εἰς τὰς ἐργατικὰς ὁργανώσεις θέσεις ἀπαραιτήτους ἐν τῷ κοινωνικῷ διαφορισμῷ, αἵτινες ἦσαν θέσεις ἡγετικά καὶ κυριαρχικά καὶ οὐδε πῶς ὑπηγόρευον εἰς αὐτοὺς συντηρητικὸς τῆς ταξικῆς. Ὅτι δὲ ὁ κοινωνικὸς διαφορισμὸς εἶναι ὄπλιτικὸς μετὰ ἀρκετὴν ἀδιαφορίαν ἐναντι παντός συγκλητικῶν ὕβρεολογίων ἢ ἄλλων εἰλικρινῶν καὶ δακρυθρέκτων ἐπικλήσεων μερικῶν καλοπραγμάτων ἰδεολογῶν πτωχῶν τῷ πνεύματι, ἢ ἰδιοτελῶν τιῶν «ἐπαναστατῶν» τοῦτο ἀπεδείχθη ἐπαρκῶς ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι οἱ «προδόται» οὗτοι πράγματι ἐκαταδίωσαν τὴν ἐπανάστασιν, ἢ μάλλον ἐσταμάτησαν αὐτὴν εἰς ὁ στάδιον θὰ κατελάμβανον αὐτὸς οἱ «προδόται»—τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν καὶ ὅχι ἀνδρῶν ἀναδεικνυόμενοι ἀπ' εὐθείας ἐκ τῆς μάζης, ὡς λ. χ. ἐν Ρωσίᾳ, οἵτινες κατηγόρουσαν τοὺς πρώτους ὡς «προδότας», διὰ νὰ καταλάβουν τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ.

Τὸ προλεταριάτον λοιπὸν, ἐκτὸς τῆς ὑποστάσεως τοῦ ὡς οἰκονομικῆς κατηγορίας, ἐμφανίζεται ἐνταῦθα καὶ ὡς κοινωνικὸ ὄρμεφτον. Αὕτη εἶναι κοινωνικὸς σχηματισμὸς μετὰ κίνητρον καὶ σκοπὸν τὴν κοινωνικὴν ὑπεροχὴν. Τὸ κίνητρον τοῦτο εἶναι κατ' ἀνάγκην ψυχολογικόν, διότι οὐδὲν κίνητρον ἢ δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἐκτὸς τῆς ψυχολογίας καὶ ἐξ ἀντικειμενικῆς τινος καταστάσεως—ὡς λ. χ. ἡ οἰκονομικὴ—χωρὶς ἢ ἀντικειμενικῆ αὕτη κατάστασις νὰ προκαλέσῃ πρῶτον ψυχολογικὴν ἢ ἄντιδρασίν. Ψυχολογικὴν ὁμοίως ἀντίδρασιν προκαλεῖ εἰς τὸ προλεταριάτον πολὺ περισσότερον ἢ κοινωνικὴ αὐτοῦ μειώσις (ressentiment) παρὰ ἡ οἰκονομικὴ αὐτοῦ κατάστασις¹. Ἡ ἀλλοίωσις ὁ ψυχολογικὸς μηχανισμὸς, ὅστις θὰ δεχθῇ τὴν ἐξωτερικὴν πραγματικότητα—συμπεριλαμβανομένης τῆς οἰκονομικῆς—εἶναι ἡ δὴ προκοινωνικῶς ἐφωδιασμένος διὰ τὸ ὄρμεφτον τῆς ὑπεροχῆς, φυσικῶς δεδομένου, πρὸ τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως. Τοῦτο σημαίνει ὅτι τὸ ὄρμεφτον τοῦτο θὰ θεωρήσῃ καὶ τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν ὡς μέσον πρὸς ἀνάπτυξίν του (διὰ τοῦτο θὰ ἐπιδιώξῃ τὴν βελτίωσιν αὐτῆς, οὐδέποτε ὁμοίως τοῦτο θὰ καταλήξῃ εἰς «ἐσθήτην» καὶ «ἀταξικὴν κοινωνίαν»), ἢ ὡς αἰτίαν τῆς κοινωνικῆς του μειώσεως ὅποτε θὰ

¹ Lenin: Staat und Revolution. Τοῦ αὐτοῦ: Die Diktatur des Proletariats und der Renegat Kautsky κλπ. Τοῦ αὐτοῦ πνεύμα ὡς πρὸς τὸν καπιταλισμὸν εἶπετε τὸ ἔργον τοῦ Lenin: Der Imperialismus als jüngste Etappe des Kapitalismus. Πρὸς. Ἐπίσης Trotsky: Terrorismus.

² Πρὸς. Henry de Man: Προβλήματα τοῦ ἀντιφασισμού, «Σοσιαλιστικὴ Ἐπιθεώρησις», Ἀθῆναι 1934, κλπ. Ἐκ τῶν παλαιότερων ἔργων σημασίαν ἐξαιρητικὴν κατέχουν ἐνταῦθα F. Oppenheimer: Der Staat, Hans Kelsen: Sozialismus und Staat (ἀπάντησις εἰς τοῦτο: Max Adler: Staat und Marxismus), Friedrich Leuz: Marxismus und Staat, ἐκ τῆς ἰδεολογικῆς σχολῆς Stammler: Wirtschaft und Staat, Δ. Βελιγράδι: Θεωρία τοῦ Κράτους, R. Michels: Die politischen Parteien der Gegenwart, Σβόλου: Τὸ νέον Σύνταγμα, Παναγ. Κ. Κανελλοπούλου: Ὁ ἄνθρωπος καὶ αἱ κοινωνικαὶ ἀντιθέσεις, ἐνθα καὶ πολλὰ τῶν σχετικῶν θεωριῶν, Ε. Λεμπέση: Ὁ τροσκαρτελικὸς καπιταλισμὸς.

³ Πρὸς. ἀγερτικὸς Π. Κανελλοπούλου: Ὁ ἄνθρωπος καὶ αἱ κοινωνικαὶ ἀντιθέσεις.

¹ Πρὸς. Ψυχολογία τοῦ ressentiment.

μεταστροφή εις ressentiment. Ουδέποτε όμως θα κινήθη κατά τελευταίον λόγον εκ του οικονομικού ελαττηρίου και ουδέποτε θα θεωρήση την οικονομικήν κατάστασιν ως τελικόν σκοπόν, ήτοι ουδέποτε ή οικονομική κατάστασις δύναται να προηγηθή και αντίστρέψη των φυσικών νόμων!

Αλλά και αν τό προλεταριάτον θεωρήση ως μοναδικήν ν αίτιαν της κοινωνικής του μείωσης την οικονομικήν κατάστασιν και τό όρμέμφυτον της υπεραχής μεταστροφής παρ' αὐτῶ εις ressentiment—και πάλιν τό ressentiment τοῦτο δέν δύναται να ἔχη ως συνέπειαν οὐδεμίαν κοινωνικήν κίνησιν, ἔάν δέν υπάρξη ή προλεταρική κοινωνική νοσηλική ὁργάνωσις, ήτις ἀποτελεῖ κοινωνικόν σώμα ἀντικειμενικόν, διά της φυσικής δυνάμεως, ήν κέκτηται, και διά της οποίας και μόνον δύναται να προκαλέση κοινωνικήν κίνησιν.

Τοῦτο τονίζεται ἀπειράκις — πλὴν τοῦ Μάρξ και τῶν σοσιαλδημοκρατικῶν θεωρητικῶν—και ὑπό τῶν κομμουνιστῶν συγγραφέων, χωρίς βεβαιώσις να λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ή αντίφασις πρὸς την οικονομικήν περί τάξεων θεωρίαν². Ὡς ἀντίθετον παράδειγμα δύναται να χρησιμεύσουν οἱ δοῦλοι, τοὺς οποίους τό τυχόν ressentiment εις οὐδέν ὠφέλησε, ἀλλά και σύγχρονα παραδείγματα ὡς λ. χ. κατά την Γερμανικήν ἐπανάστασιν τοῦ 1919, κατά τήν φασιστικήν ἰταλικήν ἐπανάστασιν τῆ 1922, κατά την γερμανικήν ἐθνικοσοσιαλιστικήν τῆ 1932 κλπ.—θπου αἱ κοινωνικοπολιτικαὶ ἐργατικά ὀργανώσεις ὑπέκυψαν, παρ' ὅλον ὅτι κατά τοὺς κομμουνιστάς συγγραφείς, «ἀντικειμενικῶς» ὁ καπιταλισμός εὐρίσκετο ἐν καταρρεύσει και ή κομμουνιστική ἐπανάστασις ήτο ὠριμος». (Ὁ ἰσχυρισμός ὅτι ὁ «καπιταλισμός» εὐρέθη ή θά εὐρεθῆ ποτέ «ἀντικειμενικῶς» ἐν καταρρεύσει, ἀποτελεῖ — πλὴν της καθαρῆς οικονομικῆς ἀπόψεως, ἐκ της ὁποίας ὁ ἀριθμὸς τῶν διεξόδων αὐτοῦ εἶναι ἀπειρος— και ἀπὸ της ἀπόψεως της κοινωνικῆς δυναμικῆς καθαρῶν μὲθ ὅν. Εἶναι τουναντίον πιθανότερον ν' ἀλλάξη κατεῦθυνσιν ὁ ήλιος παρὰ να πέση ὁ καπιταλισμός «ἀντικειμενικῶς», ήτοι χωρίς να εὐρεθῆ ή «ὑποκειμενική» δύναμις ήτις θά τὸν ρύψη³.

Ἡ ἀναγωγή ὅμως της προλεταρικής ὀργανώσεως κατά τελευταίον λόγον εις τὰ οικονομικά συμφέροντα ἀποτελεῖ σημαντικὴν μωπίαν και ἀμβλυνσιν της πραγματικότητας πρὸς ἐκματάλλουσιν δημοκοπικήν, ὡς θά ἴδωμεν και εις τό φαινόμενον της μάχης, ήτις ἀποτελεῖ ἀντίθεσιν πρὸς πᾶσαν ἐννοίαν «οικονομικῶν συμφέροντος».

Ἡ ὡς ἄνω ἀντικειμενική περί της κοινωνικῆς ὁμάδος τοῦ προλεταριάτου θεωρία ἀποδεικνύεται τέλος και ἀρνητικῶς διά τοῦ γεγονότος, ὅτι τὰ οικονομικὰ συμφέροντα τῶν ἐπὶ μέρους προλεταρικῶν ὁμάδων εἶναι ὄχι ἀλληλέγγυα, ἀλλά τουναντίον ἀντίθετα⁴. Οἰαδήποτε κίνησις ὑποσμάδος τινὸς τοῦ προλεταριάτου πρὸς αὐξησην λ. χ. τοῦ μισθοῦ, ή πρὸς βελτίωσιν γενικῶς της οικονομικῆς θέσεως της ἐκστᾶ, ὡς γνωστόν, διά τοῦ μηχανισμοῦ της «ἐπιπτώσεως», ήτοι διά της ὑψώσεως τῶν τιμῶν τῶν προϊόντων, εις βάρος ὄλων τῶν ἄλλων προλεταρικῶν ὑποσμάδων⁵. Διά τοῦτο αἱ ἀξιώσεις μιάς μεμονωμένης προλεταρικῆς ὑποσμάδος, πολὺ δέ περισσότερον ή ἱκανοποίησις τῶν ἀξιώσεων τούτων, προκαλεῖ γενικὴν κατὰ ὄλον τῶν ἀγῶνος εις ὅλας τὰς προλεταρικές ὑποσμάδας ὑπὲρ της προσαρμογῆς τῶν μισθῶν των πρὸς την νέαν ὕψωσιν τῶν τιμῶν, δύναται δέ να καταλήξη εις γενικήν ἀπεργίαν ἐνὸς κλάδου ή ὅλων τῶν κλάδων. Τὸ καθαρῶς ἀμυντικὸν τῶν τούτων φαινόμενον, — ή και ἐπιθετικόν—της γενικεύσεως τοῦ ἀγῶνος, προκύπτει πράγματι ἐκ της ἀνομοιογενείας τῶν οικονομικῶν συμφερόντων τῶν προλεταρικῶν ὑποσμάδων, δέν σημαίνει δέ ἀλλήλως ἄλλως τῶν τουναντίον δράσιν μιάς ἐκάστης τῶν προλεταρικῶν ὑποσμάδων πρὸς προσπάσιςιν τοῦ ἰδιοῦ αὐτῆς οικονομικῶν συμφέροντος, φαινόμενον ἴμοιον πρὸς τό ται-

τόχρονον ἀνοιγμα τῶν ὁμπελλῶν ὑπὸ πολλῶν ἀτόμων, το ὁποῖον ἀνεφέραμεν ἀλλαχοῦ.

Ὁ «οικονομισμός» αὐτὸς ἀκριβῶς τῶν προλεταρικῶν ὑποσμάδων, ἐνεργούμενος δι' ὠρισμένον ἐργατικὸν ἡγετῶν τῶν διαφόρων προλεταρικῶν ὀργανώσεων και ἐξελισσόμενος εις πλήρη και διαρκή συναλλαγὴν μετὰ τῶν ἐργοδοτῶν και τοῦ κράτους,—προκαλεῖ τήν μὴνιν και τὸ δεινὸν ἐκείνος, ὕβρεολόγιον της κομμουνιστικῆς οικονομικῆς θεωρίας ἐξ ἴσου, ὡς και εις την περίπτωσιν τῶν «προδοτῶν» της πολιτικῆς ἐπανάστασεως, τῶσφ δέ μᾶλλον, καθ' ὅσον οἱ «προδοταὶ» ἐκείνοι και οἱ «μεσάζοντες» οὗτοι συμπίπτουν εις τὰ αὐτὰ πρόσωπα: τοὺς ἡγέτας τῶν προλεταρικῶν ἐπαγγελματικῶν και πολιτικῶν ὀργανώσεων, οἵτινες, εἶναι συνηρητικοὶ ὡς ἐκ τῶν θέσεῶν των ἀφ' ἐνός, ἔχουν δέ ἀτομηκῶν συμφέρον πρὸς διάσπασιν τοῦ προλεταριάτου ἀφ' ἑτέρου, ἵνα τοῦτο μὴ καταλάβῃ την ἐξουσίαν ὁπότε οὗτοι θά ἔχοναν τὰς θέσεις των, διότι θά κατελάμβανον αὐτάς οἱ ἐπὶ κεφαλῆς της ἐπανάστασεως ἡγέται. Καὶ ὅτι μὲν ή οικονομικὴ θεωρία ὑπεκφεύγει, ὡς εἰκός, να ἐξηγησῆ τό φαινόμενον, εἶναι εὐνόητον. Ἄλλ' ὅτι τοῦτο ἀποτελεῖ ἀναίρεσιν αὐτῆς εἶναι φανερόν, ὅσον φανερόν εἶναι, ὅτι και ὁ οικονομισμός ὁτός τῶν προλεταρικῶν ὑποσμάδων ἀποτελεῖ γεγονός, — τὰ σφάλματα δέ ἐγκαινται εις τὰς θεωρίας και οὐδέποτε εις τὰ γεγονότα, — γεγονὸς ἐξηγούμενον ἐκ τοῦ οικονομικοῦ διαφορισμοῦ, ὅσον φανερόν εἶναι, ὅτι ή μὴνις και αἱ ὕβρεις τῶν ἐπανάστατῶν οὐδέν ἀπολύτως δύναται να ἐπιτύχουν ὡς πρὸς την ἀναίρεσιν τοῦ γεγονότος, δύναται δέ μόνον να χρησιμεύσουν ὡς δημοκοπικόν σήμα πρὸς ἐξέγερσιν της μάχης, ἵνα δι' αὐτῆς ἔλθου εις την ἀρχὴν αὐτοὶ και δημοιργηθῆ ἐκ νέου τό αὐτό γεγονός μετὰ ἄλλα πρόσωπα, — ήτοι ἵνα καταλάβουν τὰς θέσεις τῶν «προδοτῶν» αὐτοῖ. Περὶ τῶν «γενικῶν οικονομικῶν συμφερόντων» τοῦ προλεταριάτου, βλ. κατωτέρω.

Μία μοναδική ἐξαιρέσις εις τὸν ἀτομιστικὸν τοῦτον ἀγῶνα εἶναι τὸ φαινόμενον της προλεταρικῆς ἐκείνης ὑποσμάδος, ήτις ἐκ καθαρῶς ἀλλήλεγγυῆς συμμετέχει εις ἀγῶνα, ἐκ τοῦ ὁποῖου οὐδέν ἔχει να ὠφεληθῆ τὸ πᾶν δέ ἔχει να χάσῃ. Ἄλλ' ή ἐξαιρέσις ἀκριβῶς αὕτη δέν εἶναι δυνατὸν να ἐρμηνευθῆ διά της οικονομικῆς θεωρίας, διότι ἀκριβῶς ἀποτελεῖ την ἀναίρεσιν αὐτῆς.

Τοιαύτη λοιπὸν ή ἀντιθετικὴ σύνθεσις τοῦ προλεταριάτου ὡς οικονομικῆς κατηγορίας, ἐκ της ἀπόψεως τῶν οικονομικῶν του συμφερόντων.

Ὅτι ταῦτα δέν ἐξικονοῦνται πέραν της ἱκανοποιήσεως αὐτῶν εἶναι φυσικόν, καθ' ὅσον οὐδέν φυσικόν ὀρμέμφυτον ἀποτελεῖ τὸ κίνητρον τῶν οικονομικῶν διεκδικήσεων πλὴν τοῦ ἐνστικτοῦ της αὐτοσυντηρήσεως, τοῦ ὁποῖου ή δράσις σταματᾷ εις την ἱκανοποίησιν αὐτῆς, οὐδέποτε ἐξικονοῦμενον πέραν αὐτῆς. Ὅτι λοιπὸν ἀποτελεῖ τὸ κίνητρον τῶν «ταξικῶν» πράγματι ἀγῶνων τοῦ προλεταριάτου ὡς κοινωνικοπολιτικῆς ὁμάδος πᾶν ἄλλο εἶναι παρὰ τὸ ἐνστικτον της αὐτοσυντηρήσεως, ήτοι τὸ οικονομικόν ἐλαττήριον. Εἰς τό σημειον αὐτό ὁ μαρξισμός παρενθέτει ὄρουσαν — και σκοπιμῶς ἴσως — ἀσφαεῖς: Τὸ προλεταριάτον, κατά ταῦτα, ἀγωνίζεται ἀσχηδὴ την αὐτοσυντηρήσιν του ἀπλῶς, ἀλλὰ διά την «ἀπελευθέρωσιν» του. Τὴν ἀπελευθέρωσιν του ὅμως ὁ μαρξισμός οὐδέποτε θεωρεῖ ὡς ἀπελευθέρωσιν ἀπὸ μόνης της οικονομικῆς ἐκμεταλλεύσεως. Πρόκειται περὶ της ἀπελευθερώσεως τοῦ προλεταρίου ἀπὸ πάσης ἀπόψεως: ἀπὸ της ἀπόψεως πρὸ πάντος της πολιτικῆς, ήτις δύναται να περιλαμβάνῃ και ὅλας τὰς ἄλλας ἀπόψεις. Ὁ προλεταριὸς πρέπει να παύσῃ να εἶναι μηχανὴ και πρέπει να γίνῃ ἄνθρωπος. Ὁ προλεταριὸς πρέπει να παύσῃ να ὑποτιμᾶται ἐν τη κοινωνίᾳ και πρέπει να γίνῃ κοινωνικῶς — ὄχι ἀπλῶς νομικῶς — ἰσότιμος. Ταῦτα λοιπὸν και κατά τὸν μαρξισμὸν ἀποτελοῦν τὸν σκοπὸν τοῦ ταξικοῦ ἀγῶνος τοῦ προλεταριάτου, ὄχι ὅμως ὡς οικονομικῆς τάξεως — ὡς ὁ μαρξισμὸς διδάσκει — ἀλλ' ὡς κοινωνικοπολιτικῆς ὀργανώσεως: Ὅτι δηλαδὴ ἐνταῦθα καλεῖται ὀρμέμφυτον της ὑπεροχῆς, διαστρεφόμενον εις την κάτω «τάξιν» εις ressentiment. Ἡ μαρξιστικὴ ἀποψις, ὅτι βάσις της οικονομικῆς ἀνισότητος δέν εἶναι ὁ φυσικὸς νόμος, ὀδηγᾷ βεβαιῶς τὸν μαρξισμὸν εις τὸ συμπέρασμα, ὅτι ή οικονομικὴ ἀνισότης δύναται να «καταργηθῆ». Ἐκ της οικονομικῆς ταύτης ἀπόψεως ὁ μαρξισμὸς ἀγεται εις την ιδέαν τῶν «γενικῶν οικονομικῶν συμφερόντων» τοῦ προλεταριάτου, ἄτινα ἀκριβῶς «θὰ ὀδηγήσουν» εις την «κατάργησιν» τοῦ οικονομικοῦ διαφορισμοῦ. Ἡ κατασκευὴ αὕτη σκοπεῖ την ὑπερπήδησιν

1 Πρὸς Oppenheimer, op. Cit.
2 Gumplovicz: Soziologie. Oppenheimer: System der Soziologie. Wieser: Das Gesetz der Macht.
3 Χαρακτηριστικόν εἶναι ἐν προκειμένῳ τὸ σχετικόν σπανιότατον εις εὐρωπαϊκῶν χωρίων τοῦ κομμουνιστοῦ θεωρητικοῦ Eugen Varga: Die Niedergangperiode des Kapitalismus, (Vorwort), σοβάρωτερον πάντως «διαλεκτικῶς» τραγέλοισ. Πρὸς, σχετικῶς Ε. Λεμπέση: Ὁ τραστοκρατικὸς καπιταλισμός, εις «Πολιτικὰ Φύλλα», 1932 καὶ τὸ αὐτό ὅδ: Σύγχρονα προβλήματα τοῦ καπιταλισμοῦ, Geiger, 19718.
4 Ε. Λεμπέση: Σύγχρονα προβλήματα τοῦ καπιταλισμοῦ. Π. Κανελλόπουλοιο: Ὁ ἀνθρώπος και αἱ κοινωνικαὶ ἀντιθέσεις. Geiger, 44, 45, 46, 50, 70, 71 72. Sombart: Mod. Kapitalismus. Τοῦ αὐτοῦ: Der proletarische Sozialismus, II. Henry de Man: Au delà du Marxisme. Delyewski: Antagonismes sociaux et antagonismes proletariens.
5 Mises: Liberalismus. Mises: Interventionismus.

των θεωρητικῶν δυσχερειῶν, αἵτινες προκύπτουν ἐκ τῆς ἀντιθέσεως τῶν οικονομικῶν συμφερόντων τῶν προλεταριακῶν ὑπομαδῶν. Οὕτω διαπιστοῦτο πρῶτον: ἡ γενική ἐκμετάλλευσις πάντων τῶν προλεταριῶν, ἀνεξαρτήτως τῆς ὑπομάδος εἰς ἣν ἀνήκουν, ἐν τῷ καπιταλιστικῷ συστήματι. Κοινὸς συνεπῶς ὁ οικονομικὸς ἔχθρος: ὁ καπιταλισμός. Δεύτερον δὲ ἐπιδιώκεται ἡ ριζικὴ ἀνατροπὴ τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ ἡ ἀταξικὴ κοινωνία.

Εἰς ταῦτα δέον νὰ παρατηρηθῶν:

1. — Ἡ ὑπαρξὶς γενικῆς ἐκμετάλλευσως τοῦ προλεταριάτου καὶ γενικῶν προλεταριακῶν συμφερόντων δὲν καταργεῖ τὴν ὑπαρξίν τῶν εἰδικῶν θετικῶν ἢ ἀμέσων οικονομικῶν συμφερόντων τῶν ἐπὶ μέρος προλεταριακῶν ὑπομαδῶν — γεγονὸς ἔχον τοῦλάχιστον ἴσην σημασίαν πρὸς τὰ «γενικά» (καὶ ἀφηρημένα) προλεταριακὰ οικονομικὰ συμφέροντα. Μέχρι τοιούτου σημείου μάλιστα δύναται ἢ ἐκ τῶν μερικῶν οικονομικῶν συμφερόντων προκαλουμένη διάσπασις τοῦ προλεταριάτου ν' ἀποβῇ ἀποφασιστικὴ, — ὥστε νὰ ματαιώσῃ ἤδη τὴν κομμουνιστικὴν ἐπανάστασιν καὶ νὰ ματαιώσῃ αὐτὴν συνεχῶς εἰς τὸ μέλλον. Τὰ ἐπὶ μέρος λοιπὸν οικονομικὰ συμφέροντα τῶν προλεταριακῶν ὑπομαδῶν καὶ ἡ ἐκ τούτων διάσπασις τοῦ προλεταριάτου — ἔχουσα τὴν ρίζαν αὐτῆς ἐν τῷ οικονομικῷ διαφορισμῷ, ὅστις ὅμως ἔχει τὴν ρίζαν αὐτοῦ ἐν τῷ φυσικοκοινωνικῷ τοιοῦτω, — εἶναι παράγων ἐξ ἴσου τοῦλάχιστον σπουδαῖος, ὅσον τὰ «γενικά» ἢ ἀρνητικὰ ἢ ἔμμεσα συμφέροντα τοῦ προλεταριάτου.

2. — Διὰ ν' ἀνατροπῇ ὁ καπιταλισμός δὲν ἀρκοῦν τὰ οικονομικὰ συμφέροντα οὐδὲ τὰ γενικὰ ταῦτα τοῦ προλεταριάτου, διότι ἅμα ὡς ταῦτα ἱκανοποιηθῶν ἐν ἀστικῷ συστήματι, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ἀπλῶς τὴν οικονομικὴν, ἦτοι ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς αὐτοσυντηρήσεως — παύουν ὑπάρχοντα. Ἐὰν δὲ ὁ μαρξισμός ὠθεῖ τὴν ἔννοιαν τῶν «γενικῶν οικονομικῶν συμφερόντων» τοῦ προλεταριάτου μέχρι τοῦ σημείου, νὰ σημαίνουν ταῦτα ἀπόλυτον καὶ ἀπαραίτητον ἀνατροπὴν τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ ἰδιοποίησιν τῶν μέσων τῆς παραγωγῆς ὑπὸ τοῦ προλεταριάτου, φανερόν εἶναι, ὅτι εὐαχμίως εἰσέρχεται διὰ τοῦ παραθύρου εἰς τὴν μεταφυσικὴν, Ἄπασα ἢ ψυχολογία, ἢ ἱστορία καὶ ἡ κοινωνιολογία διδάσκει, ὅτι οὐδέποτε ἀπλή «ἐκμετάλλευσις» ἐπέφερε τὴν ἀνατροπὴν καθεστῶτος τινός, ἐὰν αὕτη δὲν συνεδυσάσθῃ πρὸς ὠρισμένην τύφλωσιν αὐτοῦ, ὅπως ἱκανοποίησις τὰς ἀμέσων — μόνων — οικονομικῶν ἀνάγκων τῆς κάτω τάξεως, καὶ πρὸς κοινωνικὴν μείωσιν αὐτῆς, καὶ ὅτι καὶ ἐν ἡ ἀνατροπῇ συνετελέσθη, οὐδέποτε ἐξέλειψεν ὁ οικονομικὸς διαφορισμός, ἀλλ' ἐδημιουργήθη νέος τοιοῦτος. Τοῦτο ἀποδεικνύει ἀντιστρόφως τὸ ὡς ἀνω λεχθέν, ὅτι τὸ οικονομικὸν ἐλατήριον εἶναι παράλληλον πρὸς τὸ ἐνστικτον τῆς αὐτοσυντηρήσεως, τὸ ὁποῖον εἰσαγράφει σαφῶς καὶ τὰ ὄρια αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα εὐρίσκονται εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῶν οικονομικῶν ἀνάγκων καὶ δὲν ἐξικινδύναι πέραν ταύτης. Ἡ ἀνατροπὴ τοῦ καπιταλισμοῦ δὲν δύναται νὰ ἐξηγηθῇ συνεπῶς ἐκ τῶν οικονομικῶν συμφερόντων, τὰ ὁποῖα αὕτη κατὰ πολὺ ὑπερβαίνει, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὀρμεμψύτου τῆς ὑπεροχῆς, τὸ ὁποῖον εἶναι στοιχεῖον φυσικῶν καὶ ὄχι οικονομικῶν καὶ τὸ ὁποῖον παραμένει εἰς τὴν κυριαρχουμένην τάξιν (ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ ressentiment) παρά πᾶσαν ἱκανοποίησιν τῶν οικονομικῶν ἀνάγκων αὐτῆς ὑπὸ τῆς ἀρχούσης τάξεως. Τὸ ὀρμεμψυτον τοῦτο, διαστραφέν εἰς τὴν κάτω τάξιν εἰς ressentiment, παραμένει σταθερόν καὶ αἰώνιον, ἀνεξαρτήτως τῆς διαβαθμίσεως αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀπλής κοινωνικῆς μείωσεως ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς ἡττοπαθείας, μέχρι τῆς ἐπαναστατικῆς ἐκρήξεως, καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς διαβαθμίσεως τῆς φυσικῆς δυνάμεως αὐτοῦ πρὸς ἐπανάστασιν ἢ συνθηκολογίαν.

Αὐτὰ ταῦτα, ἐξ ἄλλου, τὰ γενικά — ἢ ἀρνητικὰ ἢ ἔμμεσα — οικονομικὰ συμφέροντα τοῦ προλεταριάτου ἐπεκτεινόμενα — καθὼς προεξετάσθησαν τὰ ὑπομαρξικά συμφέροντα ἐν τῷ προλεταριάτῳ εἰς γενικά συμφέροντα αὐτοῦ — ἐγγίζουσιν τὰ γενικά συμφέροντα τῆς ἐθνικῆς οικονομίας, μετὰ τῆς ὁποίας ὀποτελοῦν ἀναπόσπαστον σύνολον.

Ἄρα εὐημεροῦντος τοῦ κεφαλαίου εὐημερεῖ καὶ τὸ προλεταριάτον εἶναι ἀλήθεια οικονομικὴ πάλαι καὶ ἀναμφισβήτητος. Λέγομεν «οικονομικὴ» διότι κοινωνικῶς τὸ προλεταριάτον δύναται ν' ἀποβῇ, παρὰ ταῦτα, ἐπαναστατικώτερον. Τοῦτο δὲ ἀκριβῶς, σὺν τοῖς ἄλλοις, ἀποδεικνύει, ὅτι οὐδεμία ἀντιστοιχία ὑπάρχει μεταξύ τοῦ οικονομικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ παράγοντος. Διὰ νὰ μὴ ἀποβῇ τὸ προλεταριάτον ἐπαναστατικώτερον ἐν μέσῳ μόνον ὑπάρχει: ἡ ἱκανοποίησις τοῦ «κοινωνικοῦ του αἰσθηματος», ἦτοι τοῦ ὀρμεμψύτου τῆς ὑπεροχῆς, ἢ

τοῦλάχιστον τῆς «ἰσοτιμίας». Τοιοῦτο μέσον λ. χ. ὑπῆρξεν ἢ ὑπὸ τῶν Γερμανῶν «προδοτῶν» καθιερωθεῖσα τῷ 1920 Δημοκρατία με «κοινωνικὸν περιοχόμενον», λόγῳ τῆς ὁποίας τὸ προλεταριάτον ἔμεινε πιστὸν εἰς τὴν συντηρητικὴν σοσιαλδημοκρατίαν ἐπὶ μίαν περίπτω δεκαετίαν, παρ' ὅλον ὅτι ἡ οικονομικὴ αὐτοῦ κατάστασις ἐν συνεχείᾳ ἐπεδεινούτο. Περιττὸν νὰ τονισθῇ, ὅτι ἡ ὀρθωτάτη αὕτη πολιτικὴ τῶν «προδοτῶν» ἐξακarakterίσθη ὑπὸ τῆς ἐπαναστατικῆς θεωρίας ὡς «ἐξαπάτησις» τοῦ προλεταριάτου, ἐνῶ τὸναντίον ἀποτελεῖ φαίνεται κατὰ τὴν θεωρίαν αὐτὴν ἐπιστημονικὴ ἀλήθειαν ἡ συστηματικὴ καὶ μετὰ ὕβρεων στρέβλωσις τῆς κοινωνικῆς νομοτελείας καὶ πραγματικότητος καὶ ἡ δημοσκοπικὴ ἀγυρτεία τῆς «ἰσότητος»¹. Τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς, ὅπερ ἔπραξαν οἱ σοσιαλδημοκράται ἠγέται, ἔπραξε καὶ ὁ ἐθνικοσοσιαλισμός, ὅστις, ἀφοῦ ἐξηυτέλιε τὴν Δημοκρατίαν διὰ παντός μέσου, καταλαβὼν εἴτα τὴν ἐξουσίαν, ἀνεκήρυξε τὸ προλεταριάτον ὡς ἐθνικῶς —τουτέστι κοινωνικῶς — ὀμότιμον κοινωνικὴν τάξιν «τῶν δημιουργῶν» κλπ., ἐπιδεινώσας ταυτοχρόνως τὴν οικονομικὴν αὐτοῦ κατάστασιν καὶ λαθῶν ἀθρόως τὰς ψήφους του κατὰ τὰς δύο ἐκλογάς, τὰς ὁποίας διενήργησεν. Οἱ ἀγνοοὶ ἀλλὰ πτωχοὶ τῷ πνεύματι ἀνθρωπισταὶ καὶ ἰδεολόγοι, οἵτινες ἀγανακτοῦν διὰ τοιαύτας «ἀπάτας» εἰς βῆρος δυστυχῶν ἀνθρώπων, ἀναχωροῦντες ὅλους ἀθαιρέτους ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, ὅτι ὁ ὀρθὸς χειρισμὸς τοῦ μηχανισμοῦ τῆς μάχης σημαίνει «ἀπάτην» ἢ ὅτι οἱ ἄνθρωποι «δέον» νὰ μὴ ἐξαπατῶνται, ἔχουν ἀρκετὰς ἀφορμὰς ὅπως μελαγχολήσουσιν. Πλήν-ματαίως. Ἡ οικονομικὴ συμμαχία ὑπομαδῶν τοῦ προλεταριάτου μεθ' ὑπομαδῶν τοῦ κεφαλαίου κατὰ τῶν λοιπῶν ὑπομαδῶν τοῦ προλεταριάτου καὶ τοῦ κεφαλαίου ἀποτελεῖ φαινόμενον σὺνθεσις¹.

Ὁ παράγων αὐτὸς τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος τοῦ προλεταριάτου μετὰ τῶν ἀντιπάλων του, ἦτοι τοῦ ὄργανικοῦ συστήματος τῆς ἐθνικῆς οικονομίας καὶ ὁ παράγων τῆς οικονομικῆς διασπάσεως τοῦ προλεταριάτου, κατέστησαν εἰς τοὺς γερμανοὺς προλεταριακοὺς ἠγέτας δυνατὴν τὴν «ἐξάτιμισιν» τῶν «γενικῶν οικονομικῶν συμφερόντων αὐτοῦ» (τῶν ἀγόντων δῆθεν εἰς τὸν κομμουνισμόν) καὶ τὴν ἐγκατάστασιν ἀστικῆς δημοκρατίας.

Τὸ ἰσχυρότερον ἐπιχείρημα τῶν σοσιαλδημοκρατῶν ἠγέτων τῷ 1919 κατὰ τῆς κομμουνιστικῆς ἐπανάστασεως ἐν Γερμανίᾳ ἦτο, ὅτι ἐκ τοῦ ἀναποτρέπτου ἐμφυλίου πολέμου αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις καὶ ἡ οἰκονομία τῆς χώρας θὰ κατεστρέφοντο, ὁ λόγος δὲ ὁ γερμανικὸς λαὸς θὰ ἦτο καταδικασμένος εἰς τὸν ἐκ πείνης θάνατον. Τὸ αὐτὸ ἐπιχείρημα ἐπιρρίπτει εἰς τὸν ρωσικὸν κομμουνισμόν ὁ θεωρητικὸς ἀρχηγὸς τῶν «προδοτῶν» Kautsky², τὸ αὐτὸ δὲ «περιέργως» ἐπεκατέσθη καὶ ἡ δεξιὰ τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος τῆς Γερμανίας τῷ 1922, ὅτε ὑπὸ τῆς ἀριστερᾶς ἡγευτοῦ ἡ ἄμεσος ἐπανάστασις³, καθ' ἣν ἐποχὴν τὸ Ρούρ ἦτο κατελιημμένον ὑπὸ τῆς Γαλλίας, ἐξωπλισμένης τελείως ἔναντι μίᾳ ἀπλοῦ Γερμανίας. Ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος πρὸς τὰ ἔσω καὶ πρὸς τὰ ἔξω βασιζέται τέλος καὶ ὁ λεγόμενος Σταλινισμός: «Σοσιαλισμός ἐν μιᾷ μόνῃ χώρᾳ»⁴.

Ποῖαν ἀσάφειαν συνεπῶς ἐνέχει ἡ οικονομικὴ ἔννοια τοῦ «προλεταριάτου» εἶναι ἐξ ὅλων τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων φανερόν. Ἐκ τούτων ἔπεται:

1. Ὅτι οὐδὲν ἐνιαῖον καὶ ὁμοιογενὲς ἀντικειμενικὸν κοινωνικὸν ὄμμα ὑπάρχει ὑπὸ τὴν ἔννοιαν «οικονομικὸν «προλεταριάτον».

2. Ὅτι «προλεταριάτον» εἶναι τὸ σύνολον τῶν κοινωνικῶς μειωμένων ἀνθρώπων ὅλων τῶν κοινω-

1 Ε. Λεμπέση: Σύγχρονα προβλήματα τοῦ καπιταλισμοῦ. Π. Κανελλοπούλου: Ὁ ἄνθρωπος καὶ αἱ κοινωνικαὶ ἀνιθέσεις.

2 Πρόβλ. Kautsky: Die Diktatur des Proletariats. Τοῦ αὐτοῦ: Terrorismus und Kommunismus.

3 Trotzky: Die Lehren des Oktober.

4 Βλ. Trotzky: La Révolution permanente. Stalin: Leninismus. Περὶ τῆς ἐπιρροῆς καὶ τοῦ ρόλου τοῦ καθαρῆς πολιτικοῦ παράγοντος καὶ τοῦ ἐξωτερικοπολιτικοῦ-γεωγραφικοῦ πρόβλ. Ἰδία Hans Kelsen: Staat und Sozialismus. Friedrich Lenin: Staat und Sozialismus. Κ. Δ. Καραθόδωρος: Ἡ κοινωνικὴ πολιτεία. Arthur Dix: Politische Geographie. Ἐκ τῶν παλαιότερων Gumplovicz: Soziologie und Politik. Machiavelli: Il principe. Geiger: 198 ἔτ. Sombart: Moderner Kapitalismus. Τοῦ αὐτοῦ: Prolet. Soz. Μνείαι τῶν παραγόντων τούτων ἐν συνάρτησιν πρὸς τὰ σύγχρονα προβλήματα τοῦ καπιταλισμοῦ εἰς Ε. Λεμπέση, ἐνθ. ἀνωτ. καὶ πάλιν Lenin: Wie werden die Bolschewiki die Staatsmacht behaupten? Τοῦ αὐτοῦ: Staat und Revolution. Τοῦ αὐτοῦ: Imperialismus. Trotzky: Terrorismus.

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΙΣΟΤΗΣ

Υπό HENRY DE MAN

(Μετάφρασις ΑΓΛΑΪΑΣ ΠΑΓΚΑΛΟΥ)

«Ο πιο φθονερός είναι εκείνος, που θεωρεί κάθε άνθρωπο σαν θμιοόν του».

Goethe

ΤΟ αίσθημα της Ισότητας φαίνεται κάποτε ότι είναι το πιο σπουδαίο κίνητρο των σοσιαλιστικών κινήματων των μαζών. Ο σοσιαλισμός σαν ιδανική λογική οργάνωση της κοινωνίας, ή σαν πραγματοποίηση της αγάπης προς τον πλησίον, ή ακόμη σαν εξασφάλιση της ατομικής ελευθερίας είναι θνειρο του μέλλοντος μερικών ένθουσιωδών. Το κίνητρο που ώθει τις μάξες με μεγάλη δύναμη προς τον σοσιαλισμό δέν είναι τόσο ή έπιθυμία για μιά ιδανική δικαιοτάξη, όσο ή ένστικτώδης και άμεση ανάγκη των κατωτέρων τάξεων να έλαττώσουν την κοινωνική άνισότητα.

Αυτό το συναίσθημα προηγείται από κάθε ταξική οργάνωση και γνώση των συμφερόντων. Απορρέει από ένα πολύ πιο παλιό και πολύ πιο γενικό αίσθημα δικαιοτάξης, από το σύγχρονο συνδικαλιστικό κίνημα, ακόμη και από την πάλη των τάξεων. Η σοσιαλιστική διεκδίκηση της Ισότητας είναι μιά έπανορθωτική παράσταση ένός συμπλέγματος κατωτερότητας, που προέρχεται από μιά μακροχρόνια ιστορική εξέλιξη των συνθηκών της ζωής της εργατικής τάξεως.

Ταξινομήσαμε ήδη ένα μέρος των αίτιων αυτού του συμπλέγματος στο «περιβάλλον της εργασίας» και ένα άλλο στο «περιβάλλον της ζωής» των εργατών. Πρόκειται βέβαια για μιά αυθαίρετη διαίρεση του θέματος που σκοπό έχει μόνον να διευκολύνει την κατανόηση. Το «περιβάλλον της εργασίας» και το «περιβάλλον της ζωής» είναι δύο έννοιες διαφορετικές, αλλά ο άνθρωπος που περνάει από το ένα περιβάλλον στο άλλο είναι ένα και το αυτό θν. Το βράδυ είναι όπως τον έπλασε ή μέρα. Οί καταπίεσεις του ένστικτου που ύφιστάνται ο εργαζόμενος κατά την διάρκεια της εργασίας του αυξάνουν την έπιθυμία του να ζητήσει έξω από το εργαστήριό του τις απολαύσεις που δέν του παρέχονται εκεί. Έκει βρίσκεται, ως πούμε, ή βαθειά ψυχολογική αίτια του συνεχούς κινήματος της εργατικής τάξεως για μιά έλάττωση των ώρων εργασίας. Αυτό το κίνημα δέν προϋποθέτει καμμιά γνώση των σχέσεων που διετύπωσαν ο Μαιχ μεταξυ υπερεργασίας και υπεραξίας· εξηγείται απλούστατα από την έπιθυμία που έχει κάθε άνθρωπος να απολαύσει όσο το δυνατόν μεγαλύτερη εϋτυχία. Έφ' όσον ο εργάτης δέν βρσκει αυτήν την εϋτυχία στην εργασία του, την ζητάει άλλοθ.

Η έπιθυμία αυτή ένισχύεται ακόμα από το γεγονός ότι ο εργάτης αισθάνεται τον έαυτό του ύποταγμένο σε μιά συμπεριφορά των άλλων που του προσβάλλει το πατροπαράδοτο αίσθημα της δικαιοσύνης και όταν βρίσκεται έξω από το εργαστήριό και όταν βρίσκεται μέσα σ' αυτό. Το συναίσθημα του ότι γίνεται κατώτερος που τόσο γεννιέται απ' αυτό, δέν ταυτίζεται ούτε με την έννοια της πολιτικής άνισότητας, ούτε με την οικονομική έκμετάλλευση. Το κράτος και το εργαστήριό δέν αποτελούν ολόκληρη την κοινωνία. Ο εργάτης από την άρχη αισθάνθηκε τον έαυτό του

νιών, όλων των εποχών και όλων των οικονομικών τάξεων, ανεξαρτήτως της οικονομικής αυτών καταστάσεως (ύποκειμενικών και αντικειμενικών προλεταριάτων).

3. "Οτι το προλεταριάτον είναι ενιαίον μόνον εν τή άρνήσει του καθεστώτος.

4. "Οτι το προλεταριάτον τούτο — κινούμενον ύπό του ressentiment, ήτοι ύπό του συναίσθηματος της κοινωνικής του μειώσεως, το όποιον και μόνον άποτελει τον συνεικτικόν αυτού δεσμόν, — κατέχει εν τώ κοινωνικώ διαφορισμώ την θέσιν της έπαναστάσεως. (Και δη: α) ως έπαναστατική ό μιάς (όργανωμένον προλεταριάτον)· β) ως έπαναστατική μιάζα.

Η μάζα συντίθεται εκ του αντικειμενικού και εκ του ύποκειμενικού προλεταριάτου.

(Συνεχίζεται)

κατώτερο, ξεχωριστά από την στέρηση που είχε στα πολιτικά δικαιώματα και από την δυσμενή κατανομή της υπεραξίας. Για να καταλάβει κανείς την έκταση της κοινωνίας που ξεπερνάει τον καθαρώς πολιτικό και οικονομικό κύκλο, αρκεί να σκεφθούμε την άνεργία. Ο εργάτης, που βρίσκεται χωρίς κανένα πόρο ζωής, γιατί δέν έχει εργασία, αισθάνεται τότε πολύ πιο έπιτακτική την εξάρτησή του από την κοινωνία, παρά όταν εργάζεται για έναν εργοδότη. Δέν μπορεί κανείς να καταλάβει την προλεταριακή νοστροπία, άν δέν έχει ύπ' όψιν του την άνεργία, είτε σαν πραγματικότητα, είτε σαν άπειλούσα δυνατότητα. Αυτή είναι ή ουσιαστική αίτια για την όποια δέν μπορούν να καταλάβουν οι περισσότεροι από κείνους που δέν είναι προλεταριοί, αλλά που φορούν την εργατική φόρμα με σκοπό την μελέτη, ποιά είναι ή πραγματική ψυχική κατάσταση των προσωρινών συναδέλφων τους. Δέν έχει σημασία το ότι συμμερίζονται τις συνθήκες ζωής των εργατών· αρκεί το ότι δέν προσδένονται στην εργασία από ύλική ανάγκη ώστε ή απόλυσή τους να έχει γι' αυτούς μιά έντελώς διαφορετική σημασία από την σημασία που έχει για τους πραγματικούς προλεταριους. Παρ' όλα τα λερωμένα ρούχα και τα γεμάτα κάλους χέρια ο έρασιτέλης δέν αισθάνεται την ήθική ταπεινώση και την κοινωνική κατωτερότητα.

Έγώ ο ίδιος για πολλόν καιρό πίστεψα ότι εργαζόμενος ως εργάτης για ώρισμένες μελέτες και ένθ ειχα πρό παντός και τις συμπάθειές μου ως σοσιαλιστής, ειχα μεταβληθεί άληθινά σ' έναν πραγματικό προλεταριο. Κατάλαβα την πλάστη μου μόνον την ήμέρα που ή μοίρα με εξανάγκασε να ζητήσω μιά θέση εργάτη, αλλά αυτήν την φορά για να κερδίσω το ψωμί μου. Αυτές οι λίγες μέρες που γύριζα με το μογαλάκι με τα ρούχα της δουλειάς στο χέρι ζητώντας να με προσλάβουν, μ' έδιδαν πολυ περισσότερα. για την τύχη και την νοστροπία των εργατών, απ' ότι θα μπορούσαν να με είχαν διδάξει δέκα ολόκληρα χρόνια έρασιτεχνικής δουλειάς.

Η άδευθαιότης της ύπάρξεως, ή αδυναμία για την εξασφάλιση εργασίας, όλες οι ψυχολογικές συνέπειες της χρόνιας άγωνίας, που προέρχονται απ' αυτήν — μεταβαίνοντας σύμφωνα με την κατάσταση και την ιδιουσυγκρασία του καθενός από μιά σκοτεινή ύποταγή σε ένα φθονερό μίσος για τους προνομιούχους — αυτά είναι τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής κατωτερότητας του εργαζόμενου. Τίποτα δέν θα άλλαζε και άν ακόμη τα κέρδη του εργοδότη μειονότουσαν ως το σημείο που να αποτελούν ένα μισθό διευθυντού ή και άν ακόμη τα έργαστάσια γινόντουσαν συνεργατικές έπιχειρήσεις που δέν θα εργαζόντουσαν πειά για το κέρδος.

Τέλος, ή κοινωνική κατωτερότητα των εργαζόμενων δέν βασίζεται ούτε σε μιά πολιτική ούτε σε μιά οικονομική αδυναμία, αλλά σε μιά ψυχολογική κατάσταση. Η ίδια τους ή πίστη σ' αυτήν την κατωτερότητα άποτελεί το ουσιαδες χαρακτηριστικό της. Η εργατική τάξη είναι κατώτερη γιατί αισθάνεται ότι είναι κατώτερη. Το αντίθετο είναι μόνον φαινομενικό.

Βέβαια ή αντικειμενική πείρα είναι ένα στοιχείο αυτού του ύποκειμενικού αισθήματος, άλλ' ο τρόπος με τον όποιο αυτή ή αντικειμενική πείρα άντανακλάται στην συνείδηση, εξαρτάται από τον προηγούμενο προσδιορισμό της νοστροπίας, ή όποια όμως δέν προκύπτει άποκλειστικά από την αντικειμενική πείρα.

Το αίσθημα της κοινωνικής κατωτερότητας της εργατικής τάξεως προϋποθέτει τουλάχιστον τρεις δρους. Πρώτα, πρέπει να θεωρείται ότι άποτελεί μιά κοινωνική τάξη διαρκείας. Έπειτα, πρέπει να πιστεύει ότι ή θέση των μη εργατικών τάξεων είναι πιο έπιθυμητή, πράγμα που καθιερώνει μιά έιερарχία «άνωτέρων» και «κατωτέρων τάξεων». Τέλος, πρέπει να πιστεύει ότι ή έιερарχία αυτή των τάξεων δέν είναι άμετάβλητη, κι' έτσι να έπιτρέπεται στις κατωτερες τάξεις να έλπίζουν μιά ίσοπέδωση των ταξικών θέσεων. Σε κάθε μιά απ' αυτές τις τρεις περιπτώσεις, πρόκειται για έναν ψυχολογικό θρο, που μπορεί να ύπάρχει ή όχι σε όποια-

δηποτε κατάσταση υλικών συνθηκών. Παραδείγματος χάριν, σήμερα τους αμερικανούς εργάτες τους εκμεταλλεύονται οικονομικά όπως και τους ευρωπαϊούς συναδέλφους τους. Οι δυνατότητες για μία κοινωνική άνοδο με την κατάκτηση μιας ανεξάρτητης ζωής ως άπαικτος, έμπορος, διευθυντής επιχείρησης, κλπ. που υπήρχαν στον περασμένο αιώνα, έχουν σχεδόν εκμηδενισθεί για την μεγάλη μάζα. "Ολ" αυτά όμως δεν εμποδίζουν, ώστε η ενισχυμένη ακόμα από τις πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες πίστη στην δυνατότητα μιας ατομικής ανόδου να είναι ακόμα ζωντανή στους περισσότερους και να αποτρέπει έτσι τον σχηματισμό ενός συμπλέγματος ταξικής κατωτερότητας. Ο αμερικανός εργάτης αντιδρά στην όνομασία του «προλεταρίου», γιατί εξηγείται με την ιδέα της ενσωματώσεώς του σε μία τάξη που η έννοια συνεπάγει την ιδέα της κοινωνικής κατωτερότητας. Το να παραιτηθεί από την ιδέα της μελλοντικής του ανόδου θα φαινόταν στά μάτια του σαν μία εξευτελιστική ομολογία της δικής του άδικα ανότητας. Νομίζει τουλάχιστον ότι απεριόριστες δυνατότητες κοινωνικής ανόδου προσφέρονται στα παιδιά του.

Υπάρχουν ξε άλλοι λαοί — όπως παραδείγματος χάριν, σε μερικές χώρες της Άσίας, όπου η διαίρεση σε κάστες είναι καθιερωμένη από την θρησκεία — στους οποίους οι κατώτερες τάξεις είναι εξαιρετικά άθλιες και εκμεταλλεζόμενες, αλλά παραδέχονται αυτήν την κατάσταση σαν μία φυσική τάξη που την έπιθυμεί ο Θεός. Στην περίπτωση αυτή ένα έσωτερικό άδιαπέραστο φράγμα περιορίζει τις αξιώσεις του καθενός ανάλογα με την εκ γενετής τάξη του. Υπάρχει τότε η κατωτερότητα, αλλά χωρίς να υπάρχει το σύμπλεγμα της κατωτερότητας, γιατί λείπει η άγανάκτηση που αποτελεί άπαραίτητον όρο για την δημιουργία του.

Τέλος, υπάρχουν πολλοί φτωχοί στην Ευρώπη, ιδιαίτερα μεταξύ των πιο εξασθλωμένων, που έχουν άπόλυτη συνείδηση της άπελπίστας τους, αλλά που δέχονται τουλάχιστον την τύχη τους, με τη βοήθεια γενικά της παρηγοριάς που τους παρέχει η πίστη σ' ένα θρησκευτικό υπερπέραν.

Σε κάθε μία από τις τρεις περιπτώσεις που εξετάσαμε, λείπει ένας από τους ψυχολογικούς όρους, άπαραίτητους για τον σχηματισμό του συμπλέγματος της κατωτερότητας, που προδίδεται τις εργατικές μάζες της Ευρώπης προς τον σοσιαλισμό. Η προέλευση ενός ψυχολογικού γεγονότος άποτελεί πάντοτε ένα άλλο ψυχολογικό γεγονός. Μία διαφορετική πίστη θα δημιουργούσε ένα διαφορετικό κοινωνικό φαινόμενο. Θα μπορούσε ακόμα να μεταβάλλει το συναίσθημα της κοινωνικής κατωτερότητας του εργαζόμενου σε συναίσθημα άνωτερότητας. Ο πλούσιος δεν είναι ζηλευτός ως πλούσιος παρά μόνον από κείνον που συγχέει τον πλοῦτο με την εύτυχία. Όπως παρατηρεί ο Bernard Shaw: "Αυτός που ύποφέρει από πονόδοντο νομίζει πως όσοι έχουν γεννά δόντια είναι εύτυχοι μόνον: αυτός που βασανίζεται άπ' την δυστυχία πέφτει σε παρόμοια πλάνη για τους πλούσιους."

Η αίτια για την όποια ο μαρξισμός μας δίνει μία γολογραφία της πραγματικής εργατικής νοσηροπίας, προέρχεται από την παραγνώριση, που κάνει στο βασικό ψυχολογικό γεγονός, που εξηγεί όλα τα ύπόλοιπα, δηλαδή στο ότι ο μέσος εργάτης θεωρεί τις κατέχουσες θέσεις σαν παραδείγματα μιας άνωτερης ζωής. Αγώνίζεται εναντίον τους για ν' αυξήσουν τα ήμερομίσθια και την εδμερία τους ή ακόμα για να άποκτήσουν πολιτικά δικαιώματα, ο άποπός τους είναι να πλησιάσουν την θέση τους. Ακριβώς αυτή η πεποίθηση που έχουν για την άνωτερότητα των πλουσίων τάξεων, είναι εκείνο, που άποτελεί την κινητήρια δύναμη για τον αγώνα με τον όποιον ο εργάτης επιδιώκει να τους άφαιρέσει αυτήν την άνωτερότητα. Τέλος η αίτια, για την όποια η άστική τάξη είναι σήμερα η άνώτερη, είναι ότι κάθε ένας θα έπιθυμούσε να είναι άστός. Η τάξη, που άποτελεί το ύπόδειγμα στην κοινωνία, την έξουσιάζει. Μόλις πάψει να είναι το ύπόδειγμα χάνει την έξουσία της. Δίχως άμφισβόλια η κοινωνία αυτή ύπεροχή σπριζείται γενικά σε πολιτικά πρόνομια και οικονομικά πλεονεκτήματα, αλλά τελικά, το κύρος είναι εκείνο που προσδιορίζει την έξουσία, και όχι αντίθετα.

Αυτή η ιδέα βρίσκεται σε άπόλυτη αντίθεση με την υλιστική νοσηροπία της εποχής μας, και θα πρέπει οι περισσότεροι από μας να καταβάλουμε ιδιαίτερη προσπάθεια για μία βαθεία κατανόηση, για να μπορούμε να την συλλάβουμε. Κ' εδώ ακόμα πρέπει να άνακαλύψουμε την άλήθεια κάτω από έπιφανειακά φαινόμενα. Η Ιστορία είναι γεμάτη από παραδείγματα τάξεων που διετήρησαν το κύρος τους, άν και χάσανε τα πλούτη και την πολιτική τους δύναμη, αλλά δεν υπάρχει ούτ' ένα παράδειγμα μιας ομάδας κυβερνώντων όσο πλούσιας και όσο ισχυράς και άν ήταν, που να παρέμεινε στην έξουσία, άφοδ έχασε την πίστη στην ύπεροχή της, δηλαδή στο κύρος της. Οι εύγενείς, σαν άνώτερη τάξη διατήρησαν το κύρος τους σχεδόν άθικτο μέχρι σήμερα, άν και

πέρασαν αιώνας άφ' ότου έχασαν την οικονομική τους δύναμη και την πολιτική τους κυριαρχία. Τόσο πολύ που και οι ίδιοι οι πληθέιοι που τους άρπαξαν την έξουσία έσπευσαν να οικειοποιηθούν τους θεσμούς και τις παραδόσεις τους, αρχίζοντας από την μοναρχική μορφή του Κράτους, έως τους τρόπους της καλής κοινωνίας. "Η μόδα, όσο και να παραβάσει τους νόμους της λογικής, είν' ένας νόμος πιο ιερός και πιο άπαραβάσιτος από τον νόμο, που ο Θεός έγραψε με το χέρι του στην πλάκα του Μουσή" (Malebranche).

Η έξουσία, που ο Tarde στο βιβλίο του «Lois d'imitation» ονομάζει «ύποβολή γοήτρου» («suggestion prestigieuse»), είναι η γενεσιουργός άρχη του εύλαθους θαυμασμού που διαφύλαξε ο άστός ακόμα και σήμερα για κάθε τι που είναι «εύγενής». Τρεις αιώνας πέρασαν άφ' ότου ο Μολιέρους έγραψε τον «Αρχοντοχωριάτη» ακόμα και στον μεσαίωνα, η λαϊκή φιλολογία κορόιδευε διαρκώς τους νεόπλουτους άστούς, που κατά την έκφραση, που μεταχειρίζονται ακόμα στην Άγγλία «έμμοιούντο τον δοῦκα». Οι έργάτες εκκληρονόμησαν άπ' αυτόν τον εύλαθό θαυμασμό δύο άστών προς τους εύγενείς, έφ' όσον οι ίδιοι οικειοποιήθηκαν τους τύπους της άστικής κοινωνίας. Ο εργάτης, που ο πατέρας του λεγόταν «ήμερομισθιος τάδε», είναι τώρα «κύριος» τάδε, και η γυναίκα του είναι «κυρία», ενώ πρό τεσσάρων αίωνων, την ονομασία του «κυρίου» και «κυρίας» κρατούσαν μόνον οι εύγενείς. Ο σοσιαλιστής βουλεύτης, που παραμερίζει για να περάσει ένας συνάδελφος του κοινοβουλίου μεταχειρίζεται, χωρίς να το γνωρίζει, τύπους εύγενείας, που δημιουργήθηκαν πριν από πεντακόσια χρόνια στην αυλή των βασιλέων της Γαλλίας, και που από τότε διαδόθηκαν σαν καταρράκτης σε όλα τα κοινωνικά στρώματα.

Όταν ο γερμανικός βιομηχανικός καπιταλισμός έθριάμβευε κατά το τελευταίο τρίτο του περασμένου αιώνα, η νέα δύναμη του χριτάτος προσπάθησε να περιβληθεί με κύρος δανειζοντάς το στις φεουδαρχικές τάξεις. Τότε πρόέκυψε, στο πολιτικό καθεστώς, μία περιερην συγχώνευση της πεζής άστικής κυριαρχίας των συμφερόντων του χριτάτος με τις ρομαντικές μορφές της φεουδαρχικής μοναρχίας. Άπ' όπου προέρχεται η ως επί το πολύ έπιτυχημένη μίμηση των τύπων της άριστοκρατίας στους αξιωματικούς, στους δημοσίους υπαλλήλους, στους φοιτητικούς συλλόγους και η μανία των τίτλων και των παρασήμων. "Ολ" αυτά έδημιούργησαν από τον γερμανό άστώ ένα μίγμα χωριάτικης άσχημίας με άσπρη και τεχνητή τυπικότητα, που τον κατέστησε γελοίο στα μάτια των κατοίκων των χωρών που είχαν παλιό πολιτισμό.

Στην Άγγλία η παρακμή της μοναρχικής έξουσίας άρχισε πριν από έπτά αιώνας και είναι τρεις αιώνας ως τώρα, που η άστική τάξη κατέβαλε την πολιτική και οικονομική έξουσία της φεουδαρχικής άριστοκρατίας. Παρ' όλ' αυτά, το μοναρχικό και άριστοκρατικό κύρος είναι ακόμα τόσο ζωντανό, που η σοσιαλιστική κυβέρνηση του 1924 ούτε καν σκέφθηκε να βγάλει μία μπουκλα από μία περούκα, η να μεταβάλλει το σχέδιο ενός πανταλονιού της Αύλης. Αντίθετα μάλλον, προσαρμόθηκε με μεγάλη ακρίβεια σε όλες τις παραδόσεις, που συμβολίζουν την άναγνώριση της ύπάρχουσας κοινωνικής έιερραρχίας, το κύρος του στόματος, των τίτλων και των συνηθειών. Γιατί είναι πολύ πιο εύκολο να κατακτήσει κανείς μία κοινοβουλευτική πλειοψηφία ακόμα και να δημοκρατικοποιήσει η να κοινωνικοποιήσει την μεγάλη βιομηχανία, παρά να άναποδογυρίσει τις κοινωνική αξίες. Το άγγλικό εργατικό κόμμα ήθελε ακριβώς να έξυψώσει το δικό του κύρος, δανειζόμενο τους πατροπαράδοτους τύπους. Είναι πολύ πιο εύκολο να κερδίσει κανείς μία οικονομική ή πολιτική νίκη άπ' τον καπιταλισμό, παρά μία ψυχολογική νίκη άπ' το σνομπισμό. Έξ άλλου ο σοσιαλισμός δεν πρόκειται να πραγματοποιηθεί έφ' όσον θα κυριαρχεί ο σνομπισμός, που κάνει τον εργάτη να ζηλεύει και να μιμείται τον άστώ. Δεν έχει μεγάλη σημασία άν ακόμα ο εργάτης τον μισεί, γιατί παρά πολύ συχνά το κοινωνικό μίσος άποτελεί την έπιθεβαίωση ενός κοινωνικού φθόνου.

Ο μαρξιστής διανοούμενος, κλεισμένος στην βιβλιοθήκη του μπορεί να φαντάζεται ότι η εργατική τάξη δημιουργεί το ιδανικό της διαβάζοντας το «Κεφάλαιον» ο μη προκατειλημμένος παρατηρητής όμως γνωρίζει, ότι το ιδανικό αυτό τρέφεται με την έμπαθη παρατήρηση των παραδειγμάτων που τους δίνει η τάξη που βρίσκεται ψηλά. Τα παραδείγματα αυτά έπιδρούν στο λαό με τη βιωτική έμπειρία των μεγάλων πόλεων και με τα ρομαντικά δημιουργήματα της φιλολογίας, του θεάτρου, του κινηματογράφου, η των εικονογραφημένων περιοδικών — ειδικότερα στην περίπτωση των γυναικών με την βιτρινα και τα φιγουρίνια.

Πραγματικά, η έπιθυμία της ισότητας και η άνάγκη της άνισότητας, άντι να άποκλείουν η μία την άλλη, άλληλοσυμπληρώνονται. Η ατομική φύση του άυτοσυναιθέλου σπρώχνει τον άνθρωπο — τουλάχιστον τον άνθρωπο της Δύ-

σεως — να επιθυμεί την Ισότητα, αλλά τα κοινωνικά του ενστικτικά απαιτούν συγχρόνως όπως κάθε κοινωνία έχει μιαν «άνωτερη» τάξη, που παρέχει το παράδειγμα μιᾶς επιθυμητής καταστάσεως και έτσι δίνει στην επιθυμία της Ισότητας ένα σκοπό και μιὰ κατεύθυνση.

Στὴν σημερινὴ κατάσταση τῶν ἐνοτικωδῶν διαθέσεων τῶν ἀνθρώπων ἐξ αἰτίας αὐτοῦ τοῦ ψυχολογικοῦ λόγου, καμμιὰ κοινωνία δὲν εἶναι δυνατὴ χωρὶς ἀριστοκρατία. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι αὐτὴ μπορεῖ νὰ πάρει τὶς πιὸ διαφορετικὲς μορφές: ὁ εὐρωπαϊκὸς εὐγενής, ὁ μανδρινὸς τῆς ἀρχαίας Κίνας, ὁ ἀμερικανὸς ἀπόγονος τῶν «Pilgrims Fathers», ὁ ἄγγλος τῶν club, ὁ καθοδηγητὴς κομμουνιστῆς τῆς Ρωσίας, δὲν ἀποκαλύπτουν παρά τὶς διαφορὰς ἀπόψεις τοῦ ἰδιοῦ ψυχολογικοῦ γεγονότος, δηλαδὴ τὴν ἔμφυτη ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου νὰ δημιουργήσει ἕνα ὑπόδειγμα διαφορετικὸ ἀπὸ τὸν αὐτὸ του, ποῦ ἐπιθυμεί ὅμως νὰ τοῦ μοιάζει. Γιὰ νὰ ἱδρυθεῖ μιὰ σταθερὴ νέα τάξη, κάθε ἐπανάσταση πρέπει, ὅπως ἀκριβῶς ἡ ἀγγλικὴ ἀστικὴ ἐπανάσταση τοῦ XVII αἰῶνα, νὰ ἐξακολουθήσει νὰ ἀναγνωρίζει τὴν ἠθικὴν πατροπαράδοτον ὑπερηχοῦ τῆς ἀριστοκρατίας, ἢ ἀκόμη — ὅπως ἡ μεγάλη γαλλικὴ ἐπανάσταση — νὰ δημιουργήσει ἀμέσως μιὰ καινούργια καὶ νὰ τὴν στολίσει μὲ τὰ λάφουρα τῆς πάλῃας. Ὁ ρωσικὸς κομμουνισμὸς δὲν θὰ μποροῦσε ποτὲ νὰ κρατηθεῖ στὴν ἐξουσία ἂν δὲν εἶχε σεβασθεῖ τὴν ἀνάγκη τοῦ λαοῦ γιὰ μιὰν ἀπόλυτη κοινωνικὴ ἱεραρχία, ἀντικαταστήσοντας τὴν συμβολικὴ κυριαρχία τοῦ τσαρῶν μὲ τὴν κυριαρχία ἐνὸς δικτάτορα, καὶ ὑποκαθιστώντας στὸ ἀρχαῖο δημοσιούπαλληλικὸ καθεστῶς τὴν νέα γραφειοκρατία τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος.

Ἡ ἀνάγκη γιὰ μιὰ ἀριστοκρατία συνοδεύεται ἀπ' τὴν ἀνάγκη γιὰ μιὰ μοναρχία, ἔτσι ποῦ ἡ μάζα νὰ ἐπιθυμῆ νὰ βλέπει ἕναν μόνον ἄνθρωπο, ποῦ νὰ προσωποποιεῖ συγχρόνως τὸ ἰδανικὸ της γιὰ τὴν κολлективιστικὴν ἐξουσία καὶ τὸ ἰδανικὸ της γιὰ ἕνα εἶδος διαθιώσεως. Ἀκριβῶς στὰ λαϊκὰ κόμματα, ἢ ἠθικὴ ἐπιρροὴ ἐνὸς «προϊσταμένου» ἐφαρμόζεται καλύτερα. Ὁ Auguste Bebel ἦταν πραγματικὰ τόσο ὁ μονάρχης τῆς πρῶτῃ τοῦ πολέμου γερμανικῆς σοσιαλιστικῆς δημοκρατίας, παρ' ὅλον τὸ δημοκρατικὸ της καταστατικὸ, ὅσο ἦταν καὶ ὁ Γουλιέλμος ὁ II γιὰ τὴν ἀστικὴν τάξη. Κάθε κοινωνία ἐμπνέεται ἀπὸ μιὰ ἰδιαίτερη συλλογικὴ θέληση, ποῦ τείνει πρὸς ἕνα ὑποδειγματικὸ τύπο ζωῆς. Ἡ τάξη ποῦ ἐνσωμαρώνει αὐτὸν τὸν τρόπο ζωῆς εἶναι ἡ ἀριστοκρατία αὐτῆς τῆς κοινωνίας: τὸ ἄτομο ποῦ κυριαρχεῖ στὸ ἱδρυμα — ἀκόμα καὶ ἂν δὲν εἶναι παρά ἕνας ἀνεμοδείκτης — εἶναι ὁ μονάρχης του.

Εἶναι ἀδιάφορο γι' αὐτὴν τὴν ἀρχὴ ἂν ὑπάρχει ἡ κληρονομικὴ διαδοχὴ γιὰ τὴν ἀριστοκρατία ἢ ὄχι, ἂν ἐκτελεῖ ἢ ὄχι ἕνα κληρονομικὸ καθῆκον, ἂν ἔχει ἢ δὲν ἔχει συνταγματικὰ προνόμια: κατὰ βάθος θὰ ἐνισχυθεῖ πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὴν πίστη τῶν ἄλλων, παρά ἀπὸ τὰ ἐξωτερικὰ μέσα ποῦ θὰ μεταχειρισεῖ.

Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τοὺς μονάρχες: ὅσο μικρότερη θὰ εἶναι ἡ οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ τους ἐξουσία, τόσο πιὸ εὐκόλο θὰ εἶναι γι' αὐτοὺς νὰ κρατηθοῦν στὴν ἀρχή, ἀφοῦ θὰ μποροῦν ἔτσι πολὺ καλύτερα νὰ ἐκπληρώσουν τὸ ἀντιπροσωπευτικὸ τους ἔργο. Ἡ ἀστικὴ τάξη τῆς ἐπανάστασεως ἐγδύσε τὴν μοναρχία ἀπὸ τὴν πραγματικὴ τῆς ἐξουσίας, ἀποκατέλιπε μάλιστα μερικὸς ἐστεμμένους γιὰ παραδειγματισμῶς, ἀλλὰ μόνις ἔδωσε αὐτὴν τὴν εἰδοποίηση ἔσπευσε ἢ νὰ ἐνθρονίσει τὴν μοναρχία σὰν ἀντιπροσωπευτικὸ θεσμῶ, ἢ ἀκόμα νὰ δημιουργήσει ἕνα ὑποκατάστατο μὲ τὴν ἐγκοιδίωση τῶν προέδρων. Ἡ παγκόσμια καταστροφὴ τοῦ 1918 δὲν ἐσάρωσε παρά μόνον τοὺς μονάρχες, ποῦ ἦταν ἢ ποῦ ἤθελαν νὰ εἶναι κάτι παραπάνω ἀπὸ ἀπλοὶ ἀνεμοδείκτες. Στὴν Ἀγγλία ἀντιθέτως, χώρα ὅπου ἡ μοναρχία ὑπέστη τὶς πρῶτες καὶ τὶς πιὸ αἰματηρὲς ἡττες, καὶ ποῦ παραχωρεῖ πολὺ λιγότερες ἐξουσίες στὸν βασιλεῖα της, ἀπ' ὅσες παραχωροῦν οἱ Ἡνωμένες Πολιτεῖες ἢ ἡ Γαλλία στοὺς προέδρους τους, ἡ ἀντιπροσωπευτικὴ μοναρχία, εἶναι τόσο στερεὰ ἐδραιωμένη, ποῦ ἡ χώρα αὐτὴ δὲν ἔχει πλέον δημοκράτες. Στὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες ἐγκαθιδρύθηκε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἡ δημοκρατία καὶ ἐκεῖ ὅμως θεοποιοῦσαν τὸν Washington, τὸν Lincoln καὶ τὸν Roosevelt. Οἱ Ἀμερικανοὶ ἐτίμησαν τὸν προεδρικὸ θεσμὸ καὶ τὸν ἐπρόκειαν μὲ μιὰ ἐξουσία πολὺ μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν ἐξουσία ποῦ εἶχε ὁποιοσδήποτε μονάρχης Εὐρωπαϊκῆς τοῦ XIX αἰῶνα. Ἡ αἰτία ἔγκειται στὸ ὅτι κάθε ἀμερικανὸς πολίτης μπορεῖ νὰ γίνῃ πρόεδρος καὶ ἡ μάζα φέρνει στὴν ἀρχὴ τὴν ἴδια τὴν ἐξιδανικευμένη εἰκόνα της. Αὐτὴ ἔχει ἀκόμα τοὺς βασιληῆδες τοῦ πετρελαίου, τοῦ χάλυβος, τοῦ οἰδίου καὶ τοῦ αὐτοκινήτου, τοὺς νικητὰς στὸ σινεμὰ καὶ στὸ μπέιζ μπόλλ. Οἱ ἀπόγονοι τῶν πρώτων ἀποίκων τῆς Νέας Ἀγγλίας καὶ τῆς Βιργίνιας ἐγκαθιδρύουν τὴν ἀριστοκρατία τους ἀπὸ τὴν καταγωγή καὶ τὴν μόρφωση. Παρ' ὅλ' αὐτὰ ἡ Εὐρώπη δὲν ἔχει ἀρκετοὺς ξεπεσμένους ἀριστοκράτες γιὰ νὰ ἱκανοποιήσει τὶς ἀνάγκες τῆς γαμπριάτικης ἀμερικανικῆς ἀγορᾶς.

Οἱ ἀπόγονοι τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ 1776, φτάνει νὰ εἶναι λίγο ἐμφανίσιοι, σπρώχνονται γιὰ νὰ εἰσέλθουν στὶς δεξιῶσεις τῆς Αὐλῆς τοῦ St. James, καὶ τὸ ἀμερικανικὸ κοινὸ ἐναγκαλιζεται μὲ καταπληκτικὴ εὐκολοπιστία κάθε αἰσχροκερδῆ εὐρωπαϊκῶ, ποῦ φροντίζει νὰ προμηθευθεῖ ἕναν τίτλο εὐγενείας, Ὁ ονομισμὸς τῆς μάζας, δηλαδὴ ἡ ἀνάγκη της γιὰ ἕνα κοινωνικὸ κύρος, ἀποτελεῖ μιὰ καλύτερη ὑποστήριξη τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τῆς μοναρχίας, ἀπὸ τὴν ἀκίνητη ἰδιοκτησία, τὰ συνταγματικὰ κείμενα καὶ τὶς μπαγιονέτες. Ἡ ἰδιοκτησία μπορεῖ νὰ χαθεῖ, τὰ συνταγματικὰ κείμενα μποροῦν νὰ μεταδληθοῦν καὶ οἱ μπαγιονέτες νὰ σκουριάσουν, ἀλλὰ «τὰ πρόβιατα τοῦ Πανούργου» δὲν αἰσθάνονται πόντοτε τὴν ἀνάγκη νὰ δημιουργήσουν ἕναν ἀρχηγὸ, ποῦ νὰ ἀντιπροσωπεύει στὰ μάτια τους ἐκεῖνο ποῦ θὰ ἤθελαν νὰ εἶναι οἱ ἴδιοι.

Τὸ παράδειγμα τῆς Ἀμερικῆς δείχνει ἀκριβῶς, ὅτι ἡ ἰδιοκτοσία γιὰ τὴν ἐποχὴ μὲ ἐπιθυμία γιὰ τὴν ἰσότητα διόλου δὲν ἐμποδίζει τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς ἱεραρχίας, μεταξύ τῶν διαφόρων κοινωνικῶν στρωμάτων. Ἡ ἐπιθυμία γιὰ τὴν κοινωνικὴν ἰσότητα ἐκδηλώνεται περισσότερο παρά παντοῦ ἄλλο στὴν Ἀμερικὴ. Ἀλλὰ γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγο ὁ μέσος ἀμερικανὸς αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ ἀναγνωρίσει τὸ κύρος μιᾶς ἀνώτερης τάξεως, ποῦ τοῦ χρησιμεύει γιὰ ὑπόδειγμα. Ἀντίθετα ἀπὸ τὴν γνώμη ποῦ ἔχει διαδοθεῖ στὴν Εὐρώπη, ὁ Ἀμερικανὸς εἶναι λιγώτερο ἐπιρροπῆς ἀπὸ τὸν Εὐρωπαϊκὸ στὸ νὰ παραχωρεῖ τὸ πιὸ μεγάλο κύρος στὴν ἀπλῶς πλοῦσια τάξη. Ἀπ' τὰ γεγονότα μάλιστα ὅτι γενικῶς εἶναι περισσότερο πλοῦσιος, ζηλεύει λιγώτερο ἐκείνους, ποῦ δὲν εἶναι παρά μόνον πλοῦσοι! Ὡταν θαυμάζει ἕναν ἑκατομμυριόχο, δὲν τὸν θαυμάζει τόσο γιὰ τὰ πλοῦτη του, ὅσο γιὰ τὴν ἐπιτυχία του, ποῦ αὐτὰ μαρτυροῦν καὶ ποῦ παραδέχεται σὰν ἀπόδειξη μιᾶς ἐξαιρετικῆς ἱκανότητας. Κατὰ πρότιμη ζητᾷ τὴν κοινωνικὴν ἀνωτερότητα σὲ μιὰν ἄλλη κατεύθυνση: εἶναι ἐξαιρετικὸς ὑπερήφανος γιὰ τὸν Lincoln, γιατί αὐτὸς ἀπὸ ἐυλοκόπος ἔγινε Πρόεδρος, καὶ μιὰ ἀπ' τὶς αἰτίες τῆς ἐκτιμῆσεως, ποῦ ἀπολαμβάνει ὁ πρόεδρος Wilson, ἀκόμα καὶ ἀπὸ πολλοὺς πολιτικοὺς τοῦ ἀντιπάλου, εἶναι, γιατί εἶχε φθάσει στὴν κορυφὴ τῶν ἀξιοματῶν, ἂν καὶ δὲν ἦταν παρά ἕνας φτωχὸς καθηγητῆς Πανεπιστημίου. Ἐνας βασιλεῖας τῶν τράστ θὰ εἶχε τόσες δυσκολίες γιὰ νὰ γίνῃ Πρόεδρος ὅσες καὶ ἕνας μαῦρος. Ἀντιθέτως ὁ Ἀμερικανὸς ἀναγνωρίζει πολὺ πιὸ εὐκόλα τὶς κοινωνικὲς διακρίσεις ποῦ ἀποκτᾷ κανεὶς πιὸ δύσκολα ἀπὸ τὸ χρέμα: κι' αὐτὲς εἶναι ἡ ράτσα, ἡ ἱκανότητα, ἡ μόρφωση ἢ ἡ καταγωγή.

Ἡ ἐπιθυμία τῆς ἰσότητος καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς ἀνισότητος εἶναι λοιπὸν φαινόμενα παράλληλα. Φθονεῖ κανεὶς ἐκεῖνο, ποῦ δὲν ἔχει. Γι' αὐτὸ προσπαθεῖ νὰ μοιάσει σὲ κείνους ποῦ φθονεῖ ἐξ αἰτίας τῆς ἀνομοιότητός του καὶ τοὺς μισεῖ ἐξ αἰτίας αὐτοῦ τοῦ φθόνου. Ἀκριβῶς γι' αὐτὸ ἀκόμα ἡ πάλῃ γιὰ τὰ συμφέροντα ἐναντίον τῆς ἀστικῆς τάξεως προϋποθέτει τὸ γεγονὸς, ὅτι οἱ ἐργάτες θεωροῦν ἐπιθυμητὴ τὴν ἀστικὴν ζωὴ. Γι' αὐτὸ, τέλος, ἡ πάλῃ αὐτὴ καταλήγει στὸ νὰ κάνει τοὺς ἐργάτες πιὸ ὅμοιους μὲ τοὺς ἀντιπάλους τους ὅσο κερδίζουν ἔδαφος.

Ὁ παράδοξος αὐτὸς δρόμος μεταξύ ἐπιθυμίας καὶ πραγματοποιήσεως ἔχει ἀκόμα ὡς ἀποτέλεσμα, ὅσο πλησιάζει κανεὶς ἕναν ἀντικειμενικὸ σκοπὸ, τόσο αὐτὸς φαίνεται ὅτι ἀπομακρύνεται. Μόλις μιὰ ἐπιθυμία γιὰ τὴν ἰσότητα πραγματοποιεῖται, ἀμέσως γίνεται ἀρχὴ γιὰ ἕνα νέο αἶσθημα ἀνισότητος. Εἶναι μόνις ἕνας αἰώνας ποῦ ἡ ἰσότητα στὶς ἐκλογές φαίνονταν στὶς περισσότερες ἡμέρας τῆς Εὐρώπης σὰν μιὰ μόνις πραγματοποιήσιμη οὐτοπία. Σήμερα ἔχει γίνῃ κάτι τὸ αὐτονόητο. Ἀλλὰ συγχρόνως ἡ ἀγανάκτηση τῶν μαζῶν ἐναντίον τῆς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀνισότητος ξέσπασε προτοῦ πραγματοποιηθεῖ ἡ πολιτικὴ ἰσότητα.

Μικρὴ σημασία ἔχει ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀποψη τὸ νὰ λύσει κανεὶς μὲ ὁποιοδήποτε τρόπο, τὸ πρόβλημα ποῦ συζητήθηκε μὲ τόση δριμύτητα ἀπὸ τοὺς μαρξιστὰς θεωρητικούς, δηλαδὴ ἂν ὑπάρχει μιὰ ἐξαθλίωση τοῦ προλεταριάτου καὶ στὴν καταφατικὴ περίπτωσιν, ἂν πρέπει νὰ τὴν θεωρήσει ἀπόλυτη ἢ σχετικὴ τὸ σύμπλεγμα τῆς κοινωνικῆς κατωτερότητας μπορεῖ νὰ ἐπιβιβῆται, ἐνῶ ἐλαττώνονται οἱ διαφορὰς μεταξύ τῶν περιουσιῶν καθώς καὶ ἀντιθέτως. Ἐἰς τὴν σύγχρονον Εὐρώπῃ ἡ ἀγανάκτηση τῶν φτωχῶν καὶ ἐκείνων ποῦ φτώχυσαν δὲν ἐξαρτᾷται τόσο ἀπὸ τὸ μέγεθος τῆς περιουσίας τῶν πλουσίων, ὅσο ἀπὸ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον αὐτὴ ἡ περιουσία ἀποκτήθηκε. Μισεῖ κανεὶς τόσο πολὺ τὸν νεόπλοτο, ἐκεῖνον ποῦ ὠφελήθηκε ἀπ' τὸν πόλεμο ἢ ἀπ' τὸν πληθωρισμὸ, ἀκόμη καὶ τὸν πλοῦσιοντα χωρικὸ ἔτσι, ποῦ οἱ παλαιοὶ πλοῦσιοι ἔγιναν σχεδὸν συμπαθητικοί. Ἡδὴ πρὶν ἀπ' τὸ 1914, ἡ ἀγανάκτηση τῆς ἐργατικῆς τάξεως αὐξανόταν, ἐνῶ ἡ οἰκονομικὴ τους κατάσταση καλύτερευε, καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ζήτημα τοῦ ἂν ἡ οἰκονομικὴ ἀπόσταση μεταξύ τοῦ εἰσοδήματος τῶν κεφαλαιοκρατῶν καὶ τῶν ἐργατικῶν ἡμερομισθίων σημειῶνε ἀύξηση ἢ ἐλάττωση.

Ἡ ἐξέλιξη αὐτὴ ἔγινε ἀκριβῶς στὰ χρόνια ποὺ χάρις στὴν κατάκτηση τῆς καθολικῆς ψηφοφίας καὶ στὴ γενικὴ πρόοδο τῆς πολιτικῆς δημοκρατίας τὸ σύμπλεγμα τῆς πολιτικῆς κατωτερότητας στὸ μεγαλύτερό του μέρος εἶχαν ἐξαλειφθεῖ. Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ πει πολὺ σωστὰ, ὅτι ἡ τελευταία δεκαετία τῆς εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας σημειώνει τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν πολιτικὴ δημοκρατία στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν κοινωνικὴ δημοκρατία. Τὰ κίνητρα ποὺ εἶχαν κατευθύνει τὸ ἐργατικὸ κίνημα πρὸς τὴν κατάκτηση τῆς πολιτικῆς δημοκρατίας, ἀντὶ νὰ ἱκανοποιηθοῦν ἀπ' αὐτὴν τὴν κατάκτηση μεταφέρθηκαν μὲ μεγαλύτερη δύναμη πρὸς ἕνα νέο ἀντικειμενικὸ σκοπὸ: τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ἰδίων δημοκρατικῶν ἀρχῶν, τὴν ἰσότητα τῶν δικαιωμάτων καὶ τὴν ἀτομικὴ αὐτονομία, στὸ πεδίο τῆς παραγωγῆς καὶ γενικὰ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Τὸ πιὸ φανερό δείγμα αὐτῆς τῆς μεταβολῆς τῆς δραστηριότητος εἶναι ἡ διάβαση τοῦ συνδικαλιστικοῦ κινήματος ἀπὸ τὸ στάδιο τῆς σποραδικῆς ἀπεργίας, στὴν διαρκῆ, συμβατικὴ καὶ νόμιμη ὀργάνωση τοῦ δικαιώματος τῶν ἐργατῶν νὰ συμμετέχουν σὲ μιὰ κοινωνικὴ ὀργάνωση παραγωγῆς. Αὐτὸ τὸ φαινόμενο θὰ φαίνεται ἀνεξήγητο σὲ ὅσους δὲν βλέπουν στὴν δημοκρατικὴν ἰδέα καὶ στὴν ἰδέαν τὴν σοσιαλιστικὴν παρά μόνον ἕναν κάποιον ἐπιφανειακὸ παραλληλισμὸ. Κατὰ βάθος ὑπάρχει μιὰ ἐνότητα στὸ θεμελιῶδες κίνητρο.

Ἡ ἀναζήτηση τῶν ψυχολογικῶν αἰτίων τῆς σοσιαλιστικῆς πίστεως τῶν μαζῶν ὀδηγεῖ σὲ μιὰ λύση τοῦ προβλήματος, στὸ ὅποιον ὁ μαρξισμὸς δὲν ἐμβάθυνε ποτέ: στὴ σχέση δηλαδὴ τοῦ σοσιαλισμοῦ μὲ τὴν δημοκρατία. Τὸ ἐργατικὸ κίνημα δὲν εἶναι γιὰ τὸν μαρξισμό, παρά μόνον μιὰ ἀπλὴ πάλι συμφερόντων μεταξὺ τῶν τάξεων καὶ ἡ πολιτικὴ δημοκρατία δὲν ἀντιπροσωπεύει γι' αὐτὸν παρά ἕνα μέσον, ποὺ θὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν νίκη τῆς ἐργατικῆς τάξεως, χάρις στὴν ἀριθμητικὴ τῆς ὑπεροχῇ. Ἡ ἀντίληψη ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς εἶναι ὁ σκοπὸς καὶ ἡ δημοκρατία τὸ μέσον εἶναι τόσο βαθειὰ ριζωμένη στὴν μαρξιστικὴ σκέψη, ὅσο καὶ ἡ ἀντίληψη τοῦ οἰκονομικοῦ ὑπόθεσθου καὶ τοῦ πολιτικοῦ ἐπισταθμοῦ ποὺ στηρίζεται σ' αὐτό. Ἡ διάδοσις αὐτῆς τῆς ἀντίληψως στὶς χώρες ποὺ κυριαρχεῖ ὁ μαρξιστικὸς σοσιαλισμὸς συνέβαλε πολὺ στὸ νὰ παραλύσῃ ἀκριβῶς μεταξὺ τῶν πιὸ πεπεισμένων σοσιαλιστῶν τὴν ἀντίσταση στὸν κομμουνιστικὸν πειρασμὸ τοῦ πιὸ σύντομου δρόμου, ποὺ προσφέρει ἡ δικτατορία. Γιατὶ ἐπὶ τέλους, ἂν ἡ δημοκρατία δὲν εἶναι γιὰ τὸν σοσιαλισμὸ, παρά ἕνα μέσον πραγματοποιήσεως, ἡ τελικὴ μας ἐκτίμηση αὐτοῦ τοῦ μέσου θὰ ἐξαρτηθεῖ ἀπὸ τὴν εὐκολία μὲ τὴν ὁποία μπορεῖ νὰ διευθინῇ τὴν ἐργατικὴν τάξιν στὴν πολιτικὴ ἐξουσία. Θὰ ἀρκοῦσε, στὴν περιπτώσιν αὐτῇ, νὰ ὀδηγοῦσε τὴν ἐργατικὴν τάξιν πρὸς τὴν εὐκολία καὶ πρὸς ἀμεσότητα στὴν κατάκτηση τῆς ἐξουσίας ἕνα ἄλλο μέσον — ὅπως μιὰ στρατιωτικὴ ἐπανάστασις, ἕνα πραξικόπημα, μιὰ δικτατορία ἐνὸς κόμματος — γιὰ νὰ παρατηρηθεῖ κανεὶς ἀπὸ τὴν δημοκρατικὴν μέθοδο. Ἄν τὰ πράγματα ἦταν ἔτσι, δὲν θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἔχει ἄλλο παράπονον κατὰ τοῦ μαρξισμοῦ, παρά μόνον ὅτι θέλει νὰ ἐπιβάλλῃ στὶς χώρες ὅπου ἡ ἐργατικὴ τάξις ἔχει τὴν πλειοψηφία, μιὰ μέθοδο ποὺ εἶναι χρησιμοποιοῦσιν μόνον στὶς χώρες ὅπου ἀποτελεῖ τὴν μειοψηφία.

Μπορεῖ ὅμως κανεὶς πραγματικὰ νὰ ἀνάγει αὐτὸ τὸ πρόβλημα, σ' ἕνα ἀπλὸ ζήτημα τακτικῆς; Ἡ δημοκρατία δὲν εἶναι λοιπὸν τίποτ' ἄλλο ἀπὸ μιὰ ἐκλογικὴ τακτικὴ ἢ μιὰ ἀντιπροσωπευτικὴ τεχνικὴ; Δὲν εἶναι ἀντιθέτως ἕνας ψυχολογικὸς ὁρος, ποὺ χωρὶς αὐτὸν ὁ σοσιαλισμὸς δὲν μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ, ἕνα οὐσιώδες στοιχεῖον τοῦ ἰδανικοῦ τῆς δικαιοσύνης του, αὐτὴ ἡ οὐσία τῶν ἰδεῶν του;

Ἡ ἀπάντησις σ' αὐτὴν τὴν ἐρώτησιν δὲν εἶναι ἀμφίβολη, γιὰ ὁποιοδήποτε βλέπει στὸν σοσιαλισμὸ, ὅχι μόνον μιὰ ἀπλὴ συνταγὴ γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς ἐξουσίας, ἀλλὰ μιὰ ἠθικὴ πίστις, ποὺ προσπαθεῖ νὰ ἐμπνεύσει ὅλες τὶς κοινωνικὰς σχέσεις. Ἄς ἐγκαταλείψωμ ἵσως καμμιά φορά τὴν ὀλέθρια πίστις στὰ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν «σκοπὸν» «μέσας», ἄς συλλάβωμ τὸ ρεῦμα τῶν σοσιαλιστικῶν ἰδεῶν σὰν ἐνότητα, ποὺ ἡ σημασία τῆς ἀποκαλύπτεται στὴν ψυχολογικὴ τῆς πηγῆ καὶ ὅχι στὸς διανοητικὸς ἀντικατοπτρισμοὺς, καὶ θὰ δοῦν ὅτι ἡ δημοκρατία δὲν εἶναι ἕνα κλαρὶ τοῦ δένδρου τοῦ σοσιαλισμοῦ, ἀλλὰ ὅτι ἀποτελεῖ μιὰ ἀπὸ τὶς ρίζες του. Ἄς ἀντιπαραθέσωμ στὸν κομμουνιστικὸν δόλο ἐνὸς κομμουνισμοῦ χωρὶς δημοκρατία, τὴν περήφανη ἀντίληψιν ἐνὸς ἀνθρώπινοῦ ἰδανικοῦ, ποὺ ἀντλεῖ συνειδητὰ τὴν δύναμίν του ἀπὸ τοὺς αἰῶνες τῶν ἐπιδιώξεων τῆς ἰσότητος. Μόνον ὑπ' αὐτὸν τὸν ὄρο θὰ μπορέσωμε νὰ ἀνεγείρωμε ἐναντίον τοῦ κομμουνισμοῦ μιὰ πιὸ ψηλὴ καὶ στὴν πραγματικότητά του μὲγάλη ἰδέαν γιὰ τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸ.

Γιὰ νὰ συλλάβῃ κανεὶς τὴν ἀρχικὴ ἐνότητα τῶν σοσιαλιστικῶν καὶ δημοκρατικῶν κινήτρων, χρειάζεται κατὰ περισσότερο ἀπὸ συζητήσεις γιὰ τὶς σχέσεις ποὺ ὑπάρχουν μεταξὺ τῶν οἰκονομικῶν καὶ πολιτικῶν θεσμῶν, γιὰ τὰ

ἐλαττώματα τῶν ὑπαρχόντων δημοκρατικῶν συνταγμάτων ἢ γιὰ τὴν σχέση ποὺ ὑπάρχει μεταξὺ τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος καὶ τῶν ἀστικῶν δημοκρατικῶν κομμάτων. Ξεχωριστὰ ἀπὸ τὴν δημοκρατία σὰν διοικητικὴ τεχνικὴ, σὰν συνταγματικὸν κείμενον ἢ σὰν κίνημα τοῦ κόμματος, ὑπάρχει τὸ δημοκρατικὸν συναίσθημα ποὺ βασίζεται τέλεια στὴν πίστιν, ὅτι ἡ πιὸ καλὴ τύχη, ποὺ ἀξίζει στὸν ἄνθρωπον εἶναι ἐκείνη ποὺ ἐκλέγει καὶ δημιουργεῖ μόνος του. Στὸς μαρξιστικοὺς κύκλους συνηθίζεται νὰ μὴν προφέρει κανεὶς τὴν λέξιν δημοκρατία χωρὶς μιὰ ἐλαφρῖα ἀπόχρωση εἰρωνίας, γιὰ νὰ δείξουν τὴν ἀνεπάρκειαν τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν ποὺ ὑπάρχουν στὰ κοινοβουλευτικὰ κράτη, καὶ τὴν ἀναρτησιὰ τῶν ἀστικῶν δημοκρατικῶν κινήματων, ποὺ πάντοτε πρόσδεσαν τὴν δημοκρατίαν τὴν στιγμὴν ποὺ τὰ ταξικὰ τους συμφέροντα διακινδύνευαν. Μᾶς ἐπιτρέπεται ὅμως νὰ ἀμφισβητοῦμε ἂν οἱ μαρξισταὶ κομμουνισταὶ ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιφέρωνται γι' αὐτὴν τὴν περιφρόνησιν γιατί οἱ ἴδιοι ἔχουν θυσίαν γιὰ τὸ ταξικὸν τους συμφέρον, μάλιστα γιὰ τὸ κομματικὸν τους συμφέρον τὶς ἰδίας δημοκρατικὰς ἐλευθερίας, ἐν ὀνόματι τῶν ὁποίων ὁ ρωσικὸς σοσιαλισμὸς νίκησεν τὸν τσαρισμὸν. Αὐτοὶ ἱδρυοῦσαν τὴν Δημοκρατίαν τῶν Σοβιέτ ἕναν θεσμὸν κληιδωμένον μὲ ὅλα τὰ μελανά σημεῖα τοῦ δυτικοῦ κοινοβουλευτισμοῦ: τὸν κομματισμὸν, τὴν ὑπερτροφίαν τῶν συμβουλευτικῶν συνελεύσεων, τὴν γραφειοκρατίαν, τὴν διαμόρφωσιν τῆς κοινῆς γνώμης ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν, χωρὶς τὰ πλεονεκτήματα ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἀντιπολιτεύσεως. Ἀκόμα καὶ οἱ μὴ κομμουνισταὶ μαρξισταὶ ἀνέκαθεν, ἂν καὶ ἀναγνωρίζουν τὴν δημοκρατίαν σὰν ἰδανικὴν μορφήν τοῦ σοσιαλιστικοῦ καθεστώτος, προτιμοῦσαν νὰ βλέπουν μὲ περιφρόνησιν κάθε σύγχρονον ἐπιτυχίαν τῆς δημοκρατίας. Εἶναι τῆς μόδας νὰ ἐξομολογῶνται κάθε κίνημα ἢ κάθε δημοκρατικὸν θεσμὸν μὲ τὶς μικροαστικὰς ἐπιδιώξεις, ποὺ ἀπὸ καιρὸ ἦσαν κενὰ ἀπὸ κάθε εὐλικρίνεια καὶ χρησιμοποιοῦνται μόνον στὸ νὰ παρασύρουν τοὺς ἄργατες μακριὰ ἀπὸ τὸν ταξικὸν ἀγῶνα τους.

Ἐξ ἄλλου δὲν εἶναι σωστὸ νὰ κρίνωμε τὴν ἀξίαν τῆς δημοκρατικῆς ἰδέας ἀπὸ τοὺς θεσμοὺς καὶ τὰ κόμματα. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι εἶναι τῆς μόδας σήμερον νὰ κρίνωμε τὴν ἀνεπάρκειαν τοῦ δημοκρατικοῦ καθεστώτος — ἐννοῶντας γενικὰ μ' αὐτό, τὸ κοινοβουλευτικὸν καθεστὸς — ποὺ ἀποτελεῖ μόνον μιὰ ἐιδικὴ ἱστορικὴ μορφή τῆς δημοκρατίας. Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ παρακινήθῃ νὰ βγάλῃ τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ δημοκρατία εἶναι μιὰ χαμένη ἰδέαν, ὅπως τὸ ἐπιθεσβαίωννον ἰδιαίτερα οἱ κομμουνισταὶ καὶ οἱ φασίστα. Οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς ποὺ παραδέχονται αὐτὸ τὸ συμπέρασμα ἀπατώνται εἰδικὰ στὰ ἴδια τους κίνητρα. Ὁ σκεπτικισμὸς ἀπέναντι τῆς πατροπαράδοτης δημοκρατικῆς φρασεολογίας — πρὸ παντὸς μετὰ τὴν διάφωσιν τῶν ἐλπίδων ποὺ ἐπακολούθησεν τὴν ἐποχὴν τοῦ Wilson — οἱ ὄδυμοι γιὰ τὴν κοινοβουλευτικὴν κρίσιν κ.τ.λ. δὲν εἶναι ἀπόδειξις ἀδυναμίας, ἀλλὰ εἶναι ἀπόδειξις τῆς αὐξανόμενης δύναμης τοῦ δημοκρατικοῦ αἰσθήματος. Ἐάν οἱ σύγχρονον κοινοβουλευτικοὶ καὶ δημοκρατικοὶ θεσμοὶ φαίνονται ὅλο καὶ πιὸ πολὺ ἀνεπαρκεῖς, αὐτὸ συμβαίνει γιατί ἀκριβῶς δὲν εἶναι ἀρκετὰ δημοκρατικοί. Τὸ κριτήριον τῆς κριτικῆς, ποὺ τοὺς ἐπιβάλλουν, στὶς περισσότερας περιπτώσεις δὲν εἶναι διαφορετικόν, ἀπ' αὐτὴν τὴν ἰδίαν δημοκρατικὴν ἰδέαν ὅμως οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς δυσασθενημένους δὲν τὸ φαντάζονται κἀν. Τὸ νὰ κατακρίνει κανεὶς τὸν κοινοβουλευτισμὸν γιατί παρερμηνεῖ τὴν ἐκφρασὴν τῆς λαϊκῆς θελήσεως, αὐτὸ γενικὰ ἀποδεικνύει τὴν ἐπιθυμίαν γιὰ μιὰ πραγματικὴν δημοκρατίαν. Οἱ θεμελιώδεις ἰδέες τῆς δημοκρατίας — ἡ ἰσότητα τῶν δικαιωμάτων γιὰ ὅλους τοὺς ἄνθρώπους, καὶ τὸ δικαίωμα ὅλων τῶν μελῶν μιᾶς κοινότητος νὰ συμμετέχουν στὸν καθορισμὸν τῆς τύχης τῆς κοινότητος — μένουν πιὸ ζωντανὰς παρά ποτέ στὴν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἡ δυσἀρέσκεια γιὰ τὰ ἀποτελέσματα, ποὺ ἔχουν ἐπιτευχθεῖ εἶναι ἡ πιὸ φανερὴ ἀπόδειξις τοῦ πόσου ἐντατικῆς εἶναι ἡ ἐπιθυμία αὐτῇ ποὺ δὲν πραγματοποιηθεῖ ὀλοκληρωτικὰ. Οἱ ὁδοὶ μιᾶς δικτατορίας εἶναι γενικὰ ἀπογοητευμένοι δημοκράτες. Αὐτοὶ παρασύρονται ἀπὸ μιὰ ἀθάνα ἀνυπομονήσιν καὶ βλέπουν τὴν δικτατορίαν σὰν τὸν πιὸ σκοτεινὸν δρόμον πρὸς τὴν αὐτονομίαν τῶν θελήσεων καὶ ἰδιαίτερα τῆς ἐθνικῆς θελήσεως. Κατὰ βάθος πιστεύουν ὅτι ὁ δικτάτωρ θὰ ἐκφράσει πιὸ πιστὰ ἀπὸ τὸν κοινοβουλευτικὸν τὴν θέλησιν τῶν μαζῶν. Βλέπουν ἀδίκως συμπῶματα παρακμῆς σὲ πολλὰ φαινόμενα, ποὺ δὲν προδίδουν στὴν πραγματικότητά παρα παιδικὰς ἀρρώστιας τοῦ δημοκρατικοῦ κινήματος. Αὐτὸ συμβαίνει γιατί ἡ δημοκρατικὴ ἰδέαν προδίδετο πολὺ πιὸ γρήγορα στοὺς νέους λαοὺς ἀπὸ τὴν πολιτικὴν εὐθύνην, ποὺ ἀπαιτεῖ γενεὴς ὀλόκληρας γιὰ νὰ ὀρμήσῃ. Οἱ λαοὶ ἐπιθυμοῦν νὰ αὐτοκυβερνηθοῦν προτοῦ ἀκόμα νὰ γίνουν ἱκανοὶ γι' αὐτὰ. Παρ' ὅλ' αὐτὰ πέρασε γιὰ πάντα ἡ ἐποχὴ ποὺ ἡ ἐξουσία ἐρχόταν ἀπ' τὸν Θεόν.

Τὰ ὑπόλοιπα δὲν εἶναι πιά, παρὰ ζήτημα χρόνου. Στὴν πραγματικότητα οἱ διαθεσὶς πρὸς τὴν δημοκρατία δὲν ἦταν ποτὲ ἰσχυρότερη, ἀπὸ ὅσο εἶναι στὴν ἐποχὴ μας, πού χαρακτηρίζεται ἀπὸ μιὰ αὐξανόμενη δυσανεξία πρὸς τὴς δημοκρατικὲς ἐφαρμογὲς τῆς προηγουμένης γενεᾶς.

Ὁ σοσιαλισμὸς μειώνει τὸν ἑαυτοῦ, δταν ὑποτιμᾷ αὐτὸ τὸ κίνητρο. Ὁ προπολεμικὸς κομμουνιστικὸς μαρξισμὸς εἶχε κί' ὅλας πάρα πολὺ συμβάλει σ' αὐτὴν τὴν ὑποτίμηση, ἰδίως διαδίδοντας ὅτι ἡ ἰδέα τῆς δημοκρατίας, εἶναι ἡ μορφή πολιτεύματος, πού ἀνταποκρίνεται στὸν καπιταλισμὸ, στὸ ἀπόγειον σημείον του καὶ συγχρόνως στὰ συμφέροντα καὶ στὰ ἰδεώδη τῆς ἀστικῆς τάξεως. Εἶχαμε κί' ὅλας τὴν εὐκαιρία νὰ παρατηρήσουμε, συγκρίνοντας τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Ἀμερικὴν, ὅτι ἡ ἀντίσταση τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐργατικοῦ σοσιαλισμοῦ πρὸς τὸν καπιταλισμὸ ἀπορρέει ἀκριβῶς ἀπὸ τὰ ἀντιδημοκρατικὰ στοιχεῖα πού περιέχονται στὸν κοινωνικὸ σχηματισμὸ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ καπιταλισμοῦ. Ἡ μαρξιστικὴ ὑποτίμηση τῆς δημοκρατίας ξαναβρίσκει ἀσήμερον στὴν κομμουνιστικὴ ἰδεολογία, πού παρουσιάζει τὴν πολιτικὴν δημοκρατίαν ὡς ἀπατηλὸ ἔμβλημα τῆς ἀστικῆς κυριαρχίας καὶ ἀντιτάσσει σ' αὐτὴν μὲ τὸ ὄνομα τοῦ σοβιετισμοῦ, τὸν γραφειοκρατικὸν δεσποτισμὸν, ὡς τὸ πραγματικὸν καθεστὸς διακυβερνήσεως.

Στὴν πραγματικότητά κάθε δημοκρατικὴ πρόοδος στοὺς σημερινούς βιομηχανικοὺς λαοὺς ἔχει γίνει μὲ τὸ αἶμα τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος. Ἐάν οἱ ἐργάτες ἀφ' ὅτου ἡ σκέψη τους στράφηκε πρὸς τὸν σοσιαλισμὸν δὲν εἶχαν ταυτίσει τὴν ὑπόθεσίν τους μὲ τὴν δημοκρατίαν, ἡ Γερμανία θὰ ἦταν ἀκόμα μιὰ ὁμοσπονδία μὲ πρίγκιπες, ἡ Γαλλία μιὰ συνταγματικὴ μοναρχία μὲ μιὰ... Βουλή καὶ ἡ Ἀγγλία ὁ παράδεισος τοῦ πρὸ τῆς Reform Bill καπιταλισμοῦ. Ὅτι ἔχει κατακτηθῆ μέσῃ σ' ἑκατὸ χρόνια στὴν Εὐρώπην, σὲ ἐλευθερίᾳ δράσεως γιὰ τὸ ἐργατικὸν κίνημα καὶ σὲ πολιτικὰ δικαιώματα γιὰ τοὺς ἐργάτες, δηλαδὴ ὅλοι οἱ δημοκρατικοὶ θεσμοὶ πού κατέχομε σήμερον, χρειάσθηκε νὰ κατακτηθῆ μὲ σκληρὰς μάχης ἀπὸ τοὺς σοσιαλιστάς ἐργάτες. Ἀκόμα καὶ μ' αὐτὴν τὴν ἐμπειρικὴν καὶ ἱστορικὴν ἔννοιαν, ἡ δημοκρατία καὶ ὁ σοσιαλισμὸς εἶναι ἔννοιες ἀδιαχώριστες.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ νέα ἀστικὴ τάξις τὸν ἀγῶνα τῆς κατὰ τοῦ φεουδαρχικοῦ αὐτισμοῦ καὶ τῆς μοναρχικῆς ἀπολυταρχίας εἶχε γράψει στὴ σημαία τῆς τῆς ἀρχῆς τῆς πολιτικῆς δημοκρατίας. Ἡ ἀνακήρυξις τῆς ἀμερικανικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τὰ Δικαιώματα τοῦ Ἀτόμου στὴ Γαλλία εἶναι δειγμάτια ἀστικῶν ἐπαναστάσεων. Αἰῶνες ωρῆτερα τὰ συντάγματα τῶν ἀστικῶν δημοκρατιῶν τοῦ μεσαίωνα εἶχαν ἐξυπηρετήσῃ τὰ συμφέροντα τῆς ἀνερχόμενης ἀστικῆς τάξεως. Ἀλλὰ ὑπάρχει τὴση διαφορά μεταξύ αὐτῶν τῶν ἀστικῶν δημοκρατιῶν καὶ τῶν συγχρόνων μας δημοκρατικῶν θεσμῶν, ὅση μεταξύ τῶν συντεχνιῶν τοῦ Μεσαίωνα ἢ τῆς «τρίτης τάξεως» τοῦ 1789 — πού ἦταν οἱ τότε καταπιεζόμενοι παραγωγοί — καὶ τῆς σημερινῆς καπιταλιστικῆς τάξεως. Μόλις ἡ τρίτη τάξις διαιρέθηκε σὲ κατέχοντες καὶ μὴ κατέχοντες ἔγινε φανερό, ὅτι ἡ ἀστικὴ δημοκρατία ἐννοοῦσε νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν πολιτικὴν ἰσοτήταν μόνον γιὰ τοὺς κατέχοντες. Ἡ ἐργατικὴ τάξις ἀνάλαβε τὸ ἔργο νὰ κατακτήσῃ τὴν καθολικὴν ψηφοφορίαν μὲ μακροὺς καὶ δύσκολους ἀγῶνες, πού διήρκεσαν ὡς τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας.

Οἱ νομικὲς ἀντιλήψεις πού ἐμφύχωναν αὐτὸν τὸν ἀγῶνα ἔχουν μιὰ προέλευση ἀκόμη παλαιότερη ἀπὸ τὰ συνταγματικὰ κείμενα τοῦ 1776 καὶ 1789. Ὅπως κάθε δημοκρατία ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ συντεχνικοῦ ρεπουμπλικανισμοῦ τοῦ Μεσαίωνα, οἱ ἀντιλήψεις αὐτὲς προέρχονται ἀπὸ τὴς ἐξισωτικῆς ἀρχῆς τοῦ χριστιανισμοῦ. Κάθε νομικὴ δημοκρατικὴ ἀντίληψη καὶ ἐπομένως κάθε σοσιαλιστικὴ ἀντίληψη βασιζέται τελικὰ στὴν ἰδέαν τῆς ἰσοτήτας, πού εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ θεμέλια τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὅταν ὁ Bernard Shaw καθορίζει τὸ δημοκρατικὸ αἰσθημὰ ὡς αἰσθημὰ ἀπόλυτου σεβασμοῦ τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὸν ὁμοίον του ἐκφράζει τὴν ἴδιαν ἰδέαν μὲ τὴν χριστιανικὴν πίστη στὴν ὁμοιότητα τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν ἄνθρωπον καὶ στὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς, πίστη πού προϋποθέτει ὅτι κάθε ἄνθρωπος πρέπει νὰ ἐκτιμᾷ τὸν ἑαυτόν του νὰ τὸν κυβερνᾷ καὶ νὰ ἀναλαμβάνει τὴν εὐθύνη τῶν πράξεων μὲ τὴς ὁποῖες διαμορφώνει τὴν μοῖραν του. Μόνον σὲ μιὰ κοινωνίαν τῆς ὁποίας οἱ θεσμοὶ καὶ οἱ συνήθειες ἐνισχύθησαν ἀπὸ αἰῶνες χριστιανικοῦ αἰσθηματος, ὁ τελευταῖος καὶ ὁ πῶς ἄλλιος ἀπὸ τοὺς πολῖτες μπορεῖ νὰ σχηματίσῃ μιὰ ἰδέαν τῆς ἀνθρώπινης ἀξίας, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχουν τὰ ἴδια δικαιώματα ἀπέναντι τῆς κοινότητος.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐξουσία δὲν κατάρθρωσε ποτὲ νὰ ἐμποδίσῃ αὐτὴν τὴν ἐξισωτικὴν διεκδίκηση νὰ ἐπεκταθῇ ἀπὸ τὸ

θρησκευτικὸν πεδίο στὸ κοινωνικόν ἢ διεκδίκηση αὐτὴ πραγματοποιήθηκε μὲ μιὰ ἀκατάβλητη βία. Γιατὸ καὶ ὅλες οἱ κομμουνιστικὲς προσπάθειες τοῦ Μεσαίωνα, ὅλες οἱ διεκδικήσεις γιὰ τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν ἰσοτήταν, ὅλες οἱ δημοκρατικὲς μεταρρυθμίσεις ἐπρόβλεπαν πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴς μεγάλες ἀστικὲς ἐπαναστάσεις αὐτὴν τὴν θεμελιώδη ἰδέαν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Γιατὸ ὁ σοσιαλισμὸς εἶναι σήμερον ἀκόμη ἰδιαίτερον φαινόμενον τῶν χωρῶν μὲ χριστιανικὸν πολιτισμὸν. Τέλος, γιὰτὸ καὶ τὸ χριστιανικὸν αἰσθημὰ μένει πάντα μιὰ ἀπὸ τὴς πῶς γόνυες πηγῆς τῶν δημοκρατικῶν καὶ σοσιαλιστικῶν πεποιθήσεων.

Πρέπει νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι ἡ μετατροπὴ τοῦ χριστιανικοῦ αἰσθηματος σὲ σοσιαλιστικὸν γίνεται μόνον διὰ τοῦ δημοκρατικοῦ αἰσθηματος. Ἀφ' ὅτου οἱ θεμελιώδεις ἀρχῆς τῆς πολιτικῆς δημοκρατίας χαράχθηκαν στὴν ἐργατικὴ νοοτροπία τόσο, ὥστε νὰ γίνον ἕνα μὲ τὸ σοσιαλιστικὸν ἐργατικὸν κίνημα, ὁ ἐργατικὸς σοσιαλισμὸς φαίνεται στὴν οὐσία του ὡς μιὰ μεταφορὰ τῆς δημοκρατικῆς ἀρχῆς ἀπὸ τὸ πολιτικὸν στὸ οἰκονομικὸν καὶ κοινωνικὸν πεδίο. Ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀποψη τὸ ἐργατικὸν κίνημα εἶναι ταυτόχρονα ὁ προστάτης τῆς δημοκρατίας, πού ἡ ἀστικὴ τάξις ἐγκατέλειψε καὶ ὁ ἐφαρμοστὴς τοῦ χριστιανικοῦ ἰδεώδους πού ἐπρόδωσε ἡ Ἐκκλησία.

Ἐάν λοιπὸν βλέπομε στὸν σοσιαλισμὸν κάτι τὸ διαφορετικόν, κάτι πῶς μεγάλο ἀπὸ μιὰ ἀπλὴ ἀντίθεση στὸν σύγχρονον καπιταλισμὸ καὶ ἐξετάσομε τὴς ἠθικὰς καὶ πνευματικῆς του ρίζες, θὰ δοῦμε ὅτι εἶναι ἴδιες μὲ τὴς ρίζες ὁλόκληρου τοῦ δυτικοῦ μας πολιτισμοῦ. Ὁ χριστιανισμὸς, ἡ δημοκρατία καὶ ὁ σοσιαλισμὸς θὰ μᾶς φανῶν τότε ἀκόμη καὶ ἱστορικὰ ὡς τρεῖς φάσεις μιᾶς καὶ μόνης ἰδέας. Συνειδητοποιώντας αὐτὴν τὴν ἐνότητα ὁ σοσιαλισμὸς ἀντλεῖ ἀπεριόριστη πνευματικὴ δύναμη. Καὶ τότε οἱ σκοποὶ πού ἐπιδιώκει ἀποκτοῦν σημασία, ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν Πολιτικὴν Οἰκονομίαν τοῦ 19ου αἰῶνα ἀλλὰ ἀπὸ εἰκοσι αἰῶνες ἀνθρώπινης ἱστορίας. Κάθε γεγονός αὐτῆς τῆς ἱστορίας — ἀπὸ τὸ Κήρυγμα τοῦ Ἰησοῦ ὡς τὴν Προκήρυξιν τῶν Δικαιωμάτων τοῦ Ἀτόμου καὶ ὡς τὸ Κομμουνιστικὸν Μανιφέστο, ἀπὸ τὸν μεσαιωνικὸν κομμουνισμὸν ὡς τὸ σύγχρονον ἐργατικὸν κίνημα διὰ μέσου τοῦ Οὐμανισμοῦ, τῆς Μεταρρυθμίσεως, τῶν πολέμων τῆς ἐθνικῆς ἀπελευθερώσεως καὶ τῆς δημοθυρίας τῆς παγκόσμιας ἀγορᾶς — ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀπλῶς μιὰ σειρά σταθμῶν στὴν μεγάλη ἐξέλιξιν, γιὰ ἕνα μεγάλο σκοπὸν. Καὶ κάθε πράξις μᾶς φέρνει πῶς κοντὰ σ' αὐτὸν τὸν σκοπὸν, μᾶς ἐνώνει στὴν συνολικὴ προσπάθεια ὁλόκληρης τῆς ἀνθρωπότητος. Δὲν εἶναι διόλου ἐκπλακτικόν τὸ ὅτι οἱ πρωτοπόροι τοῦ σοσιαλισμοῦ πού ἐμφυχῶντο πῶς βαθεῖα ἀπὸ τὴν ἰδέαν αὐτῆς τῆς πνευματικῆς ἐνότητος ἀσκήσαν στὴ γενίαν τους μιὰ ἀκτινοβολία ἀκατανόητη γιὰ τοὺς μαρξιστάς διανοουμένους. Ὁ Jaurès παραδειγματικὸς χάριν ἔμενε πάντα ἕνα αἶνιγμα γιὰ τοὺς γερμανοὺς Μαρξιστάς σοσιαλδημοκράτας, γιὰ τοὺς ὁποίους τὸ «Κεφάλαιον» ἦταν ἡ «Παλαιὰ» καὶ τὸ «Πρόγραμμα τῆς Ἐργουρίας» ἡ «Νέα Διαθήκη». Τὸν ὠνόμασαν «διαφθορὰ τοῦ Κόμματος», ἐπειδὴ ὁ σοσιαλισμὸς δὲν ἦταν γιὰ αὐτὸν ἡ αὐτόματη ἐκτέλεσις μιᾶς οἰκονομικῆς ἀνάγκης, ἀλλὰ ἡ ὁλοκληρωτικὴ πραγματοποίηση τοῦ ἰδεώδους τῆς δημοκρατίας. Δὲν τὸν ἔπεσαν στὰ σοβάρᾳ ὡς ἐπιστήμονα, ἐπειδὴ χρησιμοποίησε τὴν γλῶσσαν τοῦ ἀνθρωπιστῆ φιλόσοφου καὶ τοῦ ποιητῆ ἀντὶ νὰ μιλήσῃ τὴν γλῶσσαν τοῦ οἰκονομολόγου. Καὶ ὅμως αὐτὸς ὁ «ποιητῆς» αὐτὸς ὁ «φλύαρος ὁραματιστῆς» ἄσκησε μεγαλύτερη σοσιαλιστικὴ ἐπίδραση ἀπὸ ὁποιοδήποτε ἄλλο εὐρωπαϊκὸν σύγχρονόν του. Αὐτὴ ἡ ἐπίδρασις δὲν περιοριζότανε στὸ κόμμα του: κανένας ἀντίπαλος δὲν μποροῦσε νὰ ἀποτύχῃ τὴν ἀκτινοβολία τῆς προσωπικότητος καὶ τῶν ἰδεῶν του, γιὰτὸ ἄσκησε πολὺ μεγαλύτερη ἐπιρροήν στὴν πολιτικὴν τῆς χώρας του, παρὰ ἂν ἐμπνεόνταν ἀπὸ μιὰ πονηρὴ τακτικὴ. Πρέπει νὰ δοῦμε ἔδω τὴν τυχαίαν ἀκτινοβολίαν μιᾶς δυνατῆς προσωπικότητος; Δὲν τὸ πιστεύω. Ἡ ἰδέα ἡ προσωπικότης ἦταν δημιούργημα τῆς ἰδέας ἢ μεγάλης ἰδέας ἔπλεσε τὸν μέγαν ἄνδρα. Ὁ J a u r è s μποροῦσε νὰ ἐπηρέασῃ ἀνθρώπους μὲ διαφορετικὰς ἰδέας ἐπειδὴ ἀπευθυνότανε σὲ ἀνθρώπινα κίνητρα πού γνώριζε ὅτι θὰ συναντοῦσε μέσα τους. Ἀντίθετα ὁ μαρξισμὸς, προβάλλοντας ταξικὰ δόγματα, ἀνεγείρει φιλοσοφικὰς ἀντιλήψεις ὡς στεγανὰ φράγματα καὶ ὁδηγεῖ στὴν περιφρόνησιν τῶν κινήτρων τοῦ ἀντιπάλου καὶ στὴν ἐνσυνείδητη μετατροπὴ ὁλόκληρης τῆς πολιτικῆς σὲ μιὰ ἀπλὴ σύγκρουσιν μηχανικῶν δυνάμεων.

Ἀναφέροντας τὸν J a u r è s δοκιμάζομε τὸν πειρασμὸν νὰ παραφράσομε τὴν περίφημην ἔκφρασίν του γιὰ τὸν πατριωτισμὸν: «ὁ λίγος σοσιαλισμὸς ἀπομακρύνει, ὁ πολὺς ἐπαναφέρει στὴν δημοκρατίαν». Ἀλλὰ ἔδω δὲν πρόκειται πῶς ἀπλῶς γιὰ τὴν δημοκρατίαν ὡς πρωτόγονον ἐξισωτικὸν αἰσθημὰ γονιμοποιημένον ἀπὸ τὴν σοσιαλιστικὴν ἰδέαν, μᾶς

εμφανίζεται σαν άκριβης έννοια μιάς ιδεώδους κοινωνικής δράσεως όπου κάθε κοινοτικός δεσμός θα ήταν το αποτέλεσμα μιάς αυτόνομης ατομικής θελήσεως. "Ετσι η δημοκρατία σαν αναπαράσταση βρίσκεται στην άκρη μιάς βαθμιαίας κατανοήσεως της σοσιαλιστικής ιδέας της όποιος ή δημοκρατία σαν αίσθημα αποτελούσε την αρχή. Αυτός ο δημοκρατικός πυρήνας της σοσιαλιστικής ιδέας μäs επιτρέπει το σύμπλεγμα της κοινωνικής κατωτερότητας του εργαζομένου που πιέζεται από το συναίσθημα της ανισότητας της τύχης, αντίτασσοντας την νομική αντίληψη μιάς κοινωνίας που να βασίζεται στην Ισότητα των πολιτικών δικαιωμάτων και των κοινωνικών δυνατοτήτων. Αυτό δέν σημαίνει βέβαια μιά απόλυτη Ισότητα των ανθρώπων, αλλά μόνον μιά κοινωνική δυνατότητα ίση για όλους να διαπλάσσουν την τύχη τους και να είναι κατά την έκφραση του Kant «υποκείμενα όχι αντικείμενα» της κοινωνικής εξέλιξεως.

"ΟΛ" αυτά δέν καθορίζουν όμως παρά ένα θεμελιώδες αίτημα κοινό σε όλες τις δημιουργικές επιδιιώξεις. Στο πεδίο των πνευματικών παραστάσεων οι επιδιιώξεις αυτές μπορούν να πάρουν τις πιο διαφορετικές μορφές. "Εδώ άκόμα, η νομική αναπληρωματική αντίληψη εφαρμόζεται άκριβώς στο σύμπλεγμα της κατωτερότητας που θέλουμε να λύσουμε. Σε κάθε διαφορετική μορφή του κοινωνικού περιβάλλοντος και των αίσθημάτων ήθικης και νομικής παραδόσεως, που η συνδυασμένη δράση τους γεννάει το αίσθημα της ανισότητας, ανταποκρίνεται σε μιά διαφορετική απόφραση της αναπληρωματικής αντίληψεως του δικαίου.

"Εάν, παραδείγματος χάριν, η εργατική τάξη ειδικά υπέφερε με την εξαίρεση της από το δικαίωμα έκλογής, όπως οι "Αγγλοι εργάτες κατά το δεύτερο τέταρτο του XIX αιώνα, και οι Βέλγοι κατά το τελευταίο τέταρτο, η επιθυμία της για την Ισότητα θα συμβολισθεί κυρίως σε πολιτικές επιδιιώξεις. "Αφ' ότου όμως η εργατική τάξη των άγγλοσαξωνικών χωρών άπέκτησε το έλογικό δικαίωμα αισθάνεται άκόμα πιο έντονα τα μειονεκτήματα της κοινωνικής της θέσεως γενικά. "Απ' αυτήν την στιγμή αυτή κυριαρχείται πολύ περισσότερο από τους εργάτες των λατινικών χωρών, από την ιδέα της εξίσωσεως των κοινωνικών όρων. Οι λατινικές χώρες ύφιστανται πολύ πιο Ισχυρή την πίεση του κράτους, που έχει ένα πιο τυραννικό χαρακτήρα έξ αιτίας της γραφειοκρατικής συγκεντρώσεως του μιλιταρισμού, και της παραδόσεως του ρωμαϊκού δικαίου. "Η επιθυμία για την Ισότητα του άγγλου ή άμερικανού εργάτη διεκδικεί από το Κράτος έλευθερίες, ενώ ο έργατης της ήπειρωτικής Εύρώπης διεκδικεί δικαιώματα. "Εκει κάτω άρκει το Κράτος να μην έμποδίζει τις κοινωνικές μεταβολές" έδω άπαιτείται να τις ρυθμίζει το Κράτος με νόμους.

"Η επιθυμία αυτή των εργαζομένων εμφανίζεται με πολύ διαφορετικές μορφές σε κάθε χώρα της ευρωπαϊκής ήπειρου. Στη Γαλλία, όπου επικρατεί η μικρή έπιχειρηση, όπου η οικονομία είναι κυρίως μικροαστική και άγροτική, όπου θριαμβεύει το Ιδανικό του εισοδηματίου και της αποταμιεύσεως, και όπου οι άναρχικές προυντονικές (proudhoniennes) και συνδικαλιστικές παραδόσεις είναι συγχρόνως οι αίτιες και τα δείγματα μιάς ατομικής νοοτροπίας, εκεί το άτομο θα είναι εκείνο που θα διεκδικήσει την Ισότητα από το Κράτος. "Αντίθετα στη Γερμανία, είναι η τάξη που ως κοινότητα ζητάει από το Κράτος μιά εξίσωση εκ των άνω. "Εδώ η κοινωνική Ισότητα δέν φαίνεται στον εργάτη τόσο σαν άπελευθέρωση όσο σαν όργάνωση. Δέν αξιώνουν δικαιώματα για το άτομο αλλά για την τάξη: το ένστικτώδες Ιδανικό της μάζας—άν και στα προγράμματά τους δέν το λένε καθαρά—είναι κατά βάθος μιά νέα όργάνωση των κοινωνικών «καταστάσεων» σε μιά βάση σχεδόν φεουδαλική, με μιά εργατική τάξη προστατευόμενη και προνομούχα απ' το Κράτος, σαν αντίσταθμισμα στην οικονομική της κατωτερότητα. Γιατί έδω το Κράτος δέν κατάγεται μόνον απ' την ρωμαϊκή παράδοση, αλλά και από την παράδοση την πατριαρχική και φεουδαλική" έδω η διάδοση από το άγροτικό και συντεχνιακό Κράτος, στο βιομηχανικό έγινε μέσα σε μιά μόνον γενεά. "Εκατομύρια άνθρωποι πέρασαν, χωρίς ένδιάμεσο σταθμό, από την φεουδαρχική ύποτέλεια του ύποδουλωμένου άγρότη, στην νεοφεουδαρχική ύποτέλεια του εργάτη της μεγάλης έπιχειρήσεως, αίσθανθηκαν πως είναι προλετάριοι, και πως σαν τέτοιοι αποτελούν μιά τάξη, που έχει ανάγκη από προστασία, προτού άκόμη αισθανθούν ότι είναι άνθρωποι, πολίτες, άτομα. Το σύμπλεγμα της κατωτερότητάς τους ήταν άρχικά ένα σύμπλεγμα ταξικό. "Η ταξική συνείδηση των γερμανών εργατών ήταν όργανωμένη σχεδόν εκ των άνω, και ο Bismarck συνέτελεσε σ' αυτό όσο και ο Bebel. Σ' αυτός η ατομική διεκδίκηση άπορρεί από την ταξική διεκδίκηση,

ενώ στους δυτικούς τους γείτονες η ταξική διεκδίκηση δέν είναι παρά η ολοκλήρωση των ατομικών διεκδικήσεων.

Και έξ άλλου η μαρξιστική ύπογράμμιση της ταξικής διεκδικήσεως βλάπτει την πιο πλατιά έννοια της κοινωνικής όλότητας όπως και την πιο στενή έννοια του ατόμου. "Από πολλές δεκαετίες η σοσιαλιστική πλειοψηφία στη Γερμανία που θέλει το σοσιαλδημοκρατικό κόμμα να περιορίζεται σ' έναν ταξικό σκοπό, έπικαλείται τον μαρξισμό έναντι των μäs μειοψηφίας, που θα ήθελε όλη η ιδεολογία του κόμματος να έμπνέεται από γενικά συμφέροντα. Πρόκειται κυρίως για μιά διαμάχη λέξεων, διαμάχη την όποια οι λέξεις μπορούν τόσο εύκολα να τερματίσουν όσο και να την εμφάνισουν άτελειώτη. Στην πραγματικότητα αυτή λύνεται μόνη της με την πρακτική. Μόλις*τα σοσιαλιστικά στελέχη πλησιάζουν το στατιστικό όριο που τ'ους καθορίζει η άριθμητική σημασία του βιομηχανικού προλεταριάτου η επιθυμία για την έξουσία των σοσιαλιστικών κομμάτων, τα στρώχνει άνίκητα να εύρουν το πεδίο στρατολογίας.

"Επί τέλους, ένα κόμμα, που θέλει να στρατολογήσει όπαδούς, και ειδικά έκλογείς, δέν μπορεί να παραλείψει από το να κάνει έκκληση στα κίνητρα που κάνουν να εμφανίζεται το πρόγραμμά του σαν πρόγραμμα γενικού συμφέροντος.

"Η μαρξιστική θεωρία μπορεί λοιπόν να άρνείται όσο θέλει την ύπαρξη των κοινωνικών δεσμών, που είναι άνωτερο από τα ταξικά συμφέροντα, η πράξη όμως περιφρονεί αυτούς τους ένδοξους και κάνει συμβιβασμό, εκεί όπου το δόγμα δημιουργεί μιά αντίφαση. Στην πραγματικότητα η ύπαρξη των ταξικών κομμάτων δέν είναι διόλου άσυμβίβαστη με τις θεμελιώδεις άρχές της πολιτικής δημοκρατίας. Θα ήταν περιεργο άν ήταν έτσι γιατί τα ταξικά κόμματα αποτελούν άκριβώς το Ιστορικό προϊόν του δημοκρατικού και κοινοβουλευτικού συταγματισμού. Το κοινοβουλευτικό καθεστώς προϋποθέτει τα κόμματα" επίσης με την καθολική ψηφοφορία, η ένωση των κομμάτων, σύμφωνα με τα ταξικά συμφέροντα, έπαληθεύεται σαν το καλύτερο μέσον, για να τους εξασφαλίσει την πιο ένεργητική δύναμη και εύθύνη άπέναντι των έκλογέων τους. "Επιτρέπει να διατυπώσουν με τον πιο έμφανη τρόπο και να φέρουν στην πρώτη γραμμή τις πιο ουσιαδεις πολιτικές διαφωνίες. "Όταν εργάζεται κανείς με τις μάζες, η άναφορά στα οικονομικά συμφέροντα άποτελεί τον πιο Ισχυρό σύνδεσμο για την σταθεροποίηση των πολιτικών θελήσεων.

"Εξ άλλου, ο χαρακτήρας των καθηκόντων που επιβάλλει το σύγχρονο κράτος συντελεί ώστε, με κάθε τρόπο, τα καθαρά ταξικά κίνητρα, με τα όποια τα κόμματα εξασφαλίζουν την πίστη των όπαδών τους, να ύποχωρούν σε άλλα κίνητρα όσο τα κόμματα πλησιάζουν προς την έξουσία. "Όσο περισσότερο τα κόμματα—και όχι μόνον τα σοσιαλιστικά—έγιναν σε όλες τις χώρες με καθολική ψηφοφορία, κόμματα ταξικά, λίγο ή πολύ άναγνωρισμένα, τόσο περισσότερο δύσκολο έγινε για όποιοδήποτε κόμμα που έχει την έξουσία να διεξάγει μιά πραγματική ταξική πολιτική. Σήμερα δέν γνωρίζω καμιά χώρα όπου το κόμμα που κυβερνάει να έμπνέει μόνον από τις άρχές του προγράμματός του και από τα συμφέροντα του κοινωνικού στρώματος, που αντιπροσωπεύει, όπως γινότανε άκόμα στο καθεστώς των δύο κομμάτων, στην έποχή της περιορισμένης ψηφοφορίας. Παντού, ο συμβιβασμός άποτελεί τον κανόνα, παντού κυβερνούν βάζοντας κατ' άρχην πρώτα-πρώτα στην ζυγαριά το βάρος της αντιπολιτεύσεως. Σ' όλες τις πολιτισμένες χώρες, η πραγματικότητα του Κράτους έπιβεβαιώνει έτσι την δυναμική αντίληψη του Jaures: «το Κράτος είναι η έκφραση μιάς άστικής δημοκρατίας, όπου η δύναμη του προλεταριάτου μεγαλώνει, και εξασθενίζει την στατική αντίληψη του μαρξισμού, ότι αυτό είναι «ένα διοικητικό συμβούλιο» για τα συμφέροντα των πλούσιων τάξεων». Γι' αυτό στο λεξιλόγιο του πολιτικού άγωνα, η ιδεολογία του κοινού συμφέροντος—που γενικά έχει παρερμηνευθεί σήμερα σε έθνικό συμφέρον—έχει σχεδόν έντελως άντικαταστήσει την ιδεολογία του ταξικού συμφέροντος. "Η τελευταία παίζει μόνον κάποιο ρόλο στην προπαγάνδα, που γίνεται για τις μάζες. Τα προγράμματα είναι μέσα προπαγάνδας" η πολιτική που εφαρμόζουν στα κοινοβούλια και στις διοικήσεις, ζητάει συμμαχίες με τα προς στιγμήν έξωμωμένοι συμφέροντα και συμβιβασμούς με τις πραγματικές έξουσίες του αντίπαλου.

"Η προεξέχουσα ύπογράμμιση της ταξικής άπόψεως άνήκει λοιπόν στον πρωτόγονο και καθαρά προπαγανδιστικό στάδιο του σοσιαλισμού. Στην έποχή αυτή, η άναφορά στα ταξικά συμφέροντα είναι το πιο άποτελεσματικό μέσον για να ζυπνήσει την πολιτική θέληση των μαζών και για να δημιουργήσει την πρώτη συγκεντρωση. Μόλις γίνει αυτή η συγκεντρωση, όπως έχει γίνει σήμερα σχεδόν σε όλες τις πολιτισμένες χώρες, το κέντρο της βαρύτητας των κινήτρων μετατίθεται προς την δημοκρατικήν ιδέα. Αυτή βλέπει στα

ἀποκαλύπτει ὅτι αὐτὴ εἶνε κατὰ πολὺ, κατὰ παρά πολὺ σημαντικώτερα εἰς τὴν ἀνάλυσιν τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ εἰς τὴν διαπίστωσιν ὅτι οὗτος δὲν πρόκειται νὰ διαρκῆσῃ (ἀν καὶ ὁ ἴδιος ὁ Μάρξ σοβαρῶς ὑπετίμησε τὴν προθεσίαν τὴν ὅποιαν παρεχώρησεν εἰς τὸν καπιταλισμόν), παρὰ εἰς τὴν ἀνάλυσιν διὰ τῆς ὁποίας δικαιολογεῖται ἡ θεμελιώδης θετικὴ πίστις ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς θ' ἀντικαταστήσῃ τὸν καπιταλισμόν. Ἐν τούτοις ἡ πληρεστέρα συμφωνία πρὸς τὴν πρώτην, καὶ συμφωνοῦμεν εἰς πολλὰ σημεῖα πρὸς αὐτήν, οὐδόλως μὰς ἐξαναγκάζει ν' ἀποδεχθῶμεν τὴν δευτέραν. Πράγματι, ἐπισταμένη μελέτῃ δεκνύει ὅτι οἱ Μαρξισταὶ σχεδὸν δὲν προσφέρουν καμμίαν ἀ π ὅ δ ε ι ξ ι ν διὰ τὴν δευτέραν πίστιν. Βασίζουσιν ταύτην σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου ἐπὶ ἑνὸς λογικοῦ ἐπιχειρήματος καὶ δύο ὑποθέσεων. Τὸ ἐπιχειρῆμα εἶνε ἄνευ σημασίας ἐν σχέσει πρὸς τὸ πρόβλημα. Ἡ μία ἐκ τῶν ὑποθέσεων εἶνε ἄνευ νοήματος ἢ ψευδής. Καὶ ἡ ἑτέρα ἀπλῶς ἀνακριθῆς.

Τὸ ἐ π ι χ ε ῖ ρ η μ α εἶνε ἓν συμπέρασμα ἐκ τῆς μεταφυσικῆς θεωρίας τοῦ «διαλεκτικοῦ ὕλισμοῦ». Ὑποστηρίζεται ὅτι ἡ Ἐγγελειανὴ μεταφυσικὴ λογικὴ τῆς θέσεως, ἀντιθέσεως καὶ συνθέσεως κατὰ κάποιοιαν τρόπον ἐγγυᾶται ὅτι ἐκ τῆς συγκρούσεως τῶν δύο ἀντιτιθεμένων τάξεων, τῆς ἀστικῆς τάξεως καὶ τοῦ προλεταριάτου, θὰ προκύψῃ ὁ σοσιαλισμὸς. Τὸ συμπέρασμα εἴμπορεῖ νὰ εἶνε ὀρθόν, ἀλλὰ καμμίᾳ ἀφαίρεσις οἰσθητικῆς μεταφυσικῆς θεωρίας δὲν δύναται νὰ μᾶς εἴπῃ περὶ τοῦ τί πρόκειται νὰ συμβῇ εἰς τὸν πραγματικὸν κόσμον τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου. Τοῦτο δυνάμεθα νὰ προβλέψωμεν μὲ κάποιοιαν πιθανότητα, μόνον ἐκ τῆς πείρας καὶ τῶν πορισμάτων αὐτῶν ἀναγόμεν ἐκ τῆς ἐμπειρίας. Τὸ ἐπιχειρῆμα αὐτὸ κατὰ συνέπειαν περιτεύει νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ περισσώτερον.

Ἡ πρώτη ὑπόθεσις ὑποστηρίζεται ὑπὸ τῶν Μαρξιστῶν (καὶ ἄλλων) κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον: ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς εἶνε ἡ «μόνη διαδοχὴ» τοῦ καπιταλισμοῦ. Προβαίνουν τότε ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸν ἀκόλουθον συλλογισμόν: Ἐφ' ὅσον ὁ καπιταλισμὸς δὲν πρόκειται νὰ διαρκῆσῃ (τὸ ὅποιον ἐγένετο δεκτόν) καὶ ἐφ' ὅσον ὁ σοσιαλισμὸς εἶνε ἡ μόνη ἐκλογὴ ἔναντι τοῦ καπιταλισμοῦ ἄρα ὁ σοσιαλισμὸς πρόκειται νὰ ἔλθῃ. Ὁ συλλογισμὸς εἶνε τελείως ἰσχυρὸς, ἀλλὰ τὸ συμπέρασμα τοῦ δὲν εἶναι κατ' ἀνάγκην ἀληθές, ἐκτὸς ἀν' ἡ δευτέρα πρότασις εἶνε ἀληθής: Καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς εἶνε τὸ ὑπὸ ἀμφισβήτησιν πρόβλημα.

Εἶνε δύσκολον νὰ γνωρίζωμεν ἀκριβῶς τί ἐννοεῖται διὰ τῆς ἀπόψεως ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς εἶνε ἡ «μόνη διαδοχὴ» τοῦ καπιταλισμοῦ. Ἐάν τοῦτο εἶνε μίᾳ ἄλλῃ ἀφαίρεσις ἐκ τῆς μεταφυσικῆς εἶνε ἄνευ σημασίας ὅσον ἀφορᾷ τὴν πρόβλησιν τοῦ μέλλοντος. Λογικῶς, ὕψισταται ἀριθμὸς, θεωρητικῶς ἄπειρος ἀριθμὸς, διαδοχῶν τοῦ καπιταλισμοῦ, περιλαμβανομένων ὅλων τῶν τύπων τῆς κοινωνίας αἱ ὁποῖαι ὑπῆρξαν ποτὲ καὶ ὄλων ἐκείνων τὰς ὁποίας δύναται τις νὰ φαντασθῇ. Πρακτικῶς, ἀναμφιβόλως, αἱ πλείους ἐξ αὐτῶν δύναται νὰ παραμερισθῶν, ἐφ' ὅσον εἶνε φανταστικαὶ ἐν σχέσει πρὸς τὴν πραγματικὴν κατάστασιν εἰς τὸν κόσμον. Ἀλλὰ μερικὰς ἐξ αὐτῶν δὲν δύναται ν' ἀπορρίψῃ κανεὶς ἐκ τῶν προτέρων χωρὶς νὰ ἐξετάσῃ τὰ πραγματικὰ στοιχεῖα. Καὶ ἡ μαρτυρία ἀποδεικνύει ὅτι εἰς ἄλλος τύπος κοινωνίας, ἡ κοινωνία τῶν ἐκτελεστικῶν (Managerial society) ὄχι μόνον εἶνε ἀπλῶς μίᾳ ἐνδεχόμενῃ διαδοχῇ εἰς ἀμφοτέρους, σοσιαλισμὸν καὶ καπιταλισμόν, (τὸ ὅποιον εἶνε ἀρκετὸν ν' ἀνατρέψῃ τὴν ὑπόθεσιν), ἀλλὰ καὶ ἡ πλέον πιθανὴ διαδοχὴ ἔναντι αὐτῶν.

Ἡ δευτέρα ὑπόθεσις εἶνε ἡ ἀκόλουθος: ὅτι ἡ κατάργησις τῶν κεφαλαιοκρατικῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων ἰδιοκτησίας τῶν μέσων παραγωγῆς εἶνε ἐπαρκῆς ὄρος, ἐπαρκῆς ἐγγύησις, ἐγκαταστάσεως τοῦ σοσιαλισμοῦ — δηλαδὴ μίᾳ ἐλευθέρᾳ, ἀταξικῆς κοινωνίας. Ἡδὴ διαθέτομεν ἱστορικὴν μαρτυρίαν, ἐκ τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων χρόνων, διὰ νὰ δεῖξωμεν ὅτι ἡ ὑπόθεσις αὕτη δὲν εἶνε ἀκριβής. Πραγματικῆ ταξικῆ κυριαρχία καὶ ἀπολαυῆ προνομίων ἀπαιτεῖ, εἶνε ἀληθές, ἔλεγχοι ἐπὶ τῶν μέσων παραγωγῆς. Ἀλλὰ δὲν εἶνε καμμίᾳ ἀνάγκη ν' ἀσκηθῇ αὕτη διὰ μέσου ἀτομικῶν καὶ ἰδιωτικῶν δικαιωμάτων ἰδιοκτησίας. Δύναται ν' ἀσκηθῇ διὰ μέσου ἐκείνων τὰ ὁποῖα δύναται νὰ κληθῶν συλλογικὰ δικαιώματα, κατεχόμενα ὄχι παρ' ἀτόμων ὡς τοιοῦτων, ἀλλὰ παρὰ θεσμῶν: Τοιαύτη περίπτωση, σαφής, ἦτο πολλῶν κοινωνιῶν ὅπου ἡ ἱερατικὴ τάξις ἐκυριάρχει — εἰς πολυαριθμούς πρωτογόνους πολιτισμοῦ, εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἐν τινὶ μέτρῳ κατὰ τὸν Μεσοῖωνα. Εἰς τοιαύτας κοινωνίας εἶνε δυνατὸν καὶ ἔχουν ὑπάρξει ὄλγοι πλοῦσοι καὶ πολλοὶ πτωχοὶ, ὄλγοι ἰσχυροὶ καὶ πολλοὶ καταπιεζόμενοι, καθὼς ἀκριβῶς εἰς κοινωνίας ὅπως ἡ καπιταλιστικὴ, ὅπου τὰ δικαιώματα ἰδιοκτησίας εἶνε εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἀτόμων ὡς ἰδιωτῶν.

Ἡ Ρωσία, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐπανειλημμένως ἔχει ἤδη ἀ π ο δ ε ῖ ξ ε ἰ διὰ τὸν παρόμοιον φαινόμενον δὲν περιορίζονται εἰς παλαιότερας ἐποχάς. Ἡ ὑπόθεσις ὅτι ἡ κατάργησις τῆς καπιταλιστικῆς ἰδιοκτησίας ἐγγυᾶται τὸν σοσιαλισμόν δὲν ν' ἀπορριφθῇ ἐξ ὀλοκλήρου. Ἀπλῶς δὲν ἔχει δικαιολογητικὴν βάσιν ἐκ τῶν γεγονότων. Εἶνε μίᾳ ἐλπίς αὐτὸ εἶνε τὸ πᾶν. Καὶ ὅπως τόσαι ἄλλαι ἐλπίδες προωρισμένη δι' ἀπαγορεύσεις.

Μὲ τὴν κατάρρευσιν τοῦ ἐπιχειρήματος καὶ τῶν ὑποθέσεων ἡ ὑποτίρησις τῆς πίστεως ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς πρόκειται νὰ ἔλθῃ εἶνε ἀσθενής. Βεβαίως πλείστοι θὰ ἐπεθύμουν νὰ ἤρχετο ἐφ' ὅσον ἀποβλέπουν εἰς τὸν σοσιαλισμόν ὡς τὴν εὐγενεστέραν καὶ καλύτεραν μορφήν τῆς κοινωνίας. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ἐπιτρέψωμεν εἰς τὰς ἐπιθυμίας μᾶς νὰ ἐπηρεάσων τὴν λογικὴν ἐκτίμησιν τῶν γεγονότων. Ἡ πρόβλεψις ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς ἔρχεται θὰ ἔπρεπε νὰ ἐβασίζετο κυριολεκτικῶς μόνον ἐπὶ ἀποδείξεων προερχομένων ἐκ τῶν συγχρόνων γεγονότων, δι' ἀποδείξεως ὅτι ὀφίστανται σημεῖρον εἰς τὴν κοινωνίαν ἰσχυρὰ τάσεις, ἰσχυρότεροι ἀπὸ οὐρανὸν ἄλλην, πρὸς τὸν σοσιαλισμόν, ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς εἶνε ἡ πιθανότερα κατάληξις τοῦ ὅτι συμβαίνει. Τὰ σύγχρονα γεγονότα οὐδὲν τὸ παρόμοιον ἀποδεικνύουν. Φαίνονται: ὅτι ἀποδεικνύουν τοῦτο εἰς μερικοὺς, μόνον διότι αὐτοὶ ἀποδέχονται τὰς μὴ δικαιολογουμένας ὑποθέσεις ἢ διότι οὗτοι συγχέουν τὰς ἐπιθυμίας τῶν πρὸς τὴν πραγματικότητα.

Ἐπὶ πλέον ὑπάρχουν ἀφθονοὶ μαρτυρίαι ἐκ τῶν συγχρόνων γεγονότων ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς δὲν ἔρχεται καὶ ὀφείλομεν νὰ στραφῶμεν τώρα εἰς μίαν σύντομον ἀνασκόπησιν αὐτῶν. Μεταξὺ τῶν ἀποδείξεων, τὰ στοιχεῖα τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν Μαρξιστικὴν κίνησιν εἶνε ἰδιαίτερος χαρακτηριστικὰ, ἐφ' ὅσον αὕτη εἶνε ἡ κυρία ὀργανωμένη κοινωνικὴ δύναμις διὰ τῆς ὁποίας ἡ ἐπιβολὴ τοῦ σοσιαλισμοῦ θὰ ἴδύνατο νὰ πραγματοποιηθῇ. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου μίᾳ μεθοδολογικῇ τακτοποίησιν εἶνε χρήσιμος.

Ἡ Μαρξιστικὴ κίνησις ὑποδιαιρεῖται εἰς πολλὰς ομάδας. Αἱ κυριώτεραι ἐξ αὐτῶν εἰς ἀριθμὸν καὶ ἐπίδρασιν εἶνε ἡ ρεφορμιστικὴ (σοσιαλιστικὴ ἢ σοσιαλδημοκρατικὴ) πτέρυξ, ἡ ὁποία ἀποτελεῖται κυρίως ἐξ ἐκείνων τῶν κομμάτων τὰ ὁποῖα συνοδεύονται χαλαρῶς πρὸς τὴν Δευτέραν Διεθνή, μαζὺ μὲ ἕνα ἄλλον ἀριθμὸν κομμάτων εἰς τὰς διαφόρους χώρας μὴ προσχωρησάντων πρὸς αὐτήν καὶ τὰ ὁποῖα ἔχουν παρόμοια προγράμματα, καὶ ἡ Σταλινικὴ πτέρυξ, ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπὸ τμήματα τῆς κομμουνιστικῆς ἢ Τρίτης Διεθνοῦς. Προσθετὸς πρὸς αὐτάς ὀφίστανται τὰ τμήματα τῆς ἀντιπολιτεύσεως, δημιουργηθέντα, ὅπως ὁ Σταλινισμὸς, ἀπὸ τὴν Λενινιστικὴν προσαρμογὴν τοῦ Μαρξισμοῦ, κυριώτερα τῶν ὁποίων εἶνε τὰ τροσκιστικὰ κόμματα ἠνωμένα εἰς τὴν Τετάρτην Διεθνή. Ἀναριθμητὰ ἕτερα κόμματα, ομάδες καὶ τμήματα διεκδικοῦν τὴν καταγωγὴν τῶν κατὰ τὸν ἰδικὸν τῶν τρόπον ἐκ τοῦ Μάρξ.

Ὅταν ὁμιλοῦμεν περὶ «Μαρξιστικῆς κινήσεως» ἢ περὶ «Μαρξιστῶν» ἐννοῦμεν τὸ σύνολον τῶν ομάδων καὶ ἀτόμων, τὰ ὁποῖα ταυτίζονται ὡς Μαρξιστικὰ καὶ τὰ ὁποῖα, ἱστορικῶς καὶ θεωρητικῶς, ἔχουν βάσιμον σχέσιν πρὸς τὸν Μάρξ καὶ τὰς Μαρξικὰς θεωρίας. Τοῦτο ὀφείλει νὰ γίνῃ σαφές λόγῳ μίᾳ συνθεσίας τὴν ὁποίαν οἱ Μαρξισταὶ ἀπέκτησαν, ἴσως, ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν. Ὅπουδήποτε γίνεται κριτικὴ ἀνάλυσις τῶν πράξεων τῶν μελῶν τῆς ἐκκλησίας ἢ τῶν θεσμῶν τῆς ἐκκλησίας, αἱ ὁποῖαι δύναται νὰ χαρακτηρισθῶν ὡς ἐπιζήμια εἰς τὸ καλὸν ὄνομα αὐτῆς καὶ τὴν θείαν τῆς ὕπστασιν, ἢ ἀπάντησις ἢ ὁποῖα πάντοτε δίδεται εἰς τὴν αὐτὰ αἱ πράξεις δὲν εἶνε «πράγματι» τῆς ἐκκλησίας, ἢ ὁποῖα εἶνε ἐν μουσικῶν καὶ ὑπερφύεσ ὄσμων, ἀλλὰ μόνον κάποιας πεπλανημένης ἀνθρωπίνης δράσεως, ἢ ὁποῖα ἔγινε οὐκ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ ὑπὸ τῆς ἀμαρτωλῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Δι' αὐτῆς τῆς ἐπιχειρηματολογικῆς μεθόδου ἡ ἐκκλησία εἶνε ἄψυχος.

Ὅμοιος, κάθε Μαρξιστικὴ ἔκφρασις ἀρνεῖται τὴν εὐθύνην διὰ τὰς πράξεις τῶν ἄλλων ποικιλῶν καὶ δι' ὅλας τὰς πράξεις τῆς ἰδίας τῶν ομάδων, αἱ ὁποῖαι δὲν ἀπέδωσαν καλῶς ἢ ἐκείνας αἰτίνας φαίνονται ὅτι ἀπομακρύνουν ἀντὶ νὰ πλησιάσων πρὸς τὸν σοσιαλισμόν. Ἀκριβῶς ὅπως εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς ἐκκλησίας ὁ Μαρξισμὸς δι' αὐτῆς τῆς μεθόδου εἶνε πέραν τοῦ ψόγου. Δὲν εἴμπορομεν ἐν τούτοις, νὰ ἐπιτρέψωμεν εἰς καμμίαν ἐξ αὐτῶν αὐτὴν τὴν ἀναπτυτικὴν πολυτέλειαν.

1.—Τὰ Ρωσικὰ γεγονότα ἀπὸ τοῦ 1917 θὰ μᾶς ἀπασχολήσων ἀπὸ ἄλλης πλευρᾶς. Ἐδῶ ἐπιθυμοῦμεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἐκ πρώτης ὄψεως ἀποτελοῦν ἰσχυρὰν μαρτυρίαν κατὰ τῆς θεωρίας ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς ἔρχεται. Εὐνόητον ὅτι ἀναφερόμεθα εἰς τὰ πραγματικὰ γεγονότα

καὶ ὄχι εἰς ἐκεῖνα ἄτινα χρησιμοποιοῦν οἱ ἐπίσημοι καὶ ἀνεπίσημοι Σοβιετικοὶ ἀπολογηταί. Ἡ κυρία μορφή τῶν συμβάντων εἶνε ἀρκετὰ σαφὴς διὰ πάντα ἐνδιαφερόμενον νὰ κατατοπισθῇ καὶ δὲν ὑπάρχει τρόπος νὰ κάμῃ κανεὶς κάποιον νὰ ἰδῇ ὅταν ἔχει ἀποφασίσῃ ἐκ τῶν προτέρων νὰ κρατήσῃ τὰ μάτια του κλειστά.

Τὸν Νοέμβριον τοῦ 1917, τὸ Μπολσεβικικὸν κόμμα κηρύσσειν πρόγραμμα μεταβολῆς τῆς κοινωνίας εἰς σοσιαλιστικὴν τοιαύτην καὶ ὑποστηριζόμενον κατὰ μεγάλην ἀνάλογον, πιθανῶς κατὰ πλειοψηφίαν, ὑπὸ τῶν Ρώσων ἐργατῶν καὶ τῶν πτωχοτέρων χωρικῶν κατέλαβε τὴν ἐξουσίαν. Μῆνας τινὰς ἀργότερον, τὰ ἀτομικὰ δικαιώματα ἰδιοκτησίας ἐπὶ τῶν κυριώτερων ὀργανῶν τῆς παραγωγῆς κατηργήθησαν καὶ ἀνελήφθησαν ὑπὸ τοῦ Κράτους. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν πρώτων ἐπαναστατικῶν ἐτῶν τὸ καθεστῶς ὑπερήσπισεν ἐαυτὸ μετ' ἐπιτυχίας εἰς μίαν σειρὰν ἐμφυλίων πολέμων καὶ πολέμων παρεμβάσεων ὑπὸ ἐχθρικῶν δυνάμεων. Τὸ καθεστῶς διειρηθῆναι εἰς τὴν ἐξουσίαν ἔκτοτε καὶ εὐρίσκειται εἰς τὸ εἰκοστὸν-τέταρτον ἔτος του.

Σοσιαλιστικὴ κοινωνία σημαίνει, ὡς εἶδομεν, μίαν κοινωνίαν ἢ ὁποία εἶνε ἀταξική, δημοκρατικὴ καὶ διεθνής. Ἐάν ὁ σοσιαλισμὸς εἶνε πραγματοποιήσιμος, ἐάν προῦρισταὶ νὰ εἶνε ὁ τύπος τῆς κοινωνίας διὰ τὴν προσεχῆ περίοδον τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας, δὲν θὰ ἔπρεπε ἴσως, ἀναγκαιῶς, νὰ ἀνεμνόμεν ὅτι ἡ Ρωσσία ἔχει ἤδη ὀλοκληρώσει τὸν σοσιαλισμὸν. Δικαίως θὰ ἐλαμβάνομεν ὑπ' ὄψιν τὰς εἰδικὰς δυσκολίας αἰτίνας προέρχονται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἐπανάστασις ἐγένετο οὐχί εἰς μίαν προχωρημένην χώραν, ἀλλὰ εἰς τὴν Ρωσσίαν τῷ 1917: Δηλαδή εἰς ἐν ἔθνος ὀπισθοδρομημένον οἰκονομικῶς καὶ ἐξ ἀπόψεως πολιτισμοῦ, κατεστραμμένον λόγῳ τοῦ πολέμου καὶ περικυκλωμένον ὑπὸ ἐχθρῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν (ἂν καὶ συγχρόνως θὰ ἔπρεπε νὰ διερωτώμεθα διατί, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν γνώμην ὄλων τῶν θεωρητικῶν σοσιαλιστῶν πρὸ τοῦ 1917, ἡ ἐπανάστασις ἐ γ ε ν ε τ ο εἰς μίαν ὀπισθοδρομικὴν χώραν ἀντὶ εἰς μίαν προχωρημένην).

Ἐν τούτοις ὅμως, θὰ ἔπρεπε νὰ ἀνεμνόμεν, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς θεωρίας ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς εἶνε ἐν πορείᾳ, νὰ εὐρωμεν, ἄνευ δυσκολίας καὶ ἐκδήλους ἀντιληπτάς, ἀλλανθάστους τ ὁ σ ε ι ς π ρ ὅ ς τὸν σοσιαλισμὸν. Τοῦτο θὰ ἐσήμαινε ὅτι, καίτοι ἡ σημερινὴ Ρωσσία, δὲν εἶνε ἀναγκαιῶς σοσιαλιστικὴ—δηλαδή ἐλευθερά, ἀταξικὴ καὶ διεθνής—ἐν τούτοις θὰ εὐρίσκειται πλησιέστερον ἀπὸ ὅ,τι ἦτο ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἐπανάστασεως: Πλέον ἐλευθερά, ἔγλυτερα εἰς τὸν παραμερισμὸν τῶν τάξεων καὶ τὰς ταξικὰς διακρίσεις καὶ ἂν μὴ διεθνῆς τουλάχιστον διεθνίζουσα.

Παρόμοιαι προσδοκίαι προεβλήθησαν ἀπὸ τοῦς ἀρχηγούς τῆς ἐπανάστασεως καὶ παρ' ἄλλων, οἱ ὅποιοι ἐπίστευον εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν θεωρίαν, ἀκόμη καὶ παρ' αὐτῶν οἱ ὅποιοι δὲν συνεπάθουν τὴν Ρωσσίαν. Ὅντως αἱ προσδοκίαι αὐταὶ ἦσαν τόσον ἰσχυραὶ μεταξὺ τῶν Μαρξιστῶν ὥστε ἐνήργησαν ὡς δραστικαὶ παρωπίδες, ἐμποδίζουσαι τοῦς μαρξιστάς νὰ ἰδοῦν ἢ νὰ παραδεχθοῦν ἐάν ἔβλεπον, ἐκεῖνα τὰ ὅποια πράγματα συνέβαινον ἐν Ρωσσίᾳ. Καὶ σήμερον ἀκόμη ἐξακολουθοῦν νὰ τυφλώνουν τοῦς ἀπαδούς τοῦ Στάλιν εἰς ὅλας τὰς χώρας.

Ἡ πραγματικότης ἐν τούτοις, ὅπως συμβαίνει συχνά, ἐκακοποίησε τὸν αἰσιοδόξου προσδοκίας. Ἄντι νὰ ἐκδηλωθοῦν τάσεις πρὸς τὸν σοσιαλισμὸν, ἀντὶ νὰ ληφθοῦν μέτρα πρὸς σοσιαλιστικὴν κατεύθυνσιν, ἡ Ρωσσικὴ Ἐπαναστατικὴ κοινωνία ἐξελίχθη πρὸς μίαν πλήρως ἀντίθετον διεύθυνσιν. Ἐν σχέσει πρὸς τὰ τρία ἀποφασιστικὰ χαρακτηριστικά τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας—ἀταξικότητα, ἐλευθερίαν καὶ διεθνισμόν—ἡ Ρωσσία εἶνε ἀπείρως μακρότερα σήμερον παρὰ κατὰ τὰ πρώτα ἔτη τῆς ἐπανάστασεως. Οὐτε δὲ ἡ κατεύθυνσις αὐτὴ ὑπῆρξεν ἐπισοδικακὴ, ἀλλὰ μάλλον μίαν συνεχῆ ἐξέλιξιν ἀπὸ τῶν πρώτων ἐτῶν. Τοῦτο ἔγινεν ἐν πλήρει ἀντιθέσει πρὸς τὴν Μαρξικὴν θεωρίαν: Εἰς τὴν Ρωσσίαν αἱ βασικαὶ προϋποθέσεις διὰ τὴν πρόδον ἂν μὴ πρὸς τὸν σοσιαλισμὸν τουλάχιστον πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτοῦ ὑπῆρξαν, διότι ἡ κρατικὴ ἐξουσία κατελήφθη ἀπὸ ἐν Μαρξιστικὸν κόμμα «τῶν ἐργατῶν» καὶ ἐπὶ πλέον ἡ ὑποτιθεμένη ὡς θεμελιώδης κατάργησις τῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων ἰδιοκτησίας ἐπὶ τῶν μέσων παραγωγῆς ἐπραγματοποιήθη.

Οἱ καταπινασταί, μὲ ἐλαχίστας ἀσημάντους ἐξαιρέσεις, ἀπεκλείσθησαν ἐκ τῆς Ρωσσικῆς κοινωνίας καὶ δὲν ἐπανεπέστρεψαν. Παρ' ὅλ' αὐτὰ ἕνα νέον ταξικὸν στρώμα, ἐπὶ οἰκονομικῶν βάσεων, ἀνεπτύχθη μέχρις αὐτοῦ τοῦ σημείου ὥστε νὰ συναγωνίζεταί ἢ νὰ ὑπερβαίη εἰς δεξύτητα τὰς διακρίσεις εἰς τὰ καταπιναστακὰ ἔθνη. Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἀπ' ἑνὸς ἀπὸ τὸν ἀπόλυτον παραμερισμὸν τῶν μεγάλων μαζῶν τοῦ λαοῦ ἀπὸ οἰονδήποτε ἐλεγχον (τὸ κύριον ση-

μεῖον δικαιώματος ἰδιοκτησίας) ἐπὶ τῶν μέσων τῆς παραγωγῆς. Ἀποδεικνύεται ἐπίσης ἀπὸ τὴν κατανομήν τοῦ εἰσοδήματος. Συμφώνως πρὸς τὸν Λένινον Τρότσκι, εἰς ἕν ἀρθρον τοῦ δημοσιευθέν κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1939 καὶ συμφώνως πρὸς τὴν προσωπικὴν μου γνώμην βασισιμένην εἰς προσηκτικὴν ἀνάλυσιν τῶν Σοβιετικῶν στατιστικῶν, τὰ ἀνώτερα 11-12% τοῦ Σοβιετικοῦ πληθυσμοῦ λαμβάνουν περίπου τὰ 50% τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος. Ἡ διαφοροποίησις αὕτη εἶνε δευτέρα ἢ εἰς τὰς Η.Π.Α. ὅπου τὰ 10% τοῦ πληθυσμοῦ λαμβάνουν περίπου τὰ 35% τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος.

Ἄν καὶ ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ δημοκρατία δὲν ὑπῆρξαν ποτὲ ἐν μεγάλῃ κλίμακι εἰς τὴν ἐπαναστατικὴν Ρωσσίαν, ἐν τούτοις κατὰ τὰ πρώτα ἔτη τῆς ἐπανάστασεως ἦσαν περισσότεραι. Τὰ ἔτη δηλαδή τῆς μεγαλύτερας δυστυχίας, τῆς πείνης καὶ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καὶ τῶν πολέμων τῆς ἐπεμβάσεως, ὅποτε κάθε κοινωνικὸν σχηματισμὸς καὶ κάθε καθεστῶς εἶνε φυσικὸν ν' ἀναμένεται ὅτι θὰ ἐμείωνε ἢ θὰ κατήργει τὴν ἐλευθερίαν. Ἡ δημοκρατία ἐξεπροσωπεῖτο ἐκ τῆς ὑπάρξεως νομίμων κομμάτων τῆς ἀντιπολιτεύσεως, φράξις ἐντὸς τοῦ ἰδίου Μπολσεβικικοῦ κόμματος, σημαντικῶν δικαιωμάτων τῶν τοπικῶν σοβιέτ, ἐργατικῶν ἐπιτροπῶν εἰς τὰ ἐργοστάσια Τρέντ-γιούινιους κτλ., καὶ διὰ τῆς καταργήσεως τῶν τίτλων, τῶν εἰδικῶν μορφῶν ἀναφοράς πρὸς τοῦς «ἀνωτέρους», στολῶν, διακρίσεων ἐν τῇ ἔκπαιδύσει καὶ ἄλλων ἐξωτερικῶν κοινωνικῶν διακρίσεων.

Κάθε ἴχνος ἐλευθερίας καὶ δημοκρατίας ἔχει ἐξοβελισθῆ σήμερον ἐκ τῆς Ρωσσικῆς ζωῆς. Καμμία ἀντιπολιτευσις οἰουδήποτε τύπου (ἢ οὐσαί κάθε ἐλευθερίας) δὲν ἐπιτρέπεται, ἀνεξάρτητα δικαιώματα δὲν κατέχονται παρ' οὐδενὸς ὀργανισμοῦ ἢ θεσμοῦ καὶ τὰ ἐξωτερικὰ σημεῖα ταξικῶν διακρίσεων καὶ δεσποτισμοῦ τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο ἐπανήλθον. Ὅλαι αἱ μαρτυρία βεβαιώνουν ὅτι ἡ αὐταρχικότης τοῦ Ρωσσικοῦ καθεστώτος εἶνε ἡ μεγαλύτερα ἐξ ὅσων ὑπῆρξαν ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ἱστορίᾳ, μὴ ἐξαιρουμένου τοῦ χιτλερικοῦ.

Συμφώνως μὲ τὰς σοσιαλιστικὰς θεωρίας τοῦ διεθνισμοῦ οἱ ἡγῆται τῆς Ρωσσικῆς ἐπανάστασεως ἀνεμνόμεν ὁ σπινθήρ των νὰ προκαλέσῃ τὴν ἔκρηξιν τῆς παγκοσμίου ἐπανάστασεως. Τοῦτο δὲν συνέβη, ἀλλ' ὅμως κατὰ τὰ πρώτα ἔτη οἱ ἡγῆται παρέμειναν διεθνισταὶ εἰς τὰς ἀπόψεις των καὶ τὴν πρακτικὴν, θεωρητικῶς ἀδιάφοροι διὰ τὰ ἐθνικὰ σύνορα καὶ ἀποβλέποντες εἰς τὸ ρωσικὸν κράτος ὡς πρὸς ἕν φρούριον τῶν διεθνῶν σοσιαλιστικῶν μαζῶν πρὸς χρησιμοποίησιν ἢ καὶ πρὸς θυσίαν ἐάν παρίστατο ἀνάγκη εἰς τὰ ἀνώτερα συμφέροντα τῆς παγκοσμίου ἐπανάστασεως. Μετὰ τὰ πρώτα ἔτη ὁ διεθνισμὸς αὐτὸς ὑπεκαταστάθη ἀπὸ ἕνα διαρκῶς ἀναπτυσσόμενον ἐθνικισμὸν, ὁ ὁποῖος προσφάτως ὑπερέβη κάθε βαθμὸν ὕψιστάμενον καὶ ἐπὶ Τσαρισμοῦ. Ὁ ψευδοδιεθνισμὸς ὁ ὁποῖος ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐκδηλώνεται καὶ δῆθεν ἐκπροσωπεῖται ἀπὸ τὴν κομμουνιστικὴν διεθνῆ καὶ τὰ κόμματα τῆς, εἶνε ἀπλῶς ἡ ἐπέκτασις τοῦ Ρωσσικοῦ ἐθνικισμοῦ ἐν τῇ παγκοσμίῳ σκηνῇ καὶ διεθνιστικῶς μόνον ὕψ' ἦν ἔνοιαν καὶ ἡδύνατο νὰ ἐκκληφθοῦν τοῦ Χίτλερ ἢ πέμπτη φάλαγξ καὶ ἡ βρετανικὴ ἢ Ἀμερικανικὴ ἢ Ἰντέλιτζενς Σέρβις ὡς «διεθνιστικά».

Ἐάν ἐξετάσωμεν τιμῶς τὰς ἐξελίξεις ἐν Ρωσσίᾳ εἶνε σαφὲς ὅτι ἀπὸ οὐδεμιᾶς σημαντικῆς ἀπόψεως δὲν ἔχει δικαιολογηθῆ ἡ θεωρία ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς ἔρχεται. Κάθε ρωσσικὴ ἐξέλιξις ἀντιστρατεύεται πρὸς πᾶν ὅ,τι ἡ σοσιαλιστικὴ θεωρία ὑποστηρίζει καὶ πρὸς πᾶν ὅ,τι ἀνεμνόμεν ἐκεῖνον ποῦ τὴν ἐπίστευον. Φυσικὰ οἱ «Διαλεκτικοί» δύνανται νὰ ἐξηγήσουν τὰ πάντα ὅσα συνέβησαν ἐν Ρωσσίᾳ. Εἰμποροῦν νὰ εἰποῦν ὅτι τοῦτο συνέβη διότι ὁ Στάλιν ὑπερίσχυσε ἐναντὶ τοῦ Τρότσκι ἢ διότι τὰ ἄλλα ἔθνη δὲν ἐπανεστάθησαν ἢ διότι ἡ Ρωσσία ἦτο ὀπισθοδρομημένη χώρα. Τὴν προσεχῆ φοράν... τὰ πράγματα θὰ εἶνε διάφορα. Τὸ γεγονός ὅμως παραμένει ὅτι ὁ Στάλιν κατέλαβε τὴν ἐξουσίαν, ὅτι τὰ ἄλλα ἔθνη δὲν ἐπανεστάθησαν ἐπιτυχῶς, καὶ ὅτι ἡ ἐπανάστασις ἐγένετο εἰς μίαν ὀπισθοδρομημένην χώραν. Καὶ ὅτι ἡ Ρωσσικὴ ἐπανάστασις δὲν μᾶς ὠδήγησε πρὸς τὸν σοσιαλισμὸν ἀλλὰ πρὸς κάτι λιαν ἀνόμιμον πρὸς τὸν σοσιαλισμὸν. Ἡ Ρωσσία ἦτο, καὶ τοῦτο εἶνε ἀποδεκτὸν ἀπὸ ὅλα τὰ κόμματα, τὸ «πρῶτον σοσιαλιστικὸν πείραμα». Τὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ τοῦ πειράματος εἶνε μίᾳ ἀπόδειξις ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς δὲν εἶνε πραγματοποιήσιμος ἢ ἀκόμη πραγματοποιήσιμος εἰς τὴν παρούσαν περίοδον τῆς ἱστορίας. Παρόμοιον πείραμα ἢ καὶ πειράματα δὲν εἶνε καθ' ἑαυτὰ τελικὰ καὶ ὀριστικῶς ἀποδεικτικά—κανὲν πείραμα δὲν ὑπῆρξε ποτὲ τελικὸν καὶ ὀριστικόν. Ὁφείλομεν ὅμως νὰ ἀντλήσωμεν διδάγματα ἐκ τῶν γεγονότων τὰ ὅποια διαθέτομεν, μέχρις ὅτου, ἴσως, διαφορετικὰ γεγονότα τεθοῦν εἰς τὴν διάθεσίν μας.

Διὰ τὴν διατυπώσιν τῆς ἀποφίσεως μας συντόμως: "Ἄν ἡ Ῥωσσία δὲν ἐξελιχθῆ πρὸς τὸν σοσιαλισμὸν συγχρόνως ὅμως καὶ δὲν ὀπισθοχώρησεν πρὸς τὸν καπιταλισμὸν. Τὸ σημεῖον αὐτὸ ἔχει βαθεῖαν σημασίαν διὰ τὸ πρόβλημα τοῦ παρόντος βιβλίου. "Ὅλοι ἐκεῖνοι ὅσοι ἔκαμαν προβλέψεις περὶ τοῦ τί θὰ συνέβαινε ἐν Ῥωσσίᾳ, ἐχθροὶ καὶ φίλοι, ἐδέχοντο τὴν ὑπόθεσιν τὴν ὅτιαν ἔχομεν ἐξετάσει εἰς τὸ παρὸν κεφάλαιον: ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς εἶνε ἡ «μόνη διαδοχὴ» τοῦ καπιταλισμοῦ. Ἐξ αὐτῆς προέκυπτε ὅτι ἡ Ῥωσσία—ἐφ' ὅσον αὐτὴ δὲν εἶνε δυνατόν να παρέμβενε στάσιμος—θὰ ἐξελιχθῆσεται εἴτε πρὸς τὸν σοσιαλισμὸν εἴτε εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ καπιταλισμοῦ. Κα μ μ ῖ α ἔ ξ α ὀ τ ὠ ν τ ὠ ν π ρ ο σ δ ο κ ῖ ὠ ν ἔ ξ ε λ ῖ ε ω ς δ ἔ ν ἔ λ α θ ε χ ὠ ρ α ν. "Ὅλοι αἱ ἀπόπειραι νὰ ἐξηγήσουν τὴν παραδοσαν Ῥωσσίαν κατὰστάσιν τῶν καπιταλιστικῶν—τελευταίως ὑπῆρχον ἀρκετὰ τοιαῦτα—ἢ τείνουσαν πρὸς τὸν καπιταλισμὸν, κατέπεσαν ἀθλίως (οὐδεὶς καπιταλιστῆς ἔχει παραισθηθεῖς ἐπὶ τοῦ θέματος). Ὁ Τρότσκι, ὁ κατὰ τὰ ἄλλα δεξιότερος ὅλων τῶν ἔρευνητῶν, μέχρι τοῦ θανάτου του παρέμεινε κολλημένος ἀπελπιστικῶς εἰς αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν «εἴτε... εἴτε» καὶ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη συνεχῶς ἦτο ἐπὶ ὀλιγότερον καὶ ὀλιγότερον ἰκανὸς νὰ ἐξηγήσῃ λογικῶς ἢ νὰ προβλέψῃ τὸ τί συνέβαινε ἐκεῖ. Ὁ μόνος τρόπος διεξόδου ἐκ τῆς θεωρητικῆς συγχύσεως εἶνε ν' ἀναγνωρίσωμεν ὅτι ἡ θεωρητικὴ ὑπόθεσις εἶνε ἀπορριπτέα, ὅτι ἡ Ῥωσσικὴ ἐξέλιξις δὲν εἶνε οὐτε πρὸς τὸν καπιταλισμὸν οὐτε πρὸς τὸν σοσιαλισμὸν, ἀλλὰ πρὸς τὴν κοινωνίαν τῶν ἐκτελεστικῶν (Managerial Society), τὸν κοινωνικὸν τύπον ὅστις βαθμιαίως ἀντικαθιστᾷ τὴν καπιταλιστικὴν κοινωνίαν ἐπὶ παγκοσμίου βάσεως.

2. Ἡ δευτέρα σειρά γεγονότων, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἀπόδειξιν ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς δὲν ἔρχεται ἔχει ἤδη μνημονεῦσθαι: Ἡ ἀναμενόμενη σοσιαλιστικὴ ἐπανάστασις, ἀκόμη καὶ ἡ «κατ' ὄνομα σοσιαλιστικὴ ἐπανάστασις» ὡς αὐτὴ ἡ ὁποία ἐγένετο ἐν Ῥωσσίᾳ, δὲν ἔλαθε χώραν πουθενὰ ἄλλου, ἢ καὶ ἐάν ἐγένετο ἀπόπειρα ὡς ἐν Γερμανίᾳ, εἰς μερικὰς βαλκανικὰς χώρας, καὶ εἰς τὴν Κίναν, δὲν ἐπέτυχε. Ἐν τούτοις ἡ σοσιαλιστικὴ θεωρία εἶχε πάντα λόγον νὰ τὴν ἀναμένῃ μετ' ἐπιτυχίας καὶ οἱ θεωρητικοὶ τοῦ σοσιαλισμοῦ ὄντως τὴν ἀνέμενον. "Ὅλοι αἱ σημαντικαὶ προϋποθέσεις αἵτινες ὑπέτιθετο ὅτι ἦσαν ἀναγκαῖαι διὰ τὴν μετάβασιν εἰς τὸν σοσιαλισμὸν ὑπῆρχον εἰς τὴν ἄμεσον μεταπολεμικὴν περίοδον. Ἡ ἐργατικὴ τάξις ὅμως, ἡ θεωρούμενη ὡς φορεὺς τῆς σοσιαλιστικῆς ἐπανάστασεως ἀπεδείχθη ἀνίκανος νὰ καταλάβῃ τὴν ἐξουσίαν καὶ πολὺ ὀλιγότερον διὰ νὰ ἐγκαινιάσῃ τὸν σοσιαλισμὸν. Τὸ πλεῖστον τοῦ καπιταλιστικοῦ κόσμου μολαταῦτα παρέπεσε. Οἱ ἐργάται, ὡς τὸ κυριώτερον τμήμα τοῦ λαϊκοῦ στρατοῦ, εἶχον τὰ ὅπλα εἰς τὰ χεῖρα τῶν καὶ τὸ παράδειγμα τῆς Ῥωσσίας ἦτο ἐνώπιόν των.

3. Ἐν σημείον μεγίστης σημασίας ἀπεδείχθη τελεσιδικον ἀπὸ τὰ Ῥωσσικὰ γεγονότα: συγκεκριμένως ὅτι ἡ δευτέρα ὑπόθεσις τὴν ὁποίαν συνεζητήσαμεν—ἡ ὑπόθεσις ὅτι ἡ κατάργησις τῶν κεφαλαιοκρατικῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων ἰδιοκτησίας ἐπὶ τῶν μέσων τῆς παραγωγῆς εἶνε μία ἐπαρκὴς προϋπόθεσις, μίᾳ ἐπαρκῆς ἐγγύησις τῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ σοσιαλισμοῦ—εἶνε ἀστήρικτος. Τὰ ἐν λόγω δικαιώματα κατηργήθησαν ἐν Ῥωσσίᾳ τῷ 1918. Ὁ σοσιαλισμὸς ὄχι μόνον δὲν ἦλθε, ἀλλ' οὔτε κἀν ἐπλησίασε. Ἐν τῇ πράξει ἡ κατάργησις τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν ὄχι μόνον δὲν ἠγγυήθη τὸν σοσιαλισμὸν, ἀλλὰ τὰ δικαιώματα αὐτὰ δὲν περιήλθον εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἐργατῶν—οἱ ὅποιοι, σήμερον, δὲν ἔχουν καμμίαν ἀπολύτως ἰσχύον. Ἡ ὑποτιθεμένη ἀναγκαῖα σχέσις μεταξὺ παραμερισμοῦ τῶν κεφαλαιοκρατικῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων ἰδιοκτησίας ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς ἀταξικότητος καὶ ἐλευθερίας ἀφ' ἑτέρου δὲν ὑφίσταται. Τοῦτο τὰ γεγονότα ἀπέδειξαν καὶ ἡ θεωρία, ἐάν ἡ θεωρία ἔχει τὴν ἐλαχίστην ἀξίωσιν νὰ ἀντιπροσωπεύῃ τὰ γεγονότα, ὀφείλει νὰ προσαρμωθῆ ἀναλόγως.

Τὸ γεγονός αὐτὸ, μὲ τὴν σειράν του, εἶνε σχεδὸν ἀποφασιστικὸν διὰ τὴν πίστιν ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς πρόκειται συντομα νὰ ἔλθῃ. Διότι πραγματικῶς αὐτὴ ἡ πίστις ἐβασίζετο, περισσότερον ἀπὸ ὅτι δῆποτε ἄλλο, ἐπὶ τῆς πεποιθήσεως ὅτι αὐτὴ ἡ ἀναγκαῖα σχέσις ὑφίσταται. Τὸ πρόβλημα τῆς ἐγκαθιδρύσεως τοῦ σοσιαλισμοῦ—τῆς ἐλευθερίας, ἀταξικῆς, διεθνούς κοινωνίας τοῦ Μαρξικοῦ Ἰδανικοῦ καὶ τῶν Μαρξικῶν προβλέψεων—πάντοτε εἶχε θεωρηθῆ, ἀπὸ ὅλας τὰς ποικιλίας τῶν Μαρξιστῶν, ὅτι ἦτο, ἐν τελευταῖα ἀναλύσει, ὡς πρόβλημα καταλύσεως τῶν ἀστικῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων ἰδιοκτησίας. Ἡδὴ γνωρίζομεν ὅτι τοῦτο δὲν εἶνε ἐπαρκὲς διὰ νὰ φέρῃ τὸν σοσιαλισμὸν. Ἐάν ἀκόμη πιστεύομεν ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς εἶνε δυνατός, ὀφείλομεν νὰ πιστεύωμεν οὐτο ἐπὶ ἄλλων βάσεων καὶ ὄχι ἐκείνων αἵτινες ἐθεωρήθησαν κατὰ τὸ παρελθόν ὡς ἐπαρκεῖς.

4. Ἐὰν ὁ σοσιαλισμὸς ἐπρόκειτο νὰ ἔλθῃ ἡ ἐργατικὴ τάξις, ὡς εἶδομεν, πάντοτε, καὶ δικαίως, εἶχε θεωρηθῆ ὅτι θὰ ἦτο ἡ κυριώτερα κοινωνικὴ ὁμάς ἡ ὁποία θὰ ἐβόηθει εἰς τὴν ἐπιβολήν του. Συμφώνως πρὸς τὸν ἴδιον τὸν Μάρξ, ἡ ἐσωτερικὴ ἐξέλιξις τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας ἐφ' ὅσον ἔτεινε πρὸς τὴν συγκέντρωσιν καὶ τὸν μονοπώλιον θὰ ἐδημιούργει τὸν «ἐκπροληταρισμὸν» τῆς μεγίστης πλειοψηφίας τοῦ πληθυσμοῦ. "Ὅπερ σημαίνει ὅτι σχεδὸν ὁ καθένας θὰ ἦτο ἐργάτης. Τοῦτο θὰ ἔκαμε τὸν σοσιαλισμὸν εὐκόλον διότι οἱ ἐργάται δὲν θὰ εἶχαν σχεδὸν κανένα ν' ἀντιταχθῆ εἰς τὸν δρόμον των, ἐξαιρέσει μίᾳ χούφτας ἀνθρώπων τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου.

Ὡς εἶνε λίαν γνωστὸν, ἡ ἐξέλιξις δὲν ἔλαθε χώραν ὡς προεβλέπετο ὑπὸ τοῦ Μάρξ. Τμήματα τῆς οικονομίας ἀκόμη καὶ εἰς τὰς προχωρημένας χώρας, ἰδιαίτερος ἡ γεωργία, ἀντέστησαν εἰς τὴν διαδικασίαν τῆς ὑπαγωγῆς των ὑπὸ πληρεῖς καπιταλιστικὰς κοινωνικὰς σχέσεις. Τὰ περισσότερα πρόσωπα ἄτινα ἀπασχολοῦνται εἰς τὴν γεωργίαν δὲν εἶνε οὐτε καπιταλισταὶ οὐτε ἐργάται (ἐν τῇ τεχνικῇ ἔννοια) ἀλλὰ μικροὶ ἀνεξάρτητοι παραγωγοί. Οἱ μικροὶ ἀνεξάρτητοι ἰδιοκτῆται παραμένον εἰς πλείστους ἐπιχειρηματικὸς τομεῖς καὶ τὰ τελευταῖα ἐξδομῶντο πέντε ἔτη εἶδον τὴν αὐξήσιν τῆς καλουμένης «νέας μεσαίας τάξεως», τῶν μισθωτῶν ἐκτελεστικῶν, μηχανικῶν, διευθυντῶν, λογιστῶν, γραφειοκρατῶν καὶ λοιπῶν, οἱ ὅποιοι δὲν εἰμποροῦν νὰ ὑπαχθῶν χωρὶς σοφιστεῖαν εἰς τὰς κατηγορίας εἴτε τῶν «καπιταλιστῶν» εἴτε τῶν «ἐργατῶν».

Τὸ γεγονός αὐτὸ ἦτο ἡδὴ ἐκδηλον πρὸ τοῦ 1914. Ἀπὸ τοῦ πρώτου πολέμου, ἐν τούτοις, ἡ κοινωνικὴ θέσις τῆς ἐργατικῆς τάξεως σοβαρῶς εἶχε χειροτερεύσῃ. Ἡ μείωσις τῆς σημασίας τῆς δύναται νὰ διαπιστωθῆ εἰς ἕνα ἀριθμὸν σχετικῶν ἐξελίξεων:

α) Ὁ ρυθμὸς αὐξήσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐργατῶν—εἰδικῶς τῶν κυρίως βιομηχανικῶν ἐργατῶν—ἐν σχέσει πρὸς τὸ σύνολον τοῦ πληθυσμοῦ κατέπιπτε βαθμιαίως καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετηρίδα, εἰς πολλὰ ἔθνη, μετεβλήθη ἀρκετὰ.

β) Ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν ἀνέργων προέρχεται ὀπὸ τὴν ἐργατικὴν τάξιν.

γ) Αἱ ἀλλαγαὶ εἰς τὴν τεχνικὴν τῆς βιομηχανίας ἔχουν, ἀφ' ἑνὸς, φέρῃ ἐπὶ ἄλλων καὶ μᾶλλον τοὺς ἐργάτας εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν μὴ εἰδικευμένων ἢ σχεδὸν μὴ εἰδικευμένων. Ἀφ' ἑτέρου δὲ συνέδεσαν τὴν διαδικασίαν τῆς παραγωγῆς ἐπὶ ἄλλων καὶ μᾶλλον στενότερον πρὸς μερικὰς ἐξαιρετικῶς εἰδικευμένας εἰδικότητας μηχανικῶν, ὀργανωτῶν παραγωγῆς, καὶ ὁμοίων τούτοις, αἱ ὁποῖαι ἀπαιτοῦν συστηματικὴν τεχνικὴν προπαιδείαν τὴν ὅτιαν δὲν κατέχουν, ἢ δὲν εἶνε δυνατὴ, εἰς τοὺς πλείστους τῶν ἐργατῶν. Μὲ τὰς μεθόδους τῆς παραγωγῆς, αἵτινες ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ Μάρξ, ὑπῆρχεν ἀνώτερον ποσοστὸν εἰδικευμένων ἐργατῶν ἐναντι τῶν ἀνειδικευτῶν. Ἡ ἀπόστασις εἰς τεχνικὴν κατάρτισιν μεταξὺ τοῦ μέσου ἐργάτου καὶ τοῦ μέσου μηχανικοῦ ἢ διευθυντοῦ παραγωγῆς δὲν ἦτο τῶσον μεγάλη—ὄντως εἰς μερικὰ ἐργοστάσια καὶ ἐπιχειρήσεις δὲν ὑφίστατο ἀνάγκη διακρίσεως ἰδιαίτερας κατηγορίας μηχανικῶν καὶ ἐπιστημῶν καὶ διευθυντῶν παραγωγῆς, ἐφ' ὅσον ἡ ἐργασία των εἴτε δὲν ἦτο ἀναγκαῖα εἴτε ἠδύνατο νὰ ἐκτελεσθῆ παρ' οἰουδήποτε εἰδικευμένου ἐργάτου.

Σήμερον ὅμως χωρὶς τοὺς ὑπερειδικευμένους τεχνικοὺς ἐργάτας ἡ παραγωγικὴ μηχανὴ ταχέως θὰ ἐξασθενήσῃ. Ἐδῆ ὡς παρουσιάσθη σοβαρὰ ἀνωμαλία ἢ ἀλλαγὴ ἢ τυχόν ἀντικατάστασις εἶνε ἀναγκαῖα ἢ σχέδια διὰ μίαν νέαν παραγωγικὴν τακτικὴν ἐπιβάλλονται, δὲν ὑφίσταται κανεὶς τρόπος χειρισμοῦ τῶν δυσκολιῶν αὐτῶν ἄνευ τῶν τεχνικῶν. Τὸ πράγμα αὐτὸ μεταβάλλει σοβαρῶς τὴν σχετικὴν θέσιν τῶν ἐργατῶν εἰς τὴν παραγωγικὴν διαδικασίαν. Εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Μάρξ θὰ ἠδύνατο κανεὶς νὰ σκεφθῆ ἄνευ κόπου τοὺς ἐργάτας ἀναλαμβάνοντας τὰ ἐργοστάσια, τὰ μεταλλεῖα, αἰδηροδρόμους καὶ ναυπηγεῖα καὶ διαχειριζομένους αὐτὰ. Τοῦλάχιστον ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς διευθύνσεως τῆς παραγωγικῆς μηχανῆς δὲν ὑπῆρχε λόγος νὰ ὑποθέσῃ κανεὶς ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ τὴν χειρισθῶν. Παρομοίᾳ δυνατῆς σήμερον ἀποκλείεται διὰ καθαρῶς τεχνικοῦς λόγους, ἂν μὴ δι' ἄλλους. Οἱ ἐργάται, οἱ πολετάριοι, δὲν θὰ εἰμποροῦσαν μόνον των νὰ διευθύνουν τὴν παραγωγικὴν μηχανὴν τῆς συγχρόνου κοινωνίας.

δ) Ὡσαύτως ἔγινε μίᾳ ἀντίστοιχος ἀλλαγὴ εἰς τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου, ἡ ὁποία, ἐφ' ὅσον αἱ κοινωνικαὶ σχέσεις εἶνε τελικῶς ζήτημα σχετικῆς δυνάμεως, εἶνε ἐξ ἴσου ἀποφασιστικὴ ὡς σημεῖον τῆς μειώσεως τῆς σημασίας τῆς ἐργατικῆς τάξεως ἐν τῇ κοινωνικῇ τῆς θέσει.

Ἡ καπιταλιστικὴ κοινωνία ἦτο ὁ πρώτος προχωρημένος πολιτισμὸς ὅστις εἰσήγαγε μαζικοὺς στρατοὺς ἢ στρα-

τους των πολιτών. Οι μαζικοί στρατοί απέδειχθησαν αναγκαίοι εις τον καταλισμόν, όπως προείδε ο Μακιαβέλλι, λόγω της άτυχους πείρας έκ των μικρών μονίμων στρατευμάτων και άργότερον έκ των μικρών μονίμων στρατευμάτων, των χαρακτηριστικών στρατευμάτων των πρώτων αίωνων της καταλιστικής κοινωνίας. 'Αλλ' οι μαζικοί στρατοί ήσαν συγχρόνως ένδεχομένως έπικίνδυνοι εις τους ήγέτας της καταλιστικής κοινωνίας, έφ' όσον, όταν έσχηματίζοντο, όπλα και έγκύματα παρέιχοντο εις τους εργάτας, οι όποιοι ήδύνατο ν' άποφασίσουν να χρησιμοποιήσουν αυτά όχι κατά το ξένου έχθρου, αλλά έναντιον των ιδίων των κυβερνητών. 'Η Μαρξιστική θεωρία, ιδιαίτέρως το Λενινιστικόν τμήμα του Μαρξισμού, φυσικά έθεώρησεν ως έν κύριον σημεϊον το καταλιστικόν αυτό φαινόμενον και έν τη πραγματικότητι έβάσισε την επαναστατικήν του στρατηγικήν επ' αυτού: Οι εργάται όπλισμένοι κατά μάζας υπό των ήγετών των θά έστρεφον τά όπλα των προς άλλην κατεύθυνσιν.

Εις τους νεωτέρους χρόνους, μέχρι του πρώτου παγκοσμίου πολέμου, το πεζικόν ήτο το βασικόν τμήμα των ένόπλιων δυνάμεων. Τά όπλα και ή τακτική την όποιαν έχρησιμοποίησε το πεζικόν ήτο σχετικώς άπλη: 'Απτήτι μικράν έπιτηδειότητα ή εκπαιδεύσειν διά να είνε κανείς ικανός να τά μάθη. 'Οποιοσδήποτε δύναται να καταλάβη την θέσιν του εις μίαν έπιθεσιν του πεζικού. Ούτως ώστε εάν οι συνήθεις στρατιωτικάς της γραμμής (οι όπλισμένοι εργάται) επαναστάτου, θά ήδύνατο ν' άνέμενε κανείς μίαν έπαρκεστάτην μαχητικήν ικανότητα αυτών έναντιον των στοιχείων των ένόπλιων δυνάμεων, άτινα δέν επαναστάτησαν.

'Από της ένάρξεως του πρώτου παγκοσμίου πολέμου και πολύ περισσότερον κατά τον δεύτερον, έγένετο ριζική μεταβολή εις την στρατιωτικήν αυτήν κατάστασιν. Το πεζικόν δέν παρεμερίσθη ποσώς. 'Αλλά ή νίκη σήμερον εξαρτάται μάλλον έκ των περιπλόκων μηχανικών όπλων— αεροπλάνων, τάνκς και λοιπών— ή παραγωγή και ο χειρισμός των όποιων άπαιτεί, πολύ περισσότερον, σημαντικήν εξέιδεικευσιν και παιδεύσειν. 'Ο βιομηχανικός εργάτης δέν δύναται να μάθη αυτά διά μίαν. Και είνε άξιον σημειώσεως ότι τά μέλη του αεροπορικού σώματος και των λοιπών εξαιρετικώς μηχανοποιημένων τμημάτων των ένόπλιων δυνάμεων σπανίως εκλέγονται από την κατηγορίαν των βιομηχανικών εργάτων. Καθ' έν τρόπον ή νέα βιομηχανική τεχνική εξασθενεί την γενικήν θέσιν των εργάτων εις την παραγωγικήν διαδικασίαν έν τω σύνολω, κατά τον ίδιον τρόπον ή νέα τεχνική του πολέμου εξασθενεί την ένδεχομένην θέσιν των εργάτων εις μίαν επαναστατικήν κρίσιν. 'Οδοφράγματα και κονταράβια, άκόμη και άν υπάρχουν καραμπίνες, δέν είνε άρκετά έναντιον τάνκς και βομβαρδιστικών.

5. Αί σημαντικά κοινωνικά ομάδες, αι όποιαί έχουν ως σκοπόν την μετάβασιν προς τον σοσιαλισμόν είνε τά διάφορα Μαρξιστικά πολιτικά κόμματα. 'Η πρακτική έπιτυχία αυτών των κομμάτων ούδόλως έγγαυάται την νίκην του σοσιαλισμού όπως δείχνει το ρωσικόν πείραμα: Γενικώς δέν ύφίσταται καμμία άναγκαία άντιστοιχία μεταξύ των προσθεμένων σκοπών ένός πολιτικού κόμματος και του τί συμβαίνει όταν αυτό καταλαμβάνει την έξουσίαν. 'Η πρακτική άλλωστε άποτυχία των κομμάτων αυτών είνε μία πρόσθετος και ίσχυρά απόδειξις έναντιον της προβλέψεως ότι ο σοσιαλισμός θά έλθη, έφ' όσον μετατοπίζει μίαν των κυριωτέρων κοινωνικών δυνάμεων, ή όποια ύπεδιδεικνύετο ως κινητήριος δύναμις διά την πραγμάτωσιν της προβλέψεως. Και το γεγονός είνε ότι κατά την διάρκειαν των παρελθουσών δύο δεκαετηρίδων τά Μαρξιστικά κόμματα κατέρρευσαν διεθνώς. 'Η μοίρα των δυνάται να συνοψισθί καλώς ως έξης: 'Ολα είτε άπέτυχαν εις τον σοσιαλισμόν είτε έγκατέλειψαν αυτών, εις τάς πλείστας δέ των περιπτώσεων συνέβησαν άμφότερα.

Τά κόμματα αυτά, πρέπει να ύπομνησθί, περιελάμβανον εις τάς τάξεις των και τους συμπαθούντας κύκλους δεκάδας εκατομμυρίων ανθρώπων εις όλον τον κόσμον. Κατά τά παρελθόντα εικοσι έτη έξηφανίσθησαν έντελως και άπληροδιαδόχως από όλα τά έθνη. 'Οπουδήποτε ένεφανίσθη ο φασισμός (και άκόμη εις μερικά Βαλκανικά έθνη όπου ο φασισμός δέν ήτο τόσο εκδήλωσ παρών), τά Μαρξιστικά κόμματα έξηφανίσθησαν ύπογεως, συνήθως χωρίς ούτε μίαν Γερμανίας, ύπέκυψε πρό του Χίτλερ χωρίς ν' άντιταχθί. Ούτε θά έπρεπε να επιτρέψωμεν εις έαυτούς να πλανηθώμεν από τους πρόσφυγας Μαρξιστάς οι όποιοι, είτε διά να δώσουν εις τους έαυτούς των κύρος (και έν άκροατήριον) είτε λόγω ειλκρινούς αυταπάτης μας όμιλούν περί «μεγάλων ύπογειών κινήσεων». Δέν ύφίσταται ή έλαχιστη πραγματική ένδειξις περί της ύπάρξεως εύρέως οργανωμένων ύπογειών

κινήσεων. Του τί συνέβη εις τά μέλη των Μαρξιστικών κομμάτων είνε ότι πολλά έξ αυτών, ιδιαίτέρως τά πλέον ζωντανά, άπερροφήθησαν υπό των φασιστικών κινήσεων, άλλα έγκατέλειψαν τάς έλπίδας των και μετεβλήθησαν εις παθητικά στοιχεία έξ όλοκληρου. Και έν πάση περιπτώσει αί νέα πολιτικά τεχνικά έχρησιμοποiehθησαν διά να εξατομικοποιησουν τους ύπολοίπους— όπως έκαμον με πάσαν άντιπολίτευσιν— ούτως ώστε να μη δυνηθούν να ύπάρξουν ως οργανωμένη δύναμις και να μη δυνηθούν να λειτουργήσουν σοβαρώς εις το πολιτικόν προσκήνιον, δεδομένου ότι μόνον αί οργανωμένα ομάδες έχουν σημασίαν πολιτικώς.

'Ο φυσικός όμος παραμερισμός των πλείστων Μαρξιστικών κομμάτων δέν είνε ή μόνη μορφή της καταρρεύσεως των. Μερικοί ύπερασπισται προσπαθούν να δικαιολογήσουν τον Μαρξισμόν λέγοντες ότι δέν του «έδόθη ποτέ ή ευκαιρία». Τουτο πάν άλλο ή άληθής είνε. 'Ο Μαρξισμός και τά Μαρξιστικά κόμματα είχαν δωδεκάδας ευκαιριών. Εις την Ρωσίαν έν Μαρξιστικόν κόμμα κατέλαθε την έξουσίαν. 'Εντός μικρού διαστήματος έγκατέλειψε τον σοσιαλισμόν, άν μη με τάς λέξεις, έν πάση περιπτώσει όμως εις τάς συνεπειάς των πράξεών του. Εις τά περισσότερα Ευρωπαϊκά έθνη κατά την διάρκειαν των τελευταίων μηνών του πρώτου παγκοσμίου πολέμου και τά πρώτα έτη του μεταπολέμου έλαβαν χώραν κοινωνικά κρίσεις αι όποιαί άφησαν ολόνοικτα την θύραν διά τά Μαρξιστικά κόμματα: χωρίς εξαίρεσιν απέδειχθησαν αυτά άνικανα να καταλάβουν και να κρατήσουν την έξουσίαν. Εις μέγαν αριθμόν χωρών— Γερμανίαν, Δανίαν, Νορβηγίαν, Σουηδίαν, Αυστριαν, Αγγλίαν, Αυστραλίαν, Νέαν Ζηλανδίαν, Ισπανίαν, Γαλλίαν— τά μεταρρυθμιστικά Μαρξιστικά κόμματα εκυβέρνησαν και όμοιομόρφως άπέτυχαν να εισαγάγουν τον σοσιαλισμόν ή να προσδοκούν εις την λήψιν πραγματικών μέτρων τεινόντων προς τον σοσιαλισμόν. Πράγματι ένήργησαν κατά τούτον όδόν διακρινόμενον των συνήθων φιλελευθέρων καταλιστικών κομμάτων όταν αυτά εκυβέρνησαν. 'Η Τροσκιτική και αί λοιπαί πτέρυγες άντιπολιτεύσεως του Μαρξισμού παρέμεινον μικρά και άνευ επιδράσεως αίρέσεις χωρίς δε καμμίαν έπιρροήν επί των γενικών πολιτικών εξέλιξεων. 'Η τελευταία άποτυχούσα μερική εξέγερσις των Μαρξιστικών κομμάτων, ή σχετική με την κίνησιν του Λαϊκού Μετώπου (ή όποια ήτο, αρχικώς, άπλως έν μέσον της κομμουνιστικής Διεθνούς προς συμπλήρωσιν ένός τμήματος της τότε έξωτερικής πολιτικής του Κρεμλίνου δεικνύει έν σύνολον πλήρως άνικανότητος και άδυναμίας (Γαλλία) και καταστροφικής, άσχετής πόσον ήρωϊκής, ήττης (Ισπανία), ή όποια έτελείωσε με κλαυθμηρισμούς εις το Μόναχον.

Λεπτομερεστέρα άνασκόπησις της δράσεως των Μαρξιστικών κομμάτων από του 1914 θά βεβαιώση και επανασεβασίωση την έντύπωσιν την όποιαν άποκτιτά κανείς από την πλέον συνοπτικήν έρευσιν. Το γενικόν συμπέρασμα είνε, διά μίαν άκόμη φοράν, ότι τά κόμματα ταυτα έχουν, έν τη πράξει, εις κάθε ιστορικήν δοκιμασίαν— και ύπήρξαν πολλά ταυτα— είτε έχουν άποτύχη εις τον σοσιαλισμόν είτε τον έχουν έγκαταλείψη. Τουτο άποτελεί γεγονός όπερ ούτε ο χειρότερος έχθρος ούτε ο θερμότερος φίλος του σοσιαλισμού δύναται να εξαλείψη. Το γεγονός αυτό, όπως έσκέφθησαν μερικοί, ούδέν άποδεικνύει ως προς την ήθικην ποιότητα του σοσιαλιστικού ιδεώδους. 'Αποτελεί όμως μαρτυρίαν ένώνυμης της όποιας δέν είμπορεί να κλειση κανείς τά μάτια ότι, άσχετως της ήθικής του ποιότητας, ο σοσιαλισμός δέν πρόκειται να έλθη.

6. 'Η πρακτική κατέρρευσις των Μαρξιστικών κομμάτων ήτο παράλληλος προς την κατέρρευσιν της Μαρξιστικής ιδεολογίας.

Κατά πρώτον αί μεγαλοπρεπέστεραι έπιστημονικά άξιώσεις του Μαρξισμού άνετινάχθησαν από την ανάπτυξιν των ιστορικών και ανθρωπολογικών γνώσεων του παρόντος αιώνος και από την σαφεστέρα σύγχρονον κατανόησιν της φύσεως της έπιστημονικής μεθόδου. 'Η Μαρξιστική φιλοσοφία του διαλεκτικού ύλισμού λαμβάνει την θέσιν της παραπλεύρως άλλων πεπαλαιωμένων θεωρητικών μεταφυσικών του 19ου αιώνος. 'Η Μαρξιστική θεωρία της παγκοσμίας ιστορίας παραχωρεί την θέσιν της εις πλέον έξουχιστικώς (έστω και άν ίκανοποιούν την ψυχην ολιγώτερον) μεθόδους των ανθρωπολογικών έρευνών. Οι οικονομικοί νόμοι του Μαρξισμού άποδεικνύονται άνικανοι να εξηγήσουν συγκεκριμένως τά σύγχρονα οικονομικά φαινόμενα. Θά ήτο άδικον όμως ν' άρνηθώμεν πάσαν έπιστημονικήν άξίαν εις τά γραφόμενα του Μάρξ. 'Αντιθέτως όφείλομεν να συνεχίσωμεν να θεωρούμεν αυτών ως μίαν των σημαντικωτέρων μορφών έν τη ιστορική εξέλιξει των ιστορικών έπιστημών— αι όποιαί έπιστήμαι άκόμη και σήμερον είνε μόνον έν τη βρεφική ηλικία. 'Αλλά το να ύποθέσωμεν, όπως οι Μαρξισται

κάνουν, ότι ο Μάρξ επέτυχε να καθορίσει τους γενικούς νόμους του κόσμου, του ανθρώπου και της ιστορίας του ως και της πορείας αυτής είνε σήμερα έντελως κομικόν.

Η κατάστασις της Μαρξικής Ιδεολογίας είνε όμοια προς την τύχην των κυριωτέρων κεφαλαιοκρατικών Ιδεολογιών. Ως διεπιστώσαμεν ήδη με τας τελευταίας, η έπιστημονική ανεπάρκεια μιας Ιδεολογίας δεν έχει άπολυτον σημασίαν. Έκείνο που βαρύνει είνε άν μια Ιδεολογία είνε άκόμη εις θέσιν να παρασύρη την καρδίαν και το πνεύμα των μαζών και γνωρίζομεν ότι τοϋτο δεν έχει Ιδιαίτεραν σχέσιν προς την έπιστημονικήν έπάρκειαν. Μολταύτα, εις την περίπτωση του Μαρξισμού περισσότερο άν από τας πλείστας άλλας Ιδεολογίας (άν και μέχρι τινός με όσας) η άποκάλυψις της έπιστημονικής ανεπάρκειας είνε καθ' έαυτήν παράγωντινών εις την μείωσιν της έλξεως των μαζών. ("Ίσως να συμβαίη μάλλον ότι η έπιστημονική κριτική δεν έχει ουσιαστικήν άπόδοσιν παρά άφού η έλξις των μαζών αρχίζει να καταπίπτη). Διότι εν άνό τά μεγάλα διαφημιστικά προσόντα του Μαρξισμού υπήρξαν ότι ήτο «η μόνη έπιστημονική θεωρία» της κοινωνίας και το πράγμα αυτό αναμφίθως ειχεν Ισχυράν αισθηματικήν άπήχησιν εις τους όπαδούς του.

Η δύναμις μιας Ιδεολογίας έχει πλείστας διαστάσεις: Κρίνεται συγχρόνως από τον αριθμόν των ανθρώπων που κινεί καθώς και από τον ρυθμόν με τον όποιον τους κινεί—δηλαδή άν κινούνται μόνον μέχρι φραστικών έκδηλώσεων νομιμοφροσύνης η και μέχρι της θελήσεως να θυσιασθούν και ν' άποθάνουν υπέρ της Ιδεολογίας των. Η δύναμις αυτή τίθεται υπό δοκιμασίαν όταν μια Ιδεολογία επιτίθεται, εις Ισόπαλον σύγκρουσιν, κατά του αντίπαλου. Από αυτής της άπόψεως η δύναμις της Μαρξικής Ιδεολογίας η μάλλον των στενώς σοσιαλιστικών έκφράσεων του Μαρξισμού, έχει σοβαρώς καταπέσει. Τοϋτο είνε Ιδιαίτέρως άξιόσημω—τον μεταξυ της νεολαίας, η όποια δεν είνε διατεθειμένη ν' άποθάνη υπέρ των λέξεων της σοσιαλιστικής Ιδεολογίας πε-

ρισσότερον παρά δια τας καπιταλιστικές Ιδεολογίας. Το μόνον τμήμα της Μαρξικής Ιδεολογίας το όποιον διατηρεί άκόμη σημαντικήν έλκτικήν δύναμιν είνε η Σταλινική έκφρασις του Λενινισμού, άλλ' ο Σταλινισμός δεν είνε πλέον πραγματικώς σοσιαλισμός. Άκριθώς όπως εις την περίπτωσιν του Σταλινικού κόμματος, η Μαρξική Ιδεολογία διατηρήσει δύναμιν μόνον άφού έπαυσε να είνε σοσιαλιστική.

Μια Ιδεολογία κερδίζει δύναμιν έλξεως όχι μόνον με τα όσα διακηρύττει η λόγω της Ικανότητος των προπαγανδιστών της. Χωρίς να παραβλέψωμεν τους παράγοντας αυτούς, μια Ιδεολογία πράγματι εξαπλώνεται μεταξύ των μαζών όταν, άσχετως της σοφιστικής και άπατηλής μορφής, έκφράζει και πραγματικές ανάγκας, συμφέροντα και έλπίδας των μαζών και οϋτω ανταποκρίνεται, τουλάχιστον μέχρι τινός, εις την πραγματικήν κατάστασιν των κοινωνικών συνθηκών και τας ένδεχομένας κατευθύνσεις της εξέλιξέως των. Η έξασθένσις της έλκτικής δυνάμεως άμφοτέρων των καπιταλιστικών και σοσιαλιστικών Ιδεών είνε κυρίως το άποτέλεσμα του γεγονότος ότι δεν έκφράζουν Ικανοποιητικώς πλέον τας ανάγκας αυτές, τά συμφέροντα και έλπίδας και διότι δεν ανταποκρίνονται έπαρκώς εις τας σημερινάς κοινωνικές συνθήκας και την σημερινήν κατεύθυνσιν της κοινωνικής εξέλιξεως.

7. Το άπατηλόν της πίστωσης ότι ο σοσιαλισμός πρόκειται να έλθη άπεδείχθη δια της αναλύσεως των άστηρίκτων υποθέσεων επί των όποιων η πίστις αυτή βασιίζεται και δια της άνασκόπησεως των ειδικών στοιχείων άτινα άντιτίθενται προς την πίστιν αυτήν. Εις αυτές πρέπει να προστεθούν, εκείνα τά όποια μέχρι στιγμής άπλως ύπεδηλώσαμεν και τά όποια θά μας άπασχολήσωσι εις τας έπομένους σελίδας, δηλαδή αι θετικά ένδειξεις, αι όποια ήδη υπεβάλλουν την άποψιν, ότι οϋτε ο καπιταλισμός οϋτε ο σοσιαλισμός άλλ' εις έντελως διάφορος κοινωνικός τύπος θά είνε το προϊόν της παρούσης περιόδου κοινωνικής μεταβάσεως.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΩΝ ΔΙΑΝΟΗΤΩΝ

Υπό WERNER SOMBART

(Μετάφρασις Σ. ΜΑΘΙΟΥΔΑΚΗ)

ΕΙΝΑΙ είνε αναμφίθωλον ότι αι Ιδέαι του νεωτέρου σοσιαλισμού—όπως οιαδήποτε άλλαι κοινωνικαι Ιδέαι—γεννώνται μόνον εις έντελώς ώρισμένον περιβάλλον δηλαδή άποκτοϋν ζωην και έπιδρουν μόνον εις έντελώς ώρισμένον περιβάλλον, οϋτως ώστε να είνε δικαιολογημένον να όμιλώμεν περί κοινωνιολογικής καταγωγής των Ιδεών τούτων, εν τούτοις το γεγονός είνε ότι και αυτά άποτελοϋν το έργον έντελώς ώρισμένων προσωπικοτήτων με ψυχήν και σώμα χωρίς την μεσολάθησιν των όποιων δεν θά εύρισκον θέσιν εις τον κόσμον τούτον. Αι προσωπικότητες αυται είνε η «θέσις εισβολής» των αιωνίων Ιδεών και η άναγκαία μεσολάθησις μεταξύ πνεύματος και ζωής. Καί όσον και άν νομιζώμεν, ότι αι προσωπικότητες αυται έπηρεάζονται, άκόμη και εις την ψυχικήν των διάρθρωσιν, από τον κόσμον, εις τον όποιον ζήσαν και έδημιούργησαν, εν τούτοις μόνον από ένα έσώτατον ουσιαστικόν πυρήνα του δημιουργικού ανθρώπου δύναται να έξηγηθί διατι α ό τ ο άκριθώς υπήρξε το προϊόν της δημιουργίας του, το όποιον έχομεν πρό ήμών, διατι βλέπομεν να γεννώνται άκριθώς θεωρητικά σοσιαλιστικά συστήματα εις μίαν έποχήν η όποια εν τούτοις παρήγαγε και τόσα πολλά άλλα. Με άλλας λέξεις: το πνευματικόν προϊόν γεννάται εις το σημείον τομής μεταξύ γενικού ρεύματος της έποχής και άκρως προσωπικής Ιδιογενείας. Οϋτως ώστε πάντοτε, όταν θέλωμεν να έξιγνάσωμεν την προέλευσιν των Ιδεών μας όφείλομεν να έξετάσωμεν όχι μόνον την ύπαρξιν εκείνων αλλά και τας Ιδιορρυθμίας των. Αυται είνε αι σκέψεις αι όποιαι μας επιβάλλουν το καθήκον να αναζητήσωμεν την ψυχολογικήν προέλευσιν του σοσιαλιστικού Ιδεολογικού κόσμου.

Υπάρχουν δύο δυνατότητες να φέρωμεν έγγύτερον προς την νόησιν μας την μεμονωμένην προσωπικότητα: η προσπα-

θούντες να την συλλάβωμεν από το ίδιο και μοναδικόν προσωπικόν της κέντρον εις την μοναδικότητα και το ανεπανάληπτόν της, η έρευνώντες ταύτην εις την τυπικήν της κατασκευήν και συντάσσοντες ταύτην με άλλας όμοιας προσωπικότητας. Έκείνο άποτελεί την βιολογικήν, τοϋτο την τυπολογικήν μέθοδον. Θά μεταχειρισθώ εις την προκειμένην έρευναν άμφοτέρας τας μεθόδους. Την τυπολογικήν ίνα τη βοηθεία ταύτης έκθέσω την ούσίαν όλων των σοσιαλιστών διανοητών, και την βιογραφικήν, δια να άπονείμω εις ένα έξ αυτόν, τον Κάρλ Μάρξ, πλήρες δικαίον. Η Ιδιαίτερα πραγμάτευσις του ανθρώπου αυτού δικαιολογείται εκ δύο λόγων: έπειδή η σημασία του δια την άνοιχοδόμησιν και συμπλήρωσιν του σοσιαλιστικού Ιδεολογικού κόσμου είνε έξόχως μεγάλη και έπειδή αυτός οϋτος ο Μάρξ είνε έξόχως μεγάλη προσωπικότης. Άλλ' εις ταύτην το τυπικόν υποχρεεί και η Ιδιορρυθμία προσβάλλει. Προσωπικότητες υπερβαίνουσαι τον μέσον δρον παρουσιάζουν τόσον πολύπλοκα κράματα εις την ούσίαν των και παριστοϋν εν μεγάλω μέτρω μίαν σύνθεσιν τύπων διαφόρων ειδών, ώστε μόνον η βιογραφική έξέτασις δύναται να εισδύση εις την ουσιαστικήν των συνάρτησιν.

I. Τυπολογία των σοσιαλιστών διανοητών.

Με την θέσιν ταύτην του θέματος διαιρώ κατά πρώτον το πεδίο της ύλης: προσπαθώ να κατασκευάσω μίαν τυπολογίαν των σοσιαλιστών διανοητών, όχι των σοσιαλιστών. Δηλαδή των θεωρητικών του σοσιαλισμού όχι των όπαδών σοσιαλιστικών συστημάτων και άκόμη μεταξύ αυτών μόνον των Ιδεολογιστών αυτών τούτων, των δημιουργών, όχι των άποστόλων των, όχι των έπιγόνων. Έκάστη των τριών τού-

των ομάδων έχει την ιδιαίτεράν της ψυχροσύνησιν. Καί εις έκαστην τών τριών τούτων ομάδων όφειλομεν νά στρέψωμεν την ιδιαίτεράν προσοχήν μας.

Άλλά τόν τύπον άποκτώμεν «συντάσσοντες τās προσωπικότητας εις ομάδας κατά την ύπεροχην όμοιον λειτουργιών» (Müller-Freienfels). Θά έθθαίναμεν ουνεπώς εις μίαν τυπολογίαν τών σοσιαλιστών διανοητών, έάν κατορθώμεν νά καταδείξωμεν εις έκείνους τούς κρισίμους διανοητάς μίαν «ύπεροχην όμοιον λειτουργιών». Θά καταστή τούτο δυνατόν; Άσφαλώς αί δυσχερείαι, τās όποιας θά συναντήσωμεν εις την έκτέλεσιν του τολμημάτος μας, είναι μεγάλα. Είναι έν πρώτοις, κατά τήχην, έμπειρικής φύσεως: γνωρίζομεν τώσον πολυ όλίγα περί τών ψυχικών καταστάσεων τών πλείστον τών άντικειμένων της έρευνής των. Ποίος εις όλον τόν κόσμον έσκέφθη ποτέ νά μάς περιγράψη άκριβώς έκείνα τά γνωρίσματα του χαρακτήρος τών ανθρώπων αυτών, τά όποια θά μάς επέτρεπον την κατανοήσιν της δημιουργίας των; Περί της ζωής πολλών ουδέν γνωρίζομεν, δι' άλλους σχεδόν μόνον έξωτερικότητας, ούτως ώστε ύφιστάται πάντοτε ό κίνδυνος νά συμπεράνωμεν περί της προσωπικότητός τους, άνασκοπούντες έκ τών έργων των, έπομένως νά στρέψωμεθα περί τά αυτά, έν ώ; βεβαίως, τό καθήκόν μας είναι νά συλλάβωμεν, έν τη συναρτήσει ταύτη την προσωπικότητα ώς ουσιοταμένην και τό έργον ώς την άπόρροιαν ταύτης. Άπό τās δυσχερείας αυτάς θά μάς βοηθήσουν νά έξέλθωμεν βαθεία μελέτη τών παντοειδών έκδηλώσεων της ζωής των, καθώς και ή λογική όρθή έρμηνεία τών συμπωματικών, γνωστών εις ήμάς, χαρακτηριστικών και όλοκληρώσις του έλλείποντος διά παρατηρήσεως τών αναγκαίων σχέσεων άντιστοιχίας τών καθ' έκάστην ψυχολογικών λειτουργιών. Έξακολουθεί νά ύφιστάται ή άλλη δυσκολία: νά εισδύσωμεν εις ένα ένιατον τύπον. Καί ή δυσκολία αυτή δέν είναι όλιγώτερον μεγάλη. Διότι όταν περιεργασθώμεν τās άποπειράς, αί όποιας άνελήφθησαν κατά τούς τελευταίους χρόνους διά νά συλληφθή μίαν ψυχροσύνησιν, βλέπομεν ότι είναι σχεδόν αδύνατον νά κατατάξωμεν τούς άνδρας τούτους εις ένιατον τύπον. Ούτε οι τύποι τούς όποιους κατά τώσον άριστοτεχνικόν τρόπον έσχεδιάσαν οι Eduard Spranger, Julius Schultz, ό Müller-Freienfels και ό Jaspers, είναι κατάλληλοι νά καθορίσουν ένιατως τούς σοσιαλιστάς διανοητάς. Έχουν κάτι έξέκαστου τών εκεί παρατιθειμένων τύπων, αλλά δέν είναι κανείς έξ αυτών. Διά νά τό άποσαφηνίσωμεν μερικώς παραδείγματα: Κατά την τυπολογίαν του Müller-Freienfels εύρίσκομεν μεταξύ τών σοσιαλιστών συναισθηματικούς και θεληματικούς άνθρώπους, αλλά και έγκεφαλικούς. Εύρίσκομεν άνθρώπους με καταπετωκούς, αλλά και τοιούτους με ύψηλόν συναίσθημα του έγώ. Άνθρώπους με έπικρατούντα έπιθετικά και τοιούτους με έπικρατούντα συμπαιθητικά κοινωνικά συναισθήματα. Εύρίσκομεν μεταξύ αυτών στατικούς και δυναμικούς, ευαίσθητους και κινητικούς προσωπικότητας. Άλλ' ίσως ουδένα βλέποντα τό ειδικόν αλλά μόνον βλέποντας τό τυπικόν. Μεταξύ τών σοσιαλιστών υπάρχουν σκεπτικιστάι και μηδενιστάι, αλλά και τοιούτοι οι όποιοι εύρίσκουν την «σταθερότητα των εις τό περιωρισμένον» (Jaspers). Άνήκουν σχεδόν συνολικώς εις την κατηγορίαν τών «πρακτικών» (Jul. Schultz), άλλ' έάν εξετάσωμεν τās κοσμοθεωρητικάς των βάσεις, τότε είναι σχεδόν όλοι «μηχανικιστάι». Καί έκ τών άξίω' ογικώς προσανατολισμένων τύπων του Spranger εύρίσκομεν τούς πλείστονς έκ-προσωπομένους μεταξύ τών σοσιαλιστών, έξαιρουμένου πιθανώς του κοινωνικού άνθρώπου, έν τη έννοία του Spranger. Έπομένως πρόκειται περί τύπων «ιστορικών», τύπων οι όποιοι δέν δύναται ν' αναχθούν εις άριστένας βιολογικο-ψυχολογικάς θεμελιώδεις ιδιοτυπίας; Ναι και όχι. Φυσικά παριστούν έν τη περιπλοκότητι των ιστορικούς καθορισμένους τύπους, άλλ' έν τούτοις δύναται νά καταδειχθή ένα άρχικόν βιολογικόν αίτιον επί του όποιου οικοδομείται ή ιστορική ιδιαιτερότης των. Πριν τό αναφέρω, όπως τό βλέπω, θά έπρεπε νά δηλώσω, ότι μεταξύ τών σοσιαλιστών διανοητών διακρίνονται σαφώς δύο διανοητάι τών όποιων ή διάρθρωσις διακρίνεται έντελώς από την τών άλλων: Άλλά δέν πρέπει νά μάς έκπλήξη, ότι άμφοτέροι ούτοι οι άνδρες κατέχουν όλως ιδιαιτερώσιν έναν εις τόν σοσιαλισμόν.

Ο Φρειδερίκος E n g e l s — δυνάμεθα νά ίσχυρισθώμεν άδιδακτως—δέν ήτο, εις τό βάθος της ψυχής του, δηλαδή κατά την ουσίωδη του έσωτερικήν κλίσιν, σοσιαλιστής. Ουδέν άλλο ήτο ή ό φίλος του Μάρξ. Η φίλια αυτή ήτο δι' αυτόν ό λόγος του κόσμου. Υπήρξεν ή μοίρα του. Πάν ό,τι περιλαμβάνει ό σοσιαλισμός εις ιδιαιτέρας ιδέας ουδόλωγ άρμονίζεται προς την εύθυμον, αθίκανονποίητον, όμαλήν, εύχρηστημένην από την ζωήν, φύσιν του μαγευτικού αυτού άνθρώπου. Κάθε τερατολογία τών θεωριών του διαφεύδεται από τούς εθώδους σκωπτικούς όθφαλμούς του. Άν δέν είχε πωλήσει την ψυχήν του εις τόν Μάρξ θά είχε γίνει ως νέος' φυσικά «έπαναστάτης», αλλά βραδύτερον ένας φιλήδο-

νος έργοστασιάρχης με κλίσει προς τόν άθλητισμόν και άλλα hobbies, όπως υπάρχουν πολλοί. Θά είχε γίνει άσφαλίστατα ό μέγας στρατηγός του γραφείου και θά είχε ύποδείξει πως θά έπρεπε νά κάμνη κανείς τās μάχας, θά είχεν άσχοληθή έρασιτεχνικώς άσφαλώς με όλας τās δυνατάς έπιστήμας από της χημείας μέχρι της παλαιαντολογίας, θά είχε μάθει εις τρεις έβδομάδας περσικά, («καθώρισσ εις τόν έαυτόν μου ως μάξιμουμ τρεις εβδομάδας διά τά ρωσικά» Brief-Wechsel άριθ. 238), θά έσοπούδαζε, μεταπειδών από του ένός εις τό άλλο, γοθικά, παλαιά βορειοευρωπαϊκά και άγγλοσαξωνικά (BW, άριθ. 530), αλλά θά είχεν άκολουθήσει σοσιαλιστικάς ιδέας; Θά επέκρινε την ύφισταμένην κοινωνίαν εις τās βάσεις της; Δέν πιστεύω ότι θά εύρισκε σχολήν προς τούτο. Έν τη συγκινητική του φιλία προς τόν μεγάλον του φίλον, έκαμε ακόμη και αυτό, και πάντοτε αυτό, που ό Μάρξ δέν ήθελεν ή δέν ήδύνατο νά κάμη.

Άλλ' όπως και άν έχη τό πράγμα: Ο Φρειδερίκος Engels είναι—ορώμενος από της ψυχροσύνησεως όλων τών άλλων σοσιαλιστών—άτυπος. Καί τούτο είναι εις κύρια γνωρίσματα και ό Ροθέρτας Owen, του όποιου ό σοσιαλισμός διακρίνεται όμοίως από όλους τούς ύπολοίπους σοσιαλισμούς. Καί διά τόν Ροθ. Owen ό σοσιαλιστικός κόσμος ιδεών είναι περιφερειακός. Εις τό κέντρον της ύποστάσεως του ήτο ένας φιλήνθρωπος έμπορος, έν πάση δε περιπτώσει ό μόνος σοσιαλιστής, που προώδευσεν εις την ζωήν του.

Διακρίνω την ιδιοσυγκρασίαν, δηλαδή κυρίως τās κληρονομηθείσας διαθέσεις και την προσωπικήν μοίραν, έξ των άμφοτέρων οικοδομείται ό χαρακτήρ της προσωπικότητος: χαρακτήρ έπομένως νοούμενος ως περιλαμβάνων εις την όλότητά του: Ικανότητας και τάσεις, πνευματικών, συναισθηματικών και βουλητικών κόσμων.

Άν θελήσωμεν νά διακρίνωμεν τούς άνθρώπους εις δύο μεγάλας ομάδας, τότε δυνάμεθα νά ονομάσωμεν τούς μέν ίσως φυσικούς άνθρώπους και τούς δε τεχνητούς ή πνευματικούς άνθρώπους. Έκείνοι αναθλαστάνουν έκ της φύσεως, ριζούνται βαθεία μετά της φύσεως (φύσεως πάντοτε νοούμενης έν εύρυτάτη έννοία ως τό συνόλου της όρατης πραγματικότητος). Ούτοι είναι όσων έμπεφυτευμένοι εις την φύσιν. Οθεν εκείνοι, συνδεδεμένοι μετά της φύσεως οργανικώς («ώσαν» θά έπρεπε νά προστίθεται πάντοτε, διότι όλόκληρος ή διάγνωσις της άνθρωπίνης ψυχής γίνεται με την μορφήν της συμβολικής), ούτοι μηχανικώς. Δηλαδή εκείνοι ένστικτώδως, συναισθηματικώς, ούτοι ανακλαστικώς, διανοητικώς. Οι μέν ίστανται επί τών ποδών, οι δε επί της κεφαλής. Έκείνοι ζούν έν τώ κόσμω ούτοι κατά τό κόσμου εις μίαν μόνιμον έντασιν με τόν κόσμον, ή όποια άκολουθεί την τεχνητότητα των. Έκείνοι προσαρμόζονται, ούτοι όχι. Έκείνοι δαμάζουν τās πάντα, ούτοι ζούν μόνιμως εις ψυχικάς συγκρούσεις. Έκείνοι εύρισκουν παντού λύσεις, ούτοι πανταχού αντίφάσεις. Καί έν άκόμη ζεύγος αντίθεσεων: στενή σχέση προς τά πράγματα—άπόστασις από τόν κόσμον. Έγγύτης προς την πραγματικότητα—άπόστασις από την πραγματικότητα. Σχέσις προς τό μερικόν—σχέσις προς τό γενικόν. Προς τόν άνθρωπον—προς την άνθρωπότητα. Περιπτωσιακός—γενικός. Άφελής—αίσθηματικός. Οθεν εκείνοι είναι εις την καθημερινήν ζωήν «πρακτικοί» ούτοι «μη πρακτικοί» εις τόν δημόσιον βίον εκείνοι «πολιτικοί» καθ' ό συμβιβαστικόν, ούτοι με ή «πολιτικοί» καθ' ό άνθρωποι άρχων. Οι σοσιαλιστικάί διανοητάι άνήκουν λοιπόν συνολικώς εις τούς τεχνητούς άνθρώπους.

Εύρίσκω έκ των ύστερών την τριχοτόμησιν μου τών ανθρώπων από πολλών άπόψεων συμφωνούσαν προς την διαίρεσιν εις σχιζοθυμικούς και κυκλοθυμικούς, την όποιαν έπιχειρεί, εις τό ώρισόν του βίβλιον περί της «Σωματικής κατασκευής και του χαρακτήρος» (1921), ό Kretschmer. Η έπικύρωσις της ιδέας μου ύφ' ένός εις την βιολογίαν άσκηθέντος ψυχιάτρου, μου είναι ιδιαιτέρας πολύτιμος. Η συμφωνία άποδεικνύει, όπως μου φαίνεται, ότι έδώ πράγματι άνευρέθη ένα ουσιώδεις στοιχείον, τό όποιον όμως έξήρηθη ήθε άνειλημμένους και από άλλων με άλλην διατύπωσιν.

Κατά τόν ίδικόν του πνευματώδη τρόπον έχαρακτήρισεν ήδη ό Helpe τούς σχιζοθυμικούς και κυκλοθυμικούς ως τούς λιποσάρκους ναζαρηνοίς και τούς παχείς Έλληνας. Άνάλογος κατά βάσιν ιδέα παρουσιάζεται και εις την γνωστήν παραβολήν του Schiller τών άφελών και αίσθηματικών φύσεων. Οι ετεχνητοί μου άνθρωποι δέν δύναται, κατά την βασικήν των διάθεσιν, νά περιγραφούν καλύπερον παρά με τās λέξεις, με τās όποιας ό Schiller έκφράζει τό «επικίνδυνον άκρον του αίσθηματικού χαρακτήρος»: «Ένας χαρακτήρ που περιβάλλει ένα ιδεώδες με φλυγερών αίσθημα και φεύγει την πραγματικότητα διά νά παλαίω δι' ένα άνόητον άπειρον, ό όποιος βλέπει τόν έαυτόν του ως κάτι άδικάκως έξουθενωμένον, άδικάκως έκτός έαυτού, διά τόν όποιόν τό πραγματικόν είναι μόνον τά όνειρά του, αί δε έμπειρία του μόνον έμπόδια, ό όποιος, έν τέλει, εις την ίδίαν του ύπαρξιν βλέπει μόνον ένα έμπόδιον και κατακρημνίζει άκόμη

καί τούτο εὐλόγως, διὰ τὴν εἰσόδον εἰς τὴν ἀληθῆ πραγματικότητα» (W. W. [1836] 12, 265).

Αἱ λέξεις αὗται, εἰς τὴν ἀρχικὴν τῶν θεῶν, ἀφοροῦν τοὺς Βέρθερον, Τάσσον, Μάιστερ καὶ Φάουστ.

Τι ἔχουν οἱ ἄνδρες οὗτοι κοινόν με τοὺς σοσιαλιστάς μας; Πάρα πολλά. Δηλαδή τὴν βασικὴν διάθεσιν. Ἄλλ' ὀφείλομεν γὰρ καταστήσωμεν συνειδητὸν τώρα, ὅτι με τὸν καθορισμὸν αὐτῆς τῆς βασικῆς διαθέσεως οὐδόλως ἐτελείωσεν ἀκόμη ὁ χαρακτηρισμός.

Ἡ διχοτομία αὕτη δέον γὰρ συγκρίνη τὰς βαθυτέρας βιοτυπικὰς διαθέσεις τῶν ἀνθρώπων εἰς ἀντιθέσεις. Ἰσχύει συνεπῶς δι' ὅλους τὰς δυνατάς ἱκανότητας, δι' ὅλους τὰς δυνατάς (δυσσυγκρασίας, δι' ὅλους τοὺς πιθανοὺς «χαρακτήρας», (ἐν τῇ στενῇ ἐννοίᾳ τῶν ἠθικῶν διαθέσεων), ἐπομένως ἀκόμη πολὺ περισσότερο δι' ὅλα τὰ ἐπαγγέλματα καὶ δι' ὅλας τὰς δράσεις.

Οἱ ζῶνταί τύποι φαίνονται κατὰ πρώτον ὅταν, ἐντὸς τῶν δύο τούτων μεγάλων ὁμάδων, εἰς τὰς βασικὰς ἰδιότητας προστεθοῦν καὶ οἰαδήποτε ἄλλα γνωρίσματα. Ὀφείλομεν ἐπομένως, ἐφ' ὅσον θέλομεν γὰρ χαρακτηρίσωμεν τὸν τύπον τοῦ σοσιαλιστοῦ διακρίνομεν, γὰρ τὸν καθορίσωμεν ἀκόμη καὶ περιορίζοντες τὰς ἐννοίας.

Ἐντὸς τῆς μεγάλης ὁμάδος τῶν τεχνητῶν ἀνθρώπων ἀνήκει οὗτος εἰς τὸν κύκλον τῶν προσωπικότητων, τὰς ὁποίας θέλω γὰρ περιγράψω ὡς κοινωνικά, δι' ὅτι διακρίνονται ὀξέως, παραδείγματος χάριν, ἀπὸ τὰ μνημονευθέντα πρόσωπα τοῦ Γκαίτε.

Κοινωνικὸς εἶναι ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος εἶναι ἐσωτερικῶς ἐξηρηθὴς ἀπὸ τὴν κοινωνίαν, διὰ τὸν ὅποιον, κατὰ συνέπειαν, ὅλαί αἱ κ ο ι ν ω ν ι κ α ἰ ἀξίαι ἴστανται ὑψηλὰ ἐπὶ τῆς κλιμακῆς τῶν ἀξιών. Ἐνας ἄνθρωπος ἐπομένως, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀνίκανος γὰρ ἀποσυρθῆ ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ γὰρ ἀγοληθῆ ἐν θεωρήσει γαλήνῃ με φιλοσοφικὰ ἢ θρησκευτικὰ προβλήματα. Ἐνας ἄνθρωπος ὅμως ὁ ὁποῖος κατ' ἀκολουθίαν αὐτῆς τῆς διαθέσεως, ἔχει μίαν ἰσχυρὰν συμπάθειαν διὰ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ἐπομένως καὶ διὰ τοὺς πόνους καὶ τὰς ἀνάγκας τῶν. Ἄν ὁ κοινωνικὸς ἄνθρωπος εἶναι μόνον ἓνας τεχνητὸς ἄνθρωπος, τότε ἡ συμπάθειά του διὰ τοὺς ἄλλους θὰ ἐκδηλωθῆ μὲ μίαν ἀφηρημένην γενικὴν μορφήν, μὲ τὴν μορφήν τῆς «ἐξεγέρσεως» κατὰ τῶν ἀτελειῶν «τῆς κοινωνίας». Κατέχεται ἀπὸ ζωηρὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ κοινωνικοῦ κόσμου. Εἶναι, ὡς τὸν ὀνομάζομεν ἡμεῖς, φανατικὸς ὁπαδὸς τῆς δικαιοσύνης (ὁ φανατισμὸς γεννᾶται ἀπὸ τὴν «τεχνητὴν» του διάθεσιν, τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὴν «δικαιοσύνην», δηλαδή ἡ κατεύθυνσις τοῦ φανατισμοῦ ἐπὶ τὸν κοινωνικὸν ἀντὶ ἰσως ἐπὶ τὸ ἠθικὸν ἢ θρησκευτικὸν στοιχεῖον, ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν του φύσιν). Οὕτως ὁ Proudhon πληροφορεῖ περὶ ἑαυτοῦ: «Τὸ ἦσθαι νόμῳ ἐν πίστῃ εἰς τὴν καρδίαν μου ὡς ἓνα κύμα ὀξέος... ὡς ὁ καταπραμένος τοῦ Εὐαγγελίου ἐκαίωμεν εἰς τὸν μυελὸν τῶν ὀστέων μου... Ἡρώτων ἐὰν δὲν ὑπάρχουν κοινωνίαι ἐκδικητῶν διὰ τὴν κατάπτωσιν ὄλων αὐτῶν τῶν χυδασιότητων. Ἡθελον γὰρ ἐγερθῆ διὰ τὴν ἐκρίζωσιν τῶν προδοτῶν, ἐκμεταλλευτῶν, ὑποκριτῶν... Τόσον πολὺ με κατέτρωγεν ἡ ὄρμη πρὸς τὴν δικαιοσύνην».

Ὅλα ταῦτα οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουν πρὸς τὴν ἀγάπην εἰς τὴν βαθεῖαν τῆς μεταφυσικῆς ἐννοίας. Ἡ ἀγάπη εἶναι ἀ-κοινωνική. Κατευθύνεται πρὸς τὸν οὐσιαστικὸν πυρῆνα ἑνὸς ἀνθρώπου χωρὶς γὰρ λαμβάνη παντάπασιν ὅπ' ὕψει κοινωνικὴν θέσιν καὶ σύνδεσμον. Κατευθύνεται καὶ πρὸς τὴν φύσιν τῶν μὴ ἀνθρωπίνων ὄντων καὶ κατευθύνεται ἀκόμη, καὶ πρὸ παντὸς πρὸς τὸν Θεόν. Ἡ κατοχὴ τῆς ἀγάπης εἶναι ἀνεξάρτητος ἀπὸ κάθε ἰδιοσυγκρασιακὴν διάθεσιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἀγάπη εἶναι μία οὐρανία λάμψις, ἡ ὁποία δύναιται γὰρ εἰσπεῖν εἰς πάσαν, ὅπως ὅποτε διαμεμορφωμένη, ἀνθρωπίνην ψυχὴν διὰ χάριτος καὶ ἡ ὁποία, φυσικά, τὴν ἐπηρεάζει οὐσιωδῶς. Εἶναι ἓνα ἰδιαίτερος ἀξιοσημειωτὸν γνωρίσμα σχεδὸν ὄλων τῶν σοσιαλιστῶν διανοητῶν τῆς νεώτερας ἐποχῆς, ὅτι ἦσαν χωρὶς ἀγάπην.

Ἄλλὰ τὸ διατὶ οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ τοποθετοῦνται ἀρνητικῶς ἐναντὶ τοῦ σημερινοῦ κοινωνικοῦ κόσμου — καὶ αὐτὴ ἡ ἀρνητικὴ τοποθέτησις τοὺς κάμει βεβαίως τὸ πρῶτον σοσιαλιστάς — δὲν δυνάμεθα γὰρ κρίνωμεν μόνον ἐκ τῶν γνωρισμάτων τῆς ἰδιοσυγκρασίας τῶν. Ὀφείλομεν γὰρ καλέσωμεν πρὸς ἐξέτασιν καὶ τὴν τύχην τῶν.

Ἐπομένως μίαν εἰς ὅλους τοὺς σοσιαλιστάς κοινὴν τύχην; Ὑπάρχει τοιαύτη; Εἰς τὸ πρῶτον βλέμμα κλίνει κανεὶς γὰρ ἀρνηθῆ τὸ πρόβλημα. Οἱ ἱδρυταὶ τοῦ νεωτέρου σοσιαλισμοῦ ἀνήκουν εἰς τὸσον διαφορετικὰ κοινωνικὰ σιρμάματα. Ὑπάρχουν μεταξύ αὐτῶν ἕξ ἴσου ἄρχοντες (Saint-Simon, Bakunin) ὅσον καὶ ἄστοι (Hess, Lassalle, Cabet, Louis Blanc) καὶ χειροτέχνα (Weitling) καὶ προλετάριοι (Leroux, Proudhon). Ἡ ζωὴ τῶν διαρρέει τόσον διαφόρως, ὥστε φαίνεται ἐντελῶς ἀπεγνω-

σμένον γὰρ ἐξεύρωμεν μίαν δι' ὅλους κοινὴν τύχην. Καὶ ὅμως μόνον φαίνεται ἔτσι. Εἰς τὴν πραγματικότητα ἡ μοῖρα τῶν σοσιαλιστῶν διανοητῶν ὑπῆρξε, κατὰ τὰ καίσιμα σημεῖα τῆς ἡ ἰδία. Καὶ ἡ ἔρευνα τοῦ σημείου τούτου ἀνήκει εἰς τὰς σπουδαιότατας προϋποθέσεις μίᾳς ὀρθῆς ψυχολογικῆς κατανοήσεως τῶν ἀνδρῶν τούτων. Ὁ λ ο ι α ὑ τ ο ἰ δ η λ α δ ἡ ε ἴ ν α ι ἄ π ο τ υ χ η μ ἔ ν ο ι τ ῆ ς ζ ω ῆ ς, ἐκσφενδονομένοι ἐκτός τῆς τροχιάς τῶν, εἴτε διότι ἀπερρίφθησαν ἐκτός τῆς κοινωνίας ἤδη γιὰ τῆς γεννήσεώς τῶν (ὡς ἐξώγαμον τέκνον ὡς ὁ Βαίτιλιν, ὡς Ἑβραῖοι, ὡς ὁ Χέσς, ὁ Μάρξ, ὁ Λασσάλε), εἴτε διότι ἡ ζωὴ τῶν διαμορφώθη κατὰ ἓνα οἰονδήποτε ἀνώμαλον τρόπον.

Ὁ πατὴρ τοῦ Louis Blanc πτωχεύει λόγῳ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1830. Ὁ Saint-Simon, πλούσιος ἄρχων, πτωχεύει λόγῳ τῆς σπατάλης καὶ ἀποθνήσκει ὡς ἀντιγραφεὺς. Ὁ Fourier γάνει δλόκληρον τὴν περιουσίαν του εἰς ἡλικίαν 21 ἐτῶν ἀπὸ κερδοσκοπικῆς ἀτυχίας. Τὸ τυπογραφεῖον τοῦ Proudhon χρεωκοπεῖ. Ὁ Cabet γάνει τὴν θέσιν του ὡς Γενικοῦ Διοικητοῦ τῆς Κορκικῆς. Ὁ Marx, ὁ Blanc, ὁ Leroux, ὁ Godwin, ὁ Baumian, ὁ Hess, ὁ Lassalle, ὁ Bakunin ἐγκαταλείπουν τὴν ἐπαγγελματικὴν τῶν σταδιοδρομίαν. Ὁ Godwin ἱεροκήρυξ μίᾳς κοινότητος ἀλλοδόξων (dissenters), ἀναγκάζεται γὰρ ἐγκαταλείπει τὴν θέσιν του διότι ἐδοκίμασε μίαν μεταβολὴν εἰς τὰς θρησκευτικὰς του ἀντιλήψεις.

Καὶ ποῦ προσήρασαν οἱ ναυαγοί; Ὡς πρὸς τὸ ἐπάγγελμα, τὸ μέγιστον μέρος αὐτῶν ἔγινεν ἐκεῖνον ποῦ γίνεται κανεὶς (κατὰ τὸν Μπίσμαρκ) — πάντως ἐγένετο τότε — ὅταν «ἀποτύχη εἰς τὸ ἐπάγγελμα» του: Δημοσιογράφος, συγγραφεὺς. Οὕτω μεταξὺ ἄλλων ὁ Proudhon, ὁ Hess, ὁ Marx, ὁ Blanc, ὁ Leroux, ὁ Godwin, ὁ Baubeuf, ὁ Cabet, ὁ Bazard κ.ά. Ἄλλοι ἐξ αὐτῶν τοποθετοῦνται ἐφ' ὅρου ζωῆς, πενυχρῶς, εἰς οἰονδήποτε κακὸς ἀμειωμένην θέσιν: Ὁ Saint-Simon εἶναι ἀντιγραφεὺς, ὁ Fourier μικρομεσίτης, ὁ Buonarrotti κερδίζει τὸν ἄρτον του διὰ μαθημάτων μουσικῆς. Ἀποκλεισμένοι ἐκ τῆς ἀστικής κοινωνίας ζοῦν τὴν ἰδιαίτην τῶν ζωῶν ὡς ποίη καὶ — ὅπερ διὰ πολλοὺς εἶναι σημαντικόν, — ἀφ' οὗ ἐξορισθοῦν ἔξω τῆς χώρας ἢ ἐγκαταλείψουν ἑκουσίως τὴν πατρίδα τῶν, ζοῦν ὡς «πολιτικοὶ φυγάδες». Οὕτως ὁ Cabet, οὕτω πρὸ παντὸς ὅλοι οἱ Γερμανοὶ σοσιαλισταί: ὁ Hess, ὁ Marx, ὁ Weitling. Με τὸν ἐκπατρισμὸν ὅμως ὁ ἄνθρωπος γίνεται τὸ πρῶτον ἀπὸ μέλος τῆς ἀστικῆς κοινωνίας «ἀπόβρασμα» αὐτῆς. Οἱ πολιτικοὶ φυγάδες περιέρχονται τότε μετὰ πλήρη συνειδησιν εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν κοινωνίαν.

Οὕτως ἐφθάσαμεν ἤδη εἰς τὸ σημεῖον, ὅπου δυνάμεθα γὰρ παρατηρήσωμεν τὴν ἐπίδρασιν τῆς «τύχης» (τῶν περιπετειῶν τῆς ζωῆς) ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως τῆς προσωπικότητος. Κακοτυχία, οἷαν ἐδοκίμασαν ὅλοι οἱ σοσιαλισταί, θὰ γενήσῃ κατ' ἀνάγκην εἰς τὰς ἀνησυχούς φύσεις, εἰς τοὺς τεχνητοὺς ἀνθρώπους, οἳ εἶναι, δυσαρέσκεια, ἀηδῖαν διὰ τὴν ζωὴν τῶν, ἀνικανοποίητον, δυσθυμίαν: Διαθέσεις αἵτινες μετὰ τὴν κοινωνικὴν κλίσιν τοιούτων τύπων μεταβάλλονται εἰς ἀρνητικὴν στάσιν ἐναντὶ τῆς κοινωνίας, εἰς κριτικὴν τῆς κοινωνίας. Ἡ κριτικὴ εἶναι ἡ πρώτη μορφή τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῆς κατάθλιψιν, ἀπὸ τῆς δυσθυμίας κλπ. «Καὶ ἡ Ψυχὴ πρέπει γὰρ ἔχη τὰς ὑπονόμους τῆς, ὅπου δύναται γὰρ ἀπορρίψῃ τὰς ἀκαθάρσιας τῆς. Εἰς αὐτὸ χρησιμεύουν πρόσωπα, σχέσεις, τάξεις ἢ ἡ πατρίς ἢ ὁ κόσμος» (Nietzsche). Ἡ κριτικὴ, ποῦ εἶναι ἡ βάση τῆς σοσιαλιστικῆς σκέψεως, λαμβάνει μόνον διαφόρους μορφὰς ἀναλόγως τῶν διαφόρων διαθέσεων καὶ ἰδιαιτέρως κατὰ τὰς ἰδιοφυίας τῶν ἀτόμων.

Εἰς τὸν ἓνα ὁδηγεῖ εἰς ἓνα εἶδος μανίας καταστροφῆς, εἰς μίαν θέλησιν πρὸς ἐξουθενώσιν παντὸς ὄντος, ὀξύτατα ἐκδηλουμένη εἰς ἓνα Bakunin, ἀλλ' ἐν τούτοις σαφῆς παρατηρούμενη καὶ εἰς τὸν Marx. (Ἐπι τῆς οὐσίας τοῦ ἐπαναστατισμοῦ καθὼς καὶ ἐπὶ τῆς ψυχολογίας τοῦ πρακτικοῦ ἐπαναστάτου θὰ ἐξηγηθῶμεν περισσότερο καταπύρω: ἐνταῦθα πρέπει γὰρ καταδειχθῶν μόνον αἱ κατὰ διάθεσιν δυνατότητες εἰς τοὺς ἱδρυτάς τῆς σοσιαλιστικῆς θεωρίας).

Εἰς ἄλλους ἡ κριτικὴ λαμβάνει τὴν μορφήν τοῦ ressentiment, δηλαδή τῆς ψυχικῆς ἐκείνης στάσεως, δυνάμει τῆς ὁποίας (κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Nietzsche) ἐπιχειρεῖται μίᾳ «νοθεῖα τοῦ πίνακος τῶν ἀξιών», μίᾳ ἀπαξίωσιν (ὀποθίβασμός) προηγουμένως ἰσχυουσῶν ἀξιών, μίᾳ ἔξαρσις προηγουμένως ταπεινῶν ἀξιών, μίᾳ ἀναγνώρισιν ἀπαξιών ὡς ἀξιών. Ἀ.χ. ἀντὶ: «αἱ σταφυλαὶ εἶναι ἑυαίαι», προβάλλεται: «ἡ γλυκύτης δὲν εἶναι ἀξία». Τὸ ressentiment ἔχει διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ σοσιαλιστικοῦ κόσμου ἰδεῶν ἐξόχως μεγάλην σημασίαν. Διὰ τοῦτο θὰ τὸ συναρτήσωμεν ἀκόμη συχνά.

Ἐνα μέρος τῶν τύπων τούτων ὑπερβαίνει τὴν ἀπο-

ψι της απλής κριτικής και πηδᾶ από τὸ ἀφαλτήριο τοῦ *gespeniment*, τῆ βοήθειά κάποιας φαντασίας, εἰς τὴν ἰδεολογικὴν κατασκευὴν «καλυτέρων» κόσμων. Ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν ἀβδία, τὴν ἐξωτερικὴν ἀβδία, σώζονται διὰ τῆς φυγῆς εἰς ὄνειρευμένους παραδείσους. Ἐνᾶ ἰδιαίτερος σαφὲς παράδειγμα διὰ τὴν ἐξέλιξιν ταύτην εἶναι ὁ *Weitling*; ἕνα ἀπὸ τὰ κατὰ τὸ σῶμα, τὸ πνεῦμα, τὴν τύχην πλὴν ἀξιοθρήνητα ἀνθρώπινα ὄντα, ὁ ὁποῖος προτάσσει τοῦ βιβλίου του ὡς ἀπόφθεγμα τὴν κραυγὴν τοῦ πόθου τοῦ καθ' ὁλοκληρίαν συντεθλιμμένου: «Θέλομεν νὰ γίνωμεν ἐλεύθεροι ὡς τὰ πτενὰ τοῦ οὐρανοῦ. Νὰ κινουμέθα μέσα εἰς τὴν ζωὴν ἀμέριμνοι καὶ εἰς εὐθύμους ὁμίλους ὅπως αὐτά». Ἡ δὲ *Figuer*, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν σοφίαν του ἐδοκίμαζε θεωρητικῶς ὅλας τὰς ἀβρότητας ἐνὸς ἐκλεπτυσμένου ἀπολαυστικοῦ βίου. Ἀνθρώποι χωρίς ἔρεσιμα εἰς τὴν ζωὴν, χωρίς ἔρεσιμα μέσα εἰς τὸν ἑαυτὸν των, ἀνισόρροποι, χωρίς ἐσωτερικὴν ἐνότητα, ζητοῦν νὰ ἀναπληρώσουν τὴν εἰς αὐτοὺς ἑλλειπούσαν ἐνότητα τῆς ὑπάρξεως διὰ τῆς τεχνητῆς ἐνότητας ἐνὸς ὀρθολογικοῦ συστήματος, καταφεύγουν εἰς ἕνα «δοξακόν» (*Jaspers*), τὸ ὁποῖον τοὺς παρέχει προστασίαν κατὰ τῶν ἐναντιώσεων τῆς ζωῆς. Εἰς τὴν κατασκευὴν ταύτην ὀρθολογικῶν σχημάτων ἐκδηλοῦται ἡ δογματικὴ-ἀφηρημένη βασικὴ κατασκευὴ των, τὴν ὁποῖαν δὲν ἀρνούνται καὶ αὐτοὶ οἱ περισσώτεροι κριτικῶς διατεθειμένοι σοσιαλισταί. Πάντοτε ἐμφανίζονται ὡς «ἀνθρώποι ἀρχῶν», ὡς «βλέποντες τύπους», ὡς «ἰσοπεδωτάς» (*Müller-Freienfels*). Τὴν γραμμὴν τοῦ ἰδεώδους τὴν ἀκολουθοῦν καὶ εἰς τὴν ζωὴν, εἴτε εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ ὑφισταμένου καθεστώτος, εἴτε ἐν τῇ ἀντιπαραβολῇ μὴς νοεράς «καλυτέρας» καταστάσεως τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἐποχῆς.

Ὅτι ὁ ἐνταῦθα ἐξεικονισθεὶς τύπος τοῦ σοσιαλιστοῦ διανοητοῦ δὲν συνδέεται πρὸς μίαν ὀρισμένην φυλὴν ἢ πρὸς μίαν ὀρισμένην ἐθνότητα ἢ πρὸς ἕνα ὀρισμένον λαόν, διδάσκει ἡ ἐπισκόπησις τῆς σειρᾶς τῶν σοσιαλιστῶν, οἱ ὁποῖοι προέρχονται ἀπὸ ὅλους τοὺς κύκλους (ἡμεῖς βεβαίως ὀφείλομεν νὰ περιορισθῶμεν εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν πολιτιστικὸν κύκλον), τοῦτο διδάσκει ὅμως ἀκόμη καὶ ἡ μελέτῃ τοῦ περιεχομένου τῶν προηγουμένων ἀναπτύξεων. Αὐταὶ ἤθελον νὰ καταδείξουν ὀρισμένας γενικῶς εὐρωπαϊκὰς βασικὰς διαθέσεις καὶ ὀρισμένας γενικῶς εὐρωπαϊκὰς τυχαίας διαθέσεις, αἵτινες ἐν τῇ ἐνάσει των κατεϋθύνουν τὴν σκέψιν καὶ τὴν ἀξιολόγησιν τῆς προσωπικότητος πρὸς τὴν κατεϋθύνουν τοῦ σοσιαλιστικοῦ ἰδεολογικοῦ κόσμου. Ἄλλο πρᾶγμα εἶναι ἡ συγγένεια τοῦ κόσμου τούτου ἰδεῶν μὲ ὀρισμένα λαϊκὰ πνεύματα ὡς τοῦ γαλλικοῦ (ὅπερ ὑπέδειξε ἤδη) ἢ τοῦ ἑβραϊκοῦ (ὅπερ θὰ διαπιστώσωμεν βραδύτερον). Κάτι ἄλλο εἶναι ἐπίσης ἡ μείζων ἢ ἐλάσσων ψυχικὴ συγγένεια ὀρισμένων ἐμπειρικῶν φυλῶν ἢ λαῶν πρὸς τὴν σοσιαλιστικὴν σκέψιν. Κάτι ἄλλο τέλος εἶναι ἡ ἰκανότης ὀρισμένων φυλῶν καὶ ἐθνῶν διὰ τὴν πραγμάτωσιν τῶν σοσιαλιστικῶν ἰδεῶν εἰς τὴν ἱστορίαν. Ὅταν ὁμιλῶμεν περὶ ταύτης θὰ διαπιστώσωμεν βεβαίως ἕνα διαφόρον μεγέθους μέτρον ἰκανότητος διὰ τὸν σοσιαλισμὸν εἰς τοὺς διαφόρους λαούς. Ὅπως καὶ θὰ δυνηθῶμεν νὰ παρατηρήσωμεν μίαν διάφορον ἔκφρασιν καὶ ἐκδήλωσιν τῶν σοσιαλιστικῶν ἰδεῶν εἰς τὰ διάφορα ἔθνη...

II. Κάρλ Μάρξ.

1818. Ἐγενήθη εἰς Τριερ τῆς Ρηνανίας ἀπὸ Ἰουδαίου γονεῖς, οἱ ὁποῖοι ἀνομιάζοντο ἐπὶν *Mordeschai*.
 1824. Ὁ πατὴρ μείσεται εἰς τὸν χριστιανισμὸν.
 1835. Πανεπιστήμιον Βόννης.
 1836. Μηνηστία μετὰ τῆς Τζένου φόν Βεστφάλεν, τὴν θυγατέρα τοῦ κυβερνητικοῦ μουσικομουσουλίου φόν Βεστφάλεν, τοῦ ὁποῖου ὁ πατὴρ ἦτο ὁ ἐξευγενισθεὶς μουσικογραμματεὺς τοῦ δουλκὸς Φερδινάνδου τοῦ Μπράουν-σβαίγκ, τοῦ ὁποῖου ἡ μήτηρ κατήγετο ἀπὸ παλαιὸν σκατικὸν εὐγενὲς γένος. 1843 γάμος.
 1836—1838. Πανεπιστήμιον Βερολίνου.
 1841. Εἰς Ἰέναν ἀναγορεύεται διδάκτωρ *in absentia*. Διατριβὴ περὶ Ἐπικούρου καὶ Δημοκρίτου.
 1842. Συντάκτης τῆς «Ἐφημερίδος τοῦ Ρήνου» ἐνὸς φιλελευθέρου φύλλου τῆς ἀντιπολιτεσεως, παυθέντος λόγῳ ριζοσπαστισμοῦ.
 1843. Πρῶτῃ ἔξορᾳ εἰς Παρισίους. Μελέτῃ τῶν Γάλλων σοσιαλιστῶν καὶ φιλοσόφων.
 1844. «Deutsch-Französische Jahrbücher» (ἐκδοθέντα μετὰ τοῦ Ἄρν. Ρυζέ): Κριτικὴ τῆς ἐγγελευθῆς Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου. Περὶ τοῦ ἑβραϊκοῦ προβλήματος.
 — Γνωριμία μὲ τὸν Φρειδερίκον Ἐνγκελς (1820—1895), ὁ ὁποῖος κατάγει ἀπὸ μίαν οἰκονομικὴν ἐμπόρῃν καὶ βιομηχάνῃν ἀπὸ τῆν Βαμπεν.
 1845. «Ἡ ἀγία οἰκογένεια». Κριτικὴ τῆς κρισίμου κριτικῆς (ὄμοῦ μετὰ τοῦ Ἐνγκελς).
 — Ἐξορία ἐκ Παρισίων, μετακίεσις εἰς Βρυξέλλας.
 1847. «Ἀβελιότης τῆς φιλοσοφίας». Ἀπάντησις εἰς τὴν «Φιλοσοφίαν τῆς ἀβελιότητος» τοῦ κ. Ρ. Γ. ο. μ. d. h. ο. η.
 1847—48. Τὸ κομμουνιστικὸν μανιφέστον: Πράγραμμα δράσεως διὰ τὸν εἰς Λονδίνον, Βρυξέλλας καὶ ἄλλας πόλεις ἐβρεῶντος «Συνεδρίου τῶν Δικαίων».
 1848. Συμμετοχὴ εἰς τὴν γερμανικὴν ἐπανάστασιν. Ἡ «Νέα Ἐφημερίς τοῦ Ρήνου».
 1849. Ἀπαγόρευσις ταύτης. Κατηγορία ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ. Φυγὴ. Μετακίεσις εἰς Λονδίνον, ὅπου ὁ Μάρξ μέχρι τέλους τῆς ζωῆς του ζῆ μὲ

ἀφανεῖς σχέσεις. Ἀνταποκρίσεις διὰ τοὺς εἴταίμους τῆς Νέας Ἰορκίης. Ὑποστήριξις ὑπὸ τοῦ Ἐνγκελς. Ἐπιστημονικὰ σπουδαία.
 1859. «Κριτικὴ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας».
 1864. Ἰδρυσις τῆς Διεθνούς Ἐνώσεως Ἐργατῶν (Δ.Ε.Ε.), μίᾳ διεθνούς ἐπαναστατικοπρολεταριακῆς προπαγανδιστικῆς ἐταιρείας, τῆς ὁποίας τὸ γενικὸν συμβούλιον ἔχει τὴν ἔδραν του εἰς Λονδίνον καὶ τελεῖ ὑπὸ τὴν ἐπιτροπὴν τοῦ Μάρξ.
 1867. Πρῶτος τόμος τοῦ κυρίου ἔργου: «Τὸ κεφάλαιον. Κριτικὴ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας». (Δεύτερος τόμος 1885, τρίτος τόμος 1894, ἀμώτεροι ἐκδοθέντες ὑπὸ Ἐγκελς).
 1883. Θάνατος.

Ὁ Κ α ρ λ Μ α ρ ξ εἶναι ἐξ ὄλων τῶν σοσιαλιστῶν ὁ περισσώτερον ἀρριζωτός, ὁ περισσώτερον ἀντιφατικὸς, ὁ περισσώτερον ἀνώμαλος, ὁ περισσώτερον κατερρακωμένος. Τοῦτο ἐξηγεῖται εὐκόλως ἐκ τῆς φύσεώς του, εἰς τὴν ὁποῖαν ὄχι μόνον ὑπάρχουν ὄλαι αἱ εἰς τοὺς σοσιαλιστάς διανοητάς τυπικὰ ἀντιθέσεις, ἀλλ' εἶχον ἐκδηλωθῆ καὶ μὲ ἰδιαίτερον δξύτητα, αἵτινες ὅμως κατόπιν ὄλαι διὰ τοῦ μεγέθους καὶ τῆς δυναμείας των, ἐπιστρατεύουν ὄλας τὰς ἐν αὐτῷ προκαταβεβλημένας ἀντιφάσεις εἰς ἕνα ἀληθῶς τιτάνειον ἀγῶνα.
 Ἡ οἰκογένεια τοῦ Μάρξ ἦτο ἀσθενὴς τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν: πολὺ ἀνεπτυγμένον γένος τοῦ ἑβραϊκοῦ γκέττο. Καὶ ὁ πατὴρ καὶ ἡ μήτηρ ἀνήκουον εἰς μίαν προγονικὴν σειρὰν ραββίνων. Ἡ ἀσθένεια τοῦ ἥπατος ἦτο κληρονομικὴ εἰς τὴν οἰκογένειαν (ἴδε τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Μάρξ ἀριθ. 223 εἰς *Briefwechsel*). Ὁ πατὴρ ὑπέκυψεν εἰς τὴν ἀσθένειαν ταύτην ὅπως καὶ ὁ υἱός. Καὶ ὁ πατὴρ ἐπίσης ἦτο ψυχικῶς ἄνισος, ἑβραῖος ἐξ ἀμφοτέρων τῶν γονέων (μετέσθη τῷ 1824 εἰς τὸν χριστιανισμὸν) χωρὶς ἀσφαλῆ ἄσπιν εἰς τὴν ζωὴν, ἀφ' ἐνός φρονηματος, πρῶστος ὀπαλλήλος ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἐνθουσιώδους μαθητῆ τοῦ Βολταίρου. Ἡ μήτηρ: Ἀλλοδαπὴ (Ὀλλανδισ) ἡ ὁποία εἰς ὀλόκληρον τὴν ζωὴν τῆς δέγμυ μανθάνει νὰ ὀμιλῇ ὀρθῶς τὴν γερμανικὴν. Τὸ ἐγγυὸς περιβάλλον: μίᾳ χριστιανικῆς εὐγενῆς οἰκογένειαν, ἡ τοῦ φόν Βεστφάλεν. (Μόνον) ἀπωτέρα συνέπεια τῶν ἀφυσικῶν τούτων σχέσεων ἦτο τὸ ὅτι ὁ Μάρξ ἐνυμφεῦθη μὲ μίαν φόν Βεστφάλεν καὶ συνέχισεν εἰς τὸν ἰδικὸν του οἰκογενειακὸν βίον τὸ ἀφύσικον τῆς πατρικῆς οἰκίας).

Ὁ παῖς Κάρλος, ὅστις ἐγενήθη εἰς τὴν αὐτὴν ἑσπερημένην ριζῶν οἰκογένειαν καὶ εἰς αὐτὴν ἐμεγάλωσε, ἦτο ἕνα παιδί μὲ ἰσχυρὰν ζωτικότητα καὶ πεπρωκοισμένους μὲ ἕνα σπτάταλον πληθῶς χαρισμάτων. Ἀλλὰ βεβαίως: μὲ τὸ ρῆγμα ἐκεῖνο εἰς τὴν ὑπόστασιν του, τὸ ὁποῖον ἡμεῖς θεωροῦμεν ἰδιαίτερος ὡς γνώρισμα τῶν σχιζοειδῶν.

Εἶναι χαρακτηριστικὸν διὰ τὸν Μάρξ ὅτι εἶρε τὸν δρόμον εἰς τὴν ζωὴν ὡς δι' ἑλιγμών: διὰ τοῦ βιβλίου. Ὡς παιδίον λαμβάνει τὴν τυπικὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ μικροῦ μπαχοῦρ εἰς τὸ γκέττο. Δὲν κάθεται μὲν εἰς τὸ γνῆτερ καὶ δὲν μανθάνει Ταλμούδ. Ἀλλ' ἀντὶ τούτου διδάσκαται ὅτι δήποτε πνευματικὸν ἀπὸ τὸν πατέρα του. «Εὐθύς ὡς ἤρχισεν τὸ παιδί νὰ θέτῃ ἐκεῖνα τὰ ἀναρίθμητα παιδικὰ ἐρωτήματα... (οὗτο μᾶς μεταδίδεται), ἤρχισεν ὁ πατὴρ νὰ ἐξασκῆ τὸ πνεῦμα του. Μόλις ὁ Κάρλος ἤδυνήθη νὰ ἀναγινώσκῃ (!) ἀνεγινώσκοντο συγχρόνως τὰ συγγράμματα τοῦ Βολταίρου, τοῦ Ρακίνα καὶ ἄλλων εὐνοουμένων συγγραφέων ἢ καὶ ὁ πατὴρ τοῦ ἀπήγγελλε καὶ συνεζήτηε μετ' αὐτοῦ ἐπὶ ζητημάτων τῆς φιλοσοφίας, τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἱστορίας μὲ πλήρη ἐλευθεριότητα. Καὶ ὄλα αὐτὰ ἀντὶ νὰ περιφέρεται μὲ τοὺς συνηλικούς του εἰς τὸ ὑπαιθρον καὶ νὰ κλέπῃ, φῶλεας πουλιῶν. Καὶ εἶσι ἔμεινε καθ' ὄλην τὴν ζωὴν του. Πάντοτε παρουσιάζεται τὸ αὐτὸ βασικὸν γνώρισμα εἰς τὴν ὑπόστασιν τοῦ Μάρξ. Οὐδέποτε τὸν βλέπομεν ἐλαυνόμενον ἀπὸ ἕνα δαίμονα, ὅστις νὰ τὸν ὀδηγῇ μὲ ἀσφάλειαν. Οὐδέποτε προδίδει μίαν σταθερὰν ἄσπιν, ἐπὶ τῆς ὁποίας νὰ ἐστηρίξεται δυνάμει τῶν ἐνοτικῶν των, οὐδέποτε εἶχε τὴν ἰκανότητα νὰ ἐπιτύχῃ μίαν ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὴν ζωὴν: πάντοτε παρεμβάλλεται τὸ βιβλίον μετὰ τοῦ αὐτοῦ καὶ τῆς ζωῆς.

Πανταχοῦ καταρροχίζει τὸ ἀναγινωσκόμενον ὀλικόν. Ὅταν ἐσπούδαζεν εἰς τὸ Βερολίνον ὁ πατὴρ του τὸν κατηγορεῖ διὰ «σκοτεινὴν ταλάντευσιν εἰς ὄλα τὰ τμήματα τῆς ἐπιστήμης, σκοτεινὴν μελέτην μὲ τὴν ἑλαυλοχίαν». Καὶ ὁ ἴδιος ἐξεικονίζει τὴν ζωὴν τοῦ ὡς σπουδαστοῦ μὲ τὰς ἐξῆς λέξεις: «Φύσις, τέχνη, κόσμος παραμελοῦνται, οἱ φίλοι ἀπωθοῦνται χάριν τῆς μελέτης». Ἀπὸ τὸ Παρίσι γράφει ὁ *Ruge* πρὸς τὸν *Feuerbach* (15-V-1844): Ἀναγινώσκει (ὁ Μάρξ) πάρα πολὺ... ἀλλὰ δὲν τελειώνει τίποτε. Διακόπτει παντοῦ καὶ ῥίπτει πάντοτε ἐκ νέου εἰς μίαν ἀτέρμονα θάλασσαν βιβλίων». Κατὰ τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1845 ἐπιχειρεῖ μετὰ τοῦ Ἐνγκελς ἕνα ταξιδιον «σπουδῶν» εἰς τὴν Ἀγγλίαν, οὐδὲ ὄμως ὅμως σπουδάσει τὴν ζωὴν, ἀλλ' ἀντιθέτως ἔξετάει μόνον τὰ εἰς Μάντσεστερ μετὰ δυσκολίας ἀνευρισκόμενα βιβλία, μαζὺ μὲ τὰς περιλήψεις καὶ τὰ συγγράμματα, τὰ ὁποῖα κατεῖχεν ὁ Ἐγκελς. Ὁ Μάρξ διὰ τοῦτο οὐδέποτε ἀπέκτησεν ἀκριβῆ ἀντίληψιν τῆς ζωῆς, οὔτε ἀκόμη καὶ τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς, τὴν ὁποῖαν ἐν τούτοις βραδύτερον ἐσπούδασε τόσον ἐμθρῶς. Ὅταν ἕνας ἐργοστασιάρχης τοῦ εἶπεν ἀστεῖζόμενος

κάποτε: «τι θα ώφειλε να γίνει και αυτός κάποτε έργοστασιάρχης γράφει: «Εάν εγνωρίζον οι άνθρωποι πόσον όλίγα γνωρίζω από αυτό τό πράγμα». Κάθε θεατόν, «πρακτικό» συγκεκριμένο, ήναγκάζεται να το τό διδάξει μετά μεγάλο κόπου ό «Έγκελς. Ο Μάρξ ό ίδιος παραπονείται κάποτε, ότι εις την πολιτικήν οικονομίαν τό πρακτικώς ένδιαφέρον και τό θεωρητικώς άναγκαϊόν κείνται πολύ μακράν άλλήλων. Πάντοτε τόν έδωσαμε τό «γενικό». Η διάθεσις του ήτο πάντοτε έντελώς άφηρημένη, δογματική, χωρίς αίσθησις. Διό και ειχε πάντοτε πρός την τέχνην μόνον την τεταμένην εκείνην σχέσηιν του ειδικώς μη καλλιτέχνου θεωρητικού ή δογματικού, ό όποιος ήδύνατο να αξιολογήσ η ένα καλλιτεχνικόν προϊόν μόνον κάτω από την σκοπιάν οϊωνδήποτε γενικών ιδεών. (Ίδε π. χ. την κρίσιν του περι του K. B e c k εις Literarischer Nachlass 2, 386 έπ. εις την κρίσιν του επί του «πολιτικού Γκαίτε, αυτόθι σελ. 388).

Και εις αυτόν τόν άνθρωπον τών βιβλίων ήναψε τώρα μία Αίτινα του πάθους. Με μαντικήν σαφήνιαν περιέγραψεν ό Engels τόν νεαρόν Μάρξ, τόν βραδύτερον φίλον του, τόν όποιον τότε άκόμη ούδώς εγνωρίζεν, ως τόν δαυλόν, που πράγματι ήτο, εις τούς άκολούθους στίχους:

Τί τρέχει μέσα μέ άντρια όρμη,
Ένας μαύρος από τό ήρπύ, ένα σημαδεμένο τέρας.
Προχωρεί, δέν σκιρτά, πηδά πάνω στις φτέρνες
Και λυσσάει γεμάτος μανία και σαν να ήθελε να πιάσ η
Την πλατεία σκηνή του ουρανού και να την τραβήξ η στη γη
Τεντώνει τά χέρια του μακριά μέσ' στον άέρα.
Σφιγμένη τή θυμωμένη γροθιά κάνει άδιάκοπα φασαρία
Σάν να τόν έπιασαν απ' τό λοφί δέκα χιλιάδες διαθόλοι.

Αυτά τά δύο ουσιώδη χαρακτηριστικά: άπόκοσμος άφηρημένη σκέψις και φλογερόν πάθος ήρκουσ ηδη διά να κάμουν τόν φορέα άνώμαλον, διχασμένον, «κατερρακωμένον». Με τάς λέξεις ταύτας τόν προσφωνεί ό πατήρ του ήδη ως δεκαεπενεαετή: «Αυτή ή καταρράκωσις είναι άηδής και από τό ίδίως δέν την περιμένω. Ποϊόν λόγον δύνασαι να έχης δι' αυτήν;... Η πρώτη αντίξοστής, ό πρώτος άποτυχημένος πόθος... προκαλεί καταρράκωσιν; Αυτό είναι δύναμις; Αυτό είναι άνδρικός χαρακτήρ;». Εις τάς λέξεις ταύτας του όρθολογικώς κρίνοντος τόν υϊόν του και διά τοϋτο παραγωνρίζοντος, φυσικά, τοϋτον πατρός του, συμφωνεί και έν άλλο άκόμη κίνητρον, ότι ή «καταρράκωσις» εις τόν υϊόν ήτο ικανή να ένιοχύσ η εκ νέου την έσωτερικήν του άπειθαρχίαν, την όποιαν ήμεϊς θεωρούμεν ως παρομαρτόν φαινόμενον μιάς ύπερ τό κανονικόν ίσχυρός θελήσεως εις τόν Μάρξ. Η εμπάθειά του ήτο τοιαύτη, ώστε έξεδηλουτο έξωτερικώς εις πράξεις και ήθελε να δράσ η. Αυτή ή θέλησις της πρός τά έξω αυτοπροβολής, αυτή ή ώθησις πρός πράξεις έμφανίζεται έκτοτε ως μία τάσις πληρούσα την συνειδήσιν του.

Εις τό «Βιβλίον της αγάπης» τό όποιον έγραψεν ως δεκαοκταετής γράφει τούς έξής στίχους:

Ποτέ δέν μπορώ να κάμω ήσυχά
Ό,τι ή καρδιά μου νοιάζει δυνατά
Ποτέ να μείνω εύχάριστα ήρεμος
και τρέχω χωρίς άνάπαυση.

Τά πάντα θα ήθελα ν' άποχτήσω παλεύοντας,
Κάθε ώψηλή θεία χάρις...
Γι' αυτό άς τά τολμήσουμε όλα
Ποτέ άνάπαυση, ποτέ ήσυχία
Μονάχα τίποτε τέτοιο μουχλιασμένο να μην πούμε
Και τίποτε τέτοιο να μη θελήσουμε και να μην κάμουμε.
Μονάχα να μην περάσουμε, καθώντας σ' αυγά μας
Δειλά στον ταπεινό ζυγό
Γιατί ό πόθος κ' ή λαγύρα
Και ή Πράξη μας έμειναν σύγουρα.

Και εις την άρχην της επί διακτορία διατριβής του πιστεύει: ότι ύπάρχει ένας ψυχολογικός νόμος «ότι τό αυτό καθ' έαυτό έλεύθερον γεγόμενον θεωρητικόν πνεύμα γίνεται πρακτική ένέργεια, έξερχομένη ως θέλησις από τό βασίλειον τών σκιών του Άμένθου έπιστρέφει πρός την κοσμικήν, άνευ τούτου ύπάρχουσαν πραγματικότητα». (Lit. Nachlass, 1, 114).

Άλλ' ή «πραγματικότητα» που ένδιέφερε τόν Μάρξ σχεδόν άποκλειστικώς, ήτο ή ιστορική, κοινωνική πραγματικότητα. Διότι ήτο έν έξόχω μέτρω εκείνο που άνώμασα κοινωνικόν ή άνθρωπον. Ένας άνθρωπος, διά τόν όποιον οι κοινωνικοί σχέσεις ίσταντο εις τό άνώτατον σημείον της κλίμακος τών αξιών. «Όθεν οι γνωστοί του λόγοι (εις Αντί-Feuerbach): «οί μέχρι τοϋδε φιλόσοφοι ήρμήνευσαν τόν κάμνον μόνον διαφοροτρόπως, άλλ' όμως τό ζήτημα είναι να μεταβληθ ή ό κόσμος» δέον να θεωρηθούν έξεναχθέντες έν σχέσει πρός τόν κοινωνικόν κόσμον. Άλλ' εις αυτήν την κοινωνικήν στάσιν ώφειλε να έξωτερικευθ ή τώρα ή εις τόν Μάρξ ύπάρχουσα ύπερφυσιολογική βουλητική όρμη έν συν-

δουασμώ με την πνευματικήν του δύναμιν εις μίαν άλλην πάσιν: την τάσιν πρός κυριαρχίαν επί άλλων. Ίσχυρά μεταρρυθμιστική όρμη συνδυάζεται άσμένως με ίσχυρούς πόθους κυριαρχίας τούς όποιους, ήνωμένως μετ' εκείνης, χαρακτηρίζομεν κατόπιν καλώς ως δίψαν δύναμειως. Είναι άπολύτως όρθόν να θεωρήσωμεν (ως τώρα πάλιν τονίζει ίδιαίτερος ό P r i n z) την θέλησιν πρός κυριαρχίαν ως τό κύριον χαρακτηριστικόν της ύποστάσεως του Μάρξ, της όποιας αι έκδηλώσεις εις τόν Μάρξ, ως άσφαλώς και εις τούς πλείστους δυναμικούς ανθρώπους, είναι «μίσος και μανία έκδικήσεως κατά τών έχθρών, φθόνος και ζηλοτυπία κατά τών αντιπάλων, πείσμον δεσποτικόν πνεύμα έναντι τών όπαδών και βαθεία περιφρόνησις τών ανθρώπων γενικώς». Αυτή είναι ή εικών την όποιαν λαμβάνομεν από τόν νεαρόν Μάρξ, ως τό δεικνύει π. χ. μία μυστική έκθεσις εις τό έγγραφα του βασιλικού άρχηγίου άστυνομίας του Βερολίνου του 1853 την όποιαν έδημοσίευσεν ό Γ. Μάγερ εις τό Άρχεϊον του Γκρόνμπεργκ (τόμ. 10):

«Ως άρχηγός και όδηγός μιάς συνωμοσίας ό Μάρξ, είναι κατά τόν Mazzini άναμφισβήτητος ό ικανώτατος και καταλληλότερος άνθρωπος, ως μηχανορράφος είναι τοϋλάχιστον ένας έφάμιλλος αντίπαλος του μικρού Ρωσίου. Ο Μάρξ είναι έξαιρετικώς πονηρός, πανούργος και κρυφίνους.

Διά την άσθεντίαν του ως άρχηγού κόμματος είναι ζηλότυπος, κατά τών πολιτικών του αντιπάλων και άνταγωνιστών είναι έκδικητικός και άδυσώπητος. Δέν άναπαύεται μέχρις ότου τούς καταστρέψ η. Η κυριαρχούσα ιδιότης του είναι άπερίοριστος φιλοδοξία και άσπία κυριαρχίας. Εις πείσμα της κομμουνιστικής ιδότητος, την όποιαν κηρύσσει, είναι ό άπόλυτος κυρίαρχος του κόμματός του. Είναι άληθές ότι κάμνει τά πάντα μόνος, άλλά και διατάσει μόνος και διά τοϋτο δέν άνέχεται καμμίαν άντίρρησην.

Ο κύριος μυστικός σκοπός τών επιδιώξεών του είναι να ίστανται χωρίς άνταγωνισμόν, έντελώς μόνος, ως μοναδικός σημαντικός Γερμανός έπαναστατικός άρχηγός».

Από τόν χαρακτηρισμόν τοϋτον προκύπτει σαφώς και τό μέγα άνάστημα του άνδρός, τό όποιον ήσθάνετο όλος ό κόσμος τότε.

«Και κανείς δε ρωτούσε, που ποίος είναι λοιπόν αυτός; Τό καταλάθαμε απ' την πρώτη ματιά; ήταν Αυτός.»

«Ο Έγκελς και όλοι οι παλαιοί σύντροφοί του είναι, παρά την ύπαρξιν μερικών ώραιών ταλάντων, πολύ κάτω και πολύ όπίω από αυτόν και αν τολμήσουν ποτέ να τό λησμονήσουν, τούς έπαναφέρει εις την θέσιν των, κατά τρόπον άντάξιον του Ναπολέοντος». (Έπιστολή του συνταγματάρχου Τέχωφ (1850).)

Τοϋτο σημαίνει: ό Μάρξ ειχε πλήρη συνείδησιν της αξίας του «όταν την έσκέπτετο, ήτο πλήρης καλής διαθεσεως και έπνιγεν εις την καρδίαν του δύο κακούς συμβούλους: την ζηλοτυπίαν και τόν φθόνον, τούς όποιους ούδέποτε κατεώλεσε πλήρως» (Έπιστολαί του και πρός τόν Georg Hegwegh σελ. 328).

Η τελευταία αυτη παρατήρησις μιάς όδηγεί ήδη πέραν τών μέχρι τοϋδε διαπιστώσεων. Περιλαμβάνει ένα χαρακτηρισμόν του χαρακτήρος του Marx ό όποιος δέν προκύπτει άμέσως από την ιδιότητά του ως δυναμικού ανθρώπου, και ό όποιος δύναται να κατανοηθ ή μόνον εάν έξετάσωμεν τάς ιδιαιτέρας περιστάσεις, ύπό τάς όποιας έξεδηλώθη ή φύσις του. Μόνον αι περιστάσεις αυται καθιστούν νοητήν την ιδιόρρυθμον διαμόρφωσιν της προσωπικότητός του, όπως αυτη εξακολουθει να ζη ως όλον εις την ιστορίαν και όπως όφείλομεν να προσπαθήσωμεν να την συλλάβωμεν, εάν θέλωμεν να είμεθα δίκαιοι διά την σημασίαν της ως προς την οικοδόμησιν του σοσιαλιστικού ιδεολογικού κόσμου.

Η συγκλονιστική διαπίστωσις, την όποιαν όφείλει να κάμη ό βιογράφος του Κάρλ Μάρξ είναι βεβαίως αυτη: ότι ή ζωή αυτού του κατά την έσωτερικήν μοίραν τιτανικού άνθρώπου ήτο μία άλυσις άποτυχιών, ότι πών ό,τι έπεχείρησεν εις την ζωήν, απέτυχε. Εις την οικίαν του βασιλεύει ή φρικωδέστερα άθλιότης, μεταξύ ένεχυρίασεων και ίκετηνικών έπιστολών πρός τόν Έγκελς ταλαντεύεται ή οικογενειακή ζωή του. Κάθε έφημερίς που έκδίδει διακόπτεται μετ' όλίγον. Τό μοναδικόν μεγαλύτερον πρακτικόν έργον της ζωής του, ή «Διετήσις Ένωσις Έργατικών», είναι ένα άσθενικό παιδί, τό όποιον μετ' όλίγα έτη άποθνήσκει άδοξον θάνατον. Και τό τελευταίο του χαρτί, επί του όποιου έποντάρει: τό έπιστημονικά του έργα, άποτυγχάνουν. Ο Μάρξ δέν έπιζή να ίδη τίποτε από την κοσμοανατρεπτική ένέργειαν του «Κεφαλαίου» του. Ως και ό Schopenhauer σημειώνει με παιδικήν χαράν μίαν κριτικήν ή όποια κάποτε παρουσιάζεται εις οϊονδήποτε άσημαντον φύλλον. (Ίδε π. χ. την πρός τόν Georg έπιστολήν της 23 Μαΐου 1872.)

Και τόν καιρόν του κατανέμει μεταξύ μιάς άποθλακτικής άναγνώσεως βιβλίων εις τό Βρεττανικόν Μουσείον,

όπου κάθεται επί δεκαετίας καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἀπὸ τῆς 9ης πρωΐνης μέχρι τῆς 7ης ἑσπερινῆς, βασιανίζόμενος εἰς ἀνιαράν ἀγαυαρίαν ὡς δημοσιογράφος, καὶ ὑποθέσων, διὰ τὰς ὁποίας θὰ ἦτο ἐξ Ἰσου ἐπαρκῆς ἕνας νεαρὸς ὑπάλληλος. Ἄς ἀναγνώσῃ τις τὰς ἀλληλογραφίας του με τοὺς ἐμπί- στους τῆς Δ. Ε. Ε., εἰς τὰς ὁποίας, εἰς ὄλοκλήρους σελίδας, διατυπώνει τὴν γνώμη του διὰ τὴν ἐκτύπωσιν καὶ τὴν πώ- λησιν τῶν καταστατικῶν, δίδει ὁδηγίας εἰς τοὺς ὑπαλλή- λους καὶ ἄλλα ἀσήμαντα πράγματα, ἐάν δὲν ἀσχολεῖται καὶ μετὰ τὴν φακέλωσιν τῶν καταστατικῶν καὶ τὴν μεταφο- ράν των εἰς τὸ ταχυδρομεῖον. Καὶ θ' ἀποκομίσῃ κανεὶς κα- ταθλιπτικὴν ἐντύπωσιν περὶ τῆς ἀπεριόριστου μηδισιγνήτου- τος τῶν ἐργασιῶν, αἱ ὁποῖαι ἐπλήρουν μέγα μέρος τῆς ζωῆς τοῦ γίγαντος τούτου, τοῦ ὁποίου ἐπιπροσθέτως τὸ σῶμα κα- τηναλίσκετο προορώς ἀπὸ τὰς οἰκονομικὰ ἀτυχήματα καὶ ἐμιαστιγνώνετο ἀπὸ ὅλα τὰ δυνατὰ ἐνοχλητικὰ νοσήματα, τὰ ὁποῖα παρουσιάζονται πρὸ παντὸς ὡς συνέπεια μιᾶς μονί- μως καθιστικῆς ζωῆς καὶ τὰ ὁποῖα «τελικῶς καθιστοῦν τὸν ἄνθρωπον δύσθυμον καὶ ἀκνηρὸν δι' ἔργα» (πρὸς K u g e l m a n n 18-V-74).

Οὐδεμία ὑπάρχει διὰ τὸν παρατηρητὴν ἀμφιβολία, ὅτι αἱ ἀποτυχίαι τοῦ Μάρξ εἰς τὴν ζωὴν δέον νὰ καταλογισθῶν κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν προσωπικὴν του ἀνικανότητα νὰ ἐξουσιάσῃ τὴν ζωὴν. Ὁ Μάρξ ὑπῆρξε, κατὰ πρῶτον, ἐν με- γάλῳ μέτρῳ ἐκεῖνο πού ὀνομάζομεν «μὴ πρακτικὴν» φύσιν. Τοῦτο ἐφαίνεται ἤδη, ἀφ' ἧς ἦτο φοιτητῆς καὶ διήγειρε τὴν διασάρεσιν τοῦ πατρὸς του, ὁ ὁποῖος τοῦ γράφει π. χ. τὴν I-XII-1837 εἰρωνικῶς:

«Ὡς ἐάν ἡμεθα Κροῖσαι, διαθέτει ὁ κύριος υἱὸς ἐνὸς ἐνὸς ἔτους σχεδὸν 700 τάλληρα, παρὰ πάντα τὰ συμπεριλαμβανόμενα, παρὰ πᾶσαν συνή- θειαν, ἐνῶ οἱ πλουσιώτατοι δὲν ἠπαύουν ἄστε 500. Καὶ διατί; Ἄς κρῖ- νομεν ἀμερολήπτως ὅτι δὲν εἶναι ἄσπαστος, ὅτι δὲν εἶναι ἀπάταλος. Ἄλλὰ πῶς εἶναι δυνατόν ἕνας ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος κάθε 8 ἢ 14 ἡμέρας ἐπινοεῖ ἕνα συστήματα καὶ καταρρίπτει παλαιὰ, μετὰ πόνον ἐπιτευχθέντα, ἔργα, πῶς εἶναι δυνατόν, ἐρωτῶ, νὰ ἀσχοληθῇ μετὰ μικρότητας; Πῶς δύναται νὰ προσαρμοσθῇ εἰς τὴν μικρολόγον τάξιν; Πᾶς τις ἔχει τὴν χεῖρα εἰς τὸ βολάκιόν του καὶ πᾶς τις τὸν ἀπατάξῃ.

Εἰς τὴν περαιτέρω πορείαν τῆς ζωῆς του τὸ πρᾶγμα εὐρίσκει τὴν συγκινητικὴν του ἔκφρασιν εἰς τὴν ἀνικανότητα τοῦ τόσο πεπρωτισμένου τούτου ἀνδρός, νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τὴν οἰκονομικὴν του ἀκόμη καὶ τ' ἀπαραίτητα ἐφόδια τῆς ζωῆς.

Ἄλλ' ὁ Μάρξ ἦτο κατὰ βάθος καὶ μὴ πολιτικός. Δὲν βέτω τὸ ἐρώτημα ἂν θὰ εἶχε τὰς ἰκανότητας δι' ἕνα πολι- τικὸν μεγάλῃς ὀλκῆς ἢ τοῦλάχιστον δι' ἕνα homme d'Etat. Θὰ ἔπρεπε καὶ αὐτὸ νὰ τὸ ἀρνηθῶμεν, πρὸ παντὸς διότι τοῦ ἔλλειπε τὸ διὰ τοῦτο πολυτιμώτατον ἠθικὸν μέγε- θος. (Ἴδε τὰς ὁραίας ἀναπτύξεις ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου παρὰ Spranger Lebensformen 204 ἑπ.) Ἄλλὰ νὰ διαδραμα- τίσῃ γενικῶς ἀποφασιστικὸν ρόλον ὡς πολιτικὸς τοῦ ἦτο ἀδύνατον, διότι τοῦ ἔλλειπον αἱ ἀπαραίτητοι ἰδιότητες παν- τὸς πολιτικοῦ. Ὁ Μάρξ δὲν ἀντελαμβάνετο τὰς πραγματι- κὰς δυνάμεις εἰς τὴν δεδομένην ἱστορικὴν στιγμήν. Ἐβλεπε μὲν τὰς πολὺ μεγάλας τάσεις τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως καὶ διέβλεπε τὴν μεγάλην σημασίαν, τὴν ὁποῖαν θ' ἀπέκτα κά- ποτε τὸ προλεταριάτον εἰς τοὺς κοινωνικοὺς ἀγῶνας. Ἄλλὰ διὰ βραχείας ἀποστάσεις τοῦ ἔλλειπε κάθε ὀπτικὸν μέτρον. Ἐκ τούτου καὶ ἡ ἀτέρμων σειρὰ ἐσφαλμένων προγνώσεων, τὰς ὁποίας ἔκαμεν διὰ τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν, ἡ παραγνώ- ρισις τῆς δυνάμεως ὀρισμένων παραγόντων, ὡς τοῦ πρω- σικοῦ милитарισμού μεταξύ ἄλλων. Ἄλλ' ὁ Μάρξ δὲν κα- τεῖχεν ἐπίσης κατὰ βάθος οὐδεμίαν γνώσιν τῶν ἀνθρώπων. Ἐξ οὗ αἱ ἐξάκολουθητικαὶ ἀπογοητεύσεις, τὰς ὁποίας ἐδοκί- μαζεν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους. Εἰς τὸν Μάρξ ἔλλειπεν ἐπίσης ἡ ἰκανότης νὰ διευθύνῃ καὶ νὰ ὀργανώσῃ ἀνθρώπους, δη- λαδῆ νὰ κατευθύνῃ τὴν θέλησίν των πρὸς ἕνα ὀρισμένον ἠβηλημένον σκοπὸν. Τὸ ὅτι ἡ Διεθνὴς Ἐνωσις Ἐργατῶν ἀπέκτεινε τόσο μικρὰν σημασίαν καὶ διελύθη ἄπρακτος τό- σον ταχέως ὠφελίετο ἀσφαλίστατα, καὶ ὅχι κατὰ τὸ ἐλά- χιστον μέρος, εἰς τὴν ἔλλειψιν ταύτην φυσικῆς ἰκανότητος τοῦ Μάρξ.

Μία αὐτονόητος συνέπεια τῆς ἡμέτερου αὐτοῦπερεξάρ- σεως καὶ μόνον εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι θεωρεῖ ὑπευθύνους δι' ἕνας τὰς ἀποτυχίας του εἰς τὴν ζωὴν ὅχι ἑαυτὸν ἀλλὰ τὰς ἐξωτερικὰς περιστάσεις, αἱ ὁποῖαι πράγματι ὑπῆρξαν ἀφαντάστως δυσμενεῖς δι' αὐτόν. Πρὸ παντὸς ἀνιταχθῆν εἰς αὐτὸν μιὰ δύναμις, κατὰ τῆς ὁποίας ἀκόμη καὶ μεγαλύτε- ροι πολιτικοί, παρ' ὅσον ἦτο ὁ Μάρξ, θάεχον ἀγωνισθημα- ταίως κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην: ἡ Πρωσσία. Ἐτοῖ ἐπέμω- το νὰ διαμορφώσῃ εἰς τὴν συνειδήσιν του μετ' ἀναγκαιότη- τος τὴν ἰδέαν, ὅτι τὴν εὐθύνην δι' ἄλην τὴν προσωπικὴν του ἀθλιότητα καὶ δι' ὅλας τὰς ἄλλας ἀποτυχίας του ἔφερεν ἡ

«διεφθαρμένη ἀστική κοινωνία», ἀλλὰ πρὸ παντὸς ἡ Πρω- σσία. Καὶ οὕτως ἔχομεν εἰς χεῖρας τὴν ἐξήγησιν τῆς ἐξελί- ξεως, τὴν ὁποῖαν, ὁθείσης ἄπαξ τῆς βασικῆς του διαθέσεως, ὠφείλει ἀναντιρρήτως νὰ λάβῃ ἡ προσωπικότης του.

Ὁ Μάρξ ἐπέισμωνεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον. Αὐτὸ ἐφαί- νετο κατὰ πρῶτον εἰς τὴν ἀξέουσαν δηλητηρίασιν τῆς συνα- σθηματικῆς του ζωῆς. Συνεῶς περισσότερο μεγαλώνει, ἐν ᾧ μέτρῳ ὑπολείπονται αἱ ἐπιτυχίαι, ὁ ἐγωϊσμός του. Διὰ νὰ προστατεύσῃ ἑαυτὸν κατὰ πλήρους ψυχικῆς χρεωκο- πίας εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἐκτελέσῃ αὐτὴν τὴν αὐταπά- την: νὰ θεωρήσῃ ἑαυτὸν ὡς τὸν μόνον σημαίνοντα τοῦς ἄλλους δὲ ὄλους ὡς ἡλιθίους. «Οὐδέποτε ἐγνώρισα ἄνθρω- πον τόσοον προσθλητικῆς, ἀνυποφόρου ἀλαζονείας τῆς συμ- περιφορᾶς» γράφει ὁ Karl Schurz περὶ τοῦ Μάρξ καὶ αἱ ἴδια αὐτοῦ ἐκδηλώσεις ἐπικυροῦν πλήρως τὴν ὀρ- θότητα τῆς παρατηρήσεως ταύτης. «Ὅλοι οἱ πρὸ αὐτοῦ οἰ- κονομολόγοι—μὴ ἐξαιρουμένου οὐδὲ τοῦ Ricardo—εἶ- ναι, κατὰ τὸν Μάρξ, ἀδαεῖς. Ὁ Μ π i σ μ α ρ κ εἶναι ὁ ἀνί- κανος, μικρὸς γιούνορκ. Τὰ προπαγανδιστικὰ συγγράμματα τοῦ Lassalle («ἐνὸς γηγῆσιου Ἑβραίου ἀπὸ τὰ σλαβικὰ σύνορα») εἶναι λογοκλοπία ἐνὸς ἐκτοταξίτου», «σχολικὰ προγράμματα τῶν ὁποίων ἡ ἀνάγνωσις δὲν ἀξίζει διὰ νὰ σκοτώσῃ τὸν καιρὸν σου». Εἰς τοὺς ἐξευτελισμοὺς τούτους τῶν ἄλλων καὶ, φυσικᾶ, πρὸ παντὸς ἐκείνων οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐπιτελέσει κάτι, ἐξωτερικεῦεται ὁμως ἡδὴ ἡ ἄλλη πλευρὰ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Μάρξ ἡ ὁποία ἔμελλε, μετὰ τὴν πάροδον τῶν ἐτῶν, νὰ διαμορφωθῇ εἰς τρομερὸν μέγεθος: τὸ μῖσος του, ἡ καλύτερον ἡ μοχθηρία του.

«Τρελλὸν ἀπὸ ὑπερφοσύνῃν καὶ χολῆν» τὸν ὀνομάζει ἡδὴ ὁ Ruge (ἐπιστολαὶ 19-V 44). «Κατέχεται κάθε φο- ρὰν ἀπὸ οἰονδηπότε μῖσος» γράφει ὁ αὐτὸς (6-XII-44). Ὡς τὸν «Θεραπὴν τῆς Ἐπαναστάσεως» τὸν χαρακτηρίζει ὁ Dr Gottschalk (Herwergh-Briete 266). «Ἄν ὁ Μάρξ εἶχε τόση καρδίαν, ὅσον καὶ νοῦν, τόσην ἀγάπην ὅσον καὶ μῖσος θὰ ἠδυνάμην νὰ πέσω δι' αὐτὸν εἰς τὴν φωτιάν» γράφει ὁ συνταγματάρχης Teshow εἰς μίαν, παρὰ τοῦ C. Vogt συζωμένην ἐπιστολήν (Ἡ δίκη μου μετὰ τὴν Γενικήν Ἐφημε- ρίδα (1850), 151). Θεωρεῖται ὡς «βιρτουόζος ἰσθόλου μῖ- σους» (Beta, Genosse aus den Flüchtlingsjahren 1859) καὶ ὁ Bakunin τὸν ὀνομάζει εἰς μίαν ἐπιστολήν πρὸς τὸν Herzeh (1869) ἄνθρωπον «ὅστις οὐδένα ἀγαπᾷ, εἰμὴ τὸν ἑαυτὸν του καὶ ἴσως καὶ τοὺς περὶ αὐτόν».

Ἡ περιγραφή τοῦ Μάρξ, τὴν ὁποῖαν σχεδιάζει ὁμοίως ἐπὶ τῆς βάσει προσωπικῆς γνωριμίας ὁ Mazzini ἔχει ὡς ἀκολουθῶς: homme intelligent, mais d'un esprit dissolvant, comme celui de Proudhon, d'un caractère dominateur et jaloux de toute influence, sans croyances philosophiques et religieuses bien solides, et dont le coeur renferme, je le crains, plus de colère que d'amour de l'humanité. Παράθ. παρὰ Weill, Mouvement social en France (1911), 152.

Ὁ γνωστὸς ἱστορικὸς τῆς Διεθνούς James Guil- laume περιγράφει τὴν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποῖαν ἔκαμε προ- σωπικῶς εἰς αὐτόν, ὡς ἀκολουθῶς: «Son attitude était celle d'un souverain. J'ai gardé un vivant souvenir de cette tête remarquable, aux yeux pleins d'intelligence malicieuse dans un visage d'où l'expression de la bienveillance était absente».

Ὁ Μάρξ ὁ ἴδιος ἐπικυροῖ ὅλας ταύτας τὰς κρίσεις, ὅταν εἰς μίαν ἐπιστολήν πρὸς τὸν Kugelmann (2-1-1868) παραθέτει τοὺς ὁραίους στίχους τοῦ «ἐργατικοῦ ποιητοῦ» Weertl:

«Δὲν ὑπάρχει τίποτε ὠραιότερον στὸν κόσμον παρὰ νὰ σαγκῶνῃς τὸν ἐχθρόν σου. Ἴπαρὰ νὰ κάμῃς σ' ὄλους τοὺς χοντροκαμμένους σιναρφόους τὰ ἄσκημα ἀστεία σου».

Ἐνα ἰδιαίτερος σκοτεινὸν κεφάλαιον εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Μάρξ εἶναι τὸ ἀσπονδον μῖσος μετὰ τὸ ὁποῖον κατεδίωκε πα- λαιοτέρους φίλους. Περίπου ὄλοι οἱ φίλοι του—ἐκτός τοῦ Engels καὶ ἴσως τοῦ Wilhelm Wolf—ἔγιναν ὑστε- ρα ἀπὸ ὀλίγον καιρὸν οἱ ἀμελλικτοὶ ἐχθροὶ του. Καὶ ἔπειτα τοὺς μετεχειρίζετο πράγματι κατὰ τρόπον ἀναίσχυντον:

Ὁ Ruge, μαζὺ μετὰ τὸν ὁποῖον εἶχε πρὸ ὀλίγου ἀκό- μῃ ἐκδώσει μίαν ἐφημερίδα εἶναι ἕνας «ταρλατάνος» καὶ ἕνας «παλιογάδαρος». Οἱ Bauer, οἱ στενωτάτοι τῶν στε- νῶν φίλων του, ὁ Proudhon, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐδιδάχθη τὰ ἀρίστα, διὰ τὴν ἀνεργασίαν τοῦ ὁποίου εἶχε πρὸ ὀλίγου ἀκόμη κοπιᾶσει πολὺ, παραδίδονται μετὰ φαρμακερῶς λι- θέλλους εἰς τὴν περιφρόνησιν καὶ τοὺς γέλωτας. Ὁ Hess καὶ ὁ Grün, τοὺς ὁποῖους ἀκόμη κατὰ τὸ 1845/1846 συναναστρέφετο φιλικῶς καὶ μετὰ τῶν ὁποίων εἶχε ἀνεργα- σθῆν, εἶναι ἡδὴ τῷ 1847 ἀντικείμενα κακεντρέχους ἐξευτε- λισμού. Ὁ Weertling εἶναι ἡδὴ τῷ 1851 ἕνας «ἐλεεινός». Ὁ Eccarius ὁ μακροετῆς φίλος, «εἶναι τώρα γηγῆσιος

παλιάνθρωπος — και μάλιστα κανάγιας» (1872). «Ο Jung όμως παλαιός φίλος, είναι βραδύτερον «ένας ματαιόδοξος νέος», ο οποίος φαίνεται να πάσχει από μαλάκυνση του έγκεφάλου (1873) κλπ. Προφανώς ένουνται ένταυθα διάφορα ψυχικά έλαττώματα, διά να προκαλέσουν αυτές τας καταπληκτικές μεταπτώσεις. Άλλά δεν αξίζει να άσχοληθώμεν με τας λεπτομερείας αυτάς.

Τό μίσος του Μάρξ δεν άφεώρα μόνον τούς καθ' έκαστον ανθρώπους, άλλ' άφεώρα έπίσης — και εις ιδιαίτερας ύψηλόν βαθμόν — «σχέςεις, τάξεις, την πατρίδα και τόν κόσμον» διά να ένθυμωθώμεν τούς λόγους του Nietzsche, περί τών ύπονόμων της ψυχής.

Δύο κοινωνικά φαινόμενα ύπηρεσαν πρό παντός έκείνα κατά τών όποιων καταθυόυετο τό μίσος, ή μανία, ή έξαγριώσις, ή περιφρόνησις, ή όργή, έν όλίγοις, όλα τά δυνατά έπιβετικά συναισθήματα: οι άστοί και ή Πρωσική Γερμανία. Εις αυτά είδεν ό Μάρξ ένσαρκωμένον πών ακόν, άσχημον, άηθόν. «Ο Karl Schurz ένθυμώετο πάντοτε τόν «δριμύτως σαρκαστικόν, τόν ούτως ειπείν πύοντα τόνον», με τόν όποιόν ό Μάρξ προέφερε την λέξιν «άστός». Και καθ' όλην την διάρκειαν της ζωής του έπειτα ή λoidωρία του και ό σαρκασμός του άπέβλεπον εις τούς «eminent spinners, extensive sausage makers and influential shoe black dealers».

Άλλά τί ήσαν οι άστοί έναντι της Πρωσίας — Γερμανίας! Άκριβώς εις αυτήν έφάνη ό ένσαρκωμένον τό κακόν και ούδέν εις την ζωήν του έμίσησε και περιφρόνησε τόσο ό Μάρξ, όσον την παλαιάν του πατρίδα.

Συνοπτικώς καθιστά γνωστήν την στάσιν του έναντι του γερμανισμού με ένα στεναγμόν τόν όποιον περιλαμβάνει μία έπιστολή προς τόν Georg Hegwegh της 8 VIII-1847: «Θά πληρώνη κανείς έπί μακρόν τό γεγονός ότι ένγενήθη (!) ως Τεύτων (!)». Πόσον άσπόνδως έμίσησεν πάν ό,τι έφερον εις την Ιστορίαν την σφραγίδα του γερμανικού πνεύματος θά ίδωμεν, άκόμη άκριβέστερον, περαιτέρω. Έδω άς άνακοινώθην μόνον ή κρίσις του πρό της πρωσικής Ιστορίας, την όποιαν ούτως έξέφερεν εις όριμότερα έτη μετά έμπεριστάτωμένας σπουδάς και ή όποία (έπιπροσθέτως) είναι μία σπανία συμβολή εις την ούλιστικήν αντίληψιν της Ιστορίας:

Την 2-XII-1856 γράφει προς τόν Έγκελς: «Παρεκινήθη να ένισχύσω τάς άκρας έλλιπίεις γνώσεις μου έπί της πρωσικής Ιστορίας: In deed and indeed ούδέποτε παρήγαγεν ή παγκόσμιος Ιστορία τίποτε άθλιώτερον. Μικροπρατείς κλοπαι κοχλιαρίων, bribery, άμεσοι έξαγοραί, άπατηλαί όπεισελεύσεις κληρονομιών, — εις τούταίς χυδαιότητας καταλήγει ή πρωσική Ιστορία. Εις την Ιστορίαν τών βασιλευόντων πάντοτε μόνον τρεις προσωπίδες χαρακτήρων, οι όποια διαδέχονται άλλήλας ως ή νύξ την ήμέραν... Εύσεσιτής, όπατωματικός και γελωτοποιός. «Ο,τι, παρ' όλα ταύτα, έκράτησε τό κράτος εις τούς πόδας του είναι ή μετριότης — eurea mediocritas — άκριβής τήρησις βιβλίων, άποφυγή τών άκρων, άκριβεια εις τόν κανονισμόν άσκήσεων, μία βδανυσος χυδαιότης και «έκκλησιαστικόν διάταγμα» C'est dégoûtant». (Briefwechsel, άριθ. 352). Έν οχέω εις τόν Lother Bucher και τόν Rodbertus, γράφει κάποτε: «Άχλος, όλος ό σурφετός από τό Βερολίον, Μάρκ και Πομπεράνας» (BW. άριθ. 761.), «ό γιούκερ Μπίσμαρκ ένας μέτριος κανάγιας» (Έπιστολαί προς Kugelmann, 13.XII-70).

Πώς έβλεπεν ό Μάρξ τόν γερμανισμόν και τόν γαλλικόν χαρακτήρα φαίνεται εκ μιας αντιπαράβολής της παρισινής κομμούνας (1871) και του προσωπογερμανικού στρατού, όπως την περικλείουν οι άκόλουθοι λόγοι:

«Άς παραβάλη κανείς αυτούς τούς θυελλώδεις έπαναστάτας τών Παρισίων με αυτούς τούς δούλους της γερμανοπωσικής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας με τάς έπιγενείς συνοδείας τας όζούσας στρατών, εκκλησίαν, χορτογουνκερισμόν και πρό παντός φιλισταισμόν, Briefe an Kugelmann, 22-IV-1871.)

Ένώπιον της θεμελιώδους ταύτης στάσεως έναντι τών διαφόρων πολιτισμών θά εύρη κανείς ένόητον τό ότι ό Μάρξ ώνόμαζε τας αίμορροΐδας του, οι όποια ήσαν και τραγωδία της ζωής του, «πρωσικός». (Marx - Engels Briefwechsel άριθ. 207 και επανειλημμένως).

Ούτω τραχύνεται ή αντιγερμανική και αντιπρωσική διάθεσις, την όποιαν συναντώμεν γενικώς μεταξύ τών ριζοσπαστικόν της πρό του Μαρτίου εποχής εις τό Ισχυρόν μίσος του Μάρξ και — όπερ τό σπουδαιότερον — άποκτά εις αυτό μόνιμον μορφήν. Διότι έν ό πολλοί άλλοι εκ τών παλαιών έπαναστατικόν ήρώων: ό Ruge, ό Freiligrath, οι Bauer μεταξύ άλλων, επανήλθον εις την πατρίδα, ό Μάρξ (και εις την άκολουθίαν του φυσικά ό Engels) παρέμεινεν ό γολωμένος αντιγερμανός φυγάς, ό όποιος έγινε κατά τό 1840 (έσωτερικώς και έξωτερικώς) μέχρι τού τέλους της ζωής του.

Τό μίσος, όμοι μετά της μανίας του άμφιβάλλειν γεν-

νών την κοιτικήν. Και ή μανία της άμφιβολίας ύπηρεσεν ήδη ένωρίς μία Ιδιότης, που κατέλαβεν εύρον χώρον εις την ψυχήν του Μάρξ. Εις ένα παιγνίδι έρωταποκρίσεων, έξέλεξεν ως γνωμικόν του την φράσιν «de omnibus dubitandum». Και εις τό θέμα της διδακτορικής του διατριβής ούδέν τόν ένδιέφερε τόσο πολύ, όσον ή σκεπτική στάσις της έλληνικής φιλοσοφίας της παρακμής. Τώρα ή μανία της άμφιβολίας, γονιμοποιηθείσα από τό μίσος, ένγέννησε την κριτικήν, ήτις τελικώς εκάλυψεν όλόκληρον τόν χαρακτήρα του Μάρξ. «Ο Μάρξ γίνεται καθ' έξιν έπικριτής, καθ' άρχην άρνητής: «τόσω βεβαιότερον είναι εκείνο που πρέπει να κάμωμεν τώρα, ένωθώ την άδυσώπητον κριτικήν παντός το ύφισταμένου (ύπογραιμισμένον εις τό πρωτότυπον) (Deutsch - Franz - Jahrb. 37).

Διότι ή συγγραφική παραγωγή του Μάρξ ήτο πράγματι «κριτική». «Κριτική της ένγελειανής φιλοσοφίας του δικαίου», «Κριτική της κρίσιμον κριτικής», «Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας» (ό υπότιτλος του «κεφαλαίου») ή προσωπική πολεμική: Anti - Proudhon, Anti - Vogt, Anti - Dühring, Anti - Bakunin! Και ήτο κακεντρέχης ή κριτική, κακεντρέχης ή πολεμική την όποιαν ήκησεν. Θά εύρίσκωμεν ίσως πάντοτε την κρίσιν του Franz Mehring πολύ σκληράν, όταν λέγη ότι «ή πολεμική του Μάρξ είχε ένα χαρακτήρα άνεκφράστως έριστικόν, μικρολόγον, ύπουλον, άηθόν, άλλ' ή κρίσις του έν τούτοις όρθώς έξαιρεί ουσιαδή σημαία.

Αυτή ή κακεντρέχης και «κριτική στάσις έναντι προσώπων και πραγμάτων λαμβάνει κατόπιν την σύμμετρον πρός ταύτην μορφήν εκφράσεως εις την γλώσσαν του Μάρξ. Έξύμνησα ό ίδιος εις παλαιότερον έργον μου την μεγάλην του δύναμιν και παρέβαλα την χειμαρρόδη εύγλωττίαν του με την έκρηξιν ήφαιστείου: «έκεί εκτοξεύονται όλα μαζί τέφρα και λίθοι, και βόρβορος από τόν κρατήρα. Η γλώσσά του είναι σαν διάπυρος. Πώς γνωρίζει να προσαρμόζεται εις τό αντίκειμενον! Με ποίον πάθος, με ποίαν έμφαντικότητα άναπτύσσονται οι ιδέαι! Όποια θυελλώδης όρμη προς τό τέμμα μιας σειράς συλλογισμών! Πώς λάμπουν και θαμβώνουν οι εικόνες του! Πώς άναπηδά και άνασθλύζει τό πραγματικόν σαν από μίαν άνεξάντηλον πηγήν!» (Das Lebenswerk von Karl Marx [1909] 57). Δύναται τις να άναγνωρίση ήρέμως. Άλλά όσον περισσότερον άσχολεΐται κανείς με τόν Μάρξ, τόσο σαφέστερον άντιλαμβάνεται την προσθλητικήν εκείνην όζύτητα, την δυσφορούσαν κριτικήν, την μαλακήν ωχέλειαν, την γνησίως έδραϊκήν «Chutzpre» (θρασύτης), ήτις άκριβώς διδνει εις τό ύφος του τόν χαρακτήρα του. Και έπειτα: μεταξύ εκείνων τών έτών, ότε έγραψα τάς ως άνω φράσεις και της σήμερον έδημοσιεύθη ή Άλληλογραφία μεταξύ Μάρξ και Έγκελς (Briefwechsel) που μάς ένγνώρισε διά πρώτην φοράν τόν ένδόμυχον Μάρξ. Άκόμη και τόν γνήσιον τρόπον της εκφράσεώς του. Και εις την άνάγνωσιν τών έπιστολών αυτών, δύναται να καταληφθθί κανείς πράγματι από φρίκην. Έπί της άλληλογραφίας ταύτης ούδεμία εκφρασις δύναται να έφαρμοσθθί καλύτερον από εκείνην με την όποιαν ό Μάρξ τελειώνει την κρίσιν του διά την πρωσικήν Ιστορίαν: «C'est dégoûtant» — κατά τό περιεχόμενον και την μορφήν. Είναι πράγματι φρικώδες, να βλέπη κανείς από τούς τέσσαρας αυτούς τόμους ποιά καθ' ολοκληρίαν διαθεβρωμένη ψυχή κατώκει εις τόν Μάρξ.

Πρός τά έξω παρουσιάζεται σαφώς ή ψυχική αυτή διάθρωσις εις ένα είδος «ψυχολογικόν πεσσιμισμόν» (Prinz) εις τόν όποιον έκκλινεν ό Μάρξ από της νεότητός του και ό όποιος τόν έπλήρωσεν, προχωρούσης της ηλικίας, πάντοτε περισσότερο: «C'est toujours le mauvais coté qui finit par l'emporter sur le coté beau, c'est le mauvais coté... qui fait l'histoire, είχαν ήδη ειπει εις την «Misère de la Philosophie» (114).

Η αντίληψη περί της πορείας της Ιστορίας την όποιαν εύρίσκωμεν συστηματικώς άναπτυσσομένην εις την ούλιστικήν αντίληψιν του της Ιστορίας και ιδιαίτερας εις την θεωρίαν της πάλης τών τάξεων έπήγαγεν εις τόν Μάρξ από την άτέμνημα περιφρόνησιν της άνθρωπίνης φύσεως. Το ήτο έντελώς άδύνατον να πιστεύη ποτέ εις ευγενή κίνητρα. Και από της άκροτάτης δεξιώς μέχρι της άκροτάτης άριστεράς έβλεπεν έπί της πολιτικής σκηνής μόνον άχρείους έπί τό έργον. «Άς άναγνώσθη τις, τι λέγει έπί της «μυστικής Ιστορίας» του άγγλικού νόμου περί έργοστασιών του 1847 (Gesam - Schriften I, III) διά να σχηματίση μίαν ιδέαν περί του τρόπου, καθ' όν έκρινεν ό Μάρξ τούς ανθρώπους του πολιτικού βίου: Και εις τόν ιδιωτικόν βίον δεν βλέπει τούς ανθρώπους άλλως. Δυσπιστία είναι ή συνήθης στάσις με την όποιαν τούς άντιμετωπίζει.

Άλλά θά εσήμαινεν άτελή περιγραφήν της προσωπικότητος του Μάρξ εάν ήθελέ τις να άναγάγη όλα τά χαρακτηριστικά του και όλας τας εκδηλώσεις του όπλως εις την

βασικήν διάθεσιν τῆς κακεντρεχείας. Τὰ πράγματα δὲν εἶναι τόσο ἀπλᾶ καὶ ἡ ψυχικὴ πορεία τοῦ πολυπλόκου τούτου ἀνθρώπου δὲν εἶναι τόσο εὐθύγραμμος. Ἐκεῖνο μᾶλλον τὸ ὁποῖον δέον νὰ θεωρήσῃ κανεὶς ὡς σημαντικὸν παράγοντα εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς προσωπικότητος τοῦ Μάρξ εἶναι τὸ *ressentiment*, τὸ ὁποῖον ἤδη ἐγνωρίσαμεν ὡς τυπικὸν γνώρισμα εἰς τὴν ψυχὴν τῶν σοσιαλιστῶν διανοητῶν καὶ τὸ ὁποῖον εὐρίσκουμεν ἀναπτυσσόμενον εἰς ἰδιαιτέραν δύναμιν καὶ ὑπὸ ὅλως ἰδιόρρυθμον ἔννοιαν.

Περὶ τούτου θὰ ἐμιλήσω τώρα.

Ἄναμφιβόλως εἰς τὰς κακεντρεχεῖς κρίσεις, τὰς ὁποίας ἐξέφερον ὁ Μάρξ περὶ ἀνθρώπων καὶ πραγμάτων καὶ τῶν ὁποίων ἔδωσα μερικὰ δείγματα ἀνωτέρω, ἐκρύπτετο οὐκ ὀλίγον *ressentiment*. Πόσον ἀσφαλῶς τὸν ἠνώχλων ἀνθρώπων τῆς ἀσφαλοῦς δράσεως καὶ τῆς τυχερῆς χειρὸς ἐνὸς *Bis-piarsck* ἢ ἐνὸς *Lassalle*! Προκειμένου περὶ τοῦ *Lassalle* εἶναι ἰδιαιτέρως σαφές τὸ *ressentiment*, τὸ ὁποῖον ἀναμιγνύεται εἰς τὴν κρίσιν του. «Ὡς ἐάν ἔπρεπε ἕνας πραγματικῶς σπουδαῖος ἀνθρώπος νὰ θυσιάσῃ δέκα χρόνια εἰς ἕνα τόσο εὐτελές πρᾶγμα» λέγει ὁ Μάρξ (BW ἀριθ. 332) ἐν σχέσει πρὸς τὴν νικηφόρος διεξαχθεῖσαν δίκην τῆς κομμοσύνης Χάτσεφελντ, ἡ ὁποία ὡς γνωστὸν ἀπέφερον εἰς τὸν *Lassalle* μαζῶν με τὰς μεγάλας τιμὰς καὶ μεγάλην πρόσοδον. Καὶ μάλιστα ὅταν ἀκριβῶς ὁ *Lassalle* ἀπέκτησεν ἕνα δόναμα εἰς τὸν ἐπίσημον κόσμον καὶ ἤρξαι νὰ κερδίξῃ ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν ἐργατῶν. Πάντοτε τὴν ἴδιαν ἐποχὴν καθ' ἣν ὁ Μάρξ ἦτο ἐντελῶς ἀγνωστος συγγραφεὺς καὶ ἐντελῶς ἀνευ ἐπιρροῆς ἀρχηγὸς αἰρέσεως.

Περὶ τοῦ *Miquel*, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχε πρὸ ὀλίγου ἀκόμη ἀποστείλει ἕνα ἀντίτυπον τοῦ ἔργου του *Inaugural-adresse* τῆς Δ. Ε. Ε. καὶ εἰς τὸν ὁποῖον ἦλθεν ἡ ἰδέα νὰ ἀσκήσῃ πρακτικὴν πολιτικὴν (ἔγινε δήμαρχος τοῦ Ὄσανμπρυκ καὶ μέλος τῆς ἐπαρχιακῆς βουλῆς τοῦ Ὄσανμπρυκ) λέγει ὁμοίως ὡς καὶ περὶ τοῦ *Lassalle*: «Τὰ μικροτηδέματα τοῦ διαδόχου τοῦ *Justus Mōser* με διεσκέδασαν πολύ. Πόσον μικροπρεπῆς πρέπε βέβαια νὰ εἶναι ἕνας ἀνθρώπος με τάλαντον, ὁ ὁποῖος ζητεῖ καὶ εὐρίσκει εὐχαρίστησιν εἰς τόσο ἀσήμαντα πράγματα». (Πρὸς *Kugelmann* 15-1-1856, «*Neue Zeit*» XX, 2, 32).

Ἠγάπησεν ἡ τοῦλάχιστον ἐξέτιμηση ἐν εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς του ὁ Μάρξ τοὺς πρῶτους γιουνκερ καὶ τοὺς ἐξευτελίζει διότι δὲν ἠδύνατο νὰ συμμετάσχῃ εἰς τὴν δράσιν των; Ἐνίοτε φαίνεται πρᾶγματι ὅτι εἶναι ὀρθὴ ἡ κρίσις ἐνὸς καλοῦ παρατηρητοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἄλλως τε καὶ ὀφειλομένην πολυτίμους πληροφορίας περὶ τοῦ Μάρξ: «Γελά διὰ τοὺς μαρούς, οἱ ὁποῖοι ψιττακίζουσι τὴν προλεταριακὴν του κατῆχσιν καὶ διὰ τοὺς κομμουνιστὰς à la Willich, τόσο πολλοὺς, ὅσον καὶ διὰ τοὺς ἀστούς. Οἱ μόνου τοὺς ὁποῖους ἐκτίμῃ εἶναι οἱ ἀριστοκράται οἱ γνήσιοι, οἱ ἐνουειδίητοι ἀριστοκράται». (Leuthnant *Teschow*, ἐνθ. ἀνωτ.). «Ὅτι τὸ μῖσος του (ἢ ἡ περιφρονηθεὶς ἀγάπη του) κατὰ τῶν πρῶσων ἦτο ἡ μεγίστη κινητήριος δύναμις τῆς δράσεώς του, θὰ εὐρωμεν καὶ πάλιν τὴν εὐκαιρίαν νὰ διαπιστώσωμεν.

Ἄλλ' ἂς ἐξετάσωμεν κάπως ἀκόμη ἀκριβέστερον τὸ *ressentiment* εἰς τὸν Μάρξ, καὶ πῶς τοῦτο καθώριζε τὴν διαμόρφωσιν τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου του.

Μετ' ἄλλων πολλῶν σοσιαλιστῶν συμμερίζεται ὁ Μάρξ τὸ *ressentiment* τοῦ στερουμένου στηρίγματος ἀνθρώπου, τοῦ ὁποῖου τὸ πνεῦμα δὲν ἠγκυροβόλησε καθ' οὐδένα τρόπον εἰς μίαν ἐσχάτην, ἀπόλυτον ἀξίαν καὶ ὁ ὁποῖος διὰ τοῦτο, γίνεταί ἐπαναστάτης.

Ἐν στενωπῇ συναρτῆσαι πρὸς τὴν ἄλλειψιν ταύτην ἐρείσματος τελεῖ ἡ ἄλλειψις ἐμπιστοσύνης εἰς τὴν ἴδιαν ἠθικὴν δημιουργικὴν δύναμιν εἰς τὴν ὁποίαν, παρὰ τῷ Μάρξ, προσετίθητο ἡ ἄλλειψις ἐμπιστοσύνης εἰς τὰς ἰδίας πολιτικὰς ἱκανότητας. Δι' αὐτὸ παρεμέρισεν ἀπὸ τὴν κοσμοθεωρίαν του — ὅλως ἀντικρυσ πρὸς τοὺς τολμηροὺς λόγους τῆς νεότητος του «οἱ φιλόσοφοι πρέπε νὰ μεταρρυθμίσουν τὸν κόσμον» — πᾶσαν ἐνεργὴν ἐπιρροὴν τοῦ συνειδητῶς δημιουργικοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐτοποθέτησεν εἰς τὴν θέσιν του τὴν ἐνέργειαν τοῦ φυσικοῦ νόμου. «Ὅθεν δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ὁ Μάρξ ὑπῆρξε μοιρολατρία. Ἄλλ' ἡ μοιρολατρία του διακρίνεται οὐσιωδῶς ἀπὸ τὴν μοιρολατρίαν ἄλλων μεγάλων ἀνδρῶν τῆς πράξεως ὡς ὁ *Cromwell*, ἢ ὁ *Wallenstein* ἢ ὁ *Ναπολεὼν* ἢ ὁ *Μπίσμαρκ*. Διότι ἐκεῖνοι ἠσθάνοντο πρὸ παντὸς ἑαυτοῦ ὡς ὄργανα εἰς χεῖρας μίαν ὑψηλοτέρας θελήσεως. Ἡ μοιρολατρία των στηρίζεται εἰς τὴν πίστιν ἐν ᾧ ὁ τῷ Μάρξ ἀναθλαστάνει ἀπὸ τὴν ἄλλειψιν πίστεως εἰς δὴ τὴν δόξα. Ἡ μοιρολατρία εἰς τὸν Μάρξ οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἀπεγνωσμένη μεταβίβασις τῆς εὐθύνης εἰς μίαν φυσικὴν δύναμιν, ἡ ὁποία — καὶ ἐδῶ παρουσιάζεται ἡ εἰδι-

κῶς μαρξικὴ ἀντίληψις — ἀρκεῖ μόνον νὰ γνωσθῇ παρ' ἡμῶν διὰ νὰ καθοδηγηθῇ.

Μὲ αὐτὴν τὴν ἰσχυρὰν κατασκευὴν, ἡ ὁποία, καταφαικῶς καταδεικνύει μίαν ἀπὸ τὰς ψυχολογικὰς ρίζας τοῦ «ἐπιστημονικοῦ» σοσιαλισμοῦ, προσεπάθησεν ὁ Μάρξ νὰ χρησιμοποίησιν τὴν ἰδιαιτέραν του τάσιν πρὸς θεωρητικὴν ἐπισκόπησην τῆς πορείας τῶν πραγμάτων ὡς ἀναπλήρωμα τῆς — ἐξ ἀντικειμενικῶν, ἀλλὰ πρὸ παντὸς, ὅπως εἶδομεν, ἐξ ὑποκειμενικῶν λόγων — ἐλειπούσης ἱκανότητος διὰ πολιτικὴν δημιουργίαν.

Ἄλλὰ τὸ *ressentiment* ἐκδηλοῦται καὶ εἰς μίαν ἄλλην ἰδιόρρυθμίαν τοῦ πνεύματος τοῦ Μάρξ. Ὅτι τοῦ ἔλλειπε τελείως, ὅπως ὁμοίως ἠδυνήθημεν νὰ διαπιστώσωμεν, ἦτο ἡ δύναμις πρὸς γέννησιν γονίμων πρακτικῶν ἰδεῶν, τὴν ὁποίαν ἄλλοι σοσιαλισταὶ κατεῖχον ἐν ὑψηλῷ μέτρῳ. Διὰ τοῦ *ressentiment* τῶρα πάλιν μετεβλήθη τὸ ἐλάττωμα τοῦτο εἰς μίαν «ἀξίαν», ἥτις ὅμως ἀφαίρει τὴν ἀξίαν καὶ αὐτῆς τῆς δημιουργικῆς δυνάμεως. Ἐξ οὗ καὶ ἡ ἐχθρότης τῆν ὁποῖαν ἐδείκνυν ὁ Μάρξ (καὶ ὁ «Ἐγκελς, ὅστις ἦτο πολὺ νηφαλιώτερος) ἐναντι παντὸς «οὐτοπισμοῦ» ἐξ οὗ καὶ ἡ ἐπιμονὴ μετὰ τὴν ὁποῖαν ἐπεδόθησαν ὀλόκληρον τὴν ζωὴν των εἰς τὸ νὰ περιορίσουν τὸν σοσιαλισμὸν εἰς ἕνα καθαρῶς γνωσιοθεωρητικὸν πρόβλημα: ἡ ἄλλη ρίζα τοῦ «ἐπιστημονικοῦ» σοσιαλισμοῦ.

Νομίζω, ὅτι ἀπεκαλύψαμεν τὰ ψυχολογικὰ θεμέλια τοῦ συστήματος τοῦ Μάρξ (ἐφ' ὅσον γενικῶς δύναται νὰ κατανοηθῇ, ψυχικῶς τοιοῦτο πνευματικὸν μόρφωμα). Τὸ βλεπόμενον τώρα νὰ ἀναπτύσσεται ἀπὸ τὰς οὐσιώδεις ἰδιότητες τῆς προσωπικότητος τοῦ Μάρξ, ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῶμεν καὶ πάλιν τὰς ἰδιόρρυθμίας του: ἐπιστημονικὴ βασικὴ διάθεσις, ἐμπασθῆς μανία κυριαρχίας, ἄλλειψις πολιτικῆς ἱκανότητος, ἀρνητικο-ἐπιθετικὰ συναισθήματα, *ressentiment*. Θὰ κατανοήσωμεν τώρα καλύτερον, διὰ τὸ Μάρξ, διὰ νὰ ἐκφρασθῶμεν με μίαν φράσιν, ἐγένετο ἐπιστήμων διὰ δυναμικοὺς σκοποῦς. Θὰ κατανοήσωμεν, διὰ τὴν παραγωγὴν του ἦτο μὴ χροὶ πάσης λεπτομερείας διαποτισμένη με μῖσος, θὰ κατανοήσωμεν διὰ τὴν θέωρην οὗτος ἰδιαιτέρως τὰς κακὰς ἰδιότητας τοῦ ἀνθρώπου ὡς τὰς κινητήριους δυνάμεις τῆς ἰστορίας, θὰ κατανοήσωμεν τέλος διὰ τὴν ἀπετείνετο πρὸς τὰ ταπεινῶτα ἐνστικτὰ τῶν μαζῶν διὰ νὰ τὰς καταστήσῃ ἐμπρητικὰς τῶν σκοπῶν του. *Flectete si nequeo superios, Acheronta movebo*. Εἰς τὰς κακὰς ταύτας ὁρμάς τοῦ προλεταριάτου ἔβλεπε τὴν μοναδικὴν δύναμιν, ἡ ὁποία θὰ τὸν καθίστα ἱκανὸν νὰ ἐκμηδενίσῃ τὰς μισητὰς ὑφισταμένας δυνάμεις — πρὸ παντὸς τὴν ὑπὲρ πᾶν ἄλλο μισητὴν Πρωσσίαν. «Διὰ νὰ τὰς ἐκτοπίσῃ ἀπὸ τὴν ἔξουσίαν μεταχειρίζεται μίαν δύναμιν τὴν ὁποῖαν εὐρίσκει μόνον εἰς τοὺς προλεταρίους καὶ δι' αὐτὸ προσήρμοσε τὸ σύστημά του ἐπ' αὐτῶν. Παρ' ὅλας τὰς διαθεβωαίωσεις του περὶ τοῦ ἐναντίου, ἴσως ἀκριβῶς ἐξ αὐτῶν, ἔχω ἀποκτήσει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἡ προσωπικὴ του κυριαρχία ἦτο ὁ σκοπὸς τῆς ὅλης δράσεώς του» ἔκρινεν ἡδὴ τῷ 1850 ὁ ἐπανεληθὴς μνημονεύθης «ἔξυς παρατηρητῆς» (*Teschow*, ἐνθ. ἀνωτ.). Καὶ ἡ συνέχεια τῆς ἐργασίας τῆς ζωῆς τοῦ Μάρξ ἐπεκύρωσε πλήρως τὴν ὀρθότητα τῆς παρατηρήσεώς ταύτης. «Ὅταν βραδύτερον θὰ γνωρίσωμεν τὸ ἴδιον τὸ σύστημα θὰ διαπιστώσωμεν βῆμα πρὸς βῆμα τὰς ἐναντῶθαι κτηθείσας γνώσεις.

Ἄλλὰ βεβαίως: Διὰ νὰ τὸ κατανοήσωμεν πλήρως εἰς τὴν γένεσιν του ὀφειλομένη νὰ ἔχωμεν πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν με ποῖα πνευματικὰ ὑλικά ὠκοδόμησεν ὁ Μάρξ τὸ ἔργον του, ποῖα πνευματικὰ μορφώματα ἐξέλεξε καὶ ἐπεξεργάσθη ἐκ τῶν ὑπαρχόντων, διὰ νὰ τὰ προσαρμόσῃ εἰς τοὺς σκοποῦς του. Τοῦτο μᾶς ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν τελευταίων παραγόντων τῶν νεωτέρων σοσιαλιστικῶν ἰδεῶν: τῶν ἰδεολογικῶν. Πρὸ αὐτοῦ ὅμως ἐπιθυμῶ νὰ ἀναφέρω με ὀλίγας λέξεις τὴν ψυχολογίαν τῶν ἐπιγόνων.

III. Οἱ ἐπίγονοι.

Ἡδυνήθημεν ἤδη νὰ διαπιστώσωμεν¹: ἀπὸ τοῦ Μάρξ δὲν προήχθησαν εἰς τὸ φῶς νέαι σοσιαλιστικαὶ ἰδέαι. Ἡ σοσιαλιστικὴ φιλολογία τῶν τελευταίων γενεῶν ἀναφέρεται εἰς οἰονδήποτε ἢ εἰς πολλοὺς ἐκ τῶν ἱδρυτῶν τοῦ νεωτέρου σοσιαλισμοῦ, κατὰ προτίμησιν εἰς τὸν *Fourgier*, καὶ ἀκόμη περισσότερο εἰς τὸν Μάρξ. Ἡ ἐπιρροὴ του εἶναι ἡ μεγαλύτερα ἐξ ὅλων τῶν σοσιαλιστῶν. Πρὸ παντὸς διότι ἐνήργησεν ὄχι μόνον διὰ τῆς μορφώσεως ἀντιλήψεων, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς συστηματοποίησεως. Τὸ πνεῦμά του κυριαρχεῖ ἐπὶ τῶν νεωτέρων γενεῶν, ἐνίοτε μάλιστα κυριαρχεῖ καὶ ἐπὶ ἀνδρῶν οἱ ὁποῖοι ἠσθάνοντο ἑαυτοῦ ἐλευθέρους ἀπ' αὐτοῦ ἢ

¹ Εἰς προηγούμενα κεφάλαια τοῦ βιβλίου.

καί ἐν ἀντιθέσει πρὸς αὐτόν, ὡς λ. χ. οἱ σύγχρονοι "Ἀγγλοὶ τῶν Trade-Unions.

Ποῦ πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ ἡ νικηφόρος δύναμις τοῦ Μάρξ; θὰ δυνηθῶμεν νὰ διαπιστώσωμεν μόνον εἰς ἄλλα κεφάλαια, ὅταν θὰ τὴν γνωρίσωμεν ἀκριβέστερον καὶ θὰ κατανοήσωμεν τὴν σημασίαν τῆς διὰ τὸ νεώτερον κοινωνικὸν κίνημα. Ἐνταῦθα ὡς λεχθῆ μία λέξις περὶ τῆς προσωπικότητος τῶν ἐπιγόνων.

Ἐάν ἐξετάσωμεν μόνον τὸ ἀνώτατον στῶμα τούτων, δηλαδὴ τοὺς ἄνδρας ἐκείνους καὶ τὰς γυναῖκας, οἱ ὅποιοι ἐδέχθησαν τὴν ἐπιστήμην τῶν ἐκ πρώτης χειρὸς ἀπὸ τοῦ διδασκάλου, τότε θὰ καταπλαγῶμεν, ἐν πρώτοις, ἀπὸ τὸν μεγάλον ἀριθμὸν τῶν διαφόρων τύπων. Ἐκεῖ εὐρίσκωμεν μερικοὺς εὐφρεῖς σοφοὺς ὡς τὸν Antonio καὶ Arturo La Borgia, τὸν Hilferding, τὸν Sorel, τὸν Michels, τὸν Lukacs, ἑρπυδιῶδες διδασκάλους μὲ τὴν ψυχὴν φιλολόγου ἐν ἀφθονίᾳ τοὺς Hyndmann, Guesde, Kautsky, Plechanow, Cunow, μεταδὲ ἄλλων, ἐμπαιθεῖς ἐπαναστάταις καὶ νευρικοὺς, εὐερεθιστοὺς κριτικοὺς ὡς τὸν νεαρόν Karl Liebknecht, τὸν Mehling, τὸν Lenin, τὴν Rosa Luxemburg, ἡμιπολιτικοὺς μὲ καιροσκοπικὴν συναισθηματικὴν διάθεσιν, ὡς ὁ Jaurès, ὁ Bernstein, ὁ Renner, ὁ Vandervelde, ὁ Turatti.

Ἄλλ' ὅσον διάφοροι καὶ ἂν εἶναι οἱ τρόποι, δι' ὧν ἐκδηλοῦνται οἱ σοσιαλισταὶ οὗτοι: ὁ βασικὸς τόνος, εἰς τὸν ὅποιον εἶναι τονισμένη ἡ μελωδία τῶν, εἶναι, ἐν τούτοις, εἰς ὅλους ὁ ἴδιος, διότι ἡ ψυχοσύνθεσις ἐκ τῆς ὁποίας ἔχει, εἶναι ἡ ἴδια. Ὅσαδήποτε καὶ ἂν γνωρίζωμεν περὶ τῆς κλίσεως καὶ τῆς τύχης τῶν σοσιαλιστῶν τῶν ἡμερῶν μας, ἀνευρίσκωμεν πάντοτε εἰς αὐτοὺς τὸν τύπον τὸν ὅποιον ἀνωτέρω ἀπεικόνισα, ὡς τὸν τύπον τοῦ σοσιαλιστοῦ διανοουμένου.

Μόνον ἐλάχιστοι ἐκ τῶν πρώτης τάξεως συγγραφέων, τῶν ἀκούοντων ἐπιρροήν, κατάγονται ἀπὸ τὸ προλεταριάτον καὶ εἶναι συνεφεῖς, φυσικὰ, ἐνδιαφερόμενοι. Ἡ μεγάλη πλειονότης ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐκτεσνύοντες ἀστούς, τῶν ὁποίων κατὰ οἰονδήποτε τρόπον κατεστράφη ἡ σταδιοδρομία. Οἱ πλείστοι, ἰδιαίτερος οἱ μεταδὲ αὐτῶν ἱκανοὶ, δύναται τις εἰπεῖν, εἶναι ἀποτυχήμενοι ὑψηλοτάτοι. Μέγας ἀριθμὸς τούτων καταδικάζεται (ἴσως ἐξ αἰτίας νεανικῆς ἀνοησίας) εἰς μικρὰν ἡλικίαν εἰς ποινὴν φυλακίσεως καὶ ἔκτοτε δὲν δύναται νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸν ἀστικὸν βίον.

Ἐκπληκτικὸς εἶναι ὁ μέγας ἀριθμὸς Ἑβραίων, οἱ ὅποιοι εὐρίσκονται μεταδὲ τῶν σημερινῶν σοσιαλιστῶν. Ἡ συμμετοχὴ αὕτη τῶν Ἑβραίων εἰς τὸν σοσιαλισμὸν δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ ποικιλοτρόπως. Ἀλλὰ πάντοτε πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ σπουδαία κινήτριος δύναμις ἡ ὁποία κάμνει τοὺς Ἑβραίους θεωρητικοὺς τοῦ σοσιαλισμοῦ, ἡ αὕτη ἡ ὁποία ὡς καὶ πάλιν θὰ ἴδωμεν τοὺς ὡθεὶ γενικῶς εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ σοσιαλισμοῦ ὡς ἀρνήσαντες τῆς σημερινῆς κοινωνικῆς τάξεως: τὸ ressentiment, τὸ ὅποιον ὁ Ἑβραῖος ἀναπτύσσει ἰδιαίτερος εὐκόλως, τὸ ὅποιον ὅμως μορφοῦται καὶ εἰς μὴ Ἑβραίους, οἱ ὅποιοι, δι' οἰονδήποτε λόγον (ἑσωτερικὸν ἢ ἑξωτερικόν) ἀποτυγχάνουν: Mehling, Robert Michels. Ὅτι εἶπον ἀνωτέρω περὶ τῆς ψυχικῆς στάσεως τῶν ἰδρυτῶν τοῦ σοσιαλισμοῦ εἶναι ὀρθὸν γενικῶς καὶ διὰ τοὺς ἐπιγόνους. Οἱ μανιωδέστεροι σοσιαλισταὶ εἶναι οἱ ἄνθρωποι μὲ τὸ ισχυρότερον ressentiment. Τυπικῆ: ἡ αἰμοδόρος, ἰσθόλος Rosa Luxemburg, ἡ ὁποία—εἰς τὴν Γερμανίαν—ἦτο βεβαρυμένη μὲ τετραπλοῦν ressentiment: ὡς γυναῖκα, ὡς ἀλλοδαπὴ, ὡς Ἑβραία καὶ ὡς ἀνάπηρος.

Πέραν τῶν πολυαριθμῶν Ἑβραίων συναντῶμεν αἰμομιξίας, αἵτινες προφανῶς ἐκ φύσεως, γεννοῦν ἀνισορροπούς ἀνθρώπους: Guesde (μῆτηρ κρεολή), Lafargue (μῆτηρ κρεολή), Karl Liebknecht (μῆτηρ Ἑβραία).

Βιβλιογραφικὸς Ὁδηγός.

1. Γενικαὶ τυπολογίαι ἐδημοσιεύθησαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἰς μέγα πλῆθος καὶ διεφάνισαν τὴν κρίσιν μας οὐσιωδῶς ἐπὶ τῶν τυπικῶν χαρακτήρων. Ἐνταῦθα λαμβάνονται κατ' ἐξοχίην: Ludwig Klages, Prinzipien der Charakterologie. Τὸ πρῶτον 1910. Τρίτη ἐκδόσις 1921. Rich. Müller-Freileins, Persönlichkeit und Weltanschauung 1919. Ernst Kretschmer, Körperbau und Charakter 1921 (ἰδιαίτερος ἐνδιαφερόν). Julius Schultze, Die Philosophie am Scheidewege 1922. Ed. Spranger, Lebensformen, 3η ἐκδόσις 1922. Karl Jaspers, Psychologie der Weltanschauungen.

Περὶ ἄλλων ἔργων ἴδε: Panhau Les caractères 1894.

2. Μία τυπολογία τῶν σοσιαλιστῶν ἡγετῶν ἐπιχειρεῖται ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ διὰ πρῶτην φοράν. Ὁφείλει νὰ οἰκοδομηθῇ ἐκ τῶν πηγῶν. Ὅς τοιαῦτα θεωροῦνται τὸ βιογραφικὸν ὕλικόν.

Βραχέως περιλήψεις ἴδε εἰς Handbuch des Sozialismus 1897. Συλλογαὶ σκιαγραφῶν ζωῆς σοσιαλιστικῶν προσωπικότητων: A. Hamon, Psychologie de l'anarchiste-socialiste, 1895. A. d. Brissou, Les prophètes (περὶ τὸ 1905). Πρβλ. καὶ τὴν εἰς τὸ 13ον κεφάλαιον ἀναφερομένην φιλολογίαν.

Μερικοὶ ἐξέχοντες σοσιαλισταὶ εἶδρον ἐν μέρει ἐπιτυχεῖς βιογραφίας. G. Dumas Psychologie de deux messies positivistes: A. Comte et Saint-Simon 1905. F. Muecke, Henry de Saint Simon 1908. Helene Simon, Robert Owen, Sein Leben κλπ. Ἡ αὕτη: William Godwin κλπ. 1903. Paul Robiquet, Buonarroti, 1910. F. E. Fidaloo-Iustiniani, Pierre Leroux 1911. Ἀπὸ τὴν πλουσίαν φιλολογίαν ἐπὶ τοῦ Proudhon, ἐξαίρω τὸ ἐλάχιστον γνωστὸν ἔργον τοῦ Sainte-Beuve: F. I. Proudhon, sa vie et sa correspondance (1877) διότι προσπαθεῖ νὰ ἀποδώσῃ δικαιοσύνην εἰς τὴν ἐσωτερικὴν προσωπικότητα τοῦ σπανίου τούτου ἀνδρός. G. Mayer, Friedrich Engels I τόμ. 1920. F. Burgbacher, Marx und Bakunin, 2η ἐκδόσις 1922. Ric. Huch, Michael Bakunin 1924. Gustave Téry, Jean Jaurès (1907). A. Lauzillo, Giorgio Sorel, 1910.

Καὶ αὐτοβιογραφίαι προσφέρουν κάποιον ὕλικόν.

Περὶ θεωρητικῶν τοῦ σοσιαλισμοῦ κατέχωμεν: A. Bebel, Aus meinem Leben. 3 τόμοι 1910-1914. Ed. Bernstein, Aus den Jahren meines Exils 1918. Ἡ αὐτοβιογραφία τοῦ Όουεν: The life of R. O. written by himself, 2 τόμοι 1857. Πηγάμιος Peter Kropotkin, Memoiren eines Revolutionärs. Γερμανιστὶ ὑπὸ Max Pannwitz, 2 τόμοι 1900.

H. M. Hyndmann, The record of adventurous life: Τοῦ αὐτοῦ Further reminiscences 1911/1912. (ἴδε περὶ τούτου Bernstein εἰς Grünbergs Archiv τόμ. 4, 1914). Τὸ σῆμα τοῦ Proudhon Les confessions d'un révolutionnaire (1849) ἀναφέρεται κατὰ τὰ οὐσιώδη εἰς τὴν συμμετοχὴν του εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Φεβρουαρίου.

Πολύτιμος πηγὴ εἶναι καὶ αἱ ἐπιστολαί. Ἰδιαίτερος πλούσια εἶναι ἡ ἀλλογραφία τοῦ Proudhon. Ψυχολογικῶς ἰδιαίτερος ἐνδιαφερόμενος εἶναι αἱ ἐπιστολαὶ τὰς ὁποίας ἔγραψαν ἀπὸ τὴν φυλακὴν ὁ K. Liebknecht καὶ ἡ R. Luxemburg 1921-1923.

3. Karl Marx:

1. Πηγαί: α) Αἱ ἐκτεταμέναι συλλογαὶ ἐπιστολῶν, πρὸ παντός ἡ ἀλλογραφία μεταδὲ Ἐγγεῖς καὶ Μάρξ, 4 τόμοι 1913. Περαιτέρω: Ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν Lassalle εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ G. Meyer ἐκδοθείσας καταλοίπους ἐπιστο-

λάς καὶ συγγραφῆς τοῦ Lassalle. Τόμ. 3, 1922. Πρὸς τὸν A. L. Kugelmann εἰς τὴν Neue Zeit, ἔτος 41 (1902) μεταδὲ ἄλλων.

β) Ἐγγεγραφα πάντες εἰδους, ὡς τὰ ὑπὸ τοῦ G. Meyer, εἰς τὸ Grünbergs Archiv τόμ. 10 δημοσιευθέντα Ἐγγεγραφα τοῦ Βασιλικῆ Ἀρχηγείου τῆς Ἀστυνομίας τοῦ Βερολίνου 1853.

γ) Μαρτυρίαι συγγράμουν πολλὰς τῶν ὁποίων ἀνέφερον εἰς τὸ κεῖμενον.

II. Γενικῶς βιογραφικὴ φιλολογία: E. Drahm: Marx-Bibliographie 2η ἐκδόσις 1922 μὲ ἕνα πολὺ ἀκριβὲς χρονικὸν τῆς ζωῆς του. Ἡ ἀρίστη βιβλιογραφία Μάρξ εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ F. Mehling, 1η ἐκδόσις 1923. Πολλὰ προσωπικά εἰς J. Sprague, K. M. Leben und Wirken 1919. Βραχέως ἀλλὰ καλὴ ἐκθεσις εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Max Beer, K. M. 1η ἐκδόσις 1923. Ὅλα αὐτὰ βιογραφία προέχονται ἀπὸ τὸν κάλαμον πιστῶν μαρξιστῶν.

III. Εἰδικὴ φιλολογία διὰ τὴν ἐκτίμησιν τῆς προσωπικότητος τοῦ K. M. P. Lafargue εἰς τὴν Neue Zeit, τόμ. 9. W. Liebknecht K. M. 1898. M. Kowalewski εἰς Zukunft 1910.

Ἡ καλύτερα ἐκθεσις τῆς ψυχολογικῆς ἰδιοπροθυμίας τοῦ Μάρξ εἶναι τὸν ἡ εἰς τὸ φροντιστήριόν μου κατὰ τὸ 1923 γεννηθεῖσα διατριβὴ ἐπὶ διδασκαλία τοῦ Artur Prinz, Die psychologischen Grundlagen des Marxschen Systems, ἡ ὁποία καὶ εἰς ἐμὲ προκαλεῖσε παντὸς εἴδους ἐνδιαφέρον.

Δ Η Λ Ω Σ Ι Σ

Ἡ «Κοινωνιολογικὴ Ἐπιθεώρησις» καθωρίσασα τιμὴν πωλήσεως τοῦ τεύχους τῆς τὰς 150 δραχμῶν, τὸ ἔπραξεν ἐν τῇ ἐλπίδι, ὅτι αἱ τιμαὶ τῶν περιοδικῶν θὰ προσηρμύζοντο πρὸς τὰ κάτω, διότι ἡ τιμὴ τῶν 150 δραχμῶν—καὶ πρὸ τῶν τελευταίων ἀυξήσεων τῶν τυπογραφικῶν—ἦτο ἤδη διὰ περιοδικῶν 48 σελίδων μεγάλου σχήματος καὶ πυκνωτυπωμένων παθητικῆ, ὡς ἀντελήφθησαν ἤδη οἱ ἀναγνώσται, ὅταν περιοδικὰ 20 σελίδων ἐτιμῶντο δραχμ. 100. Δυστυχῶς ὅμως ἀντιθέτως, ὄχι μόνον τὰ τυπογραφικὰ ἔξοδα καὶ τὰ ἔξοδα τοῦ χάρτου δὲν ὑπέστησαν μείωσιν, ἀλλὰ τὰ μὲν τυπογραφικὰ ὑζήθησαν κατὰ 20%, ἡ δὲ τιμὴ τοῦ χάρτου παρακολουθεῖ ὡς γνωστὸν κατὰ πόδας τὴν λίραν. Κατόπιν τούτων καὶ ἡ «Κ. Ἐ.» ἀναγκάζεται πρὸς λύπην τῆς ν' αὐξήσῃ τὴν τιμὴν τοῦ τεύχους εἰς 200 δραχμῶν, ἐλπίζουσα ὅτι ἡ μικρὰ αὕτη θυσία τῶν ἀναγνωστῶν τῆς θὰ θεωρηθῇ ὡς ἀναπότρεπτος, χωρὶς νὰ ἐπηρεάσῃ τὴν στάσιν αὐτῶν ἔναντι τοῦ περιοδικοῦ.

Η ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΪΚΗΣ ΑΡΙΣΤΟΚΡΑΤΙΑΣ

Υπό ΒΑΣ. ΛΑΟΥΡΔΑ

*Απόσπασμα από το προσεχώς εκδοθησόμενον έργον: «Σάλων, ό θεμελιωτής τής αθηναϊκής Δημοκρατίας». Το πρώτον μέρος έδημοσιεύθη είς τό προηγούμενον τεύχος τής «Κοινωνιολογικής Έπιθεωρήσεως» υπό τόν τίτλον «Γένος και άριστοκρατία τών Αθηναίων».

ΟΙ ΣΥΝΘΗΚΕΙΣ πού διαμόρφωσαν τό άριστοκρατικό πολιτεύμα δέν ήταν νά κρατήσουν πολύ. Τήν έποχή τής άκμής του διασχίζαν τό Αιγαίο πέλαγος καράβια άπ' τις προηγμένες Ίωνικές πολιτείες και οι ταξιδιώτες πού περιούσαν από τήν Αθήνα φέρναν στήν άγροτική ζωή τής Αττικής τόν άπόηχο μεγάλων πολιτικοκοινωνικών εξελίξεων και μαζί τό όραμα μιας δλότελα διαφορετικής ζωής στήν άλλη όχθη του Αιγαίου. Δέν ήταν όμως τά μηνύματα αυτά πού θα είχαν τή δύναμη νά κλονίσουν τους ριζωμένους στό δικό τους χώμα και στίς δικές τους παραδόσεις Αθηναίους, άν δέν άρχισαν νά ζούνε κρίσιμες ώρες κι αυτοί. "Όσο περιούσε ό καιρός, οι κάτοικοι τής Αττικής πληθαίνανε και δέν χωρούσαν πιά στό στενό και δύσκολο χώμα της. Τό δημογραφικό τουτό πρόβλημα αντιμετωπιζόταν άρχικά με τό «πασαλιόν μηχανημα», τήν έκπομη άποικιών, αλλά με τόν καιρό ούτε κι αυτό βολούσε, γιατί στίς περισσότερες περιοχές του Αιγαίου ήταν άποικίες πού διέθεταν στρατούς, ναυτικές δυνάμεις και στερεά πολιτεύματα. "Ετσι, ή πυκνότητα του πληθυσμού μέσα στή στενότητα του χώρου τής Αττικής άρχισε νά κλονίζει ή στερεότητα τής άριστοκρατικής πολιτείας με τά προβλήματα πού δημιουργούταν.

Και κοντά σ' αυτό παρουσιάστηκαν βαθμιαία κι άλλες δυσκολίες. Καθώς ή Αθήνα βρισκότανε σε καιριο σημείο για τις συγκοινωνίες του Αιγαίου και άρχισε έτσι νά γίνεται κέντρο έμπορικό, πολλοί άπ' τους κατοίκους της δοθήκαν στίς δουλειές του έμπορίου. Οι περισσότεροι τους ήταν όσοι δέν μπορούσαν πιά νά ζούν με τις σοδειές του χωραφιού τους, μαζί τους όμως ήταν και μερικοί από τους εύγενείς, πού βρισκαν έτσι τή δυνατότητα νά μεγαλώσουν τά πλούτη τους και τήν ίαχό τους. Τουτόι έδω όταν γυρίζαν στήν πατρίδα τους γινότανε πιά ίσχυροί, γιατί και δάνεια μπορούσαν νά κάνουν, και χτήματα νά αγοράσουν και τήν έπιρροή τους νά άπλώσουν περισσότερο. "Όσοι όμως έμποροι ήταν, πριν νά άσοληθούν με τό έμπόριο και πριν νά πλουτίσουν άπ' αυτό, χωρικοί χωρίς πολιτικά δικαιώματα, εξακολουθούσαν, κι όταν γυρίζαν πλούσιοι, νά έξαρτώνται πολιτικά από τους εύγενείς και ήταν υποχρεωμένοι νά ζούν μέσα σε κανόνες και σε περιορισμούς πού δέν άνταποκρίνονταν στήν τωρινή δύναμή τους. "Η άντινομία μάλιστα γινότανε πιά αισθητή όταν μπορούσαν οι άλλοτε φτωχοί χωρικοί νά δανειζούν χρήματα στους εύγενείς εκείνους πού δέν έκαναν έμπόριο αλλά και πού δέν ήθελαν νά στερθούν όσα καλά φέρνανε σπύτι τους οι άλλοι εύγενείς τής πόλης. "Ετσι, παράλληλα με τό δημογραφικό πρόβλημα τήν άριστοκρατική πολιτεία τήν κλονίζουν τώρα τά άποτελέσματα του έμπορίου και ή κατοχή του νομισματος πού άρχισε νά κυκλοφορεί στίς περιοχές του Αιγαίου από τόν 7ον αιώνα άναντρέποντας έτσι τους όρους τής παλαιάς άνταλλακτικής οικονομίας. Στίς δυσκολίες αυτές είναι κι άλλες νά προστεθούν: "Όσο ή ζωή έμενε περιορισμένη στήν κλειστή περιοχή του γένους, ή βιοτεχνία έμενε κι αυτή οικιακή. "Όταν όμως από τό γένος δημιουργήθηκε ή άριστοκρατική πολιτεία κι άρχισαν άργότερα ν' άνθίζουν οι δουλειές του έμπορίου, ή βιοτεχνία εξελίχθηκε σε έπάγγελμα και σε πηγή έμπορίου από τις πιο σημαντικές. Τά αρχαϊκά άγγεια τής Αττικής, πού βρισκόμασε σήμερα σε πολλές περιοχές του Αιγαίου, δείχνουν πως ή άγγειοπλαστική είχε εξελιχθεί από νωρίς σε αξιόλογο παράγοντα οικονομίας. Καθώς οι βιοτέχνες τουτόι, πού άποτελούσαν σημαντικόν παράγοντα για τά δημόσια οικονομικά τής Αθήνας, προέρχονταν από τις τάξεις τών φτωχών, έμεναν και μετά τό άπλωμα τής τέχνης τους στους ίδιους περιορισμούς πού είχαν και παλαιότερα, μη μπορώντας έτσι ούτε τις δικές τους υποθέσεις νά ύπερασπιστούν, ούτε και νά άναμιχθούν στή διοίκηση τής πόλης.

Υπήρχαν όμως και πολλοί χωρικοί πού δέν μπορούσαν

νά άφήσουν τό χτήμα τους για νά δουλέψουν στό έμπόριο ή στή βιοτεχνία, είτε γιατί τους ήταν άρκετή ή σοδεία, είτε γιατί δέν είχαν τήν τόλμη και τήν δεξιότητα πού προϋπόθεταν τήν έποχή εκείνη τό έμπόριο και ή βιοτεχνία. "Όσο ή σοδεία ήταν καλή, τά βγάζαν πέρα μ' εύκολία. "Αν τύχαινε όμως νά έρθουν «άκαρπιάδες καιροί», τότε δανειζονταν χρήματα ή τρόφιμα από τους εύγενείς τής πόλης για νά τους τά ξαναδώσουν τόν επόμενο χρόνο. Έγγύηση ήταν τό χτήμα τους, οι ίδιοι και τό σπιτικό τους. "Ερχονταν όμως έποχές πού δυό-τρια και περισσότερα άκόμη χρόνια ό φτωχός χωριάτης δέν μπορούσε νά πληρώσει τό χρέος του. Και τότε ό γείτονάς του του έπαιρνε τό χτήμα, έπαιρνε και τόν ίδιον με τό σπιτικό του και τόν είχε άποδώ και πέρα νά δουλεύει για δικό του λογαριασμό άφίνοντάς του από τή σοδεία όσο μόνο του έφτανε νά ζήσει—ήταν μάλιστα και δανειστής πού πουλούσαν τόν χρεώστη τους σκλάβο στήν ξενιτιά. Οι σκληρές αυτές συνθήκες τής ζωής άπλώνονταν σ' όλους τους κατοίκους. Οι εύγενείς είχαν ν' αντιμετωπίσουν τις διαμαρτυρίες τών πλούσιων έμπόρων και τών φτωχών άγροτών. Οι έμποροι, τις απαιτήσεις τών εύγενών και τις παρακλήσεις τών φτωχών. Οι φτωχοί, τή δύναμη και τών έμπόρων και τών εύγενών. Και καθένας τους άντιδρούσε με τόν τρόπο πού μπορούσε. Τή στάση τών άριστοκρατών τήν ξερούμε από τά ποιήματα του Θέογυι. Με τόν ξεσηκωμό τών άδικημένων δέν είναι τόσο οι περιουσίες και τά προνόμια τών εύγενών πού κινδυνεύουν, όσο ένας άναντικατάστατος κανόνας ζωής: ό κανόνας του «καλού κάγαθού». «Οι άνθρωποι, πού ζητάνε νά πάρουν τώρα στα χέρια τους τήν πολιτική έξουσία, δέν νοιάθουν κανένα σεβασμό μπροστά στο δικαστήριο και στον Νόμο, ζούνε σαν τά άγρια θηρία έξω από τήν πόλη, γυρίζουν κακοντυμένοι και άκάθαρτοι, έξαπατούν και περιπαίζουν ό ένας τόν άλλον και, έπειδή δέν έχουν καμιά παράδοση, δέν ξέρουν κανένα κανόνα ζωής πού νά τους λέει τι είναι τίμιο και τι δέν είναι». "Η κριτική αυτή δέν γίνεται μόνο για τους φτωχούς, αλλά και για τους πλούσιους άπ' τις δουλειές του έμπορίου. Και με τις δυό αυτές τάξεις οι εύγενείς δέν πρέπει νά έχουν καμιά σχέση, πολύ λιγώτερο μάλιστα νά δημιουργούν μαζί τους δεσμούς συγγενείας. Πρέπει νά κρατηθούν μακριά τους για νά σώσουν έτσι και τής ψυχής τους τήν άκεραιότητα και το αίματός τους τήν καθαρότητα. Στην ίδια φάση τής εξέλιξης, χωρίς μάλιστα καμιά άναφορά στους κοινωνικούς άγώνες πού κλονίζουν συθέμελα τήν άριστοκρατία, ύψώνει και άκεραιώνει ό Πίνδαρος με τά τραγούδια του τό ήθος τών άριστοκρατών. Μέσα στο έργο του και λίγο πριν από τήν όριστική διάλυση τής ή άριστοκρατία βρίσκει τή δικαίωση και τήν πιά τέλεια άπείκονσή της, καθώς προβάλλεται με όλο της τό ήθος στίς μεγαλύτερες ώρες της, στους γυμναστικούς άγώνες πού γίνονταν για νά τιμηθούν οι Θεοί τής Έλλάδας. Οι δρύινες άύστηρες μορφές πού περνάνε ή μία μετά τήν άλλη μπροστά μας, με τή θρησκευτικότητα, τήν ήθική άκεραιότητα, τόν ήρωισμό, τήν άγάπη για τή δόξα τή δική τους και για τή δόξα τής πόλης τους, καθώς προβάλλονται ως έπιτάφιος τής άριστοκρατίας γίνονται μαζί και ή άποθέωσή της.

Τούτος ό στέρεος κόσμος είναι πού κινδυνεύει τώρα από τους έμπορους και από τους χωρικούς.

Οι άντίπαλοί τους όμως δέν έχουν τά ίδια μάτια μαζί τους. "Ο Ήσιόδος, πού τόν είδαμε νά ύψώνει σε Ιδεώδη τύπο τόν άργρή με τήν εύσεβή πίστη του, τις ζωντανές του παρσδοσίες και τήν πηγαία του σκέψη, βυθίζεται σε σκοτεινή άπαισιοδοξία, καθώς διαπιστώνει τή σκληρότητα τής ζωής πού του διαμορφώνουν οι εύγενείς.

"Η δουλειά στο χωράφι είναι βαρεία, ή σοδεία δέν βγαίνει πάντα καλή, οι εύγενείς θέλουν όλοένα και περισσότερα, οι γείτονες είναι πονηροί, οι δικαστές δέν κρίνουν δίκαια τις υποθέσεις πού τους παρουσιάζονται, οι άνθρωποι, γενικώτερα, τώρα πιά ούτε τους διπλανούς τους σεβόνται, ούτε και τους Θεούς φοβόνται. "Η έπιμονή, όδυνηρή έργασία μένει πάντα ό μόνος δρόμος για τήν Αρετή, αλλά και μ' όλες

τις προσπάθειες δέν είναι βολετό νά εὐτυχίσει τέλεια ὁ ἀνθρώπος, γιατί ἡ μοίρα του τόν ἔχει φέρει τώρα νά ζεῖ σέ μιάν ἐποχὴ πού ἀπό τίς ἴδιες τῆς τίς ρίζες καί ἀπό τὰ ἴδια τὰ θεμέλια τῆς εἶναι ἐποχὴ δυστυχίας. Οἱ σκέψεις αὐτὲς τοῦ Ἡσίοδου μυθοποιῶνται τελικά μετ' ἡ σύνθεση τῶν πέντε περιόδων τῆς ἱστορίας, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ὡς τὴν ἐποχὴ του. Οἱ πρῶτοι ἀνθρώποι ἦταν τὸ «χρῦσεον γένος» καί ζοῦσαν σάν τοὺς Θεοῦς, χωρίς φροντίδες, χωρίς πόνους καί λύπες, δίχως γηρατιά, δίχως σκληρὴ δουλειά στὰ χωράφια. Κι' αὐτὸς ὁ θάνατός τους ἐρχόταν ἀπλῶς σάν τὸν ὕπνῳ. Τὸ γένος τοῦτο τὸ διαδέχθηκε ἕνα δεύτερο, τὸ «ἀργύρεον», λιγώτερο καλότυχο ἀπ' ὅτι τὸ πρῶτο, ἀλλά κι' αὐτὸ ἀξένοιαστο, γιατί ὁ ἀνθρώπος περνοῦσε ὅλη τὴ ζωὴ του σάν παιδί. Τρίτο στὴ σειρά ἦλθε ἔπειτα τὸ «χάλκειον γένος» μετ' ἡ πείνα καί τὸν πόλεμο — πρώτη μορφή τῆς δυστυχίας στὴ ζωὴ. Τὸ γένος τοῦτο τὸ διαδέχονται οἱ «ἡμίθεοι, προτιέροι γενεὴ κατ' ἀπειρονα γαίαν» πού χάθηκαν στὶς μάχες μπροστὰ στὴ θῆβα καί στὴν Τροία καί πού κατοικοῦνε τώρα στὰ νησιά τῶν μακάρων κοντὰ στὸν «βαθυδίνην Ὠκεανόν» ἀμέριμνοι καί τρισευχισμένοι, καί πέμπτο ἐρχεται τὸ «σιδήρεον γένος», τὸ σημερινό, τὸ πιὸ δυστυχισμένο ἀπὸ ὅλα.

Ἔτσι ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀπομακρύνεται ὅλο καί πιὸ πολὺ ἀπὸ τὴν κατάσταση τῆς πρώτης, θεϊκῆς του εὐτυχίας καί περνώντας ἀπὸ τὴν μόνιμη σωματικὴ ἀνικανότητα στὴν περίοδο τῶν πολέμων, ξεπέφτει τέλος σέ μιὰ φάση ὅπου δέν ὑπάρχει πιὰ κανένας ἠθικὸς νόμος πού νά τὸν δίνει μετ' ἡ τοὺς διπλανούς του καί μετ' ἡ τοὺς Θεοῦς του.

Τι ἔχει γίνει γιὰ νά ἀλλάξει ἔτσι ἡ ζωὴ καί τί θά χρειαστεῖ νά γίνει γιὰ νά διορθωθεῖ; Καί στὸ πρῶτο καί στὸ δεύτερο ἐρώτημα μᾶς ἀπαντοῦνε, ἀπὸ τὴ δικὴ τους ὁ καθένας σκοπιὰ, καί δι' ὅλο κόσμου πού οἱ ποιητικοὶ ἐκπρόσωποι τοῦς ἦταν ὁ Θέογνις καί ὁ Ἡσίοδος. Ἡ ζωὴ ἀλλάξε γιατί δέν ὑπάρχει πιὰ δικαιοσύνη, κι' ἂν εἶναι νά διορθωθεῖ, πρέπει νά ἐπικρατήσει ξανά ἡ Δίκη καί ὁ Νόμος. Πραγματικά, σ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ ἀριστοκρατικοῦ καθεστώτος οἱ εὐγενεῖς καί οἱ πένητες ζοῦσαν συντροφιασμένοι μέσα σ' ἕνα πνεῦμα ἀμοιβαίας ἐμπιστοσύνης καί συναδέλφωσης, γιατί τίς σχέσεις μεταξύ τους τίς κυβερνοῦσε ὁ νόμος τῆς θέλησης τοῦ Δία, πού οἱ φορεῖς του ἦταν οἱ εὐγενεῖς. Στὰ ζητήματα πού δημιουργοῦσε ἡ καθημερινὴ ζωὴ τὸν σωστὸ δρόμο τὸν ἔδειχναν τὰ ἔθιμα καί οἱ παραδόσεις τῆς πόλης καί τὸ μόνο πού χρειαζότανε κάθε φορὰ ἦταν ἡ σωστὴ ἐρμηνεία τους ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς, ἀπὸ τοὺς μόνους πού τὸ κληρονόμησαν γενιὰ μετ' ἡ γενιὰ, ἀπὸ τοὺς μόνους πού εἶχαν τὸ χάρισμα τοῦ Δία καί τὴ δύναμη νά τὰ ἐξέρουν καί νά τὰ ἐρμηνεύουν. Ὅταν ὅμως ἀρχίσε ἡ κρίση τοῦ ἀριστοκρατικοῦ πολιτεύματος, ἡ «Θέμις», πού τὴν ἐποχὴ τῆς ἠρωϊκῆς βασιλείας ἦταν ἀπλῶς ἡ θέληση τοῦ βασιλέως καί πού ἔπειτα ἔγινε ὁ κανὼνας τῆς ζωῆς τῶν ἀριστοκρατῶν, καθὼς χρειάστηκε νά γίνονται ὑποχωρήσεις γιὰ τοὺς ἔμπορους καί τοὺς φτωχοὺς, ἐξελίχθηκε σέ μιὰ παράδοση πού ὅτε τοὺς εὐγενεῖς ἱκανοποιούσε, μετ' ἡ τὶς ὑποχωρήσεις πού γίνονταν, ὅτε ὅμως τοὺς ἔμπορους καί τοὺς φτωχοὺς, πού δέν γυρεύανε ἀπλῶς ὑποχωρήσεις, ἀλλὰ νὰ ἔλασται ζωῆς. «Δίκη» γυρεύουν καί οἱ εὐγενεῖς καί οἱ νέες λαϊκὲς δυνάμεις. Ἐνῶ ὅμως οἱ εὐγενεῖς μετ' ἡ λέξη αὐτὴ ζητᾶνε τὴν στερεότητα τοῦ παλαιοῦ ἀριστοκρατικοῦ καθεστώτος, οἱ ἔμποροι καί οἱ φτωχοὶ ζητᾶνε τὴν ἀκατάργηση καί τὴν ἀνικατάστασή του. Τῶν τελευταίων τούτων ὁ ἀγὼνας γύρω στὴ «δικαιοσύνη» περνᾶει ἀπὸ δύο στάδια πού ὅσο κι' ἂν φαίνονται ἡ εἶναι διαφορετικὰ θὰ τὰ ἰδοῦμε ἀργότερα νά ταυτίζονται στὸν Σόλωνα. Τὸ πρῶτο στάδιο εἶναι τὸ αἴτημα νά καταγραφῶν καί νά κωδικοποιηθοῦν οἱ νόμοι πού χρησιμοποιοῦσαν ὡς κριτήριον ὅταν δικάζανε οἱ εὐγενεῖς. Οἱ νόμοι τοῦτοι ἦταν, ὅπως εἶδαμε, ἡ «Θέμις», οἱ ἀγραφες παραδόσεις πού περνοῦσαν ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιὰ καί ρυθμιζόν τὴ ζωὴ ὄχι μόνο τῶν εὐγενῶν, ἀλλὰ καί τῶν χωρικῶν. Ὅταν ὅμως ἀπ' τὴ μιὰ μεριὰ καλυτέρευε ἡ οἰκονομικὴ κατάσταση μεγάλου μέρους τοῦ λαοῦ καί ἀπὸ τὴν ἄλλη χειροτέρευε ἡ θέση πολλῶν ἀπ' τοὺς ἀργότες καί ἀρχισαν οἱ δύο αὐτὲς τάξεις νά στρέφονται κατὰ τῶν εὐγενῶν ζητώντας δικαιοσύνη, οἱ δικαστὲς πού ἦταν εὐγενεῖς καί πού νοιαζόνταν γιὰ τὴν τάξη τους, ἐρμήνευαν αὐθαίρετα καί ἄδικα τίς ἀπαρχαιωμένες ἀλλοστὲ καί ἀσυγχρόνιστες πιὰ παραδόσεις. Αὐτῶν λοιπὸν τῶν παραδόσεων τὴ συλλογὴ καί τὴν καταγραφή ἀρχισαν νά ζητᾶνε οἱ ἔμποροι καί οἱ χωρικοὶ γιὰ νά μὴ βρίσκονται κάθε φορὰ μπροστὰ σὲ ἀδικίες· δέν ἦταν ὅμως καί οἱ εὐγενεῖς πού τίς ἤθελαν λιγώτερο, μιὰ καί ἡ συλλογὴ καί ἡ καταγραφή θὰ τοὺς προστάτουν ἀναγκαῖα ἀπὸ ὅσες καινοτομίες ἐπέβαλλε τὸ πνεῦμα τῶν καιρῶν. Τὴν ἱστορία τῶν ἀγώνων γιὰ τὸ αἴτημα αὐτὸ δύσκολα μποροῦμε νά τὴν παρακολουθήσουμε μετ' ἡ τίς λεωῖς πηγὲς πού ἔχουν φτάσει ὡς τὴν ἐποχὴ μας, γιὰ τὴν Ἀθήνα ὅμως μποροῦμε νά

ποῦμε μὲ βεβαιότητα πὼς ὀλοκληρώνεται στὴν προσπάθεια πού ἔκανε ὁ Δράκων. Ἡ νομοθεσία του δέν εἶναι ἄλλο παρά ἡ κωδικοποίησις τῶν νόμων τῆς ἀριστοκρατίας — τελευταία προσπάθεια νά σταματήσει ἡ ἐπίθεση τῶν νέων δυνάμεων πού ἀνεβάναν στὸ προσκήνιο τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ καί μαζί ἡ πρώτη μεγάλη ἐπιτυχία τους. Καθὼς ἀνάγκασαν τὴν ἀριστοκρατία νά καταγράψει καί νά κωδικοποιήσει τοὺς θεσμούς πού χρησιμοποιοῦσε ὡς κριτήρια γιὰ νά δικάζει τίς ὑποθέσεις τους, μπόρεσαν ἔτσι νά ἀποφύγουν τὴν αὐθαιρέσια καί νά κερδίσουν τὴν πρώτη τους νίκη.

Τὸ δεύτερο στάδιο τοῦ ἀγώνος γιὰ τὴ «δικαιοσύνη» ἦταν νά ἀποσπασθοῦν ἀπὸ τὴν ἀριστοκρατία τὰ προνόμια· νά δικάζει, νά κυβερνᾶει καί νά ἀποφασίζει γιὰ τίς ὑποθέσεις τῆς πόλης ἀποκλειστικά καί μόνο αὐτὴ. Τὸ στάδιο τοῦτο ἦταν ἀγώνος γιὰ τὴν ἰσότητα ὅλων μπροστὰ στὴν πολιτεία. Γιὰ νὰ πραγματοποιηθοῦν ὅμως οἱ διεκδικήσεις αὐτὲς ὅτε εὐκολο ἦταν ὅτε καί λίγος χρόνος χρειαζότανε, γιατί τὸ νόημα τους ἦταν ἡ διάλυσις τοῦ ἀριστοκρατικοῦ πολιτεύματος καί ἡ δημιουργία μιᾶς καινούργιας πολιτακτικῆς μορφῆς, τῆς δημοκρατίας. Ἡ μετὰ τὴν τῆς πολιτείας ἀπὸ τὴν ἀριστοκρατία στὴ δημοκρατία σήμαινε πὼς θὰ ἔπαυε πιὰ κάθε διάκρισις καταγωγῆς καί πλοῦτος ἀπὸ τὸν ἕναν ἀνθρώπο στὸν ἄλλο καί πὼς τὰ κριτήρια γιὰ κάθε ἕναν θὰ ἦταν ἀποκλειστικά καί μόνο οἱ προσωπικὲς του ἱκανότητες. Ἔτσι ἡ διοίκησις τῆς πολιτείας θὰ περνοῦσε ἀπ' τὰ χέρια μιᾶς ὀλιγαρχικῆς ἀριστοκρατίας στὸ σύνολο τοῦ λαοῦ. Ἡ μετὰ τὴν τούτῃ στὴν Ἀθήνα πέρασε ἀπὸ κρίσιμότερες φάσεις, ὅπως ξέρομε ἀπὸ τὰ λιγοστὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα πού φτάσαν ὡς ἡμᾶς καί ὅπως φαίνεται καθαρά ἀπὸ τὴ συνοπτικὴ περιγραφή τοῦ Ἀριστοτέλη: «Ἐπιτέρας ἀπὸ αὐτὰ ἀρχίσε ἡ συγκρούσις ἀνάμεσα στούς εὐγενεῖς καί στὸν λαόν, πού βάστηξε γιὰ πολὺ καιρὸ. Γιατί τὸ πολιτικὸ τους σύστημα ἦταν σὲ ὅλα ὀλιγαρχικὸ καί μάλιστα οἱ φτωχοὶ ἦταν δοῦλοι τῶν πλουσίων, καί οἱ ἴδιοι καί τὰ παιδιά τους καί οἱ γυναῖκες τους. Καί ἐλέγονταν πελάται καί ἐκτῆμοροι. Γιατί μ' αὐτὴ τὴ συμφωνία καλλιεργοῦσαν τοὺς ἀγρούς τῶν πλουσίων. Κι' ὀλοκλήρη ἡ γῆ ἦταν ἰδιοκτησία λίγων ἀνθρώπων» καί ἂν δέν θὰ ἔδιναν ὅσα εἶχαν συμφωνήσει, μποροῦσαν νά γίνουν δοῦλοι καί οἱ ἴδιοι καί τὰ παιδιά τους. Καί τὰ δάνεια ἦταν γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους μετ' ἡ ἔγγυση τὰ σώματα, ἔως τὸν Σόλωνα, πού ἔγινε ὁ πρῶτος προστάτης τοῦ λαοῦ. Γιὰ τὸ λαὸν λοιπὸν τὸ πιὸ βαρὺ καί τὸ πιὸ πικρὸ ἀπὸ τὰ κακὰ τοῦ πολιτεύματος ἦταν ἡ δουλεία. Ἀλλὰ καί γιὰ τὰ ἄλλα ἦταν δυσχερῆς. Γιατί, πού λέει ὁ λόγος, δέν εἶχαν κανένα δικαίωμα... Καθὼς λοιπὸν ἦταν ὀργανωμένο ἔτσι τὸ πολίτευμα καί οἱ πολλοὶ ἦταν δοῦλοι τῶν λίγων, ἐσηκώθηκε ἐναντίον τῶν εὐγενῶν ὁ λαός». Σὲ τούτῃ τὴν κρίσιμη ὥρα, καθὼς οἱ Ἀθηναῖοι ἦταν ἔτοιμοι νά ἐρῶσαν στὰ χέρια καί νά ἀνοίξουν ἐμφύλιον πόλεμο, πού θὰ κατέληγε μοιραία στὴ δυναστικὴ κυριαρχία τῆς μιᾶς τάξης πάνω στὴν ἄλλη, ἐνεργώντας μετ' ἡ ἴδιο ἦθος ὅπως καί οἱ περισσότερες ἄλλες Ἴωνικὲς πολιτείες τῶν ἴδιων ἐποχῆς, ζήτησαν καί βρῆκαν ἕναν συνδιαλλακτὴ γιὰ τίς ἀντινομίες πού τοὺς διασποῦσαν. Ἐνῶ ὅμως οἱ ἄλλες τούτες πολιτείες φέρνανε τοὺς συνδιαλλακτῆς τους ἀπὸ ξένα μέρη, ὁ Ἀθηναῖος τὸν ἀναζητᾶσαν καί τὸν βρῆκαν μέσα στούς κόλπους τους. Ὁ ἀνθρώπος πού ἔπρεπε νά βρεθεῖ, βρέθηκε μέσα στούς ἴδιους τοὺς Ἀθηναίους. Ὁ Σόλων πού ἦταν νά ἔλθει, εἶχε ἔλθει. Ἡ Ἀθηναϊκὴ πολιτεία, καί σὲ τοῦτο ἐπίσης παραδειγματικὴ, εἶχε δημιουργήσει ἡ ἴδια τὴν προσωπικότητα πού θὰ ὀδηγοῦσε τὰ βήματά της στούς καινούργιους τῆς δρόμους. Ὁ Σόλων δέν εἶναι παρά ἡ ἀναγκαῖα φάση μέσα στὴν διαλεκτικὴ πορεία τῆς ἐποχῆς πού τὸν ἐγέννησε.

Θὰ ἦταν ὅμως λάθος μας ἂν ζητούσαμε νά ἐρμηνεύσουμε κι' ἡμεῖς, ὅπως οἱ περισσότεροι ὡς τώρα μελετητῆς τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας, τὴ διαλεκτικὴ τούτῃ πορεία τῆς ἀπὸ τὴν ἀριστοκρατία στὴ δημοκρατία, ὡς ἀποτέλεσμα ἀπλῶς καί μόνο οἰκονομικοκοινωνικῶν συντελεστῶν, γιατί οἱ συντελεστὲς αὐτοὶ δέν εἶναι παρά ἐπιμέρους φαινόμενα μιᾶς καθολικώτερης διαλεκτικῆς πορείας τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας, πού συμπεριλαμβάνει στὰ φαινόμενα αὐτὰ καί πληθὸς ἄλλα, τῆς ἴδιας δυνάμεως καί σημασίας μετ' ἡ φαινόμενα τῶν οἰκονομικῶν καί τῶν κοινωνικῶν ἀντιθέσεων. Στὴν ἐποχὴ πού μελετᾶμε ἐδῶ, ἡ φάση αὐτὴ τῆς διαλεκτικῆς πορείας εἶναι ἡ βαθμιαία ἀπελευθέρωσις τῆς Ἑλληνικῆς ψυχῆς — ἡ ἔξοδος τῆς μέσα ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς φύσης καί τοῦ ἱστορικοῦ τῆς περιγύρου στὸν ἀγέρα καί στὸ φῶς τῆς ἐλευθερίας. Τὴν ἴδια τούτῃ πορεία δέν τὴν παρακολουθοῦμε μοναχὰ μελετώντας τὴν ἱστορία τῆς πολιτείας, ἀλλὰ καί τίς ἄλλες ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς τοῦ Ἀθηναίου ὅπως π. χ. τὴν ἀγγειογραφία. Ἡ μορφή τοῦ ἀνθρώπου ἀνακύπτει ἐλεύθερη καί μόνη τῆς ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Σόλωνα καί πέρα, ὅταν ἀρχίζει νά θεμελιώνεται ἡ Ἀθηναϊκὴ δημοκρατία. Πρωτότερα ὁ ἀνθρώπος ἦ

ήταν ένα σχήμα γεωμετρικό ή περιστοιχιζότανε από στολίδια και ζωα που κι' αν ακόμα δεν τόν σκεπάζαν με τόν όγκο τους και τήν ποσοτική τους παρουσία, τόν κατεβάζαν πάντως στο επίπεδό τους. "Όπως ο άγγειογράφος έλευθερώνει βαθμιαία τόν άνθρωπο από τό σχήμα, τά στολίδια, τά δαιμονικά, τά αλλότροπα ζωα και τόν προσβάλλει ως αυτόδύναμη μορφή ίκανή να καλύψει μονάχη της τόν χώρο, έτσι και ή πολιτεία τόν έλευθερώνει βαθμιαία από τά δεσμά του γένους και της τάξης του για να τόν άφίσει να δράσει ως έλεύθερη προσωπικότητα ίκανή μονάχη της να όρίσει τόν χρόνο.

"Όταν οι Άθηναίοι πρωτοήρθαν στην Άττική, ήταν οργανωμένοι κατά γένη, ήταν μ' άλλα λόγια κομμάτι φύσης ακόμα. Τό πρώτο ζήτημα τους τό έδωσε ή ίδια ή γή της Ελλάδας, που καθώς είναι πολύμορφη και δύσκολη, τους ανάγκασε να αυτοσχεδιάζουν αδιάκοπα, να δουλεύουν πολύμορφα και να μηχανεύονται λογής-λογής τεχνάσματα, για να μπορέσουν να ζήσουν. Η δουλειά στα χτήματα δεν έφτανε, γιατί τό χώμα είναι φτενό, και άστατο τό κλίμα έπρεπε λοιπόν να έχουν και ζωα' και επειδή και τούτο δεν ήταν άρκετό, γιατί τά βοσκοτόπια είναι λίγα και μικρά, έπρεπε να μπουνε στη θάλασσα κι' ακόμη να χτίσουν τό σπίτι, να φροντίσουν για τά ρουχικά τους και να είναι πάντα έτοιμοι να φυλαχτούνε από τούς κοντινούς τούς έχθρούς.

Ζούσαν επίσης κάτω από τόν ήλιο της Άττικής. Τό φως τούτο που άπομονώνει τά πράγματα τό ένα από τό άλλο, άπομονώνει και τούς ανθρώπους' αλλά και τούς ένώνει, όπως ένώνει και τά πράγματα, τή θάλασσα, τό βουνό, τόν κάμπο, τό ποτάμι μέσα στην ίδια ρητή και όρατή περιοχή. Τούτο τους έφερε να γίνουν άτομα, που δεν ζούν όμως ξεμοναχιασμένα, αλλά συνεργάζονται τό ένα με τό άλλο και έχουν άμοιβαίο σεβασμό. Τό πνεύμα της κοινότητας άλλωστε τούς τό έδωσε ή ίδια ή γεωοικονομία της Ελλάδας προτ για να γίνει άποδοτική χρειάζεται όλων τήν δουλειά και όλων τή συνεργασία.

Κάτω και μέσα στους όρους αυτούς, τό δόγμα και ή αύθεντία δεν μπορούν να ζήσουν για καιρό. Τό "αυτός έφα"

είναι για χώρες με άπέραντες εκτάσεις, όπου οι άνθρωποι μεταβάλλονται σε μάζες και οι άρχηγοί είναι άπρόσιτες και θεόπεμπτες μορφές. Στην Άθήνα ο άρχηγός είναι και αυτός όπως οι άλλοι, κάνει τις ίδιες δουλειές, φοράει τά ίδια ρούχα, τρώει όπως αυτοί. Τόν βλέπουν, συζητάνε μαζί του, φορές-φορές τόν διαβρώνουν ή φτάνουν στο συμπέρασμα πως δεν διαβρώνεται. Για να είναι και να μένει άρχηγός, πρέπει να είναι και έξυπνος, και σοφός, και δίκαιος, και δυνατός. Καμιά άλλη μέθοδος δεν μπορεί να τόν φέρει και να τόν κρατήσει στην έξουσία. Κι αν στην αρχή είχαν για άρχηγό τους τόν φυσικό τους πατέρα κι άργότερα εκείνον που κρατούσε από μεγάλη σειρά, από τότε που ζύπνησε ο νοός, καθώς άρχισαν τά ταξίδια, οι κίνδυνοι στη θάλασσα, οι δυσκολίες του έμπορίου και καθέννας τους «πολλών ανθρώπων ειδεν άστατα και νόον έγνων» πράγμα που τού έδωσε πλούσια γνώση της ζωής, έλεύθερο βλέμμα και τή δύναμη προσωπικής ευθύνης και πρωτοβουλίας, οι δεσμοί αυτοί ήρθε ή ώρα τους να σπάσουν. Η πολιτεία πρέπει να περάσει στα χέρια όλων μαζί και ή άρχηγία στους πιο άξιους.

"Ετσι φτάσαν από τήν Άριστοκρατία στη Δημοκρατία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αι ηγαί και τά επί μέρους βοηθήματα μετά τών σχετικών παρατηρήσεων του συγγραφέως θα αναγραφούν εις τό υπό έκδοσιν έργον. Βασικά έργα δια τά εις τά δύο πρώτα κεφάλαια θυγόμενα θέματα είναι τά ακόλουθα: Zimmerli A., The greek Commonwealth, 4 έκδ. 1924 και 'Ελληνική μετάφρασις υπό Μ. Τσαμισοβ 1930. Fustel de Coulanges, La cite antique, 14 έκδ. 1893 και 'Ελληνική μετάφρασις υπό Τ. Φιλήμονος 1901. Clotz C., La cite grecque, 1928. Jardé A., La formation du peuple grec, 1923. Wilamowitz-Moellendorf, Aristoteles und Athen, 1893. Τού ίδιου, Staat und Gesellschaft der Griechen, 2 έκδ. 1920. Francois H., La polis grecque, 1907. Groiset A., Les democraties antiques, 1909. Guiraud P., La proprieté fonciere en Grèce jusqu'à la conquête romaine, 1893. Vre P. N., The origin of tyranny, 1922. Cohen R., Athènes, une democratie de sa naissance a sa mort. 1936. Jaeger W., Paideia. Die Formung des griechischen Menschen, 2 έκδ. 1930.

ΒΑΣ. Α.

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΚΕΨΙΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Υπό ALFRED ZIMMERN

(Μετάφρασις ΒΑΣ. ΛΑΟΥΡΔΑ)

(Συνέχεια έκ του προηγούμενου τεύχους και τέλος)

ΑΥΤΟ μās φέρνει σε μιάν ακόμη παρατήρηση: Στην πολιτική σκέψη τους οι Έλληνες ήταν περισσότερο ρεαλιστές, παρά ιδεαλιστές. Αυτό είναι αληθινό για όλους τούς Έλληνες συγγραφείς, ακόμη και γι' αυτούς που, όπως ο Πλάτων, βγαίνουν από τήν αγορά της Άθήνας μās ανεβάζουν σε μιάν Ουτοπία στα σύννεφα. Ήταν ρεαλιστές επειδή θεμελιωναν τις πολιτικές μελέτες τους στον κόσμο όπως είναι και στην ανθρώπινη φύση όπως είναι μάλλον παρά σε μιά προσωπική και φανταστική σύλληψη του τί πρέπει να είναι ο άνθρωπος κι' ο κόσμος. Για να τό πούμε με άλλες λέξεις, ήταν ρεαλιστές επειδή ήταν ψυχολόγοι, επειδή προσαρμόζανε στα πολιτικά προβλήματα τήν ψυχολογική μέθοδο. "Ότι αυτοί ήταν οι πρώτοι που εργάστηκαν έτσι, είναι άναμφίβολο: γιατί κανείς πριν απ' αυτούς δεν χρησιμοποίησε μιάν οποιαδήποτε μέθοδο, παρά μόνο με έναν πολύ πρωτόγονο και πρόχειρο τρόπο. Οι Έλληνες τό έκαναν τόσο τέλεια, με τέτοιαν απόλυτη και καλλιτεχνική απλότητα, ώστε αυτοί που τούς ακολούθουσαν έδέχονταν ή επέκριναν τά συμπεράσματά τους χωρίς να παρατηρούν τή βάση της μελέτης του ανθρώπου, που αποτελούσε τό θεμέλιο της και μόνο στα έντελώς πρόσφατα χρόνια, με τό έργο υπομονετικών έρευνητών, όπως ο Graham Wallas, έγινε συστηματική δουλειά και στα δύο πεδία. "Ετσι ή πολιτική και ή ψυχολογία έσιμειξαν και πάλι άλλη μιά φορά.

Μπορεί ίσως να φανεί παράξενο σ' έναν σύγχρονο άναγνώστη, αν έπωθεί πως σ' αυτή τήν πολύ ένδοξόφερουσα άποψη, ο Θουκυδίδης, ο Πλάτων και ο Άριστοτέλης είναι υγιέστεροι στη μέθοδό τους παρά όλόκληρη ή μακριά γραμμή των πολιτικών διανοητών και των πολιτικών ως της εποχής μας. "Ο άναγνώστης που άμφιβάλλει γι' αυτό, άς γυρίσει στα κείμενα: Θα βρει πως και οι τρεις συγγραφείς που άναφέρα τά δινόματά τους, προτού άρχίσουν να γράφουν, άγνωστικαν να γνωρίσουν τήν ανθρώπινη φύση. Η «Πολιτεία» άρχίζει με πολλά βιβλία ψυχολογικής άναλύσης, και

ποτέ-κάποτε, χωρίς άμφιβολία, φανταστικής στις προσβάθειές της για πρόχειρη ταξινόμηση, γεμάτης όμως από ζωή και πραγματικότητα, και όχι μόνο πραγματικότητα Έλληνική, αλλά πραγματικότητα παγκόσμια. "Ο Άριστοτέλης προτάσσει στο έργο του «τά Πολιτικά», όπου ένσωματώνει τά πορίσματα μιάς σπουδής όλου του διαθεσίμου πολιτικού και συνταγματικού υλικού της εποχής του — γιατί ένας Έλληνας μπορούσε να εργαστεί, όταν τό επέδίωκε, όπως ένας σύγχρονος Γερμανός ή Άμερικανός βιβλιογράφος — ένα βιβλίο για τά «Ήθικά» που θεωρείται ακόμη, άπόλυτα αστά, βασικό βιβλίο για τόν σύγχρονο άναγνώστη. "Όσο για τόν Θουκυδίδα, τή γνώση του ανθρώπου, καρπό μιάς υπομονετικής πείρας που έχει βαθύνει από τήν άπογοήτευση, τήν νοιώθηκε πίσω από κάθε γραμμή του βιβλίου του, καθώς διακρίνεις τά χαρακτηριστικά του αντίξειου του άπόγονου, του Βενιζέλου. "Ας γυρίσουμε τώρα στους σύγχρονους. Πού, στον Hobbes ή στον Bentham, στο Locke, στον Burke ή στον Rousseau, στους άτομιστές ή στους σοσιαλιστές, στους Έγγελιανούς ή στους άναρχικούς, που βρίαουμε, εκτός από έντελώς πρόσφατα, μιά πραγματικός πλατιά και άδέσμευτη προσπάθεια να ιδούν τόν άνθρωπο όπως είναι; Τά αυτιά μας προσβάλλονται από έναν χορό συνθημάτων βασισμένων σε κάποια αυθαίρετη και εφήμερη έκτίμηση των αντιδράσεων του ανθρώπου σε έξωτερικά γεγονότα και θεσμούς. Οι άνθρωποι συζητάνε εδώ κι εκεί αν «ή ανθρώπινη φύση μπορεί να μεταβληθεί», αν: ο άνθρωπος οδηγείται άπλως από τό άτομικό συμφέρον του ή περιμένει μόνο να άπελευθερωθεί από ταπεινές φροντίδες για να οδηγείται μόνο από τήν αγάπη προς τούς συνανθρώπους του, αν ο φόβος ή ή έλπίδα, ή συνήθεια ή ή λαχτήρια διαμορφώνουν τό φυσικό και πιο αναγκαστικό έλατήριο στη δράση. Στο μεταξύ, σε μεγάλες συζητήσεις, στις «Reflexions» του Burke όπως και στο «Κεφάλαιο» του Marx, στον Maine και στον Mill και στον Mazzini, όπως ανάμεσα στους γραφιάδες που εκλαϊκεύουν τά πορίσματά τους σε έγχειρίδια και σε φιλολογία άπανθισμάτων, ο άνθρωπος, όπως είναι, έχει χαθεί πίσω από ένα σύννεφο

δογματισμού και βερμπαλισμού. Χρειαζόμαστε την απλότητα ή τον κυνισμό των Έλλήνων για να ανακληθούμε στην πραγματικότητα.

“Ας φανταστούμε μία στιγμή τον Θουκυδίδη μπροστά στα προβλήματα του μεταπολεμικού κόσμου της εποχής μας. Δέν έχουμε παρά μόνο να διαβάσουμε την αθάνατη ανάληψη του της πολεμικής νοοτροπίας των Έλλήνων και των γεωργικών και συγκλονιστικών φαινομένων που τη συνοδεύουν, για να καταλάβουμε πώς η πρώτη του προσπάθεια θα ήταν να μας εξηγήσει στους ίδιους τους εαυτούς μας. Δέν θα μας επέτρεπε να παραδεχτούμε ναυθρά το κόψο ξεγέλασμά μας, τη δυσφορία μας για τους ξένους ή την ύπαιθρο μας για τους Ιδαιαλιστές μάρκας Wilson. Θα άνιγαγε τη δυσαρρέσκεια μας άσπλαχνα ως τις πηγές της και θα παρουσίαζε στα μάτια μας το παράξενο συνταίριασμα της λύπης και της κούρασης, της άτυπομνησίας και της άπογοήτευσης, της φιλοδοξίας και της άμηχανίας που μας κάνει αυτό που είμαστε. «Η πολεμική νοοτροπία φέρνει μαζί της πολλά και φοβερά συμπτώματα, τέτοια που συμβαίνουν και θα εξακολουθούν να συμβαίνουν όσο η ανθρώπινη φύση μένει αυτό που είναι, άν και σε μίαν άσθητότερη ή ήπιότερη μορφή, σύμφωνα με την ποικιλία των καθέκαστα περιστάσεων». Ο Θουκυδίδης θα τό έδλεπε τούτο σε όλες τις μορφές του, ήπιας ή άσθητης, άπλης ή σύνθετης, συμπαθητικές ή άποροστικές. Θα μας έδειχνε την άνωτερη και μεσαία τάξη της Άγγλιας, που έχοντας χάσει από τον κλονισμό του πολέμου την άνεση και τις χαρές της, την εύκολη και καταδεχτική βεβαιότητα, άντιμετώπιζε τώρα ένα μέλλον από άγνωστες και τρομοκρατικές ίδεες και δυνάμεις με τον κτηνώδη φορατζή που κατευθύνει το coup de grace στην άταραξία της” την έργατική τάξη που έχει κληθεί να πολεμήσει για μίαν ύπόθεση που μόλις την καταλάθει, με την έλπίδα ενός νέου κόσμου που θα τον έφερνε ή νίκη στη ζωή, παρακινημένη από τους άρχηγους του έθνους να είναι τολημηρή στην έσωτερική πολιτική της, όπως και στα χαρακάματα και που έπειτα άντιμετώπιζε έναν κόσμο έξασθενημένων άγορών και έξαντλημένων πελατών, όλη την άκαμψία των άνοικτιρμωνών νόμων της παροχής και της ζήτησης που, άκρωώς έπειδη είχε έπιθυμήσει να μην ύπάρχουν, είχε άρχισει να πιστεύει πως μπορούσαν να άγνοηθούν, ταλαντευόμενη, ανάλογα με την ήλικία, την ίδιουσγκρασία ή την πείρα, άνάμεσα στην έγκαρτέρηση και στην άνίσχυρη μανία, άνάμεσα στον άπαρχαιωμένο συνεταιρισμό και στο τελευταίο μοντέλλο του έξτρεμισμού” τη Γαλλία που προβάλλει με σπασμένα τα νεύρα ύστερα από τις ταλαιωρίες πενήντα χρόνων και από έφιάλτες πέντε ετών, ήμιθανής από τη λύπη και την άναποφασιστικότητα κι’ όμως πάρα πολύ ύπερήφανη για τη νίκη, ώστε να άναγνωρίσει την άδυναμια της, να κατάζει ύγρα, μισοπροκλητική και μισοπροσεχτική, άνάμεσα στους συμάχους της για κάποιον που νά μπορεί να καταλάβει την άνείπωτη άνάγκη της, και να λαχταράει, μ’ όλη την ένταση της συναισθηματικής της φύσης, να γίνει ίκανή να ξαναρχίσει, με άσφάλεια και με ήρεμια πνεύματος, τις τέχνες και τη δράση της κανονικής ζωής που την έκαναν να είναι — και θα είναι ξανά — ή Άθήνα του σύγχρονου κόσμου” τη Γερμανία, τραχύτερη στις ίνες της άπ’ ό,τι ο δυτικός γείτονός της, κι’ όμως τό ίδιο κλονισμένη και έξαντλημένη” μιά χώρα από πρόβατα δίχως βοσκό που όρμιάει έδω και εκεί ζητώντας μιά κατεύθυνση και μιά Weltanschauung, με τις καταπιλητικές δυνάμεις της στη βιομηχανία και στη συγκεντροτικότητα και με την πλούσια και θολή ζωή των αισθημάτων που μαραζώνουν από την έλλειψη μιάς πειθαρχημένης καθοδήγησης” τό Βέλγιο, με την άυτοπεποιθήσή του, έργατικό και άνανεωμένο” την Ιταλία που έπιτέλους ένώθηκε και που άναμετράει τη δύναμή της μπροστά στα προβλήματα της νέας εποχής στην Ιστορία της — και πίσω τον μεγάλο καινούργιο κυματοειδή κόσμο των Σλατών, από τον πειθαρχημένο ένθουσιασμό της Πράγας κάτω από τον φιλόσοφο - πρόεδρό της, ως τις άγωνίες γέννησης μιάς νέας Ρωσίας στη λαθή των άγροίκων τυράννων Ιατρών του Κρεμλίνου.

“Ενας σύγχρονος Θουκυδίδης θα έπιζητούσε να μας παρουσιάσει όλα αυτά, χωρίς να ξεχνάει και τις συντηρητικές δυνάμεις, τους θεούς της περασμένης γενεάς, τις μεγάλες Καθολικές και Διαμαρτυρομένες, Μωαμεθανικές και σοσιαλιστικές παραδόσεις, τη δύναμη των τραπεζιτών και των εμπόρων, των Πανεπιστημιών και του Τύπου, και όλες τις ποικίλες μορφές της άνηρωπότητας που έχουν παραχθεί και που φέρνουν τη σφραγίδα της δραστηριότητάς της. Και τότε, τότε μόνο, όταν θα μας έχει δείξει τί είμαστε, ό καθένας από μας στη φωλίτσα του και όλοι μας μαζί στη μικρή μας γωνία μέσα στον εύρο ναό του άνηρωπώτου γένους, όταν θα μας έχει κάνει να ίδοουμε τις μικρότητές μας

και τις όρθο”οξίες μας μπροστά σ’ ένα παγκόσμιο βάθος χρόνου και τόπου, θα έσπαζε τη σιωπή του και θα επέτρεπε στον εαυτό του να μιλήσει για φάρμακα. Γ ν ω θ ι σ α ύ τ ο ν, είναι τό πρώτο, ίσως τό μοναδικό μήνυμα του έπιστήμονος Ιστορικού στην ταραγμένη εποχή μας.

“Άλλά με ποιά δικαίωμα θα μας ρωτήσουν, σ’ αυτή την εποχή της έπιστήμης και των ειδικοτήτων, της ειδίκευσης, των Ινστιτούτων έρευνών και της όργανωμένης πνευματικής παραγωγής, μιλάει για Θουκυδίδη ως έπιστήμονα Ιστορικό; Έδω είναι ένας άνθρωπος που χωρίς πανεπιστημιακό δίπλωμα ή πανεπιστημιακή παιδεία γενικώς, ύστερα από μιά σύντομη στρατιωτική σταδιοδρομία δίχως έπιτελική μόρφωση (όπως τό έπιβεβαιώνει ή στρατηγία του) κάθεται να γράφει ένα χρονικό του πολέμου που συμμετέχε, βασίζοντας την έκθεσή του άπλως στην πείρα την δική του και στη μαρτυρία των άυτοπτών που μόρεσε να συναντήσει. Όποιοσδήποτε άρχάριος από τό Ιστορικό προσωπικό ενός σύγχρονου κολλεγίου ή Πανεπιστημίου θα μπορούσε να προφήτεψει τό αποτέλεσμα — ένας άπ’ αυτούς τους όγκώδεις τόμους, γεμάτος με λεπτομέρειες και άναμνήσεις ύστερ’ από τό γεύμα, που μέσα του ύποχονδριακό ήλικιαωμένο κύριο έχουν προσπαθήσει τόσες φορές να δικαιολογήσουν την ύπαρξή τους και να καταραστούν τό Ύπουργείο Πολέμου μπροστά σ’ ένα άδιάφορο κοινό. Πώς μπορεί να περιμένει κανείς κάτι καλύτερο από έναν άπλό στρατιώτη, έναν άξεστο πρακτικό άνθρωπο, άμόρφωτο στις τέχνες της έρευνας, στο να συλλέγει γεγονότα πάνω σε δελτία χαρτίου και να τα ταξινομεί και να τα άναταξινομεί μέχρις ότου βγει ένα συμπέρασμα, στην άναζήτηση φιλολογικών πηγών στις βιβλιοθήκες και στην καταγραφή τους σε μιά καθαρή άλφαβητική βιβλιογραφία, που δέν ξέρει καθόλου τις βοηθητικές έπιστήμες, τις έπίμοχθες βοηθητικές σπουδές που έπι τη βάση τους άνοικοδομείται ή έπιστημονική Ιστορία, και δέν ξέρει έπίσης ξένες γλώσσες, που δέν έχει διαβάσει καινωιολογία και που άγνοει άκόμη και την ύπαρξή της, που οι γεωγραφικές του σπουδές είναι περιορισμένες στα δικά του ταξίδια και στις διηγήσεις φίλων του, που τελικώς έχει την ατάθαιδα να άναμινύει στην άβηγηση του πλαστούς λόγους καταστρέφοντας έτσι κάθε πρόθεση έπιστημονικού χαρακτήρα της πραγματείας του και άποκαλύπτοντας την σαν άπλό έργο της τέχνης της φαντασίας; Μπορεί άλήθεια ν’ άμφισβητηθεί άν ένας σύγχρονος μορφωμένος βιβλιογράφος που δουλεύει σύμφωνα με την ταξινόμηση που έχει τεθεί από τό πρότυπο συνέδριο βιβλιοθηκών στην Washington, θα επέτρεπε, άν έπεφτε ή προσοχή του σ’ αυτό, έναν τόσο σκανδαλώδη συγγραφέα στα Ιστορικά του ράφια γενικώς. Θα έλεγε ίσως πως ή θέση του είναι με τους πεζογράφους - ποιητές ή πλάι στους συγγραφείς Ιστορικούς μυθιστορημάτων.

Και όμως άς ξαναγυρίσουμε στα άνοιχτα κεφάλαια του βιβλίου του Θουκυδίδη. Θα βρήτε μέσα τους πολλές από τις έπιστήμες που, γι’ αυτές έχουν γραφτεί διεξοδικές σύγχρονες πραγματείες. Άλλά θα βρήτε κάτι παραπάνω: θα τις βρήτε συγγευμένες σε μίαν ένότητα. Αυτό που άρνούνται πως ό Θουκυδίδης ήταν ένασκαινωιολόγος, που εξακολουθούν να έπιμένουν πως ό Herbert Spencer, έφευρέτης της φριχτής λέξης, βρήκε έπίσης και την έπιστήμη, άς ξαναδιαβάσουν την έκθεση του Θουκυδίδη για την εξέλιξη (γιατί αυτό που είδε και που περιέγραψε ήταν σαν μία εξέλιξη) της Έλληνικής Ιστορίας από τα πιο παλιά χρόνια ως την εποχή του. “Ας έξετάσουν, αυτοί που εκθειάζουν την άνηρωπολογία, μέσα στην διαπραγμάτευση του του μύθου και της συνήθειας και της δύναμής της — άγύμναστος καθώς ήταν σε σεμινάριο ή σε Ινστιτούτο, για να την χρησιμοποιεί ως καινωιολογική μαρτυρία. Οι γεωγράφοι που ξεχνάνε πολύ κάποτε - κάποτε πως ό άνθρωπος δέν είναι ή δημιουργία του περιβάλλοντος μόνο, άς άνανεώσουν τη σκέψη τους άνακαλώντας στη μνήμη τους αυτές τις σε γεωγραφική σκέψη λαμπρές παρεκβάσεις μέσα στις όποιες άναπτύσσει κάποια από τα χαρακτηριστικά του παλαιού Έλληνικού άποικισμού και της ίδρυσης πόλεων. Δέν είναι μόνο όρθοδοξη Ιστορία, της σχολής του Ranke, που ό Θουκυδίδης είναι ό πατέρας της και ό έμπνευστής της. Δέν ύπάρχει καμμία από τις πολλές κινήσεις που έχουν άναζητήσει να εύρύνουν τις Ιστορικές σπουδές στα νεώτερα χρόνια, από τον Buckle και τον Lerlay και τον Vidal de la Blanche ως τους σημερινούς και τους άφριανούς ψυχαναλυτές, που δέν θα βρήτε στον Θουκυδίδη κάποιαν άχτινύδοξη άρχή μέσα από τό μονοπάτι της σκέψης τους.

“Έδω θίγουμε κάτι που είναι ίσως ή σπουδαιότερη αξία των Έλλήνων πολιτικών συγγραφέων, όπως και της έλληνικής συμβολής γενικά. Είδαν όλα τα προβλήματα, Άλλά καθένας τους τό είδαν στη θέση του μέσα στο εύρο σύνολο. «Είδαν τη ζωή σταθερά και την είδαν όλόκληρη». Η γραμ-

μή του Matthew Arnold είναι αρκετά πεπατημένη, αλλά δεν μπορεί να βελτιωθεί. Για να πούμε την ίδια σκέψη με άλλες λέξεις, οι «Έλληνες ήταν από την ίδια τη φύση τους Καθολικοί, ενώ έμετε σήμερα, ειδικά στο πεδίο της πολιτικής, γλυστράμε σταθερά σ' έναν προτεσταντισμό δίχως βοήθεια. Με τον Καθολικισμό δεν έννοω τίποτα το δογματικό ή το πραγματικά γενικώς θρησκευτικό, αλλά απλώς την έξη του πνεύματος που συνίσταται στο να κοιτάζει το σύνολο πριν από τα μέρη, τοποθετώντας το γενικό συμφέρον πριν από το μερικό, γλυκαίνοντας και αρμονίζοντας τις αναπόφυγες αντιθέσεις και τους ανταγωνισμούς της ζωής με το να παραμένει σταθερά στη συνείδηση του μεγαλείου του και με το να συμφιλιώνει τα αντίθετα συμφέροντα. Καθολικός είναι ένας που το πνεύμα του — για να χρησιμοποιήσω τα λόγια του Newman, 'ένος από τους μεγαλύτερους του θρησκευτή του παρά τα σφάλματά του — «δεν μπορεί να είναι μεροληπτικό, δεν μπορεί να είναι αποκλειστικό, δεν μπορεί να είναι βίαιο, δεν μπορεί να τα χάνει, δεν μπορεί παρά να είναι υπομονετικό, συγκεντρωμένο και μεγαλόπρεπα ήρεμο, επειδή ξεχωρίζει το τέλος σε κάθε αρχή, την αρχή στο τέλος, τον νόμο σε κάθε διακοπή, το όριο σε κάθε άργιοπορία, επειδή ξέρει πάντοτε που στέκεται και πώς το μονοπάτι του κείται από το ένα σημείο σ' άλλο». Προτεσταντισμός, εξ άλλου, είναι η στάση της διαμαρτυρίας, της επανάστασης, της αγανάκτησης: το πνεύμα που έχει συνείδηση μόνον αυτού που είναι εναντίον, και είναι πολύ άδαξ ή πολύ όργιλο για να ιδεί ολόκληρο το πεδίο των προβλημάτων περιτυλιγμένο στη διαμαρτυρία του, ή για να σκεφτεί ελεύθερα σ' ένα τρίτο σχήμα. "Αν οι Έλληνες δεν μπορούν να μας προσφέρουν καμιάν άλλη υπηρεσία στις φιλονικίες μας, μπορούν τουλάχιστον να μας ανυψώσουν με το παράδειγμα της πλατιάς και άφοβης θέας τους, έξω από το ταπεινό διαμαρτυρόμενο επαναστατικό μας πνεύμα και τις άντεγκλήσεις μας και να στερεώσουν γερά τα βήματά μας στο βράχο της σταθερής καθολικής σκέψης.

"Ας πάρουμε μερικά παραδείγματα, βγαλμένα από τον Πλάτωνα, γι' αυτό που ονομάζω το καθολικό πνεύμα. "Ίσως το πιο δύσκολο και πιο άσταθες απ' όλα τα σύγχρονα προβλήματα μας είναι οι σχέσεις άνδρος και γυναίκας σε μία κοινωνία που έχει χορηγήσει ή πάει να χορηγήσει πλήρη ισότητα δικαιών και εύκαιρων χωρίς να έχει επιτόχει την ανάλογη εσωτερική επανάσταση της σκέψης και του αίσθηματος. Η ανδρική κοινωνία, με άλλα λόγια, παρά το πλήθος των επαγγελματιών, δεν έχει επιτρέψει ακόμη, πολύ λιγότερο έχει αναγνωρείσει, τη μορφωμένη γυναίκα μέσα στα πλαίσια της. "Εδώ είναι ένα πρόβλημα με πολύ απώτερες και πολύ δύσκολες περιπλοκές, που ο Πλάτων το συζήτησε περισσότερο από δυο χιλιάδες χρόνια τώρα, αλλά μ' ένα πνεύμα έντελώς διαφορετικό από πολλούς «φεμινιστές» της εποχής μας. "Οχι πώς ήταν λιγότερο «προοδευμένος» στις θεωρίες του: ήταν έτοιμος να αντιμετωπίσει όλα όσα έπρεπε να αντιμετώπιζοι και να προχωρήσει αρκετά πιο πέρα στις πολιτικές εισηγήσεις του απ' ό,τι θα μπορούσε να θεωρηθεί αξιο για τύποιμα σ' ένα σύγχρονο Άγγλικό ή Αμερικανικό περιοδικό. "Αλλά το πνεύμα του ήταν ολότελα γαλήνιο και, στην καλύτερη σημασία της λέξεως, έπιστημονικό, ώστε να μπορεί να ολοκληρώσει ως το τέλος το θέμα του, χωρίς κανένα σημάδι βιασύνης ή ψεύτικης ντροπής.

Σε ποιάν από τις σύγχρονες συζητήσεις για το επάγγελμα των γυναικών, ίδια εργασία — ίδια αμοιβή και τα όμοια — θα βρούμε το κεντρικό σημείο τόσο απλά και καθαρά διατυπωμένο, όπως στην ακόλουθη γνώμη; «"Αν βρούμε πώς είτε το ανδρικό γένος είτε το γυναικείο ξεπερνάει το άλλο σε κάποια τέχνη ή σε κάποιο επάγγελμα, θα πούμε πως αυτό το ιδιαίτερο επάγγελμα πρέπει να το παραχωρήσουμε στο ένα και όχι στο άλλο" αν όμως βρούμε πώς η διαφορά συνίσταται, απλώς σε τούτο εδώ, στο ότι δηλαδή το γυναικείο γεννεί και το ανδρικό γονιμοποιεί, δεν μπορούμε να πούμε πώς έχει αποβεί κέρως περισσότερο, κατά την άποψη που μας ενδιαφέρει, ότι η γυναίκα διαφέρει από τον άντρα, και θα εξακολουθήσουμε να έχουμε τη γνώμη πώς οι φρουροί μας και οι γυναίκες τους πρέπει να έχουν το ίδιο επάγγελμα». "Αν ολόκληρη η σύγχρονη συζήτησή μας ήταν τόσο καθαρή και εύθελα, όπως αυτή, θα είχαμε κάνει μεγαλύτερη πρόοδο σε τούτο το θέμα απ' ό,τι έχουμε κάνει σήμερα. "Η ελληνική πνευματική άκεραιότητα και καθαρότητα της σκέψης και της έκφρασης δεν είχαν περιπλακεί σε μία πυώδη και παρεμποδιστική κληρονομιά αυτού που είναι: σάπια μιας μεγάλης κίνησης που εμφανίζεται ως ποριτανισμός.

"Ας πάρουμε ένα δεύτερο παράδειγμα — την επίδραση του επαγγέλματος στον χαρακτήρα. Είναι ένα θέμα που πηγαινει ως τη ρίζα πολλών από τα κοινωνικά προβλήματα

μας, γιατί μέχρις ότου μελετήσουμε τις αντιδράσεις των διάφορων ειδών του επαγγέλματος, όχι μόνο στο σώμα αλλά και στο πνεύμα, και να τελειοποιήσουμε τις μεθόδους της επαγγελματικής καθόδηγησης, θα έχουμε άφισι ανοιχτή μιάν από τις μεγαλύτερες λεωφόρους προς τη δυστυχία. "Ο σύγχρονος έρευνητής θα βρει μιάν πολύ ενδιαφέρουσα σκιαγραφία αυτής της γραμμής της σκέψης στην «Πολιτεία» και αν εδώ, όπως στο πρόβλημα των σχέσεων άνδρος και γυναίκας, βρίσκει τα φάρμακα των Πλάτωνος κάπως δραστηρικά, και είναι διατεθειμένος να διαφωνήσει με το veto του για τους ήθοποιους και τους άκροβάτες, ως παρατηρήσει την τρομερή έκταση όπου, κατά την διάρκεια των τελευταίων γενεών, ο καταναλωτής έχει υπερεισθεί εις βάρος του παραγωγού, και ως ρωτήσει τον εαυτό του, πόσο συχνά, όταν ακολουθεί ένα music-hall σαν ένα ναρκωτικό ύστερα από μιάν παραχόδη ημέρα, ή όταν παίρνει το τηλεφώνιο ή αγοράζει ένα εισιτήριο σ' ένα ταξιδιωτικό γραφείο, προσέχει το είδος της ζωής προς την οποίαν αυτός είναι ένας συνεργός με το να καταδικάζει όσους ικανοποιούν τις ανάγκες και τις επιθυμίες του. "Ο Πλάτων πίστευε στη δύναμη της ομορφιάς και, επειδή ήταν κάτι περισσότερο από ένας απλός σύγχρονος εστέτ, δεν ήταν επιτόλαιος στην πίστη του. "Η έρε και κατανοούσε τη ζωτική σημασία του ρυθμού και της αρμονίας, της χάρις και της έλευθερίας στην εξωτερική τάξη της ζωής όπως και στην ψυχή. Και αν τυχόν βρισκόταν βυθισμένος στο κέντρο μιας από τις σύγχρονες κυμέλες μας πρόδου, θα είχε να μας κάνει μερικές έξεταστικές ερωτήσεις. Γιατί «η άπουσία της χάρις» μας λέει, «και ο κακός ρυθμός και η κακιά αρμονία αδελφώνονται με τους κακούς λόγους και την κακή φύση» και «δεν πρέπει να επιτρέψουμε στους φρουρούς μας να ανατραφούν μέσα σε εικόνες της κακίας, όπως μέσα σε ένα μολυσμένο λιβάδι και εδώ, ημέρα με την ημέρα και σιγά-σιγά να μαζεύουν έντυπώσεις από όλα όσα τους περιτριγυρίζουν, μέχρις ότου στο τέλος μαζευτεί στην ψυχή τους, δίχως να το ξέρουν, μεγάλες σωρές από κακίες». "Έχει ποτέ διαγνωσθεί καλύτερα ή πιο διαδεδομένη άρρώστια της εποχής μας; Και δεν θα φαντάζονταν πολύ μικροί οι καπιταλιστές και οι σοσιαλιστές γιατροί μας, με τα άλλως ύλικά φάρμακά τους, πλάι σ' αυτή την επίβλητική και πειστική απλότητα της έκθεσης;

Μείνουμε αρκετά στις ειδικές κατευθύνσεις όπου ο Θεουκίδης και ο Πλάτων μπορούν να μας βοηθήσουν. "Ας γυρίσουμε τώρα για λίγο στον τρίτο της μεγάλης τριάδας. "Ο Άριστοτέλης είναι αναμφίβολα ο πιο συστηματικός διαονητής από τους τρεις: Και τούτο συμβαίνει γιατί τα δυο στοιχεία που σημειώθηκαν ήδη στην ελληνική πολιτική σκέψη, το τοπικό και εφήμερο και το παγκόσμιο, είναι πιο σφιχτά συνυφασμένα και πιο περιπλεγμένα ώστε να αποχωρισθούν. "Αν και ήταν ο παιδαγωγός του Άλεξάνδρου, το πνεύμα του δεν μπορούσε να βαδίσει έξω από το πλαίσιο της πόλης-κράτους. Τα «Ήθικα» του είναι εν μέρει μία πραγματεία για την ανθρώπινη φύση, και εν μέρει ένα βιβλίο συγγενικό με τους «Χαρακτήρες» του Θεόφραστου, για τη συμπεριφορά ενός «Έλληνα πολίτη». Δεν είναι λοιπόν παράξενο πώς διαδοχικές γενεές Άγγλων φοιτητών δεν μπόρεσαν να ανταποκριθούν στο ανθρώπινο μεγαλείο ή την κοινωνική γοητεία του ήρωα του ή του πρότυπου που το περιγράφει ως «μεγαλόψυχο» ή «θεϊον άνδρα». Με τον ίδιο τρόπο τα «Πολιτικά» είναι ένα βιβλίο που χρειάζεται εμπειρο άναγνωστη, που έχει ήδη εξοικειωθεί με την ελληνική ζωή, για να μπορέσει έτσι να ξεχωρίσει το γενικό από το ειδικό και να βγάλει τα σύγχρονα, τα δικά του συμπεράσματα. "Αλλά όταν θα έχετε διαβάσει το πρώτο βιβλίο των «Πολιτικών» μ' αυτό το πνεύμα, όταν θα έχετε διαγράψει από ό,τι λέγεται για το κράτος όλα όσα ανήκουν απλώς στην πόλη, όταν θα έχετε συγχωρήσει τις τολμηρές βιολογικές, ψυχολογικές και κοινωνιολογικές γενικεύσεις («ο άνθρωπος είναι περισσότερο πολιτικό ζώο από ό,τι οι μέλισσες ή τα άλλα άγελαία ζώα», «αυτό που ανήκει από τη φύση όχι στον εαυτό του αλλά σ' έναν άλλον είναι από τη φύση δουλος», «το κράτος είναι από τη φύση καθαρά πριν από την οικογένεια και από το άτομο, έφ' όσον το όλο είναι άναγκαία πριν από το μέρος») που θεμελιώνονται, όπως δείχνουν τα παραδείγματα, στην έμβρωδη κατάσταση των έπιστημών αυτών στην εποχή του, έχετε ένα μεγάλο κατάλοιπο από πρακτική σοφία που είναι και που θα είναι πολύτιμο για τον νεότερο κόσμο.

"Ας προσέξουμε για λίγο το ένα στοιχείο σ' αυτή την κληρονομιά, γιατί τελευταία έγινε θέμα μεγάλης αντίλογας, τη γνώμη του Άριστοτέλη για το κράτος και για τη σχέση του με τους άλλους κοινωνικούς και πολιτικούς σχηματισμούς. "Όπως ελπώθηκε ήδη, η ελληνική πολιτική σκέψη είναι ανοιχτή στην έπίκριση πώς έχει παραμελήσει άπρε-

για τις απαιτήσεις του ατόμου. Ο 'Αριστοτέλης είναι λιγώτερο έκθεσιμνος σ' αυτή την κατηγορία απ' ό,τι οι μεγάλοι συνάδελφοί του: 'Επιτρέπει, αλήθεια, σε μερικά έννομηνα άτομα έναν έσωτερικό ή «θεωρητικό» βίο, όπως τον ονομάζει, άπομακρυσμένον από τις μέριμνες της «Πόλης-Κράτους» που σχεδόν θυμίζει — με μόνη τη διαφορά της εξαιρετικής πνευματικότητας — το μοναστικό ιδεώδες του Μεσαίωνα. 'Αλλά αυτό ισχύει για πολύ λίγους μόνο. Τουτό όμως ενέχει την παραδοχή πως πίσω από τον πολίτη μένει πάντα ο άνθρωπος που μπορεί σε ένδεχόμενη περίπτωση να έχει τα δικαιώματά του, γιατί «ή πολιτική έπιστήμη» όπως λέει «δέν κάνει ανθρώπους» όπως ο Θουκυδίδης έβλεπε την 'Αθήνα που έφτιασε 'Αθηναίους, «άλλά τους παίρνει από τη φύση και τους χρησιμοποιεί». Και ή δικαίωση γι' αυτή την κυριαρχία της ανθρώπινης φύσης' από τό κράτος, αυτή ή ύποταγή του ανθρώπου μπροστά σε δλόκληρη ή σε μέρος από τη φύση του, δηλώνεται καθαρά. Τουτό συμβαίνει γιατί όταν «δλόκληρωθεί ο άνθρωπος (δηλαδή όταν κυριαρχηθεί και μορφωθεί από τό κράτος) είναι τό καλύτερο από τά ζωά αλλά, όταν χωριστεί από τον νόμο και τό δίκαιο, είναι τό πιο κακό απ' όλα» ή, όπως τό διατυπώνει σε άλλο χωρίο «ο άνθρωπος που δέν συμμετέχει στο κράτος και στην πολιτική ζωή είναι ή θηρίο ή θεός» περισσότερο μάλιστα (όπως φανερώνει ή σειρά των λέξεων) τό πρώτο. Σε άλλες λέξεις, ο νόμος και τό δίκαιο δέν είναι όπως τό θεωρούσε ο Θουκυδίδης, μία έξαρση του πνεύματος στην πιο ύψηλή δύναμή του, ούτε, όπως ο Πλάτων κηρύσσει, κάποια οργανική ταύτιση ανάμεσα στην έσωτερική ζωή της ψυχής και στην έξωτερική τάξη της κοινωνίας, που είναι τό θεμέλιο και ή δικαίωση των πολιτικών υποθέσεων.

Τώρα που ή άρχή αυτή διατυπώθηκε καθαρά και που άναγνωρίστηκε, έτσι μερικά ή στο τέλος ως συνέπεια, ή άπαίτηση του ατόμου, είναι εύκολο να κατανοήσουμε την άδι-άλλακτη στάση του 'Αριστοτέλη μπροστά στις άπαιτήσεις κοινωνιών διαφορετικών από τό κράτος, ένα σημείο που δημιούργησε τώρα τελευταία πολλές αντιγνώμες. «Κάθε κράτος» έτσι αρχίζουν τά «Πολιτικά», «είναι μία κοινωνία κάποιου είδους και κάθε κοινωνία θεμελιώνεται αποθλέποντας σε κάποιο καλό... 'Αλλά άν όλες οι κοινωνίες αποθλέπουν σε κάποιο άγαθό, τό κράτος, ή ή πολιτική κοινωνία, που είναι ή ύψηλότερη απ' όλες και που περιέχει όλες τις άλλες, τείνει, και σε μεγαλύτερο βαθμό απ' ό,τι οποιαδήποτε άλλη, στο πιο ύψηλό άγαθό». Με άλλες λέξεις, σε περιπτώσεις σύγκρουσης ύποταξης ανάμεσα στο κράτος ή την πολιτική κοινωνία και σε ομάδα κάποιων άλλης μορφής, είτε είναι 'Εκκλησία, είτε 'Εργατική 'Ενώση, είτε επαγγελματική, είτε άνθρωπιστική όργάνωση, ή άπαίτηση του κράτους πρέπει να προηγηθεί.

Η θεωρία αυτή έχει δεχτεί πολλές επιθέσεις, γιατί περιλαμβάνει έναν άδικαιολόγητο «κρατικό άπολυταρχισμό», μίαν άρνηση της «προσωπικότητας» σε λιγώτερο άξιες ομάδες, 'Ο κ. Figgis σε μία σειρά πολυσήμαντων άν και όχι πειστικών δοκιμών, άναθυμάται για τό θέμα τουτό τις θεωρίες των 'Ιησουϊτών και άλλων άντι-κρατικών μειονοτήτων και Διαμαρτυρομένων άναδυαυαυοντάς τις από τις θεωρίες των Non Conformist και της Trade Union ή τις ροπές της έποχής μας: και μία δλόκληρη σχολή από νέους «προοδευτικούς» διανοούμενους έχει την τόλμη να τον άκόλουθει. Η έπίθεση έν τούτους κατά της κρατικής έξουσίας έχει σταματήσει κάτω από την πίεση των γεγονότων. 'Όσο κι άν μπορεί να φανεί παράξενο σε μίαν έποχή αίρετισμού και έπαναστατικής σκέψης, ο πόλεμος άποκάλυψε την αλήθεια ότι ή μάζα των ανθρώπων, τώρα όπως και στην αρχαία 'Ελλάδα, σε ώρες άνάγκης άπαντά στο κάλεσμα της πολιτικής της ιδιότητας' αποκάλυψε ότι όταν τό κράτος παρουσιάζεται και καλεί κάθε έναν και όλους στα όπλα, εκεί όπου οι άνθρωποι καταφεύγουν δέν είναι αυτό ή εκείνο τό μικρό αντίσκηνο, αλλά τό προστατευτικό καταφύγιο της πλατειάς και πιο άληθινά αντιπροσωπευτικής κρατικής όργάνωσης' ότι οι αίρέσεις και οι συγκεντρώσεις που έχουν θρέψει τον ένθουσιασμό και έχουν παράσχει ή δραστηριότητα στις ώρες της άνεσης, δέν μπορούν να προστατεύουν τη γοητεία τους, όταν κινδυνεύει δλόκληρο τό οικοδόμημα της κοινωνίας μας. 'Εκτός από εκείνους που άρνούνται την ύποταγή για άληθινούς λόγους συνείδησης και έκτός από τό εκαταφρόνητο ύπόλοιπο όσων ντροπιάζουν μία παρόμοια πεποίθηση, ο αριθμός των 'Αγγλων που ύποτάσσονται άληθινά σε κάποιον άλλο πολιτικό ή κοινωνικό σχηματισμό, πριν να ύπακούσουν στο κράτος, είναι καταπληκτικά μικρός. Τόσο λιγοστές είναι οι θεμελιακές πεποιθήσεις ή οι ύπαγορεύσεις ένός «κοινού αίσθηματος» (common sense) που δέν άναυαίεται και που έχει περιβληθεί έντεχνα σ' αυτή τη χώρα από καλοφροντισμένες θεωρίες και έπιχειρήματα.

Αυτό όμως που ονομάζουμε «άπόψεις του κοινού αίσθη-

ματος» μπορεί και πρέπει να άναλυθεί. Γιατί ο λόγος που, όπως ο 'Αριστοτέλης ήξερε, κάνει τους ανθρώπους να προτιμάνε τό κράτος από άλλες μικρότερες κοινωνίες, είναι πολύ ύγιης και πρακτικός. Είναι γιατί τό κράτος τους αφήνει πιο έλεύθερους. Αυτοί που μιλάνε για κρατικό άπολυταρχισμό άγνωσούν την άπλη άλήθεια πως δέν ύπάρχει τυραννία όμοια με την τυραννία του γείτονα. 'Όσο μικρότερη είναι ή ομάδα, τόσο είναι μεγαλύτερη ή κυριαρχία της πάνω στη ζωή και στη δράση μας. Οι ομάδες και οι μικρότερες σθένεις είναι πολύ άναγκαίες και άληθινά έπιθυμητές στη σύγχρονη εύρεια κλιμακας κοινωνία μας' αλλά έκθέτουν τους ανθρώπους, και ειδικά τους άσουλους και τους άστοχαστους, σε κίνδυνους πολύ μεγαλύτερους από ό,τι ή εύρεια ιδιότητα τους ως πολιτών. 'Ο σύγχρονος κόσμος είναι γεμάτος από ανθρώπους που έχουν προδώσει την ψυχική τους άκεραιότητα για να διατηρήσουν την ένότητα του κόμματος ή την άδιάσπαστη παράδοση της όργάνωσης ή των συμφερόντων της έταιρείας ή την ύπαρξη του επαγγέλματος. 'Αν μπορούσαν να άποκαλυφθούν τά μυστικά όλων των καρδιών, πόσοι ύψηλοι άξιωματούχοι και τιτλούχοι στην 'Εκκλησία και στο Κόμμα, στις έμπορικές και στις εργοδοτικές έταιρείες θα άνακαλύπτονταν να σκέπτονται και να λένε στις ιδιωτικές τους συντροφίες εκείνα που οι μικρότερες ομάδες τους άπαγορεύουν να παρουσιάζουν στο κοινό των συντρόφων τους. Τό κράτος στο εύρύ πεδίο του μπορεί κάποτε — κάποτε να έπιτρέπει φοβερά σφάλματα ή και άμαρτήματα' αλλά στο τέλος, αυτή την έποχή της κυβέρνησης εύρεια κλιμακας, δέν έκθέτει τους πολίτες του στις καθημερινές άπάτες και τις ύποκρισίες, όταν ύπουλα έμπόδια των τροχών της προόδου με την άμμο των εύτελων προσωπικών σκέψεων, που φαίνονται άναπόφυγες στη ζωή των μικρών ομάδων άνδρών και γυναικών. 'Ιδωμένο σ' αυτό τό φως, τό κράτος παρουσιάζεται ως ο φρουρός όχι άπλως του δικαίου, αλλά της έλευθερίας, μιας έσωτερικής έλευθερίας της ψυχής και του πνεύματος, που τόσο συχνά βρίσκονται με την επαγγελματική και συνδικαλιστική δραστηριότητα του νοϋ σε φλογερή άν και άνομολόγητη αντίθεση. 'Αν όλα τούτα δέν ήταν ορατά στον 'Αριστοτέλη, όταν έγραφε την άθάνατη εισαγωγική παράγραφο των «Πολιτικών» του άνήκει πάντως ή τιμή πως θεμελίωσε τη διδασκαλία του για την κρατική έξουσία πάνω σε μία τόσο στέρεη βάση, ώστε περισσότερο από είκοσι αιώνες συζήτησης, από τους Στωϊκούς και τους Κυνικούς, μέσα από τον Άδγουστινο και τον Dante ως τον Rousseau και τον Lenin να μην μπορούν να την κλονίσουν. Παρά την 'Εκκλησία και τά Σοβιέτ, όπως και παρά τον σοφό, τον έρημίτη και τον άναρχικό, τό κράτος έμεινε στη θέση του σε όλο τον πολιτισμένο κόσμο' και ή τελευταία ιδεαλιστική κατασκευή της Γενεύης, άν και έχει λαθεμένο όνομα, είναι κι αυτή μία κοινωνία τέτοιων κρατών, με πολύ εύρύτερες βέβαια άναλογίες, του ίδιου όμως είδους και της ίδιας σύνθεσης όπως εκείνα που οι 'Ελληνες φιλόσοφοι τά όριζαν ως τό άληθινό αντίκειμενο της πολιτειολογίας και ως τον νέο άποτελεσματικό και μόνιμο τρόπο για να έξασφαλιστεί μία καλή ζωή στον πολιτισμένο κόσμο.

Ποιές είναι οι κύριες και οι πιο μόνιμες σκέψεις που μάς κληροδοήσανε οι 'Ελληνες πολιτικοί συγγραφείς; Είναι άσφαλώς δύο είδων, πρώτα σχετικά με τό ύλικό της πολιτικής και έπειτα σχετικά με τους άνδρες και τις γυναίκες της έποχής μας που λέγονται πολίτες. Οι δημόσιες υποθέσεις, πολύ μακριά από τό να είναι μία όχληρή προκατάληψη ή μία «παλιοδουλειά», αισθανόμαστε πως είναι από τό πιο μεγάλα μόνια ενδιαφέροντα της ανθρωπότητας. 'Αν δέν ήταν πολύ ταπεινές' ή πολύ έξευτελιστικές για μεγάλους καλλιτέχνες όπως ο Θουκυδίδης ή ο Πλάτων, δέν πρέπει να φοβόμαστε πως θα είναι πολύ ταπεινές ή έξευτελιστικές για μάς. Και άν δέν έχουν γίνει αντίκειμενο μελέτης μας, δέν πρέπει να μη γίνον με τό να τυλιχθούν σε σύννεφα ρητορικής ή στα ύφάλια της συναισθηματικότητας. Οι 'Ελληνες θά μάς διδάξουν, μία για πάντα, πως οι κοινές υποθέσεις των ανθρώπων είναι ύλικό για να σκέπτεται κανείς όπως και για να αισθάνεται. Αυτό που χωρίζει ό,τι ονομάζουμε έναν «καλό» πολιτικό και έναν πολίτη «με πνεύμα κοινοτικό» από τους λιγώτερο άληθινά πολιτικούς έταίρους τους, δέν είναι πως αυτοί έχουν θερμότερα αισθήματα — όπως ύπάρχουν πολλοί συναισθηματικοί τύποι και καλοί σύζυγοι ανάμεσα στα «άνδράποδα της πολιτικής» έτσι ύπάρχουν και ανάμεσα στους έκλεκτους'—άλλά τό γεγονός πως με μίαν εύτολμη χρήση των συγγενικών δυνάμεων του νοϋ και της φαντασίας έχουν γίνει ίκανοί να άνωμαυουν τά αισθήματά τους σ' ένα ύψηλότερο επίπεδο και να άντιμετωπίζουν μεγαλύτερα θέματα με ένα μυαλό ταιριασμένο, όχι με τό ύποκειμενικό κάλεσμα της καρδιάς και του σπιτιού, αλλά με τη μεγαλύτερη και πιο δύσκολη μουσική της ανθρωπότη-

τας. Οι ψυχολόγοι μας διδάσκουν, στην άτομική ζωή, πώς μπορούμε να «απελευθερώσουμε» τις συγκινήσεις μας — όταν η ζωή δεν επιτρέπει διέξοδο στην επιθυμία μας — ανεξάρτητα τις σε έναν ύψηλοτατο και πίο κεκαθαρμένο βαθμό αίσθηματός και δράσης. "Όπως μπορούμε να απελευθερώσουμε την άτομική μας αγάπη, έτσι μπορούμε να απελευθερώσουμε την αγάπη μας για την πατρίδα, όχι κολοβώνοντας ή αρνούμενοι τόν πατριωτισμό μας, αλλά χωρίζοντας και διανέμοντάς τον. Πρέπει να μάθουμε να εξασφαλίζουμε για τó αίμα μας και για τó έθνος μας αυτό τó πολύτιμο μέρος τού χαρισμάτος μας τής ύπηρεσίας πού, άκριβώς επειδή είναι έσωτερικό και οικογενειακό, δεν μπορεί να προσφερθεί άμεσα στην ανθρωπότητα, πρέπει όμως επίσης να μάθουμε τó πίο δύσκολο μάθημα τής μεταφοράς στη διεθνή σκηνή, στόν στίβο όπου άνθρωποι, επειδή είναι άνθρωποι, εργάζονται σε κοινά καθήκοντα και ζητούν ένα μεγαλύτερο κοινό μέτρο συνεργασίας, όλων αυτών των συμφερόντων και των πεποιθήσεων πού άκίνδυνα και δίκαια άνήκουν έδω. Αυτή είναι η απαίτηση και προσαγή τού σύγχρονου Καίσαρα, είτε οι χαριστές πρωτεύουσές του παραμένουν, όπως συμβαίνει έως τώρα, στο Λονδίνο, στο Παρίσι, στην Ουάσιγκτων και στα άλλα κέντρα τής κρατικής έξουσίας, είτε η ανθρωπότητα μπορεί να άνωσθεθεί, άν όχι στην εποχή μας, στο έπίπεδο μίας μόνης έξουσίας. Την προσαγή τούτη θά την παραμείψουμε εις βάρος μας. Γιατί άν δεν άποδώσουμε στόν Καίσαρα αυτό πού τού άνήκει προσωπικά, άν δεν άποδιώξουμε τούς παράλογους και διασπαστικούς έθνικισμούς μας, τά εθνογενικά μας αίσθήματα δεν θά μας χρησιμεύσουν καθόλου και, στόν έμφύλιο πόλεμο των άγγέλων — πατριωτισμός έναντιον πατριωτισμού — ό Μαμμωνάς και ό Βεελζεβούλ θά γίνουν τελικά οι κυρίαρχοι. Σε τούτη τήν εποχή τής οργανώσης ευρείας κλίμακας και των μαμούθ συνδικάτων, χρειάζεται ένας Καίσαρ, μιά πολυεθνική κυβέρνηση για να πειθαρχήσει ένα γιγαντιαίο Ιαπ. "ν ή χώρα τού Washington και τού Lincoln είχε διασπασθεί σε χωριστές κυβερνήσεις άντι να συγκεντρωθεί μέσα σε μιά και μόνο περιοχή των Ένωμ. Πολιτειών, τά ίδιότητα συμφέροντα θά τά είχε αναλάβει και θά τά έβλεπε κάθε μιά κυβέρνηση ξεχωριστά — και ή έλευθερία θά είχε χαθεί από τή χώρα, εκτός άν πραγματικά σε κάποια σύγκρουση τού διαβόλου με τόν διάβολο, τής τράπεζας και των σιδηροδρόμων έναντιον τού πετρελαίου και τής έυλείας, οι άγγελοι κρουφταίνανε για άλλη μιά φορά στις περιοχές τους. "Ο ίδιος τρόπος σκέψης ταιριάζει στις μικρές κυβερνήσεις στις άλλες ήπειρους τής εποχής μας. "Ο τοπικός πατριωτισμός δεν είναι τίποτε άλλο από έναν νεαρό Δαβίδ μπροστά στόν Γολιάθ τής σύγχρονης έμποροκρατίας. "Όλο και περισσότερο οι άνθρωποι θά αναγκάζονται, άν όχι από τή λογική, τουλάχιστον από μόχθους και πόνους, να μαθαίνουν τó μάθημα εκείνου πού θεωρείται τώρα λαθεμένα ως Ιμπεριαλισμός, μέχρις ότου πιάσουν τούς έαυτούς τους να φωνάζουν, μαζί με τόν άπόστολο των ειδωλολατρών, πού έκανε τόν πόλεμο τού ένάντια στόν έθνικισμό: «Προσφεύγω στόν Καίσαρα».

"Αλλά οι Έλληνες έχουν ένα μεγάλο μήνυμα για μάς, όχι μόνο σχετικά με τó ύλικό τής πολιτικής μας, αλλά και σχετικά με τούς ίδιους τούς έαυτούς μας. Πώς μπορούμε να βοηθήσουμε την ανθρωπότητα να λύσει τούτα τά προβλήματα των κοινών της υποθέσεων; "Η εποχή των ούτοπικών όνειρων πέρασε. Ξέρουμε σήμερα πώς ή σύγχρονη επίσημη εξερεύνηση έλα τά μέρη τού κόσμου και πώς ή κοινωνική σωτηρία δεν μπορεί να βρεθεί, όπως φαντάζονταν οι πρώτοι σοσιαλιστές, με τήν φυγή από τις συνθήκες των ανθρώπων και με τήν ίδρυση κάποιας πρότυπης πολιτείας σε μιάν έρημιά. Τή συμβολή μας πρέπει να την κάνουμε έδω και τώρα, στόν τραχύ κόσμο όπου μάς έφερε ή μοίρα. "Αν δεν μπορούμε να έλπίζουμε πώς θά τόν μετατρέψουμε σε Ουτοπία, ως τόν κάνουν τουλάχιστον να μοιάζει όσο μπορούμε πίο πολύ με Ουτοπία. Αυτό, πάνω άπ' όλα, είναι τó μήνυμα τού Πλάτωνος άκόμη και στο πίο Ιδεαλιστικό και πίο φανταστικό άπ' όλα τά βιβλία του. Τό περίφημο χωρίο άξίζει να τó αναφέρουμε επί λέξει:

«Νομίζεις λοιπόν πώς ό,τι λέμε είναι λιγώτερο σωστό, άν δεν μπορούμε να αποδείξουμε ότι είναι δυνατόν να ίδρυθεί μιά πολιτεία τού είδους πού περιγράψαμε; — "Ασφαλώς όχι, είπε... Μή με αναγκάζεις λοιπόν να δείξω πώς αυτά πού περιγράψαμε με τόν λόγο πρέπει να γίνουν' έντελώς όμοια και στην πραγματικότητα. "Αλλά άν μπορούμε να βρούμε με ποιο τρόπο μπορεί να οργανωθεί μιά πολιτεία όσο τó δυνατόν πλησιέστερα στην περιγραφή μας, τότε πρέπει να πούμε πώς έχουμε βρει ό,τι μπορούμε να πραγματοποιήσουν αυτά πού προστάζεις εσύ. Δεν θά είσαι εύχαριστημένος μ' αυτό; "Έγώ τουλάχιστον θά είμαι. — Καί έγώ, είπε. — "Υστερα από αυτά, όπως φαίνεται, ως προσπαθώσουμε να βρούμε... ποιά είναι ή μικρότερη άλλαγή πού θά

έφερε μια πολιτεία σ' αυτή τήν μορφή πολιτεύματος... — Βέβαια, είπε. — Καλά, υπάρχει μιά άλλαγή, είπα, πού νομίζω πώς, άν γίνει, μπορούμε να αποδείξουμε πώς θά πραγματοποιηθεί ή μεταβολή. "Η άλλαγή αυτή δεν είναι βέβαια ούτε μικρή, ούτε εύκολη, είναι όμως δυνατή. — Πού είναι αυτή; είπε. — "Τώρα, είπα, βρίσκομαι πάνω σ' αυτό πού τó παρομοιάζαμε με τó πίο μεγάλο κύμα. Θά είπωθεί όμως, έστω κι άν πρόκειται να με σκεπάσει με περιγέλιο και ντροπή... Πρόσχε αυτό πού πρόκειται να πώ. — Λέγε, είπε. — "Αν, είπα, οι φιλόσοφοι δεν γίνουν βασιλιάδες στις πολιτείες ή άν αυτοί πού λέγονται τώρα βασιλιάδες και έξουσιαστές δεν φιλοσοφήσουν άγνά και σοβαρά και δεν συμπέσουν και τά δυο στο ίδιο πρόσωπο, ή πολιτική δύναμη και ή φιλοσοφία, και άν δεν άπομακρυνθούν βίαια οι πολυάριθμοι εκείνοι πού πηγαινούν τώρα σε καθένα χωριστά, δεν θά σταματήσουν. αγαπητέ μου Γλαύκων, οι συμφορές στις πολιτείες, πιστεύω μάλιστα ούτε στην ανθρωπότητα, ούτε και τó πολιτεύμα αυτό, πού περιγράψαμε τώρα με τόν λόγο, θά αναπτυχθεί όσο είναι βολετό, και θά ιδεί τού ήλιου τó φός. Αυτό είναι εκείνο πού τóσον καιρό τώρα με έκανε να δυσκολεύομαι να μιλήσω. Ξέρω πόσο παράδοξα θά ήχησει. Γιατί είναι δύσκολο να καταλάβει κανείς πώς με κανέναν άλλο τρόπο δεν θά μπορούσε να εύτυχήσει, ούτε στη δημόσια, ούτε στην ιδιωτική του ζωή».

"Ετσι μιλάει ό αρχαίος φιλόσοφος. Τά λόγια του πότε-πότε έρμηνεύονται σαν ένα κάλεσμα σε κάποια φιλοσοφική μεγαλοφυΐα να πάρει τó χρέος τής κυβέρνησης από τά πολυ άσθενικά μας χέρια. Δεν είναι όμως αυτό τó μήνυμά του για μάς. "Η εποχή, πού ύπήρχε δυνατότητα «φιλοσόφων-ηγεμόνων», πέρασε για πάντα. Σε μάς τά λόγια τού Πλάτωνος είναι μιά κλήση να γίνουμε, κάθε ένας και όλοι μας, στη δική μας τή σφαίρα, έραστές τής σοφίας σύμφωνα με τó μέτρο τής Ικανότητάς μας. "Αν έβελουμε να καλύτερέσουμε τόν κόσμο γύρω από μάς — και είναι βέβαιο πώς χρειάζεται να καλύτερέσει — τó πρώτο μας χρέος είναι να άποφεύγουμε τήν ψευτιά και να ακολουθήσουμε τήν αλήθεια στη ζωή μας, στις σκέψεις μας, στις πράξεις μας. Οι επαναστάσεις δεν ξεσπάνε από τά έξω πρós τά μέσα, αλλά από τά μέσα πρós τά έξω. Καί συχνά, όταν ό έξωτερικός κόσμος φαίνεται ξερός και θλιβερός, όταν ή φιλαυτία και ή έλλειψη εύθύνης θρονιάζονται στις έδρες τής έξουσίας τού κόσμου, ή δύναμη τής αλήθειας γίνεται πίο δραστήρια μέσα στη σιωπηλή περιοχή τής ψυχής, δυναμώνοντας τήν για να μπορείς άλλη μιά φορά να βγει από εκεί και να επιβάλλει τήν ακατανίκητη θέληση τού ανθρώπου για τάξη, δικαιοσύνη και έλευθερία πάνω στο ύλικό πού διαμορφώνει τó σύνολο των κοινών προβλημάτων των ανθρώπων σε τούτη τή μικρή μας σφαίρα.

Ληφθέντα βιβλία.

Δ. Κ. ΣΒΟΛΟΠΟΥΛΟΥ: "Ο πόλεμος των Έλλήνων τού 1940 — 41 (Ήμέρα με τήν ήμέρα). Τόμος Β': "Η Γερμανική εισβολή. "Αθήνα 1945. Τόποις «Πυρσός».

Είς τόν δεύτερον τούτον τόμον τού έθνικου αυτού έργου, απαραίτητο δοκουμέντο διά κάθε Έλληνα, εκτίθεται παρά τού διακεκριμένου δημοσιογράφου και τότε μένουντ'ό τής κρατικής ραδιοφωνίας τó δεύτερον μέρος τής "Ελληνικής έποποιίας, τó δεύτερον «σχί», ό πόλεμος κατά των Γερμανών. "Ο τόμος περιλαμβάνει στρατιωτικά άνακοινωθέντα, σημειώσεις, σχόλια έφημερίδων, έπίσημα έγγραφα και πών ό,τι χρησιμεύει εις τó να δώσει συνταγήν εικόνα τής περιόδου εκείνης τού έλληνισμού, εις τόν τρόπον ώστε τó βιβλίον αυτό ν' άποβαίνη έθνικόν δοκουμέντον, πού δεν πρέπει να λείπει από τήν βιβλιοθήκην ούδενός "Ελληνος.

Δ. Κ. ΣΦΑΕΛΛΟΥ: "Ελληνική μεταπολεμική άνασυγκρότηση. 1944.— Ζ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ: Πέρ' άπ' τόν παράδεισο τής κοινότητος. 1945.— Κ. Γ. ΚΑΛΑΝΤΖΟΠΟΥΛΟΥ: Κατηγορώ τή Διοίκηση τού ΙΚΑ, 1944.— «ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ Σ ΟΜΑΔΑ Σ»: Οι έθνικές μας διεκδικήσεις, 1944.— Γ. Δ. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ: Η νομιμότης των «κυβερνήσεων άπελευθερώσεως» και οι συνταγματικές δεσμεύσεις των. ("Ανατύπωση εκ τής «Εφημ. και "Αλλοδ. Νομ.», 1945.— ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ: "Ιδέες για τήν πολιτική κατανόηση τής εποχής μας. ("Έρευνα των ζωντανών προβλημάτων τής με άφορμή κριτική των «Πολιτικών Θεμάτων» τού Γεωργίου Παπανδρέου). 1945.— Π. ΠΕΡΔΙΚΑ: "Ο άστικός Κώδις ως νομικόν και πολιτικόν πρόβλημα έναντι τού Ισχύοντος δικαίου, 1945.— "Ανω νόμου: "Ο πυρήν τού άτόμου ανεξάντλητος πηγή ένεργειας. ("Εκδόσεις "Ινστιτούτου Χημείας και Γεωργίας «Νικόλαος Κανελλόπουλος»). "Αθήνα, 1945.— ΣΠ. Ν. ΛΙΖΑΡΔΟΥ: "Ιστορικόν και ανέπειαι τής άπεργίας τής 1ης "Οκτωβρίου 1943. 1945.— ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ: "Η έθνικοποίηση των επιχειρήσεων κοινής όφελειας. ("Ομιλία εν τή "Αν. Σχ. Οικ. και Έμπορ. Έπιστ., τή 25 "Ιουνίου 1944). 1944.— ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ: Τό έγκλημά μου και ή τιμωρία μου, 1945.— «ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ».

Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΜΑΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Υπό Ι. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΕΛΛΑΣ είναι ο τόπος όπου ο πόλεμος και τὰ προβλήματά του έλαβαν δξύτατη ένταση. Η πρώτη πράξη του δράματος είναι ότι οί "Έλληνες ώρμησαν ώς ένας άνθρωπος στην πυρά της θυσίας, όταν ή βία και ή βαρβαρότητα άπειλησαν την έλευθερία τους. Καί ένίκησαν οί "Έλληνες ώς λαός πρώτοι την αυτοκρατορία των μελανοχιτώνων, τὸ φασισμό. Η δεύτερη πράξη τοῦ δράματος είναι ότι δλα τὰ χρόνια της κατοχής δλόκληρο τὸ έθνος έφανέρωσε μαχητικότητα και ήθική αντίσταση πρώτης όλκης. "Όταν με τὸν καιρό έληθ εις φώς τὸ ήθικό μεγαλειό του έλληνικού λαοῦ κατά την κατοχή — πού τὸ αμαύρωσαν έντεχνα ώρισμένα κόμματα με συμπλέγματα τοῦ αλφαθήτου, τότε θά άπορήσουν πολλοί γιά τις ανεξάντλητες βιολογικές και ήθικές δυνάμεις τοῦ λαοῦ — και ίδίως τὸν χωρικόν μας. Η τρίτη πράξη τοῦ δράματος είναι ότι έπάνω σιὸ στενό χώρο της Ελλάδος δέν έπολέμησαν μόνον οί "Έλληνες αλλά διασταυρώησαν και τὰ συμφέροντα των μεγάλων δυνάμεων και έξακολοθοῦν νά διασταυρώνονται. Καί είμαστε τώρα μέσα στην τρίτη πράξη τοῦ δράματος.

Καί δέν είναι μόνον ή γεωγραφική θέσις της Ελλάδος, αλλά είναι και τὸ πνεῦμα τοῦ τόπου εκείνου πού έδωκε ακόμη μεγαλύτερη ένταση σ' όλα τὰ προβλήματά τοῦ πολέμου. Τὸ πνεῦμα τοῦ τόπου αὐτοῦ είναι ή έλευθερία. Αὐτή είναι πού έκαψε έδῶ στην "Ελλάδα τὸ φασισμό, τὸν εγύμνωσε και άποκάλυψε στην ανθρωπότητα δλο τὸ ψεῦδος και δλη του την κουφότητα. Τὸ ίδιο πνεῦμα τοῦ τόπου είναι πού έκαψε έπειτα την «ιδεολογία» τοῦ κομμουνισμού. Στην αρχή τοῦ πολέμου εκάηκεν έδῶ στην "Ελλάδα ὁ φασισμός, εις τὸ τέλος τοῦ πολέμου εκάηκεν ὁ κομμουνισμός. Καί ή μία θεωρία και ή άλλη, και τὸ ένα δόγμα και τὸ άλλο έμέτρησαν τὸ ανάστημά τους έδῶ έπάνω στοῦς βράχους της "Ελλάδας. Καί ή ολιγάνθρωπη χώρα έδωκεν πολύ αίμα γιά νά κρατήσει την έλευθερία της και άπέναντι της μίας και άπέναντι της άλλης «ιδεολογίας». Δέν έμεινε λοιπὸν πρόβλημα πού νά μὴν προσλάβη έδῶ δξύτατη μορφή. Καί όλα έγιναν με την δοκιμασία τοῦ πυρός. "Άλλοι λαοί αντιπαρήθαν με δολιότητα τὰ προβλήματά και τὰ χρέη της εποχής. "Άλλοι κατεπρόδωσαν και κατέσφαξαν τοὺς γείτονές τους. "Άλλοι τέλος γιά νά έξοντώσουν τοὺς γείτονές τους έφόρεσαν πρώτα τὸ ένδυμα τοῦ φασισμού, έγιναν έγκληματικά όργανα τοῦ άξονος, και φοροῦν τώρα τὸ ένδυμα τοῦ κομμουνισμού δίχως ίχνος πολιτικής έντροπής.

Η ανάγκη όμως νά κριθοῦν και οί μικροί λαοί με τὰ μέτρα πού θά κριθοῦν οί μεγάλοι είναι άμετάτρεπτη. Κι' αν δέν γίνη ή κρίση αὐτή με τὰ ίδια μέτρα δέν θεμελιώνεται δικαιοσύνη επί της γής. Είναι ανάγκη πολιτική. Γιά την ήθική δέν όμιλοῦμε καθόλου. Καί όμως ή αρχή ότι τὰ μικρά έθνη δέν πρόκειται νά κριθοῦν ὅπως τὰ μεγάλα, καθώς και ή αρχή ότι τὰ μικρά κράτη, και όταν ακόμα δικαιώσουν την ύπαρξή τους εις τὸν άγώνα της έλευθερίας, δέν μποροῦν νά συνομιλοῦν Ισοτιμία με τὰ μεγάλα, φαίνεται ὄχι μόνον νά διατηρηται και σήμερα αλλά και νά εκφράζεται στην πράξη ὁλοένα και πιὸ έντονα. Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι τὰ λεγόμενα πρώτοπόρα έθνη, τὰ επαναστατικά, εκφράζουν έντονότερα την αρχή τούτη. Αὐτὰ δέχονται μεγαλύτερη αντίδραση εναντιον της Ισοτιμίας τὸν μικρῶν έθνῶν με τὰ μεγάλα. "Ενα μικρό έθνος πού αγωνίσθηκε τὸν άγώνα της έλευθερίας δέν έχει τίποτε άλλο ν' αντιτάξει άπέναντι σ' αὐτήν την αρχή παρά την πολιτική και διπλωματική του δραστηριότητα. Αὐτός είναι ένας πρόθετος λόγος πού πρέπει ν' αναπτύξωμεν δλη μας την πολιτική δραστηριότητα πρὸς τὰ έξω τόσο ώστε νά δώσωμε παγκόσμιο ένδιαφέρον στην ύπόθεσή μας. Με την πολιτική πειθῶ ή "Ελλάς θά αγωνισθῆ τώρα γιά τὰ δικάιά της, γιά τὴ θέση της μέσα στη σημερινή πολιτική πραγματικότητα τοῦ κόσμου. "Όσο δυσκολότερο, ὅσο τραχύτερο κι' αν έγινε

με τὸν πόλεμο αὐτόν νά ζητήη ένας μικρός λαός τὰ δικάιά του, ὅσο κι' αν άλλαξαν τὰ ήθη της πολιτικής, τὸ έθνος πρέπει ν' αγωνισθῆ τὸν άγώνα της έξωτερικής του πολιτικής με ὅλες του τίς δυνάμεις. Η έξωτερική πολιτική είναι άλλως τε ὁ άξων περιτροπής ὄλων τὸν ζητημάτων της ζωής μας. Καί είναι διαστροφή ή μυωπία νά προτάσσωμε άλλα ζητήματα.

Πάντοτε και περισσότερο σήμερα, ὁπότε τὰ μεγάλα έθνη άπλώνουν φανερά την έπιρροή τους έπάνω στα μικρά, ή ευαισθησία της έξωτερικής πολιτικής είναι έξαιρετική. "Επιβάλλεται δλη ή πολιτική νοημοσύνη τοῦ έθνους νά είναι σήμερα άγρυπνη και σε άκατάπαυτη ένέργεια. Σε καμιά άλλη εποχή ή ένταση των προβλημάτων της έξωτερικής πολιτικής δέν ήταν τόσο μεγάλη και ποτέ άλλοτε τὰ διπλωματικά ήθη δέν είχαν τόσο γυμνότητα δσην έχουν σήμερα. Είναι ή εποχή των γυμνῶν συμφερόντων. "Αν λοιπὸν δέν μπορέσωμε νά ενεργήσωμε και νά πράξωμε ὅπως τὸ ζητάει ή πραγματική ανάγκη της ζωής μας, αν δέν αναπτύξωμε δλη την πολιτική και πνευματική δραστηριότητά μας, τότε υπάρχει ὁ κίνδυνος νά συνθλιθώμε κάτω από τὰ συμφέροντα των μεγάλων. Κανένα «ιδεολογικό» πρόσχημα και κανένα κοσμοθεωρητικό σύνθημα δέν πρέπει νά μας ξεγελάη γιά νά μὴν ιδοῦμε ότι κάτω άπ' αὐτὸ κρύβεται ένας άσυγκράτητος πρωτογονισμός τῶν ένστικτων, ὁ ὁποῖος άπλώνεται νά καταπιη χῶρες και θάλασσες. "Ηδη ὁ προηγούμενος πόλεμος είχε σημάνει τὸ τέλος των παραδόσεων της παλιάς διπλωματίας, ή ὁποία ενεργοῦσε με άπίθανη λεπτότητα και εὐστροφία πνεύματός. Σήμερα ή βία έμφανίζεται ὅπως είναι, άσυγκάλυπτη — ή τὸ πολὺ σκεπάζεται πολὺ βάνουσα με τὸν χιτῶνα της «ιδεολογίας», τόσο βάνουσα ώστε τὸ πρόσωπο της βίας δείχνει αδρότερα τὰ χαρακτηριστικά του. Δέν υπάρχειν πιά τὰ διπλωματικά ήθη τοῦ 18ου και 19ου αἰώνα. Τὸ αίμα φαίνεται νά είναι και πάλιν Ισχυρότερο από τὸ πνεῦμα. Ὁ πολιτισμός υποχώρησε αρκετὰ άπέναντι στοῦν πρωτογονισμό.

Θά έλεγε κανείς ότι αὐτή ή άσυγκάλυπτη έκφραση της βίας εὐκόλυνη τὸ έργο της έξωτερικής μας πολιτικής, γιατί παρουσιάζει άμεσα τοὺς κινδύνους πού έχει ν' αντιμετώπισει. Η διάθεση τοῦ αντιπάλου είναι σήμερα ὀλοφάνερη, ή σύγκλιση των συμφερόντων του έρχεται ὀρηκτικά κατεπ' αῦμας — ὅπως σχεδὸν τὰ φυσικά γεγονότα. Η παλιά διπλωματία, είναι βέβαιον, είχε πολὺ μεγαλύτερο χώρο δράσεως και κινήσεως, ανέπτυσεν δλην την δραστηριότητα τοῦ πνεύματός της. "Όμως ή πάλι τοῦ πνεύματος, ή ὕψηλή αὐτή λειτουργία της ανθρωπίνης ζωής, δέν καταργήθηκε ὅτε μπορεῖ νά καταργηθῆ, ὅσο κι' αν είναι βέβαιον ότι ένα μεγάλο μέρος της θέσεώς της τὸ πήρε ή βία και ή μάζα. "Απ' αὐτήν την πάλι τοῦ πνεύματος θά έξαρτηθοῦν και τώρα πολλά. Κάτω από την άσυγκάλυπτη έκφραση της βίας αναπτύσσεται ταυτόχρονα δλη ή πνευματική δραστηριότητα των αντιπάλων. "Άλλοτε δέν εφαινονταν τόσο ή βία, ὅσο ή πνευματική και πολιτική πάλι σήμερα είναι τὸ αντίθετο, φαίνεται ή βία και ὁ πρωτογονισμός, δέ φαίνεται όμως σχεδὸν καθόλου ή πνευματική μάχη της διπλωματίας.

Γιά τούτο ή ὑποχρέωση της έξωτερικής μας πολιτικής νά γνωρίζη νά εισδύη εις τὸ πνεῦμα των αντιπάλων είναι σήμερα μεγαλύτερη από άλλοτε. Θά ήταν μάλιστα άσυγχώρητο σφάλμα, αν, έπειδή ή ροπή τοῦ ξένου συμφέροντος είναι σήμερα άσυγκάλυπτη, έπαυεν ή έξωτερική μας πολιτική νά μελετῆ τὸ πνεῦμα των αντιπάλων της και νά εισδύη εις τὸ βάθος του. Προτερήματα και έλαττώματα τοῦ αντιπάλου φανερώνονται περισσότερο και καλύτερα μέσα εις τὸ πνεῦμα του παρά μέσα στην άσυγκάλυπτη έκφραση των συμφερόντων του. "Όσο άγέρωχη κι' αν είναι σήμερα ή βία, ὅσο σατανική κι' αν είναι ή δράση της, και

πάλιν πρέπει να είμαστε βέβαιοι, ότι στον αγώνα αυτόν τον άτορα της διπλωματίας και της πολιτικής θα επικρατήσουν τα έθνη έκείνα, που έκτός από την ύλική βία διαθέτουν και πολυσιχιδή πνευματικότητα. Είναι βέβαιο ότι δια τα σύγχρονα «ιδεολογικά» ρεύματα τείνουν να μεταβάλλουν, και κατά έναν μεγάλο βαθμό το έπέτευχαν, τους λαούς σε άπλες μάζες. Αυτή η έννοια της μάζας προβάλλεται και στην έξωτερική πολιτική. Το ίδιο έγινε σε μεγάλο βαθμό και στον πόλεμο, κυρίως από τα ήπειρωτικά κράτη. Δεν είναι όμως βέβαιο ότι ένίκησε η μάζα. Το αντίθετο αρχίζει να φαίνεται ολοένα και πιο καθαρά, ότι δηλαδή και σ' αυτόν τον πόλεμο ήταν η τέχνη και το πνεύμα που ένίκησε. Η πάλη μάζας και πνεύματος στην διπλωματική ζωή θα είναι ακόμα έντονότερη — πραγματικά ο πόλεμος συνεχίζεται μέσα στην διπλωματική μάχη. Μεταξύ μάλιστα των συμμάχων ο πόλεμος αυτός αρχίζει τώρα. Πόλεμος είναι και η διπλωματία, αλλά με τα μέσα του πνεύματος.

Οι σκέψεις αυτές είναι απαραίτητες για να ρυθμίσουμε τη θέση μας και ν' αναπτύξουμε όλη τη δραστηριότητα της έξωτερικής μας πολιτικής. Όταν μάλιστα ένα έθνος είναι μικρό και φτωχό, όπως έμεις, τότε η ζωή του εξαρτάται σχεδόν εις το ακέραιο από την έξωτερική του πολιτική. Τουτό πρέπει να τονισθί ιδιαίτερα σήμερα — όποτε βλέπετε κανείς πολλούς να θέλουν να προτάξουν τα ζητήματα της έξωτερικής πολιτικής. Θα ήταν όλθριο να θέλουμε να υποτάξουμε τυχόν την έξωτερική μας πολιτική εις τα έξωτερικά μας έναντιώματα. "Οχι μόνον τώρα που ζούμε την κρίσιμότερη στιγμή και ως έθνος και ως πολιτισμός, αλλά και πάντα η έξωτερική πολιτική πρέπει ναρχεται δεύτερη και να όηρητη την έξωτερική πολιτική. "Ο νοός του έθνους είναι η έξωτερική του πολιτική. "Οπου όμως η έξωτερική πολιτική επιδιώκει άλλους, χωριστούς σκοπούς από τους σκοπούς της έξωτερικής, όπου τα μικρά συμφέροντα της έξωτερικής πολιτικής προτάσσονται, σ' αυτήν την πολιτεία έχει αρχίσει η παρακμή και η κατάπτωση. Τουτό πρέπει να το βάλουμε σήμερα καλά εις το νού μας, γιατί ο καιρός που μάς μένει είναι λίγος. "Οσο σημαντικά κι' αν είναι τα προβλήματα της έξωτερικής μας πολιτικής, και είναι πράγματι, ποτέ δεν πρέπει ν' αποτελέσουν αυτά την κατευθυντήρια γραμμή της έξωτερικής μας πολιτικής.

Η έξωτερική πολιτική αποφασίζει για την ίδια τη ζωή του έθνους, ενώ η έξωτερική, στην καλή της έννοια, προσπαθεί να βελτίωση τη ζωή του έθνους, το κύριο όμως είναι ότι πρέπει πρώτα να υπάρχει η ζωή του έθνους και να μη κινδυνεύη άμεσα ή έμμεσα. Από το πως μάλιστα αντιδρά ένας λαός εις τα προβλήματα της έξωτερικής του πολιτικής κρίνεται το ύγιες πολιτικό του ένστικτο. Και το ένστικτο τουτό πρέπει να είναι άκοιμητο πάντα. Πέρα από την άλληπάλληλη διαδοχή των κομμάτων στην έξουσία — πέραν από την πάλη των κομμάτων εις το έξωτερικό, πρέπει να ύψώνεται το έθνικό συμφέρον" ο νοός του έθνους προς τα έξω. "Επειδή λοιπόν η έξωτερική πολιτική είναι το ένστικτο της ζωής ενός λαού, δεν μπορεί και δεν πρέπει ποτέ ν' άκολουθί συνθήματα καμμιασής κοσμοθεωρίας ή κανενός δόγματος. Τίποτε δεν είναι στη ζωή ενός λαού τόσο άδέσμευτο από δόγματα, κοσμοθεωρίες και ιδεολογίες, όσο είναι η έξωτερική πολιτική. Τουτό είναι η πρωταρχική έννοια της πραγματικής πολιτικής. Για τουτό μόνον η έξωτερική πολιτική που είναι έλευθερωμένη από κοσμοθεωρίες και δογματικές τάσεις άποφέρει καλούς και μόνιμους καρπούς. "Ιδιως ένα μικρό έθνος και μία χώρα, όπως η "Ελλάς, με τόση πνευματική ιστορία και με τόση γεωγραφική εύαισθησία είναι από τα πράγματα τα ίδια ύποχρεωμένη να χαραξίη την έξωτερική του πολιτική έλευθερα από κοσμοθεωρία και δόγμα. Καμμία θεωρία και κανένα δόγμα, ούτε δικά της ούτε καμμιάς άλλης δυνάμεως, δεν πρέπει να έμποδιζίη την "Ελλάδα στον παγκόσμιο πολιτικό και οικονομικό προσανατολισμό της. "Ακόμα και με χώρες που είναι δεμένες εις το δόγμα και είναι ολοκληρωτικώς έχει συμφέρον η "Ελλάς να αναπτύσσει σχέσεις όχι μόνον πολιτικές και οικονομικές, αλλά και πνευματικές. Το άποφασιστικό στην πολιτική δεν είναι η «ιδεολογία», αλλά η ζωή και η διατήρησή της. "Αλλά ένα μικρό έθνος και να θέλη ακόμα δεν έχει ποτέ τη δύναμη να κανονίση την έξωτερική του πολιτική με κοσμοθεωρία και δόγμα. Είναι ύποχρεωμένο να μένη μέσα εις τα πράγματα της ζωής, και να έπισημαίνη τους κινδύνους που το άπειλούν. Μόνον μεγάλα κράτη ήμπορούν να έπιτηδεύονται το δόγμα ή την «Ιδεολογία», να προβάλλουν έντεχνα και ύπισθεν αυτών να έπιδιώκουν μόνον το συμφέρον τους. "Ετσι π. χ. το ίδιο μεγάλο κράτος που μεταχειρίσθηκε άλλοτε το χριστιανισμό και την αρχή των έθνοτήτων για να «ύποστηρίξει» τους μικρούς λαούς της Βαλκανικής, βάζει σήμερα σε κίνηση την «Ιδεολογία» της πάλης των τάξεων για να «προστατεύση» τους λαούς αυ-

τους από τον έαυτο τους τον ίδιο. "Η εύκαιρία φαίνεται τότε εύνοική με το χριστιανισμό και την αρχή των έθνοτήτων να δώση θανάσιμο χτύπημα στην τουρκική αυτοκρατορία και να βάλη στη θέση της τη δική της κυριαρχία. Γώρα πίσω από την «ιδεολογία» της πάλης των τάξεων άνακύπτει το ίδιο πολιτικό συμφέρον της ίδιας μεγάλης χώρας.

"Αλλά ούτε το συναίσθημα έχει πρωταρχική θέση μέσα στην έξωτερική πολιτική. Μόνον ως μέσον θα ήμπορούσε να χρησιμοποιηθί. Το κύριο και αναγκαίο είναι: να ίδιη ο πολιτικός ποιές δυνατότητες ύπάρχουν μέσα εις τα γεγονότα και ποιά είναι τα μέσα που πρέπει να μεταχειρισθί ένα έθνος για να έπιτύχη. Είναι βαρεία πλάνη ν' άκολουθί ένα έθνος τυφλά το συναίσθημά του. Φριχτό παράδειγμα και για την άνθρωπάτο και για τον έαυτο τους έβωκαν σ' αυτό το ζήτημα οι Γερμανοί. Ξαπόλυσαν το συναίσθημά τους και έπάνω του έστήριξαν την έξωτερική πολιτική. Και ύμως δύο συναίσθηματα βλάπτουν σήμερα και τη δική μας έξωτερική πολιτική. Το ένα είναι κακή κληρονομία του παρελθόντος και κατέχει την ηλικιωμένη γενεά, το άλλο είναι κακό άπόκτημα του παρόντος και βαρβαίνει τη νέα γενεά. Και το ένα και το άλλο είναι δυστυχώς συναίσθηματα — δεν είναι πολιτικά νοήματα. "Η πολιτική όμως έργάζεται με γεγονότα και δεδομένα. "Οχι λοιπόν το συναίσθημα, αλλά τα δεδομένα του παρελθόντος πρέπει να συνδυασθούν, όχι με το συναίσθημα, αλλά με τα δεδομένα του παρόντος, και τα συναίσθηματα ή πρέπει να παραμερισθούν ή θα ύηρητησουν άπλως την πολιτική μας αναγκαιότητα. Αυτά μάς έμποδιζουν να ίδουμε ποιό είναι οι φίλοι μας και ποιό είναι οι έχθροί μας, αυτά μάς έμποδιζουν να ολκοδομήσουμε την έξωτερική μας πολιτική ζωή. "Από ένα μαρδ συναίσθημα πολλοί από τη νέα γενεά δεν βλέπουν από που έρχεται για την "Ελλάδα ο κίνδυνος, αλλά και ο κίνδυνος γι' αυτό τους ίδιους. "Από ένα ρωμαντικό, άόητο έπίσης συναίσθημα πολλοί περισσότερο ηλικιωμένοι δεν βλέπουν ότι ο κόσμος γύρω τους άλλαξε. Κι' έτσι η έξωτερική πολιτική, το ύψηλότερο δηλαδή λειτουργημα της ζωής ενός έθνους, κινδυνεύει και σε μάς από τα συναίσθηματα. "Ετσι μεταχειρίσθηκαν το θλιβερό μέσο του έμφυλλου πόλεμου για να έπιτύχουν, να έπιβάλλουν το συναίσθημά τους οι μέν, έτσι χάνονται σε ρωμαντισμούς οι δε. "Η έξωτερική όμως πολιτική άπαιτεί λογική συνδυασμένη με ένόραση — είναι άμεση άφή της πραγματικότητας. Για τουτό και δεν διδάσκαται η έξωτερική πολιτική από έγχειρίδια, αλλά παραδίδεται ως τέχνη από γενεά σε γενεά. Για τουτό και ο μεγαλύτερος έχθρός της έξωτερικής πολιτικής είναι οι φυλλάδες της «Ιδεολογίας». "Ολίγοι πάντοτε είναι που καταλαβαίνουν από το μυστικό της έξωτερικής πολιτικής και αυτοί θα έπρεπε να την χειρίζονται. Δεν είναι καριέρα η έξωτερική πολιτική, είναι ύψηλη τέχνη. "Ο πολιτικός διαπιστώνει και πράττει όταν έρθη η στιγμή. Διαπιστώνει ότι τα πράγματα είναι έτσι και πράττει την κατάλληλη στιγμή για ν' αλλάξει τα πράγματα. Διαπιστώνει ο πολιτικός η τον κίνδυνο η το συμφέρον και έργάζεται έναντίον του πρώτου και ύπερ του δεύτερου. Το κύριο όμως είναι να κατορθώση να ίδιη ποιές δυνατότητες ύπάρχουν στη συγκεκριμένη στιγμή, τη μία και ανεπανάληπη, και μέσα σ' αυτές να σταθί και να πράξη. "Αλλά για να πράξη πρέπει να ίδιη ποιά μέσα ύπάρχουν και ποιά θα χρησιμοποιήση την κατάλληλη στιγμή. Ούτε συναίσθηματα ούτε κοσμοθεωρίες ώφελούν σ' αυτήν την περισταση. "Απεινίας, αν τα άκολουθήση ο πολιτικός, τότε δεν θα ίδιη τις ύψιστάμενες δυνατότητες. "Ομως όχι μόνον η έξωτερική πολιτική, αλλά και όλη η πολιτική δεν πρέπει να στηρίζεται σε κοσμοθεωρία ή σε δόγματα. "Ακόμα ούτε και τα πολιτικά κόμματα δεν πρέπει να καταλήγουν στη σκληρότητα και την άποκλειστικότητα του δόγματος, όποτε τα κόμματα συνταυτίζουν τον έαυτο τους με το κράτος, όπως έγινε στην έποχή μας με το φασισμό και τον κομμουνισμό. Μόνον όσοι δεν ήμπορούν να ίδουν κατάματα την πραγματικότητα, αυτοί είναι που έχουν ανάγκη από τον πέπλο της «Ιδεολογίας» και της ύτοπίας. "Αλλά αυτοί δεν είναι πολιτικοί, έστω και αν λέγονται, είναι άδιόρθωτοι κοσμοδιορθωτές, είναι αίρετικοί. "Η πολιτική ζητάει άλάθευτη σχεδόν συμμετρία με την πραγματικότητα, κι' αυτήν δεν την δίνει στον πολιτικό τίποτε άλλο παρά η κρίση συνδυασμένη με τη ζωηρότητα της δημιουργικής φαντασίας, όχι άναμειγμένα με τη σκοτεινότητα του συναίσθηματος και του πάθους. Το συναίσθημα άποκλείει όλες τις άλλες δυνατότητες, εκτός από τον έαυτο του. "Η ανάγκη όμως της ζωής που είναι η ίδια με την ανάγκη της πολιτικής άπαιτεί να έχη κανείς ταυτόχρονα πολλά σιδερα στη φωτιά και να βγάξη κάθε φορά όποιο της είναι περισσότερο χρήσιμο και πρόσφορο. Στην πολιτική πραγματικότητα δεν είναι το Ισπανικό εκείνο που κυβερνάει, ούτε η καλωσύνη, αλλά η έτοιμότητα να ίδιη ο πολιτικός ποιές δυνατότητες ύπάρχουν και ο πρακτικός προικισμός να πραγματοποιήση κάτι που θα

μπρόσθην ν' ἀνθέξη στήν πάλιν τῆς ζωῆς. Ἄλλ' ὑπάρχει καί ἄλλος λόγος πού δέν πρέπει ποτέ νά στηρίζεται ἡ ἐξωτερική πολιτική — οὔτε ἡ ἐσωτερική — στό συναίσθημα, στό δόγμα ἢ τήν κοσμοθεωρία. Ὁ λόγος αὐτός εἶναι ὅτι τὸ συναίσθημα καί ὅλα ὅσα στηρίζονται σ' αὐτό κάποτε φθάνουν εἰς τὸν κόρο, ὅποτε ἀμβλύνεται ἡ κρουστικότητα τῆς «ἰδεολογίας» καί οἱ ἄνθρωποι τῆς, καθῶς ἀναμιγνύονται μέ τήν ἐξουσία καί τὰ χρήματα διαφθείρονται. Ὅλα τὰ «ἰδεολογικά» καθεστῶτα ἐφθασαν σήμερα σ' αὐτὸν τὸν κόρο. Καί αὐτὸς εἶναι ὁ τάφος των. Τὸ συναίσθημα καί τὸ δόγμα εἶναι ἀντίθετα καί πρὸς τὴν πνευματικὴ εὐκινῆσια καί πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ πνεύματος, ἀγαθὰ τὰ ὅποια ἐκαλλιέργησαν πάντοτε οἱ ἄνθρωποι τοῦ τόπου μας, οἱ Ἕλληνες. Ἀπεινανθίζονται βαναυσότητα καί πνευματικὸ πρωτογονισμό, πράγματα πού ὄχι μόνον γίνονται ἐμπόδια τῆς πολιτικῆς — καί μάλιστα τῆς ἐξωτερικῆς, ἀλλὰ καί ὀδηγοῦν σὲ καταστροφὴ τῶν λαῶν.

Εἴμαστε, ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς σήμερα, τὸ ἄλλας τῆς γερουσίᾳ καί τῆς ἀνατολικῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου. Ποτέ ἄλλοτε τόσο ὅσο σήμερα δέν ἐκινδύνευσε τὸ ἄλλας αὐτὸ νά μωρανηθῇ. Ἡ πνευματικὴ μας εὐκινῆσια, ἡ προσωπικότητά, ἡ ἐλευθερία ψυχῆς καί πνεύματος, ἡ μεγάλη αὐτὴ περιουσία τῶν Ἑλλήνων, ὅλα αὐτὰ κινδυνεύουν — καί δέν

κινδυνεύουν μόνον ἀπὸ τὸ μονισμό τῆς σκέψεως καί τῆς βαναυσότητος τῆς τυποποιημένης ἰδεολογίας, ἀλλὰ καί ἀπὸ ἀδυναμία τῆς πολιτικῆς μας ζωῆς ν' ἀναπροσαρμόσῃ τὰ αἰσθητήριά της μέσα στὴν σημερινὴν πολιτικὴν πραγματικότητα ὄχι μόνον τῆς βαλκανικῆς, ἀλλὰ καί τῆς οἰκουμένης. Ἡ τύχη μας ἐξαρτᾶται ἀπὸ πολλὰ πράγματα. Μερικὰ ἀπ' αὐτὰ δέν εἶναι καθόλου σὸ χέρι μας. Πρὸ παντὸς ὅμως ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν πνευματικὴν καί πολιτικὴν μας ἡγεσία. Ἄν αὐτὴ δέν κατορθώσῃ ν' ἀναπροσαρμόσῃ τὰ μέτρα της, νά λάβῃ ἄμεση ἀφῆ τῆς πραγματικότητος, νά σταθῇ ἐλεύθερα πάνω ἀπὸ τὴν κοινὴν τριβὴ τῆς ζωῆς, πάνω ἀκόμα καί ἀπὸ τῆς προχειρῆς ἀνάγκης τοῦ λαοῦ, πού φαίνονται σήμερα οἱ πιὸ σπουδαῖες, τότε ἡ τύχη μας θά γίνεταί ὀλοένα καί περισσότερο σκληρῆ. Ἡ ἡγεσία, πολιτικὴ καί πνευματικὴ, εἶναι βέβαιον ὅτι μόνον μέ τὴς δυνάμεις πού κλείνει μέσα του ὁ λάος θά μπορέσῃ νά κατακτῆσθαι πάλιν τὴ θέσιν της καί ν' ἀπλώσῃ τὴ δρᾶσίν της καί πέρα ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ ἔθνους μας. Νὰ γελασθοῦμε, νὰ γυρίσωμε πάλιν πίσω σὲ στενὸν ὄψοχον τρόπο τῆς παλαιᾶς ἐπαρχιακῆς πολιτικῆς, ἢ νά μωρανηθοῦμε τόσο ὥστε νά φανατιζόμεθα ἐπάνω σὲ ἐμβλήματα τῆς προπαγάνδας καί τῶν σκοτεινῶν συναισθημάτων πού τὴν συνοδεύουν, τοῦτο θά ἦταν ὡσάν νά ἀποφασίζαμε μόνονι μας γιὰ κακὸ μέλλον καί κακὴ τύχη.

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΚΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΑΙ

ΚΡΙΣΕΙΣ ΔΙΑ ΤΑΣ ΚΑΙΝΟΦΑΝΕΙΣ ΡΟΠΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑΣ¹⁾

ὑπὸ Γ. Π. ΚΟΥΡΝΟΥΤΟΥ

Η ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΗ τῆς ἱστορίας τῶν ὑστέρων τῆς Τουρκοκρατίας χρόνων καί τοῦ Ἀγῶνα ἤδη ἀπ' τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐλευθέρου ἔθνους πῆρε τὸν πιὸ στραβὸν δρόμον. Ἡ ἀντιδικία πού ἀκολούθησε τῆς διχογνωμίας ἐκείνων πού μέ τὴ ζωὴ καί τὸ αἷμα τους ἐπλάσαν τῆς ἱστορικῆς πράξεως, καί μέσα στὸν ἀγῶνα ἀλλὰ καί — κυρίως — μέ τὴ λήξιν του, μετεβλήθη σ' ἕναν τρομερὸν χαρτοπόλεμον ἀνάμεσά ἀπ' τὸν ὁποῖον καί τὸ πιὸ κριτικὰ θευδερκότερον μάτι θ' ἀδυνατοῦσε ν' ἀναούρει τὰ γεγονότα ἀκέρια κι ἀληθινὰ καί νά συλλάβῃ τὸ πραγματικὸν τους νόημα. Ἀπομνημονεύματα, φυλλάδες, λιθῆλλοι καί γενικώτερες συνθετικῆς προσπάθειες, ἀνταγωνίζονται μέ μιά πρωτόγονη ὀρμὴ τὸν ἀγῶνα τῆς ἐπιβολῆς καί τῆς ἐπικρατήσεως, ὅπως εἶχαν ἀγωνισθεῖ μέ τὸ βόλι καί τὸ σίδερον τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τους καί κατὰ τοῦ ἴδιου τους πολλὰς φορὲς τοῦ ἑαυτοῦ. Μυριάστομες οἱ ἀφηγήσεις τῶν συγκαίριων — ὅπως γιὰ κάθε ἱστορικὴν περίοδο πλασμέναις μέσ στὰ πάθη, στὰ συμφέροντα καί στὴ φαντασία προβάλλουν πλαστοποιημέναις τῆς μορφῆς καί τὰ γεγονότα παραποιημένα ἔτσι πού τὰ γενικά σχήματα καί οἱ συνθέσεις νά μὴν ἀποτελοῦν παρά ἐπικίνδυνα ἀμφιβολεὶς συλλήψεις. Εἶνε ἡ περίοδος πού ἡ ὀρμὴ περνάει ἀπ' τὸ ἀτάλιν στὴν ἀφήγησιν καί σὸ χαρτὶ προσπαθώντας ἔτσι νά λυρωθῇ οἰγὰ-οἰγὰ στὴν ἡμέραν. Ὅλη ἡ ἐπανάστασις παρουσιάζεται ἔτσι δημιούργημα ἢ τοῦ Κολοκοτρώνη, ἢ τοῦ Περραιβοῦ, ἢ τῶν Ὑψηλάντων, ἢ τῆς Φιλικῆς, ἢ τῶν στρατιωτικῶν, ἢ τῶν κοτζαμπάσηδων. Τὸ πέρασμα τῶν μορφῶν πού πάλαιψαν δὲ σώζει δυστυχῶς τὴν ἀλήθειαν καί ἡ μονόπλευρη θεώρησις δὲ σταματᾶει οὔτε ἐκεῖ. Ἡ ἐρασιτεχνικὴ ἱστοριογραφία πού ἀκολουθεῖ τὴν πρώτη αὐτὴν περίοδον καί ἡ νέα προσπάθεια συνθέσεως φέρνει κι αὐτὴ τὰ βάρη τοῦ κακοῦ κληροδοτήματος, ἐνισχυμένα μάλιστα καί μέ τὴ σύγχισιν πού ὑπάρχει ἀπὸ ἔλλειψιν κριτικῆς σὲ κάθε ἔργον ἐρασιτεχνίας. Καί τὸ κακὸ αὐτὸ δεσπόζει σ' ὀλόκληρην τὴν ἱστορικὴν Βιβλιογραφίαν μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων. Τὸ μόνον θετικὸν κέρδος ἀπ' ὅλον αὐτὸ τὸν ὄγκον τοῦ χαρτιοῦ τὸ παίρνει ἡ φιλολογία τῆς νεώτερης μας ἐποχῆς μέ τὰ δυὸ κλασσικὰ γιὰ τὸ ὕφος καί τὴ χάριν τῆς νεοελληνικῆς γλώσσας ἀποχτήματα, τὰ ἔργα τοῦ Κολοκοτρώνη καί τοῦ Μακρυγιάννη. Ἡ ἱστορικὴ ἐπιστῆμη ἀντίθετα βλάπτεται σημαντικὰ ἀπ' τὴν πληθώρα αὐτῆς τῶν πηγῶν καί τῶν βοηθημάτων, τὰ ὅποια εἶναι δύσκολον νά τὰ δαμάσῃ.

Θὰ περίμενε ὅμως κανεὶς πῶς τὸ ἄπλωμα τοῦ κύματος πού προκάλεσαν τὰ γεγονότα θά μικραίνει μιά μέρα τὴν ἔντασίν του καί ἡ ἡμέραν πού ὁ χρόνος θά ἔφερνε θά καθάρωνε τὴν ἐπιφάνειαν καί θά ἔβρινε διάφανον τὸ βάθος σὲ μάτι τοῦ ἱστορικοῦ πού θάρχονταν. Ἀλλὰ κι ἐδῶ πάλιν τὸ νόημα τῆς ἱστορικῆς μας ἐπιστῆμης ὑπέστη καινούργιον ὑποτροπὴν: Ἡ σκοπιμότητα, ἀρχὴ στὴν ὁποῖα δουλεῖται ἡ πολι-

τικὴ — καί κυρίως ὅταν κι αὐτὴ περνᾶει περίοδον κρίσεως — πέρασε διὰ τῆς πολιτικῆς στὴν ἐπιστῆμην. Ἄδραξε καί τὴν ἱστοριογραφίαν ἀπ' τὸ σθέρκον καί τὴν ἀνάγκασε νά μιλάει μονόπλευρα ὀφελμιστικὰ. Εἶναι ἡ περίοδος τῶν ὀλοκληρωτισμῶν ὅπως «κατ' εὐφημισμὸν» συνηθίζεται νά ὀνομάζεται ἡ ἀνακύκλισις τῆς ζωῆς πρὸς τῆς μορφῆς καί τῆς περιόδου τῆς ἀγριότητος. Ἡ ποικιλία τῶν σχημάτων καί ἡ ἐναλλαγὴ τῶν μορφῶν ὑποτάσσεται κάτω ἀπ' τὴν ἐπιβολὴν καί τὴν δεσποτείαν ἑνὸς γενικοῦ σχήματος καί ἡ πυραμίδα τῆς ἱεραρχίας τῶν ἀξίων κορυφούται ἀπὸ μιά μερικὴν ἀλήθειαν συλληπτήν καί ἀπ' τὸν κοινὸν νοῦν. Τὰ πάντα ὀνοματίζονται ἐκφάνσεις τῆς ἴδιας αὐτῆς ἀλήθειας καί τὰ γεγονότα δέν χρειάζονται παρά ἕνα ἐλαφρὸν ξεσκεπάσμα γιὰ νά ἐρμηνεύσουν τὴν ἰσχὺν τοῦ δόγματος. Ὁ ἱστοριογράφος λοιπὸν τῆς νέας αὐτῆς μορφῆς δὲ χρειάζεται παρά κοινὸν νοῦν καί μίαν ἀσκήσιν μικρὴν πού θά τὸν ὀδηγήσῃ στὴ σύλληψιν τοῦ δόγματος. Τὰ γεγονότα θά μιλῆσουν κατόπιν καί, θέλοντες δέν θέλοντες, θά συμφωνήσουν. Τὸ σχῆμα χαλύβδινον θά ἔρθῃ ἀπὸ πάνω καί θά φορμάει τὰ γεγονότα πού περιμένουν, μολύβι λυωμένο, τὴ λύτρωσιν τῆς μορφῆς ἔτοιμα νά δουλέψουν στὸν κυρίαρχον τους².

Γίνεται λοιπὸν φανερὸν πῶς ἔτσι ἡ πορεία τῶν ἱστορικῶν μας ἐρευνῶν ἀρχίζει καί στὸν τόπον μας νά βαδίζει ἀντίθετα ἀπὸ ὅ,τι ἡ ἐπιστῆμη ἤξερε στοιχειωδῶς μέχρι τώρα. Δὲν πάει πιὰ ἡ ἐρευνα ἀπὸ τὰ ἴχνη (= τὰ μνημεῖα) στὰ γεγονότα κι ἀπ' αὐτὰ στὴ σύνθεσιν τοῦ νοήματός των, ἀλλ' ἀντίθετα ἀπ' τὴ σύνθεσιν — καί εἶναι τόσο βαρὺ τὸ τίμημα τῆς γιὰ νά τὴν ἀποκτήσῃ κανεὶς — προχωρεῖ πρὸς τὰ γεγονότα, τὰ ὅποια χρησιμοποιοῖ φυσικὰ μόνον ἐφ' ὅσον εἶναι διατεθημένα νά συμφωνήσουν. Γι' αὐτὸ καί θεωρεῖ χαμένο κόπον τὴν Ἐρευνητικὴν καί τῆς ἄλλης βοηθητικῆς τῆς ἱστορίας ἐπιστῆμης. Καί φυσικὰ ἡ ἐνός τέτοιου εἶδους συγγραφῆς παρουσιάζει πολλὰ πλεονεκτήματα καί εὐκολίες ἐνῶ συγχρόνως ἐξασφαλίζει καί παραγωγικότητα γιὰ τὸν συγγραφέα. Ἐνα ἀναγνωστικὸν μάλιστα κοινὸν πού δὲ μπόρεσε ἢ καί δὲ θέλησε ἴσως ποτὲ νά ἐλέγξει τὴ μνήμη του — καί εἶναι τόσο μεγάλο τὸ πάθος αὐτὸ στὸν τόπον μας — μένει κατάπληκτον μπροστὰ στῆς νέες ἀποκαλύψεις τῆς ἐπιστῆμης καί πορευεταί πρὸς τὴν ἐσχάτην πλάνην ἱκανοποιώντας τὴ μέχρι τότε οἰγῶσα ἀνάγκη τῆς Γνώσεως με ἀνεξέλεγκτα καί κίθδηλα νομίσματα καί τροφοδοτώντας με τὸν ἑαυτοῦ τὸ ἀκόρεστο στόμα τῆς σκοπιμότητος πού τὸ δουλεύει. Στὰ μάτια τῶν κατάπληκτων αὐτῶν νεοφώτιστων προκαλεῖ φυσικὰ ὄν οἶκτον ἕνας εἰκοσάχρονος μόχθος τοῦ Βλαχογιάννη λ. χ. γιὰ νά γράψῃ τοὺς «Κλέφτες τοῦ Ἰωρῆα» καί κείνους ἴσως λαθεμένους, ἢ γιὰ νά σιθῶζει ἀρμαρία ὀλόκληρα χαρτιῶν γιὰ τὸν Καραϊσκάκη δίχως νά καταφέρει νά μάς

Η ΛΟΓΙΑ ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ ΚΑΙ Ο ΔΗΜΟΤΙΚΙΣΜΟΣ

Υπό Κ. Δ. ΚΑΡΑΒΙΔΑ

Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ μελέτη, χρονολογούμενη από 25 ετών, έχει το πρώτον δημοσιευθῆ εἰς τὴν «Πολ. Ἐπιθεώρησιν» τοῦ ἀειμνήστου Ἰωάννου Δραγοῦμη (ἔτος 1921). Οἱ μαχητικώτεροι ἐκ τῶν μελῶν τοῦ «Ἐκπαιδευτικοῦ Ὀμίλου» δημοτικιστὰς εἶχαν τότε κυριαρχήσει εἰς τὸ Ὑπ. Παιδείας καὶ ἡ εἰσαγωγή τῆς Δημοτικῆς Γλώσσης εἰς τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον εἶχεν ἐπιβληθῆ διὰ Νόμου ἐπὶ Κυβερνήσεως Ἰβνιζέλου. Ὅτι δὲ ὑπελείπετο, διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς τυπικῆς αὐτῆς μεταβολῆς περὶ τὸ γλωσσικὸν ὄργανον τῆς Παιδείας, ἦτο ἡ περαιτέρω, ἀπὸ ἀπόψεως ὄχι μόνον ἐκπαιδευτικῆς, ἀλλὰ καὶ πνευματικῆς καὶ κοινωνικῆς καὶ ἔθνικῆς, ἐνεργὸς προβολὴ τοῦ οὐσιαστικοῦ αὐτοῦ περιεχομένου, ὅπερ ὁ Δημοτικισμὸς διεξεδίκε ἐν συνεχείᾳ τῆς φιλοδοξίας του ὅπως ἀπωθήσῃ τὴν Λογίαν Παράδοσιν, ἀπὸ μακροτάτων αἰῶνων ἐπικρατήσασαν ἐν τῇ σπουδῇ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Τὰ ἐπακολουθήσαντα συμβεβηκότα δὲν κατέστη, δυστυχῶς, δυνατόν νὰ δικαιώσουν τὰς ἀρχικὰς φιλοδοξίας καὶ ἐλπίδας. Οἱ πῶς βιαστικοὶ ἐκ τῶν μαχητῶν τοῦ «Ἐκπαιδευτικοῦ Ὀμίλου» — γλυστρήσαντες ἐπάνω εἰς τὸ πρόχειρον πεδῖον τῶν εὐδαιμονιστικῶν καὶ ὀλιστικῶν αἰτημάτων τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς δημαγωγίας — διωχετεύθησαν, ὅπως ὁ Γληνὸς καὶ οἱ ὅμοιοι τὸν πεζοδρομιακὸν μαστῶρον καὶ ρακοσυλλέκτη τῆς θύραθεν μηχανικῆς καὶ οὐδετέρως ἐπιχειρηματολογίας, πρὸς τὸν μαρξισμόν καὶ πρὸς τὴν πολιτικὴν ὀργάνωσιν τῆς πάλης τῶν τάξεων, πρὸς κατεύθυνσιν δηλαδὴ ἀντικρῶ ἀσυμβίβαστον μὲ τὰ βασικὰ μικροαστικά χαρακτηριστικά τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας: ἔτσι ὁ Δημοτικισμὸς τῶν ὡς ἄνω πολὺ βιαστικῶν μαχητῶν του ἐνετάχθη εἰς τὸν Κομμουνισμόν. Ἡ νεωτέρα, ἐξ ἄλλου, γενεὰ, ἡ λεγόμενη τοῦ μεσοπολέμου — φεύγουσα, κατὰ τὸ πλεῖστον, τὰ ὡς ἄνω βασικά αἰτήματα περὶ ἀνασυγκροτήσεως τῶν ἰδιαζουσῶν πολιτιστικῶν ἀξιών τοῦ Ἰένου Ἑλληνισμοῦ — ἔχει περιορισθῆ εἰς τὴν τυπικὴν ἄπλως ἀνάγκησιν τῆς Δημοτικῆς Γλώσσης καὶ ἐνετάρωσε φιλοδοξικῶς μάλλον εἰς διάφορα ἄλλα ρεύματα ἐπιφανειακά ἐπὶ τῆς συγχρόνου πνευματικῆς ζωῆς τῆς Εὐρώπης, ὡς ὁ φροῦδισμὸς, ὁ σουρεαλισμὸς καὶ ἄλλα. Εἰς ὅτι, τέλος, μεταξὺ τῶν ἀπομεινάντων συντηρητικῶν τὸ πλεῖστον ὁπαδῶν τοῦ «Ὀμίλου», ἀφορᾷ τὸν συγγραφέα τῆς προκειμένης ἐδῶ μελέτης, ἤδη νεοσύλληκτον ἀπὸ τῶν πρώτων φοιτητικῶν χρόνων του (1909...) δημοτικιστὴν, οὗτος — ἀξιολογησας, σύμφωνα μὲ τὰς κἀτάθῃ ἐκτιθεμένους ἀπόψεις, τὴν Δημοτικὴν μας παράδοσιν μῆσα εἰς τὸ πλαίσιον τῆς Κοινωνικῆς τοιαύτης, ὅπου καὶ ὀργανικῶς ἀνήκει αὕτη — ἐπροσπάθησε, διὰ ἐπανειλημμένων ἐργασίων του δημοσιευθῆσιν εἰς τὸν ἀναμεταξὺ χρόνον, νὰ διερευνήσῃ καὶ κατὰ τὸ δυνατόν νὰ συναγάγῃ καὶ νὰ ὀρίσῃ τὸν βασικὸν κανόνα ζωῆς, ὁ ὅποιος, κατ' ἐπιπέδον ἐπαληθευθῆς διὰ μέσου τῶν κρισιμωτέρων γεγονότων τῆς μακροαἰώνος Ἱστορίας μας, ἀποτελεῖ τὸν κύριον διακριτικὸν χαρακτήρα τῆς Ἑθνικῆς Κοινοῦτητος τῶν Ἑλλήνων, ἐν συνεχείᾳ δὲ καὶ ἐνδεκνυταί ἵνα ληφθῆ ὡς θεμελιώδης κριτήριον διὰ τὴν παραγωγικὴν, κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν σύνταξιν αὐτῆς εἰς μονάδα ἔθνικὴν, μονάδα πολιτικῆς καὶ ἐν γένει ἀντικειμενικῆς δικαιολογούσας μίαν αὐτόνομον ὑπαρξίν μῆσα εἰς τὸ κέντρον τῶν ἱστορικῶν Αἰγαιακῶν Χωρῶν, καὶ ἀναλόγως δὲ συντρέχουσιν εἰς τὴν ἰσορροπίαν καὶ τὴν πρόσοδον τῶν ἐν αὐταῖς συνοίκων Ἀσῶν. Καὶ εἶνε μὲν γνωστόν, ὅτι ἡ ἐν λόγῳ προσπάθεια τοῦ συγγραφέως τῆς παρούσης μελέτης ἐξακολουθεῖ νὰ εὐρίσκειται, ὅπως καὶ ἀρχικῶς διευτυπώθη, ἐντελῶς εἰς τὸ περιθώριον τῶν συγχρόνων μας πνευματικῶν ἐδῶ αἰτημάτων, ἀντικρῶ ἀποκρουσθεῖσα τόσον ἀπὸ τὰς ἐφαρμογὰς τῆς κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ μεσοδοξήσαντος χρόνου ἐπικρατήσασας μερίδος τῶν λεγομένων Φιλελευθέρων καὶ Δημοκρατικῶν ἐν γένει ὅσον καὶ ἀπὸ τὰς βλέψεις τῆς ἐδικοτέρου ἀριστεριζούσης σοσιαλιστικῆς καὶ κομμουνιστικῆς κινήσεως παρ' ἡμῖν οὐδὲν δ' ἦτον καὶ ἀπὸ τοὺς πανεπιστημιακοὺς μας κύκλους. Ἐν ὅμως ἡμπορῆ νὰ θεωρηθῆ, ὅτι καὶ ἡ προσπάθεια αὕτη ἔχει μὲ ἕνα τοιοῦτον τρόπον μὲ τὴν σειρὰν τῆς ναυαγῆσει, κανεὶς τῆ ἀληθείᾳ ἄλλος δὲν ἔχει νὰ ἐλπίζῃ ἀπὸ αὐτὴν τίποτε ἐκτὸς μόνον ἐκείνων, ποὺ ἰσχυρίζονται, ὅτι ἡ ἐκ τῆς ἰσταμένης περιόδου τῆς Ἱστορίας μας πείρα ἴσως καὶ νὰ μὴν ὠλοκληρώθῃ ἀκόμη.]

Κ. Δ. Κ.

I

Ὁ Δημοτικισμὸς, ὡς κίνημα πνευματικόν, εἶνε τὸ σπουδαιότερον γεγονός μῆσα εἰς τὴν ἱστορίαν μας ἀπὸ μακροῦ χρόνου: προελθὸν τὸ κίνημα τοῦτο ἀπὸ τὰς ἐντελῶς ἐιδικὰς περιστάσεις ὅφ' ἃς οἱ Ἕλληνες, παρ' ὅλας τὰς πολυτρόπους πολιτικὰς τύχας, ἠδυνήθησαν νὰ συνεχίσουν ἀδιακόπως, ὡς φωτεινὴν γραμμὴν, κάποιαν διανοητικότητα ἀπὸ τῶν ἀρχαιότατων χρόνων — εἶνε τὸ πῶς ὑπότιο, τὸ πῶς δικό τους, ἀπ' ὅσα πνευματικὰ κινήματα ἐπροκάλεσαν κατὰ καιροὺς τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῶν. Εἶνε ἐξ ἴσου τὸ πῶς σύνθετο καὶ τὸ πῶς περίπλοκο ἐκ τῶν συγχρόνων ζητημάτων ἡμῶν. Ἐμφανισθὲν πρὸ καιροῦ ὡς ζήτημα γλωσσικόν, ἔπηρε ἐντὸς ὀλίγου νέαν μορφήν ὡς ζήτημα ἐκπαιδευτικόν, ἔπειτα δὲ μάλιστα καὶ ὡς ζήτημα γενικόν, κοινωνικόν καὶ αἰσθητικόν: καὶ ἐνῶ φαίνεται νὰ διευθετηθῆ ἢ νὰ ἐξαντληθῆ εἰς ἕν σημεῖον, ἀνακύπτει ἀλλαχόυ μετ' ἴσης καὶ μεγαλυτέρας ἢ πρὶν σφοδρότητος. Κίνημα ζωντανὸ καὶ γεμάτο, φορεὺς μιᾶς νέας κεντρικῆς συνθετικῆς ἰδέας καθὼς φαίνεται νὰ εἶνε, κατέχεται μοιραῖα ἀπὸ ἀκαταπόνητον καὶ πάντοτε ἀνανεουμένην φιλοδοξίαν νὰ ἐμπλακῆ καὶ νὰ δώσῃ τὴν ἀποψίν του καὶ νὰ βάλῃ τὴν σφραγίδα του εἰς ὅλα τὰ μερικώτερα ζητήματα, ὅσα μᾶς ἀπασχολοῦν κάθε φορὰ. Κίνημα καθολικόν, φέρεται πάντοτε εἰς τὸ νὰ διαχυθῆ καὶ νὰ ἐκταθῆ κατακτητικὰ ἐπὶ τοῦ ὅλου ὀρίζοντος τῆς συγχρόνου ζωῆς τοῦ Ἑθνους.

Τοιαύτη εἶνε περίπου ἡ φύσις τοῦ δημοτικιστικοῦ κινήματος καὶ τοῦ ἰδανικοῦ τὸ ὅποιον εὐαγγελίζεται. Ἄλλὰ ἡ κατάκτησις τῆς ζωῆς ἀπὸ ἕνα ἰδανικόν, ὅσον δήποτε μάλιστα καὶ ἂν τὸ ἀφομοιωτικόν καὶ προσαρμοστικόν αὐτοῦ δυναμικόν ἀποδειχθῆ ἐντόνον, δὲν εἶνε εὐκόλος πολὺ δὲ ὀλιγώτερον εἶνε εὐκόλος ἢ κατὰκτησις καὶ πειθαρχησις τοῦ νεοελληνισμοῦ: τοῦτο δὲ καὶ δι' ἄλλους λόγους καὶ διότι πρὸ παντός, τὸ πεδῖον ἐπὶ τοῦ ὁποῖου φέρονται αἱ διεδικήσεις τοῦ δημοτικισμοῦ κατέχεται ἐδραῖως ἀπὸ αἰῶνων πολλῶν ἀπὸ ἕνα ἄλλο ἰδανικόν, τὸ ἰδανικόν τὸ ὅποιον ἐπιμόμως καὶ ἀδιακόπως ὑπέβαλεν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἡ λογία παράδοσις. Ἡ λογία αὕτη παράδοσις, ἀδιάφορον ἂν καλὸν ἢ κακόν, ἔχει ἤδη αὕτη πρὸ παντός δώκει τὸν πλέον οὐσιαστικόν χαρακτήρα τῶν εἰς ὅλα τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς μας, καθ' ὃ δὲ ἀποσπασα ἐπὶ μακρὸν πρὸς ὅλας τὰς διευθύνσεις ἐπάνω εἰς τὰν ὀρίζοντά μας: μᾶς ἔκαμε ἐπιπολαῖους, προγονοπλήκτους, ἀκαταλλήλους διὰ τὴν πρακτικὴν δρᾶσιν αὐτὸ θά τὸ ἐξετάσωμεν κατωτέρω: τοῦτο μόνον λέγω ἐξ ἀρχῆς, ὅτι ἡ λογία παράδοσις ἠσκησεν ἐφ' ἡμῶν τὴν μεγίστην, τὴν πλατυτάτην ἐπιρροήν, λέγω δὲ ὅτι, λαμβανομένης ὑπ' ὅψιν τῆς καθ' ὅλα τὰ φαινόμενα ἐπίσης μεγάλης ἐρρύτητος καὶ πληρότητος τοῦ δημοτικιστικοῦ κινήματος, δὲν ὑπάρχει ἄλλος τρόπος διὰ νὰ καθορισωμεν, ἐφ' ὅσον εἶνε δυνατόν, τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ, καὶ τὸ μέλλον του συνεπῶς, παρὰ ἐὰν τὸ μελετήσωμεν ἐν ἀντιπαράθεσιν πρὸς τὴν λογίαν ἑλληνιστικὴν παράδοσιν: τὴν ἀντιπαράθεσιν αὐτὴν θὰ ἐπιχειρήσω ἐνταῦθα. Θὰ τὴν ἐπιχειρήσω μάλιστα ἀποβλέπων εἰς σκοπὸν σαφῆ, εἰς τὸ νὰ εὐρῶ ἐὰν πράγματι ὁ δημοτικισμὸς θὰ δυνηθῆ νὰ ἐκτοπίσῃ τὴν λογίαν παράδοσιν, ἐὰν, ἀκόμα πῶς βασικά, εἶνε πράγματι κατὰ ἀντίθετον πρὸς αὐτὴν, καθὼς παρουσιάζεται ἐκ πρώτης ὄψεως τούλαχιστον.

II

Ἐουνηθίσασμεν νὰ ἀντιλαμβανόμεθα τὴν λογίαν παράδοσιν ὡς μίαν προσπάθειαν ἀπὸ μακροῦ καταβαλλομένην ἐκ μέρους τῶν διανοουμένων πρὸς τὸν σκοπὸν ὅπως ἀνάστησιν μίαν ἡμέραν ἐν μέσῳ ἡμῶν καὶ διὰ τῶν σημερινῶν ἰδίων ἡμῶν δυνάμεων τὴν προγονικὴν ἀρτίαν ὠραιότητα τῆς ζωῆς: ἔτσι χωρὶς νὰ ἐξετάσωμεν ποία ἦτο κάθε φορὰ ἡ πραγματικὴ κότης καὶ τὰ μέσα ποῦ ἐνυπῆρχαν εἰς αὐτὴν, ἡμποροῦμε νὰ εἰποῦμε, ὅτι, ἀπὸ ἀπόψεως διαθέσεως, ἡ λογία παράδοσις ζητεῖ ἀπλήτως νὰ μᾶς ἔχει, κατὰ τὴν βαθυτέραν καὶ ἰσχυρότεραν φορὰν ἡμῶν, ἀδιαλείπτως ἐστραμμένως πρὸς τὴν ἀρχαιότητα, ὡσάν πρὸς ἕνα ἰδανικὸν ὑπεράνω-δλων τῶν ἄλλων, ὅσα μᾶς συνεκίνησαν ἢ ἠδύναντο ἐκάστοτε νὰ μᾶς συγκινήσουν. Αὕτη εἶνε ἡ ἔννοια τῶν ὁποίων δίδομεν θεωρητικὰ εἰς τὴν λογίαν παράδοσιν. Ἄλλ' οἱ διανοοῦμενοι, οἱ ὀνομασθέντες λόγιοι, προφανῶς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀρκεσθῶν εἰς τὴν μουσικὴν καὶ ἀόριστον αὐτὴν διάθεσιν: ἀνέλαθον νὰ ἐπιδώξουν καὶ πρακτικὰ τὸν σκοπὸν τῶν ἠναγκάσθησαν ἔτσι μοιραῖως νὰ εὐρουν καὶ τὰ μέσα τῆς

δράσεως και μίαν ώρισμένην μέθοδον εργασίας. Κατ' αὐτὴν λοιπὸν τὴν ἔννοιαν ἀντιλαμβανόμεθα πάλιν τὴν λογίαν παράδοσιν ὡς μίαν προσπάθειαν τῶν λογίων, ποῦ ἀπέβλεψε καὶ ἐστηρίχθη ἐν τοῖς πράγμασι πάντως πολὺ καὶ σχεδὸν μονότροπα στοὺς τύπους, ἀπὸ τῆν ἀναβίωσιν τῶν ὁπίων, θεωρουμένην ὡς πρῶτον βῆμα ἐπιτυχίας, ἐπερίμενε να ἴδῃ δημιουργούμενον ἔδαφος ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εὐνοϊκότερον, ἔδαφος ἐπὶ τοῦ ὁποίου νὰ στηρίξῃ καὶ τὰς ὑπολοίπους βλέψεις αὐτῆς.

III

Ἔτσι διεμορφώθη ἡ θεωρία τῆς λογίας παραδόσεως.

Ἔτσι κατεστρώθη εἰς τὴν πράξιν τὸ σχέδιον τῶν λογίων.

Ἐάν τῶρα, ἀποβλέποντες πρὸς τὸν δημοτικισμόν, ζητήσωμεν να προσδιορίσωμεν τὴν διάθεσιν ποῦ μᾶς υποβάλλει, τὴν θεωρίαν ποῦ μᾶς δίδει ἐπὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆν μέθοδον ἐξ ἄλλου διὰ τῆς ὁποίας πρακτικῶς ἐπιλαμβάνεται τοῦ ἔργου του καὶ ἐάν, πρὸς τοῦτο, ὑποθέσωμεν αὐτὸν πρὸς στιγμὴν ὡς κάτι ριζικὰ καὶ οὐσιαστικὰ ἐναντίον πρὸς τὴν λογίαν παράδοσιν, εὐκόλον θὰ ἦτο νὰ ἐπιτύχωμεν ὁπωσδήποτε τοῦ σκοποῦ μας, θίδοντες ἐναντι ἐκείνων τῶν δύο θέσεων — «οτροφὴν πρὸς τὴν ἀρχαιότητα, ὡσάν πρὸς τὸ ὕψιστον τῶν ἰδανικῶν» καὶ «ἀναβίωσιν κατὰ πρῶτον καὶ ἐπιγόντα λόγον τῶν τύπων» — οἱ ὁποῖες στηρίζουν τὴν λογίαν παράδοσιν, νέας προτάσεις θετικὰς ἐξ ὀνόματος τοῦ δημοτικισμοῦ εὐκόλον θὰ ἦτο ἐπειτα νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι ἡμεῖς θὰ ἀπελευθερώσωμεν καὶ θὰ ἀποκαθάρσωμεν διὰ τούτων μῶσον θετικῶν, διὰ μίαν ζωντανῆς καὶ γονίμου ὑποθέσεως ἐπὶ τῆς ζωῆς τῆς Νεοελλάδος, ὡς διὰ ἰσχυροῦ ἀνέμου, τὸν πνευματικὸν ὀρίζοντα τοῦ ἔθνους, βεβαρυμένον καὶ συγκεχυμένον, ὡς θὰ ἐλέγαμεν, ὑπὸ τῶν ἀσαφῶν συμβόλων καὶ τῶν σκιῶν, τὰς ὁποίας ἔφερεν ἐπ' αὐτοῦ ἡ λογία παράδοσις.

Καὶ καθ' ὅσον μὲν ἀφορᾷ τὴν μέθοδον τῶν λογίων κατ' ἐπανάληψιν καὶ πολυτρόπως κατηγγέλησεν αὐτὴ καὶ σχεδὸν ἀνετρέπη ὑπὸ τῶν δημοτικιστῶν μὲ μίαν φωνὴν ὅλοι συμφωνοῦμεν εἰς τοῦτο: ὅτι ὑπερβολικὴ σημασία ἀπεδόθη στοὺς τύπους καὶ ὅτι, τέλος πάντων, δὲν εἶνε οἱ τύποι παρὰ ἡ οὐσία ποῦ κάμνει τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ. Ἐπάνω λοιπὸν εἰς αὐτὸ τὸ ζήτημα, εἰς τὴν ἀρνησιν δηλαδὴ τῆς μεθόδου τῶν λογίων, οἱ μεταρρυθμισταὶ δικαιουῖνται πάντως νὰ στήσουν τρόπον νίκης μίαν ἐπιφύλαξιν, ὅτι δὲν ἤξερουμεν μέχρι ποίου σημείου χωρίζεται ἡ οὐσία ἀπὸ τὸν τύπον, ἀπὸ τὴν μορφήν, εἶνε προφανῶς ὑποστηρίξιμος ἄλλη ἐπίσης ἐπιφύλαξις, ὅτι δηλαδὴ δὲν ἀρκεῖ ἡ ἀρνησις τῶν τύπων, ἀλλ' ὅτι μᾶλλον μίαν ἐρμηνεύει τῆς οὐσίας χρειάζεται, θὰ ἠμπορούσε νὰ διατυπωθῇ. Ἐν τούτοις εἴμεθα πλέον ἐγγὺς πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐάν ἀφήκωμεν τοὺς δημοτικιστὰς νὰ πανηγυρίσουν ἡσυχῶ αὐτὴν τὴν νίκην, τόσο μᾶλλον, ὅπου, ζητοῦντες ἀπὸ αὐτοὺς μίαν θετικὴν καὶ ἐξαστερὴν πρότασιν ἐπὶ τῆς οὐσίας, δὲν κάμνομεν τίποτε ὀλιγώτερον παρὰ νὰ τοὺς ζητοῦμε μίαν πραγματικὴν ἐρμηνεύει τῶν ἐλληνιστικῶν παραδόσεων, ζήτημα ποῦ ἐπιπονώτατα ἀπησχόλησεν ὀλόκληρον τὴν νεωτέραν διανοήσιν καὶ ποῦ δὲν εἶνε εὐκόλον νὰ συζητηθῇ ἐδῶ. Οἱ δημοτικιστὰι ἐάν ὑποτεθῇ ὅτι παραδέχονται κατὰ τ' ἄλλα τὸ περιεχόμενον τῆς λογίας παραδόσεως καὶ διαφωνοῦν ἀπλῶς ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς μεθόδου, ποῦ ἐχρησιμοποίησαν οἱ λόγιοι, εὐκόλα θὰ δυνηθοῦν νὰ καταστρώσουν μίαν νέαν μέθοδον δράσεως, διὰ τῆς ὁποίας ν' ἀντικαταστήσουν τὸ σχολαστικὸ πρόγραμμα τῆς γραμματικῆς σπουδῆς τῶν ἀρχαίων κειμένων καὶ νὰ παρουσιάσουν ἔτσι σὺν τῷ χρόνῳ θετικὴν πρότασιν ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου.

Καθ' ὅσον ὅμως ἀφορᾷ τὴν διάθεσιν δι' ἣς κατακυριεύει καὶ πληροῖ ἡμᾶς ἡ λογία παράδοσις καὶ ἐπὶ τῆ βάσει τῆς ὁποίας διεμορφώθη ἡ θεωρία τῆς στροφῆς πρὸς τὴν ἀρχαιότητα, θεωρουμένην ὡς ἓνα ἰδανικόν, ὅπου εἶνε εἰς τὸν προσημασμένον νὰ ὑψωθῶμεν κάποτε, ἀργὰ ἢ γρήγορα, τὸ πρᾶγμα καταντᾷ πολὺ πῶ οὐ σαφῶς διὰ τὸν δημοτικισμόν καὶ διὰ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος καὶ ἄξιον τῆς μεγίστης προσοχῆς ἐκ μέρους μας.

Ὁρμώμενοι πάντοτε ἐκ τῆς ὑποθέσεως ὅτι ὁ δημοτικισμὸς εἶνε κάτι ριζικὸν καὶ οὐσιαστικὸν ἐναντίον πρὸς τὴν λογίαν παράδοσιν καὶ ἐρχόμενοι ἔτσι ἀντιμέτωποι πρὸς τὴν δευτέραν, τὴν θεωρητικὴν θέσιν, ἥτις στηρίζει αὐτὴν καὶ μετ' αὐτῆς ὀλόκληρον τὴν νεοελληνικὴν ψυχολογίαν, αἰσθανόμεθα, ὅχι ἄνευ κάποιας βαθύτερας ἀνησυχίας, σαλευομένην τὴν μεγάλην πλατυτάτην ἐπιρροὴν τὴν ὁπίαν, ἀδιάφορον ἂν καλῶς ἢ κακῶς, ἐξήσκησεν ἡ παράδοσις αὐτὴ ἐπάνω εἰς ἡμᾶς αἰσθανόμεθα δὲ ὅτι δὲν εἶνε ποτὲ ἔργον φρονήσεως ἢ ἀρνήσεως καὶ ἡ διάσεισις τοῦ κύρους αὐτῆς, ἐφ' ὅσον ἀκόμη δὲν ἔχει ἐντελῶς ὑψωθῇ καὶ σχηματισθῇ μέσα εἰς τὴν ψυχὴν μας τὸ νέο θετικὸ ἰδανικόν, τόσοον μάλιστα μέγα καὶ ἰσχυρόν ὡστε νὰ καταλάβῃ ὀλόκληρον τὴν θέσιν καὶ νὰ

ἀσκήσῃ ἐπαξίως, καὶ ἄνευ κινδύνων γενικοῦ βαθιοῦ ξεχαρβαλώματος, τὸ ὕψηλον κύρος τὸ ὁποῖον ἠπλώσεν, ὡς πέρασ ἀετοῦ, καὶ ἐκράτησεν ἐπὶ αἰῶνας προστατευτικὰ ἀπάνω ἀπὸ τοὺς δοκιμαζόμενους λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς ἢ λογία παράδοσις. Ἐδῶ ἀκριβῶς γίνεται καταφανές, ἀνακούπτον σὲ στιγμὴ μοιραία καὶ ἐπικίνδυνη, τὸ δῆλημα τοῦ δημοτικισμοῦ, ὅτι δηλαδὴ, πέραν καὶ ὑπεράνω τῆς κριτικῆς καὶ τοῦ σχετλιασμοῦ, ὀφείλει νὰ ἐκφρασθῇ θετικὰ, μὲ δύναμιν, μὲ ἀκεραιότητα καὶ μὲ ἰκανότητα πρακτικῆς ἄμα καὶ θεωρητικῆς προσαρμογῆς εἰς τὸ αἰῶνον ἐλληνικὸν περιβάλλον, ἐν γένει μὲ ζωικότητα καὶ κύρος τόσοον τοῦλάχιστον ὅσον εἶνε καὶ τὸ τῆς ἀντιπάλου θεωρίας, ἦν, ὡς ὑπεθέσαμεν, ἐπιζητεῖ ν' ἀνατρέψῃ.

Ἡ λογία παράδοσις εἶνε προφανῶς πάρα πολὺ μουσικὴ, μουσικοπαθῆς, ἀόριστος, ἐπειδὴ εἰς τὴν ἐσχάτην ἀνάληψιν δὲν μᾶς δίδει κάτι ἀρκετὰ στερεόν, χειροπιαστόν, ἀπολλωνιακόν ὅπως ποῦσα ἀπὸ ὑποθέσεως εἰς ὑποθέσιν καὶ ἀπὸ ἐλπίδος εἰς ἐλπίδα πηγαίνει καὶ χάνεται σχεδὸν εἰς τὸ ἄπειρον διαγράφει ἐν τούτοις μίαν κατεύθυνσιν, ὅτι ἐκεῖ κάπου ὑπάρχει κάτι, κάτι ποῦ ἀποτελεῖ τιμὴν διὰ τὸ παρελθόν καὶ ἐλπίδα διὰ τὸ μέλλον, καταφυγὴν εἰς τὴν ὥραν τῶν κινδύνων, τῶν ἀμφιβολιῶν καὶ τῶν ἀδυναμιῶν. Δὲν εἶνε δὲ ἐξ ἄλλου ἀρκετὸν διὰ τὸν δημοτικισμόν νὰ μᾶς δεῖξῃ ἀπλῶς ἄλλην κατεύθυνσιν χωρὶς συνάμα νὰ ἀνάψῃ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν ἔστω κάτι ἔνα μικρὸν ἀληθινὸν φῶς, μίαν ἀνταύγειαν, ἀπὸ τὸν ὄρθρον τῆς ἀναγεννήσεως τῆς ὁπίαν προσιωνίζεται.

Ἐάν λοιπὸν ὁ δημοτικισμὸς εἶνε πρᾶγματι ριζικὸν καὶ οὐσιαστικὸν κάτι ἐναντίον πρὸς τὴν λογίαν παράδοσιν, καὶ ἐάν μάλιστα εὐρίσκει ἀναγκαῖον νὰ ἐπαναλαμβάνῃ τοῦτο ἀδιακόπως, ἐξ ἴσου ριζικὰ καὶ οὐσιαστικὰ, εἶνε ἀνάγκη νὰ μᾶς δώσῃ καὶ ἐννοήσωμεν ὅχι πῶς ἀντιλαμβάνεται διάφορα ζητήματα λεπτομερειακά, ἀλλὰ, αὐτὸ τοῦτο, πῶς ἀντιλαμβάνεται βαθύτερα τὸ νόημα τῆς ζωῆς καὶ τῆς δραστηριότητος πρὸς τὴν ὁπίαν ζητεῖ νὰ μᾶς ἐγείρῃ, τόσο δὲ μᾶλλον ὀφείλει νὰ δώκῃ ἀπάντησιν εἰς τοῦτο, καθ' ὅσον ἡ λογία παράδοσις δὲν λείπει ὀλότελα ἀπὸ τοῦ νὰ μᾶς ὀδηγῇ, ἔστω καὶ πάρα πολὺ ἐπίπονα καὶ ἐπικίνδυνα, μὲ πολλὰς διαισθησεις, παραισθησεις καὶ ὑστερισμοὺς ὁμολογουμένως, ἀλλὰ μᾶς ὀδηγεῖ κάπου καὶ, ὅσον καὶ ἂν δὲν μᾶς δίδει πραγματικὰ, μᾶς κάμνει τοῦλάχιστον νὰ ὑποθέσωμεν καὶ νὰ πιστεύωμεν ὅτι κρατοῦμεν κάτι εἰς χεῖρας μας. Πλὴν εἰς τὴν ἀνάγκην αὐτὴν δὲν δύναται ν' ἀνταποκριθῇ ἐπὶ τοῦ παρόντος κανεῖς.

Ἄλλὰ καὶ ἐάν ὁ δημοτικισμὸς δὲν εἶνε, ὡς ὑπεθέσαμεν εἰς τὴν ἀρχὴν, κάτι ἐναντίον πρὸς τὴν λογίαν παράδοσιν, ἐάν εἶνε μᾶλλον τὸ ἴδιον κατ' οὐσίαν πρᾶγμα μ' ἐκείνην ἔαν δηλαδὴ σκεφθῶμεν, ὅτι, ἐνὸς ἄντος τοῦ ἐλληνικοῦ περιβάλλοντος καὶ τῶν ὄρων τῆς ζωῆς μενόντων πάντοτε ἀμεταβλήτων εἰς τὰς περὶ τὸ Αἰγαίον χώρας, καὶ τὸ ἐλληνιστικὸν ἰδανικόν τῆς ζωῆς κατὰ φυσικὸν λόγον μένει πάντοτε τὸ ἴδιον καὶ ἐάν συνεπῶς θεωρήσωμεν τὸν δημοτικισμόν ὡς μίαν προσπάθειαν τείνουσαν, ἐν τῇ ἐσχάτῃ αὐτῆς ἀναλύσει, νὰ ἐρμηνεύσῃ, νὰ παρουσιάσῃ, νὰ ἐμφανίσῃ ἐπάνω εἰς ἔργα θετικὰ, εἰς ἔργα ζωῆς καὶ πολιτισμοῦ, τὸ ἐλληνιστικὸν αὐτὸ ἰδανικόν, τείνουσαν δηλαδὴ εἰς τὸν αὐτὸν εἰς ἃν καὶ ἡ λογία παράδοσις σκοπὸν—πάλιν τὸ περιεχόμενον δὲν καθορίζεται θετικὰ, πάλιν τὸ πρόβλημά του δὲν ἐλαττώνεται εἰς οὐσαρότητα καὶ εἰς δυσχερείας, δηλαδὴ τὸ νὰ δώκῃ μίαν θετικὴν πρότασιν ἐπὶ τῆς ζωῆς, διότι ἴσα-ἴσα αὐτοῦ ἐσκόντασαν καὶ οἱ λόγιοι, τόσοον ὡστε τίποτα σαφὲς δὲν ἠμπορούσαν νὰ δώκουν, σαφῆς ὅσον θὰ ἐχρειάζετο διὰ νὰ στηρίχθῃ ἐπ' αὐτοῦ ἡ ἀναγέννησις.

Καὶ διὰ τοῦτο λέγω, ὅτι, ὅπως μὲ τὴν πρώτην ὀπότεσιν μας δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ὀρίσωμεν τὴν βαθυτέραν ἐννοιαν καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ δημοτικισμοῦ θετικὰ, ἔτσι καὶ μὲ τὴν δευτέραν εἰς τὴν ἴδιαν περιπτῶ ἀδυναμίαν κατελήξαμεν.

Ἡ ἀδυναμία αὕτη ἀπέθη ἐπὶ αἰῶνας μακροὺς ἀνυπερβλητος διὰ τοὺς λόγιους. Δὲν νομιζῶ ὅμως ὅτι δύνανται οἱ δημοτικιστὰι, ἐπωφελοῦμενοι τοῦ καταφανοῦς αὐτοῦ γεγονότος, νὰ ἐκατρατεύσουν ἐναντίον τῆς λογίας παραδόσεως, φθείροντες οὕτω τὸ κύρος ὅχι μόνον ἐκείνης, ἥτις, καὶ ἐάν δὲν ἔδωκε λύσεις τελικὰς καὶ ἂν δὲν ἔφερε τὴν ἀναγέννησιν, συνεκράτησεν ὅμως ἐπὶ μακρὸν καὶ ὑπὸ συνθήκας δυσχερεστάτας τὴν κατάστασιν, ἀλλὰ καὶ τὸ κύρος τοῦ δημοτικισμοῦ, ὅστις, παρὰ τὴν ἀρνητικὴν αὐτὴν πολεμικὴν, ἥτις τὸν ἐκτρέπει τοῦ πραγματικοῦ προσημασμοῦ του, ὀφείλει νὰ δώκῃ μᾶλλον μίαν θετικὴν ἐρμηνεύειν τοῦ βαθυτέρου δυναμικοῦ του, ἐρμηνεύειν μέλλουσαν νὰ καταστῇ βάσις ἀληθινὴ εἰς τὸν ἐλπιδόμενον νεοελληνικὸν πολιτισμόν.

IV

Δὲν δύναμεθα ἐπὶ τοῦ παρόντος, ὡς ἐδείχθη διὰ τῶν

ἀνωτέρω παρατηρήσεων, νὰ δώσωμεν τὴν ὀριστικὴν θετικὴν πρότασιν ἐκ μέρους τοῦ δημοτικισμοῦ. Δυνάμεθα ὅμως ἐκ μέρους καὶ διὰ λογαριασμόν αὐτοῦ νὰ φανώμεν ὑψηλόφρονες καὶ εἰλικρινεῖς ἐπάνω εἰς ἄλλα δευτερευόντα ζητήματα καὶ πρὸ παντός εἰς τὸ ζήτημα τῆς θέσεως, τὴν ὁποίαν οἱ δημοτικισταὶ πρέπει νὰ λάβουν ἀπάντησι τῆς λογίας παραδόσεως, ἀπέναντι διηλαθῆ τῆς παρουσῆς πνευματικῆς καὶ ψυχικῆς καταστάσεως τοῦ ἔθνους, ποτιζόμενοι ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ἀπὸ τὰ ἰδανικά τὰ ὁποῖα ἐξησφάλισεν εἰς αὐτὸ ἡ παράδοσις αὕτη. — Ἐὰν δὲν δυνάμεθα νὰ ἀπαντήσωμεν εἰς τὸ ριζικὸν ἐκεῖνο πρῶτον ἐρώτημα ἐπὶ τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἢ ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἀδυναμία δίδει ὄπλα παντοειδῆ εἰς τὴν κριτικὴν, δυνάμεθα ὅμως, ἀντὶ νὰ περιπλέκωμεν ἔτι μάλλον τὰ πράγματα, παρασύροντες ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ τὴν νεότητα εἰς ἐπικινδύνους ἀρνήσεις, νὰ κάμωμεν μάλλον συντηρητικὴν κριτικὴν καὶ ν' ἀποκαταστήσωμεν σαφῆνειαν ὅσον τὸ δυνατόν σταθερωτέραν ἐπὶ τῶν ἐπιμάχων ζητημάτων, εἰς τρόπον ὥστε ἄλλος, κάλλιον παρεσκευασμένος, νὰ δυνηθῆ νὰ προχωρήσῃ περαιτέρω.

V

Εἶνε ἐπάναγκες, πρὶν ἢ υἱοθετήσωμεν καὶ ἐνισχύσωμεν τὴν τακτικὴν τοῦ ὑποσκάπτειν τὴν λογίαν παράδοσιν, νὰ μελετήσωμεν εὐρύτερα καὶ ἀντικειμενικώτερα τὰ κατ' αὐτήν.

VI

Ἐς συγκεντρώσωμεν τὴν προσοχήν μας εἰς τὴν κυρίαν, τὴν θετικὴν, πρότασιν εἰς τὴν ὁποίαν κορυφούται ἡ λογία παράδοσις «στροφή πρὸς τὴν ἀρχαιότητα, σάν σὲ ἰδανικὸ ὕψλδ...»

Ἐν πρώτοις γιὰ τοὺς λαοὺς, ποὺμποροῦν νὰ πιστεύουν, τίποτε δὲν εἶνε παρελθόν, καθὼς θὰ ἔλεγε κανεὶς γιὰ τὸ ἰδανικὸ αὐτὸ τῆς ἀρχαιότητος· πᾶν ὅτι οἱ λαοὶ αὐτοὶ πιστεύουν εἶνε ἐξ ὀλοκλήρου παρόν, εἶνε ἐξ ὀλοκλήρου μέλλον. Ἀλλὰ, θὰ μοὺ ἀντέλεγε κανεὶς, εἶνε αὐτὴ ἡ τόσον συγκεκριμένη ἐποπτεία μας ἐπὶ τῆς ἀρχαιότητος ἕξις νὰ γίνῃ ἀντικείμενον πίστεως ἑνὸς λαοῦ καὶ νὰ ὑψωθῆ σὲ ἰδανικὸ; Ἀλλ' ἡ ἀπάντησις ἐδῶ εἶνε προφανής, διότι δὲν πρόκειται γιὰ κάτι ποὺ κάμνομεν τώρα, πρόκειται γιὰ ἕνα καθεστῶς ποὺ εὐρήκαμε· νοιῶζω δέ, ὅτι δὲν ὑπάρχει κανεὶς λόγος ἐπὶ τοῦ παρόντος διὰ νὰ θέσουν ἐν ἀμφισβόλῳ τὴν ἀξίαν τῆς πατροπαράδοτου διαθέσεως των πρὸς τὴ ζωὴ τόσο ριζικῶς καὶ νὰ ἀποσπῶσιν οἱ νεώτεροι. Ἐλλήνες τὰ βλέμματά τους ἀπὸ τὴν κατεύθυνσιν, ὅπου ἕως τώρα τὰ ἐκράτησαν, ἀπὸ μοιραίαν ἱστορικὴν ἀνάγκη, ἡ ὁποία ἀκόμη δὲν ἔκορέθη ποσῶς, κερφωμένα τόσοις αἰῶνας καὶ ἀπ' ὅπου ἤντησαν ὅλη τὴ δύναμι ποὺ τοὺς ἐχρειάστηκε κάθε φορά γιὰ ν' ἀνθέξουν ἕως σήμερα καὶ νὰ διατηρήσουν τὴν πίστι πρῶτ' ἀπ' ὅλα στὸν ἑαυτὸ τους, τὴν αἰσιοδοξίαν τους, τὴν ἠθικὴν, φρονηματικὴν καὶ αἰσθητικὴν ἀκεραιότητά τους. Δὲν ὑπάρχει κανεὶς λόγος τοιούτου οὕτε διὰ τοὺς διανοομένους, οὔτε διὰ τὰς μάζας. Μάλιστα οἱ διανοοῦμενοι εὐθὺς ὡς ἤθελον ἀρχίσει νὰ σκέπτανται πραγματικῶς, εὐθὺς δηλαδὴ ὡς ἤθελον ἀρχίσει νὰ πραγματοποιῶν ἕνα ἐκ τῶν σπουδαιότερων χαρακτήρων τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, μίαν ἀκεραίαν ὑψηλὴν φωτεινὴν διανοητικότητα, τὴν ἴδιαν στιγμὴν αὐτὴν θ' ἀντιληφθῶν ὁποῖον μέγα στήριγμα ἀποτελεῖ διὰ τὸ ἔργον αὐτὸ ἢ κληρονομία τῶν ἀρχαίων.

Πάντως αὐτὴ ἡ διάθεσις καὶ ἂν δὲν ὠφέλησε γενικῶς ὅλους, δὲν ἔθλαψε ὅμως τὸν λαόν. Ἄν ἡ ἀναγέννησις δὲν ἦλθε, τούτο ἔγεινε, διότι δὲν ἀνεφάνησαν ἀρκούντως ἀνώτερα ἰσοποσώματα καὶ διότι ἔλειψαν ἔτι μάλλον ἄλλα στοιχεῖα ἀπαραίτητα εἰς τὴν δημιουργίαν πολιτισμοῦ· ἔλειψε ὁ φωτισμὸς ἐπὶ τῶν τεχνικῶν ζητημάτων, τῶν οικονομικῶν καὶ πολιτικῶν δεδωμένων· ἔλειψαν τὰ μέσα καὶ τὰ ἐφόδια, ποὺ δίδουν οἱ ἐπιστήμες σήμερα ὡς ὄπλα εἰς τοὺς λαοὺς· ἔλειψε μίρα ὀργανώσις τῶν ὀλικῶν μέσων, ἀπὸ τῆς ὁποίας, ἔάν ὑπῆρχε, ὡς ἀπὸ ἐπιπέδου στερεοῦ καὶ εὐνοϊκοῦ, θὰ ἠμπορούσαμε νὰ ἀποβλέψωμε με μεγαλυτέραν διαύγεια, δύναμι καὶ εὐστάθεια καὶ πρὸς τὸ περὶ ἀρχαιότητος ἰδανικὸ μας καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους σκοποὺς, ὅσους θὰ καθάριζον δι' ἡμᾶς αἰ ἀνάγκαι τῆς ζωῆς.

Οὔτε ὑπάρχει ἐξ ἄλλου κανένα ἀδιαχώρητον, καμμία ἀσυμβίβαστος ἀντινομία μεταξὺ ἑνὸς τοιούτου σεμνοῦ καὶ λογικοῦ ρεαλισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἐκτός τῶν ἄλλων θὰ ἐπέδιωκε καὶ θὰ ἐπετύγχανε πολὺ ἐνωρίτερα καὶ ἀσφαλέστερα τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ γλωσσικοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ὄργανου ἐπὶ τῆς βάσει τῆς δημοτικῆς, καὶ τῆς θεωρητικῆς ἑλληνιστικῆς ἀντιλήψεως ἐπὶ τῆς ζωῆς, τῆς ὁποίας ἐπίσημος φορεὺς διετέλεσεν ἐπὶ μακρὸν ἡ λογία παράδοσις.

Κι' εἴπειτα ὁ λαὸς ἀποδέχεται πολλάκις καὶ χρησιμοποιεῖ τὰ πῶ ἀνομοιογενῆ ὄλικά καὶ ἰδεολογικὰ δυναμικὰ μέσα στὴ ζωὴ του, ἀκόμη καὶ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα, κατὰ τὴν λογικὴν ἐπ' αὐτῶν ἀντίληψιν, φαίνονται νὰ εἶνε ἐντελῶς

ἀντίθετα πρὸς ἄλληλα· ὁ λαὸς δὲν ἀποκρούει παρὰ ἐκεῖνα ποὺ εἶνε ἐντελῶς ἀντιζωϊκὰ καὶ ἐντελῶς ἐνάντια στὴ θεμελιώδη αἰσθητικὴ του καὶ ὄχι ἀπλῶς στὴ λογικὴ του. Κι' ἀκόμη καὶ τούτο προσθέτω, ὅτι ἡ λαϊκὴ ψυχολογία δὲν εἶνε ποτὲ δυνατόν νὰ συστηματοποιηθῆ καὶ νὰ διαφωτισθῆ ἀπάνω εἰς ἕνα ἐπιστημονικὸ ἀσχέδιο, ὅσονδῆποτε τέλεια καὶ ἂν εἶνε ἐπεξεργασμένο, καθὼς φαίνεται νὰ πιστεύουν οἱ ἀντιλαμπανόμενοι τὴν ὑπόθεσιν τοῦ δημοτικισμοῦ ὡς μίαν ἀπὸδείξειν γεωμετρικοῦ θεωρήματος καὶ οἱ ὁποῖοι μᾶς βεβαιώνουν δι' ὁ λαὸς θὰ ἔλθῃ με τὸ μέρος μας, ὅταν φωτισθῆ ἀπὸ τὸ φῶς τῆς ἐπιστήμης.

VII

Ἡ βάσις, ἀπὸ τῆς ὁποίας κινῶ τὴν σκέψιν μου ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς στάσεως ποὺ πρέπει νὰ τηρήσουν οἱ δημοτικισταὶ ἀπέναντι τῆς λογίας παραδόσεως, εἶνε καθαρῶς συντηρητικὴ.

Ἀπάνω δὲ σ' αὐτὴ τὴ συντηρητικὴν βάσιν θὰ εἶχα νὰ διατυπώσω καὶ τὴν ἐξῆς γενικώτερη παρατήρησι σχετικὴ μετὰ τὴν ἀποψιν ποὺ δίδει ἡ ἑλληνιστικὴ ἰδεολογία πρὸς τὰ κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ ζητήματα, ὅτι δηλαδὴ δύο θεωρίαι ὑπάρχουν σήμερα πραγματικῶς στὴ ζωὴ, ἡ σοσιαλιστικὴ καὶ ἡ ἑλληνιστικὴ ἢ μὲν πρώτη, ἐμφανισθεῖσα κυρίως ὡς πρακτικὴ καὶ οικονομικὴ, ἔφθασε κατὰ μικρὸν ν' ἀντιμετωπίσῃ, ὡς ἐμπειρικὴ συλλογιστικὴ μέθοδος, ὀλόκληρη τὴν ἱστορίαν, τὴν ὁποίαν ἠρμήνευσεν καὶ ἀνεπαρέστησεν κατὰ ἴδιον τρόπον· ἔφθασε δὲ εἰς σαφεῖς αἰσθητικὸς καὶ κοινωνικοὺς ὁρισμοὺς, ὑποσχομένη ἴσους ὅρους ζωῆς, παγκοσμίαν ἀδελφουσύνην, κατάλλυσιν τῆς πάλης τῶν τάξεων, ἰδεατὴν δικαιοσύνην καὶ ἰσορροπίαν μέσα εἰς τὴν κοινωνίαν, ἰσορροπίαν τὴν ὁποίαν ἐλπίζει νὰ ἐπιτύχῃ· ἀληθινὰ ὄχι καλλιέργουσα καὶ ἀναπτύσσουσα εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ἀτόμων τὸ αὐτόματον αἰσθηματικὴν κοινωνικὴν ἰσορροπίαν δικαιοσύνης ἀλλὰ καθυπατάσσουσα ἅπαξ διὰ παντός τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν ὁμαδικὴν πειθαρχίαν ποὺ ὑπαγορεύουν αἱ ἀνάγκαι καὶ τὸ σύστημα τῆς παραγωγῆς τῶν ἀγαθῶν καὶ ἐκμηδενίζουσα, κόπτουσα σύρριζα, τὴν ἀτομικὴν πρωτοβουλίαν ἑνὸς ἐκάστου αὐτῶν.

Ἡ ἑλληνιστικὴ πάλιν θεωρία, ἡ πιὸ πλατιά καὶ πιὸ ἀνθρωπίνην σχετικῶς, ἔχει τοῦτο κυρίως τὸ χαρακτηριστικόν, ὅτι, χωρὶς νὰ διατυπώσῃ ἀπαγορεύσεις καὶ ἐπιφυλάξεις εἰς τὴν οικονομικὴν ἐξέλιξιν τῶν λαῶν καὶ τῶν καθέκαστα κοινωνικῶν τάξεων, χωρὶς ν' ἀποκρούῃ ποσῶς τὸ μέτρον τῶν οικονομικῶν ἐπαναστάσεων, ἐξασφαλίζει πάντοτε ὑπεράνω ὅλων τῶν μοιραίων αὐτῶν διαγωνισμῶν, μίαν διαυγῆ καὶ ἀστεϊρευτὴν πηγὴν αἰσιοδοξίας καὶ φρονήματος ὕψηλοῦ ἰσαιοῦ δι' ἕνα ἕκαστον τῶν ἀνθρώπων χωριστὰ, ἐπιτρέπουσα καὶ εὐνοοῦσα τὴν ἀτομικὴν πρωτοβουλίαν καὶ ἐξαίρουσα μάλιστα τὴν ποικιλίαν καὶ τὴν ἀνομοιομορφίαν μέσα στὴ ζωὴ ἢ ποικιλίαν αὐτὴ καὶ ὁ πλοῦτος τῶν ἀντιθέσεων εἶνε τὸ κύριον γνώρισμα τοῦ ἑλληνικοῦ περιβάλλοντος, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ἐν τούτοις ἠδυνήθησαν πάντοτε καὶ πρὸ παντός εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν οἱ Ἕλληνες νὰ συνθέσουν ἀρμονικὰ καὶ ἐλεύθερα τὸ νόημα τῆς πλέον ἀδιάστου ποὺ ὑπῆρξε ποτὲ κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς πειθαρχίας, ὅπου ὑπετάχθησαν σχεδὸν αὐτόματα καὶ φυσικὰ, χωρὶς τὴν παρεμβολὴν κανενὸς τόσοῦ μονοτρόπου, δογματικοῦ, τυραννικοῦ ἀντιανθρωπιστικοῦ ἰδανικοῦ, ὅπως λ. χ. ἡ μονοκόμμη ἀδιατάρακτὴ ἰδεατὴ ἰσότης ἢ δικαιοσύνη, τὴν ὁποίαν εὐαγγελίζονται οἱ νεώτεροι κοινωνικοὶ μεταρρυθμισταί.

Ἡ μὲν πρώτη ἐκ τῶν θεωριῶν τούτων, πηγάζουσα κατ' οὐσίαν ἀπὸ μίαν διάθεσιν ἀρνητικὴν μέσα στὴ ζωὴ, ἀπὸ τὸν φόβον τῆς κινήσεως καὶ τῆς πρωτοβουλίας, δούσις πρὸς τὸ αὐτόματον ἀρμονικὸν κοινωνικὸν ἐνστικτον τοῦ ἀνθρώπου, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου στηρίζεται ἡ πραγματικὴ οικονομικὴ καὶ πολιτικὴ κοινωνία, ὑπερβάλλει καὶ μεγαλοποιεῖ τὸσον τὸ ἐνδεχόμενον τοῦ κακοῦ, ὥστε τὰ μέτρα τὰ ὁποῖα προτείνει κατὰ τοῦ ἐνδεχομένου τούτου, τόσο εἶνε δύσκαμπτα καὶ βαρβαρικὰ καὶ μετὰ τσαύτης βαναυσώσεως μέλλουν νὰ ἐπιφέρονται ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς ὥστε θὰ εἶνε ἐπόμενον νὰ καταπνίξουν αὐτήν. Ἡ θεωρία αὕτη, ἡ τόσο δογματικὴ καὶ κανονιστικὴ, σημαίνει ἀποχώρησιν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ποὺ φέρε εἰς τὴν πρὸσθον τῆς ἀνθρωπότητος· φαίνεται ὡς νὰ ἀσχεδιάσθη εἰς στιγμὴν ἐσχάτης ὑστερικῆς ἀπελπίσεως ἀπῆχθῃ τῇ ἀληθείᾳ τὸν κάματον τῆς ἀνθρωπότητος καί, καθὼς διαρκῶς καταπονεῖται ἀπὸ τὴν ἀνάγκην τῆς τάξεως καὶ τῆς δικαιοσύνης, φαίνεται ὡς νὰ συσθολίξῃ τὴν εἰκόνα τῆς ζωῆς τὴν μάλλον ἐγγὺς πρὸς τὸν θάνατον καὶ τὴν ἐξαφάνισιν αὐτῆς. Εἶνε γνωστὸν ἄλλως πῶς ἡ θεωρία αὕτη προῆλθεν ὡς ἀντίδρασις βαθιά καὶ θανάσιμη τὸσον ὅσον βαθιά καὶ θανάσιμη ἦταν καὶ ἡ ταπεινωσις καὶ ἡ ἐκμετάλλεσις, εἰς ἣν ἔρριψε τὴν μεγάλην μάζαν τῶν προλεταρίων ὁ δυτικὸς πολιτισμὸς.

(Συνεχίζεται)

Ο ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΣ ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΙΕΝΑ

(ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ)

Υπό Ε. Π. ΦΩΤΙΑΔΟΥ

«Οὐ τινος δοῦλοι κέκλημαι ποτὸς οὐδ' ἀπήκοοι».

ΑΓΣΧΥΛΟΣ

ΕΡΕΥΝΗΤΗΣ τῆς πατρίου ἱστορίας, τῆς πολιτικῆς, κοινωνικῆς καὶ πνευματικῆς Νεοελληνικῆς ἱστορίας. Λαογράφος. Γλωσσολόγος. Αἰσθητικὸς. Τεχνίτης τοῦ λόγου. Μαχητής.

Τοῦ ὁμεινίου ὄλων αὐτῶν ὁ Βλαχογιάννης, ὁ Σουλιώτης Βλαχογιάννης, εὐτυχῆς ὑπῆρξε καρπός.

Μετὰ τὸν Πολύβιον, ὁ ὁποῖος ἀξίως τοῦ μεγαλείου τῆς ἐκίδευσε τὴν ἑλληνικὴν ἱστοριογραφίαν, ὁ πρῶτος, καὶ τελευταῖος μέχρι τῆς στιγμῆς Ἕλληνας, εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ ὁποῖου ἐξῆρξεν ἡ ἱστορία ὡς πρόβλημα, ἔσθαι ὄχι ἐξωθεν τεθειμένον, ὑπῆρξεν ὁ Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος. Τὰ ὠγύγια τοῦ Ἑλληνικοῦ, τὴν «αὐτάρκη» πόλιν, τὸν Ἀλέξανδρον καὶ τοὺς Διαδόχους καὶ τοὺς Ἐπιγόνους, τὴν Ρωμαϊοκρατίαν, τὴν Κλασσικὴν περίοδον τοῦ Ἑλληνικοῦ Χριστιανισμοῦ, τὸ Βυζάντιον, τὴν Φραγκοκρατίαν, τὴν θύελλαν τοῦ δουλεύοντος Γένους, τὴν Ἐπανάστασιν μέχρι τοῦ Κυβερνήτου, — ταῦτα πάντα ἐπύργωσεν ὁ Παπαρρηγόπουλος ἐν ἐσωτερικῇ καὶ ἐξωτερικῇ συναφείᾳ, ἀποκατέστησε τὴν ἐνότητα τοῦ Ἑλληνικοῦ Κόσμου καὶ ἵδρυσεν μνημεῖον, κτῆμα ἐς αἰετῆς εὐγενεστάτης καὶ πλέον τραγικῆς τῶν πατρίδων, ἀκατάλυτον εἰς τὰς μεγάλας γραμμάς του. Ἡ ὕψηλὴ παράδοσις τοῦ Παπαρρηγόπουλου περιεσώθη εἰς τινὰς, ἐλαχίστας, καλὰς ἐργασίας συνθετικὰς εἰς περιορισμένας χρονικάς ἰκτάσεις ἀφορώσας. Καὶ ἐπακολουθεῖ ἡ ἐμποροπανήγυρις τῶν δοσιλόγων τῆς Κλειοῦς, ὑπογραφομένων «Τοῦ ἱστορικοῦ συγγραφέως», τῶν ὁποίων τὰ ἐπιτεύγματα ἢ μάλλον τὰ ἀποτεύγματα διεκδικοῦν τὸ γέρας ἀμιλλώμενα πρὸς τὸν «Σεβᾶχ τὸν Θαλασσιόν», τὸν «Λήσταρχον Κρικέλαν», «Τὰς ὕψηλὰς πανουργίας τοῦ Μπερτόλδου, τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Μπερτόλδινου καὶ τοῦ ἐγγόνου αὐτοῦ Κακασένου», τὰς ἐκθέσεις τοῦ ὀκταετοῦς ἀνειμιῶ μου καὶ λοιπὰ ἀξιόλογα καὶ πολυφελῆ ἀναγνώσματα.

Λαμπρὰ ὅμως εἶναι ἡ παράδοσις ἢ ἱστοριοδιφικῆ καὶ ἀρχαιοδιφικῆ, τῆς ὁποίας γενάρχη εἶναι ὁ Ἀνδρέας Μουστοξύδης, ἔξοχος φιλόλογος καὶ ἐρευνητής, φίλτατος καὶ γόνιμος σύμβουλος τοῦ Κυβερνήτου, ὕψηλὴ μορφή τῆς ἀναγνωσμένης Ἑλλάδος. Εἰς τὴν παράδοσιν ταύτην διατρέπη κατέχει θέσιν ὁ Βλαχογιάννης, τὴν διαπρεπεστάτην δὲ καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἀγῶνος.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ὑπὸ τὴν ροπήν τοῦ Μουστοξύδου καὶ τοῦ Σπυρίδωνος Ζαμπέλιου παλαιότερον, τοῦ Παπαρρηγοπούλου, τοῦ Πολίτου καὶ τοῦ Χατζιδάκι κατόπιν, τὸ διαφέρειν καὶ ἡ περιέργεια καὶ ἡ σπουδὴ ἤρχισαν νὰ κατευθύνωνται καὶ πρὸς τὰς ἄλλας περιόδους τοῦ Ἑλληνικοῦ, ὄχι πλέον ἀποκλειστικῶς πρὸς τὰ Κλασσικά. Δυστυχῶς, ὅπως ἀπέδειξεν ὁ χρόνος, ἢ τῆς αὐτῆς πρὸς ἐξισορρόπησιν τῆς ἐρεύνης καὶ ἐνιαίας ἀντίληψιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κόσμου ἔλαθε τισαύτην τροπήν, ὥστε πλὴν τῶν ἀφθόνων καλῶν νὰ μᾶς δημιουργήσῃ καὶ ἀφθονὰ δυσάρεστα, ἀντεπιστημονικά καὶ ἀνθεθνικά. Ὅπως πρὶν εἶχον ἐκυριαρχίαν τῆς Κλασσικῆς περιόδου (πράγμα εὐεξήγητον ἐκ γενικωτέρων ἱστορικῶν καὶ κοινωνικῶν λόγων), καθητήσαμεν νὰ ἔχωμεν παγκυριαρχίαν τῶν μεσαιωνικῶν καὶ νεοελληνικῶν σπουδῶν, ἑλλειπῶν, ἐλλειπεστάτων, διότι λείπει ἢ μελέτη τοῦ κλασσικοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου ὁ ὁποῖος, μᾶς ἀρέσει ἢ δὲν μᾶς ἀρέσει πρέπει νὰ τὸ κατανοήσωμεν, εἶναι τὸ ὑπόβαθρον καὶ τῆς ἐργασίας περὶ τὴν ἐρεύνην τοῦ Ἑλληνικοῦ Κόσμου ὑπὸ πᾶσαν ἐποχὴν, διότι συμπίπτει πρὸς τὴν ἑναρξιν τοῦ συνειδητοῦ (ὄχι ἀπλῶς προενοιολογικῶς) ἑλληνικοῦ ἱστορικοῦ βίου, καὶ τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀνασυγκροτήσεώς μας. Διότι οἱ Ἕλληνες ἐδημιούργησαν «τύπους» δημοσίου καὶ πνευματικοῦ βίου ἰσχυρότατος ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ τόπῳ, ὅπως ἢ μέχρι τοῦδε ἐμπειρία ἀπέδειξεν.

Ἄντι λοιπὸν νὰ κατανοήσωμεν τὸ παρὸν, νὰ ὀρθωθῶμεν ἀπὸ αὐτὸ εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ παρελθόντος καὶ νὰ κτίσωμεν τὴν ζωὴν μας συνθέτοντες τὴν ζῶσαν πραγματικότητα μὲ τὰ γόνιμα στοιχεῖα τῆς παραδόσεως, ὥστε νὰ στελεχώσωμεν τὴν ἀνεμράτιστον ὑπαρξίν μας, εὐύραμεν χωριστικὴν γραμμὴν, ἐπεδόθημεν — δῆθεν — εἰς τὸ παρὸν χωρὶς νὰ σκεφθῶμεν, καίτοι ἐμφανιζόμεθα ὡς «κοινωνιολόγοι», ὅτι τοῦτο εἶναι ἄλλου τινὸς πολιτιστικῆς συνέχειας, καὶ, τὸ ἀποτέλεσμα, ἐμείναμεν ἀσπονδολοίτοι. Ἰδοὺ τὸ κατάντημά μας.

Εἰς τὴν ὄλην ταύτην πορείαν τίς ἢ θέσις τοῦ Βλαχογιάννη; Πρῶτος συστηματικῶς ἤρχισε νὰ συγκεντρῶν τὰ γραπτὰ περιλήμματα τοῦ Ἀγῶνος καὶ τῶν ὑστερον χρόνων, χωρὶς νὰ παραμελῇ τὴν Τουρκοκρατίαν, ἀντιμετωπίζων τὴν ἀντίδρασιν καὶ τὴν εἰρηνεσίαν. Ἦρχισεν ἔκτοτε τὴν ἵδρυσιν ἀτομικοῦ ἀρχείου τεραστίως ἐκτάσεως, ὅπου ἡ πολιτικῆ, ἡ κοινωνικῆ, ἡ πνευματικῆ ἱστορία τοῦ νεωτέρου Ἑλληνικοῦ κόσμου παρελαύνουν εἰς τὴν πλέον ἐξειδικευμένην ποικιλίαν: ἱστορία, δημόσιος βίος, κοινωνικὸς βίος, ἰδιωτικὸς βίος, στρατιωτικῆ καὶ ναυτικῆ ὀργανώσεως, δίκαιον, ἐμπόριον, λογοτεχνία, λαογραφία, — τὰ πάντα. Ὡσεὶ ἐπρόκειτο νὰ ζῆσθαι ὄχι μίαν ἀλλὰ πολλὰς ζωάς, κατεῖχετο ὑπὸ βακχείας καὶ κατοκωχῆς πρὸς πᾶν ὅ,τι ἦτο ἢ ἀμεσοσ ρίζα τοῦ βίου μας. Ὑψηλὸν παράδειγμα ἐθνικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς ἀρετῆς, μάλιστα σήμερον ὅτε ἡ ζωὴ μας κυκλοῦται μεταξὺ «ἐπιστημόνων» ἀρριζώτων εἰς τὸ ἐθνικὸν ἔδαφος, εἰς τὸ ἔδαφος τῆς ἑλληνικῆς πραγματικότητος καὶ ἐπομένως μακρὰν πάσης ἐμπειρίας, ἀνικάνων ἀρα πρὸς πᾶν ἔργον καὶ δὴ καὶ τὸ ἐπιστημονικόν. Ἰδρυσεν ἐπὶ Βενιζέλου τὰ Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους, τὸ κατ' ἐξοχίαν ἀρχεῖον τῆς μέχρι τῶν χρόνων μας νεωτέρας ἑλληνικῆς ἱστορίας. Ἐξέδωκε τὸ Ἀθηναϊκὸν Ἀρχεῖον, τὸ Χιακὸν Ἀρχεῖον, τὸν Σπυριλίον, τὸν Μακρυγιάννην, ὁ ὁποῖος μόλις τελευταίως μελετᾶται, τεσσαράκοντα περίπου ἔτη ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως! Ἐξέδωκε τὸν περίφημον Κασομούλην χωρὶς εἰς τὴν ἐλευθεριότητα τοῦ κυρίου Φιλίππου Δραγοῦμη, ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ μερισθῇ μετὰ τοῦ Βλαχογιάννη τὴν εὐγνωμοσύνην μας. Ἐξέδωκε τὴν ἱστορικὴν Ἀνθολογίαν, ἀληθινὴν πινακοθήκην, ὅπου, μαθητῆς τοῦ Ἡραδότη (τοῦ ὁποῖου καὶ μετέφρασεν ἀσπασάσματα) καὶ τοῦ Πλουτάρχου, γνωρίζει νὰ διαφωτίζῃ μὲ τὸ χαρακτηριστικὸν ἀνέκδοτον πρόσωπα καὶ πράγματα τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τῆς ἐλευθερίας Ἑλλάδος. Καὶ εἶναι ἀξιοθρήνητον ὅτι ἀντὶ τῆς Ἀνθολογίας, ἀντὶ τῶν Ἀπομνημονευμάτων τοῦ Κολοκοτρῶνη, τὰ ὁποῖα κατέγραψεν ἢ σεμνὴ καὶ λιτὴ γραφῆς τοῦ Τερτσέτη, ἀντὶ τοῦ Μακρυγιάννη, εὐρίσκονται εἰς χεῖρας τῶν ἑλληνοπαίδων τὰ χρονολογήματα καὶ ἄλλαι μωρία ἐκ τῶν ὁποίων κ.υ.ρ.ί.ω.ς ἀποτελοῦνται τὰ Νεοελληνικά Ἀναγνώσματα. Ἐξέδωκε τὰ Προπύλαια, τὸν ὑποδειγματικὸν περιοδικὸν τόμον, ὅπου ἔχουν συναδελφωθῆ ἡ ἱστορικὴ ἐρεύνη, ἡ φιλολογικὴ ἐργασία, ἡ λογοτεχνία. Ἐξέδωκε τοὺς «Κλέφτες τοῦ Μωριά», ὅπου ἀνατρέπει τὰ ἀσύστατα περὶ ἀρματολισμὸν ἐν Πελοποννήσῳ, ἀλλ' ὥθων τὴν κριτικὴν εἰς ὑπερκριτικὴν ἐπιθετικὴν κατὰ τῶν Κολοκοτρωναίων καὶ τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρῶνη, ὅπως ἔπραξε καὶ ἀλλαχοῦ. Τοῦτο ὅμως εἶναι ἀληθές: Ἄν ἔγιναν κινήματα καὶ ἐπαναστατικά προσάθεια καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα τοῦ Ἑλληνικοῦ, ὅμως μόνον εἰς τὴν Πελοπόννησον τὸ στρατιωτικὸν γεγονός ἐξελιχθῆ εἰς πολιτικόν. Διατὶ μόνον ἐκεῖ ἔγινε τοῦτο, εἶναι ἄλλο ζήτημα. Ὅτι δὲ κατ' ἐξοχίαν συνετέλεσεν ὁ Κολοκοτρῶνης, στρατάρχης καὶ πολιτικὸς νοῦς, ἀκατάβλητος καὶ ἀμετάπτωτος, δίκαιος, σκληρὸς καὶ φιλόανθρωπος, δραματιστῆς καὶ πραγματοποιοῦς, ἢ κορυφαῖος τῆς Ἐπαναστάσεως, — τοῦτο εἶναι καθ' ἡμᾶς ἀναμφισβήτητον. Ἄν ἠδικήθησαν, καὶ πράγματι ἠδικήθησαν, οἱ ἐντεθεν τοῦ Ἰσμοῦ ἀγωνισταί, εἶναι ἀπαράδεκτον νὰ γίνῃ ἡ ἀποκατάστασις αὐτῶν εἰς βάρος τῆς περιοχῆς καὶ τοῦ Ἀνδρός τῶν ὁποίων ἡ συμβολὴ εἰς τὸν Ἀγῶνα ὑπῆρξεν αὐτὸ τοῦτο ἢ σπονδυλικὴ στήλη. Καὶ πρὸς ἄρσιν πάσης

παρεξηγήσεως ἄς δηλωθῆ ὅτι ὁ γράφων, ἔλκων τὴν καταγωγὴν ἐκ χωμάτων βορειοηπειρωτικῶν, οὐδένα δεσμόν ἔχει μὲ τὸν Μορέαν πλὴν ὠραίων ἀναμνήσεων.

Καί τί δὲν ἐδημοσίευσεν ὁ Βλαχογιάννης! Βιβλία παιδικά, τὰ ὁποῖα κινοῦν τὸ ἐνδιαφέρον, καὶ τοῦ μικροῦ καὶ μὴ ἐκπλήττεσθε! καὶ τοῦ μεγάλου, ὅπου ἀναζοῦν ὁ κλέφτης, ὁ ἀρματολός, οἱ ἔλληνοαἰθῶνοι καπεταναῖοι, ἡ Ἐπανάστασις, ἡ σκηνὰ τῆς κοινοικτικῆς ζωῆς. Καί εἰναι τὰ παιδικὰ βιβλία τοῦ Βλαχογιάννη τὰ καλύτερα παιδικὰ μας βιβλία, διότι μόνον εἰς αὐτὰ τὸ ἑλληνικὸν χῶμα εἶναι εἰς τόσον βαθμὸν «βεβιωμένοι» γεγονός. Ἐδημοσίευσεν λογοτεχνικὰ βιβλία, χάριματ' Ἑλλάδος καὶ δημοτικῶ λόγου, εἰς τὰ ὁποῖα δοάκις ἔχει ὑπόθεσιν τὰ ἱστορικά τοῦ ἔθνους ἀναπλάττει δημοουργικὰ αὐτὰ χωρὶς νὰ τὰ κιθῆλει. Ἐδημοσίευσεν ἑκατοντάδας μελετῶν, ἐπιφωλλίδων, ἄρθρων, προσφῆρων πάντοτε κάτι νέον, μέγα ἢ μικρόν, καὶ τὸν ἀνθρὸν καὶ ρωμαλέον λόγον καὶ τὴν ζωντανὴν καὶ μαχητικὴν του ψυχὴν.

Ὁ λόγος τοῦ Βλαχογιάννη, δοάκις δὲν ἔγραφε καθαρεύουσαν, ὑπῆρξε γνήσιος δημοτικὸς λόγος, προσωπικὸς καὶ πρωτότυπος. Προσφυῶς ὁ Καμπάνης δώνομας τὸ ὄφος τοῦ Βλαχογιάννη λογοισθικόν. Διὰ τὸν γράφοντα τὰς γραμμὰς ταύτας ὑπάρχει ἔρωτηματικόν, ἂν ὁ νεκρολογούμενος ὀρθῶς ἔπραξε μεταχειρισθεὶς τὸν λόγον τοῦτον πέρα τῶν εἰς πεζὸν τραγουδιῶν, καὶ εἰς τὴν ἄλλην λογοτεχνικὴν καὶ εἰς τὴν ἱστοριογραφικὴν καὶ τὴν λοιπὴν παραγωγὴν του. Εἶναι αὐστηρὸν διδάγμα τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τῶν ἀρχαίων «τεχνικῶν», καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων ἀπεδείχθη ὀρθόν, νὰ μὴ ἐπιτρέπεται ἡ μετὰταξις τῆς «λέξεως», τῶν φραστικῶν τρόπων, τῆς ποιήσεως εἰς τὴν πεζογραφίαν καὶ τὰ νάπαλιν. Πάντως ἀνεξαρτήτως τῶν παρατηρήσεων τούτων, ὁ Βλαχογιάννης, λόγιος βαθείας κλασσικῆς μορφώσεως μὴ ἐγκαταλιπὼν ποτὲ τὰ κείμενα τῶν Ἑλλήνων, ζῶν ἐξ ἄλλου μὲ ὅλον του τὸ εἶναι τὴν δημοτικὴν παράδοσιν, ἔδωκε τὴν ὑποδειγματικώτερον ὑπὸ ἔπιμονα καθαρῶτος λογοτεχνικὴν δημοτικὴν.

Καίτοι ἡ Ἐπανάστασις ὑπῆρξε τὸ ἐπίκεντρον τῶν ἀσχιολιῶν του, δὲν εἰσῆλθε ποτὲ εἰς ζητήματα γενικώτερα ἐρμηνείας τοῦ «μεγίστου μαθήματος». Ἄμοιρος φιλοσοφικῆς «φύσεως» καὶ παιδείας φιλοσοφικῆς, ὡς ἄλλωστε οἱ πλείστοι Ἑλληνες ἐπιστήμονες, δὲν εἶχε τὴν ἔφεσιν πρὸς τὸ γενικόν, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου καὶ μόνον κτᾶται νόημα τὸ μερικόν, καὶ ἀποφεύγονται οἱ φανατισμοί, αἱ ἔμμονοι ἰδέαι καὶ αἱ μονομέρειαι. Ἄλλ' ἐξ ὅσον ἐδῶ καὶ ἐκεῖ θὰ συναντήσωμεν εἰς τὰς ἐργασίας τοῦ Βλαχογιάννη, διαθλέτομεν τὸν ρωμαλέον νοῦν, τὸν κλειδοκράτορα τοῦ ὄλικου τοῦ Ἀγῶνος, τὸν ἀναπνέοντα εἰς τὴν περιοχὴν του, — νὰ εἰσέρχεται εἰς τὸ πνεῦμά του. Καὶ νὰ ἐξαίρη ὡς τὸ αἷτιον αὐτοῦ τὸν πόθον πρὸς ἔλευθερίαν, αἴτημα ἀπορρῶν — ἐν τελικῇ ἀναλύσει — ἐκ τῆς πρὸς κοινωνίαν ὀμῆς καὶ τῆς λογικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ἀντικειμενικὸν σκοπὸν ἀλλὰ καὶ περιουσιῆρα τὴν Μεγάλην Ἰδέαν, τὸν «δημιουργικόν» τοῦτον «μῦθον» (ὅπως θὰ ἔλεγεν ὁ Σορῆλ), τῆς ὁποίας ἡ μὲν ἔναρξις τῆς διαμορφώσεως θὰ ἀναχθῆ εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἰγ' ἑκατονταετηρίδος, ἀλλὰ τὰ σπέρματα θὰ εὑρεθῶν ἀκόμη βαθύτερον. Πάντα τὰ ἄλλα ὅσα ἐμφανίζονται ὡς «αἷτια» εἶναι παράγοντες, εἶναι οὐποτελεστικά, εἶναι ἐκλόυτες ἐρεθισμοί, εἶναι ἀφορμαί. Διότι πᾶσαι αἱ ἐρμηνευτικαὶ τῆς ἱστορίας θεωρίαι περιλαμβανονται (ἐρμηνεύουσαι ἑυτερογενῶς ἢ τριτογενῶς) ἐντὸς τῆς βιολογικῆς — ψυχολογικῆς θεωρίας, μόνης ἱκανῆς νὰ εἰσδύσῃ πέρα τοῦ φλοιοῦ, εἰς τὸν πυρῆνα, in medias res, καὶ νὰ ἐρμηνεύσῃ θεμελιωδέστερον, κατὰ τὸ ἀνθρωπίνως δυνατόν, τὸ ἱστορικὸν γίνεσθαι.

Εἰς τὴν ἔλλειψιν ταύτην γενικωτέρας ἐπιστημονικῆς θεωρήσεως, τοῦ ἱστορικοῦ βίου, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν εὐγενῆ μέθην ὑπὸ τῆς ὁποίας κατείχετο πρὸς πᾶν μνημεῖον «Ἐκείνων», πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν καὶ τὸ ὅτι ὁ Βλαχογιάννης δὲν ἦτο ἀπηλλαγμένους τῆς νόσου τῆς, ἄς τὴν εἰπώμεν, ἐγγραφολατρίας, νόσου ἀπαντώσεως καὶ εἰς ἡμᾶς καὶ πρὸς κακὴν παρηγορίαν μας καὶ εἰς τοὺς ξένους. Ἐξηγούμεθα :

Προκειμένου περὶ τῆς ἱστορικῆς ὕλης — ἐγγράφων καὶ λοιπῶν μνημείων — δὲν πρέπει νὰ κατεχόμεθα ὑπὸ τῆς μακαρίας δεισιδαιμονίας ὅτι θὰ μεταβάλωμεν τὰς μεγάλας καὶ γενικάς γραμμὰς τῆς νεωτέρας ἡμῶν ἱστορίας. Πρόκειται ἄπλως ἐκ νέων ἱστορικῶν πηγῶν νὰ διαφωτισώμεν σημαντικὰς καὶ οὐσιώδεις ἢ καὶ ἐπουσιώδεις πτυχὰς. Αἱ πηγαὶ αὗται, ὅπως ἔγραψαμεν ἐπανειλημμένως, πρέπει νὰ ἐκδίδονται κατ' ἀπόλυτον ἐκλογὴν, λελογισμένως, κατ' ἀκριβῆ ἐπιστημονικὴν μέθοδον, συνοδευόμεναι ὑπὸ λιπῶν καὶ σαφῶν σχολίων ἐνδεικνυόντων τὸ νέον, καὶ περαιτέρω : γὰ

μελετῶνται ὄχι καθ' ἑαυτὰς, ὅπως γίνεται συνήθως, ἀλλ' ἐν ὄψει τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι καὶ τοῦ συγχρόνου πρὸς τὰς πηγὰς καὶ τοῦ πρὸ αὐτῶν καὶ τοῦ μετ' αὐτάς. Τὸ «νάφε καὶ μέναι» ἀπιστεῖν» τοῦ Ἐπιχάρμου ἔχει τὴν μεγίστην λογὴν ὅταν ὁ λόγος περὶ τῶν πηγῶν καὶ μάλιστα τῶν «ἐπισήμων», εἰς τὰς ὁποίας ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ παρομαρτοῦν, ὡς γνωστὸν, εἴτε ἐσκεμμένως διὰ τὸν α ἢ τὸν β λόγον εἴτε καὶ ἀσυνειδήτως ἢ ψευδολογίᾳ, ἢ ἀγνοίᾳ, ἢ διαστροφῇ, αἱ ἐσφαλμένοι ἐκ κακῆς ἀντιλήψεως τῶν πραγμάτων κρίσεις, ἐν γένει αἱ γνωσταὶ ἐκ τῆς ψυχολογίας τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ομάδων ἀναπότρεπτοι ἀνθρώπινα ἀδυναμίαι. Ἐκ τούτων καὶ ἄλλων, γνωστῶν εἰς τοὺς ἀσχιοληθέντας περὶ τὰ ζητήματα τῆς εὐρυτέρας κριτικῆς τῶν πηγῶν, προκύπτει ὅτι θὰ ὀρηθῶμεν βεβαίως ἀπὸ τῶν πηγῶν, ἀλλ' ὁ «νοῦς» ἐν τῇ ἐρεύῃ θὰ εἶναι ὁ ἐρευνητῶν, ὄχι, οὐραγός, ὅπως βεβαίως νὰ ἐμφανισθῆ τὸν ἐρευνητὴν ἢ παρ' ἡμῖν ἐγγραφολατρία. Τοῦ ἐρευνητοῦ ἡ εὐρεία γνώσις τῶν ἱστορικῶν τυχῶν, ἡ διεισδυτικὴ δύναμις, ἡ φαντασία ἢ δημιουργικὴ, ἢ πλαστικὴ ἱκανότης θὰ ἀνασυνθέσῃ τὸ ἱστορικὸν παρελθόν ἐκ τοῦ νεκροῦ γράμματος τῶν πηγῶν καὶ θὰ ζωοποιήσῃ αὐτὸ εἰς νέαν δημιουργίαν, προσεγγίζουσαν κατὰ τὸ δυνατόν τὴν ἀπολεσθεῖσαν πραγματικότητα.

Ποῖος ἀπὸ τούτους δουλεύοντας ἀσιατικῶ τῷ τρόπῳ εἰς τὰς πηγὰς ἔδωσε καὶ τὸ ἐν κἂν ἑκατοστὸν τῆς περὶ τῆς Καποδιστριακῆς καὶ Ὀθωνεῖου Ἑλλάδος ἐπιθλητικῆς συνθέσεως τοῦ Δημητρίου Βερναρδάκη, ἀρίστου γνώστου τῶν πηγῶν, ἀλλὰ, πέρα τούτων, μαθητοῦ τοῦ Ἐγέλου, προσπαθοῦντος νὰ ζῆσθ τὸ πραγματικὸν νόημα τῆς ἱστορικῆς ἰδέας; Καὶ, διὰ νὰ ἐπανεέλθωμεν εἰς τὸν Βλαχογιάννην, τὸν Βλαχογιάννην τῶν πλέον εὐτυχῶν στιγμῶν, ποῖος ἤδυνήθη καλοῦνον αὐτοῦ νὰ ζωντανεύσῃ τὸν κλέφτην καὶ τὸν ἀρματολὸν καὶ τοὺς καπεταναίους ἐκείνους τοῦ Ἀγῶνος πρὸς τοὺς ὁποίους ἡ ψυχὴ του ἐστρέφετο λάτριν; Τὰ ἔγγραφα δὲν ἀποτελοῦν ἱστορίαν. Ἡ ἱστορία κείται πέρα τῶν ἐγγράφων, ὄχι βέβαια ἐκτὸς αὐτῶν, καὶ εἶναι ἔργον τῆς εὐρείας ἐποπτείας τοῦ ἱστορικοῦ.

Καὶ ὁ μαχητῆς Βλαχογιάννης; Ὅταν διεξέρχεται τὰ βιβλία του, τὸν βλέπεις νὰ ζῆ καὶ κινήται, σύγχρονος ἐν μέσῳ συγχρόνων, μεταξὺ τῶν Ἀγωνιστῶν. Τὰ πάθη τῶν εἶναι ἰδικὰ τῶν πάθη, αἱ ἀγάπαι τῶν ἰδικαὶ του ἀγάπαι, τὰ μῆθη τῶν ἰδικὰ του μῆθη. Γνώστης ὅσον κανεὶ τῶν μυστικῶν τῆς ζωῆς τῶν, μετέχει τοῦ φανατισμοῦ τῶν, τῶν ἐρίδων τῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ὠραίων στιγμῶν τῶν. Θὰ ὑποτιμῆσθ τὴν ἀκατάλυτον λαμπράδα τῆς Ἐπανάστασεως, τὸν Κολοκοτρώνη. Θὰ ἀγαπήσθ τὸν Καραϊσκάκη. Καὶ θὰ ἀποθῆναι μὲ τὴν τικρίαν ὅτι ὁ Θεὸς δὲν τοῦ ἐπέτρεψε νὰ ὑψώσθ τὸ πνευματικὸν μνημεῖον εἰς τὸν μέγαν Στρατάρχη τῆς Ρούμελης. Θὰ τιμῆσθ πέρα παντὸς μέτρου τὴν δημοτικὴν παράδοσιν. Θὰ καταθαρσθῶσθ τὴν λογίαν, ἢ ὁποῖα καθ' ἡμᾶς εἰσέφερον ὅσα καὶ ἡ δημοτικὴ εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Γένους.

Μαχητῆς, μαχητικώτατος ὑπῆρξε καὶ εἰς τὰ ζητήματα τῆς συγχρόνου ζωῆς. Ἠδίκησε βεβαίως πρόσωπα καὶ πράγματα. Ἄλλ' ἦτο γενναῖος καὶ ἐντιμος καὶ ἀνεγνώριζε τὸ σφάλμα του. Κατεκρίθη ὅτι «ὑβρίζεις» τὴν κοινωνίαν καὶ τὰ «ἡγετικά στελέχη». Καὶ ἐρωτῶμεν: πόσοι ἀπὸ τοὺς ζῶντας προσέφεραν ὅσα ὁ Βλαχογιάννης πρὸς στερεώσιν καὶ ρίζωσιν εἰς τὸ ἄμεσον τοῦ ἔθνους παρελθόν τῆς περιφήμου ταύτης κοινωνίας, τῆς ἐξ ὅλων τῶν πλευρῶν ξενοδοῦλου; Ἄλλὰ καὶ ἀρνητικῶς, — εἶχεν ἢ δὲν εἶχε δικαίον ὅταν λάθρος ἐπιτίθετο ἐναντίον τῶν ἀσχημῶν τοῦ δημοσίου, τοῦ κοινωνικοῦ, τοῦ πνευματικοῦ μας βίου; Διότι περὶ ποίας κοινωνίας πρόκειται ὅταν ἀνέχεται τὴν ἐκδιδεῖν ἀπὸ τὰ Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Βλαχογιάννη, ἰδρυτοῦ καὶ δημοουργοῦ τῶν, — ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ δευτέρου Δουβουινιώτου, πρὸς τὸν ὁποῖον εὐγενῶν φέρεται πάντοτε ἡ σκέψις μου, τοῦ μακαριτοῦ Μέρμηγκα, τοῦ Βορέα, τοῦ Ἀμάντου, τοῦ Χαριτωνίδου, τοῦ Κεραμοπούλλου, τοῦ Ρωμοῦ καὶ ἄλλων; Ὅταν ἀνέχεται τοὺς «θέσεις» ταγῶν — διότι οἱ «φύσει» ἐκλείπουν ὄλονεν — νὰ ἀντιμετωπίζωμεν ἐξοντωτικῶς τοὺς ἀριστεύσαντας εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Πολιτείας, διότι εἰς αὐτοὺς διαθλέπουν τοὺς ἀνερχομένους «φύσει» ταγῶν, — ἐνῶ ἀντιθέτως ἀντιμετωπίζωμεν μετὰ ἐκδήλου καὶ λυσαλέας στοργῆς τοὺς δίκην Χατζεσάβη κύπτοντας τὸν ἀσχένα ἀνθρωπίσκους, τοὺς φυγοπόνους, τοὺς ἡλιθίους, τοὺς ἀπαιδεύτους, τοὺς δεκαροδιώκτας, τοὺς ἐθνικῶς ἀποβλήτους, διότι αἱ συναμοταξία αὐτῶν, ἐπικίνδυνον εἰς τὴν Πολιτείαν καὶ καταλυτικὰ αὐτῆς, εἶναι πάντως ἀκίνδυνον εἰς τὰ προσωπικὰ συμφέροντα τῶν «θέσει» ταγῶν, ὅσα δὲν τῆς παλαιᾶς θεωρίας — φάγωμεν, πῶμεν, αἴριον γὰρ ἀποθανούμεθα — ἦτις ἐσήμασε τὴν πῶσιν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἡ δὲ διδαχθῶν οἱ κύριοι οὔτοι; Ἄλλὰ πρόκει-

ται περί «θέσει» ταγών και έπομένως άνεπιδέκτων διδου σκαλάς.

Και τὰ «ήγετικά στελέχη» τὰ όποια «ύβριζεν» ό Βλαχογιάννης; 'Αλλ' εις κοινωνίας έξηθρωμένας και άπουσιν-θεμιμένες ή έπιλογή δέν γίνεται πρός τά άνω, όπως εις περιόδους άκμής, — γίνεται πρός τά κάτω. Και άνέρχονται εις τήν έπιφάνειαν οι θολοί πυθμένες, κηρύττοντες δικαίον τó άδικον και άδικον τó δικαίον, διότι — τó παρετήρησεν ό Θουκυδίδης — εις χρόνους σήψεως μεταβάλλεται «ή άξίωσις τών όνομάτων».

*Απέθανεν ό Βλαχογιάννης όπως έξησεν, άκατάβλητος ψυχή και εις τήν κλίνην τού πόνου, όραματιζόμενος τó βιόλιον του διά τόν Καραϊσκάκην, έπί τών έπάλλεων τού

έλέγχου και τής κριτικής, όμοιος πρός τούς παλαιούς 'Αλθονούς καπεταναίους πού έζήτουν νά ταφούν όπως έζησαν: όρθιοι, με τó γιαταγάνι στό χέρι. 'Απέθανε ταλαιώρημένος, κουρασμένος, άηδιασμένος, κρατών άνά χείρας τόν Ιστοριογράφον άκμαίας και στερεάς πολιτείας, τόν 'Ηρόδοτον, «τó θείο βιβλίον τής 'Ανθρωπότητας», όπως έλεγεν εις τόν γραμματέα του. 'Απέθανε, νομίζω, εύτυχής. Διότι άν αι έναντιώσεις, αι διώξεις, αι άδικίαι, ό χρόνος διέθρυσαν τó σκήνωμά του, όμως ή ψυχή έμεινε σ τ η τ ή κ ι' ό λ ό ρ θ η, — ή ψυχή, άγαθόν, κατά τόν φιλόσοφον, Ισάτιμον πρός τó πύρ τής έστίας τών άριών λαών. *

20-9-1945

* Εις τó προσεχές τεύχος θά δώσωμεν τήν βιβλιογραφίαν τών έργων τού Βλαχογιάννη και ειδήσεις περί τού ιδιωτικού του άρχείου.

Ο ΙΔΡΥΤΗΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΡΓΑΤΙΣΜΟΥ

(ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΙΑΣΕΜΙΔΗΣ)

Υπό Θ. ΤΖΩΡΤΖΑΚΗ

ΕΧΟΥΝ περάσει 16 και πλέον χρόνια από τότε πού μάς άφησε πρόωρα στην άκμή τής ήλικίας του ό άπόστολος, θεμελιωτής, όργανωτής και φωτισμένος θεωρητικός όδηγός τής συνεταιριστικής κίνησης στον τόπο μας, ό άλησμόνητος Σώκράτης 'Ιασεμίδης. Κι όσα περνούν τά χρόνια και μεγαλώνει τó διάστημα πού μάς χωρίζει από τήν έποχή πού βρισκόταν ανάμεσά μας, τόσο μεγαλώνει στά μάτια μας ή έπιθλητική προσωπικότητά του, τόσο βαρβαίνει περισσότερο ή σημασία τής συμβολής του για τήν πραγματοποίηση τών συνεταιριστικών ιδεών και τόσο γίνεται ζωηρότερα αίσθητή ή άπουσία του.

Μεγάλη φυσιογνωμία ό 'Ιασεμίδης δέ φωτίζει μόνο με τή λάμψη της τó άρκετά πλατύ πλαίσιο τής συνεταιριστικής όργάνωσης, μά σκορπίζει τó φώς της και πέρα από τά όνομα τού συνεργατισμού σ' όλόκληρο τόν κύκλο τής γεωργοοικονομικής, γεωργοεπαγγελματικής και γεωργοκοινωνικής κίνησης τού τόπου μας, πού έχει και σήμερα βαθείά άποτυπωμένη τή σφραγίδα τής προσωπικότητάς του. Και ή έπιστήμη όμως τής γεωργικής οικονομίας άναγνωρίζει στον 'Ιασεμίδα, με τή σοφή και θετική διδασκαλία του, τó θεμελιωτή της.

'Αλλά τó μεγάλο του πάθος ύπηρεσαν οι συνεταιρισμοί. Φανατικός όπαδός τής Συνεταιριστικής 'Ιδέας πού τήν έγνώρισε και τή διδάχθηκε στό έξωτερικό, όταν έσπούδαζε, άφιέρωσε όλόκληρο τόν έαυτό του, τήν ψυχή του και τó πνεύμα του στην ύπηρεσία της και έμύχθησε ήρωικά για νά πραγματοποιήση τήν έφαρμογή της στον τόπο μας. Πίστευε άκλόνητα στην όρθότητα και τή δικαιοσύνη τού συνεργατισμού και είχε άπόλυτο και θρησκευτικό σεβασμό στις συνεταιριστικές άρχές. Αύτός ό τετράγωνος και θετικός άνθρωπος έδούλευε στά άνώτερα ιδανικά τού Συνεργατισμού με συγκινητική κατάνυξη και θερμό ένθουσιασμό, άκαμπτος, χωρίς όποχωρήσεις και συμβιβασμούς σκοπιμότητας. 'Ηθελε άπόλυτη τήν έφαρμογή τού καθαρού Συνεργατισμού χωρίς παρεκκλίσεις και μεταβολές.

Πόσο δυνατά συγκινοόσε όλους έμάς τούς όμοιόειδες και συνεργάτες του ή άνάμνηση αυτής τής άπόλυτης και άκλόνητης πίστης του στις καθιερωμένες συνεταιριστικές άρχές, όταν τελευταία κουρελιάζονταν και ποδοπατιώνταν οι σεμνές άρχές τού Συνεργατισμού και γινόταν προσπάθεια νά μεταβληθούν οι Συνεταιρισμοί, οι αυτοδύναμοι και πηγαίοι αύτοί λαϊκοί όργανισμοί, σ' έτεροκίνητες άψυχες μηχανές! Και πόσο μάς έτόνωσε ή πίστη του στά συνεταιριστικά ιδεώδη για νά μπορέσουμε νά ύποστούμε άγόνγυστα και καρτερικά τή μεγάλη δοκιμασία τής κατατροφής πού άπειλούσε τόν έλληνικό συνεργατισμό, άκλόνητοι και μεϊς στην πίστη μας και πιστοί στις παραδόσεις μας, με τήν ψυχή γεμάτη αισιοδοξία για τó μέλλον! Και πόσο τά στερεά θεμέλια πού είχε βάσει στην συνεταιριστική όργάνωση κράτησαν όρθιο τó συνεταιριστικό οικοδόμημα μ' όλα τά κτυπήματα πού άνάλειγα τού κατάφεραν! Και σ' αυτόν άκόμη και στί παράδειγμα του όφείλεται κατά μεγάλο μέρος τó ότι ή συνεταιριστική ψυχή δέν πέταξε για πάντα μακριά μας ύστερα από τόν κατατρογμό πού τής έκαμαν βέβηλοι τής 'Ιδέας και άγευστοι τής ούσίας τού Συνεργατισμού.

'Η άνασκόπηση τής φωτεινής σταδιοδρομίας τού έκλι-

πόντος Συνεταιριστή μάς τόν παρουσιάζει νά συγκεντρώνη στό πρόσωπό του όλα τά χαρίσματα τών μεγάλων δημιουργών: 'Ηταν ό έμπνευσμένος άπόστολος, ό μεγαλόπνοος σχεδιαστής, ό δυνατός θεμελιωτής, ό θετικός όργανωτής. Τά χαρίσματά του αυτά ήταν στηριγμένα άπάνω σ' ένα φωτεινό και όξύ πνεύμα και σ' ένα ειλικρινή και εύθύ χαρακτήρα και πλαισιωμένα από συστηματική μόρφωση και βαθιά πείρα.

'Η μεγάλη ύπηρεσία τού 'Ιασεμίδα στη χώρα μας είναι, πού όξες και διορατικός, θετικός και πραγματιστής όπως ήταν, άναγνώρισε άμέσως πώς ό Συνεταιρισμός είναι ό θεσμός πού παίρραζε καλύτερα από κάθε άλλο στις έλληνικές συνθήκες, κατάλληλος και άποτελεσματικός για τήν ένίγχυση τών πτωχών τάξεων, κυρίως στην ύπαιθρο, μά και στις πόλεις, για νά βοηθήση τούς μικροπαραγωγούς νά τά βγάλουν πέρα καλύτερα με τήν έργασία τους και ακόμα τούς φτωχούς καταναλωτές νά διαχειρισθούν οικονομικότερα και όφελιμότερα γι' αυτούς τó εισόδημά τους στη χρησιμοποίηση του για τήν ίκανοποίηση τών βιωτικών τους άναγκών. 'Εκτός όμως από τήν οικονομική καλύτερευση τών πτωχών τάξεων έβλεπε στό συνεταιρισμό και τó μέσο για τή μόρφωση και για τήν ήθική διαπαιδαγώγηση τού λαού, τόν έβλεπε δηλ. σαν όργανο για μία καθολική κοινωνική άνόρθωση.

Στηριγμένος άπάνω στην Ιστορία μας πού έχει νά μάς δείξη αξιόλογα παραδείγματα συνεταιριστικής όργάνωσης, με βαθιά γνώση τών έλληνικών συνθηκών και με πλήρη έμπέγωση της σημασίας τού Συνεργατισμού για οικονομική και κοινωνική άνασυγκρότηση, ό 'Ιασεμίδης άνάλαβε τόν άγώνα για τήν εισαγωγή και διάδοση τού Συνεργατισμού στον τόπο μας και άφοσιώθηκε με θάρρος, καρτερία και ένθουσιασμό για νά πραγματοποιήση τó ευγενικό τούτο έργο πού άποτελέσε τόν άποκλειστικό σκοπό τής ζωής του.

'Ο 'Ιασεμίδης γεννήθηκε στην 'Αθήνα τó 1878. 'Αρχικά σπούδασε φυσικές έπιστήμες και άφού τέλειωσε σπούδασε γεωπονία στη Γερμανία και στη Γαλλία σαν ύπότροφος τού Κράτους. 'Από τήν αρχή τών σπουδών του στη γεωπονία ό 'Ιασεμίδης πρόσεξε ιδιαίτερα και ένδιαφέρθηκε για τά οικονομικά ζητήματα τού κλάδου του. Ζωηρά έχρωμάτιζε πάντα τις βοθείς έντυπώσεις του από τó μάθημα τής πολιτικής οικονομίας και τόν ένθουσιασμό πού αισθανήκε για τή σημασία τής οικονομικής έπιστήμης, πού μόνη μπορεί νά έξηγήση τις τεχνικές προσπάθειες και νά δώση προορισμό στις τεχνικές προόδους.

Σύμφωνα με τήν αντίληψη του αυτή ό 'Ιασεμίδης άπέβλεπε νά χρησιμοποιήση τήν όλοένα τελειοποιούμενη τεχνική για τήν άνάπτυξη τής γεωργικής οικονομίας, δηλ. τής διδασκαλίας πού περιλαμβάνει τις μεθόδους και τά μέσα για τήν όργάνωση τής γεωργικής έπιχείρησης κατά είδη και μεγέθη, με τρόπο πού νά εξασφαλίση τή μεγαλύτερη δυνατή άπόδοσή της. 'Ακόμη θέλησε νά βοηθήση νά έφαρμοσθή κατάλληλη έγροτική πολιτική, ώστε νά εξασφαλίζεται στον πλατύ κύκλο τών μικρών γεωργικών έπιχειρήσεων ή χρησιμοποίηση τής τελειοποιημένης τεχνικής και τής συγχρονισμένης γεωργικής οικονομίας. Φυσικό λοιπόν ήταν νά γίνη θερμός όπαδός τού Συνεργατισμού, άφού με τó Συνεταιρισμό γίνεται δυνατό νά διαδοθούν στους μικρο-

γεωργούς οι νεώτερες γεωργικές τεχνικές και οικονομικές μέθοδοι εργασίας, και το σπουδαιότερο, αφού σχεδόν μόνο ο Συνεταιρισμός, κατά κανόνα τουλάχιστο, μπορεί να τους εξασφαλίσει τα απαιτούμενα υλικά μέσα για την εφαρμογή των μεθόδων αυτών με όρους που να επιτρέπουν την επωφελή για τους αγρότες χρησιμοποίησή τους.

Είναι βέβαια αλήθεια πως ο 'Ιασεμίδης στις σκέψεις του αυτές για τη σημασία του Συνεταιρισμού επηρεάστηκε από το περιβάλλον του στις χώρες όπου σπούδαζε, γιατί τότε ο Συνεταιρισμός άρχισε να παίρνει εκεί μεγάλη ανάπτυξη και ν' αποδείχεται άριστο όργανο για οικονομικές, κοινωνικές, μα και τεχνικές προόδους και τελειοποιήσεις. Δεν μπορεί όμως να μην όμολογηθῆ ότι μόνος ο 'Ιασεμίδης, οικονομολόγος καθώς ήταν, είδε συνθετικά και ολοκληρωμένα το ζήτημα του Συνεταιρισμού και καταμέτρησης καθαρά το μέγεθος της σημασίας του για τον τόπο μας γενικά και ειδικότερα για την πρόοδο της γεωργίας μας και την καλύτερη θέση της θέσης των 'Ελλήνων αγροτών, που εξ αιτίας των σπουδών του και της επαγγελματικής του ειδικότητας ιδιαίτερα τον ενδιέφεραν.

'Αμέσως μόλις γύρισε από το εξωτερικό άρχισε την προσπάθεια για τη διάδοση του Συνεταιρισμού στον τόπο μας. Στά 1905 σ' ένα τεύχος του Γεωργικού Δελτίου του 'Υπουργείου των 'Εσωτερικών, γραμμένο από τον ίδιο, ξηγή την ιδέα του Συνεταιρισμού και αναπτύσσει την ιστορία του, αναφέρει τη διάδοσή του στις διάφορες χώρες και τονίζει τις καταπληκτικές προόδους που έφερε ο Συνεταιρισμός στη γεωργική παραγωγή και το γεωργικό πληθυσμό. 'Όπως ο ίδιος γράφει κάπου: «'Απέβλεπε διά της πραγματείας του εκείνης να καταστήσει τας γνώσεις ταύτας (περί συνεταιρισμού) κτήμα των ενδιαφερομένων υπέρ της ενισχύσεως της γεωργικής ημών παραγωγής και της πρόόδου του γεωργικού πληθυσμού, οίτινες εμπνεόμενοι υπό των σωτηρίων άρχων του Συνεταιρισμού, θα συντελέσουν διά της διδασκαλίας και της βοηθείας εις την σύστασιν και βαθμιαίαν διάδοσιν των γεωργικών συνεταιρισμών παρ' ημίν».

Πρώτος αυτός την ίδια εκείνη εποχή υποστήριξε πως το σταφιδικό ζήτημα θα μπορούσε ν' αντιμετωπισθῆ άποτελεσματικά με την όργάνωση των σταφιδοπαραγωγών σε Συνεταιρισμούς, ιδέα που ύστερα από είκοσι χρόνια πραγματοποιήθηκε σημαντικά με την ίδρυση του Αυτόνομου Σταφιδικού 'Όργανισμού.

Τόν 'Ιανουάριο του 1905 ο άείμνηστος 'Ιασεμίδης διορίσθηκε ύποδιευθυντής στην Κασσαθέτειο Γεωργική Σχολή που βρίσκεται πολύ κοντά στον 'Αλυμυρό. Τύχη άγαθή έφερε τόσο κοντά στην πατρίδα του πρώτου σύγχρονου ελληνικού γεωργικού Συνεταιρισμού τον άρχηγό της συνεταιριστικής κίνησης, σά να ήθελε με το πηλοίασμα αυτό από τη μία μεριά να τονώσει την ιδέα του 'Ιασεμίδη για τη δυνατότητα της προκοπής των συνεταιρισμών και από την άλλη να έμπνεύσει και να φρονιμάσει τη μικρή και ταπεινή συνεταιριστική όργάνωση και το δημιουργό της, τον άφανη δάσκαλο του 'Αλυμυρού, Νικόλαο Μιχόπουλο, στις προσπάθειές του για την έπιτυχία του σκοπού του που για τους πολλούς ήταν άκόμην, άν μή τι άλλο, τουλάχιστο παράδοξος. 'Ο ίδιος ο Μιχόπουλος γράφει πως ο ένθουσιασμός του 'Ιασεμίδη ήταν μεγάλος σάν έμαθε πως τόσο κοντά του λειτουργούσε από τό 1900 τό πρώτο στην 'Ελλάδα γεωργικό συνεταιριστικό ταμείο που τό είχε ίδρύσει μιά ομάδα φτωχών γεωργών. 'Ήταν ο Συνεταιρισμός 'Αλυμυρού που για την ίδρυση και τη λειτουργία του είχαν έργασθῆ ο Νικόλαος Μιχόπουλος και ο γεωπόνος Δημήτριος Γρηγοριάδης, Διευθυντής στην Κασσαθέτειο Γεωργική Σχολή που πέθανε δυστυχώς πρόωρα. 'Και δέν είχε άδικο να είναι ένθουσιασμένος ο 'Ιασεμίδης. Στην όργάνωση του 'Αλυμυρού έβλεπε χειροπιαστή την άπόδειξη πως ο σύγχρονος Συνεταιρισμός μπορούσε να προκόψει στον τόπο μας και να βοηθήσει τις φτωχές τάξεις στον άγώνα της ζωής. 'Ετσι ο 'Ιασεμίδης είχε ένα ισχυρό έπιχείρημα ν' αντίταξῆ σ' εκείνους — και ήσαν πολλοί — που στο κήρυγμα ύπερ του Συνεταιρισμού άπαντούσαν ότι ο θεσμός αυτός είναι ξένος προς τό χαρακτήρα του 'Ελληνα που δέν είναι πλασμένος να βράξ όμαδικά και έπομένως είναι καταδικασμένος ν' άποτύχη σάν μέσο τεχνητό. Τώρα είχε για να τους άντικρούση όχι μόνο θεωρητικά έπιχειρήματα και διδάγματα ιστορικά, μα τό δολαφάντο παραδειγμα από τη σύγχρονη 'Ελληνική ζωή, τον ελληνικό συνεταιρισμό, δημιουργημένο από τον ίδιο τον άρχηγό, που ώδηγήθηκε από τό ένστικτο να καταφύγῆ σ' αυτόν για να άπαντήσει όμαδικά και αυτόδύναμα στις δυστυχίες της ζωής, ν' αυτόδοθηθῆ και ν' αυτόδιοικηθῆ.

'Ο 'Ιασεμίδης περιέβαλε με στοργή τό νέο Συνεταιρισμό και έδειξε γι' αυτόν έξαιρετικό ένδιαφέρον. Θέλησε μάλιστα, μπορεί να πῆ κανείς, να τον μεταβάλλῆ σε πρότυπο γι' αυτό βρίσκόμεν σέ στενή έπαφή με τους έπικεφαλῆς του

Συνεταιρισμού, τους συμβούλους, διαφώτιζε τους συνεταιριστές με όμιλλες και έγινε άχώριστος σύντροφος με τον δημιουργό του Συνεταιρισμού δάσκαλο, γιατί είδε σ' αυτόν όχι μόνο τον πρώτο όπαδο αλλά και τον πρώτο, έμπνευσμένο άπόστολο της Συνεταιριστικής 'Ιδέας. 'Ο 'Ιασεμίδης ανέλαβε παράλληλα και την υπεράσπιση του Συνεταιρισμού μέσα στους λεγόμενους άνώτερους κύκλους της περιφέρειας του, που από άγνοια και παρεξήγηση έβλεπαν τό φτωχό και άθώο Συνεταιρισμό με μεγάλη δυσπιστία και είχαν έναντίον του πολλές άδικαιολόγητες, μα στενόχωρες για τον Συνεταιρισμό ύποψιες. 'Ο 'Ιασεμίδης τούς εξήγησε την έννοια και τούς σκοπούς του Συνεταιρισμού, την οικονομική και κοινωνική του σημασία, την ειρηνική του άποστολή και κατώρθωσε να βγάλλῆ από τη μέση τις δυσκολίες και τις αντίδράσεις.

'Υστερα από άπουσία δύο χρόνων, που ύπηρετούσε ο 'Ιασεμίδης σάν υπάλληλος στό Ναύπλιο και συνέχιζε εκεί τις συνεταιριστικές του προσπάθειες, μετατέθηκε τον Αύγουστο του 1909 πάλι στην Κασσαθέτειο Σχολή, και έτσι γύρισε ξανά στον 'Αλυμυρό κοντά στον άγαπητό του Συνεταιρισμό. Τότε ο 'Ιασεμίδης μαζί με τις άλλες πολύτιμες συμβουλές του, πριν ακόμα καλά καλά δημιουργηθῆ κίνηση και γεννηθούν φιλοδοξίες, σάν όρθόδοξος και άκαμπτos Συνεταιριστής, συμβούλευε να μη μπερδευθούν οι Συνεταιρισμοί στην πολιτική. Πρώτο στην ιδέα αυτή προσηλύτιζε τό συνεργάτη του Μιχόπουλο που τον εξώρκιζε, όπως ο ίδιος αναφέρει, να μην ανάμιχθῆ στην πολιτική, γιατί έτσι όχι μόνο θα διαλυόταν ο Συνεταιρισμός, μα θα όπισθοδρομούσε, και ίσως θα εξαφανιζότανε και η ιδέα. Οι αντίπαλοι του Συνεταιρισμού θα είχαν εύλογο πρόσημα να τον πολεμήσουν, λέγοντας πως ο Συνεταιρισμός δέν είναι όργανο αυτοβοήθειας των φτωχών τάξεων, μα μέσο για άνάδειξη φιλοδόξων ανθρώπων. Και οι Συνεταιρισμοί από τότε εξακολουθούν μέχρι σήμερα να μην ανάκατεύονται στην πολιτική. Και όταν τα τελευταία χρόνια νεοφώτιστοι δήθεν συνεταιριστές με άπατηλές θεωρίες και άβάσιμα έπιχειρήματα θέλησαν αναγκαστικά να τους βγάλουν από τον προορισμό τους και τό δρόμο τους, οι Συνεταιρισμοί με βαθιά ριζωμένη μέσα τους την ιδέα να μη ποούν στην πολιτική άντεδράσαν παθητικά και έμειναν ασάλευτοι στη γραμμή τους.

'Η καθολική κίνηση και προσπάθεια για άνόρθωση και πρόοδο που παρατηρήθηκε στον τόπο μας ύστερα από την ειρηνική επανάσταση του 1909 έφερε και τον 'Ιασεμίδη στις πρώτες γραμμές του εύγενικού άγώνα. 'Αμέσως μόλις ίδρύθηκε τό νέο 'Υπουργείο της 'Εθνικής Οικονομίας, που ο λαός τό έμπιστεύθηκε την ανάπτυξη των πλουτοπαραγωγικών δυνάμεων της χώρας, ο 'Ιασεμίδης ήταν ένας από τους έκλεκτούς έπιστήμονες που έσχημάτισαν τό έπιτελεό του. Πῆρε τη θέση του 'Επιθεωρητή της Γεωργίας, κι έτσι μπορούσε να δώσει μεγαλύτερη ένταση στις ένεργειές του για τη διάδοση του Συνεταιρισμού.

'Υστερα από έπεξεργασία, εκδίδει στις άρχές του 1913 σε δεύτερη έκδοση τό προπαραδιστικό βιβλίο του περί γεωργικών συνεταιρισμών, πλουτισμένο πια και με μιά άρκετά πλατιά έξιστόρηση της συνεταιριστικής κίνησης του τόπου μας, που είχε στό μεταξύ από τό 1905 μέχρι τό 1912 άρκετά άναπτυχῆ. 'Υστερα από τό Συνεταιρισμό 'Αλυμυρού, είχαν ίδρυθῆ τό Μετοχικό Ταμείο 'Αλληλοβοηθείας Παραχωλωϊτίδος, ο Γεωργικός Σύνδεσμος Μεσογείων (προμηθευτικός συνεταιρισμός), ο Οίνοποιητικός Συνεταιρισμός Μεγάρων και άλλοι. Οι νέοι Συνεταιρισμοί για την έλλειψη ειδικού νόμου πήραν τη μορφή σωματείου ή άνώνυμης έταιρίας, στην ούσία όμως ήσαν γνήσιοι συνεταιρισμοί.

Τό βιβλίο του 'Ιασεμίδη που κύκλοφόρησε σε χιλιάδες αντίτυπα είχε μεγάλη άπήγηση και προκάλεσε ζωηρό ένδιαφέρον άνάμεσα στους δημοδιδασκάλους στην ύπαιθρο. 'Ο 'Ιασεμίδης μαζί με πολλούς όμόφρονες του που όλοένα και έπληθύναν, είχε κατορθώσει με την άδιάκοπη προσπάθειά του, έκμεταλλεύόμενος την έντονη έπιθυμία του λαού για πρόοδο και ειδικότερα για τη βελτίωση της θέσης του αγρότη, να δημιουργηθῆ άρκετά έννοική άτιμόσφαιρα και για την έπίσημη αναγνώριση του θεσμού. 'Ετσι σά φυσική συνέπεια του προοδευτικού πνεύματος που έπικρατούσε στον τόπο τότε, μα και των προσπαθειών του 'Ιασεμίδη, ήρθε σέ σέ τόσα άλλα προοδευτικά και ριζοσπαστικά νομοθετήματα της εποχής εκείνης του 1911 - 1915 και ο περίφημος νόμος για τους συνεταιρισμούς. Στη σύνταξή του ο 'Ιασεμίδης βοήθησε πολύ και συνέτέλεσε στην ολοκληρωμένη και πλήρη διάτπωση του σπουδαίου αυτού νομοθετήματος. 'Ο νόμος αυτός άποτελεί, να πῆ κανείς, την έπίσημη αναγνώριση του θεσμού στον τόπο μας μα και την αναγνώριση πως οι 'Ιδέες, που ο 'Ιασεμίδης πρώτος θαρρετά, συστηματικά και έπίμονα υποστήριξε σχεδόν για μιά δεκαετία, ήταν σωστές και όφέλιμες για τον τόπο. 'Ετσι ο νόμος για τους

συνεταιρισμούς που αν δεν αποτελεί άφρηρία, αποτελεί ίσως το μεγαλύτερο μέχρι τώρα σταθμό στη συνεταιριστική μας κίνηση, στεφάνωσε πανηγυρικά τις πολυχρονες προσπάθειες του "Ελληνικού συνεταιριστικού ήγέτη για την επικράτηση της ιδέας του Συνεταιρισμού.

Στό μεταξύ ο "Ιασεμίδης είχε αναλάβει στο "Υπουργείο τη Διεύθυνση του Τμήματος της Γεωργικής Οικονομίας που πρωτοιδρύθηκε τότε. Το Τμήμα αυτό ανάμεσα στ' άλλα είχε αποστολή να φροντίσει για τη διάδοση του συνεργατισμού και την ίδρυση και οργάνωση των συνεταιρισμών. Από τότε μπορεί να πη κανείς πως ο "Ιασεμίδης σαν Διευθυντής της σχετικής κρατικής "Υπηρεσίας μπαίνει και τυπικά επί κεφαλής της συνεταιριστικής κίνησης και εκπροσωπεί ουσιαστικά το γνήσιο και καθολικό πνεύμα του Συνεργατισμού. "Ετσι ο "Ιασεμίδης και σαν πρόσωπο και σαν υπάλληλος έμεινε για πολύ καιρό, σχεδόν ως το θάνατό του, ο επίσημος εκπρόσωπος της συνεταιριστικής ιδεολογίας και ο ρυθμιστής της συνεταιριστικής κίνησης στη χώρα μας. Και την αποστολή του αυτή ο "Ιασεμίδης την εξετέλεσε με ευσυνειδησία, πίστη και ένθουσιασμό και μαζί με πλήρη επιτυχία.

Από το 1924 - 1928, δέκα περίπου χρόνια, σχεδόν χωρίς διακοπή, ο "Ιασεμίδης διηύθυνε ουσιαστικά δλόκληρη τη συνεταιριστική μας κίνηση με ψυχραιμία, άμεροληπτα, σύνεση, με βαθειά συναίσθηση των εθνικών του, με ακλόνητη σταθερότητα κατά την εφαρμογή των συνεταιριστικών αρχών και την επιδίωξη των συνεταιριστικών σκοπών.

Το οργανωτικό και διαφωτιστικό έργο του ως της περιόδου αυτής είναι τεράστιο: Κανονιστικά διατάγματα για την έκτακτη του νόμου, σχέδια καταστατικών κάθε είδους Συνεταιρισμών και "Ενώσεων, οδηγίες για τη διοίκηση και τη διαχείρισή τους, συνεταιριστικά μαθήματα στην "Αθήνα για δημοδιδασκάλους, διαλέξεις και συσκέψεις συνεταιριστικές, όλα γίνεται κυρίως από τον ίδιο με την βοήθεια ενός μικρού αριθμού συνεργατών πολύ δυσανάλογου με τον όγκο της εργασίας, και ανάμεσα σ' αυτούς πρώτος και ξεχωριστός ο μακαρίτης Μιχόπουλος, ο μεγάλος αυτός δραματιστής μά και σύγχρονος τόσο θετικός πράγματι της συνεταιριστικής ιδέας.

Σάν επιστέγασμα του όλου έργου του ήρθε στα 1918 η έκδοση του περίφημου περιοδικού «"Ο Βοηθός των Συνεταιρισμών» με το οποίο ακούρατος τέσσερα χρόνια δίδασκε, οδηγούσε και συμβούλευε τους συνεταιρισμούς και τους συνεταιριστές. "Ήταν ένας πραγματικός συνεταιριστικός φάρος στα πρώτα χρόνια της κίνησης.

Ο "Ιασεμίδης για να στερεώσει την κίνηση χωρίς προπαγάνδισε την ίδρυση "Ενώσεων Συνεταιρισμών και τη χρησιμοποίηση οδηγών - συμβούλων των συνεταιρισμών.

Οι "Ενώσεις όχι μόνο θα κάνουν αποδοτικότερο το κοινό οικονομικό έργο των συνεταιρισμών γιατί θα το στηρίξουν σε πλατύτερες βάσεις για λογαριασμό όλων μαζί, αλλά θα αναλάβουν παράλληλα και τη διάδοση, οργάνωση και καθοδήγηση των συνεταιρισμών, μέσα στο πλαίσιο των συνεταιριστικών αρχών και σκοπών, και γενικότερα την κατεύθυνση της συνεταιριστικής κίνησης στην περιφέρειά τους. Χάρης στις ενέργειές του και την οργανωτική του βοήθεια 2-3 χρόνια μετά την εφαρμογή του νόμου ιδρύονται οι πρώτες "Ενώσεις και αναλαμβάνουν με επιτυχία το έργο τους.

Οι οδηγοί - σύμβουλοι θα ήταν ειδικοί συνεταιριστικοί υπάλληλοι του Κράτους που θα χρησιμοποιούνταν για την παρακολούθηση και την καθοδήγηση των συνεταιρισμών. Ο "Ιασεμίδης έβλεπε το μέτρο τούτο σαν προσωρινό, μέχρις ότου ωριμάσει η κίνηση και μπορέσει από μόνη της με δικούς της συνεταιριστικούς οργανισμούς ν' αναλάβει τη φροντίδα αυτή. Στο μεταξύ όμως δεν έπρεπε να άφρη ή κίνηση ακαθοδήγητη και άχειραγώγητη και μάλιστα όταν έδειχνε τόση δριμύ για ανάπτυξη. Απόδειξη πως ο "Ιασεμίδης δεν έβλεπε το μέτρο αυτό παρά σαν προσωρινό και μεταβατικό είναι το γεγονός ότι όχι μόνο φρόντισε χωρίς να δημιουργήσει "Ενώσεις Συνεταιρισμών που παράλληλα με οικονομικούς είχαν και ιδεολογικούς συγχρόνως σκοπούς, αλλά και πολύ νωρίς, στα 1919, πρώτος αυτός, χωρίς καμιά ώθηση απέξω - ή οργάνωση δεν είχε ακόμη αισθανθεί η ίδια την ανάγκη και τη δύναμή της - θέλοντας ν' αντικαταστήσει φυσικά και άμαλά την κεντρική υπηρεσία γεωργικών συνεταιρισμών με μια κεντρική συνεταιριστική οργάνωση που να βγαίνει μέσα από τους συνεταιρισμούς, σύστησε την ίδρυση Πανελληνίου "Ομοσπονδίας των Γεωργικών Συνεταιρισμών, που θα ήταν ο εκπρόσωπος και ο ρυθμιστής της συνεταιριστικής κίνησης. Για να διευκολύνει μάλιστα την ίδρυση της έφτιασε και το σχέδιο του καταστατικού της, και με μια έπεξηγηματική έγκύκλιο το έστειλε στους γεωργικούς συνεταιρισμούς.

Η πρόταση του "Ιασεμίδη να χρησιμοποιηθούν οδηγοί -

σύμβουλοι των συνεταιρισμών έγινε δεκτή. Δύο απ' αυτούς είχαν κι άλλες διορισθεί στα 1910. "Ονομάζονταν ειδικοί λογιστές και μαζί με τον μακαρίτη Μιχόπουλο αποτέλεσαν τους τρεις πρώτους ειδικούς οδηγούς - συμβούλους των συνεταιρισμών. Σιγά σιγά όμως από το 1919 άρχισαν να διορίζονται αρκετοί συνεταιριστικοί υπάλληλοι που με την ονομασία έπόπτες και επιθεωρητές συνεταιρισμών ανάλαβαν να καθοδηγούν, να διαφωτίζουν, να εποπτεύουν και να ελέγχουν τους συνεταιρισμούς. Τα αποτελέσματα από την εφαρμογή του θεσμού έδικαίωσαν τον "Ιασεμίδη. Με την ειδική συνεταιριστική υπηρεσία όχι μόνο καθωδηγήθηκαν οι συνεταιρισμοί στα πρώτα τους βήματα και προφυλάχθηκαν από παραστρατήματα, αλλά έγινε δυνατό να διαμορφωθούν χάρις σ' αυτή και σύμφωνα με τις οδηγίες του άρχηγού της γερές και όρθες συνεταιριστικές παραδόσεις που διακρίνουν σταθερά από τότε τους ελληνικούς συνεταιρισμούς.

"Εξα όμως απ' αυτό οι ειδικοί αυτοί υπάλληλοι αποδειχθηκαν και ίκανοί - προπαγανδιστές της συνεταιριστικής ιδέας και ακόμη στις αρχές της κίνησης οι άριστοι έορμητευτές των πόθων και των επιδιώξεων του συνεταιρισμένου κόσμου. Είναι γνωστό έξε άλλου σ' όλους ότι σε κάθε κίνηση των συνεταιρισμένων μαζίς για την ίδρυση των κεντρικών κοινωφελών οργανισμών γεωργικού σκοπού, όπως είναι η "Αγροτική Τράπεζα, ο Σταφιδικός "Οργανισμός, η "Επιτροπή Προστασίας "Εγχαρίσιου Σιτοπαργωγής, τα Γραφεία Καπνού, κλπ. οι έπόπτες συνεταιρισμών βρέθηκαν στο πλευρό των συνεταιρισμών και πολλές φορές οι ίδιοι έπρωτοστάτησαν με αυτοθυσία και ένθουσιασμό.

Με το έμπιστευμένο σ' αυτόν προσωπικό ο "Ιασεμίδης όχι μόνο εξασφάλισε άμεση έπικοινωνία με τους συνεταιρισμούς, αλλά κατόρθωσε να γνωρίσει την κίνηση σ' όλη της την έκταση και το βάθος και να αποτελέσει αυτός σ' όλο το διάστημα της συνεταιριστικής του δράσης ουσιαστικά την κεντρική οργάνωση των ελληνικών συνεταιρισμών.

Με την δημιουργία της ειδικής συνεταιριστικής υπηρεσίας και του περιοδικού του «"Ο Βοηθός των Συνεταιρισμών» ο "Ιασεμίδης πέτυχε όχι μόνο να διαδώσει πλατιά την ιδέα, την έννοια και τις αρχές του Συνεταιρισμού και να προκαλέσει γενικότερα το ενδιαφέρον του αγροτικού κόσμου, αλλά να στερεώσει τους συνεταιρισμούς σαν οργανώσεις και να τους προφυλάξει από παραστρατήματα και έκτροπές. "Ακόμη πέτυχε έτσι να εξασφαλίσει τη μετάδοση των συνεταιριστικών γνώσεων στους αγρότες. Μόνο με τη διασκαλία πίστευε πως θα σχηματίζονταν συνειδητά στελέχη για τη διοίκηση των συνεταιρισμών και θα διαφωτιζόταν ο συνεταιρισμένος κόσμος για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του απέναντι στο Συνεταιρισμό, προϋποθέσεις που είναι απαραίτητες για την άμαλή λειτουργία των συνεταιριστικών οργανώσεων. "Αλλως τε με τη διδασκαλία και τη διαφώτιση θα έφθαναν οι συνεταιρισμοί γρηγορότερα και άσφαλέστερα στην αυτοεποπτεία και τον αυτοέλεγχο, γιατί μόνο μια φωτισμένη και μορφωμένη συνέλευση μπορεί ν' άσκηση άξια και αποτελεσματικά τα χρέη της. Και για τον "Ιασεμίδη η αυτοεποπτεία και ο αυτοέλεγχος ήταν οι τελικοί σκοποί στον όποιο απέβλεπε. "Από τη πραγμάτωσή τους εξαρτιόταν η ασφάλεια και η προκοπή των οργανώσεων. Γι' αυτό χρησιμοποίησε όλα τα μέσα που είχε στη διάθεσή του, έποπτική υπηρεσία, περιοδικό, οργάνωση, προπαγάνδα για την ταχύτερη προετοιμασία των δύο αυτών βάθρων του Συνεργατισμού.

Συνεπώς στις ιδέες αυτές ο "Ιασεμίδης προπαγανδίζει καθώς είπαμε πάρα πάνω την ίδρυση των "Ενώσεων που θέλει να λειτουργήσουν σαν κεντρικοί κατά περιφέρειες οικονομικοί και ιδεολογικοί συνεταιριστικοί οργανισμοί και να πάρουν άπάνω τους το βάρος και την εθύνη της κίνησης στην περιφέρειά τους. Ο "Ιασεμίδης ήθελε να ιδρυθούν χωρίς σχετικά "Ενώσεις για το λόγο πως στην ύπαιθρο δεν ύπληχαν αρκετά πρόσωπα ίκανά να διευθύνουν το μεγάλο πλήθος των μικρών συνεταιρισμών και γι' αυτό χρειάζονταν οι κεντρικοί αυτοί συνεταιρισμοί που στην πραγματικότητα πήραν άπάνω τους ένα μεγάλο μέρος των έργων των άπλων συνεταιρισμών και εξουδετέρωσαν έτσι τη δυσκολία που γεννιόταν από την έλλειψη στελεχών.

Το οικοδόμημα θέλησε να το σκεπάσει κάτω από μια πανελλήνια συνεταιριστική οργάνωση, την όμοσπονδία, που νωρίς σχετικώς όπως αναφέραμε προπαγάνδισε την ίδρυση της.

Οι προσπάθειες του "Ιασεμίδη για την ανάπτυξη των "Ενώσεων στεφανώθηκαν από επιτυχία. Οι "Ενώσεις, σε μικρό σχετικά διάστημα, κατόρθωσαν ν' αναπτύξουν σημαντική οικονομική και ιδεολογική δράση και σιγά σιγά να πάρουν τις πρωτοβουλίες που ταιριάζουν στους αυτόδυναμους και αυτόνομους αυτούς λαϊκούς οργανισμούς. Βέβαια δημιουργήθηκαν δυνατές αντίδρασεις, μά αυτό άκριβώς είναι

ἀπόδειξη τῆς ζωντανίας καὶ τῆς υγείας τῶν ὀργανώσεων αὐτῶν.

Ἡ προσπάθεια τοῦ Ἰασεμίδη γιὰ τὴν ἴδρυση κεντρικῆς ἰδεολογικῆς ὀργάνωσης μὲ πανελλήνια ἔκταση δὲν εἶχε τὴν ἴδια ἐπιτυχία. Ἡ Ὄμοσπονδία ποῦ ἰδρύθηκε ἀπὸ μερικὲς Ἐνώσεις στὸ 1922 δὲν μπόρεσε νὰ σταδιοδρομήσῃ. Στὴν ἀρχὴ παρανοήθηκε ὁ σκοπὸς τῆς καὶ κατόπιν ἔπεσε σὲ μαρσασμὸ καὶ τελικὰ διαλύθηκε. Ἰσαμε τὸ θάνατο τοῦ Ἰασεμίδη δὲ στάθηκε δυνατό νὰ ξαναϊδρυθῇ, ἀν καὶ ὁ ἴδιος πολὺ φρόντισε γι' αὐτὸ, καὶ μόλις 6 γρόνια ὕστερα ἀπ' τὸ θάνατό του, στὰ 1935, ἰδρύθηκε τελικὰ ἡ κορυφαία Συνεταιριστικὴ Ὀργάνωση, ἡ «Πανελληνίος Συννομοσπονδία τῶν Ἐνώσεων Γεωργικῶν Συνεταιρισμῶν», στηριγμένη ἀπάνω στὶς συνεταιριστικὰς ἀρχὰς ποῦ ἐκεῖνος πρῶτος ἐδίδαξε καὶ ἐπίμονα καὶ θαρρετὰ ὑπεράσπισε. Μὰ ἡ Συννομοσπονδία ἀπροσδόκητα καὶ ἀδικα 2½ γρόνια ὕστερα ἀπὸ τὴν ἴδρυση τῆς, μετὰ λαμπρὴ σταδιοδρομίαν δέχτηκε μιὰ ὦμῃ ἐπίθεση ἀπὸ τὴν Κατάσταση ποῦ τότε κρατοῦσε στὸν τόπο, μὲ ἀβάσιμους θεωρητικὸς ἰσχυρισμοὺς καὶ νόθα συνεταιριστικὰ συστήματα καὶ ἔπειτα ἀπὸ πλήθος ἐξευτελιστικῆς περιπέτειας καὶ γελοιοποιήσεως μαρξίστικων παραπταμένην μέχρι τῶρα τελευταία, ὁπότε ἄρχισε νὰ γίνεταί μιὰ σοβαρὴ προσπάθεια γιὰ νὰ ξαναζωντανέψῃ μετὰ τὴ δύναμη τῶν εἰλικρινῶν συνεταιριστῶν, ποῦ ἐμπνέεται ἀπὸ τὴ γνήσια συνεταιριστικὴ πνοὴ τῶν περασμένων.

Γιὰ νὰ ὀλοκληρώσῃ καὶ πλαισιώσῃ στερεὰ τὴ συνεταιριστικὴ κίνηση μετὰ καὶ διατύπωνε σχέδια, ποῦ τελικὰ ἔγιναν νόμοι, γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς ἀσφάλειας τῶν γεωργικῶν προϊόντων ἀπὸ τὶς ζημιὰς ἀπὸ χαλάζι καὶ πάγο καὶ γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς κτηματικῆς πίστεως, καὶ τὰ δύο μὲ βάση τὸ Συνεταιρισμὸ δηλ. τὴ συνεργασία καὶ τὴν αὐτοβοήθεια. Ἔτσι πάλι στοὺς γεωργικὸς συνεταιρισμοὺς ζήτησε νὰ δημιουργήσῃ τοὺς ἀλληλασφαλιστικὸς γεωργικὸς συνεταιρισμοὺς καὶ τοὺς κτηματικὸς ἢ ὑποθηκικὸς συνεταιρισμοὺς.

Οἱ πρῶτοι θ' ἀσφάλιζαν τὴν ἐσοδεῖα γιὰ τὴν περίπτωση ζημίας ἀπὸ πάγο ἢ χαλάζι. Ὁ ἀσφαλισμένος γεωργός, ποῦ θὰ πάθαινε, θὰ ἔπαιρνε ἀνάλογη ἀποζημίωση ἀπὸ τὸ συνεταιρισμὸν τοῦ κι ἔτσι ἡ οικονομικὴ του θέση γινότανε ἀσφαλέστερη, πράγμα βασικὸ ὄχι μόνο γιὰ τὴν προκοπὴ του μὰ καὶ γιὰ τὴν στερέρωση τῆς θέσης τῶν ἄλλων συνεταιρισμῶν στοὺς ὁποίους ἀνῆκει, πρὸ πάντων τοῦ πιστωτικοῦ ποῦ πρέπει νὰ εἶναι βέβαιος γιὰ τὴν ἐπιστροφή τῶν δανείων τους. Μὲ τοὺς κτηματικὸς συνεταιρισμοὺς θέλησε νὰ βοηθήσῃ τοὺς ἀγρότας νὰ συνάψουν μὲ ἀνθρωπίνους ὄρους μακροπρόθεσμα ἐνυπόθηκα δάνεια, εἴτε γιὰ νὰ ἐξοφλήσουν βαρεῖα χρέη ποῦ βάραιναν τὰ γήματα τους, εἴτε γιὰ νὰ αὐξήσουν μὲ ἀγορὰ τὸν κλῆρον τους, εἴτε ἀκόμη γιὰ νὰ κάμουν ἔργα ἔγγειων βελτιώσεων ποῦ ἀργοῦν ν' ἀποδώσουν τὰ ἔξοδα ποῦ γίνονται γι' αὐτὰ.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι πῶς οὔτε οἱ ἀσφαλιστικοὶ οὔτε οἱ κτηματικοὶ συνεταιρισμοὶ ἀναπτύχθηκαν καὶ προκόψανε, γιὰ λόγους ποῦ δὲν εἶναι ἐδῶ ὁ τόπος νὰ ἐξετασθοῦν, μ' αὐτὸ ὅμως δὲν ἐμποδίζει ν' ἀναγνωρίσουμε καὶ στὴν προσπάθειά του αὐτὴ τὸ συνθετικὸ καὶ δολοκλήρωμένο πνεῦμα μὲ τὸ ὁποῖο ἔβλεπε τὶς δυνατότητες γιὰ τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ Συνεταιρισμοῦ.

Αὐτὸ τὸ πνεῦμα ἐπίσης μαρτυρεῖ καὶ ἡ ἄλλη προσπάθεια τοῦ Ἰασεμίδη γιὰ τὴν ἐπαγγελματικὴ ὀργάνωση τῶν γεωργῶν. Παράλληλα πρὸς τοὺς συνεταιρισμοὺς κι ὅταν πιά αὐτοὶ ἀναπτύχθηκαν καὶ ὀργανώθηκαν ἀρκετὰ προπανθίζει μὲ τὸν ἴδιο ζῆλο, τὴν ἴδια πιστικότητα καὶ ἐπιμονὴ ποῦ τὸν διακρίνουν πάντα, τὰ γεωργικὰ ἐπιμελητήρια, ὄργανα γιὰ τὴν ἐκπροσώπηση τῶν συμφερόντων τῶν γεωργῶν, τὴν ἐπαγγελματικὴ τους αὐτοδιοίκησιν καὶ γιὰ τὴν παρακολούθησιν καὶ τὸν ἔλεγχο τῆς γεωργικῆς πολιτικῆς τοῦ Κράτους. Ὁ Ἰασεμίδης εὐτύχησε λίγο καιρὸ πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατό του νὰ πρωτοστατήσῃ στὴν ἴδρυση τῶν πρώτων γεωργικῶν ἐπιμελητηρίων ποῦ ἀποτελοῦν μαζί μὲ τοὺς συνεταιρισμοὺς τοὺς δύο ἀκλόνητους στύλους ποῦ ἀπάνω τους μπορεῖ στερεὰ καὶ ὁμαλὰ νὰ στηριχθῇ ἡ ὀργάνωση τῶν γεωργῶν μας γιὰ νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ μεγάλη οικονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀποστολὴ τους.

Παράλληλα πρὸς τὶς ἀνεχτίμητες ὑπηρεσίες τοῦ Ἰασεμίδη γιὰ τὴν διάδοσιν τῆς συνεταιριστικῆς ἰδέας στὸν τόπο μας, τὴν δολοκλήρωμένη καὶ συστηματικὴ ὀργάνωση τῶν συνεταιρισμῶν, τὴ διαφώτισιν τοῦ ἀγροτικοῦ κόσμου σχετικὰ μὲ τὶς συνεταιριστικὰς ἀρχὰς καὶ τὴν ἐπαγγελματικὴ ὀργάνωσιν τους προσέβαλλον ἐξ ἴσου ἐπίμονες καὶ ἀποτελεσματικὲς οἱ ὑπηρεσίες του, γιὰ νὰ ἐξασφαλισθοῦν στοὺς συνεταιρισμοὺς μὲ τρόπο ὀργανικὸ, συστηματικὸ καὶ σύμφωνο μὲ τὶς γεωργικὰς συνθήκας τὰ ἀπαραίτητα κεφάλαια γιὰ τὴν ἐργασία τους.

Γιὰ μιὰ προσωρινὴ καὶ πρόχειρη ἀντιμετώπιση τοῦ ζη-

τήματος ὁ Ἰασεμίδης ἔκρινε πῶς θὰ μποροῦσε νὰ χρησιμοποιοθῇ ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα, ποῦ καὶ κάτω ἀπὸ τὴ δυνατὴ ἐπιρροὴ τοῦ Κράτους—σὰν ἐκδοτικὴ τράπεζα—βρισκόταν καὶ ὑποκαταστήματα πολλὰ σκορπισμένα στὶς πόλεις τῆς ὑπαίθρου εἶχε καὶ κεφάλαια διέθετε καὶ συμφέρον γενικώτερο εἶχε ν' ἀναπτύχθῃ ἡ γεωργικὴ παραγωγή μας, ἀφοῦ ἀπ' αὐτὴ ἐξαρτᾶται τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς οικονομικῆς μας ζωῆς. Μὲ τὴ διάδοσιν τῶν συνεταιρισμῶν πολλὰς ἀπὸ τὶς δυσκολίες ποῦ ἐμπόδιζαν νὰ διατεθοῦν κεφάλαια γιὰ τὴ γεωργία ἐξαφανίζονταν. Ἐξ ἄλλου νομοθετικὰ μέτρα ἀσφαλιστικὰ τῶν δανείων τῆς Τραπεζῆς ποῦ ἐφαρμόσθηκαν εἰς λίγα γρόνια ὕστερα ἀπὸ τοὺς πρώτους συνεταιρισμοὺς, ὅπως ὁ νόμος περὶ πλασματικοῦ ἐνεχυροῦ τοῦ καπνοῦ καὶ ὁ νόμος περὶ γεωργικοῦ ἐνεχυρογράφου, διευκόλυναν τὴν Τράπεζαν νὰ δανείζῃ τοὺς συνεταιρισμοὺς, γιὰ τοὺς ὁποίους σύμφωνα μὲ τὴ σύμβαση Κράτους καὶ Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τοῦ 1925 τὸ ἐπιτόκιο τῶν πρὸς αὐτοὺς δανείων ἔπρεπε νὰ εἶναι κατώτερον ἀπὸ τὸ ἐπιτόκιο ποῦ ἔθάρυνε τὰ δάνεια τῶν ἀσυνεταιριστῶν γεωργῶν. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πῶς ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα πρόθυμα ἀνάλαβε τὸ ἔργο τοῦτο καὶ γιὰ πολλὰ σχετικῶς χρόνια ἀπὸ τὸ 1915 μέχρι τὸ 1929 ἦταν ὁ κύριος χρηματοδότης τῶν γεωργικῶν συνεταιρισμῶν, χωρὶς ὅμως οὐσιαστικὰ νὰ παύῃ νὰ εἶναι πάντα ἡ λύση αὐτὴ προσωρινὴ καὶ πρόχειρη.

Γι' αὐτὸ ὁ μακαριτὴς Ἰασεμίδης ἐνώρις σχετικὰ, κυρίως κατὰ τὴν τελευταία ὀκταετία τῆς ζωῆς του, πρῶτος καὶ στὴν ἀρχὴ σχεδὸν μόνος μέσα ἀπὸ χίλιων λογίων ἀντιδράσεις καὶ δυσκολίες ποῦ γεννᾶ μιὰ δημιουργημένη ζῆτω καὶ προσωρινὴ κατάστασιν, ἀνάλαβε τὴν προσπάθειαν καὶ τὸν ἀγῶνα, ἔναν ἀγῶνα ἡρωϊκῶ καὶ εὐγενῆ, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ στοὺς γεωργοὺς καὶ ἰδιαίτερα στοὺς γεωργικὸς συνεταιρισμοὺς δικὴ τους Τράπεζαν.

Ὁ Ἰασεμίδης ὑποστήριξε ὅτι ἦταν ἀπαραίτητο νὰ γίνῃ τὸ ταχύτερον εἰδικὸς κεντρικὸς ὀργανισμὸς ἀγροτικῆς πίστεως γιὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ στὴν γεωργίαν ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερα κεφάλαια καὶ νὰ τὴν ἐξυπηρετῇ ἀποκλειστικὰ. Πρὶν νὰ γίνουσι οἱ συν/σμοί, ἀν καὶ ὀπίρχει ἀνάγκη, δὲν ἦταν τρόπος σκόπημα καὶ οικονομικὰ νὰ ἐνισχυθῇ ἡ γεωργία μὲ κεφάλαια καὶ ἐπομένως δὲν ἦταν δυνατὴ ἡ λειτουργία ἐνὸς τέτοιου ὀργανισμοῦ. Ἡ διάδοσιν ὅμως τῶν συν/μῶν καὶ ἡ αὐξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν συνεταιρισμῶν, καθὼς καὶ οἱ νέες ἀνάγκες τῆς γεωργίας ποῦ ἐμφανίστηκαν χωρὶς στοὺς συν/σμοὺς ἀπαιτοῦσαν εὐθηνὰ καὶ ἐπαρκῆ κεφάλαια. Τὰ κεφάλαια αὐτὰ θὰ μποροῦσε νὰ ἐξασφαλίσῃ μόνον ἕνας εἰδικευμένος ὀργανισμὸς μὲ ἀποκλειστικὴ ἀποστολὴ τὴν οικονομικὴ ἐνίσχυσιν τῶν γεωργῶν μὲ τὴ βοήθειαν τῶν συνεταιρισμῶν.

Αὐτὴν περίπτωσιν ἦταν ἡ κεντρικὴ ἰδέα τοῦ Ἰασεμίδη. Γι' αὐτὴν ἀγωνίσθησαν. Μὲ ἐπιμονὴν, μὲ θάρρος καὶ ἐνθουσιασμὸν, ἀντιμετώπιζε ἀκλόνητα τὴν ἰσχυρὴ ἀντίδρασιν ποῦ προκαλοῦσε ἡ ἰδέα του γιὰ τὴν ἴδρυση τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς καὶ ἀπαντοῦσε στοὺς ἀντίθετους μὲ ἐπιχειρήματα πειστικὰ καὶ ἀκαταμάχητα, μὲ σαφῆματα ἀπόψεων, μὲ κρυσταλλικὰ σχέδια μὲ πιστὴ συγκινητικὴ.

Ὁ ἀγῶνας του γιὰ τὴν Τράπεζαν εἶναι κατὰ τοῦτο ἡρωϊκότερος ἀπὸ τὸν ἀγῶνα του γιὰ τοὺς συνεταιρισμοὺς, γιὰτὶ στοὺς συνεταιρισμοὺς τὸ ἔδαφος ἦταν παρθεῖον, ἐνῶ ἐδῶ ζητοῦσε νὰ ἀλλάξῃ μιὰ δημιουργημένη κατάστασιν μὲ ἐπιποφελὴ δράσιν ἀπὸ ἐνεργητικὴ τῆς καὶ ν' ἀντιμετωπίσῃ φυσικὰ τὴν ἰσχυρὴν ἀντίδρασιν τῆς. Μὰ δὲν ὀπισθοχωροῦσε. Ἐγραφε, μίλοῦσε, συζητοῦσε, δίδασκε ἀδιάκοπα γιὰ τὴν ἴδρυσιν τῆς Γεωργικῆς Τραπεζῆς, ἀκαμπτος στὸ σκοπὸν του. Στὸ τέλος οἱ ἰδέες του ἐπικράτησαν, ἡ ἴδρυσιν τῆς Τραπεζῆς ἔγινε κοινὴ ὑπόθεσιν ὅλου τοῦ συνεταιρισμένου, σχεδὸν ὀλοκληρου τοῦ ἀγροτικοῦ κόσμου, ποῦ ἐπίμονα πιά καὶ ἀκατάπαυστα τὴ ζητοῦσε. Στὸ τέλος ἐνίκησε, ἡ Ἀγροτικὴ Τράπεζα ἰδρύθηκε καὶ ὁ Ἰασεμίδης εἶναι ὁ ἀπόστολος καὶ οὐσιαστικὰ ὁ θεμελιωτὴς τῆς. Βαθεῖα φέρνει στὸν ὀργανισμὸ τῆς τὴ σφραγίδα τῆς προσωπικότητάς του, ὅσο καὶ ἀν μὲ τὶς αὐθαίρετες καὶ τὶς ἀδικες ἐπεμβάσεις ἀλλοιώθηκε.

Δυστυχῶς ὅμως ὁ Ἰασεμίδης δὲν πρόφτασε νὰ δῇ τὸ ὄνειρό του πραγματοποιημένο. Ὁ θάνατος εἶχε τὴ σκληρότητα νὰ τὸν βρῇ μόλις ἄπλωνε τὰ χέρια γιὰ νὰ πιάσῃ ζωντανῆν πιά πραγματικότητα τὸ μεγάλο σκοπὸν μιᾶς ἐπιπονησῆς καὶ μακριᾶς προσπάθειας. Καὶ τώρα στοὺς συνεταιριστὰς καὶ τοὺς συνεταιρισμοὺς καθὼς καὶ σὲ δολοκλήρη τὴν Τράπεζαν ἀπομένει τὸ ἔργο καὶ εὐγενικὸ χρέος νὰ τιμήσουν εὐλαστικὰ τὴ μνήμη του δίνοντας μέσα στὸ ἴδρυμα τὴν πρώτην θέσιν σ' ἐκεῖνον ποῦ τοῦ ἀνῆκει, στὸ μεγάλο Νεκρό: στήνοντας τὴν προτομὴν του στὸ κέντρο τοῦ ὀργανισμοῦ, μέχρις ὅτου πάλι ὅλοι μαζί μὲ κοινὴ προσπάθεια ἀποκαταστήσουμε δολοκλήρον τὸ πνεῦμα τοῦ Ἰασεμίδη, τὸ συνεταιριστικὸ πνεῦμα, ἀπὸ τὰ θεμέλια ὡς τὸ μικρότερον ἀμρὸ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ κοινωνικοῦ οἰκοδομήματος καὶ δια-

πώτισουμε με τὸ πνεῦμα αὐτὸ ὁλόκληρο τὸν ὄργανισμό του.
Ὁ Ἰασεμίδης ἔφυγε πρόωρα. Τὸ ἔργο του δὲν εἶχε τελεώσει ἢ παρουσία του ἦταν ἀκόμη ἀπαραίτητη. Μόλις ἀρχίζουν νὰ στερεώνονται στὴν ὑπαίθρο οἱ συνεταιρισμοί, ἰδεολογική συνεταιριστική ὀργάνωση πού θὰ μπορούσε νὰ χειραφετήσῃ καὶ κατευθύνῃ τὴν κίνηση δὲν ὑπῆρχε ἀκόμη καὶ ἡ ὀργάνωση τῆς Τράπεζας εἶχε ἀπαραίτητη ἀνάγκη ἀπὸ τὶς ἰδέες του καὶ τὴν πείρα του. Μὰ ὁ θάνατος δὲν τὰ λογαριάζει αὐτὰ.

Ὅμως καὶ τὸ ἔργο πού ἄφησε πίσω του εἶναι καταπληκτικὰ μεγάλο. Λίγοι ἀπὸ τοὺς σύγχρονους μποροῦν νὰ δεῖξουν ἀνάλογη ἐργασία. Κι ὅμως, δὲν εἶναι γνωστὸ ὅσο ἔπρεπε. Πρέπει νὰ γίνῃ πλατύτερα γνωστὸ ὄχι μόνο γιὰ τὴν μνήμη του, ἀλλὰ καὶ γιὰ φρονηματισμὸ τῶν νεωτέρων.

Ἡ σύντομη αὐτὴ ἀνασκόπηση τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ἰασεμίδη, δείχνει πῶς εἶχε ὅλα τὰ χάρσματα τοῦ ὄδηγοῦ τοῦ λαοῦ στὸ δρόμο τῆς προόδου. Εἶναι ἀπὸ τοὺς ἐκλεκτοὺς πού ἡ φύση προορίζει νὰ βοηθήσουν γιὰ τὴν προκοπή καὶ τὴν καλύτερευση τῆς θέσης τῆς μεγάλης μάζας τοῦ λαοῦ. Στὴ χρησιμοποίηση τοῦ Συνεταιρισμοῦ γιὰ τὴν ἀνακούφιση τῶν φτωχῶν τάξεων βρίσκει τὸ σκοπὸ τῆς ζωῆς του. Κατὰ βάθος ὁ Ἰασεμίδης ἀπόμεινε ἕνας μεγάλος συνεταιριστικὸς ἡγέτης ἂν ἔμεινε ὑπάλληλος εἶναι, γιατί στὴν ἐποχὴ του πιστεύει πῶς ἔτσι μπορούσε νὰ βοηθήσῃ καλύτερα τὸ κίνημα. Ἄν ἔθελπε πῶς ἀπὸ ἄλλη θέση θὰ βοηθοῦσε περισσότερο δὲ θὰ δίσταζε νὰ τὴν καταλάβῃ.

Ὅπως ἔθελπε στὴν Ἐθνικὴ Τράπεζα τὴν πρόχειρη καὶ προσωρινὴ λύση γιὰ τὴν ἐξασφαλισθὸν κεφάλαια στοὺς συνεταιρισμούς, ἔτσι ἔθελπε καὶ τὴν ἔντονη ἀνάμιξη τοῦ κράτους στὴ συνεταιριστικὴ κίνηση τῆς πρώτης περιόδου σὺν κατὰ ἐντελῶς μετασβατικὸ καὶ συμπτωματικὸ. Τὴν στερέωση καὶ προκοπή τῆς συνεταιριστικῆς ὀργάνωσης τὴν ἐβάσιζε στὴ συνεταιριστικὴ μόρφωση τοῦ λαοῦ καὶ στὴν ἰδεολογικὴ του ὀργάνωση. Σύμφωνα μὲ τὶς ἰδέες του αὐτὲς χρησιμοποιοῦν βέβαια γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῶν συν/σμῶν τὴν κρατικὴ μηχανή, μὰ παράλληλα ζητεῖ νὰ χειραφετήσῃ τὴν κίνηση. Παράδειγμα οἱ Ἐνώσεις συνεταιρισμῶν πού τοὺς ἀνέθεσε ἑκτὸς ἀπὸ οἰκονομικοὺς καὶ ἰδεολογικοὺς σκοποὺς, ἢ προσπάθεια γιὰ τὴν ἴδρυση κορυφαίας ἰδεολογικῆς ὀργάνωσης φτιαγμένης ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς συνεταιρισμοὺς καὶ πρὸ πάντων ἡ ἴδρυση τῆς Ἀυτόνομης Ὑπηρεσίας Ἐποπτείας Συν/σμῶν κατὰ τὸ 1927, γιὰ τὴν ὁποία ἐπρωτοστάτησε καὶ πού ἀποτελοῦσε ἕνα σοβαρὸ, μὰ καὶ μετρημένο βῆμα πρὸς τὴν αὐτεθῆνη, τὴν αὐτοδιοίκηση καὶ τὸν αὐτοέλεγχο. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ λειτουργία τῆς ὑπηρεσίας αὐτῆς δὲν πραγματοποιήθηκε, γιατί στὸ μεταξὺ ἰδρύθηκε ἡ Ἀγροτικὴ Τράπεζα καὶ κρίθηκε ὅτι τὸ ἴδρυμα αὐτὸ θὰ μπορούσε ν' ἀναλάβῃ καὶ τὴν ἐποπτεία τῶν γεωργικῶν συν/σμῶν σὰ μεταβατικὸς πάντα σταθμὸς πρὸς τὴν αὐτοεποπτεία.

Ἔτσι λοιπὸν ὁ Ἰασεμίδης ἐργάσθηκε ἐνώρις καὶ συστηματικὰ γιὰ τὴν χειραφετήση τῶν συν/σμῶν ἀπὸ τὴν κρατικὴν προστασία καὶ γιὰ τὴν ὁλοκληρωτικὴ ἀποκατάσταση τῆς αὐτοδιοίκησης, τῆς αὐτεθῆνης καὶ αὐτοελέγχου των. Καὶ δὲν ἦτανε μόνον θεωρητικοὶ λόγοι, οὔτε μίμηση, οὔτε στεγνὴ συνεταιριστικὴ ὀρθοδοξία πού τὸν ὀδηγοῦσαν σ' αὐ-

τὸ, ἀλλὰ φωτισμένη κατανόηση ὅτι οἱ συνεταιρισμοὶ πού ὄσο ἔπαιρναν μεγαλύτερη ἔκταση καὶ βάθος τόσο ἦταν φυσικὸ νὰ συναντοῦν μεγαλύτερα ἐμπόδια καὶ ἰσχυρότερες ἀντιδράσεις ἀπὸ τὴν κατάσταση πού μὲ τὴ λειτουργία τους ριζικὰ ἄλλαζε, τότε μόνο θὰ μπορούσαν ἀποτελεσματικὰ νὰ ἀγωνιστοῦν, ἴσταν πραγματικὰ θὰ ἦταν αὐτοδύναμοι καὶ αὐτοβοηθητοὶ καὶ ἴσταν ὁ κόσμος πού τοὺς ἀποτελοῦσε θὰ ἦταν φωτισμένος καὶ μὲ πίστη. Θεωροῦσε λοιπὸν γι' αὐτὸ ἀπαραίτητη ἀνάγκη τὴν χειραφετήση τῶν συν/σμῶν καὶ προπαρασκεύαζε τὰ κατάλληλα γι' αὐτὸ συνεταιριστικὰ ὄργανα. Ἀτυχῶς ὁ πρόωρος θάνατός του δὲν τὸν ἄφησε νὰ ἐκτελέσῃ τὸ σχέδιό του, πρόφτασε ὅμως ὁ Ἰασεμίδης νὰ χαράξῃ τὶς κεντρικὲς του γραμμές. Ἀπάνω σ' αὐτὲς ἐργάστηκαν οἱ μεταγενέστεροι καὶ ὡς ἕνα ὁμιεὶο μπόρεσαν νὰ ἀναπτύξουν κάπως τὴν χειραφετήση τῶν συνεταιρισμῶν, ὅπως δείχνει ἡ συνεταιριστικὴ ἱστορία ἀπὸ τὸ 1929 μέχρι τὸ 1936, μὲ τὴν ἀνάπτυξη πρωτοβουλιᾶς ἀπὸ τοὺς συν/σμοὺς στὴ διαχάραξη τῆς συνεταιριστικῆς πολιτικῆς, μὲ τὴν ὁλοένα μεγαλύτερη ἰσότημη συνεργασία τους μὲ τὴν Τράπεζα καὶ πρὸ πάντων μὲ τὴν κατὰ τὸ 1935 ἴδρυση τῆς «Πανελληνίου Συννομοσπονδίας τῶν Ἐνώσεων Γεωργικῶν Συνεταιρισμῶν» πού λειτουργήσε κάπου 2½ χρόνια ἀπόλυτα προσηλωμένη στὶς καθιερωμένες συνεταιριστικὲς ἀρχές καὶ μὲ πλήρη ἀρμονία πρὸς τὶς κατευθύνσεις πού ἐχάραζε ὁ Ἰασεμίδης καὶ πού ἡ πράξη ἀπέδειξε τόσο ἀλάθευτες.

Ὅμως τὴν προοδευτικὴ καὶ γεμάτη ἐλπίδες ὀρμὴ τῶν συνεταιρισμῶν στὴν καλύτερη στιγμή τῆς προσπάθειάς τους, ἴσταν κέρδιζαν τὴ γενικὴ ἐχτίμηση καὶ τὸ σεβασμὸ καὶ σοβαρὰ, πραγματιστικὰ καὶ εὐσυνείδητα, μὲ πλήρη ἐπίγνωση τῶν εὐθῶν τους καὶ τῆς μεγάλης τούσ ἀποστολῆς, ἀντικρίζαν τὸ μέλλον, ἦρθε νὰ κόψῃ ἀπὸτομα ἡ αὐθαίρετη πολιτικὴ μεταβολὴ πού σημειώθηκε τὸ 1936 στὸν τόπο μας. Οἱ συνεταιρισμοὶ ἔχασαν τὴν πρωτοβουλία τους καὶ τὴν ἀνεξαρτησία τους. Θέλησαν νὰ τοὺς κάμουν ἰδιότυπες ὑπηρεσίες ἑτεροκίνητες. Τὰ στερεὰ ὅμως θεμέλιά τους ἀνθεξάν καὶ ἡ γερὴ ψυχὴ τους ἔμεινε κάτω ἀπὸ τὸν ἀπατηλὸ πέπλο τῆς δῆθεν μεταβολῆς ἀφθαρτῆ, κι ἔτσι εἶναι ἔτοιμοι, ἴσταν περᾶσαν οἱ δυσκολίες πού ὁ πόλεμος ἐδημιούργησε καὶ πού βαθιὰ ἄφησαν τὰ ἴχνη τους ἀπάνω στοὺς συνεταιρισμοὺς, νὰ βαδίσουν θαρρετὰ καὶ μὲ πίστη τὸ δρόμο τους.

Ἄς βοηθήσουμε ὅλοι τὴ συνεταιριστικὴ ὀργάνωση στὴν προσπάθειά της αὐτὴ γιὰ τὴν ἀποκατάστασή της, γιὰ νὰ καμαρώσουμε γρήγορα καὶ τελειωτικὰ πιά τὸ Συνεταιρισμὸ διαμορφωμένο ὅπως τὸν ὀνειρεύτηκε ὁ ἀλησμόνητος Ἰασεμίδης, σὰ μέσο γιὰ οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀνόρθωση τοῦ μεγάλου λαϊκοῦ ὄγκου πού ἀποτελοῦν οἱ φτωχὲς τάξεις. Ἄς δοθῶμε μὲ τὴν ἴδια ὅπως ἐκείνος πίστη καὶ τὸν ἴδιο ἐνθουσιασμὸ γιὰ τὴν πραγμάτωση τοῦ μεγάλου αὐτοῦ σκοποῦ καὶ ἄς κρατήσουμε πάντα ψηλὰ τὴ σημαία τῆς εὐγενέστερης ἰδέας πού ἐνδιαφέρει σήμερα καὶ συγκινεῖ ἕνα μεγάλο μέρος τῆς ἀνθρωπότητας καὶ πού εἶναι προωρισμένη, καθώς πιστεύω, νὰ ἐνώσῃ μιά μέρα, πού δὲν εἶναι μακριά, ὁλόκληρη τὴν ἀνθρωπότητα σὲ μιά μεγάλη ἔνωση ἀγάπης καὶ ἀλληλεγγύης.

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΚΑΙ Ο ΤΥΠΟΣ

Ὑπὸ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗ

ΟΙ ΛΟΓΙΩΤΑΤΟΙ, συνιστῶντες εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, ἀπεξεδέχοντο ἐξ αὐτοῦ τὴν ἀνάστασιν καὶ σωτηρίαν τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Ὡς σφώτερος ὅμως τῶν λογιωτάτων ἀπεδείχθη ἐκ τριακονταετοῦ καὶ ἐπέκεινα ἱστορίας ἀνθρώπος ἀγράμματος μὲν καὶ ὄν καὶ λεγόμενος, ἀλλὰ προικισθεὶς ὅμως παρὰ Θεοῦ μὲ ὅτι δὲν δύναται τις νὰ ἀποκτήσῃ ἐκ τῶν γραμμάτων, ἔαν δὲν τὸ ἔχει οἴκοθεν, μὲ νοῦν, ὁ Κολοκοτρώνης. Ἐλθὼν οὗτος εἰς τὸν τόπον ὅπου ἐκτίζετο τὸ ἀνώτατον τοῦτο ἐκπαιδευτήριον, ἐστάθη σύννομος καὶ παρατηρήσας καλῶς τὸ κτήριον, εἶπε τὸ ἀξιωματικόν τουτοῦ λόγιον, «τὸ σπῆτι τοῦτο (ἔδειξε δὲ τὸ Πανεπιστήμιον) θὰ φάῃ τὸ σπῆτι ἐκεῖνο (καὶ ἔδειξε τὸ παλάτιον). Ὁ λόγος

οὗτος τοῦ Κολοκοτρώνη ἀπέθῃ ἀληθῆς προφητεία. Τὸ Πανεπιστήμιον κατέφαγε τὴν πρώτην ἑλληνικὴν βασιλείαν ἔαν δὲ μέχρι τοῦδε δὲν κατέφαγε καὶ τὴν δευτέραν, οὐδεὶς βεβαίως θὰ εἶπῃ ὅτι πταίει αὐτὸ, ἀλλῶς τε καὶ ἀφοῦ ὁ λογαριασμὸς τῆς κολοκοτρωνικῆς προφητείας δὲν ἔκλεισεν ἀκόμη. Ταῦτα λέγων δὲν ἐννοῶ νὰ ψέξω ἀπόλυτως τὸν θεσμὸν τοῦ Πανεπιστημίου, ὄχι. Τὸ καθίδρυμα τοῦτο θὰ ἦτο καθόλου εἰπεῖν χρήσιμον καὶ ἀναγκαῖον, ὅπως καὶ ἡ στρατιωτικὴ σχολὴ τῶν εὐελπίδων ἰδίως, ὅπως εἰχόμεν ἀνάγκην ἀξιωματικῶν, οὕτως ἔχομεν ἀνάγκην καὶ ἱατρῶν καὶ νομομαθῶν καὶ διδασκάλων. Ἄλλ' ὅπως ἡ σχολὴ τῶν εὐελπίδων, ὅπως τῶσα ἄλλα καθιδρύματα, τόσο ἄλλοι θεσμοί

εί και καθ' εαυτούς χρήσιμοι και άναγκαίοι, διεστράφησαν όμως εις τὰς χεῖρας ἡμῶν και ἐξεφαυλίσθησαν, οὕτω και τὸ Πανεπιστήμιον ἀπὸ καθιδρύματος χρησίμου και ἐθνωφελούς καθήντησε καὶ αὐτὸ μίαι ἐκ τῶν πέντε δέκα μεγάλων πληθῶν τοῦ πολιτικοῦ ἡμῶν σώματος. Πρὸ πολλῶν ἤδη ἐτῶν τὸ Πανεπιστήμιον δὲν κάμνει τίποτε ἄλλο, κυρίως εἰπεῖν, εἰμὴ νὰ ἀραιῶνῃ τὰς τάξεις τῶν παραγωγικῶν μελισσῶν, και νὰ συμπικνῇ τὰς τάξεις τῶν ἀργῶν και ἐθνοβόρων κηφήνων, τῶν λειτουργῶν τοῦ συντάγματος. Μειράκια ἀστοιχείωτα τὰ πλεῖστα ὡς πρὸς τὰς γνώσεις, ἀνεργάτιστα δὲ ἠθικῶς και ἠθροσκευτικῶς ὡς ἐκ τῆς ἀνατροφῆς, και κοινωνικῶς δὲ πολλὰκις ἄξεστα, διερχόμενα ἀδρόχως ποσὶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὰ γυμνάσια τοῦ κράτους, ἐξ ὧν ἀπολλόνται συνήθως δι' ἀπειλῶν και ὕβρων, εισέρχονται εἰς τὸ Πανεπιστήμιον «μὲ τὰ σαροῦχια» τὸ δὴ λεγόμενον, ὅπου φυσιοῦνται και ἐξάπτονται και τυροῦνται, και ἀντὶ νὰ ἐγκύπτωσιν εἰς τὴν σπουδὴν και τὴν μελέτην τῆς ἐπιστήμης, μεταβάλλουσι τὸ ἀνώτατον ἐκπαιδευτήριον εἰς κονίστραν ἀμυσοῦν και ἀηθρὴ ἄλλοτε μὲν πατριαστικῶν, ἄλλοτε δὲ ἀγρίων πολιτικῶν διαδηλώσεων και ὀχλαγωγῶν και θορυβῶν και ταραχῶν. Ἡ πολιτικὴ δὲ και κοινωνικὴ παραλυσία ἔφθασεν εἰς βαθμὸν τοιοῦτον, ὥστε οἱ μὲν καθηγητὰί νὰ κολακεύουσι τοὺς φοιτητὰς, οἱ δὲ πολιτικοὶ τοὺς συνδουλιζοῦσιν, οἱ δημοσιογράφοι τοὺς ἐξυμνοῦσιν, ἡ ἐξουσία τοὺς τρέμει, και τὰ μειράκια πανίσχυρα και παντοδύναμα οὕτω γινόμενα, ἐξανίστανται κατὰ πάσης ἀρχῆς και ἐπὶ τέλους στρέφουσι τὰ κανόνια τῶν και κατ' αὐτῆς τῆς κυβερνήσεως και κατ' αὐτοῦ τοῦ θρόνου. Ἀλλοίμονον εἰς τὴν ἀφρονα ἐκείνην κυβέρνησιν, ἥτις θελήσει νὰ ἐπέμβῃ και νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν ἐλαχίστην και ἀπλουστάτην ἐπ' αὐτῶν ἀστυνομικὴν διάταξιν και ποινὴν! Βουλὴ, τύπος, νέοι, γέροντες, γυναῖκες, ὄλοι κηφήνες τῆς Κεκροπίας, οὐ μόνον οἱ διαθέσιμοι ἀλλὰ πολλοὶκις και οἱ ἐν ἐνεργείᾳ (ἕως αὐτοῦ ἐφθασεν ἡ ἀηθρὴ και ἀκατανόματος αὐτῆς τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας ἀκολασία) ἰξέρχονται ἐκ τῶν οἰκίων και καφενειῶν, ἐκ τῶν ζαχαροπλαστείων και τυπογραφείων, ἐκ τῶν ἀναγείων και ὑπογείων, «ὡς ἔθνεα πολλὰ μελισσῶν ἀδινῶν, πέτρης ἐκ γλαφυρῆς ἀει νέων ἐρχομένων», και ἐγέρουσι βόμβον φρικωδὴ μέχρι τρίτου οὐρανοῦ, ὅστις ἐπὶ τέλους ἀναγκάζει τὴν κυβέρνησιν νὰ ρίψῃ τὰ ὄπλα, νὰ κῆψῃ τὸν αὐθάνη, και νὰ διέλθῃ ὑπὸ τὰ καυδιανὰ δίκρανα τῶν sui generis και ἀμυστάκων τούτων Γενιτσάρων και Πραιτωριανῶν. Ὡς δὲ ἐξ ὄνυχος τὸν λέοντα, οὕτω και τὴν ἑλληνικὴν πολιτείαν δλόκληρον ἀρκεῖ νὰ τεκμηριώσῃ και μόνον τοῦτο τὸ περιστατικόν. Ὁ κανονισμὸς τοῦ ἑλληνικοῦ πανεπιστημίου εἶναι αὐτὸς αὐτότατος ὁ τῶν πλεῖστων γερμανικῶν και ὅμως πόση και ποία μεταξὺ τούτων και ἑλληνικοῦ διαφορά! Ἐγνώρισε φιλάτε και τὰ γερμανικά και τὸ ἑλληνικὸν πανεπιστήμιον, και γνωρίζετε και σὺ ὅπως και ἐγώ, τὴν ἀπίστευτον ταύτην διαφοράν. Οὐχ ἦττον θὰ σοὶ ἀναφέρω ἓν μικρὸν παράδειγμα. Ἐνθυμείσαι τὸν μακαρίτην Ἀριστείδην Κυπριανόν, τὸν σοφὸν και ἀκέραιον γυμνασιάρχην τῆς πρωτεύουσας, τὸν σπάνιον ἐκείνον ἄνδρα τοῦ καθήκοντος, ὅστις ἦτο ἐνάρετος και πεπαιδευμένος κατὰ τὴν ἀληθῆ και ἀκραίφῃ σημασίαν τῆς λέξεως. Ὁ Κυπριανὸς διηγήθη πολλὰκις και εἰς ἐμὲ και εἰς πολλοὺς ἄλλους φίλους τὸ ἐξῆς ἀνέκδοτον. Φοιτητὴς ὢν τοῦ ἐν Λειψίᾳ Πανεπιστημίου, προσεκλήθη ὑπὸ τῶν συμφοιτητῶν τοῦ Ἑλλήνων νὰ συνυπογράψῃ και αὐτὸς δεκάστιχόν τι ἀρθρίδιον μέλλον νὰ καταχωρισθῇ ἐν τινὶ ἐφημερίδι τῆς Λειψίας και ἐκίρηνον μὲ φράσεις και λέξεις μετριμμένας τῆν ἐνεργείαν ἐνὸς τῶν ἐπιτρόπων τῆς ἐκεῖ Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἐκλογῆς ἱερέως, ἐάν δὲν μὲ ἀπατᾷ ἡ μνήμη (διότι καθὼς γνωρίζεις, οἱ Ἑλληνες, μὴ ἔχοντες ἐκτὸς τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος κυβέρνησιν και σύνταγμα και πολιτικά διὰ νὰ ἐρίζωσι και λογομαχῶσι, ἐρίζουσι περὶ τῆς Ἐκκλησίας, ὅχι διότι εἶναι φίλοι αὐτῆς, τοῦτο δυστυχῶς σπανιώτατον συμβαίνει, ἀλλ' ἄπλως διὰ νὰ ἐρίζωσιν). Ὁ μακαρίτης, συνηθισμένος ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ὅπου δύναται τις νὰ γράψῃ ὅ,τι θέλει κατὰ πάσης ἀρχῆς, και αὐτῆς τῆς ἀνωτάτης, και μετὰ ταῦτα νὰ μεταθῇ εἰς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν, χωρὶς πλέον νὰ ἐνθυμηθῇ τὸ ἐσπέρας τί ἔγραψε τὸ πρωτὶ, πιεσθεὶς δὲ και ὑπὸ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, οἵτινες εἶχον ὑπογράψῃ και μὴ θέλων νὰ φανῇ μονότροπος και ἀντιπράττων, ὑπέγραψε εἰ και ὅχι εὐχαρίστως, διότι ἀξίωμα εἶχε δι' ἑαυτὸν και διὰ τοὺς ἄλλους τὸ «νὰ πράττῃ ἕκαστος τὰ ἑαυτοῦ», ἄλλως τε και ἀφοῦ τὸ ἀρθρίδιον ἦτο εὐπρεπέστατα γεγραμμένον και ἀνεῖ τῆς ἐλαχίστης προσθητικῆς φράσεως. Ἐν τούτοις ὁ περὶ οὗ το ἀρθρίδιον ἐπιτροπος, ἄμα ἀναγνοὺς αὐτὸ δημοσιευμένον ἐκίνησεν ἀγωγὴν κατὰ τῆς ἐφημερίδος, οὕτω δὲ οἱ ὑπογράψαντες αὐτὸ, ἐν οἷς και ὁ μακαρίτης Κυπριανός, ἐδικάσθησαν και κατεδικάσθησαν ὑπὸ τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ δικαστηρίου εἰς πολυήμερον φυλάκιον, και εἰς

πρόστιμον πολλῶν ταλλήρων— διατί; Διότι ἐν τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀρθρίδιον ὑπῆρχεν ἡ «ἀπειλητικὴ» (!!!) κατὰ τὴν δικαστικὴν ἀπόφασιν φράσις αὕτη: «Ἐάν ὁ κύριος ἐπιτροπος δὲν δώσῃ προσοχὴν εἰς τὰς παρατηρήσεις μας, θὰ κάμωμεν ν' ἀκουσθῇ ἡ φωνὴ μας και ἄλλοι.» Εἰς δὲ τὸ ἐκ τοῦ Λειψιανοῦ Πανεπιστημίου ἀποφοιτηρίον τοῦ ἐσημειώθη ἡ φράσις «διαγωγῆς ἐπιληψίμου», ὥστε μεταθᾶς εἰς τὸ ἐν ἄλλῃ πανεπιστήμιον ἦτο πάντοτε ὑπὸ ἰδιαιτέρων τῶν ἀστυνομικῶν ὀργάνων τοῦ πανεπιστημίου ἐπιτήρησις— τίς; Ὁ Κυπριανός!!! τοιαῦτα εἶναι τὰ γερμανικά πανεπιστήμια! Ἡμεῖς δὲ οἱ καυχώμενοι ὅτι παρελάβομεν και ἐφηρμόσαμεν τὸν γερμανικὸν νόμον εἰς τὰ τῆς ἡμετέρας ἐκπαίδευσως, τί ἐπράξαμεν; Παρελάβομεν ἐκ τοῦ γερμανικοῦ πανεπιστημιακοῦ θεσμοῦ ὅ,τι ἠθέλαμεν, και ἀφήκαμεν ὅ,τι δὲν μᾶς ἐσούφερον. Ἐκηρύξαμεν τὸ πανεπιστήμιον «ἀσυλον», τοῦτο δὲ ἐπιστεῦθη τῶσον και ἀπὸ τοὺς ἀρχοντας και ἀπὸ τοὺς ἀρχομένους, ὥστε οὐτε ὁ κλητὴρ ἀστυνομικὸς οὐτε ὁ χωροφύλαξ τολμᾷ ποτὲ νὰ ὑπερβῇ τὸ κατώφλιόν του! Ἴδου λοιπὸν «ἡ εὐγενὴς νεολαία τοῦ πανεπιστημίου» προνομιοῦχος κατὰ τρόπον ὅλως καινοφανῆ και ἑλληνικόν, ἀνεῖ ἀστυνομίας, ἀνεῖ δικαστηρίου, οὐτε κοινοῦ, οὐτε ἀκαδημαϊκοῦ! Καὶ ὑπόκειται μὲν ὁ φοιτητὴς εἰς τὴν ἀκαδημαϊκὴν ἀρχὴν, ἀλλὰ φιλῶ ὀνόματι! πρῶτος και δὲ οὐτε ἐτόλμησεν ἡ ἀρχὴ αὕτη μέχρη τοῦδε, οὐτε θὰ τολμήσῃ ποτὲ νὰ τιμωρῆσῃ ἄνθρωπον, ὢν εἶνε ὅλως ὑποχείρις, διότι και ἡ ἀκαδημαϊκὴ ἀρχὴ σ' ἄγκειται ἐκ καθηγητῶν, ἕκαστος δὲ καθηγητὴς συμφέρον ἔχει νὰ κολακεύῃ και ὄχι νὰ ἐκθάλλῃ τὰ κάστανα ἀπὸ τὸ πῦρ τιμῶν τῶν φοιτητῶν, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐξαρτᾶται ἡ θέσις του. Ζήτω λοιπὸν τὸ σύνταγμα και ἐμπρός!

Ἡ ἐλευθεροτυπία εἶνε καθ' ἑαυτὴν ὅ,τι ἀριστον και ὅ,τι κάκιστον εἶνε ὅπλον φοβερόν, μάχαρις κοπτερά και διστομος ὅπως δὲ πᾶν ὄπλον, οὕτω και ἡ ἐλευθεροτυπία ἀποβαίνει μέγα ἀγαθὸν ἢ μέγα κακόν, ἀναλόγως τῆς καλῆς ἢ κακῆς ἐφαρμογῆς και χρήσεως. Ὅτι δὲ παρ' ἡμῖν ἐγένετο ἀνέκαθεν και γίνεται ἔτι μάλλον σήμερον κακὴ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ χρήσις τῆς ἐλευθεροτυπίας, δὲν χρειάζεται μεγάλην δευδερκείαν διὰ νὰ τὸ ἴδῃ τις. Οὐ μόνον ἡ ποιότης, ἀλλὰ και αὐτῆ ἡ ποσότης εἶναι πολλὰκις κακὸν και δλεῖρον τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων συμπτωμα. Καὶ ἐάν λοιπὸν ὄλα τὰ ἄλλα παραβλέψῃ τις, και θεωρήσῃ ἓν και μόνον, τὸ πλῆθος τῶ ἀμτρον και ὑπερβολικῶν τῶν ἑλληνικῶν ἐφημερίδων, δὲν εἶναι δυνατόν εἰμὴ νὰ ἀπελπισθῇ διότι ἀναιτηρήτως τὸ δυσανάλογον πρὸς τὸ ἔθνος πλῆθος τῶν ἐφημερίδων προϋποθέτει ἀναγκάτως και δυσανάλογον πλειονότητα τῶν ἀναγνοστῶν κοινοφελῶν και χρησίμων βιβλίων, και ἐν γένει δυσανάλογον πλειονότητα ἀργῶν και μειονότητα ἐργαζομένων. Ἡ πρώτη διὰ τὸ πλῆθος τῶν τυπογραφείων πόλις τῆς Εὐρώπης εἶναι ἀναιτηρήτως ἡ Λειψία. Καὶ ὅμως ἡ Λειψία ἔχει τέσσαρας μόνον πολιτικὰς ἐφημερίδας, δὲν ἔχει ὄλα. Ἐσας ἔχει μία τριτεύουσα πόλις τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου, ἐν ᾧ κατὰ τὸν πληθυσμόν, τὴν βιομηχανίαν και ἐν γένει τὸν πολιτισμόν οὐδ' αὐτὴ ἡ πρωτεύουσα ἡμῶν δύναται νὰ συγκριθῇ πρὸς τὴν Λειψίαν. Αἱ ἑλληνικαὶ ἐφημερίδες εἶναι τῶσον πολλαί, ὥστε δύνασαι δι' αὐτῶν νὰ καλύψῃς ὄλοκληρον τὸ κράτος. Τὴν τεραστίαν δὲ ταύτην ἀνάπτυξιν τῆς Ἑλληνικῆς ἐφημεριογραφίας, ἥτις ἀπερρόφησε και ἀπορροφᾷ μέχρι σήμερον σύμπασαν σχεδὸν τὴν πνευματικὴν ἐνεργείαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὑπέθαψε μεγάλως και ἐκτὸς τῶν πολιτικῶν περιστάσεων, και τὸ ἔμφυτον εἰς ἡμᾶς τοὺς Ἑλληνας ρητορικὸν και λογοφιλον πνεῦμα. Ἀφ' οὗ ἡ Ἑλλάς μετὰ τῆς ἀρχαίας ἀρετῆς συναποθαλοῦσα και τὴν ἐλευθερίαν, ὑπετάθη εἰς τοὺς Ρωμαίους, και ἡ μὲν Ἐκκλησία τοῦ δήμου και τὰ δικαστήρια δὲν ὑπῆρχον πλέον, τῆς δὲ χριστιανικῆς δικολογίας και ρητορικῆς τὸ στάδιον δὲν εἶχεν ἀκόμα ἀκουσθῆ, οἱ Ἑλληνες μὴ ἔχοντες πλέον θέματα και ἀφορμάς πραγματικὰς διὰ νὰ δημηγορῶσι, κατέφυγον εἰς θέματα φανταστικά, και τοιοῦτοτρόπως ἐπλάσθη κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τῆς παρακμῆς ἢ σχολῆ τῶν νεωτέρων σοφιστῶν, οἵτινες κατεσκεύαζαν και ἐξεφώνουν λόγους περὶ τοῦ «τί ἂν εἶποι Μενέλαος» κ.τ.λ. Αὐτὸ τοῦτο συνέβη και εἰς τοὺς σημερινούς ἡμᾶς Ἑλληνας, ἔθνος ἐκ φόσεως φυγόπονον μὲν, ἄλαλον δὲ. Ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία ἐνοήθη ἀνέκαθεν ὕφ' ἡμῶν ὡς ἐλευθερία ἀπόλυτος τοῦ νὰ πράττῃ τις ὅ,τι μόνον, ἀλλὰ πολὺ πλέον και τοῦ νὰ λέγῃ ὅ,τι θέλει. Τὴν γλυκεῖαν δμως ταύτην ἀπόλαυσιν τῆς ἐλευθερίας εἶχον και ἄρχαίς ὄλογοι μόνον, οἱ ρήτορες τῆς βουλῆς. Οἱ νομικοὶ ἐν τούτοις και δικηγόροι δλονὲν ἠύξανον και ὑπερηύξανον. Ἦτο δυνατόν οἱ νομικοὶ και δικηγόροι οὗτοι, ὅπως και οἱ ἐπίλοιποι Ἑλλη-

νες, μένοντες ἐκτός τοῦ βουλευτικοῦ παραδείσου νὰ βλέπωσι καὶ ἀκούωσι τοὺς ρήτορας τῆς βουλῆς, τοὺς μακαρίους καὶ προνομίους θνητοὺς, ἀστράπτοντας ἀπὸ τοῦ βήματος καὶ θρονιώντας καὶ συγκυκλώντας τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ τρεῖς καὶ τέσσαρας ὥρας, αὐτοὶ δὲ νὰ χάσκωσι μακρόθεν βωθοὶ καὶ ἀλαλοὶ, ἐν ᾧ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἔχον ἀκρόαδαν τὴν πεποθήσιν ὅτι ἡδύνατο νὰ λαλήσωσι πολὺ ἐκείνων καλλίτερα; Ἐρρίφθησαν ὅσοι ἡδυνήθησαν εἰς τὰς βουλευτικὰς ἐκλογάς· ἀλλ' ἐπειδὴ, ὡς ἦτο ἐπόμενον, οἱ πλείστοι ἔμειναν καὶ πάλιν ἀγνωστοὶ τῶν ἡδονῶν τοῦ πολιτικοῦ βήματος, ἐρρίφθησαν οἱ πλείστοι εἰς τὴν δημοσιογραφίαν, ἀνυπόμονοι νὰ κορέσωσι τὴν ρητορικὴν τῶν ὄψων καὶ τὴν πολιτικὴν φιλοπραγμοσύνην των. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ ἔγγραφος λόγος οὐδέποτε εἶναι δυνατὸν ν' ἀντικαταστήσῃ ὅλοσχερῶς τὸν προφορικόν· ἀλλ' ἐν ἑλλείψει κρέατος καὶ ταρίχου στερκτέον. Καὶ ἡ ἐφημεριδογραφία ὕμνος, ὅσον τερατωδῶς καὶ ἂν ἐπληθύνετο, δὲν ἡδυνήθη νὰ ἐπαρκέσῃ αὐτὴ πλεόν εἰς τὸ πλήθος τῶν ρητόρων, ὅσους ἐξακολουθεῖ ν' ἀπολύη κατ' ἔτος τὸ Πανεπιστήμιον, καὶ ἰδίως ἡ νομικὴ σχολή. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ 10ῃ Ὀκτωβρίου ἐπρόκεισε τὸ ὑπὸ τὸ ὑπὸ τὸν τυραννικὸν ζυγὸν τοῦ Ὁθωμανοῦ βασιλέως ἕως τότε στενάζον ἔθνος τῶν ρητόρων μὲ τὰς δημοσίας συναθροίσεις· ἀλλὰ καὶ ὁ θεσμὸς οὗτος ἀπεδείχθη ἀλυσιτελής, δι' ἑλλειψιν ὄχι ρητόρων ἀλλ' ἀκροατῶν. Καὶ ἀληθῶς ἦτο ἀδύνατον πλεόν νὰ ὑπάρξωσιν ἐν Ἑλλάδι ἀκροαταί, διότι ἴσθι μὲν οἱ λόγοι Ἑλληνες ἐλάτουν δημοσίας ἢ ἔγγραφον εἰς τὰς ἐφημερίδας, οἱ δὲ ὀλίγοι κάτοικοι τῆς Κεκροπίας, ὅσοι μῆτε γράμματα μῆτε νεῖν ἐπιστάμενοι, ἡδύνατο νὰ χρησιμοποιῶσιν ὡς ἀκροαταί, μὲ ὄλην τὴν καλὴν θέλησιν, δὲν ἡδύνατο τοῦ λοιποῦ νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς τὰς πολλαπλασιασθεῖσας ἀνάγκας τῆς ἀκρόασης. Οἱ ρήτορες τότε ἐξεχύθησαν ἐκτός τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν Τουρκίαν ὡς ἐφημεριδογράφοι, ὅπου ἤλπιζον νὰ εὕρωσι παρθένον τὸ ἔδαφος καὶ ἀκαλλιέργητον· αἱ ἐλπίδες των αὐταὶ κατ' ἀρχὰς δὲν ἐψεύσθησαν. Οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Τουρκίας, οἵτινες καὶ χωρὶς νὰ ἀναγνώσωσι τὸ «πῶς ἂν τις ὑπ' ἐχθρῶν ὠφελοῖτο» τοῦ Πλουτάρχου, ἐγνώρισαν ὅμως αἰετοῦ νὰ πραγματοποιήσῃ θαυμασίως διὰ τῶν ἔργων τὰ παραγέματα τοῦ Χαϊρυνέως φιλοσόφου, γνωρίζοντες δι' ἕκ πείρας ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς τύπος εἶναι δριμύτατον θεϊκὸν -οξύ, ἱκανὸν νὰ ἀποσυνθέσῃ καὶ τὰς στερεωτάτας οὐσίας, ἐδέχθησαν αὐτὸν μετὰ χαρᾶς καὶ προθυμίας ἀπροσδοκίως εἰς τοὺς κόλπους τῆς ὀθωμανικῆς ἐπικρατείας, ἀφ' οὗ πρότερον ἔδесαν αὐτὸν χειροπόδαρον ὡς πρὸς τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὸ τουρκικὸν ὑπῆκοον, ἀφῆκαν δ' αὐτὸν πανελεύθερον ὡς πρὸς τοὺς γκαουρῆδες, προμαντεύσαντες ὀρθῶς τὰ σωτήρια μὲν εἰς ἑαυτοῦς, δλιθρία δὲ εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν ἀποτελέσματα τοῦ Ἑλληνικοῦ τύπου. Τὰ δὲ πράγματα ἀπέβησαν ἀληθῶς ὅπως αὐτοὶ προείδαν. Αἱ ἑλληνικαὶ ἐφημερίδες, μὴ εὐρίσκουσαι ἐν Τουρκίᾳ πολιτικὴν τροφήν, διότι καὶ τὸ κράσπεδον μόνον τοῦ ἐλαχίστου Ὁθωμανοῦ ἂν ἐγγίωσιν, ἐπίκειται εἰς αὐτὰς ὁ θανατηφόρος πλέκευς τῆς παύσεως, ἔχουσαι δὲ ἀναπόφευκτον ἀνάγκην νὰ πολεμῶσι πάντοτε καὶ καταδραφίζωσιν οἰονδήποτε τι καθεστῶς, ἔστρεψαν, ὡς ἦτο ἐπόμενον, τὰ κανονοστάσια τῶν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας· ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸν ἐμφύλιον ταῦτον πόλεμον ἐχορηγήθη ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως πλήρης καὶ ἀπόλυτος ἐλευθερία, ἡ Ἐκκλησία παρεδόθη ἐπὶ τέλους δεσμία εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἑλληνικοῦ τύπου, ὅστις παρέμεινεν αὐτὴν εἰς τὰς γνωστάς καὶ ὀλεθρίας καὶ ἀνιάτους ἔθνικας συμφοράς. Ἐν τούτοις ἡ Τουρκία ἐκδοῦσα ὅσας ἐνόμιζε καλὸν ἀδείας, ἐσταμάτησεν ἔπειτα· οἱ δὲ ρήτορες οἱ μετὰ ταῦτα ζητήσαντες καὶ οἱ μὴ λαβόντες ἀδείας ἔμειναν τὸ λοιπὸν μ' ἑσταυρωμένας τὰς χεῖρας, καὶ τὸ χειρότερον μὲ κλειδωμένον τὸ στόμα. Αἰφνης ὅμως καὶ ἀπροσδοκίτως ὁ ἀπληγισμένος στρατὸς τῶν ρητόρων σώζεται διὰ θαύματος, καὶ ὁ ἑλληνισμὸς ἀποκτὰ νέαν ἀγνωστον δύναμιν ἐξ ὕψους. Εἶδε τις ἡμέραν πῶς εἰς τὸν οὐρανὸν ἀντι σταυροῦ βῆμα ρητορικόν, καὶ περίεξ αὐτοῦ τὰς λέξεις ταύτας «Σύλλογος! Ἐν τούτῳ νικά!» Παρευθὺς συγκροτεῖ σύλλογον, καὶ ἰδοὺ ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ σύμπαν τὸ Ἑλληνικὸν ἀπὸ τοῦ Ἰστροῦ μέχρι τοῦ Νεῖλου καὶ ἀπὸ τοῦ Ἀτλαντικοῦ μέχρι τοῦ Εἰρηνικοῦ Ὠκεανοῦ πλήρες συλλόγων. Οὐδέποτε ἄλλοτε ἰδέα τις νέα ἢ ἐφεύρεσις διεδόθη μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων μετὰ τῶσαυτῆς ταχύτητος καὶ ἐπιτυχίας, μὲθ' ὅσης ἡ τῶν συλλόγων αὐτῶν. Μόλις προχθὲς ἀκόμη ἐρρίφθη ὁ σπόρος, καὶ τὴν σήμερον ἔχομεν δένδρον ὕψικομον βλαστήσαν καὶ ἀνυψωθὲν ταχύτερον καὶ αὐτῆς τῆς εὐκαλύπτου. Ἡ μέχρι τοῦδε δεσμευμένη γλῶσσα τοῦ ἔθνους ἐλύθη τέλος πάντων, καὶ τὴν σήμερον πᾶς Ἑλλήν διελθὼν τὸ ἑλληνικὸν σχολεῖον ἔχει καὶ πρόχειρον ἐν βῆμα ρητορικόν. Ὅπου δύο ἢ τρεῖς ἐν ὀνόματι τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἐκεῖ σήμερον καὶ ὁ σύλλογος ἐν μέσῳ αὐτῶν καὶ ἄλλο πλεόν δὲν εὐαγγελίζεται καθ' ἑκάστην εἰς

τὰς ἐφημερίδας ἢ ἑλληνικὴ φυλὴ, εἰ μὴ ἐκλογὰς προεδρῶν καὶ ἀντιπροεδρῶν, γραμματέων γενικῶν καὶ μερικῶν συνεδριάσεως τακτικὰς καὶ ἐκτάκτους, κρούσεις κωδῶναι πρακτικὰ, λογοδοσίας, λογολογίας, λογοκοπίας, καὶ, κα κα!

Σημειώσεις

— Ἡ «Κοινωνιολογικὴ Ἐπιθεώρησις» ἔτυχεν εἰς τὸ πρῶτον τῆς τεύχος πράγματι ἐξαιρετὸν ὑπόδοχης ἐκ μέρους τοῦ μορφωμένου κοινού τῆς χώρας μας. Εὐχαριστοῦμεν ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης τοὺς ἀναγνώστας μας καὶ ὅλους ὅσοι μᾶς συντρέξαν ἢ θὰ μᾶς συντρέξουν διὰ τῆς ἐδραίων ἐνὸ ἀπαραιτήτου, ὡς πιστεύομεν, περιοδικοῦ. Ἡ «Κοινωνιολογικὴ Ἐπιθεώρησις» ὑπόσχεται ὅτι θὰ προσπαθήσῃ νὰ προσφέρῃ εἰς τοὺς ἀναγνώστας τῆς ἐργασίαν θετικὴν καὶ ἐκλεκτὴν, διὰ νὰ ἐκπληρωθῇ ὁ σκοπὸς τῆς: νὰ ἀποκτήσουν ὁ ἀναγνώσται τῆς Ἰδία καὶ μὲν ἰμια κριτήρια διὰ τὴν πλῆθος τῶν καθημερινῶν γεγονότων καὶ τῶν ἄλλων γνωμῶν.

— Εἰς τὸ προηγούμενον τεύχος τῆς «Κ. Ἐ.» ἐδημοσιεύθη ἡ ἐξῆς δῆλωσις, τὴν ὁποίαν ἐπαναλαμβάνομεν: «Ἡ Κ. Ἐ. δηλοῖ ἐπίσης, ὅτι θ' ἀνασῶρη ἐκ τῆς ἀγνοίας ἢ τῆς λησμοσύνης δι' ἀναδημοσιεύσεων ἢ κριτικῶν ἀναλύσεων ἑλληνικὰ κείμενα μεγίστης ἐθνικῆς ἀξίας, ὡς λ. χ. τ' Ἀπομνημονεῖα ματῶν Ἀγωνιστῶν τοῦ Εἰκοσιένα καὶ ἄλλων ἐπιφανῶν Ἑλλήνων, ποῦ ἔγραψαν ἔργα ἀξιόλογα διὰ τὰ ἑλληνικὰ προβλήματα, καθ' ἣν ἐποχὴν ἔχει κατακλύσει τὴν χώραν μα ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον ἄκριτος ξενομάθεια, συμβαδίζουσα ἐπὶ τὸ πᾶν μὲ πλήρη ἀγνοίαν τῶν ἐθνικῶν μας συνθηκῶν, πρὸς θλιμῶν καὶ συγγραφῶν».

Οὕτως ἀνεδημοσιεύθη εἰς τὸ προηγούμενον τεύχος μελέτη τοῦ κ. Γ. Χαλκοκονδύλη («Ν. Ἡμέρα» 1935) καὶ τοῦ κ. Κ. Δ. Καραβίδα («Ἀγροτικά» 1931), εἰς τὸ παρὸν δὲ τεύχος ἀναδημοσιεύεται μελέτη τοῦ κ. Κ. Δ. Καραβίδα («Πελοπονησιακὴ Ἐπιθεώρησις» 1921) ἐνέχουσα ἰδιαίτεραν ἱστορικὴν σημασίαν διὰ τὴν διορατικότητά καὶ τὸ θάρρος τοῦ συγγραφέως, ὡς καὶ διὰ τὰς ἀπόψεις τῆς αὐτᾶς καθ' ἑαυτὰ καὶ τοῦ ἡμετέρου Βερναρδάκη, ἀπόστασμα ἐκ τῆς εἰς «Νέαν Ἡμέραν» Τεργέστης (1874) δημοσιευθείσης «Ἐπιστολῆς διατριβῆς» διὰ τὸ ἔργον τοῦ Ν. Δραγοῦμη, «Ἱστορικαὶ ἀναμνησεις». Ἡ «Ἐπιστολιμαία διατριβὴ» ἀναδημοσιεύθη καὶ εἰς τὸ τέλος τῆς νεωτέρας ἐκδόσεως τοῦ ἔργου τοῦ Νικολάου Δραγοῦμη («Στοχαστής» 1925).

— Αἱ μεταφράσεις τῶν εἰς τὸ παρὸν τεύχος δημοσιευμένων μελετῶν τοῦ de Man καὶ τοῦ Sombart ἔγινον τοῦ μένον μελετῶν τοῦ de Man καὶ τοῦ Marxisme, καὶ τοῦ Sombart ἐκ τοῦ ἔργου του: «Der proletarische Sozialismus».

— Ἡ συνέχεια τῆς μελέτης «Κοινωνιολογία τοῦ Ἑλλήνου καὶ Λαοῦ» λόγῳ πληθῶρας ὕλης ἀναβάλλεται διὰ τὸ πρὸς σελές.

Διορθώσεις τυπογραφικῶν λαθῶν

Διὰ τοὺς παρακολουθοῦντας τὰς μελέτας τῆς Ἐπιθεωρήσεώς μας στεινοῦμεν τὰς κάτωθι διορθώσεις ἅς συνιστῶμεν ὅπως ἐπιφέρωσιν εἰς τὸ τεύχος τοῦ Σεπτεμβρίου:

Στ. Δεσολιθ: Ἡ Ἀνακατανομή τῶν Βαλκανικῶν Ἐδαφῶν. Εἰς τὴν προτελευταίαν γραμμὴν τῆς παραγρ. 14 ἀντὶ «εἰς» παρομοίαι γρ. «ὡς».

Εἰς τὴν προτελευταίαν γραμμὴν τῆς ἐπομένης παραγρ. 15, μετὰ τὴν λέξιν International, ἀντὶ τῆς λέξεως «Παπ», γρ. «Law» (= Διεθνὲς Δίκαιον Ἑλλ.).

Εἰς τὴν 8ην γραμμὴν τῆς παραγρ. 17, πρὸ τῆς λέξεως καθωρίζεται, ν τεθῆ κόμμα ἀντὶ τελείας.

Εἰς τὴν παράγρ. 25, ν' ἀναγνωθοῦν αἱ τελευταῖαι τρεῖς λέξεις: «καὶ τῆς» καθ' ἑαυτήν.

Εἰς τὴν προτελευταίαν γραμμὴν τῆς παραγρ. 30, ἀντὶ τῆς λέξεως «μορφῆς», γρ. «μορφῆς».

Εἰς τὴν παράγρ. 32, δευτέρον ἐδάφιον 15ην γραμμὴν, ἀντὶ «ἐνεργῶς» γρ. «ἐναργῶς».

Εἰς παράγρ. 36, 16ην γραμμὴν, μετὰ τὴν λέξιν «ἐμπιστοσύνης» ν γίνῃ ἡ ἐξῆς προσθήκη: «ποῦ ὑφίσταται μετὰ τὰς δύο εἰσβολὰς ἐκ τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας καὶ τὰς ἐπενεχθείσας καταστροφὰς πλοῦτου κα ζωῆς. Τὸ πνεῦμα τῆς ἐμπιστοσύνης».

Εἰς τὴν δευτέραν παράγρ. τῆς σελ. 33, μετὰ τὰς λέξεις «τὸ δημοσιεύομενον Σημείωμα» ν' ἀντικαταστήσῃ ἡ λέξις «συνετάχθη» μὲ τὰς λέξεις «εἶχε σχεδιασθῆσθαι εἰς ἄλλο δημοσίωμα». Καὶ εἰς τὴν 4ην παράγρ. βῆν σειράν ἀπὸ τοῦ τέλους, μετὰ τὴν λέξιν «ἀποτελεῖ», γράφει «ἐν» ἀντὶ «ἐν». Εἰς δὲ τὸ τέλος τῆς πρώτης γραμμῆς τῆς 4ης παραγρ. τῆς δευτέρας στήλης ἀντὶ «ὄν», γρ. «μὴ».

ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΚΑΤΑΘΕΣΕΙΣ

"Όψεως 3%

ΤΑΜΙΕΥΤΗΡΙΟΝ

Μέχρι ποσού 300.000 3 1/2 %

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ
ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΦΗΡΜΟΣΜΕΝΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗΣ

Γραφεΐον: ΟΜΗΡΟΥ 8, ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ Κ. ΚΑΚΟΥΛΙΔΗ • Τηλ. 31-703

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ε. ΛΕΜΠΕΣΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ε. ΛΕΜΠΕΣΗΣ: Ἡ ἐπαναστατικὴ μάζα (μὲ ἰδιαιτέραν ἐξέτασιν τοῦ ΕΑΜ).	Δ. ΞΑΝΑΛΑΤΟΥ: Κοινωνικοὶ ὄροι καὶ ἀσφάλεια συνόρων.
ΑΝΔΡ. ΣΑΟΥΝΑΤΣΟΥ: Ἡ κοινωνιολογία ὡς ἐπιστήμη.	ΒΑΣ. ΛΑΟΥΡΔΑ: Σόλωνος πρῶτος πλοῦς.
FRANZ OPPENHEIMER: Αἱ βάσεις τοῦ μαρξισμοῦ καὶ τοῦ ρεβιζιονισμοῦ (Ἀνάλυσις καὶ κριτικὴ).	Γ. Π. ΚΟΥΡΝΟΥΤΟΥ: Μαρξιστικὴ ἱστοριογραφία.
ΣΤΕΦ. ΔΕΒΟΛΙΤΗ: Ἡ Ἑλλάς, ἡ Κυρηναϊκὴ καὶ ἡ Μεσόγειος.	Κ. Δ. ΚΑΡΑΒΙΔΑ: Ἡ λογία παράδοσις καὶ ὁ δημοτικισμός.
	Π. ΜΟΣΧΟΒΙΤΗ: Ἡ ἀντικομμουνιστικὴ νομοθεσία ἐν Ἀμερικῇ.
	ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ: Ἑλλάς ἢ Σύνταγμα;

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΜΑΖΑ

(ΜΕ ΙΔΙΑΙΤΕΡΑΝ ΕΞΕΤΑΣΙΝ ΤΟΥ ΕΑΜ)

Υπό Ε. ΛΕΜΠΕΣΗ

4. 'Η δράσις τῆς μάζης.

1. Ὁ αὐθόρμητος σχηματισμὸς τῆς δράσεως μάζης.

Ὅτι ἡ «μάζα» δὲν εἶναι νοητὴ ἀπλῶς ὡς πλειάς ἀτόμων (*πλήθος κλπ.), ἴητοι ὡς ἀπλοῦν ἄθροισμα αὐτῶν, τοῦτο ἴητο γνωστὸν καὶ εἰς τὸν Le Bon. Οὐδεμία πρᾶξις τῆς μάζης δύναται πράγματι νὰ ἐξηγηθῇ μετὰ τὴν ἐννοίαν ταύτην, ἐκ τῆς ὁποίας οὐδεμία δυναμικὴ προκύπτει, πᾶσα δὲ ἢ δράσις τῶν μαζῶν καλύπτεται μόνον μετὰ τὴν ἐννοίαν αὐτῆς ὡς φορέως δυναμικῆς ἐνεργείας ἣτις ἐδρεῖται εἰς τὸ "Ὀλον ἀφ' ἑνός, καὶ ἣτις δὲν μεταδίδεται εἰς αὐτὴν ἔξωθεν, ἀφ' ἑτέρου. Οὐδεμία δυναμικὴ ἐδρεῖται λ. χ. εἰς μίαν ἀπλῆν συνάθροισιν εἰς τὸν δρόμον καὶ οὐδεμία κοινωνικὴ κίνησις δύναται νὰ παραχθῇ ἐξ αὐτῆς.

α) Τὸ ἄθροισμα τοῦτο τῶν ἀτόμων δύναται νὰ εἶναι ὁμοιογενές καὶ νὰ δράῃ ἐν ἐπιγνώσει ἑνός θετικοῦ σκοποῦ. Ἡ ἐπιγνώσις αὕτη ἑνός θετικοῦ σκοποῦ εἶναι φαινόμενον τοῦ ἀτομικοῦ συνειδητότος, διότι μόνον δι' αὐτοῦ συλλαμβάνεται καὶ δι' αὐτοῦ ἐκδηλοῦται. Κατὰ συνέπειαν, ἕκαστον ἄτομον διατηρεῖ ἐνταῦθα τὴν ἀτομικότητά του, ἴητοι τὸ προκείμενον ἄθροισμα τῶν ἀτόμων τούτων, συνδεομένων διὰ κοινῶν δεσμῶν, εἶναι ἡ δμάς.

β) Τὸ ἄθροισμα τοῦτο τῶν ἀτόμων δύναται νὰ εἶναι «τυχαῖον», ἴητοι καθαρῶς ἐξωτερικόν, παραχθὲν μόνον ὑπὸ μίας τοπικῆς συντυχίας, ἐνθα καὶ τὸ ἄτομον διατηρεῖ πλήρη τὴν ἀτομικὴν του συνείδησιν καὶ οὐδεὶς κοινὸς σύνδεσμος μεταξὺ τῶν ἀτόμων ὑπάρχει: ὁ κόσμος ποῦ περιπατεῖ εἰς τὸν δρόμον: Συναθροῖσις (Strassenauflauf).

γ) Τὸ ἄθροισμα τοῦτο δύναται νὰ εἶναι ἀνομοιογενές ὡς πρὸς τὴν προέλευσιν τῶν ἀτόμων, τυχαῖον ὡς πρὸς τὴν συνάθροισιν αὐτῶν, ἐν οὐδεμίᾳ ἐπιγνώσει ἑνός θετικοῦ σκοποῦ, ἀλλ' ἐν τῇ ἐπιδιώξει ἑνός ἀρνητικοῦ (ἀνατρεπτικοῦ) σκοποῦ ὁμοιογενές. Ἡ ὁμοιογένεια αὕτη εἶναι κατορθωτὴ μόνον διὰ τῆς ὑπερηγήσεως τῆς δεδομένης ἀνομοιογενείας τῶν ἀτόμων (ἀνομοιογενείας ἐκδηλουμένης ἀτομικῶς): ἴητοι διὰ τοῦ ἐξαφανισμοῦ τῆς ἀτομικότητος τῶν, διὰ τῆς συγχωνεύσεως τῶν ἀτομικότητων τῶν εἰς ἓν "Ὀλον. Ἡ συγχωνεύσις αὕτη εἶναι τόσο μᾶλλον εὐχερесеτέρα, καθόσον ὁ σκοπὸς εἶναι ἀρνητικός, ἴητοι ἀποτρέπεται ἢ μεταξὺ τῶν ἀτόμων διαφωνία καὶ συνεπῶς ἀνομοιογένεια, ἣτις δημιουργεῖται ἐκ τῶν διαφορῶν μεταξὺ τῶν θετικῶν σκοπῶν. Διότι οἱ θετικοὶ σκοποὶ εἶναι ἀπειροὶ, ὅσαι καὶ αἱ διάδοχοί μίας ἀνατροπῆς καταστάσεις: ὁ ἀρνητικὸς ἀντιθέτως μόνον εἶς: ἡ ἀνατροπή. Ἐὰν λάβωμεν τὸ αὐτὸ παράδειγμα τοῦ κόσμου τοῦ περιπατοῦντος εἰς τὸν δρόμον, δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν, ὅτι ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἄθροισματος δύναται νὰ προκύψουν καὶ αἱ τρεῖς καταστάσεις. Ὑποθεθῆσθαι ὅτι διαλαλεῖται εἰς μίαν στιγμὴν ἢ εἰδησις, ὅτι ἐξερράγη μετ' ἐλπίδας ἐπιτυχίας κομμουνιστικὴ ἐπανάστασις. Τὸ ἄθροισμα τοῦτο, τὸ μέχρι τῆς στιγμῆς ἄμοιρον πάσης δυναμικότητος, θὰ διαφορισθῇ αὐτομάτως καὶ εἰς τὰς τρεῖς ταύτας κατηγορίας: α) Ἡ πρώτη ἐξ αὐτῶν θ' ἀπαρτίζεται ἐκ τῶν ἀτόμων τῆς κυριάρχου κοινωνικῆς δμάδος, ἅτινα συνδέονται διὰ κοινῶν δεσμῶν, ἐμφοροῦ-

σα ἰσομορφῶν ὁμοῦ ἢ ἀμοιροῦ ἰσομορφῶν ὁμοῦ ἢ ἀμοιροῦ ἰσομορφῶν αὐτῶν σκέψεων. Ἡ δμάς αὕτη καὶ τοπικῶς δύναται νὰ συγκροτηθῇ εἰς ἐνιαῖον ὅλον, ἐπιθετικὸν ἢ ἀμυντικόν. β) Ἡ δευτέρα ἐξ αὐτῶν κατηγορία θ' ἀπαρτίζεται ὑπὸ τῶν «περιέργων», καθιερωμένων δημιουργῶν τῆς συγχύσεως. γ) Ἡ τρίτη ἐξ αὐτῶν, συγκροτούμενη ἴσως ἀμέσως εἰς μάζαν, ὑποθεθῆσθαι ὅτι ἐπιπίπτει κατὰ τῆς πρώτης, προβαίνει εἰς σφαγὰς ἢ δηώσεις ἢ ὀρμῆς ἐνιαία πρὸς ἐνωσίν τῆς μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν. Τὸ ἄκακον ἄθροισμα τῶν ἀνθρώπων τῶν περιπατοῦντων εἰς τὸν δρόμον, ὑπὸ τὴν θαλιπώρην τοῦ ἡλίου («ὁ ἄνθρωπος εἶναι καλός» κλπ.), μετεβλήθη πάραυτα εἰς ἀγέλην λύκων. Ποιητὴς τις, τέλος, ἢ ἀνίδεος καὶ παρθένος τὸν νοῦν «κοινωνιολόγος», ἐκλαμβάνων ὡς ποίημα τὸ ἄκακον ἄθροισμα τῶν περιπατητῶν, ἀνεκτός δὲ γενόμενος ἐφ' ὅσον οὗτοι περιεπάτουσιν, — προδοπατεῖται ἤδη ἀγρίως καὶ ματαίως διαμαρτυρούμενος, διότι ἕκαστον κτύπημα, τὸ ὅποιον δέχεται πανταχόθεν, «ἀντιβαίνει πρὸς τὴν θεωρίαν του». Δὲν θὰ προλάβῃ νὰ μάθῃ, ὅτι ἀντιθέτως «μᾶλλον» ἢ θεωρία του ἀντιβαίνει πρὸς τοὺς φυσικοὺς καὶ κοινωνικοὺς νόμους, διότι οὗτοι, κτυπῶντες ἀηλεῶς διὰ τῶν πελμάτων τῶν ἀνθρώπων, θὰ τὸν ἀφήσουν — πνευματικῶς τοῦλάχιστον — νεκρόν.

Ἡ μάζα δὲν ἐσχηματίσθη καὶ δὲν ὤρμησε οὔτε κατόπιν συσκέψεως, οὔτε κατόπιν συνειδητοῦ. Καὶ τοῦτο ἀκριβῶς ἀποδεικνύει τὴν πλήρη συγχώνευσιν τῶν ἀτομικότητων ἐν αὐτῇ, ἐπειδὴ συσκέψεις καὶ συνειδητοῦσις δύναται νὰ διεξαχθοῦν μόνον ὑπὸ ἀτόμων, ἢ δι' ἀτόμων. Ἡ μάζα ἐξερράγη ἢ σκέψις ἀπουσίασεν, ὁ θετικὸς σκοπὸς ἴητο ἀγνωστός — «τί θὰ ἔλθῃ μετὰ τὴν ἀνατροπὴν» — ὅλοι «παρεσῶρθησαν» καὶ ἅτομα πολλῶν καὶ διαφόρων προελεύσεων ἐρέθησαν ἠνωμένα καὶ μαινόμενα ὅχι ὑπὲρ τινος, ἀλλ' ἐναντίον τινός: τοῦ «καθεστῶτος», εἰς τὴν ἐπιδιώξιν ἑνός κοινῶν «σκοποῦ»: τῆς ἀνατροπῆς.

2. Ἡ δυναμικὴ σύστασις τῆς μάζης.

Ἄλλ' ἀκριβῶς εἰπεῖν, οὐδὲ κἄν περὶ «σκοποῦ» δύναται νὰ γίνῃ λόγος, διότι ἡ σκοπιμότης εἶναι συνειδητὴ λογικὴ κατεύθυνσις τῶν φυσικῶν δυνάμεων ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, οὐδέποτε δὲ τυφλὴ ἐκρήξις αὐτῶν. Ἡ ἐκρήξις τῆς μάζης ἀποτελεῖ τούναντίον φυσικὸν γεγονός, τοῦ ὁποίου ἡ φυσικὴ σκοπιμότης εἶναι ἀνεξήγητος. Ἐξηγητόν, δηλαδὴ ἀπλῶς συλληπτόν, εἶναι μόνον τὸ ψυχολογικὸν κίνητρον τῆς ἐκρήξεως. Καὶ τοῦτο εἶναι τὸ ressentiment, περὶ τοῦ ὁποίου ἀλαχοῦ διελάθωμεν. Ὀλόκληρος ἡ ψυχικὴ πίεσις τοῦ προληταριάτου — ὑπὸ τὴν ἤδη δοθεῖσαν ἐννοίαν — ἴητις διατηρεῖται λανθάνουσα ἐν διαρκείᾳ, ἐκρήγνυται εἰς δεδομένην ἀφορμὴν ὡς ἐπαναστατικὴ δύναμις.

Ἐκ τοῦ ressentiment, ὡς στοιχείου ψυχολογικοῦ καὶ ὅχι λογικοῦ, ἐξηγεῖται ἡ τυφλότης τῆς δράσεως τῆς μάζης. Εἰς τὴν δράσιν ταύτην οὐδεμίαν θέσιν καταλαμβάνει ἡ λογικὴ καὶ αἱ κατηγορίαι τῆς, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡ «σκοπιμότης». Ἡ μάζα διέπεται ὑπὸ τῆς αἰτιοκρατίας καὶ ὅχι ὑπὸ τῆς τελεολογίας. Μόνον αἰτιοκρατικῶς εἶναι

1 Ἄλλο ζήτημα τὸ ὄργανωμένον προληταριάτον (ὑπὸ τὴν μορφήν τῶν συνδικαλιστικῶν ὀργανώσεων καὶ τῶν πολιτικῶν του κομμάτων), τοῦ ὁποίου τὴν σχέσιν, ὡς πρὸς τὴν μάζαν, θὰ πραγματευθῶμεν κατωτέρω.

ξηγητή. Αί συγκεκριμένην κοινωνικά ομάδες, αίντες αντιθέτως ως φυσική δύναμις. Τά άτομα κατεποντίσθησαν, χρησιμοποιούν την μάζαν, τρέπουν αυτήν πρός ώριωμένην σκοπιμότητα, λαμβάνουν την μάζαν ως φυσικόν δεδομένον, είναι δέ άνίκανοι νά μεταβάλλουν την φύσιν αυτής. Η μάζα, ως φυσικόν δεδομένον, προηγείται οιασδήποτε κοινωνικής ομάδος και οιασδήποτε λογικής σκοπιμότητας. Κοινωνική επανάστασις ύπάρχει διότι προϋπάρχει ή μάζα και όχι διότι «αί παραγωγικάί δυνάμεις εμποδίζονται εις την ανάπτυξίν των» υπό τού καπιταλιστικού λ. χ. συστήματος. Έάν θ' όρου ζωής της ανθρώπινης ήδύνατος αί παραγωγικάί δυνάμεις νά παρεμποδίζονται και ή ανθρώπινης δόκληρος ν' απέθνησκον εκ της πείνης, — ούδέποτε όμως ήτο δυνατή ή κοινωνική επανάστασις άνευ της μάζης. Έάν αί παραγωγικάί δυνάμεις παρημποδίζοντο, θά έπληρχετο ίσως ειρηνικός παραμερισμός των εμποδίων διά νά μήν άποθάνουν οί άνθρωποι ή και θ' απέθνησκον, — άλλ' ούδέποτε θά ήτο δυνατή η κοινωνική επανάστασις.

Καί άκολουθως ή μάζα θά ήτο άνυπαρκτος άνευ του νόμου της άνισότητος και του διαφορισμού, όστις προηγείται της οικονομικής άνισότητος, ήτις είναι παράγωγος τούτου. Είναι άνεξηγήτος ό φανατισμός και ό ήρωϊσμός της μάζης και ή περιφρόνησις του θανάτου — εκ των οικονομικών συμφερόντων. Ούδεις έθυσίασε ποτέ την ζωήν του διά νά βελτιώση την οικονομικήν του κατάστασιν — μετά θάνατον.

Έάν δέ πεινώντες άνθρωποι διακινδυνεύουν την ζωήν των άπλώς διά νά φάγουν, — τό απλοϊκότερον παράδειγμα — ή πράξις των αυτή τερματίζεται μετά την ίκανοποίησιν του ένστικτου της αύτοσυντηρήσεως και εις ούδεμίαν κρήμινιν δολκλήρων καθεστώτων προχωρεί. Οί άνθρωποι ούτοι, στοιχειά άντεπαναστατικά και άναρχικά, άνευ «ταξικής συνειδήσεως» (Lump-proletariat) και κατά τούς μαρξιστάς, δέν καταλογίζονται και ύπ' αύτών εις την μάζαν, αυτή δέ αυτή ή μάζα τιμωρεί επί τόπου σκληρότατα τά τοιαύτα έκτροχιαζόμενα στοιχειά. Τά στοιχειά ταύτα — ό «όχλος», Pack, mob — δέν άνήκουν εις την μάζαν κυρίως λόγω του ότι ακριβώς διατηρούν δόκληρον την άτομικότητά των, ήτις συγκεντρύται εις τās τάσεις αύτών πρός διαρπαγάς.

Πολλοί έθυσίασαν όμως και αυτήν την ζωήν των, όταν κατείχοντο υπό άκατασχέτου όρμης πρός ύπεροχήν, άνευ ούδενός οικονομικού συμφέροντος (Machtmenschen) ή όταν αυτήν δέν τούς προσέφερε καμίαν ψυχικήν ίκανοποίησιν και άώνησαντο έαυτούς κοινωνικώς ως άποκλήρους.

Οί μπολσεβίκοι άρχηγοί χρησιμοποιούν, ως γνωστόν, κατά κόρον φράσεις ως «ό ήρωϊσμός ή ή άσθυσία του προλεταριάτου» κλπ., παραλείποντες, βεβαίως, νά εξηγήσουν τά φαινόμενα, ένω κατ' ούδέν εμποδίζονται νά διδάσκουν περαιτέρω «Ιστορικόν ύλισμόν», υθρίζοντες βεβαίως κατηλικώτατα τούς έπιχειρούντας νά εξηγήσουν αυτά. Κατά τούς θεωρητικούς τούτους ό ήρωϊσμός ούτος κλπ. του προλεταριάτου όφείλεται εις την ταξικήν του συνείδησιν, εις την ταξικήν του ύπερηφάνειαν, πατρίδα κλπ., ήτοι εις πάν άλλο — πλην των οικονομικών συμφερόντων. Υπό την αυτήν δικαιολογίαν γίνεται έν Σοβ. Ρωσία και έντατική χρήσις παραστίμων και κοινωνικών διακρίσεων, των όποιων είναι κλασσική ή αντίστροφος σχέσις πρός τās υλικάς άπολαύς: πάντοτε έδόθησαν ταύτα και αυτά άντί υλικών άπολαυών. Τό δέ ρωσικόν «προλεταριάτον» — τό όποιον βεβαίως έπασσε νά είναι τοιοϋτον ως κυρίαρχος κοινωνική ομάδα — έχει τόν ήρωϊσμόν, την ύπερηφάνειαν, την φιλοπατρίαν και την συνείδησιν της κυρίαρχου κοινωνικής ομάδος και τούτο εξηγεί πάντα ταύτα. Ούδέποτε λοιπόν τό ρωσικόν «προλεταριάτον» θά παραχωρήση την θέσιν του εις την άστικήν τάξιν και άν άκόμη διπλάσιασθούν οί μισθοί του υπό μιάς εκ νέου έγκαθισταμένης άστικής τάξεως. "Οπερ σημαίνει ότι — πρός τό συμφέρον αυτής ταύτης της κομμουνιστικής ιδεολογίας — ό οικονομικός έξέρχεται κρύφα εκ της όπισθας θύρας της κομμουνιστικής θεωρίας εις περίπτωσιν... φθάνει όμως εις τās στήλας των άνοήτων άστικών έφημερίδων, ένθα πρό άμνημονύτων χρόνων άναμνεύεται εκ της κακής οικονομικής καταστάσεως ή «καταρρέουσις του κομμουνισμού έν Ρωσία». (Περί κομμουνισμού — πρώτων — δέν πρόκειται. Διότι εάν ύπήρχε κομμουνισμός, ήτοι «άταξική κοινωνία», δέν θά έπρόκειτο καν περί καταρρέουσεως, διότι δέν θά ύπήρχε τί νά καταρρέωσιν. Θά έπρόκειτο άπλώς περί άδιαφορίστου κοινωνικού μαλακίου, τό όποιον ραγδαίως θά έξειλίσειτο εις διαφορισμένην ταξικήν κοινωνίαν.

Άλλά τοιαύτη ακριβώς κοινωνία είναι ή «φάσις» της «δικτατορίας του προλεταριάτου», και διά τούτο δέν «καταρρέει». Αντιθέτως, ότι πρό πολλού, φαίνεται, έχει καταρρέωσιν, είναι μάλλον ό άξιοβρήντης έγκέφαλος μερικών «άπολογητών» του άστικού καθεστώτος, συνεργαζομένων στενώτατα — διά του ειρημένου δλεθρίου έγκέφαλου των — μετά των όπαδών της Μόσχας πρός τελείαν αυτού κατατρόπωσιν).

Πάντες δέ οί τελευταίοι ούτοι, άνεξαιρέτως, κατελήφθησαν υπό του ressentiment και της επαναστατικότητας. "Ολόκληρος ή ψυχική πίεσις των άποκλήρων, των άποκεκλεισμένων της κοινωνίας, των άπογυμνωμένων παντός ή των πλείστων πολιτιστικών αγαθών, των όποιων τό ένστικτον της ύπεροχής τραυματίζεται συνεχώς καθ' όλην των την ζωήν εκ της διαρκούς ύποτιμήσεως και της κοινωνικής μειώσεως — άγει εις την συγχώνευσιν των κοινωνικών πλέον άνομοιογενών άτόμων, γίνεται συμπαγή, ενιαία και άδιαφορίστος φυσική δύναμις και έκσπ' ως θύελλα κατά των «τυράνων».

Ας σκεφθί κανείς από πόσους και πόσων κοινωνικών προελεύσεων άνθρωπος έχει άκούσει την χαρακτηριστικώτατην φράσιν: «Έδω χρειάζεται μπολσεβικισμός!». "Ολοι οί άντικειμενικοί και ύποκειμενικοί προλεταριοί συναντώνται εις την καθαρώς άρνητικήν αυτήν φράσιν. Ο πράγματικός άπόκληρος και ό άστός εκείνος, του όποιου «τά λεπτά τρώγουν» άλλοι μεγαλύτεροι και εύφυέστεροι αυτού «συνάδελφοι», συχνά έκσταμίξει μετά τινος άνακουφίσεως την θαυματουργόν φράσιν: «Έδω χρειάζεται μπολσεβικισμός!». Ο άστός ούτος είναι ύποκειμενικός προλεταριος και ψυχικώς παρεσκευασμένος διά την μαζοποίησιν του, άδιαφορών διά την κρήμινιν των άστικών αξιών (εκ των όποιων είναι και αυτός άποκεκλεισμένος), άρκεί μόνον, ίσως, νά του έξασφαλισθούν έν τώ κομμουνιστικώ συστήματι «τά λεπτά του», αλλά δύναται νά «παρασυρθί» εις την μάζαν και άνευ τούτουτου συμβολαίου μετά των επαναστατών. Την έξασφάλισιν, άλλως τε, των χρημάτων του έν τη κομμουνιστική κοινωνία σκέπτεται και πάλιν υπό μορφήν άρνητικής ήν: έννοει δηλαδή προστάσιν των χρημάτων του εναντι των καλών συναδέλφων του, οίτινες έν τη παρούσῃ κοινωνία «του νά τρώγουν» και των όποιων ακριβώς έπιθυμεί έγκαρδίως την έξόντωσιν, χωρίς νά σκέπτεται, ότι ή «άταξική κοινωνία» θά καταργήση και αυτόν τόν ίδιον. Κατά την μαρξιστικήν θεωρίαν, ό άστός ούτος δέν έχει «ταξικήν συνείδησιν». Άλλά τό γεγονός ακριβώς, ότι ό εις άστός «τρώγει τά λεπτά» του άλλου, τοποθετεί την άστικήν «ταξικήν συνείδησιν», υπό την οικονομιστικήν έννοιαν, εις άπόστασιν άρκετών λευγών από της πραγματικότητας. — Δεύτερον παράδειγμα: Ας κυττάξη κανείς ύποτιμητικώς άστών νεόπλουτων και άνάγων, στερούμενον των άστικών πολιτιστικών αξιών, και ός μεταχειρισθί όμοίως άστών πτωχόν, κάτοχον των αξιών τούτων. (Εις άμφοτέρας τās περιπτώσεις άξίαντες του άστικού στοιχείου): Εις μέν τόν πρώτον θά έξαπολύση γυμνόν και θανάσιμον μίσος, ένω ό δεύτερος θά μείνη άδιάφορος. Σχέσις μεταξύ των δύο τούτων «μελών της άστικής τάξεως»: Υποτιμητική και ειρωνική διάθεσις του δεύτερου πρός τόν πρώτον — γυμνόν μίσος του πρώτου πρός τόν δεύτερον. Περίπτωσις, καθ' ήν άμφοτέροι παρασύρονται εις την επαναστατικήν μάζαν: ό μέν πρώτος λόγω του μίσους του κατά της «άριστοκρατίας» (δι' ής ύπνοει τόν δεύτερον), ό δέ δεύτερος λόγω της έξεγερσεως του κατά του «νεοπλουτισμού», εις «δν έξεχυδαίσθη ό καπιταλισμός» (δι' ού ύπνοει τόν πρώτον). «Κοινός» άρνητικός σκοπός: ή άνατροπή του «ύφισταμένου» καθεστώτος, — τό όποιον άμφοτέροι ύποκειμενικώς βλέπουν εκ δύο αντίθετων άπόψεων, αναλόγως της άτομικής των μειώσεως. Αποτέλεσμα: μετά την άνατροπήν, έγκατάστασις εις την έξουσίαν μιάς ώργανωμένης ίσχυράς κοινωνικής ομάδος, μή περιλαμβανούσης ούδέ τόν πρώτον, ούδέ τόν δεύτερον, οίτινες απέτέλεσαν άπλώς και μόνον την μετά την άνατροπήν διαλυθείσαν μάζαν. Καί εις την οικονομικήν μορφήν του έλευθέρου άνταγωνισμού φαίνεται σαφώς, ότι ό εις άστός είναι άπόλυτος έχθρός του άλλου, τόν όποιον άπειλει σταθερώς όπως μεταβάλλη εις προλεταριον. Άλλ' ό έλεύθερος άνταγωνισμός, ως οικονομικόν στοιχείον, δέν δημιουργεί ψυχολογικά κίνητρα, είναι άπλοϋν μέσον — και έν εκ των μέσων — πρός κοινωνικήν ύπεροχήν μέσων της οικονομικής δυνάμεως, όπως άλλοτε τοιοϋτο μέσον απέτέλεον τά τιμάρια. Διά ταύτα και ό έλεύθερος άνταγωνισμός μεταβάλλεται εις μονοπώλιον, άμα ως ή δύ-

ναμικ ή συγκεντρώμενη εις ώρισμένα πρόσωπα φάση εις ώρισμένον τι σημειών. Τό μονοπώλιον είναι κοινωνική ύπεροχή διά τής αντίθετου του ανταγωνισμού άρχης: τής οικονομικής βίας.

Η μαρξική θεωρία Ιοχυρίζεται — κατά σχήμα πρωτούτερον — ότι ή μεταβολή των μορφών του καπιταλισμού (λ. χ. από του ανταγωνισμού εις τό μονοπώλιον) συμβαίνει αυτόδυναμώς έξ ιδίων οικονομικών «νόμων». Εις τιαούτην άνεξάρτητον από του παντός «νομοτέλειαν» τό όρμέμφυτον τής ύπεροχής δέν έχει βεθαίως καμμίαν θέσιν, διότι προφανώς δέν δύναται να μεταβάλη τίποτε εις τήν νομοτέλειαν ταύτην. Άλλως τε δέν είναι τό όρμέμφυτον τούτο, αλλά τό κέρδος, τό όποιον άποτελεί τό κίνητρον του κεφαλαίου. Ένταύθα πρόκειται περί συγχύσεως κοσμοϊστορικής σημασίας. Ο μηχανισμός του ανταγωνισμού, τής συγκεντρώσεως του κεφαλαίου και του μονοπωλίου, ως άνέλυσε τούτον ο Μάρξ, δέν είναι δυνατόν ν' άμφισβητηθί. Επίσης ο άτομικός έπιχειρηματίας είναι ή να γκασμένος να έπισωρεύει κεφάλαιον, δέν έπισωρεύει αυτό έξ έλευθέρως βουλήσεως. Έάν δέν έπισωρεύση θά έκπροληταρισθί. Επίσης άμεσος σκοπός είναι τό κέρδος κλπ. Άλλ' έρωτάται: είναι τό κέρδος τελικός σκοπός, ή σκοπός ενδιάμεσος; Έάν υποθέσωμεν άνθρωπον κερδαινόντα, αλλά κοινωνικώς άπομονωμένον — πόθεν θά είχεν ούτος τό ψυχολογικόν έλατήριον διά να επιδιόξη τό κέρδος; Προϋποτίθεται δέ και παρά του μαρξισμού ότι ο άνθρωπος ζή εν κοινωνία, διά τούτο και ή παραγωγή καλείται «κοινωνική». Άλλ' ή κοινωνία είναι άπλώς οικονομική έταιρεία; Έξετέθη ήδη άλλαχού ότι δέν είναι. Έξετέθη ότι τό κοινωνικόν κίνητρον είναι τό όρμέμφυτον τής ύπεροχής εναντι των άλλων ατόμων και ομάδων. Άλλη σειρά συλλογισμών: ο άτομικός έπιχειρηματίας έπισωρεύει διότι είναι ή να γκασμένος να έπισωρεύη, όπως άποτρέψη τήν ήτταν του εν τώ ανταγωνισμώ. Ούτω έκαστος έπιχειρηματίας εύρίσκειται δεσμευμένος, παρά τήν θέλησίν του, εις δικτυον ύπαγορεύσεων ξένων προς αυτήν. Πόθεν όμως εξηγείται ή όμαδική αυτή «παραφρόσυνη»; (Διότι ως παραφρόσυνη χαρακτηρίζεται — και όρθώς, ως τήν αντίλαμβάνεται ούτος — και υπό του μαρξισμού ή «έπισώρευσις διά τήν έπισώρευσιν, με τελικόν σκοπόν τό κέρδος, ο τύπος G-W-G). Ο μαρξισμός άπαντά: έκ τής οικονομικής νομοτέλειας. Άλλ' έρωτάται: πώς είναι δυνατόν να πρόκειται ένταύθα περί νομοτέλειας, όταν αυτή Ιοχύει δι εν μόνον κοινωνικόν σύστημα, διά μίαν μόνον Ιστορικήν περίοδον, και ήτις «νομοτέλεια» πρόκειται διά τής άταξικής κοινωνίας να καταργηθί;

Τό πρόβλημα τούτο δέν επιδέχεται ούδέμίαν παράκαμψιν δι' Ιδεαλιστικόν σχημάτων ως ο τραγέλαφος του «διαλεκτικού όλισμού». Ούδεμία δύναμις δύναται να σώση τόν μαρξισμόν έκ του διλήμματος: ή ή οικονομική νομοτέλεια είναι φυσική, όποτε ούδέποτε «καταργείται», ή αυτή δέν είναι φυσική, όποτε είναι άνύπαρκτος. Η θεωρητική κατασκευή μέσου τινός τραγέλαφου έξ Ιδεαλισμού και όλισμού, ως ο «διαλεκτικός όλισμός», δύναται μόνον να χρησιμοποιηθί διά τούς άγνοούντας και τόν Ιδεαλισμόν και τόν όλισμόν, ούδέποτε όμως να χρησιμεύση ως ύπεκφυγή έκ του άτηνοϋς διλήμματος.

Ευλόγως θά ήδύνατο να λεχθί, ότι ή έκρηξις τής μάχης άποτελεί έπανάστασιν τής «κοινότητος» κατά τής «κοινωνίας», υπό τήν έννοιαν του Toennis¹, καθώς εϋστόχως παρατηρεί ο Geiger, όστις διά πρώτην φοράν εις τήν κοινωνιολογίαν τής μάχης άπαλλάσσει αυτήν πάσης άρνητικής αξιολογίας, άποδίδων τήν δρασιν αυτής εις έπανάστασιν του προλεταρίου-άνθρώπου κατά τής μηχανοποίησης του. Ούδεμία άμφισβολία, ότι ή άπότομος και τυφλή έκρηξις άλλων δυνάμεων τής μάχης είναι αντίδρασις μιάς πιεζομένης και ταλαιπωρουμένης ψυχής κατά του καθεστώτος εκείνου, τό όποιον άπεργάζεται συστηματικώς τήν ψυχικήν αυτής άπογύμνωσιν και μηχανοποίησην. Άλλ' ή μοιραία οικονομιστική θεωρία, ήτις χάνει πρό όφθαλμών τούς φυσικούς και αιωνίους κοινωνικούς νόμους, τούς δέοντας πάντα ά ανεξαιρέτως τά κοινωνικά καθεστώτα, άποδίδουσα εις τόν σύγχρονον καπιταλισμόν ιδίαν «νομοτέλειαν», έχασε και εις τό σημείον τούτο τήν ούσιαν τής μηχανοποίησης τής μάχης. Ούτω ή μηχανοποίηση αυτή άποδίδεται εις τήν σύγχρονον διά μηχανών παραγωγήν, ιδιαίτερον

δλος του καπιταλισμού εμφάνισιν. Έκ τής θεωρίας ταύτης έπονται: α) Ότι άποκλείονται τής μηχανοποίησης ταύτης πάντες οι μη οικονομικοί προλεταριοί, ήτοι πάντα τά άτομα τής μάχης, τά όποια εις ούδεμίαν έπαφην εύρίσκονται με τό έργοϋσάσιον. β) Ότι άποκλείεται τό φαινόμενον τής μηχανοποίησης και άκολουθως τό φαινόμενον τής μάχης διά πασαν άλλην έποχήν — άνευ μηχανών — πλην τής έποχής του σύγχρονου καπιταλισμού. Η διάφευσις τής θεωρίας ταύτης έπέρχεται δι' αυτό τούτου του γεγονότος τής συνθέσεως τής μάχης έκ των πλέον άνομοιογενών — οικονομικώς — στοιχείων, βάσει του ressentiment.

Άλλοι λοιπόν έγκειται ή μηχανοποίησις. Η μηχανοποίησις έγκειται εις δλας τάς έποχάς και δι' όλα τά άτομα εις τόν υποβίθασμόν του ανθρώπου εις άντικείμενον, εις τήν υποτίμησιν του ανθρώπου εις προλεταρίον. Και ο υποβίθασμός και ή υποτίμησις αυτή μεταβάλλει τόν άνθρωπον εις έκτελεστικήν μηχανήν άφ' ενός, και προκαλεί τήν άπογύμνωσιν τής ψυχής του έξ όλης εκείνης τής άνθήσεως, ήτις μόνον εις τούς κυρίαρχους είναι δυνατή: όλα τά θετικά και δημιουργικά ψυχικά συναισθήματα, τά όποια ζούν υπό τήν στέγην τής κοινωνικής ύπεροχής, μαραινόνται, στρεβλώνονται και νοσοϋν υπό τήν κοινωνικήν υποτίμησιν. Τήν θέσιν άλλως καταλαμβάνει ή πικρία, ο φόβος, ο φθόνος, τό μίσος, ή πονηρία, ή μικρότης, εν ενί λόγω όλόκληρον τό ψυχολογικόν σύμπλεγμα του ressentiment.

Διά τούτο τούς πολιτισμούς δημιουργήσαν πάντοτε οι κυρίαρχοι. Η μάχη εύρίσκειται άπογυμνωμένη του θετικού ανθρώπισμού, μηχανοποιημένη, άποκεκλεισμένη του πολιτισμού, διά τήν δημιουργίαν του όποιου χρησιμοποιείται άπλώς ως όργανον, καθώς κοινωνικώς αίσθάνεται έαυτήν ως αντικείμενον. Μία μόνον περίπτωσις ύπάρχει να αίσθανθί έαυτήν ως υποκείμενον: ή επαναστατική δράσις αυτής. Η δράσις αυτή άποτελεί τήν μοναδικήν «διαμαρτυρίαν» τής διά τήν μηχανοποίησιν τής, κατεϋθύνεται άρνητικώς καθ' όλων ανεξαιρέτως τών αξιών του καθεστώτος, τάς όποίας δέν έννοεί και των όποιων δέν μετέχει, τάς όποίας θεωρεί ως έξ Ισου ύπευθύνους τής ψυχικής της άπογυμνώσεως και μηχανοποίησης και σκοπεί, κατά τελευταίον λόγον τήν άρσιν του έαυτου της: τόν έξάνθρωπισμόν της.

Διά τούτο και ή έκρηξις τής μάχης είναι φαινόμενον όξυ και παροδικόν, ως στερούμενον θετικών δεσμών μεταξύ των μελών της. Διά τούτο ή δράσις τής μάχης είναι καθαρώς καταστροφική, καθαρά άρνησις, «τό μέγα Όχι!»². Διά τούτο επίσης είναι τυφλή και άνευ ούδεμιάς διακρίσεως. Μαζικόν κίνημα ήτο ή επανάστασις τών δούλων τής αρχαιότητος, μαζικόν κίνημα ήτο τό κίνημα του Σπαρτάκου, ο γερμανικός «πόλεμος των χωρικών», ή γαλλική επανάστασις, ή πολιοσειβική επανάστασις: υπό τήν έννοιαν ότι, ό έκτελεστής των δύο τελευταίων τούτων επαναστάσεων ήτο ή μάχη³.

Η προϋπόθεσις αυτή τής ύπάρξεως μηχανοποιημένων ατόμων κατέχει σπουδαίαν σημασίαν διά τήν ένότητα του οικονομικού προλεταριάτου.

Είπομεν εν άρχή, ότι τό προλεταριάτον υπό τήν οικονομικήν έννοιαν άποτελεί πάλν άλλο ή ένιαίον όλον, άλλ' άποτελείται, τούναντίον, έκ των εν πολλοίς αντιθετικών και αντιμαχομένων υποομάδων αυτού, τάς όποιας διαιροϋν άκριβώς τά οικονομικά συμφέροντα. Έκ τούτου ήχηθηεν εις τό συμπέρασμα, ότι τό οικονομικόν προλεταριάτον άδυνατεί να προβί εις τήν έκτέλεσιν μιάς κοινωνικής επαναστάσεως. Τό γεγονός όμως αντίθετος είναι, ότι τό προλεταριάτον και προέβη και δύναται πάντοτε να προβί εις τήν έκτέλεσιν τής κοινωνικής επαναστάσεως. Έάν συνεπώς άρνούμεθα εις αυτό, υπό τήν οικονομικήν του έννοιαν, τήν δυναμικότητα

1 Toennies, Gemeinschaft und Gesellschaft, βλ. Π. Κανελλοπούλου, Η κοινωνία τής έποχής μας, Ε. Λεμπέρση, Κοινωνία και κοινότης του Ferdinand Toennies, εις «Νέαν Ημέραν» 1935/36.

2 Geiger: «Μάχη είναι κοινότης εις τό μέγα Όχι!»
3 Prfl., John Reed, Zehn Tage, die die Welt erschütterten. — Philipp - Price, Die russische Revolution. — Landau - Adlanoff, Lenin und der Bolschewismus. — Trotzky, Mein Leben. — Τού αυτού: Von der Oktoberrevolution bis zum Brester Friedensvertrag. Περί τής γερμανικής επαναστάσεως του 1919: Philipp Scheidemann, Der Zusammenbruch. — Eberhard Buchner, Revolutionsdokumente. Περί τής γαλλικής επαναστάσεως του 1789: Krapotkin, Die französische Revolution. Περί των στάσεων τής αρχαιότητος: Mommsen, Römische Geschichte. — Beer, Geschichte der sozialen Bewegung I.

ταύτην, υποχρεούμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν τὸ φαινόμενον δι' ἄλλων λόγων. Εἰς τοῦτο ἀπαντῶμεν τὰ ἑξῆς: Εἶπομεν ἦδη, ὅτι ὁ ἐκτελεστικὸς τῆς ἐπαναστάσεως δὲν εἶναι τὸ οικονομικὸν προλεταριάτον, ἀλλ' ἡ μᾶζα, τῆς ὁποίας τὰ πρόσωπα τοῦ οικονομικοῦ προλεταριάτου ἀποτελοῦν τμῆμα (ὡς «ἀντικειμενικὸν προλεταριάτον»), ὅχι δὲ ὑπὸ τὴν ἰδιότητά των ὡς οικονομικῶν προσώπων, ἀλλ' ὡς συγχωνευθέντων μελῶν τῆς μᾶζης. Τὸ ὅτι οἱ οικονομικοὶ προλεταριοὶ καὶ οἱ μαζοποιηθέντες προλεταριοὶ εἶναι οἱ αὐτοί, δηλαδή τὰ αὐτὰ άτομα, δὲν ἔχει σημασίαν, ὡς ἦδη ἐλέγχθη λόγου γενόμενου περὶ τῶν ποικιλιωμάτων προελεύσεων τῶν «μελῶν» τῆς μᾶζης. Ἐάν οἱ οικονομικοὶ προλεταριοὶ διετήρουν ἐν τῇ μᾶζῃ τὴν ἰδιότητά των ὡς οικονομικὰ πρόσωπα με ἀντίθετα — συνεπῶς — μεταξὺ των συμφέροντα καὶ ἐπαγγελματικὰ καὶ πολιτικὰς ἰδεολογίας, ἡ μαζοποίησις των θ' ἀπέβαινε ἀδύνατος. Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἡ ἀρνητικὴ ἀπόδειξις τοῦ ὅτι ἡ ἐνότις τοῦ προλεταριάτου καθίσταται ἀδύνατος ἐπὶ τῆς βάσεως τῶν οικονομικῶν συμφερόντων. Ἡ θετικὴ ἀπόδειξις (ὅτι ἡ ἐνότις τοῦ προλεταριάτου ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς μαζοποίησης αὐτοῦ), ἐξάγεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι τὰ μηχανοποιημένα προλεταριακὰ άτομα ἀποτελοῦν ἐν τῷ ἀρνητισμῶ των συμπαγῆ καὶ ἐκρηκτικὴν δύναμιν. Ἡ μηχανοποίησις των, ὁ υποδουλοῦσός των ταυτέστιν ἀπὸ ἀνθρωπίνων ὑποκειμένων εἰς μηχανικὰ ἀντικείμενα, ἡ κοινωνικὴ τὴν ὑποτιμήσις, ἐπιτυγχάνει τρία τινα, ἅτινα οὐδὲλας ἐπιτυγχάνονται ἐκ τῆς ἰδιότητός των ὡς οικονομικῶν προλεταρίων (ἦτοι ὡς οικονομικῶν ὑποκειμένων): α) Ἐξαφανίζει τὰς μεταξὺ αὐτῶν οικονομικὰς ἀντιθέσεις ὡς οικονομικῶν ὑποκειμένων, δρώντων ὑπὲρ ὑποκειμενικῶν συμφερόντων· β) δημιουργεῖ ἐκ τῶν οικονομικῶν ἀτόμων, τῶν ἀνηκόντων εἰς προλεταριακὰς ὑπομάδας, ἐν ἑαυτῶν καὶ συμπαγῆ μᾶζαν με πλῆρη ἐξαφανισμὸν τοῦ ἀτομικοῦ ἢ τοῦ στενωτέρου ὁμαδισμοῦ των καὶ πλῆρη συγχώνευσιν αὐτῶν εἰς ἐκρηκτικὸν σῶμα πρωταγόνου δυνάμεως· γ) δίδει τὸ φυσικοκοινωνικὸν κίνητρον — ressentiment — πρὸς δρᾶσιν τῆς μᾶζης, ἦτις ἀπὸ παθητικῆς πλειάδος ἀτόμων, μεταβάλλεται εἰς ἐνεργητικὴν ὑπερατομικὴν δύναμιν.

Εἰς τὴν μᾶζαν ὁμοῦς ἀνήκει οὗτο πᾶν μηχανοποιημένον ἄτομον, ὑπὸ τὴν ὡς ἄνω ἔννοιαν τῆς ἀντικειμενοποίησης αὐτοῦ διὰ τῆς κοινωνικῆς ὑποτιμήσεως, πᾶν ἄτομον κατεχόμενον ὑπὸ τοῦ ressentiment καὶ εἰς οὐδεμίαν σχέσιν εὐρισκόμενον μετὰ τοῦ οικονομικοῦ (ἀντικειμενικοῦ) προλεταριάτου. Μέγα τμῆμα τῆς μᾶζης ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ «ὑποκειμενικοῦ» τούτου προλεταριάτου, γεγονός τὸ ὁποῖον ἐξηγεῖται ἀκόμη ὀλιγώτερον διὰ τοῦ «οικονομικοῦ παράγοντος», ἀπὸ ὅσον ἐξηγεῖται (ἦτοι δὲν ἐξηγεῖται) ἡ μαζοποίησις καὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ οικονομικοῦ προλεταριάτου.

Ἡ παθητικὴ αὕτη πλειὰς ἀτόμων, ἐφ' ὅσον ταῦτα «συνδέονται» διὰ τοῦ ressentiment, ἦτοι ἐφ' ὅσον τοῦτο ὑφίσταται εἰς ἕνα ἕκαστον ἐκ τούτων κεχωρισμένως, ἐγκλείει ἐν ἑαυτῇ ἐν διαρκείᾳ τὴν δυνατότητα τῆς μετατροπῆς αὐτῆς εἰς μᾶζαν. Μᾶζα, κυρίως εἰπεῖν, ἐννοεῖται μόνον ἐν δράσει. Ἡ προδιάθεσις ὁμοῦς τῶν ἀτόμων, πρὸ ὑπαρχούσα οὕτω πρὸ τῆς δράσεως, εἶναι ἡ πραγματικὴ καὶ ἡ βαθυτέρα αἰτία πάσης αὐτῆς ἐκρήξεως. Ἡ πλειὰς αὕτη τῶν ἀτόμων, ἦτις ἐν ἀδρανείᾳ εἶναι ὁ φορὸς τῆς δυνατοῦτος ἢ προδιαθέσεως ταύτης, εἶναι ἡ «λανθάνουσα μᾶζα» (Geiger, ἐνθ. ἀνωτ.). Πᾶν ἐπίκαιρον ἐξωτερικὸν γεγονός, τὸ ὁποῖον προκαλεῖ τὴν ἀπτόμον καὶ ἀκαριαίαν μετατροπὴν τῆς λανθανούσης μᾶζης εἰς ἐκρηκτικὴν μᾶζαν, ἀποτελεῖ οὐνεπὶ μόνον τὴν ἀφορμὴν, οὐδέποτε τὴν αἰτίαν.

Ἐρωτάτονον συνεπῶς εἶναι τὸ ἀτυνομικὸν μέτρον τῆς ἀπαρεούσεως διαδηλώσεων καὶ ὑπαθρίων συναθροίσεων εἰς κρίσιμους στιγμὰς, ὡς μέτρον προληπτικόν, σκοποῦν τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ ἐδάφους τῆς ἐκρηκτικῆς μᾶζης, διὰ τῆς παρεμποδίσεως τοῦ σχηματισμοῦ λανθάνουσης μᾶζης, ἦτις δύναται εἰς πάσαν στιγμὴν καὶ ἐξ ὀλασδήποτε ἀφορμῆς νὰ μετατραπῆ ἀκαριαίως εἰς ἐκρηκτικὴν μᾶζαν. Ὅλας ἐσφαλμένη εἶναι τούναντιον ἡ ἀντίληψις, ὅτι διὰ τῆς ἀποτροπῆς ταύτης τῆς μαζικῆς ἐκρήξεως κατωρθώθη καὶ ἡ τελικὴ ἐξαφάνισις τῆς μᾶζης. Ἡ ἀντίληψις αὕτη παραγνωρίζει τὸ βασικὸν φυσικοκοινωνικὸν γεγονός, ὅτι ἡ μᾶζα (ὡς λανθάνουσα πᾶντοτε, ὡς ἐκρηκτικὴ δὲ ἐνίοτε), ἀποτελεῖ θεμελιώδη κοινωνικὴν κατηγορίαν τῆς κοινωνικῆς δυναμικῆς, ἦτοι αὐτὸ τοῦτο τὸ ἔτερον τῶν σκελῶν ταύτης, ἐν διαρκείᾳ, καὶ ὅτι συνεπῶς οὐδεμίαν δύναμιν εἶναι ἰκανὴ νὰ «καταργήσῃ» αὐτὴν εἰς πᾶσαν κοινωνίαν καὶ εἰς ἕλας τὰς ἐποχὰς. Ἐπὶ τῆς ἀφελούς ταύτης ἀντιλήψεως περὶ τῆς μᾶζης βασίζονται καὶ αἱ πρὸς αὐτὴν ἀπευθυνόμεναι «νουθετησεῖς» καὶ ἡ πεποίθησις, ὅτι διὰ τῶν ἀνοήτων τούτων νουθετή-

σεων» ἐξασφαλίζεται ἡ «κοινωνικὴ εἰρήνη», παραγνωρίζομένου, ἐν παραλήρηματι, τοῦ φυσικοῦ νόμου, καθ' ὅν ταυταύτη «εἰρήνη» εἰς ζωντανὸν ὄργανισμὸν εἶναι ἀδύνατος, διότι κατ' αὐτῆς ἐξεγείρεται ὁ νόμος τῆς ἀνισότητος καὶ τοῦ διαφορισμοῦ καὶ πάσα φυσικὴ καὶ κοινωνικὴ νομοτέλεια. Ἡ μᾶζα θὰ «κατηργεῖται» μόνον μετὰ τῆς κυριάρχου ὁμάδος, ἦτις διὰ τῆς ἐπιθέσεώς αὐτῆς προκαλεῖ τὴν ἀντεπίθεσιν — ἀλλ' ἦτις κατάργησις κρατικῆς ὁμάδος ἀφ' ἑνὸς καὶ ἐπαναστατικῆς μᾶζης ἀφ' ἑτέρου θὰ ἐσήμαινε βεβαίως τὴν κατάργησιν αὐτῆς ταύτης τῆς κοινωνίας (ἰδεώδης κατάστασις διὰ τοὺς ἐν ἐγρηγόρει ὑπνώττοντας, ἵνα κοιμηθοῦν τὸν αἰώνιον τῶν ὕπνων, ἀλλ' ἀνέφικτος ἐφ' ὅσον ζωὴ σημαίνει, δι' ὅλους ἀνεξαρτέτως τοὺς ἀνθρώπους, ἀντιδρασίς κατὰ τοῦ θανάτου, ἦτοι ἐφ' ὅσον ἡ κυριάρχος ὁμάς θὰ ἐξακολουθῆ εἰς τοὺς αἰῶνας νὰ ἐπιτιθεταί, ἡ μᾶζα ν' ἀντεπιτιθεταί — οἱ δὲ «νουθετοῦντες» νὰ χάνουν τὸν πολῦτιμον ὕπνον των). Διὰ τοῦ γεγονότος τῆς προὑπαρχούσης προδιαθέσεως παρὰ τὴν λανθανούσῃ μᾶζῃ ἐξηγεῖται καὶ ἡ καταπληκτικὴ εὐκολία μετ' ἧς αὕτη πιστεύει ψευδεῖς εἰδήσεις, — μέσον παλαιότατον πρὸς μετατροπὴν τῆς λανθανούσης μᾶζης εἰς ἐκρηκτικὴν μᾶζαν. Πρὸβλ. σχετικὰ κρατικὰ ἀνίμετρα κατὰ τῶν «διαδοσίων».

Ἐκ τούτων συνάγεται ἅπασι ἔτι ὁ ἀντικειμενικὸς χαρακτήρ τῆς μᾶζης, ἡ ἐν διαρκείᾳ ὑπαρξις αὐτῆς (preipente masse) καὶ ἡ νομοτέλεια, ὑπὸ τῆς ὁποίας αὕτη διέπεται. Λανθάνουσα μᾶζα προὑπήρχεν ἦδη ὅς τιμῆμα ἐντός τοῦ ἀθροίσματος τῶν περιπατητῶν, τὸ ἵσχιον ἐλάττωμεν ὡς παράδειγμα, πρὶν ἢ καταφθῆσῃ ἢ ἀποφασιστικῇ περὶ ἐπαναστάσεως εἰδησις, ἦτις προεκάλεσε στιγμιαίως ἀκαριαίαν μετατροπὴν αὐτῆς εἰς ἐκρηκτικὴν μᾶζαν (explosive masse).

Εἰς τὴν λανθάνουσαν ἢ παθητικὴν μᾶζαν παρατηρεῖται ἦδη διαφορισμός τις μεταξὺ τῶν ἀτόμων, ὅστις ἐξαφανίζεται σχεδὸν τελείως εἰς τὴν δρῶσαν μᾶζαν. Ὁ διαφορισμὸς οὗτος παίζει ῥόλον καὶ προκαταβολικῶς ὡς πρὸς τὴν στρατολόγησιν τῶν «μελῶν» τῆς δρώσης μᾶζης ἐκ τῆς λανθανούσης μᾶζης καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς δράσεως αὐτῆς ὡς πρὸς τὴν ἔντασιν ταύτης. Ἡ μᾶζα καθὼς καὶ ὁ προλεταριὸς εἶναι καὶ αὐτὰ ἔθνοια βᾶθμικαί (Gradbegriffe).

α) Προκαταβολικῶς, πρὸ τῆς μετατροπῆς τῆς λανθανούσης μᾶζης εἰς δρῶσαν μᾶζαν, ἡ ἀτομικὴ προδιάθεσις πρὸς μαζοποίησιν μεταξὺ τῶν ἀτόμων ποικίλλει. Βάσις τοῦ τοιούτου διαφορισμοῦ εἶναι καὶ πάλιν ὁ βαθμὸς τοῦ ἐκπρολεταριασμοῦ τοῦ ἀτόμου, ἀντικειμενικῶς ἢ ὑποκειμενικῶς. Τὸ ἐκ τούτου ressentiment ὑπόκειται εἰς τὴν αὐτὴν διαβάθμισιν, ὅχι μόνον λόγῳ τῆς διαβαθμίσεως τῶν ἐξωτερικῶν αἰτίων τῆς γενέσεώς του, — ἔστω καὶ μὴ οικονομικῶν, — ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς διαβαθμίσεως τῶν ἀτομικῶν ψυχολογικῶν μηχανισμῶν, ὡς πρὸς τὴν ἔντασιν τῶν ἀτομικῶν ἀντιδράσεων αὐτῶν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν αἰτίων, ἅτινα προκαλοῦν τὴν γενέσιν τοῦ ressentiment.

Ὅσον περισσώτερον τὸ ἄτομον εἶναι βυθισμένον εἰς τὸ προλεταριάτον, ὅσον βαθύτερα εὐρίσκεται εἰς τὴν διαβάθμισιν τοῦ (ἀντικειμενικοῦ ἢ ὑποκειμενικοῦ) ἐκπρολεταριασμοῦ, ὅσον περισσώτερον εἶναι ἐκρίζωμένον ἐκ σταθερῶν τοπικῶν ἢ ὁμαδικῶν δεσμῶν μετὰ μιᾶς ἢ πλειοτέρων κοινωνικῶν ὁμάδων, ὅσον περισσώτερον ἴσταιται ἐκτὸς τῆς κοινωνίας, εἴτε ἐκ λόγων οικονομικῶν, εἴτε ἐκ τοῦ ressentiment, εἴτε ἐκ λόγων ψυχικῆς προδιαθέσεως, εἴτε ἐκ λόγων περιβάλλοντος — τὸσον μεγαλύτερα εἶναι ἡ δυνατότης τῆς μαζοποίησεώς του καὶ τὸσον μεγαλύτερος ὁ βαθμὸς αὐτῆς. Ὁ πτωχὸς καὶ κοινωνικῶς μειωμένος διδάσκαλος, ἡ ὑπάλληλος, ὁ ὁποῖος ἀνῆκε συγχρόνως εἰς πλειοτέρας κοινωνικὰς ὁμάδας εἰρηνικωτάτου χαρακτήρος, — εἰς τὸν σύλλογον τῶν καθηγητῶν τοῦ σχολείου του, εἰς τὸ σαματιῶν του, ἔνθα διαρκῶς γίνεται λόγος περὶ τῆς «πνευματικῆς» ἀποστολῆς του (ὡς ἐπιχειρήματος ἐπαγγελματικῶν διεκδικήσεων), εἰς δμιλὸν τινα ἐκδρομῶν, εἰς τὸν καφενεϊακὸν δμῖλον τῆς πρέφας, εἰς τὸν «Σύλλογον ὑπὲρ τῆς προαγωγῆς τῶν σπουδῶν ἐπὶ τῆς δασείας» κλπ., — δύσκολον εἶναι βεβαίως νὰ κόψῃ κεφαλὴν «τυράννου» καὶ νὰ περιφέρῃ αὐτὴν ἐπὶ κοντῷ, ἐνῶ εὐκολον εἶναι καὶ ἐπακόλουθον τοῦ ἐκπρρολεταριασμοῦ του νὰ εἶναι θερμὸς θιασώτης τῶν ἀνθρωπιστικῶν ἰδεῶν, τὰς ὁποίας, ἐννοεῖται ἀναλαμβάνουν νὰ «ἐφαρμόσουν» οἱ δυνάμενοι νὰ κόπτουν κεφαλὰς, ἀδιαφοροῦντες τελείως διὰ τὸν «Σύλλογον ὑπὲρ τῆς δασείας» καὶ τὰς λοιπὰς ψυχολογικὰς ὁργανώσεις. Οὕτω ὁ ἀτυχῆς οὗτος προλεταριος, ἐκ τῆς δασείας ὁρμώμενος, δὲν ἀποκλείεται νὰ ἴδῃ περιεργότατα πράγματα, ὅπως οὐκ ἀσυμβίβαστα πρὸς τὰς ἀνθρωπιστικὰς ἰδέας, τῶν ὁποίων τὸ ἀληθές καὶ βαθύτερον νόημα μόνον

οι κόπτοντες κεφαλὰς δύνανται νὰ συλλάθουν, διότι διὰ τῶν ἰδεῶν τούτων ἐρχονται εἰς τὴν Ἄρξην.

Εἰς τὴν αὐτὴν ἔχῃ μόνον οικονομικὴν, ἄλλα καὶ κοινωνικὴν κατάστασιν (ὡς πρὸς τὴν ἰκανοποίησιν τοῦ ὀρμεμψύτου τῆς ὑπεροχῆς) αἰσθάνεται ἑαυτὸν ὁ εἰς ὡς ἐκπρολεταρισμένον, ὁ ἕτερος ἔχι' ὁ εἰς περισσότερον (ψυχολογικῶς: ἐντονότερον), ὁ ἕτερος ὀλιγότερον.

Τὰ ἄτομα τὰ ἀνήκοντα εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν εἶναι εἰς μεγαλύτερον βαθμὸν μαζοποιήσιμα, τὰ τῆς δευτέρας κατηγορίας εἶναι πιθανόν νὰ μείνουν ἔκτος τῆς δρώσης μάζης, ὡς συμπαιθτικῶς λαμβάνοντα μέρος εἰς τὰς πράξεις αὐτῆς, κατ' ἀναλογίαν λ. χ. πρὸς τὸ κοινὸν ἑνὸς ἀθλητικοῦ ἀγῶνος, τὸ ὁποῖον παρακολουθεῖ συμπαθῶς, ἦτοι μετὰ τοῦ αὐτοῦ πάθους ἐκ τῶν ἕξω τῶν παλαιστὰς. Τὴν μάζαν ταύτην ὀνομάζομεν παθητικὴν μάζαν, ἐν διακρίσει πρὸς τὴν λαμβανούσαν μάζαν (τῆς ὁποίας αὕτη ἀποτελεῖ τμῆμα ἐν λαμβανούσῃ μόνον καταστάσει) καὶ πρὸς τὴν ἐκρηκτικὴν ἢ δρώσαν μάζαν, ἥτις εἶναι αὕτη αὕτη ἢ λαμβανούσα μάζα — πλὴν τῆς παθητικῆς — μετατραπέισα.

β) Τὰ αὐτὰ ἄτομα τῆς δευτέρας κατηγορίας — τὰ ὀλιγότερον προδιατεθειμένα — δύνανται ὅμως νὰ παρασυρθοῦν εἰς τὴν δρώσαν μάζαν, ὅποτε ἢ χάνουν τὴν διαβάθμισιν τῆς προδιαθέσεως — τοῦ *ressentiment* — αὐτῶν τελείως, συγχωνευόμενα ἐντελῶς μετὰ τῶν ἄλλων ἀτόμων, ὕψιστάρινα ὑψωσιν τῆς ὀρμῆς αὐτῶν ἐν τῇ δρώσῃ μάζῃ, ἢ προκαλοῦντα διὰ τινος σχετικῆς ἠττοπαθείας αὐτῶν τὴν μείωσιν τῆς ὀρμῆς τῆς δρώσης μάζης, ἥτις, διαλυομένη, δύνανται νὰ φθάσῃ καὶ μετὰ τοῦ πανικοῦ.

Ὁ πανικός εἶναι φαινόμενον ξένον πρὸς τὴν μάζαν, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς συνάγεται: Πανικός εἶναι ὁ ἐντονος φόβος τοῦ ἀτόμου διὰ τὴν προσωπικὴν του ἀσφάλειαν, ἐκδηλούμενος ὡς ἀτακτος φυγῆ, ἦτοι φαινόμενον ἀντίθετον πρὸς τὴν μάζαν ἕνεκα «κταύρας» δὲν ὑπάρχουν, συγχωνευθέντα ἤδη ἅμα τῇ μαζοποιήσει. Ὁ πανικός συνεπῶς σημαίνει ἤδη ἀφ' ἑαυτοῦ ὅτι ἡ μάζα διελύθη εἰς ἄτομα, — ὅπερ εἶναι τὸ σύμπτωμα τῆς διαλύσεως τῆς μάζης. Διὰ τοῦτο ὁ πανικός δύνανται νὰ προέλθῃ εἰς τὴν μάζαν ἐκ στοιχείων μὴ ἐπαρκῶς μαζοποιηθέντων, ὡς λ. χ. τὰ ὡς ἄνω περὶ οὗ ὁ λόγος στοιχεῖα. Παλαιὰ εἶνε συναφῶς ἡ τακτικὴ τῶν ἐνδιαφερομένων διὰ τὴν διάλυσιν τῆς μάζης κυριάρχων ὁμάδων ν' ἀποστέλλουν εἰς αὐτὴν εἰδικούς πράκτορας, ὡς δὴθεν «μέλη» τῆς, διὰ νὰ δημιουργοῦν τεχνιτὸν πανικὸν διὰ τῶν ἀτόμων των, μετὰ τὴν πρόθεσιν ὅπως ὁ πανικός οὗτος ἐπιδράσῃ ὑποβλητικῶς ἐπὶ τῆς μάζης καὶ ἐπιφέρει τὴν εἰς ἄτομα διάλυσιν αὐτῆς διὰ τῆς ἐξαπλώσεως του ἐπὶ τῶν «μελῶν» τῆς. Τὸ τέχνασμα τοῦτο ὅμως εἶνε λιαν ἐπικίνδυνον διὰ τοὺς πράκτορας τούτους, διότι ἔαν ὁ ἀρχηγὸς τῆς μάζης ἔχει συλλάθῃ τὴν νομοτέλειαν

αὐτῆς, θὰ διατάξῃ τὴν μάζαν, ὅπως αὕτη προβαίη εἰς τὴν ἐπὶ τόπου θανάτων παντός κατ' ἀρχὴν ἠττοπαθοῦς στοιχείου, ὅθενδήποτε καὶ ἂν προέρχεται, ὡς ἐκ τῆς σκοπιμότητος τῆς παντὶ σθένει ἀποτροπῆς τοῦ πανικοῦ. Ὁ φόβος ἑνὸς τοῦλάχιστον πράκτορος ἐνδείκνυται ἀπολύτως διὰ τὴν μάζαν, διότι οὕτω οὐ μόνον ἀποφεύγεται ὁ πανικός, ἀλλὰ καὶ τοιοῦται ἡ ἐπιθετικὴ συνοχὴ αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ ἀθῶος τις φονεὺς ἀνθρώπου θὰ χαρακτηριθῇ ὑπὸ τοῦ εὐφυοῦς δημαγωγοῦ ὡς πράκτωρ — μετὰ τὴν ἀπόλυτον βεβαιότητα, ὅτι τὸ ψυχολογικὸν ἀποτελεσμα θὰ εἶνε ἀκριβῶς τὸ αὐτό, διότι ἡ μάζα, λόγῳ τῆς προδιαθέσεώς της, θὰ τὸ πιστεύσῃ. — Διὰ τὸ κράτος συνεπῶς ἐνδείκνυται ἡ ἠττοπαθῆς προπαγανδιστικὴ δρώσις τῶν πρακτῶρων ἐν τῇ λαμβανούσῃ μάζῃ, πρὶν ἢ αὕτη μετατραπῇ εἰς ἐκρηκτικὴν, ἔαν εἶνε ἐνδεῶς νὰ ἐμποδισθῇ κἀν δι' ἀπαγορεύσεως προληπτικῆς ἢ τοπικῆς συνάθροισις αὐτῆς. Σύνθησις ἐπίσης εἶνε τὸ τέχνασμα τῆς τεχνιτῆς προκλήσεως τῆς μάζης πρὸς δρᾶσιν, διὰ τὴν ἄνω agents προνοκατεῦς, ὅταν ἡ ἐξουσία εἶνε ἐκ τῶν προτέρων βεβαία περὶ τῆς νίκης της. Ἡ εὐκόλος πάταξις τοιαύτης μικρᾶς μάζης ἢ μικρᾶς ἐξεγέρσεως τῆς μάζης χρησιμεύει εἰς προκαταβολικὸν τρομοκρατικὸν τέχνασμα ἔναντι ἐπικινδυνωδεστέρας ἐξεγέρσεως αὐτῆς. Ἡ ἀστυνομικὴ βεβαιὸς νοστορία ἐπεκτεινόμενη καὶ εἰς πολλοὺς ἰθύνοντας νόας τοῦ ἐκαστοῦ κοινωνικοῦ καθεστώτος — δὲν προχωρεῖ πέραν τῶν τεχνασμάτων, ἐν τῇ ἀπολύτῳ πεποιθήσει, ὅτι ὁ βίος τῆς ἐπαναστατικῆς μάζης οὕτω ἐτερματίσθη, ἔαν δὲ ἐκ νέου σημειωθῇ ποιά τις ἐντονότερα ἀναπνοὴ αὐτοῦ ἐν εἰδει βρυχηθμοῦ, καταφεύγει εἰς τὰ αὐτὰ πάντοτε μέσα, πολυλάκις ὅμως ἀψυχολογίως, ἦτοι μετὰ τὴν συγκρότησιν τῆς δρώσης ἐκρηκτικῆς μάζης, ὅποτε εἶνε πλέον ἀργά. Μέτρα βίαια, λαμβανόμενα εἰς τοιαύτην στιγμήν, ἐπιτείνουν τὴν ἐκρηκτικότητά της μάζης. Καὶ τὸ ὅτι μὲν ὁ βίος τῆς μάζης δὲν ὑπόκειται εἰς αἰῶνα τὸν ἀπαντα εἰς τερματισμόν, ἀποτελεῖ ἀδιείρηστον καὶ εὐχάριστον ἀπόδειξιν, ὅτι τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἀστυνομικοῦ ἔχεται στεργρῶν βάσεων. Ἀλλ' ὅτι τὴν φύσιν καὶ τὸν ρόλον τῆς μάζης δὲν ἀντιλαμβάνονται οἱ ὡς ἄνω ἰθύνοντας νόας ἀποδεικνύει ἀντιθέτως, ὅτι τὸ πνεῦμα αὐτῶν ἔχεται βάσεων λιαν σαθρῶν.

Ἐκ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν πλέον μαζοποιησίων ἢ τῶν ὀλιγότερον μαζοποιησίων στοιχείων ἐν τῇ δρώσῃ μάζῃ κατὰ τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἐνιαίας αὐτῆς ὀρμῆς καὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἐπιθετικότητος, ἐξαρτῶνται ἡ ἐντασις τῆς δρώσεως αὐτῆς. Ἡ ἐντασις αὕτη δύνανται νὰ ὀδηγήσῃ ἀπὸ τῶν συνήθων «παρεκτροπῶν» καὶ «κρουσμάτων» εἰς τὴν ἐξάσκῃσιν ὀξυτάτης μαζικῆς τρομοκρατίας ἢ εἰς τὴν κοινωνικὴν ἐπαναστάσιν. Σημαινόντα ἐπίσης ρόλον παίζει ἐντασθὸν ὁ ἀρχηγός, ὡς θὰ ἰδῶμεν ἄλλαχού.

Η ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

ὑπὸ ΑΝΔΡ. ΣΑΟΥΝΑΤΣΟΥ

Ἡ θέσις τῆς κοινωνιολογίας ὡς ἐπιστήμης χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι προκειμένου περὶ τῆς ἐπιστήμης ταύτης αἱ ἀμφισβητήσεις καὶ αἱ συζητήσεις δὲν περιορίσθησαν, ὡς συνέθη προκειμένου περὶ ἄλλων κοινωνικῶν ἐπιστημῶν καὶ συγκεκριμένως τῆς θεωρητικῆς οικονομικῆς, εἰς τὸ ζήτημα τῆς μεθόδου καὶ κατ' ἀκολουθίαν τῆς ἀξίας τῶν συμπερασμάτων τῆς ἐπιστήμης (1). ἄλλ' ἐπεξετάθησαν καὶ εἰς τὸ ζήτημα τοῦ καθορισμοῦ τοῦ ἀντικειμένου αὐτῆς καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ αὐτῆς ταύτης τῆς ὑποστάσεώς της ὡς ἐπιστήμης. Ὑπεστηρίχθη δηλ. ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποτελέσῃ τὸ ἀντικείμενον τῆς κοινωνιολογίας ὡς ἐπιστήμης ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενον τῶν κατὰ μέρος κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, ὅτῳ δὲ ἡ κοινωνιολογία παραμένει χωρὶς συγκεκριμένον ἀντικείμενον καὶ ἡ ὑπόστασις της ὡς ἐπιστήμης καθίσταται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον προβληματικὴ. Κατὰ τὴν ἀντιλήψιν ταύτην ἡ κοινωνιολογία δὲν εἶνε κυρίως εἰπεῖν ἐπιστήμη, ἀλλ' ἀποβάλλουσα τὸν καθαρῶς ἐπιστημο-

νικὸν χαρακτήρα προλαμβάνει χαρακτήρα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον «ἐγκυκλοπαιδικόν».

Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ἡ ἱστορία τῆς κοινωνιολογίας ὡς ἐπιστήμης παρουσιάζει καταπληκτικὴν ἀναλογίαν μετὰ τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας. Ἐφ' ὅσον χρόνον κατὰ τὴν μακράν ἱστορίαν τῶν ἐπιστημῶν αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι δὲν εἶχον εἰσέτι προσλάβῃ μεγάλην ἀνάπτυξιν, οὔτε εἶχον ἐπαρκῶς διαφοροποιηθῆ: ἡ φιλοσοφία περιελάμβανε πᾶσας ταύτας εἰς τοὺς κόλπους της. Τοῦτο εἶνε τόσον ἀληθές ὡστε καὶ αὐτὸς ὁ Νεύτων ἐπωνόμασε τὸ κεφαλαῖῳδες ἔργον τῆς ζωῆς του «Μαθηματικὰ ἀρχαὶ τῆς φυσικῆς φιλοσοφίας». Ἀφ' οὔτου ὅμως αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι προσέλαβον κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους τὴν ἀνάπτυξιν, τὴν ὁποίαν ὅλοι γνωρίζομεν, καὶ διαφοροποιήθησιν ἀπεσχίσθησαν τῆς φιλοσοφίας, ἡ τελευταία αὕτη παρέμεινε χωρὶς συγκεκριμένον ἀντικείμενον. Τὴν κρίσιν ταύτην τῆς φιλοσοφίας ἐπέτεινον ἡ δημιουργία αὐτότελων ἐπιστημῶν (μετὰ εἰδικῶς καθωρισμένον ἀντικείμενον καὶ ἴδιαν μέθοδον) ἀσχολουμένων μετὰ φαινόμενα τοῦ ψυχικοῦ κόσμου καὶ ἰδίως τῆς ψυχολογίας. Ἐκτοσε ἡ φιλοσοφία ἀνεπτύχθη κυρίως πρὸς δύο κατευθύνσεις: τὴν «ἐγκυκλοπαιδικὴν» καὶ τὴν καθαρῶς λογικὴν ἢ γνωσεοθεωρητικὴν. Καὶ ἡ μὲν πρώτη κατευθύνσις ἀντιλαμβάνεται τὴν φιλοσοφίαν κατὰ τρόπον ἐγκυκλοπαιδικόν, ὡς τίθεισαν εἰς τὴν διαμόρφωσιν κοσμοθεωρίας μετὰ προεχόντως ὄντο-

(1) Τὴν ἀριωτέραν εἰκόνα τῆς συγχρόνου θέσεως τῶν συζητήσεων περὶ τῆς μεθόδου καὶ τῆς ἀξίας τῶν συμπερασμάτων τῆς θεωρητικῆς οικονομικῆς δίδει τὸ ἔργον τοῦ Sombart «Die drei Nationalökonomien» (München u. d. Leipzig, 1920). Ἴδε ἐπίσης τὴν μελέτην μας «Μέθοδος τῆς θεωρητικῆς οικονομικῆς καὶ οικονομικῆς νόμοι» ἐν «Ἐπιθεωρήσει Κοινωνικῆς καὶ Δημοσίας Οἰκονομικῆς» ἔτος 1909 (1941), Τεύχος Γ' σελ. 96.

λογικόν χαρακτήρα εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο παρουσιάζει ὁμοιότητα μὲ τὴν κατεύθυνσιν τῶν παλαιότερων μεταφυσικῶν συστημάτων διαφέρουσα τούτων μόνον κατὰ τὸ ὅτι χρησιμοποιεῖ κατὰ τὸ δυνατόν εὐρέως τὰ πορίσματα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς ψυχολογίας (διὸ καὶ ὠνομάσθη «νεωτέρα μεταφυσική»). Ἡ δὲ δευτέρα ἀφορμωμένη κυρίως ἀπὸ τὴν ἠσασίαν, τὴν ὅποιαν προσέλαβον τὰ καθαρῶς λογικὰ καὶ γνωσεοθεωρητικὰ προβλήματα ἰδίως ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Kant, τείνει νὰ ἀναγάγῃ τὴν φιλοσοφίαν εἰς ἴδιαν ἐπιστημονικὴν ὀντότητα μὲ αὐστηρῶς καθωρισμένον καὶ συγκεκριμένον ἀντικείμενον, δηλ. τὴν κριτικὴν καὶ τὴν ὄψην καὶ διάρθρωσιν (λογικὴν θεμελίωσιν) τῆς γνώσεως ἐν γένει. Οὕτω κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην ἄποψιν ἡ φιλοσοφία ταυτίζεται μὲ τὴν λογικὴν καὶ τὴν γνωσεοθεωρίαν. Ἀκόμη δὲ καὶ τὰ ὀντολογικὰ προβλήματα ἀντιμετωπίζονται ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης μὲ αὐστηρῶς λογικὴν καὶ γνωσεοθεωρητικὴν ἀφετηρίαν.

Ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς ταύτης προσβλεπομένη ἡ προβληματικὴ τῆς κοινωνιολογίας ὡς ἐπιστήμης παρουσιάζεται ὑπὸ νέον φῶς. Εἶνε ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἀνάπτυξις τῶν κατὰ μέρος κοινωνικῶν ἐπιστημῶν ἀφῆρσεν ἀπὸ τὴν κοινωνιολογίαν κάθε συγκεκριμένον ἀντικείμενον καὶ δὴ κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε αὕτη νὰ παρουσιάζεται ἄλλοτε μὲν ὡς ἔχουσα γενικὸν ἐγκυκλοπαιδικὸν χαρακτήρα, ἄλλοτε δὲ ὡς ἱστορικὴ ἐπιστήμη. Ἦτο ἐν μέρει φυσικὴ ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας ἡ ἀνάπτυξις τῆς κοινωνιολογίας πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνσιν. Ἄλλ' ἡ κατεύθυνσις αὕτη δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἰσχύσῃ τελειωτικῶς καὶ ἀπολύτως οὔτε ἦτο δυνατόν νὰ παρεμποδίσῃ τὴν κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῆς κοινωνιολογίας ὡς ἐπιστήμης θέσιν τῶν καθαρῶς λογικῶν καὶ γνωσεοθεωρητικῶν προβλημάτων τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, θέσιν πρὸς τὴν ὅποιαν αὕτη αὕτη ἡ ὑπόστασις τῆς κοινωνιολογίας ὡς ἐπιστήμης ἦτο καὶ εἶνε ἀδιάρρηκτως συσφασμένη.

Ἐνδιαφέρει ἤδη νὰ ἐξετάσωμεν κατὰ ποῖον τρόπον ἐτέθησαν κατὰ τὴν ἱστορικὴν διαδρομὴν τῆς κοινωνιολογίας τὰ καθαρῶς λογικὰ καὶ γνωσεοθεωρητικὰ προβλήματα τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν ἀπὸ τοὺς τρεῖς διανοητάς, τῶν ὁποίων αἱ ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἀπόψεις εἶνε αἱ πλέον σημαντικαί: τὸν Georg Simmel, τὸν Max Weber καὶ τὸν Rudolf Stammler.

Κατὰ τὸν Georg Simmel ἀντικείμενον τῆς κοινωνιολογίας εἶνε αἱ μορφαί τῆς κοινωνικῆς συμβιώσεως, ὅπως αὐτὰ ὑφίστανται ἐξυπηρετοῦσαι διαφόρους σκοποὺς μὲ διάφορα περιεχόμενα. Ἡ κοινωνιολογία εἶνε καθαρῶς «τυπική», μορφολογικὴ ἐπιστήμη. Ὑπὸ τὴν ἔνοιαν ταύτην ἡ κοινωνιολογία διαχωρίζεται σαφῶς ἀπὸ τὰς κατὰ μέρος κοινωνικὰς ἐπιστήμης, τῶν ὁποίων ἀντικείμενον εἶνε τὸ περιεχόμενον τῶν διαδικασιῶν τῆς κοινωνικῆς συμβιώσεως τῶν ἀντιστοιχοῦσάν πρὸς τοὺς κατ' ἴδιαν πραγματικούς τομεῖς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς (οἰκονομία, δίκαιον κλπ.). Οὕτω δὲ ἡ κοινωνιολογία ἀνάγεται εἰς εἰδικὴν ἐπιστήμην μὲ νέον συγκεκριμένον καὶ σαφῶς περιωρισμένον ἀντικείμενον. Τὸ ὅλον περιεχόμενον τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὸ ἀντικείμενον τῶν κατὰ μέρος κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, ἐλάχιστα ἢ οὐδόπως ἀφορᾷ τὴν κοινωνιολογίαν ταύτην ἐνδιαφέρει μόνον ἡ τυπικὴ πλευρὰ τῆς κοινωνικῆς συμβιώσεως, ὅπως αὕτη πραγματοποιεῖται κατὰ τὴν διαδρομὴν τῆς ἱστορίας.

Παρὰ τὸ ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον τὸ ὅποιον παρουσιάζει ἡ περὶ τῆς κοινωνιολογίας ἀντίληψις τοῦ Simmel καὶ τὴν κεντρικὴν, δυναμικὰ νὰ εἴπωμεν, σημασίαν, τὴν ὅποιαν αὕτη ἀποκτᾷ ἐν τῷ πλαίσιῳ τῶν ἀμφισβητήσεων καὶ τῶν συζητήσεων τῶν ἀφορῶσάν τὸ ζήτημα τοῦ καθωρισμοῦ τοῦ ἀντικείμενου καὶ τῆς ὑποστάσεως τῆς κοινωνιολογίας ὡς ἐπιστήμης ὁ τρόπος κατὰ τὸν ὅποιον ἐτέθησαν ἀπὸ τὸν Simmel τὰ λογικὰ καὶ γνωσεοθεωρητικὰ προβλήματα τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀπολύτως ἱκανοποιητικὸς. Προσεκολλημένος εἰς μίαν καθαρῶς τυπικὴν ἀντίληψιν ὁ Simmel παρέβλεψε βασικῶς τὴν ἔναντι τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἐμφανιζομένην ἰδιομορφίαν τῶν κοινωνικῶν καὶ γενικώτερον ἀκόμη τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν, ἰδιομορφίαν ἡ ὅποια ἀποτελεῖ τὸ κεντρικὸν λογικὸν καὶ γνωσεοθεωρητικὸν πρόβλημα τῶν κοινωνικῶν καὶ γενικώτερον τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν. Ὑπὸ τὴν ἔνοιαν ταύτην ἡ περὶ τῆς κοινωνιολογίας ἀντίληψις τοῦ Max Weber παρουσιάζει πρόδοον ἔναντι τῆς ἀντιστοίχου ἀντιλήψεως τοῦ Simmel.

Κατὰ τὸν Max Weber, ἀντικείμενον τῶν κοινωνικῶν καὶ γενικώτερον τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν εἶνε αἱ διαδικασίαι ἐκείναι τοῦ ἐμπειρικοῦ κόσμου αἱ ὁποῖαι εἶνε συνδεδεμένα μὲ ὄρισμένον «νόημα». Τὸ γεγονός τοῦτο χαρακτηρίζει τὴν ἰδιομορφίαν τῶν κοινωνικῶν καὶ πνευματικῶν ἐπιστημῶν ἔναντι τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἀντικείμενον τῶν ὁ-

ποίων εἶνε διαδικασίαι στερούμεναι «νοήματος» (ὑπὸ ψυχολογικὴν ἔνοιαν). Εἰδικώτερον τὸ ἀντικείμενον τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν συνίσταται ἀπὸ ἀνθρωπίνους πράξεις, εἰς τὰς ὁποίας ἐνυπάρχει πάντοτε ὁ σύνδεσμος τῶν σκοπῶν καὶ τῶν πρὸς ἐπίτευξιν αὐτῶν καταλλήλων μέσων καὶ ἐπομένως ὑπεισέρχεται ὁ παράγων τῆς ἐκτιμήσεως καὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν τελευταίων τούτων. Τοῦτο προσδίδει εἰς τὰς πράξεις ταύτας ὄρισμένον «νόημα». Ἐπομένως αἱ κοινωνικαὶ ἐπιστήμαι εἶναι «κατανοούσαι» ἐπιστήμαι. Οὐχ' ἦττον ὅμως τὰ «νόηματα», μὲ τὰ ὁποῖα ἀσχολοῦνται αἱ κοινωνικαὶ ἐπιστήμαι, δὲν ἀνήκουν κατὰ τὸν Max Weber εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἀντικειμενικῶς ἀληθῶν καὶ ἀπολύτως ἰσχυρῶν νοημάτων ἀλλ' εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ὑποκειμενικῶς νοουμένων καὶ σχετικῶν μόνον ἀξίαν ἔχοντων νοημάτων.

Εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο σημεῖον ἔγκειται ἀκριβῶς καὶ ἡ ἀδυναμία τῆς λογικῆς καὶ γνωσεοθεωρίας τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν (κοινωνιολογίας) τοῦ Max Weber. Ὁ Max Weber δὲν ἔθεσε ἢ μᾶλλον δὲν ἠθέλησε νὰ θέσῃ καὶ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸ πρόβλημα τῆς ἀντικειμενικῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἀπολύτου ἰσχύος τῶν νοημάτων μὲ τὰ ὁποῖα ἀσχολοῦνται αἱ κοινωνικαὶ καὶ πνευματικαὶ ἐπιστήμαι ἢ τοῦλάχιστον μερικῶν ἐξ αὐτῶν. Τὸ πρόβλημα τοῦτο εὐρίσκειται εἰς τὸ κέντρον τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου τοῦ Stammler ἡ ὅποια δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς κοινωνιολογία ὑπὸ εὐρυτέραν ἔνοιαν.

Ὁ Stammler ἀφορμήθη ἀπὸ τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως μεταξὺ τῶν διαφόρων τομέων τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, πρόβλημα τὸ ὅποιον ἔχει ὡς ἀντίστοιχον καὶ τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν μεταξὺ τῶν καὶ τῆς διαρθρώσεως τῶν εἰς ὅλοκληρωμένον σύνολον (κοινωνιολογία). Κατὰ τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἡ οικονομία ἀποτελεῖ τὸ ὅλον μέρος, τὴν ὅλην τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἐνῶ τὸ δίκαιον ἀποτελεῖ τὴν μορφήν, τὸν κανὸνα ὁ ὁποῖος ρυθμίζει αὐτήν. Ἄλλ' ὁ κανὼν οὗτος δὲν εἶνε ὑποκειμενικῶς νοούμενον καὶ σχετικὴν μόνον ἀξίαν ἔχον νόημα εἶνε ἀντικειμενικῶς ἀληθές καὶ ἀπολύτως ἰσχυρὸν λογικὸν νόημα (ὀρθὸν δίκαιον). Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἀντιμετωπίζεται εἰς τὸν κύκλον τῶν ἰδεῶν τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου (κοινωνιολογίας) τοῦ Stammler καὶ ἐν σχέσει μὲ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν τὸ τελευταῖον δυνατόν λογικὸν καὶ γνωσεοθεωρητικὸν πρόβλημα τὸ ὅποιον τίθεται προκειμένου περὶ πάσης ἀνθρωπίνης γνώσεως καὶ δράσεως: τὸ πρόβλημα τῆς λογικῆς ἀξίας αὐτῆς.

Ἐντὸς τοῦ κύκλου τῶν ἀνωτέρω σκιαγραφηθέντων λογικῶν καὶ γνωσεοθεωρητικῶν προβλημάτων τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν κινεῖται καὶ πρέπει νὰ κινήται ἡ κοινωνιολογία, τοῦλάχιστον ἐκείνη, ἡ ὅποια θέλει νὰ ἀποδώσῃ τὸν κατ' ἀνάγκην ἐπιβλήθηεντα εἰς αὐτὴν κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα ἐγκυκλοπαιδικὸν (καὶ οὐχὶ αὐστηρῶς ἐπιστημονικόν) χαρακτήρα. Εἰς δὲ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν προβλημάτων τούτων ἐνυπάρχει, κατὰ τὴν γνώμην μας, ὁ δικαιολογητικὸς λόγος τῆς υπάρξεως τῆς κοινωνιολογίας ὡς ἐπιστήμης καὶ διαγράφεται σαφῶς τὸ μέλλον αὐτῆς.

Δ Η Λ Ω Σ Ι Σ

Ἡ «Κοινωνιολογικὴ Ἐπιθεώρησις» ἀντιμετώπισεν εἰς τὸ τρίτον τῆς τεύχος ἀφαντάστους τεχνικὰς δυσχερείας. Ἡ κατὰ 100% ἀύξηση τῶν τυπογραφικῶν, αἱ ἀπεργίαι καὶ ὁ περιορισμὸς τοῦ ἠλεκτρικοῦ ρεύματος προεκάλεσαν σημαντικὴν καθυστέρησιν τῆς ἐκδόσεως τοῦ σημερινοῦ τεύχους. Ἡ ἀύξηση τῶν τυπογραφικῶν ἐξόδων ἔθεσε τὸ περιοδικὸν πρὸ τοῦ διλήμματος: ἢ νὰ διατηρήσῃ τὸν μέχρι τοῦδε ἀριθμὸν τῶν σελίδων του καὶ νὰ τιμολογήσῃ τὸ τεύχος 450 δραχμάς, ἢ νὰ ἀφαιρέσῃ ὅλην τὴν σελίδα διὰ νὰ σταθῇ εἰς τὴν τιμὴν τῶν 300 δραχμῶν. Ἐπρωτίμησε προσωρινῶς τὸ δεύτερον. Ἐλπίζει δὲ ἡ Κ. Ε. ὅτι οἱ ἀναγνώσται τῆς θὰ συγχωρήσουν καὶ τὴν φορὰν ταύτην καὶ εἰς τὸ μέλλον πᾶσαν ἐνδεχομένην ἐκ τῶν ἀπειρῶν δυσχερειῶν ἀνωμαλίαν.

Τὸ εἰς τὸ παρὸν τεύχος ἀναδημοσιευόμενον ἄρθρον τοῦ Ἀναστασίου Βυζαντίου—ἐκ τῶν κορυφαίων τῆς ἐποχῆς του, ἰδρυτοῦ τῆς «Ἠμέρας τῆς Τεργέστης» ἐγγραφή τὸν Μάιον τοῦ 1870, ἐλήφθη δὲ ἐκ τῶν Ἔργων του, ἐκδοθέντων ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀλέξανδρου τῷ 1893.—Ἡ μελέτη τοῦ Oppenheimer ἐλήφθη ἐκ τοῦ ἔργου του «Die soziale Frage und der Sozialismus», 1925.

ΜΑΡΞΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΡΕΒΙΖΙΟΝΙΣΜΟΣ

(ΑΝΑΛΥΣΙΣ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ)

Υπό FRANZ OPPENHEIMER

(Μετάφρασις Σ. ΜΑΘΙΟΥΔΑΚΗ)

ΚΑΤΑ τὴν ὀρθόδοξον ὑλιστικὴν ἀντίληψιν τῆς ἱστορίας ὁ λαὸς αἱ ἰδεολογία εἶναι ψυχικαὶ ἀνταντακλάσεις τῶν οἰκονομικῶν καὶ εἰδικῶς τῶν παραγωγικῶν σχέσεων τῆς κοινωνικῶν καὶ εἰδικῶς τῶν παραγωγικῶν σχέσεων τῆς κοινωνίας, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὑφίστανται. Εἰς τὰς ἰδεολογίας ἀνήκουν καὶ αἱ κοινωνικαὶ θεωρίαι καὶ δὲν στερεῖται ἐνδιαφέροντος νὰ ἐρμηνεύσωμεν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης τὴν ὁποίαν δὲν δύνανται νὰ ἀποκρούσουν οἱ σοσιαλισταὶ θεωρητικοὶ ἀμφοτέρων τῶν στρατοπέδων, τὴν ἐμφάνισιν καὶ τὸν ἀγῶνα τοῦ ρεβιζιονισμοῦ κατὰ τοῦ μαρξισμοῦ. Ἄν ὁ μαρξισμὸς, εἰς τὴν ἀρχικὴν του τραχείαν διατύπωσιν, ἦτο ἡ ἔκφρασις τοῦ βαθέως καὶ εὐρέως ἐκείνου χάσματος τοῦ ὁποῖου κατὰ τὸ φαινόμενον, ἐχώριζεν ἀγεφυρώτως τὴν τάξιν τῶν ἐργοστασιακῶν ἐργατῶν ἀπὸ τὰς ἀστικὰς τάξεις, ὁ ρεβιζιονισμὸς εἶναι ὀφθαλμοφανῶς ἢ ἓνα τεκμήριον, ὅτι τουλάχιστον ἐν μέρος τῶν ἐργατῶν βλέπει καταφανῶς τὴν ἄβυσσον ταύτην νὰ γίνεταί ὁμαλωτέρα καὶ στενωτέρα, ἢ ἓνα τεκμήριον, ὅτι προσηρτήθησαν εἰς τὸν σοσιαλισμὸν στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα δὲν χωρίζονται ἀπὸ τὴν θέσιν τῶν κατεχουσῶν τάξεων τόσο ἀθεραπεύτως.

Ὁ ρεβιζιονισμὸς ἰσχυρίζεται τὸ πρῶτον. Εἶναι τῆς γνώμης ὅτι οἱ ἐργάται ἐξυψώθησαν καὶ ἔχουν πᾶσαν ἐλπίδα νὰ ἐξυψωθοῦν περισσότερο. Καὶ ἰσχυρίζεται κατ' ἀκολουθίαν ὅτι, μὲ τὸ ἐξελικτικόν, ρεφορμιστικὸν πρόγραμμά του, ἐκπροσωπεῖ τὰ συμφέροντα ἀκριβῶς τοῦ ἐργοστασιακοῦ προλεταριάτου. Ἄλλ' ὁ ὀρθόδοξος μαρξισμὸς ὑποστηρίζει τὴν δευτέραν γνώμην ὅτι ἡ ἀντιπαλὸς θεωρητικὴ (ὁ ρεβιζιονισμὸς) εἶναι ἡ ἔκφρασις τοῦ γεγονότος ὅτι εἰς τὸν ἀρχικῶς καθαρὸν σοσιαλισμὸν, ὡς πολιτικὸν πυρῆνα συσπειρώσεως, συντάχθησαν ἀθρόως μικροαστικά στοιχεῖα. Ὅτι ταῦτα δὲν ἔφθασαν ἀκόμη εἰς τὴν συνειδησιν τῆς ταξικῆς ἀντιθέσεως μεταξύ αὐτῶν καὶ τῶν μεγαλοαστῶν, ὅτι κατὰ συνέπειαν δὲν ἔχουν ἀκόμη τὸ ἰδεώδες ἐπαναστατικὸν φρόνημα, ἀλλ' ὅτι θὰ ἀδηγοῦντο ἀκόμη εἰς τοῦτο, μὲν ἢ ἀπογύμνωσις τῶν διὰ τὸν μέγαν κεφαλαίου θὰ εἴη προσθεῖς ἐπαρκῶς. Ἐν ὧ λοιπὸν ὁ ρεβιζιονισμὸς αἰσθάνεται ἐαυτὸν ὡς πρόσδοτον πέραν τοῦ μαρξισμοῦ, κατηγορεῖται ἀπὸ τὸν ὀρθόδοξον μαρξισμὸν ὡς μία ἐπανάληψις τῆς ἀπὸ πολλοῦ ὑπερνικηθείσης μακαριότητος τῆς ἁρμονίας, τοῦ οὐτοπισμοῦ.

Δύναται νὰ λυθῇ τὸ πρόβλημα τοῦτο; Τὸ πιστεύω. Διότι ἡ δικαιοδοσία, παρ' ἧς ἀμφοτέρω τὰ μέρη ζητοῦν δίκαιον δὲν εἶναι ἡ τῆς θελήσεως, ἢ τοῦ πολιτικοῦ ἰδεώδους καὶ ἀκόμη ὑψηλότερον μίαν τυχόν ἀποκαλύψεως, ἀλλ' εἶναι ἡ δικαιοδοσία τῆς διαλεκτικῆς ἐπιστήμης. Ἀμφοτέρω τὰ μέρη ἐπικαλοῦνται γεγονότα καὶ τὸν λογικὸν τῶν ἀνδραγαθῶν. Καὶ εἶτι εἶναι ἀσφαλῶς κατορθωτὴ μία συμφωνία, ἐφ' ὅσον βεβαίως ὀρθῶς ἐφαρμοζομένη λογικὴ δίδει μονοσήμαντα ἀποτελέσματα. Ἄς ἐξετάσωμεν λοιπὸν κατὰ πρῶτον τὴν μαρξιστικὴν θεωρίαν, ἐφ' ὅσον αὕτη κορυφῶται εἰς τὰς συνέπειας, τὰς ὁποίας προσβάλλει ὁ ρεβιζιονισμὸς, ὡς λογικὸν ἐπιστημονικὸν σύστημα. Ἄς ἐξετάσωμεν κατὰ πόσον αἱ συνέπειαι προκύπτουν πράγματι ἐκ τῶν λογικῶν προτάσεων τῶν συλλογισμῶν ἢ μὲ ἀλλὰς λέξεις: πᾶς ὁ Κάρλ Μάρξ ἐξῆρεν ὡς ἀποτελέσματα μίαν κοινωνικὴν διαδικασίαν ἐξελισσομένης μετ' αἰτιώδους ἀναγκαιότητος τὰς παρ' αὐτοῦ εὐρεθείσας καὶ κυριαρχούσας εἰς τὸν ταξικὸν ἀγῶνα τῆς ἐποχῆς του, ἀπαιτήσεις τοῦ προλεταριακοῦ κινήματος τῶν μαζῶν, ἀφαιρῶν ἐκ τούτων τὸν χαρακτηριστὸν τῶν ὡς ἀπλῶν δεοντολογικῶν προγραμμάτων. Διότι αὐτὸ εἶναι τὸ πρόεχον εἰς τὸ μαρξιστικὸν σύστημα. Τὸ ἀποφασιστικὸν βήμα ἀπὸ τὴν οὐτοπίαν πρὸς τὴν ἐπιστημὴν ἔκαμεν ὁ Μάρξ ὑποδείξας τὸν ἀναγκαῖον σκοπὸν τῆς θελήσεως τῆς ἐργατικῆς τάξεως ὡς τὸ ἀναγκαῖον ἀποτέλεσμα τῆς κοινωνικῆς ἐξελίξεως.

Τὸ πρόγραμμα παντὸς ἐργοστασιακοῦ προλεταριάτου διαμορφουμένου μετ' αὐτοῦ νεαρὸν καπιταλισμὸν, μετ' αὐτοῦ αὐξανόμενον, μετ' αὐτοῦ νερχόμενον εἰς μίαν μεγαλυτέραν κοινωνικὴν πολιτικὴν δύναμιν ἦτο, ὡς μοῦ φαίνεται, σαφῶς δεδομένον. Ὁφείλει, ὅσον περισσότερο ἤρχισε νὰ αἰσθάνεται ἑαυτὸ ὡς ἰδίαν τάξιν, τόσο περισσότερο δεύτερον καὶ ἀμειλικτώτερον νὰ ἀποκτήσῃ ἓνα πρόγραμμα, τὸ ὁποῖον θὰ ἀντιτεθεῖτο σαφέστατα τόσο πρὸς τὸ πρόγραμμα τῆς φεουδαρχικῆς ἀριστοκρατίας ὅσον καὶ πρὸς τὸ τῆς ἀστικῆς τάξεως. Διότι τὸ προλεταριάτον θὰ ἔπρεπε καταλλήλως νὰ ἀγωνισθῇ τὸν ἀγῶνα τῆς χειραφετήσεως κατ' ἀμφοτέρων τῶν τάξεων τόσο κατὰ τοῦ ἀκόμη καὶ σήμερον ἰσχυροῦ, τὴν πολιτικὴν ἀμφοτέρων τῶν σπουδαιωτάτων χωρῶν; Ἀγγλίας καὶ Γερμανίας, ἰσχυρῶς ἐπηρεάζοντος φεουδαρχισμοῦ, ὅσον καὶ κατὰ τῆς ἀστικῆς τάξεως καὶ ὡφείλει συνεπῶς νὰ ἀποκτήσῃ ἓνα πρόγραμμα, μίαν ταξικὴν θεωρίαν, ἡ ὁποία ἦτο τόσο ἀντιφεουδαρχικὴ ὅσον καὶ ἀντικαπιταλιστικὴ. Οὕτως ἐβίδοντο ἀμέσως τὰ στοιχεῖα μίαις τοιαύτης ταξικῆς θεωρίας. Ὁφείλει νὰ εἶναι ἀντιφειλοῦ δ α ρ χ ι κ ῆ δηλαδὴ δημοκρατικὴ, ὡφείλει νὰ συμφωνῇ πρὸς τὸν φιλελευθερισμὸν εἰς τὴν ἐπιδίωξιν τῆς καταργήσεως πάντων τῶν ἐπὶ τῆς γεννήσεως στηριζομένων προνομίων, ὅλων τῶν φεουδαρχικῶν δυναμικῶν θέσεων, καὶ εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ἰσονομίας καὶ τῆς ἐλευθερίας πάντων τῶν πολιτῶν μίαις κοινότητος. Ἄλλ' ὡφείλει ἐπίσης, δεύτερον, νὰ εἶναι ἀντιφειλοῦ θ ε ρ α διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ διεξαγάγῃ μετὰ πλήρους δυνάμεως τὸν ταξικὸν ἀγῶνα κατὰ τῆς ἀστικῆς τάξεως. Ἡ ἀντίθεσις αὕτη πρὸς τὸν φιλελευθερισμὸν ὑπαρχούσης συμφωνίας ἐπὶ τῶν πολιτικῶν ἀπαιτήσεων, ἠδυνάτο νὰ ἀναζητηθῇ ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ οικονομικὸν πεδῖον. Ἐνταῦθα ἡ ἀντίληψις ὄχι μόνον τοῦ προλεταριάτου ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς ἀστικῆς τάξεως ἦτο ὅτι ἡ ὁμολογουμένη μεγάλη ἀθλιότης τῶν ἐργατῶν ἔδει νὰ συσχετισθῇ πρὸς τὸν ἐλεύθερον συναγωνισμὸν, ὁ ὁποῖος μετ' ἐπιδρασίαν του ἐπὶ τῆς ἐργατικῆς ἀγορᾶς συγκρατεῖ τὸν μισθὸν ἐγγὺς τοῦ ἐλαχίστου ὀρίου συντηρήσεως καὶ μετ' ἐπιδρασίαν του ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ἐμπορευμάτων προκαλεῖ τὴν θύελλαν ἐκείνην τῶν κρίσεων, αἰτίας ἐξέσταν πάλιν καταστρεπτικῶς καὶ ὀλεθρῶς ἐπὶ τῆς ἐργατικῆς τάξεως. Ἐφ' ὅσον ὁ ἐλεύθερος συναγωνισμὸς ἦτο τὸ καταπολεμητέον κακόν, προφανῶς τὸ οικονομικὸν ἰδεώδες τοῦ προλεταριάτου ἔπρεπε νὰ καταλήγῃ εἰς μίαν οικονομίαν ἀπηλλαγμένην συναγωνισμοῦ δηλαδὴ ἀπηλλαγμένην ἀγορᾶς. Ἐπομένως ἡ ταξικὴ θεωρία τοῦ προλεταριάτου ὡφείλει νὰ ἀποβῇ ὄχι μόνον δημοκρατικὴ ἀλλὰ καὶ κολλεκτιβιστικὴ ἢ ἀκόμη κομμουνιστικὴ.

Αὕτη ἦτο ἀκόμη καὶ πρὸ τοῦ Μάρξ ἡ ἀπαιτήσις τῶν σοσιαλιστῶν, ἰδιαιτέρως τῶν μεγάλων οὐτοπιστῶν, πρὸ πάντων ἐνός *O w e n* καὶ *C a b e t*. Ἄλλὰ ἦσαν ἀκριβῶς μόνον ἀπαιτήσεις, ἀπαιτήσεις ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ἠθικῶν προϋποθέσεων. Ἡ τάσις πρὸς τὸν κολλεκτιβισμὸν παρουσιάζετο ἐνταῦθα θεμελιωμένη ἐπὶ τῶν προϋποθέσεων πού ἀφεῶρων τὸ φυσικὸν δίκαιον τῆς ἰσότητος κ.λ.π. Καὶ οὕτως ἦτο εὐκολον νὰ ἀποκρούσῃ τὰς ἀπαιτήσεις ταύτας ἐκεῖνος ὅστις ἠρνεῖτο τὰς προϋποθέσεις τοῦ φυσικοῦ δικαίου.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εὐρίσκειτο ὁ ἀγῶν δταν ἐνεφανίσθη ὁ Μάρξ. Τὸ ἔργον του σημαίνει τεραστίαν πρόσδοτον, ἐναντι τοῦ παλαιοῦ σοσιαλισμοῦ. Δὲν ἐξίτηι πλέον τὰ οἰκονομικὰ στοίχαια τοῦ προλεταριακοῦ ταξικοῦ προγράμματος, τὸν κολλεκτιβισμὸν, βάσει προϋποθέσεων τῆς ἠθικῆς ἢ τοῦ φυσικοῦ δικαίου ἀλλ' ὑπεδείκνυε τοῦτον ὡς τὸ φυσικῶς ἀναγκαῖον ἀποτέλεσμα μίαις αἰτιώδους ἐξελίξεως. Ἡ ἐπόδειξις αὕτη εἶχεν ὡς ἄξονα τὸν παρ' αὐτοῦ ὀνομασθέντα ἐνόμον τῆς συσσωρεύσεως τοῦ κεφαλαίου.

Ἡ ἀποφασιστικὴ σειρὰ σκέψεων εἶναι, διὰ νὰ τὰς συ-

νομισώμεν και πάλιν, ή ακόλουθος: "Ο Μάρξ έρωτά: Τι είναι κεφάλαιον; και απαντά: Κεφάλαιον είναι αξία κρύπτουσα ύπεραξίαν, δηλαδή ποσότης χρήματος ή αριθμού παρηγμένων ή μη παρηγμένων παραγωγικών μέσων, ο οποίος χρησιμοποιούμενος εις την παραγωγήν αγαθών όχι μόνον κατά την αξίαν του ανταπαράγεται, αλλά και εις τον χρησιμοποιούντα τούτον καταλείπει πέραν του ίδιου εργατικού μισθού ένα ύπερισόδημα, το όποιον φυσικά δύναται να προέρχεται μόνον από το εργατικόν εισόδημα άλλων κληρονομών. Καί έρωτάται τώρα πώς είναι δυνατόν ένα χρηματικόν ποσόν ή ένα αριθμώδες παραγωγικών μέσων να αποκτήσῃ την καθ' έαυτην παράδοξον ιδιότητα, να εκμεταλλεύεται ξένην εργασία; Η αίτια δύναται να αναζητηθῇ μόνον εις ώρισμένας κοινωνικάς σχέσεις. "Ενας νέγρος είναι ένας νέγρος. Υπό ώρισμένας κοινωνικάς σχέσεις γίνεται δούλος. Καθ' ίδιον τρόπον το χρήμα είναι χρήμα και τα παραγωγικά μέσα είναι παραγωγικά μέσα. Υπό ώρισμένας κοινωνικάς σχέσεις γίνονται κεφάλαια, δηλαδή αξία κρύπτουσα ύπεραξίαν. "Οποία είναι αι σχέσεις αὐται; Τούτο εκφράζει ο Μάρξ με πάσαν νοητήν διαύγειαν. Διά να γίνη το χρήμα κεφάλαιον, πρέπει να προσφέρῃ ο «ελεύθερος εργάτης», ἐν έπαρκεί όγκω, την εργασία του εις την αγοράν εργασίας" ο ελεύθερος εργάτης λαμβανόμενος υπό διπλήν ειδικώς μαρξικήν έννοιαν, δηλαδή πρώτον πολιτικώς ελεύθερος, ούτως ώστε να δύναται να διαθέσῃ την εργατικήν του δύναμιν και δεύτερον οικονομικώς ελεύθερος δηλαδή γεγυμνωμένος παντός ίδιου παραγωγικού μέσου, ώστε να είναι ήναγκασμένος να θέσῃ την εργατικήν του δύναμιν εις την διάθεσιν εκείνων που κατέχουν τα παραγωγικά μέσα. "Εάν ύπάρχη αὐτή ή προϋπόθεσις είναι φανερόν, ότι τα παραγωγικά μέσα θα αποφέρουν ύπεραξίαν. Διότι τότε τρέχουν, (διά να μεταχειρισθώμεν ρικαρδιανήν έκφρασιν), δύο εργάται κατόπι ενός εργοδότη και προσφέρονται με όλιγοτέρας αξιώσεις ούτως ώστε ο μισθός ύπολείπεται του εισοδήματος της παρασχεθείσης εργασίας και καταλείπει εις τον εργοδότην ύπεραξίαν. "Εάν όμως αντίστροφως δέν ύπῆρχον εργάται διαθέσιμοι ἐν άφθονία εις την αγοράν εργασίας, τότε αντίστροφως δύο εργοδότη θα έτρεχον κατόπι δύο εργατών, θα έπλειοδότην και δέν θα ελάμβανον από το εισόδημα της συνολικής εργασίας, κατά μέσον όρον, ούδέν μεγαλύτερον κέρδος από τον μισθόν της ίδιας εξειδικευμένης εργοδιευθυντικής εργασίας των. Μόνον όταν δύο εργάται τρέχουν κατόπι ενός εργοδότη και προσφέρονται με όλιγοτέρας αξιώσεις, είναι όφθαλμοφανώς δυνατόν να καταλήγῃ μία δόκιμη οικονομική εξέλιξις εις τον τύπον της καπιταλιστικής, ούτως ώστε ή συνολική αύξησις των αγαθοπαραγωγικών δυνάμεων να άφελῃ μίαν μειονότητα. "Αντιστροφως όμως, είναι άναμφίβολον ότι, εις μίαν κοινωνίαν χωρίς περισσείαν ελεύθερων εργατών, όλα τα άφελήματα της κατανομής της εργασίας και της μετ' αὐτῆς συνδεομένης πρόδου κατανομονται μετὰ μεγάλης συμμετρικότητος εις όλα τα στρώματα του πληθυσμοῦ.

Την κοινωνικήν αὐτήν σχέσηιν: ότι άφ' ενός εύρίσκειται εις χείρας όλίγων τιων μελών της κοινωνίας μέγας αριθμώδες παραγωγικών μέσων ενώ ἐξ άλλου ύπάρχει άφθονία ελεύθερων εργατών κανονικώς ύπερβαίνουσα τας ανάγκας αξιοποιήσεως του κεφαλαίου, ονομάζει ο Μάρξ «σχέσιν κεφαλαίου», διότι είναι ή κοινωνική εκείνη ταξική σχέσηιν, χωρίς την ύπεραξίαν της οποίας χρήμα κ.λ.π. ούδέποτε δύναται να γίνη κεφάλαιον, «αξία κρύπτουσα ύπεραξίαν». "Εφ' όσον όφίσταται ή σχέσηιν αὐτή κεφαλαίου διακωλύεται ή εκμετάλλεσις του προλεταριάτου από την άστικήν τάξιν. "Αν ή σχέσηιν κεφαλαίου εκλείψῃ, το χρήμα θα παύσῃ να είναι κεφάλαιον.

Εις αυτόν τον θεμελιώδη ίσχυρισμόν συμφωνῶ πλήρως με τον Μάρξ και συμφωνεῖ μετ' αὐτοῦ έφ' όσον δύναται να ίδω, και σχεδόν δόκιμησῃ ή άστική έπιστήμη. Διότι όστις θέχεται γενικώς το γεγονός του κέρδους, δέν δύναται να άρνηθῇ, ότι τούτο δύναται να ύπάρχη μόνον εκεί όπου ύπάρχουν ελεύθεροι εργάται εν άφθονία. Θεωρητικώς οί άστοί οικονομολόγοι δέν διακρίνονται από τους σοσιαλιστάς από την θεμελιώδη ταύτην αντίληψιν, άλλ' από την έρμηγείαν της ύπάρξεως του στρατού τούτου των ελεύθερων εργατών. Οί άστοί οικονομολόγοι την έρμηγείαν μαλθουσιανικώς. "Ο Μάρξ άποκρούει δικαίως τον μαλθουσιανισμόν και διδει μίαν άλλην έρμηγείαν, ή οποία θα μάς άπασχολήσῃ τώρα.

Διακρίνει πολλαπλώς αὐστηρότατα, μεταξύ της πρώτης γενέσεως, δηλαδή της παραγωγῆς του ελεύθερου εκείνου εργατικού στρατού και της άναπαραγωγῆς του. "Η παραγωγή εκτελείται ως μεμονωμένη ιστορική διαδικασία κατά την διαδρομήν του 15ου αιώνος δι' έξ ο.ο.μ.ε.κ. ής βίας, διά της χορηγήσεως προνομίων

εις μερικούς συντεχνιάρχας εις τας πόλεις αναλώμασι των συντρόφων, οί όποιοι δέν ήδύνατο πλέον να φθάσουν εις την θέσιν του εργοστασιάρχου και ιδιαίτέρως διά της εκδιώξεως των άμέσων παραγωγών από του κτήματός των εις την ύπαιθρον διά των μεθόδων της δημεύσεως των μοναστηρίων, διά της νεκρώσεως της άγροτικής μικροδικοκτησίας, διά της διαλύσεως των φεουδαρχικών ακολουθιῶν. Τα βίαιως άπογυμνωθέντα ταῦτα στοιχεία έσχημάτισαν τους πρώτους ελεύθερους εργάτας, δηλ. τα ελεύθερους και άεσομεύτως έκσφενδονισθέντα εις την αγοράν εργασίας άντικείμενα εκμεταλλεύσεως της άστικής τάξεως εις τας πόλεις. "Η τάξις αὐτή εχεν, εν τῷ μεταξύ, συσσωρεύσει, και πάλιν δι' έξωοικονομικής δυνάμεως, μεγάλα άποθέματα παραγωγικών μέσων ή μεγάλα χρηματικά ποσά εις όλίγας χείρας και ιδιαίτέρως δια βίαιας εκμεταλλεύσεως των άποικιῶν, διά δουλοθηρίας και δουλεμπορίου, δια συμμετοχής εις κρατικά δάνεια, των όποιων οί τόκοι εισεπράττοντο από τους πολίτας δι' έξωοικονομικής κρατικής βίας, κ.λ.π. Καί έτσι έδημιουργήθη τότε ή «σχέσις κεφαλαίου». Δεκάδες ή εκατοντάδες χιλιάδων προλεταρίων συνηθούτο τότε εις τας όλίγας εργατικάς αγοράς, τας οποίας τα άσθενή είσέτι κεφάλαια της εποχής εκείνης, ήδύνατο να άνοιξουν και έτσι έπεσεν ο μισθός εις έπίπεδον, το όποιον κατέλειπεν εις τους εκμεταλλευτάς έπαρκή ύπεραξίαν.

Αὐτή είναι ή παραγωγή της σχέσεως κεφαλαίου, αὐτή είναι ή «άρχηκή συσσωρεύσις κεφαλαίου»! Καί εν τούτοι συντάσσομαι κατ' άρχήν με τον Μάρξ, άν και ή ιστορική του έκθεσις έχει ανάγκην σήμερον διορθώσεως εις τα κωθέκαστα βάσει των νεωτέρων ιστορικών έρευνών, ιδιαίτέρως της γερμανικής ιστορικής σχολής. "Αλλ' άναμφίβολως έχει δικαίον, όταν δέν άποδίδει τον πρώτον σχηματισμόν κεφαλαίου, μετὰ της κλασσικής Σκολής, εις διαφοράς του οικονομικού ταλάντου, της δραστηριότητος, της έπιδειξιότητος, της έπιμελείας, της Ικανότητος κ.λ.π. άλλ' εις έξωοικονομικήν βίαν. Μέχρις εδῶ συμπορεύομαι συνεπώς άπολύτως με τον Μάρξ. "Αλλ' άπ' εδῶ χωρίζονται οί δρόμοι μας. "Ο Μάρξ δηλαδή είναι της γνώμης, ότι ή «σχέσις κεφαλαίου, άπαξ καθύδρουθείσα, άναπαύεται σινασυνεχώς και αυτόματως, δι' ίδιον έσωτερικών δυνάμεων, μέχρις ότου ή καπιταλιστική οικονομία καταλήξῃ εις σοσιαλιστικήν κοινωνίαν, την όποιαν προβλέπει. "Εδῶ εύρίσκειται ή κλεις της στρατηγικής του θέσεως. "Εδῶ δύναται να προσβληθῇ ο Μάρξ, άν θελήσῃ κανείς να τον άνασκευάσῃ ως άλλως και οί ίδιοι αὐτοῦ μαθηταί εξέησαν πάντοτε. "Η άκρόπολις της μαρξικής συστηματικής εύρίσκειται όχι εις την θεωρίαν της αξίας, την όποιαν όμολόγησαν μέχρι τούδε όλοι οί άστοί οικονομικοί κριτικοί, άλλα εις τον νόμον της συσσωρεύσεως, δηλαδή εις την εξέγησιν της συνεχούς άναπαραγωγῆς του στρατού ελεύθερων εργατών.

"Η άπόδειξις του είναι ή ακόλουθος: "Ας υποθέσωμεν, ότι εις μίαν περίοδον το κεφάλαιον αύξάνεται διά συσσωρεύσεως, ταχύτερον από όσον αύξάνεται ο πληθυσμός, και μάλιστα ότι ή κατανομή του κεφαλαίου εις κεφάλαιον μισθών (μεταβλητόν κεφάλαιον) και πραγματικόν (σταθερόν) κεφάλαιον, διαρκούσης δλοκλήρου της περιόδου ταύτης μένει άμετάβλητος, τότε και το διά κεφάλαιον μισθών καθωρισμένον τιμήμα του συνολικού κεφαλαίου θα αύξηθῇ περισσότερο ή ο πληθυσμός. "Η συνέπεια τούτου θα είναι, ότι τότε οί άναπασχόλητοι δηλαδή τα μέλη του «φεδρικού προλεταριακού στρατού» έπιτυγχάνουν βιοποριστικές θέσεις και ότι ο μισθός όλων των στρωμάτων μάλλον ή ήττον άνέρχεται. "Εάν έξηκολούθει να όφίσταται διαρκώς αὐτή ή δυσαναλογία μεταξύ κεφαλαίου και εκμεταλλευσίμου εργατικής δυνάμεως, θα έξηφανίζετο τελικώς ή σχέσις κεφαλαίου.

Τούτο όμως δέν δύναται να συμβῇ κατά τον Μάρξ. Είναι αδύνατον να αύξάνεται το συνολικόν κεφάλαιον, επί μακρόν χρόνον, ούσιωδώς περισσότερο ή ο πληθυσμός; ούτως ώστε το κεφάλαιον μισθών δέν δύναται να αύξάνεται επί μακρόν χρόνον περισσότερο ή ο κατά κεφαλήν αριθμός των εις τούτο μετεχόντων εργατών. "Αλλά ο αριθμός κ του του συνολικού κεφαλαίου και ο αριθμός π του ενεργού εργατικού στρατού είναι λειτουργικώς στενωδώς άλληλένδετα μεγέθη. Το σπουδαιώτατον τούτο θεωρημα του άποδεικνύει ο Μάρξ με το ακόλουθον δίλημμα. «"Η έξακολουθούσῃ ή τιμή της εργασίας να άνέρχεται, διότι ή ύψωσις της δέν διαταράσσει την πρόδον της συσσωρεύσεως εν τούτῳ ούδέν το θαυμαστόν διότι λέγει ο "Α. Σμιθ: «ένα μεγάλο κεφάλαιον αύξάνεται άκόμη και με μικρότερον κέρδος γενικώς ταχύτερον ή ένα μικρόν κεφάλαιον με μεγάλο κέρδος». "Η όμως ή συσσωρεύσις έξακολουθεί συνεπεία της άνερχομένης τιμῆς εργασίας διότι άπαμβλύνεται το κίνητρον του

κέρδους. *Η συσσώρευσις μειούται. *Αλλά με την μείωσίν της εξαφανίζεται ή αίτια της μείωσέως της, δηλαδή ή δυσαναλογία μεταξύ κεφαλαίου και έκμεταλλευσίμου εργατικής δυνάμεως. *Ο μηχανισμός της καπιταλιστικής παραγωγής καταργεί ακόμη και τὰ εμπόδια, τὰ όποια παροδικώς δημιουργεί. *Η τιμή εργασίας πίπτει πάλιν εις επίπεδον ανταποκρινόμενον εις τας ανάγκας αξιοποιήσεως του κεφαλαίου.

*Ο Μάρξ Ισταται ενταύθα μετά της φιλελευθέρας οικονομικής θεωρίας επί του κοινού πεδίου της «θεωρίας του αποθέματος μισθών» (Lohnfonds theorie), καθ' ήν ο μισθός προκύπτει διά διαιρέσεως του διά την πληρωμην κεφαλαίου διά του αριθμού εργατών. Καί Ισχυρίζεται ακριβώς ως και ή μετακλασική οικονομική, ότι το ποσοστόν του κλάσματος τούτου, ο μέσος μισθός του καθ' έκαστον έργατου, καθ' απαραβάτους νόμους θά κρατηθί μέσω έλαφρών ταλαντεύσεων α ί ω ν ί ω ς εις ένα ύψος πολύ πλησίον του ελαχίστου όριου συντηρήσεως. Διά τόν Μalthus, τόν Ricardo και τούς ψιττακιστάς των τώ «καινώνιας» έχει την απόλυτον σημασίαν της λέξεως, διότι θέωρουν τούς κοινωνικούς νόμους ως φυσικούς νόμους. *Αλλά διά τόν Μάρξ ή λέξις «καινώνιας» Ισχύει μόνον έφ' όσον ύφιστάται ή καπιταλιστική κοινωνία, τήν όποίαν όμοι με τούς «νόμους» της θεωρεί ως «ιστορικην κατηγορίαν».

*Επομένως έχομεν ένα «νόμον πληθυσμού», ο όποιος προσδιορίζει μίαν «καινώνιαν» (ύπ' αυτήν την Ιστορικην έννοιαν) δυσαναλογίαν μεταξύ του αποθέματος μισθών και του κατά κεφαλήν αριθμού του προλεταριάτου όμοίως ως ο μαλθουσιανισμός. *Εν ώ όμως εις τόν Μalthus ή δυσαναλογία αυτή προκύπτει διά χονδροειδεστάτου βιασμού όλων των γεγονότων και πάσης λογικής εκ του ότι οί άνθρωποι αυξάνονται υπερβολικώς, ο Μάρξ τήν συνάγει εκ του ότι το κεφάλαιον μισθών αυξάνεται πολύ άσθενώς εν σχέσει προς τόν κατά κεφαλήν αριθμόν.

*Εάν παραδεχθί τις τό εκ του διλήμματός του άντιλούμενον πόρισμα ως όρθόν, τότε δέν υπάρχει πλέον ύπεκφυγή από τὰ περαιτέρω συμπεράσματά του. Τότε πρέπει να δεχθί κατά πρώτον και αυτόν τόν νόμον της συσσωρεύσεως, όχι μόνον κατά τούτο, ότι ή σχέσις κεφαλαίου αναπαράγεται πάντοτε αυτόμάτως, ούτως ώστε εμφανίζεται πάλιν εις τόν ένα πόλον της κοινωνικής κλίμακος τό διά της υπεραξίας ένισχυθέν κεφάλαιον, εις τόν άλλον πόλον ο «ελεύθερος εργάτης» γεγυμνωμένος και αποφιλωμένος και στερούμενος κεφαλαίου, έγκαταλελειμμένος εις τήν άνευ αντίστασεως έκμετάλλευσιν. *Αλλά πρέπει να δεχθί τις τόν νόμον της συσσωρεύσεως ακόμη και εις αυτήν την τραχείαν του διατύπωσιν, κατά την όποιαν ή σχέσις κεφαλαίου διαμορφούται πάντοτε δυσμενέστερον κατά του προλεταριάτου, ούτως ώστε ή θέσις του καθίσταται συνεχώς θλιβερωτέρα. Διότι εις τήν πραγματικότητα τὰ πράγματα είναι άσυγκρίτως δυσμενέστερα παρά εις τήν ένταύθα γινομένην δεκτικήν περίπτωσιν. *Εδώ ύπετέθη, ως ένθυμείται τις, ότι το συνολικόν κεφάλαιον δέν να κατανεμηθί έξ ίσου καθ' έλην τήν έξεταζομένην περίοδον εις σταθερόν και μεταβλητόν κεφάλαιον. *Αλλ' εις τήν πραγματικότητα εν ώ μέτρω προσδεδεί ή συσσώρευσις, τό κεφάλαιον κατανεμεται κατά ένα πάντοτε μεγαλύτερον ποσοστόν εις σταθερόν και κατά ένα πάντοτε μικρότερον ποσοστόν εις μεταβλητόν κεφάλαιον. Διότι με την αύξησιν του κεφαλαίου αυξάνει φυσικά τό μέγεθος και ή δύναμις των μηχανών, των διά τούτας αναγκαίων οικοδομημάτων και βοηθητικών όλων και τών παρ' αυτών έπεξεργαζομένων πρώτων όλων ή ήμιβιομηχανημάτων, ένω τας μηχανάς τούτας ύπηρετεί πάντοτε έλαττούμενος, εν σχέσει προς τήν μάζαν του προϊόντος, αριθμός εργατών. *Αν συνεπώς ήδη υπό την προϋπόθεσιν σχετικώς Ισοου παραμένοντος μεταβλητού κεφαλαίου ο μέσος μισθός δέν δύναται να αυξηθί ποτέ, τότε πρέπει να πέση ταχέως όταν τό μεταβλητόν κεφάλαιον έλαττούται σχετικώς σημαντικώς, χωρίς να δύναται να αυξηθί άντιστοιχώς περισσότερο τό συνολικόν κεφάλαιον.

*Αν όμως τούτο είναι άληθές, τότε δικαιολογείται και όλόκληρος ή έπομένη άλυσις συλλογισμών:

I. *Όπου συσσωρεύεται κεφάλαιον, εκεί (αυξάνει σχετικώς τό σταθερόν και) μειούται σχετικώς τό μεταβλητόν μέρος του κεφαλαίου.

II. *Όπου μειούται τό μεταβλητόν κεφάλαιον εν σχέσει προς τό συνολικόν κεφάλαιον, εκεί μειούται εν ίση μέτρα (μισθού και διαρκείας της εργατικής ήμέρας όποτιθεμένων ίσων) ο αριθμός των απασχολουμένων εργατών, των «θέσεων» όπως θά ονομάσων εν τοις έπομένοις τόν αριθμόν τούτων.

III. *Όπου ο αριθμός των «θέσεων» εν σχέσει προς τό συνολικόν κεφάλαιον μειούται, εκεί μειούται ούτος έπίσης εν σχέσει προς τόν αριθμόν των ίκανών προς εργασίαν

και έπιθυουσώντων να εργασθουν μελών του προλεταριάτου, του «ένεργου στρατού εργατών».

IV. *Όπου ο αριθμός των «θέσεων» εν σχέσει προς τό... προλεταριάτον μειούται, εκεί αυξάνει ο ύπερπληθυσμός.

V. *Όπου αυξάνει ο ύπερπληθυσμός, εκεί αυξάνει εις τό προλεταριάτον «άθλιότης, εργατική ταλαιπωρία, δουλεία, άγνοια, άποκτήνωσις και ήθικός ύποβιβασμός».

Συνεπώς (I-V):

*«Όπου συσσωρεύεται κεφάλαιον, εκεί αυξάνεται εις τό προλεταριάτον άθλιότης, εργατική ταλαιπωρία» κλπ.

Τό απαγωγικόν αυτό συμπέρασμα ανακεφαλαιώνει ο Μάρξ εις τας περιφήμους φράσεις: *«Όσον μεγαλύτερος είναι ο κοινωνικός πλούτος, τό λειτουργούν κεφάλαιον, ή έκτασις και ή δύναμις της αυδήσεώς του, έπομένως και τό απόλυτον μέγεθος του προλεταριάτου και ή παραγωγική δύναμις της εργασίας του, τόσοσ μεγαλύτερος ο βιομηχανικός προλεταρικός έφεδρικός στρατός. *Η διαθέσιμος εργατική δύναμις αναπτύσσεται εκ των αυτών αιτιών, έξ άν και ή δύναμις έξαπλώσεως του κεφαλαίου. Τό σχετικόν μέγεθος του βιομηχανικού έφεδρικού στρατού αυξάνεται συνεπώς με τας δυνάμεις του πλούτου. *Αλλ' όσο μεγαλύτερος είναι ο έφεδρικός στρατός εν σχέσει προς τόν ένεργόν στρατόν εργατών, τόσοσ μεγαλύτερος ο έπίσημος παυπερισμός (πενία). Α ύ τ ό ς ε ι ν α ι ο ά π ό λ υ τ ο ς γ ε ν ι κ ό ς ν ό μ ο ς τ ή ς κ α π ι τ α λ ι σ τ ι κ ή ς σ υ σ σ ω ρ ε υ σ ε ω ς».

*Αν παραδεχθί κανείς τόν συλλογισμόν μέχρι εδώ, τότε δέν δύναται να άρηθί τας περαιτέρω μαρκεδικας συνεπείας, αιτινες καθορίζουν τό επαναστατικόν και κολλεκτιβιστικόν περιεχόμενον της σοσιαλδημοκρατικής θεωρίας. *Από τόν παρ' αυτόν τεθειμένον νόμον άκολουθεί, (έν ο νόμος ούτος άναποκρίνεται προς τήν πραγματικότητα) με αναγκαίαν νομίζω λογικήν τόσοσ ή θεωρία της καταρρεύσεως του καπιταλισμού και ή θεωρία του επαναστατισμού, όσον και ή περιφήμους και περιθόητος άταξική κοινωνία του μέλλοντος.

*Αν δηλαδή είναι άληθές, ότι τό λειτουργούν κεφάλαιον αυξάνεται εξακολουθητικώς διά της συσσωρευομένης υπεραξίας, τότε αί έτι ύφιστάμεναι μεσαίαι τάξεις είναι καταδικασμέναι εις τήν «άπλην παραγωγήν» (einfache Warenproduktion). *Η από άπόψεως κεφαλαίων Ισχυροτέρα έπιχειρήσις εργάζεται άσυγκρίτως έθνηότερον, τούς συναγωνίζεται με έθνηότεραν προσφοράν, τούς ρίπτει εκτός της άγοράς και τούς προλεταροποιεί. *Η τάσις αυτή ύπάρχει άναμφιέκτως τουλάχιστον εις τήν βιομηχανίαν. Θά οδηγί άδυσωπήτως εις τήν «κατάρρευσιν» όλων των ή καπιταλιστών παραγωγών εάν μη τυχόν άναφυή αντίθετος δύναμις, ή όποία να δημιουργήσιν νέας μεσαίαι τάξεις.

*Αλλά τοιούτος νέος σχηματισμός θά ήδύνατο όφθαλμοφανώς να γεννηθί εις τοιαύτην έκτασιν ήτις θά ήρκει διά να συγκρατήσιν αισθητώς ή ακόμη και να Ισορροποιήσιν τήν τάσιν εκείνην μόνον εις περίπτωσιν καθ' ήν δέν θά έπέδρα ο νόμος της έπισωρεύσεως. *Αν δηλαδή οί εργάται μετείχον περισσότερο εις τό ύπερπληθυσμό της έθνικής παραγωγής, παρ' όσον Ισχυρίζεται ο νόμος της συσσωρεύσεως, τότε ή διαδικασία της καταρρεύσεως των μεσαίων τάξεων ή δέν θά έπετελείτο παντάπασιν ή θά εξηρθνεί κατὰ πολύ. Τότε ή αύξουσα άγοραστική δύναμις των εργατών θά προεκάλει συνεχώς τήν γέννησιν νέων κλάδων της καλύψεως των αναγκών, οι όποιοι, αυτοαυθίως, θά έγεννώτο κατά μέγα μέρος ή ως βιοτεχνικά ή ως μικροκαπιταλιστικά έπιχειρήσις. *Εξ άλλου τὰ ύψηλότερα στρατώματα των εργατών και τὰ Ιδιαίτερος άποταμιεύοντα δραστήρια άτομα όλων των στραωμάτων της εργατικής τάξεως θά καθίσταντο Ικανά να συλλέξουν διά στερήσεως τας μικράς ποσότητας κεφαλαίου, αι όποιαί θά ήσαν αναγκαίαι διά τήν έναρξιν και τήν εξακολούθησιν αυτών των πάντοτε αναφαινομένων μικροεπιχειρήσεων. Τοιούτότρόπος έπομένως ή συνολική οικονομία, όμοια προς τήν θάλασσαν, θά περιέτρωγε πάντοτε τας άκτάς της μεσαίας τάξεως εις μίαν θέσιν διά να τας προσχώσιν πάλιν εις άλλην θέσιν και ή διαδικασία της άπλοποιήσεως της οικονομίας, ή ώριμιασις του μελλοντικού κράτους εις τούς κόλπους του καπιταλισμού κατά τας περιστάσεις θά άνεβάλλετο ή θά παρημποδίζετο τελείως.

*Αλλ' εάν Ισχύη ο νόμος της συσσωρεύσεως, δηλαδή εάν δέν αυξάνεται ή άγοραστική δύναμις των εργατών ή αυξάνεται μόνον όλίγον, τότε ούδέν δύναται να αναγκασθί ή άντικαταστήσιν τήν εξαφάνισιν των παλαιών μεσαίων τάξεων άπλουν έμπορευματοπαραγωγών. Καί τότε συντελείται μία μεγαλειώδης άπλοποίησης της κοινωνίας, ή όποία θά οδηγήσιν έντός όλίγου εις τό ότι δύο μόνον κοινωνικά τάξεις εύρίσκονταν πλέον άντιμέτωποι: ή των καπιταλιστών και ή των μισθωτών προλεταρίων. Μία πελωρία πλειονότης, ύφισταμένη έκμετάλλευσιν παρά μιάς ελαχίστης, συνεχώς

περισσότερον έλαττωμένες μειονότητες. Μία μεγαλειώδης άπλοποίηση, ή όποία εκφράζεται οικονομικά ως μονοπωλίας του συνόλου της παραγωγής υπό όλιγων γιγαντιαίων μεγαλοεπιχειρήσεων και αντίστοιχως ως εξαιρετικώς εκτεταμένη ίσοπέδωση των αναγκών, της προλεταριακής μάχης. Αύται αί κολλοσιαί επιχειρήσεις θά διευθύνοντο από μισθωτούς υπαλλήλους κατ' έντολήν των μεγιστάνων του κεφαλαίου, οί όποιοί θά εισέπραττον την πελωρίαν ύπεραξίαν.

Έφ' όσον πραγματοποιηθή ή κατάσταση αυτή και λειτουργή ό νόμος της συσσωρεύσεως πάντοτε ευρύτερον άνεμπόδιστως μέ αποτέλεσμα μόνον την περαιτέρω άθλιότητα και κατείνωσιν του προλεταριάτου, τότε θά φθάσ ή στιγμή καθ' ήν ό παρά του ίδιου του κεφαλαίου πάντοτε έντονώτερον οργανούμενος και διαρθρούμενος, πάντοτε περισσότερο άβρόασι εις όλίγα τινά βιομηχανικά κέντρα συνωθούμενος εργατικώς πληθυσμός θά φθάσ εις την άπόφασιν και εις την έξουσίαν, (διότι δέν ύφίσταται πλέον καμία πολυάριθμος τάξις μέ άλλα συμφέροντα), νά μη άνέχεται επί μακρότερον χρόνον την έκμετάλλευσιν.

Η έπιτυχία όμως της επαναστάσεως ταύτης δέν θά ήτο τίποτε άλλο, παρά ή γέννησις της άνευ άγοράς κρατικής οικονομίας, της κολλεκτιβιστικής ή και κομμουνιστικής κοινότητος.

Τό νικηφόρον προλεταριάτον δέν θά είχε νά κάμη τίποτε άλλο, παρά νά αναλάβη τόν συνολικόν, εις άκρον άπλοποιημένον, οργανισμόν της παραγωγής, νά συνεχίση μέ τούς αυτούς υπαλλήλους και έργάτας και μόνον νά μεταβάλλη την κατανομήν του συνολικού προϊόντος κατά τοιούτον τρόπον, ώστε νά κατευθυνθή ή κτηθείσα ύπεραξία όχι πλέον πρός τόν θύλακον των καπιταλιστών αλλά πρός όλους τούς μετασχόντας έργάτας.

Τό σημείον τούτο είναι μεγίστης σημασίας, και, όπως μοι φαίνεται, μόνον σπανίως κατενοήθη πλήρως. Άκόμη και σήμερα ζητεί, όχι μόνον ό κοινός αντίπαλος, άλλ' άκόμη και ή άστική έπιστήμη από τόν Μάρξ και τούς μαθητάς του μίαν άκριβή σκιαγραφίαν της μελλοντικής κοινωνίας, άνευ Άγοράς. Διότι ό Μάρξ έπίστευε μετά πάσης βεβαιότητος ότι απέδειξε μίαν τάσιν, την περίφημον «τάσιν του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής» ή όποία άνεμπόδιστος από οιασδήποτε αντίθετους δυνάμεις θά ώδήγει πρός μίαν τοιαύτην άπλοποίησιν της οικονομίας. Έάν δυνάμεθα νά την φαντασθώμεν ή όχι είναι τελείως αδιάφορον. Έάν ή εξέλιξις πράγματι συντελείτο, ως ό Μάρξ την είδε, τότε θά ώδήγει άκριβώς εις μίαν κατάστασιν ή όποία θά περιελάμβανεν ήδη την άνευ άγοράς οικονομίαν προσταθεροποιημένην. Αύτη πράγματι θά είχε κυοφορηθεί εις τούς κόλπους της καπιταλιστικής κοινωνίας και ή μαία βία θά είχε πράγματι νά έπιτελέσθ μόνον έλαχίστους χειρισμούς.

Βεβαίως ύπολείπονται άκόμη, υπ' αυτήν την προϋπόθεσιν, πολύ μεγάλα δυσκολία έναντι των όποιων ίσταται ή έπιστημονική φαντασία άρκετά άμήχανος.

Διότι ή πρώτη έπιτυχία της έπιτυχοδς επαναστάσεως όφείλει βεβαίως νά είναι ή ριζική μεταβολή της οικονομικής διανομής. Την μέχρι σήμερα «ύπεραξίαν» δέν λαμβάνει εις τό έξής πλέον τό κεφάλαιον άλλ' ή έργασία. Άλλ' αντίστοιχως όφείλει έπειτα νά μεταβληθή και ή παραγωγή διότι ή ζήτησις κατευθύνεται πρός έντελώς νέους σκοπούς. Η ζήτησις προσωπικών υπηρεσιών, υπηρετών, πορνών κλπ. έλαττωτάι σχεδόν εις τό μηδέν, έκτός των άναριθμητών κοινωνικών και κρατικών υπαλλήλων οί όποιοί καθίστανται περιττοί. Και ούτω παύει πάσα και σχεδόν πάσα ζήτησις πολυτελών προϊόντων, ένν ή ζήτησις διά τας άνάγκας της άστικής άνέσεως έξογκούται εις πελώριον βαθμόν εύθής ως ή μάζα του πληθυσμού άποκτήση τώσον ισχυρώς πολλαπλασιασμένον έλεύθερον εισόδημα. Η όργάνωσις της οικονομικής παραγωγής πρέπει δθεν παρά πάσαν άπλοποίησιν της καπιταλιστικής έποχής νά μεταρρυθμισθή και νά συμπληρωθή πολλαπλώς. Και δέν είνε δυνατόν νά ιδώμεν από τούδε τό πώς θά έκτελεσθή αυτό τό έργον, έφ' όσον μετά της άγοράς και του έλευθέρου συναγωνισμού έξαφανίζεται και ό ισχυρός ρυθμιστής της παραγωγής, ή τιμή, της όποίας ή μόν πτώσις μάς άνήγγελλεν ότι κατεσκευάσαμεν πάρα πολύ, ή δέ ύψωσις, ότι κατεσκευάσαμεν πολύ όλίγον έξ ένός έμπορεύματος.

Έν τούτοις, ως δεχθώμεν, ότι δυνατόν καθ' ύπόθεσιν νά ύπερникηθοῦν αί δυσκολία αύται εάν ή κατασκευή εις τύρια χαρακτηριστικά της είναι άσφαλής. Άλλά αύτά τά κύρια χαρακτηριστικά, (όπως έπίστευεν ότι απέδειξεν ό Μάρξ), ό καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής θά είχε την τάσιν νά τά παραγάγη, έφ' όσον ήπλοποίησε την παραγωγήν εις τό μέγιστον.

Έκ της θεωρίας ταύτης προκύπτει άναμφιβόλως και ή τακτική του εργατικού κόμματος. Αύτη δέν δύναται νά

είναι τίποτε άλλο, παρά ή προετοιμασία διά την μεγάλην στιγμήν, κατά την όποιαν πρόκειται να δηγηθή εις αύτατελή ζωή ή εις τούς κόλπους του καπιταλισμού ώριμάσασα νέα κοινωνία διά τομής του όμφαλίου της λάρως. Η προετοιμασία αύτη πρέπει νά γίνη κατά πρώτον, διά καλύτεργείας και διαδόσεως της ταξικής συνειδήσεως, εις έκείνο τό στρώμα του πληθυσμού, τό όποιον όφθαλμοφανώς είναι τό μόνον κεκλημένον νά αναλάβη τό λειτουργήμα του μαιευτήρος, δηλαδή εις τό προλεταριάτον. Τούτο όφείλει νά μάθη νά αισθάνεται έαυτό ως μίαν τάξιν, της όποίας τά ζωτικά συμφέροντα αντίτίθενται πολικώς πρός τά των άλλων τάξεων. Δύναται τις νά συμφωνήσ η μετά μερικων μελων των άλλων τούτων τάξεων, της «μιάς και ένιαίας αντιδραστικής μάχης», διά νά έξασθενή άλλας και νά έλαττώσ η την δύναμιν κρούσεως του συνολικού αντιδραστικού συνασπισμού. Άλλά δέν πρέπει νά συνδιαλλαγ η τις μετ' αυτών. Διότι μόνον τό προλεταριάτον έχει νά περιμένη ώφελήματα από την κατάρρευσιν και την εξέλιξιν της μελλοντικής κοινωνίας ένν όλαί αί άλλαι τάξεις, άκόμη και οί ριζοσπαστικοί άστοί δημοκράται, μόνον ζημίας. Δεύτερον από τά προπαρασκευαστικά ταύτα έργα ακολουθεί ότι επί του έδάφους της δεδομένης κοινωνίας δύναται νά δεχθ η τις και νά επιδιώξη πάλ τό όποιον είναι κατάλληλον διά νά ύψωσ η την οικονομικήν και κοινωνικήν θέσιν του προλεταριάτου και μάλιστα μόνον διά τόν λόγον ότι ή μαχητική δύναμις των ταγμάτων ένισχύεται διά την κατάλληλον στιγμήν. Υπ' αυτήν την έννοιαν δύναται τις νά άσκη κοινωνικήν πολιτικήν και κοινοτικήν πολιτικήν, δύναται τις περαιτέρω όχι μόνον νά άνεχθ η αλλά και νά ένισχύσ η τούς οικονομικούς εργατικούς συνεταιρισμούς και τά σωματεία άλλα (και αυτό είναι τό κρίσιμον), πάντοτε μόνον ως μέσον, άλλ' ουχι ως σκοπόν.

Αύται είναι αί έπιστημονικά βάσεις του όρθοόξου μαρξισμού και όφείλομεν νά δεχθώμεν ότι είναι μία έπιβλητική λογική κατασκευή. Όλοι αί συνέπειαι έπονται μετά βιαζούσης δυνάμεως από τας προϋποθέσεις του νόμου της συσσωρεύσεως, και διόκληρον τό οικοδόμημα άπεδείχθη τώσω ισχυρόν, ώστε έπί τέσσαρας διόκληρους δεκαετηρίδας ούδεμία οιαδήποτε έπιτυχής έπίθεσις τό έπιλάει.

Δέν ήτο δηλαδή δυνατόν εις την γηράσασαν άστικήν οικονομικήν, νά δώση έπαρκή κριτικήν της μαρξικής κατασκευής και μάλιστα δι' ένα προφανή λόγον: Ο Μάρξ δύναται νά ήτηθή μόνον εις τόν νόμον της συσσωρεύσεως. Και αυτός ό νόμος προέρχεται εις τό κύριον ιδεολογικόν του περιεχόμενον, από τό διλοσάσιον αυτής ταύτης της άστικής σχολής, δηλαδή από τόν Ricardo. Τό λαϊκώς εκφραζόμενον περιεχόμενον του νόμου έχει ούτω: Η μηχανή αντικαθιστά τόν εργάτην και τούτο ήτο ήδη ή, καθ' όμοιον τρόπον θεμελιουμένη, αντίληψις του Ricardo, όπως, καθ' όσον γνωρίζω, και σήμερα άκόμη είναι ή αντίληψις όλων των αντιπροσώπων της άστικής θεωρίας. Άλλ' από της άπόψεως ταύτης δέν είναι δυνατόν νά έπιχειρηθ η τίποτε κατά του νόμου της συσσωρεύσεως και έπομένως κατά του Μάρξ.

Άντι τούτου ή άστική οικονομική προσβάλλει πάντοτε εκ νέου την μαρξικήν θεωρίαν της άξιας. Προσάθεαι έντελώς άνωφελής όπως έτόνισαν πάντοτε δικαίως ό όπαδοί του Μάρξ. Η θεωρία της άξιας είναι ένας προμαχών του ιδεολογικού φρουρίου, μέ την πτώσιν του όπολου ούδ έκν άπειλείται ή άκρόπολις και, άκόμη όλιγώτερον κατακτάται. Έάν είναι όρθή ή έσφαλμένη τούτο ούδ' έπ' έλάχιστον θίγει την «τάσιν του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής». Η θεωρία της άξιας δίδει εις τόν Μάρξ την κλειδα διά τας μοναδικάς περιπλοκάς της καπιταλιστικής οικονομίας, την όποιαν ούτος θεωρεί καθ' έαυτήν ως δεδομένον γεγονός. Άλλά ή μοίρα της, ό σκοπός της έξωτερικής της κινήσεως, της «διαλεκτικής» της, συλλαμβάνεται μόνον μέ την κατανόησιν του νόμου της συσσωρεύσεως. Τούτο προκύπτει άπλούστατα ήδη εκ τούτου, ότι κατά τας ίδιας του Μάρξ λέξεις, δύναται νά προκύψ η ύπεραξία από την καπιταλιστικήν παραγωγικήν διαδικασίαν, μόνον έφ' όσον άναπαράγεται αύτη ή «σχέσις κεφαλαίου» ή μέ άλλας λέξεις, έφ' όσον ισχύει ό νόμος της συσσωρεύσεως. Ούτω παρίσταται τό σπουδαιότατον μέρος της θεωρίας της άξιας, ή θεωρία της ύπεραξιας, έξ ίσου ως λογική συνέπεια του βασικού έκείνου νόμου της μαρξικής κοινωνιολογίας.

Είναι έν τούτοις ό νόμος έκείνος άλήθης. Έχομεν ήδη πρό ήμῶν μίαν πελωρίαν άλυσιν συλλογισμών άρχομένην μέ την άναμφισβήτητον διαπίστωσιν, ότι πανταχού όπου συσσωρεύεται κεφάλαιον, τό σταθερόν μέρος του κεφαλαίου αυξάνεται σχετικώς άναλόγως του μεταβλητού κεφαλαίου. Άπό αυτών τών πρώτων κρίκων έξαρτώνται οί τέσσαρες άλλοι, τούς όποιους άνωτέρω παρου-

οίασα ως απόδειξιν του νόμου της συσσωρεύσεως και από τούτους πάλιν οι άλλοι, οι οποίοι αποδεικνύουν την κατάρρευσιν των μεσαίων τάξεων, την άπλοποίησιν του κοινωνικού και οικονομικού οικοδομήματος της κοινωνίας και οδηγούν εις το τελευταίον συμπέρασμα μίας, διά της επαναστάσεως τικτομένης, άνευ άγοράς οικονομίας.

Άκόμη και άν όλοι οι κρίκοι της άλύσεως ταύτης έχουν σφρηλατηθή και συγκολληθή διά κυκλωπειών σφυρών, άρκει ένας μεμονωμένος κρίκος της άλύσεως ταύτης, να είναι εύθραυστος διά να καταπέση, κατά τους νόμους της νόησεως, όλόκληρον το αποδεικτικόν οικοδόμημα. Καί έλπίζω πράγματι ότι απέδειξα ότι ο εις ούτος κρίκος δεν είναι άνθεκτικός. Είναι ο κανών ΙΙΙ του άνω έκτεθέντος σωρείτου.

Άμφισθητώ ότι το υπό του Μάρξ τιθέμενον δίλημμα παριστά μίαν άποφασιστικήν απόδειξιν διά τόν Ισχυρισμόν του, ότι το συνολικόν κεφάλαιον μίας κοινωνίας συνδέεται στενώς έν τή αύξήσει του προς την αύξησιν του ένεργου έργατικού στρατού, τόσον στενώς, ώστε το κλάσμα «κεφάλαιον μισθών διαιρούμενον διά το κατά κεφαλήν άριθμού» δεν θά ήδύνατο ποτέ να δώση τόν μέσον μισθόν, ο οποίος θά επέτρεπεν εις τούς έργάτας την συγκρότησιν ίδιου κεφαλαίου.

Άς εξετάσωμεν άκριβώς το δίλημμα. Δεν πιστεύω ότι δύναται να ίκανοποιηθή οινδήςποτε, όστις δεν είναι καθ' έαυτόν πεπεισμένος, περί της άληθείας του εξεγεχθέντος Ισχυρισμού. Ύποκρύπτεται εις αυτόν ένα άσυνείδητον σόφισμα.

Το ακόλουθον είναι άληθές: Ήάν εις μίαν υπερβολικήν έν σχέσει προς την αύξησιν του έργατικού πληθυσμού, αύξησιν του κεφαλαίου, τα κέρδη πίπτουν έξακολουθητικώς, έν ώ ο μισθός εξακολουθητικώς άνέρχεται, τότε άσφαλώς θά έλθη κάποτε ή στιγμή, κατά την οποίαν το κίνητρον διά περαιτέρω συσώρευσιν κεφαλαίου υποθιβάζεται εις το μηδέν. Τότε δεν αυξάνεται πλέον το κεφάλαιον, μέχρις ότου ή περαιτέρω έπακολουθησάσα αύξησης του πληθυσμού με τόν συναγωνισμόν της διά τας βιοποριστικές θέσεις υποθιβάσθ τόν μισθόν τόσον πολύ, ώστε «το κέντρον» τών ύψουμένων κερδών να παρακινήσθ τούς καπιταλιστάς προς νέαν συσώρευσιν.

Τούτο είναι έντελώς όρθόν. Άλλά το κρίσιμον ζήτημα είναι τούτο: Εις ποίον κατώτατον όριον κέρδους και εις ποίον άνωτάτον όριον μισθοῦ παύει ή συγκέντρωσις; Ο Μάρξ κάμνει έντάυθα ένα λογικόν πήδημα, το όποιον οὔδεις τών κριτικών του άνεκάλυψε μέχρι τούδε. Δέχεται άνειπιφάκτως ότι το κρίσιμον αυτό σημείον ύπάρχει ήδη εις ένα ύψος μισθοῦ το όποιον δεν επιτρέπει πλέον εις τόν έργάτην κανένα σχηματισμόν κεφαλαίου, έπομένως εις ένα ύψος μισθοῦ, το όποιον θά έιχεν άνέλθει μόνον έλάχιστα ύπέρ το κατά την έποχην του σύνθηδες ύψος. Ήάν το έιχεν αποδείξει αυτό, τότε πράγματι θά ήτο άκαταμάχητος ο νόμος της συσσωρεύσεως με όλας τας λογικάς του συνεπείας.

Άλλά δεν έκαμε οὔδε την έλαφροτάτην προσπάθειαν διά να το αποδείξῃ. Μάλιστα οὔδε καν έβλε, ότι το πόρισμα του διλήμματός του ήτο τελείως διάφορον, ήτο μόνον έξωτερικώς όμοιον θεώρημα, από το όθεν εις αυτόν thema probandum. Έδήλωσεν ότι θέλει να αποδείξῃ το θεώρημα Α, άλλ' αποδεικνύει το Β και έπειτα συμπεραίνει περαιτέρω ως εάν είχεν αποδείξει το Α. Το thema probandum (θεώρημα Α) έλεγε: «Η συσώρευσις του κεφαλαίου θά παύσῃ, οὔθως ως ή ύψωσις του μισθοῦ φθάσῃ το όημελον, ύπέρ το όποιον και το προλεταριάτον θά κατορθώσῃ σχηματισμόν κεφαλαίου». Άποδεδειγμένον όμως είναι το θεώρημα Β: «Ο σχηματισμός κεφαλαίου θά παύσῃ, οὔθως ως ή ύψωσις του μισθοῦ ελαττώσῃ το κέρδος τόσον, ώστε να άπαμβλυνθῃ το κέντρον του κέρδους». Διά το ότι το κρίσιμον σημείον εις το θεώρημα Α συμπίπτει με το κρίσιμον σημείον εις το θεώρημα Β, οὔδεμιά προσάγεται απόδειξις ή οὔδε και έπιχειρείται. Άμφότερα τα θεωρήματα τίθενται μόνον διά σοφίσματος επί της αὔτης βάσεως. Άπό το θεώρημα Β δεν δύναται όμως να συναχθῇ οὔδ' έπ' έλάχιστον ο νόμος της συσσωρεύσεως. Άν είναι άληθές — όπως λέγει ο ίδιος ο Μάρξ, — ότι ο τόκος δύναται να πέσῃ μέχρις οινδήςποτε νοητοῦ έπιτοκίου και άν ο τόκος είναι δεικτής του κέρδους, όπερ «είναι άναντίρροτον, τότε παρέχεται ή δυνατότης όπως υποθιβάσθῃ το ποσοστόν του κέρδους βαθύτατα και ο μισθός ύψωθῃ σημαντικώτατα πολύ πέραν του διά την διατήρησιν της «σχέσεως κεφαλαίου» άνεκτοῦ μέτρου, χωρίς να άτονίσῃ ή συσώρευσις. Η με άλλας λέξεις: Είπε δυνατόν να ύψωθῃ ή συσώρευσις έν πλήρως έπαρκει διά την περαιτέρω έξάπλωσιν της καπιταλιστικής παραγωγής μέτρω, διότι, όπως λέγει και ο Μάρξ, μεγάλα

κεφάλαια με μικρόν κέρδος δύναται να αύξηθοῦν πάντοτε ακόμη ταχύτερον, παρά μικρά κεφάλαια με μέγalon κέρδος και έντούτοις να αυξάνῃ έξ Ισού Ισχυρώς ο μισθός τών έργατών, τόσον Ισχυρώς, ώστε να μη δύναται να γίνῃ πλέον λόγος περί άθλιότητος, άποκτηνώσεως κ.λ.π. και μάλιστα ώστε να μετατεθοῦν οι έργάται εις την θέσιν να σχηματίσων ακόμη και κεφάλαιον εκ τών πλεονασμάτων του μισθοῦ τών και έτσι να φθάσουν και εις την Ιδιοκτησίαν παραγωγικῶν μέσων τά όποια τούς επιτρέπουν να χρησιμοποιοῦν την έργατικήν των δύναμιν προς ίδιον όφελος. Καί τότε δεν είναι πλέον «ελεύθεροι έργάται» και τότε δεν δύναται να ύψισαται πλέον ή καπιταλιστική κοινωνία. Ήάν οι συλλογισμοί οὔτοι είναι βάσιμοι — και μοῦ φαίνονται πειστικοί — τότε αντικρούεται ή μαρξική απόδειξις. Αί τελευταίαι συνέπειαι της χάνουν την λογικήν των βάσιν: Δεν πρέπει πλέον να δεχθώμεν τόν νόμον της συσσωρεύσεως, την θεωρίαν της κατάρρευσεως, τόν επαναστασιόμον και το κράτος του μέλλοντος ως αποδεδειγμένους, ως άναγκάϊαν «τάσιν του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής» μέχρις ότου προσαχθῇ νέα, κρίσιμος απόδειξις. Αὐται είναι αἱ επιστημονικαί βάσεις του μαρξισμού.

Η ολοκληρωμένη αὔτη θεωρία δεν έθίγη εις την σπουδαιότητη της βάσιν, την άπαγωγικήν της απόδειξιν διά τόν νόμον της συγκεντρώσεως ακόμη και από την άναθεωρητικήν (ρεβιζιονιστικήν) θεωρίαν, την οποίαν θά εξετάσωμεν τώρα. Η κυρία έπίθεσις της τελευταίας ταύτης κατευθύνεται βεβαίως κατ' εκείνου, του τά πάντα κυριαρχούντος, θεμελιώδους νόμου άλλ' όχι α priori αλλά α posteriori όχι κατά τών προϋποθέσεων του, αλλά κατά τών συνεπειών του.

Την πρώτην ώθησιν προς τιαούτην κριτικήν της έπιστημονικής άληθείας της όρθοδόξου θεωρίας έδωσαν διαφοραί απόψεων τακτικής.

Το προλεταριακόν κίνημα εις την νεανικήν του περίοδον άνέμενε πολύ γρήγορα το, (διά να μεταχειρισθώμεν λαϊκήν έκφρασιν), μεγάλο σώριασμα. Ωμοίαζε προς το κίνημα τών πρώτων χριστιανών, με το όποιον ή σοσιαλδημοκρατία έχει τόσα πολλά σημεία έπαφής, (άν και έπ' οὔδενί λόγω ταυτίζεται προς τούτο), και κατά το ότι οι πρώτοι άπόστολοι οὔδόλως άμφέβαλλον ότι και οὔτοι θά ζήσουν την χιλιετή βασιλείαν. Έθεώρουν τότε τον ρυθμόν με τόν όποιον θά συνετελείτο ή άπλοποίησις της έθνικής οικονομίας, ή συγχώνεσις τών μεσαίων τάξεων, ή πολεταριοποίησις τών λαϊκών μαζών, ή συσώρευσις του κεφαλαίου εις συνεχώς ολιγατέρας χείρας, ως τόσον όρμητικώς ταχύν ώστε ένόμιζον ότι δύναται να καθορίσουν το χρονικόν σημείον της άποφασιστικής προλεταριακής επαναστάσεως εις την έπέλευσιν της προσεχούς ή το βραδύτερον μεταπροσεχούς κρίσεως, εις την «προσεχή Πέμπτην». Καί από της άπόψεως ταύτης αἱ έπίκαιροι κοινωνικαί μεταρρυθμίσεις έφαινοντο ως έμβολώματα.

Άλλά παρήρχοντο ή μία μετά την άλλην αἱ προφητεύομεναι προθεσμίαι χωρίς να έπέλθῃ ή άναμενομένη κατάρρευσις και έγινετο συνεχώς σαφέστερον, ότι ή εξέλιξις του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, και άν ακόμη θά οδηγεί εις το υπό του Μάρξ περιγραφέν, τέρας, θά έχρειάζεται ακόμη όχι έτη, αλλά δεκαετίας, πιθανόν εκατονταετίας. Καί οὔτω αἱ έπίκαιροι κοινωνικαί μεταρρυθμίσεις εισήλθον εις έντελώς διάφορον φάσ. Έπρόκειτο τώρα πρό πάντος να διαμορφωθῇ ή τύχη τών πασχόντων ανθρώπων, έν τῷ παρόντι, ύποφερτώτερον, έφ' όσον δεν ήτο δυνατόν να τούς δώσῃ κανείς έλπίδας δι' ένα έγγυς μέλλον. Έπρόκειτο περαιτέρω να παρασχεθῇ εις τούς οργανωμένους συντρόφους κάτι περισσότερο παρα άπαιτήσεις, διότι άλλως όφθαλμοφανώς δεν θά ήτο δυνατόν να συγκρατηθῃ το γιγαντιαίον κόμμα.

Διά τόν σκοπόν τούτον άνεφλέγη νῦν ο ταξικός άγών γενόμενος συνεχώς Ισχυρότερος. Η κοινοβουλευτική δράσις εις την κρατικήν και αυτοκρατορικήν πολιτικήν, εις την κοινοτικήν πολιτικήν, εις την αυτοβιοθησίαν τών ωματείων και συνεταιρισμῶν άπέτέλεσε συνεχώς σπουδαιότερον τμήμα της ταξικής προλεταριακής πολιτικής συνεχώς αυξανόμενου άριθμού σοσιαλιστών. Μόνον έπιμόθως ήτο δυνατόν να άποσπασθῇ από τούς όπαδούς της παλαιάς άκάμπτου θεωρίας πρώτων το toleratissime και τελικώς ή χλιαρά ένίσχυσις της «μικροαστικής» ταύτης τακτικής. Μόνον ή δημοσίευσις τών διατριβών του Eduard Bernstein επί της σημασίας του χρόνου και του τόπου εις το κοινωνικόν κίνημα έδωκεν επί τέλους την αρχήν μίας θεωρητικής θεμελιώσεως εις την μέχρι τότε καθαρώς τακτικήν πορείαν. Ο ρεβιζιονισμός είχε γεννηθῇ.

Τόν ρεβιζιονισμόν εις την σοσιαλδημοκρατίαν δυνάμεθα να καθορίσωμεν άριστα ως την πολιτικοτακτικήν αντίληψιν ή οποία θεωρεί την σύγχρονον έργασίαν εις τά κοινοβούλια

καὶ τὰς δημοτικὰς ἀντιπροσωπείας, εἰς τὰ σώματα καὶ τοὺς συνεταιρισμούς, ὄχι πλέον ὡς μέσον, ἀλλ' ὡς σκοπόν. Ὁ ὀρισμὸς θὰ ἀμφισβητηθῆ. Ἄκωμη καὶ ὁ Bernstein καὶ ὁ David πιστεύουν πάντοτε ἐπισημῶς εἰς τὸν τελικὸν σκοπόν, δηλ. τὸ ὄνειρον τῆς κολλεκτιβιστικῆς μελλοντικῆς οἰκονομίας. Ἐν ταύταις πιστεύω ὅτι θὰ ἰσχυρῶς ἐπιμείνω εἰς τὴν ἐρμησίαν μου. Διότι εἰς τὴν θεωρητικῶς τούτου τὸ τελικὸν ἰδεῶδες ἔχει τοποθετηθῆ τόσο μακρὰν, παρουσιάζεται ὡς τόσο ἐκχωρισμένον τοῦ παρόντος διὰ πρακτικῶς τόσο ἀτερμίνων χρονικῶν καὶ χωρικῶν μεγεθῶν, οὕτως ὥστε νὰ θεωρηθῆ πλέον διὰ τὴν τακτικὴν καὶ τὴν στρατηγικὴν τοῦ μαχομένου προλεταριάτου μόνον περιπίου ὡς σύμβολον, ὡς σημαία, ὄχι πλέον ὡς σημεῖον κατευθύνσεως τῆς πορείας.

Τὶ ἐχῶριζε τοὺς ρεβιζιονιστὰς (ἀναθεωρητικοὺς) κατ' ἀρχὰς ἀπὸ τοὺς μετριοπαθεῖς γενομένους μαρξιστὰς, μετὰ τῶν ὁποίων εὐρίσκοντο εἰς πόλεμον; Οὐδὲν ἄλλο παρά μίαν βασμικήν διαφοράν εἰς τὴν ἐκτίμησιν τοῦ ρυθμοῦ καθ' ὃν συντελεῖται ἡ κοινωνικὴ ἐξέλιξις πρὸς τὸ μελλοντικὸν κράτος! Ἐνας Kautsky βλέπει τὴν ἐξέλιξιν ταύτην πάντοτε σαφῶς προοδεύουσαν, καὶ μὲν ὄχι μὲ τὸν ἀρχικῶς πιστευθέντα ρυθμὸν, ἀλλὰ μ' ὅλα ταῦτα πάντοτε με σηματικῶν ρυθμῶν, ἐνῶ ὁ Bernstein καὶ ὁ David καὶ οἱ συνεργάται τὸν θεωροῦν τὸν ρυθμὸν τοῦτον ὡς εἰς ἄκρον βραδύν. Οὕτως «μετεβλήθη ἡ ποσότης εἰς ποιότητα» αἱ δὲ ἐπίκαιροι κοινωνικαὶ μεταρρυθμίσεις, τοῦλάχιστον διὰ τὸ χρονικὸν ἐκεῖνον διάστημα, τὸ ὁποῖον μόνον ἡ πρακτικὴ πολιτικὴ δύναται νὰ περιλάβῃ, γίνονται ἀπὸ μέσων αὐτοσκοπῶς. Καὶ ἀναφύεται, ἐν σχέσει πρὸς τὸν ὑποδαυλισμὸν τοῦ ταξικῶν ἀγῶνος, μετριοπαθετέρα ἀντίληψις. Διότι ἐνῶ ὁ ὑποδαυλισμὸς τῶν ταξικῶν ἀντιθέσεων εἶναι, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ ὀρθοδόξου μαρξισμοῦ πράγματι ἠθικὸν καθήκον, διότι δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ φυσικώτερον καθήκον διὰ τὸν στρατηγὸν ἀπὸ τὸ νὰ πληρῶσῃ τὰ στρατεύματά του τὴν προτεραίαν τῆς μάχης μὲ τὸ πῦρ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, μὲ τὴν πυρὰν τοῦ μίσους, ἢ αὐτὴ τακτικὴ γίνεται ἐπιπολαιότερη εὐθὺς ὡς ἀναγνωρισθῆ, ὅτι ἡ ἀποφασιστικὴ μάχη ἀνεβλήθη ad calendras graecas. Διότι τότε προκύπτει, μέχρι τότε, ἡ ἀνάγκη μίαν κατὰ τὸ δυνατόν ἐιρηνικῆς συμπτάξεως τῶν ὑφισταμένων τὴν ἐκμετάλλευσιν μὲ τὰς ἐκμεταλλευτικὰς τάξεις. Καὶ ἡ ὑποδαυλιστικὴ καὶ ἐρεθιστικὴ ἐργασίᾳ καθίσταται ὡμὴ δημοαγωγία, πρὸς ἀνωφελῆ διαπαράχην τῆς πολιτικῆς καὶ πρὸ πάντων τῆς οἰκονομικῆς προόδου. Τοῦτο φυσικὰ δὲν σημαίνει ὅτι ἕνας ἀναθεωρητικὸς θέλει νὰ συγκαλύψῃ τὸν ἀναμφισβόλως ὑπάρχοντα οἰκονομικὸν ταξικὸν ἀγῶνα. Δὲν πρέπει μόνον νὰ τὸν δέξῃ ἀνωφελῶς, πρὸ παντός διότι καὶ μόναι αἱ οἰκονομικαὶ ἀντιθέσεις εἶναι ἄρκετὰ ἰσχυραί, ὥστε νὰ τὸν διατηρήσῃ καθ' ὃ μέτρον ὅπωςδήποτε ἀπαιτεῖται διὰ τὴν ὑπάρξιν τοῦ ἐργατικῶν κόμματος ὡς ἀντιπροσωπείας μίαν χωριστῆς τάξεως.

Τοιοιούτρόπως, καθ' ὅσον γνωρίζω, ἐγεννήθη ὁ ρεβιζιονισμὸς, ὡς τακτικὴ ἀντίθεσις κατὰ τῆς παλαιᾶς ἀντιλήψεως καὶ μάλιστα ὡς κατοπτρισμὸς μίαν ἀπαλνομένης κοινωνικῆς ἐξελίξεως.

Ἄλλ' ἐκεῖνο ποῦ κατ' ἀρχὰς ἦτο τακτικοστρατηγικὴ διάθεσις θὰ ἐγένετο ὄλιγον κατ' ὀλίγον αὐτοσυνηθισθῆ. Ὁ ρεβιζιονισμὸς ἔπρεπε νὰ ἀποκτήσῃ ἐπιστημονικο-λογικὰς βάσεις. Καὶ τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ εἶναι κατ' ἀρχὰς τίποτε ἄλλο παρά ἕνα εἶδος ἡμιμαρξισμοῦ, ὁ ὁποῖος προσπαθεῖ νὰ διατηρήσῃ ἀπὸ τὸν Μάρξ, διὰ συμβιβασμῶν πάντος εἰδους, ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ κρατηθῆ καὶ ἐν τούτοις νὰ ἀποκτήσῃ βάσεις διὰ μίαν νέαν ἐξελικτικὴν τακτικὴν. Τὸν ἐπιστημονικὸν τοῦτον ρεβιζιονισμὸν συνηθίζον νὰ ὀνομάζον ἀπὸ τὸν δημιουργὸν του υπερταξισμῶν.

Στρέφεται φυσικὰ πρὸ πάντος κατὰ τοῦ μαρξικοῦ νόμου τῆς συσσωρεύσεως καὶ μάλιστα, ὡς ἐλέγχῃ, κατὰ τῶν συνεπειῶν του. Τὸν δοκιμάζει εἰς τὰ γεγονότα τῆς οἰκονομίας. Ἀμφισβητεῖ ὅτι ὑφίσταται ἡ τάσις τῆς καπιταλιστικῆς ἐξελίξεως, ὡς τὴν καθώρισεν ὁ Μάρξ. Ἀληθῶς λαμβάνει χώραν εἰς τὴν βιομηχανίαν ἡ ἀπογύμνωσις τῶν μικροτέρων καὶ ἡ συσάρρευσις καὶ κεντρικοποίησις τῶν μεγαλύτερων κεφαλαίων, ἀκριβῶς ὅπως τὸ εἶδεν ὁ Μάρξ, ἀλλ' ἡ δύναμις αὐτὴ ἀναπτύσσει μίαν ἀντίθετον δύναμιν, ἢ ὁποῖα τὴν ἀναστέλλει, ἴσως τὴν ἰσορροπεῖ ἐντελῶς ἢ καὶ τὴν ὑπερσορροπεῖ: τὴν δημιουργίαν νέων μεσίων τάξεων διὰ τῆς ἀνθήσεως νέων κλάδων τῆς βιομηχανικῆς δραστηριότητος οἱ ὁποῖοι κατὰ πρῶτον ἀρχίζον ὡς χειροτεχνικοὶ ἢ μικροκαπιταλιστικοί. Ἀληθῶς λαμβάνει χώραν περαιτέρω ἕνας τεράστιος πολλαπλασιασμὸς τῶν προλεταρίων ἐν τῇ ἐνοσίᾳ τῆς παραγωγῆς, δηλ. ἐξηρητημένων μὴ αὐτοτελῶν ἐργαζομένων εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ κεφαλαίου, ἀλλ' ἡ προλεταριοποίησις αὐτὴ δὲν εἶναι συγχρόνως προλεταριοποίησις ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς διανομῆς. Οἱ «προλεταριοὶ» οὗτοι διάγουν μίαν πάντοτε ὀλιγώτερον προλεταριακὴν ζωὴν. Ὑψου-

ται ὄχι μόνον ὁ ὀνομαστικὸς μισθός, ἀλλὰ καὶ ὁ πραγματικὸς μισθός κατὰ μέσον ὅρον ἄρκετὰ ἰσχυρῶς καὶ μετ' αὐτοῦ καὶ ἡ κοινωνικὴ θέσις, ἢ κατὰτάξις τῶν ἐργαζομένων. Πρὸ πάντων τῶν ὅμως οἱ μαρξιστικοὶ νόμοι δὲν δύνανται νὰ προσαρμωθοῦν εἰς τὸ δεῦτερον μεγάλο κύριον πεδῖον τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας, εἰς τὴν γεωργίαν, ἔθω, προφανῶς, οὐδεὶς λόγος δύναται νὰ γίνῃ περὶ μίαν ἀπλοποίησιν τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας, περὶ μίαν κεντρικοποίησιν τῶν μεγάλων βιομηχανιῶν, περὶ τεχνικῆς ὑπεροχῆς τῶν μεγαλοεπιχειρήσεων ἐναντι τῶν μικρῶν, περὶ μίαν ἐξαφανίσεως τῶν μέσων τάξεων καὶ τῶν μικρῶν ἐπιχειρήσεων. Καὶ ἔτσι ὀφείλει ἡδὴ ἡ μερικὴ αὐτὴ ἐξέλιξις νὰ οδηγήσῃ εἰς μίαν ἐντελῶς ἄλλην τακτικὴν τοῦ πολιτικοῦ ἀγῶνος καὶ, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, εἰς ἕνα βαθὺν μετασχηματισμὸν τοῦ προγράμματος, διότι χωρὶς τὰς εὐρείας μάζας τῆς ὑπαίθρου χώρας εἶναι ἀδύνατος ἡ κατάκτησις τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ ἡ νίκη τῆς κοινωνικῆς δημοκρατίας ἀναβάλλεται ad infinitum.

Περὶ τὸ σημεῖον τοῦτο στρέφεται ὁ ἀγὼν Bernstein — Kautsky, ἀγὼν, εἰς τὸν ὁποῖον, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἀμφότεροι ἔχουν καὶ δίκαιον καὶ ἄδικον.

Διὰ τὰ ἀρχίσωμεν μὲ τὸν Kautsky, ὑπερέχει τοῦ ἀντιπάλου του κατὰ τὴν ἐνότητα τοῦ συλλογίζεσθαι, τὴν συμφωνίαν μεταξὺ προϋποθέσεων καὶ συνεπειῶν. Εἶναι ὑπερσπιστῆς τοῦ παλαιοῦ γιγαντιαίου θεωρητικοῦ φρουρίου, τὸ ὁποῖον ἀνήγειρεν ὁ ἴδιος ὁ Μάρξ καὶ ἡ ἰσχὺς του κεῖται ἐν τῇ πεποιθῆσει, ὅτι ὁ ἐπιδικώμενος τελικὸς σκοπὸς τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος εἶναι συγχρόνως τὸ ἀναγκαῖον τελικὸν ἀποτέλεσμα αὐτῆς ταύτης τῆς κοινωνικῆς ἐξελίξεως. Ἄλλ' ἡ ἀδυναμία του κεῖται εἰς τὰ γεγονότα. Ὅσοι περισσότεροι χρόνος παρέρχεται τόσο περισσότερο εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀχθοῦν εἰς συμφωνίαν μὲ τὸ μαρξιστικὸν σύστημα τὰ γεγονότα τῆς νεωτέρας ἐξελίξεως. Οὐδὲν γὰρ θέλει νὰ προσαρμωθῆ εἰς τοῦτο. Ἡ ἐξέλιξις λαμβάνει χώραν πράγματι ὅλως διαφόρως παρά ὅς ἔπρεπε νὰ λάθῃ χώραν, ἂν ὁ Μάρξ εἶχε δίκαιον. Καὶ ἔτσι διεξάγει ὁ Kautsky ἕνα φανατικὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα κάλως ἢ κακῶς δέον νὰ ἐξαπλωθοῦν ἐπὶ τῆς προκρουστέως κλίνης τῆς θεωρίας. Ποίους χειρισμούς, φυσικὰ καλοπίστως, κἀμνει μὲ τοὺς ἀξιοθηρητῶς ἀριθμοὺς τῆς στατιστικῆς, ἄρκει νὰ καταδείξῃ μόνον ἕνα παράδειγμα. Διὰ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ὑπάρχον ὀλόκληροι κλάδοι παραγωγῆς εἰς τοὺς ὁποίους ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐργαζομένων ὄχι μόνον σχετικῶς ἀλλὰ καὶ ἀπολύτως μειοῦται, παραβάλλει τοὺς ἀριθμοὺς τῆς ἀγγλικῆς βαμβακοβιομηχανίας τοῦ 1861 μὲ τοὺς τοῦ 1871, ἐξ ὧν, πράγματι, προκύπτει μίαν ὑποχώρησις. Τὸ βιβλίον εἰς τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται αὐτὴ ἡ σύγκρισις «Αἱ οἰκονομικαὶ θεωρίαι τοῦ Κάρολ Μάρξ», ἐξεδόθη εἰς τὴν Στουτγάρτην κατὰ τὸ 1887. Ὁ Kautsky δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἔχη ἡδὴ τοὺς ἀριθμοὺς τοῦ 1880 καὶ 1885, ἀπὸ τοὺς ὁποίους θὰ εἶχε προκύψει, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἀγγλῶν βαμβακοῦφαντουργῶν ἀπὸ τοῦ 1861 μέχρι τοῦ 1885 ἠδὴ τῆς περιπίου τρεῖς φορές ἰσχυρότερον παρ' ὅσον ὀλόκληρος ὁ ἀγγλικὸς πληθυσμὸς. Τὸ ἀποσιωπᾷ, ὡς ἄλλως ἀποσιωπᾷ καὶ τὸ ὅτι ἡ ὑποχώρησις μεταξὺ 1861 καὶ 1871 προεκήθη ἀποκλειστικῶς ὄχι ἀπὸ τὴν καπιταλιστικὴν ἀνάπτυσιν, ἀλλ' ἀπὸ τὸν ἀμερικανικὸν χωριστικὸν πόλεμον, ὁ ὁποῖος παρέλυσε τὴν ἀγγλικὴν βαμβακοχειροτεχνίαν (Manufaktur), ἀπλῶς διότι οὐδεὶς βάρβαρος ἦλθεν εἰς τὴν ἀγοράν ἐπὶ ἔτη.

Ὁ Ρεβιζιονισμὸς, ἀντιστρόφως, εὐρίσκεται εἰς εὐτυχεῖ συμφωνίαν μὲ τὰ γεγονότα. Ἄλλὰ στερεῖται δυστυχῶς πνευματικοῦ δεσμοῦ. Στερεῖται θεωρητικῆς βάσεως. Ἐγκατέλειπε τὸν νόμον τῆς συσσωρεύσεως καὶ μετ' αὐτοῦ ἔλασε ὄχι μόνον τὸ θεμέλιον διὰ τὴν θεωρίαν τῆς καταρρεύσεως, τὴν ὁποῖαν ἀπορρίπτει, ἀλλ' ἀκόμη καὶ τὸν τελικὸν σκοπὸν, τὸν ὁποῖον θεωρητικῶς ἀναγνωρίζει πάντοτε. Ἐχει κάθε δικαίωμα ἐπὶ τὴν πίστιν τῶν δημοκρατικῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα περιλαμβάνει: Ἄλλ' ἔλασε κάθε δικαίωμα νὰ περιμένη τὴν ἀνευ ἀγορᾶς οἰκονομίαν ὡς ἀναγκαῖον ἀποτέλεσμα τῆς ἐξελίξεως. Δὲν δύναται παρά νὰ τὸ ἀπαιτήσῃ, νὰ τὸ ἀξιώσῃ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς κοινωνικῆς τελολογίας ὡς ἄλλως καὶ πραγματικῶς ἔπραξεν ὁ Bernstein εἰς τὴν γνωστὴν του διάλεξιν «Πῶς εἶναι δυνατόν ἐπιστημονικὸς σοσιαλισμὸς». Καὶ ἔτσι ὁ σοσιαλισμὸς ἐπέστρεψεν αἰσίως ἀπὸ τῆς ἐπιστήμης εἰς τὴν οὐτοπίαν! Ἐφ' ὅσον τὸ σοσιαλιστικὸν κοινωνικὸν καθεστῶς ἐνός μεμακρυσμένου μέλλοντος δὲν θεωρεῖται πλέον ὡς τὸ ἀποτέλεσμα μίαν σιδηρᾶς ἀναγκαιότητος, ἀλλ' ὡς ὁ σκοπὸς συνειδητῶν ἀνθρωπίνων προγραμμάτων, ἀκριβῶς διὰ τοῦτου, θυσιάζεται ἡ ἐπιστημονικὴ βάση.

Οὕτως ἴσταται ὁ ἀγὼν πρὸς στιγμὴν. Τὸ ἕνα κόμμα κατέχει μίαν θεωρίαν, ἢ ὁποῖα δὲν συμφωνεῖ μὲ τὰ γεγονότα, τὸ ἄλλο κατέχει γεγονότα τὰ ὁποῖα δὲν συμφωνοῦν

Η ΕΛΛΑΣ, Η ΚΥΡΗΝΑΪΚΗ ΚΑΙ Η ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ

Υπό ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΔΕΒΟΛΙΤΗ

I. 'Η ἀρχαιότερα 'Ελληνική 'Αποικία τῆς 'Αφρικῆς (650 π.Χ. μέχρις 650 μ.Χ.).

Α Ἡ περί τῆς Κυρηναϊκῆς διδόμενα κατωτέρω γεωγραφικά, οἰκονομικά καὶ ἱστορικά πληροφορία ἔχουν ληφθῆ ἕκ τῆς Ἱταλικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας LA PATRIA, ἐκδόσεως τῆς Γεωγραφικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἱταλίας, (ἕκ τοῦ 19ου τόμου, Κεφ. Β' περὶ τῶν ἐν Λιβύῃ Ἀποικίων τοῦ σοφοῦ Τζιουζέπε Στεφανίνι).

Οἱ ὕμνοι τοῦ Ἱταλοῦ σοφοῦ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν ἀποικιακὴν δρᾶσιν δεκατριῶν καὶ πλέον αἰῶνων ἐν Κυρηναϊκῇ, ὁπλοισμένοι νὰ παραδειγματίσουν τοὺς Ἱταλοὺς, ὀφείλουν νὰ μᾶς ἐμπνεύσουν καὶ νὰ μᾶς ὠθήσουν εἰς μίμησιν καὶ βελτίωσιν κυρίως ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας.

A) ΕΚΤΑΣΙΣ ΚΑΙ ΚΑΛΙΕΡΓΕΙΑΙ ΤΗΣ ΚΥΡΗΝΑΪΚΗΣ.

600.000 τετρ. χιλίωμ. εἶνε ἡ ὅλη ἔκτασις τῆς Κυρηναϊκῆς. Ἐκ τούτων δέ: 120.000 τετραγ. χιλίωμ., ἔκτασις σχεδὸν διπλασία τοῦ παλαιοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, εἶνε τὰ καλλιεργούμενα ἐδάφη ὡς καὶ τὰ δυνάμενα νὰ καλλιεργηθῶν, ὡς μὴ καλυπτόμενα ὑπὸ κυμάτων ἄμμου (ἔχοντα τὴν θψιν τῆς περιοχῆς Μαρεώτιδος τῆς Αἰγύπτου).

Ἡ Χλωρίς τῆς Κυρηναϊκῆς εἶνε Μεσογειακὴ, ἦτοι εὐδοκίμων ἐν τῇ χώρα τὰ ἐξῆς φυτὰ ὅπως καὶ ἐν Ἑλλάδι:

Ἄγριελαία, Δενδρολίθων, Σπάρτον, Ρίγανη, Σχίνος, Μάστιχοφόρος (Χίου), Κόμαρος, Κέδρος ἄρκυρος, Πρίνος, Δάφνη, Ροδοδάφνη, Μυρσίνη, Κρόκος, καὶ τὸ ἱστορικὸν φυτὸν τῆς Κυρηναϊκῆς Σίλφιον, φυτὸν χρωστικὸν καὶ φαρμακευτικόν, τὸ ὅποιον ἦτο καὶ τὸ ἐμβλημα τῆς Ἀποικίας.

B) ΤΟ ΥΨΙΠΕΔΟΝ ΤΗΣ ΚΥΡΗΝΑΪΚΗΣ.

Χαρακτηριστικὸν τῆς γεωγραφίας τῆς χώρας καὶ πηγῆ ζωῆς καὶ στήριγμα τοῦ πληθυσμοῦ εἶνε τὸ Τζέμπελ - Ἀχταρ, ἦτοι τὸ «Πράσινο Βουνόν», τὸ κέντρον τῆς Ὑψιπέδου τῆς Κυρηναϊκῆς, ἦτοι τοῦ ὕψιπέδου τοῦ τριγώνου μεταξύ Τομπρούκ - Ἀγκενταμπίας καὶ θαλάσσης. Τομπρούκ (ὁ ἀρχαῖος Ἀντίπυργος) καὶ Ἀγκενταμπία δὲν εἶνε μόνον πολεμικὸι σταθμοὶ ἱστορικὸι ἀλλὰ καὶ γεωγραφικὰ ὄρια σημαντικά. (Αὐτὸ τὸ ὕψιπέδον προσπαθοῦν νὰ κρατήσουν εἰς τὰς χεῖρας των οἱ Ἱταλοὶ διὰ ζωηρᾶς διπλωματικῆς δράσεως).

Αἱ βροχαὶ εἰς τὸ «Πράσινο Βουνόν» εἶνε κανονικαὶ καὶ παρέχουν ρέοντα καὶ πηγὰ ὕδατα. Αἱ παραλιακαὶ Ζώναι ἐξ ἄλλου, εἰς ἃς ἀνοίγεται τὸ «Πράσινο Βουνόν» πρὸς τὴν θάλασσαν, παρέχουν ὑπόγειον ὕδωρ διὰ γαιωτρήσεων. Δὲν ἔχουν δὲ παρὰ νὰ συνεχισθοῦν αἱ σχετικαὶ ἐργασίαι τῶν Ἱταλῶν γεωλόγων διὰ νὰ ἐξασφαλισθῇ ἄφθονον ὕδωρ εἰς ἅπασαν τὴν παράλιον ζώνην διὰ τὰς καλλιεργείας καὶ τὴν ὕδρευσιν ἀγροκτημάτων καὶ συνοικισμῶν.

(Σημ. Σχετικῆς πείρας περὶ τὰς γεωτρήσεις δὲν στεροῦνται καὶ πολλοὶ Ἕλληνες γεωλόγοι, ἐξ ὧν ὁ κορυφαῖος, ὁ Καθηγητῆς Μάξ. Μαραβελάκι, ἔκαμε σπουδαιότητας καὶ ἐπιτυχστάτας γεωτρητικὰς ὑδρεύσεις κατὰ τὴν ἐποικίαν τῶν προσφύγων καὶ ἱδρυσιν νέων χωριῶν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἄνευ τῶν γαιωτρητικῶν καὶ ἄλλων ὑδρευτικῶν ἔργων ὑπὸ τὰς κατευθύνσεις καὶ τὴν προσωπικὴν διεύθυνσιν τοῦ κ.

μετὴν θεωρίαν του. Οἱ περὶ τὸν Kautsky εἶναι συμπαιθεῖς μετὴν ἰσχυρᾶν τῶν ἐμπιστοσύνην ἐπὶ τὴν καθαρὰν νόησιν καὶ τὴν ἑσωτερικὴν συνάφειαν λογικῶν προτάσεων — καὶ ἀσυμπαιθεῖς λόγῳ τοῦ βιασμοῦ τὸν ὅποιον ἀσκοῦν ἐπὶ τῶν ἀνοικονομητῶν γεγονότων. Οἱ μπερσταίνιοι εἶναι συμπαιθεῖς λόγῳ τῆς ὑπ' αὐτῶν ἀναγνωρίσεως τῶν γεγονότων ὡς τελικῶς ἐσχάτου βαθμοῦ δικαιοδοσίας τῆς ἐπιστήτης — καὶ ἀσυμπαιθεῖς μετὴν θεωρητικῶν τῶν «ἔλλειψιν ἀναγκῶν», ἢ ὅποια ἐξακολουθεῖ νὰ διατηρῇ τὰς συνεπειὰς ἀφ' οὗ ἐγκατέλειψε τὰς προϋποθέσεις.

Μαραβελάκι, πλείστοι Μακεδονικοὶ συνοικισμοὶ ἀνθοῦντες τῶρᾳ θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἰδρυθοῦν. Ὡστε δὲν ἔκαμαν οἱ Ἱταλοὶ γεωλόγοι προσπάθειαν ἀγνωστον εἰς ἡμᾶς ἢ ὑπερβαίνουσαν τὰς δυνάμεις μας).

Αἱ χρήσιμοι διὰ τὴν Κτηνοτροφίαν ἐκτάσεις εἶνε μεγάλα, ἀνεξαρτήτως τῆς κατὰ περιόδους χρησιμοποίησεως καὶ καλλιεργησίμων ἐκτάσεων ὑπὸ τῶν κτηνοτρόφων, οἱ ὅποιοι γενικῶς εἶναι ἰθαγενεῖς Λίβυες. Ἐκτὸς τοῦ Ὑψιπέδου, ὀλόκληρος ἢ παράλιος λαὸς τῆς Κυρηναϊκῆς εἶνε κατάλληλος διὰ τὴν νομαδικὴν ἰδίως κτηνοτροφίαν.

Γ) ΤΟ ΚΛΙΜΑ

Αἱ μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις ὀλοκλήρου τριακονταετίας ἐμφαίνουν ὅτι αἱ μέσαι θερμοκρασίαι ἐν Κυρηναϊκῇ, καὶ εἰς τὰς παραλίους πόλεις ὡς ἡ Βεργάζη, εἶνε κατὰ μὲν τὸ θέρος ἴσαι ἢ καὶ χαμηλότεραι τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ Χανίοις τῆς Κρήτης, τὸν δὲ χειμῶνα ὀλίγον ἀνώτεραι. Ἐχει δηλαδὴ ἡ Κυρηναϊκὴ τὸ κλίμα τῆς Νοτίου Ἑλλάδος.

Δ) ΟΙ ΛΙΒΥΕΣ (ΛΕΜΠΟΥ) ΟΙ ΑΥΤΟΧΘΟΝΕΣ.

Πρόκειται περὶ πληθυσμοῦ ἀνήκοντος εἰς τὴν Χαμιτικὴν ὀμάδα φυλῶν (ὡς οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι, οἱ Ἀθυσσηνοὶ, οἱ Γκάλα κλπ.). Ἄλλ' ἀπαντοῦν ὑποὶ πιστοποιούντες ἀνάμειξιν αὐτῶν καὶ μετὰ Εὐρωπαίων ὡς οἱ Ἕλληνες ὅπως καὶ μετ' Ἀσιανῶν ὡς οἱ Φοίνικες. Τῶρᾳ μετὰ τὴν μακρὰν Ἀραβικὴν κατάκτησιν δύο εἶνε τὰ στοιχεῖα τοῦ αὐτόχθονος πληθυσμοῦ τῆς Λιβύης καὶ γενικῶς ὅλης τῆς Β. Ἀφρικῆς. Οἱ Βέρβεροι γεμάτοι σωματικῶς, χονδροειδεῖς καὶ ἀναστήματος κάτω τοῦ μετρίου, δολιχοκέφαλοι γενικῶς, μετὰ κρανίον ὀλίγον ἀνεπτυγμένον ἐν ἀσέει πρὸς τὸ πρόσωπον, χρώματος καθαροῦ ἢ ὑπερύθρου μετὰ κόμην ὀλίγη. Καὶ οἱ Ἀραβες ἀφ' ἑτέρου, ἀναστήματος ὕψιλοτέρου, κομποὶ τὸ σῶμα, σταθάτοι, μετὰ κνήμας καὶ βραχίονας μακροῦς, λεπτοῦς ἀρμούς, κρανίον ἐπικρατοῦν τοῦ προσώπου, μὴν εὐθείαν συχνὰ δὲ γριπτήν, ρῶθυνας εὐρεῖς, πῶγωνα ἀριστάμενον, δέρμα καθαρὸν, κόμην λεῖαν ἢ ὀλίγη. Ἀντίθετοι δὲ εἶνε καὶ οἱ ἠθικοὶ χαρακτήρες των, θετικοὶ, σταθεροὶ, σεβόμενοι τὰς Ἀρχάς, ἐπιθυμοῦντες τὴν ἐργασίαν οἱ Βέρβεροι. Ταχύτεροι, δέύτεροι τὴν νόησιν, μετὰ ζωηροτέραν φαντασίαν καὶ χαρακτήρος πλέον μελαγχολικοῦ, ἀλλὰ ἀσταθεῖς, φιλέριδες, ἀπληστοὶ, βίαιοι καὶ πονηροὶ οἱ Ἀραβες.

Οἱ Βέρβεροι, ἀπομονωθέντες ὀμιλοῦν εἰδικὴν γλῶσσαν καὶ ἔχουν τὴν πτωχὴν τῶν γραμματολογίαν, ἀναπτυχθεῖσαν ἰδίως περὶ τὸν 11ον αἰῶνα κυρίως ἀπὸ μύθους καὶ ποιησιν ἀπὸ στόματος, καθὼς καὶ ἰχνη δικαιουκαὶ θεολογίας. Εἶχαν καὶ γραφὴν διατηρηθεῖσαν μετὰ τῶν Τουαρέγκ, εἰς ἣν διακρίνεται σχέσις μετὰ τὸ Φοινικικὸν ἀλφάβητον. Ἡ πλειονότης ὅμως τοῦ πληθυσμοῦ ὀμιλεῖ Ἀραβικὰ καὶ θεωρεῖ ἑαυτὸν Ἀραβικόν.

Ε) ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΙΣ

Ὁ Ἀποικισμὸς τῶν Ἑλλήνων (650 - 400 π. Χ.)

Ἀναφέρονται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν παλαιότατοι μυθολογικαὶ σχέσεις τῆς Κυρηναϊκῆς μετὰ τοὺς Θεσσαλοὺς καὶ μετὰ τοὺς Μινωῖτας τῆς ἀντικρινῆς Κρήτης. Ὁργανωμένη ὄμως ἐγκατάστασις ὑπῆρξεν ἡ τῶν Δωρικῆς φυλῆς Ἑλλήνων οἱ ὅποιοι ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Βάτωνος ἐξεκίνησαν ἐκ Θήρας τὸ 631 π. Χ. καὶ ἀπεβίβασθησαν εἰς τὸν Κόλπον τῆς Βόμβας εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Γιλιάμων. ἐκεῖθεν ἀνήλθον ὀδηγοῦμενοι ὑπὸ αὐτῶν τούτων τὸν ἰθαγενῶν εἰς τὸ ὕψιπέδον, ὅπου πλησίον μίας πηγῆς ἀφιερώθησις εἰς τὸν Φοῖβον, τὸν προστάτην Θεόν, ἐθεμελίωσαν ἐπὶ παλαιοῦ Κέντρον τῶν Λιβύων Ἀσπιστῶν τὴν πρώτην τῶν πόλεων των καὶ τῆς ἔδωσαν τὸ ὄνομα τῆς Κυρήνης, τῆς Θεσσαλικῆς ἐκείνης μυθολογικῆς παρθένου, κυνηγοῦ λεόντων, ἣν ὁ Ζεὺς εἶχεν ἔρωτευθῆ καὶ ἀπαγάγει ἀπὸ τὸ Πήλιον εἰς τὴν μακρινὴν Ἀφρικὴν, εἰς τὸν «Κῆπον τοῦ Διός».

Ὁ Βάτων, καθὼς καὶ οἱ Βασιλεῖς ποῦ τὸν διεδέχθησαν ἐν Κυρήνῃ, ἀφῆρσαν ἀπὸ τοὺς ἰθαγενεῖς τὰς γαίας των καὶ τὰς διένειμαν μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἀποίκων, οἱ ὅποιοι

ούτω διά τῆς ἐξασφαλίσεως γῆς, προσεικλύθησαν εἰς μεγάλην ἀριθμὸν εἰς τὴν χώραν, ἕως 250.000 ὡς ὑπολογίζονται, ἀλλὰ καὶ εὐρέθησαν ὡς ἕκ τούτου εἰς μεγάλην ἀντίθεσιν συμφερότων πρὸς τοὺς Ἰθαγενεῖς τούτους ἀπὸ τῶν πρώτων ἡδὴ χρόνων. Οἱ Λίβυες ἦλθαν εἰς φανεράν ἐχθρότητα πρὸς τοὺς ἀστικοὺς, ἀλλ' ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἀντικράτης δασις ἐκάλεσεν εἰς βοήθειαν τὸν Φαραῶν Ἀπριεῖς ὑπέστη βαρεῖαν ἦτταν ἐκ μέρους τοῦ Βάτωνος Β' εἰς Τέσσι πλησίον τῆς σημερινῆς Γκομπά (569 π. Χ.). Ἐπωφελοῦμενοι ὁμοῦ τῶν διενέξεων πού ἐσπάρασσαν τοὺς Ἕλληνας, οἱ Λίβυες συνεφώνησαν ἀργότερα μετὰ τοὺς ἀδελφοὺς τοῦ Ἀρχησιλάου Β', Ἰδρυτοῦ τῆς Βάρκας (νῦν Ἐλ-Μέργκ) καὶ μετὰ τούτων, ἠτήθησαν μετὰ τὴν σειράν των τῶν Ἑλλήνων τῆς Κυρήνης, ἀπέκτισαν εἰς τὴν Βάρκαν τὸ δικαίωμα τοῦ πολίτου, πόλιν δ' ἔσχον τὴν Μέσαν.

Μ' ὅλα ταῦτα καὶ ὡς ἕκ τῆς βαθείας διαφορᾶς ἀγωγῆς καὶ τῆς λαθιανοῦσης ἢ φανεράς ἐχθρότητος, ποτὲ δὲν ἐπῆλθε μίξις μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν, τῶν Δωριέων Ἑλλήνων καὶ τῶν Λιβύων. Οἱ Λίβυες ἐξηκολούθησαν νὰ ζοῦν χωριστὸν βίον, μολοῦντι οὐχί πανταίως γύρωθεν τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων ἔσχηματίσθησαν μικροὶ Λιβυκοὶ συνοικισμοὶ (ὧν ἀπομένον ἀρχαιολογικὰ ὑπόλοιπα) ἀκριβῶς ὅπως καὶ σήμερον εἰς τὰς ἀποικίας περὶ τῶν κατοικημένων κέντρων σχηματίζονται αἱ Ἰθαγενεῖς συνοικίαι.

Ἡ διένεξις μεταξὺ Βάρκας καὶ Κυρήνης ἦτις κατέληξεν εἰς τὴν ἐξόντων τῶν ἀρχηγῶν ἀμφοτέρων τῶν πόλεων, δὲν εἶνε παρὰ μία ἐκδήλωσις τῆς τοιαύτης ἐχθρότητος τῶν ἀνταγωνιζομένων Ἑλληνικῶν πατριῶν.

Ἡ Δυναστεία τῶν Βασιλευδῶν, ὀπισθεὶς τέλος γενομένη τοῦ Πέρσου Βασιλέως Καμβύση, τοῦ κατακτιθεῖ καὶ τῆς Αἰγύπτου, ἐτερματίσθη μετὰ τὸν θόνον τοῦ Ἀρχησιλάου Δ', ἐξδόμου τῆς Δυναστείας, περὶ τὸ 450 π. Χ., αἱ δ' Ἑλληνικαὶ πόλεις ἐνωθεῖσαι εἰς Ὀμοσπονδίαν ἔσχον κοινὸν καθεστῶς. Εἰς τοῦτο ἀνάγκη εἶναι ἢ ρῆσις «Κοινὸν» ἢ ἀναγινωσκόμενη ὑπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ φυτοῦ Σιλφίου ἐπὶ τοῦ κοινῷ νομίσματος, διὰ νὰ σημάνη βέβαια ὅτι ἡ γενικὴ εὐημερία, ἢ συμβολιζομένη ὑπὸ τοῦ πολυτίμου ἐκείνου Κυρηναϊκοῦ φυτοῦ καὶ φαρμάκου, συνδέεται μετὰ τὴν ὁμόνοιαν καὶ τὴν εἰρήνην.

ΕΣΩΤΕΡΙΚΑΙ ΔΙΧΟΝΟΙΑΙ ΚΑΙ ΑΓΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΚΑΡΧΗΔΟΝΟΣ (ἀρχαὶ 4ου αἰῶνος π. Χ.)

Ὅμοι ὁμοῦ! Ἐμφύλιοι συγκρούσεις μεταξὺ δημοκρατῶν καὶ ἀριστοκρατῶν δὲν παύουν νὰ δηλητηριάσουν τὴν ζωὴν τῆς Ἀποικίας, καὶ ἰδίως τῆς Κυρήνης, ἦτις ἠθικῶς τούλαχιστον διετρεῖ τὴν ὑπεροχήν. Ἐπροκαλοῦντο συνεχεῖς συνομιαὶ καὶ ὑτάσεις ἢ αἰματοχυσίαι, δίδουσαι προσχήματα διὰ τὰς ξένας ἐπεμβάσεις, αἵτινες ἐπήρχοντο δι' ἐπικλήσεων τῶν ἰδίων διαμαχομένων. Ἀντικείμενον καταστάσα τῆς ἀπληστείας τῶν Καρχηδονίων οἵτινες ἐν τῷ μεταξὺ ἔχον ἐπεκτείνει τὴν κυριαρχίαν των ἐπὶ τῆς συνεχομένης πρὸς Δυσμάς τῆς Κυρηναϊκῆς Λιβυοφαινικικῆς Τοιπόλεως καὶ ἐπέδιωκαν νὰ ἀποκτιήσων καὶ ἐκείνο τὸ ἐμπόριον μετὰ τῶν ἑσωτερικῶν τῆς Ἀφρικῆς πού διεξήγετο ἀπὸ τὴν Σίρτυν, ἢ Κυρήνην ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν πρὸς αὐτοὺς. Ἡ πάλιν ἐτερματίσθη πρὸς τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰῶνος π. Χ. διὰ καθορισμὸν τῶν συνόρων εἰς τὸ Μουκτάρ, ὅπου οἱ «Βῶμοι τῶν Φιλαίνων» ἰδρύθησαν διὰ νὰ διαϊωνίσουν τὴν παραβόσιν τῆς θυσίας τῶν ἀδελφῶν Φιλαίνων, τῶν νέων πού ἀνεζήτησαν τὸν αἶνον, ἀπέβλεπαν εἰς δόξαν διὰ τῆς θυσίας.

Ἡ ἀΝΘΗΣΙΣ ΤΗΣ ἙΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΥΡΗΝΑΪΚΗΣ (350—96 π. Χ.)

Ἠκολούθησε περίοδος σχετικῆς εἰρήνης, εἰς ἣν, καθὼς καὶ εἰς τὴν ἑπακολουθήσαντος περιόδου, τῆς Πτολεμαϊκῆς κυριαρχίας ὅταν καὶ ἡ Αἴγυπτος περιῆλθεν ὑπὸ τὴν πατρικὴν καὶ φωτισμένην διοίκησιν τῶν Μακεδόνων, ἀνάγκη εἶναι ἡ μεγίστη λαμπρότης τῆς Χώρας. Περὶ τοὺς 500.000 κάτοικοι ἀποζοῦν κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἕκ τοῦ ἐδάφους ἐκείνου, ἐμμέσως ἢ ἀμέσως ἀπὸ τὰ προϊόντα του. Ἡ κτηνοτροφία, ἡ ἀλιεῖα εἰς τὰ γλυκέα καὶ θαλάσσια ὕδατα, ἡ μελισσοκομία, ἡ σιτοκαλλιέργεια καὶ ἀραβοσιτοκαλλιέργεια, ἡ ἀμπελοκομία, ἀνθοῦν καὶ μνημονεύονται ὑπὸ τῶν συγγραφέων. Ἀπὸ τὰς Κυπαρίσσους τοῦ Τζέμπελ (τοῦ Πράσιου Βουνοῦ) ναυπηγοῦνται ἐλαφρὰ σκάφη καὶ ἀμαξὰς περιφημοί. Ὁ κρόκος (Ζαφορά), τὰ ῥόδα, τὰ σίλφια, τροφοδοτοῦν τὴν βιομηχανίαν τῶν ἀρωμάτων καὶ φαρμάκων, γίνονται ἀντικείμενα πλουσιωτάτου ἐμπορίου. Τὸ ἀμμωνιακὸν ἄλας, τὰ πτερά τῆς στρουθοκαμήλου, ὁ χρυσός, οἱ πολυτίμοι λίθοι, οἱ δοῦλοι, ἕκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Βορειοανατολικῆς Ἀφρικῆς εὐρίσκουν ἐξ ἄλλου αὐτόθι, διὰ τῆς Κυρηναϊκῆς, τὴν μοναδικὴν των διέξοδον, τὸν λιμένα πρὸς τὰς πέρας τῆς θαλάσσης ἀγοράς. Αἱ ἐμπορικαὶ σχέσεις μετὰ τὴν Αἴγυπτον, τὴν Καρχηδόνα, μετὰ ἄλλων τῶν Ἑλληνικῶν Κόσμων καὶ τὴν Ἰταλίαν, εἶνε ζωηρόταται.

Καὶ ἡ Κυρηναϊκὴ εἶνε πλέον ἐν τῶν κυριωτέρων κέντρων τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Κέντρον αὐτόνομον, τὸ ὅποιον ἀπὸ τὴν ἀρχικὴν του Δωρικὴν ἀρχὴν δὲν διετρεῖ πλέον παρὰ ἴσιν τινα εἰς τὴν τραχύτητα τῆς διαλέκτου, μολυσμένης ἴσως, ὅπως συμβαίνει καὶ εἰς τὴν θρησκείαν, — μετὰ στοιχεῖα Λιβυκὰ καὶ Αἰγυπτιακὰ. Πιστοποιεῖται ὅτι ἔγινεν ἡ Κυρηναϊκὴ Κέντρον ἀπὸ τὰ σπουδαία τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀπὸ τὴν λεπτότητα τῶν ἐθίμων, τὴν εὐμάρειαν τῆς διαβιώσεως, καὶ τὰ ἐκλεκτὰ ἀποστάγματα ἕκ τῶν ῥόδων τῶν εὐωδῶν κήπων τῆς, ὡς καὶ ἕκ τῆς καθαρᾶς ὄρασιότητος ὄλων τῶν ἐκδηλώσεων τῆς τέχνης πού ἀκόμη καὶ σήμερον θαμβῶνουν τὸν ἐπισκέπτην μετὰ τὰ μεγαλοπρεπῆ ἐρείπια τῶν ναῶν καὶ τῶν τάφων ἢ προκαλοῦν τὸν θαυμασμὸν μετὰ τὴν τελειότητα τῶν ἀγαλμάτων, — ἀπὸ τοῦ Φειδιακοῦ Διὸς μέχρι τῆς Ἀφροδίτης τῆς Κυρήνης, — μετὰ τὴν κομψότητα τῶν πολυελαίων, μετὰ τὴν λεπτότητα καὶ χάριν τῶν δοχείων, μετὰ τὰ ἀντίτυπα τῶν νομισμάτων τῆς, καυχήματα καὶ στολίδια τοῦ Μουσειοῦ τῆς Βεγγάζης, ὅπως καὶ τοῦ τῆς Ρώμης καὶ τοῦ Δοῦνδινεῖου.

Καὶ ἡ Ἑλληνικὴ σκέψις εὐρίσκει καὶ αὐτὴ ἐκεῖ περιβάλλον νέας ἀναπτύξεως. Ἐκείθεν ἐκκινεῖ μετὰ τὸν Ἀριστιππον καὶ τὴν θυγατέρα του Ἀρετὴν, ἡ εὐκολος καὶ ἡρεμος ἡδονιστικὴ θεωρία, ἡ ὅποια διδάσκει τὴν ἀπόλαυσιν τῆς ζωῆς ἐν τῇ πληρότητι τῶν ἀγαθῶν τῆς, διατηρουμένης τῆς πλήρους ἀτοκυριαρχίας, τοῦ «κατέχω χωρὶς νὰ κατέχωμαι». Καὶ ὁ Καρνεάδης, ὁ Κυρηναῖος φιλόσοφος καὶ σοφιστής, ἐκλεπτύνει τὸ πνεῦμα μετὰ τὴν διαλεκτικὴν ἐκείνην ἦτις ἔμελλε νὰ ἐκπλήξη τὴν ἀπλήν καὶ τραπεζαῖαν ψυχὴν τῶν Ρωμαίων. Ἐνῶ ἡ Ἐπιστῆμὴ ἀνθίζει μετὰ νέας ἐφευρέσεις ἰδίως εἰς τὸ πεδῖον τῆς Γεωμετρίας καὶ τῆς Ἀστρονομικῆς Γεωγραφίας μετὰ τὸν Ἀπολλώνιον καὶ τὸν Ἐρατοσθένην. Ἡ Ἀρχαὶ ποίησις εὐρίσκει αὐτόθι εὐγενεῖς ρυθμοὺς μετὰ τὸν Κυρικλίμαχον, ψάλλοντες εὐγενῆ τῆς κόμης τῆς Βερενίκης. Ὁ Πίνδαρος ἐξάγει εἰς τὴν πτερόδεσσαν στροφὴν του τὸν «Γλυκὺν Κήπον τῆς Ἀφροδίτης» τὴν «Ὀλβιον Πόλιν τῶν λαμπρῶν ἀμαξῶν καὶ τῶν εὐσταλῶν κελήτων», τὴν «Θείαν Χρυσόθρονον Κυρήνην».

ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΝΗ ΕΠΙΚΥΡΙΑΡΧΙΑ

Δόσσα ἑαυτὴν οἰκιοθελῶς εἰς τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον ἐπὶ τῇ εὐκαρίᾳ τοῦ ταξιδίου του εἰς τὴν Ὀασιν τοῦ Διὸς Ἀμμωνος (Σίλουαν), περιέρχεται ἡ Κυρηναϊκὴ, μετὰ διαφόρους μεταλλαγὰς, μέσῳ τῆς κυριαρχίας τοῦ Στρατηγοῦ τοῦ Ἀρτάλου εἰς τὴν κατὰ τὸ μάλλον καὶ ἦττον πραγματικὴν τοιαύτην τοῦ Πτολεμαίου τῆς Αἰγύπτου (321 π. Χ.) καὶ λαμβάνει τὸ ὄνομα τῆς Πενταπόλεως.

Ἄλλ' ἀπ' ἐκείνης ἤδη τῆς ἐποχῆς ἡ ἀρχικὴ τῆς οἰκονομικῆς ὀργανώσεως, ἡ βασιζομένη ἐπὶ τῆς γεωργίας καὶ τῆς κτηνοτροφίας, ἐπὶ τῆς χρησιμοποιοῦσεως τῶν προϊόντων τοῦ τόπου, ἐπὶ τῶν ἰδίων αὐτῆς ἐσωτερικῶν ἐμπορίων, παρακμάζει. Ἀντιθέτως τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον, προαχθὲν σπουδαίως μετὰ τὴν προσπάθειαν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου πρὸς ἐπέκτασιν καὶ παγίωσιν τῶν σχέσεων μεταξὺ Μεσογείου καὶ Ἀνατολῆς, λαμβάνει καὶ διὰ τὴν Πεντάπολιν ἐξέχουσαν σπουδαιότητα. Οὕτω ἡ Χώρα αὕτη, πού ἦτο τόπος παραγωγῆς, μεταμορφώνεται ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς νέας Δυνάμεως εἰς τόπον ἐκμεταλλεύσεως καὶ διαμετακομίσεως ἐμπορικῆς. Ἐκ τούτου ἐπέρχεται μία βαθμιαία παρακμὴ τῶν κέντρων τοῦ ὑψηλοῦ συνοδευομένη καὶ ἀπὸ τὴν βραδείαν ἀλλὰ μοιραίαν ἐισροὴν τῶν Λιβύων, ἢν ἰσοζυγίζει καὶ προκαλεῖ ἡ βαθμιαία ἀποχώρησις τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὰς ἀκτὰς καὶ ἡ αὐξίσις καὶ ταχεῖα ἀνάπτυξις τῶν παραλίων κέντρων τῶν ἐμφανισθέντων ἀρχικῶς ὡς ἀπλῶν ὄρων τῶν Λιβύων καὶ μεταμορφωθέντων ὑπὸ τοὺς Πτολεμαίους εἰς ἀνθοῦντα ἐμπορικὰ κέντρα μετὰ ἀρκετὸν ἴσως ποσοστὸν καὶ Ἑβραίων ἐμπορευομένων.

Ἡ Πτολεμαῖς, λιμὴν τῆς Βάρκας, καὶ ἡ Ἀπολλωνία (Μάρσα Σουζά) λιμὴν τῆς Κυρήνης, μαζί μετὰ τὴν Κυρήνην, τὴν Ἀρσίονην (Τόκρα) καὶ τὴν Ἐσπερίδα (Βεγγάζην), ἦτις ἐμφανίζονται τὸν 4ον αἰῶνα ἐπὶ τῆς παραλίας τῶν Ἐσπερίδων καὶ μετονομάζεται ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Εὐεργέτου εἰς Βερενικὴν, πρὸς τιμὴν τῆς συζύγου του, ὄηρξαν κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην τὰ κυριώτερα κέντρα τῆς Χώρας.

ΡΩΜΑΪΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (96 π. Χ. μέχρι τοῦ 429 μ. Χ.)

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ τελευταίου τῶν Πτολεμαίων, τοῦ Ἀπίωνος (96 π. Χ.), ἡ Πεντάπολις ἐκληροδοτήθη ὑπὸ τούτου εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν Σύγκλητον, ἦτις μετὰ διαταγῶν ἐπίσημῳ μὸς μετὰ εἰκοσαετίαν «κακῶς γευθείσης ἐλευθερίας» νὰ καταλάβῃ τὴν Χώραν καὶ τὴν καταστῆσθαι ἐπαρχίαν Ρωμαϊκὴν διὰ τὴν ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς διχόνοιας, τὴν ἀκαταστασίαν καὶ τὴν ἀναρχίαν, ἢν προεκάλεσαν αἱ ἀντιμαχοῦμεναι Ἑλληνικαὶ φατρία.

Ἄλλωστε ὑπὸ τινος χρόνου οἱ Ρωμαῖοι εἶχαν ἐγκαθιδρυθῆ ἡδὲ εἰς Τριπολιτίαν καὶ τὴν Σύρτιδα. Ἀπὸ τότε δηλαδὴ πού ἠττηθείσης τελικῶς τῆς Καρχηδόνας (ἢ ὅποια

είχε γίνει κυρία της Τριπολιτιδος μέχρι των μέσων του βου αιώνας και συνεχώς προώθει την απ' εϋθείας έπιρροήν της βαθείας προς τὸ εσωτερικόν της (Αφρικῆς), έθελώρησαν οί Ρωμαίοι φρόνιμον νά δεχθούν την ύποταγήν των έμποριών τὰ ὁποία έμενον ἐν τῷ μεταξύ ὀπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Μασίνιας καὶ τῶν ἀπογόνων του, καὶ νά καταλάβουν ὅλην τὴν χώραν (106 π. Χ.), κατ' ἀρχάς ἴσως διὰ νά ἀποφύγουν τὴν δυνάστητά της ἀναστάσεως της Καρχηδονικῆς ἰσχύος, ἢ καταβολή της ὁποίας τοὺς εἶχε τόσον στοιχίσει.

Ὑπὸ τὸν Κλαύδιον (τὸν Ἴον αἰῶνα μ. Χ.) ἡ Κυρηναϊκὴ μετὰ τῆς Κρήτης ἀπέτελουν μίαν τῶν πέντε Ἐπαρχιῶν τῆς Ἀφρικῆς ἐνῶ ἡ Τριπολιτις μετὰ τῆς Τύνιδος ἀπέτελουν δευτέραν, ἕως ὅτου ἡ πρώτη ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς λοιπὰς παρήκμασε κατ' ὄλιγον.

ΒΑΝΔΑΛΟΙ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΙΣ (429—662 μ. Χ.)

Ὅπως συνέθη με τοὺς Ἕλληνας τὸ ἴδιο καὶ με τοὺς Ρωμαίους, δὲν συνενωεϋθήσαν ὅστε οί Ρωμαῖοι μὲ τοὺς ἰθαγενεῖς. Ὅταν δὲ τὸν 4ον αἰῶνα ἤρχισε νά κλονίζεταί ἡ Φαζανία (τὸ νῦν Φεζάν) καὶ ἐχρειάσθη νά ἐκκενωθῆ, αἱ πόλεις τῆς Τριπολιτιδος λεηλατηθεῖσαι ὑπὸ τῶν Ἀσουριανῶν (363—956) ἔπεσαν ἢ μία μετὰ τὴν ἄλλην εἰς χεῖρας τῶν κατοίκων τοῦ εσωτερικοῦ. Ἡ δ' Ἑλληνικὴ Κυρηναϊκὴ, ἥς ἡ βραδεία οικονομικὴ παρακμὴ εἶχε τὰς ρίζας της εἰς τὴν μακρυνὴν ἐποχὴν τῆς ἀναπτύξεως καὶ ἀνθήσεως τῆς Ἀλεξανδρείας, πτωχυνθεῖσα ἐκ τῆς μειώσεως τῆς ἐμπορικῆς διαμετακομίσεως καὶ τῆς βαθμιαίας ἐκλείψεως τῆς καλλιέργειας τοῦ σιλφίου, ἀποδεκατιζομένη καὶ διαταρασσομένη ἐκ τῶν αἰματηρῶν Ἐθραϊκῶν ἐπαναστάσεων τὴν ἐποχὴν τῆς πτώσεως τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ ἔπειτα ὑπὸ τὸν Τραϊανόν (2ον αἰῶνα) ἐξ ὧν δὲν ἀνέλαθε πλέον, σοβαρὰς πάσχουσα καταστροφὰς ἀπὸ τοὺς σεισμοῦς οἱ ὁποῖοι κατέρριπτον τοίχους καὶ στήλας καὶ ἐθερίζαν θύματα μετὰ τῶν κατοίκων, ἦτο ἤδη πλέον ἐν πλήρῃ παρακμῇ, πιεζομένη ἄμα καὶ ὑπὸ τῶν Λιβύων, οἱ ὁποῖοι περιέτρεχον νύκτωρ περίε τῶν ἐμπορικῶν καταστημάτων καὶ ὑπερχέωναν τὸν πολυμαθῆ Συναῖον νά τερῆ ἰσχυράν καὶ ἀγρυπνον φρουράν πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν γυναικῶν.

Ὅτῳ ὄταν ἐπῆλθον αἱ ὀρδαὶ τοῦ Γενσερίχου, διαθῶσαι ἐξ Ἰσπανίας τὸ (429 μ. Χ.), εἰς ἃς μᾶτην ἀντίστησαν οἱ ἰθαγενεῖς τοῦ Καμπιῶν, ἡ γειτονικὴ Τριπολιτις, ἐκχριστιανισθεῖσα ἐν τῷ μεταξύ καὶ ἀποτελέσασα τμήμα τῆς Διοικήσεως τῆς Ἰταλίας, ἔπεσον εἰς τὰς χεῖρας τῶν Βανδάλων, καὶ μετὰ τούτους μετὰ ἕνα περίπου αἰῶνα κατόπιν τῆς μάχης τῶν Τρικαμάρων, τὸ 553 μ. Χ., εἰς χεῖρας τῶν Βυζαντινῶν οἵτινες ὠρμήθησαν ἐξ Αἰγύπτου καὶ Πενταπόλεως (Κυρηναϊκῆς), ποὺ ἤδη εἶχαν ἀποτελέσει καλοδιοικουμένα τμήματα τῆς Ἀνατολικῆς (Βυζαντινῆς) Αὐτοκρατορίας. Οἱ Βυζαντινοὶ στρατηγοὶ ἐπροχώρησαν τότε μέχρι τῆς Οἴας (τῆς νῦν Τριπόλεως), ἀφιέρωσαν ὑπὸ τὸν Ἰουστινιανόν εἰς τὴν Παναγίαν τὴν Βασιλικὴν τῆς Σαβράτης (τοῦ ἀρχ. Ἀθροτόνου) καὶ ἐγράφαν τὸ χριστιανικὸν Σῶμαλον τοῦ Σταυροῦ εἰς τοὺς ἱεροὺς τοῦ Ἀπόλλωνος τοίχους τῶν ναῶν τῆς Κυρήνης.

Η ΑΡΑΒΙΚΗ ΚΑΤΑΚΤΗΣΙΣ (662 μ. Χ.)

Καὶ ἰδοὺ, μετὰ ἕνα ἔτι αἰῶνα ἐνῶ εἰς τὴν ἐκθαρβαρισθεῖσαν Εὐρώπην καταθάνουν πικνότερα τὰ σκότη τοῦ Μεσαίω-νος, ὤψωνται εἰς τὴν Ἀραβίαν ὁ Ἰσλαμισμὸς, σίφη δὲ φανατικῶν, ἐμψυχούμενα ὑπὸ ἀκαταβλήτου ἐπιτακτικῆς ἰσχύος ἐξορμοῦν ἀφ' ἐνὸς πρὸς τὴν Χαλδαίαν καὶ τὴν Περσίαν καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Παλαιστίνην, τὴν Αἴγυπτον, τὴν Λιβύην, τὸ Μαρόκον, καὶ ἐκείθεν προχωροῦν ἀποφασιστικῶς μέχρις Ἰσπανίας με ἐμπροσθοφυλακὴν ἀποτελεσθεῖσαν ἐκ τῶν ἐξωθουμένων Βερβέρων. Ἦδη τὸ 647 ἐν πρώτῳ κύμα ὑπὸ τὸν Ἀμπάλλα-Ἰμάμ-Σαῖν εἰσβάλλει ἐξ Αἰγύπτου εἰς Τριπολιτιδα. Οἱ εἰσβολεῖς εἶνε ὀλίγοι καὶ ἀποσφύρονται ἐναντι χρημάτων, Ἐκθαμβοὶ ὁμῶς ἐκ τῆς σπουδῆς με τὴν ὁποίαν εἶχε καταβλήθῃ ἡ βαρεῖα εἰς χρεῖμα εἰσφορὰ, δειγματος τοῦ πλοῦτου τῆς χώρας, εὐρίσκουν πρόφασιν διὰ νά ἐπανέλθουν. Ὅτῳ μετὰ τινα ἔτη εἰσβάλλουν εἰς Κυρηναϊκὴν καὶ Τριπολιτιδα, νικοῦν τὸ 662 εἰς Σοῦσα (ἀρχ. Σίβδα ἢ Σοῦδος), τοὺς 30.000 Ἕλληνας τοῦ Κωνσταντος Β', ἀρχηγούμενους ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου, καταλαμβάνουν μονίμως τὴν χώραν καὶ προωθοῦνται μέχρι τοῦ ἀπομακρυσμένου Φεζζάν, τῆς πρωτεύουσας τῆς Τσοῦϊλα, τῆς Βυζαντινῆς Κίλλας (Ρωμ. Κιλλάς).

Οἱ Βέρβεροι τοῦ Φεζζάν ὑπετάγησαν εἰς τοὺς Ἀραβας, οἵτινες συνέστησαν ἄνεξάρτητον Κράτος ὑπὸ τὸν Μπένι-Κατάμπ. Ἀλλὰ εἰς τὰς παραλίους περιοχὰς ἐξηκολούθησαν ἀκληροὶ οἱ ἀγῶνες Βερβέρων καὶ Ἀράβων. Οἱ Βέρβεροι

εἶγον ἀρχηγόν τὸν Κοσαίλα εἶτα δὲ μίαν γυναῖκα ἡρωῖδα. Τέλος οἱ ἰθαγενεῖς ὑπέκυψαν.

Ἡ περιοχὴ τῆς Βάρκας μετὰ τῆς Κυρηναϊκῆς (ἐκτὸς τῆς Μαγμαρικῆς) καὶ ἡ Τριπολιτις ἀπέτελεσαν μαζί με τὴν Τύνιδα (Ifrikija) καὶ τὴν Νουμιδίαν (Jab) τὴν Μέσην Δύσιν (Magreb-el-Aoujad).

Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΑΡΑΒΙΚΗΣ ΚΑΙ ΒΕΡΒΕΡΙΚΗΣ ΠΕΙΡΑΤΕΙΑΣ (700 μέχρι 1830 περίπου)

Ὅταν ἡ Λιβύη, καὶ ἰδίως ἡ Τριπολιτις ἔγινε Μουσουλμανικὴ, μετεμορφώθη εἰς ἄντρον πειρατῶν, προκαλοῦν ἀντίπαιον καὶ τιμωρὰς ἐκστρατείας ὄλων τῶν χωρῶν ποὺ εἶχαν ἐμπορικὰ σκάφη ἢ ἀκτὰς εἰς τὴν Δυτικὴν Μεσόγειον. Ὅτῳ ὁ Νορμανδὸς Ρουτζέρο, ὄρμηθεὶς ἐκ Σικελίας, ἦτις εἶχεν ἀπελευθερωθῆ ἀπὸ τῶν Ἀράβων ἀλλὰ προυκάλει ἐπιδρομὰς τῶν Τριπολιτανῶν, ἐκυριεῦσε τὴν Τρίπολιν καὶ τὴν κατεῖχεν ἀπὸ τὸ 1146 ἕως τὸ 1158. Μεταξὺ τοῦ 13ου καὶ 14ου αἰῶνος ἡ Πίζα, ἡ Γένουα, ἡ Βενετία καὶ ἡ Φλωρεντία συνήσαν με τὴν Λιβύην ἐμπορικὰς σχέσεις καὶ εἰσήγον ἔλαιον, ἄλας, σπόγγους ἐναντι ὕφασμάτων καὶ ὀαλικῶν, ὁπότε τὸ 1355 ὁ Φίλιππος Ντόρια ἐπιτίθεται καὶ καταλαμβάνει τὴν πόλιν ταύτην. Τὸ 1510 ἡ Ἰσπανία με τὴν σειράν της κατακτᾷ καὶ καταστρέφει τὴν Τρίπολιν, τὴν κρατεῖ καὶ τὴν ὀχυρώνει, ἐκτείνει δὲ τὴν ἐφήμερον κατοχὴν ης καὶ ἐπὶ τῆς Κυρηναϊκῆς. Τέλος Κάρολος Ε' δίδει τὴν Τρίπολιν εἰς τοὺς Ἰππὸτας τῆς Μάλτας, οἵτινες τὴν ἐκράτησαν περὶ τὴν τριακονταετίαν, ἕως ὅτου τὸ 1551 τὴν κατέλαβον οἱ Τούρκοι οἵτινες καταλαβόντες καὶ τὴν Κυρηναϊκὴν ἤνωσαν τὰς δύο ἐπαρχίας ὑπὸ μίαν Διοίκησιν.

Ὑπὸ τοὺς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι ἠκολούθησαν ἐπὶ τὰ Ἰσπανιῶν Ἀράβων, ἐκτὸς τῶν ἐξεγέρσεων καὶ ταραχῶν καὶ ἐπαναστάσεων ἐπαναρχίζει ἡ δράσις τῶν «Σαρακηνῶν» πειρατῶν, ἐξ ὧν ἔπασχον καὶ τὰ Ἑλληνικὰ παράλια, καὶ ἐπαναλαμβάνονται αἱ ἐνέργειαι καταπιέξεως τῆς πειρατικῆς ἐκείνης δράσεως ἀπὸ μέρους τῶν Χριστιανικῶν Δυνάμεων. Μία ἐπιτυχὴς προσπάθεια τοῦ Στόλου τοῦ Φίλιππου Β' τὸ 1560, ὁμοίως ἐπιδείξει ναυτικὰ Ἀγγλικὰ τὸ 1665 καὶ τὸ 1678, καὶ ὁ βομβαρδισμὸς τῆς Τριπόλεως ὑπὸ Γαλλικοῦ Στόλου τὸ 1685, εἶνε τὰ κύρια ἐπεισόδια τῆς τιμωροῦ δράσεως τῶν Εὐρωπαίων.

Τὸ 1711 ἐπαναστατεῖ κατὰ τῶν Τούρκων ὁ προῦχων Ἀχμέτ Καραμανλῆς καὶ καταλαμβάνει τὴν ἐξουσίαν δι' ἑαυτὸν καὶ τὴν οἰκογένειάν του ἕως τὸ 1835. Ἐξακολουθοῦν αἱ πειρατεῖαι καὶ αἱ τιμωροὶ ἐκστρατεῖαι τῶν Γάλλων τὸ 1726, τῆς Βενετίας τὸ 1766, τῶν Ἀμερικανῶν τὸ 1805, ὁπότε καὶ κατέλαβον ὅσοι προσωρινῶς τὴν Δέρναν, ὡς καὶ ἡ τοῦ Πεδεμοντίου τὸ 1825.

ΑΙ ΕΞΕΡΕΥΝΗΣΕΙΣ ΚΑΙ Η ΙΤΑΛΙΚΗ ΚΑΤΑΚΤΗΣΙΣ

Ἡ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα ἤρχισε τὸ 1817 ὄταν ἔγινεν ἡ ἐπανάστασις τοῦ πρωτοτόκου υἱοῦ τοῦ Γιουσοῦφ Πασᾶ Καραμανλῆ, ὁπότε καὶ ἠκολούθησε τὴν ἐκστρατεῖαν κατὰ τοῦτο ὡς ἱατρὸς ὁ Γενουθῆσιος Πάσλο τέλλα Τσέλλα. ἠκολούθησαν δὲ πλείστοι Γάλλοι καὶ Ἀγγλοὶ ἐξερευνηταὶ καὶ φυσιοδίφαι, διατρέξαντες παρ' ὄλας τὰς δυσχερεῖας τὴν Βόρ-Ἀφρικὴν ἐπὶ ἡμῶν αἰῶνα.

Τὸ 1881 ἐστάλη εἰς Κυρηναϊκὴν ἀποστολὴ τῆς Ἐταιρείας (Σωματεῖου) Ἐμπορικῶν Ἐξερευνήσεων τοῦ Μιλάνου ὑπὸ τοὺς Καμπέριο καὶ Χάιμαν πρὸς σπουδὴν οικονομικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν τῆς χώρας. ἠκολούθησαν ἀποστολαὶ ἀρχαιολογικῆς καὶ γεωλογικῆς μελέτης, καὶ τέλος ἔγινεν ἡ Ἰταλικὴ ἀπόθασις τὴν 29 Σεπτ. 1911, ἦν ἐπικολούθησεν ἡ ἀντίστασις ὑπὸ τὸν Ἐμβέρ-μπεην μέχρι τῆς Συνθήκης τοῦ Οὔδου τῆς 15 Σεπτ. 1912.

Κατὰ τὴν ἐπέμβασιν τῆς Ἰταλίας εἰς τὸν Μέγαν Πόλεμον (1916) ἀπέσυρεν αὐτὴ μετ' ἀπωλειῶν τῆς φρουρᾶς της κατοχῆς ἐκ τοῦ εσωτερικοῦ. Εἰς τὸ τέλος τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου, τὸ 1919, κατέστη ἀδύνατος ἡ καθουχασίς παρ' ὄλας τὰς παραχωρήσεις προνομίων καὶ παρὰ τὴν ἀναγνώρι-σιν τοῦ Ἐμιράτου (Πριγκηπάτου) τῶν Σενουσιῶν. Ὅτῳ τὸ 1922 ἀπεφασίσθη ἡ νέα κατάκτησις ὑπὸ Διοικητὴν τῆς Τριπολιτιδος τὸν Βόλπι. ἠ ἀντίστασις ὑπῆρξεν ἰσχυρὰ ἀλλὰ κατεβλήθη μετὰ τῶν Μιζουράτας καὶ Τζέμπελ. Ἄλλ' εἰς τὴν Κυρηναϊκὴν οἱ Σενουσίοι ἀντίστησαν περισσότερον μέχρι τοῦ 1926 ὁπότε ἤρχισεν ἐκστρατεία μετὰ τὴν κατάληψιν τοῦ Τζα-ραμπούμπ κατόπιν τοῦ γενομένου καθορισμοῦ τῶν συνόρων μετὰ τὴν Αἰγύπτον καὶ ἠυρύνθη αὐτὴ τὸν χειμῶνα τοῦ 1928. Αἱ ἐπιχειρήσεις διεξήχθησαν κυρίως εἰς τὸ Συρτικὸν ἔδαφος καὶ κατέληξαν εἰς τὴν ἔνωσιν τῆς Τριπολιτιδος καὶ Κυρηναϊ-κῆς μετὰ τὴν κατάληψιν τῶν Ὀάσεων Σόκνα καὶ Σέλλα πρὸς τὴν Τριπολιτιδα καὶ τῆς Ἀουγκίλε (ἀρχ. Αὔγειλα) καὶ Τζιάλο εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Κυρηναϊκῆς.

II. Τὰ σύγχρονα προβλήματα Μέσογειου και 'Αφρικής.

Δέν υπάρχει ώραϊότερα άνασκόπησις τής 'Ελληνικής 'Ιστορίας τής Κυρηναϊκής, Ιστορίας συνεχούς δεκατριών και πλέον αιώνων μετά τήν προϊστορικήν περίοδον, από τήν επισκόπησιν ήν διδίδε ό 'Ιταλός σοφός τόσον άνάγλυφον όσον και συνεπτευμένην εις τ' άνωτερον άποσπάσματα.

Η 'Ιταλική 'Εγκυκλοπαίδεια έξ ής έδανείσθημεν τά άνω άποσπάσματα περιέχει όλόκληρον Κεφάλαιον περιγράφον τούς 'Ελληνικούς καλλιτεχνικούς θησαυρούς, οι όποιοι είχαν τοπικούς δημιουργηθή διά νά διακοσμοϋν, έξωραΐζουσι και συντηροϋν τόν λαμπρόν εκείνον ριζωμένον και αυτάρκη 'Αφρικανικόν 'Ελληνισμόν. Φαίνεται δέ ότι και τό 'Ελληνόφωνον 'Εβραϊκόν στοιχείον από τής 'Αλεξανδρινής εποχής είχε δράσει έν Κυρηναϊκή μαζί με τούς γηγενείς 'Ελληνας τής μεγάλης εκείνης 'Αποικίας, ήτις είχαν άποτελέσει μίαν μικροτέραν 'Ελλάδα αλλά με πλήρη 'Ελληνικήν κοινωνικήν ζωήν με τά θέατρα της, τά άθλητικά στάδιά της, τούς ναούς της, τούς φιλοσόφους της, τούς ποιητάς της και... τούς κακούς πολιτευομένους της!!

'Ακριβώς δέ τό νευραλγικόν σημείον και ή 'Αχιλλείος πτέρνα τής μικροτέρας εκείνης, αλλά και πλήρους 'Ελλάδος, όπληρσαν οι πολιτευόμενοι της και ή κακή πολιτική δράσις και τά ήλίθια πείσματά των εις διαφόρους κρισίμους περιόδους τής Ιστορίας της. Η παράδοσις του μεγαλεπήθλου Βάττωνος, του θεμελιωτού τής Πατρίδος των εκείνης δέν τούς ένέπνεεν.

Είνε περίεργον και άξιον κάποιας παρατηρήσεως τό γεγονός ότι οι πρώτοι 'Ελληνες άποικοι, κατά τās ένθυμήσεις τής 'Αποικίας από τās τοπικάς προφανώς παραδόσεις, όπληρξαν οι Θεσσαλοί, και έν συνεχεία τής δράσεως των Θεσσαλών άναμφιβόλως έπάτησεν ό Βάττων εις γνωστόν έδαφος τό 631. Οι Θεσσαλοί Βασιλείς φαίνεται ότι έξέτεινον τήν έξουσίαν των κατά τήν παλαιάν εκείνην εποχήν και εις τήν όμορον τής Θεσσαλίας Δυτικήν Μακεδονίαν τής σήμερον, από τήν καρδιάν τής όποίας, από τήν περιοχήν τής σημερινής Πτολεμαϊδος (πρώην «Καϊλάρια») παρά τήν Κοζάνην, καθήγετο ή μεγαλεπίθολος γενεά των Πτολεμαίων, που ίδρυσαν τήν τελευταίαν, τήν 'Ελληνομακεδονικήν Δυναστείαν έν Αιγύπτω (320 π. Χ. — 96 μ. Χ.). Θεσσαλοί όπληρξαν και οι νεώτεροι 'Ελληνες οικιστάι τής Αιγύπτου κατά μεγάλην πλειοψηφίαν κατά τόν λήξαντα αιώνα, Πηλιορείται δέ κατά τό πλείστον. Η έκτροφη άδαμάστων προσκόπων και πρωτοπόρων ποτέ δέν έπαυσεν εις τήν περιοχήν αυτήν τής 'Ελλάδος από τήν προϊστορικήν εποχήν του 'Ιάσωνος και των 'Αργοναυτών, όν ή δράσις είχαν άναπτυχθή, κατά τήν αυτήν Ισως περίοδον άνθήσεως τής ισχύος των, και προς τόν Εύξεινον Πόντον και Ισως ειδικώτερον προς τās μεταλλοφόρους περιφέρειας του Πόντου, τής Μικράς 'Ασίας όπου άλλη παλαιά 'Ελληνική φυλή, ή καθαρωτέρα διασθεθείσα μέχρις εσχάτων 'Ελληνική φυλή, ήτο έρριζωμένη ήδη έκεί εις τούς προϊστορικούς χρόνους και έμενεν άκλόνητος επί χιλιετηρίδας διά νά εκρίζωθη υπό τής άσχημονούσης Εύρώπης τό 1923 με τήν Συνθήκην τής Λωζάννης, τό προϊόν αυτό μιάς ήθικής καταπτώσεως που δέν φαίνεται νά έχη σταματήσει.

Δέν πρόκειται όμως έδω νά φιλοσοφήσωμεν ούτε επί των συναφών με τόν 'Ελληνισμόν έμφυλιών διαρρέσεων, που τās βλέπομεν κατατρωχούσας και τήν λαμπράν αυτήν 'Ελλάδα τής 'Αφρικανικής Κυρηναϊκής. Τήν τοιαύτην συγγενείαν μας με τούς άρχαίους προγόνους μας θά έπροτιμούσαμεν νά τήν είχαμεν έξαφανίσει διά πλήρους σεθασμού έξ όλων των πλευρών των θεμελιωδών άρχών του θεσμού του Συντάγματος, θεσμού που έλειπεν από τούς προγόνους μας. Ούτε με τήν κατάπτωσιν του ήθικού και του άνθρωπισμού θά άσχαληθώμεν που είχαν άνθήσει έν Εύρώπη από του 1750 μέχρι του 1900 διά νά πέσωμεν εις τόν άναϊδη «ρεαλισμόν» του όποίου τās δαπάνας έπληρώσαμεν και ήμεϊς και όλόκληρος ή άλληλοσφαιγεία Εύρώπη, ή όποία όμως σφύρειται υπόδουλος άκόμη εις τούτων.

Είνε επίκαιρον νά εξετάσωμεν τά ζητήματα που τίθενται σήμερον προς λύσιν έν τή Μέση 'Ανατολή και τή 'Αφρική έν συνάρτησι με τά Εύρωπαϊκά ζητήματα. Είνε περίεργον Ισως νά παρατηρή τις ότι τήν έπεκτατικήν προσπάθειαν τής Γερμανίας, τής παλαιάς Αυστρίας, άκόμη δέ και τής 'Ιταλίας μαζί, ήδη οικειοποιούνται τά Σλαβικά Κράτη τής Νοτιοανατολικής Μεσευρώπης υπό τήν ώθησιν του 'Ερυσθού Ρωσικού 'Ιμπεριαλισμού, έμφανιζόμενου πολύ πλέον άμειλίκτητου και Ιταμού παρά ό Τσαρικός τοιοϋτος. Ο Τσαρικός 'Ιμπεριαλισμός περιείχε πολύν ρωμαντισμόν, ήτο έπηρεασμένος από τήν εποχήν του, ένψ ό 'Ερυσθός έμφανίζεται με τό άδυσώπητον μένος του νεοφωτιστού. Η Ρωσία δέν έχει μη άκόμη εις τό πλαίσιον τής Εύρώπης και θά προκαλέση πολ-

λός άναταραχάς άκόμη, διότι άσυναισθήτως παρουσιάζεται νά ένεργή ως μαθητής τής άγερώχου Γερμανίας και τήν αντιγράφει με άλλας έτικέτας. Δέν συλλογίζεται ότι ύφιστανται έν Εύρώπη και άλλοι έχοντες τά αυτά ακριβώς με τούς Σλαβούς δικαιώματα διά νά ζήσουν τήν κοινωνικήν των και έθνικήν των ζωήν κατά τās ίδιαις των αντίληψεις και τρόπους μέσα εις τούς ίδιούς των χώρους.

Από τόν 7ον αιώνα, άπό τής εποχής του στρατευομένου Μωαμεθανισμού, ή Εύρώπη βλέπει έκπληκτος πάλιν εις τήν εποχήν μας μετά παρέλευσιν 13 όλόκληρων αιώνων, τās ιδεολογίας του Φασισμού και του Κομμουνισμού νά άνοίγουν τούς ίδιούς των 'Ιερους Πολέμους, άφου ώργάνωσαν τά πλήθη και τά έφανάτισαν κατά μίμωσιν των φανατικών και σκοτεινών περιόδων των θρησκείων, μη άποκαλύπτοντες τά μυστηριώδη των συστήματα. 'Υπόσχονται μυστηριώδως νά δημιουργήσουν «'Επίγειον Παράδεισον» αντί του «Ουρανίου» διά τούς πιστούς και τούς μεμνημένους. 'Ιδού τώρα εις τήν θέσιν των 'Ιμάμηδων και των Σείχηδων, των Γκρατσιάνι, των Βόλπι, των Μπάλμπο, και των Ρόμμελ, ή προσπάθεια νά έγκαθιδουρή εις τήν φωτεινήν Κυρηναϊκήν, εις τό Μεσογειακόν αυτό, τό σχεδόν 'Ελληνικόν τοπίον, μία σκοτεινή και φανατική ολκονομική άφρεσις στρατευομένη και άπάνοπλος.

Η 'Αγγλοαμερικανική πρότασις, ή γνώμη περί διευθυνοΐσεως τής 'Εγγύς 'Ανατολής με τήν Κύπρον, τήν Κυρηναϊκήν και τήν Τριπολιτίδα μέσα, περιέχει άναδημιουργικήν ιδεάν μακράς πνοής ή όποία θά ήνοιγε τεραστίους όρίζοντας διά τόν 'Ελληνισμόν. Θά περιείχεν όλας τās δυνατότητας μιάς νέας άνασυγκροτήσεως τής 'Αριστοτελικής έμπνεύσεως Μακεδονικής προσπαθείας προς συσσωμάτωσιν όλων των γύρω τής Μεσογείου φυλών έν πλήρη Ισότητι. Δέν γνωρίζομεν άκόμη εάν ή άνδρωθείσα σχεδόν πάλιν 'Ελληνική φυλή θά έχη τήν δυναμικότητα και τήν δημιουργικότητα διά νά λάβη τήν πνευματικήν ήγέσιαν ένός τοιοϋτου νεαρού Πολιτειακού Συγκροτήματος. Οραματιζόμεθα ένα χωριστόν 'Ελληνισμόν άναπτυσσόμενον έντός του τοιοϋτου Συγκροτήματος και χρησιμεύοντα προς διατήρησιν φιλικού δεσμού και στενών σχέσεων με τόν έν τή Βαλκανική Χερσονήσφ 'Ελληνισμόν. Αί νέαι έφευρέσεις, τό Ραδιόφωνον ιδίως και τό 'Αεροπλάνον, θά είνε τά στοιχεία που θά συντηροϋν τās φιλικάς των δύο πλευρών τής Μεσογείου σχέσεις.

'Απαιτείται όμως νά έδραιωθή όριστικός και τελειωτικός ή θέσις τής 'Ελλάδος εις τήν Βαλκανικήν Χερσονήσον δημιουργομένης, κατά τήν Ιστορικήν ταύτην περίοδον, μιάς Νότιας Βαλκανικής 'Ομοσπονδίας με όλας τās οικονομικάς και γεωγραφικάς προικοδοτήσεις και προϋποθέσεις που απαιτούνται διά νά εϋτυχή η Νότιος Βαλκανική, δηλαδή με τά φυσικά της όρια επί του Σκάρδου, του Ρίλου και του Αΐου, με όλα τά προς νότον ρέοντα ποτάμια ύδατα έντός των όριων της και με τās μεγάλας 'Υδαταποθήκας του Λιμναίου Συγκροτήματος τής Πρέσπας εις τό κέντρον, όπόθεν θά παρεχεται Κινητήριος Δύναμις 'Ηλεκτρική δι' άπάσας τάς άνάγκας των περιοχών και φυλών που θά περιληφθοϋν εις τό τοιοϋτο Μεσογειακόν Πολιτειακόν Συγκρότημα τής Βαλκανικής.

Τό Μεσογειακόν, έξ άλλου, Πολιτειακόν Συγκρότημα τής 'Εγγύς 'Ανατολής θά έχη έντός των όριών του τά τεράστια κοιτάσματα πετρελαίου τής 'Αραβίας, τά υπολογιζόμενα ως τά σπουδαιότερα έν τώ Κόσμφ, όπισθεν του δέ όλόκληρον τήν 'Αφρικήν ήτις δέν άναμένει ή νουν και βραχίονας Εύρωπαϊκούς διά νά άνοιχθή και ν' άναπτυχθή εις 'Ηνωμένας Πολιτείας τής 'Αφρικής, ως πατρίς κοινή δι' όλους τούς Εύρωπαϊούς.

'Εάν δέν ύπήρχε τοσαύτη σύγκρουσις συμφερόντων, εάν ύπήρχε γενναιοφροσύνη και έντιμότης έν τώ Κόσμφ, εάν έπεκράτει και κατά τόν αιώνα τούτον τό άνθρωπιστικόν πνεϋμα που ένέπνεεν άκόμη τόν παρελθόντα αιώνα τόν έκτραφέντα με άρχαίαν 'Ελληνικήν παιδείαν και φιλοσοφίαν Εύρωπαϊκόν Κόσμον, θά είχαμεν τήν έλπίδα ότι θά ελάμβανεν ή 'Ελλάς προς διοίκησιν και σύγχρονον άνάπτυξιν τήν παλαιάν τής 'Αποικίας. Θά ένεπνέοντο οι 'Ελληνες από τό μεγαλείον των άρχαίων έρειπίων μιάς λαμπράς 'Ιστορίας. Θά τήν μετέτρεπαν πάλιν εις «Θείον Κήπον» διά τής φιλοπονίας των.

Τό γαιωτρύπανον, που με 'Ελληνικόν νουν και 'Ελληνικάς χείρας άνεζωγονήσε με ένθεον στοργήν τό ήμισυ τής ύπαιθρου έν Μακεδονία, που παρέχει άκόμη τήν ύδρευσιν αυτής ταύτης τής Μακεδονικής πρωτευούσης, εις τήν Κυρηναϊκήν θά έκαμεν θαύματα προς δημιουργίαν νέων συνοικισμών με άνοιγμα γαιών δι' όπωροκήτους και άλλας μεσογειακάς καλλιέργειας δίχως νά θίξη τās κολλιέργειας των Ιθαγενών Βερβέρων.

Είχομεν οραματισθή πάντα ταϋτα άφ' ής μετεφυτεύετο πρό είκοσαετίας δ' υπόδουλος 'Ελληνισμός εις τήν Βόρειον

Ἑλλάδα. Τὸν ὠραματιζόμεθα ἀνδρούμενον καὶ συνεχίζοντα τὴν προσπάθειάν του καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς δραστηριότητος εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ τὴν Ἀφρικὴν μὲ τὰ αὐτὰ συστήματα ποῦ ἐθαυματουργήσαν εἰς τοὺς κάμπους μας καὶ μὲ τὴν αὐτὴν ζέσιν. Ἀτυχῶς ἐν μικροελλαδικῶν πνεύμα ζωγραφίζεται, πνεῦμα μοιρολατρίας καὶ ἀποξεντώσεως, τὸ ὁποῖον πρέπει ν' ἀποτιναχθῆ. Ἐάν πταίῃ ἡ μεταβατικὴ μεταπολεμικὴ νομοθεσία μας, καὶ πταίῃ σοβαρῶς, πρέπει νὰ ξενοτωθῆ ἡ νομοθεσία αὐτὴ ποῦ πνίγει τὴν ἀτομικὴν πρωτοβουλίαν καὶ τὴν ἀκατάβλητον καὶ ἀκαταμάχητον ἔφεσιν τῶν ὠγιῶν δυνάμεων τῆς χώρας, τῶν δραστηρίων στοιχείων, πρὸς ἐργασίαν καὶ δημιουργίαν.

Τώρα, εἰς τὴν περίδον αὐτὴν τῆς ἀναδιανομῆς τοῦ Κόσμου, πρέπει ν' ἀνασκοπήσωμεν βαθύτερα τὴν θέσιν μας μέσῃ εἰς τοὺς ἀνταγωνισμοὺς ποῦ ἔχουν ἀπὸ μακροῦ ἐκδηλωθῆ εἰς τὸ μέρος τοῦτο τοῦ Κόσμου καὶ ἐπηρεάζουν δυσμενῶς τὴν ἀνάπτυξιν μας ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους.

Ἡ ἱστορία τοῦ ἀνταγωνισμοῦ μεταξύ τῆς Ρωσσίας ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν Δυτικῶν Δυνάμεων ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Μεσόγειον, ποῦ ἐξεδηλοῦτο κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος εἰς τὴν προσπάθειαν τῆς διαλύσεως τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ὑπαγωγῆς τῶν ἐδαφῶν τῆς κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ Ρωσικὴν καὶ Σλαβικὴν κυριαρχίαν, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος εἰς τὴν ἀντίρροπον προσπάθειαν τῶν Δυτικῶν Δυνάμεων ὅπως διατηρήσουν τὴν ἀσθενοῦσαν ἐκείνην Ἀυτοκρατορίαν ἀκεραίαν μᾶς εἰδρὲν ἀδρανεῖς. Ὁ φυσικὸς διάδοχος τῆς Τουρκικῆς διοικήσεως τῶν χώρων τῆς Αὐτοκρατορίας θά ἦτο ὁ Ἑλληνισμὸς ὡς ἀποτελούμενος ἀπὸ τὸν πολυπληθέστερον μετὰ τοὺς Τούρκους καὶ τὸν περισσότερον πνευματικῶς προηγέμενον λαὸν τῆς Αὐτοκρατορίας, ὧν δ' ἅμα καὶ οἰκονομικῶς ἰσχυρότερος παρὰ τὰς ἀφαιμάξεις ποῦ ὕφιστατο κατὰ καιροῦς. Συνεργασία τῶν δύο στοιχείων ἦτο ἀδύνατος ἐπὶ ἰσότητι. Ἀπέκλειε τοῦτο ὁ Μωαμεθανικὸς καὶ φιλετικὸς φανατισμὸς τῶν Τούρκων. Ἀπεκαλεῖτο ἐπισημῶς τὸ Τουρκικὸν Κράτος Ἀυτοκρατορία, ἀλλὰ τὸ κύριον στοιχεῖον τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ συνδρόμου, ἡ ἰ δ ε α τ ἡ ς ἰ σ ὄ τ η τ τ ο ς τ ὶ ῶ ν π ο λ ι τ ῶ ν, ἔ λ ε ι π ε τ ἔ λ ε ἰ ὡ ς. Πλεῖστοι Εὐρωπαῖοι μόνον, ἀπατόμενοι ἐκ τῆς λέξεως «Αὐτοκρατορία», ἐφαντάζοντο τὴν Ὄθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν ὡς πολιτικῶν συγκρότημα τύπου Εὐρωπαϊκοῦ μὲ ἰσονομίαν καὶ ἰσότηταν πολιτικὴν μεταξύ τῶν πολιτῶν τῆς Αὐτοκρατορίας. Οὐδὲν τὸ ἀπατηλότερον.

Ἄλλ' ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν εἶχε τὴν δυναμικότητα ν' ἀντικαταστήσῃ τὴν Τουρκικὴν διοίκησιν, οὕτε καὶ ἐσκέφθη ποτὲ ἅς κατορθώτων νὰ προσπαθῆ νὰ τὴν ἀνορθώσῃ. Τὸ ἐθεώρει γενικῶς μάταιον. Δὲν ἠδύνατο συνεπῶς νὰ μεταβάλῃ διὰ συνεργασίας οἰασηδῆποτε μορφῆς τὸν χαρακτῆρα τῆς Τουρκικῆς Ἐπικρατείας εἰς τύπον Αὐτοκρατορικοῦ συγκροτήματος Εὐρωπαϊκοῦ, καὶ νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τοὺς πολίτας διὰ τῆς ἰσότητος μεταξύ τῶν τὴν ἰδίαν τῆς συνταυτίσεως τῶν μὲ τὴν Πολιτείαν παύτην. Οὕτε ἔχει φιλετικὴν ἢ γλωσσικὴν συγγένειαν ὁ Ἑλληνισμὸς μὲ ἰσχυράν τινα Δύναμιν διὰ νὰ ἐπιτύχῃ συνεργασίαν καὶ ὑποστήριξιν ἐθνικῆς μορφῆς. Ὡφείλει ὅθεν νὰ βασιζέται εἰς τὴν ἰδίαν δυναμικότητα ἀφ' ἑνὸς, ἐλπίζων εἰς ἐν νέον Ἰναυαρίνον (ἔνωσιν καὶ σύμπνοιαν Εὐρωπαϊκὴν ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ) καὶ εἰς τὴν πνευματικὴν τὴν συγγένειαν μὲ τὴν λοιπὴν Εὐρώπην.

Ἐν τῷ μεταξύ, τὸ 1856 διὰ τὸ Κρμαϊκοῦ Πολέμου καὶ τῆς νίκης τῶν Ἀγγλογάλλων, εἰς τὸ πλεῖστον τῆς Τουρκίας τεθέντων, ἐσώθη ἡ ἀκεραιότης τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, δὲν διεσώθη ὁμοῦ 20 μόλις ἔτη ἀργότερα ὅταν ἐκ νέου ἐπετέθη ἡ Ρωσία καὶ ἔφθασεν ἔξω τοῖς Κωνσταντινουπόλεως, εἰς τὸν Ἅγιον Στέφανον. Ἐκεῖ, τὸ πρῶτον αὐτὸ τῆς πρωτεύουσας συνήθη ἡ ὁμώνυμος Συνθήκη δι' ἧς ἐδημιουργεῖτο ἡ Μεγάλῃ Βουλγαρία, προκείμενῃ μὲ δόλοκληρον σχεδὸν τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν.

Μετὰ δυσχερεῖς διαπραγματεύσεις ἀνετράπη ἡ Συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ἡ δὲ Βουλγαρία, ἥτις τότε δὲν ὑπερέβαινε ἐθνολογικῶς ὡς μᾶζα συμπαγῆς ἐθνικὴ τὴν λαοφύλαξιν μετὰ τὸν Δουνάβειον καὶ Αἴμιον, ἀνεκρηύχθη διὰ τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου Ἀνεξάρτητος Ἡγεμονία καὶ ἔλαβε νὰ διοικῆ ὡς Αὐτόνομον Ἐπαρχίαν καὶ τὴν νοτίως τοῦ Αἴμιου ἐκτεινομένην Ἀνατολικὴν Ρωμυλίαν, τὴν Βόρειον Θράκην δηλαδή, διὰ νὰ τὴν σώσῃ ἀπὸ τὴν Τουρκικὴν καταπίεσιν δῆθεν!! Καὶ μόνον τὸ ὄνομα «Ρωμυλία» τῆς Ἐπαρχίας ἐκείνης, τὸ ὁποῖον εἶδεδετο ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς περιφερεῖς κατοικουμέναις κατὰ ἐπικρατεστέραν πλειοψηφίαν ὑπὸ Ἑλλήνων, ὅπως καὶ ἡ κυρίως Ἑλλάς ἐκαλεῖτο πρὸ τοῦ 1821, καὶ ἔως τώρα καλεῖται τὸ Ρουμλοῦκι, ἡ μετὰ τὴν Θεσσαλονικῆς Νάουσας καὶ Ἁγίων Ἀποστόλων (Πέλλης) πεδινὴ περιφέρεια τῆς Μακεδονίας, ἐπισημοποιεῖ τοὺς Ἑλληνικοὺς ἐπὶ τῆς Ἐπαρχίας ἐκείνης τίτλους βάσει τῆς ἐπικρατεστέρως μέρους τοῦ 1878 Ἑλληνικῆς συνθέσεως τοῦ πληθυσμοῦ τῆς.

Πάντως ἡ Ρωσία ἔθεσεν ἓνα πρόσκοπον τῆς Νοτίως

τοῦ Αἴμιου εἰς Ἐπαρχίαν τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου τὸσον κεντρικὴν ὡς ἡ Ἀνατολικὴ Ρωμυλία ὁπόθεν νὰ ἀπειλῆ καὶ τὴν Κωνσταντινουπόλιν καὶ τὰ Στενά καὶ τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Ἐποθετήσεν εἰς τὴν καρδίαν τῆς Νοτίως Βαλκανικῆς Χερσονήσου τὴν φοβερωτέραν ἀπειλήν κατὰ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἡ Βουλγαρία ἐθεδῶξε κατ' ὄλιγον τοὺς Ἑλληνας κατὰ διάφορα στάδια, μέχρι τοῦ τελικοῦ σταδίου τῆς ἐξουδετέρωσής τῶν διὰ τῆς ἀνταλλαγῆς τοῦ 1923, ἀφοῦ προσήρτησε τὴν μεγάλην Ἐπαρχίαν ταύτην ἀπὸ τοῦ 1883. Ἐκτοτε δὲ ἡ γείτων μας αὕτη κατελήθη ὑπὸ τῆς ἀκατασχέτου ὀρέξεως νὰ δημιουργῆ Ἀυτόνομους Ἐπαρχίας ὑπολογίζουσα νὰ τὰς καταπνίγῃ διὰ τῆς ἰδίας μεθόδου.

Τὴν σύντομον ταύτην ἀγνωστον εἰς τοὺς πολλοὺς σελίδα τῆς λυπητερῆς νεωτέρας μας Ἑλληνικῆς Ἱστορίας ἀναφέραμεν παρεμπιπτότως. Ἡ γενικότερα ἐν Μεσογείῳ πολιτικῇ, εἶνε τὸ θέμα μας εἰς 8 ἐπαπερχόμεθα.

Ἡ Μεγάλῃ Βρετανία, ὅταν ἡ Βουλγαρία ἐγκατεστάθη ἐν Ἀνατολικῇ Ρωμυλίᾳ ὡς πρόσκοπος τῆς Τσαρρικῆς Ρωσσίας, ἐπέζητησε ν' ἀποκαταστήσῃ ὑπὲρ ἑαυτῆς τὴν ἰσορροπίαν δι' ἐγκαταστάσεώς της εἰς τὴν Κύπρον, ἥτις καὶ τῇ παρεχωρήθη ὑπὸ τῆς Τουρκίας διὰ χωριστῆς Συνθήκης Ἀγγλο-τουρκικῆς τὸ αὐτὸ ἔτος ἀλλὰ μῆνας τινὰς μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς Διεθνούς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου (1878).

Συγχρόνως ἐπέζητησε νὰ ἐξουδετερωθῇ ἡ Μ. Βρετανία τὴν Ρωσικὴν ἐν Βουλγαρία ἐπιρροὴν διὰ περιποιήσεων πρὸς τὴν Βουλγαρίαν καὶ διαφημίσεων τοῦ νεοανακαλυφθέντος ρωμαιοῦ δῆθεν καὶ νέου δῆθεν λαοῦ αὐτῆς, διαφημίσεων αἱ ὁποῖαι μέχρι τοῦ 1916 ἀκόμη ἐξήγειραν τὴν μῆνιν τῶν παλαιότερων μας Ἑλληνικῶν γενεῶν. Ἐν τῷ μεταξύ ἐνεφανίσθη καὶ τρίτος πρωταθλητῆς, ὁ Παγγερμανισμὸς ὁ ὁποῖος καὶ προσεταιρίσθη τὴν Βουλγαρίαν εἰς πείσμα καὶ τῶν Ρώσων καὶ τῶν Ἀγγλῶν καὶ ἐνεθάρρυνε ταύτην εἰς τὰς πολιτικὰς της παραδόσεις τῆς ἐπιβουλῆς κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἑλληνικῶν χώρων.

Νῦν εὐρισκόμεθα πάλιν εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν ἀκριβῶς εἰς ἣν εὐρέθησαν τὰ Βαλκάνια τὸ ἔτος τῆς συνάψεως τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου. Μὲ τὴν Ρωσίαν ἐγκαθιδρυμένην εἰς τὸν Αἴμιον καὶ ἀπειλοῦσαν τὴν Κωνσταντινουπόλιν τὰ Στενά καὶ τὴν Μεσόγειον, καὶ τὴν Μεγάλῃ Βρετανίαν εἰς τὴν Κύπρον καὶ ἄλλα ἀκόμη σημεῖα τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου.

Τοιαύτης οὔσης τῆς καταστάσεως δὲν θά ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ ριζικὴ λύσις παρὰ ἂν ἡ Ρωσία ἀπέδιδε τὴν Ἀνατολικὴν Ρωμυλίαν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν Ἑλληνισμόν, ἀποσπύρουσα ἐκεῖθεν εἰς Μεσοεὐρώπην τοὺς προσκόπους τῆς Βουλγαρίας, τώρα ποῦ μετακινεῖ τεραστίους πληθυσμοὺς ἐντὸς χώρων τῆς Μέσης Εὐρώπης. Μόνον διὰ τοιαύτης χειρονομίας θά ἐδικαιολόγηι ἠθικῶς τὴν ἀτελείωτον προπαγάνδαν ποῦ ἔκαμεν ἡ Μόσχα ἀπὸ τοῦ 1940 ὑπὲρ ἀποδόσεως τῆς Κύπρου εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ νὰ τὸν ὠση τὴν Κομμουνιστικὴν ἐν Κύπρῳ κίνησιν, δίδουσα εἰς ταύτην ἐκεῖ χαρακτῆρα ἐθνικιστικόν, ἐνῶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ Κομμουνιστικὴ κίνησις εἶνε κίνησις σαφῶς ἀντιεθνικῆς ἐργασίας «Κοῦσλιν». (Ὁ Ἑλλῆς «Ἐφιάλης» ἀντικατεστάθη ὀριστικῶς εἰς τὴν διεθνή γλῶσσαν μὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἐκπροσώπου ἐκείνου τῆς ἠττοπαθείας τοῦ Βορρά). Θυσιάζουσα ἡ ἰδία κᾶτι θά εἶχεν ἡ Ρωσία ἠθικὸν δικαίωμα νὰ συστήσῃ εἰς ἄλλους νὰ κάμουν δῶρα καὶ νὰ τὰ προσφέρῃ ἀπὸ ξένην τζέπην, αμα δὲ νὰ φτάσῃ εἰς τελικὴν ρύθμισιν τῶν ζητημάτων ἐφ' ὧν συγκρούεται μὲ τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην δολόκληρον.

Ἀποκαλοῦμεν ἑαυτοὺς τὸν εὐφύετορον λαὸν τῆς Ὑφηλίου. Ἐν τούτοις δὲν γνωρίζομεν φαίνεται τὴν γεωγραφίαν μας τὸσον ὥστε νὰ καταπνίγωμεν ἠλιθίως τοιαύτην χονδροειδῆ εἰς βάρος μας ἐργασίαν ἀποσυνθέσεως ὡς ἡ μεγαλοφροσύνη τῆς Μόσχας νὰ συνησθῆ εἰς ἄλλους νὰ κάμουν δῆθεν δῶρα δίχως ἡ ἰδία νὰ ἀποδίδῃ τὰ ἀφαιρεθέντα. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ ὅταν ἄνευ εὐθύνης ρίχνῃ τὴν ἰδέαν τῆς ἀφαιρέσεως τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης ἀπὸ τὴν Τουρκίαν. Δὲν μᾶς ἐπολέμησεν ἡ Τουρκία ἀλλὰ ἡ Βουλγαρία, καὶ ἡ Βουλγαρία μᾶς ὀφείλει τὴν Ἀνατολικὴν Ρωμυλίαν ὁπόθεν εἰσέθελεν. Ἄλλ' αἱ τοιαῦται ραδιουργία γεννοῦν καὶ ἄλλο κακόν, τὸ ὅτι ἄλλοι Τουρκικοὶ κύκλοι ἐξ ἴσου μὲ τινὰς ἰδικούς μας μωροὺς, θέτουν εἰς ἀντίρροπον ζήτημα νήσων ἐναντίον μας, διευκολύνοντες τὰς ραδιουργίας ταύτας.

Ἐχομεν ἔξ ἄλλου ἀνάγκην νὰ στηριχθῶμεν γερὰ στῆ Βαλκανικῇ ὄχι σὲ βράχους ὅπως ἡ Βόρειος Ἡπειρος μόνον ἢ τὰ Δωδεκάνησα, εἰς τὰ ὁποῖα περιορίσθη ἡ φιλοδοξία μας ἢ ἴσως ἡ προσπάθεια εὐχερότατος τινος ἐπιτυχίας τῶν ἀναξίως ἐπιβάντων τῆς Ἀρχῆς κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος, οἱ ὁποῖοι θέλουν νὰ διαφημίσουν τὸν ἑαυτὸν τους διὰ τοιαύτης τινος ἀπατηλῆς ἐπιτυχίας των, προσωπικῆς δῆθεν. Δὲν ἐννοοῦν ἐν τῇ βαρβαρότητι των ὅτι εἶνε εὐχερεστέρα μιά

γενική ρύθμιση εις τὰ Βαλκάνια παρά αἱ τοπικαί αὐταὶ μικροδιθετήσεις, αἱ ὅποιαι χρησιμοποιοῦνται διὰ νὰ στρέφεται εἰς τὰς μικρολογίας ἡ προσοχή μας καὶ νὰ ἐξατιμίζεται ἀγώνως ἡ ἐνέργειά μας.

Θὰ στηριχθῶμεν δὲ εἰς τὴν Βαλκανικὴν καὶ στὰ νησιά μόνον ἂν στηριχθῶμεν στὸν Αἰῶνα στὸν Σκάρδον καὶ στὸν Ρίλον. Καὶ τώρα εἶνε ἡ ἱστορικὴ στιγμή νὰ τὸ ζητήσωμεν διὰ τῆς αὐτῆς ἀκριβῶς μεθόδου μετὰ τὴν ὁποίαν ἐπιδιώκεται ἡ ἀποπομπή μας ἐκ τῆς Βαλκανικῆς. Διὰ ὑπαγωγῆς εἰς χωριστὴν Ὀμοσπονδίαν Νοτιοβαλκανικὴν τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας μετὰ κέντρον τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Κυπριακὸς ὅπως καὶ ὁ Αἰγυπτιακὸς καὶ ὁ Ἀφρικανικὸς γενικώτερον Ἑλληνισμὸς ὀφείλου ν' ἀναπτύξουν χωριστὴν Ἑθνικὴν ζωὴν καὶ κινήσιν εἰς τὸν μέγαν Ἀφρικανικὸν ἠώρον ὁ ὁποῖος ἀνοίγεται εἰς τοὺτους ἐντὸς τῶν Πολιτικῶν Ὁργανισμῶν εἰς τοὺς ὁποῖους εὐρίσκονται ἐφόσον δὲν μᾶς δίδεται ἡ Ἀνατολικὴ Ρωμυλία συγχρόνως, ἴσως δὲ ἀκόμη καὶ ἂν μᾶς εἰδίδετο ἡ ἐπαρχία αὐτῆς τῆς Νοτίου Βαλκανικῆς, ἥς δεσπόζει.

Διὰ τῶν Διεθνῶν Συνθηκῶν ποῦ θὰ γίνουσι, ἐάν ἡ Κύπρος δὲν μᾶς δοθῇ καὶ δὲν θὰ μᾶς δοθῇ ἐάν δὲν μᾶς ἐπιστραφῇ συγχρόνως καὶ ἡ Ἀνατολικὴ Ρωμυλία, ὀφείλομεν νὰ ἐξασφαλίσωμεν τοὺς ἰδιωτῆρας θεσμοὺς οὗς ἡ Κύπρος καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Αἰγύπτου ἔχουν ἤδη ἀπὸ δεκατριῶν αἰώνων, ἀπὸ τῆς Ἀραβικῆς Κατακτῆσεως. Ἄς βλέπωμεν τὰ πράγματα κατὰ μέρη καὶ ἄς ἐνεργῶμεν ἀναλόγως ἐγκαίρως καὶ μετὰ νοῦν. Νὰ ἀσφαλίσωμεν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἐκπαιδευσεὸς τῶν καὶ τῆς ἀποδόσεως τῆς Δικαιοσύνης εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν εἰς τὰς οἰκογενειακάς τῶν

σχέσεις, ὥστε νὰ ἔχουν ἴσας εὐκαιρίας μετὰ τοὺς λοιποὺς Λαοὺς τοῦ χώρου εἰς δὲν εὐρίσκονται ν' ἀναπτύξουν τὴν κοινωνικὴν τὴν καὶ τὴν πολιτικὴν τὴν ἐνδεχομένως ζωὴν. Τέλος νὰ ἐπιδιώξωμεν τὴν ἑνὴν ριζοσθόλησιν Ἑλληνισμοῦ μετὰ πλῆρεις τοῦ θεσμοῦς τοῦ εἰς τὴν Κυρηναικὴν, οὕτως ὥστε ἐάν γίνουσι ποτὲ αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι τῆς Ἀφρικῆς, ὅπως καὶ εἰναινοῦν νὰ γίνουσι, νὰ εἰσφέρῃ καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς τὴν Ἀφρικανικὴν προίκαν του.

Ἄλλὰ διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς αὐτὰς τὰς ἐπιδιώξεις ἔχομεν καθήκον νὰ παύσωμεν νὰ συμπεριφερόμεθα ὅπως τὸν ἔβαζαν οἱ Ἕφοροι νὰ πράττῃ ὁ μεθυσμένος Εἰλῶς ἐν Σπάρτῃ ἐν τῇ ἀγορᾷ. Νὰ παύσωμεν νὰ γίνωμεν ἀνεπιθύμητοι καὶ μέρη αὐτὰ τοῦ Κόσμου εἰς τὰ ὁποῖα εὐρέθημεν. Νὰ τιμῶσωμεν πάλιν τὰς Ἑλληνικάς ἀρετὰς τῆς ἐργασίας, τῆς ἀποταμιώσεως, τῆς τιμῆς πρὸς τὴν ἀτομικὴν πρωτοβουλίαν καὶ τὴν ἐργασικότητα. Μετὰ τὰς χυδαίας ἀσχημοσύνας τῶν τοικοκολλησῶν κενῶν συνθημάτων καὶ ἐπιγραφῶν ποῦ ἐφθάσαμεν ἐν τῇ μέθῃ τῆς ἡμιμαθείας νὰ κάμνωμεν ἕως καὶ εἰς τὰ δημόσια κτίρια ἐν Αἰγύπτῳ, κατηντήσαμεν νὰ γίνωμεν ἀνεπιθύμητοι καὶ μεταξὺ τῶν φίλων μας, ὡς χειρονομοῦντες μεθυσμένοι ἐπικίνδυνοι εἰς τοὺς γείτονάς τῶν. Ἄς ἐνοήσωμεν τὴν θέσιν μας εἰς τὸ μέρος αὐτὸ τοῦ Κόσμου ποῦ ζῶμεν πρὶν νὰ φιλοδοξήσωμεν νὰ γίνωμεν οἱ πρωτοπόροι ἐπισκευῆς τοῦ ὅλου Κόσμου. Δυνάμεθα νὰ ὑπολογίζωμεν εἰς μέγα μέλλον καὶ μεγάλην ἀνάπτυξιν μᾶς ἐάν κατανοήσωμεν τὰ Ἑλληνικά προβλήματα αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ καὶ ἀναπτύξωμεν εἰς τὴν ἐπιδιώξιν τῶν τὸ αἴσθημα καὶ τὴν ἐπιμονὴν μας.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΟΡΟΙ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΣΥΝΟΡΩΝ

Ἔργο Δ. ΞΑΝΘΑΤΟΥ

ΟΛΑ τὰ κράτη διδάσκουν στὰ παιδιά μερικὲς εὐχάριστες ὥρες ἀλλὰ γιὰ νά τοὺς δώσουν καὶ ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα ποῦ θεωροῦν χρήσιμα γιὰ τὴν ζωὴ καὶ τὴν πρόοδο τῶν παιδιῶν καὶ τῶν λαῶν. Ὅπως εἶναι γνωστὸ ὅμως κάθε ἐποχὴ ἔχει καὶ τὴν δικήν της ἀνάγκη. Γι' αὐτὸ καὶ κάθε ἐποχὴ διαλέγει ἀπὸ τὸ τεράστιο ἱστορικὸ ὕλικὸ ἐκεῖνο ποῦ θεωρεῖ ὡς τὸ πῶ ἀπαραίτητο καὶ τὸ πῶ ὠφέλιμο, ὥστε τὰ παιδιά νὰ βρῶσιν εὐκόλως τὴν πῶ καλὴ λύσιν γιὰ τὰ προβλήματα ποῦ θὰ εὕρουσι στὴ ζωὴ τους. Τὸ ὕλικὸ ποῦ δίδεται πρέπει νὰ εἶναι ὅσο τὸ δυνατό πλοῦσιον, γιὰ νὰ μποροῦν τὰ παιδιά νὰ κάμνουν τὴν καλύτερην ἐκλογὴν. Ἀπὸ τὴν ἀνάγκη αὐτῆς πρὶν ἀρκετὰ χρόνια γίνεται τόσοσ λόγος γιὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἱστορίας ἀπὸ τὴν πηγῆς. Γιὰ τὸν ἴδιον λόγον στὰ μεγάλα κράτη ὄχι μόνον μιά ἐπιστημονικὴ ἐργασία δὲν ἔχει καμμίαν ἀξίαν ἂν δὲν στηρίζεται στὴ πηγῆς, μᾶ καὶ αὐτὰ τὰ σχολικὰ βιβλία τὴν ἀναφέρουν. Παρέχουν στὰ βιβλία αὐτὰ ὅσο μποροῦν περισσότερα στοιχεῖα γιὰ κάθε ζήτημα, ὥστε νὰ μπορέσῃ ὁποῖος τὴν διαβάξῃ νὰ κάμῃ εὐκόλως τερα μᾶ καὶ ἀκριβέστερα μιά σύνθεσιν. Σ' ἡμᾶς μ' ὅλες τὴς προσπάθειες μερικῶν ἱκανῶν ἐπιστημόνων—ἰδίως τῆς περασμένης γενεᾶς—νὰ δώσουν ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερον ὕλικόν, ἡ κίνησις αὐτὴ δὲν πρόκοιπε πολὺ. Τελευταῖα μάλιστα πληθαίνουν διαρκῶς καὶ περισσότερο τὰ βιβλία μετὰ ἀντιθετὴν κατεύθυνσιν. Ἔτσι ὅπως στὸ 2ο τεῦχος τῆς Κ. Ε. ὁ κ. Κουρνοῦτος ἔγραψε «τὸ νόημα τῆς ἱστορικῆς μας ἐπιστήμης ὑπέστη καινούργιαν ὑποτροπὴν... ἡ πορεία τῶν ἱστορικῶν μας ἐρευνῶν ἀρχίζει καὶ στὸν τόπον μας νὰ βαδίζῃ ἀντίθετα ἀπὸ ὅ,τι ἡ ἐπιστήμη ἤξερε στοιχειωδῶς μέχρι τώρα... Γι' αὐτὸ καὶ θεωρεῖ χαμένο κόπον τὴν ἐρευνητικὴν καὶ τὴς ἄλλης βοηθητικῆς τῆς ἱστορίας ἐπιστήμης...» Μετὰ τὴν νέα αὐτὴ κατεύθυνσιν φτάσαμε στὸ σημεῖον ποῦ λίγες φορὲς βρίσκουμε τελειόφοιτους Γυμνασίου ποῦ νὰ μὴν ἔχουν τὴν γνώμην ὅτι γνωρίζουν πολὺ καλά τὴν ἱστορίαν μας καὶ μάλιστα καλύτερα καὶ ἀπὸ ὅσους γέγρασαν μελετώντας τὴν.

Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι γιὰ τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν ἂν δὲν δείχνουν πολλοὶ μεγάλο ἐνδιαφέρον, τοῦλάχιστον δὲν τὴν κοροϊδεύουν. Αὐτὸ δὲν γίνεται βέβαια ἀπὸ σεβασμὸν, ἀλλὰ ἀπὸ ντροπὴ πρὸς τοὺς ἔξένους ποῦ τόσο πολὺ τὴν παινεύουν καὶ τόσο πολὺ ἀσχολοῦνται μ' αὐτήν. Λίγες φορὲς ὅμως βρίσκει δικαιολογίαν ἡ μεσαιωνικὴ καὶ ἡ νεώτερή μας ἱστορία. Τόση εἶναι ἡ περιφρόνησις γιὰ τὴν δυσχίλιτῃ μεσαιωνικῇ καὶ νεώτερῃ ἱστορίαν μας, ὥστε ἐκεῖνοι ποῦ ἀσχολοῦνται μ' αὐτὴν καὶ ὄχι «μετὰ τὴν τόση σπαρταριστὴν ζωὴν γύρω... μετὰ τὴν σύγχρονον ζωὴν, τὰ προβλήματα τῆς καὶ τὴς ἀπαιτήσεις τῆς... πρέπει νὰ ἔχουν δυνατὴ ἀσκητικὴ διάθεσις γιὰ νὰ καταντῆ-

σουν ἐκεῖ». Καὶ ὅμως ὄχι μόνον μπορεῖ ἡ ἱστορία αὐτὴ νὰ φωτίσῃ πολὺ καλά πολλὰ σημερινὰ προβλήματα μας, ἀλλὰ καὶ μέσα μας ζοῦν πάρα πολλὰ στοιχεῖα τῆς. Τὴν ἐξηγοῦν τὴν ἱστορίαν αὐτὴν μετὰ δυο-τρεις λέξεις καὶ παρουσιάζουν τὴν χιλιόχρονον μὲν βυζαντινὴν ἱστορίαν σάν μιά ἐποχὴ θρησκόληψιας, ἀνακτορικῶν συνωμοσιῶν καὶ ἐπαναστάσεων, τὴν Τουρκοκρατίαν δὲ σάν μιά ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Τούρκοι, οἱ Ἑλληνες πλοῦσιον καὶ ὁ κληρὸς καταπίεζαν τὸ λαόν, ὁ δὲ λαὸς μόνον τὴν κολακείαν καὶ τὴν πονηρίαν ἔμαθε. Ὅλα τὰ προβλήματα καὶ ὅλα τὰ μεγάλα γεγονότα προσπαθοῦν νὰ τὰ λύσουν μετὰ ἐκ τῶν προτέρων «ἰδεολογία», προσπαθοῦν νὰ τὰ σχηματοποιήσουν ὅλα. Ὅλες οἱ ἐπαναστάσεις π.χ. καὶ στὸ Βυζάντιον καὶ στὴν Τουρκοκρατίαν, δὲν ἦταν ἄλλο τίποτε παρὰ «οἰκονομικὲς ἐπαναστάσεις». Δὲν μποροῦν νὰ δεχτοῦν, ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχουν ἄνθρωποι καὶ σήμερον καὶ σὲ παλαιότερες ἐποχές ποῦ ἐπαναστάτησαν καὶ πολέμησαν καὶ γιὰ ἄλλα καὶ ὄχι μόνον γιὰ οἰκονομικά αἰτία. Καὶ ὅμως ὁ θρησκόληπτος ἐπαναστατὴ ἂν τὸν ἐμποδίσουμε ἀπὸ τὴν θρησκόληψίαν του. Μαζὺ του ἐπαναστατῆ καὶ ἐκεῖνος ποῦ φορολογεῖται βαρεῖα, καὶ ἐκεῖνος ποῦ ἔχει μίσος γιὰ κάποιον ἄλλον, καὶ ἐκεῖνος ποῦ ἔχει δόσοληψίας μετὰ τὴν δικαιοσύνην καὶ ἐκεῖνος ποῦ φοβάται τὸν ἔχθρον τοῦ κράτους, ὅταν μάλιστα ἰδῇ ὅτι οἱ ἀρμόδιοι δὲν εἶναι ἱκανοὶ νὰ κάμνουν γερὸ στρατό.

Σὲ κάθε ἐπανάστασις καὶ σὲ κάθε κοινωνικὴ ἀνωμαλία ὑπάρχουν πολλὰ αἰτία, ἀπὸ τὰ ὅποια ἄλλα μὲν εἶναι σύγχρονα, ἄλλα δὲ ἔχουν τὴν ρίζαν τους σὲ παλαιότερες ἐποχές. Ἔτσι ἔχομε ἀνωμαλίας ἐξ αἰτίας μῆς σιτοδείας, ἢ ἐξ αἰτίας μῆς αἰφνιδίας εἰσβολῆς ἔχθρου κ.ο.κ. Ἔχομε ἐπίσης ἀνωμαλίας καὶ ἐπαναστάσεις κοινωνικῆς, γιὰ τὴς ὁποῖες οἱ αἰτίες εἶναι παλαιότερες.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἔχομε ἐπαναστάσεις ποῦ ἡ κυρία ἀφορμὴ τους εἶναι ἡ φτώχεια καὶ ἡ σύγκρουσις τῆς μετὰ τὸν πλοῦτον. Μποροῦμε ὅμως νὰ ἰσχυριστοῦμε, ὅτι ἡ φτώχεια εἶναι καὶ ἡ αἰτία, ἢ θὰ εἴμαστε περὶ κοντὰ στὴν ἀλήθειαν ἂν εἰποῦμε ὅτι ἡ ρίζα τῆς ἐπανάστασης βρίσκεται στὸ αἴτιον ποῦ προκάλεσε τὴν φτώχεια; Εἶναι σωστὸ νὰ σταματοῦμε στὴν ἔκθεσι τῆς φτώχειας καὶ νὰ μὴν προχωροῦμε νὰ βροῦμε καὶ τὴς αἰτίες ποῦ προκάλεσαν τὴν φτώχεια; Στὴν πρώτη περιπτώσιν δὲν κάνομε παρὰ ἀνηθικὴ κυριακήν ἐργασίαν, ἐνῶ στὴ δεύτερην κάνομε ἐποικοδομητικὴν καὶ βοηθῶμε στὴ βελτίωσι τῆς ζωῆς.

Πρέπει νὰ βρίσκουμε ὅσο τὸ δυνατό ὅλα τὰ αἰτία καὶ ὅλες τὴς ρίζες ποῦ προκαλοῦν μιά ἀνωμαλία, γιὰ νὰ βοηθηθοῦμε νὰ βροῦμε καὶ τὰ μέσα μετὰ τὰ ὁποῖα θὰ προλάβομε νῆς ἀνωμαλίας.

Από τα παραδείγματα που μας παρέχει η ιστορία θα αναφέρω ένα-δυό για ανωμαλίες στη μεσαιωνική Θεσσαλονίκη. Προκαταβολικά γράφω, ότι από τους παράγοντες που ώδηγησαν στην ανωμαλία θα αναφέρω ένα κυρίως, τον πρωταρχικό κατά τη γνώμη μου, που δεν τόν πρόσεξαν σχεδόν καθόλου, όσοι έγραψαν για το ίδιο ή και για παρόμοια γεγονότα άλλης εποχής. Αυτό το κάνω γιατί έχει μεγάλη σημασία για τη σημερινή εποχή.

Επίσης γράφω ότι το κείμενο το οποίο αναφέρει τα όσα θα γράψω, δεν είναι αντικειμενική ιστορία, αλλά βίος (του αγίου Δημητρίου). Και ως τέτοιο όμως για το ζήτημά μας δεν χάνει τίποτε σε αξία.

Οι πληροφορίες του κειμένου είναι οι εξής:

Τόν 7ο μ. Χ. αιώνα έφτασαν στην περιφέρεια Μοναστηρίου πολλές χιλιάδες αιχμαλώτων Έλλήνων, που κατώρθωσαν να φύγουν από το Δουναβή, όπου τους είχαν έγκρατασθήσει μετά την αιχμαλωσία τους οι "Αβαροι. Από την περιφέρεια του Μοναστηρίου οι αιχμαλώτοι ζήτησαν να γυρίσουν στις ιδιαίτερες των πατρίδες. Πολλοί έγκραταστάθηκαν στην πεδιάδα της Θεσσαλονίκης και άλλοι στην ίδια τη Θεσσαλονίκη. Από τους τελευταίους αρκετοί στάλθηκαν με κρατικά καράβια στην Κωνσταντινούπολη και από εκεί πήγαν στις παλιές τους πατρίδες. Ο αρχηγός εκείνων που έμειναν στη Μακεδονία ζήτησε την άδεια από το βασιλέα να έγκρατασταθί, με όσους ήθελε, μόνιμα γύρω από τη Θεσσαλονίκη. Ο βασιλεύς δέχτηκε την αίτηση αυτή και ώνόμασε τόν αρχηγό τους πατρίκι. Οι έντόπιοι κάτοικοι υποχρεώθηκαν να δίδουν τόν πρώτο καιρό τρόφιμα στους έπαπελθόντες αιχμαλώτους. "Όπως όμως κάθε ένας εύκολα καταλαβαίνει, τα έσοδα τών χωρικών του κάμπου της Θεσσαλονίκης δεν ήταν και τόσο πλούσια για να μπορούν να ζήσουν και αυτοί και οι αιχμαλώτοι. Για τόν λόγο αυτό άρχισαν μεταξύ τους έριδες. Ο αρχηγός τών αιχμαλώτων προσφύγων συνέλαβε τότε τόν σχέδιο να όργανωση τούς δικούς του και να επιβληθί δια της βίας και άν μωρέρση να γίνη αυτός κύριος όλκληρης της χώρας.

Επειδή πολλοί από τούς πρόσφυγες δεν μωρρούσαν να ζήσουν στην ύπαιθρο, κατέφυγαν στη Θεσσαλονίκη, όπου θα εύρισκαν κάποιο τρόπο να ζήσουν. "Αν και πολλοί άκόμη από αυτούς στάλθηκαν στην Κωνσταντινούπολη, πάντα έμειναν άρκετός αριθμός, ό οποίος μάάλιστα μεγάλωνε διαρκώς με άλλους που έξακολουθούσαν να έρχωνται. Είναι φυσικό ότι και στη Θεσσαλονίκη οι πρόσφυγες δεν ήταν και τόσο εύχαριστιμένοι.

Αυτή τη δυσαρέσκεια έκμεταλλεύτηκε ό αρχηγός τους για να πετύχη στα σχέδιά του. Πρώτος σκοπός του ήταν ή κατάληψη της Θεσσαλονίκης. Γι' αυτό άρχισε τις συνεννοήσεις με όσους είχαν καταφύγει στη Θεσσαλονίκη για την όργανωση έμφυλιου πολέμου. Ο άπεσταλμένος του στη Θεσσαλονίκη Μαύρος, άπόκτησε την έμπιστοσύνη τών άρχών και ώνομάστηκε από τόν βασιλέα αρχηγός τών προσφύγων. Με τόν αξίωμα αυτό μωρρούσε να κινητά έλευθερα και να έχη τά μέσα να όργανωση καλύτερα την έπανάσταση και τόν έμφύλιο πόλεμο, ότε και θά έφθαναν και οι άλλοι από την ύπαιθρο και θά γινόταν κύριος της Θεσσαλονίκης. Σε κάθε εύκαιρία ό Μαύρος δημιουργούσε άνησυχία και άνωμαλία στην πόλη. "Αρχισε μάάλιστα και τις δολοφονίες εκείνων που άντελήφθηκαν τά σχέδιά του και άρχισαν να άντιδρούν. Πέρα από αυτά σκόπευε την ώρισμένη ήμέρα της έπανάστασης να βάλη φωτιά και σε μερικά μέρη της Θεσσαλονίκης.

Σίγα-σιγά άρχισε και ό πολός κόσμος να καταλαβαίνει τά σχέδιά του, αλλά επειδή δεν είχε τά μέσα να άντιδράση περιοριζόταν να κλαίη και να θρηνηί για όσα έπρόκειτο να γίνουν. Ο έμφύλιος πόλεμος ήταν πλέον έτοιμος και όλοι ήταν φοβισμένοι και άνησοχοι. Οι δολοφονίες και οι διαρπαγές πλήθαιναν. Εύτυχως όμως την τελευταία στιγμή έφτασε ένα μέρος του στόλου. "Αμέσως ό κόσμος έλαβε θάρρος και κατάγγειλε τά σχέδια του Μαύρου, έναντιον του οποίου άρχισαν να καταφέρωνται και πολλοί όπαδοί του, οι όποιοι δεν ήθελαν να γίνουν καταστροφείς. Ο αρχηγός του στόλου συνέλαβε τόν Μαύρο και ή έπανάσταση δεν έγινε. "Ετσι σώθηκε ή Θεσσαλονίκη από ένα έμφύλιο πόλεμο.

Έχουμε λοιπόν αιχμαλωσία χιλιάδων Έλλήνων από τούς "Αβάρους, έπιστροφή τών αιχμαλώτων έπειτα από χρόνια, έγκρατάσταση πολλών στη ύπαιθρο, προσφυγή πολλών στη Θεσσαλονίκη, όπου ζούν πολύ άσχημα, όργανωση τών ίδιων για να πετύχουν καλύτερωση τών όρων της ζωής των και τέλος όργανωση έπαναστάσεως, με άποκλειστικό σκοπό να πάρουν τά αγαθά τών πλουσίων. Είναι φυσικό, ότε με τόν μέρος τών προσφύγων θά ήταν και άρκετοί ντόπιοι φτωχοί, τών οποίων ή ζωή χειρότερησε με τόν έρχομό τών προσφύγων. "Ετσι μία ένθικη συμφορά, ή αιχμαλωσία, κατάντησε σε όργανωση έμφυλιου πολέμου, στο έξοθήκωμα τών φτωχών κατά τών πλουσίων.

Τέτοια φαινόμενα έχουμε πολλές φορές στη μεσαιωνική μας ιστορία, όχι μόνο στη Θεσσαλονίκη, και σε άλλες μεγάλες πόλεις, αλλά και στην ύπαιθρο, για τά όποια ίσως γράψουμε άλλη φορά. Για τις ανωμαλίες και τις έπαναστάσεις αυτές έχουμε γράψει και δικοί μας και ξένοι έπιστήμονες. Από αυτούς οι περισσότεροι έγραψαν μόνο περιγραφικά, τί δηλαδή έγινε κάθε φορά, άλλοι προσπάθησαν να τις αποδώσουν στην κατωτερότητα του Βυζαντινού λαού, άλλοι σε προσωπικές φιλοδοξίες και άλλοι άλλοι. "Έχουμε όμως και μελέτες που θέλησαν να τις αναλύσουν και να μās δείξουν και τά βαθύτερα αίτια τών έπαναστάσεων και τών ανωμαλιών και μās έδωσαν άρκετά στοιχεία. Του τελευταίου είδους οι μελέτες έχουν ένα κοινό χαρακτηριστικό, ότε δηλ. προσπαθούν να αποδώσουν τις ανωμαλίες αυτές σε ένα μόνο αίτιο και αυτό, γιατί πριν γράψουν τις μελέτες είχαν ένα σκοπό που προσπάθησαν να τόν αποδείξουν με κάθε τρόπο. Για να φτάσουν στο σκοπό τους αυτό άδιαφόρησαν για τις βαθύτερες αίτιες που ώδηγησαν στις ανωμαλίες και σταμάτησαν στα τελευταία μόνο γεγονότα, στις έκδηλώσεις και στα άποτελέσματα δηλ. των βαθύτερων αίτιών. "Ετσι οι έρευνητές αυτοί στις ανωμαλίες αυτές είδαν μόνο την ύπαρξη πτωχών και πλουσίων και τις άντιθέσεις τους και εξέηγησαν τις ανωμαλίες αυτές ως πάλη τών τάξεων. "Ετσι όλες οι κακοδομιονίες μιας οποιασδήποτε εποχής όφειλονται στις έσωτερικές και μόνο κακές συνθήκες και ίδιως στην άπληστία τών πλουσίων και στην άγανάκτηση τών φτωχών. "Ετσι όμως βγαίνει και τόν συμπέρασμα: Όέλουμε εύτυχία; "Ας κτυπήσουμε τόν έσωτερικό έχθρό και άς μεραστήουμε τά αγαθά.

Δέν έχω καμμία δυσκολία να δεχτώ, ότε ή άδικη οικονομική άνισότητα και ή κακή έκμετάλλευση του ιδρώτα του εργαζόμενου είναι μία κακή πληγή που πρέπει να λείψη. Είναι όμως πάντοτε μόνο έσωτερικά τά αίτια που προκαλούν τη φτώχεια ενός μέρους του λαού, ή είναι και έσωτερικά; Για να φανή καλύτερα τόν ζήτημα άς ιδούμε τί άλλα γεγονότα έχουμε γύρω από τη Θεσσαλονίκη στην εποχή που έχουμε τόν πάρα πάνω ανωμαλία.

"Όλοι γνωρίζουμε τόν μέγεθος και τη σημασία της Θεσσαλονίκης σ' όλες τις εποχές. Σ' αυτήν, που ήταν τόν μεγαλύτερο λιμάνι της Βαλκανικής, γινόταν τόν μεγαλύτερο έμποριο. Κάθε χρόνο, την έαρητή του άγ. Δημητρίου γινόταν ή μεγαλύτερη έμποροπανήγυρις. "Εκεί ό γεωργός, ό τεχνίτης, ό βιοτέχνης, ό έμπορος και οι άλλοι πουλούσαν τά προϊόντα τους και εκεί εύρισκε δουλεία και ζούσε όποιος είχε όρεξη να εργασθί. "Ηταν ή Θεσσαλονίκη ή "θεοφροώρητος" και ή "πανευδαίμων" πόλις. Τόν πλούτο της στους πρώτους μ.Χ. αιώνες τόν βλέπουμε από τά τεράστια δημόσια οικοδομήματά της. Για τόν σημασία και τόν πλούτο της όμως αυτόν, έγινε και ό στόχος όλων τών έχθρών που έφτασαν στη Βαλκανική. Και δεν ήταν μόνο ή πόλις, αλλά και όλόκληρη ή Μακεδονία πλούσια και σημαντική. Γι' αυτό και ή χώρα τραβούσε όλους τούς βάρβαρους λαούς, που ήθελαν διαρκώς και περισσότερα. Στις έπιδρομές τους ότι εύρισκαν τόν άρπαζαν. Ο λαός της ύπαιθρου, για να σωθί, έφευγε στα βουνά ή στην όχηρη Θεσσαλονίκη.

Πολλές φορές «ή χώρα κατά τόν πλείστον έπανάλωται και έστιν άοικητον και άσπατον δια τόν πόλεμον», όπως γράφει μία πηγή για τόν 6ο αιώνα. Μεγαλύτερες καταστροφές άρχισε να παθαίνει ή χώρα από τούς "Αβάρους και μετά τούς Σλάβους. Η ύπαιθρος καταστρεφόταν και ή Θεσσαλονίκη γέμιζε πρόσφυγες. Στις άρχές τού 7ου αιώνα, τόσο λίγο ήταν τόν σιτάρι, όστε ή πείνα ήθέριζε τόν λαό της Μακεδονίας και της Θεσσαλονίκης. "Από τις εισβολές τών έχθρών «όλοι έφθειροντο οικοι τε και δημοσία». Η χαρά γύρισε πάλι στον κόσμο, μόνο όταν τόν κράτος έστειλε σιτάρι. Σε νέα έπίδρομη βαρβάρων, με τη μεγάλη πείνα και τη δυστυχία, άρχισαν πάλι ταραχές και μάάλιστα σε πολλές περιφέρειες του κράτους. Οι αίματηρές συμπλοκές στους δρόμους ήταν κάτι καθημερινό, όπως και οι λεηλασίες οικιών, ό φόνος νέων, γερόντων, φίλων και συγγενών, οι έμπρησμοί οικιών κλπ. Η Θεσσαλονίκη που ήτο πριν «μητρόπολις όμοφροσύνης» έγινε «θάλασσα διχονοίας». Οι βάρβαροι διήρπασαν τόν πάν στην ύπαιθρο. Η Θεσσαλονίκη γέμιζε από πρόσφυγες που ήλθαν από όλες τις περιφέρειες κάτω από τόν Βελγιάδι. Ο λαός, ό πτωχός και πεινών λαός, κατάλαβε ποιός είναι ό αίτιος της πείνας του και όταν οι άρχοντες της πόλης θέλησαν να συζητήσουν με τόν αρχηγό τών έπιδρομών για συμφωνίες, αυτός ώρμησε έναντιον του και τόν σκότωσε και μετά τά έθαλε και με εκείνους που ήθελαν ειρήνη.

Η εισβολή βαρβάρων λοιπόν στη χώρα είχε για άποτέλεσμα τη φτώχεια, την πείνα, τη δυστυχία και τις άποκόλυτες ανωμαλίες. Τι μωρρούσαν να κάμουν με τά αγαθά τους οι πλούσιοι, άφ' ού οι βάρβαροι διήρπαζαν τη χώρα; "Αλλά άς γυρίσουμε στο θέμα μας. Σε μία έπίδρομη

τους οι "Αθαροι και οι βοηθοί τους Σλάβοι αιχμαλώτισαν" πολλές χιλιάδες Έλλήνων και τους μετέφεραν πέρα από το Δούναβη. "Επειτα από αρκετά χρόνια οι αιχμάλωτοι αυτοί γύρισαν πίσω και, όπως είδαμε άλλοι έμειναν στην ύπαιθρο, άλλοι πήγαν στη Θεσσαλονίκη, στην Κωνσταντινούπολη και άλλοι. Άρκετοι από εκείνους που έμειναν στην ύπαιθρο έφευγαν για τη Θεσσαλονίκη. Το ίδιο δηλ. που έγινε μετά το 1922. Και τότε και τώρα έγιναν αλληλογοι προσφύγων, συλλαλητήρια, ταραχές. Άρκετά γεγονότα του τελευταίου καιρού έχουν τις ρίζες τους στο 1922 και ακόμα δεν τελείωσαν. Οι προσφυγικοί συνοικισμοί, έγραψε κάποιος, είναι γραμμάτια που περιμένουν την εξέφλησή τους. Το ίδιο είναι και οι πρόσφυγες και καταστρεμμένοι του σημερινού πολέμου. Και ενώ θα έπρεπε το γραμμάτιο αυτό να ζητηθεί να το πληρώσουν εκείνοι που μας το έστειλαν, κατάφεραν μερικοί έξυπνοι κοινωνιολόγοι μας να το χρεώσουν στον ίδιο τον ελληνικό λαό και με την αντίληψή τους αυτή παράσυραν και λίγο κόσμο. Οι διανοούμενοι του 7ου αιώνα όμως είχαν περισσότερο μυαλό από αρκετούς σημερινούς. Δεν άφησαν εκείνοι το λαό τους να ξεχάσει, ότι ο αίτιος του γραμματίου, της φτώχειας, ήταν πέρα από τα σύνορα, ιδίως τα βορεινά, και τον έκαμαν ικανό να εξουδετερώσει για πολλούς αιώνες τον αντίπαλό του και να ιδί καλές ημέρες. Ζητούσαν και οι διανοούμενοι της εποχής εκείνης — λαϊκοί και κληρικοί — και μάλιστα πολύ έντονα την έσωτερική δικαιοσύνη, δεν ξέχασαν όμως, ότι οι πλέον άδικες περιουσίες αποχτιώνται σε ανώμαλες εποχές, σε εποχές δηλ. που ο έχθρος μπαίνει μέσα στα σύνορα ενός κράτους. Σε τέτοιες εποχές είναι αδύνατη η δικαιοσύνη. Γι' αυτό μαζί με την ισότητα, ζητούσαν εντονότερα τα μέσα για άσφαλισμένα σύνορα, για να μπορούν να ζητούν άφοβα και την έσωτερική δικαιοσύνη. Δεν έχουμε παράδειγμα κράτους που να δημιουργήσει έστω και σχετικά άνετη ζωή και πολιτισμό χωρίς άσφαλισμένα σύνορα. Το ίδιο έγινε και μετά τον 7ο αιώνα στη Θεσσαλονίκη. Μόνο όταν άσφαλίστηκαν τα σύνορα ο κόσμος βελτίωσε τη ζωή του. Τότε η Θεσσαλονίκη είδε πάλι ημέρες εύτυχίας. Τότε η έμποροπανηγυρή της έδωκε

όλους την ευκαιρία να κερδίζουν κάπως άνετα τη ζωή τους. Σ' αυτή μαζεύονταν χιλιάδες κόσμοι όχι μόνο από τη Βαλκανική, αλλά και από τη Μ. Ασία και την Ιταλία. Δεν είχαν πλέον το φόβο των λεηλασιών. Από τότε που το γένος των Σκυθών (Βουλγάρων — Σλάβων) γράφει μια πηγή του 9ου αιώνα ηούχασε «πέπαυτο μὲν ἡ τῶν πόλεων στάσις, ἀνείτω δὲ τῆς ἐνεργείας ἡ τὰς σφαγὰς ἐπιτηδεύουσα μάχαιρα. Καὶ πόλεμος ἦν οὐδαμῶς καὶ τὴν περιγῶρον ἀπασι εἰρήνην κατεκράτουνε καὶ οὐδεμία ἦν εὐζωίας ἀφορμὴ ἢς οὐκ ἔς κόρον ἡμεῖς ἀπελαύομεν, ἐνθεν αἱ τῆς γεωργίας ἀφθονία, ἐκείθεν αἱ τῆς ἐμπορίας χορηγία». Και προσθέτει ένας έρευνητής της ιστορίας μας: «Δέν έλειψαν όμως τὰ άσταπα. Συνειθισμένοι οι Θεσσαλονικεῖς σὲ μιὰ εὐκόλη ζωὴ, παραμέλησαν τὰ στρατιωτικὰ καὶ ἔχασαν σιγά-σιγά τὶς πολεμικὲς ἀρετὲς ποὺ ἄλλοτε εἶχαν οἱ πρόγονοί τους καὶ τοὺς ἐξασφάλισαν τὶς ἀνέσεις. Γι' αὐτὸ δταν στὰ 904 οἱ ἔχθροὶ προσέβαλαν τὴν πόλη τους, ἄν καὶ ὄλοι πολέμησαν ὅσο μπορούσαν, δέν μπόρεσαν νὰ κρατηθοῦν καὶ καταστράφηκαν». Αὐτὰ εἶναι βέβαια ἀρκετά σωστά. "Οποῖος όμως ξεύρει τὴν ἱστορία μας θὰ θυμηθῆ, ὅτι πρὶν ἀπὸ τὸ 904 εἶχαν ἀρχίσει ὁ Συμεὼν τῆς Βουλγαρίας «τὸ ἐκπολιτιστικὸ του ἔργο» στὶς ἑλληνικὲς χώρες, τὸ ὁποῖο τελείωσαν γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη οἱ Σαρακηνοὶ τὸ 904.

Αὐτὰ εἶναι τὰ ἱστορικὰ γεγονότα. "Όσο καὶ νὰ θέλουμε νὰ τὰ σχηματοποιήσουμε ὅλα καὶ νὰ τὰ βάλουμε κάτω ἀπὸ μιὰ θεωρία, αὐτὰ παραμένουν ὅπως ἔγιναν καὶ εἶχαν τὰ ἀποτελέσματα ποὺ εἶχαν. Γιὰ νὰ τὰ ἴδουμε ὅμως χρειάζεται ἐξονυχιστικὴ μελέτη καὶ προσοχὴ μεγάλη στὴ σημερινὴ ἐποχὴ.

Εἶναι εὐκόλο καὶ μάλιστα καὶ φανταχτερό νὰ γράφουμε «δέν μᾶς χρειάζονται οἱ ἐξονυχιστικὲς σπουδές», «ἀλλὰ τὰ μεγάλα ζητήματα τῆς Εὐρώπης». Δέν εἶναι «χαμένη δύναμη γιὰ τὴν "Ελλάδα» ἡ λεπτομερὴς μελέτη τῆς ἱστορίας μας, ἀλλὰ τὴν ἔργον ἀπαραίτητο καὶ ἐποικοδομητικό. Πρέπει νὰ βροῦμε ὅλα τὰ στοιχεῖα καὶ μετὰ νὰ τὰ κατατάξουμε ἀξιολογικὰ καὶ νὰ τὰ συνθέσουμε. Χρειάζεται ἐργασία καὶ ἐργασία ἀπροκατάληπτη.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΣΟΛΩΝΟΣ ΠΡΩΤΟΣ ΠΛΟΥΣ

Υπό ΒΑΣ. ΛΑΟΥΡΔΑ

Ο ΣΟΛΩΝ γεννήθηκε γύρω στὰ 640, στὴν Ἀθήνα, ἀπὸ γονεῖς εὐγενεῖς. Γιὰ τὰ παιδικὰ καὶ τὰ νεανικά του χρόνια δέν ἔχουμε καμμιὰ πληροφορία, καὶ γιὰ τὰ τρία ὅμως τοῦτα στοιχεῖα, ἡ ἐποχὴ ποὺ γεννήθηκε, ἡ πατρίδα του καὶ ἡ ἱστορία του ἔχουν νὰ μᾶς πῶνε πολλὰ γιὰ τὰ θεμέλια ποὺ στερεώσαν τὸ πνεῦμα του. Ἡ Ἀθήνα στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 7ου αἰώνα δέν ἦταν πιά ἡ κλειστὴ περιοχὴ τῆς ἐποχῆς τῶν γενῶν, δέν ἦταν ὅμως ἀκόμη οὕτε ἡ μεγαλούπολη ποὺ ἐπικοινωνοῦσε μὲ ἄλλες χώρες. Ἦταν ἕνα κεφαλοχῶρι μὲ ἀγροτικὴ παραγωγή καὶ μὲ μικρὸ ἐμπορικὸ ναυτικό. Σειρὰ ἀπὸ ἔργα γλυπτικῆς ποὺ βρεθῆκαν στὴν Ἀκρόπολη καὶ γενικότερα στὴν Ἀττικὴ μᾶς βοηθᾶνε νὰ ἀνασυνθέσουμε τὸ ἦθος τοῦ ἀνθρώπου ποὺ στάθηκε ὁ δῆγος τοῦ Σόλωνα στὴ νιότη του: Τὸν Ἀθηναϊκὸ λαὸ τὸν ἔδενε μεσοτὸς καὶ ὀλοζώντανος ὁ μῦθος τοῦ Δαδεκαθέου. Οἱ Θεοὶ καὶ οἱ ἥρωες συμμετεῖχαν ἀδιάκοπα στὴ μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου ὀρίζοντας μὲ τὴν εὐμένεια ἢ μὲ τὴν ἀστυχητικότητα τοὺς τὸν δρόμο του. Ἀνάμεσα στὶς θεϊκὲς αὐτὲς δυνάμεις καὶ στὸν ἀνθρώπο ὀπῆρχε σχέση βαθυτάτης φιλίας, γιὰτὸ οἱ Θεοὶ καὶ οἱ ἥρωες ἦταν ἢ ἴδια ἢ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου μωσοποιημένη στὶς ἱερώτερες μορφές τῆς — τὴν οἰκογένεια, τὴν πόλη καὶ τὴ φύση. Καθὼς οἱ Θεότητες τοῦ Ἑλλῆνα προβλήθηκαν ἀπὸ τὴ διαλεκτικὴ σχέση μὲ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ του, ποὺ τὴ συμβόλιζαν στὴν πῶ ἀκέραιη καὶ τέλεια ἐξιδανικέυσή της, τελοῦσαν στὴν ἴδια σχέση μὲ τὸν ἀνθρώπο, ὅπως ὁ ἀνθρώπος μὲ τὴ ζωὴ του. Ἀπὸ τὸ ἦθος τοῦτο τῆς φιλίας τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸν ἀνθρώπο καὶ τῆς εὐσέβειας τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὸ Θεὸ διαλάμπουν ὅλα τὰ ἔργα τῆς γλυπτικῆς ποὺ βρίσκουμε στὴν Ἀθήνα καὶ στὴν Ἀττικὴ τῆς ἀρχαϊκῆς περιόδου. Οἱ θεοὶ τῆς Ἰλιάδας ἔχουν δώσει τὴ θέση τους τῶρα στοὺς θεοὺς τῆς Ὀδύσσειας, στὶς θεϊκὰ ἀνθρώ-

πινες μορφές ποὺ παραστέκουν στὸν ἀνθρώπο μὲ πνεῦμα δικαιοσύνης καὶ παρακολουθοῦν τὰ βήματά του, κι' δταν ἀκόμη τὸν τιμωροῦν, μὲ καλόγνωμο καὶ φιλόπρωπο βλέμμα. Καὶ οἱ ἀνθρώποι ποὺ τηγαίνουν πλάι τους γιὰ νὰ τοὺς παρακαλέσουν ἢ νὰ τοὺς εὐχαριστήσουν, τοὺς βλέπουν ὡς τὴν ὀραιότερη πλευρὰ τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ τους, ἰδανικά ζωῆς ποὺ τοὺς ἀνοψώνουν καὶ τοὺς σώζουν. Τὸ ἀγαλλμα δηλώνει τὴν αἰσθητὴ παρουσία τοῦ Θεοῦ πλάι στὸν ἀνθρώπο καὶ τὴν ἱκεσία ἢ τὴν χάριν τοῦ ἀνθρώπου μπροστὰ στὸ Θεό.

Ἀργότερα ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου θὰ γεμίσει πληγές καὶ μέσα ἀπὸ τὰ πονεμένα στήθη του ποὺ θὰ βαραίνουν μὲ τὴν πείρα καὶ τὶς ἀγωνίες τῆς ζωῆς, θὰ ἠρῆσει ὁ λόγος τῆς τραγωδίας. Τώρα, στὴν ἀρχαϊκὴ του ἀκόμη περίοδο, ἐφησυχάζει στοὺς κόλπους τῆς θεϊκῆς καλωσύνης, ποὺ τὴν ἀνακαλύπτει πρώτη φορὰ μέσα του γεμάτη σπλαχνοσύνη καὶ ἀνθρωπισμὸ καὶ τὴ δοξάζει, πρώτη φορὰ τώρα καθὼς περνᾶει ἀπὸ τὰ σκοτάδια τῆς φύσης στὴν ἱστορικὴ ζωὴ, μὲ τὰ ἀφιερῶματα, μὲ τὰ θεμελιώματα τῶν πρώτων ναῶν καὶ μὲ τὴν προσφυγὴ του στὴν παμπάλαιη σοφία τοῦ Δελφικοῦ μαντείου.

Συντροφεμένος ἀπὸ τὴ μακαρισμένη τούτη συμπαράσταση τῶν Θεῶν στὰ βήματά του ἀρχίζει ὁ Ἀθηναῖος τὸν βίο του. Καὶ ἡ χάρις τῆς ἀπλώνεται σὲ ὅλες του τὶς ἐκδηλώσεις. Τὰ πρόσωπα τῶν ἀγαλμάτων μὲ τὸ ἀνάσφρο καὶ συγκρατημένο μωδισμὰ τους, τὰ κολοδεμένα κορμιά, ἡ ἀστυχηρὰ ἰσοζυγιασμένη κορμοστασιά, ἡ φρεσκάδα τῆς δυνάμεις καὶ ἡ πλησμονὴ τῆς πίστεως ἀνακύπτουν μέσα ἀπὸ τὰ βαθύτατα βιώματα εὐδαιμονίας, κερδισμένης ἀπὸ τὴ συνείδηση τῆς χάρις ποὺ τοῦ μεταδίνουν τὰ χέρια καὶ τὰ μάτια τῶν Θεῶν καθὼς πορεύονται πλάι του καὶ τὸν προστατεύουν στὴ ζωὴ του.

Ἡ κοινωνία τοῦ ἀρχαίου Ἀθηναίου εἶναι καὶ αὐτὴ ἀπλή καὶ καθαρὴ, ὅπως καὶ τὰ ἀρχαῖα ἀγάλματά του. Ὁ νέος Ἀθηναῖος μορφώνει τὴ ζωὴ του ἀπὸ τὶς παραδόσεις τοῦ γένους του, ἀπὸ τὰ μαθήματα τῆς γύρω του φύσης καὶ ἀπὸ τὰ παραδείγματα τῶν ὀριμότερων συμπολιτῶν του. Οἱ κλειστὲς παραδόσεις τοῦ γένους του, μὲ τοὺς ἥρωες τῆς οἰκογένειας καὶ μὲ τὶς ἀποκλειστικὰ δίκαιους θεοπραξίες εἶναι τὰ πρῶτα δυναμάρια στὰ θεμέλια τῆς δικαίας του ζωῆς. Ἀπὸ κεῖ θὰ ρυθμιστοῦν οἱ πράξεις του, οἱ λόγοι του καὶ οἱ χειρονομίες του, ἀπὸ κεῖ θὰ ριχτοῦν στὴν ψυχὴ του οἱ πρῶτοι σπόροι τοῦ κανόνα πὼς δὲν ἔφηρε ἄτομο τυχαῖο καὶ περστικὸ στὸν κόσμον, ἀλλὰ πὼς εἶναι μέλος μιᾶς μακρότατης σειρᾶς γενεῶν μὲ ἀδιάσειστους δεσμούς πρὸς τὸ παρελθόν, τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον.

Ἐρχεται ἔπειτα τὸ τοπίο τῆς Ἀττικῆς μὲ τὸ παιχιδιάρικο καὶ τὸ ἁρμονιομένο φῶς τῆς, μὲ τὶς πεντακάθαρες γραμμὲς καὶ τοὺς ἀνάλαφρους ὄγκους μὲ τὸ χῶμα ποὺ εἶναι κακὸ στοὺς ἀκαμάτες καὶ καρποφόρο στοὺς δουλευτὲς του. Ὅπως εἶναι καθαρὰ χωρισμένα τὰ βουνὰ καὶ οἱ πεδιάδες, ἡ θάλασσα καὶ ἡ στεριά, ἔτσι καθαρὰ χωρισμένες μιὰ-μιὰ θὰ γίνουν καὶ οἱ σκέψεις του, χωρὶς κανένα σημάδι μυστικοπάθειας ἢ ἀνεμιαίου συναισθηματισμοῦ.

Τελευταῖα ἔρχονται τὰ παραδείγματα τῶν ὀριμότερων συμπολιτῶν του. Οἱ συμπολίτες τοῦτοι, βαθυρριζωμένες βολανιδεῖς στὰ χῶματα τῆς Ἀττικῆς, ποὺ τὶς δουλεύαν δεκαετίες ὀλόκληρες φτιάχνοντας οἰκογένεια, πηγαίνοντας στὸν πόλεμο, καλλιεργώντας τοὺς ἀγρούς, συζητώντας γιὰ τὰ κοινὰ, χτίζοντας βωμοὺς καὶ ὑψώνοντας ἀγάλματα στοὺς θεοὺς τῆς πολιτείας, θὰ μάθουν στὸν νεαρὸ Ἀθηναῖο, ποὺ κάθεται πλάι τους σιωπηλὸς καὶ τοὺς ἀκούει μὲ τὰ μάτια του χῶμα, πὼς νὰ σπέρνει τὸ στᾶρι, νὰ τινάζει τὴ ἑλιές, νὰ τρυγᾷ τὸ σταφύλι, πὼς νὰ πολεμᾷ γιὰ νὰ ὑπερασπίζει τοὺς βωμοὺς καὶ τὶς ἐστίες του, πὼς νὰ σκέφτεται γιὰ τὰ προβλήματα τῆς πολιτείας. Μὲ τὸν λόγο τους ἢ μὲ τὸ παράδειγμά τους θὰ τὸν μάθουν νὰ εἶναι περήφανος ἀλλὰ μαζὶ καὶ αειμὸς, ἐλεύθερος ἀνθρώπος ἀλλὰ καὶ μαζὶ μέλος τῆς κοινότητάς του, ἀνεμπόδιστος ἀπὸ προκαταλήψεις ἀλλὰ καὶ μαζὶ καλοπότης στὰ θελήματα τῶν Θεῶν ποὺ τὸν προστατεύουν. Καὶ καθὼς ἀνοίχοντας τὰ ἀνήσυχτα μάτια του πρῶτὴ φορὰ στὴ ζωὴ, θὰ βλέπει γύρω του τοὺς ἥρωες τῆς οἰκογένειάς του, τὴ φύση τῆς Ἀττικῆς, τοὺς γέροντας ἄντρες τῆς πολιτείας του καὶ τοὺς θεοὺς τῆς πόλης, θὰ χτίζεται λιθάρι μὲ λιθάρι στὴν ψυχὴ του τὸ δικό του οἰκοδόμημα — ἡ δικαία του ζωῆς.

Ὁ Σόλων ἀνῆκε στὴν ἀριστοκρατία καὶ μάλιστα σὲ δυὸ ἀπὸ τὶς πιὸ δεσποτικὲς οἰκογένειες τῆς, ἀπὸ τὸν πατέρα του ἀπόγονος τοῦ Κόδρου, τοῦ φημισμένου βασιλιᾶ τῆς Ἀθήνας καὶ ἀπὸ τὴ μητέρα του συγγενῆς τοῦ Πεισίστρατου. Ἔτσι ὁ κόσμος τῆς τάξης τῶν ἀριστοκρατῶν μὲ τὴν «καλοκαγαθία» καὶ τὶς ἥρωϊκὲς παραδόσεις του συντρόφεισε τὰ βήματα τῆς νιότης του μὲ ὅλες τὶς συνέπειές του. Θὰ πρέπει νὰ τὸν φανταστοῦμε, ὅπως παριστάνουν τὴν ἀριστοκρατία τὰ ἀρχαῖα ἀγγεῖα τῆς Ἀττικῆς, νὰ διασχίζει περήφανος πᾶνω στὸ ἄρμα του τοὺς δρόμους τῆς Ἀττικῆς, νὰ συναγωνίζεται μὲ τοὺς ἄλλους νέους τῆς τάξης του γιὰ τὰ πρωτεῖα στοὺς ἀθλητικὸς ἀγῶνες, νὰ γυμνάζεται ὡς στρατιώτης στὸ ἵππικὸ, νὰ συμμετέχει στὶς γιορτὲς τῆς πόλης του ἀνάμεσα στὶς πρῶτες σειρές.

Εἶδαμε ὅμως πὼς ἡ ἀριστοκρατία ἀπὸ τὶς ἀρχὲς κιόλα τοῦ 7 αἰῶνα καὶ προπαντὸς ἀπὸ τὰ μισὰ του ἀρχίσει νὰ κλονίζεται μὲ τὶς καινούργιες συνθήκες ποὺ διαμορφώσε στὴν Ἀττικὴ ὁ ὑπερπληθυσμὸς καὶ ὁ μετασχηματισμὸς τῆς κλειστῆς οἰκονομίας σὲ χρηματιστικὴ — ἐμπορικὴ. Οἱ διαμαρτυρίες τῶν ἀριστοκρατῶν γιὰ τὸ ἀτάσθαλο ἦθος τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν χωρικῶν, τὰ παράπονα τῶν χωρικῶν γιὰ τὴν ἀπὸνιὰ τῶν ἀριστοκρατῶν καὶ τῶν ἐμπόρων, οἱ ἐπιθέσεις τῶν ἐμπόρων ἐναντίον τῆς ἀδικίας τῶν ἀριστοκρατῶν ἦταν, ὅπως ἔξερουμε ἀπὸ τὸν Θέογνι, τὸν Ἡσίοδο καὶ τὸν ἴδιον τὸν Σόλωνα, σὲ ὄλων τὰ στόματα. Στὰ χρόνια μάλιστα ποὺ ὁ Σόλων ἦταν νέος καὶ ὄσπου νὰ ἀντρωθεῖ, οἱ ἐκδηλώσεις τοῦτες πᾶντα νὰ εἶναι μόνο συζητήσεις, διαμαρτυρίες καὶ παράπονα οἱ Ἀθηναῖοι καθέννας ἀπὸ τὴ μεριά του ἔφτασαν πιά στὰ ἔργα, ζητώντας νὰ συγκαταστήσουν ἢ νὰ ἀνατρέψουν τὸ πολιτικὸ καθεστῶς. Ὁ Κύλων, ἕνας Ἀθηναῖος εὐγενῆς καὶ ὀλυμπιονίκης, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεαγένῃ ἀπὸ τὰ Μέγαρα, ζήτησε νὰ γίνῃ τύραννος παίρνοντας μὲ τὸ μέρος του τοὺς θυσσαρευμένους ἐμπόρους καὶ χωρικοὺς τῆς πόλης, κατὰ τὸ πρότυπο πολλῶν ἄλλων πολιτειῶν τῆς ἐποχῆς του. Ἡ προσταθεῖα ἀπέτυχε, δημιουργήσε ὅμως μεγάλες πολιτικὲς καὶ θρησκευτικὲς ἀνωμαλίες στὴν Ἀθήνα, γιατί ἐνῶ οἱ εὐγενεῖς τὸν ρίξαν καὶ ἔτσι μεταίωσαν τὴν τυραννίδα, τελικὰ, καθὼς παραθέσασαν παλαιὰ θρησκευτικὰ ἔθιμα τῆς πόλης, γυρίσαν ἐναντίον τους

τὸ πιὸ μεγάλο μέρος τοῦ λαοῦ, ποὺ δὲν θὰ εἶδε ἄλλωστε εὐχάριστα τὴν πτώση τοῦ τυράννου.

Οἱ κοινωνικὲς αὐτὲς ταραχὲς συμβαδίζανε μὲ τὶς πρῶτες προσπάθειες ποὺ ἔκαναν οἱ Ἀθηναῖοι γιὰ νὰ ἐξφύγουν ἀπὸ τὴν κλειστὴ περιοχὴ τῆς Ἀττικῆς καταχτώντας καινούρια ἐδαφῆ καὶ ἀσφαλίζοντας μαζὶ ἀπὸ πειρατικὰ συναπαντήματα τὰ λιγοστὰ καράβια ποὺ διέθεταν. Οἱ πληροφορίες ποὺ φτάσαν ὡς ἐμᾶς εἶναι καὶ ἐδῶ ἀόριστες, μπορεῖ ὅμως νὰ εἰπωθεῖ μὲ κάποια βεβαιότητα πὼς στὴν νιότη τοῦ Σόλων οἱ Ἀθηναῖοι κάνανε γιὰ βάση τους τὸ Σίγειο τῆς Μυτιλήνης καὶ χάσανε τὴ Σαλαμίνα ποὺ τὴν εἶχαν πάρει παλαιότερα. Ἡ Σαλαμίνα τοὺς χρειαζότανε καὶ γιατί εἶχε χωράφια, ἀλλὰ καὶ γιατί ἦταν στέροιο ὄχυρο γιὰ τὴν πόλι. Στὸ Σίγειο μπορούσαν πάλι νὰ στείλουν τὰ δημογραφικὰ τοὺς περισσεύματα καὶ, μαζὶ μὲ τοῦτο, νὰ ὀργανώσουν ἐκεῖ ναυτικὴ βάση γιὰ νὰ προστατεύει στὸ Αἰγαῖο πέλαγος τὰ ἐμπορικὰ τους καράβια.

Ὅταν ὁ Σόλων ὀρίμασε, ἔφυγε «κατ' ἐμπορίαν ἄμα καὶ κατὰ θεωρίαν» ἀπὸ τὴν Ἀθήνα καὶ ταξίδεψε στὴν Ἰωνία. Οἱ πηγὲς ποὺ φτάσαν ὡς τὰ χρόνια μας δὲν μᾶς μιλάνε γιὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ μισεμοῦ του, μπορούμε ὅμως νὰ ποῦμε μὲ κάποια βεβαιότητα πὼς ταξίδεψε ἀφοῦ ἔκλεισε τὰ τριάντα τριανταετῆ του χρόνια. Ἡ χρονολογία τοῦτη εἶναι ἢ πιθανώτερη γιὰ ἕναν Ἕλληνα τῆς ἀρχαῖκῆς περιόδου, ποὺ σπάνια ἔβρινε τὴ γῆ του σὲ νεαρότερη ἡλικία, μιὰ καὶ τὸν ἔδεναν μαζὶ τῆς στρατιωτικῆς καὶ οἰκογενειακῆς ὑποχρεώσεως. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ταξίδευαν πολὺ καὶ γιὰ ἐμπόριο ἀλλὰ καὶ γιὰ «θεωρία» γιὰ νὰ ἴδουν καὶ νὰ γνωρίσουν τοὺς γειτονικοὺς τους λαοὺς, πάντα ὅμως, ὡς τὸν τέταρτον αἰῶνα, σὲ ὀρμη ἡλικία, ἀφοῦ πρῶτα εἶχαν ἔρσει τὸν τόπο τους καὶ εἶχαν ριζώσει στὴ γῆ τους. Ἔτσι ἄλλωστε γίνονταν τὰ ταξίδια τους γόνιμα, γιατί τοὺς καινούριους κόσμους ποὺ γνωρίζανε δὲν τοὺς ἀντίκρουζαν μὲ τὰ ἀνώριμα καὶ ἀστέρωτα ἀκόμη μάτια τοῦ νέου, ἀλλὰ μὲ τὴν στέρεη καὶ προετοιμασμένη μέσα στὴν πείρα τῆς ζωῆς ψυχὴ τοῦ ὀριμοῦ ἄντρα.

Ἡ παράδοση ποὺ λέει πὼς ὁ Σόλων ταξίδεψε γιὰ νὰ κάνει ἐμπόριο εἶναι ὀσωτὴ στὴ βάση της, λαθεμένη ὅμως σὲ ὅλες τὶς προεκτάσεις της. Ὁ Σόλων θὰ ἔφυγε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα μὲ φορτωμένο τὸ καράβι του γιὰ τὸν ἀπλοῦστατο λόγο πὼς στὰ διάφορα μέρη ποὺ θὰ πήγαινε δὲν ὕπρχε ὁμοίμορφο νόμισμα καὶ, μιὰ καὶ δὲν ὕπρχε ἐπίσης σταθερὴ κλίμακα νομισματικῶν ἀνταλλαγῶν, ἔπρεπε νὰ εἶχε κατ' ἀνάγκη ἐμπορεύματα γιὰ νὰ τὰ ἀλλάζει μὲ τὰ χρήματα τοῦ τόπου ποὺ θὰ ἔφτανε κάθε φορὰ. Οἱ ἐμπορικὲς δουλειὲς ἐξ ἄλλου, ὅπως καὶ οἱ γεωργικὲς, γιὰ τοὺς Ἕλληνες ποὺ δὲν χωρίζανε, καὶ πάλι ὡς τὸν τέταρτον αἰῶνα, τὸν βίῳ σὲ πρακτικὸ καὶ θεωρητικὸ, ἦταν κατὰ αὐτονόητο. Θὰ κάναμε λάθος ἂν, μεταφέροντας νεώτερες ἀντιλήψεις στὰ χρόνια τοῦ Σόλωνος, θεωρούσαμε τὸ ἐμπόριο καὶ τὴν γεωργία ὡς δουλειὰ ποὺ ἐμείωνε τὸν Ἕλληνα. Ταυτισμένος καθὼς ἦταν μὲ ὅλη τὴ ζωὴ του ὄχι μόνο δὲν τὸν ἔλαθε, ἀλλὰ καὶ τὸν βοηθοῦσε νὰ μπορέσει ἔπειτα νὰ λύσει μέσα ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν πραγματικότητά τὰ προβλήματα τῆς πολιτείας, γιατί ἔτσι δὲν θὰ τὰ ἀντιμετώπιζε μὲ θεωρητικὲς κατασκευές, ἀλλὰ μὲ τὶς ἐννοιες ποὺ θὰ εἶχε σχηματίσει μέσα του ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ.

Ἡ Ἰωνία ἦταν κόσμος ἐντελῶς διαφορετικὸς ἀπὸ τὸν κόσμο τῆς Ἀττικῆς. Ἐνῶ στὴν Ἀττικὴ ὁ Ἕλληνας ἔπρεπε νὰ δουλεῖ σκληρὰ μέσα στὸ μικρὸ καὶ δύσκολο χτῆμα του, ὁ ὀμόφυλός του στὴν Ἰωνία εἶχε στὴ διάθεσή του μεγάλες πεδιάδες, πλουσιώτατη βλάστηση καὶ καλόθλοο χῶμα. Τοῦτη, πρῶτα-πρῶτα ἡ διαφορά, βοήθησε τοὺς Ἴωνες νὰ ὀργανώσουν τὴ ζωὴ τους ἀνετώτερα ἀπὸ τοὺς Ἴωνες τῆς Ἀττικῆς. Κοντὰ σ' αὐτὴν καὶ ὡς συνέχειά της, τὰ μεγάλα λιμάνια τῆς Ἰωνίας βοήθησαν γρήγορα τοὺς κατοίκους της νὰ ἐσκαρπίσουν ἀπὸ τὴ στεριά καὶ νὰ ἀπλωθοῦνε στὶς θάλασσες καὶ νὰ κερδίσουνε ἔτσι μὲ τὶς δυσκολίες τῶν ταξιδιῶν καὶ τῶν ἀποικιακῶν πολέμων πείρα ζωῆς εὐρύτερη ἀπὸ τοὺς θεμένους μὲ τὸ ἔδαφος καὶ μὲ τοὺς κλειστοὺς κοινοτικὸς θεσμοὺς τους κατοίκους τῆς Ἀττικῆς. Μεγάλῃ ἐπίσης σημασίᾳ γιὰ τὴ διαφοροποίησή τους ἀπ' τοὺς ἄλλους Ἕλληνες εἶχε γιὰ τοὺς Ἴωνες ἡ γειτνιάσή τους μὲ τοὺς λαοὺς τῆς Ἀσίας ποὺ τοὺς ἀνάγκαζαν καὶ μὲ τὴν ἀπλή ἀκόμη παρουσία τους, ὅποτε δὲν ἔφταναν σὲ πόλεμο μαζὶ τους, νὰ τοὺς ἀντιμετωπίζουν ἀδιάκοπα παίρνοντας καὶ δίνοντας ὅτι μπορούσαν. Ἡ διαλεκτικὴ αὐτὴ οχέση τους μὲ τοὺς τριγύρω λαοὺς, ποὺ εἶχαν μάλιστα φτάσει νὰ ὀλοκληρώσουν τὸν πολιτισμὸ τους πολὺ προτοῦ νὰ ἔλθουν τοῦτοι στὴ Μικρὰ Ἀσία, τοὺς στάθηκε κίνητρο γιὰ νὰ δημιουργήσουν τρόπο ζωῆς καὶ σκέψης πολὺ διαφορετικὸ ἀπ' ὅτι στὴ μητέρα Ἑλλάδα.

ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ

Υπό Γ. Π. ΚΟΥΡΝΟΥΤΟΥ

Οι γενικές κρίσεις που διατύπωσα στο προηγούμενο άρθρο μου σχετικά με τις καινούργιες ροπές της νεοελληνικής Ιστοριογραφίας προέρχονται, όπως ανέφερα κι εκεί, από την επεξεργασία ενός συγκεκριμένου υλικού. Δίνω εδώ ένα δείγμα του υλικού αυτού: είναι το έργο του Γ. Λαμπρινού, «Μορφές του Εικοσιένα»¹.

Έντεκα πορτραίτα αγωνιστών, για τους οποίους η Ιστορία ούτε έδωσε μη ούτε και μπορούσε εύκολα να δώσει την τελική της κρίση, αποσπασμένα από την εποχή τους γίνονται υλικό που με μιάν επικίνδυνα τολημηρή χρησιμοποίηση, πάει να θεμελιώσει τη γενική πίστη του συγγραφέα για την καθόλου Ιστορία. Ο Σκουφάς, ο Ξάνθος, ο Παπαφλέσσας, ο Οικονόμου, ο Λογοθέτης, ο Παναγιώτης Καρατζάς, ο Μελέτης Βασιλείου, ο Τζακάλωφ, ο Γιώργης Πάνου κι ο Πετρανός έχουν συλληφθεί και με μιά περίεργη ψυχαναλυτική μέθοδο εκδιάζονται να πορευτούν ο ένας πίσω απ' τον άλλο, σαν τους στραβούς στον "Αδη, πάνω από τη γραμμή που τους όριζει ύστερα από τόσα χρόνια η πολιτική πίστη του συγγραφέα. Το γενικό σχήμα στο οποίο δουλεύουν τα πρόσωπα αυτά μέσα στο έργο είναι η αντίληψη πως το Εικοσιένα είναι δημιούργημα ενός αγώνα λαϊκού υπό την προϋπόθεση όμως πως την έννοια λαϊκός τη γεμίζει μόνο η κάτω τάξη: οι χρεωκοπημένοι έμποροι, οι εμποροπάλληλοι, οι απόλοι ναυτικοί των νησιών, οι ταπεινοί μικροτεχνίτες της πόλης, οι ξωμάχοι της γης, και άλλοι από κάποιο άλλο λαϊκό στρώμα².

Πίσω απ' την αναμφισβήτητη ομορφιά μιάς λογοτεχνικής διατύπωσης οι τίμιοι πλάστες της ελληνικής δόξας αναγκάζονται «επί ποινη έξοστρακισμού απ' την Αθανασία» να καταθέσουν για τους συναγωνιστές τους πράγματα που δίχως άλλο δε διανοήθηκαν ποτέ, και να κατασκευάσουν πρόσωπα με τα οποία πάλαψαν μαζί τον «αγώνα των καλών» με στή φωτιά και στο σίδερο. Λόγια που είχαν πετάξει σε ώρες όργης μέσα στο πάλαμα, και πράξεις που έμειναν αδικαιολόγητες και κρυφές από σκοπιμότητα για την έπιτυχία της κοινής υπόθεσης προσάγονται για τεκμήρια αδιάσειστα της ισχύος οποιωνδήποτε στοιχείων. Σ' δλόκληρο το έργο διακρίνει κανείς να κυριαρχεί ένας φόβος: ο φόβος των ήρώων μπροστά στην ιδιορρυθμία του έρευντή. Πρέπει να ξεχάσουν, να κρύψουν ή και να δικαιολογήσουν κάθε τους πράξη και κάθε τους λόγο που έκαναν και είπαν και που δε χωρεί στα καλούπια της διαθέσεως του άνακριτή τους. Για το λόγον αυτό άναλαθαίνουν οι έντεκα αυτοί ήρωες να πάρουν στην πλάτη τους όλο το βάρος της μεγάλης δόξας που ξεπήδησε απ' την κοινή αυτοθυσία του πανελληνίου. Αυτοί μόνοι τους είναι που ανέθηκαν στο βουνό και βρήκαν τις έντολες του δεκάλογου της έθνικης άναγενήσεως. Κι αυτό, γιατί ήταν παιδιά άνήσυχά, άσπουδάχτα, φτωχά ή χρεωκοπημένα, ιδιότητα που είναι η βάση της αξίας τους και η δημιουργός αίτια, «αυτοί είναι οι καθ' αυτό δημιουργοί του Εικοσιένα».

Σε προηγούμενα προϊόντα της ή μαρξιστική θεώρηση της ελληνικής επανάστασης είχε πάρει, για την άποψη της, άσωτότερο δρόμο. Παρουσιάζοντας δηλ. το Εικοσιένα σαν αγώνα της καινούργιας τάξεως που είχε τότε δημιουργηθεί, της άστικής, ενάντιο στους κοτζαμπάσηδες που ήταν ένα είδος φεουδαρχών, παράθλεπε λιγώτερα γεγονότα και πρόσωπα από όσα είναι αναγκασμένοι να παρανοεί, να παραθλέπει και να φοβάται ο συγγραφέας των «Μορφών του Εικοσιένα» όταν επιδιώκει να παρουσιάσει λαϊκώτερη, καθαρα προλεταριακή τη βάση του αγώνα.

Μέσα στις «Μορφές του Εικοσιένα» τα προβλήματα και οι άγωνίες της εποχής μας, προθάλλονται σαν άγωνίες και προβλήματα της εποχής εκείνης και οι πολιτικές πεποιθήσεις του συγγραφέως για τη λύση των σημερινών κοινωνι-

κών έρωτηματικών προθάλλονται σαν πολιτικές πεποιθήσεις και επιδιώξεις των όργανωτών της επανάστασης και των άγωνιστών της. Πολλοί ίσως θα ήθελαν να ήταν τα πράγματα έτσι, αλλά και αν κάτω από την ποικιλία των Ιστορικών φαινομένων υπάρχει μιά και ή αυτή αίτια που τα κινεί, κι αν ακόμα ή αίτια αυτή θα ήταν ανάγκη να είναι εκείνη που θεμελιώνει ή κοσμοθεωρία στην όποιαν ο συγγραφέας του έργου ύπακούει, οι ήρωες της περιόδου που Ιστορείται όφείλουν ν' άναπνέουν και να κινούνται με στον άέρα της εποχής τους, με τους δικούς τους καύμους και με τις δικές τους επιδιώξεις χρωματισμένες με της εποχής τους τά χρώματα. Την ένότητα των διαφόρων εκφάνσεων των εποχών θα την συλλάβει με την «άφαίρεση» ή Φιλοσοφία της Ιστορίας κι όχι ή Ιστοριογραφία. Γιατί κι αν ακόμα, μπορεί στην έξοστην ανάλυσή του ο άγώνας λ. χ. της άστικής τάξεως κατά της φεουδαρχίας να είναι το ίδιο πράγμα με τον αγώνα του προλεταριάτου κατά της κεφαλαιοκρατίας, ο Ιστοριογράφος δεν έχει κανένα δικαίωμα, παραποιώντας και όχι κάνοντας «άφαίρεση», να παρουσιάζει τα γεγονότα όπως δεν έγιναν και να φορτώνει τον άγωνιστήν άσθό με ψυχικές Ιδιουτυπίες προλεταρίου άγωνιστή: γιατί τότε θα είναι αναγκασμένοι να κρύψει, να διαστρέψει ή και να πολεμήσει την πραγματικότητα. Σ' αυτήν άκριθώς την ανάγκη έχει περιπέσει και ο συγγραφέας των «Μορφών του Εικοσιένα» και κάτω απ' αυτήν είναι δουλεμένο το έργο του: Κρύβει την πραγματικότητα από άγνοιαν ή και θεληματικά, διαστρέφει την πραγματικότητα όταν φοβάται και πολεμάει την πραγματικότητα άλλο, άδικαιολόγητα.

Αν βέβαια το έργο είχαν αξιώσεις πολιτικής μπροσούρας ή Ιστορικού μυθιορημάτος ή έστω και ενός έιδους νιε πομπαντικου το πράγμα δε θα έπρεπε να δώσει λαθή σε κανενός είδους κριτικήν: ο υπότιτλος του όμως, κι ο πρόλογός του⁴ μάς δείχνουν, πως, αντίθετα, έχει αξιώσεις Ιστορικής συγγραφής, ριζοσπαστικής μάλιστα, και άπαιτεί την καταχώρησή του στην Ιστορική βιβλιογραφία της Επανάστασης του Εικοσιένα. Τουτό άκριθώς δημιουργεί την ύποχρέωση στον άναγνώστη να του άσκήσει κριτική, στο μελετητή να το προσαρμόσει προς το σωστό και το έπιστημονικό⁵ στο δε πολιτικό της γραμμής του να το άρνηθεί, γιατί ή βλάβη που πρέπει να του προκαλεί είναι πιο μεγάλη απ' την όφέλεια και τη σκοπιμότητα.

Κάτω από τα έρείπια του σεισμού που σύντριψε τη μεγάλην άτοκρατορία, κάποιες δυνάμεις μπόρεσαν να μην πεθάνουν και μέσα στο σκοτάδι της σκλαβιάς φύτψαν στην καρδιά της φυλής κάποιους καύμους κι έλπίδες που άθισαν στο Εικοσιένα. Δουλετές ύπομονετικοί, έακουστοί, ή κι άνώμιοι στο μακρόχρονο αυτό διάστημα πόντιζαν με τον ιδρώτα και με το αίμα τους το σπόρο της λευτεριάς. Από τόσο παλιά άρχινάει να ύφάνεται το νόημα του Εικοσιένα, εκείνο που σε προσδιορισμένη χρονικά στιγμή θα κινήσει τα χέρια και τις ψυχές των μαχητών για να δεθεί σε σάρκα με τις πράξεις τους.

Θα πρέπει λοιπόν ο μελετητής να έχει βρει στα χέρια της Ιστοριογραφίας ξεκαθαρισμένους απ' το μακρόχρονο σκοτάδι και τη σκόνη των καιρών όλους τους εύλαθικούς ύπηρέτες του νοήματος αυτού για να μπορέσει να τους αναλύσει και να κρίνει αν ήταν ή όχι λαϊκοί μόνον άνθρωποι εκείνοι που κράτησαν το μπάρι των έλπίδων του Γένους ως που να βροντήσει το πρώτο όπλο του Εικοσιένα. Ο συγγραφέας όμως των «Μορφών» δεν ακολουθεί ένα τέτοιο δρόμο. Άρχινάει απ' την ώρα της τελευταίας φάσεως της όργανωτικής προσπάθειας και μελετάει τα πρόσωπα που μπορούν να στεριώσουν τη γνώμη του. Δουλειά μονόπλευρη. Άλλος θα μπορούσε να Ισχυρισθεί με τις ίδιες έλπίδες έπι-

τυχίας πώς ο αγώνας ήταν έργο των κεφαλαιοκρατών της εποχής. Και τὸ ένα και τὸ ἄλλο δὲν ἀποτελοῦν ἱστορία.

Βασισμένος σὲ δεδομένα πού δὲν ἔχουν κριτικά ξεκαθαρισθεῖ καὶ θέλοντας ν' ἀποφύγει τὴν πολλή δουλειά ὁ συγγραφεὺς τῶν «Μορφῶν» βρίσκεται σ' ἕνα πέλαινο παρανοήσεων. Γιὰ τὴν προεπαναστατικὴν περίοδο, τὴν περίοδο τῆς Φιλικῆς, μ' ὄλο πού σκοπὸς του εἶναι—ὅπως λέει—ν' ἀποκαταστήσει πρόσωπα ξεχασμένα ἀπ' τὴν ἐπίσημη ἱστορία, δὲν κάνει καμμία προσπάθεια κριτικῆς τῶν πηγῶν. Καθισμένος λοιπὸν πάνω σὲ ἔργα λαθεμένα ὅπως τὸ Δοκίμιον περὶ Φιλικῆς τοῦ Φιλῆμονος⁶ γιὰ τὸ ὅποιο κι ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεὺς του εἶπε πὼς εἶναι λαθεμένον βασικῶν⁷ καὶ μὴ χρησιμοποιώντας ἄλλα πιὸ νεώτερα ὅπως λ. χ. τὸ 'Αρχεῖον Σέκερη⁸ πέφτει σὲ σφάλματα οὐσιαστικὰ καὶ δὲ ἀντιφάσεις χονδροειδεῖς. Ἐνδεικτικὰ σημειῶνω ἐδῶ μὴν ἀπ' αὐτές. Μιλώντας στὴ σελ. 35 γιὰ τὸν Ξάνθο γράφει: «Τὸ Νοεμβρίον τοῦ 1813 πού γύρισε στὴν Ὀντέσσα νωφίστερη μὲ τὸ Σκουφᾶ καὶ τὸν Τσακάλωφ. . . Ὁ Σκουφᾶς. . . εἶχε ποτισθεῖ βαθεῖα ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ Ράβου γιὰ τοὺς Καρμπονάρους. . . ὁ Ξάνθος ζήτησε στοὺς Μασσόνους μιά λύση στὶς σκέψεις του κι ὁ Τσακάλωφ ἤτανε ἀνακατεμένος ἀπὸ πολὺ πρὶν στὴν κίνηση τοῦ Παρισίου μὲ τὸ «Ἑλληνόγλωσσον Ξενοδοχεῖον» τοῦ Ζαλούκη.» Στὴ σελ. ὅμως 127 ἔχει ξεχάσει τὰ παραπάνω. Μιλώντας γιὰ τὸν Τσακάλωφ γράφει: «. . . Ἐταῖ δημοιουργήθηκε στὰ 1814 τὸ «Ἑλληνόγλωσσον Ξενοδοχεῖον» νόμιμη ὀργάνωσις. . . Γιὰ τὸν Τσακάλωφ, τὸ «Ἑλληνόγλωσσον Ξενοδοχεῖον» πού κράτησε ὡς τὸ θάνατον τοῦ Ζαλούκη κυριώτερον δημοιργοῦ του, στὰ 1818, ἦταν ἡ ἀρχή. . . Ἡ συμμετοχή στὴ μυστικὴν αὐτὴ Ἑλληνογαλλικὴ ὀργάνωσις δὲν κράτησε πολὺ γιὰ τὴν ἴδια χρονιά, 1814, ἔφυγε γιὰ τὴ Μόσχα. . . Ἀπὸ τὴν Ὀντέσσα πού πέρασε, ἦρθε σ' ἐπαφὴ μὲ τὸ Σκουφᾶ καὶ τὸν Ξάνθο.» Ἡ χοντροκομμένη ἀντίφασιν προέρχεται γιὰ τὸν βιαστικὸν συγγραφεὺς τῶν «Μορφῶν» βασίστηκε στὸν πληροφόρητον πού Σκυλίτην πού ἀναφέρει στὴν ἱστορία τοῦ Φιλῆμονος⁹. «Ἄν δὲν εἶχε τὴν ἀντιπάθεια πού ἔχει «στ' ἀκριβολογήματα»¹⁰ θὰ μπορούσε νὰ μάθει πὼς τὸ «Ἑλληνόγλωσσον Ξενοδοχεῖον» συνεστήθη στὰ 1809 στὸ Παρίσι. Τὸ πρᾶγμα δὲν ἀπαιτοῦσε ἄλλωστε καὶ πολλή δουλειά. Στὴ Βιογραφία τοῦ Ζαλούκη ἀπ' τὸν Κ. Νικολόπουλο¹¹ θὰ τὸ ἔβρισκε εὐκολώτατα καὶ θὰ μάθαινε μάλιστα πὼς ὁ Ζαλούκης πέθανε στὰ 1827 καὶ ὅτι συνεπὼς δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι βέβαιος πὼς ἡ ὀργάνωσις του διαλύθηκε ἀπ' τὸ θάνατον τοῦ δημοιργοῦ τῆς στὰ 1818¹².

Ἄν μάλιστα πρόσεχε στὴν ὁμοιοτυπία τῶν συμβόλων τῆς ΦΕΔΑ καὶ τῆς Φιλικῆς καὶ ἐρευνώντας κατόρθωνε νὰ συνδέσει τοὺς δύο ὀργανισμοὺς θάβλεπε πὼς ἡ μακρόχρονη συνωμοτικὴ πείρα τοῦ Τσακάλωφ ἦταν πολυτιμώτατη συμβολὴ στὴ Φιλικὴ καὶ θὰ καταλάβαινε ὅσα ὁ «ἐχέμυθος λίαν σκεπτικὸς πάντοτε καὶ πᾶσαν ἐπίδειξιν ἀποφεύγων» Τσακάλωφ δὲν ἀποκάλυψε ποτέ. Καὶ ἂν ἀκόμα πρόσεχε λίγο περισσότερο θὰ παρατηροῦσε πὼς τὰ πρόσωπα τοῦ «Ἑλληνόγλωσσου Ξενοδοχείου» δὲν εἶχαν τὸν τίτλον τοῦ «λαϊκοῦ» γιὰτὶ ἦσαν ὁ Choiseul Gouffier, πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας στὴν Πόλιν, ὁ Ζαλόκης, Γραμματικὸς τῆς Τουρκικῆς Πρεσβείας, ὁ Ἄγγελόπουλος, ἐπιτετραμμένος τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως στὸ Παρίσι¹³ ἢ πρῶτα πού εἶχαν σχέση μὲ κάποιον ὀρισμένον πολιτικὴν τῆς ἐποχῆς. Θὰ μπορούσε ἔτσι νὰ καταλάβει τὸ σκοπὸν τοῦ ταξιδίου τοῦ Τσακάλωφ στὴ Μόσχα καὶ θὰ ἔνοιωθα τοὺς λόγους τῶν μεταπτώσεών του, καθὼς καὶ τὸ γιὰτὶ μετὰ τὸ 1817 φαίνονταν λιγοφυσισμένος. Θὰ μάθαινε δηλ. πὼς τὸ μάτι τοῦ συνετοῦ Τσακάλωφ πού εἶχε ζήσει στὸ κέντρο τῆς διεθνούς πολιτικῆς στὶς ὥρες τῆς πρὸ ἔντονης ἀκμῆς τῆς μπορούσε νὰ βλέπει τί ἐσήμαινε πιά, μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῆς Γαλλίας ἀπ' τὸ προσκήνιον τῆς πολιτικῆς, ὀργάνωσις ἐπαναστατικὴ δίχως ὕπαρξιν «Ἀρχῆς». Δίχως ἄλλο ὁ Σκουφᾶς ὑπῆρξε στὸ σημεῖον αὐτὸ πρὸς τὸν σκοπὸν: συνέλαθε πρὸ σωστῆ τῆν ἱστορικὴν ἀνάγκη τῆς στιγμῆς, κατάλαβε πὼς ἡ ζωὴ ὀπωσθήποτε τὴν ὄραν ἐκείνη θὰ ἔδενε μὲ τὸ φῶς τοῦς πολυβοῦσους πόνους καὶ καύμους πού ἐρχόντουσαν ἀπ' τὴν ἀρχὴ τῆς βαρειᾶς σκλαβιάς καὶ εἶδε τὸ δρόμον πού ἔπρεπε νὰ τραβήξῃ τὸ δυνάτον τοῦ μακροῦ τράβηξῃ μαζί του τὸν συνετὸ Τσακάλωφ καὶ τοῦσπασε τὶς ὀρθῆς ἀντιρρήσεις. Ἡ τεράστια ὅμως εὐθύνη τὸν γονάτισε τελικᾶ ὁ φόβος γιὰ τὸ μέλλον τῆς Φυλῆς δὲ περιπτώσῃν ἀποτυχίας τὸν σύντριψε. Θὰ καταλάβαινε λοιπὸν ὁ συγγραφεὺς τῶν «Μορφῶν» πὼς δὲν ἦταν «τὰ πολλὰ κρύα τοῦ Ρούσσικου χειμῶνα πού ξεθύμαναν τὸν ἐνθουσιασμὸν τοῦ Τσακάλωφ¹⁴ οὔτε ἡ κακὴ ταξικὴ του ἀγωγή τῆν ὁποία δὲν μπορούσε νὰ σπάσει μ' ὄλο πού «ταξικὰ ἀποστάτησε», ἀλλὰ τὸ ὅτι ὁ Τσακάλωφ ἤφερε πολὺ καλὰ πὼς ἡ θέλησις τῶν Ἐνωμένων Ἐθνῶν πού σύντριψε τὸν πρὸς τεράστον στρατιωτικὸν ὀργανισμόν, τὸ Γαλλικόν, θὰ ἦταν ἀδύνατον νὰ καμφθεῖ ἀπὸ τὴν στάση ἐνὸς μικροῦ ἔστω καὶ ἡρωϊκοῦ λαοῦ, ἤφερε πολὺ καλὰ πὼς οἱ σχέσεις τῶν Κρατῶν δὲν ρυθμίζονται συναισθηματι-

κά: ἼΝόμοι βασικὰ ἀμετάτρεπτοι κυβερνοῦν, τὴ δικαίωσιν τῶν ὀποίων τίποτα δὲν ἔδεινε πὼς θὰ μπορούσε νὰ ἐπιτύχει πιά ἕνα ἐπαναστατικὸν κίνημα τοῦ μικροῦ ὑπόδουλου λαοῦ του. Ἐλεῖπε δηλ. ἀπὸ τὸν Τσακάλωφ ὅτι δὲ λείπει ἀπ' τὴν σύγχρονην αὐτὴν ἱστοριογραφίαν μας, ἡ ἐπαρχιώτικη ἀντίληψη γιὰ τὶς συναρτήσεις τοῦ Ἄγωνα.

Ἡ λειψὴ κατατόπισις τοῦ συγγραφέα στὰ ζητήματα τῆς Φιλικῆς καὶ ἡ ἀδιαφορία τοῦ πρὸς τὴ συστηματικὴν ἐρευνα τὸν κάνει νὰ βλέπει παντοῦ ταξικὲς ἀντιθέσεις: Ἡ Φιλικὴ ἦταν, ὅπως θέλει, «λαϊκὸ» δημοιουργημα⁵ ὁ Ἄγωνας κερδήθηκε μὲ «λαϊκοῦς» ἀγωνιστές, ἀλλὰ τὴ Νίκη τὴν πήραν στὰ χέρια τοὺς οἱ κοτζαμπάσηδες γι αὐτὸ καὶ εἴη προσπάθεια τοῦ κοτζαμπασισμοῦ, ἀμέσως ὕστερ⁶ ἀπὸ τὴν Ἐπανάστασι, νὰ αὐθῶσι τὸ ἔργο τῆς Φιλικῆς, τὸνομα τῆς καὶ τὰ σημάδια τῆς, ἔφερε ὡς τὴ μοιραία συνέπειαν νὰ χαντακωθοῦν καὶ οἱ ἀνθρωποὶ τῆς, σὰν πολιτικοὶ παράγοντες καὶ σὰν ἱστορικὰ πρόσωπα. Οἱ Ἕλληνες ἱστορικοὶ δὲν ἔκριναν φρόνιμον νὰ τιμῆσουν στὴν προεπιμένη θέση, τὴν πρώτην κ' ὄχι τὴν τελευταίαν, τοὺς θεμελιωτῆς τῆς Ἑλληνικῆς Λευτεριάς κ' ἕνα πλήθος ἄλλοι μικρότεροι πού γεμίζον μετὰ γραφὰ τοὺς τίς σελίδες τῆς νεοελληνικῆς ἱστοριογραφίας ὀμιλοῦντο μὲ περισσὴ δουλοφροσύνη δοξασμένους πολέμαρχους καὶ τρανοὺς κοτζαμπάσηδες, χωρὶς κανεὶς νὰ μᾶς ἀφίσει μερικὰ σοβὰρὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράσιν τοῦ δημοιργοῦ καὶ πρωτεργάτη τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασις¹⁵. Ὁ Μέγας ἐκδίδοντας τὸ Ἄρχεῖον Σέκερη σημειώνει τὰ παρακάτω γιὰ τὴν ἔλλειψιν πηγῶν περὶ τῆς Φιλικῆς: «αὐτὸ προήλθε ἀπὸ πολλοὺς λόγους, οἱ δὲ σπουδαιότεροι εἶναι οἱ ἀκόλουθοι: α) οἱ φυσικὲς δυσχερείες εἰς τὸ νὰ ἐξακριβωθοῦν γεγονότα πού ἐπίτηδες καλύφθηκαν ἀπὸ μυστήριον καὶ θεληματικὰ παρουσιάσθηκαν παραλλαγμένα καὶ σ' αὐτοὺς ἀκόμα τοὺς πλησιέστερους πρὸς τὰ γεγονότα αὐτά. β) Ὁ πρόωρος θάνατος τῶν δραστηριωτέρων ὀργανωτῶν τῆς Ἐταιρείας-Σκουφᾶ, Ἀριστείδου Παπᾶ, Γρηγορίου Δικαίου, Ἀναγνωσταρᾶ. γ) Ἡ δυσφήμισις τῆς Ἐταιρείας ἐξ αἰτίας τῆς ἀποτυχίας τῆς Ἐπανάστασεως στὶς Ἡγεμονίες, ὅπου εἶγεν ὀργανωθῆ ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς Φιλικῆς. δ) Ἡ πολιτικὴ τοῦ Μαυροκορδάτου. Ὁ Μ. ἠθέλησε νὰ παρουσιάσῃ ὅτι ἡ ἐπανάστασις τῆς Ἑλλάδος δὲν ἔχει σέσιν μετὰ τὴν Φ. Ε. διὰ λόγους δῆθεν διπλωματικοῦς. . .»¹⁶. Εἶναι φανερὸ πὼς ἡ τοποθέτησις τοῦ ζητήματος εἶναι πρὸ ἀσφαλῆς στὴ δεύτερη περίπτωσι. Μὲ τὴν ἐκρηξὴ τῆς ἐπανάστασεως ἡ ξένη διπλωματία στάθηκε ἀμέσως ἐπιφυλακτικὴ γιὰτὶ τὴ νόμιμη δημοιουργημα ὀργανώσεως ἐπαναστατικῆς ἀπ' αὐτὲς πού ἦσαν τῆν ἐποχὴν ἐκείνη συνθημιόμενες καὶ πού ἀποτελοῦσαν τὸν κίνδυνον τῆς ἱσορροπίας τῶν Κρατῶν ὅπως τὴν ἔβλεπε τότε ἡ Ἱερὴ Συμμαχία. Οἱ ἀγωνιστῆς λοιπὸν εἶχαν κάθε συμφέρον νὰ παρουσιάσουν τὸν ἄνωγον ἔξωριστὸν ἀπὸ κάθε ὀργάνωσις μυστικῆς Στὸ ἀπὸ 15 Ἰανουαρίου 1822 γράμμα του ὁ Κ. Πολυχρονιάδης ἀπ' τὴν Πίζαν πρὸς τὸ Δημήτριον Ὑψηλάντη γράφει: ὁ ἔταιρισμός καὶ τὰ παρῶσμά του πρέπει νὰ σωπηθοῦν, διότι ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Ἐθνικοῦ πάσας ἄλλη ἔταιρεία εἶναι περιττὴ καὶ διότι μᾶς πειράζει ὡς πρὸς τὴν Εὐρώπην, ἀλλ' ἀντ' αὐτῆς συστήσατε φιλολογικὴν ἔταιρεία ἢ Ἀκαδημίαν. Ὁ Βάμβας, ὁ Βενιαμίν, ὁ Θεόκλητος, ὁ Λιβέριος, ὁ Κωνσταντῆς, ὁ Πραεῖδης, καὶ ὁ Σέκερης ἡμιπορῶν νὰ εἶναι τὰ πρῶτα μέλη τῆς, καὶ νὰ συγκοινολογοῦν τὰς ἰδέας των περὶ τῶν κοινῶν συμφερόντων¹⁷. Φαίνεται καθαρὰ λοιπὸν κ' ἀπ' αὐτὸ, τὸ σημαντικώτατον καὶ γιὰ ἄλλα ζητήματα πολιτικὰ τῆς ἐποχῆς, γράμμα πὼς ἡ ξένη διπλωματία ἔπρεπε νὰ πεισθεῖ ὅτι ὁ Ἄγωνας δὲν εἶχε σχέση ἀμείση μὲ τὴ Φιλικὴν Ἐταιρίαν πού ἦταν ὀργάνωσις παραπλήσια μὲ τὶς Καρμποναρικῆς. Καμμιὰ συνεπὼς ταξικὴ ὕστεροβουλία δὲ θέλησε νὰ μιλήσει ποτέ γιὰ τὴν ἔταιρία ἀκριβῶς ἀπὸ δὲ θέλησε νὰ μιλήσει ποτέ γιὰ τὴν ἔταιρία ἀκριβῶς ἀπὸ παραπλήσιους λόγους.

Σχετικὰ μὲ τὴν τακτικὴν τῶν Φιλικῶν ὁ συγγραφεὺς τῶν «Μορφῶν» δὲν εἶδε ὅτι ἡ προσπάθειά τοὺς ἐσταόφη κατ' ἀρχὴν στοὺς δυναμικοὺς ὀλικὰ ἢ ἀπὸ ἀξίωμα Ἑλληνας τῆς ἐποχῆς ὀπουδήποτε κ' ἂν βρισκόντουσαν. Μιά μικρὴ παρακολούθησις τοῦ κατάλογου τῶν Φιλικῶν θὰ ἔκανε τὸ πρᾶγμα φανερό: Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος πρῶτον αὐθέντης τῆς Μολδαβίας, Μάνθος Ριζάρης ἔμπορος εἰς Μόσχαν, Νικόλαος Πατζιμάδης ἐπίσης ἔμπορος. Ἄν ἐξήταξε κανεὶς στατιστικὰ τὰ πρόσωπα τοῦ κατάλογου τῶν Φιλικῶν θάβλεπε πὼς ἡ βάση τοῦ συγγραφέα εἶναι λαθεμένη καὶ ἡ προσπάθειά του ν' ἀποδείξει τὴ Φιλικὴν Ἐταιρία σὰ συγκρότημα τῶν ταπεινῶν καὶ καταφρονημένων εἶναι ἀποτυχημένη. Ἡ ἀναλογία τῶν εὐπορώτερων μέσων στὴν ὀργάνωσις ἦταν πάντα μεγαλύτερη καὶ σημαντικώτερη, ἐκτὸς ἐάν θέλει κανεὶς νὰ διαγράψῃ ὅσα πρόσωπα καὶ ὅσα πράγματα δὲν θέλει. Ὁ Παναγιώτης Σέκερης λ. χ. ὁ πλοῦσιος, ὁ ἐφοπλιστῆς πού διάθεσε τὴν τεράστιαν περιουσίαν του στὸν

Άγωνα για νάρθει στην Ελλάδα φτωχός υπαλληλάκος 18 θά ήταν αρκετό παράδειγμα για ν' ανατρέψει δολόκληρη τή θέση του συγγραφέα. Ο Παναγιώτης Σέκερης ο μεγάλος χορηγός του έγχειρήματος, στην περιουσία του οποίου βασίστηκε η Φιλική και οι οικογένειες μερικῶν ἀπ' τούς Φιλικούς είναι και ο πραγματικός ἀρχηγός ύστερα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Σκουφᾶ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1818 καὶ τὴ διασπορά τῶν ἀποστόλων γιὰ τὴ διάδοση τῆς ὁργανώσεως. Κι' ὅμως ο συγγραφεὺς περνᾷ πολὺ βιαστικός πάντα ἀπὸ τὸ πρόσωπο τοῦ ἐνᾶρετου μεγάλου πατριώτη γιατί θὰ δυσκολεύταν νὰ τὸν χαρακτηρίσει κι' αὐτὸν ταξικὸν ἀποστάτη ὅπως τὸν Τζακάλωφ. Ἐδῶ ἡ σιωπὴ στάθηκε προτιμότερη. Ἡ καταγωγή τοῦ Ἐάνθου ἐπέτρεψε στὸ συγγραφέα τῶν «Μορφῶν» νὰ μιλήσει γιὰ τὸ τέλος του ὅτι πέρασε ἀπαρητηροτῶ ἀπ' τὸ Κράτος καὶ τὸς σπουδαίους τοῦ καιροῦ, ἐνῶ γιὰ τὸ Σέκερη πού πέθανε σὲ πολὺ χειρότερη κατάσταση δὲν ἔγινε καμμιά κουβέντα. Κι ὅμως ὁ Ἐάνθος εἶχε τόσα πολλὰ ἐλαττώματα κοντὰ στὰ προτερήματά του καὶ πολλὲς φορές δὲ διαχειρίστηκε πολὺ καλὰ τὰ ζητήματα τῆς ὁργανώσεως. Ζώντας σπατάλα τὴ ζωὴ του βασίστηκε πολλὲς φορές στὴν περιουσία τῆς Φιλικῆς καὶ τοῦ Σέκερη. Ἡ ἴδια ἄλλωστε ἡ γυναίκα του εἶχε σημαντικὰ πράγματα ἐναντίον του κατηγορήσει, ὁ δὲ Τζακάλωφ τὸν κατηγοροῦσε μὲ γράμμα του στὸν Ἀναγνωστάπουλο, «Ὁ Ἐάνθος ἐπαναπαύεται εἰς τὴν Ἀγκῶνα ἐπειροδόμενος εἰς τὸς θριάμβους τῆς Ἱερουσαλίας του. Πῶς ἔγινε, ἀδελφέ, αὐτὸς ὁ ἀνθρώπος, ὅποια τρομερὰ μεταβολή; ἀγκαλὰ τί λέγω; αὐτὸς ἀνάκαθεν ἦταν τοιοῦτος βυζάσας τὸ κακὸν καὶ τὴν διασπορὰν ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων» ἢ εἰκασαετὴ κατὰ τὴν Σιώνηνη ἡλικία του συνοδευομένη μὲ παντοειδῆς κακοηθείας καὶ ἀρπαγὰς ἐπὶ τὸ ἐμπόριον, τὸν ἐξώρισεν ἐκεῖθεν καθὼς καὶ ἀπὸ τὸ Τριέστιον ἢ ἐπὶ συναλλαγματοῦ πλαστογραφία διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν βαρεῖαν τοῦ Νόμου ποιὴν τὴν ἀφαίρειση τῆς χειρός, ἀλλὰ τί νὰ εἶπω διὰ τὴν Ρωσσίαν καὶ ἀλαχοῦ, ὅπου ἐγὼ αὐτὸς ἔγινε αὐτόπτης τῶν ἀσωτιῶν καὶ διαφθορῶν του; ἄχ, ἀδελφέ Παναγιωτάκη, τώρα ἐνθυμήθην τὸν δυστυχῆ Σέκερη, ἀλλ' ἢ μνήμη αὐτῆ δὲν ἐμποδίζει τὴν σπατάλην τῶν ἐθνικῶν χρημάτων ἀπὸ τὸν Ἐάνθου καὶ τὴν ἄσμενον οἰκογενείαν του... Ἐννοεῖται λοιπὸν ὅτι ὁ Ἐάνθος ἦταν τοιοῦτος ἀνάκαθεν, ἀλλ' ἐγὼ ἔχων κηλὶδα εἰς τὸς ἀφθαλμούς δὲν τὸν ἐβλεπα, τώρα δὲ μὲ ἀφηρέθη ἢ ἀπὸ τὰ ὄμματα μου πυκνοτάτη ἀγλύς, καὶ ἐπομένως βλέπω τὸν ὡστὸν Ἐάνθου»¹⁹. Στους λογαριασμούς τοῦ Ἀρχεῖου Σέκερη βρίσκουμε πῶς ἡ Σεβαστή Ἐάνθου πῆρε ἀπ' τὸ Σέκερη «δι' ἀνάγκην τῆς» ἀπὸ 6 Φεβρουαρίου 1818 ἕως Ἀπριλίου 1820 τέσσερες χιλιάδες ὀκτακόσια γρόσια, ποσὸ σημαντικώτατο²⁰. Μὲ τὰ παραπάνω δὲν ἐπιχειρεῖται ἡ μείωσις τῆς δόξας τοῦ μεγάλου ἥρωα, στὸ ἐνεργητικὸ τοῦ ὁποῖου ὑπάρχουν πράξεις πού εἶναι ἱκανὲς νὰ στεριώσουν τὸν πιὸ μεγάλου σεβασμοῦ τῶν ἐπιγινόμενων πρὸς τὴ μορφή του, ἀλλὰ ὅταν ἐρευνοῦται εἰδικὰ, θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ὁ ἐρευνητὴς του προσεχτικός, πολὺ περισσότερο μάλιστα ὅταν τονίζοντας ὀρισμένα προτερήματα τοῦ ἥρωά του θὰ εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ σκοτινιάσει τὸ ἔργο ἄλλων συναγωνιστῶν του.

Λάθη εἶναι σπαρμένα παντοῦ σ' ὅλο τὸ ἔργο, ἄλλοτε δευτερεύουσας κι' ἄλλοτε βασικῆς σημασίας. Σημειῶνῶ ἐδῶ πῶς τὰ σχετικὰ μὲ τὴς μῆσεις τῶν Φιλικῶν μὲ τὸ χρόνο καὶ τὸν καταχτητῆ τοῦ καθενός εἶναι λαθεμένα. Τὸ ἔργο ὅπως εἴπαμε εἶναι βασισμένο στὸ Δοκίμιον τοῦ Φιλήμονος καὶ κρατᾷ μὲ προσοχὴ τὰ λάθη ἐκεῖνου. Ὁ μεγαλέμπορος Πατζιμάδης λ. χ. τὸν ὅποιον ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρει ὅτι μύησαν τὸ 1819 τὸ Φλεβάρη ὁ Ἐάνθος μὲ τὸν Κομιζόπουλο²¹ ἐμυήθη 28 Ὀκτωβρίου 1816 στὴ Μόσχα διὰ τοῦ Νικολάου Γαλάτη.²² Τὸ ἴδιο σκόπιμα λαθεμένα εἶναι καὶ τὰ σχετικὰ μὲ τὸν «... κάποιον Μωραῖτη ἐμπορῶκα τὸν Ἀρθάλη»²³ πού βαλτός ἀπὸ τὸς κοτζαμπάσηδες πῆγε στὴν Ὑδρα γιὰ νὰ «ψαρέψει» τὸν Παπαφλέσσα, μὰ πού πείστηκε ὅμως ἀπ' αὐτὸν καὶ νῆνεκε φανατικός κήρυκας τῆς Φιλικῆς. Ὁ Παναγιώτης Ἀρθάλης, ὁ πλούσιος πρῶχοντας τῆς Τριπολιτζᾶς²⁴ εἶχε καταχτηθῆ ἀπ' τὸν Ν. Παυπούκη στὶς 10 Φλεβάρη 1819 πάνω στὸ χρόνο προτοῦ νὰ ἔρθει στὴν Ὑδρα ὁ Παπαφλέσσας. Ὁ Ἀρθάλης εἶναι ἐκεῖνος πού προσφέρθηκε δολόκληρος στὴ Φιλική καὶ μῆσε τὸς περισσότερους ἄρχοντες τοῦ Μωρηά: ὁ Σισίνης ὁ Φωτήλας, ὁ Κανέλλος, ὁ Σωτήρης Χαραλάμπης εἶναι πνευματικὰ παιδιὰ τοῦ Ἀρθάλη κι οἱ πιὸ πολὺ μάλιστα καταχτημένοι προτοῦ νὰ γνωριστῆ μὲ τὸν Παπαφλέσσα. Ὁ Ἀρθάλης εἶναι ἐπίσης ὁ ταμίης τῆς Ἐφορίας Πελοποννήσου. Ἀκόμα σκόπιμα λαθεμένες εἶναι οἱ κρίσεις του γιὰ τὴ συνέλευση τῆς Βοσιτζᾶς. Τὸ καταγορητήριο κατὰ τὸν διαταχτικὸν ἀρχόντων τοῦ Μωρηά πού εἶχαν τόσες φορές πληρῶσει μὲ τὸ αἷμα τους καὶ τὸ αἷμα τοῦ λαοῦ τὰ διάφορα ἐπαναστατικὰ κινήματα, δὲν ἔχει καμμιά βάση. Ὅταν μελετήσῃ κανεὶς τὴς συνετεῶς σκέψεις τῶν συ-

νέδρων²⁵ καὶ τὴς ρομαντικῆς ἀλλὰ καὶ ἐπικίνδυνας τολημῆρες προτάσεις τοῦ Παπαφλέσσα θὰ πρέπει νὰ εἶναι πιὸ πολὺ προσεχτικός προκειμένου νὰ βγάλει τὴν κρίση πῶς ἢ ἀντίδραση τῶν ἀρχόντων προερχόταν ἀπ' τὸ ὅτι δὲν ἤθελαν νὰ διακινδυνεύουν τὸ ἔχει τους. Ἡ ἀντίδραση τῶν κοτζαμπάσηδων ἦταν σημαντικὴ καὶ σημειώθηκε σὲ πολλὰ σημεία τοπικὰ καὶ χρονικὰ. Δὲν μπορεῖ ὅμως κανεὶς νὰ παραγνωρίσει καὶ τὴ συμβολὴ τους στὸν ἀγῶνα πού τὴν προσέφεραν πολλὲς φορές. Ἡ μονόπλευρη θεώρηση τοῦ ζητήματος τῶν κοτζαμπάσηδων εἶναι δυνατὸ νὰ μᾶς ὀδηγήσει σὲ βασικῆς παρανοήσεις. Τὸ ἀρχοντολόγι τῶν Πατρῶν λ. χ. δὲν ἔχει καμμίαν εὐθύνη γιὰ τὸ φόντο τοῦ Παναγιώτη Καρατζᾶ ἀπ' τὸς Κουμανιωταίους κι ὅμως ὁ συγγραφεὺς ἀφήνει νὰ διαφανῆ μὴν ὑποψία «γιὰ νὰ πληρωθεῖ τὸ ρηθὲν» ὅτι οἱ προχόντες τῶν Πατρῶν δὲν ἤθελαν νὰ βλέπουν τὸν ἀλλοτινὸ τοαγκάρη νὰ ἔχει πάρει τόση δόξα. Ἄν ὁ συγγραφεὺς πρόσχε στὸ ἔγγραφο πού βγάλαν οἱ ἀρχοντες ὅταν σκοτώθηκε ὁ Καρατζᾶς θὰ ἦταν περισσότερο ἐπιφυλακτικός στὴς κρίσεις του. Ἐπειδὴ ὁ μακαριτῆς καπετάν Παναγιωτάκης Καρατζᾶς ἐστάθη καπετάνιος εἰς τὴν πατρίδα μας καὶ ἐδούλευσε μὲ ὄλην τὴν ζέσιν καὶ καθαρότητα τιμῆς καὶ πιστῶς τὸ γένος καὶ τὴν πατρίδα μας καὶ φθονηθεὶς ἐφονεύθη ἀδίκως, ὅθεν γνωρίζοντες χρέος μας ἄφρευκτον διὰ τὴν καλὴν δούλευσίν του καὶ ἀξιώτητα, θέλει τὸν μακαριτῆρον αἰωνίως καὶ θέλει συντρέξωμεν εἰς βοήθειαν τῆς φαμελίας του, ὅθεν μὲ τὸ νὰ ἄφησεν υἱὸν τὸν Μήτρον τὸν ἀπερασίσαμεν μὲ τὸ παρὸν μας Καπετάνιον εἰς τὸ πόδι τοῦ πατρὸς του, διδοντάς του καὶ τὸν Θανάσιον Μερελοπούλου τζαούσην τοῦ μακαρίτου πατρὸς του ἐπιτροπὸν καὶ θέλει παρακαλέσωμεν καὶ τὸν Ὑψηλότατον πρίγκηπα καὶ σεβαστὴν γερούσιαν νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὴν καπετανίαν του, διὰ νὰ μακαρίζεται πάντοτε τὸ ὄνομα τοῦ ἀοιδίμου ἐκεῖνου καὶ γενναίου συμπατριώτου μας πατρὸς του καὶ ἐδόθη αὐτῷ τὸ παρὸν μας 1821 78ριου 20 Καλάβρυτα. Ἀθανάσιος Κανακάρης, Νικόλαος Λόντος, Γεώργιος Τσέρτος, Γεράσιμος Κομποθέκρας, Ἰωάν. Παπαδιαμαντοπούλας»²⁶. Ἡ διάθεση κατηγορίας τῶν κοτζαμπάσηδων καὶ ὅπου ἀκόμα δὲν φαίνεται νὰ ἔγουν σφάλματα εἶναι μιά ἀπ' τὴς συνηθισμένες κακίες τοῦ ἔργου. Ἐταί οἱ «τρανοὶ κοτζαμπάσηδες ἔγιναν καπνός»²⁷ ὅταν ὁ Γιουσοῦφ μῆπκε μὲ προδοσίαν στὴν Πάτρα καὶ κιντώνεψαν νὰ πισοτοῦν καὶ καταγοροῦνται γι αὐτὸ, ἐνῶ στὸ Μανιάκι οἱ λαϊκοὶ ἀγωνιστῆς ἀφήνουν τὸν Παπαφλέσσα μὲ τρακόσιους καὶ φεύγουν κατὰ τὴ νύχτα, χωρὶς γι αὐτὸ νὰ ὀπιστοῦν τὴν κατάκριση τοῦ συγγραφέα.

Ὁ τρόπος τῆς συγγραφῆς ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι μέχρι τὸ τέλος συνεπὴς πρὸς τὴν ἀρχὴ στὴν ὁποία δουλεῖται τὸ ἔργο. Τὰ μέσα καὶ τὰ ὄλικά πού χρησιμοποιοῦνται εἶναι παντοῦ τὰ ἴδια. «Τ' ἀκριβολογήματα» περιφρονοῦνται κι' ὁ περιφρονητῆς τους ὄψισταται ἀμελιτικτὴν τὴν ἐκδίκησή τους: παρονοήσεις, διαστροφῆς καὶ παραλήψεις ἐναλλάσσονται σὲ σχέδιο μωσαϊκῶς.

Σκοπὸς μου, ὅπως ἀνάφερα ἦταν νὰ δείξω πῶς ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς θεωρήσεως τῆς νεώτερῆς μας ἐποχῆς εἶναι λαθεμένος. Νομίζω πῶς, δυστυχῶς, δὲν εἶχα ἄδικο.

1 Γ. Λαμπρινού: Μορφῆς τοῦ Εἰκοσίου. Ἱστορικῆς Μονογραφίης, νέα ἐκδόση συμπληρωμένη. Συλλογίης Α. Τάσου. Ὁ Ρήγας, ἐκδοτικὸς ὁργανισμὸς, Ἀθήνα 1945. Ἡ ἐκδόση τούτη εἶναι ἡ τρίτη κατὰ σειρά μέσα σὲ τρία χρόνια.

2 Γ. Λαμπρινού ἔνθ. ἀν σελ. 13.

3 Αὐτὸ ἄλλωστε μαρτυρεῖ καὶ ἡ κυκλοφορικὴ ἐπιτυχία τοῦ ἔργου.

4 «... Σκοπὸς τοῦ μικροῦ αὐτοῦ βιβλίου εἶναι... ν' ἀνεβάσει στὸ προσκήνιο τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας τοὺς ἀληθινούς δημιουργούς... τοῦ μεγαλύτερου σταθμοῦ τῆς» ἔνθ. ἀν. σελ. 12.

5 Ἡ δική μου πρόθεση ἐδῶ εἶναι περιορισμένη. Ἀποτελεῖ ἓνα εἶδος ὀπρημεύσεως καὶ βιβλιογραφικῶν παραπομπῶν—ἀντὶ βιβλίων χρησιμοποιοῦνται τὰ γεγονότα—στὸ ἄρθρο μου τὸ προηγούμενο, πού προήλθε ἀπ' τὴ μελέτη αὐτῶν ἐδῶ τῶν δευτέμων. Ἄν ἦταν ἀνάγκη σὲ ὅλες τὴς λεπτομέρειες νὰ ἀναλύσω τὰ λάθη τοῦ ἔργου, θὰ ἔπρεπε ζαναχόνοντας τὸ ὄλικο ἀπ' τὴν ἀρχὴ ν' ἀπαντήσω μὲ μιά «θέση» πού θὰ ἐπεριελάσει σὲ ὄγκο τὸ ἴδιο τὸ ἔργο. Ἄλλ' αὐτὸ δὲν εἶναι ὁ σκοπὸς μου. Πάντως τὴν ἐξέτασι μου κᾶν «ἀντιθέτωνα» ὅσο μπορῶ τὰ σωστὰ καὶ περιρριζόντας ὅσο γίνεται τὴς ἀντιρρήσεις σὲ βασικώτερα καὶ τὰ καταφανέστερα λάθη τοῦ ἔργου.

6 Φιλήμονος Ι. Δοκίμιον Ἱστορικόν περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας. Ἐν Νεαπόλει 1834.

7 Ἐρημ. «Αἶων», ἀριθ. φύλλ. 917 (13-11-1848), σελ. 2.

8 Βαλερίου Μέξας Οἱ Φιλικοί, Ἀθήνα 1937.

9 Φιλήμονος Ι. Δοκίμιον Ἱστορικόν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Ἀθήνα 1861, τόμ. Δ', σελ. γ-18'.

10 «Τὰ χρονικά ἢ ἄλλα ἀκριβολογήματα δὲν προσφέρουν τίποτα θετικὸ στὸς συγκεκριμένους σκοποὺς μου ἐδῶ καὶ προτιμῶ ν' ἀφίσω τὴς ἔνοιες αὐτῆς στοὺς καθαρὸς ἱστοριοδίφες». Γ. Λ., ἔνθ. ἀν., σελ. 15.

11 Ἐπερὶ τῆς Κοινωνικῆς Συμβολῆς... τοῦ Ρουσσοῦ... μεταφρασθὲν ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Γρηγορίου Γεωργιῶδου Ζαλόκου καὶ ἐκδοθὲν μετὰ προλεγόμενων ὑπὸ Κων. Νικολοπούλου, ἐν Παρισίοις τῆ κη' τοῦ Σεπτεμβρίου, ἰωκῆ', σελ. κα'.

12 Ἄλλη βιογραφία τοῦ Ζαλόκου, γραμμένη ἀπ' τὸν ἴδιο τὸ Νικολό-

πίσω, τὸ ὅποιον συνεπῶς ἀπετέλει κίνδυνον ἐκτροχιασμοῦ ἢ σαπίλας, ἐξεθάλη καὶ ἀπερρίπτετο ἀνέπιφυλάκτως. Ἡ κοινωνικὴ καὶ ἡ πολιτικὴ ζωὴ τῶν Ἑλλήνων ἔχει τοῦτο κυρίως τὸ χαρακτηριστικόν, ὅτι ὑπῆρξε πάντοτε κατ' ἐξοχὴν ρευστὴ καὶ παλμώδης, κατ' ἐξοχὴν ζωντανὴ καὶ ἀνθρώπινη. Τοῦτο βεβαίως ἠπόδισε τὴν δημιουργίαν μονίμων μεγάλων κρατῶν καὶ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα πολλάκις ἀπώλειαν μερικῶν ἐλευθεριῶν πλὴν τὸ νόημα τῆς ζωῆς κατ' οὐσίαν, καὶ ἂν ὑπὸ τὴν πολιτικὴν δουλείαν, οὐδέποτε ἠλαττώθη διότι μέσα εἰς τὸν γνῶριμον, ἀκαταδούλωτον καὶ πάντοτε τὸν ἴδιον ὀρίζοντα τῆς κοινότητος ἡ ζωὴ ἐβόμβουσεν ἀδιαλείπτως καὶ διετήρησε παλῶν ἀκέραιον καὶ ἁρμονικόν.

Ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἐπίσης βλάβους ἀποθλέποντες πρὸς τὴν πολυθεϊκὴν θρησκείαν τῶν Ἑλλήνων, ἐννοοῦμεν πολὺ καλὰ πῶς ἠμπόρουν νὰ τολμήσουν τόσο, ὥστε νὰ ξαναθραπίσουν τέλεια τοὺς θεοὺς των, πρὸς τοὺς ὁποίους ἔκαμαν σχέσεις πολὺ μᾶλλον φίλων καὶ οἰκείων παρά ἱκετῶν καὶ δούλων. Τόσον πολὺ εἶχαν ἐξευγενίσει καὶ εὐμορφῆσει τὸ θρησκευτικὸν ἀσθεῖα των οἱ Ἕλληνες! καὶ τοῦτο, ὡς ἐρρήθη, ἔξ αἰτίας τῆς στερεᾶς ψυχραΐμου τόλμης καὶ αὐτοπεποιθήσεως των, ἡτις ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε μεταξύ τῶν ἄλλων τελετῶν ποῦ ἔκαμαν λ. χ. εἰς τὰ Πύθια ἦτο καὶ ἡ ἐξῆς: ἕνας ἐκ τῶν ὠραιότερων νέων τοῦ τόπου, ἀφοῦ ἔκαιεν εἰς τὸν βράχον σωρὸν ἔζυλον, εἰς ἀνάμνησιν τῆς θανατώσεως τοῦ τέρατος πύθωνος ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐπανήρχετο, ἐν πομπῇ θεοτικῇ, ὅπως ἐκεῖνος, περιχαρῆς εἰς τὴν Κασταλίαν.

Δὲν προσπαθῶ, μὲ αὐτὰς τὰς ἐκφράσεις, νὰ ρίψω εἰς τὴν σκίαν καὶ ν' ἀποσιωπήσω τὸ φαινόμενον τῆς ἀποσιωθῆσεως εἰς τὴν ὅποιαν ραγδαίως φέρει τὴν παροῦσαν μορφὴν τῶν δυτικῶν κοινωνιῶν ἢ διοικήσεις τῆς ἀστικῆς κεφαλαιοκρατικῆς τάξεως· δὲν πρόκειται νὰ ἀρνηθῶμεν τὴν βασιμότητα τῆς σοσιαλιστικῆς κριτικῆς εἰς τὸ ἀρνητικὸν αὐτῆς μέρος: ὁ ὁμιλῶ ὄχι διὰ τὸ σημερινὸν καθεστῶς οὔτε διὰ τὸν τρόπον τῆς καταλύσεώς του· ἐπὶ τέλους, ἐφ' ὅσον ἡ πλειονοψηφία πιέζεται ἀπὸ μίαν στενὴν μειονοψηφίαν καὶ ἐφ' ὅσον μάλιστα αὕτη, γενομένη ὕλοχαρῆς καὶ ἄγνοος ἀνωτέρων ἔργων πολιτισμοῦ προσιτῶν εἰς τὸν λαόν, δὲν τοῦ ἀποδίδει τίποτε, δικαίωμα τῶν πολλῶν εἶνε, εἶνε καὶ εἰς τὸ χερί τους, νὰ τὴν ἀνατρέψουν· δὲν εἶνε ὅμως εἰς τὸ χερί μίαν ἐπίσης μειονοψηφίαν ἰδεολόγων καὶ πολιτικῶν ἠγερτῶν νὰ δώσουν παγκόσμιον κύρος εἰς τὰς θεωρίας, τὰς ὁποίας, ἐκ συμπερασματος, ἐξαγμάτισαν παρακολουθοῦντες τὴν κρίσιν τῶν δυτικῶν κοινωνιῶν· δὲν πρόκεινται ἢ διανοσοῦμενοι τῶν ἀνατολικῶν λαῶν νὰ ὑποστοῦν, καὶ ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου, τὴν ἐπιρροὴν τῆς δύσεως ἐπιπολαίως. Ἐλεγε λοιπόν, ὅτι ὁμιλῶ διὰ τὸ πρόβλημα τῆς ἀνασυνθέσεως τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ζωῆς καὶ διὰ τὴν θεωρητικὴν βάσιν ἐπάνω εἰς τὴν ὅποιαν ὁ σοσιαλισμὸς σχεδιάζει τὴν ἀνασυνθεσίν ταύτην.

Ἄλλ' ἂς ἐξετάσωμεν καὶ πρακτικὰ τὸ ζήτημά μας· μήπως τὸ ἐκ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἀπορρέουσαν νεότερον ἀστικὸν κοινοβουλευτικὸν κράτος, ἢ ἰδεατὴ δικαιοπολιτεία, δὲν εἶχεν ὑποστῆ ἐπαρκῶς τὴν βάσανον τῆς λογικῆς τῶν συστηματικῶν πολιτεολόγων καὶ δὲν εἶχεν ὀργανωθῆ κατὰ τρόπον ὥστε νὰ ὑπάρχουν ἐντὸς αὐτοῦ ὅλαι αἱ ἐγγυήσεις περὶ ἐνὸς μέλλοντος ἐξαισιῶς ἁρμονικοῦ καὶ δικαίου; Τίποτε δὲν παρέλειψαν· καὶ ἐφρόντισαν νὰ κάμουν τὸ κράτος αὐτὸ πανίσχυρον, ἀμυδολοῦσαντες τὸν λαόν νὰ παραιτηθῆ ὅλων τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ καὶ νὰ βασιθεῖ εἰς τὸν θεομὸν τῆς «καθολικῆς ψηφοφορίας» κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ ἰδεῶδες κράτος, ὡς ἀν αὐτοτέλεις κυριαρχον νομικὸν πρόσωπον, ἐμφανίζεται εἰς τὴν πρᾶξιν διὰ διαφόρων ὀργάνων καὶ ἀσκέει τὴν ἐξουσίαν διὰ σώματος ὑπαλλήλων, τοῦθ' ὅπερ ἐθεωρήθη, ὁμοῦ μὲ τὸ ὑποθετικὸν δικαίωμα τοῦ δι' ἀντιπροσώπων κυβερνᾶν καὶ ἐλέγχειν, ὡς ἰδανικὴ ἐγγύησις διὰ τὸν λαόν. Μία ἐν τούτοις κοινωνικὴ τάξις, ἢ ἀστικὴ, καθ' ἃν χρόνον οἱ μὲν συστηματικοὶ θεωρητικοὶ ἀνεπαύοντο εἰς τὰς δάφνας τῆς δονικωτικῆς νίκης των, ὁ δὲ λαὸς κατὰ μικρὸν ἔχανε τὴν ἀληθινὴν πείραν τοῦ κρίνειν περὶ τῶν κοινῶν, καθ' ὅσον καὶ περὶ τῶν ὑποθέσεων τοῦ χωριοῦ τοῦ ἀκόμη δὲν ἠμποροῦσε νὰ ἀποφασίσῃ καὶ ὁ ἴδιος νὰ ἐκτελή, κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἢ ἀστικὴ τάξις εἰσχωρήσασα καὶ ἐγκατασταθεῖσα εἰς τὰ καίρια σημεία τοῦ νεκροῦ καὶ μηχανικοῦ αὐτοῦ ὀργανισμοῦ, ἐκίνησεν αὐτὸν ποδῶ ἴδιον ὄφελος καὶ ἤσκησεν πράγματι τὴν κυριαρχίαν διὰ λογαριασμόν τῆς καὶ εἰς βάρος τοῦ λαοῦ, τυραννήσασα αὐτὸν τόσον ἐπαχθεότερον ὅσα ἰσχυρότερος εἶχε καταρτισθῆ ὁ πολιτικὸς ἐκεῖνος ὀργανισμὸς. Αὐτὸ εἶναι προφανές· ἐπίσης τὸ ὅτι δι' ἀντιπαραστάσεις αὐτῆς πρέπει ν' ἀνατραπῆ· ἀλλὰ διατὶ εἰς τὴν θέσιν τοῦ σημερινοῦ Λεβιάθαν νὰ ὀργανωθῆ ἔξ ἄλλως ρωμαλεώτερος καὶ ἀσυγκρίτως μεγαλύτερος; Καὶ δὲν εἶνε λογικὸν νὰ φοβῶμεθα, ὅτι εἰς χρόνον τινὰ ἀφ' ἡμῶν μία ἄλλη μειονοψηφία, κατὰ ἕνα ἢ ἄλλον τρόπον, μοιραίως θὰ ἐπιβῆ καὶ θὰ κρατήσῃ αὐτοῦ καὶ ὅτι ἡ μειοψηφία αὕτη,

διαχειριζομένη μηχανισμὸν ἀσυγκρίτως ἰσχυρότερον, δὲν θὰ κατατῆρξῃ ἐξ Ἰσοῦ ἐπαχθεότερα; Ὁ φόβος οὗτος εἶναι ἀρκετὰ βάσιμος, ὥστε νὰ μᾶς καθιστᾷ δυσπιστοὺς πρὸς πᾶσαν ὑπόσχεσιν περὶ καλυτέρου μέλλοντος, ὅταν τὸ καλύτερον αὐτὸ μέλλον τὸ περιμένουν ἀπὸ τὴν ὀργάνωσιν παγκοσμίων μηχανικῶν κρατῶν καὶ παγκοσμίου κοινωνικῆς εἰρήνης.

Εἶναι φυσικὸν εἰς ἡμᾶς νὰ ἐναντιωθῶμεν καὶ ν' ἀποκρούσωμεν ὡς ἀνθρώποι κατ' ἀρχὴν οἰοδιήποτε ἰδανικόν, εἴτε ἠθικόν καὶ πνευματικόν, εἴτε πολιτικοοικονομικοκοινωνικόν, τὸ ὅποιον, λόγω δυσαναλόγου εὐρύτητος καὶ υπερβατικότητος, μειώνει καὶ ἀδυνατίζει ἐν ἡμῖν τὸ αἰσθηματὶ τῆς ἐλευθερίας, ἀμβλύνει τὴν ὀξύτητα καὶ καθιστᾷ συζητήσιμον τὴν ἀκεραιότητα καὶ τὴν ἀποτελεσματικότητα τῆς προσωπικῆς ἡμῶν θελήσεως, τὸ ὅποιον γενικῶς μᾶς καθιστᾷ διστακτικούς εἰς τὸ νὰ ἐπιλαμβανώμεθα μετὰ κυριαρχικότητος προσωπικῆς τῶν περιστάσεων τῆς ζωῆς. Εἶναι μοιραῖοι οἱ οικονομικοὶ ὄροι τῆς ζωῆς· ἀλλὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ παλαίσωμεν μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς ἐναντίον πώσης μεταβολῆς, ἢ ὅποια θὰ τεῖν ν' ἀλλοίωσῃ τὴν ἀτομικότητά μας, μειώνουσα εἴτε ἐξαγκώνουσα αὐτὴν δυσαναλόγως. Ἡ στάσις ἄλλως αὕτη θὰ εἶναι μία ἐγγύησις ὅτι, καὶ προσαρμοζόμενοι πρὸς τὴν ἀνάγκην, θὰ ἐπιτύχωμεν τοῦτο ἀνετώτερα.

Ἄλλὰ καὶ ὡς κάτοικοι τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου ἔχομεν πολλοὺς λόγους νὰ κρατηθῶμεν ἐπάνω εἰς τὴν ἴδιαν συντηρητικὴν αὐτὴν στάσιν. Ἡμεῖς οἱ Ἕλληνοανατολίται γνωρίζομεν ἐκ πείρας, ὅτι κάθε πολιτικοκοινωνικὸς ὀργανισμὸς, ἐκτεινόμενος πέραν τῶν ὁρίων τῆς κοινότητος, ἀνέφικτος συνεπῶς γινάμενος εἰς τὴν διαρκῆ κίνησιν καὶ ἐπιτήρησιν, τοῦθ' ὅπερ θὰ ἀπαιτῆτο διὰ νὰ εἰμῶσα βέβαιος ὅτι οὔτε θὰ ἀλλοιωθῆ, οὔτε θὰ σκουριάσῃ, ὅτι πᾶς τοιοῦτος ὀργανισμὸς καθιστᾷται δύσκαμπτος, ἀντιανθρώπινος καὶ ἐπικίνδυνος· δὲν θὰ ἐκάμναμε ποτέ, δὲν θὰ ἐξαγμάτιζαμε ποτέ τὴν ἰδέαν μεγάλου κράτους σὸ τοῦ μας, ἐάν εἰμεθα οἱ Ἕλληνες, μόνον στὸν κόσμο· οὔτε καὶ σήμερα δὲν θ' ἀπεφασίζαμε νὰ θυσιάσωμεν διὰ ἕνα κράτος μεγάλο καὶ ἰσχυρὸ, ἂν δὲν ἐβλέπαμε τὰ συμφέροντά μας καὶ αὐτὴ τὴ ζωὴ μας διαρκῶς ἐκτεθειμένην εἰς ἐξῶθεν κίνδυνον.

Εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ κράτους, ἐφ' ὅσον τοῦτο ὑπερβαίνει τὰ ὄρια τῆς κοινότητος, ὑπάρχει ἕνα μοιραῖον σκοτεινὸν σημεῖον, ἔξ αἰτίας τοῦ ὁποίου οἱ Ἕλληνες, συνηθισμένοι εἰς τὴν διαύγειαν, περιεπλάκησαν πάντοτε εἰς ἀδιέξοδον. Διὰ τοῦτο δυσπιστοῦν πρὸς τὸ μεγάλο κράτος ἐνστικτῶς· ὄχι ἀπὸ ἀτομικισμὸν, ἀναρχισμὸν ἢ ἀπὸ τάσεις ἀντιομαδικῆς ἰσῆς-ἰσῆς οἱ Ἕλληνες, φύσει ὁμιλητικοὶ, φύσει ἄπληστοι πρὸς τὴν κοινωνικὴν φήμην, εἶναι κατ' ἐξοχὴν ὄντα κοινωνικά, ρέποντα ἀκατασχέτως εἰς τὸ νὰ διαχυθοῦν ἐντελῶς ἐν μέσῳ τῶν ὁμοίων των· χωρὶς τὴν κοινότητα, εἰς τὴν ὅποιαν νὰ προσβῆλῃ τὸν ἑαυτοῦ καὶ νὰ λαμβάνῃ μίαν κολακευτικὴν κάπως συνείδησιν τῆς προσωπικότητός του, εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐνηνοθῆ ὁ Ἕλληνας. Πέραν ὁμῶς ταύτης, ἐφ' ὅσον δὲν γνωρίζει τὸ ἔδαφος, τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα ἐντελῶς τελείως, ὁ Ἕλληνας κατ' ἀρχὴν δὲν ἐπιμέγει νὰ ἀναμιχθῆ εἰς τίποτε. Πλὴν ἂς ἐλπίσωμεν ὅτι ἡ πείρα, πείρα πικρὴν μακρῶν αἰώνων, τὸν ἔχει διδάξει, ὅτι εἶναι προτιμότερον ἐν συνόλῳ νὰ ἀποδεχθῆ μέσα εἰς τὴν συνείδησίν του τὸ μικρὸν ἐκεῖνο σκότος, τὴν μοιραῖαν ἀκαταληψίαν τῆς φύσεως τοῦ μεγάλου κράτους, πράγματος δηλαδὴ, τὸ ὅποιον τοῦ ἀρνεῖται τὴν αἰσθητικὴν εὐχαρίστησιν νὰ τὸ ἔχη διαρκῶς κάτω ἀπὸ τὴν κριτικὴν του, νὰ τὸ παίζῃ εἰς τὰ χεῖρα του, τὸ ὅποιον, ἀντιθέτως, ἀπαιτεῖ πολλάκις καὶ πραγματοποιεῖ τυφλὴν καὶ ἀσυζητητὴν ὑπακοήν, ὅτι εἶναι προτιμότερον νὰ ὑποκύβῃ εἰς τὴν ἐν μέρει σκοτεινὴν καὶ ἀντιελληνικὴν ταύτην δύναμιν, ἀσχομένην ὑπὸ ὁμοφύλων καὶ κατὰ ἕνα τρόπον ὅσον τὸ δυνατόν δημοκρατικώτερον, παρά νὰ δουλέυσῃ εἰς ἔξενους βαρβάρους λαούς. Ἐχουν ἦδη οἱ Ἕλληνες ἀρκετὴν πείραν τῆς ἀξίας τῆς εὐρύτατης πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς πειθαρχίας· ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν, μὲ μικρὰν ὑπομονήν, ἄλλοτε, ἐγένοντο μὲ τὸν Ἀλέξανδρον κύριοι τῆς Ἀνατολῆς· ἄλλοτε πάλιν, ἐξ ἠττομανίας καὶ ἐλλειψέως ἐπαρκούς κοινωνικῆς ἐλαστικότητος καὶ συστηματικῆς πειθαρχικῆς τόλμης, κατήντησαν νὰ χάσουν ἐξ ὀλοκλήρου τὰς πολιτικὰς ἐλευθερίας των. Ἐξ αἰτίας τῆς πείρας ταύτης ἐννοοῦν πολὺ καλὰ τὴν ἀνάγκην τῆς πειθαρχίας, ὅταν αὕτη ὑπαγορεύεται ἀπὸ πολιτικούς καὶ ἱστορικούς λόγους πραγματικούς, καθὼς ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ὑπέρπετο σήμερα ἐπιβάλλουν τὴν ἀποκατάστασιν τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς κάτω ἀπὸ ἕνα κοινὸ ἰδανικόν· ἐννοοῦν πολὺ βαθιὰ αὐτό· καθὼς ἐπίσης καὶ τὸ ὅτι ἡ πραγματικὴ ἀποκατάστασις τῶν λαῶν τούτων θὰ εἶνε ἐκείνη, παρά κάθε ἄλλον, ἢ ὅποια θὰ τοὺς ἰσορροπήσῃ κάτω ἀπὸ τὸ ἑλληνιστικὸν ἰδανικόν, τὸ κατ' ἐξοχὴν μορφωτικὸν ἀνθρώπων ἀκεραίων καὶ ὠραίων πολιτισμῶν⁴. Πλὴν δὲν θὰ στέρξουν ποτέ οἱ Ἕλληνες νὰ ὑποταχθοῦν

καί νά δουλεύουν εἰς μονομερῆ, δογματικά, ἀφροσημένα ἰδανικά ἔξω τοῦ κύκλου τῶν ἀναγκῶν καί τῶν βλέψεων τοῦ ἀτόμου, τοιαῦτα ὅποια εἶνε ἡ σημερινή πλάσματικὴ δικαιοπολιτεία, ἡ σοσιαλιστικὴ ἰδεώδης δικαιοσύνη⁵ καί ἰσότης καί εἰτι ἄλλο πρῶτον θερμασμένης βαρβαρικῆς φαντασίας.

Ἀπὸ πρακτικῆς ἀπόψεως ἡ ἑλληνικὴ Ἐνατολὴ εἶνε τόσο πλατιά, ὥστε ἔχει νά ἐξασφαλίσῃ* εἰς ὅλα τὰ τέκνα τῆς διὰ μακρότατον χρόνον σπῆτι, νοικοκυριό, στερεό ἔδαφος προκοπῆς ὕλικῆς καὶ ὑπεράνω ἀνοιχτῶν ἀπειρον ἐλευθέρου καταγάλανου οὐρανοῦ. Καί ἂν πρόκειται διὰ τὰς μεταξὺ μας, πολιτικὰς καί κοινωνικὰς σχέσεις, διὰ τὴν ρύθμισιν τῶν ὁποίων κατέστη ἀλλαγῶν μοιραίως ἀναγκαῖα μιά βαρεῖα βαρβαρικὴ πολιτικὴ ὀργάνωσις, ἡμεῖς (καί ἀπὸ αἰσθητικῆς καὶ ἀπὸ ἀνάγκης, ἐπειδὴ ἐννοοῦμεθα πολὺ καλὰ) αὐτόματα σχεδὸν ἰσορροποῦμεθα κάτω ἀπὸ τὴν συνείδησιν τοῦ κοινού συμφέροντος καί τῆς κοινωνικῆς εὐπρεπείας, ὥστε δέν θά ἀγκαρεῦσασθαι ποτὲ τὴν ψυχὴν μας καὶ τὸ πνεῦμα μας εἰς ἰδανικά βουκικά, ποτὲ εἰλικρινῶς δέν θά δεχθῶμεν νά ἀκίνητοποιηθῶμεν, τόσοι στόλοι θεσμῶν μονίμων δῆθεν καί παγίων, οἱ ὅποιοι μέλλουν νά νεκρώσουν καί νά ἐκφυλίσουν τὴν πολιτικὴν μας ζωὴν.

Ἡ δὲ ἐσχάτη καί κυρία αἰσθητικὴ ἀντίληψις ποῦ δίδει ἡ ἑλληνιστικὴ θεωρία ἐπὶ τῆς ζωῆς εἶνε ἡ ἐξῆς: ὅτι ἡ Ἑλλάς δέν θά στείλῃ ποτὲ τὰ τέκνα τῆς εἰς ἀναζήτησιν ὑψηλῶν τάχα ὑπερανθρωπίνων ἰδανικῶν, κάτω ἀπὸ τὰ ὅποια ξενοφιαζοῦνται καί πνευστιοῦν ἀνατεινόμενοι οἱ βάρβαροι· θά θρέψῃ, μέ ἥλιον, λιτότητα καί ἐλευθερία, τοὺς ἰδανικοὺς ἀνθρωπίνους τύπους, ζῶντανούς καί δυνατούς· ξεύρει ἔπειτα, ὅτι, ἀντὶ ἐκείνων, μᾶλλον τὰ ἰδανικά, ὡς πεταλοῦδες ὀλόγουρα σὲ ἄνθη ἐαρινά, θά κατεβοῦν εἰς τὰ πόδια τῶν τέκνων τῆς καταδέξου ἑμένα, καταδέξου ἑμένα. Ἐπειδὴ δέν ὑπάρχει κανένα ἰδανικὸν τόσο ἀπόλυτον ἀνώτερον ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον, ὥστε νά τὸν ὑποδουλώσῃ ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του.

Ἐκπαῖαι οἱ Ἕλληνες σπανίως ἐμπλοφαρίσθησαν ἀπὸ τὰ μεγάλα ἰδανικά· νεατοὶ ἀπὸ τὸ ἀκέρειον νόημα τῆς ζωῆς, δυνατοὶ ὥστε ν' ἀποβοῦν ἀρμονικοί, ἰσορροποὶ καί γόνιμοι, ἐγρησιοποιήσαν χαροῦμενα καί ἐορταστικὰ στὴ ζωὴ τους ὅλα τὰ ἀνταποκρινόμενα στὶς διαθέσεις τῶν ἰδανικῶν, ἀπὸ τὰ ὑψηλότερα ἕως τὰ κατώτερα. Μὴν ταρασσόμεθα, ποῦ οἱ φιλοιστάοι φωνάζουν, ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς δέν εἶνε ἄξιος γιὰ τίποτε, ὅτι ὅλα ἐδῶ γελοιοποιοῦνται. Τί πταίει ὁ λαὸς ἐάν τὰ ἰδανικά ποῦ τοῦ προβάλλουν τὸν κάμνον νά γελᾷ; Διὰ ἕνα καλὸν ἵππον χρειάζεται καί καλὸς καθαλάρης· ἐάν δὲ κανεὶς, ἀδέξιος ὢν, πῆσῃ ἀπὸ τὸν ἵππον ἢ ἂν φαντάξῃ ἀπάνω εἰς αὐτὸν γελοῖος, ἄς μὴ παραπονητῇ δι' αὐτό.

Τοιαύτη εἶνε περίπου ἀπὸ πολιτικῆς καί κοινωνικῆς ἀπόψεως ἡ θεωρία ἡ ἑλληνιστικὴ ἐπὶ τῆς ζωῆς.

Αὐτὴν δὲ τὴν θεωρίαν φέρει πρὸς ἡμᾶς ἡ λογία παράδοσις.

Καί δι' αὐτὸν ἴσασιν-ἴσασιν τὸν λόγον πάλιν ἰσχυρίζομαι ὅτι ὀφείλομεν νά μὴ διασαλεύσωμεν ἐπιπόλαια τὸ κύρος τῆς παραδόσεως ταύτης. Βεβαίως ὀλόκληρος ὅτι νεωτέρη εὐρωπαϊκὴ ἱστορία ἡμπορεῖ νά ἐξετασθῇ ὡς μίαν ἀπόπειρα πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ ἑλληνιστικοῦ κοινωνικοῦ ἰδανικοῦ· δέν θά συζητήσωμεν ἐάν αὕτη ἐπέτυχε ἢ ὄχι· καί ἂν συνεπῶς δέν θά ἦτο μάταιον νά ἐπαναληφθῇ μὴ τόσο καταπονητικῆ

ἀπόπειρα· τοῦτο μόνον λέγω, ὅτι τὸ ἑλληνιστικὸ ἰδανικὸν ἀξίζει καί πρέπει νά εὐρῆ εἰς τὴν Νεοελλάδα τοὺς πλεόν εὐνοϊκοὺς ὄρους διὰ νά δυνηθῇ νά καταβάλλῃ ἐπὶ τοῦ πατρῷου ἔδαφους τὴν ὀριστικὴν αὐτοῦ προσπάθειαν πρὸς καθυπόταξιν, πειθάρχῃν καί ἐναρμόνισιν κατὰ τὴν ἰδικὴν του ἔννοιαν τῶν ἀστάτων καί εἰς πολλοὺς βαρβαρῶν δυναμῶν τῆς ζωῆς. Προφανῶς εἶνε εὐκολώτερον νά ἐγκολπωθῶμεν μίαν ἐκ τῶν ἐπιπέδων θεωριῶν, δσας σερβίρει εἰς ἡμᾶς ὁ δυτικὸς πολιτισμὸς· ἀλλὰ δέν εἶνε τοῦτο τὸ συμφερότερον εἰς ἡμᾶς, εἰς τὴν Ἑλλάδα καί εἰς τὴν Ἐνατολήν· οὐδέποτε δὲ διέτρεξε ἡ Ἑλλάς τόσο κίνδυνον ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἀλλοιώσεως καί τῆς νοθεύσεως τῶν τοπικῶν γνησίων αὐτῆς ζωικῶν δυναμικῶν ὁ κοινοβουλευτισμὸς, λ.χ. καθ' ὃ μπλόφα, ἦτο μὲν πάντοτε ἐπικίνδυνος, ἀλλὰ, λόγῳ τοῦ ὅτι δέν περιείχεν ἀληθείας παρὰ τὴν μικροτάτην ἀναλογίαν, δέν ἐσήκωσε μεγάλο ἐνδιαφέρον μὲσα στὰς μάζας καί ἐπωστρακίσθη μᾶλλον· ἀλλ' ὁ σοσιαλισμὸς καί οἱ νεώτερες ἐπιστημονικὲς προλήψεις, καθ' ὃ περιέχουσι ἀλήθειες ζωντανῆς καί εἰς πολὺ μεγαλυτέραν δόσιν, ἐάν ἀβασανίστως μεταφρευθοῦν εἰς τὴν Ἑλλάδα, θά ἀποτελέσουν σοβαρὸν κίνδυνον μίᾶς νέας βαρύτερας ὑποδουλώσεως αὐτῆς εἰς τὰς ξενικὰς ἐπιρροὰς· ὅπως τώρα οἱ νέες αὐτῆς θεωρίαι φανταίνονται ἐνδιαφέρουσες καί σχετικῶς οἱ καλύτερες, ἔτσι καί ἄλλοτε στὰ 1840 καί ἐφεξῆς ὁ κοινοβουλευτισμὸς ὑπῆρξεν ἡ σχετικῶς καλύτερη θεωρία· πλὴν ὑπῆρξεν οὐδὲν ἦτιον ἀποπνικτικὸς ἰδιὰ τὸν ἑλληνικὸν λαόν.

Δέν βλέπω λοιπὸν διατί θά ἔπρεπε ἡμεῖς τόσο ἀδιαμαρτύρητα καί πάλιν νά ἀχθῶμεν ὑπὸ τὴν βασκανίαν τῶν ποικίλων νεωτεριστικῶν θεωριῶν, τῆς ἀκολάστου αὐτῆς πνευματικῆς βιομηχανίας, καί ν' ἀπομακρυνθῶμεν τῶν ἐδραίων βάσεων τῶν παραδόσεών μας, ἀπεμπολοῦντες τὰ ἱερά καί τὰ ἅγια διὰ ἕνα ἀσημαντον ποσὸν ρεαλισμοῦ καί πρακτικοῦ πνεύματος τάχα.

Ἄς τονώσωμεν μᾶλλον τὴν δύναμιν μας καί ἄς ἐξοικονομήσωμεν αὐτὴν ἀπὸ τὰ μάταια ἔργα, ὥστε νά ἡμπορέσωμεν νά ἐπιφέρωμεν ὅλα τῶν χρησίμων εἰς ἡμᾶς τεχνικῶν προόδων τὰς ὅποιας ἄλλοι λαοὶ ἐξησφάλισαν ἐν τῷ μεταξὺ χωρὶς ποτὲ νά ἐγκαταλείψωμεν, ἐνεκα τούτων, τὰς ἑθνικὰς παραδόσεις μας. Εἶνε προφανές καί εἶνε γνωστὸν, ὅτι ἡ Ἐνατολὴ ἀπὸ αἰῶνων δέν ἐκινήθη ἐπάνω εἰς τοὺς δρόμους τῆς τεχνικῆς καί τῆς ἐπιστημονικῆς ἐξελιξεως. Ἄλλὰ ὅσον εἰκόλος εἶνε ἡ κριτικὴ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου αὐτοῦ, τόσο εἶνε ἀντιθέτως αὕτη δυσκολωτάτη ἐπάνω εἰς τὸ ζήτημα τῆς ζωικότητος, τῆς εὐρύτητος καί τοῦ μέλλοντος τῶν πνευματικῶν καί αἰσθητικῶν παραδόσεων τῆς νωθρᾶς αὐτῆς Ἐνατολῆς καί τὸ κατὰ ποῖαν ἀναλογίαν θά εἶνε μοιραῖον καί ὀφείλομεν νά μυχθῶν αὐτὰ μετὰ νέας στοιχεῖα.

Ἡ καθυστέρησις τῆς Ἐνατολῆς εἰς τὴν τεχνικὴν ἐμπειρίαν καί τὴν ἐπιστημονικὴν μόρφωσιν εἶνε ἕνα σταθερὸν γεγονός, ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηριζομένη ἡ κεφαλαιοκρατικὴ βιομηχανία τῆς Δύσεως δύναται ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς νά κάμνῃ πονηρὰς σκέψεις εἰς βάρος μας καί νά θεώρῃ τὴν ἀγοράν μας ὡς ἀντικείμενον εὐκόλου ἐκμεταλλεύσεως· ἡ βιομηχανία αὕτη εἶνε ὀργανωμένη καί κατακτητικὴ· καί ἐφ' ὅσον ἡ Ἐνατολὴ εἶνε ἄπ' αὐτῆς τῆς ἀπόψεως κενὴ καί γυμνὴ, τίποτε δέν εἶνε φυσικώτερον παρὰ τὸ ὅτι ἡ κατακτητικὴ ἐκείνη δύναμις χύνεται ἀκατάπαυστα κατεπάνω μας καί μάλιστα ἀνευ πολλῶν ἱπποτικῶν ἐπιφυλάξεων.

(Συνέχεια εἰς τὸ ἐπόμενον)

ΕΛΛΑΣ Ἡ ΣΥΝΤΑΓΜΑ;

ὑπὸ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

Τὰ ἐν Ἑλλάδι ἀρτίως διαδραματισθέντα περιήγαγον μὲν ἡμᾶς εἰς βαθεῖαν θλίψιν, ἀλλ' οὐχὶ καί εἰς ἐκπληξιν. Ἀπὸ καιροῦ ἐθλέπομεν καί ἐκρυαγάζομεν ὅτι τὰ πράγματα ἔβαινον εἰς βίαιαν κρίσιν, καίτοι ἀδυνατοῦμεν, φυσικῶ τῷ λόγῳ, νά προῖδωμεν ἐάν ἡ κρίσις ἐμελλε νά ἐπέλθῃ ἀνωθεν, κάτωθεν, ἢ ἔξωθεν, διὰ τοῦ λαοῦ, τοῦ Βασιλέως, ἢ τῶν δυνάμεων. Ἄλλ' ἡ θεῖα Βουλὴ ἐπεφύλαττεν εἰς τὸ ἔθνος τὸν ἐπαισηνυτότερον τρόπον τῆς λύσεως, τὴν μαιφόνον μάχαιραν ρυπαρᾶς τινος συμμορίας, ὅπως ἀποδείξῃ ἴσως ὅτι εἰς τὴν ἐπταετῆ ἔννομον κακουργίαν τῶν αὐτοχειροτονητῶν πολιτικῶν τῆς Ἑλλάδος δέν προσῆκε ἡ εὐγενεστέρα κταστροφὴ, οὐδὲ Θεὸς ἐκ μὴχανῆς κρείττων τοῦ Ἄρθρα-νιτάκη. Οἱ 22 λησταὶ οἱ ἀτιμιάσαντες τὸν Μαραθῶνα, ἔθθηκαν τὸν τελευταῖον λίθον εἰς τὴν κολοσσαίαν πυραμίδα τῶν ἀνομημάτων, τῶν προδοσιῶν, τῶν κλοπῶν καί τῶν ποικίλων

φουλοτήτων, ἢν ἀνήγειραν ἐκ τοῦ ἰδρώτος καί τοῦ αἵματος τοῦ λαοῦ οἱ τὰ πρῶτα φέροντες ἐν τῇ ἑλληνικῇ πολιτείᾳ λόγῳ τάξεως, τὰ τελευταῖα δὲ, λόγῳ ἀρετῆς καί τιμιότητος.

Δέν ἀπηυόνοτο σπάνια διανοητικὴ χαρίσματα, οὐδ' ὀφθαλμὸς ἀετοῦ, ὅπως ἀντιληφθῇ τις δι' ἐνός μόνου βλέμματος ποῦ ἦγε τὰ πράγματα ἡ λυμαινωμένη τὴν Ἑλλάδα διαφθορὰ καί φιλαρχία, οὐδὲ πιστεύομεν ὅτι μεθ' ἡμῶν δέν ἐφρόνουν καί πλείστοι ἄλλοι ὅτι μόνον δι' ἠρωϊκῶν φαρμάκων ἢ δύνατον ν' ἀποσοθῆθῃ ὁ κίνδυνος. Ἄλλ' ἡ Ἑλλάς πάσχει ἀπόλυτον λειψανδρίαν, ἰδίως δὲ ἀνθρώπων ἐχόντων τὸ φρόνημα γενναῖον καί παρρησιαστικόν καί μὴ ἀποδυσπετούντων πρὸς τὸ μέγεθος σωτηρίου τινὸς εὐθύνης. Ἐάν ποῦ ἀνηρχετο εἰς τὴν ἐξουσίαν καί τις χρηστὸς μεταξὺ πολλῶν φαύλων, δέν ἐτόλμα νά ὑψώσῃ μόνος τὴν φωνὴν καί παρηκολούθει ἐκὼν ἄκων τὸ ρεῦμα, ἀμαρτάνων διὰ τῆς ἀνοχῆς,

ἐάν οὐκὶ διὰ τῆς συμπράξεως. Ἐάν εὐρίσκετο ἐν Ἀθήναις πολιτικῶς τῆς ἀνῆρ, οὐκὶ Βίρμαρκ, οὐδὲ Κάουρ, ἀλλὰ μόνον ολιτρηλάτος ἐκ τῆς ἱερᾶς συναυτοθῆσεως τοῦ καθήκοντος καὶ ἔμπλεως περιφρονήσεως πρὸς τὴν ἐξηυτελισμένην δημοτικότητα τῶν ἀθηναίων ἀγύιων, ἡδύνατο νὰ σώσῃ τὰ πάντα διὰ γενναίας τῆς ὁμοθυμίας πρὸς τὸ ἔθνος καὶ πρὸς τὴν βασιλείαν. Τὸν ἕνα τοῦτον θὰ ἠκολούθει τυφλῶς σύμπας ὁ ἀληθὴς λαός, ὁ πάσχος, ὁ γυμνούμενος, ὁ σφαζόμενος. Ἄλλ' οὐδεὶς ἔλασεν ποτὲ τὴν τόλμην νὰ εἴπῃ, πρὸς μὲν τὸν λαόν, ὅτι ἡ ἀληθὴς αἰτία τῆς μὲν καχεξίας εἶναι ἡ λεγομένη αὕτη ἐλευθερία, πρὸς δὲ τὸν βασιλέα, ὅτι ρωμαντικαὶ θεωρίαι περὶ διακρίσεως ἐξουσιῶν καὶ ὑπουργικῆς εὐθύνης, ἐνῶ τὸ ὑπὲρ στενάρας ἐν ταῖς κακουχίαις καὶ στρέφει πρὸς αὐτὸν βλέμμα ἱκετευτικὸν καὶ λειπόψυχον, δὲν σώζουσι τοὺς θρόνους ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς δυσφημίας, ἀλλ' οὔτε κἀν ἀπὸ τῶν βίαιων ἀνατροπῶν.

Ὁ πρῶτος φθορὸς τοῦ ἔθνους ὑπῆρξε τὸ ψεῦδος, ψεῦδος πρὸς ἀλλήλους, ψεῦδος πρὸς τὸν λαόν, ψεῦδος πρὸς τὸν βασιλέα, ψεῦδος πρὸς τὴν Εὐρώπην. Καὶ γράφοντες καὶ πολιτευόμενοι ἐφέρομεν διηλεκτὰς προσωπεῖον. Μόλις εἰς τὸ οὖς ἔγκαρδιον τινὸς φίλου ἐτόλμων οἱ χρησταὶ πολῖται νὰ εἴπωσι τὴν πικρὰν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἐν ἐφημερίαις καὶ ὁμηγύραις καὶ Βουλαις ἀντήχει συναχθὶς ὁ πανηγυρικὸς τῶν ἐθνικῶν ἐλευθεριῶν καὶ τῆς αὐτοδιοικήσεως καὶ τῶν ἄλλων ὠραίων δωρημάτων τοῦ ἀγοραίου Συντάγματος τῆς ὀγκροκρατικῆς Συνελεύσεως τοῦ 1862. . . Ἐνδομύχως πάντες κτηρῶντο τὸ ἀποφάσμα τοῦτο τέρας; ἀλλὰ πῶς νὰ εὐχηθῶσι τὴν κατάργησιν ἢ ἐπιδιόρθωσιν αὐτοῦ οἱ κατηλεωμένοι τὰς νομοθετηθείσας πομφολυγῶδεις ρήτρας; Τοιοῦτος ἡρωισμὸς μικρὸν θὰ διέφερον αὐτοκτονίας. Οὐδὲν λοιπὸν ἄπορον ὅτι, ὅτε ἀπᾶς ἡ δις ἡ «Ἡμέρα» ὑπὴρξεν ὅτι πρῆπει ἐπὶ τινὰ χρόνον νὰ κομηθῇ τὸ Σύνταγμα, ὅπως ἐκομίσθησαν καὶ οἱ νόμοι τοῦ Λυκούργου ἐπὶ Ἀγγοιλᾶου, ἐπέπεσε καθ' ἡμῶν σφαικὰ ὅλη ψευδοπατριωτῶν, ὡς ἐπιζητούντων δῆθεν τὴν ταπεινώσιν τοῦ ἔθνους καὶ ὑπερτεροῦσιν τὴν φιλοδοξίαν τῆς Ἀλῆς. Ἐλάσθημεν δὲ τότε θαυμάσια μαθήματα πολιτικῆς Ἐπιστήμης καὶ πολλὰκις ἀνεληχθῆ ἐξ ἐπιεικείας πρὸς τὴν ἡμετέραν ἀμάθειαν ἡ παγκόσμιος ἱστορία. Ἡμεῖς μόνον γινώσκοντες ποσάκις κατελήφθημεν ἐξ ἀπογνώσεως βλεπόντες ποῖον ἀλλόκοτον κρᾶμα μωρείας, ἀουαρτησίας καὶ ἐπιπολαιότητος ἐπέχει νῦν ἐν Ἀθήναις τόπον λογικῆς καὶ ποσάκις ἠρυσθῆσαν ἀκούοντες παραβαλλόμενα πρὸς τὰς ὑπερανθρώπους ἐπινοήσεις τῶν ἡμετέρων προγόνων τὰ ρακῶδη ἀποκυήματα τῆς νοσοῦσης φαντασίας τῶν Ἑλλήνων πολιτικῶν. «Εἰμεθα Σπαρτιάται καὶ Ἀθηναῖοι» θέλωμεν ἀπὸ τὸν καὶ Βουλῆν» ἔκραξε χθές ἐτι εἰς ἀτόνονος τῶν ὀμιλητικῶν βατράχων τοῦ Ἀριστοφάνους, τίς οἶδε ποῖος τριταγωνιστῆς τῆς παιζομένης αἰσχροῦς κωμωδίας. Ὡς τῆς βεβηλώσεως! Σείεις, Σπαρτιάται καὶ Ἀθηναῖοι! Ἄλλ' εἰσθε κἄν Βιωταῖ; Δῆμον καὶ Βουλῆν! Ἄλλ' οἱ ἀρχαῖοι Ἑλλήνες δὲν εἰσήγαγον τοὺς Ἐλλώτας εἰς τὴν Βουλῆν, οὐδ' ἐσχῆματισαν Δῆμον ἐξ ἀπελευθέρων. Ἐνῶ δὲ ἐκόμπαζαν ἀντιμετροῦμενοι, κατὰ τοιοῦτον γελοῖον τρόπον, πρὸς τοὺς Ὀλυμπίους οἱ σκώληκες, πρὸς τὰ ἄστρα αἱ πυγολαμπίδες, ὁ Ἀρθανιτάκης, ἐγγραφεὶς εἰς τὸν δῆμον τῆς Εἰδυλλίας, ἠκόμιζε σατανικῶς μειδιῶν τὴν μάχαιραν, ἥτις ἐμελλε νὰ ἀνδραγαθήσῃ ἐν Μαραθῶνι.

Ὅτι θαυμάζομεν πρὸ παντὸς μεταξὺ τῶν πολλῶν παραδόξων τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος εἶναι ἡ τύφλωσις αὕτη πρὸς τὸν παρὰ πόδας βόρβορον καὶ ἡ διαρκὴς μεταρσίωσις εἰς τὸν νεφελώδη χῶρον τῶν ἀφηρημένων θεωριῶν. Οἱ σοφοὶ τῶν Ἀθηνῶν δὲν κατοικοῦσι τὴν ἐνθάδε μένουσαν πόλιν ἀλλὰ τὴν ἠμφελοκοκκυῖαν τῶν παλαιῶν. Ἐνῶ ἡ Στερεὰ διετέλει φόρου ὑποτελὴς εἰς τὴν ληταιίαν, περὶ τίνος συνεζήτουν οἱ ἐν Ἀθήναις ῥήτορες καὶ λογογράφοι, περὶ ἐξαιρετικῶν νόμων; περὶ διοργανώσεως τοῦ στρατοῦ; περὶ κατασκευῆς ὁδῶν καὶ γεφυρῶν; Ὅποια ὕβρις! Αὐτοὶ πρὸ καιροῦ ἀπεφάνθησαν ὅτι δὲν εἶναι γεωργοὶ καὶ παντοπῶλαι. Ἐνῶ μένουσιν ἀκόμη ἄλυτα τόσα κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ προβλήματα, εἶναι ἀμάρτημα νὰ σαπανῶσιν εἰς πεζᾶς καὶ ἱερατικῶδεις ἀνάγκας τὴν ἀπλετον αὐτῶν εὐφυῖαν καὶ πολυμαθειαν.

Συνεζήτουν λοιπὸν περὶ τῆς πολιτικῆς τοῦ 1867 καὶ τοῦ 1868, περὶ βασιλικῶν προνομίων καὶ ἐθνικῶν δικαιωμάτων, περὶ προσωπικῆς καὶ κοινοβουλευτικῆς κυβερνήσεως, περὶ Ἡρώου, περὶ κακοζήλου τινὸς ἱεροκήρυκος, ὅστις ἀπεκάλεσε τὴν Ἑλλάδα Παναγίαν καὶ τὴν Παναγίαν γύναιον. Συνεζήτουν ἀκόμη περὶ ἀποκεντρώσεως, διότι εὐρίσκον ὅτι ὁ φθὲρος ὄγκος τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας κατέπιγε τὰς ἀγαθὰς ὁρμὰς τῶν δήμων καὶ δὲν παρέεινε τὴν δέουσαν ἀνεσίαν εἰς τὸ μεγαλήθησον καὶ ἐπιχειρηματικὸν πνεῦμα τῶν κατ' ἐπαρχίας ἀειδιῶν. Ἦθελον ἴσως οἱ καλοὶ πατριῶται νὰ ἀναγορεύσωμεν βασιλίσκους Δημάρχους, ὧν οἱ ἡμίσεις εἶναι ζωοκλέπται καὶ λησταποδόχοι, ὅπως ἀναπνεύομεν ὁπω-

σοῦν ἐκ τοῦ ἀφορήτου βάρους τῆς βασιλικῆς παντοδυναμίας τοῦ Γεωργίου! Οὕτως ἠνοιγετο εὐρύτερον στάδιον εἰς τὴν εὐγενῆ φιλοδοξίαν τῶν «τολμηρῶν», ὅσοι δὲν ἀναπνεύουσι τὸν ζωοποιὸν ἀέρα τῆς πρωτευούσης, καὶ θὰ εἰχόμεν τὴν παρήγορον πιθανότητα νὰ ἰδωμέν ποτε τὸν ἀξιόλογον νέον Κ. Ζάμαν, τὸν συνέταρον τοῦ Κ. Ἀρθανιτάκη, διαδεχόμενον τὸν Δημάρχον θεῖόν του εἰς τὸ δημαρχικὸν ἀξίωμα, ἐνῶ φεῦ! τότε, ὡς ἐκ τῆς ἀτελείας τοῦ πολιτεύματος, κινδυνεύει νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὴν λαμητόμον!

Καὶ σήμερον ἀκόμη, ἐνῶ ἀχνίζει τὸ αἷμα τῶν τεσσάρων ἀθῶων καὶ ἡ Εὐρώπη ὀμιλεῖ περὶ Ἑλλάδος, οὐκὶ ὡς περὶ τοῦ ὑστάτου τῶν πεπολιτισμένων, ἀλλ' ὡς περὶ τοῦ πρώτου τῶν ἀγρίων ἔθνων, ἀκούει τις κἄν πρακτικῆν τινα σκέψιν, τολμηρὰν τινα αἰτηνὴν ριζικῆς θεραπείας; Γραφοῦσι κατὰ τῆς κυβερνήσεως, γράφοῦσι κατὰ τοῦ Κ. Σούτσου, ἀλλὰ περὶ τῆς νοσηρᾶς καταστάσεως πάσης συλλήθδην τῆς κοινωνίας, περὶ τῆς πλαγίας συνενοχῆς πάντων τῶν πολιτευομένων, περὶ τῆς γενικῆς ἐξαχρειώσεως τῶν στοιχείων, ἐξ ὧν ἀποτελοῦνται πᾶσαι αἱ εὐνομούμεναι πολιτεῖαι, οὔτε γρῶ! Ἐάν μόνον ἐπιπτε τοῦ ὑπουργείου, ἦβеле πλυθὴ καλῶς τὸ ξένον αἷμα καὶ ραδινοὶ καὶ μειδιῶντες θὰ ἐξηκολούθουν τὸν παλαιὸν δρόμον, ὡς νὰ μὴ συνέθῃ τίποτε!

Ἄλλ' ἡμεῖς, οἵτινες ἀδιαφοροῦμεν ἐάν πῆσῃ ἢ ἐάν συτηρηθῇ τὸ ὑπουργεῖον, θὰ εἰπώμεν γυμνῆν τὴν ἀλήθειαν, ἀποσειόντες πᾶσαν ἄλλην δευτερευούσαν σκέψιν, οἱ ἀπὸ μὴνῶν ἀνέστελλον τὴν ἐκρηξίν τῆς πατριωτικῆς ἀγανακτήσεως. Εἰς τοῦτο δὲ παρορμᾶ ἡμᾶς, οὐ μόνον ἡ φωνὴ τῆς συνειδήσεως, ἀλλὰ καὶ ὁ γνωστὸς ἡμῖν πόθος τοῦ Πανελληνίου, ὅπως μάθῃ τέλος τίς ἢ καταθιβρώσκουσα τὸ ἔθνος φαγέδαινα καὶ πόθεν πρέπει νὰ ἀπεκδέχεται σωτηρίαν. Αἱ μέτρια ἐκφράσεις, οἱ ὑπαινιγμοὶ δὲν ὀφελοῦσιν τίποτε. Πρέπει νὰ εἰπώμεν σκαιῶς καὶ ἀποτόμως πρὸς τοὺς Ἑλληνας «Δὲν εἰσθε ἐτι ὠρῖμοι δι' ἐλευθερίαν. Ἐθνικὴ κυριαρχία, κοινοβουλευτικὰ διατυπώσεσι, συμπολίτευσίς καὶ ἀντιπολίτευσίς, ἐλευθεροτυπία, ὑπουργικὴ εὐθύνη, δημοτικὴ αὐτονομία, πάντα ταῦτα παρ' ὑμῖν εἶναι λέξεις κεναὶ ἐννοίας, ἢ τὸ χεῖρον εὐσχημὰ προσωπεῖα παντοειδῶν ἀκολασίων καὶ καταχρήσεων. Ἐφ' ὅσον δὲν πέψητε εἰς κόρσας καὶ Βουλευτὰς καὶ συναγματοκούς Ὑπουργούς καὶ πάντα δσα ἰκοδομήθησαν ἐπὶ τῆς σαφῆς βάσεως τῆς λεγομένης ἐθνικῆς ἐλευθερίας, ἐφ' ὅσον δὲν ἀποβάλητε τῆς πόλεως τὸ νέον τοῦτο κυλῶνιον ἄγος, μὴ ἐλπίζετε βελτίωσιν καὶ πρόδοον οὐτὰ παρασκευάσθητε εἰς δεινότερας συμφορὰς εἰς διηνεκὴ σῆψιν, ἢ εἰς ὀλοσχερῆ ὀλεθρον!»

Καὶ πῶς λοιπὸν; δὲν ἀγαπῶμεν τὴν ἐλευθερίαν; Τίς δύναται νὰ φαντασθῇ τὸ τοιοῦτον! Μήπως ἐν Ἑλλάδι ζητοῦμεν τὴν κατάλυσιν τῆς ἐλευθερίας; Πῶς δύναται τις νὰ ζητήσῃ τὴν κατάλυσιν πράγματος μὴ ὑπάρχοντος! Τὸ ὑπάρχον εἶναι κυκαῖν τις, ὅστις καλεῖται ἐλευθερία κατὰ συνθήκην. Εἶναι ἡ κοπρία, ἐξ ἧς θάλλει τὸ εὐσομον ἄνθος, ἀλλ' οὐκὶ αὐτὸ τὸ ἄνθος. Δεσπότην δὲν βλέπομεν ἀληθῶς; ἀλλὰ ποῦ εἶναι ἡ ἐλευθερία; Ἐλεύθερος εἶναι ὁ χωρικός, ὁ ἀπογυμνούμενος, βασανιζόμενος, σφαζόμενος ὑπὸ τῶν ληστών καὶ τῶν στρατιωτικῶν ἀποσπασμάτων; Ἐλεύθερος εἶναι ὁ κτηματίας, ὅστις μένει ἔγκλειστος καὶ περιφόρος ἐν τῇ οἰκίᾳ του ὡς ἐν φυλακῇ καὶ ἀφίει τοὺς τυχόντας νὰ νέμωται τοὺς καρπούς τῶν ἰδρώτων του; Ἐλεύθεροι εἶναι αἱ ἐξῆς ἐταιρίαι αἱ ἀναγκαζόμεναι νὰ ἀποτίωσι τακτικὸν φόρον εἰς τοὺς ληστας ὅπως ἐργάζονται ἀνεγὼρητοι παρὰ τὰ πρόθρονα τῆς πρωτευούσης; Ἐλεύθεροι ἦσαν οἱ Κυριακῶται, ὧν περιέκοψαν τὰς ρίνας καὶ τὰ ὄτα οἱ λησταί, διότι ἐτόλμησαν νὰ καταδόσωσι τοὺς συντρόφους των; Ἐλεύθεροι εἶναι ἡ Ἀκαρνανία καὶ ἡ Φθιώτις; Τέλος δὲ, ἦσαν ἐξῆς ἐλεύθεροι κράτους ὁ Ἐρθερ, ὁ Λόυδ, ὁ Βόυλ, ὁ Βίνερ, τὰ τέσσαρα θύματα τοῦ μόνου ἴσως ἐλευθέρου πολίτου τῆς Ἑλλάδος, τοῦ Ἀρθανιτάκη; Ἐάν τοῦτο εἶναι ἡ ἐλευθερία, δότε μας πρὸς Θεοῦ! ὅτι τάχιστα τὴν δουλείαν. Δότε μας τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ζῆν, πρὶν μᾶς δόσητε τὴν ἐλευθερίαν τοῦ πολιτεύεσθαι.

Οὐδαμῶς βεβαίως ἄλλοθι τῆς γῆς ἐφηρμόσθη ποτὲ τόσον ψηλαφητῶς τὸ πολυθρύλλητον ἀπόφθεγμα τοῦ Σατωβριάνδου: «ἐλεύθεροι διὰ τοῦ Νόμου καὶ ἀνδράποδα διὰ τῆς δικαιοσύνης». Οἱ νόμοι εἶναι ἀνεπιφογοί, ὄλοι ἀπαστράπτοντες ἐκ τῶν τελειοτάτων ἐφευρέσεων τῆς ἀνθρωπίνης δικαιοσύνης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ Ἑβραῖοι ἐκλέγονται ἀκωλύτως δημοτικὸν σύμβουλοι, καὶ οἱ Μαῦροι, ὅσοι πατήσωσι τὴν Ἑλληνικὴν γῆν, κηρύττονται αὐτοδικαίως ἐλεύθεροι. Ἄλλ' οὐδαμῶς σημεῖοῦται ποῦ πρέπει νὰ πατήσωσιν οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος, ὅπως ἀποτινάξωσι τὸν κλοιὸν τῆς δουλείας, ὧν ἐπέθηκεν ἐπὶ τοῦ τραχήλου αὐτῶν ἡ φεουδαλικὴ ἐφαρμογὴ τοῦ ἐπὶ φιῶν ὀνόματι συνταγματικῶν πολιτεύματος. Ἐκεῖνοι οὖς ἔταξεν ὁ νόμος φύλακας καὶ κοσμητόρας τῆς ἰδανικῆς ταύτης πολιτείας, οἱ ὑπουργοί, οἱ βουλευταί, οἱ δημαρχοί, οἱ νομάρχαι, μετεποίησαν ἑαυτοὺς εἰς μαστιγο-

φόρους τυράννους τοῦ λαοῦ. Τὸ διέπειν τὴν ἐξουσίαν δὲν εἶναι πλέον λειτουργία, ἀλλὰ προσδοκῶρον ἐπάγγελμα, καὶ πάντες οἱ τρόποι κρίνονται χρῆστοι πρὸς ἐκπόρῃσιν ἢ πρὸς διατήρησιν τοῦ πολυτίμου τούτου λαφύρου. «Δὸς μοι καὶ σοὶ δίδω», «παρὰ νόμον καὶ παρὰ νόμῳ», Ἰδοὺ τὰ ἱερά συνθήματα, ἅτινα διασταυροῦνται σήμερον ἐν τῇ χώρᾳ, ἐν ἣ ἄλλοτε ἐγράφη δι' αἵματος «εἰς οἰκῶνος ἀριστος ἀμύνεσθαι περὶ πατρὸς».

Πιθηκίαντες τὰ πάντα, ἐπιθηκίσαμεν, φυσικῶ τῷ λόγῳ, καὶ τὰ κόμματα. Οἱ περὶ τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα φιλοσοφῶντες πρέπει νὰ καταβῶσιν εἰς Ἑλλάδα, ὅπως ἴδωσι ποῦ κατήντησεν ὁ σωτήριος καὶ ἀναγκαῖος θεσμὸς τῆς συμπολιτεύσεως καὶ ἀντιπολιτεύσεως. «Ὅτι παρ' ἄλλοις εἶναι εὐγενὴς ἀμίλλα καὶ ἀμοιβαῖος ἔλεγχος, παρ' ἡμῖν μετεβλήθη εἰς τυφλὴν ἐμπάθειαν καὶ εἰς ἐμφύλιον πόλεμον. Ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Βελγίῳ κεφάλαια κομματικῆς ἀρχηγείας θεωροῦνται ἢ καταγωγῇ, ἢ ἄξια, τὰ χαρίσματα τῆς διανοίας καὶ τοῦ λόγου, παρ' ἡμῖν ἢ τὸ λῆμα, ἢ αὐθάδεια, ἢ ἀσυνειδησία, ἢ σπατάλη τῶν δημοσίων. Οἱ ἐν Ἑλλάδι ἀξιόωντες τὴν πρωτοκαθεδρίαν ἀντιπολιτεύονται τὴν κυβέρνησιν, οὐχὶ ὡς ὁ Διοδωρᾶτος ἀντιπολιτεύεται τὸν Γλάδοσωνα, ἀλλ' ὡς ὁ Κατίλινος ἀντεπολιτεύετο τὴν ἐν Ρώμῃ Σούγκλιον. Ἡ ἀντιπολιτεῦσις παρ' ἡμῖν εἶναι αὐτόχρημα ἐπιδρομῇ, ἢ δὲ συμπολιτεῦσις ἐπιπέμῃσι πλώεσιν ἀλωθείσῃ ἐξ ἐφόδου. Οἱ ἐλεύθεροι πολῖται τοῦ Βελγίου καὶ τῆς Ἀγγλίας διαίρουσιν εἰς δύο μεγάλα κόμματα, εἰς φιλελευθέρους καὶ εἰς καθολικοὺς, εἰς τὸρεῖς καὶ εἰς οὐτοῦς. Ἀλλὰ τὸ Βέλγιον εἶναι ἓν, ἢ Ἀγγλία εἶναι μία. Προσθετικώτερον ἡμεῖς καὶ κατὰ τοῦτο, ἐπάσαμεν τρεῖς Ἑλλάδας ἀντὶ μιᾶς, τὴν Ἑλλάδα τοῦ Κ. Βούλγαρη, τὴν Ἑλλάδα τοῦ Κ. Κουμουνοῦρου, καὶ τὴν Ἑλλάδα τοῦ Κ. Δελιγεώργη. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀσιειότης ἀλλὰ εἰκονικὴ ἀλήθεια. Ναί, ὁσάκις οἱ τρεῖς οὗτοι πολιτικοὶ ἀνέρχονται ἐκ περιόδου εἰς τὴν ἐξουσίαν, μόνον τὴν μετ' αὐτῶν συντασσόμενην Ἑλλάδα διέπουσιν ὡς συμπατριῶτας, τὰς δὲ δύο ἄλλας μερίδας ὡς τιμαρίας. Οἱ νικηταὶ πανηγυρίζουσι τὴν νίκην ἀτιμωρητῆ ἀκολασταίνοντες, οἱ δὲ ἡττηθέντες κλίνουσι τὴν κεφαλὴν καὶ περιμένουσι τὴν ἀναπάδοσιν. Οἱ πατέρες ἡμῶν ὠνειρεύθησαν ἐν Ἀστρεί καὶ Ἐπιδαύρῳ Ἑλλάδα μίαν καὶ ἰσόνομον, ἡμεῖς δὲ ἐπὶ τῶν ἐρείπιων αὐτῆς ἀνιδρῶσαμεν τρία περικεφαλακωμένα στρατιώδεα, κατὰ μίμησιν τῶν Φράγκων κατακτητῶν τοῦ μεσαίωνα.

Μὴ γένοιτό ποτε νὰ διανοηθῶμεν ἴσθι οἱ πατριάρχαι οὗτοι ἀμοιροῦσι πάσης ἀγαθῆς προαιρέσεως καὶ ἰδίως φιλοπατρίας! Ἐξ ἐναντίας, ἀδιστάκτως πιστεύομεν δι, ἐν εὐτάκτῳ διαρρυθμίσῃ τῆς πολιτείας, ἠδύνατο νὰ συντελέσῃσι τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἐθνικὴν εὐημερίαν. Ἀλλ' ὡς τὰ πάντα ἐξηξηριώθησαν ἐν Ἑλλάδι, εἶναι ἀδύνατον ν' ἀποφύγη τις τὸ μόλυμα, ὅπερ πανταχοῦ καὶ ἀναπνέει καὶ ἀπτεται. Ἐν τῇ μανιάδῃ ταύτῃ φορᾶ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω καὶ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω ἕκαστος βλέπει τὸν γείτονα αὐτοῦ ἀγνώριζόμενον καὶ τὸν καταβάλλῃ δι' ἀπηγορευμένον ὄπλων καὶ ἐκ τοῦ φυσικοῦ νόμου τῆς ἀμόνης ἀναγκάζεται νὰ προσφεύγη καὶ οὗτος εἰς τὰ αὐτά! Ἡμεῖς αὐτοί, οἱ τόσον αὐστηροὶ τῶν ἄλλων ἐπικριταί, ἀδιστακτικῶς ὁμολογοῦμεν ὅτι ἐν τῷ κατέρῳ ἐκείνῳ εἶναι πιθανώτατον ὅτι θὰ ἠσθανόμεθα χαλαροῦμενα τὰ ἐλατήρια τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς τιμῆς. Ὑπάρχει ἀνιούσα τις κλίμαξ διαφθορᾶς, ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ τελευταίου ψηφοφόρου καὶ λήγουσα εἰς τὸν πρωθυπουργόν, καὶ ἐν τῇ σκολίᾳ ταύτῃ κλίμακα εἶναι ἀδύνατον νὰ μείνῃ τὸ ὄρθιος καὶ ἀκηλίδωτος. Τὸ κέντρον δὲ τῆς διαφθορᾶς, ὁ ἄσκος τοῦ Αἰόλου, ἐξ οὗ ἀπολύονται ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος ὁ μαρσασμός καὶ ἡ ἀτίμωσις, εἶναι τὸ ἑλληνικὸν Βουλευτήριον.

Εἶναι λοιπὸν κακοῦργοι οἱ Βουλευταί; Ὅχι! ἀλλ' εἶναι κακοῦργος ἡ καθολικὴ ψηφοφορία. Λογίζεται ὡς θαῦμα ὅτι δώδεκα ἀλιεῖς ἀνεδείχθησαν πάνσοφοι Ἀπόστολοι, ἐν δὲ τῇ Ἑλλάδι μαρῶι νομοθετῆ ἀνέδειξαν δι' ἑνὸς φυσημάτου πάνσοφον πᾶσαν ψυχὴν ζωσαν, πλην τῶν βοσκημάτων. Λαὸς ἀπαίδετος, ἐν πολλοῖς βάρβαρος, ἔνιαχοῦ ἀγλωσσος ἐκλήθη διὰ μίαν νὰ νομοθετῇ περὶ τῶν μεγίστων, ἐκπροσωπούμενος διὰ μίαν μόνον Βουλῆς. «Ὅτι μόλις ἐνομοθετήθη ἐν Γαλλίᾳ πρὸς μέγα σκάνδαλον τῆς πεφωτισμένης κοινωνίας, εἰσῆλθῃ ἀκριβῶς καὶ εἰς τόπον ἀπόζοντα ἔτι νεκρικῆς τοῦ Λαζάρου ὁσμῆς. Ἐκ τούτου πᾶσι αἱ συμφοραὶ τῆς ταλαίηνης ἐκείνης γνώσας. Τοιοῦτοι ψηφοφόροι δὲν δελεάζονται διὰ πειστηρίων τιμότητος, ἐπιστήμης, πλοῦτος ἢ ἀρετῆς, ἀλλὰ διὰ κακοήθων ὑποσχέσεων καὶ προσφορῶν. Ὁ χύδην ὄχλος πρὸς τὸν σωφρόνας σπουδάζοντα ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ του, οὐδὲ πρὸς τὸν μετὰ συστολῆς καὶ εὐσυνειδησίας ἀπτόμενον τῶν δημοσίων, ἀλλὰ πρὸς τὸν βαμολοχοῦντα μετ' αὐτοῦ ἐν τοῖς κατηλείαις καὶ πρὸς τὸν παρέχοντα ἐχέγγυα ὁμοίων κλίσεων, ὁμοίων γνώσεων, ὁμοίων ἠθικῶν ἀρχῶν. Δὲν στέλλει ἐν Ἀθήναις τὸν ἀριστον, ὅπως διανοηθῇ καὶ πράξῃ τὰ βέλτιστα! ἀλλὰ τὸν ἀριστον εἰς τὸ παρέχειν προστασίαν εἰς

τὰ πάθη καὶ τὰς βδελυρὰς ὀρέξεις τῶν ἐπαρχίων. Ἐάν δὲ ποῦ ἐκλεχθῇ ἐκ τυχαίων συμπτώσεων καὶ τις ἀξίος τοῦ ὀνόματος βουλευτῆς, ἢ μολύνεται ταχέως καὶ οὗτος ἐκ τῆς ἐπαφῆς, ἢ πνίγεται ἐν μέσῳ τῶν πολλῶν τριβόλων. Συλλήθδην δ' εἰπεῖν, οἱ ἐν Ἀθήναις συνεδριάζοντες βουλευταὶ δὲν εἶναι ἀντιπρόσωποι τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἀντιπρόσωποι τοῦ ἑλληνικοῦ ρητινίτου.

Τὸ ἐπὶ Τουρκίας ἀρματωλίκι ἔτεκε γνήσιον τέκνον τὸ βουλευτικὸν ἀξίωμα. Οἱ μόνον ἀληθῶς ἐλεύθεροι καὶ μακάριοι πολῖται τῆς Ἑλλάδος εἶναι οἱ βουλευταί. Εἶναι αὐτὸ τοῦτο δικτατορες. Ἐχουσι τὸ δεσμεῖν καὶ λύειν καὶ πρῶτος αὐτῶν ὑπήκοος εἶναι ὁ βασιλεὺς Γεώργιος. Ἡ κυβερνήσις δὲν περιποιεῖται μόνον καὶ θαυπεύει αὐτοῦς ἀλλ' εἶναι ἡ εὐτελής θεράπαινα πάσης αὐτῶν ἀθεμίτου βουλῆς καὶ πράξεως. Ἐάν παρῆ ἁυτοτροποῦσα, ἀνατρέψουσι τοὺς λέβητας καὶ τότε ἢ μετ' αὐτὴν καθίσταται χειροθεστέρα. Πόσοι ψηφίζουσι κατὰ συνειδήσιν; πέντε ἢ δέκα! οἱ δὲ λοιποὶ; κατὰ τὰς δωρεάς, ἀς προχέει ἡ ἐξουσία, ἢ κατὰ τὰς ἐλπίδας, ἃς παρέχει ἡ ἀντιπολιτεῦσις. Εἰς οὐδὲν χρηματιστήριον τῆς Εὐρώπης πιστεύομεν νὰ γίνωνται τόσαι δοσοληψαί, ὅσαι ἐν τῷ ἀχυρῶνι ἐκείνῳ, ὅστις ἐν Ἀθήναις καλεῖται Βουλευτήριον. Πρέπει νὰ περιέλθωσιν ἀναποφεικτῶς εἰς τοὺς ὄπαδούς τῆς θριαμβευσάσης πατρίας! γενικῆ λοιπὸν προαφῆ τῶν ἀντιφρονούντων. Δυστυχεῖς οὗτοι! Οὐ μόνον ἐκβάλλονται ἐκ τῶν θέσεων, ἀλλὰ καὶ φορολογοῦνται ἀδικως, καὶ φυλακίζονται, καὶ ἀπάγονται ὡς νεοσὺλλεκτοὶ καὶ φιλοξενοῦσι, κατ' ἐξαιρετικὴν χάριν, τὰ μεταβατικά, καὶ τὸ φοβερώτερον πάντων, δὲν εὐρίσκουσι δικαιοσύνην ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων.

Πᾶσαι αἱ ἀρχαὶ ὑπακούουσιν, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, εἰς τὰ νέματα τοῦ βουλευτοῦ. Ἐάν προχωρήσῃ τις ἀναζητῶν τὴν πενήτην πάσης ἐπαρχιακῆς ἐλευσιότητος, θὰ φθάσῃ ἀναποφεικτῶς εἰς τὸ Βουλευτήριον.

Τις προστατεύει τὸν ληστήν, τὸν ἔχοντα ἰσχυροὺς συγγενεῖς, ἢ δυνάμενον δι' αἰματιπρῶν ἀπειλῶν νὰ ἐπιθάλη θέλων εἰς τοὺς ἐκλογεῖς; ὁ βουλευτῆς. Τις σώζει τὸ ἐπὶ φόνο ἢ κλοπῇ δικάζόμενον, ὁ βουλευτῆς. Τις ἀπονέμει αὐτῇ βασιλικὴν χάριν, ὁ βουλευτῆς. Τις παρέχει ἄσυλον εἰς τὸν φυγάδιον, ἢ εἰς τὸν λαθρέμπορον, ὁ βουλευτῆς. Τις ἀπαλάσκει τῆς τιμωρίας τὸν καταχραστὴν ὑπάλληλον, ὁ βουλευτῆς. Τις τηρεῖ εἰς τὴν θέσιν του τὸν ἀξίωματικόν, δὲν ὁ προϊστάμενος αὐτοῦ καταγγέλει ὡς συνεννοούμενον μετὰ τῶν ληστῶν; ὁ βουλευτῆς. Τις παραλύει τὴν ἱεραρχίαν τῆς ὑπηρεσίας, τὴν πειθαρχίαν τοῦ στρατοῦ, τὸ ἀδέκαστον τῆς δικαιοσύνης; ὁ βουλευτῆς. Ὅπου ὑπάρχει σαρπρότης τις, φαίνεται ὁ ὁδὸς τοῦ ζωφίου τούτου. Καὶ ὅμως οἱ ἄνθρωποι ἐκστρατελοῦσι κατὰ τῶν ἀκριδῶν! Ἐάν ἐξετάσῃ τις διὰ τοῦ μικροσκοπίου τὰς λεγομένας ἐπιρροὰς τῆς Ἑλλάδος, θὰ φριξῇ ἐπὶ τῷ εἰδεδεχθῆ θέαματι. Μακάριοι οἱ μὴ ἔχοντες ἐπιρροήν! Μακάριοι οἱ βιοῦντες λεληθότως! Ὅτι παρ' ἄλλοις εἶναι τιμαλφῆς κειμήλιον, ἐν Ἑλλάδι εἶναι λύθρον αἵματος καὶ δακρύων.

Ἐν τῇ μικρογραφίᾳ ταύτῃ ἔχει τις τὴν ἀκριβῆ εἰκόνα σὺμπαντος τοῦ ἐν Ἑλλάδι πολιτικοῦ βίου. Τί ἄπορον, ὅταν ἐκ τοιαύτης περιωπῆς παρέχονται τοιαῦτα παραδείγματα, ὅτι ἐξέλιπε πᾶσα δημοσία καὶ ἰδιωτικὴ πίστις καὶ αἰδώς; Τί ἄπορον ὅτι κυβερνήσις, στρατός, παιδεία, διοίκησις καταλύονται εἰς αὐτὸν τὸν βόρβορον; Πῶς νὰ ζητήσῃ τις ἠθικότητα ἀπὸ τῶν δημάρχων, ὅταν βλέπῃ τοὺς τρεῖς βουλευτὰς μίαν νήσου συνομολογούντας μυστικὴν συμφωνίαν, κατ' ἢν οἱ μὲν δύο ψηφίζουσι μετὰ τῆς κυβερνήσεως, ὅπως νέμονται τὰ δωρήματα τῆς ἐξουσίας, ὁ δὲ τρίτος, ὡς ἐφεδρεία, ψηφίζει μετὰ τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ὅπως σώσῃ τὰ ναυάγια, ἔάν ἐπέλθῃ ὑπογυρικὴ μεταβολή; Πῶς νὰ ζητήσῃ τις εὐθυσίαν ἀπὸ τῶν εἰρηνοδικῶν, ὅταν βλέπῃ τὸν ὑπουργόν τῆς δικαιοσύνης γράφοντα, τὰς παραμονὰς τῶν ἐκλογῶν, πρὸς τὸν εἰσαγγελέα τῆς ἐπαρχίας του νὰ φυλακίσῃ ἐφ' οἰαδήποτε προφάσει τοὺς ἀντιπάλους τοῦ Ρουκαίου καὶ τιμωροῦντα αὐτὸν ἀπειθήσαντα διὰ πάσους; Μετὰ τοιαύτην κυβερνητικὴν ἐξαχρείωσιν οὐδὲν πλέον εἶναι ἀπίθανον, οὐδὲν ἀδύνατον. Οὐδε εἶναι κἂν τοῦ κόπου ἀντάξιον νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι τὰ μυστικώτερα ἔγγραφα τοῦ κράτους δημοσιεύονται πρὸς ὑπηρεσίαν πατριαστικῆν παθῶν καὶ ὅτι ἀπὸ τῆς θεθλιώσεως ταύτης δὲν εἶναι ἐξρηφαλισμένοι οὔτε αἱ ἐκθέσεις τῶν πρεσβευτῶν, οὔτε κἂν αἱ ἐμπιστευτικὰ ἐπιστολαὶ τοῦ Βασιλέως.

Καὶ θαυμάζομεν ἔπειτα πῶς ἐν τῇ Στερεᾷ ἐξέλιπεν ὄλοσχερῶς ἡ ἰσχύς τοῦ νόμου καὶ οἱ ληταὶ ἀπέτελεσαν κράτος ἐν κράτει, ἔχοντες κώδικα, ἀλληλογραφία, ἀποστόλους, πολιτικὰς ἀξιώσεις, ἴσως καὶ σφραγίδα! Θαυμά-

ζόμεν πῶς ἀπετόλμησαν νὰ βάψωσι δι' ἀθώου αἵματος τὰ πρόθυρα αὐτὰ τῆς πρωτεύουσας! Ἄλλὰ γινώσκουσι καὶ οἱ τοῖσι τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος ὅσον καὶ ἡμεῖς, καὶ πολὺ κρείττον ἡμῶν τὰ ληστρικὰ αὐτῆς κεφάλαια. Ἐζήτουν νὰ οὐστηθῆ πρὸς χάριν τῶν δικαστήριον εἰς Ὁρωπῶν, ἢ νὰ τοῖς ἀνεμνηθῆ ἀμνηστία. Τί ἀποδεικνύει τοῦτο, ἂν ὄχι τὴν βαθεῖαν πεποιθήσιν, ἣτις ἐπικρατεῖ παρ' ἐκείνοις μά- λιστα, καθ' ὧν ἔπρεπε νὰ ἐπικρατῆ ὁ νόμος ὡς δινηκὲς φθ- ἡτρον, ὅτι ὁ νόμος εἶναι αὐτόχρημα ἐμπαιγμός, ὅτι ἄγε- ται καὶ φέρεται κατὰ τὴν παλιόρριον τῆς πατριαστικῆς ἐμ- παθείας; Νόμος ἄπαξ ἀθετηθεὶς εἶναι νόμος ἄκυρος· ὁ δὲ Κ. Ἀρβανιτάκης ἐν πάσῃ αὐτοῦ τῇ μετριοφροσύνῃ δὲν ἐπι- στευε πιθανῶς ὅτι ἡλαττοῦτο κατὰ τὸν παλλικαρι- σμὸν τῶν ἄλλων ἐκείνων λογάδων, οὗς συνήγαγον πα- τρικοῦς πρὸ τριῶν ἐτῶν ἐξ ἄντρων καὶ ὀρέων καὶ μεθ' ὧν συνδιελέχθησαν ὕπουργοι καὶ γενικοὶ γραμματεῖς ἐν Στυ- λιθί. Τότε ἐν Στυλιθί ὑπεγράφη ἡ καταδικὴ τῶν τεσσάρων ξένων, οὐχὶ ἐν Ὁρωπῶ. Ἡ κυβέρνησις τοῦ Κ. Ζαΐμη εἶναι ἀξία μωρίων ἐπαίνων, ὅτι ἠρήθη νὰ ὑπαγράψῃ ἄτιμον συμ- βόλαιον, ἐδρανώσασα πρώτῃ ἐπὶ ἠθικῆς βάσεως τὴν κατα- διώξιν τῆς ληστείας. Ἔπεσον ἀληθῶς τέσσαρα εὐγενῆ θύ- ματα, ἀλλὰ τὸ τέρας ἔλαθε πληγὴν ἰσοδυναμοῦσαν πρὸς ἑκατὸν κατατομήσεις, διότι αἱ κοπτόμεναι κεφαλαὶ δὲν ση- μαίνουναι τίποτε, ἐφόσον δὲν κόπτεται ἡ ἔλπις.

Νομίζομεν ὅτι ἀπεδειξαμεν ὀφθαλμοφανῶς ὅτι ἡ ἐν τοῖς ὄρεσι καὶ τοῖς δρυμοῖς τῆς Ἑλλάδος ἐνδαιτωμένη λη- στεία εἶναι μόνον ἀπλοῦν σύμπτωμα· ἡ δὲ ἀληθὴς νόσος εἶναι ἀρχομανία, βοηθουμένη ὑπὸ τῆς καθολικῆς ψηφοφο- ρίας. Πρέπει ἀντὶ πάσης θυσίας, νὰ ἐκρίζωσωμεν τὰ δύο τοιαῦτα φαρμακερὰ φυτὰ, ἐὰν θέλωμεν εὐλικρινῶς νὰ ἀνα- νήψωμεν ἐκ τῆς γενικῆς κλυθῆς καὶ περιφρονησεως. Πρέπει νὰ ἀποσκορονήσωμεν τὰς κομματικὰς διακρίσεις καὶ νὰ ἀνδρῶσωμεν ἰσχυράν καὶ μόνιμον κυβέρνησιν. Ἐξαιρετικοὶ τινες νόμοι, ἡ σύστασις στρατοδικειῶν, ἡ νομοθέτησις ἀλ- ληλεγγύης μεταξὺ τῶν δῆμων, δύνανται ἰσως νὰ καταθῶ- λωσι πρὸς καιρὸν τὴν ληστείαν· ἀλλ' ἡ πολιτεία δὲν θ' ἀναρ- ρώσῃ πραγματικῶς, ἐφ' ὅσον δὲν διαρρυθμίσωμεν τὰ κατ' αὐτὴν σωφρονέστερον, ἐφόσον δὲν καταργήσωμεν καὶ Βου- λὴν καὶ Δῆμους καὶ δὲν θεσώμεν εἰς τὸ πηδάλιον τοῦ κρά- τος μίαν μόνην σιθαιρὰν χεῖρα, συνέχουσαν, τιμωροῦσαν, ἀμείβουσαν.

Ἡ Εὐρώπη μᾶς ἀπειλεῖ ὅτι ἡ χεῖρ αὕτη θὰ ἔλθῃ ἐξω- θεν. Τοσοῦτον κατεδλήθημεν ἐκ τῆς ἀπογνώσεως, ὥστε καὶ ἡ ἀπειλὴ αὕτη, ἣτις ἄλλοτε ἔτρωσεν εἰς τὰ καιρία τὴν πα- τριωτικὴν φιλοτιμίαν τῶν Ἑλλήνων, μᾶς ἀφίνει σχεδὸν ἀ- ναλγήτους. Φρικτὸν εἰπεῖν! Τὰ ξένα στρατεύματα, μετὰ τεσσαρακοναετῆ ἀνεξάρτητον βίον, ἐνδέχεται νὰ ἀποθῶ- σιν εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἀκτὰς ἐν μέσῳ εὐλογιῶν οἷας ἔδρε- ψαν καὶ αἱ ἐκδιώξασιν τὰς ὀρδὰς τοῦ Ἰμβραϊκῆ γαλλικαὶ λεγεῶνες. Ἄλλὰ διατὶ νὰ μὴ προλάβωμεν τὸ αἶσχος τοῦτο; Διατὶ νὰ μὴ σπεύσωμεν νὰ ἐπενέγκωμεν ἐφ' ἑαυτῶν τὴν θεραπείαν; Ὁ νόμος ἐπιτρέπει μετὰ τέσσαρα ἔτη τὴν ἀνα- θεώρησιν τοῦ Συντάγματος· διατὶ νὰ μὴ ἀναθεωρήσωμεν αὐτὸ ἀπὸ τῆς σήμερον;

Οἱ πατριῶται τῶν Ἀθηνῶν ἀπεφάνθησαν ἤδη ὅτι ἡ μόνη πανάκεια τῶν κατατρεχόντων τὸ ἔθνος δεινῶν εἶναι ἡ ταχεῖα συγκάλεισις τῆς Βουλῆς· ἡμεῖς δὲ παρηρία λέ- γομεν ὅτι ἡ ὀριστικὴ αὐτῆς διάλυσις πρέπει νὰ ὑπάρξῃ τὸ πρῶτον τῶν σωστικῶν μέτρων. Ἡ παροῦσα κυβέρνησις ἔσται ἀναξία τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ ἔθνους καὶ πρέπει νὰ στυγματοσηθῆ ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἐπὶ τυφλότητι καὶ δειλίᾳ ἐὰν δὲν ὠφελήθῃ ἐκ τῆς ἀπευκταίας ταύτης εὐκαιρίας ὅπως ἐξιλεώσῃ τὰς σκιάς τῶν ἀδίκως σφαγιασθέντων διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως ἀναξιοπαθούντος λαοῦ. Ἡμεῖς πρώτοι θὰ ρίψωμεν κατ' αὐτῆς τὸν λίθον, ἐὰν ἐντὸς βραχυτάτου χρό- νου δὲν ἀκούσωμεν ὅτι ἀπηλείφθη γενναίως εἰς τὸν ἀγῶνα, ὑποβάλλουσα τὸ πρόγραμμα αὐτῆς διὰ τῆς προκηρύξεως τινος πρὸς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν καὶ ποιουμένην εὐλικρινῆ ἐκ- κλησίαν εἰς τὰς Δυνάμεις. Ἐν πρώτοις οἱ Ἑλληνες ὕπουρ- γοί, μιμούμενοι τὸ παράδειγμα τῆς πορτογαλικῆς κυβερ- νήσεως πρέπει νὰ καταργήσωσι διὰ βασιλικῶν διατάγμα- τος τὴν καθολικὴν ψηφοφορίαν. Εἰς τὴν κάλπην δὲν πρέπει νὰ προσεργῶνται τοῦ λοιποῦ, ἢ μόνον αἱ ἐκλεκταὶ τάξεις τῆς κοινωνίας, οἱ τίμοι οἰκογενειάρχαι, οἱ φορολογούμε- νοι, οἱ λόγιοι, οὐχὶ οἱ ἀνέστιχοι καὶ φερόικοι. Τριάκοντα χιλιάδες ψηφοφόρων εἶναι ἀρκετοὶ ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλά- δα· τόσοι μόνον εἰκάζομεν ὅτι δύνανται νὰ ἐκπληρώσωσιν ἐν συνειδήσει τὰ πολιτικά αὐτῶν καθήκοντα.

Εἰς τὴν οὕτως ἐξαγνισθεῖσαν βουλήν ἡ κυβέρνησις πρέ- πει νὰ ὑποβάλῃ σεῖσαν ὅλην νομοσχεδίαν ἐξεοβελιζόντων ἐκ τοῦ πολιτεύματος πᾶν ὅ,τι ἀπεδείχθη ἀνάρμοστον εἰς τὰ ἑλληνικὰ ἦθη καὶ τροποποιούντων ἄρδην τὴν μέθοδον τῆς διοικήσεως. Τῶν νομοσχεδίων τούτων μίαν πρέπει νὰ

εἶναι ἡ θεμελιώδης βᾶσις καὶ ὁ κύριος σκοπός, ἡ ἐνίσχυσις τῆς Βασιλείας. Μᾶς διώκησαν βασιλικῶς τὰ κόμματα καὶ αἱ Βουλαὶ καὶ ἐγεύθημεν τοὺς γλυκεῖς καρπούς· καιρὸς εἶναι νὰ δοκιμάσωμεν καὶ τὴν πατρικὴν μοναρχίαν τοῦ μῶ- νου ἀνδρός, ὅστις δὲν δύναται νὰ παράσῃ ὑπόνοιαν ὅτι χαλκεύει δόλους πρὸς ἐκπόρθειν τῆς ἐξουσίας, ὅτι κλέ- πτει τὰ δημόσια, ἢ ὅτι συνεννοεῖται μετὰ τῶν ληστών, καὶ ὅστις σήμερον μόνος καλύπτει τὴν Ἑλλάδα παρὰ τοῖς ἔξω. Ἀδιστάκτως πεποιθήαμεν ὅτι Βουλὴ ἀπορρέουσα ἐκ τῶν σπλαγχνῶν ἄμα καὶ τῆς φρονήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, θὰ ἐπικυρώσῃ δι' ἀναστάσεως καὶ ἐπευφημῶν τὴν παῦσιν τῆς ἀναρχίας καὶ ὅτι αὐτὴ ἀφ' ἑαυτῆς θὰ ζητήσῃ ν' ἀνασθληθῆ ἐπ' ἀόριστον πρὸς διευκόλησιν τοῦ ἡρακλείου ἔργου τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Ἐὰν ὅμως παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα θριαμβεύσωσιν καὶ πάλιν αἱ ὀχλοκρατικαὶ ροπαὶ τῆς Συνε- λούσεως τοῦ 1862, ὁ βασιλεὺς ὀφείλει ὅπως σώσῃ ἀκλιβ- δωτον τὴν τιμὴν καὶ τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ μνήμην, νὰ ἀπο- θέσῃ ἐξουσίαν ἐπὶ τοσοῦτον ρυπαρθεῖσαν καὶ ἐξευτελισθεῖ- σαν καὶ νὰ παρακαλέσῃ τὰς δυνάμεις νὰ λάθωσιν ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν αὐτῶν τὸ ἀπομωρανθὲν ἑλληνικὸν βασιλεῖον.

Ἄλλὰ ὑπόθεσις κᾶν τοιαύτη εἶναι γελοία. Ὁ ἐργατι- κὸς καὶ σπᾶνιος λαὸς τῆς Ἑλλάδος, οἱ βουλευταὶ, τὸ Πα- νελλήνιον θὰ χειροκροτήσωσι μετ' ἀκρατήτου ἐνθουσιασμοῦ τὸν βασιλεῖα κατερχόμενον αὐτοπροσώπως εἰς τὴν παλαί- στραν. Ὅταν ἴδωσιν μορφοῦμενον τὸν στρατὸν, ἐνεργουμέ- νην τιμίως τὴν νεοσυλλεξίαν, εἰσαγόμενον νέον φορολογι- κὸν σύστημα, κατασκευαζόμενας δόδους, διορθούμενα τὰ οἰκονομικὰ, τακτοποιούμενα τὰ Δικαστήρια, καθαρῶδες μὲν τὸ Πανεπιστήμιον, περιστελλόμενον τὸν τύπον ἐντὸς σεμνῶν ὀρίων, τότε θὰ ἐνοήσωσι ψηλαφητῶς, πόσον ὑπερέχει ἡ πραγματικὴ τῆς γραπτῆς ἐλευθερίας. Μᾶς λέγουσιν ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν εἶναι Κάρολος Μάγνος, Μέγας Πέτρος, Ἰωσήφ Β', οἱ ἀξιούντες ἴσως ὅτι εἶναι Ρισχελεῖς, Κα- θούρ, καὶ Μπίσμαρκ' συνομολογοῦμεν, ἀλλ' εἶναι εἰς καὶ τοῦτο εἶναι ἀνεκτίμητον πλεονέκτημα. Ἐχομεν ἀδιάσειστον ὑπόληψιν, μέγα σέβας πρὸς τὴν φιλοπατρίαν, τὰς ἀρετὰς, τὴν εὐφυῖαν τοῦ Βασιλέως Γεωργίου. Ἄλλὰ πρὸς εὐχαρί- στησιν τῶν ἀντιφρονούντων, στέργομεν νὰ προεικάζωμεν τὰ χεῖριστα. Ἀποδεχόμεθα πρὸς στιγμήν ὅτι ὁ Βασιλεὺς, ἀνα- λαμβάνων τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν, θὰ καλέσῃ περὶ ἑαυτῶν κόλακας καὶ ἀνικάνους. Ἰκαὶ πάλιν ὁμως διατεινόμεθα ὅτι ἡ ἐλεεινότερα κυβέρνησις, ἐκλεγομένη καὶ ὑπῆκουσα εἰς ἕνα μόνον ἀρχηγόν, θὰ φανῆ εὐεργετικώτερα πρὸς τὸν τό- πον, παρ' ὅτι κυβέρνησις ἐξ ἀγγέλων, ἐκλεγομένη καὶ ὑπεί- κουσα εἰς βουλευτὰς τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας.

Ἐμπρὸς λοιπόν! Ἐρρίφθῃ ὁ κύβος! Πρὸς τὸν Βασιλέα στρέφουσι πάντες ἱκετευτικά καὶ εὐχλόγητα βλέμματα. Ἄς μὴ ἀναγκαιτήσῃ αὐτὸν ψευδῆς φιλοτιμία, ἀσύγγνωστος ὑπε- ρρηφάνεια. Ἀπὸ τοῦ ὄρκου, ὃν ἐπέβαλεν αὐτῷ ἡ Συνέλευ- σις τὸν ἀπολύει τὸ ἔθνος. Πόσοι εἶναι οἱ ἔχοντες συμφέρον εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ καθεστῶτος, ὡς ἔχουσι συμφέρον οἱ γῦπες εἰς τὴν ὑπαρξίν πτωμάτων; Δεκακισχίλιοι ἄνθρωποι ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα! Κατὰ τούτων, ἐὰν τολμήσωσι νὰ ἄρῳσι τὴν κεφαλὴν, εἶναι ἔτοιμα τὰ τάγματα τῶν Ἰνδιῶν καὶ οἱ Ζουάβοι τῆς Ἀλγερίας. Μία τῶν σκηνῶν τῆς ἀγγλι- κῆς ἱστορίας, ἣν ἀνέγνωμεν πάντοτε μετ' ἀληθοῦς ἐνθου- σιασμοῦ, εἶναι ἡ περιγράφουσα τὴν ἔξωσιν τῶν Ἀγγλων βουλευτῶν ἐπὶ Κρόμβελ. Ὁ Προστάτης ἔστη παρὰ τὰς θύ- ρας καὶ καλῶν κατ' ὄνομα ἕνα ἕκαστον τῶν βουλευτῶν, ἀπήγγελλε τὸν ὄρμαθόν τῶν ἀνομημάτων του καὶ ἐξέβαλ- λεν αὐτὸν κακῶς ἔχοντα. Ἐὰν ἴδωμεν τὴν σκηνὴν ταύτην ἐπαναλαμβανομένην ἐν Ἀθήναις, στέργομεν ἀδιστακτῶς νὰ ἀναθῶμεν εἰς τὴν πυρὰν, ἣν μᾶς ἐτοιμάζουσι βέβαια οἱ πατριῶται τῶν ἀθηναϊκῶν τριόδων.

ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΡΥΘΡΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ

Ὁ Ἑλληνικὸς Ἐρυθρὸς Σταυρὸς ἀρχισε πάλι ἀπὸ τὸ Σεπτέμβριον τὴν ἐκδόσιν τοῦ περιοδικοῦ τῆς νεότητος, πού τὴν εἶχε διακόψει μετὰ τὴν ἔθνηρικήν κατοχὴν.

Οἱ ἀνώτεροι ἐκπαιδευτικοὶ καὶ τὰ μέλη τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ πού ἀποτελοῦν τὴ συντακτικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ περιο- δικοῦ αὐτοῦ διαπνέονται ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ πληρώσωσιν μιὰ ἐπιτακτικὴν ἀνάγκη στὸν τόπο μας, νὰ δώσωσιν δηλαδὴ μιὰ ἑλληνικοῦ παιδείας τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας ἕνα φύλλο πολι- τισμὸν σὲ ἐμφάνισιν καὶ μετὰ ἀνώτερη πνοή, πού νὰ τέρηται καὶ μαζὶ νὰ καλλιεργῆ.

Ἐκλεκτὰς συνεργασίας καὶ περιεχόμενα γενικὰ διαλεγ- μένα μετὰ φροντίδα, προσεχτικὴ ἐκτύπωση, καλαίσθητη ἐμφά- νισις καὶ ζηλευτὴ γλωσσικὴ πειθαρχία κάνουν τὸ περιοδικὸ αὐτὸ ἀπόχτημα γιὰ τὴν Ἑλληνικὴν νεότητα.

Η ΑΝΤΙΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

ΕΝ ΑΜΕΡΙΚΗ

Υπό Π. ΜΟΣΧΟΒΙΤΗ

Ίσως δέν εἶνε γνωστόν εὐρέως, ὅτι εἰς τὰς Ἠνωμένας Πολιτείας τῆς Ἀμερικῆς, τὴν πλέον ἐν τούτοις συγχρονισμένην καὶ ἐλευθέραν καὶ πραγματικὴν Δημοκρατίαν τοῦ Κόσμου, ποῦ εἶνε συγχρόνως καὶ ἡ μεγαλύτερα δύναμις τῆς Ὑδρογείου σήμερον, ἡ Ἐλευθερία θωρακίζεται κατὰ τοῦ μόνου σήμερον ἔθρου τῆς, τοῦ Κομμουνισμοῦ, διὰ νομοθεσίας, τῆς ὁποίας δέν ξέρει κανεὶς τί νὰ πρωτοθαυμάσῃ. Τὴν εὐφυῖαν ἢ τὴν δραστηριότητα.

Βέβαια εἶνε κανεὶς ἐλεύθερος νὰ εἶνε κομμουνιστὴς ὅπως καὶ ὅ,τι ἄλλο τοῦ κερπίσῃ. Ἀλλὰ οἱ πρακτικώτατοι ἀμερικανοὶ ἔχουν κάμει τὴν ἐξῆς διάγνωσιν καὶ ἔχουν καταλήξῃ εἰς τὸ ἐξῆς λογικώτατον συμπέρασμα:

Ἡ διάγνωσις εἶνε:

— Ὁ κομμουνισμὸς ποτὲ δέν εἶνε δυνατόν ν' ἀποβῇ ἐπικίνδυνος ὡς κόμμα ἂν δέν ἔχη ΜΕΣΑ ΣΤΟΝ ὈΡΓΑΝΙΣΜΟΝ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ τοὺς ἀνθρώπους του. Ὡς κόμμα ἐπαναστατικὸν μόνον διὰ παρεισδύσεως μέσα στὰς δημοσίας λειτουργίας μπορεῖ ἐκείνοτε νὰ βρισκῇ τὰ μέσα τῶν πληροφοριῶν καὶ τοῦ λειτουργικοῦ ἠπηρεασμοῦ τοῦ Κράτους ποῦ τοῦ εἶνε ἀπαραίτητα διὰ νὰ τροφοδοτῇ τὴν ἐπαναστατικὴν του καὶ τὴν προπαγανδιστικὴν του δράσιν.

Τὸ συμπέρασμα εἶνε:

— Δέν μπορεῖ ἐν ὀνόματι τῆς ἐλευθερίας καὶ ἰσοπολιτείας νὰ ζητῇ τὸ δικαίωμα νὰ μοιράζεται, ὡς δημοσίος λειτουργός, μέρος τῆς ἐξουσίας τοῦ Κράτους, κύριος ῥόλος τοῦ ὁποίου εἶνε ἡ πρόσπεισις τῆς ἰσοπολιτείας καὶ ἐλευθερίας τῶν πολιτῶν, ὁ κομμουνιστὴς τῆς πολιτικῆς θρησκείας τοῦ ὁποίου κύριον ἄρθρον πίστεως εἶνε ἀκριβῶς ἡ κατάργησις αὐτῆς τῆς ἰσοπολιτείας πρὸς ὄφελος ἑνὸς κόμματος καὶ ἡ ἀντικατάστασις τῆς ἐλευθερίας διὰ τῆς δουλείας εἰς μίαν δικτατορίαν «ταξικὴν».

Ἐπάνω εἰς τὰς ἀρχὰς αὐτάς ἔχει βασιθεῖ ἡ ΑΝΤΙΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗ νομοθεσία τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν. Ἰδοὺ αἱ βασικαὶ τῆς διατάξεις:

1) Δέν περιορίζεται κανεὶς εἰς καμμίαν θέσιν δημοσίαν εἴτε τῆς ὁμοσπονδίας εἴτε τῶν Πολιτειῶν, Δήμων, Ὀργανισμῶν δημοσίου δικαίου (φυσικὰ δὲ λαμβάνει «κομμισιασίου» διὰ τὰς ἐνόπλους δυνάμεις καὶ τὰ σώματα ἀσφαλείας) ἐὰν δέν ἀπαντήσῃ ἔγγράφως εἰς ὅλα τὰ ἐρωτήματα — καὶ εἶνε ἀπειρα — ἐνὸς ἐιδικοῦ ἐντύπου ἐρωτηματολογίου.

2) Μεταξὺ τῶν ἐρωτημάτων τοῦ ἐρωτηματολογίου αὐτοῦ (πλὴν τῶν ἀναφερομένων εἰς θέματα σχετικὰ μὲ τὸ ἠθικόν, ὕγιονομικόν κτλ. παρελθόν καὶ παρόν τοῦ ὑποψηφίου) εἶνε καὶ τὰ ἐξῆς:

— Ἀνήκετε εἰς κανένα κόμμα, ὀργανώσιν πολιτικὴν ἢ ἄλλην, ἔχουσιν ὑποχρέωσιν πίστεως ἢ ἐξάρτησιν ἢ σχέσιν ἠθικὴν, πνευματικὴν ὕλικὴν ἢ ἄλλην ὁποιαδήποτε μετ' ὀργανώσιν, σχολῆν, κόμμα πολιτικόν ἢ ὀργανισμὸν ἰδιωτικόν ἢ δημοσίον ἀνάλογον ἢ ὁποιασδήποτε φύσεως... εἰς τὸ ἐξωτερικόν;

Ἡ σημασία τοῦ ἐρωτήματος εἶνε προφανής. Ὁ ὑποψήφιος ἢ θ' ἀπάντησῃ «ναί» ὁμολογῶν ὅτι ἀνήκει εἰς ὀργανώσιν ἐξαρτωμένην ἀπὸ τὸ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΝ (καὶ ὁ Κομμουνισμὸς ὁ ἐκασταχοῦ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ΡΩΣΣΙΚΗΝ «τρίτην διεθνή» καὶ γενικώτερον ἀπὸ τὴν Μόσχαν) — ἢ θ' ἀπαντήσῃ ΟΧΙ.

Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἀπλοῦστα δέν διορίζεται διότι τὸ Κράτος φανερά καὶ ἐστέρα διακηρύσσει ὅτι δέν μπορεῖ νὰ ἔχη ὑπαλλήλους — ὀργανα ἐκτελεστικὰ τῆς ἐθνικῆς του ἐξουσίας — πολίτας του διακηρύσσοντας ὅτι ἀνήκουν εἰς ΞΕΝΗΝ δύναμιν κατὰ τινα, ἔστω καὶ ἀκαδημαϊκόν, τρόπον ἐξαρτώμενον ἀπὸ «κόμματα ἐξωτερικά».

Ἐάν τῆ ΟΧΙ πρέπει τὸ ὄχι νὰ εἶνε εἰλικρινές διότι ἀλλοίως τὰ πράγματα ἀποβαίνουν λίαν ἐπικίνδυνα διὰ τὸν ψευδῆς βεβαιώοντα ὅτι δέν εἶνε κομμουνιστὴς.

Πράγματι ὁ «δηλῶν» μετὰ τὴν ἔγγραφον συμπλήρωσιν τοῦ καθοριζομένου ἀπὸ τὸν νόμον ἐρωτηματολογίου, καλεῖται νὰ τὸ ὑπογράψῃ.

Μεθ' ὁ ΟΡΚΙΖΕΤΑΙ βεβαιῶν τὴν ἀλήθειαν τῶν ἀπαντήσεων.

Ἐτσι συμπληρωμένον καὶ βεβαιωμένον δι' ὄρκου τὸ ἐρωτηματολόγιον παραλαμβάνεται ἀπὸ τὴν ἀρμοδίαν ὑπηρεσίαν καὶ διαβιβάζεται ἐν ἀπολύτῳ ἐμπιστευτικότητι εἰς τὸ «Εφ Μπῆ Αἰ». Τὸ «Εφ Μπῆ Αἰ» αὐτὸ (ὀνομαζόμενον ἔτσι ἀπὸ τὰ ἀρχικὰ ἐφ-ἦτοι Φί-Μπῆ καὶ Αἰ, ἦτοι γιώτα τῶν

τριῶν λέξεων τοῦ ἐπισήμου τίτλου τοῦ Φέντεραλ Μπύρο φησὶ «Ἰνθεστιγκαίσιον, Ὀμοσπονδιακὸν Γραφεῖον Ἀνακρίσεων») εἶνε ὁ καταπληκτικώτερος καὶ τελειότερος ὀργανισμὸς ἀσφαλείας τοῦ Κόσμου. Ἰβλέπει τὰ πάντα, μαθαίνει τὰ πάντα, ἀνακαλύπτει τὰ πάντα καὶ εἶνε ἴσως ὁ μόνος κρατικὸς ὀργανισμὸς τῆς Ὀμοσπονδίας, ὁ ὁποῖος πράγματι εἶνε ἀπόλυτα ἀνεπηρεάστος ἀπὸ τὴν πολιτικὴν, ἔχων τελείαν αὐτονομίαν, ὡς ὀργανισμὸς ἡμισυνομικός καὶ ἡμιδικαστικός, ἐξαρτώμενος περίπου ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὸν Πρόεδρον (φυσικὰ διὰ τοῦ Ὑπουργείου Δικαιοσύνης).

Ἡ ὄπηρεσία αὐτὴ (ἔχουσα τὸ πλέον ἀπιθάνου τελειότητος καὶ πληρότητος ἀρχεῖον) παραλαμβάνουσα τὸ ἐρωτηματολόγιον διὰ τὸ ὁποῖον μιλῆσαμε παραπάνω, κανεὶς ραγδαίως τὰς ἐρεύνας τῆς καὶ φυσικὰ ἀνακαλύπτει ἂν ὁ περὶ οὗ πρόκειται ἔχη ἢ ὄχι σχέσιν μετὰ τὸν κομμουνισμὸν, συλλέγουσα — ἂν εὐρῆ ὅτι ἔχει — τὰς σχετικὰς περὶ τούτου ὕλικὰς ἀποδείξεις καὶ μαρτυρίας.

Ὅταν αἱ μαρτυρίαι συλλεχθῶν (καὶ βρισκονται πάντοτε) τότε ὁ ψευδῆς βεβαιώσας ὅτι δέν εἶνε κομμουνιστὴς «σύντροφος»... συλλαμβάνεται ἀπὸ τὴν τοιμπίδαν.

Παραπέμπεται εἰς τὸν εἰσαγγελέα ὄχι βέβαια διότι εἶνε κομμουνιστὴς. Ἡ Ἀμερικὴ «ἔσ' αἰ φρὴ κέντρου» — εἶνε ἐλεύθερη χώρα καὶ ὁ καθεὶς μπορεῖ νὰ εἶνε ὅ,τι θέλει.

Παραπέμπεται εἰς τὸν εἰσαγγελέα διότι ΟΡΚΙΣΘΗ ΨΕΥΔΩΣ ὅτι δέν εἶνε.

Ὁ «σύντροφος» εἰσπράττει τὰ πέντε χρονᾶκια τοῦ στό Σιν Σιν ἢ σὲ κάποια ἄλλη ὁμοσπονδιακὴ φυλακὴ καὶ αἱ ποινὰ διὰ τὴν ψευδορκίαν εἶνε ποινὰ διὰ πράξιν «ἐπιματωτική» διὰ τὴν ὁποίαν δέν ἐπιτρέπεται ἀπόλυσις «ἐπὶ λόγῳ» ὅπως ἐπιτρέπεται ὑπὸ ὄρισμένους προϋποθέσεις μετὰ τὴν ἔκτισιν τοῦ τρίτου τῆς ποινῆς τῶν εἰς καταδίκους δι' ἄλλας αἰτίας, οἱ ὁποῖοι ἂν δεῖξουν καλὴν διαγωγὴν καὶ δώσουν ἀποδείξεις ὅτι μετενόησαν καὶ ἐσαφρονίσθησαν εἶνε δυνατόν νὰ ἀφεθοῦν, μετ' ἀπόφασιν εἰδικοῦ συμφρονιστικοῦ συμβουλίου, ἐλεύθεροι τιθέμενοι ὅμως ὑπὸ αὐστηρῶν ἀστυνομικῆν ἐπιτήρησιν, διὰ τὸ ὄπολιον τῆς ποινῆς τῶν.

Διὰ τὸν καταδικασθέντα ἐπὶ ψευδορκίᾳ, διότι ἐβεβαίωσεν ὅτι δέν εἶνε κομμουνιστὴς, ἀμερικανὸν «κρυφοκουκουέν», τίποτε ἀπὸ αὐτὰ.

Εἶνε, ὑποθέτομεν, λίαν εὐνόητον, διατί, μετὰ τοιαύτην νομοθεσίαν, δέν εἶνε εὐκόλον νὰ τολμῆσῃ ὁ ἀμερικανὸς κομμουνιστὴς νὰ μετέχη εἰς ὀργανώσεις, κόμματα, φράξιες, ἀχτίδες, ΕΠΟΝ καὶ παρόμοια, χωρὶς δὲ τὴν ὑπαρξιν τῶν ὀργανώσεων αὐτῶν τὸ Κομμουνιστικὸν Κόμμα εἶνε ἐξεδοντισμένον καὶ ποτὲ δέν μπορεῖ νὰ ἀποκτήσῃ δύναμιν πολιτικὴν ποῦ νὰ τὸ κάμῃ ὑπολογίσιμο.

Ἄλλως τε ὁ ἐκλογικὸς νόμος ποῦ καθορίζει ὅτι Κόμμα Πολιτικὸν ἀναγνωρίζεται μόνον ἐκεῖνο, ποῦ θὰ παράσχη πρῶτον ὄρισμένας ἀποδείξεις ὅτι ἀκολουθεῖται ἀπὸ ἐν τοῦλάχιστον — νομίζω — ἑκατομμύριον ψηφοφόρων, ἐμποδίζει τὸ Κομμουνιστικὸν Κόμμα τῆς Ἀμερικῆς νὰ ἐμφανίσῃ ὑποψήφιος ὡς τοιοῦτους κομματικοῦ ψηφοδελτίου, δυνάμενον — ἂν τολμᾷ — νὰ ἔχη μόνον «ἀνεξαρτήτους» ὑποψηφίους... καταδικασμένους μαθηματικὰ εἰς συρτίθην μετὰ τῶν ὀργανωμένων κομμάτων. Οἱ πρακτικοὶ ἀμερικανοὶ ἔχουν λάθει τὰ μέτρα τῶν διὰ νὰ προλαμβάνεται νομικῶς ὁ κίνδυνος τῆς δημιουργίας πολιτικῶν νεοπλασμάτων, ὑπὸ μορφήν κομμάτων — μπουλουκίων περὶ ἕνα οἰονδήποτε φιλόδοξον κομματάρχην. Δέν εἶνε βλέπετε οἱ ἀμερικανοὶ τόσο... ἐξυμνοῖ, οὔτε τόσο «δημοκρατικοὶ» ὥστε νὰ ἔχουν — ὅπως εἰς τὴν θείαν αὐτὴν χώραν τῶν Ἑλλήνων — τὴν ἀντίληψιν ὅτι «δημοκρατία» καὶ «ἐλευθερία» καὶ «κοινοβουλευτικὸ θεσμοὶ» θὰ τῆ νὰ μορῆ ὁ κάθε κύριος νὰ ἐμφανίζεται ὡς «κομματάρχης» καὶ «ἡγέτης» καὶ «κύριος πρόεδρος» ἀκόμη καὶ ὅταν τὸ κόμμα τοῦ δύναιται νὰ κάμῃ συλλαλητήριον σὲ ἕνα... ταξὶ πέντε θέσεων...

ΛΗΦΘΕΝΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Ν. Κ. Λούρου: Ἡ ὕγειονομικὴ ὀργάνωσις τῆς χώρας. Ἀθήναι, 1945.

Πέτρου Τ. Κουβέλη: Ἡ ἐνεργειακὴ οἰκονομία τῆς Ἑλλάδος. Ὑδραυλικαὶ δυνάμεις — Λιγνίται. Ἀθήναι, 1944. Τοῦ αὐτοῦ: Βιομηχανικὰ δυνατῶτες καὶ ἐνεργειακὴ πολιτικὴ ἐν Ἑλλάδι. Ἀθήναι, 1945. «Ἡ Νέα Ἐστία», «Ἀγροτικὴ Ἐξόρμησις», «Σημεία» Ἀθηνῶν, «Ἀκτίες», «Εὐδοκίᾳ», «Βῆμα τῶν Νέων», «Βιομηχανικὴ Ἐπιθεώρησις», «Οἰκονομικὰ Χρονικά», «Πειραϊκὰ Χρονικά».

ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΚΑΤΑΘΕΣΕΙΣ

"Όψεως 3%

ΤΑΜΙΕΥΤΗΡΙΟΝ

Μέχρι ποσού 300.000 3³/₄ %

"ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΕΞΟΡΜΗΣΙΣ"

ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΟΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

"Όργανον τών «Συνδέσμων Άγροτικής Έξορμήσεως»

Διευθυντής: Έλ. Κ. ΓΟΝΗΣ

Έπιτελεϊον έκλεκτών και ειδικών συνεργατών.

"Όλα τὰ θεωρητικά και πρακτικά προβλήματα
της άγροτικής οικονομίας και πολιτικής.

Το μόνον έθνικόν όργανον του άγροτικού κόσμου.

"ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΣΗΜΑΙΑ"

ΑΘΗΝΩΝ

ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΟΝ ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ
ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΡΕΦΟΡΜΙΣΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΤΑΞΕΩΣ

Άρθρογραφία και ειδήσεις έσωτερικαί και έξωτερικαί
έπι του έλληνικού και διεθνούς έργατικού κινή-
ματος. Μορφωτική στήλη. Έκλεκτή συνεργασία. Πλήρης
ένημέρωσις. Υπεύθυνος έκπροσώπησις τών έθνικών
ρεφορμιστικών απόψεων εις το έργατικόν κίνημα.

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ
ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΦΗΡΜΟΣΜΕΝΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗΣ

Γραφείον: ΟΜΗΡΟΥ 8, ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ Κ. ΚΑΚΟΥΛΙΔΗ • Τηλ. 31-703

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ε. ΛΕΜΠΕΣΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κ. ΤΣΑΤΣΟΥ: Ἄτομον καὶ Πολιτεία	Σ. ΔΕΒΟΛΙΤΗ: Αἱ ὑπὸ ἀνασχηματισμὸν αὐτοκρατορίαι καὶ οἱ μεσογειακοὶ λαοὶ
OSWALD SPENGLER: Ἀστικός Μπολσεβικισμὸς	ΑΓ. ΤΣΟΠΑΝΑΚΗ: Ἡ ἐκπαιδευτικὴ πολιτικὴ τῆς Π.Ε.Ε.Α. καὶ ἡ ἑλληνικὴ πραγματικότητα
Ε. ΛΕΜΠΕΣΗΣ: Ἡ ἐπαναστατικὴ μάζα	Κ. Δ. ΚΑΡΑΒΙΔΑ: Ἡ λογία παράδοσις καὶ ὁ δημοτικισμὸς
LUDWIG MISES: Ὄργανισμὸς καὶ Ὄργανωσις	Γ. ΣΤ. ΑΛΕΞΙΑΔΗ: Σοβιετικὸς μεταρρυθμισμὸς
WERNER SOMBART: Τυπολογία τῶν σοσιαλιστῶν ἡγετῶν	ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ
ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΔΕΒΟΛΙΤΗ: Ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ εἰς τὴν Αἴγυπτον, εἰς τὰ Βαλκάνια καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα	Ἄλεξάνδρου Γ. Σίνου: Ἡ γεωγραφικὴ ἐνότης τοῦ Ἑλληνικοῦ Μεσογειακοῦ Χώρου (Σ. Δ.)
Π. ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΥ: Σκέψεις ἐπὶ τῆς Κοινωνικῆς Πολιτικῆς	Δημ. Ι. Ζέππου: Ἡ λαϊκὴ δικαιοσύνη εἰς τὰς ἐλευθέρως περιοχὰς τῆς ὑπὸ κατοχὴν Ἑλλάδος (Σ. Δ.)
Β. Γ. ΓΑΝΩΣΗ: Ἀρχαῖοι καὶ νέοι Ἕλληνες (Παραλληλισμοί)	
Δ. ΞΑΝΑΛΑΤΟΥ: Οἰκονομικοκοινωνικαὶ μεταρρυθμίσεις εἰς τὸ Κράτος τῆς Νικαίας (1204—1261)	

ΤΡΙΠΛΟΥΝ ΤΕΥΧΟΣ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

ΑΤΟΜΟΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

Υπό ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΣΑΤΣΟΥ

ΚΑΘΕ ΦΟΡΑ που μέσα στην αδιάκοπη εξέλιξη της ιστορίας συντελούνται μερικές άπτομώτερες και ριζικώτερες μεταλλαγές, είτε αυτές συμβαίνουν στο θεωρητικό είτε στον κοινωνικό τομέα, ο άνθρωπος που τις επιχειρεί ή που παραστέκεται σ' αυτές έχει τη δικαιολογημένη ψυχολογική ροπή νά νομίζει πως βρίσκεται μπρος στην ανατροπή των πάντων. Έγικεντρικός από τη φύση του, θέλει να πιστεύει πως απ' αυτόν και από την εποχή του εκπορεύεται κάτι ιστορικά απόλυτα νέο, που καταργεί το παρελθόν με τις αξίες του και που σκεπάσει με την σπουδαιότητα του αιώνων προσπάθειες.

Καλό είναι γι' αυτό, σε τέτοιες στιγμές, να ξεπερνούν οι άνθρωποι την φιλήδονη τούτην υπεροψία, στρέφοντας τη σκέψη προς βαθύτερα γεωλογικά στρώματα της ζωής, εκείνα που μόλις αλλάζουν στη ροή των καιρών ή που ποτέ δεν πέπρωται να αλλάξουν. "Αν αυτά δεν υπήρχαν στη σταθερή σύνθεση, τό τί θα γίνονταν ή κινουμένη, επιφάνεια, αυτό τό ξέρουν μονάχα όσοι φτάνουν να κρατούν τό κεφάλι τους άπάνω από τά κύματα, και ενώ με αγάπη και με θαυμασμό δουλεύουν στην ανανέωση της ζωής, δε χάνουν ποτέ από τά μάτια τους τις βαθύτερες, κάποτε τις αιώνιες άρχές που την προσδιορίζουν. Μονάχα όσοι με τούτη την τρίτη διάσταση, τη διάσταση του βάθους, αντικρύζουν την Ιστορία, δεν παρασέρνονται από τους λογής άνέμους της δράσης και της αντίδρασης του καιρού τους.

Γιά κάποιο τέτοιο υπόγειο νόμα που πάμε να τό λησμονήσομε μέσα στο συνωστισμό των πραγμάτων και των Ιδεολογιών τον τελευταίο καιρό, θάθελα σήμερα να σημειώσω μερικά λόγια.

I

"Υστερα από την κοσμοχαλασία του πολέμου ξέρουμε όλοι πως ο τρόπος που συγκροτείται ή συμβίωση των ανθρώπων θ' αλλάξει. Και εκείνοι που την αλλαγή τούτη τη φοβούνται και αναγκασμένοι της παραχωρούνε όσα μπορούν λιγότερα και εκείνοι που την επιδιώκουν σαν ένα αγαθό νέο που πρωτοέρχεται στον κόσμο. Σε τούτην όμως την αλλαγή, όσο μεγάλη και αν φτάσει να γίνει, ένα δεν πρέπει να ξεχνιέται από τους υπεύθυνους οδηγούς της: εκείνο για τό οποίο τελικά γίνονται όλες τούτες οι αλλαγές, με τόσες θυσίες και με τόσους κινδύνους, — ο άνθρωπος.

Τό πόσο ο άνθρωπος είναι οργανικό στοιχείο της βιολογικής ενότητας όλων των ανθρώπων, της κοινωνικής ενότητας όλων πάλιν ή και ενός ή και πολλών στενωτέρων κόκλων, τό πόσο είναι οργανικό στοιχείο της έθνικής κοινότητας ή και άλλων στενωτέρων πάλι κύκλων, τάξεων, κομμάτων, επαγγελμάτων, δεν είναι ανάγκη να τό τονίσουμε σε μιάν έποχή όπου ή εμαδική σκέψη, ή εμαδική ενέργεια, τό διαδικτικό αντίκρουσμα των πάντων είναι τό κανόνας. "Αλλά ο άνθρωπος ανεβαίνει πιο ψηλά από όλες τούτες τις σφαίρες (στις όποιες βέβαια ανήκει και τις όποιες υπηρετεί) για να σταθεί τελικά στη μοναξιά του, στη μοναδικότητά του, στην ανεπανάληπτην υπόσταση της προσωπικότητάς του. Και μόνο γιατί φτάνει σ' αυτό τό επίπεδο είναι άνθρωπος και όχι ένα αδιάφορο κομμάτι της ύλης.

Δεν είναι της ώρας σε μιά σύντομη σκιαγράφιση μερικών γενικών απόψεων να εξηγηθεί πως κατορθώνεται τούτη ή υπέρβαση του εμαδικού από τον άνθρωπο, και μονάχα απ' αυτόν. "Όσα δημιουργήματα του πολιτισμού, στην έπιστήμη, στην τέχνη, στην οργάνωση της κοινωνικής ζωής, όλα τα

παραδεχόμαστε για αξία, φορείς δημιουργούς έχουν ανθρώπους που, αδιάφορο έδω π'όρα για ποιές αιτίες, αντιτάθηκαν στο περιβάλλον τους, στα παραδομένα και καθιερωμένα, και τράβηξαν μόνοι τους ένα πρωτοπάτητο στρατί. Τούτη ή δύναμη θγαίνει από την συνείδηση του ανθρώπου που μπορεί και ανασυνθέτει μέσα της πρωτότυπα τον κόσμο, προβάλλει άδοκίμαστους νέους σκοπούς και ελευθέρως από κάθε γύρω παρόρμηση κρίνει αυτόνομα και άπορασίζει και ενεργεί. Τούτη ή εξέχωρη, ή «μοναδική» ή άτομική συνείδηση, ανανεώνει δημιουργεί οδηγεί, ενώ ή άλλη, ή εμαδική συνείδηση άπλωσ ακολουθεί, μιμείται και υποτάσσεται. "Αν μόνο μια τέτοια συνείδηση θρίσκονταν στον άνθρωπο θάταν ή ζωή του, όπως των άλλων ζώων, μιά αδιάκοπη επανάληψη των άπαραλλάχτων κινήσεων, δηλαδή άκίνησια.

Η χειραφέτηση αυτή που μπορεί να κατορθωθεί από τον άνθρωπο έτσι που να γίνει κύριος του έαυτού του, της σκέψης και της πράξης του, άποτελεί τό διαχωριστικό του γνώρισμα από κάθε άλλη ζωική ύπαρξη του κόσμου' αυτό είναι ή ανθρωπιά του. Σαν αντίθεση σε κάθε εμαδικότητα αυτή σχηματίζει τον άληθινά και καθαρά προσωπική συνείδηση του άτόμου που δε δέχεται τίποτα, τίποτα δεν παραλαμβάνει μόνο θέτει. Θέτει τό έαυτό της και μαζί θέτει τον κόσμο. Θέτει τους νόμους της και τους νόμους του.

Τούτη ή χειραφέτηση όμως από κάθε έξωτερικό προσδιορισμό δε σημαίνει βέβαια την άπουσία κάθε κανόνα, πράγμα που θάτανε αδιανόητο. Σημαίνει αντίθετα την ύποταγή στο μόνο δυνατό έσωτερικό προσδιορισμό, στον κανόνα του «λόγου» ή όπως άλλοιώς λέγεται, του πνεύματος. Ούτε ή ούσία του πνεύματος ή του λόγου, ούτε ή σχέση του με τη συνείδηση του πραγματικού ανθρώπου είναι έδω δυνατό να εξηγηθούν. Έδω θέτονται μερικές αρχικές προϋποθέσεις δογματικά για να προχωρήσει ή ανάπτυξη στο κύριο θέμα. Τούτο μόνο είναι θελητό έδω να σημειωθεί. "Όταν μιλάμε για ανθρωπιά είναι τό χειραφετημένο άτομο από τους λογής βιολογικούς, ψυχολογικούς, κοινωνικούς, προσδιορισμούς που επιβάλλουν αποκλειστικά διά μέσου των αισθήσεων στη συνείδηση, παραδεχόμεστε την παρουσία μέσα του μιάς λειτουργίας που αντιπαρατάσει σε όλα αυτά τά αίτια, έναν άλλο προσδιορισμό υπερκείμενο σε ότιδήποτε αισθητό, μιάς λειτουργίας που αντίλει τό ρυθμό της και τη δύναμή της από την σφαίρα την υπερασθητή του πνεύματος.

Παραδεχόμεστε λοιπόν αυτή τη σφαίρα, αυτόν τον κόσμο που λέγεται, κόσμος του λόγου και των Ιδεών, κόσμος του πνεύματος. Παραδεχόμεστε ακόμα πως σ' αυτόν τον κόσμο «μετέχει» ή ανθρωπινή συνείδηση, και τά έργα που θγαίνουν σ' αυτήν και που γι' αυτό τό λόγο είναι έργα πνευματικά έργα πολιτισμού. Παραδεχόμεστε συνακόλουθα τη δυσπρόστατη φύση του ανθρώπου χωρίς να δίνουμε στην πνευματική του φύση καμμίαν όντολογική υπόσασση, αλλά μονάχα μιά θέση λειτουργική.

Με μιά λέξη άτομο δεν είναι όλος ο άνθρωπος αλλά μόνο ο άνθρωπος στη μεταφυσική στην πνευματική του υπόσασση, τό ίδιο τό πνεύμα κοιταγμένο όμως από την ύποκειμενική του όψη, την όψη του άτόμου που τό φέρει τό πνεύμα θεωρημένο διά μέσου του ανθρώπου και για τον άνθρωπο, ή άλλοιώς τό πνεύμα στο σύνδεσμο του με τον άνθρωπο.

"Ανθρωπιά είναι τό πνευματικό στοιχείο του ανθρώπου που ανεβαίνει ως τη βαθμίδα της ατομικότητας, της προσωπικότητας. Έκείνο λοιπόν που μιάς ενδιαφέρει στο άτομο είναι' κάτι

που υπερβαίνει την φυσική ατομικότητά του, ή πνευματική του υπόσταση, το άτομο καθ' όσον μετέχει στο λόγο. Μας ένδιαφέρει το άτομο ως φορέας του υπερατομικού λόγου.

Άλλα τέτοια φορέας είναι μόνο η συνείδηση. Καί η συνείδηση είναι μόνο ατομική. Άτομικές συνειδήσεις που νά ζούν το πνεύμα και νά φανερώουν το πνεύμα σέ έργα, αυτές είναι ο έσχατος σταθμός της Ιστορίας. Όλα τά άλλα μορφώματα της αναγκαστικώς ύποτασσονται σ' αυτό το σκοπό, όλα υπάρχουν τελικά γιά το άτομο και πρέπει νά δουλεύουν γι' αυτό. Άν σκοπός της Ιστορίας είναι ή δημιουργία μέσα στο χρόνο έργων του πνεύματος, ανωτέρων μορφών ζωής, είναι αυτόνομη πώς σκοπός της Ιστορίας είναι νά στερωώσει και νά υψώσει την πηγή όπουθε τά έργα αυτά έκπηδούν και όπου τελικά υπάρχουν ως συνείδηση, τόν άνθρωπο, ακριβέστερα τόν άνθρωπο στην ανθρωπιά του, τόν άνθρωπο σάν άτομο, σάν άκρογωνιαίο λίθο όπου οικοδομείται, ή πνευματική και ή ήθικη δημιουργία δηλαδή ο έσχατος σκοπός της Ιστορικής ζωής.

II

Είναι γνωστά τά επιχειρήματα πώς άτομα, σάν αυτότελες οντότητες δέν υπάρχουν. Κατά τή φύση ο άνθρωπος είναι προσδιορισμένος και έξαρτημένος και χωρίς αυτότητα. Άλλα αυτό διόλου δέν έπηρεάζει τήν ατομική του υπόσταση ως πνευματικού φορέα. Κατά το πνεύμα ο άνθρωπος ανήκει στο λόγο τόν κοινό κάθε έλλογου όντος και είναι πνεύμα καθόσον έμπέπει σ' αυτή τήν κοινότητα. Άλλα και αυτό διόλου δέν αλλάζει τήν ατομικότητά του, γιατί ο κοινός κόσμος του λόγου δέν είναι κάτι έτοιμο που του επιβάλλεται· ο ίδιος τόν καταχτάει ολόκληρο μέσα του. Δέν είναι ένα κομμάτι αυτού του κόσμου όπως είναι ένα κομμάτι του φυσικού κόσμου, αλλά είναι ολόκληρος ο πνευματικός κόσμος δημιουργημένος από τόν ίδιο. Ο πνευματικός κόσμος δέν είναι ποσότητα μοιρασμένη σέ πολλούς, είναι μόνο μία ποιότητα. Όποιος τήν κατέχει και κατά το μέτρο που τήν κατέχει δέν είναι πιά προσδιορισμένος από το φυσικό, το ψυχολογικό, και το κοινωνικό περιβάλλον είναι έξωρος και μπορεί νά σταθεί αντίθετος από όλα αυτά νά είναι αυτόνομο άτομο.

Το άτομο αυτό έχει όση πραγματικότητα και το πνεύμα. Πλασματικό είναι το άτομο, όπως το φαντάζονταν οι έμπειροί του διαφωτισμοί και ο Hobbes μία φυσική και ψυχική μονάδα που κινήμη άπιδικάς της δυνάμεις συνειδητά συνδέεται με άλλα όμοια άτομα γιά νά σχηματίσει τήν κοινωνία. Εύκολο είναι νά αποδείξει κανείς ότι τέτοιο άτομο είναι ένα πλάσμα του διανοητισμού της έποχής εκείνης.

Όταν όμως πάρει κανείς γιά βάση τήν ουσιαστική έννοια του ατόμου, το άτομο σάν πνευματική μονάδα, τότε καμιά διαμαρτυρία δέν μπορεί νά το καλύψει, γιατί το πνεύμα ριζώνει στη συνείδηση και ή συνείδηση που λειτουργεί κατά λόγον, ή καθαρή συνείδηση είναι απόλυτα και αναλλοίωτα ατομική.

III

Άμα όμως παραδεχτούμε πώς τούτη ή ατομικότητα είναι άχώριστη από σκοπό της Ιστορίας πρέπει νά παραδεχτούμε πώς και ή κοινωνία σάν το κύριο σχήμα της Ιστορικής ζωής, με όλη της τήν οργάνωση, πρέπει νά κατοχυρώσει τούτο το βασικό όργανο τών σκοπών της, τόν άνθρωπο, ως έλευθερο προσωπικότητα.

Πρό παντός ή πολιτεία, έντελέστερη οργάνωση της κοινωνίας θάπρεπε νά σταθεί θεματοφύλακας της δημιουργικής προσωπικότητας της ατομικότητας.

Γυρεύουμε μία πολιτεία που θ' απομάκρυνε το άτομο από κάθε ανάξιο φορτίο κάθε έμπόδιο και θά το αβξαινε σέ δύναμη δημιουργική και πνευματική ποιότητα. Τούτος είναι και άλλος δέν μπορεί νά είναι ο τελικός προορισμός της πολιτείας: νά καταστήσει με τήν ίδια τήν κοινωνική συμβίωση και το ρυθμό που τήν όρίζει πηγή δημιουργικής δύναμης το άτομο, τούτη τή μοναδική δημιουργική μονάδα που γνώνει ο κόσμος.

Τόν σκοπόν αυτόν μία Ιδεατή πολιτεία μπορεί νά τόν πετύχει μεταβάλλοντας το άτομο σέ μόριο ενός Ιδεατού συνόλου. Καθώς συνολικά γίνεται ή ίδια κίνηση ζωής κατά λόγον, και κάθε της μόριο θά κινείται αναγκαστικά κατά λόγον, στην άριστη τοποθέτηση που μπορεί νά βρεθεί γι' αυτό. Κατά λόγον ζωή όμως είναι ή μέγιστη έλευθερία, όποιος τή ζει, κατά λόγον ζή λιτρωμένος από ό,τι άναξή, πλούσιος από ό,τι αξίο.

Έτσι ή έναρμόνηση του ατόμου και της πολιτείας, της ατομικότητας και της ολόκληρης στην Ιδεατή πολιτεία συντελείται σάν από μόνη της, αφού σ' αυτήν το άτομο, αν και ολόκληρωτικά απορροφημένο όμως δέ θυσιάζεται, δέ μειώνεται, απεναντίας βρίσκει τή θέση όπου μπορεί νά πάρει τήν πλουσιότερη του άναπότμη.

Άλλα στην πραγματικότητα βρίσκονται πολιτείες μόνο με σχετικά αξίους σκοπούς. Καί τότε ή απορρόφηση ή ολόκληρωτική του ατόμου στην πολιτεία καταντάει ο τρομερότερος κίνδυνος που γνώνει ο άνθρωπος και ο πολιτισμός. Η απόλυτη απορρόφηση από μία σχετικά αξία πολιτεία πνίγει το άτομο αντί νά το εξυψώνει, τις πιά πολλές φορές αφαιρώντας του τή δυνατότητα της πρωτοβουλίας που θά του επέτρεπε νά φτάσει σέ κάποια επίδοση και μέσα ακόμα σέ μία τέτοια σχετικά αξία πολιτεία.

Δέν μπορεί λοιπόν νά στηριχτούμε σέ λύσεις που μόνο άμα είναι απόλυτες δηλαδή υπεριστορικές παρουσιάζουν πλεονεκτήματα. Θά στραφούμε σέ λύσεις που τά προσόντα τους, αν και σχετικά, είναι όμως τά τά μόνα που εμφανίζονται μέσα στη σχετικότητα της Ιστορίας.

Στη σχετικά αξία πολιτεία δέν μπορεί νά δοθεί ή απορροφητική δύναμη της Ιδεατής πολιτείας. Άφου αυτή δέν ένεργει κατά λόγον, παρά πολύ, σχετικά, πρέπει νά μοιρασμε τή δυνατότητα της κατά λόγον ένεργειας και σέ άλλες δυνάμεις στα άτομα, που τις δυνατότητες τους τις παραιτούμε μόνο αν μπορεί νά τις αντικαταστήσουμε με μία μέγιστη έλευθερία, με τήν καθοδήγησή τους προς τόν απόλυτο αξίο σκοπό από τήν πολιτεία.

Έτσι ή σχετικότητα της αξίας της Ιστορικής πολιτείας επιβάλλει τή σχετικοποίηση της έξάρτησης του ατόμου από τήν πολιτεία. Καί το πολιτικό έργο είναι νά βρísκει κάθε φορά το συγκεκριμένο σημείο όπου πρέπει νά χαραχτούν τά όρια συγκεκριμένο σημείο όπου πρέπει νά χαραχτούν τά όρια τούτου των δύο στοιχείων.

Τά πολιτικά έγχεγία διαπνέονται από απόλυτα συνθήματα· οι πολιτικές πράξεις, όσες δέν είναι σπασμωδικές κινήσεις συντόμων μεταβατικών όρων, διαπνέονται από μέσες λύσεις.

IV

Είναι λοιπόν άνάγκη νά σκεφτούμε πώς μπορεί κάθε φορά νά χαραζόμε τούτα τά όρια της ατομικότητας έτσι που νά σταθούν πιστοί στην άρχή της μέσης λύσης.

Πρέπει πρό παντός νά ξεκινήσουμε από τή παρατήρηση πώς ο χώρος της κοινωνικής ζωής είναι στενότερος από εκείνον που θά χρειαζόνταν το άθροισμα τών ανθρώπων που ζούν σ' αυτήν. Σ' αυτόν μέσα καταλαμβάνει μία θέση και ή κοινωνική έξουσία που έτσι γίνεται και αυτή φραγμός του κάθε ατόμου. Έτσι από τά πράγματα ή θά υπάρχει άνάμεσα σέ όλους πόντος ή μία που αυτός δέν υπηρετεί τόν έσχατο σκοπό της Ιστορίας, γεννιέται ή άνάγκη νά ρυθμιστούν οι χώροι που σύμφωνα με τόν σκοπόν αυτό, είναι δυνατό νά καταλάβει ή κοινωνική έξουσία από τή μία και το κάθε άτομο από τήν άλλη.

Όσες είναι οι λειτουργίες που ένα άτομο άσκει μέσα σέ μία κοινωνία, τόσες είναι και οι κατευθύνσεις προς τις όποιες πρέπει νά χαραζόμε τούτα τά όρια. Οι λειτουργίες αυτές είναι οι ακόλουθες. Έξουσία και άτομα δουλεύουν άμεσα το πνεύμα, τήν υλική ζωή σάν υπόβαθρο της πνευματικής και τήν πολιτική, που ούτε στο πνεύμα ούτε στην ύλη άμεσα αναφέρεται αλλά θυμίζει τήν κίνηση και τών διό· πρόκειται γιά τήν οργανωτική λειτουργία.

Α'. Θά μιλήσουμε πρώτα γιά τήν πνευματική ζωή. Υπάρχει ένας χώρος άκατάλυτης ύποκειμενικότητας που φύσει είναι αδύνατον νά αντικειμενικοποιηθεί. Τέτοιος είναι ή άπλη σκέψη.

Μπορεί όμως νά περιορισθεί μέσα στον έσωτερικό άνθρωπο νά έμποδισθεί ή έξωτερική της φάνερωση, μπορεί δηλαδή νά άχρηστευθεί μία έσωτερικά άκατάλυτη ζωή που όμως δέν μπορεί και νά αντικατασταθεί από τήν Ιστορική πολιτεία. Μία τέτοια άχρήστευση όμως είναι μία μείωση δημιουργικότητας, δυνατότητας αξίας ζωής και μία πολιτεία που θά τήν έπεδίωκε θά περιόριζε τς δυνάμεις που πρέπει και μπορούν νά τείνουν προς τόν τελικό σκοπό της Ιστορικής ζωής, και αυτό χωρίς κανένα αντίλλαγμα. Έδώ λοιπόν πρέπει νά σταματήσει ή έπιβολή της.

Της ύποκειμενικής τούτης σφαίρας όχι το μόνο, αλλά το Ιστορικό καιριο κέντρο είναι ή πνευματική ζωή. Η πνευματική ζωή που δέν μπορεί νά περιορισθεί στη λειτουργία της δέν μπορεί νά περιορισθεί και στη φάνερωσή της, γιατί άμα έμποδιστεί στη φάνερωσή της, έμποδίζεται και στην έσωτερική της λειτουργία.

Η πνευματική ζωή, που είναι ζωή κατά λόγον, που υπάρχει όπου το άτομο γίνεται φορέας του λόγου, στην Ιδεατή πολιτεία δέν μπορεί νά έμποδιστεί, γιατί ολόκληρη ή ζωή της πολιτείας εκείνης είναι κατά λόγον. Στην Ιστορική πολιτεία όμως ή πνευματική ζωή μπορεί νά έμποδιστεί και γι' αυτό δέ βρίσκει άλλη σκοπιμότερη λύση παρά ή απαγόρευση της Ιστορικής πολιτείας νά έμποδίζει το έλεύθερο φάνερωμα της πνευματικής ζωής. Καλλίτερα κάτι που μπορούσε και έπρεπε νά

ήταν ζωή κατά λόγον, να είναι ζωή παρά λόγον και όμως ελεύθερα να φαιερωθή, παρά κάτι που θα ήταν ζωή κατά λόγον να πνιγεί στο σκοτάδι από φόβο μήπως δεν το είναι. Χωρίς αυτόν τον κίνδυνο που επί τέλους έχει τα σχετικά αντιφάρμακά του δεν υπάρχει ελεύθερη πνευματική ζωή. "Όσο όμως μεγάλος και αν είναι, δεν είναι ίσος με τον κίνδυνο να σβύσει η πνευματική ζωή κάτω από την αντίδραση της ιστορικής πολιτείας. Στην ιστορία όσο πιστεύουμε ότι το προέχον είναι η προαγωγή της πνευματικής ζωής, πρέπει να διατηρήσωμε, απέναντι στην πολιτεία το άτομο, το μοναδικό συγκεκριμένο φορέα κάθε πνευματικής αξίας, με την ελευθερία να φανερώνει το πνευματικό του κόσμο.

Β. Προϋπόθεση για να ασκήσει ο άνθρωπος την πνευματική δημιουργικότητα είναι η φυσική του ύπαρξη από τη μία και η καθυπόταξη της υλικής ζωής από την άλλη.

Η φυσική του ύπαρξη πρέπει να γίνεται τέτοια ώστε να είναι η πιο πρόσφορη βάση της πνευματικής του ζωής. Και αυτό δεν εξαντλείται με την προστασία της σωματικής ελευθερίας αλλά με την πλήρη εξασφάλιση της αρτιότητας και της συντήρησής του. Χρειάζεται και οικονομική επάρκεια.

"Η πολιτεία, για να μην εξοντωθεί καμιά ανθρώπινη δύναμη από τυχαία περιστατικά μοιράζει και τα υλικά αγαθά, έτσι ώστε ο καθένας να λαβαίνει ότι του είναι αναγκαίο. Έδώ η εισηγομιά δε γίνεται κατ' αξίαν, γιατί δεν υπάρχει καμιά αντίστοιχη αξία και ύλης, ούτε με απόλυτη ισότητα, αλλά ανάλογα με ότι χρειάζεται κάθε άτομο, ως πνευματικός φορέας, για το έργο του.

Οι διαφορές όμως των υλικών αναγκών, συγκρινόμενες με τις διαφορές των πνευματικών αξιών είναι ελάχιστες και γι' αυτό εδώ κατ' αρχήν θα έπρεπε να βασιλεύει η ισότητα. Το άτομο έχει στο υλικό πεδίο ελάχιστη ιδιαιτερότητα. Οι πιο πολλές διαφορές προέρχονται από την προέκταση της πνευματικής ζωής μέσα στη φυσική. "Ετσι οι πνευματικοί άνθρωποι έχουν μια αξίωση δίκαιη για ώριμα υλικά αγαθά που είναι σαν το αναγκαίο πλαίσιο της δημιουργίας των. Τέτοια θα είναι η αξίωση για μοναξιά και για μίαν ανεμπόδιστη επικοινωνία με τη φύση.

"Η ισότητα αυτή που θεωρητικά θα έπρεπε να βασιλεύει στη σφαίρα της υλικής ζωής, παραμερίζει προς σέ μια σκέψη δικαιοσύνης. Του καθενός τα υλικά αγαθά πρέπει να δίνονται ανάλογα όχι με τις ανάγκες του αλλά με την επίδοσή του. Τα υλικά αγαθά είναι πηγή ευδαιμονίας. "Ενα αισθημα δικαιοσύνης επιβάλλει, όσο και αν ο ήθικος πρέπει να αντικρίζει με αδιαφορία κάθε είδους αμοιβή, να δίνεται στον καθένα ευδαιμονία ανάλογη με εκείνη που και αυτός δίνει. Αυτό, το επαναλαμβάνω, ήθικό δεν είναι, γιατί η ήθικη δεν γνωρίζει ανταμοιβή, αλλά είναι δίκαιο, υπό την προϋπόθεση της ελευθερίας του ανθρώπου, μια προϋπόθεση που θέτεται πριν από κάθε αξιολόγηση. Είναι, ανεξάρτητα από κάθε ιδέα δικαιοσύνης, και σκόπιμο, γιατί μόνο μια τέτοια άρχη διανομής των υλικών αγαθών μπορεί να γίνει κίνητρο της δημιουργικότητας του ανθρώπου. Για να είναι όμως σκόπιμη τούτη η διανομή πρέπει να είναι δίκαιη και δίκαιη είναι αν σέ κάθε άνθρωπο, στον αγώνα του για να κερδίσει τα υλικά αγαθά, παρέχει τις ίδιες προϋποθέσεις. "Ισες δυνατότητες δε δίνει η φύση και την ανισότητα αυτή καμιά ανθρώπινη ενέργεια δεν μπορεί να καταργήσει ούτε και κανένα καθήκον επιβάλλει την κατάργησή της. Να γίνει, ότι είναι δυνατόν το καθενός οι φυσικές δυνατότητες να αυξάνουν όσο παίρνει. Είναι όμως ήθικα αδιάφορο αν το αποτέλεσμα θα είναι η ισότητα. "Εκεί που η ισότητα επιβάλλεται είναι σ' αυτό που δίνει ο άνθρωπος στον άνθρωπο η κοινωνία, η πολιτεία. Κανένας δεν πρέπει να ενοηθή ότι δίνει στον έναν η πολιτεία χρέος έχει να το δώσει σέ όλους. Τότε το ξεκίνημα είναι δίκαιο από την πλευρά της κοινωνίας και του ανθρώπου και η ανάλογη με τα επιτεύγματα διανομή των αγαθών γίνεται τότε σκόπιμη. "Όσο για την καθυπόταξη της υλης αυτό είναι και το κάθε ατόμου και της πολιτείας έργο. "Όσο πιο το υλικό στοιχείο της ζωής δομάζεται, τόσο το άτομο λυτρώνεται και ευκολότερα μπορεί να προχωρεί προς το πνεύμα. Το δομασμό του τον βάζωμε και σκοπό του ατόμου και σκοπό της πολιτείας. Πότε θα ανατεθεί στον ένα ή στον άλλο παράγοντα αυτό είναι ζήτημα προσφορότητας. Τούτο το σημείον όπου ο άνθρωπος συγκρούεται με τη φύση και όχι με άλλους ανθρώπους δεν είναι μάς ενδιαφέρει ειδικότερα.

Το άτομο έτσι παρουσιάζεται με το σύμφυτο δικαίωμα να διατηρεί για χάρη της δημιουργικής του πράξης ένα χώρο ελεύθερο και στην πνευματική και στην υλική σφαίρα, και απέναντι σέ κάθε άλλο άτομο και απέναντι στην κοινωνική ολότητα τους.

Με τούτο τον πνευματικό και υλικό χώρο το άτομο κατοχυρώνεται ως ποῦμε έτσι στην άρνητική του ελευθερία. "Αλλά το άτομο είναι ελεύθερο όσο είναι δημιουργικό. Και δημιουργικό δεν είναι μόνο όταν καλλιεργεί και γονιμοποιεί την ίδια του την προσωπικότητα, αλλά όταν προχωρώντας ως το ακρότατο όριο της δημιουργικότητάς του, καλλιεργεί και γονιμοποιεί το σύνολο της ζωής. "Ετσι ο ελεύθερος άνθρωπος πρέπει νάχει το δικαίωμα όπως έχει και χρέος να παιδεύει και άλλους. "Όχι μόνο να εκφράζεται ελεύθερα αλλά και ειδικότερα να μορφώνει πνευματικά τους άλλους.

Αυτός ο πνευματικός όμως τρόπος δεν είναι ο μόνος που αποτελεί τη θετική ελευθερία του ανθρώπου, που πρέπει προς όλες τις κατευθύνσεις να έκταθει.

"Η ζωή τοῦ ατόμου δεν κινείται απομονωμένη. Συνυπάρχει με τις ζωές όλων των άλλων. "Η ζωή των άλλων επηρεάζει τη δική του. Δουλεύει σ' αυτή την αλληλεξάρτηση. "Όσο αυτός ο κοινός ρυθμός του επιβάλλεται, δεν είναι ελεύθερος. "Αν αυτός τον επέβαλε αποκλειστικά, δεν θαταν ελεύθερο οί άλλοι. Είναι ανάγκη όλοι να επιβάλλουν τον κοινό ρυθμό της των από κοινού. Και αυτό είναι μια άλλη μορφή θετικής ελευθερίας: το δικαίωμα να ρυθμίζω όχι μόνο τη ζωή μου για να την καταστήσω πιο γόνιμη με και, την κοινωνική ζωή όλων με τον ίδιο πάντα σκοπό. Τέτοια είναι η πολιτική ελευθερία. Ξεπερνώντας τα όρια του ατόμου το καθιστάνει ρυθμιστή, έτσι και μερικώς, της κοινωνίας. "Από αρχόμενος που του έχουν ασφαλιστεί οι ελευθερία της σκέψης και της υλικής και οικονομικής ύπαρξης γίνεται άρχοντας που όριζει και τη ζωή των άλλων.

Είναι φανερό πόσο τούτη η δύναμη στεριώνει όλες τις άλλες ελευθερίες. Χωρίς την έγγωση, που προσφέρει η θέση του άρχοντα, συχνά το άτομο που είχε μόνο τη θέση του άρχοντά του, θάχανε και όλες τις άλλες της άρνητικές ελευθερίες. "Αντίθετα δια μέσου της πολιτικής ελευθερίας μπορεί όλες τις άλλες να τις αποκτήσει γιατί η ίδια η κοινωνική εξουσία βρίσκεται και στα δικά του χέρια.

"Ετσι όλες οι ποικιλώνυμες ελευθερίες που συναντούμε μπορεί να συγχωνευθούν σέ τρεις βασικές: ελεύθερος χώρος υλικής ζωής, ελευθερία σκέψης (όπου εντάσσεται και η ελευθερία παιδείας σαν την κοινωνική της όψη) και τέλος πολιτική ελευθερία.

Ποιοι περιορισμοί γενικοί μπορούν να τεθούν σ' όλες αυτές τις μορφές ελευθερίας;

Ο πρώτος: Δεν μπορεί να αναγνωρισθεί σέ κανέναν περισσότερη ελευθερία από όση συμβιβάζεται με την ελευθερία των άλλων ανθρώπων. "Αν ο χώρος είναι στενότερος από τις ανάγκες, του καθενός η θέση, που ξέρωμε πως δεν είναι ίση με του άλλου, πρέπει να περιορισθεί κατ' αναλογίαν, ώστε όλοι να χωρέσουν στο χώρο που υπάρχει. Θά διατηρήσωμε τη δίκαιη ανισότητα με ένα ίσο περιορισμό όλων.

Το άτομο θυσιάζει από το χώρο του όσο χρειάζεται για να συνυπάρξουν τα άλλα άτομα και η οργανωμένη τάξη η κοινωνική εξουσία. "Η θυσία αυτή είναι αμέτρητα πιο μικρή από τα αγαθά που η κοινωνία του διανέμει. Την ακρίβεια αυτής της σύγκρισης την αποδεικνύει το γεγονός ότι στη φυσική ζωή του ανθρώπου αποικοδομήθηκε η κοινωνική ζωή η αν θέλωμε με πιο απλά λόγια, ότι φυσικά η φυσική του ζωή πήρε τη μορφή της κοινωνικής.

Ο δεύτερος: Δεν αναγνωρίζεται σέ κανέναν ελευθερία περισσότερη από όση συμβιβάζεται με το χώρο ελευθερίας νέσων, γειασ που κάθε φορά είναι αναγκαίος στην όρθη πολιτεία, στην πολιτεία δηλαδή που αποβλέπει στον ίδιο τελικό σκοπό με το άτομο, αλλά που σ' ένα ώρισμένον τομέα μπορεί προσφορότερα να τον πραγματοποιήσει.

Ο τρίτος: Δεν μπορεί να αναγνωρισθεί σέ κανέναν ελευθερία περισσότερη από όση ταυριάζει στις προσωπικές του δυνατότητες. Δεν μπορεί να του δοθεί περισσότερο υλικό από εκείνο που μπορεί να δουλέψει δημιουργικά. Μόνο τότε άλλωστε και η αμοιβή του είναι ανάλογη με τη δημιουργικότητά του.

Ποιά σχέση υπάρχει ανάμεσα σέ αυτές τις μορφές ελευθερίας;

Πνευματική ελευθερία χωρίς πολιτική ελευθερία είναι κολοθή. "Όχι μόνο που η πολιτική είναι ένας τομέας της πνευματικής ζωής γιατί τι άλλω είναι η πολιτική παρά η επιδίωξη του σκοπού της ιστορίας με το μέσο της οργανώσης της πρακτικής ζωής; αλλά πρό παντός γιατί και στους άλλους, τους εξωπολιτικούς τομείς δε θα μπορεί να υπάρχει ελευθερία αν δεν μπορεί το άτομο να αγωνισθεί για μίαν οργανώση, αν δεν μπορεί το άτομο να αγωνισθεί τους εξωπολιτικούς του σκοπούς. "Ενα άτομο που πολιτικά είναι ύπαταγμένο σέ

αλλότριες θελήσεις και έτσι, πολιτικά άβουλο, έχει χάσει την αυτονομία του. Μπορεί την ήθική του προσωπικότητα να την καταστήσει ηρωική, σπάζοντας την άπώλυ στον προμαχώνα της πολιτείας, αλλά δεν έχει όπλα να παλαίψει για τη διαμόρφωση της πολιτείας σύμφωνα με τις δικές του απόψεις και δεν μπορεί να πραγματοποιήσει χωρίς την τέτοια διαμόρφωση και τους πνευματικούς του σκοπούς. "Οποιοι δεν είναι πολιτικά ελεύθεροι είναι μόνο κατά θεωρία ελεύθεροι. "Ελεύθερος όμως πολιτικά είναι εκείνος που όχι μόνο έχει πολιτική γνώμη, αλλά που έχει τη δυνατότητα να διαχειρίζεται τα κοινά, αδιάφορο αν μαζί και ξε ίσου με όλους τους άλλους, σύμφωνα με τη γνώμη του αυτή. "Ελεύθερος είναι εκείνος που μπορεί να γίνει άρχων. Και επειδή τούτη την δυνατότητα πρέπει να την έχουν όλα τα άτομα πολιτική ελευθερία ύπαινει εκεί που όλοι είναι άρχοντες, δηλαδή ταυτίζονται οι άρχοντες και οι αρχόμενοι και δεν υπάρχει κανένας άρχων που δεν είναι αρχόμενος και κανένας αρχόμενος που δεν είναι άρχων.

"Αλλά και πολιτική ελευθερία και πνευματική ελευθερία χωρίς κοινωνική ελευθερία είναι απόλυτως σχετική. Κοινωνική ελευθερία υπάρχει όταν κάθε άτομο κατέχει τις δυνατότητες δημιουργικής ενέργειας που κατά την αξία του, σύμφωνα με όσα πιο πάνω αναπτύξαμε, του άνηκουν.

"Όπου υπάρχουν οι δυνατότητες αυτές, καταργούνται οι εξαρτήσεις από άτομο σε άτομο που δεν είναι δικαιωμένη ή ύπαρξή τους από την ανισότητα της φύσης ή του πνεύματος, καταργούνται δηλαδή οι κοινωνικές ανισότητες, οι φτιαχτές από τον άνθρωπο.

Πριν καταργηθούν οι ανισότητες αυτές ο άνθρωπος δεν μπορεί να έχει παρά σχετικά ελεύθερη πολιτική γνώμη. Καθώς δεν του δόθηκαν οι δυνατότητες να χειραφετηθεί πνευματικά και υλικά, αυτές βέβαια που δεν υπάρχουν στην ίδια τη φύση, βρίσκεται χωρίς κανένα έσωτερικό λόγο και παρά τις δυνατότητες της φύσης του, αναγκασμένος να περιμένει τα φώτα και τα υλικά αγαθά από άλλους πιο εύνοημένους και έτσι φυσικά κινδυνεύει να υποκαύει σ' αυτούς και όταν πρόκειται να πάρει μία πολιτική θέση. "Όσοι κράτεις σε άμβουβεια ή σε ανέχεια ή κοινωνία, αυτοί γίνονται έρμια των φωτισμένων και των εύπορων και υποχρεώνονται να τους εξυπηρετούν στην πολιτική τους βούληση. "Η ύποτέλεια αυτή έχει βέβαια τα όριά της, που χωρίς αυτά μία δλόκληρη πολιτικά ελεύθερη και κοινωνικά σκλαβωμένη τάξη ανθρώπων δεν θα αχτοχούσε με σταθερό βήμα σε λίγες δεκαετηρίδες βαθμιαία διακαταχούσε με σταθερό βήμα σε λίγες δεκαετηρίδες βαθμιαία δια μέσου αυτής της πολιτικής ελευθερίας και την κοινωνική της ελευθερία, αντίθετα με τόσες απαισιόδοξες προβλέψεις.

V

"Αμα έτσι αντικρύσαμε τη θέση του ατόμου, η αντίθεση ατόμου και κοινωνίας παρουσιάζεται με μίαν έντελως νέα όψη. Το άτομο, έτσι πλασμένο, δεν είναι αντικοινωνική μονάδα, που πρέπει να υποταχτεί ή να θυσιαστεί στην δλότητα, στο αντικειμενικό πνεύμα της κοινωνίας ή της πολιτείας. "Ο Homo Iurpus είναι βέβαια αντικοινωνική μονάδα, αλλά αυτός δεν είναι ακόμη άτομο απεναντίας είναι μόριο μίας ενιαίας συνωμοταξίας θεωριών, χωρίς καμμία ιδιοτυπία, καμμία ατομικότητα έξω από εκείνην που χωρίζει τη συνωμοταξία του από μίαν άλλη. "Ο άνθρωπος, δηλαδή που πάει προς την ελευθέρωση, όσο προσβαίνει σ' αυτό το δρόμο, τόσο πιο κοινωνικός είναι και όσο πιο κοινωνικός τόσο πιο διάφορος από τη ζωτική όμοιογένεια, τόσο πιο μακριά από τους γενικούς βιολογικούς νόμους που κινούν τη φύση του, τόσο πιο βγαλμένος από τη γενικότητα των ειδών και μπασμένος στην ειδικότητα την ιδιοτυπία της μονάδας, όσο πιο κοινωνικός τόσο πιο ελεύθερος, όσο πιο κοινωνικός τόσο πιο ατομικός.

Βέβαια στις ιστορικές κοινωνίες παρουσιάζονται συχνά εύκαιριες όπου μία προσωρινά αντικοινωνική στάση φέρνει στο άτομο μία μεγαλύτερη δημιουργική δύναμη από την κοινωνική στάση και ακόμα συχνά συμβαίνει να είναι δυσκολοκαθόριστη ή καθαρά αντικοινωνική, ή κοινωνική στάση. Μπορεί, έτσι μερικές φορές—που μάς φαίνονται πολλές γιατί είναι χτυπητές—να προκόδουν άτομα σε όποιο πολιτιστικό τομέα, περισσότερο με μίαν αντικοινωνική στάση. Δε μιλάμε για εύδαιμονιστική όφέλεια αλλά για δημιουργική προκοπή που μόνη μάς ενδιαφέρει. Αυτό είναι μία ένδεχομένη ανωμολία που όφειλεται στις στενότητες της ζωής. "Αν μπορούσε ο καθένας να έχει τη θέση όπου θα μπορούσε να ξεδιπλώσει όλες του τις δημιουργικές δυνάμεις, χωρίς να θίγει την ανάλογη θέση του συνανθρώπου του, δε θάταν ποτέ η στάση του αντικοινωνική, όσο είναι σύμφωνη με το αίτημα της μεγαλύτερης πάντα δη-

μιουργικής ελευθερίας. "Αν όμως μέσα στον ίδιο κοινωνικό κύκλο δεν χωρούν τα πλείρια ξεδιπλώματα όλων—και αυτό είναι η στενότητα της κοινωνικής ζωής—τότε γενιέται η πρόθεση μερικών να μην περιορίσουν τη δημιουργικότητά τους για χατήρι άλλων, αλλά να θυσιάσουν άλλους στη δική τους δημιουργία. Τότε γενιέται μία πραγματική σύγκρουση—σοβαρά προβληματική ατόμου και δλότητας και όχι όταν με σκοπό την ευδαιμονία του, ένα άτομο τσαλαπατάει το άλλο.

Τι πρέπει να γίνει τότε; Το ελάχιστο βρίσκεται στη στενότητα του κοινωνικού χώρου. "Η κοινωνία δεν κατέχει το χώρο που αντιστοιχεί στα άτομα που τη συγκροτούν, πρέπει να πλατύνει ή ζωή της κοινωνίας στα προεούμενα όρια. Και αν δεν μπορεί; Λύση γενική ήδεν επιτρέπεται να δοθής. Σε κάθε περίπτωση θα κριθή αν πλησιάζουμε περισσότερο στο σκοπό της ιστορίας θυσιάζοντας αναλογικά όλων των ατόμων τη δημιουργικότητα και διατηρώντας έτσι την κοινωνική δικαιοσύνη ή θυσιάζοντας την κοινωνική δικαιοσύνη για τη διάσωση της δημιουργικότητας ενός ξεχωριστού ατόμου. Κρίση γενική δεν μπορεί να εκφέρουμε, αλλά φανταζόμαστε πως θα μετρούνται στα δάχτυλα των χεριών οι θεωρητικά δυνατές, πρακτικά όμως σπανιότερες περιπτώσεις, σαν του Χριστού, σαν του Σωκράτους όπου θάζιζε περισσότερο από την κοινωνική δικαιοσύνη και τη δημιουργικότητα που απορρέει από τη διατήρησή της ή εξαιρετική αντικοινωνική δλοκλήρωση ενός ατόμου. "Αλλά ως μη πιανόμαστε από τέτοιες άκραίες περιπτώσεις για να αντικρύζουμε το άτομο σαν αντικοινωνική μονάδα και να σπύδομε να δίνουμε την πρωταρχία στην κοινωνία, στην δλότητα έναντιον του ατόμου.

"Η αξία κοινωνία αντίτιθεται μόνο στο άναξιο άτομο, το άξιο άτομο μόνο στην άνάξια κοινωνία. Στις άτελεις κοινωνίες οι αντίθεσεις θα πρέπει να λύνονται κατά τις περιστάσεις, με τη στάθμιση των δύο στοιχείων ατόμου και πλιτείας. Όυτε η λύσις του Κρίτωνα που υποτάσσει άνεξαιρετα το άξιο άτομο στην άνάξια κοινωνία μπορεί να πούμε πως έχει άναγκαιό κύρος. Όυτε η λύση η άναρχική που θεωρεί κακό κάθε θυσία του ατόμου στην άτελή κοινωνία. Στην άτελή κοινωνία κάποιος θα άδικηθής, το άξιώτερο άτομο ή η δλότητα. Το μόνο σωστό είναι να γίνει η μικρότερη ζημία να υποχωρήση από τους δυο όποιος λιγότερο χρειάζεται εκείνη την στιγμή στην ιστορία. Και αν αυτός θα είναι η δλότητα ή ο ένας δεν μπορεί να όρισθής από τα πριν. "Αν όμως, όποιος είναι, δεν υποχωρήσει, τότε άδικεί.

Το άτομο που δεν είναι αντίθετο προς την κοινωνία, δεν είναι αντίθετο προς την όρθη όργάνωση της κοινωνίας, τον κοινωνισμό. Το άτομο είναι αντίθετο προς την κοινωνία που το στερεί από τη σφαίρα της ελεύθερης δημιουργικότητάς του, και η σφαίρα αυτή δεν έχει καμμία σχέση με τη σφαίρα των κεκτημένων αγαθών, που, κατά θεωριαν τουλάχιστον, δεν υπάρχει λόγος να διατηρείται. Το άτομο, πάντα βέβαια στη σωστή του όψη—είναι αντίθετο με την κοινωνία που το δεσμεύει σε έκδηλώσεις που αναγκάζει ηγάζουν από την φύση της ατομικότητας, από τη σχετική της ιδιοτυπία. "Ετσι μία κοινωνία όπου η εκλογή της εργασίας δεν θα προσέρχονταν από το άτομο ή όπου το άτομο δεν θα μπορούσε να έχει καμμία εχζέρεια εκλογής στον τρόπο της καθημερινής του ζωής, θα έπρεπε να θεωρηθής πως καταπατάει το όριο της ελεύθερης δημιουργικότητας του ατόμου. "Ενώ διόλου δεν θα το καταπατούσε, αν δεν άναγνώριζε σε κανένα το δικαίωμα να διαθέτει κατά βούλησιν ότι κατέχει, έστω και αν είναι προϊόν της προσωπικής του εργασίας. "Ας άφαιρεθής από κάθε άτομο η ιδιοκτησία των πάντων και άς του δοθής η σφαίρα της ελεύθερης δημιουργικότητας, άς του δοθούν δηλαδή τα μέσα τα πνευματικά και τα υλικά της δημιουργικής ζωής. Μία τέτοια κατάσταση διόλου δεν παραβιάζει την σωστή συναναφορά ατόμου, κοινωνίας, που από την ίσομετρία της εξαρτάται η ζωή του πολιτισμού.

"Αν για λόγους σκοπιμότητας διατηρούνταν, καθώς το πιστεύουμε και έμεις σωστό—κάποιο κοινό μέτρο ιδιοκτησίας αυτό είναι δευτερεύον ζήτημα όσο δεν παραβιάζεται από αυτό η άρχή της κοινωνικής δικαιοσύνης που κατά βάθος δεν είναι παρά η άρχή της γενικής άξιοποίησης όλων των ανθρώπινων δυνάμεων. Πάντας με την έννοια του ατόμου δεν είναι άναγκαία συνωφασμένη η έννοια της ιδιοκτησίας, ενώ το είναι η έννοια της σφαίρας της ελεύθερης δημιουργικότητας.

VI

"Η σύνθεση που προδιαγράψαμε ατόμου και κοινωνίας δεν ύπαγορεύεται έτσι στη γενικότητα της από ιστορικά αίτια που σήμερα είναι και αύριο χάνονται ύπαγορεύεται από τον τελικό σκοπό της ιστορίας και από μερικά βασικά μόνιμα πραγματικά διδόμενα κάθε ιστορικής εποχής: τη φύση του ατόμου

και την κοινωνική του αλληλεξάρτηση. Δεν κάνω εδώ μίαν, Ιστορική πρόβλεψη, αλλά δεοντολογία: λέω πως σε κάθε εποχή πρέπει να τείνει κάθε ιστορική πράξη στον τελικό σκοπό της Ιστορίας και πως σε κάθε εποχή τούτων τον σκοπό δεν θά τον πετύχει χωρίς αυτή τη σύνθεση ατόμου και ολότητας, όπου ούτε το άτομο συντριβείται από την ολότητα, ούτε η ολότητα διαλύεται από το άτομο: λέω πως τούτη η λύση του μέτρου επιβάλλει να υπάρχει γύρω από κάθε άτομο ένας δικός του ολικός και πνευματικός χώρος και αυτό από την άποψη την ατομική. Από την άποψη της ολότητας επιβάλλει, το άτομο να έχει την εξουσία να δρά και πέρα από αυτή το χώρο, συντροφικά με όλους τους άλλους, δίνοντας στους άλλους, ότι αξίω έχει να δώσει, πρό παντός συμβάλλοντας στην ρύθμιση της ολότητας και την προκοπή της.

Όπου αυτά δεν γίνονται και κατά το μέτρον που δεν γίνονται η Ιστορία παρεκβαίνει από το δρόμο της.

VII

Και οι τρεις αυτές ελευθερίες και ακόμα οι αναρίθμητες ελευθερίες που συγκεφαλαιώνονται σ' αυτές τις τρεις δεν είναι ββασία η ελευθερία. Είναι μονάχα οι ποικίλοι εξωτερικοί όροι του εσωτάτου στοιχείου που κείται πέρα από όλα τα γεγονότα, της μίας ελευθερίας που ριζώνει σε κάθε συνείδηση, σε κάθε φορέα του λόγου, κατά το μέτρον που μετέχει στο λόγο τον ίδιο. Γιατί η ελευθερία ή απόλυτη είναι ιδέα προς την οποία μονάχα κινείται ο Ιστορικός άνθρωπος. Η κίνηση όμως αυτή είναι η κίνηση της Ιστορίας και σ' αυτήν υπηρετεί κάθε αξία Ιστορική πράξη. Η αληθινή πολιτεία με σκοπό τούτη την ελευθερία και με θετική άφετηρία τα διδόμενα κάθε Ιστορικής στιγμής, κάνει εκείνα τα βήματα που προσφορώτερα θά οδηγήσουν από το δεδομένο σημείο στον δεδομένο απόλυτο σκοπό. Η πορεία ούτη που κάθε στιγμή αποφασίζεται, γιατί κάθε στιγμή αλλάζουν τα διδόμενα δεν μπορεί να μην έχει για άφετηρία εκείνο που μονάχα είναι Ικανή να φτάσει στην ελευθερία την ατομική συνείδηση. Δεν μπορεί γι' αυτό η αληθινή πολιτεία να μην έχει για κεντρικό σκοπό τη θεραπεία της ατομικής συνείδησης την καλλιέργειά της, την προαγωγή της προς την ελευθερία. Η αληθινή πολιτεία είναι καθήκον όπου οργανώνεται η ζωή της ελευθερίας. Άλλα το πρώτο μέσο για την οργάνωση της είναι η παιδεία, η εσωτερική δηλαδή οργάνωση του ανθρώπου προς ελευθερίαν. Γιατί τούτη η μία ελευθερία είναι εσωτερική της συνείδησης και μόνο εσωτερικά καταχτείται. Και εσωτερικά ενεργεί η πολιτεία μόνο με το λόγο που μεταδίδεται στα άτομα. Τούτη η μετάδοση είναι παιδεία. Η πολιτεία είναι πρό παντός καθήκον παιδείας, παιδείας των ατόμων προς ελευθερίαν.

Και αυτός ο σκοπός της πολιτείας δεν είναι περαστικός. Περαιστικοί είναι οι ποικίλοι τρόποι, κατά τους οποίους πρέπει κάθε φορά να τον επιδιώξει. Πολλές μορφές χωρούν μέσα σ' αυτά τα ένδοξα. Οι μορφές είναι άπειρες, όσο άπειρα και τα Ιστορικά δεδομένα οι τάσεις όμως είναι ώριμες, όπως και οι σκοποί. Η πολιτεία θά έχει μοιραία την τάση να γίνει δημοκρατική και θά είναι ορθή όσο πληροί καλύτερο την τάση αυτή με τα υπάρχοντα κάθε φορά δεδομένα. Κατά τον ίδιο τρόπο η πολιτεία θά έχει την τάση να είναι κοινωνιστική και θά είναι παρεκβατική κατά το μέτρον που δεν κοινωνιστική και θά είναι παρεκβατική κατά το μέτρον που δεν θά πλησιάσει όσο θά μπορούσε, στο σκοπό της κοινωνικής δικαιοσύνης.

Το «θά μπορούσε» σημαίνει πως θά μπορούσε χωρίς την καταστροφή άλλων αξιών ή αγαθών ανώτερων, πρό παντός ββασία χωρίς τη καταστροφή της ύπαρξής της, όσο η ύπαρξή της μπορεί να γίνει πηγή τέτοιων αξιών και αγαθών ανώτερων.

VIII

Άλλά πολιτεία δεν είναι μία στην Ιστορία. Για λόγους που εδώ δεν μας ενδιαφέρουν, γίνηκαν πολλές πολιτείες που ζούν πλάι πλάι σαν οργανωμένες οντότητες. Γιατί όμως αυτό το πλήθος, εκεί που μία θά μπορούσε πιο λογικά να ρυθμίσει τη ζωή των ανθρώπων όλων και πιο πρόσφορα για όλων τους το σκοπό;

Δεν γένηκαν όμως μόνο πολλές πολιτείες έτσι τυχαία. Γένηκαν και πολλά έθνη, πολλοί πολιτισμοί, πολλοί κύκλοι ανθρώπων με κοινούς χαρακτήρες, με τις ίδιες κακίες και τις ίδιες αρετές. Γένηκαν έτσι γιατί η Ιστορία είναι χρόνος και ο χρόνος είναι χώρος. Και τα δύο τούτα είναι διαφορισμός ως το μαθηματικό σημείο, ως την μονάδα, ως το μοναδικό άτομο. Κλιμακωτός όμως είναι ο διαφορισμός. Κι' ανάμεσα στο άτομο και στην ανθρωπότητα σχηματίστηκαν ενδιάμεσες σφαιρές που συγκεντρώνουν τα άτομα με κοινές ιδιότητες. Για την

Ιστορία ορισμένες από τις σφαιρές αποχτήσανε σημασία. Και είναι εκείνες που για το σκοπό της σημαίνουν μίαν ξεχωρή συμβολή. Όπως κάθε άτομο βρίσκει τον τρόπο κάθε φορά να ζυγώνει την ιδέα της ελευθερίας ή και τις ανώτατες εκείνες αξίες, του καλού ή του αληθινοῦ, ή του δικαίου που την απαρτίζουν, έτσι και οι τέτοιες πλατύτερες σφαιρές, ενότητες από πνευματικά, ψυχικά, βιολογικά ομοιογενή άτομα έχουν έναν ξεχωριστό και ιδιότυπο τρόπο να πραγματοποιήσουν τούτον τον σκοπό. Τις τέτοιες σφαιρές τις ονομάζουμε έθνη και τις βλέπουμε σαν πλατύτερες προσωπικότητες, σαν ομαδικές φυσιογνωμίες ανάμεσα στα δύο άκρα, στην ανθρωπότητα και τα άτομα που δια μέσου τούτων των εθνών σιδέονται με την ανθρωπότητα. Η ποικιλία τούτη των εθνών, του πολιτισμού, των δομικών χαρακτήρων, των ομαδικών τρόπων ζωής, που φυσικά δημιουργήθηκαν μέσα στο χρόνο είναι μία από τις μεγαλύτερες ευλογίες της ζωής, όσο μεγάλη είναι η εύλογία του διαφορισμού των ατόμων. Χάρης σ' αυτήν, η ιδέα σε κάθε στιγμή της Ιστορίας, μα σε όλο το χρόνο, δεν φανερώνεται κατά έναν τρόπο αλλά κατά πολλούς, άλλους περισσότερο, άλλους λιγώτερο αξίους. Όμως από τη συγχόρδια όλων τούτων των εκφράσεων βγαίνει ένας τόνος πολύ βαθύτερος, από οποιαδήποτε μοναδική έκφραση της ιδέας. Ζώντας στον κόσμο της σχετικότητας, για την αιώνια πάλη να εκφράσουμε δηλαδή να πραγματοποιήσουμε την ιδέα, να «μεβεξωμεν» στην ουσία της, εξισάστε καταδικασμένοι να προσδιόνομε με πολλούς παραλληλούς εκφραστικούς τρόπους, ως το ποῦμε στην γλώσσα των φιλοσόφων έτεροθετικά ή διαλεκτικά. Και τούτο και εκείνο το αντίθετο και με τα δύο τούτα εκφράζεται κάτι περισσότερο, εκφράζονται δύο δυνατές όψεις, από τις άπειρες όψεις της ιδέας. Γιατί αυτό ακριβώς είναι η ιδέα: δεν είναι κάτι στατικό. Είναι μία πηγή που γεννάει μίαν άπειριαν πνευματικών όψεων, είναι άπειρη στη δυναμικότητα της στον δημιουργικό της πλοῦτο.

Κάθε έθνος φανερώνοντας το καθένα με τον τρόπο του, ένα τρόπο δηλαδή που έχει πολλά τα κοινά σε όλα τα άτομα που το συγκροτούν και πολλά τα ξεχωριστά από όλα τα άτομα που συγκροτούν τα άλλα έθνη, τον ιδεολογικό του κόσμο το ρυθμό του, τον πολιτισμό του, συμβάλλει στον ένα κοινό σκοπό της ανθρωπότητας, αυξάνοντας τον πλοῦτο των όψεων κατά τις οποίες ο σκοπός αυτός φανερώνεται. Όσο το κατορθώνει αυτό είναι αξιο να υπάρχει ως έθνος και πρέπει να υπάρχει ως έθνος.

Δεν είναι λοιπόν τα έθνη μόνο φυσική διαμόρφωση της Ιστορίας αλλά είναι και μία αξία διαμόρφωση. Πρέπει να υπάρχουν πολλά φαινόμενα της ιδέας, πολλοί πολιτισμοί. Πρέπει να υπάρχουν διαφορισμός γενικά. Και επειδή ο διαφορισμός είναι φύσει κλιμακωτός και στη λογική και στην Ιστορία, πρέπει να υπάρχουν και τούτες οι ενδιάμεσες κλιμακωτές που ονομάζουμε έθνη.

Κανείς δεν άμφισβητεί σήμερα σοβαρά την αξία παρουσία των εθνών στην Ιστορία, σαν ιδιότυπων παραγόντων πολιτισμού. Πρέπει να διατηρηθούν τα διαφορετικά έθνη, όσο ανταποκρίνονται ββασία στο σκοπό που δικαιολογεί την ύπαρξή τους. Πρέπει να φυλάγεται η Ιδιοτυπία του πολιτισμού τους, και της βιολογικής των υπόστασης. Άλλά τίποτε άλλο. Η Ιδιοτυπία της πολιτικής των υπόστασης; η πολιτική τους αυτονομία; Είναι σωστό άραγε επειδή πρέπει να διασώσουμε τους πολλούς λαούς με τους πολλούς πολιτισμούς των, να διασώσουμε και τις πολλές πολιτείες;

Είπαμε για το άτομο πως χωρίς πολιτική ελευθερία, χωρίς την εξουσία να μετέχει στην ρύθμισή της πορείας του συνόλου όπου ανήκει, είναι ήθικα μειωμένο και κινδυνεύει και πνευματικά να άχρηστευτεί. Η πολιτική ελευθερία δεν είναι η ελευθερία, αλλά είναι ένας όρος απαραίτητος για την ύπαρξή της. Ό,τι Ισχύει για τα άτομα, Ισχύει και για τις ευρύτερες μονάδες του έθνους. Ένα έθνος χωρίς πολιτική αυτονομία δεν έχει τη δύναμη και την ευθύνη της πράξης του και είναι γι' αυτό ήθικα μειωμένο. Ένα τέτοιο έθνος, και αν μπορούσε έντελως άπιθανά, να του άσφαλιστεί κάθε άλλη ελευθερία, εκτός από την πολιτική, από μόνη τη στέρηση της τελευταίας, ελαττώνεται ως ομαδική προσωπικότητα και σιγά σιγά ξεπέφτει, όπως ξεπέφτει υπό τους ίδιους όρους το άτομο.

Όσοι πιστεύουν στην Ιστορική αξία των εθνών, πρέπει να θέλουν και την πολιτική τους αυτονομία. Κάθε πολιτεία θά ρυθμίζει, όπως και κάθε άτομο, αυτόνομα τη ζωή του.

Άλλά όπως και κάθε άτομο τη ρυθμίζει δεμένο κάτω από τους κοινωνικούς νόμους, έτσι και η πολιτεία. Όσοι πολιτείες, ανταποκρινόμενες στους σκοπούς της Ιστορίας, είναι πραγματικές πολιτείες, απαρτίζουν φυσικά και αυτόματα μίαν ενότητα, αφού όλες υπάρχουν για τον ίδιο τελικό σκοπό. Και η ενότητα αυτή, μία κοινωνία εθνών αληθινή όμως, έχει αναγ-

καστικά τις ίδιες υποχρεώσεις που έχει και η κάθε πολιτεία, να συντονίζει τη δράση όλων έτσι που η καθενιά επιφορτισμένη με την πιο κατάλληλη γι' αυτήν αποστολή, να αποδίνει τα περισσότερα για τον κοινό σκοπό όλης της ιστορικής ζωής.

Όπως η πολιτεία, όρθοθετημένη στο προεπιλεγμένο μέτρο, δεν καταλείπει το άτομο, αλλά το δυναμώνει, έτσι και η διεθνής υπερπολιτεία, κρατημένη στο ρόλο της, θα διαφυλάξει τις πολιτείες και θα τις εξυψώνει προς τον κοινό σκοπό. Η αντίθεση διεθνισμός εθνικισμός, όπως όλα τα προπαγανδιστικά συνθήματα, χάνει τη σημασία της, μόλις κοιταχτεί από λίγο ψηλότερα. Η διεθνής κοινοτική συνεργασία χρειάζεται τις πολιτείες, δηλαδή, τα οργανωμένα έθνη. Και οι πολιτείες χρειάζονται πάλι τη διεθνή τάξη. Όπως το πρόβλημα της σχέσης ατόμου και πολιτείας βρίσκεται την λύση σε μία μέση οριστική γραμμή που καθορίσαμε έτσι βρίσκεται τη λύση του και το πρόβλημα της εξουσίας μιας υπερπολιτειακής τάξης απέναντι στις πολιτείες. Και ακόμα οι ίδιες αρχές της δημοκρατίας και της κοινωνικής δικαιοσύνης που αποδείχτηκαν σαν απόλυτα αληθ-

ματα της κοινωνικής ζωής πρέπει να αναγνωριστούν σαν τις απόλυτες αρχές που πάντα θα οδηγούν τη ζωή των εθνών. Η υπερπολιτειακή κοινωνία θα κυβερνιέται δημοκρατικά: όλοι θα είναι αρχόντες και αρχόμενοι, θα οργανωθούν κοινωνιστικά δηλαδή θα έχει κάθε πολιτεία τις ίδιες δότες υλικές και ηθικές δυνατότητες προκοπής.

IX

Μέσα σ' ένα τόσο σύντομο διάγραμμα δεν μπορεί να συζητηθούν γνωστές αντιρρήσεις ή και άγνωστες ακόμα. Χαράχτηκε μία γραμμή με όσο το δυνατό πιο απλά νοήματα, για να δοθεί άφορμή σε όσους αγωνιούν για τέτοια θέματα να συζητήσουν. Άρκει βέβαια να ανταποκρίνονται πάντα στην αξίωση που προβάλαμε αρχίζοντας: να ξεαρθουν άπαντα από τα πάθη και τις προλήψεις και τους σειρμούς της ώρας αυτής και να κοιτάζουν τούτη τη θαυμαστή κοσμογονία που συγκομμους μας ταραάζει την ψυχή, με ένα πνεύμα καθαρό, ήσυχο και άδεκάστο.

ΑΣΤΙΚΟΣ ΜΠΟΛΣΕΒΙΚΙΣΜΟΣ

Υπό OSWALD SPENGLER

Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ! Τι θέλει αυτή; εις τί συνίσταται; τί σημαίνει κατά βάθος ή λέξεις; Το πλήρες της περιεχόμενον γίνεται σήμερα τόσοσόν ολίγον νοητόν, όσον το ιστορικόν νόημα του πρώτου παγκοσμίου πολέμου όστις εύρισσεται όπισθεν μας. Δέν πρόκειται περί της απειλής κατά της παγκοσμίου οικονομίας διά του μπολσεβικισμού της Μόσχας, όπως νομίζουν οι μόν, ούτε περί της «άπελευθερώσεως» της εργατικής τάξεως όπως νομίζουν οι δε. Αυτά είναι προβλήματα επιχειρείας. Πρό παντός: ή επανάστασις αυτή δέν μάς «άπειλει», αλλά εύρισκόμεθα μέσα εις αυτήν, και όχι άπλωσ από χθές και σήμεραν αλλά από ένός αιώνος και πλέον. Διαταρρύνει τον ορισζόντιον άγωνά μεταξυ κρατών και έθνών, διά του καθέτου άγώνος μεταξυ των ήγετικων τάξεων των λευκων λαων και των άλλων, εις το βάθος δε του αίματος ήρχισεν ή ή τώ πλέον επικίνδυνον μέρος της επαναστάσεως ταύτης: ή επίθεσις κατά των λευκων γενικώς εκ μέρους ολοκληρου της μάχης του έγχρωμου πληθυσμού της γης ήτις βραθυμούν άποκτά συνείδησιν της κοινωνιότητος της.

Ο άγων αυτός κριαρχεί όχι μόνον μεταξυ των ανθρώπινων στραμάτων αλλά πέραν τούτων μεταξυ των στραμάτων της ψυχής ζωής μέγρο του καθενός άνθρώπου χωριστά. Σχεδόν ό καθείς μας έχει μέσα του τον διασμόν του αισθάνεσθαι και του φρονήματος, μολοότι δέν τό γνωρίζει. Διά τούτο πολύ όλίγοι έχουν την διαγωγή αντίληψιν με ποίαν πλευράν είναι πράγματι τεταγμένοι άλλ' άκριβώς τούτο δεικνύει την έσωτερικήν αναγκαιότητα της αποφάσεως ταύτης που υπερβαίνει κατά πολύ τας προσωπικάς επιθυμίας και την προσωπικήν δεξιάν. Με τά συνθήματα που προέρχονται από την σύμμορον ισχύουσιν μόδιαν της σκέψεως; μπολσεβικισμός, κομμουνισμός, πάλη των τάξεων, καπιταλισμός και σοσιαλισμός, με τά όποια οι πλείστοι νομίζουν ως ακριβώς θετιμμένον το πρόβλημα διότι δέν είναι εις θέσιν να ίδουν τό βάθος των γαγονόντων, με τά συνθήματα αυτά ούδέν έστι γενέσθαι. Το αυτό συνέβη και εις όλους τους περασμένους πολιτισμούς επί της αυτής βαθμίδος όσονδήποτε όλίγα και άν γνωρίζομεν περί αυτών.

Περί της εχαιούτητος όμως γνωρίζομεν άκριτά. Το ύψιστον σημεϊον της επαναστατικής κινήσεως είναι ή έποχή από των δύο Γράκων μέχρι του Σούλα, άλλ' ή άγων έναντιον της ίθνυούσης τάξεως και όλων των παραδόσών της αρχίζει ένα ίθνυόληρον αίωνα πρωτίτερα διά του C. Flaminius του όποίου τον άγροτικόν νόμον έγαράκτησε τό 232 ο Πολύβιος (II, 21) δικαίως ως επαρχήν τη ήθικής άποσυνθέσεως της λαϊκής μάχης. Η εξέλιξις αυτή διεκόπη και μετατοπίσθη προσωρινώς μόνον με τον πόλεμον κατά του Άννίβα, περί το τέλος του όποίου ύπεισηλθον ήδη δούλοι εις τον στρατόν των πολιτών. Άπό της δολοφονίας των δύο Γράκων—και του μεγάλου των άντιπάλου του γενετέρου Σκιπίωνος του Άφρικανού—σβύνουν ταχέως αι δυνάμεις εκείναι που έστήριζον τό κράτος με τας παλαιάς ρωμαϊκάς παραδόσεις. Ο Μάριος, καταγόμενος εκ των κατοτέρων τάξεων και ούτε καν εις της Ρώμης, έοχημαίσε τον πρώτον στρατόν όχι πλέον επί τη βάσει της γενικής στρατιωτικής υποχρεώσεως, άλλ' εκ μισθοφόρον έδελοντών προσωπικόν τον όπαδών και με αυτόν τον στρατόν επενέβη άνευ ούδενός διαταγού και αμιατηρώς εις τας έσωτερικάς σχέσεις της Ρώ-

μης. Τα παλαιά γένη εις τά όποια δι' αούτηρας έπιλογής ειχεν δημιουργηθεί από αιώνων πολιτικόν τάλαντιον και ήθική συνείδησις εύθύνης και εις τά όποια ή Ρώμη ώφειλε την θέσιν της ως παγκοσμίου δυνάμεως κατά τό πλείστον έξινιόθησαν. Ο Ρωμαίος Sertorius έπεχείρησε με τά βαρβαρικά φύλα της Ισπανίας, να ίδρύσθη εκεί ένα άντικράτος, και ο Σπάρτακος εξέγγειρε τους δούλους της Ιταλίας διά να έξινιόσσουν τον Ρωμαίσιμον.

Ο πόλεμος κατά του Ίουγουρθα και ή συνωμοσία του Καυλίνα άπεκαλύψαν την κατάπτωσιν αυτών τούτων των ίθνυουσών τάξεων, των όποιων τά ξεροζωμένα στοιχεία ήσαν κάθε στιγμίν έτοιμα να φονάζουν εις βοήθειαν τον έξωτερικόν έχθρόν και τον όχλον του Ιουμν υπέρ των ρυταρών χρηματικόν των συμφερόντων. Ο Σαλλούστιος ειχε πληθους δικαίον: εις τό μετρούν το ήημα διά τό όποιον εδίων εν ήσιν ο όχλος και οι πλούσιοι κερδοσκόποι, ώφείλεται ή κατάπτωσις της τιμής και του μεγαλείου της Ρώμης; της φυλής της και της ιδέας της; άλλ' ή μάζα αυτή της μεγαλοπόλεως ή συναχθείσα εκ οικιόλων προσλεύσειον όπως σύμμορον, δέν έκινυτοποιήθη και δέν οργανώθη έσωθεν διά να αγωνισθ ή υπέρ του «δικαιώματός» της προς αυτοκυβερνησιν και διά να κατακτήσθ την «ελευθερίαν» της εκ της καταπίεσεως των ίθνυουσών τάξεων, άλλ' έχησιμοποιήθη ως μέσον διά τους σκοπούς επιχειρηματιών πολιτικόν και εκ επαγγέλματος επαναστατών. Έκ των κίκλων τούτων εξέλιχθη τότε όπως και σύμμορον ή «δικτατορία εκ των κίτων» ως ή αναγκαία τελευταία συνέπεια της ριζικής δημοκρατικής αναρχίας. Ο Πολύβιος που κατείχε πολιτικήν πείραν και δεξ βλέμμα διά την πορείαν των γαγονόντων τό προειδε με βεβαιότητα τριακότα ετη από του Γάτου Γράκχου: «Όταν επιδιώκουν ύψηλά αξιώματα και δέν είναι ικανοί να τά διατηρήσουν διά προσωπικόν προσηματιών και ικανοτήτων, τότε ξεοδεύουν χρήματα, εξαγοράζοντες και παραπλανώντες την μάζαν διά παντός τρόπον. Η συνέπεια είναι ότι όλα των πολιτικόν αυτών άκριβιστών ο λαός συνειθίζει να λαμβάνει δώρα και ζητεί χόρημα χωρίς εργασίαν. Τοιούτοτρόπος ή δημοκρατία τερματίζεται και αντικαθίσταται υπό της βίας και του δικαίου του γρόνθου. Επειδή ή μάζα ή όποια συνήθισε να ζή εκ της ξένης ιδιοκτησίας και να στηρίξη την έλπίδα της διά την συντήρησιν της επί της ιδιοκτησίας άλλων εύρίσκει ένα φιλόδοξον και άποφασιστικόν άρνηγόν και χρησιμοποιεί την δύναμιν των γρόνθων της. Και ήδη συσπειρομένη οργιάζει με δολοφονίας και εκποτισμούς και άρπάζει την περιουσίαν των άλλων μέχρις ότου τελείως εξαγριωμένη περιπίπτει εις την έξουσίαν ενός απόλυτου δικατορος» (VI, 9)... «ή πραγματική καταστροφή θα έλθη εν τούτοις διά πταίσματος της μάχης όταν πιστήνη αυτή δια ζημιούται διά της φιλαργυρίας των μόν ενω ή φιλοδοξία των άλλων που κολακεύουν την ματαιοδοξίαν της; την παραπλανά εις υπερτίμησιν του ένου του της. Έν τη λύσει της θα έξεγερθ ή και καθ' όλας τας διαπραγματεύσεις θα δανείσθ τό οίς της μόνον εις τό πάθος και δέν θα ύπακούσθ πλέον εις εκείνους που κυβερνούν τό κράτος, δέν θα τους αναγνωρίσθ μάλιστα ούδε καν ίσοπολιτίαν, άλλ' εις όλα θα απαιτήσθ τό δικαίωμα των αποφάσεων μόνον δι' εαυτήν» όταν τα πράγματα αθάσσουν έως εκεί, τό Κράτος θα στολισθ με τά ώραιοτερα όνόματα, της έλευθερίας και της αυτοκυβερνήσεως του λαού, άλλ' εις την πραγματικότητα θα έχη

λάβει την χειροτέραν μορφήν, την όχλοκρατίαν, την δικτατορίαν του όχλου» (VI, 57).

Η δικτατορία αυτή δέν άπειλει άπλώς σήμερα τον λευκούς λαούς, άλλ' ευρισκόμεθα ήδη υπό την πλήρη κυριαρχίαν της, και μάλιστα τόσον βαθεία αι τόσον αυτόνοτητα, ώστε δέν μάς ζάμει πλέον καμμίαν έντύπωσιν.

Η «δικτατορία του προλεταριάτου», δηλαδή των έκμεταλλευτών του, των συνδικάτων και των κομματικών έμψύσθων υπαλλήλων όλων των κατευθύνσεων, είναι τετελεσμένο γεγονός, είτε αι κυβεργήσεις σχηματίζονται παρ' αυτών, είτε διασπόζονται ύπ' αυτών, λόγω του φόβου του άστικου κόσμου.

Τούτο άκριβώς ήθελεν ο Μάριος, άλλ' απέτυχε λόγω τελείας έλλείψεως πολιτικού τάλαντου. Τό τάλαντον αυτό κατείχε τόση μάλλον ο άνεργός του Καίσαρ, ο όποιος έτερωμάτισε την τρομεράν επαναστατικήν περιόδον, διά της ίδι κ ης του μορφής της εκ των «άνω δικτατορίας», ήτις εις την θέσιν της άναρχίας των κομμάτων έθεσε την άπεριόριστον έξουσίαν μάς υπερέχου προσωπικότητας, μορφή εις την όποιαν έδωσε τό όνομα του διά παντός (Καισαρισμός).

Η δολοφονία του και αι συνέπειαι της δέν κατάρθωσαν πλέον ήποτε, ως προς τούτο ν' άλλάξουν. Από του Καίσαρος και έντεϋθεν οι άγωνες δέν γίνονται πλέον διά τό χρέμα ή διά την Ικανοποίησιν του κοινωνικού μίσους, αλλά μόνον διά την κατάκτησιν της άπολύτου Έξουσίας.

Μέ τον άγώνα μεταξύ «καπιταλισμού» και «σοσιαλισμού» ο Καισαρισμός δέν έχει καμμίαν σχέσιν. Τουναντίον: ή τάξις των μεγάλων χρηματιστών και κερδοσκόπων, οι ρωμαίοι equites (όπερ από του Mommsen μεταφράζεται έσφαλμένως με την λέξιν τάξις των Ιππέων) συνανήθησαν πάντοτε θαυμάσια με τον όχλον και τάς οργανώσεις του, τάς έκλογικάς λέσχας (socialia) και τάς ενόπλιους συμμορίας, όπως του Milo κ'ι του Clodius'. «Εδίδον τά χρήματα δι' έκλογάς, κινήματα και δωροδοκίας, ο δέ Γάιος Γρακχος παρέδωκεν εις αυτούς άντι των υπηρεσιών των τούτων τάς επαρχίας προς άπεριόριστον έκμετάλλευσιν υπό την αγγίδα του Κράτους, ένθα ούτοι έδημιούργησαν άπερίγραπτον άθλιότητα διά της λεηλασίας, της τοκογλυφίας και της πωλήσεως του πληθυσμού όλοκλήρων πόλεων εις τούς εμπόρους δούλων και πέραν τούτων όλων την κατάληψιν των δικαστηρίων, εις τά όποια έδικάζον τά Ιδικά των έγκλήματα και άπήλασον έαυτούς και άλλήλους. Αντι των ανταλλαγμάτων αυτών ύπεσχέθησαν εις τον Γράκχον τό πάλ και τον άφησαν να πέση αυτός ο ίδιος και όλαι αι σοβαρά μεταρρυθμίσεις του όταν έξηπαύλισαν τά συμφέροντά των. Η συμμαχία αυτή μεταξύ χρηματιστηρίου και συνδικάτων υπήρχε σήμεραν όπως και τότε, εγκείται δ' αυτή εις την φυσικήν εξέλιξιν τοιούτων εποχών, διότι προέρχεται εκ του κοινού μίσους κατά της κρατικής άδυνατίας και κατά των άρχηγών της παραγωγικής οικονομίας οτινες φράσσουν τον δρόμον εις την άναρχικήν τάσιν του εύκόλου πλουτισμού. Ο Μάριος, ένας πολιτικός άνάπηρος όπως πολλοί δημοφιλείς κοιμματικοί άρχηγοί και οι ύποβολείς του Saturninus και Cinna δέν έσκέπτοντο διαφορετικά από τον Γράκχον. Διά τούτο ο Σύλλας ο δικτάτορ της έθνικης πλευράς μετά την κατάληψιν της Ρώμης; έξέτελεσε κατά των άνθρώπων τούτων του χρήματός μίαν τοιαύτην τρομεράν σφαγήν εκ της όποιας ή τάξις αυτή ούδέποτε πλέον άνέλαβε. Από του Καίσαρος και έντεϋθεν ή τάξις αυτή έξεφανίζεται πλέον τελείως ως πολιτικόν στοιχείον εκ της Ιστορίας. Η ύπαρξις της ως πολιτικής δυνάμεως ήτο στενώτατα συνδεδεμένη με την εποχήν της δημοκρατικής άναρχίας των κομμάτων, της όποιας και δέν επέζησεν.

Η επανάστασις αυτή πού διαρκεί περισσότερο από ένα αιώνα δέν έχει κατά βάθος ουδεμίαν σχέσιν με την «οικονομίαν». Είναι μία μακρά περίοδος άποσυνθέσεως του όλου βίου ενός πολιτισμού νοουμένου ως ζωντατού σώματος. Αποσυντίθεται ή έσωτερική μορφή της ζωής και ούτως άποσυντίθεται ή δύναμις να δοθ ή εις αυτήν έκφρασις διά δημοσυγικών έργων των όποιων τό σύνολον άποτελεί ή ί σ τ ο ρ ί α των κρατών, θρησκείων, τεχνών, άφοδ' ο πολιτισμός όρμάσει μέχρι του ύψιστου σημείου των δυνατοτήτων του. Έκαστος άνθρώπος με την Ιδιαιτέραν του ζωήν ά κ ο λ ο υ θ ε ι την πορείαν του συνόλου. Αι πράξεις του, ή συμπεριφορά του, ή θέλησις του, ή σκέψις του, τά βιώματά του, άποτελοδν με άναγκαίοτητα ένα έλάττωτον έστω στοιχείον εις αυτήν την εξέλιξιν. Όταν συγχέει τούτο με άπλά οικονομικά ζητήματα είναι και αυτό ένα σημείον της καταπτώσεως ή όποια πραγματοποιείται μέσα του είτε τό αισθάνεται και τό διαγινώσκει είτε όχι. Είναι αυτόνοτον ότι αι μορφαι της οικονομίας είναι πολιτισμός εις ίσον βαθμόν όπως κράτη, θρησκείαι, Ιδαιαι τέχναι». Έκείνο πού έννοοδν όμως δέν είναι αι μορφαι του οικονομικού

βίου, πού αναπτύσσονται και παρέχονται ά ν ε ξ α ρ τ ή τ ω ς τ ή ς ά ν θ ρ ω π ί ν η ς β ο υ λ ή σ ε ω ς, αλλά τό υλικόν εισόδημα της οικονομικής δρασεως τό όποιον θέτουσ σήμεραν επί του αυτού επιπέδου με τό νόημα του πολιτισμού και της Ιστορίας, χαρακτηρίζοντες την πτώσιν του υλικού εισοδήματος έντελώς υλιστικώς και μηχανιστικώς ως «αίτίαν» και περιεχόμενον της παγίσοδμου καταστροφής.

Τό θέατρον της Έπαναστάσεως αυτής της ζωής, ή «βάσις» της και ταυτοχρόνως ή έκφρασις της είναι ή μεγαλοούπολις, όπως άρχίζει αυτή να σχηματίζεται εις τό τελευταίον στάδιον των όρίμων πολιτισμών'. Εις αυτόν τον πέτρινον κόσμον πού άπολιθώνει τά πάντα συγκεντροδται εις διαρκώς μεγαλιετέρους αριθμούς ξεριζωμένους λαός πού άφαιρείται από την ύπαιθρον χώρον, «μάζα» υπό την τρομεράν αυτήν έννοιαν, άνθρωπίνη άμμος χωρίς μορφήν, εκ της όποιας βεβαίως δύνανται να προκύψουν τεχνήτοι και διά τότο παροδμοί σχηματισμοί, κόμματα, οργανώσεις σχεδιασμένα διά προγραμμάτων και Ιδανών, αλλά άνθρωπίνη άμμος εις την όποιαν απέθανον αι δυνάμεις της φυσικής αναπτύξεως της τροφοδοτουμένης διά της διαδοχής των γενεών, διά της παραδόσεως, πρό πάντοξ δέ απέθανε ή φυσική γονιμότης κάθε ζωής, τό ένστικτον διά την διαρκείαν των οικογενειών και γενών. Η πολιτεκνία τό πρώτον σημεϊον μάς ενίοις φυλής, γίνεται φροτική και γελία. Είναι τό σοβαρότερον τεκμήριον του «ένωισμού» άνθρώπων της μεγαλοούπόλεως, άτόμον γενονέοντων άυτοτελών, ο όποιος έγωισμός δέν είναι τό αντίθετον του σημεϊον κολλεκτιβισμού (διότι μεταξύ των δέν υπήρχει καμμία διαφορ'· ένας σωρξ άτόμων δέν είναι ζωντανώτερος από τό κάθε άτομον χωριστά), αλλά τό αντίθετον του όρμεϊσμού να ζή ο άνθρώπος μέσα εις τούς άπογόνους του, μέσα εις τήν δημοσυγικήν φροντίδα δι' αυτούς μέσα εις την διάρκεια του όνόματός του. Αντι τούτων άνθίζει εις τάς μεγαλοούπολεις εις άπιθάνους ποσότητας τό μοναδικόν τούτο άνθος τό γόρτον του πεζοδρομίου της μεγαλοούπόλεως ή φραλακρά «μόρφωσις». Η μόρφωσις αυτή δέν είναι πλέον ή φειδωλή βαθεία σοφία παλαιών άφροσικων οικογενειών ή όποια παραμένει αληθής τόσον όσον διαρκούν αι οικογένειαι αυτές εις τάς όποιας αυτή άνήκει, αλλά τό άπλοδν πνεύμα της ήμερας, των ήμερησιών έφημεριδων, της ήμερησίας φιλολογίας και των λαϊκών συγγενητόσεων, τό άναμικτόν πνεύμα τό όποιον άποσυντίθεται διά της κριτικής, πάλν δ.π. άκόμη υπήρχει ζωντανόν εκ του πολιτισμού εκείνου όστις άνεπτύχθη όργανικώς. Διότι ο πολιτισμός (kultur) είναι ένας οργανισμός. Όσον τελειότερον ένα έθνος έκπροσωπει τον πολιτισμόν εις τάς καλυτέρας του όποιον δημιουργίας άνήκουν αυτοί ούτοι οι πολιτισμένοι λαοί, όσον άποφασιστικώτερον είναι έσφραγισμένο και σχηματισμένο ένα έθνος έντός του ρυθμού γνησιου πολιτισμού, τόσον πλουσιώτερον διαφροσισμένο κοινωνικώς είναι τούτο, κατά βαθμίδας κοινωνικής Ισοαχίας. με σεβαστάς και εύλαβείς άποστάσεις από του έρωτώμενου χωρικού μέγιστου των Ιθυνόντων στρωμάτων της κοινωνίας της πόλεως. Έδώ τό ύψος της μορφής, της έπιλογής και του ήθους, ή εκ γενετικής υπεροχή των Ιθυνόντων γενών, κύβηλον, προσωπικότητων, σημασιών την ζωήν, την μορφήν του Όλου. Μία κοινωνία ύπ' αυτήν την έννοιαν μένει άκινητή από κατατάσεις και επιθυμίας βάσει διανοητικής κριτηρίων. Η έν έφαρμοσθούν τοιαύτα κριτήρια, σημαίνει ότι έπαυσε να υπήρχη. Πρό πάντοξ άλλου άποτελείται από Ισαρχίας και όχι από οικονομικάς τάξεις». Η άγγλική υλιστική αυτή αντίληψις ήτις από του Adam Smith άνεπτύχθη με τον άναπτυσσόμενον ρασιοναλισμόν και εξ αυτού και πρό έκατό περίπου έτών κατέληξε διά του Marx εις ένα χυδαϊον και κυνικόν σύστημα, ή αντίληψις αυτή λέγου δέν γίνεται ορθότερα διά του γεγονότος ότι έπεκράτησε και αυτήν την σιγήν δεσπόζει όλης της σκέψεως, της θεωρίας και της θέλησεως των λευκών λαών. Είναι τεκμήριον της κα τ α π τ ω σ ε ω ς της κοινωνίας και ούδέν πλέον. Ηδη πρό του τέλους του αιώνος τούτου θα διερωτηθούν μετά καταπλήξεως οι άνθρωποι πως κατόρθωσε να έκλαμβίνεται εις τά σοβαρά μία τοιαύτη άξιολογία κοινωνικών μορφών και βαθμίδων κατά «εργοδότης» και «εργολήπτας» δηλαδή κατά τό π ο σ ό ν του χρήματος πού ο καθείς έχει ή θέλει να έχη ως περιουσίαν, εισόδημα, ή μισθόν, κατά τό π ο σ ό ν χ ρ ή μ α τ ο ς και όχι κατά τον πρόποντα τρόπον εις έκάστην τάξιν καθ' όν τούτο έκτήθη και διεμορφώθη εις γνησίαν Ιδιοκτησίαν. Η αντίληψις αυτή είναι ή άποψις προλεταριον και νεοπλουτών, οτινες κατά βάθος είναι ο ίδιος τύπος, τό ίδιον φυτόν του πεζοδρομίου της μεγαλοούπόλεως από του λωποδύτου και δημιουργού των τριδών, μέχει του κερδοσκόπου του χρηματιστηρίου και της κοιμματικής πολιτικής. «Κοινωνία» όπως σημαίνει να έχη κανείς πολιτισμόν να είναι διαμεροφωμένο μέριον του μικρότερου χαρακτηριστικού της στάσεως του και της σκέψεως του, να είναι διαμεροφωμένος διά μακράς έπιλογής όλοκλήρων γενεών, δι' αυστηρόν ήθών και άντιλήψεων ζωής αιτινες διαποτίζουν τό συνολικόν

1 Und. d. Abl. II, 566 έκ.

2. Untergang des Abendlandes, II, σ. 586 έκ.

1 Unt des Abendlandes II σ. 117 έκ.

Είναι με χίλια καθήκοντα και δεσμεύσεις που δεν λέγονται ποτέ και σπανίως μόνον εισέχονται εις την συνείδησιν, τὰ ὅποια ὅμως ἐνώνουν ὅλους, τοὺς ἀνθρώπους τοὺς ἀνήκοντας εἰς αὐτὰ εἰς μίαν ζωντανὴν ἐνότητα ἣς ἐκτείνεται συχνὰ πέραν τῶν συνόρων ἁριστοκρατικῶν ἐθνῶν, ὡς ἡ ἀριστοκρατία τῶν σταυροφοριῶν καὶ τοῦ 18 αἰῶνος.

Αὐτὰ ὀρίζουν τὴν ἱεραρχίαν. Αὐτὸ σημαίνει Welt haben. Αὐτὸ χαρακτηρίζεται περίπου μυστικοπαθῶς ὑπὸ τῶν γερμανικῶν φύλων ὡς τιμή. Ἡ τιμὴ αὕτη ἦτο μία δύναμις διέπουσα δλόκληρον τὴν ζωὴν τῶν γενῶν ἢ προσωπικὴ τιμὴ ἦτο μόνον τὸ αἰσθηματικὸν ἄνευ ὅρων εὐθύνης τοῦ ἀτόμου διὰ τὴν τιμὴν τῆς τάξεως, τοῦ ἐπαγγέλματος, τοῦ ἔθνους. Τὸ ἄτομον συνῆξε τὴν ζωὴν τῆς κοινότητος καὶ ἡ ἕπαρξις τῶν ἄλλων ἦτο συνεχῶς ἰδική του. Ὅτι ἔπαρτε ἐπέσυρε τὴν εὐθύνην ὅλων καὶ τότε, ὅταν ἓνας ἀνθρώπος ἐγένετο ἄτιμος, ἐὰν εἶχε προσβληθῆ ἢ τιμὴ αὐτοῦ ἢ τῶν ἰδικῶν του δι' ἰδικὸν του ἢ ἕξουσιαν παλαμῶν, ὁ ἀνθρώπος οὗτος δὲν ἀπέθνησκε μόνον ψυχικῶς. Πάν ὅτι ὀνομάζουν καθήκον, ἢ προσηγορίαι εἰς τὴν πᾶν τὸς γνησίον Δικαίου, ἢ βασικὴ οὐσία κάθε εὐγενοῦς ἠθους ἀνάγεται εἰς τὴν τιμὴν. Ὁ ἀγροτικὸς κόσμος, κάθε συντεχνία, ὁ ἔμπορος καὶ ὁ ἀξιοματικὸς, ὁ ἐπάλληλος καὶ οἱ παλαιοὶ ἡγεμονικοὶ οἰκοὶ ἔχουν τὴν τιμὴν τῶν. Ἐξείνως ὁ ὅποιος δὲν τὴν ἔχει, ὁ ὅποιος «δὲν δίδει σημασίαν εἰς αὐτὸ» νὰ ζῆ καθὼς πρέπει ἐνώπιον τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τῶν ὁμοίων του εἶναι «υ δ α τ ο ς». Ἀ ὑ τ ῆ εἶναι ἡ ἀντίθεσις πρὸς τὴν εὐγένειαν (Vornehmheit) ὑπὸ τὴν ἔννοιαν πάσης γνησίας κοινωνίας, ὅχι ἡ πενία, ἢ ἔλλειψις χρημάτων, ὅπως φρονεῖ ὁ φθάνος σημερινῶν ἀνθρώπων, πού ἔχασαν κάθε ἔνστικτον δι' εὐγενῆ ζωὴν καὶ εὐγενῆ αἰσθήματα, οἱ δὲ δημόσιοι τρόποι συμπεριφορᾶς ὄλων τῶν «τάξεων» καὶ «κομμάτων» ἔγιναν ἐξ ἴσου χυδαῖα.

Εἰς τὴν παλαιὰν εὐγενῆ κοινωνίαν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ἦτασ περὶ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνος εἶχεν ἐπιτύχει εἰς ἀνώτερον ἐπίπεδον ζωῆς καὶ λεπτότητα μορφῶν καὶ τὸ ἀνυπέροβλον, εἰς μερικὰ δὲ σημεία, εἶχεν ἀρχίσει νὰ γίνηται εὐαίσθητος καὶ νοσηρὰ, ἀνεπτύχθη ἀκόμη περὶ τὸ 1840 ἢ ἀνερχομένη ἀγγλικὴ ποικιλιτικὴ ἀστικὴ τάξις ἣτις, εἶχε τὴν φιλοδοξίαν νὰ ὁμοιωθῆ τοὺς εὐγενεῖς εἰς τοὺς τρόπους τῆς ζωῆς τῶν καὶ εἰ δυνατόν νὰ συγχωνευθῆ μετ' αὐτῶν. Εἰς τοῦτο ἀκρίβως, εἰς τὴν ἐνσωμάτωσιν διαρκῶς νέων ρευμάτων ἀνθρωπίνης ζωῆς, δεκνυταὶ ἡ δύναμις παλαιῶν ὀργανικῶς ἀνεπτυγμένων μορφῶν. Ἀπὸ τοὺς ἰδιοκτητίας φρεσιῶν εἰς τὴν ἰσπανικὴν Νότιον Ἀμερικὴν καὶ εἰς τὴν Ἀγγλικὴν Βόρειον Ἀμερικὴν εἶχεν πρὸ πολλοῦ προκύψει μία γνησία ἀριστοκρατία κατὰ τὸ πρότυπον ἰσπανοῦ Grandi καὶ Ἀγγλοῦ λόρδων. Ἡ τελευταία αὕτη ἐξοικονομή εἰς τὸν ἐμφύλιον πόλεμον τοῦ 1861-65 καὶ ἀντικατεστάθη ὑπὸ τῶν νεοελπίτων τῆς Ν. Ὑόρκης καὶ τοῦ Σικάγο μετὰ τὰ δισεκατομμύρια τῶν.

Μετὰ τὸ 1870 ἀνεπτύχθη ἡ νέα γερμανικὴ ἀστικὴ τάξις μετὰ τὴν αὐστηράν ἀντίληψιν τῆς ζωῆς τῆς τάξεως τῶν Προῦσσιαν ἀξιοματικῶν καὶ ὑπαλλήλων. Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἡ προῖποθεσις κοινωνικῆς ζωῆς: Ὅστις δι' ἱκανότητων καὶ δι' ἔσωτερικῆς δυνάμεως ἀνέρχεται εἰς ἀνώτερα στρώματα ὑποχρεοῖται νὰ διαπαιδαγωγηθῆ καὶ νὰ ἐξευγενισθῆ διὰ τῆς αὐστηρότητος τοῦ χαρακτῆρος καὶ τοῦ ἠθους, διὰ νὰ κατορθώσῃ νὰ ἐκπαιδευθῆ καὶ νὰ κληρονομήσῃ τὸν χαρακτῆρα εἰς τοὺς νόμους καὶ τοὺς ἔργους του. Μία ζωντανὴ κοινωνία ἀναενοῦται ἀδιακόπως μετὰ πολὺτιμον αἶμα πού εισέρει ἐκ τῶν κάτω καὶ ἐκ τῶν ἔξω. Ἀποδεικνύει τὴν ἔσωτερικὴν δύναμιν τῆς ζωντανῆς μορφῆς ὅσον τοιοῦτον αἶμα δύναται ν' ἀπορροφήσῃ, νὰ ἐξευγενίσῃ καὶ νὰ προσαρμόσῃ χωρὶς νὰ κλονισθῆ. Ἀπὸ τῆς συγκιῆς ὅμως πού ἡ μορφή αὐτῆ τῆς ζωῆς δὲν εἶναι πλέον α ὑ τ ο ν ὀ η τ ο ς, ἀπὸ τῆς συγκιῆς πού δαυεῖται καὶ μόνον τὸ οὖς τῆς εἰς τὴν κραιπνὴν ἐπὶ τῆς ἀναγκασιότητος τῆς, παύει νὰ ὑπάρχη. Χάνεται τὸ βλέμμα διὰ τὴν ἀναγκασιότητα τῆς ἱεραρχίας ἣτις τοποθετεῖ κάθε εἶδος ἀνθρώπου καὶ ἀνθρωπίνης δρασεως εἰς τὴν θέσιν τῆς ἐντὸς τῆς ζωῆς τοῦ ὅλου. Χάνεται τὸ αἰσθητήριον διὰ τὴν ἀναγκαίαν συνεσῶς ἀνισότητα τῶν μερῶν, ἣτις εἶναι αὐτῆ αὐτῆ ἡ ὀργανικὴ διαμόρφωσις. Χάνεται ἡ καθαρὰ συνείδησις τῆς θέσεως ἐνὸς ἐκάστου καὶ ὁ καθεὶς ξεμαθαίνει νὰ θεωρεῖ ὡς αὐτονόητον τὴν ὑποταγὴν, καὶ εἰς τὸν αὐτὸν βαθμὸν—ὁ ς σ υ ν ἔ π ε ι α τ ο ὑ τ ο υ—ξεμαθαίνουσι τὰ κατώτερα στρώματα νὰ ὑποτάσσονται καὶ νὰ θεωροῦν τὴν ὑποταγὴν ὡς ἀναγκαίαν καὶ δικαίαν. Καὶ ἐδῶ ἀρχίζει ὁ πᾶντοτε ἡ ἐπανάστασις ἐκ τῶν ἄνω, διὰ νὰ ἀντικατασταθῇ κατὰν ὑπὸ ἐξουσίαν ἐκ τῶν κάτω. «Γενικὰ» δικαιοσύνη ἐδόθησαν ἀνέκαθεν εἰς ἐκείνους, οἵτινες δὲν εἶχαν σκεφθῆ διόλου νὰ τὰ ζήτησούν. Ἀλλ' ἡ κοινωνία βασίζεται ἐπὶ τῆς ἀνισότητος τῶν ἀνθρώπων. Τοῦτο εἶναι φυσικὸν γεγονός. Ὑπάρχουν ἀνθρώποι ἰσχυροὶ, ἀσθενεῖς, προσηγομένοι διὰ τὴν ἡγερσίαν καὶ ἀκατάλληλοι, δημιουργικοὶ καὶ ἀπροξικτικοί, ἐντιμοί, ὀληνηροί, φιλόδοξοι καὶ ὀνηροτόλοιοι. Ὁ καθεὶς ἔχει τὴν θέσιν του εἰς τὴν τάξιν τοῦ ὅλου. Ὅσον σημαντικώτερος εἶναι ἓνας πολιτισμὸς, ὅσον περισσότερο ὁμοιάζει τὴν διαμόρφωσιν ἐνὸς

εὐγενοῦς σώματος ζῶου ἢ φυτοῦ, τόσο μεγαλύτερα εἶναι αἱ διαφοραὶ τῶν συστατικῶν στοιχείων, αἱ διαφοραὶ, ὅχι αἱ ἀντιθέσεις, διότι αἱ τελευταῖαι αὗται ἀποτελοῦν φάσματα τῆς διανοίας.

Ὅδεις ἱκανοὶ ἀγροτικὸς ἐργάτης σκέπτεται νὰ θεωρήσῃ ὡς ἴσον του τὸν χωρικὸν καὶ κάθε ἐξειδικευμένον ἐργάτην μετὰ ἱκανότητα δὲν ἐπιτρέπει εἰς τὸν ἀνείδικτον ἐργάτην νὰ τοῦ ὀμλεῖ ὡς ἴσος πρὸς ἴσον. Αὐτὸ εἶναι τὸ φυσικὸν αἰσθηματικὸν ἀνθρωπίνων σχέσεων. «Ἰσα δικαιώματα» εἶναι ἐναντίον τῆς φύσεως, εἶναι τὰ τεκμήρια τοῦ ἐκφυλισμοῦ γηραλέων κοινωνιῶν, εἶναι ἡ ἔναρξις τῆς ἀναποτρίπτου καταπτώσεως τῶν. Εἶναι βλακεία τοῦ διανοητισμοῦ νὰ θέλῃ ν' ἀντικαταστήσῃ δι' ἄλλου τινὸς πράγματος τὴν δι' αἰῶνων ἀναπτύχθεισαν καὶ διὰ παραδόσεως στερεωθεῖσαν διάδοξον τῆς κοινωνίας. Εἶναι ἀδύνατον ν' ἀντικαταστήσῃ κανεὶς τὴν ζωὴν μετὰ τίποτε ἄλλο. Τὴν ζωὴν ἀκολουθεῖ μόνον ὁ θάνατος.

Καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς ἐννοοῦν κατὰ βάθος. Δὲν θέλουν μεταβάλλουν καὶ νὰ βελτιώσουν, ἀλλὰ νὰ καταστρέψουν. Ἀπὸ κάθε κοινωνίαν ἐκπίπτουν διαρκῶς πρὸς τὰ κάτω ἐκφυλισμένα στοιχεία, ἐφαρμένα οἰκογενεῖαι, ἐκπεσμένα μέλη γενῶν ὑψηλῆς ἐπιλογῆς, σκᾶροι καὶ μειονεκτικοὶ εἰς τὴν ψυχὴν καὶ εἰς τὸ σῶμα: ἄς ἴδῃ κανεὶς τὰς φυσιογνωμίας εἰς αὐτὰς τὰς συγκεντρώσεις, τὰ ὀλοκαυτώματα, τὰς διαδηλώσεις καὶ τὰς ταραχὰς. Καθ' οἰονόησιν τὸν τρόπον εἶναι ὅλοι ἀποτυχημένοι, ἀνθρώποι οἱ ὅποιοι ἀντὶ ἱκανῆς «ράτας» εἰς τὸ σῶμα τῶν ἔχουν μόνον δικαιώματα καὶ ἐκδίκησιν εἰς τὴν κεφαλὴν τῶν, διὰ τὴν ἀποτυχημένην τῶν ζωὴν καὶ εἰς τοὺς ὁποίους τὸ στόμα εἶναι τὸ σπουδαιότερον μέλος τοῦ σώματος.

Εἶναι ὁ συρφετὸς τῶν μεγάλων πόλεων, ὁ κυρίως ὄχλος, ὁ ὑπόκοσμος ὑπὸ πᾶσαν ἔννοιαν, ὁ ὅποιος ἐνώνεται ἐν συνειδητῇ ἀντιθέσει πρὸς τὸν μεγάλον καὶ εὐγενῆ κόσμον καὶ μέσα εἰς τὸ ἐναντίον του μῖσος: πολιτικοὶ καὶ φιλολογικοὶ μιτοῦ, ξεπεσμένοι εὐγενεῖς, ὅπως ὁ Καυλίνας, ὁ Philipp Egalite, ὁ Δουξ τῆς Ὁρλεάνης, ἀποτυχημένοι πανεπιστημιακοὶ, τυχοδιώκται καὶ κερδοσκοποὶ, ἐγκληματῆται καὶ πόρνοι, ἡλίθιοι καὶ λωποδοῦται ἀναμνησμένοι μετὰ μερικὸς θλιβεροῦς ὀνειροπόλους οἰονόησιν ἀφρημένον ἰδανικόν. Ἐνα συγχυμένον αἰσθηματικὸν ἐκδικήσεως δι' οἰονόησιν ἀποτυχίαν πού τοὺς κατέστρεψε τὴν ζωὴν, ἡ ἀπουσία ὄλων τῶν ἐνστικτῶν τῆς τιμῆς καὶ τοῦ καθήκοντος καὶ μὴ ἀδιάστατος δίψα διὰ χροῖμα ἄνευ ἐργασίας καὶ δικαιώματα χωρὶς καθήκοντα, τοὺς ὀδηγεῖ τὸν ἓνα πρὸς τὸν ἄλλον. Ἐκ τοῦ ὄχλου αὐτοῦ κύκλου προέρχονται οἱ ἥρωες τῆς ἡμέρας ὄλων τῶν ὀλοκαυτωτικῶν κινήσεων καὶ τῶν κομμάτων τῶν ἄκρων. Ἐδῶ ἡ λέξις ἐλευθερία λαμβάνει τὴν αἰματηρὰν ἔννοιαν ἐποχῶν καταπτώσεως. Ἐννοοῦν τὴν ἐλευθερίαν ἀπὸ ὅλας τὰς δεσμεύσεις τοῦ πολιτισμοῦ, ἀπὸ κάθε εἶδος ἠθους καὶ χαρακτῆρος, ἀπὸ ὅλους ἐκείνους τοὺς ἀνθρώπους τῶν ὀλοκῶν τὸν τρόπον ζωῆς μετὰ σκοτεινὴν λύσαν ἀσθάνονται ὡς ἀνώτερον. Ὑπερήφανος καὶ ἀθόρυβος πενία, σιωπηρὰ ἐκτέλεσις τοῦ καθήκοντος, στέρησις εἰς τὴν ὀνηροσίαν ἐνὸς σκοποῦ ἢ μῆς πεποθήσεως, μεγαλεῖον εἰς τὸ ὑφίστασθαι μίαν μορῶν, πίστις, τιμὴ, εὐθύνη, ἀπόδοσις, ὅλα αὐτὰ ἀποτελοῦν μορφήν διὰ τοὺς «ταπεινοὺς καὶ καταφρονημένους».

Διότι ἄς λεχθῆ καὶ πάλιν: ἡ ἀντιθέσις τοῦ ἀριστοκρατικοῦ δὲν εἶναι ἡ πενία, ἀλλὰ τὸ χυδαῖον. Ἡ ταπεινὴ σκέψις καὶ τὸ ταπεινὸν αἰσθηματικὸν τοῦ ὑποκόσμου τοῦτου χροῖμα σποῖε τὴν ἐξοικωμένην εἰς ὅλα τὰ ἐνστικτὰ τῆς κλονισθεῖσαν μάξαν τῶν μεγάλων πόλεων διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τοὺς ἰδικούς του σκοποὺς καὶ τὰς ἰδικὰς του ἀπολαύσεις τῆς ἐκδικήσεως καὶ τῆς καταστροφῆς. Διὰ τοῦτο ἡ ἀμίχανος αὕτη μάξα ἐμβολιάζεται μετὰ μίαν «ταξικὴν συνείδησιν» καὶ «ταξικὸν μῖσος», διὰ ἀδιακόπως λόγον καὶ ἐντύπωση, διὰ τοῦτο αἱ ἰθύνουσαι τάξεις, οἱ «πλοῦσοι», οἱ ἰσχυροὶ, παριστάνονται εἰς αὐτὴν, ἐν πλήρει ἀντιπροφῆ τῆς πραγματικῆς τῶν σημασίας ὡς ἐγκληματῆται καὶ ἐκμεταλλεῖται καὶ τέλος ὁ ὑπόκοσμος οὗτος προσφέρεται ὡς σπηρὴ καὶ ἡγέτης. Ὅλα τὰ λαϊκὰ δικαιώματα περὶ τῶν ὀλοκῶν ἐπλήρωσαν μετὰ μίαν ρασιοναλιστικὴν σκέψιν ἄνευ ἔρωτος ἀπαιτοῦνται ἡδῶ ὡς αὐτονόητα ἐκ τῶν κάτω, ὑπὸ τῶν «ἀποκλήρων», ποτὲ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, διότι ἐδόθησαν πάντοτε εἰς ἐκείνους οἱ ὅποιοι οὐδέποτε εἶχον σκεφθῆ νὰ τὰ ζήτησούν καὶ οἱ ὅποιοι δὲν ἐγνώριζαν τὴν νὰ τὰ κάμουν. Οὔτε καὶ ἔπρεπε νὰ τὸ γνωρίζουν, διότι τὰ δικαιώματα αὐτὰ δὲν ἦσαν προσηγομένα διὰ τὸν «λαόν», ἀλλὰ διὰ τὸν συρφετὸν τῶν ἀποκαλυμμένων «λαϊκῶν ἀνπροσώπων», ἐκ τῶν ὀλοκῶν κατὰ πᾶν σχηματίζεται μία ἐπαναστατικὴ κομματικὴ κλίμα πού διεξάγει ὡς ἐπάγγελμα τὸν ἄγωνα κατὰ τῶν διαμορφωτικῶν δυνάμεων τοῦ πολιτισμοῦ καὶ διὰ τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐκλέγειν, τῆς ἐλευθεροτυπίας καὶ τῆς τρομοκρατίας, καθιστᾶ τὴν μάξαν ἀνίκανον διὰ σχηματίζει ἰδίαν γυνώμην.

Οὗτω προκύπτει ὁ μηδενισμὸς τὸ ἀβυσσαλέον μῖσος τοῦ προλεταριάτου κατὰ πάσης ἀνωτέρας μορφῆς, κατὰ τοῦ πολιτισμοῦ ὡς τῆς ἔννοιός τῆς, κατὰ τῆς κοινωνίας τῆς ὡς φρεσῆς τῆς καὶ ἱστορικοῦ τῆς προϊόντος.

Ὅτι ἓνας ἀνθρώπος ἔχει μίαν μορφήν τῆς ὁποίας

κυριαρχεί και μέσα εις την όποίαν αισθάνεται τον εαυτόν του καλά, ενώ ο χυδαίος άνθρωπος την αισθάνεται ως χειροπέδη εις την όποίαν ούδέποτε θά αισθανθή εαυτόν ελεύθερον, ότι τού τάκτι, ή καλαισθησία, τó αισθητήριον διά τας παραδόσεις άτινα άνήκουν εις την κληρονομίαν ήνυλων πολιτισμών και προϋποθέτων άγωγή, ότι ύπάρχουν κύκλοι εις τους όποιους τó αισθημα του καθήκοντος και της στερησεως δεν ειναι γελοία αλλά τους διακρίνουν, — όλα αυτά γεμίζουν τον προλετάριον με μίαν σκοτεινήν λύσαν, ήτις εις παροχημένας εποχάς κατέφρευεν εις τας γωνίας και εκεί εκρύπτετο όπως ο Θερσίτης, σήμερα όμως έξεπλούται ευρεία και ίσοπεδωτική ύπερ πάντας τους λευκούς λαούς ως κοσμοθεορία. Διότι αυτή αύτη ή εποχή έγινε χυδαία και οι πλειστοί δεν γνωρίζουν διόλου εις ποιον βαθμόν ειναι χυδαίοι οι ίδιοι. Οι κακοί τρόποι συμπεριφοράς όλων των κοινοβουλίων, ή γενική τάσις διά συμμετέχη κανεις εις μίαν όχι πολύ καθαράν έπιχειρήσαν όταν αύτη ύπόκειται χρομία χωρίς εργασίαν, ή τζατζ και οι χοροί των νέγων ως ψυχική έκφρασις όλων των κύκλων, τó βάτημον των γυναικών με πρότυπον τας πόρνυς, ή μαγία των λογοτεχνών να γελοιοποιούν εις μυθιστορήματα και θεατρικά έργα τας αδοτηράς άρχάς της ευγενούς κοινωνίας ύπό τó γενικόν χειροκρότημα και τó κακόν γούστο μέχρι της άνωτάτης άριστοκρατίας και των παλαιών ήγεμονικών οίκων ν' άπαλλαγούν κάθε κοινωνικού καταναγκασμού και κάθε παλαιού ήθους όλα, αυτά άποδεικνύουν ότι ο ήγλος δίδει τον τόνον. 'Αλλ' ενώ μειδιούν διά την ευγενή μορφήν και διά τó παλαιόν ήθος, διότι δεν την αισθάνονται πλέον εντός των ως προστακτικών και χωρίς να ύποτιθέσθαι ότι εδώ πρόκειται περί ύπόθεσεως ή μή, έξαπολλούν εκεί τó μίσος που επιδιώκει την έξόντων, τον φθόνον δι' ετιδήποτε που δεν ειναι προσίτον εις τον καθένα, δι' ήτι δήποτε υπέρχει και που πρέπει να πέση. 'Οχι μόνον παράδοσις και ήθος, αλλά κάθε είδος εκλεπτισμένου πολιτισμού, κάλλος, χάρις, καλαισθησία εις τó ενδύεσθαι, άνεσις τρόπων συναναστροφής, ή φρονιμένη γλώσσα, ή αυτοπειθαρχημένη στάσις του σώματος, ή άγωγή και ή αυτοδιαπαιδαγωγία, έρεθίζουν την χυδαίαν αισθησιν μέχρις αίματος. 'Ενα ευγενώς σχηματισμένον πρόσωπον, ένα στενό πόδι που κινείται ελαφρά και κομψά, άντιφάσκουν προς πᾶσαν δημοκρατίαν. Tó otium cum dignitate άντί του θεάματος πυγμαχικών άγώνων και έξαημέρων ίσποδρομιών, ή γνώσις παλαιάς τέχνης και παλαιάς ποιήσεως, άκόμη και ή χαρά δι' ένα περιποιημένον κήπον με φρούτα άνθη και σπάνια είδη καρπών προκαλεί τον έμπρησμόν, τó κομμάτιασμα και τó ποδοπάτημα. 'Ο πολιτισμός εν τη ύπεροχί του ειναι ο έχθρός. 'Επειδή δεν δύναται να έννοήσουν και να ιδιοποιηθούν έσωτερικώς τά δημιουργήματά του διότι ταύτα δεν προορίζονται «δι' όλους», πρέπει ταύτα να έξαφανισθούν.

Και αύτη ειναι ή τάσις του μηδενισμού: Δεν σκέπτονται να διαπαιδαγωγήσουν την μάζαν δι' ένα ήνυλόν γνήσιον πολιτισμόν. Τοῦτο ειναι κοινώδης και όχι ευχάριστον και ίσως έλλείπον προς τοῦτο ώρισμένα προϋποθέσεις. Τουαντίον ή κατασκευή της κοινωνίας πρέπει να ίσοπεδωθί μέχρι του επιπέδου του ήγλου. Πρέπει να κυριαρχή ή γενική ίσότης: "Όλα πρέπει να ειναι έξίσου χυδαία. 'Ο ίδιος τρόπος ν' άποκτήθαι κανεις χρήματα τά όποια να έξοδεύη διά τó αυτό είδος διασκεδάσεων: panem et circenses (άρτον και θεάματα) — περισσότερα δεν χρειάζονται και περισσότερα δεν έννοούν. 'Υπεροχή, τρόποι, καλαισθησία κάθε είδος έσωτερικής λεραρχίας ειναι έγκλήματα. 'Ηθικαί, θρησκευτικά, έθνικαί ιδέαι, ο γάμος χάριν των τέκνων, οικογένεια, ή κρατική αιδνητία, ειναι της παλαιάς μόδας και άντιδραστικά. 'Η εικόν των δρόμων της Μόσχας δεικνύει τον σκοπόν, άλλ' άς μη άυταπατάμεθα: δέν ειναι τó πνεύμα της Μόσχας που ένίκησεν έδω. 'Ο μολοσβετισμός εύρίσκειται εν τώ οίκω του εις την Δυτικήν Εύρώπην και μάλιστα άπότου ή άγγλική ύλιστική Κοσμοθεορία των κύκλων τους όποιους συναναστρέφοντο ως έμμελεις μαθηται ο Rousseau και ο Voltaire εδρον την δρασην των εκδηλώσαν εις τον 'Ιαζοβινισμόν της ευρωπαϊκής ήπειρου. 'Η δημοκρατία του 19ου αιώνος ειναι ήδη μολοσβετισμός: δέν ειχε μόνον τó θάρρος διά τας τελευταίας της συνεπειάς. 'Από της άλλσεως της Βασίλλης και του συμβόλου της γενικής ίσότητος, της λαμητόμου, μέχρι των Ιδανικών και των οδομαχιών του 1848, του έτους του κομμουνιστικού Μανιφέστου ειναι έν μόνον βήμα και έν δεύτερον βήμα ειναι από του σημείου τούτου, μέχρι της πτώσεως του Αυτοκρατορικού διαμορφωμένου τσαρισμού. 'Ο μολοσβετισμός δεν μάς άπειλεί, άλλ' αμάς δεσπόζει. 'Η ίσότης του ειναι ή έξίσωσις του λαού με τον ήγλον, ή έλευθερία του ειναι ή άπελευθέρωσις έν τώ πολιτισμώ και της πολιτισμένης κοινωνίας.

Εις ένα ήνυλόν πολιτισμόν άνήκει τέλος με άναγκαιότητα άκόμη κάτι τó όποιον προκαλεί την έξρηξιν των χυδαίων ψυχών εις παραληρήματα φθόνον και μίσους: 'Η ιδιοκτησία ύπό την άρχέγονον έννοιαν, παλαιά και μόνιμος ιδιοκτησία που

κληρονομεται παρά των πατέρων ή έδημιουργήθη με δεκαετίας αδοτηράς και άσκητικής εργασίας και καλλιεργείται και αύξάνεται διά τους υίους και τους έγγόνους. 'Ο πλοῦτος δεν ειναι μόνον μία προϋπόθεσις, αλλά πρό παντός ή συνέπεια και ή έκφρασις της ύπεροχής και τούτο όχι μόνον διά του τρόπου διά του όποιου εκτήθη, αλλά και διά της Ικανότητος να τον διαμορφώση και να τον χρησιμοποιήση τις ως στοιχείον γνησίον πολιτισμού. Πρέπει επί τέλους να έλωμεν άνοικτά, μολοντί τοῦτο κτυπά εις τó πρόσωπον την χυδαιότητα της εποχής ταύτης: 'Η ιδιοκτησία δεν ειναι έλάττωμα, αλλά τ' άλλαντον, διά τó όποιον ελάχιστοι ειναι Ικανοί. Και ή ιδιοκτησία έπίσης, ειναι τó άποτέλεσμα μακράς έπιλογής εκλεκτών γενών, κτηθέν από τους Ιδρυτάς άνελθουσών οικογενειών δι' αυτοδιαπαιδαγωγήσεως επί της βάσεως ισχυρών φυλετικών Ιδιοτήτων και τó όποιον σχεδόν ποτέ δεν άποκτάται διά της μεγαλοφυίας μόνης, χωρίς άλλας τας προϋποθέσεις ενός διαπαιδαγωγούεντος περιβάλλοντος και ενός προτύπου παρελθόντος. Δέν πρόκειται περί του ποσού, αλλά περί του τί και κατά ποιον τρόπον κατέχει κανεις κάτι. 'Απλή ποσότης ως αυτοσκοπός ειναι τί τó χυδαίον. Δύναται τις να έπιθυμή ή να έχη Ιδιοκτησίαν ως μέσον προς άποκτήσαν δυνάμειος. Τοῦτο σημαίνει ύπαγωγήν των οικονομικών έπιτυχιών ύπό σκοπούς πολιτικούς και έπαληθεύει την παλαιάν πείραν, ότι διά την διεξαγωγήν πολέμων και διά την διακυβέρνησιν κρατών χρειάζονται χρήματα. Αύτη ήτοι ή αντίληψις του Καίσαρος όταν έκυριεύσε και έσπλάγησε την Παλατίαν και αύτη ήτοι ή αντίληψις του Cesir Rhodes επί των ημερών μας, όταν έθεσε χείρα επί των Νοτιοαφρικανικών ορυχείων διά να Ιδύσση μίαν αυτοκρατορίαν κατά την προσωπικήν του διάθεσιν. Ούδεις παγκόσμιος δύναται να έχη μεγάλας πολιτικές έπιτυχίας όταν δέν ένας λαός θεωρεί την πενίαν ως άρετην και τον πλοῦτον ως άμαρτίαν δεν ειναι άξιός και να έχη. 'Η Ιδιοκτησία ειναι ο πλοῦτον. Τοῦτο ήτοι τó άπώτερον, μολοντί μόλις συνειδητόν νόημα των πειρατών των γερμανικών λαών: με τους θυσασρούς που ήρπαζον ως λεύαν κατασκευάζαν πλοία και απέκτων άκολουθίαν. Μία βασιλική μεγαλοδωρία χαρκτηρίζει τó είδος τούτο της δυναμικής θελήσεως.

Ειναι τó αντίθετον της πλεονεξίας και της φιλαργυρίας όσον και της νεοϋλουτικης στατάλης, και της θυληπροσούς άγάλης: του πληθύν. 'Αλλά δεν πρόκειται έδω περί αυτού. 'Ομωδύ διά την Ιδιοκτησίαν, όταν αυτη έχει την παράδοσιν ενός πολιτισμού. Τότε σημαίνει έσωτερικην ύπεροχίην. Σεχωρίζει διά της ύπόθεσεως της ολοκλήρου τάξεως ανθρώπων. Δέν χρειάζονται πολλά δι' αυτό: Μία μικρά και κάλως διατηρημένη άγορική, μία Ικανή χειροτεχνία με καλήν φήμη, ένας μικροοικονομικός κήπος εις τον όποιον βλέπει κανεις την άγάπην με την όποιαν τον περιποιούνται, τó καθαρό σπλή ενός άνθρακωρού ούλια βιβλία ή άπομιμήσεις παλαιάς τέχνης. Σημασιον έχει να μεταβάλη κανεις αυτά τά πράγματα εις ένα προσωπικόν δόσμον, να τά διαποιήση με την προσωπικότητά του. 'Η γνησία Ιδιοκτησία ειναι ψυχή και κατά τούτο ειναι γνήσιος πολιτισμός. Τό να την εκτιμήση κανεις κατά την χρηματικήν της αξίαν ειναι όποιοδήποτε παρανόησις ή βεβήλωσις. Τό να την διαλείψη κανεις μετά τον θάνατον του Ιδιοκτήτου ειναι είδος δουλοφονίας. Αύτη ήτοι ή άρία (germanisch) αντίληψις περί της κληρονομίας: ήτοι κατ' ιδέαν μία άδιάλυτος ένότης διεπομένη από την ψυχην του θανόντος που την ειχε διοικήσει. Δέν ήτοι διανεμήτερον ποσόν. 'Αλλά ποίος έννοει τούτο; Ποίος έχει άδωμη σήμεραν ορθαλμούς και αισθημα διά να έννοήση την άσωτερικήν, παρ' όλίγον μεταφυσικήν, διαφοράν μεταξύ αγαθού και χρήματος; Γνήσια αγαθά ειναι κάτι, με τó όποιον ειναι κανεις έσωτερικός συνυφασμένος, όπως ένας πολεμιστής με τά όπλα του, τά όποια παραλαμβάνει ως κτήμα του εις τον τάφον μαζί του, όπως ένας χωρικός με την άγορικήν του εις την όποιαν ειλαν εργασθεί οι πατέρες του, όπως ένας έμπορος παλαιών άρχων με την φίριαν που φέρει τó όνομα της οικογενείας του, όπως ένας γνήσιος χειροτέχνης με τó εργαστήριόν του και τó επάγγελμά του: κάτι, του όποιου ή αξία διά τον κάτοχόν του δεν έκφράζεται εις χρήμα, άλλ' έγκειται εις ένα δεσμόν, του όποιου ή καταστροφή σημαίνει την καταστροφήν ολοκλήρου ζωής. Διά τούτο ή πραγματική Ιδιοκτησία εις την βαθυτέραν της έννοιαν ειναι πάντοτε άκίνητος. Ειναι προσεκολλημένη εις τον Ιδιοκτήτην. 'Α πότε λείπει από πράγματα, δεν ειναι «τοποθετημένη» εις πράγματα, όπως αί άπλα περιουσίαι, που καθορίζονται μόνον ποσοτικώς και κυριολεκτικώς δεν έχουν Πατρίδα. Διά τούτο οικογένεια που προσδύουν τεινον πάντοτε ν' άποκτήσουν γαιοκτησίαν ως την άρχέγονον μορφήν άκινήτου αγαθού, και οικογένεια που έκπίπτουν ζητούν να την μεταβάλουν εις μετρητόν χρήμα. Και εις τó σημειον τούτο έπίσης έγκειται ή διαφορά μεταξύ Kultur και Zivilisation.

1. Unt. d. Abendk II, s. 597, 11.
2. Polit. Schriften S. 133 ff. 265.

λον επροπαγανδίζετο παρά επιστηνέτω εντίμως. Έδω άνήκει η Πολιτική Οίκονομία ήτις ιδρύθη περί τῷ 1770 ὡς ὀλισθητική ἐπιπέτημη ὑπὸ τοῦ Adam Smith εἰς τὸν κύκλον τῶν Hartley, Priestley, Mandeville καὶ Bentham καὶ ήτις ἀπετέλλετο νά θεωρηθῇ τοὺς ἀνθρώπους ὡς ἐξαρτήματα τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως¹ καὶ νά «ἐξηγηθῆ» τήν ιστορίαν διὰ τῶν ἰννοῶν «τιμῆς, πάρορά» καὶ «ἐμπόρευμα».

Ἐκ τούτου προσέχεται ἡ ἀντίληψις τῆς ἐργασίας ὡς ὡς περιεχομένου τῆς ζωῆς καὶ ὡς προορισμὸς, ἀλλ' ὡς ἐμπόρευμα τὸ ὅποιον ἐμπροσθεταί ὁ ἐργαζόμενος². Ὅλα τὰ πάθη καὶ τὰ δημιουργικὰ χαρακτηριστικὰ ἰσχυρῶν προσωποποιήτων καὶ φιλῶν, πῶν διαμορφῶν τήν ιστορίαν, ἡ θέλησις πῶν βασιζέται ἐπὶ τῆς διαταγῆς καὶ τῆς ἰσχυροῦς, ἐπὶ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς λείας, ἡ ὁρμή τοῦ ἐφευρέτου, τὸ μῖσος, ἡ ἐκδίκησις, ἡ ὑπερηφάνεια διὰ τήν ἴδιαν δύναμιν καὶ τὰς ἐπιτυχίας τῆς ἐξηγηθῆσαν καὶ τὴν θέσιν τῶν κατέλαβεν ὁ φθόνος, ἡ ἀνηγρία, τὰ δηλητηριώδη αἰσθήματα τῶν μειονεκτικῶν. Ὑπολείπονται μόνον οἱ «νόμοι» τοῦ χρηματισμοῦ καὶ τῶν τιμῶν πῶν ἐκφράζονται εἰς στατιστικὰς καὶ γραμικὰς καμπύλας.

Παράλληλως ἀρχίζει ὁ αὐτοεξευτελισμὸς τῆς ὑπερβολικῆς πνευματώσεως κοινωνίας πῶν χειροκροτεῖ τήν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐαυτοῦ τῆς: «Οἱ γάμοι τοῦ Φιγκαρό» τοῦ κυρίου «de» Beaumarchais, ἔγρον τὸ ὅποιον παρ' ὄλην τήν βασιλικὴν ἀπαγόρευσιν ἐπαίχθη εἰς τὸν Πύργον τοῦ Gennevillier ἐνώπιον τῶν μειδιῶντων εὐγενῶν τῆς Αὐλῆς, τὰ μυθιστορήματα τοῦ κυρίου «de» Voltaire³, πῶν κατελήγοντο κυριολεκτικῶς ἀπὸ τοῦ Λονδίνου

μέχοι τῆς Πατροπολεως εἰς τοὺς ἠψηλοτάτους κύκλους, τὰ σχεδιάσματα τοῦ Hogarth, τὰ ταξείδια τοῦ Gulliver, «Οἱ λησταί» τοῦ Schiller καὶ τὸ «Kabale und Liebe» τὰ μοναδικὰ μεγάλωφωιὰ ἔργα ἐπαναστατικῆς ποιήσεως πῶν ὑπάρχοντων, ἀποδεικνύουν τ' ἀνωτέρω διὰ τοῦ ἀναγνωστικοῦ τῶν κοινῶν τὸ ὅποιον κἀθε ἄλλο παρὰ ἀνήκεν εἰς τὰ κατώτερα κοινωνικὰ στρώματα⁴. Ὅλα ἔργαίτεο εἰς τοὺς «πνευματώδεις» κύκλους τῆς ὑψηλῆς κοινωνίας, ὡς αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Lord Chesterfield αἱ σκεψαὶ τοῦ μαγιστοῦ Lorochevoucauld, τὸ «Systeme de la Nature» τοῦ βαρῶνων Holbach, ἡτο ἐκτὸς τοῦ κύκλου τούτου ἀκατανόητον λόγῳ γενετικῶν, πλὴν τοῦ ὅτι ἡ γραφὴ καὶ ἡ ἀνάγνωσις δὲν ἦτο διαδεδομένη οὐδὲ κἀν εἰς τὰς μεσαίας τάξεις.

Τόσον περισσώτερον κατενόησαν οἱ ἐξ ἐπαγγέλιμτος δημογῶγοι τοῦ δημοκόμου τῶν πόλεων, πῶν δὲν εἶχον μάθει τίποτε παρὰ νά ἐκφωνοῦν λόγους καὶ νά γραφοῦν λιβέλους, ὅτι ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν ἠδύναντο νά προμηθευθοῦν ἐξαίρετα συνθήματα διὰ τήν δημιουργίαν τῶν μεταξὺ τῶν μαζῶν. Εἰς τήν Ἀγγλίαν αἱ ταραχαὶ ἤρχισαν τῷ 1762 μὲ τὴν πτώσιν τοῦ Wilke ὅστις κατεδικάσθη ἐπὶ ἐξυβρίσει τῆς Κυβερνήσεως διὰ τοῦ Τύπου καὶ ἐκτοτε ἐξελέγετο συνεχῶς βουλευτής. Εἰς συγκεντρώσεσι καὶ εἰς σχεδιασμένας ταραχὰς (riots), τὸ ἀνθήμα ἦτο: «Wilke, καὶ ἐλευθερία» σύνθημα διὰ τοῦ ὁποῖου ἐζητεῖτο ἡ ἐλευθερία τοῦ Τύπου, ἡ γενικὴ ψηφοφορία καὶ ἀκόμη καὶ ἡ δημοκρατία. Τότε ἐγραψεν ὁ Marat τὸν πρῶτον του λίβελλον «The chains of slavery» ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ διὰ τοὺς Ἀγγλους (1774).

(Εἰς τὸ προσεχές: Τὸ Β' μέρος)

ὅποια κτεστρεφον. Χαρακτηριστικῶν ἔλων τῶν ἐπαναστάσεων αὐτοῦ τοῦ εἰδους.

¹ Ἐπίσης καὶ τὰ σοσιαλιστικὰ θεατρικὰ ἔργα καὶ μυθιστορήματα τοῦ 1830 καὶ τὰ μολοδζουικὰ μετὰ τὸ 1913 ἐδιαβάσθησαν εἰς ὅλας τὰς μεγάλας πόλεις τῆς Εὐρώπης ἀκριβῶς παρ' ἐκεῖνον, κατὰ τῶν ὁποῖων ἐστρέφοντο.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΜΑΖΑ

Ὑπὸ Ε. ΛΕΜΠΕΣΗ

3. Συμβολισμὸς καὶ τρομοκρατία τῆς μάξης.

Η ΔΡΩΣΑ ΜΑΖΑ καταστρέφει σὺ μ θ ο λ α: τὰ σύμβολα τῆς μειώσεως τῆς καὶ τῆς μηχανοποιήσεώς τῆς, εἰς τὰ ὅποια βλέπει τὸ «σύστημα» τῆς στερήσεως τοῦ ἀνθρωπισμοῦ τῆς. Ὁ συμβολισμὸς οὗτος τῆς μάξης εἶνε ἀπολύτως συμφοῆς πρὸς τὴν ἐναστικτῶδη, ψυχικὴν, μὴ νοητικὴν δρᾶσιν αὐτῆς, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν νοητικὴν δρᾶσιν, ἔνθα ἀντὶ τοῦ συμβόλου ἐπικρατεῖ ἡ ἀνάλυσις, ἡ αἰτιοκρατία καὶ ὁ λογικὸς τύπος. Σύμβολα καταστρέφει ἡ μάζα, διότι ταῦτα μόνον «ἐννοεῖ» — ἦτοι δισαίσθάνεται ἀνευ ἀναλύσεως, αἰτιοκρατίας καὶ λογικῶν τύπων — καὶ διὰ συμβόλων ἐξεγείρεται συντάσσεται καὶ μάχεται, διότι τὰ σύμβολα μόνον ὀμοῦν εἰς τὴν ψυχὴν τῆς. Ἡ μάζα εὐρίσκειται ἐγγύς πρὸς τὴν θρησκείαν (ὀμιλία διὰ-παρὰθολῶν) καὶ πρὸς τὴν ποίησιν (ὀργάνωσις εἰκότων). Ἐκ τούτου ἡ γενικὴ ἐντύπωσις πολλῶν παρατηρητῶν τῆς μάξης περὶ τῆς θρησκοειδοῦς ἐμφανίσεως αὐτῆς καὶ ἐκ τούτου ἡ ἐκστασις τῆς μάξης, ἡ πλήρης κατάργησις τῶν «ἐγῶ», ἡ πλήρης συγχώνευσις ἡ πλήρης αὐτοληθμοσύνη. Ἡ μάζα σημαίνει, ὡς εἴπομεν ἀλλὰ-χοῦ, ἐξέγερσιν τῆς ψυχῆς κατὰ τοῦ πνεύματος, τοῦ ἐνστικτοῦ κατὰ τῆς διανοίας τοῦ αὐθορμητισμοῦ κατὰ τῆς μηχανικῆς πειθαρχίας καὶ ὀργανώσεως, τῆς γυνμῆς δυνάμεως κατὰ τοῦ συστήματος τῆς μεταφυσικῆς κατὰ τοῦ ὀρθολογισμοῦ, τῆς θρησκείας καὶ τῆς τέχνης κατὰ τῆς ἐπιστήμης, τοῦ Ἀνθρώπου κατὰ τοῦ Κράτους, τοῦ ἀλόγου ἐν γένει κατὰ τοῦ λόγου, τῆς «κοινοτήτος» κατὰ τῆς «κοινωνίας».

Σὺ μ θ ο λ α καταστρέφει ἡ μάζα καὶ ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς φυσικῆς ζωῆς ἀνθρώπων. Οἱ ἀνθρώποι, καὶ διὰ τὰ συγκεκριμένα ἄτομα ἐκ τῆς «ἐνώ» τάξεως, τὰ ὅποια ἐμφανίζονται εἰς τὸν δρόμον τῆς, εἶνε τὰ προχειρότερα καὶ τὰ ἀπτότερα σὺ μ θ ο λ α τῆς «τάξεως», τοῦ συστήματος, καὶ διὰ τοῦτο ἡ μάζα ὀρμα εἰς τὴν καταστροφήν τῆς φυσικῆς ζωῆς των. Ἐκ τούτου γίνεται φανερόν, πόσον ἐπιπόλαιος καὶ ἀνεπιστημονικὸς εἶμε ὁ ἰσχυρισμὸς, περὶ τῶν «ἀνηθικῶν» ἐναστικτῶν τῆς

μάξης, προκειμένου περὶ τῶν θανατικῶν τούτων ἐκτελέσεων ὀρισμένων ἀντιπροσωπευτικῶν τῆς ἄνω τάξεως ἀτόμων, εἰς τὸ πρόσωπον τῶν ὁποῖων ἡ μάζα διαθλέπει καὶ καταστρέφει τὴν «τάξιν» καὶ τὸ «καθεστῶς».

Οὐδέποτε ἡ μάζα φονεύει ἄτομον ἐξ ἀνεξηγητοῦ τινος ἀγριότητος ἢ ἐμφύτου ἐγκληματικότητος καὶ ἄσμεον μάλιστα, τὸ ὅποιον διὰ πρώτην φοράν ἐπὶ τὸ πλεῖστον συναντᾶ καὶ μετὰ τοῦ ὁποῖου οὐδένα δύναται νά ἔχη προσωπικὸν λογαριασμόν, διότι ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ ὑποκειμένου τῆς καὶ ἐξ αὐτῆς αὐτῆς τῆς φύσεώς τῆς ἡ μάζα δὲν εἶνε πρόσωπον, οὐδ' ἄθροισμα προσώπων. Ἡ μάζα φονεύει τὴν στωλήν ἢ τὴν περιβόλην τοῦ ἀντιπροσωπευτικοῦ τῆς ἄνω τάξεως ἀτόμου, καὶ οἱ ἄλλοι ἀκόμη δεικνύει τὴν ὁμαδικὴν του ὑπηκοότητα, — ὡς λ.χ. οἱ περιποιημένοι ὄνυχες, ἡ καθαριότης τὸ σχετικὸν «ῦφος», — οὐδέποτε δὲ τὸ ἄτομον τοῦτο προσωπικῶς, ὅπερ θὰ ἦτο συμπεράσμα παραλογίζομένης διαταγῆς, (διότι ἐάν τὸ πρόσωπον τοῦτο δὲν εἶχε τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς κυριάρχου ὁμάδος του βεβαίως δὲν θὰ ἐφονεύετο:). Τὸ γεγονός, ὅτι ἐντὸς τῆς μάξης εὐρίσκονται καὶ φύσει ἐγκληματῆται — τόσοι ἀκριβῶς, ὅσοι ἀναλογοῦν εἰς αὐτὴν καὶ εἰς πᾶν ἄλλο ἀνθρώπινον ἄθροισμα ἀριθμητικῶς, διότι οἱ φύσει ἐγκληματῆται εἶνε ἀκριβῶς δεδομένοι ὑπὸ τῆς φύσεως καὶ δὲν αὐξάνονται δι' ἄλλων μέσων — οἵτινες ἐκμεταλλεῦόμενοι τὸν ἀναθρασμόν, δύναται νά δράσουν ἄτομικῶς, ἡ ἄτομικῶς εἰς τὴν αὐτὴν ἄρσιν ἀποδοικῶν ἀκριβῶς, ὅτι οὗτοι δὲν ἀνήκουν εἰς τὴν μάζαν, ἦτις ὡς ἀπρόσωπος μάζα καταστρέφει ἀπρόσωπα σὺ μ θ ο λ α: καὶ οὐχὶ ὡς ἄτομον ἄτομα. Ἡ πείρα, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ αὐτὴ ἡ νομοτέλεια τῆς μάξης δεικνύει, ὅτι ὅλα εἰς αὐτὴ παρατηρήσῃ ἐντὸς ἰδῶν κόλων τῆς τοιαῦτα ἄτομα, (ἀτομικῶς ἐνεργοῦντα) πίπτει δλόκληρος μὲ τὸ συνθλιπτικὸν βάρος αὐτῆς ἐπ' αὐτῶν καὶ ἐπιφέρει τὴν ἐξομωτῶσίν των: (ἦτις δύναται νά πραγματοποιηθῇ καὶ ὑπὸ μορφήν ἐπιστοπῶν καὶ ἀκαριαίου λυντσαρισμοῦ αὐτῶν). Καὶ τοῦτο ἐκ τοῦ γενικοῦ ἤδη νόμου, ὅτι ἡ μάζα θεωρεῖ ὡς στοιχεῖον ξένον πρὸς αὐτὴν, διαλυτικὸν καὶ ἐχθρῶν

κάνει πάντοτε, αλλά και εκ της ηθικής πράξης εξεγέρσεως αυτής. Διότι πάντας τους λόγους, οίτινες επιφέρουν τον σχηματισμόν και την δράσιν της μάζης — ή διαμαρτυρία της κατά του άπανθρώπισμού της, ή πόθος προς εξανθρωπισμόν της — είνε ήνωκασμένοι να παραδεχθούν ως λόγους κατ' έξοχην ή θικ ούς ακριβώς εκείνοι, οίτινες εφαρμόζουν ως κριτήριο την ήθικην και ταυτοχρόνως κατηγορούν την μάζαν επί άνηθικότητι.

Διασκευαστικώτατον είνε έν προκειμένω τό φαινόμενον των άπανταχού «ήθικολόγων», οίτινες τας μέν παρεκτροπάς και θανατικές έκτελέσεις της ρωσικής μπολσεβίκικης μάζης έχαρακτήρισαν ως άνηκούστους ώμότητες και έγκλήματα πρωτάκουστα, ένθ' άντιθέτως τας ατάς πράξεις των άνεργουμένων άστών της Γαλλικής Έπαναστάσεως — ενεργουμένων διά λογαριασμόν της ίδιικής των μάζης — έπιμελώς παρεσιώπησαν. Καί δι' εκείνους μέν, οίτινες έπραξαν τούτο εκ καθαράς πολιτικής σκοπιμότητας, ή στάσις των είνε κοινωνιολογικός δρθή και ευεξήγητος: πολιτική η σημασία δύναιται να έχει δι' αυτούς ή μάζα μόνον έφ' όσον ακολουθεί την ίδικήν των κοινωνικήν ομάδα, Έάν όμως συμβή τό αντίθετον, φανερόν είνε, ότι ή μάζα δέον σκοπίμως να χαρακτηρισθί ότι έχει ήθική ή η σημασία και όχι πολιτική α) άφ' ένός διότι ή άναγνώρισις ότι ή μάζα εξακολουθεί πάντοτε και όπως δήποτε να έχει πολιτική η σημασία, θα έσήμαινεν ένταύθα άναγνώρισην της πολιτικής δυνάμεως της αντίπαλου κοινωνικής ομάδος, τών όποιων ή μάζα ακολουθεί β) άφ' έτέρου δε, διότι αύτω δημιουργείται ή εόκαιρία όπως ή μάζα χαρακτηρισθί δημοκοπικώς ως άνηθικός. Περιετόν να τονισθί, ότι ή αύτη τακτική ίσχύει και διά την έπαναστατικήν ομάδα, ως λ.χ. τό κομμουνιστικόν κόμμα: τούτο, έφ' όσον ή μάζα δέν του άνήκει, δέν χαρακτηρίζει βεβαίως αύτην ως άνηθικόν, άλλ' ως «πεπλανημένην» (χαρακτηρισμός τόν όποιον άλλως τε μεταχειρίζονται διά την περιπτώσιν των και οι αντίπαλοι του). «Πεπλανημένη» δέ «είνε» ή μάζα διότι αύτη δέν βοηθεί τό κομμουνιστικόν κόμμα να έλθη εις την άρχην και να επικαθήση τούτο επί αύτης, άλλ' εξακολουθεί να υπέχειται την ύφισταμένην κυρίαρχον ομάδα. Κατόπιν των συγκλητικόν τούτων φροντίδων των δύο κοινωνικών παρατάξεων ή θερμοκρασία της αληθείας είνε βεβαίως ψυχρά. Αύτη είνε: ότι ή μάζα είνε παντού και πάντοτε ή αύτή, ανεξαρτήτως των κοινωνικών ομάδων, αίτινες εκάστοτε την οδηγούν. Διότι αύται την οδηγούν πάντοτε διά των αούτων άρηρημένων και μεταφυσικών συμβόλων: των άνωτέρων ιδανικών, των ανθρωπιστικόν ιδεών κλπ. έν όνόματι των όποιων την κατακτούν και τά όποια φυσικά ούδέποτε είνε δυνατόν να εφαρμουςθύν εις την πραγματικότητα, εάν ή ανθρωπίνη κοινωνία δέν μεταβληθί εις μαλάκιον και ή κοινωνική ζωή εις νεκροφρονίον. Καθ' όσον άφορᾷ όμως τούς άφελείς εκείνους, οίτινες καλή τη πίστει χαρακτηρίζουν την μέν μάζαν ως ήθικην, την δε άλλην ως άνηθικόν, ούτοι εμπλέκονται, ως είδομεν άνωτέρω, κατά τούτον οίκοτρον τρόπον εις την κοινωνικήν νομοτέλειαν — ήτις άναγνωρίζει εις την μάζαν «άξιαν» μόνον κοινωνικήν και πολιτικήν, — ώστε καταλήγουν οι τυχεύς εις την καθάραν πλέον διανοητικήν άναπηρίαν. Διότι φανερόν είνε εκ των άνωτέρω, ότι πάν τοιοῦτο «ήθικόν» κριτήριο είνε κριτήριο αξιολογικόν, τούτέστιν υποκειμενικόν, σχέσιν έχον μόνον μέ των χρησιμοποιούντα αυτό και κατηγορηματικώς άποκρουόμενον υπό του αντίπαλου. Τούτο σημαίνει, ότι την διανοητικήν άναπηρίαν — νόμον φυσικόν, — δέν δύναται ν' αντικαταστήση όχι μόνον τό κριτήριο της «ήθικης», άλλ' ούδ' ο Θεός ο ίδιος! Ότι δέ ή πνευματική άναπηρία δύναται να φθάση εις μέν τούς ως άνω άφελείς εις τόν ίσχυρισμόν, ότι ή έπαναστατική μάζα είνε άνηθικός. εις δε τούς σοσιαλιστάς εις την αυτόχρομα παιδαγωγικήν αντίληψιν ότι άνηθικός είνε τουναντίον ή εκμετάλλευσίς, — τούτο σημαίνει, ότι διά να έννοήση κανείς τά κοινά τερα των κοινωνικών φαινομένων, χρειάζεται ψυχικήν άνοτηγήν και πνευματικήν οξύτητα άρκητήν, ώστε να είνε έφικτόν ν' άνωψωθί ύπέρ την όπτικήν άκτίνα ένός κοινού ανθρωπίου, με σκέψιν μαλακίου και ψυχήν «φουκαριά». Άλλως τό έλεινόν τούτο ανθρωπίον ράκος κινδυνεύει να μεταφέρη την άδηή ύπαρξιν του και εις την έπιστήμη, ένθα ή παραμικρά έννοια πνίγεται εις την παραμικράν βεβήλωσιν της άτμοσφαιρας της και ήτις νοσεί άμέσως, άμα ως θίξη αύτην δάκτυλος πνευματικού άναπήρου και ψυχικού άλλτου, ο οποίος δέν άρκεΐται να χρησιμοποιήση τό resentment αύτου διά να μαζοποιηθί, άλλά πτύει τόν δζοντα αύτου σίελον και εις τόν έντυπον χάρτην. Σύμβολον υπό την έννοιαν ταύτην μεγαλύτερον της άτο-

μικής θανατώσεως μεμονωμένων αντιπροσωπευτικόν τύπων του καθεστώτος, είνε αι όμαδικαί θανατικάί έκτελέσεις αυτών. Η θανάτωσις βλοκλήρων δεκάδων ή χιλιάδων αντιπροσωπευτικόν τύπων του καθεστώτος συμβολίζει, ως είνε εύνόητον, έτι περισσότερο την νίκην της μάζης επί της αντίπαλου αυτής κρατούσης όμαδος, όχι διότι ή κρατούσα όμάς διά τό δεκατισμόν τούτου χάνει τόν όμαδικόν χαρακτήρα της ή την όμαδικήν δύναμίν της, άλλά διότι καθαράς αισθητικώς — έντυπωσιακώς (ως παρθολή ή ως εικόν) ή πλείας, τό άθροισμα των θανατωμένων έχθρών, ως σύμβολον, δίδει εις την μάζαν την έντύπωσιν, ότι τοιοῦτοτρόπως ή αντίπαλος αυτής όμάς έξοητούται. Η μάζα «σκέπεται» και ένταύθα, όπως πάντοτε, συμβολικώς — έντυπωσιακώς. έλέχθη δέ άνωτέρω, ότι ή ίδιότης της αύτη όφελεται εις αύτην ταύτην την νομοτέλειαν αύτης, ως άλλου οντότητος. Αί όμαδικαί αύται έκτελέσεις ένισχύουν σημαντικώς τό ήθικόν της μάζης, εάν δε θέν πραγματοποιήση αύτάς αούθρητης αύτη αύτη ή μάζα, εάν διατάξη ταύτας εκ λόγων τακτικής προς ένίσχυσην του ήθικου της, ο άρχηγός αύτης, εάν είνε έν έπιγνώσει του ρόλου του. Εάν ο άρχηγός κατά σύμπτωσιν και ως πρόσωπον είνε εκ λόγων ίδιοσυγκρασίας αιμοχαρής, ή σύμπτωσις αύτη δύναται ν' άποβή προς όφελος της μάζης έν τή ένίσχυσει του ήθικου αύτης δι' όμαδικών έκτελέσεων των αντίπαλων της. Εάν όμως ο άρχηγός είνε μόνον αιμοχαρής, ή μεταφυσικός (Robespierre) άνευ άλλων ήγετικόν προσόντων, ή αιματηρά δράσις αύτου, έπιτεινομένη ύπέρ την πολιτικήν σκοπιμότητα της ένισχύσεως του ήθικου της μάζης, δύναται ν' άποβή μοιραία και δι' αύτην ταύτην την κεφαλήν του και διά τό ήθικόν της μάζης, όταν προώρως έπέλθη ο κόρος αύτης, —όπότε έγγίζει ή στιγμή της άντεπαναστάσεως. Η πρώην κυρίαρχος παράταξις ή άλλη τις κοινωνική όμάς (Ναπολέων) δύναται ούτω, δι' έπιτυχούς πραξικοπήματος, να εύρεθί εις την άρχην και — στηριζομένη ίσως επί της αύτης μάζης, ήδη μεταστραφείσης, — να προσθί εις την έδόντων ή την παράλυσιν των πρώην άρχηγών της. («La révolution est finie» Ναπολέων).

Ο συμβολισμός της μάζης εκτείνεται, κατά φυσικόν λόγον, έφ' όλων των συμβόλων της ίσχυούσης τάξεως, κατά της όποιας κατευθύνεται ή επίθεσις αύτης. Η μάζα καταστρέφει ή εξευτελίζει «μνημεία, μέγαρα, έργα τέχνης, αρχαίσα, Άνοίγει τας θύρας των φυλακόν, όχι διότι χρειάζεται την βοήθειαν των κακοποιών, — τούτο ύπολογίζουν μόνον οι άρχηγοί της — άλλ' ως ευστόχος παρατηρεί ο Geiger διά να διαμαρτυρηθί κατά των συμβόλων και όργάνων τούτων της κρατούσης τάξεως. Όρμα έναντίον των Τραπεζών και των Κρηματιστηρίων ως συμβόλων της οικονομικής «άνισότητος» κατά των μνημείων και των καλλιτεχνικόν έργων, ως είδώλων των αξιών του καθεστώτος. Υπ' αύτην και μόνην την έννοιαν αι «Αλαθεραί» «ώμαι» και «περιτταί» αύται πράξεις της μάζης άποκτούν σημασία θεμελιώδη διά την ύπαρξιν αύτης. Έκ τούτου δεικνύται ή έπιπολαίότης του σοβαροφάνους ίσχυρισμού των όκηνηρών άστών, με τόν όποιον ούτοι θσαυκαλίζονται, ότι τό υπό των μαζών χυνόμενον αίμα των έχθρών της είνε «περιτόν» και ότι «ήδύνατο και να μη γίνουσι» καθώς ως περιτταί και άνευ νόηματος χαρακτηρίζονται μετ' ελαφρότητος πᾶσαι αι ως άνω πράξεις της μάζης.

Ότι εκτός του συμβολισμού της ή μάζα διακρίνεται διά την ακρότητά της είνε εύνόητον, λαμβανόμενον ύπ' όψιν, ότι τόσον τούτο συμβολισμός, όσον και της άδιαλλαξίας κοινή είνε ή βάση: τό resentment άφ' ένός και τό άπροσγείωτον, τό λογικώς άδέσμευτον, τό μεταφυσικόν ιδανικόν της μάζης ή καταδίωξις του Άπολύτου! Η μάζα άγνοεί τό «σχετικόν», τό όποιον μόνον διά της νοητικής συλλήψεως των σχέσεων μεταξύ των πραγμάτων, των επιδιώξεων και των έπιτυχιών, είνε νοητόν. Άγνοεί την έξωτερικήν έμπεριρίαν, ήτις μόνον διά των αούτων λογικόν μέσων είναι συλληπτή. Άγνοεί την σκοπιμότητα, άπόρροιαν των αούτων λογικόν μέσων, τέχνην του συνδυασμού των μέσων προς τόν σκοπόν, βάσει της δρθολογικής άρχής της έλαχίστης προσπαθείας και της μείζονος αποδόσεως. Άγνοεί την πολιτικήν στρατηγικήν και τακτικήν, άπορροιας της σκοπιμότητας, μερικαί μέθοδοι αύτης, εφαρμζόμεναι διά ψυχρού και έλικτικου χειρισμού λογικόν μέσων.

Διά τούτο ή μάζα είνε αδύνατον να είνε δημοκρατική.

Η έλλειψις του Σχετικού ένισχύει τό Άπόλυτον, ήτοι τό ούτοπικόν, τό φανταστικόν, τό άρηρημένον, ή δε έντασις της έπαναστατικότητος κατά του καθεστώτος ένισχύει την επιδίωξιν του Άπολύτου, τό όποιον θεωρείται ως ή φυσικώτερα και εύκόλως έφικτή πραγματικότητα. Η επιδίωξις — άφ' έτέρου — του Άπολύτου ένισχύει την

αδιαλλαξίαν, τῆς ὁποίας τὰ ὄρια ἐξέρχονται οὕτω τῆς πραγματικότητος, διότι ὄχι ἡ πραγματικότης, (ἢ μία συγκριμένη ἐπιτυχία), ἀλλὰ τὸ Ἄπὸλυτον χρησιμεύει ὡς μέτρον τῆς αδιαλλαξίας. Διότι ἐάν ὁ θάνατος ἐν ὁσὶ ἀνθρώποι δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς θυσία ἀρκητὴ διὰ μίαν σχετικὴν ἐπιβίωσιν καὶ ἐπιτυχίαν, — πᾶσα ἐξ ἀντιθέτου θυσία ὁσωνδήποτε ἀνθρώπων λογίζεται ὡς μικρὰ προκειμένου νὰ ἐπιβιωθῆ τὸ Ἄπὸλυτον! («Ἐλευθερία, Ἰσότης, Ἀδελφότης», «Ἀταξικὴ κοινωνία»). Τῆς αὐτῆς ἡ ἀμοιβαία σχέσις καὶ ἀλληλεπίδρασις τοῦ συμβολισμοῦ καὶ τῆς αδιαλλαξίας τῆς μάχης.

Ἡ μάζα οὐδόπως διακρίνει τὴν ποιότητα καὶ τὴν διαθάβωσιν τῆς δυνάμεως τῶν ἐχθρῶν τῆς — ἐργασία κριτικῆς — οὐδὲ κατευθύνει τὰ κτητήματα αὐτῆς ἐπὶ τῆς διαθαβίσεως ταύτης (οκοπιμότης). Τὸ τοιοῦτο θ' ἀνῆρει τὴν φύσιν καὶ θ' ἀντέφασκε πρὸς τὸν συμβολισμόν τῆς. Ἄλλ' ἕτερος ἐπιπόλαιος ἰσχυρισμὸς συνδέεται πρὸς τὴν «τυφλότητα» ταύτην τῆς μάχης, — ἐνφ' αὐτοῖς οὗτοι οἱ ταῦτα «κατηγοροῦντες» γνωρίζουν, ὅτι πᾶσαι αἱ φυσικαὶ καὶ αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις στεροῦνται λογικῶν ὀφθαλμῶν, εἰς ἴσον τουλάχιστον θαθμόν, εἰς δὲ (ἀδικοαλογητῶς) στεροῦνται τούτων οἱ ἐπιπολαίως ἀσχοληθέντες μὲ τὸ πολυπλοκώτατον τοῦτο πρόβλημα. Πρὸς τὸν ἰσχυρισμὸν τούτον συνδέεται ἡ ἠθικὴ κρίσις, ὅτι ἡ μάζα εἶναι «ἀδικός», λόγῳ τοῦ ὅτι βρέχει τὰ κτητήματα αὐτῆς ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδικούς. Ἄλλ' ὄχι εἰς τὴν λογικὴν ἢ τὴν ἠθικὴν ἀλλ' εἰς τὸν φυσικὸν νόμον ἐδρεύει ἡ νομοτέλεια τῆς μάχης, πρὸς τὴν ὁποίαν αὐτὴ εὐρίσκειται ἐγγύτητος — ἦτοι εἰς μορφήν ἀπλουστεράν — παντὸς ἄλλου κοινωνικοῦ φαινομένου. Ἀπορροῦ ὅμως τυγχάνει, διὰ τὴν οἱ οὕτω ἠθικολογοῦντες κλαίον μὲν — δικαίως — τὰ θέματα μίας φυσικῆς καταγιγῆσεως, δὲν περιορίζονται δὲ νὰ κλαύσων — δικαίως — τὰ θέματα μίας μαζικῆς καταγιγῆσεως, ἀλλὰ «κατηγοροῦν» τὴν μάζαν δι' αὐτήν, λόγῳ τῶν ἀθῶν θυμάτων τῆς.

Ἡ περὶ «ἀθωότητος» θεωρία αὐτῶν εἶνε ἄλλως τε ἴσως περιέργως καὶ καθάρως λαϊκῆ. Ἡ ἄθωος ὁμοῦ δὲν εἶνε ἀπλῶς ὁ οὐδὲν πράξας κατὰ τῆς φυσικῆς μάχης, — μολονότι τοιοῦτος ἄνθρωπος δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ, διότι ἀναγκαίως θ' ἀνήκει εἰς τὴν κρατοῦσαν τάξιν ἢ εἰς τὴν ἐπανάστασιν — ἀλλὰ καὶ ὁ τὰ πάντα πράξας κατὰ αὐτῆς, ἐάν δεχθῶμεν ὅτι οὗτος στερεῖται ἐλευθέρως βουλήσεως καθ' ὃ διεπόμενος ὑπὸ τῶν φυσικοκοινωνικῶν νόμων. Ἄν ὅμως ἀντιθέτως ἀναχωρῆ τις ἀπὸ τοῦ δόγματος τοῦ αὐτεξουσίου καὶ ἀποδῶσῃ τούτου — παρὰ πᾶσαν κοινὴν νοημοσύνην — καὶ εἰς τὴν μάζαν, (ἦτοι δὲν εἶνε πρόσωπον!), ἐν τῷ αὐτῷ περιπτώσει ὑποχρεοῦται ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς ἀρχῆς του νὰ ἐπιρρίψῃ μὲν εἰς τὴν μάζαν ἐκτελέσει ἀθῶν ἀνθρώπων, ν' ἀναγνωρίσῃ ὅμως ἀφ' ἑτέρου τὸ «δικαίον» αὐτῆς νὰ φωνεῖ τὸς «ἐπιστάτους» τῆς ἀθλιότητός τῆς. (Ὁ πραγματικὸς «ἐπιστάτης» εἶνε βεβαίως ὁ φυσικὸς νόμος καὶ οὐδεὶς ἄλλος). Ἄλλ' ἡ δὴ δημιουργεῖται ὑπὸ τῆς ἀτέγκτου κοινωνικῆς νομοτελείας διὰ τὸν οὗτω σκεπτόμενον κενὸν μέγα, ὑπεράνω τοῦ ὁποίου οὗτος αἰωρεῖται, διότι: Ἐάν μὲν οὗτος εὐρεθῆ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κράτους, θὰ παραδῶσῃ αὐτὸ εἰς τὴν μάζαν (λόγῳ τοῦ δικαίου τοῦ ὁποίου αὗτος ἀναγνωρίζει εἰς αὐτὴν ὅπως αὕτη τιμωρῆ τὸς «ἐπιστάτους» τῆς ἀθλιότητός τῆς). Ὑπερβεβαίως σημαίνει, ὅτι ἡ κρατικὴ κυρίαρχος κοινωνικὴ δὲ μάς θὰ ἐκφανεῖται τὸν τοιοῦτον μεταφυσικὸν πολιτικὸν κατὰ τρόπον δεινὸν ἀπὸ τῆς θέσεώς του εἰς τὸ κενόν. Ἐάν δὲ ὁ ἐπικίνδυνος οὗτος ἠλθῆ εὐρεθῆ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς μάχης, θὰ «καταδικάσῃ» τὰς «ἀδικούς» αὐτῆς πράξεις, ἦτοι θὰ διαλύσῃ ὀλόκληρον τὸν μαζικὸν συμβολισμόν καὶ ἐξτρεμισμόν, ἦτοι αὐτὴν ταύτην τὴν μάζαν ὅπως σημαίνει, ὅτι καὶ ἡ μάζα θὰ πράξῃ τὸ αὐτὸ, ὡς θὰ ἔπραττε καὶ τὸ κράτος, ἦτοι θ' ἀποστείλλῃ τὸν «ἀρχηγόν» τοῦτον, κατὰ τὸ μάλλον ἢ ἦτιον ἐνεῦ ἐθιμοτυπίας, εἰς τὸ αὐτὸ ὡς ἄνω κενόν, — τοῦ ὁποίου πῆσιν ἀντανάκλασιν ἐμφανίζον αἱ θεωρίαι του ἐν τῷ ἀτυχισμένῳ ἐγκεφάλῳ του. Ἐάν λοιπὸν ὁ φυσικὸς νόμος εἶνε τὸσον ἀνόητος, ὥστε νὰ προκαλῆ αἰτίνας ν' ἀδυνατοῦν νὰ σιλλάξουν τὴν τῷ αὐτῷ... ἀνοησίαν διὰ τὴν κατασκευὴν ἀνθρώπων διανοίαν τοιούτων, αἰτίνας ν' ἀδυνατοῦν νὰ ἀλλάξουν τὴν τῷ αὐτῷ... ἀνοησίαν του.

Χαρακτηριστικὰ εἶνε δύο ὕψιστα σύμβολα, δύο ὕψισται μορφὴ τοῦ Ἀπόλυτου, χάριν τῶν ὁποίων ἐφθασεν εἰς ὕψιστον σημείον ἡ μαζικὴ αδιαλλαξία καὶ ἡσκήθη ἄνευ τοῦ ἐλαχίστου διαταγμοῦ ἢ ἀγριότητος μαζικῆς τρομοκρατίας: τὸ «φυσικὸν δικαίον» καὶ ἡ «ἀταξικὴ κοινωνία».

Εἰς τὴν ἔνοιαν τοῦ φυσικοῦ δικαίου, ὅφ' ἦν ἀντελήφθη τούτο ὁ Robespierre καὶ ἡ μάζα — τῆς Γαλλικῆς Ἐπανα-

στάσεως, ἡ ἀφαίρεσις ἀπὸ τῆς πραγματικότητος καταλήγει εἰς ἀκροβατικὰ ὕψη: διότι καὶ αὕτη αὕτη ἡ φύσις, ἦτοι αὕτη αὕτη ἡ ἀνισότης καὶ ὁ «πόλεμος ὄλων ἐναντίον ὄλων» (Hobbes) ἦτοι κατ' ἐπέκτασιν ἦτο ἀκριβῶς ἡ κοινωνία ἐκείνη, τὴν ὁποίαν ἀνέτρεψεν ἡ ἐπαναστατικὴ μάζα, — ἐξελέγηθη ὡς ἀρμονία, ὡς κοίτης τοῦ πλεόν παρακεκλιδυνεμένου ἀνθρώπινου παραληρήματος: «Ἐλευθερία, Ἰσότης, Ἀδελφότης!» Τῷ αὐτῷ ἡ τυπικὴ τύφλωσις τῆς ἐπαναστατικῆς μάχης ἐκ τοῦ ἐκτυφλωτικοῦ ressentiment τὸ ὁποῖον ἐβρυχάτο εἰς τὴν ψυχὴν τῆς. Εἰς τὴν τελείαν αὐτὴν ἀντιστροφήν ἐνοιῶν καὶ πραγμάτων, ὑπὸ τὴν καταγιγῆσιν τῆς ὀξυτέρως πνευματικῆς παρακρούσεως, ἐξήτειτο ἡ ἐγκαθίδρυσις τῆς «φύσεως» ἀντὶ τῆς «κοινωνίας», ἦτοι τῆς Οὐτοπίας ἀντὶ τῆς Φύσεως. «Φύσις» ἦτο, ὑπὸ τὴν ἐνοιαν ταύτην, τὸ δεοντολογικὸν παραλήρημα τῶν ἀδυνάτων καὶ ἐξαθλιωμένων κατὰ τῆς πραγματικῆς κοινωνίας τοῦ διαφορισμοῦ καὶ τῆς ἀνισότητος καθ' ὅλον τοῦ φυσικοκοινωνικοῦ συγκροτήματος τῆς κοινωνικῆς ἱεραρχίας, τῆς πολιτικῆς τάξεως καὶ τῆς παραδόσεως, τὸ ὁποῖον εἶχε νὰ ἀποκλείσῃ ἐκ τῶν κόλπων αὐτοῦ τὴν ἐπαναστατικὴν ὁμάδα τῶν ἀνερχομένων ζωτικωτέρων στοιχείων τῆς ἀστικής τάξεως καὶ τὴν ἐπαναστατικὴν μάζαν. Τὴν κατὰστροφὴν τοῦ συγκροτήματος τούτου, καὶ τῶν συμβόλων του καὶ τῶν ἀξιών του ἐζήτησε — ἐν ὀνόματι τῆς φύσεως! — ἡ μάζα. Τὴν ἀπογύμνωσιν τῆς κοινωνίας ἐκ τοῦ μισητοῦ πολιτισμοῦ τῶν «τυράνων», τὴν «φυσικὴν» ζωὴν: ζωὴν δηλαδὴ ἀπογυμνωμένην πολιτισμοῦ, ὡς ἔνοιαν ἀντίθετον αὐτοῦ. Οὕτως ἐνεφανίζετο ἡ «φύσις» ὡς ἄρνησις τοῦ πολιτισμοῦ, καθὼς τὸ ressentiment ἐμφανίζεται ὡς ἄρνησις τῶν ἀξιών τοῦ καθεστώτος. Ἀπογυμνωμένη πάσης ἀξίας ἡ μάζα τὴν ὁποίαν θὰ ἠδύνατο νὰ θέσῃ εἰς ἀντικατάστασιν τῶν καλαιῶν ἀξιών, — τούτω ἔπραξε μόνον ἡ ἐπαναστατικὴ δὲ μάς τῆς ἀστικῆς τάξεως, ὅταν ἦλθεν εἰς τὴν ἰσχυρὴν καὶ ἐξεμεταλλεύθηθετι κῶς τὰς δυνάμεις τῆς, διότι ἡ μάζα οὐδέποτε ἀπέτελεσε κράτος, — ἐξώψωσε τὰ ράκη τῆς εἰς ἀρετὰς, τὴν παράκρουσιν εἰς ἐπιχειρήματα, τὴν τύφλωσιν εἰς ἰδανικὸν καὶ τὸ μῖσος τῆς εἰς σημαίαν. Ἐν ὀνόματι τῶν ἀξιών τούτων ἡ ἐπαναστατικὴ μάζα ἐξώρμησεν εἰς τὴν κατὰκτιον τοῦ Ἀπολύτου: τῆς μαλακιάδος κοινωνίας («φύσεως») ἀνεῦ διαφορισμοῦ, ἀνεῦ τάξεως καὶ ἀνεῦ πολιτισμοῦ, ἔθλα, — καθ' ὅτι ὁ Gumplowicz¹ λέγει περὶ τῶν ἀγρίων, — δὲν θὰ ὕπῃρον ἐκμεταλλευτοὶ καὶ ἐκμεταλλυόμενοι, κυρίαρχοι καὶ κυριαρχούμενοι, ἰδιότι ἐν τῇ ἀθλιότητι τῶν θὰ ἦσαν πάντες ἴσοι.

Οἰκτρόν βεβαίως ὕπῃρξε τὸ τέλος τοῦ ὄνειρου τούτου τῶν ἐξαθλιωμένων ἀλητῶν, (οἰκονομικῶν καὶ ψυχικῶν), ὅταν ἡ ὄργανωμένη ἐπαναστατικὴ δὲ μάς τῆς ἀστικῆς τάξεως περιώρισθ νὰ κατακτήσῃ, ἀντὶ τοῦ Ἀπόλυτου, ἀπλῶς τὸ Σχετικόν, ἦτοι τὴν ἀπὴν Ἐρσοσίαν... Ὅποτε ὁ καλοειδεδυμένος ἀστός, τοῦ ὁποίου δὲν ἐτάρασσε τὰς φρένας καὶ τὴν ψυχικὴν ἰσορροπίαν ἡ πείνα καὶ τὸ τυφλὸν μῖσος, ἀνηγόρευσε τουναντίον τὸν ὑψηλὸν πῖλον εἰς ἀρετὴν, τὸν πλοῦτον καὶ τὴν κοινωνικὴν ὑπεροχὴν εἰς ἐπιχειρήματα, τὴν θετικὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν εὐημερίαν εἰς ἰδανικὸν καὶ τὴν συντήρησιν εἰς σημαίαν, προβαίνων εἰς ψυχραίμον καὶ λελογισμένην συμμαχίαν μετὰ τῆς παλαιᾶς κυρίαρχου τάξεως, ἢ εἰς ψυχραίμον καὶ λελογισμένην ἐξόντων αὐτῆς.

Τῆς ψυχολογίας ταύτης ἀπαύγασμα ὕπῃρξεν ἡ κεντρικὴ ἔννοια τῆς δημοκρατίας, ὡς «ἰσότης», ὡς ἐνίστασιν τι μαλακίον ἀποτελούμενον ἐξ ἴσων ἀτόμων καὶ ὡς μηχανικὸν — ρασιοναλιστικὸν ἀρροισμα ἰσωνίῃφνον. Ἐννοια, τῆς ὁποίας ἡ φασματικὸς ἦρξις νὰ διαφανεῖται εὐθὺς μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς ἀρχῆς ὑπὸ τῆς νέας κοινωνικῆς παρατάξεως καὶ εὐθὺς ὡς ἦρξις ἐκ νέου λειτουργῶν ὁ κοινωνικὸς διαφορισμὸς. Τότε ἡ ἀστικὴ τάξις ἐκήρυξε τὴν νομικὴν μόνον ἰσότητα πρὸς ἐλευθερίαν ἀνάπτειν τῆς φυσικοκοινωνικῆς ἀνισότητος, ἢ δὲ μαζικὴ ἔννοια τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἰσότητος ἔγινε σύνθημα τῆς «προλεταρικῆς» μάχης — δηλαδὴ τῆς αὐτῆς μάχης, ἀνομοσθεῖσης ἤδη «προλεταρικῆς» — καὶ κεντρικὴ ἔννοια τῆς σοσιαλιστικῆς δημοκρατίας. Τῆς προλεταρικῆς μάχης ἡγήθη νέα ἐπαναστατικὴ δὲ μάς: τὸ ἐπαγγελματικὸς καὶ πολιτικὸς ὄργανωμένον προλεταριάτον. Τούτω ἀντικατέστησε τὸ Ἀπόλυτον τοῦ «φυσικοῦ δικαίου» διὰ τοῦ Ἀπόλυτου τῆς «ἀταξικῆς κοινωνίας». Καὶ πάλιν ἐδόθη εἰς τὴν μάζαν τὸ διὰ τὴν φύσιν τῆς καὶ τὴν συνοχὴν τῆς ἀπαραίτητον Ἀπόλυτον, τὸ μεμακρυσμένον καὶ ἀφθαστον ἰδανικόν. Αὐτὸς οὗτος ὁ Lepin ὁ μεγαλύτερος πολιτικὸς νοῦς τῆς συγχρόνου ἐπαναστάσεως, εἰς τὸ

πρασιτικώτατον έργον του γράφων έν έποχή μαζικής κινήσεως, προσκολλά εις τό τέλος την ουτοπίαν. Τό κράτος, το οποίο τον μηχανισμόν εις τοιούτον βαθμόν ο πολιτικός οδτος είχε κατανοήση και έπιτυχώς χειρισθή — εις τό τέλος «άποθνήσκει»². Αλλά μέχρις ότου η κοινωνία μεταβληθή εις μαλάκιον και τό κράτος αυτοκτονήση, παρατηρείται ήδη ό ύ ο είδών άνοδος υπό προλεταριάτου εις την άρχήν και έκ νέου δρώσις του κοινωνικού διαφορισμού: α) 'Η έν Γερμανία σοσιαλδημοκρατική διανομή της έξουσίας μεταξύ της κρατούσεως παρατάξεως και του ώργανωμένου προλεταριάτου, ήτοι των επαγγελματικών του ώργανώσεων και του πολιτικού του κόμματος (του σοσιαλδημοκρατικού). Τό ώργανωμένο υπό προλεταριάτου των άνωτέρων στρωμάτων της έργατικής τάξεως απέκλεισεν έπιμελώς της έξουσίας τό άνοργάνωτον προλεταριάτον, τό άνεργον προλεταριάτον και την μάζαν, — επί των οποίων στοιχείων του προλεταριάτου έστηρίχθη άκριβώς τό γερμανικόν κομμουνιστικόν κόμμα, κατόπιν δέ ο έθνικοσοσιαλισμός.

Προλεταριάτον (υποκειμενικόν και αντικειμενικόν) ήτο η μάζα του έθνικοσοσιαλιστικού κόμματος, πριν ή τούτο καταλάβη την άρχήν. 'Ολόκληρον τό σύμπλεγμα του *ressentiment* — φθόνος, μίσος κλπ. — ύπήρχον εις την ψυχήν των όπαδών του Χίτλερ υπό τας πλέον διαφόρους μορφάς, αναλόγως των άτομων, άλλ' ένιατον εις την άρνησιν της μεταπολεμικής γερμανικής κοινωνίας, όπως είναι φανερόν έκ της παραδειγματικής άπλής έκδηλώσεώς του εις τον αντίσημιτισμόν. 'Ο αντίσημιτισμός ήτο όλόρον τό *ressentiment* των έθνικοσοσιαλιστών κατά της κυριάρχου έβραϊκής φυλής και κοινωνικής ομάδος, κατά των κυριαρχουσών έβραϊκών αξιών επί όλων των πνευματικών πεδίων, κατά της κυριάρχου έβραϊκής οικονομικής και πολιτικής δυνάμεως έκδηλουμένης εις τον καπιταλισμόν και εις την δημοκρατίαν. Ταύτην την κυρίαρχον κοινωνικήν ομάδα εξετόπισεν ή επαναστατική ομάδα του έθνικοσοσιαλιστικού κόμματος, καταλαβούσα την θέσιν της και αποκλείσασα άκόλουθως την μάζαν έκ του κράτους, άφοπ όύδέν βασικώς μετέβαλεν εις την κρατικήν ιεραρχίαν, αλλά μετέτρεψεν άπλώς αυτήν κατά τά ίδια της συμφέροντα. Ούδέν άναληθέστερον του δημοκρατικού σοσιαλιστικού και κομμουνιστικού ίσχυρισμού, ότι ο έθνικοσοσιαλισμός ύπήρξε κίνημα της άστικής τάξεως. 'Εκτός του ότι η μεγαλοαστική τάξις έν Γερμανία ήτο ως γνωστόν κατά τό σύνολον σχεδόν αυτής έβραϊκή, ο επικρατήσας έθνοσοσιαλισμός επενέβη μέχρι τοιούτου βαθμού εις τά ταμεία της άστικής τάξεως προς κρατικών και κομματικών αποκλειστικώς όφελος, και προέκλεισε τοιαύτην δυσφορίαν αυτής, — ως δεικνύουσι και τά άπανταχού άστικά δημοκρατικά ώργανα, — ώστε τό έθνικοσοσιαλιστικόν κόμμα, ως μοναδική κυρίαρχη κρατική ομάδα, μόνον προς την «έταιρείαν της 14ης Δεκεμβρίου» του Λουδοβίκου Βοναπάρτου δύναται να προσμοιασθή, την οποίαν διεφοδικώς έπραγματεύθη ο Marx εις τό έργον του «Der 18 Brumaire des Louis Bonaparte».

'Η ζωικώτερα αυτή του κομμουνιστικού κόμματος επαναστατική ομάδα — ο έθνικοσοσιαλισμός — εξέτοπισεν άκόλουθως τελείως την επαγγελματικήν ώργανωσιν και τό πολιτικόν κόμμα του ώργανωμένου προλεταριάτου έκ της άρχής, δημιουργήσασα νέον προλεταρικόν σώμα ίδιως συνθέσεως, βάσει του νέου διαφορισμού (*Reichsarbeitstand*).

'Η μαρξική θεωρία ύπέστη εις τό παράδειγμα τούτο τοιαύτην ήτταν — έκ λόγων κοινωνικών και όχι «φυλετικών» ή άλλων — ώστε μόνον ή θεωρία περί του οικονομικού χαρακτήρος των κοινωνικών τάξεων, ή παντελής άγνοια της αυτοδυνάμου ύπάρξεως και του μηχανισμού της μάζης και ο περίφημος «διαλεκτικός ύλισμός» καθ' όν «μετά την κεφαλαιοκρατίαν ο σοσιαλισμός» κλπ. δύναται να μένουν άναυδοι πρό τοιούτου γεγονότος, ως ή άνοδος υπό έθνικοσοσιαλισμού βάσει της άυτής μάζης, προς την όποιον άπημύνητο εξέϊσιν το κομμουνιστικόν κόμμα. 'Ο Λενινισμός ύπήρξε και εις τοούτο δευτερευόντερος, λόγω της προεχόντως πολιτικής του θεωρίας περί κοινωνικών τάξεων των οποίων την τύχην εξαρτά έκ της γυμνής πολιτικής των δυνάμεως έκτός του κοινοβουλίου, ήτοι έκ της δεδομένης φυσικής δυνάμεως αυτών. Συνεπώς άλλως τε ο λενινισμός κατέβαλε την κυριώτεραν αυτού προσπάθειαν όπως κατακτήση την μάζαν, έν αντίθεσιν προς τον «ορθόδοξον» μαρξισμόν του σοσιαλδημο-

κρατικού κόμματος (θεωρία Kautsky). Εις τοούτο ο λενινισμός ως θεωρία και τά έκασταχού κομμουνιστικά κόμματα άπετέλεσαν τον μόνον άνταγωνιστήν του φασισμού και του έθνικοσοσιαλισμού έν τη προσπάθειά προς κατάκτησιν της μάζης. Χαρακτηριστική ειμε έν προκειμένω ή πρό του φασισμού διατυπωθείσα ορθοτατη πρόρρησις του Lenin, — κατά την περίοδον της έκκαθαρίσεως της Κομμουνιστικής Διεθνούς από των «μεταρρυθμιαστικόν» στοιχείων («21 όροι», 1920) — ότι εάν τό προλεταριάτον δέν προλάβη να καταλάβη την έξουσίαν ειμε βεβαία ή έλευσις του φασισμού. Τοιαύτη σκέψις ειμε βεβαίως άδύνατον να γίνη από θεωρητικόν πιστεύοντα σοβαρώς εις τον πρωταρχικόν έν τη κοινωνία ρόλον των «οικονομικών άντιφάσεων» του καπιταλισμού, και άναμένοντα έκ των άντιφάσεων τούτων την αύτόματον του καπιταλισμού κατάρρεσιν, ήτοι θέτοντα τον οικονομικόν «νόμον» πρό του κοινωνικοπολιτικού. Διότι τα ότα άκριβώς συνιστούνται: Καυτοκρανισμόν. 'Εκ τούτων όμως άποδεικνύεται διά την αντικειμενικήν έπιστήμην τό πραγματικόν άδιέξοδον, εις ό περιήλθεν ο «διαλεκτικός» ύλισμός. Διότι εάν προς άνάτροπην του καπιταλισμού και προς «ανάγκαστικήν» διαδοχήν αυτού υπό του σοσιαλισμού χρειάζονται όχι αι «οικονομικά άντιφάσεις» αυτού, αλλά μία γυμνη φυσική δύναμις, ή δύναμις αυτή ειμε η μάζα. 'Εάν όμως ειμε ή μάζα — έκ τούτου άκριβώς έπίσταται δύσ τινα: ή ότι αυτή ή άκόλουθη ως επαναστατικήν ομάδα τό κομμουνιστικόν κόμμα, ή ή άκόλουθη άλλην τινά επαναστατικήν ομάδα, ως λ.χ. συγκεκριμένους τον έθνικοσοσιαλισμόν. Ούδέν συγκεκριμένον «προγραμματικόν» περιεχόμενον συνδέει την μάζαν ιδιαίτερος προς τό κομμουνιστικόν ή προς οιοδήποτε άλλο κόμμα. Βασικόν δέ παραμένει, ότι άνευ της μάζης ούδεμία κοινωνική επανάστασις και ούδεμία διαδοχή του «καπιταλισμού». 'Εκ τούτων έπεται: ότι ή κομμουνιστική επανάστασις ειμε δυνατή, (πιθανή), κατ' ούδένα λόγον όμως «άνυσταστική», «βεβαία». Δι' ούδεμιάς ίσοφιστείας ειμε δυνατόν ν' «άνατραπή» ή σιδηρά αυτή νομοτέλεια υπό οιοδήποτε «διαλεκτικόν» ύλισμού και ιδεαλισμού συλλήθδην. 'Η φυσική αυτή «ανάγκαστική» ή «διαλεκτική» διαδοχή του καπιταλισμού υπό του σοσιαλισμού άποτελεί άλλως τε πρόληψιν, έχουσα την βάση αυτής προδήλως εις τον οικονομισμόν έν τη θεωρία των καταστροφικών «οικονομικών άντιφάσεων» του «καπιταλισμού». 'Υπό τον «καπιταλισμόν» έννοείται τό οικονομικόν σύστημα και όχι ή διαφορισμένη κοινωνία της οποίας έν έκ των άπάντων σχημάτων ειμε ο «καπιταλισμός». Ούτω και πάλιν ο οικονομικός νόμος προηγείται του φυσικού — εις τον όποιον άκριβώς όφείλεται ή ίδρυσις της διαφορισμένης κοινωνίας! 'Αλλ' ή άντιστροφή αυτή, ήτις άφήνει άνεξήγητον τον κύριον παράγοντα της κοινωνικής επαναστάσεως, την μάζαν, δύναται ίσως ν' άπατηή τους πτωχούς τω πνεύματι, ή εκείνους, εις τους όποίους ή δικαιοητική σύγχυσις ειμε κατοχυρωμένη διά μονιμότητα — όχι όμως και την κοινωνικήν νομοτέλειαν, ήτις όφιστάται άνεξαρτήτως των μαρξικών θεωριών ή της τυφλώσεως ώρισμένων μαζικών, έκ των οποίων πλείστοι έχουσι διατέλεση και τρόφικον φρενοκομειον. Διότι: 'Εάν δεχθώμεν βεβαίως, ότι όπισθεν του «καπιταλισμού» ούδέν ύπάρχει, ούδε φυσικός νόμος κοινωνικού διαφορισμού, — όστις άκριβώς δημιουργεί την μάζαν — νόμος σταθερός και άκατάλυτος, τότε βεβαίως ειμε πιθανόν, ότι του «καπιταλισμού» διάδοχος θα ειμε ή άρσις αυτού, ήτοι ο σοσιαλισμός. 'Ατυχώς όμως ούδ' ο μαρξισμός ειμε ικανός να καταργήση τον νόμον τοούτον, ένω άντιθέτως «μάλλον» ο νόμος ούτος μέχρι σήμερον καθήργησε τον μαρξισμόν. 'Αλλ' ό,τι συμβαίνει με τον «καπιταλισμόν» ο όποιος δέν ειμε «μόνος του», άλλ' όπισθεν αυτού ίσταται ή διαφορισμένη κοινωνία, (έννοια πάν άλλο ή οικονομική) τό αυτό ουβαίνει κατά αστατικήν συντυχίαν και με τό οικονομικόν προλεταριάτον, τό όποιον διε ν' άνατρέψη τον «καπιταλισμόν» χρειάζεται άπαρατήτως την οικονομικήν του αυτοσυνείρεσιν και την μετατροπήν του εις μάζαν (έννοιας επίσης πάν άλλο ή οικονομικήν). Ταύτα τά περίεργα συμβαίνουσι διά τους τυφλώτατους. 'Ο άγών διεξάγεται εις τελευταίαν ανάλυσιν, μεταξύ διαφορισμένης κοινωνίας και επαναστατικής μάζης, και όχι μεταξύ «καπιταλισμού» και οικονομικού προλεταριάτου. 'Ας έπιχειρήση λοιπόν άπλώς να φαντασθή

1 N. Lenin, Staat und Revolution, κεφάλαιον τελευταίον.

2 'Αναλυτική πραγματεία και κριτική της θεωρίας ταύτης έκ των νεωτέρων εις K. I. S. P., Staat und Sozialismus, F. r. L. e. n. i. n., Marxismus und Staat, φιλοσοφικός S. p. e. n. g. l. e. r., Jahre der l. u. t. s. c. h. e. i. d. u. n. g., E. Λεμπέρη, Κοινωνία και Κράτος, κλπ.

1 Περιτόν να λεχθή, ότι «άρσις» του καπιταλισμού δέν ειμε μόνον ο σοσιαλισμός, αλλά και π. ο. σ. α. μεταρροπή αυτού με την αυτήν βάση. Καί εις τοούτο επίσης ούδέν δύναται να μεταβάλλη ή «διαλεκτική» σοφιστεία. Πρβλ. S. o. m. b. a. r. t. Hochkapitalismus, T. o. u. a. u. t. o. u. P. r. o. l. S. o. z.

τις «ἀγῶνας» ἐπαναστατικῶν ἀπλῶς μεταξύ τῶν δύο τελευταίων ἀντιπάλων μὲ καπιταλισμὸν, ἀλλ' ἄνευ διαφορισμένης κοινωνίας, (ἦτοι τοῦ ὄργανου τῆς ὀργανωμένης κ ρ α τ ι κ ῆ ς β ῖ α ς), μὲ οἰκονομικὸν προλεταριάτον, ἀλλ' ἄνευ μάχης, ἢ ἄς ὑποδείξῃ ἐν τῇ ἱστορίᾳ πραγματικὸν παράδειγμα τοιοῦτου ἀγῶνος. Ἄλλ' ἂν ὁ M a r x διὰ πολλῶν προρρησιῶν του ζῆ καὶ εἰς τὴν ἐποχὴν μας, ἀντιθέτως αἰ μαθηταὶ του, διὰ τῆς μετριότητός του, ζοῦν φαίνεται μόνον εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ M a r x. Διότι τὸνας μεγαλοφυεῖς δύνανται νὰ δημιουργήσῃ πλῆθος πνευματικῶν προλεταρίων· ἀλλ' ἀντιθέτως ἐκ τούτων δὲν δύναται νὰ προέλθῃ οὐδεὶς μεγαλοφυεῖς.

Μετὰ τὴν κατάληψιν τοῦ κράτους ὑπὸ τῆς ἐπαναστατικῆς ομάδος τοῦ ἐθνικοσοσιαλιστικοῦ κόμματος ἐπαναλαμβάνεται τὸ τυπικὸν κοινωνικὸν σχῆμα ὅλων τῶν αἰώνων: «La révolution est finie!» καὶ μεταβάλλεται ἄρδην ἡ πολιτικὴ τοῦ ἐθνικοσοσιαλισμοῦ: Ἄλλοτε οὗτος ὠμίλει μόνον περὶ ἐπαναστάσεως κατὰ τοῦ κράτους (τῶν «ἐκμεταλλευτῶν», τῶν «προδοτῶν» καὶ τῶν «κερδοσκόπων»), ἤδη τὸ κυρίαρχον ἐθνικοσοσιαλιστικὸν κόμμα ὠμίλει περὶ τοῦ κράτους κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως (τῶν «προδοτῶν» ἐπίσης, τῶν «παρεξηγησάντων» τὴν «ἀλήθειαν» ἔνοιαν τῆς «ἰδεολογίας» τῶν «ταλαντευομένων» καὶ «ἀναποφασιστῶν», τῶν «ἀνηθικῶν» κλπ.). Ἡ ἐπαναστατικὴ μάζα χειραγωγεῖται ἡδη ὑπὸ τῆς πρώην ἐπαναστατικῆς καὶ ἤδη κυρίαρχου κοινωνικῆς ομάδος ὅπως μετατραπῆ εἰς παθητικὴν μάζαν, ὡς μόνον θεμέλιον τοῦ καθεστώτος. Πᾶς κίνδυνος συνεχίσεως τῆς ἐπαναστατικῆς μάχης ἐν ὀνόματι τοῦ μὴ ἐκπληρωθέντος Ἀπολύτου, ἢ πᾶς κίνδυνος ἀναθιῶσεως αὐτῆς ἐκ τῆς λανθανούσης μάχης καὶ νέας ἐπαναστατικῆς δράσεως αὐτῆς κατὰ τοῦ νέου καθεστώτος — πλήττεται ἀνηλεῶς μέχρι φυσικῆς ἐξουδεώσεως τῶν ὑποκνηθῶν του. (Θανατικὰ ἐκτελέσεις τῶν ἀντιπάλων τοῦ Χίτλερ ἐθνικοσοσιαλιστῶν ἀρχηγῶν κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1933. Ἐξόντωσις τῆς «Δευτέρας Ἐπαναστάσεως»).

Ἡ στιγμή τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Χίτλερ εἰς τὴν κίνησιν τῆς «Δευτέρας Ἐπαναστάσεως», ἐάν πιστευσώμεν τὴν πιθανωτέραν ἐκδοχὴν, δὲν ἦτο στιγμή ἀμέσο κινδύνου. Ἡ «Δευτέρα Ἐπαναστάσις» δὲν ἐπρόκειτο νὰ ἐκτραπῆ καθ' ἡν στιγμήν ἐπένευτο τὸ κράτος διὰ τῶν γνωστῶν ἐκτελέσεων, ἀλλ' εὐρίσκειτο ἐν πάσῃ περιπτώσει εἰς τὴν ὁδὸν τῆς μετατροπῆς τῆς λανθανούσης μάχης εἰς ἐπαναστατικὴν μάζαν κατὰ τοῦ χιτλερικοῦ καθεστώτος. Τὴν μετατροπὴν αὐτὴν ἀπὸ μακροῦ ἐπεξεργάζοντο οἱ ἐκτελεσθέντες ἀρχηγοὶ τῆς «Δευτέρας Ἐπαναστάσεως». Ἡ πρᾶξις τοῦ Χίτλερ ὅπως ἀκριβῶς ἀνακόψῃ τὴν μετατροπὴν αὐτὴν τῆς μάχης, πρὶν ἢ αὐτὴ προχωρήσῃ εἰς σημεῖον ἐπικίνδυνον καὶ ἀκόλουθως ἐκτραπῆ, ὑπῆρξε συνεπῶς πρᾶξις πολιτικῶς ὀρθῆ, μαρτυρεῖ δὲ περὶ τοῦ ἐξαιρετικοῦ «ἐνωτικτοῦ» τοῦ Χίτλερ ὡς πρὸς τὴν φύσιν τῆς μάχης, — ἐξ ἧς ἄλλως τε καὶ προῆλθε — καὶ γενικώτερον διδάσκει, ὅτι οὐδεὶς πολιτικὸς εἶνε δυνατόν νὰ κυβερνήσῃ ἐπιτυχῶς ἄνευ τοῦ «ἐνωτικτοῦ» τούτου, ἦτοι μὲ ἄλλας λέξεις ὅτι οὐδεὶς ἀληθῆς πολιτικὸς δύναται νὰ ὑπάρξῃ, ἐάν ταυτοχρόνως δὲν κατέχῃ τὸ τάλαντον τοῦ μεγάλου δημαγωγῆ. Τὸ ἀντίθετον θὰ ἦτο ἀφέλεια ἀνταξίαι ἀμικρῶν διδασκάλων πτωχῶν τῆς πνεύματι, οἵτινες δὲν ἔχουν ἀκόμη αὐδεμίαν πληροφορίαν περὶ τοῦ βασικοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ πολιτικὴ διεξάγεται πάντοτε μεταξύ δύο ἀντιθέτων παραγόντων, ἦτοι τῆς κρατικῆς ομάδος καὶ τῆς ἐπαναστατικῆς μάχης, οὐδέποτε δὲ ὑπὸ μίας ἐκ τούτων μονομερῶς καὶ ἀκόμη ὀλιγώτερον ὑπὸ ἢ διὰ τοῦ ἐνιαίου μαλακίου «λαός» καὶ ἄλλων πνευματικῶν ρακῶν τῶν πνευματικῶς ἐνδεῶν. Ἡ ἀναγκαστικὴ ὄθεν στάσις τοῦ θετικῶς πολιτικοῦ (ἐκπροσώπου τοῦ κράτους) ἐναντὶ τῆς μάχης καὶ ὁ χειρισμὸς αὐτῆς προϋποθέτει τοιαύτην γνῶσιν αὐτῆς καὶ ψυχολογικὴν ἱκανότητα πρὸς χειρισμὸν τῆς, παρὰ τῷ θετικῷ πολιτικῷ, ὅταν γνῶσιν καὶ ψυχολογικὴν ἱκανότητα προϋποθέτει ὁ χειρισμὸς τῆς μάχης παρὰ τῷ δημαγωγῷ. Ἡ διαφορὰ μεταξύ τοῦ θετικοῦ πολιτικοῦ καὶ τοῦ δημαγωγῆ ἔγκειται ὄχι εἰς τὴν ὑπαρξιν δημαγωγικῶν τάλαντων — ἀπαραιτήτου δι' ἀμφοτέρους — ἀλλ' εἰς τὴν διαφορῆν τῆς χρήσιν αὐτοῦ παρ' ἑκάτερου: Ὁ μὲν θετικὸς πολιτικὸς θὰ χειρισθῇ τὴν μάζαν πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ κράτους, ἐπιδιώκων νὰ μὴ ἐξέλθῃ αὐτὴ τοῦ λανθανόντος χαρακτῆρος αὐτῆς καὶ ἐπιπερισοτέρων νὰ μείνῃ αὐτὴ ὄχι ἀπλῶς λανθάνουσα, ἀλλὰ παθητικὴ ὁ δὲ δημαγωγὸς θὰ χειρισθῇ τὴν μάζαν ἀντιθέτως. Ἄλλ' ἡ σκέψις, ὅτι ὁ θετικὸς πολιτικὸς δὲν «χρειάζεται» νὰ γνωρίζῃ καὶ νὰ χειρισθῇ τὴν μάζαν, διότι δὲν εἶνε ἀρχηγὸς αὐτῆς, δύναται βεβαίως νὰ γεννηθῇ μόνον εἰς νηπιώδη ἐγκέφαλον. Τὸ ὅτι σήμερον κυβερνοῦν παντοῦ ὄχι πολιτικοί, ἀλλὰ

κοπάτατοι ἐπαγγελματῆται τοῦ ἀτυχοῦς τούτου «ἐπαγγέλματος», ἄνευ τοῦ ἐλαχίστου τάλαντου καὶ μὴ φρικτῶν κενῶν ἐντὸς τοῦ ἀξιοδακρύτου κρανίου των, — τούτο ἀποτελεῖ ἴσως τὸν μεγαλύτερον κίνδυνον διὰ τὸ κράτος. Οὐδέποτε δημαγωγὸς κατάρθρωσε ν' ἀνατρέψῃ τὸ καθεστῶς, ὅταν εὐρέθῃ πρὸ μεγάλου πολιτικοῦ, κατέχοντος ἀναγκαστικῶς εἰς τὸ ἔπακρον καὶ τὸ δημαγωγικὸν τάλαντον. Διότι μέγας πολιτικὸς εἶνε ὁ καλύτερων διὰ τῆς διανοίας του ὁ λόκληρον τὴν κοινωνικὴν πραγματικότητα καὶ δυναμικὴν καὶ οὐχὶ ἀπλῶς τὴν κοινωνικὴν του ὁμάδα ἢ τὴν ἐκλογικὴν του περιφέρειαν, ἢ ὁλόκληρον τὴν χώραν — ὡς ἐκλογικὴν περιφέρειαν.

Ἡ λέξις «δημαγωγός», ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς μάχης, δὲν σημαίνει ἀπλῶς τὸν ἱκανὸν χειριστὴν ἐνὸς φυσικῶς δεδωμένου μηχανισμοῦ τῆς μάχης, διὰ τὸν ὅποιον οὗτος εἶνε πατελέως ἀνεύθυνος — ὡς θὰ ἦτο ἡ ἐπιστημονικὴ ἔννοια — ἀλλ' ἀποτελεῖ ἠθικὴν καὶ ἀξιολογικὴν κρίσιν (ὡς εἶνε φυσικόν, διότι εἰς τὴν μάζαν πάσα νοητικὴ ἀνάπτυξις εἶνε ζῆνη). Ἄπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ὁ θετικὸς πολιτικὸς, ὅστις ἐπιδιώκει τὴν παθητικότητά της, χαρακτηρίζεται ὡς ἐκμεταλλευτῆς, ὁ δὲ δημαγωγός, ὅστις δι' αὐτῆς ἔρχεται εἰς τὴν ἀρχὴν, ἀποκλείων εἶτα αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἐξουσίας, χαρακτηρίζεται ὡς προδότης. Οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, οἵτινες οὐδὲν δύναται νὰ ἐννοήσουν ἐκ τῆς φυσικῆς καὶ ἀνεκλήτως δεδομένης κοινωνικῆς δυναμικῆς, δύναται βεβαίως νὰ ἐξακολουθήσουν νὰ ἐντροφεῖν ἀνενοχλήτως εἰς τὰς τοιαύτας ἀντιλήψεις. Ἀυτὰ ὅμως εἶνε νοητὰ μόνον ἀπὸ τῆς προϋποθέσεως, ὅτι ἡ μάζα εἶνε μία ὄντως ἀξίαν νὰ κυβερνήσῃ, καὶ ἦτις συνεπῶς διαρκῶς «ἐξαπατᾶται», διότι οὐδέποτε ἐπέτράπη εἰς αὐτὴν νὰ κυβερνήσῃ. Τὸν ἠλίθιον τοῦτον ἰσχυρισμὸν βεβαίως δὲν θὰ συζητήσωμεν. Ἐπίσης αἱ τοιαύται ἀντιλήψεις προέρχονται μόνον ἐκ τῆς προϋποθέσεως, ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἶνε ἴσοι. Ἐκ τῆς «ἰσότητος» ταύτης βεβαίως πάσα προκύπτουσα ἀνισότης φαίνεται ὡς «ἀδικία» ὡς «ἐκμετάλλευσις», ὡς «ἐξαπάτησις». Ἄλλ' ἂς ἀποδείξωμεν πρῶτον αἱ προϋποθέσεις! — Ἐκ τούτων καταφαίνεται, ὅτι τόσο ὁ θετικὸς πολιτικὸς, ὅσον καὶ ὁ δημαγωγός, ἀποκλείοντες ἀμφοτέρωι τὴν μάζαν ἀπὸ τοῦ κράτους, ἐκφράζον ἀπλῶς τὴν θέλησιν τῆς διαφορισμένης κοινωνίας ἢ τῆς κοινωνικῆς ἀπλῶς ὅπως ἀποσοθήσῃ τὴν διάλυσίν της.

Παράλληλα πρὸς τὴν ἔμπρακτον ταύτην μαχητικότητα τοῦ κράτους κατὰ τῆς ἐπαναστατικῆς μετατροπῆς τῆς λανθανούσης μάχης, ἦτοι κατὰ τῶν πραγματικῶν ἢ πιθανῶν ἀρχηγῶν της, (ἐξ οἰασοῦ ἔπι ἐπαναστατικῆς ομάδος καὶ ἂν προέρχονται, εἴτε ἐκ τῆς σοσιαλδημοκρατίας, εἴτε ἐκ τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος, εἴτε ἐκ τῶν κόλων τοῦ ἐθνικοσοσιαλισμοῦ) διατηρεῖται καὶ ἡ εἰκονικὴ καὶ φρασσεολογικὴ μαχητικότης τοῦ νέου καθεστώτος κατὰ τοῦ νεκροῦ πλέον παλαιοῦ καθεστώτος, σκοπὸν ἔχουσα νὰ σχηματίσῃ εἰς τὴν ἐπαναστατικὴν μάζαν τὴν γέφυραν μεταξύ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τοῦ ἐθνικοσοσιαλιστικοῦ κράτους, ἦτοι νὰ ἐπιτύχῃ τὴν παθητικοποίησιν αὐτῆς. Τὸ παλαιὸν καθεστῶς ἐξακολουθεῖ, ἐν ἀπουσίᾳ του, νὰ ὀρίζεται διὰ δύο λόγους: 1. Διὰ νὰ ἐπιρρίπτωνται εἰς τὴν «ἀθλίαν» κληρονομίαν του πολλὰ ἀθετήσεως ὑποσχέσεων τοῦ νέου καθεστώτος, ὅπερ ἐπιτυγχάνει: α) προσγείωσιν τῆς μάχης εἰς τὴν πραγματικότητα καὶ ἐξάτμησιν τοῦ Ἀπολύτου· ἦτοι τὴν διάλυσιν τῆς ἐπαναστατικῆς μάχης; β) δικαιολογίαν τοῦ νέου καθεστώτος καὶ ἀρνητικῶς, διὰ τῆς παθητικοποιήσεως τῆς μάχης, καὶ θετικῶς, διὰ τῆς προσπάθειας πρὸς ἐνεργητικὴν πρόσκτησιν αὐτῆς ἤδη διαλελυμένης, (ἦτοι τῶν ἀτόμων αὐτῆς ὡς ἀπλοῦ ἀθροίσματος) καὶ κατ' αὐτῶν τούτων τῶν ἐνδεχομένων νέων ἐπαναστατῶν καὶ ἐπιδόξων ἀρχηγῶν τοῦ ἐνδεχομένου ἀναρχισμοῦ της. 2. Διὰ νὰ δίδεται εἰς τὴν μάζαν ἡ εἰκὼν, ὅτι ἡ ἐπαναστάσις ἐξακολουθεῖ καὶ ὑπὸ τῆν μορφήν τοῦ κράτους κατὰ τοῦ πρώην ἔθρου, ὅπερ ἐπιτυγχάνει: α) τὴν τοποθέτησιν τοῦ Ἀπολύτου εἰς ἐτι ἀπώτερον μέλλον, ἐνῶ ἐν τῷ μεταξύ κερδίζεται καιρὸς πρὸς βαθμιαίαν ἐξάτμησιν αὐτῆς β) νὰ μὴ ἐμφανισθῇ γυμνὸν τὸ κράτος ἐναντὶον τῆς μάχης ὡς μηχανικὸς ἀντιμαζικός ὀργανισμὸς — ὅπερ θὰ προεκάλεε ἀκαριαίαν καὶ ὀξείαν ἐπαναστατικὴν αὐτῆς μετατροπὴν· γ) τὴν λήψιν δρακοντικῶν μέτρων κατὰ τῶν ἔθρων τοῦ καθεστώτος, ἦτοι τῶν πιθανῶν νέων ἡγετῶν τῆς ἐπαναστατικῆς μάχης — πρὸς προσπάθειαν τῆς ἐπαναστάσεως;) ἦτοι ἐν τῇ πραγματικότητι πρὸς προσπάθειαν τοῦ κράτους ἦτοι τοῦ νέου κοινωνικοπολιτικοῦ διαφορισμοῦ, ὅστις ἀκριβῶς σημαίνει τὴν ἀρσιν τῆς «ἐπαναστάσεως» καὶ τὴν «προδοσίαν» ἐναντὶ τῆς ἐπαναστατικῆς μάχης. Τοιοῦτοτρόπως ἐπιδιώκεται ἡ παρεμπόδισις τῆς συνεχί-

σεως ή του άνασχηματισμοϋ της έπαναστατικής μάχης

Ο άντικειμενικός βεθαίως σκοπός του νέου καθεστώτος συνίσταται ες τήν διάλυσιν της έπαναστατικής μάχης και ες τήν επίτευξιν μάχης άπολύτως παθητικής. Ο τρόπος όμως προς επίτευξιν του σκοπού τούτου δεν δύναται να είνε άπότομος δι' ους λόγους άνωτέρω εξετέθησαν. Ο δια πάντος χειρισμοϋ σχηματισμός «γεφύρας» από της έπαναστάσεως εις τό καθεστώς και από της έπαναστατικής μάχης εις τό ρύσει άντεπαναστατικών και άντιμαζικών κράτος, αποτελεί έργον βαρϋ και πολύπλοκον άλλα κατορθωτόν. Τ' άνωτέρω ισχύουν δια π άσαν έπαναστασιν ο ί ο υ δ ή πο τε κοινωνικού περιεχομένου και δια π ά ν εξ έπαναστάσεως προερχόμενον κοινωνικόν καθεστώς: από της άστικής γαλλικής έπαναστάσεως, μέχρι της μπολσεβικικής, της φασιστικής και της έθνικοσοσιαλιστικής.

Η έπακολουθήσασα τās έκτελέσεις του 'Ιουνίου 1933 διάλυσιν των ταγμάτων εφόδου υπήρξε πράξις δρθωτάτη μαζικής ψυχολογίας. Τά τάγματα ταϋτα είχαν μεταβληθή εις παγιάν έστιαν της έπαναστατικής μάχης, ήτοι απέτέλουν λαυθαύρωσαν μάζαν εν διαρκεία, εις πρώτην ευκαιρίαν δυναμένην να μετατραπή. Υπό τούτουσδε όρους ή άπλή «έκκαθάρισις» αυτών απέβαιναν άδύνατος, άκριβώς λόγω της άσσοποίησεως, εν ή όποια τά καθ' έκαστον άτομα είνε ασύλληπτα, διότι άπλούστατα δεν υπ άρχου ν. Τό πρώτον βήμα προς διάλυσιν της μάχης ταϋτης ήτο ό μηχανικός χωρισμός των ατόμων αυτης καθ' έκαστον, ή άρισι της τοπικής συυκεντρ ώ σεως αυτών, ήτοι ή άποστολή αυτών κατ' άτομον εις άδειαν. Μέτρον παρόμοιον με τό του Καρλομάγνου, όστις άφού άντιμετώπισε σειράν εξεγέρσεων των Σαξώνων, εξεργήσασεν εν τέλει αυτους από του πατρίου εδάφους και διεσκόρπισεν αυτους κατά μεμονωμένας οικογενείας εις άπαντα τά τμήματα της αυτοκρατορίας του. Η πράξις όμως αυτη κατέστη δυνατή μόνον και μόνον διότι ή λανθάνουσα μάζα των ταγμάτων τούτων δεν ει χεν ακόμη μετατραπή εις έπαναστατικήν μάζαν, όποτε ή διάλυσις αυτών θα ήτο πρόβλημα άλλως διάφορον και μόνον κατά μη χαν ι κ ό ν τρόπον δυνατή, ήτοι μόνον κατόπιν φυσικής ήττης αυτών εν έμφυλλω πολέμω, του όποιου τό αποτέλεσμα ήδύνατο να είνε και ή άνατροπή του καθεστώτος. Αλλά τοϋτο άκριβώς απέτρεψε τό κράτος δια της έγκαίρου αυτου έπεμβάσεως πολύ πριν ή σχηματισθή έπαναστατική μάζα.

Η στροφή του Χίτλερ προς τόν τακτικόν στρατόν μετά ταϋτα υπήρξεν εν προκειμένω έτερον τυπικόν χαρακτηριστικόν της μεταβολής του έπαναστάτου εις πολιτικόν, της εξοφλήσεως της έπαναστάσεως υπό του κράτους. Ο τακτικόν στρατός ως μηχανική και πειθαρχηστική όργάνωσις άποκλείει π άσαν μαζοποίησιν, άποτελεί δε τό κατ' έξοχήν χαρακτηριστικόν όργανον του κράτους.

Ο περαιτέρω όμως βίος του καθεστώτος θα εξαρτηθή εκ του βαθμοϋ της διαλύσεως ή παθητικοποίησεως της μάχης και εκ του χρονικοϋ διαστήματος κατά τό όποιον αυτη θα διαρκέσθ. Τήν μέθοδον πάντως της παρεμποδίσεως της μετατροπής της λανθάνουσης μάχης εις έπαναστατικήν δια δρα-

στικων και κεραυνοβόλων μέτρων κατά των υποκινητων αυτης και μ ο ν ο ν κατέχουν οι σύγχρονοι δικτατορες, οι δια της μάχης άνελθόντες, εις βαθμόν πρωτοφανή2.

β) 'Εξ ίσου ενδιαφέρουσα είνε ή τύχη του 'Απολύτου εις τήν δευτέραν μορφήν άνόδου του «προλεταριάτου» τήν λεγομένην δικτατορίαν του προλεταριάτου.

Η χρονική ήρατάσις της εκ μέρους του παλαιοϋ καθεστώτος άντιστάσεως και ποικίλλαι άλλαι πολύ ριζικώτεροι κοινωνικαι περιπέτειαι της σοβιετικής εξουσίας καθιστούν τό φαινόμενον πολυπλοκώτερον, άλλ' εύχ ήττωμ εξ ίσου τυπικόν. Οτι εϋθύς άμα ή καταλήξη της πολιτικής εξουσίας υπό της έπαναστατικής ομάδος ή έπαναστατική μάζα άπεκλειόθη εκ του κράτους, του όποιου επέβη ισχυρωτάτη και άκρως πειθαρχημένη ομάδα υπό τήν σιδηράν δικτατορίαν του πολιτικοϋ και του στρατιωτικοϋ άρχηγου (Lenin — Trotzky), είνε γνωστόν. Η συνεχής όμως επί εξεστίαν κατά του νέου καθεστώτος επίθεσις του παλαιοϋ καθεστώτος δι' έσωτερικων συνωμοσιων και εξωτερικων πολέμων παρετεινε τήν διάρκειαν της έπαναστατικής μάχης κατά τό αυτό χρονικόν διάστημα. Κατά τό διάστημα τοϋτο (1917—23) δύναται να λεχθή, ότι ή σοβιετική εξουσία συνεχίζει τήν έπαναστάσιν και υπό τήν μορφήν του κράτους. Η δύναμις όμως κράτους ύποστηριζόμενου υπό της έπαναστατικής μάχης είνε πρωτοφανής και σπανιώτατη εις τήν Ιστορίαν. Ένταϋθα δημιουργείται τό σπάνιον φαινόμενον του μαζικοϋ στρατοϋ. Ο έρυθρός στρατός ήτο αυτη ή έπαναστατική μάζα. Ολόκληρος ή τυφή φυσική δύναμις της έπαναστατικής μάχης, ιξεδηλώθη ως άφθαστος και πρωτοφανής ήρωισμός του έρυθροϋ στρατοϋ, όστις, καθοδηγούμενος και υπό της άπροσδοκήτου στρατηγικής Ιζοφύτας ενός πολιτικοϋ, κατώρθωσε να συντριψη εξ κατά σειράν όργανωμένους δια των καλύτερων στελεχων στρατοϋς κατά της σοβιετικής εξουσίας και να προεξηγή εις τόν κόσμον δλόκληρον τοιοϋτον πανικόν. Ολον ουτος μόνον και τα ήν περιόδον του Μ. Ναπολέοντος ειχε γνωρίση, του όποιου ό στρατός έπίσης πολλακις ήτο αυτη αυτη ή έπαναστατική μάζα. Η έπαναστατική μάζα έμάχητο και τήν φοράν αυτην υπέρ του 'Απολύτου, υπέρ της «ταξικής κοινωνίας»:

Τό 'Απόλυτον τοϋτο εφόρεσε τήν στολήν του Σχετικου άφ' ής προσελήφθη ως υπάλληλος της σοβιετικής γραφειοκρατίας.

(ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Α' ΜΕΡΟΥΣ)

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ι Σ

Με τό σημερινόν κεφάλαιον τερματίζεται τό α' μέρος της μελέτης: Η έπαναστατική μάζα, με ιδιαίτεράν εξέτασιν του 'Εάμ. Εις τό μέρος τοϋτο έπειράθημεν να καταδειξόμεν τι είνε ή έπαναστατική μάζα. Από του προσεχους ταύχους ή μελέτη εισέρχεται εις τό β' μέρος της υπό τόν τίτλον «Κοινωνιολογία του ΕΑΜ». Εις τό μέρος τοϋτο πρόκειται να καταδειχθή τι δεν είνε έπαναστατική μάζα. Δηλαδή τι είνε τό 'Εάμ.

2 Περιστόν να τονισθή, ότι είν ευκριβή ή οικονομική κατάσταση της Γερμανίας κατά τήν περιόδον τοϋτην προς τό ως άνω φαινόμενα ούδεμια άντιστοιχία αυτης προς ταϋτα παρατηρείται.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ADLER MAX Staat und Marxismus.—BAKUNIN MICHAEL, Das Knutogermanische Reich und die soziale Revolution.—BEER, Geschichte des Sozialismus und der sozialen Bewegung.—BERNSTEIN EDUARD.—Die Voraussetzungen des Sozialismus.—BUCHNER Eberhard, Revolutions Dokumente.—COMTE AUGUSTE Cours de philosophie positive (Sociologie).—DELEWSKI, Antagonismes sociaux et antagonismes proletariens.—DIX ARTHUR, Politische Geographie.—ENGELS FRIEDRICH, Herrin Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft.—GEIGER, Die Masse und ihre Aktion.—GUMPLOWICZ LUDWIG, Grundriss der Soziologie.—Soziologie und Politik.—KANEΛΛΟΠΟΥΛΟΥ ΠΑΝ. Ο άνθρωπος και οι κοινωνικαι άντιθέσεις.—Η κοινωνία της εποχής μας.—Κάρολος Μάρξ.—KAPANIKA K., Η οικονομικογεωργική μεταμόρφωσις της Ρωσίας.—SAUTSKY KARL, Die soziale Revolution.—Το αυτό: Die proletarische Revolution und ihr Programm.—Το αυτό: Das Erfurter Programm der Sozialdemokratie.—Το αυτό: Die Diktatur des Proletariats, Demokratie oder Diktatur?—Το αυτό: Terrorismus und Kommunismus.—KELSEN HANS, Sozialismus und Staat.—KRAPOTKIN PETER, Die französische Revolution.—LANDAUER GUSTAV, Skepsis und Mystik.—Briefe aus der französischen Revolution.—LANDAU ALDANOW, Lenin und der Bolschewismus.—LE BON GUSTAVE, Psychologie des foules.—Psychologie des révolutions.—ΛΕΜΠΕΣΗ Ε., Κριτική της κοινής γνώμης. Αθήνα 1929.—Το αυτό: Σύγχρονα προβλήματα του καπιταλισμοϋ («Νέα Ημέρα»), φ. 33-37, 1939.—Το αυτό: Τρασοκαρτελικός καπιταλισμός («Πολιτικά φύλλα 1931»).—Το αυτό: Κοινωνία και κοινήτης του Ferdinand Toennies («Νέα Ημέρα» φ. 47, 1936.—Το αυτό: Κοινωνία και Κράτος («Νέα Ημέρα») φ. 73, 74, 1936. LENZ FRIEDRICH, Marxismus und Staat.—LENIN N. Staat und Revolution.—Το αυτό: Der Imperialismus, als jüngste Etappe des Kapitalismus.—Το αυτό: Der Radikalismus, als Kinderkrankheit des Kommunismus.—Το αυτό: Die Diktatur des Proletariats und der Renegat Kautsky.—Το αυτό: Werden die Rolschewiki die Staatsmacht

behaupten?—LUCASZ GEORG, Geschichte und Klassenbewusstsein.—LUXEMBURG ROSA, Die Akkumulation des Kapitals.—Sozialer Revolution oder Revolution?—MACHIAVELLI, Il principe.—(de) MAN, Au delà du marxisme.—Το αυτό: Προβλήματα του άντιφασισμού («Σοσιαλιστική Έπιείσηση» 1935).—MARX, KARL, Das Kapital.—Το αυτό: Zur Kritik der Politischen Oekonomie.—Το αυτό: Das Elend der Philosophie.—Το αυτό: Der 18 Brummaire des Louis Bonaparte.—Το αυτό: Revolution und Konterrevolution in Deutschland.—Το αυτό: Der Bürgerkrieg in Frankreich.—MICHELIS, ROBERT, Die politischen Parteien der Gegenwart.—MISES LUDWIG, Die Gemeinwirtschaft.—Το αυτό: Liberalismus.—Το αυτό: Antimarxismus.—Το αυτό: Kritik des Interventionismus.—SCHELER MAX, Wesen und Formen der Sympathie.—MOMMSEN, Römische Geschichte.—OPPENHEIMER FRANZ, System per Soziologie—I. II.; Allgemeine Soziologie—I. II. Theorie der reinen und Politischen Oekonomie IV. n Der Staat.—PHILIPPS PRICE, Geschichte der russischen Revolution.—REED JOHN, Zehn Tage die die Welt erschütterten.—ΣΒΟΛΟΥ ΑΛ. Τό νέον όντοσμα και οι βασικαι του πολιτωματος.—SCHEIDEMANN, PHILIP, Der Zusammenbruch.—SOMBART, WERNER, Der moderne Kapitalismus.—Το αυτό: Der proletarische Sozialismus.—Το αυτό: Das Zeitalter des Hochkapitalismus. SORÉI GEORGES, Reflexions sur la violence.—Το αυτό: Matériaux d'une théorie du proletariat.—STAMMLER RUDOLF, Wirtschaft und Recht.—SPENGLER OSWALD, Der Untergang des Abendlandes.—Το αυτό: Jahre der Entscheidung.—TARDE GABRIEL, L' opinion et la Foule.—TOENNIES FERDINAND, Gemeinschaft und Gesellschaft.—Το αυτό: Kritik der öffentlichen Meinung.—TROZKI LEON, Terrorismus und Kommunismus.—Το αυτό: La révolution permanente. Το αυτό: Die Lehren des Oktober Το αυτό: Von der Oktoberrevolution bis zum Brester Friedensvertrag.—Το αυτό: Mein Leben.—VARGA EUGEN, Die Niedergangsperiode des Kapitalismus.—WIESER FRIEDRICH, Das Gesetz der Macht.

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ

Υπό LUDWIG MISES

ΜΕΤΑΞΥ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥ και οργανώσεως υπάρχει ή αυτή διαφορά ως μεταξύ ζωής και μηχανής, ως μεταξύ ενός φυσικού άνθους και ενός τεχνητού άνθους. Είς το φυσικόν φυτόν έκαστον κύτταρον έχει την ζωήν του, συγχρόνως δι' εαυτό και εις τὰς σχέσεις τὰς οποίας διατηρεῖ με τὰ ἄλλα κύτταρα. Υφίσταται οὕτως δι' εαυτόν και διατηρεῖσθαι, ἰδοὺ τί ἀποκαλοῦμεν ζωήν. Είς τὸ τεχνητόν άνθος τὰ διάφορα στοιχεία δὲν συναρμόζονται διὰ νὰ σχηματίσουν ἐν ὅλῳ παρά μόνον ἐν ᾧ μέτρῳ ἐνεργεῖ ἡ θέλησις ἐκείνου, ὁ ὅποῖος τὰ συν-εκέντρωσε. Μόνον ἐν τῷ μέτρῳ τούτῳ, εις τὴν ὁργάνωσιν τὰ συνθετικά στοιχεία εὐρίσκονται εις σχέσιν τὰ μὲν πρὸς τὰ δέ. Ἐκαστον τούτων δὲν καταλαμβάνει, παρά τὴν θέσιν ἡ ὁποία τοῦ καθωρίσθη και δὲν τὴν ἐγκαταλείπει οὕτως εἰπεῖν, παρά κατόπιν δεδομένης διαταγῆς. Δὲν δύνανται νὰ ἔχουν ζωήν, δηλαδὴ νὰ ὑφίστανται δι' εαυτὰ ἐντός τοῦ πλαισίου τοῦ οργανισμοῦ παρά ἐν ᾧ μέτρῳ ὁ δημιουργὸς τῶν τὰ εἰσήγαγεν ἡδὴ ζῶντα εις τὴν δημιουργίαν του. Ὁ ἵππος τὸν ὅποιον ὁ καρραγωγέως ἔξευξεν εις τὴν ἄμαξάν του ζῆ ὡς ἵππος. Είς τὴν ὁργάνωσιν τὴν ὅποιαν συνιστᾷ ἡ ζεύξις ὁ ἵππος εἶνε ἐντελὸς ἕξις πρὸς τὸ σῆμα τὸσον, ὅσον εἶνε ὁ κινήτηρ διὰ τὴν ἄμαξαν τὴν ὅποιαν κινεῖ. Τὰ στοιχεία δύνανται μάλιστα νὰ ἐκδηλώσουν τὴν ἴδιαν αὐτῶν ζωὴν ἐναντιούμενα εις τὴν ὁργάνωσιν: εἶναι ἡ περίπτωση, ἐπὶ παραδείγματι, τοῦ ἵππου ὅστις παραφέρεται ἡ τοῦ τεχνητοῦ άνθους τοῦ ὁποῖου ὁ Ισοὶ ἀπουσιάζειν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν μιᾶς χημικῆς δράσεως. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει διὰ τὴν ἀνθρωπίνην ὁργάνωσιν. Εἶναι και αὐτὴ τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς πράξεως θελήσεως ὅπως ἡ κοινωνία. Ἄλλὰ ἡ θέλησις ἡ ὅποια τὴν δημιουργεῖ δὲν δύνανται νὰ δώσῃ γέννησιν εις ἕνα ζῶντα κοινωνικὸν ὁργανισμὸν περισσότερον παρ' ὅσον ὁ κατασκευαστὴς ἀνθέων ὅστις δὲν δύνανται νὰ δημιουργήσῃ ἕνα ζῶν άνθος. Ἡ ὁργάνωσις δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ διαρκέσῃ εἰμὴ ἐφ' ὅσον χρόνον ἀσκέεται ἡ θέλησις ἡ ὅποια τὴν ἐδημιούργησε. Τὰ στοιχεία τὰ ὅποια τὴν συνθέτουσιν δὲν ἀποτέλουσιν ἐν ὅλῳ παρά ἐν ᾧ μέτρῳ ἡ θέλησις τοῦ δημιουργοῦ ἐπιβάλλεται εις ταῦτα, ἐν ᾧ μέτρῳ αὐτὴ ἐπιτυγχάνεται νὰ ἐνσωματώσῃ τὴν ἴδιαν τῶν ζωὴν εἰς αὐτὴν τὴν ὁργάνωσιν. Είς τὸ ἐν ἀσκήσει τάγμα, δὲν ὑφίσταται παρά μία ἄλλησις τοῦ ἀρχηγοῦ πᾶν ὁ τι ἄλλο παρεμβαίνει εις τὴν ὁργάνωσιν «τάγμα» δὲν εἶναι παρά μηχανὴ χωρὶς ζωήν. Είς αὐτὴν τὴν ἀπόσθεσιν τῆς θελήσεως, διατηρημένης ζωτικῆς μόνον ἐν τῷ μέτρῳ καθ' ὃ αὐτὴ ὑπηρετεῖ τοὺς σκοποὺς τοῦ σώματος τοῦ ὁργάνωμένου στρατεύματος. Ἐγκεῖται ἡ οὐσία τῆς στρατιωτικῆς ἐκγυμνάσεως. Είς τὴν εὐθύγραμμον τακτικὴν, εις τὴν ὅποιαν τὸ στρατεύμα ὀφείλει νὰ εἶναι μόνον μία ὁργάνωσις, ὁ στρατιωτικὸν σῶμα τὸ ἄτομον ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχη τὴν ἴδιαν του ζωὴν ἄλλα ἔξω και ἀνεξαρτήτως τοῦ σώματος εις τὸ ὅποιον ἀνήκει, ἐνίοτε ἐν ἐξεγέρσει καθ' αὐτοῦ, οὐδέποτε εις τοὺς κόλπους του. Ἡ νεωτέρα τακτικὴ ἡ ὅποια στηρίζεται ἐπὶ τῆς πρωτοβουλίας τοῦ ἀκροβολιστοῦ ὀφείλει ἀναγκαίως νὰ θέσῃ εις τὴν ὑπηρεσίαν τῆς τὴν ζωὴν ἐκαστοῦ στρατιώτου, τὴν σκέψιν του και τὴν θέλησίν του. Ὁ σκοπὸς τῆς δὲν εἶναι μόνον νὰ ἐκγυμνάσῃ τὸν στρατιώτην ἄλλα νὰ τὸν «ἐκπαιδεύσῃ».

Ἡ ὁργάνωσις εἶναι μία ἔνωσις θεμελιωμένη ἐπὶ τῆς αὐθεντίας, ὁ ὁργανισμὸς μία ἔνωσις θεμελιωμένη ἐπὶ τῆς ἀμοιβαίουτητος. Ἡ πρωτόγονος σκέψις θεωρεῖ πάντοτε τὰ πράγματα ὡς ἄν εἶχον ὁργανωθῆ ἕκ τῶν ἔξω και ποτὲ ὡς σχηματισθέντα ἕκ τῶν ἑνῶν, ὁργανικῶς. Ὁ ἄνθρωπος θέλει τὸ θέλος τὸ ὅποῖον ἔσχισε, γνωρίζει πῶς κατασκευάσθη και πῶς ἐτέθη εις κίνησιν: ἔτσι ἐρωτᾷ δι' ὅλα τὰ πράγματα ποῖος τὰ κατασκεύασε και ποῖος τὰ θέτει εις κίνησιν. Ἐρωτᾷ περὶ τοῦ δημιουργοῦ παντὸς ζῶντος πράγματος περὶ τοῦ ἐργάτου πάσης μεταβολῆς εις τὴν φύσιν και πάντοτε εὐρίσκει μίαν ψυχιστικὴν ἐξήγησιν. Ἔτσι γεννῶνται οἱ θεοί. Ὁ ἄνθρωπος θεωρεῖ τὴν ὁργάνωσιν κοινήτητα ἐντός τῆς ὅποιας ἕνας ἡ περισσότερο ἀσθέντα ἀντιτίθενται εις τὴν μάζαν τῶν ὑπηκόων και τὸ θέμα τοῦτο τὸν ὀδηγεῖ νὰ κατανοήσῃ τὴν ζωὴν ὡς μίαν ὁργάνωσιν και ὄχι ὡς ἕνα ὁργανισμὸν. Ἐκ τούτου ἡ παλαιὰ ἀντίληψις ἡ ὅποια θέλει εις τὸν ἐγκέφαλον τὸν ἀσθέντην τοῦ σώματος και ἡ ὅποια χρησιμοποιεῖ τὴν λέξιν «ἀρχηγός» διὰ νὰ καθορίσῃ τὸσον τὴν κεφαλὴν ὅσον και τὸν διευθύνοντα μίαν ὁργάνωσιν.

Πάουσαι νὰ θεωρῆ ὅλα τὰ πράγματα ὡς ὁργάνωσις και ἀναγνωρίζουσα τὴν φύσιν τοῦ ὁργανισμοῦ, ἡ ἐπιστήμη ἐπετέ-

λεσε μίαν ἀπὸ τὰς οὐσιώδεις προόδους τῆς. Μὲ ὅλον τὸν εἶδος τοῦ ἀρχαίου διανοητῆς ὀφειλόμενον σεβασμὸν, δύναται τίς νὰ διαβεβαιώσῃ ὅτι πρὸ παντὸς ἐδῶ, εις τὴν σφαῖραν τῆς κοινωνικῆς ἐπιστήμης ὑπῆρξε τὸ ἔργον τοῦ 18ου αἰῶνος. Οἱ κυριώτεροι τεχνίται τοῦ ὑπῆρξαν οἱ δημιουργοὶ τῆς κλασσικῆς οἰκονομίας και ἡ ἄμεσοι πρόδρομοί των. Οἱ βιολόγοι μόνον τοὺς ἠκολούθησαν. Παρητήθησαν ἰδίων τῶν ψυχιστικῶν και ζωιστικῶν ἀντιλήψεων των. Διὰ τὴν νεωτέραν βιολογίαν ἡ κεφαλὴ δὲν εἶναι πλέον ὁ «ἀρχηγός» ὁ ὅποῖος κυβερνεῖ τὸ σῶμα, δὲν ὑπάρχει πλέον εις τὸ ζῶν σῶμα αὐθιγῆς και ὑπῆκος, ἀντίθεσις μεταξὺ τῆς κεφαλῆς και τῶν μελῶν, μεταξὺ τοῦ σκοποῦ και τῶν μέσων. Δὲν ὑπάρχουσι πλέον παρά μέλη, ἔργα.

Ἡ θέλησις ὁργάνωσεως τῆς κοινωνίας εἶναι τὸσον χιμαϊρικὴ ὅσον ἡ θέλησις τεμαχίσεως ἑνὸς φυτοῦ διὰ νὰ ἀντληθῇ ἕκ τῶν νεκρῶν μερῶν του ἕνα νέον φυτόν. Μία ὁργάνωσις τῆς ἀνθρωπότητος δὲν θὰ ἦτο δυνατὴ παρά ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ καταστραφῇ ἐν πρώτοις ὁ ὑφιστάμενος κοινωνικὸς ὁργανισμός. Καὶ μόνος ὁ λόγος ὅτος καταδικάζει εις τὴν ἀποτυχίαν τὰς κολλεκτιβιστικὰς ἀποπειράς. Θὰ ἠδύναμεθα νὰ καταλήξωμεν νὰ δημιουργήσωμεν μίαν ὁργάνωσιν περιπτυσσομένην ὀλοκληρον τὴν ἀνθρωπότητα. Ἄλλὰ δὲν θὰ ἦτο πάντοτε παρά μία ὁργάνωσις, εις τὸ περιθώριον τῆς ὅποιας ἡ κοινωνικὴ ζωὴ θὰ ἐξηκολούθει ὑφισταμένη, μία ὁργάνωσις τὴν ὅποιαν αἱ κοινωνικαὶ δυνάμεις θὰ ἠδύνατο ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ μεταμορφώσουν και νὰ καταστρέψουν και τὴν ὅποιαν θὰ κατέστρεφον ἀσφαλῶς τὴν ἡμέραν καθ' ἣν θὰ ἐπεχειρεῖ νὰ ὀρθωθῇ και αὐτῶν. Διὰ νὰ δημιουργήσωμεν ἕκ τοῦ ὅλου κολλεκτιβισμοῦ μίαν πραγματικότητα θὰ ἔπρεπε πρωτίστως νὰ ἐκμηδενίσωμεν τὴν κοινωνικὴν ζωὴν και νὰ οἰκοδομήσωμεν κατόπιν τὴν κολλεκτιβιστικὴν πολιτείαν. Οἱ μολδοσιτικοὶ σκέπτονται κατὰ τρόπον τελείως λογικόν ὅταν νομίζουσι ἀναγκαῖον νὰ λύσουν πρῶτον τοὺς ὑφισταμένους κοινωνικοὺς δεσμοὺς και νὰ καταρρίψουν τὸ κατὰ τὴν διαδρομὴν αἰῶνων ἀνορθωθῆν κοινωνικὸν οἰκοδόμημα διὰ νὰ ἀνεγείρουν ἐπὶ τῶν εῤρηλίαν μίαν νέαν κοινωνικὴν οἰκοδομήν. Λησμονοῦσι μόνον ὅτι τὰ μεμονωμένα ἄτομα, μεταξὺ τῶν ὁποίων οὐδενὸς εἶδους κοινωνικὴ σχέσις ὑφίσταται δὲν θὰ ἠδύνατο και νὰ εἰσέλθωσι πλέον εις μίαν ὁργάνωσιν.

Δὲν ὑπάρχουσι ὁργάνωσις δυνατὰ παρά ἐν ᾧ μέτρῳ δὲν προσκρούουσι εις ὁργανικὰς πραγματικότητας. Πᾶσα ἀπόπειρα διὰ νὰ ζευχθῇ ἡ ἀνθρωπίνη θέλησις εις ἕν ἔργον τὸ ὅποιον ἀντιπαθεῖ εἶναι καταδικασμένη νὰ ἐξωκεῖλη. Μία ὁργάνωσις δὲν δύναται νὰ εὐημερήσῃ, παρά ἐφ' ὅσον στηρίζεται ἐπὶ τῆς θελήσεως τῶν μελῶν τῆς και ἐξυπηρετεῖ τοὺς σκοποὺς των.

Δ Η Λ Ω Σ Ι Σ

Ἡ «Κ. Ε.» ἀναγκάζεται και σήμερον ὅχι μὲν νὰ περιγράψῃ τὰς ἀτελευτήτους περιπετειὰς τῆς ἐκδόσεως περιοδικῆ ὑπὸ τὰς σημερινὰς συνθήκας, ἀλλὰ νὰ ἐπεξηγήσῃ συντόμως εις τοὺς ἀναγνώστας τῆς τοὺς λόγους τῆς καθυστέρησεως τῆς ἐκδόσεως τῶν τευχῶν Δεκεμβρίου—Ἰανουαρίου—Φεβρουαρίου. Οἱ λόγοι οὗτοι, οἵτινες προεκάλεσαν τὴν καθυστέρησιν και τῶν ἄλλων περιοδικῶν εἶνε κυρίως τρεῖς: ὁ ἀκατάσχετος μέγιστος ἐσχάτων ἐξευτελισμὸς τοῦ χρήματος, ὅστις σημαίνει διὰ τὰ μηνιαῖα περιοδικὰ εἰσπρακτικῶς ἀληθῆ καταστροφὴν. Ἡ συνεχὴς αὐξήσις τῶν τυπογραφικῶν ἐξόδων—ἡ τελευταία αὐξήσις κατὰ 150%—και τὸ σπουδαιότερον ἡ ἀβεβαιότης διὰ τὴν αἴριον. Ἡ ἀπεργία τῶν τυπογράφων. Καὶ τέλος τὸ ἄλυτον πρόβλημα τοῦ χάρτου, ἀνεληθόντος εις 3.200 τὸν ζύλον. Ἡ «Κ. Ε.» στοιχίζει σήμερον 1.300.000 δραχμὰς τυπογραφικὰ και 900.000 δοχ., εις ἔξοδα χάρτου. Δύνανται, μετὰ τὰ δεδομένα αὐτά, νὰ κρῖνον οἱ ἀναγνώσται μας τὴν τιμὴν τοῦ σημερινοῦ τεύχους, τὸ ὅποιον, διὰ νὰ ἐπαρκέσῃ εις τρεῖς μῆνας, ἐξδίδεται μετὰ σελίδας 48 και μετὰ εὐρυτάτην χρησιμοποίησιν μικροτέρων στοιχείων. Διὰ τὸ μέλλον ὁ θεὸς βοηθός!

ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΩΝ ΗΓΕΤΩΝ

Υπό WERNER SOMBART

I

ΜΕΘ' ΟΣΑ είπομεν εις τὸ προηγούμενον κεφάλαιον περὶ τοῦ νόηματος τοῦ σοσιαλιστικοῦ κινήματος, δὲν δύναται νὰ ἀμφισβητηθῇ ὅτι εἰς τὸ κίνημα τοῦτο δὲν ὑπάρχει τύπος διὰ τὸν γνήσιον ἀρχηγόν. Ἐπειδὴ τὸ κίνημα τοῦτο δὲν εἶνε κρατικόν, δὲν εἶναι ἔθνικόν, δὲν εἶναι λαϊκόν, εἰς τίποτε δὲν δύναται νὰ τοῦ χρησιμεύσῃ ἕνας γνήσιος ἀρχηγός πὺ δὲν ὡδηγεῖ εἰς τὴν ἐνότητα, ἕνας λαηγέτης, ἕνας *homme d'Etat*. Εἶναι κίνημα ταξικόν, δηλαδὴ ἀποσύνθεσις καὶ κίνημα μαζικόν, δηλαδὴ ἀτομιοτική διάσπασις. Διὰ τοιοῦτο κίνημα ὑπάρχει μόνον εἰς ἀντίστοιχος ἡγετικὸς τύπος: ὁ δημαγωγός.

Ὅπου ἐκ τοῦ σοσιαλιστικοῦ κινήματος ἀνεδείχθησαν πολιτικοὶ ἄνδρες, ὅπως εἰς τὴν Ρωσίαν, τοῦτο συνέβη διότι τὸ κίνημα ὑπερέβη ἐαυτό, διότι υἱοθέτησε ἄλλο πνεῦμα, διότι τέλος παρητήθη τῶν ἀρχῶν του καὶ μετεβλήθη εἰς κρατικὴν-ἔθνικὴν ὑπόθεσιν.

Ὅταν λέγω, ὅτι εἰς τὸ σοσιαλιστικόν κίνημα ταιριάζει μόνον ὁ δημαγωγός, ἢ διαπίστωσις αὕτη δὲν ἀποκλείει ὅτι μετὰ τῶν σοσιαλιστῶν ἡγετῶν εὗρισκονται ἄνδρες φέροντες τὸ γνῶρισμα τοῦ γνησίου ἡγέτου καὶ οἵτινες ἴσως ὑπὸ ἄλλας συνθήκας θὰ εἶχαν γίνεαι γνήσιοι ἀρχηγοί, ἄνδρες πρωτίστως μὲ πολιτικὰ ἔνστικτα καὶ πρακτικὸν βλέμμα ὅπως ὁ Auer, ὁ Victor Adler, ὁ Turati, ὁ Otto Lang, ὁ Van Kol, ὁ Branting, οἵτινες ὅμως ὡς ἀρχηγοὶ τοῦ σοσιαλιστικοῦ κινήματος, λόγῳ τῆς ταξικῆς ἰδεολογικῆς τῶν στάσεως ἦσαν καταδικασμένοι νὰ δράσουν ὡς δημαγωγοὶ καὶ οἵτινες δύναται ν' ἀξιοποιήσουν τὰς πολιτικὰς τῶν ἰδιότητων μόνον ὡς αἰκίας ἔρχονται εἰς τὴν Κυβέρνησιν καὶ ἀπορρίπτουν τὴν ταξικὴν τῶν ἰδεολογιῶν. Ὅπως ἀπ' ἐτέρου ἀπαντῶμεν ἄνδρας, δράσαντας ἐπὶ τινὰ χρόνον ὡς γνήσιοι ἀρχηγοὶ ἀλλ' οἵτινες ἐπειτα ἔγιναν δημαγωγοὶ διότι παρεσύρθησαν εἰς τὸ ρεῦμα τοῦ σοσιαλιστικοῦ κινήματος. Ἐννοῶ ἕνα ἄνδρα ὅπως ὁ Garibaldi ἢ καὶ ὁ Ρώσος ἐπαναστατικὸς ἡγέτης Garon.

Ἐάν ὅμως εἶναι κοινὸν γνῶρισμα εἰς ὄλους τοὺς σοσιαλιστὰς ἀρχηγούς τὸ βασικόν αὐτὸ χαρακτηριστικόν, ὅτι εἶναι δημαγωγοί, ἐν τῷ συνόλῳ τῶν ὅμως ἐμφανίζονται τύποις λίαν διαφορετικοίς, ἀναλόγως τοῦ μέτρου τῆς δημαγωγίας τῶν καὶ πρὸ παντὸς ἀναλόγως τῶν λειτουργιῶν τῆς ὅποιας ἀσκοῦν. Ἀνιδρώμεν τὴν ἔνοιαν τοῦ ἡγέτου ὑπὸ τὴν εὐρυτέραν ἔνοιαν τῶν διευθυνόντων, τῶν στελεχῶν, τῶν ἐπικεφαλῆς τοῦ κινήματος, τότε ἐμφανίζονται πρὸ ἡμῶν σαφῶς τρεῖς διάφοροι τύποι τοιοῦτων ἡγετῶν τοῦ σοσιαλιστικοῦ κινήματος τοὺς ὁποίους διακρίνομεν:

1. Εἰς ἀρχηγούς τῶν ὀργανώσεων (ἢ λέξις ἀρχηγός ὑπὸ στενωτέραν ἔνοιαν) καὶ μάλιστα ὑπὸ διττὴν μορφήν ὡς κομματικούς καὶ ὡς συνδικαλιστικούς ἡγέτας.

2. Εἰς ὑπαλλήλους τῶν ὀργανώσεων («Funktionäre»).

3. Εἰς ἐπαναστατικούς ἀρχηγούς.

Περὶ αὐτῶν θὰ πραγματευθῶμεν ἐν τοῖς ἐπομένοις κεχωρισμένοις.

II

1. Τὸ θέμα τοῦ ὀργανωτικοῦ ἀρχηγοῦ εἶναι νὰ δημιουργηθῇ καὶ νὰ διευθύνῃ τὰς ὀργανώσεις ἐκείνας διὰ τῶν ὁποίων ἐκδηλοῦται τὸ κοινωνικόν κίνημα. Αὐταὶ φέρουν διαφορετικὴν μορφήν ἀναλόγως τῶν πρὸκειται περὶ τῆς ἰδρύσεως, περὶ τῆς διαμορφώσεως ἢ περὶ τῆς συντηρήσεως τῆς ὀργανώσεως.

Ἡ ἰδρύσις πάσης ὀργανώσεως, ἰδίᾳ δὲ τῶν μεγάλων πολιτικῶν κομμάτων, ἀπαιτεῖ ἀνθρώπους μὲ ἰσχυράν, μολονότι βραχέϊαν θέλησιν. Χρειάζονται ἀνθρώποι μὲ ἰδέας, μὲ πρωτοβουλίαν, μὲ παρορμήσεις. Ἀνθρώποι δυνάμενοι νὰ φλογίζουσι τὰς ψυχάς, νὰ παρασύρουν τὰς μάζας, ὄχι ὅμως δι' αἰφνιδιασ, οὐθορμητικούς πράξεις βίας ἀλλὰ διὰ τὴν συνένοιαν

εἰς στενὸν κύκλον. Φανατικοίτης ὀργανώσεως αἰρεσιάρχαι, πὺ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ὡδηγήσουν πᾶν ἐπαναστατικὸν πάθος εἰς τὴν κοίτην τῆς ὀργανώσεως, ἀνθρώποι εἰς τοὺς ὁποίους ἢ ὀργανώσεις φαίνεται ὡς ἐφοδιασμένη μεθεῖνα χάριν καὶ οἵτινες δύναται νὰ ἐμπνεύσουν τὴν πίστιν αὐτὴν εἰς τὴν παρὰ κείαν τῆς ὀργανώσεως εἰς μίαν κοινότητα ἀνθρώπων. Ἀνθρώποι πὺ ἰδιαρκῶς κηρύσσουσι: «ἕνα χρειάζεται: ὀργανωθῆτε! Πυκνώσατε τὰς τάξεις! Ἐγγραφῆτε εἰς τὴν ὀργάνωσιν! Τὸ βιβλίον τοῦ μέλους εἶναι ἰτὸ διαβατήριον διὰ τὴν βασιλείαν τῶν Οὐρανῶν! Ὁ καθαρῶτερος τύπος ἑνὸς τοιοῦτου ἰδρυτοῦ ὀργανώσεως, ἐνὸς ἡμεγεύτου τοῦ κινήματος μὲ παλμῶδη δύναμιν καὶ παρασύρουσαν φλόγα, ἥτις ὅμως κατὰ τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν τοῦ κινήματος θὰ εἶχεν ἴσως ἐντὸς ὀλίγου σβῆσει, ἐνὸς ὀργανωτοῦ ἡγέτου μετ' ἰσχυράν ἀλλὰ βραχέϊαν θέλησιν εἶνε ὁ Ferdinand Lassalle.

Ἡ σπουδαιότερα ὁμάς τῶν ὀργανωτικῶν ἡγετῶν εἶναι οἱ διαμορφωταί. Πρέπει νὰ εἶναι ἄνδρες μὲ ἰσχυράν καὶ ταυτοχρόνως μακράν, ἐπιμονὴν καὶ ἀνθεκτικὴν θέλησιν, ἀνθρώποι δυνάμενοι ν' ἀντεπεξέλθουσι εἰς τὰς ἀντιζητήσας τοῦ καθημερινοῦ βίου. Ἀνδρες γνωρίζοντες νὰ ὡδηγήσουν τοὺς ἀβλακὰς καὶ τὰ ρυάκια εἰς ἕνα μεγάλον ποταμὸν. Ἀνδρες δυνάμενοι νὰ χρησιμοποιοῦσιν τὴν σταθεροποιηθεῖσαν ὀργάνωσιν μὲ δεξιότητα διὰ νὰ ἐπιτύχουν πολιτικὰ ὠφελήματα καὶ οἵτινες κατέχουν τὸ σπάνιον δῶρον νὰ συγκρατοῦν τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ὀργάνωσιν καὶ εἰς μακρὰς καὶ ἴσφορας ἡμέρας καὶ οἵτινες συνδυάζουν τὴν ἱκανότητα μὲ τὸν ἐνθουσιασμόν. Ἀνδρες διαθέτοντες προσωπικὸν γόητρον τὸ ὅποιον μεταδίδουν καὶ εἰς τὴν ὀργάνωσιν τὴν ὁποίαν διευθύνουν καὶ οἵτινες διαθέτουν ὅλας τὰς ἰδιότητας, πὺ τοὺς ἐξασφαλίζουν τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν ὀπαδῶν τῶν: κατανόησιν διὰ τὴν κατὰστάσιν τῶν μαζῶν, ψυχικὴν ἐπαφήν μαζὶ τῶν, ἀκούραστον δράσιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ὀργανώσεως, τὴν ὁποίαν δρᾶσιν κοσμεῖ πρωτίστως ἢ μεγαλειότερα δημοκρατικὴ ἀρετὴ: τὸ ἀδέκαστον, ἢ incorruptibilité τὴν ὁποίαν ἴσως θὰ ὀνομάζομεν καλλίτερον γενικὴν ἐμπιστοσύνην.

Ποῖο εἶνε τὸ νόημα αὐτοῦ τοῦ δημοκρατικοῦ ἀδεκάστου, αὐτῆς τῆς incorruptibilité λέγει κατὰ τρόπον ἰδιαίτερον ἀκριβῆ, ὡς μοῦ φαίνεται ὁ F. Stahl, εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ Robespierre τοῦ κατ' ἐξοχίαν ἀδεκάστου τοῦτοῦ ἀνδρός: «Τὸ incorruptible αὐτὸ σημαίνει... ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ κερδηθῇ τις ποτε ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἀνω τάξεως» (τὴν Κυβέρνησιν), ποτε ἀπὸ τοὺς θεσμούς ἐκείνους, εἰς τοὺς ὁποίους ὑπάρχει μίᾳ «ἀνω» τάξις, καὶ ὅτι θὰ ἐπιτιθεταὶ ἀδιακόπως κατ' ἀμφοτέρων, καὶ δὲν θὰ σταματήσῃ, παρὰ ὅταν τὸ πᾶν ἔχει γλῆν «κάτω». Τὸ «ἀνω» ἐν Γαλλίᾳ ἐγένετο διαρκῶς καὶ περισσώτερον «κάτω»: ὁ βασιλεὺς, ὁ Necker, ὁ Mirabeau, ὁ Roland, ὁ Brissot ὁ Vergniaud, ὁ Danton, οἱ βασιλόφρονες, οἱ Feulchans ὁ Girondistes, οἱ Cordeliers—καὶ διαρκῶς τοὺς ἐπιτιθετο ὁ Robespierre Ἐπειδὴ ὅμως τέλος κατέλασθεν ὁ ἴδιος τὴν ἐξουσίαν, καὶ ἀρα ἐγένετο ὁ ἴδιος «ἀνω», τὸ μυστικὸν τῆς θεσεῶς του καὶ τῆς δυνάμεώς του ἐφελῆς συνέκειτο εἰς τὸ νὰ δώσῃ εἰς ἑαυτὸν τὴν ἐπίφασιν, ὅτι δῆθεν κατέχει τὴν Ἐξουσίαν μόνον ὑπὲρ τῶν «κάτω» καὶ τὴν μεταχειρίζεται ἐναντίον τῶν «ἀνω». Ἦσαν πάντοτε δῆθεν ἀριστοκράται, δῆθεν ἀντεπαναστάται, δῆθεν ὄργανα τοῦ Pitt ἐκεῖνοι, κατὰ τῶν ὁποίων ἔστρεψε τὰ πλῆγματά του. Ἐδῶσεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν τὸν χαρακτήρα ἀντιπολιτεύσεως καὶ εἰς τὴν Δικτατορίαν του τὸν χαρακτήρα λαϊκοῦ δικαστηρίου». ... (Fr. Stahl, Die Parteien, 191).

Εἰς τὸν τύπον αὐτὸν τῶν διαμορφωτῶν ὀργανωτικῶν ἀρχηγῶν ἀνήκουσιν ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ ἄνδρες, οἵτινες ἀπὸ τοῦ 1890 μέχρι τοῦ 1914 διηύθησαν τὸ σοσιαλιστικόν κίνημα ὡς ὁ Bebel, ὁ Branting, ὁ Turati, ὁ Jaurès, ὁ Victor Adler, ὁ Greulich, ὁ Otto Lang, ὁ Vandervelde, ὁ van Kol, ὁ Leglen, ὁ Singer.

Ἡ τρίτη κατηγορία τῶν ὀργανωτικῶν ἀρχηγῶν εἶνε οἱ

συντηρηταί, οι διάδοχοι. Ο ρόλος των είναι να διατηρήσουν εν πορεία ένα λεπτότατον μηχανισμόν, την έτοιμον οργανώσιν. Πρέπει να είνε επιτήδαιοι routiniers χειρισταί της τακτικής, των όποιων η δράσις εφάπτεται ήδη της των υπαλλήλων της οργανώσεως. Τοιοῦτοι είνε ὅλοι οι σοσιαλισταί ηγέται των κομματικῶν καὶ συνδικαλιστικῶν οργανώσεων, πού ἠκολούθησαν καὶ ἀκολουθοῦν τοὺς «μεγάλους».

Μετεχειρίσθην μέχρι τοῦδε ἐπιτήδεις τὴν γενικὴν ἔκφρασιν «οργανωτικὸς ἡγέτης», χωρὶς νὰ ἀκριβῶ μεταξὺ τῶν κομματικῶν καὶ τῶν συνδικαλιστικῶν ἀρχηγῶν. Πρέπει ὅμως νὰ ἐνοήσωμεν, ὅτι οἱ δύο οὗτοι ἡγετικοὶ τύποι φυσικῶ τῷ λόγῳ εἰς πολυάριθμα σημεῖα διαφέρουν μεταξύ των.

Ὁ σοσιαλιστικὸς κομματικὸς ἡγέτης ἔχει τὸν δυσχερῆ ρόλον νὰ παρηγορῇ τὰς μάζας παραπέμπον αὐτὰς εἰς τὸ μέλλον, νὰ τὰς παρορμᾷ νὰ συμμετάσχουν εἰς τὸ κίνημα, χωρὶς νὰ ἔχουν τὴν ἐπιχειρητικὴν οἰασθήσαν ἐπιτυχίας, πού νὰ ἔχουν ἄμεσον σχέσιν μετὰ τὴν καθημερινὴν τὴν ζωὴν. Εἶνε ὑποχρεωμένος νὰ σπείρῃ τὸ μῖσος καὶ νὰ τρέφῃ τὴν ἐλπίδα καὶ διὰ νὰ δράσῃ ἐπιτυχῶς εἶνε ὑποχρεωμένος νὰ χειρίζεται μετὰ ἀκραν ἐπιτηδειότητα τὸν μηχανισμόν τῆς δημογωγικῆς προπαγάνδας. Οἱ καλλίτεροι λοιπὸν κομματικοὶ ἀρχηγοὶ θὰ είνε οἱ καλλίτεροι δημογωγοί: ἀριστοτέχνη τοῦ προφορικοῦ καὶ γραπτῷ λόγῳ. Εὐθύνην δὲν χρειάζεται νὰ ἔχουν καμμίαν. Τὴν θέσιν τῆς καταλαμβάνει τὸ γόητρον, πού κατέχουν ἔναντι τῶν μαζῶν. Ὁ μοναδικὸς δὲς ὁδηγὸς των εἶνε νὰ εὐρασκῶνται πάντοτε εἰς καλὰς σχέσεις μετὰ τὰς μάζας. Ἡ μοναδικὴ ἐπιτυχία, πού χρειάζεται εἰς αὐτοὺς διὰ νὰ διατηρήσουν τὸ κύρος των, εἶνε ἡ ἐπιτυχία τοῦ κόμματος. Πραγματικὰς πολιτικὰς ἐπιτυχίας δὲν ἐπιδιώκουν κἀν. Ἄν ὑπάρχουν τοιαῦτα κομματικὰ ἐπιτυχία ἔχει καλῶς: τὸ κύρος τοῦ κόμματος ἐξυψοῦται καὶ περὶ τοῦτου καὶ μόνου πρόκειται. Ἄν δὲν ὑπάρχουν τοιαῦτα ἐπιτυχία, οὐδεμίαν ζημία: μία ἐπιτηδεῖα προπαγάνδα θὰ φροντίσῃ νὰ ἐκμεταλλεῖται δημογωγικῶς ὑπὲρ τοῦ κόμματος τὴν ἔλλειψιν ἐπιτυχίας, καταργήσασιν τὴν ὑποουλον Κυβέρνησιν, τὴν παντοδυναμίαν τῶν κεφαλαιοκρατικῶν συμφερόντων, καὶ καταλήγουσα νὰ τολμήσῃ ἐκ νέου τῆς ἀναγκαιότητα τῆς στερεᾶς «πυκνώσεως» τῶν τάξεων τοῦ κόμματος.

Ἐντελῶς διάφορος εἶνε ἡ θέσις τοῦ συνδικαλιστικοῦ ἡγέτου. Ὅσον δήποτε καὶ ἂν οὗτος εἶνε παραδεδομένος εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν κομματικὸν δόγμα, ἔχει ἐν τούτοις τὸν ρόλον νὰ ἐπιτύχῃ εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ ἐργοδότην πρακτικὰ ἀφελήματα. Ἡ συναλλαγματική, τὴν ὅποιαν ἐκδίδει, εἶνε βραχείας διάρκειας. Ἄν εἰς τὸν μισθολογικὸν ἀγῶνα δὲν ὑπάρξουν καθημερινὰ ἐπιτυχία, τὸ συνδικάτον χάνει τὴν ἔλκυστικὴν του δύναμιν καὶ ὁ ἡγέτης του τὸ γόητρον του. Διὰ τοῦτο ὁ συνδικαλιστικὸς ἡγέτης πρέπει νὰ ἔχῃ πολὺ περισσοτέρας ἀρετὰς γνησίου ἡγέτου ἀπὸ τὸν κομματικὸν ἀρχηγόν. Βεβαίως ἡ ταξικὴ του ἰδεολογία τὸν ἐμποδίζει νὰ εἶναι γνησίως ἡγέτης: πολὺ συχνὰ, χωρὶς νὰ λαμβάνῃ καθόλου ὑπ' ὄψιν τὰ κρατικὰ συμφέροντα, ἐκπροσωπεῖ τὰ συμφέροντα τῆς παρ' αὐτοῦ διεθυνομένης ομάδος. Ἄλλ' ἂν ἐν ἐν τούτοις θέλει νὰ εἶνε ἀρχηγὸς μετ' ἐπιτυχίας, πρέπει κἀν νὰ γνωρίζῃ ἀπὸ τὴν ἐιδεικότητά του, πρέπει νὰ γνωρίζῃ τὰ πράγματα, πρέπει πρὸ παντός νὰ ὑπολογίξῃ μετὰ πραγματικότητας, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ πρακτικὸς σκοπούς. Αἰσθάνεται ἑαυτὸν ὅ π ε ὕ θ υ ν ο ν — καὶ εἰς τοῦτο διαφέρει σημαντικώτατα ἀπὸ τὸν κομματικὸν ἀρχηγόν — μολοντί τὴν εὐθύνην αὐτὴν αἰσθάνεται μόνον ἀπέναντι τῆς οργανώσεως του, ἥτις διὰ τῆς μεγάλης τῆς περιουσίας αἰσθάνεται ἑαυτὴν ἀνεξάρτητον ἔναντι τῶν καθ' ἕκαστον μελῶν, ἀποτελοῦσα ἴδιαν ὁμάδα μετ' ἴδια συμφέροντα. Διὰ τοῦτο ὁ συνδικαλιστικὸς ἡγέτης θὰ ἔχῃ ἀγῶνας μετὰ τὰ πάθη καὶ τοὺς παραλογισμοὺς τῶν μαζῶν εἰς πολὺ μεγαλυτέραν ἔκτασιν, παρὰ ὁ κομματικὸς ἀρχηγὸς καὶ θ' ἀναγκασθῇ συχνὰ ν' ἀσκήσῃ μετριοπαθεῖ ἐπιπρηγὴν καὶ ἐπιφύλαξιν, ἐκεῖ ὅπου ὁ κομματικὸς ἀρχηγὸς δὲν χρειάζεται παρὰ νὰ δημοκοπήσῃ. Ὁ συνδικαλιστικὸς ἀρχηγὸς ἀσκεῖ διὰ τοῦτο μίαν λειτουργίαν διαπαιδαγωγήσεως τῶν μαζῶν. Περιέρχεται ὁμοῦ συχνὰ εἰς σύγκρουσιν μετὰ τὸν κομματικὸν ἀρχηγόν, ὡς θὰ ἴδωμεν περαιτέρω.

ὑπὸ τῶν ἀνωτέρω ἡγέτας ὕψιστάτα τὸ πολυάνθρωπον σῶμα τῶν ὕ π α ρ χ η γ ῶ ν, τῶν «ὑ π α ξ ῖ ω μ α τ ῖ κ ῶ ν», οἵτινες εἰς τὸ πολιτικὸν κόμμα παίζουσι οὐκ εὐκαταφρόνητον ρόλον. Εἶνε τὰ άτομα ἐκεῖνα τὰ ὅποια (χωρὶς νὰ εἶνε πραγματικοὶ ὑπάλληλοι τοῦ κόμματος) δὲν ζοῦν διὰ τὸ κόμμα, ἀλλ' ἀπὸ τὸ κόμμα: προμηθευταί, ἔμποροι, συντάκται τοῦ κόμματος κλπ. Ὑποψήφιοι ἀνώτεροι ἀρχηγοί, ἢ ἰσοθιοὶ ὑπαξιωματικοί: ἕνα ἔδος ἀνθρώπων λίαν δυσνόητων, εἶνε ἐκεῖνοι τοὺς ὁποίους, δὲν γνωρίζω ἂν μετὰ ὑπερβολικὴν σκληρότητα ἐξαπατήσῃται πρὸ ἐτῶν ὡς ἀνθρώπους, πού

δὲν εἶνε ἄξιοι διὰ τίποτε ἄλλο, παρὰ νὰ παπαγαλλίζουν μερικὰς μεμαθημένας φράσεις, ἐκ τῆς κομματικῆς φιλολογίας χωρὶς νὰ τὰς ἐννοοῦν ἢ νὰ φωνασκοῦν ὡς ταῦροι μῆσα εἰς τὴν μάζαν, ἀνθρώπους πού εἶνε ἀνίκανοι διὰ κάθε ἄλλην ἐργασίαν, ἐκτός τῆς κομματικῆς προπαγάνδας».

Τὰ στοιχεῖα ταῦτα, ὁμοῦ μετὰ τῶν κομματικῶν ὑπαλλήλων — περὶ ὧν κατατέρω — ἀποτελοῦν ἐκεῖνον, τὸ ὅποιον ὁ M a x Weber ὀνομάζει Parteilründertum τὴν ὁμάδα δηλαδὴ ἐκείνην τῶν ὀργανωμένων, ἥτις κατέχει μόνον τὴν τεχνικὴν τῆς ὀργανώσεως, πρὸ παντός ἰδὲ τῆς πολιτικῆς προπαγάνδας, καὶ εἰς τῆς ὁποίας ὁμάδος πρέρχεται ἡ τάσις πού παρατηρεῖται εἰς κάθε κόμμα: νὰ γίνῃ αὐτοσκοπός.

2. Οἱ ὑπάλληλοι τῆς ὀργανώσεως. — Ὅπως ὅλοι αἱ ὀργανώσεις πού ἐξελίσσονται οὕτω κατὰ τὰ σοσιαλιστικὰ κόμματα καὶ τὰ συνδικατὰ ὑπόκεινται εἰς μίαν διαδικασίαν πού ἐμφανίζεται ἀναποτρέπτως εἰς τὴν ἐξελίξιν των: τὴν διαδικασίαν τῆς γραφειοκρατικοποιήσεως, δηλαδὴ, τῆς ἀναπτύξεως ἐνὸς ἐξ ἐπαγγέλματος ὑπαλλήλικου προσωπικοῦ. Ἡ ἐξέλιξις σημεῖοῦται κατ' ἀνάγκην εἰς δύο στάδια:

Ἐν πρώτοις ἡ διεύθυνσις τῆς ὀργανώσεως περιέρχεται κατ' ἀνάγκην εἰς τὰς χεῖρας τῶν ὀλίγων, οἵτινες ἀφ' ἐνός μὲν δεικνύουν κατανόησιν διὰ τὴν ὑπόθεσιν ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ ζωηρότερον ἐνδιαφέρον δι' αὐτήν. «Ὁ δημοκρατικὸς σχηματισμὸς διαφέρει ἀπὸ τῶν ἀριστοκρατικῶν, ἐγγυτέρων πρὸς τὴν φύσιν μόνον κατὰ τοῦτο: ὅτι ἡ ἐν τῇ φύσει ὑπάρχουσα στρωμάτωσις τῶν ἀριστοκρατικῶν σχηματισμῶν, ἐνυπάρχουσα ἐν αὐτοῖς διὰ τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς, λαμβάνει χώραν εἰς τοὺς δημοκρατικοὺς σχηματισμοὺς κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐξελίξεως των καὶ ὅτι ἐπὶ κεφαλῆς τῶν τελευταίων τούτων δὲν εἶναι πάντοτε οἱ καλλίτεροι, ἀλλ' ἐνίοτε οἱ πλέον ἀδέεμευτοι οἱ ἠθικῶς πλέον ἀδίστακτοι, οἱ πλέον ὑποπτοὶ καὶ οἱ πλέον προσαρμύσιμοι: Οἱ ἐπιτηδειότεροι δημογωγοί.

Καθ' ὃ μέτρον ἡ ὀργάνωσις γίνεταί πολυπλοκώτερα καὶ ἐπεκτείνεται περισσότερο, τὰ τεχνικὰ διοικητικὰ μέτρα εἶναι τόσο πολυάριθμα ὥστε καθίσταται ἀδύνατον νὰ λαμβάνωνται ὑπόεραστειχῶν ἐκτός τοῦ κυρίου ἐπαγγέλματος των: ἡ ἀρχὴ τοῦ «καταμερισμοῦ τῶν ἔργων» ἀπαιτεῖ τὴν ἀνάθεσιν τῶν διοικητικῶν αὐτῶν λειτουργιῶν εἰς ἐξειδικευμένους, οἵτινες ἀφιερῶντων πᾶσαν τὴν ἐργασίαν αὐτῶν εἰς τὴν διοίκησιν. Οὕτω προκύπτει τὸ ἐξ ἐπαγγέλματος ὑπαλλήλικόν προσωπικόν καὶ εἰς ὀργανώσεις ἀκόμη αἰτινες ἀποκαλοῦν ἑαυτὰς δημοκρατικὰς. Ἡ ὑπηρεσία αὐτὴ ἀσκεῖται ὑπὸ διαφόρων ἐπιστάσις καὶ ἐλέγχους πού νομίζονται ἀναγκαῖοι πρὸς τὸ συμφέρον τῶν ὁπαδῶν.

Πῶς ἐμφανίζεται ἡ διαδικασία αὐτὴ τῆς γραφειοκρατικοποιήσεως ἐν πῇ γερμανικῇ σοσιαλδημοκρατικῇ ἐξέθεσιν ἐπισημασθῆναι εἰς τὴν ὀρθότητά της καὶ ὑπὸ τοῦ Eduard Bernstein, ὅστις τὴν ἐξήρην. Ἐπιβέβη πάντοτε ὡς ἰδιαίτερος ἐπιτηδεῖα πολιτικῆ ἀκριβείας τοῦ σοσιαλδημοκρατικῶν κόμματος τῆς Γερμανίας ὅτι τοῦτο εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἠκολούθησε τὸν κανόνα νὰ ἀμείβῃ τὰς πρὸς τὸ κόμμα ὑπηρεσίας. Τοιοῦτοτρόπως ἐδημιούργησε ἕνα ἐμπιστον ἐπιτελεῖον μελῶν τοῦ κόμματος ἰσχυρῶν, δεσμευμένων εἰς τὸ κόμμα διὰ τοῦ συμφερόντος των. Οἵτινες μετὰ τῶν ὡς ἄνω ἀναφερθέντων ἐμπόρων ἀποτελοῦν τὴν σπονδυλικὴν στήλην τῆς ὀργανώσεως. Ἡ ζωτικὴ δύναμις καὶ ἡ διάρκεια ζωῆς κομματικῶν ὀργανισμῶν καθορίζονται εἰς τελευταίαν ἀνάλησιν ὑπὸ τῶν στοιχείων τούτων τῶν ἀμεσώτατα ἐνδιαφερόμενων διὰ τὴν ὑπαρξίν τοῦ κόμματος καὶ ἐπηρεαζόντων ἀποφασιστικῶς τὴν ὅλην πορείαν ἐνός κοινωνικοῦ κινήματος. Παρέρχεται πολλὸς χρόνος μέχρις ὅτου νέαι δυνάμεις μετὰ ζωτικὴν ὀρμὴν καταστοῦν ἀρκούντως ἰσχυραὶ ὥστε νὰ χρηματίσουν τὸν γιγαντῶθέντα Cancus τοῦ κόμματος.

3. Οἱ ἐπαναστατικοὶ ἀρχηγοί. Εἶνε αἱ προσωπικότητες ἐκεῖναι, αἰτινες ἀναλαμβάνουσι τὴν ἡγεσίαν τῆς ἐπαγωγῆς εἰς ἀνωμάλους καιροῦς. Ἡ χαλάρωσις ὄλων τῶν δεσμῶν τὴν ὅποιαν γνωρίζομεν ὡς τὸ σπουδαιότερον χαρακτηριστικὸν ἐπαναστατικῶν ἐποχῶν, συνειφιφέρει καὶ μίαν ἀφιθίαν μεταστρωμάτων εἰς τὴν κοινωνικὴν θέσιν τῶν ἀνθρώπων, πρὸ παντός δὲ μίαν ἀφιθίαν ἀνάδυσιν μέχρι τότε κερκρυμένων ἢ ἀγνώστων στοιχείων. Ὁ Dostojewski περιέγραψε τὸ φαινόμενον τοῦτο δραστικῶς:

«Ἐξάρσα οἱ πῖθ ὑποπτοὶ τύποι θγῆκαν στὴν ἐπιφάνεια. Ἄρχισαν νὰ γελοῦν γιὰ τὰ ἱερὰ καὶ τὰ δαῖσα. Ἀκόμα κ' ἂν ἔθραυον τῆς ἐξουσίας ἀκούγον καὶ σιωποῦσαν. Γεννημένοι παλιάνθρωποι καὶ ἀπατεῶνες ξεδιάντροποι. Ἐβραῖοι, μυσηλιώδεις ταξιδιώτες, ποιητὲς μετὰ πνεύμα μεγαλοουδόλεως, καλλιτέχνες ρακένδυτοι ἀξίωματικοὶ πού ἐξάφνου ἀρχισαν νὰ γελοῦν γιὰ τὴν βλακεία τοῦ ἐπαγγέλματος τους, κακὸφῆμοι δικηγόροι, φοιτητάρια, παλαβῆς χειραφετημέναι γυναῖκες — ὅ-

λος αυτός ο ουρφετός, διά μιᾶς ἐπεβλήθη » (Dostojevski, Die Dämonen, 2. 186).

Τοιοιτοτρόπως ὅμως ἐπιπλέουν νέοι ἡγετικοί τύποι πού διαφέρουν ἀρκετὰ ἀπὸ τοὺς μέχρι τοῦδε περιγραφέντας.

Δυνάμεθα ν' ἀντιθέσωμεν τοὺς ἐπαναστατικούς ἀρχηγούς ὡς ἐλευθέρους ἡγέτας εἰς τοὺς ὀργανωτικὸς δεσμευμένους ἡγέτας. Τοῦτο σημαίνει κατὰ πρῶτον ὅτι οἱ χαρακτήρες τῶν ἐμφανίζονται σαφέστερα, χωρὶς τὸν χρωματισμὸν τῶν ὁποίων θὰ εἶχον ἐκ τῆς σχέσεώς των πρὸς μίαν ὀργάνωσιν. Οἱ ἀρχηγοὶ οὗτοι ἀκοῦν ὅμως καὶ ἄμεσον ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν χαλαρωμένων μαζῶν ὄχι διὰ τῆς μεσολαβήσεως τῆς ὀργανώσεως καὶ καθιεροῦνται κατ' ἄμεσον τρόπον ἀπὸ τὰς «ψυχολογικὰς» μάζας· τὰρὰ τῶν ὁποίων ἀναδεικνύονται καὶ στηρίζονται. Συνδέονται στενότερα μὲ τὰς μάζας, ὡς δίδοντες καὶ λαμβάνοντες. Τὸ θερμὸν ρεῦμα τοῦ πάθους τὸ ὁποῖον καλπάζει μεταξὺ ἀρχηγῶν καὶ ὁπαδῶν δὲν διέρχεται διὰ τοῦ ψυχροῦ μίαν στερεὰς ὀργανώσεως καὶ διὰ τοῦτο δὲν ὑφίσταται κανένα μετρισμὸν. Εἰς τὴν τέχνην των νὰ χειρίζονται τὰς μάζας ἐγκτεῖται τὸ μυστικὸν τῆς ἐπιτυχίας τῶν δημαγωγῶν. Τυπολογικῶς ἐμφανίζονται σαφέστεροι: οἱ χαρακτήρες των ἐμφανίζονται πλέον ἀπότομοι καὶ προκαλοῦν διὰ τῆς μονομερείας των ἐντύπων συχνὰ γελοιογραφικῶν. Ἀπὸ ἀπόψεως περιεχομένου δεικνύουν σειρὰν γλωσσισμάτων. Εἶναι τελείως ξεριζωμένοι καὶ διὰ τοῦτο χωρὶς καμμίαν δέσμευσιν εἴτε πρὸς τὴν παράδοσιν, εἴτε πρὸς τὸν αἰσθηματισμὸν, εἴτε πρὸς οἰαδήποτε ἀρχάς. Εἶναι διὰ τοῦτο ἠθικῶς ἀδίστακτοι καὶ χωρὶς οὐδὲν συναίσθημα εὐθύνης. Κατέχουν εἰς μεγαλύτερον βαθμὸν μίαν κινητικότητα, ἐκδηλουμένην εἰς μίαν ἰσχυροτέρην ἐρεθιστικότητα καὶ μεταδοτικότητα τοῦ ἐρεθισμοῦ. Ἡ ἐπίδρασις των εἶναι ἄμεσώτερα καὶ εἰδικότερον διὰ ζωῆς, διὰ τοῦ λόγου, ὅστις ἀποβαίνει ὁλονὲν ἀποκλειστικότερον ἢ μόνῃ περιπύου μορφῇ συνειδησεως. Ἡ μεγαλειότερα κινητικότης των ἐκδηλοῦται ὅμως ἐπίσης εἰς τὴν γοργότητα τῶν ἀποφάσεων των πού εἶναι πάντοτε ψυχόρμητοι καὶ εἰς τὴν ἐτοιμότητα τῆς ἐπιθέσεως ἐν γένει. Δεικνύουν μίαν τάσιν πρὸς τὴν ἀκρότητα, ὁ χαρακτήρ των δεικνύει ἕνα ἰσχυρὸν ἀλλοπροσαλλισμὸν, ἔλλειψιν μέτρου, ἐξτρεμισμὸν. Διὰ τοῦτο εἶναι ὡς προσωπικότητες ὄνσιοι, ἀνίσθητοι. Καὶ κἀπὶ ἄλλο ἀκόμη: εἶναι νέοι. Δὲν πρέπει νὰ λησμονώμεν ὅτι κατὰ τὴν θανάτων των ἦσαν ὁ Robespierre 35 ἐτῶν ὁ Danton 34, ὁ C. Desmoulin 34, ὁ St. Just 27. Ὅτι δὲ αἱ κομμουνιστικαὶ ἐπαναστάσεις ἀπὸ τοῦ 1918 διηρθύνοντο ὑπὸ ἐντελῶς νεαρῶν ἀνθρώπων καὶ ὅτι καὶ οἱ Ρῶσοι ἐπαναστατικοὶ ἡγέται ὅταν ἐξερράγη ἡ ἐπανάστασις (1905) (μὲ μίαν σπουδαίαν ἐξαίρεσιν) ἦσαν περίπου εἰκοσαετείς.

Μεταξὺ τῶν ἐπαναστατικῶν ἀρχηγῶν ὑπάρχουν ὅμως πᾶρα τὴν ἐκτεταμένην κοινότητα τῶν χαρακτηριστικῶν των, λίαν διάφοροι τύποι.

Κατὰ τὸ μέτρον τῶν γνώσεων καὶ τῆς ἐπιτηδειότητος τῆν ὁποῖαν δεικνύουν εἰς τὴν ἀσκήσιν τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἐπάγ. γέματος, διακρίνονται κατὰ τὸν Lenin «ερασιτέχναι» καὶ «τεχνικοί» τῆς ἐπαναστάσεως. Καὶ ἡ ἐπανάστασις εἶναι μάθημα, ἡμπορεῖ μάλιστα νὰ εἴη κανεὶς μὲ κάποιαν παραδοξολογίαν ὅτι ἡ ἐπανάστασις ἐκτελεῖται καλῶς μόνον ἀπὸ ἐπαγγελματίας ἐπαναστάτας· δηλαδὴ (κατὰ τὴν ἀντίληψιν τοῦ Lenin «ὁπὸ ἀνθρώπων οἴτινες, χωρὶς νὰ ἀσχολοῦνται μὲ τίποτε ἄλλο, ὑπηρετοῦν μόνον τὴν ἐπανάστασιν καὶ πρέπει νὰ ἐννοοῦν ὑπὸ συνήκης παρανομίας καὶ ὑπὸ τοῦς δυσχερεστέρους ὄρους νὰ ἰθιμοιουργοῦν μίαν πολυπλοκωτάτην ἐπαναστατικὴν ὀργάνωσιν μὲ τὸν πλέον ἀκριβολόγον καταμερισμὸν ἔργων καὶ τὴν ἰκανότητα τοῦ ἐλαφροῦ καὶ ἀνεμποδίστου ἐλιγμοῦ». (Εἰς Sinowjew, Geschichte der KPR (1923) 79).

Ἀναλόγως τοῦ ποῖα ἐκ τῶν τριῶν μεγάλων ψυχικῶν δυνάμεων προέχει, προκύπτουν οἱ τρεῖς διαρκῶς ἐπανερχόμενοι κύριοι τύποι τοῦ ἀνθρώπου τῆς διανοίας, τοῦ αἰσθηματος, ἢ τῆς θελήσεως. Ἐπειδὴ, ὅπως εἶδομεν, τὸ κοινὸν γνώρισμα ὁλων τῶν ἐπαναστατικῶν ἀρχηγῶν εἶναι ὁ ἐξτρεμισμὸς, διὰ τοῦτο ἐμφανίζεται καὶ εἰς τοὺς τρεῖς αὐτοὺς τύπους ἢ μίαν πλευρὰ τοῦ ψυχικοῦ βίου ἐξικινουμένη εἰς τὴν μονομερείαν τῆς μέχρι τῆς γελοιογραφίας.

Ὁ τύπος τῆς διανοίας ἐμφανίζεται ὡς τυφλὸς καὶ ξένος πρὸς τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων δογματιστής· ὡς ἀνθρώπος ὁ ὁποῖος ἔχει εἰς τὸν ἐγκέφαλόν του μόνον μερικὰ ἀφηρημένα σχήματα, μερικὰ γενικότητας χωρὶς ὑπόστασιν. εἰς τὰς ὁποίας ὑποτάσσει πᾶν τὸ ζωντανόν· ὁ φανταστικὸς τῶν «ἀρχῶν»: ὁ τύπος Robespierre. Ὁ αἰσθηματικὸς τύπος εἶναι ὄνειροπόλος, γεμάτος ἀπὸ οἰσθητικῆς ἀνθρωπιστικῆς ἰδέας κατὰ τρόπον μονομαθῆ, διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν ὁποίων εἶναι ἔτοιμος νὰ θυσιάσῃ τὴν πολυχρωμὸν ἱστορικὴν ποικιλίαν: ὁ τύπος Camille Desmoulin. Ὁ θεληματικὸς τύπος εἶναι ὡμὸς εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν σχεδίων του, χονδροειδὴς εἰς τὰ φρονήματά του, βίαιος εἰς τὰς ἀποφάσεις

του. ὁ τύπος Danton μὲ τὸ σύνθημα «De l'audace, encore de l'audace, et toujours de l'audace».

Κατὰ τὴν ψυχολογικὴν συνολήν τῶν ψυχολογικῶν δυνάμεων τέλος νὰ διακρίνωμεν τρεῖς κατηγορίας.

Χωρὶς νὰ ἐξαντλήσωμεν ὅλους τοὺς χαρακτήρας, δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι ἀπαντῶμεν τὸ συχνότερον τοῖς τύποις. Οὗτοι εἶναι:

1. Οἱ κήρυκοι (hommes d'affaires): Barras, Fouché, Tallien.

2. Οἱ ἐγκληματῆς: Billaud-Varennes, Fouché, Tinville.

3. Οἱ φρενοβλαβεῖς: Marat.

Μία τυπολογία μὲ τὸ ἀραϊκὸν ρασιοναλιστικὸν δίκτυον τῶν ἀλλοιογισμῶν τῆς προκαλεῖ βεβαίως ἐντύπων ἐλαττωματικότητος καὶ πενιχρότητας ὅταν ἐφαρμόζεται εἰς ἕνα κόσμον εἰς τὸν ὅποιον μαρτυροῦν τὰ ἀνθρώπινα πάθη πού ἐκδηλοῦνται μῆσα εἰς ἕνα παίγνιον ποικιλῶν καὶ συγχύσεως. Εἰς τὸ ὅποιο ἀκριβῶς οἱ πλέον ὑποπτοι, οἱ πλέον προβληματικοί, οἱ πλέον ἀσαφεῖς καὶ οἱ πλέον ἀήθεις ἀνθρώποι ἀνέρχονται ὡς δρώντα πρόσωπα ἐπὶ τῆς δημοσίας σκηνῆς. Διὰ τοῦτο οἱ ἄλλοι ὡς ἄω ὑπαινικτοὶ οὐδὲν ἄλλο σκοποῦν παρά νὰ δώσουν μερικὰς ὑποδείξεις διὰ νὰ εὐρεθῇ κανεὶς ἐυκολώτερον κατατοπισμένος ἐντὸς τῆς πλουσίας ποικιλίας τῆς ζωῆς, δηλαδὴ νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐνοήσῃ καλλίτερον συγκεκριμένους ἱστορικούς καὶ ζωντανὰς περιγραφὰς, ἐπὶ τῶν ὁποίων καὶ ἡμεῖς στηρίζομεθα ἐνταῦθα.

III

Τὸ πρόβλημα πού περιλαμβάνεται εἰς τὴν ἐρώτησιν: «ποῖος ἡγέται; ἐμφανίζεται διὰ τὸ σύγχρονον σοσιαλιστικὸν κίνημα ὡς ἰδιαίτερος περιπεπλεγμένον Ἄφ' ἐνὸς διότι ἐπιεδεῖ εἰς διαφόρους καταστάσεις τὸ πρόβλημα τοῦ λαμβάνει ἄλλως διάφορον μορφήν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι διὰ τῆς ἀλληλεπιδράσεως τῶν διαφόρων ἡγετικῶν τύπων (ἐν τῇ εὐρυτέρᾳ ἡμῶν ἰσχυρᾷ λέξεως ἡγέτης) περιπλέκεται ἰδιαίτερον.

Θὰ περιορισθῶμεν μόνον νὰ στρέψωμεν τὴν προσοχὴν μας ἐπὶ μερικῶν σημείων χαρακτηριστικῶν διὰ τὴν ἀπάντησιν ἐπὶ τοῦ ἐρωτήματος τούτου, καὶ θὰ παραλείψωμεν νὰ θεσώμεν γενικοὺς κανόνους δι' ὅλα τὰ γεγονότα.

Ἐν παραβλέψωμεν τὰς ἔθνικὰς διαφορὰς τοῦ κοινωνικοῦ κινήματος (διὰ τῶν ὁποίων παρενοχλεῖται εἰς τὰς συναρτήσεις εἰς παρενοχλητικὸς παράγον), δυνάμεθα νὰ ἀντιληφθῶμεν τρεῖς περιστάσεις, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξαρτᾶται ἡ ἐπιρροὴ τοῦ ἡγέτου ἐπὶ τοῦ κοινωνικοῦ κινήματος:

1. Ἡ ὑπαρξις ἡγετικῶν ταλάντων εἰς μίαν ὀρισιμένην ἐπαχίαν καὶ τὸ πνευματικὸν ἐπίπεδον αὐτῶν τούτων τῶν ὑφισταμένων ἀρχηγῶν. Ὑπάρχει βεβαίως οὐσιώδης διαφορὰ ἂν εἰς μίαν δεδομένην στιγμὴν ὑπάρχει ἕνας Marx ἢ εἷς Lassalle ἢ εἷς Lenin. Ὁ τρόπος τοῦ λέγειν ὅτι μία ἐποχὴ παράγει πάντοτε τὸν ἡγέτην τῆς εἰναι τελείως κενὸς καὶ στερεῖται κινήματος. Ἡ ἱστορικὴ «ἀμύπτωσις» μόνον ἀποφασίζει ἐδῶ.

Τοιαύτη περιπτώσις εἶναι ἡ ἐμφάνισις τοῦ Lassalle ἐν Γερμανίᾳ, τοῦλαστον ἐκτός τῆς Ρηνανίας, ὅπου ἡ ἐπαναστατικὴ ἐστία συνεντρεπετο ἀπὸ τοῦ 1848 εἰς ὄρισμένους κύκλους τῆς ἐργατικῆς τάξεως.

Τοιαύτη περιπτώσις εἶναι προσεχὴ ἡ προπαγάνδα τῶν μηδενιστῶν μετὰ τῶν ῥώσων χωρῶν περὶ τοῦ 1870. Γνωρίζομεν ἐκ τῶν ἐκθέσεων ἀνομιστῶν μηδενιστῶν πῶσον δύσκολον ἦτο τὸ ἔργον των ὅταν ἀπεφασίζον νὰ κατέβουν εἰς τὸν λαόν· καὶ πῶς ἐγένοντο δεκτοὶ παντοῦ μὲ δυσπιστίαν καὶ μίσος. Εἰς τὰς ἀναμνήσεις τοῦ ἡγετοῦ τῶν μηδενιστῶν W. Deborog-Mokriewitsch δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν τὸν κοπιώδη δρόμον τῶν ὁποίων διήρυσαν οἱ προπαγανδιστῆς: πῶς ἐπεσκέπτοντο μὲ μεγαλὴν προσοχὴν μέρη εἰς τὰ ὁποῖα κάποτε εἶχε γίνεαι κάποια σύγκρουσις τοῦ λαοῦ μὲ τὸν στρατὸν, διὰ νὰ ἰδρῶσουν ἐκεῖ «ἐπαναστατικὸν ὁποκατάστημα».

Τὸ 1864 γράφει ὁ Marx εἰς τὸν Weidmeyer: «Ἡ νεωστὶ σχηματισθεῖσα Διεθνὴς Ἐργατικὴ Ἐπιτροπὴ δὲν εἶναι ἀνευ ἡμοσίας· μολονται ἐπὶ ἐπὶ ἀποφύγου συστημῶν καὶ καθὲς συμμετοχῆν εἰς ἕνας τὰς «ὀργανώσεις», ἐν τούτοις τῶρα ἐδέχθη διότι τῶρα πρέπει ὅπου εἶναι δυνατὸν νὰ βράσωμεν συστημῶν». Ὁ Mehring ὅστις ἀναφέρει τὴν ἐπιστολὴν ταύτην εἰς τὴν βιβλιογραφίαν τοῦ Marx (σελῆς 330) προσθετέ: ὁ Marx ἐπίστευεν ὅτι πρόκειται «ἐκδήλωσις περὶ μιᾶς ἀναζωογονήσεως τῆς ἐργατικῆς τάξεως» καὶ «θεωρεῖ ὡς ὕψιστον καθῆκον του νὰ ἀνοίξῃ εἰς αὐτὴν νέους δρόμους». Οὗτος ἡ δρόμῳ ἢ Διεθνῆς.

Πολὸ δραματικώτερα ἐμφανίζεται μία παρομοία ἐξέλιξις εἰς τὴν ῥωσικὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1905. Ἐδῶ αἱ μάζαι εἶχον ἤδη τεθῆ εἰς ζωὴν κίνησιν δι' ἐντατικῆς προπαγάνδας. Εὐρίσκοντο ἐνώπιον τοῦ διλήματος ἂν θὰ κατέβουν εἰς ἕνα λαϊκὸν κίνημα, τοῦ ὁποῖου ὁ ἀρχηγὸς θὰ ἦτο ἴσως ὁ Garin, ἢ ἂν θὰ ἠκολούθουν τὴν ἐρυθρὸν σημαίαν τοῦ ἀκροῦ μαρξισμοῦ. Εἰς τὴν ψυχολογικὴν ταύτην στιγμὴν ἐπένεβῃ ἡ ἐπιθετικὴ προπαγάνδα τῆς μαρξιστικῆς δημογωγίας καὶ ἀνέπερε τὸ πηδᾶλλον, οὕτως ὥστε τὸ πλοῖον ἠκολούθησε κατόπιν τῆν παρ' αὐτῆς χαραχθεῖσαν γραμμὴν. Ὁ Troitzky ὅστις οὐδόλας συνέβαλε εἰς τὴν μεταστροφὴν, μᾶς περιγράφει εἰς τὴν ἱστορίαν του τῆς ἐπαναστάσεως (σελ. 66) τὰ γεγονότα τοῦ Ὀκτωβρίου 1905 καὶ ἰδιαίτερος τὴν ἐξέλιξιν τῆς περιπύου καὶ ἀπορασιατικῆς συγκεντρώσεως τῶν μαζῶν εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Πετροπόλεως ὡς ἀκολούθως: «Ἐδῶ ἐκυριεύοντο μόνον οἱ ῥήτορες τῆς ἐπανάστασεως. Ἐδῶ ἡ σοσιαλιστικὴ δημοκρατία συνάντηε τὰ ἀναριθμητὰ άτομα τῆς λαϊκῆς μάζης, μὲ ἕνα ζωντανόν, στερεόν, πολιτικὸν ἔμφρον εἰς ἕνα ἄλλο. Ἐδῶ ἐδίδοντο εἰς τὰ βραχέα κοινωνικὰ πάθη τῶν μαζῶν οὐκ ὀνότως ἐπαναστατικὰ λύσεις. Τὸ πλῆθος πού ἐγκατέλειπε τὸ Πανεπιστήμιον δὲν ἦτο πλέον τὸ ἴδιον, πού ἦτο ὅταν εἶχεν ἔλθῃ...»

2. Έχει σημασίαν το στάδιον εξέλιξεως του σοσιαλιστικού κινήματος: ἂν τοῦτο διαυθῆν ἐν πρώτῃ του περιόδῳ· ἢ περιόδῳ ἀκμῆς, ἢ περιόδῳ καταπτώσεως.

Ἄν ὑποθέσωμεν τὰς ἄλλας περιστάσεις ὡς ἀμεταβλήτους, εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῆ ὅτι ἡ ἐπιρροή ἰσχυρῶν ἡγετῶν εἶναι τόσον μεγαλύτερα ὅσον περισσότερο ἀνεξέλικτοι εἶναι αἱ ὀργανώσεις. Ἐκεῖ ὅπου πρόκειται περὶ τῆς μορφοποιήσεως μιᾶς τελείως ἀμόρφου μάζης, αἱ αὐταρχικοὶ ἡγέται δύναται ν' ἀσκήσουν μεγαλύτεραν ἐπίδρασιν, παρὰ ἐκεῖ ὅπου τὰ πάντα βαδίζουν ἤδη ἐπὶ τῆς πεπατημένης.

3. Ἀποφαρίζει περὶ τῆς θέσεως τοῦ ἡγέτου εἰς τὸ κίνημα ἢ περιστασίῳ, ἂν τοῦτο εὐρίσκειται εἰς κατάστασιν ἡρεμίας καὶ εἰρηνικῆς ἐξελίξεως, ἢ εἰς κατάστασιν ἐρεθισμοῦ καὶ βιαιότητος. Εἶναι ἀρτιόδηλον ὅτι ἕνας ἐπαναστατικὸς ἡγέτης παίξει τελείως διαφορετικὸν ρόλον παρὰ ἕνα κομματικὸς ἡγέτης ἐν κοινοβουλευτικῇ περιόδῳ.

Τὰ τρία αὐτὰ συμπλέγματα συνθηκῶν δεόν νὰ λαμβάνωμεν πάντοτε ὡς ὅταν ἐξετάζομεν τὰ προβλήματα τοῦ περιλαμβάνει ἢ σοσιαλιστικῇ ἡγεσίᾳ. Θὰ κατανοήσωμεν καλύτερον τὴν προβληματικὴν ταύτην, ὅταν διαλευκάνωμεν ὅτι ὑπάρχουν διαρκῶς ἀντιθέσεις, μεταξύ τῶν διαφόρων συστατικῶν τοῦ κοινωνικοῦ κινήματος, καὶ ἰδιαιτέρως ἀντιθέσεις μεταξύ τῶν διαφόρων ἡγετικῶν τύπων, αἵτινες ἐκδηλοῦνται μετ' ἀναγκαιότητος εἰς τοὺς μεταξύ των ἀγῶνας. Τοιαῦτα ἀντιθέσεις παρατηροῦνται:

1. Ἡ μεγαλύτερα καὶ σημαντικώτερα ἀντιθέσις μοῦ φαίνεται, ἀκριβῶς διὰ τὸ σοσιαλιστικὸν κίνημα ἢ ἀντιθέσις καὶ ὁ ἀγὼν μεταξύ τῆς γ ἔ τ ο υ καὶ ὁ π α δ ῶ ν. Τοιαύτη ἀντιθέσις ἐκδηλοῦται εἰς τρεῖς ἐποχάς:

- α) εἰς τὰς ἀπαρχὰς τοῦ κινήματος γενικῶς,
- β) εἰς τὴν ἀνοδὸν ἑνὸς ἐπαναστατικοῦ κινήματος,
- γ) εἰς τὴν κάθοδον αὐτοῦ,
- α) Πῶς ἀρχίζει ἕνα κοινωνικόν, ἢ ἀκριβέστερον, σοσιαλιστικὸν κίνημα; Ἐἶναι τεχνητὸν ἔργον δημοκόπων ἢ προκύπτει αὐτοχθόνως; Εἰς τὸ ἐρώτημα δὲν δύναται νὰ δοθῆ ἀπάντησις μονοσήμαντος. Πρέπει μᾶλλον νὰ διακρίνωμεν διαφόρους πιθανὰς περιπτώσεις.

Εἰς τὴν μίαν περίπτωσιν, πρόκειται περὶ ἑνὸς πληθυσμοῦ ζῶντος μέχρι τοῦδε πλήρως ἐν καταστάσει ἀθωότητος καὶ ὅστις δὲν ἔχει περισσοτέρως «δυσφορίαν» ἀπὸ ὅσην συνήθως προκαλεῖ πάντοτε ἡ ἀθλιότης τῆς ζωῆς. Ὅταν εἰς αὐτὸν τὸν πληθυσμὸν πρόκειται νὰ ἐμφυτευθῆ ἡ σοσιαλιστικὴ ἰδέα τότε, θὰ προκύψῃ ἐπιμόνος ἀγὼν μεταξύ ἀρχηγοῦ καὶ μάζης, ἀγὼν κατακτῆσεως τῆς μάζης. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς τοιαύτης δράσεως εἶναι ἀποτέλεσμα ἑνὸς συνειδητοῦ προσχεδιασμένου «ἐξερεθισμοῦ» διὰ τῆς δημοκοπίας.

Εἰς ὅλους διαφορετικῆν θέσιν εὐρίσκειται ὁ σοσιαλιστὴς προπαντιδιστῆς ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχουν ἤδη ἀπαρχὰ κοινωνικοῦ «κινήματος» καὶ ὅπου αἱ μάζαι εἶναι ἤδη ἐρεθισμέναι διὰ τοπικῶν δημοκόπων. Ἐδῶ πρόκειται πρὸ παντός περὶ τῆς διατυπώσεως τῶν αἰτημάτων δηλαδὴ περὶ τῆς ἐξωθήσεως τῶν μαζῶν πρὸς ὠρισμένην κατεύθυνσιν, εἴτε πρόκειται περὶ ὀργανωτικῆς κινήσεως μακρᾶς διάρκειας, εἴτε περὶ μιᾶς ραγδαίας ἐπαναστατικῆς ἐξεγέρσεως. Ὁ ἀγὼν τοῦ γίνεται ἐδῶ μεταβάλλεται ἀπὸ ἀγῶνα μὲ τὰς μάζας εἰς πάλιν μεταξύ ἡγετῶν διαφόρων κατευθύνσεων. Ἐχαρακτηριστικὰ περιπτώσεις τοῦ εἶδους τούτου τῆς προελεύσεως ἑνὸς σοσιαλιστικοῦ κινήματος εἶναι ἡ ἐπέμβασις τοῦ Marx περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1860 καὶ — ὑπὸ δραματικῆν μορφήν — ἡ ἀνάληψις τῆς ἡγεσίας ὑπὸ τῶν σοσιαλιστῶν ἀρχηγῶν κατὰ τὴν πρώτῃν ἰρωςικὴν ἐπανάστασιν. Ὅτι εἰς τὰς δύο αὐτὰς περιπτώσεις αἱ ἱκανότητες εὐρίσκοντο εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν στρατόπεδον, τοῦτο ὑπῆρξεν ἀποφασιστικὸν διὰ τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν τοῦ κινήματος.

β) Ὅταν ἡ μάζα τεθῆ εἰς κίνησιν, προκύπτουν νέαι καταστάσεις καὶ ἀντιθέσεις.

Εἰς χώρας μὲ πλῆθος ἐξελιγμένας ὀργανώσεις ὁ μαζικὸς χειμαρρὸς προσκρούει ἐν πρώτοις εἰς τὸ φράγμα ἑνὸς ἐπιτελείου ἡγετῶν καὶ «κομματικῶν ὑπαλλήλων» δεσμευμένων ἀπὸ τὴν ὀργανώσιν των καὶ κατὰ τοῦτο μετριοπαθῶν.

Κατὰ τοῦ φράγματος τούτου κατευθύνεται ἡ ἐπίθεσις τῶν ἐπαναστατικῶν στοιχείων. Τὴν θέσιν τῶν παλαιῶν «γνωστῶν ἡγετῶν» καταλαμβάνουσι οἱ νέοι, ἐλευθέροι ἡγέται. Τοῦτο ἰσχύει τόσον διὰ τὸ ἀπεργιακὸν κίνημα ἐν μικρογραφίᾳ, ὅπου ἡ σύγκρουσις εἶνε ἰδιαιτέρως σαφῆς, ὅσον καὶ διὰ τὴν πολιτικὴν ἐπανάστασιν.

Εἰς χώρας εἰς τὰς ὁποίας ἡ ὀργανώσις εἴτε ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ, εἴτε ἐπὶ τοῦ συνδικαλιστικοῦ πεδίου δὲν εἶναι ἀκόμη τόσον ἐξελιγμένη, δὲν ὑπάρχει τὸ ἐμπόδιον τοῦτο διὰ τὸ ἀδέσμευτον μαζικὸν κίνημα ὑπὸ τὴν μορφήν τῶν δεσμευμένων ἡγετῶν. Τὸ κίνημα ὑπέκει ἐξ ὑπαρχῆς εἰς τὴν διεύθυνσιν «ἐλευθέρων» ἀρχηγῶν. Τοῦτο ἰσχύει διὰ τὸ ἀπεργιακὸν κίνημα εἰς χώρας ὡς λ.χ. ἡ Γαλλία, ἢ Ἰταλία, καὶ διὰ τὴν πολιτικὴν ἐπανάστασιν εἰς χώρας ὡς ἡ Ρωσία: ἐπαναστατικὰ ἀπεργία καὶ ἐπαναστάσεις προκαλοῦνται εὐκολώτερον εἰς τοιαύτας χώρας παρὰ εἰς τὴν Γερμανίαν ἢ Ἀγγλίαν.

Πανταχοῦ ὅμως προχωρεῖ κατόπιν ἡ ἀπαιτῆσα ἀναγκῆς. Καὶ κατὰ τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν τῆς ἡ σχέσις τοῦ παρετηρηθῆ κατὰ τὰς ἀπαρχὰς τῆς κινήσεως μεταξύ ἡγετῶν καὶ μάζης ἀντιστρέφεται: δὲν ἀγωνίζονται πλέον οἱ ἀρχηγοὶ διὰ τὴν ἐξέγερσιν τῶν μαζῶν, ἀλλ' ἀντιθέτως αἱ μάζαι διὰ τὴν ἐξέγερσιν τῶν ἀρχηγῶν. Αἱ μάζαι ἐξωθοῦν, οἱ ἀρχηγοὶ ἐμποδίζουν. Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει, ὅτι αἱ μάζαι μένουσιν ἀνευ ἀρχηγῶν, ἀλλὰ σημαίνει μόνον τοῦτο: ὅτι ἡ καθοδήγησις των περιέρχεται διαρκῶς καὶ περισσότερο εἰς κατωτέρους ἡγετικούς τύπους, οἵτινες δύναται νὰ προσαρμωθοῦν καλύτερον εἰς τὰ ἐπαναστατικὰ ἐνστικτὰ τῶν μαζῶν. Στοιχεῖα ὅμως ἠθικῶς ἀντιστοιχοῦντα εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἐκτραχληλαμένης μάζης εὐρίσκονται φυσικῶ τῷ λόγῳ εἰς μέγαν ἀριθμὸν μόνον εἰς κοινωνικὰ στρώματα ποῦ ἴστανται εἰς τὰς κατωτάτας βαθμίδας τῆς κοινωνικῆς ἱεραρχίας καὶ εἰς τὰ ὅποια σπανίζει ἡ ποιότης τοῦ ἡγέτου μεγαλύτερων διαστάσεων. Διὰ τοῦτο εἰς τὰς ἀνωτάτους αὐτὰς ἐποχὰς σημειοῦνται ἢ τῶσι πρὸς σχηματισμὸν μικροτέρων ὁμάδων εἰς τὰς ὁποίας γίνονται ἡγέται μικρᾶς ὀλικῆς εὐρίσκουν ἀνάλογον πεδὸν δράσεως. Εἶναι αἱ ἐποχὰι τῆς κυριαρχίας τῶν λεσχῶν καὶ τῶν «συμβουλιῶν», ὅπως γνωρίζομεν ἀπὸ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως. Αἱ λέσχαι ἐλάμβανον τὰς ἀποφάσεις καὶ τὰς ἐστελλον εἰς τὴν συμβατικὴν συνέλευσιν τὴν ὁποίαν διὰ τῆς ἀποστολῆς καθοδηγητῶν καθίσταν ὑποχείριον. Παρὰλλήλως πρὸς τὰς λέσχας ἐκυρίαρχε ἡ «commune insurrectionelle» ἐξόχως σοβαρὰ διότι διέθετε τὴν ἐνοπλιον δύναμιν: ἡ ἐνοπλιον αὐτὴ δύναμις ἀπετελεῖτο, ἐξεπροσωπεῖτο ἐκ τῶν 48 «comités de garde nationale» ἀποτελουμένων οὐσιαστικῶς ἐκ τοῦ σφετετοῦ. Ὅταν ἡ κίνησις φθάσει εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον, εἰς τὰς θέσεις τῶν στρατηγῶν εἰσέρχονται οἱ δεκανεῖς, καὶ ὑπάρχει ὁ κίνδυνος ν' ἀποτύχῃ. Διότι κατὰ τὴν μεταβίβασιν ταύτην τῆς ἡγεσίας εἰς ἕνα σωρὸν ἐκ νάνων ἀρχηγῶν, εἶναι ἐπόμενον ὅτι εἰς τὰς μάζας ἐπέρχεται διχοστασία καὶ τότε σημειοῦται τὸ τέλος τῆς δράσεως των. Ὁ κίνδυνος οὗτος ἐπιτρέπεται, ὅταν ὑπεράνω τῶν νάνων ἀρχηγῶν ὑπάρχει μία κυριαρχοῦσα ἡγετικὴ διάνοις, ἥτις ἐμπνέει ἐς τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν συμμοριῶν ἕνα ἐνιαῖον πνεῦμα καὶ παρεμποδίζει τὴν ἀποσύνθεσιν των. Τοῦτο συνέβη εἰς τὴν Γαλλικὴν Ἐπανάστασιν μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ Robespierre. Εἰς τὴν ἐξαιρετικὴν αὐτὴν περίπτωσιν ἔχομεν ἐνώπιόν μας τὸν φυσικῶς σπάνιον συνδυασμὸν ἐξαιρετικῆς ἡγετικῆς ἰδιοφυίας καὶ ἀπεριορίστου ἀκρότητας τοῦ φρονήματος.

γ) Ἄλλ' αἱ μάζαι, ἐνωρίτερον ἢ ἀργότερον καταλαμβάνονται λόγῳ τῆς ἐπαναστατικῆς δράσεως ἀπὸ κάματον καὶ τοιουτοτρόπως ἀλλάζει καὶ πάλιν ἡ σχέσις των πρὸς τοὺς ἡγέτας. Ὑπάρχουν ἐδῶ δύο διάφοροι πιθανότητες ἐξελίξεως. Ἡ εἰς ἐπαναστατικοὶ ἀρχηγοὶ σταθεροποιοῦνται εἰς τὴν ἐξουσίαν καὶ γίνονται γνήσιοι ἡγέται: δηλαδὴ ὀδηγοῦν τὰς μάζας πρὸς κατευθύνσιν σύμφωνα μὲ τὰ κρατικά συμφέροντα ἐν ἀνάγκῃ αὐταρχικῶς. Τὸ σοσιαλιστικὸν μαζικὸν κίνημα ἐξαφανίζεται, διότι χάνει τὸ νόημά του. Τοῦτο φαίνεται νὰ συμβαίνει εἰς τὴν σημερινὴν Ρωσίαν. Ἡ ὅμως τὸ κίνημα «ἐξατμίζεται» πρὶν ἢ φθάσῃ τὸν σκοπὸν του: τὴν κατάκτησιν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας.

Τότε αἱ μάζαι γίνονται παθητικαί, ἀδρανεῖς, ὀκηραί. Καὶ ἡ ἀποστολὴ τῶν ἐπαναστατικῶν ἀρχηγῶν εἶναι τότε νὰ τὰς ἀναζωογονήσουν. Ἀρχίζει καὶ πάλιν ἕνός ἀγῶν, διὰ τὴν κατάκτησιν τῶν μαζῶν τὰς ὁποίας ἐπιδοκίμουν νὰ ἐρεθίσουν μὲ ὅλα τὰ μέσα τῆς δημαγωγίας. Ἐπὶ τὸ πλεῖστον χωρὶς ἐπιτυχίαν. Τοῦτο συνέβη λ.χ. εἰς τὰς γερμανικὰς κομμουνιστικὰς κινήματα τοῦ 1918-19. Ἀς ἀναγνώσῃ τις τοὺς τελευταίους λόγους τῆς Rosa Luxemburg καὶ τοῦ Liebknecht διὰ νὰ καταμετρήσῃ τὴν θαθεῖαν τραγικότητα τοῦ ἀπέλπιδος τούτου ἀγῶνος διὰ τὴν κατάκτησιν τῆς κομματικῆς ψυχῆς τῶν μαζῶν καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν. Εἰς τοιαύτην κατάστασιν ἡ καθοδήγησις τῶν μαζῶν ἐπιστρέφει εἰς χεῖρας τῶν παλαιῶν ὀργανωμένων καὶ δεσμευμένων ἡγετῶν.

Παράλληλως πρὸς αὐτὸν τὸν ἀγῶνα μεταξύ ἡγετῶν καὶ μαζῶν (δεσμευμένων καὶ ἐλευθέρων ἡγετῶν), ὑπάρχει ἀκόμη εἰδικὸς εἰς εἰρηνικοὺς καιροὺς, σειρά ὀλοκήληρος πιθανότητων, εἰς τὰς ὁποίας ἐμφανίζονται ἀντιθέσεις μεταξύ ἡγετῶν διαφόρου χαρακτήρος. Ποῖος ἐκείσποτε νικᾷ εἰς αὐτὸν τὸν ἀγῶνα; ἐξαρτᾶται ἐκ πλήθους ἐπιμερικῶν — συμπτωσιακῶν περιστάσεων, εἰς τὰς ὁποίας δὲν ἠδυνάμεθα νὰ εἰσέλθωμεν ἐνταῦθα. Ἄρκουμαι νὰ ὀνομάσω τὰς σπουδαιότερας δυνατότητας τοιούτων ἡγετικῶν ἀγῶνων. Οἱ ἀγῶνες οὗτοι ἐκδηλοῦνται μεταξύ:

- 2. Ἠγετῶν ἐν στενωτέρῳ ἐννοίᾳ καὶ ὑπαλλήλων τῆς ὀργανώσεως.
  - 3. Ἠγετῶν κόμματος καὶ ἡγετῶν συνδικατῶν.
  - 4. Πανεπιστημιακῶν καὶ χειρωνακτικῶν.
  - 5. Ἐντὸς καὶ ἐκτὸς (Ins καὶ Outs).
  - 6. Νέων καὶ παλαιῶν.
- Ἐν μέρει καλύπτονται αἱ ἀντιθέσεις αὗται μὲ ἀντιθέσεις κατευθύνσεων.

Η ΑΓΓΛΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΙΓΥΠΤΟΝ, ΕΙΣ ΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Υπό ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΔΕΒΟΛΙΤΗ

ΤΗΣ ΑΓΓΛΙΚΗΣ ΕΝ ΑΙΓΥΠΤΩ έπεμβάσεως καί τής κατοχής τής Χώρας ταύτης έν έτει 1882 είχε προηγηθί ή πτώχευσις αούτης, έν έτει 1870 έξ άφορμής τής πτωχεύσεως έκθρόνισις του μεγαλεπηβόλου αλλά καί σπατάλου Χεδίβου 'Ισμαήλ, — επί τής ήγεμονίας του οποίου είχε ταμή ο 'Ισθμός του Σουέζ, — ή άντικατάστασις του υπό του υιού του Τεουφίκ, ή επίβολή διμεροϋς 'Αγγλογαλλικού 'Ελέγχου οικονομικού καί διοικητικού, τέλος δέ ώς θλιβερά κορωνίς πάντων τούτων, τό Στρατιωτικόν Στασιαστικόν Κίνημα του 'Αχμέτ 'Αραμπή «Αιγυπτίου» ώς είχε τιτλοφορηθί ο επί κεφαλής των στασιαστών αξιωματικός εκείνος διά νά νομιμοποιήση τήν άνταρσίαν.

'Η Κυβέρνησις Γλάδστωνος, Φιλελευθέροι Κυβέρησις καί άντιθέτος πρός τήν έπιθετικήν πολιτικήν των δρασάντων κατά τήν έποχήν του Γλάδστωνος, Πάλμερστον (φιλελευθέρου 'Υπουργού 'Εξωτερικών), καί Δισραήλ (άρχηγόν των Συντηρητικών, του καί συνευδητοποιήσαντος τήν αντίληψιν τής Αυτοκρατορίας), δέν ήδύνατο νά έχη άλλην πρόθεσιν τής έπεμβάσεώς τής παρά τήν καί διακηρυχθείσαν, τήν άποκατάστασιν τής τάξεως κατόπιν των σφαγών εις άς είχε προθί ο συρφετός του 'Αραμπή έν 'Αλεξανδρεία καί έν Τάντα καί αιτινες θά έπεξετείνοντο εις φρικώδη όργια εάν δέν έπεχειρείτο άποφασιστική όράσις ύπερ των κινδυνεύόντων Ευρωπαίων όσον καί ύπερ των έντοπίων Χριστιανών Κοπτών (των άκολουθούντων τήν Χριστιανικήν πίστιν καί τήν άπειριον του 'Αρελου άπογόνων των άρχαίων καί πραγματικών Αιγυπτίων).

'Ο όχλος καί οι δημαγωγοί παντού είνε οι ίδιοι εις τοιαύτας περιστάσεις κλονισμού του κύρους των άρχών καί τής Ιδέας του Κράτους. 'Ο 'Αραμπή καί οι σόν αύτω, άρχισαντες τό κίνημα των διότι ή πτωχευμένη τότε Αίγυπτος καί οι Χεδίβαι σούτης 'Ισμαήλ καί Τεουφίκ καθυστερούν ολοκλήρων έτών μισθούς, ίφειλομένους εις αξιωματικούς τε καί στρατιώτας, άπέπεμπον δ' άμα τούτους των τάξεων άρνούμενοι νά άναγνωρίσουν τά δικαιώματα συντάξεων των οι στρατιωτικοί έδικαιούντα, ήθέλησαν νά δώσουν νά χροιάν ταξικήν, ώς θά έλέγαμεν σήμεραν, εις τό κίνημα των. (Τό πράγμα μιλάει άρκετά καί μεταξύ μας).

Πρόχειρος τάξις καθ' ης ήδύνατο εύχερώς νά στραφή ή μήνις του όχλου ήτο ή των Ευρωπαίων καί ειτα ή των έντοπίων Χριστιανών έν γένει κατοίκων. 'Ηθικόν δ' έρεισμα, ώς θά άνομάζαμεν σήμεραν τήν πρόφασιν τής ξεγερέσεως, ήτο ή έξόντωσις των άλλοθρήσκων καί άλλοεθνών καί πρωτίστως ή διαρπαγή των προϊόντων του μόχθου των με τό σύνθημα ή Αίγυπτος διά τους Αιγυπτίους, ώς εάν πιάς εργαζόμενος νά μη έχη τά αυτά δικαιώματα επί τής Χώρας έν η εργάζεται, ειτε Αιγύπτιος ειτε είτε Άραβ είτε Ευρωπαίος. 'Η άντιευρωπαϊκή καί άντιχριστιανική στροφή ήτο ήθικόν έρεισμα άσφαλές διά τους φανατισθέντας Μουσουλμάνους τής χώρας διδασκομένους νά μισούν πάντα άλλόθρησκον. 'Επρεπέ νά έξοντωθούν οι Ευρωπαίοι καί Χριστιανοί έν γένει, οι «έκμεταλλευται» ώς θά έλέγετο καί σήμεραν, όπως άι περιουσίαι των άμειψουν τους κοπιάσαντας διά τήν έξόντωσιν αούτην. 'Ο συρφετός απέβλεπε πρός ιτόν 'Αραμπή δι' άμοιβάς καί λαφυραγωγίας—όχι δι' εργασίαν καί διά πρόδοον—, όχι διά νά δημιουργή καί ν' άποταμιεύη ώς οι Ευρωπαίοι έπραττον, όχι διά νά τους ύπερβή εις δημιουργίαν αλλά νά καταστρέψη ό,τι εκείνοι είχαν δημιουργήση (παλαιόν άραβοτουρκικόν ιδανικόν, ίδιον βαρβαρίον καί βαρβαρότητα).

'Ο Γλάδστων εκάλειε τας λοιπας Ευρωπαϊκάς Δυνάμεις νά επέμβουν μαζί, αλλά αυτάς έδίστασαν, καί ειδικώτερον ή Γαλλία, ήτις έθεωρείτο ώς έχουσα οικονομικά συμφέροντα μεγάλα έν Αίγυπτο, καίτοι είχαν υπό τήν προστασίαν τής ού μόνον τους Γάλλους ύπηκόους αλλά καί τους Αιγυπτίους ή Οθωμανούς τήν ύπηκοότητα Καθολικούς τής Αίγυπτο, Μικρός άγγλικός στρατός, άλλ' εκλεκτός, έχων στόχον τό Κάι-

ρον, άνέτρεψε τον συρφετώδη άνταρτικόν στρατόν του 'Αραμπή παρά τό Τελ—έλ—Κεμπίρ επί τής από του 'Ισθμού όδοϋ κατά Σεπτέμβριον του 1882 καί εισηλθεν εις Κάϊρον τήν έπομένην ώς έγγύησις τής ήσυχίας καί τής τάξεως.

'Ησυχία όμως καί τάξις ήσαν πράγματα έξαρτώμενα από τήν τακτοποίησιν καί διοργάνωσιν ολοκλήρου τής διοικητικής μηχανής τής Χώρας καί πρωτίστως από τήν σταθερότητα τής παραγωγής καί τήν τακτοποίησιν των οικονομικών αούτης ώς ταχέως απέδειχθη. Εις πολλάς δοκιμάς έχρησιμοποίησαν τήν επέμβασιν των οι 'Αγγλοι καί εις τας πλείεστας άπέτυχαν κατ' άρχάς. Καί με τήν δημοσίαν ύγειαν ήσυχολήθησαν άπέτυχαν καί διά τήν διοργάνωσιν των δημοσίων οικονομικών, καί με τήν δημοσίαν ασφάλειαν καί τήν όργάνωσιν τής 'Αστυνομίας, καί με τον Στρατόν, καί με τήν όργάνωσιν τής 'Ιθαγενούς Δικαιοσύνης—καθόσον διά τους Ευρωπαίους καί τους Χριστιανούς έντοπίους έν μέρει, Ισχυαν εύτυχώς έξαιρετικά χωριστά δικαιοδοσίαι, προξενικά, μικτά, καί 'Εκκλησιαστικά.— Τέλος δέ ήσυχολήθησαν καί έπέτυχαν έξ άρχής εις τά μεγάλα δημόσια έργα τά όποια διά τήν Αίγυπτον συνοψίζονται εις τον σκοπόν τής έξασφαλίσεως όσον τό δυνατόν μεγαλειώτερον ποσότητων ύδατος άρδεύσεως πρός χρησιμοποίησιν διά τας καλλιέργειάς τής χώρας. 'Η έπιτυχία των 'Αγγλων εις τά άρδευτικά έργα τής Αίγυπτου είνε εις τήν βάση τής έπιτυχίας τής κατοχής, τίποτε άλλο.

'Επί τής έποχής των Πολεμίων ήκμασαν τά μαθηματικά έφηρμοσμένα εις τήν Μηχανικήν καί τήν 'Αστρονομίαν κατά πολύ ήκριν τής συντηρήσεως των μεγάλων έργων άρδεύσεως τής Αιγύπτου. 'Η παράδοσις καί ή τέχνη επέζησαν καί επί τής Ρωμαϊκής περιόδου καί επί τής Χριστιανοβυζαντινής. 'Η έξασφάλισις ύδατος δι' άρδεύσεις ήτο μεγάλη λειτουργία Κρατική πλήρως όργανωμένη. 'Υφίσταται ακόμη εις διάφορα σημεία τά Πολεμιακά Νειλόμετρα πρός παρακολούθησιν των ύψώσεων του ποταμού. Μετά τήν 'Αραβικήν όμως κατάκτησιν καί τήν φυσικήν διά του χρόνου έκλειψιν των 'Ελλήνων καί άλλων έγχωρίων έξωμοτών που είχαν προσπαθήση εις μάτην νά μεταβιβάσουν τας γνώσεις των εις τούς κατακτητάς, ή άν μάθεια είχε καλύψη τά πάντα. 'Ισχυε πλέον ο έμπειρισμός καί ή αυθαίρεσις.

Μόλις μετά τήν Αιγυπτιακήν 'Εκστρατείαν του Μεγάλου Ναπολέοντος ο 'Ηγεμών Μωχάμετ 'Αλη, γνωστός εις ημάς ώς άποστειλας τον υιόν του 'Ιμβράημ τό 1825 πρός κατάκτησιν τής 'Ελλάδος, έσκέθη νά χρησιμοποίηση Γάλλους μηχανικούς διά τήν όργάνωσιν τής άρδεύσεως. Χάρις εις τήν έπιμόνην δέ ένός μεγάλου Γάλλου μηχανικού, του Μουζέλ—μπιέ, κατεσκευάθη τό πρώτον τεράστιον άνασχετικόν φράγμα εις τήν κορυφήν του Δέλτα του Νείλου είκοσι χιλιόμετρα βορείως του Κάιρου. 'Η κατασκευή ειχεν άπαιτήση δλόκληρον 20ετιαν από τό 1843 μέχρι του 1863. Ουδέποτε όμως έχρησιμοποίηθη σοβαρώς ούτε καν συντηρείτο κατ' όσον εις τήν Αίγυπτον, ά μέσως μετά τήν κατοχήν σχεδόν, τό 1883, ή άποστολή τής Μηχανικής 'Υπηρεσίας των 'Ινδιών εκ μηχανικών με μεγίστην πείραν ύδραυλικών καί άρδευτικών έργων.

'Η 'Αγγλική αούτη 'Υπηρεσία έθεσεν εκ των πρώτων εις χρήσιν τό προαναφερθέν φράγμα Μωχάμετ 'Αλη, τό όποιον χρησιμεύει πρός άνύψωσιν τής στάθμης του Νείλου καί διοχέτευσιν ύδάτων δλόκληρον τό έτος, —όχι εις τήν περιόδον των πλημμυρών μόνον—, εις τας γαίας του άπεραντόν καί εύφορωτάτου Δέλτα του Νείλου δι' ολοκλήρου συστήματος άρδευτικών καί άποχευτικών διωρύγων, όργάνωσε δέ καί τήν διανομήν του ύδατος καί τήν συντήρησιν του συστήματος διωρύγων.

Κατεσκευάσεν έπειτα τρία έτερα άνασχετικά φράγματα πρός ύψωσιν τής στάθμης του Νείλου εις τρία έτερα σημεία μεταξύ Κάιρου καί 'Ασσοάν (τής 'Ελληνικής Συήνης). 'Α-

πό τὰ Φράγματα αὐτά, εἰς Ἀσσιοῦτ, εἰς Νάγκ-Χαμάνι καὶ Ἔσσα ἕτερα συστήματα διωρύγων ἀρδευτικῶν καὶ ἀποχετευτικῶν μετέτρεψαν ἄλλας τεραστίας ἐκτάσεις ἀνύδρους τῆς ἐρήμου εἰς ἀπεράντους φυτείας Ζαχαροκαλάμου, Βάμβακος, Ὀρούζης, Ἀραβοσίτου, Ὀσπρίων καὶ κτηνοτροφικῶν φυτῶν, ἰδίως Τριφυλλίου χάρις εἰς τὸ ὁποῖον ἡ Αἴγυπτος ἔχει ὑγιέστατα μεγάλα ζῶα.

Τέλος ἀνήγειρε τὸ τεράστιον Φράγμα Ἀποθηκείσεως Ὑδάτων ἐπὶ τῆς γρανιτώδους στενωποῦ τοῦ Ἀσσοῦν (Συήνης) δι' οὗ ἡ ὕπαιθρος αὐτοῦ κυκλωθεὶς κοιλὰς τοῦ Νείλου μετεπίρρησις εἰς ἀπεράντον ὕδαταποθήκην, Λίμνην τεχνητὴν τεραστίαν ἐκ τῆς ὁποίας γίνεται ἡ διανομὴ ὕδατος κατὰ ἐπιστημονικῶς ὑπολογισμένον σύστημα, εἰς ὅλα τὰ ἀρδευτικὰ δίκτυα τῆς Αἴγυπτου εἰς ὠρισμένας ἐποχὰς τοῦ θέρους ὅταν τὰ ὕδατα τοῦ Νείλου ἐλαττοῦνται φυσικῶς. Τὸ φράγμα τοῦτο πρόκειται προσεχῶς ν' ἀνυψωθῆ δευτέραν ἢ τρίτην φοράν διὰ νὰ ἀυξήσῃ εἰς τὸ μέγιστον ὄριον τῆς χωρητικότητος τῆς τεραστίας τεχνητῆς Λίμνης ὀπισθεν τοῦ. Οὕτω δλόκληρος ὁ ὑδάτινος ὄγκος δν ὁ Νείλος διοχετεύει εἰς τὴν Μεσόγειον διὰ μέσου τοῦ Σουδάν καὶ τῆς Αἴγυπτου θὰ χρησιμοποιηθῆ χάρις εἰς τὸ ἐπίμονον καὶ συστηματικὸν ἔργον τῆς περιφέρειᾶς ἐκείνης Μηχανικῆς Ὑπηρεσίας πού ἤλθεν μετὰ τὴν Ἀγγλικὴν κατοχὴν εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ ἔθγαλε τὴν κατοχὴν ἀσπροπρόσωπον.

Δύο κλάδοι τοῦ Νείλου συγκεντρώνουν εἰς τὸ Σουδανικὸν ἔδαφος, πρὶν εἰσελθῶν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἀφ' ἑνὸς τὰ ὕδατα τῶν ὄροπέδιων τῆς Ἀθρησουλίας πού κατέρχονται πρὸς Ἀνατολὰς καὶ πρὸς Βορρᾶν καὶ ἀφ' ἑτέρου τὰ ὕδατα τῶν ὄροπέδιων τῆς Οὐγάνδας καὶ τοῦ Νοτίου Σουδάν, τὰ ρέοντα πρὸς Βορρᾶν. Τὰ ἀντίστοιχα ὕδατα τῶν ὄροπέδιων πού ρέουν πρὸς Νότον διοχετεύονται εἰς τὸν Ἀτλαντικὸν ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ Κογκό, τοῦ ἀντιστοιχοῦντος οὕτω πρὸς τὸν Νείλον, καὶ διαρρέοντος δλόκληρον τὴν Κεντρικὴν Ἀφρικὴν πού φέρει τὸ ὄνομα τοῦ ΚΟΓΚΟ.

Ἡ Ἀγγλικὴ Κατοχὴ, ἀπὸ τοῦ 1882 ἀρξαμένη, διήρκεσεν ἀκριβῶς μίαν τεσσαρακονταετίαν μαζὶ μετὰ ἑκαετηρίαν περιόδου καθαρῶν Προτεκτοράτων ἀπὸ τοῦ 1914 ἕως τὸ 1922. Ἐτεροματίσθη τὸ 1922 ὅποτε ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τῆς Μεγάλης Βρετανίας ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Αἴγυπτου. Στρατὸς Βρετανικὸς ἔμεινε μετὰ ταῦτα πρὸς προστασίαν τῆς θαλασσίας ὁδοῦ τοῦ Σουέζ, καὶ μένει ἔτι δυναμει τῆς Συνθήκης Φιλίας καὶ Συμμαχίας τῶν δύο Δυνάμεων τῆς συναφθείσης τὴν 26 Αὐγούστου 1936 μετὰ μακρὰς διαπραγματεύσεις.

Ὅταν κατελήφθη τὸ 1883 ἡ Χώρα εἶχε μόλις 6 ἑκατομμύρια κατοίκων, ἀθλιας συγκοινωνίας, πρωτογενὲς σύστημα ἀρδύσεων καὶ διωρύγων σχεδὸν μὴ συντηρούμενον, ἐν πλήρει δ' ἀναρχία ἐκμεταλλεύσεως, ἧτις ἀφίνετο εἰς τὴν αἰθαιρείαν τῶν ἰσχυροτέρων Μουσουλμάνων γαιοκτημόνων. Τὰ ὀικονομικὰ ἦσαν ἀθλια, ἡ διοίκις ἀνοργάνωτος, ἡ ὑπαλληλία τῶν «ἐφέντηδων» ἀμαθής, ἀνευ πρωτοβουλίας καὶ ἐν ἀναρχία. Ὁ ὀλιγὸς Στρατὸς ἦτο συρφετώδης καὶ συνίστα ἀπλήρη πηγὴν ταραχῶν καὶ κινδύνου δι' αὐτὴν ταύτην τὴν ὑπαρξιν τῆς Χώρας...

Τώρα ἡ Αἴγυπτος, ἐντὸς ἐξηκονταετίας, δίχως βεβαίως τὸ Σουδάν, ἔχει 18 ἑκατομμύρια κατοίκων, τριπλάσιον δηλαδὴ πληθυσμόν, λαμπρὸν σύστημα ὀδικῶν καὶ αἰθιροδρομικῶν συγκοινωνιῶν καὶ πλήρη σύστημα ἀρδύσεων διὰ φραγματῶν τεραστίων ἀποτελούντων θαύματα μηχανικῆς, καὶ διὰ διωρύγων ἀρδύσεων καὶ ἀποχετεύσεων ἀποτελουσῶν ἐν σύστημα πλήρες μαζὶ μετὰ τὰ φράγματα τὰ κατὰ μήκος τοῦ ροῦ τοῦ Νείλου ἀπὸ τῆς ἀπεράντου Τεχνητῆς Λίμνης καὶ κεντρικῆς Ὑδαταποθήκης τῆς ἀδιαπεράστου ἐκ γρανίτου Λεκάνης τοῦ Ἀσσοῦν, καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἐλαφρῶν καταρρακτῶν τοῦ Νείλου μέχρι τοῦ Δέλτα. Καθ' ὅλον τὸν ροῦν τοῦ ποταμοῦ μέχρι τῆς θαλάσσης διαρκῶς συμπληροῦνται ἀκόμη καὶ ἐκτείνονται οἱ ἀρδευτικοὶ βραχίονες πρὸς ἀνοίγματα εἰς τὴν καλλιέργειαν νέων γαιῶν. Δίς τοῦ ἔτους γίνονται οὕτω αἱ καλλιέργειαι εἰς γαίας αἱ ἐπ' αἷται ἀνευ ἀρδύσεως εἶνε ἔρημοι ἐκτάσεις ἀμμώδεις. Ἐνὼ μετὰ τὴν μόνιμον χρονικὴν τεχνητὴν ἀρδυσιν μετατρέπονται εἰς παραδεισεύς κήπους ἀποδίδοντας δύο ἑσοδείας κατ' ἔτος.

Τὰ ὀικονομικὰ τῆς Αἴγυπτου, στηριζόμενα ἐπὶ τοιαύτης ὀικονομικῆς καὶ παραγωγικῆς ὀργανώσεως ὡς ἡ τῶν τεραστῶν ἀρδευτικῶν ἔργων, δι' ὧν ἐξασφαλίζονται αἱ καλλιέργειαι κατὰ τὸν ἰδιοτροπῶν τῆς φύσεως, μετὰ τῶν ὀφελημάτων τὰ ὁποία ἤδη ἀπεκόμισεν ἐκ τῶν πέντε ἔτων πολέμου, καθ' ἃ μόνον ἡ Ἑλλάς ἐδαπάνησε ἄνω τῶν λιπῶν 30.000.000 ἐν Αἴγυπτῷ διὰ τὸν μικρὸν τῆς ἐκεἶ στρατόν, θ' ἀνθῆξουν καὶ εἰς σπατάλας ἀκόμη. Αἱ σπατάλας φαίνονται ἀναπόφευκτοι, καὶ ἀτυχῶς νέαι ἀπειλαὶ κατὰ τῶν ἐν τῇ χώρᾳ ἐγκατεστημένων, Εὐρωπαϊῶν ἐγκυμονοῦνται ὡς ἐκ τῶν

διαρκῶν ἀπαιτήσεων καὶ τῆς θρασύτητος τῶν τρεπομένων πρὸς τὴν Κρατικὴν ὑπαλληλίαν εἰς μεγάλην ἀναλογίαν ἡμιμαθῶν νέων. Ὀνειρεύονται οἱ «ἐφέντηδες» τῆς νέας γενεᾶς νὰ μιμηθοῦν εἰς τὴν ξενηλασίαν τὴν Νέαν Τουρκίαν καὶ τὰς μεθόδους τῆς. Ὁ στρατὸς ἔξ ἄλλου εἶνε μικρὸς καὶ δὲν βαρύνει τὰ ὀικονομικὰ τῆς Χώρας, οὕτε ἀποτελεῖ ἀνωμαλίαν εἰς τὴν Διοίκισιν ὡς ἐκ τοῦ μικροῦ ἔτι ἀριθμοῦ ἀξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν. Ἡ Αἴγυπτος εἶνε ἀπληλαγγμένη τοῦ προβλήματος τῆς συντηρήσεως μεγάλου στρατοῦ χάρις εἰς τὴν Συμμαχίαν τῆς μετὰ τὴν Μεγάλην Βρετανίαν ἧτις καθιστᾷ περιττὴν τὴν ἀνάπτυξιν μεγαλειτέρου στρατοῦ, τοῦ βάρους τῆς Ἀμύνης τῆς Χώρας ἐν καιρῷ κινδύνου φερομένου ὑπὸ τῆς Βρετανικῆς Ἀυτοκρατορίας ὡς ἀπεδείχθη εἰς τὸν πρόσφατον Μέγαν Πόλεμον, ὅσον καὶ εἰς τὸν πρώτον.

Ἡ Αἴγυπτος ἐξέρχεται ἤδη ἐκ τοῦ πολέμου εἰς ἀνθηρὰν ὀικονομικὴν κατάστασιν προικισμένη ἐξόχως διὰ τὴν περίοδον ἀνεξαρτήτου ὑπάρξεως πού ξαναρχίζει δι' αὐτήν. Τόσον ἔχει ὀφεληθῆ ἐκ τοῦ πολέμου ὀικονομικῶς ὥστε πᾶσις τις αὐτῆς ἐσχημάτισαν τὴν ἰδέαν ὅτι ὁ πόλεμος ἔγινε τὸς ὀφελος τῆς καὶ σπεύδουσιν πρὸς ἀπεράντους ἐπιδιώξει. Ὑπολογίζεται ὡς πιστώτρια χώρα διὰ ποσὸν 600 ἑκατομμυρίων Ἑλῶν περίπου ἐναντι τῆς Μεγάλης Βρετανίας μόνον. Ἐδοκεῖτο, ἀφ' ἧς ἡ Κατοχὴ ἠνώρθωσε τὰ ὀικονομικὰ τῆς, μετὰ 3% ἕως 3½% εἰς τὸ ἔρτιον. Ἐκαμὲ πρὸ διετίας διαρκοῦντος τοῦ πολέμου, ἐπιτυχὴ μετατροπὴν τῶν χρεῶν τῆς εἰς τὸ μικρότερον ἐπιτόκιον, καὶ οὕτω τὸ Αἴγυπτιακὸν Δημόσιον βαρύνεται μετὰ τόσον τόκον ἐπὶ κάθε 300 Ἑλῶν χρεῶς ὅσον ἡ Ἑλλάς πληρώνει διὰ 100 Ἑλῶν!

Αἱ διοικητικαὶ ὕπηρεσιαι φαίνονται ἔτι καλῶς ὀργανωμέναι, διαρκεῖ ἄλλωστε ὁ ρυθμὸς τῆς Βρετανικῆς ὀργανώσεως αὐτῶν. Αἱ δύο πρωτεύουσαι τῆς Χώρας, Κάιρον καὶ Ἀλεξάνδρεια, δίδουν τὴν ἐτόπισιν ἀλλήλων μεγαλοπολεῶν ἀνέτων καὶ εὐτυχουσῶν. Νέαι συνοικίαι λαμπρᾶς ἐμφανίσεως ἔχουν ἰδρυθῆ εἰς περιοχὰς αἱ ὁποῖαι ἦσαν τελματώδεις καὶ ἐλφειναι πρὸ πενηκονταετίας. Ὑδρεῖσις καὶ ὑπόνοιμοι λειτουργοῦν ἐν τελειότητι.

Βάσις ὀμοῦς καὶ στήριγμα ὀλων τῶν εὐτυχῶν τούτων περιστατικῶν εἶνε ἡ πλήρης ὀργάνωσις τῶν τεραστῶν ὕδρουλικῶν ἔργων ἐπὶ τοῦ Νείλου καὶ τοῦ συστήματος ἀρδύσεων. Ἢμπορεῖ κανεὶς νὰ ἰσχυρῆθῃ ὅτι ἡ κατάσταση τῆς Χώρας θὰ ἦτο θλιβερά χωρὶς τὰ βασικὰ ταῦτα ἔργα. Ἄνευ αὐτῶν ἡ ὀικονομία τῆς χώρας θὰ ἐξηρτάτο ἀπὸ μίαν ἑσοδείαν κατ' ἔτος, τὸ ἦμισυ τῆς παραγωγῆς δηλαδὴ, ἐπὶ τοῦ ἑνὸς τρίτου τῶν ἐκτάσεων, καὶ ἀπὸ τῆς ἰδιοτροπίας τῆς φύσεως, τῶν βροχῶν καὶ τῆς ροῆς τοῦ Νείλου. Οἱ τεράστιοι ὄγκοι ὕδατος πού διέρχονται διὰ τῆς συνεχοῦς ὀάσεως ὀπως γονιμοποιούμεναι ἔχουν μετατραπῆ αἱ δύο ὄχθαι τοῦ ποταμοῦ ἐφ' ὅσον ἐκτάσεων ἀρδύονται, θὰ ἐχόντων εἰς τὴν θάλασσαν ἀχρησίμοι. Ποιητὸ κατὰ τὰ τέσσαρα πέμπτα ἀνευ τοῦ συστήματος ἀρδευτικῶν φραγματῶν καὶ διωρύγων ὀπερ ὀργάνωσαν οἱ Ἀγγλοὶ τεχνικοὶ.

Πολλὰς ὀραίας συμβουλὰς ἔδιδαν πρὸ τῆς κατοχῆς ἤδη πολλοὶ ἐπιφανῆς Εὐρωπαῖοι πού ἐκαλοῦντο ἀπὸ τοῦς φιλοτίμου Χειδίνας νὰ δίδουν τὰ φῶτα των, κατὰ περίοδους. «Συμβουλὰς» ἔδιδαν καὶ οἱ Ἀγγλοὶ ἀριστεῖς τῆς ἀνωτέρας ὑπαλληλίας ὀτινες ἐστάλησαν εἰς τὴν Αἴγυπτον κατὰ τὴν τεσσαρακονταετηρίαν περίοδον τῆς Κατοχῆς. Ὀντως ἡ Κατοχὴ εἶχε μετατραπῆ σὺν τῷ χρόνῳ εἰς τὴν ἰδιότυπον ἐγκαθιδρύσιν Ἀγγλῶν συμβούλων μετὰ ἐκτελεστικὰ δικαιώματα ἐπὶ τῆς κρατικῆς μηχανῆς, ὀπως τείνει νὰ συμβῆ καὶ παρ' ἡμῖν τώρα. Ὀλο ὀμοῦς τὸ ἔργον ἐκεῖνον θὰ ἦτο ἐν τεχνιτῶν κατασκευῶμα ἐὰν ἔμεινε δίχως τὴν συμβολὴν τῆς Κρατικῆς Ἀποστολῆς τῆς Ὑδραυλικῆς Ὑπηρεσίας τῶν Ἰνδιῶν, ἧτις διαθέτουσα ἤδη πολλὴν πείραν, ἐτέθη ἐπὶ τὸ ἔργον ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἔτους τῆς κατοχῆς, ἀπὸ τοῦ 1883. Τὰ ὑπερήφανα τεχνικὰ ἔργα καὶ τὸ σύστημα συντηρήσεως καὶ βιητιώσεως τῶν δικτύων ἀρδύσεως, αὐτὰ εἶνε πού ἐτίμησαν τὴν Ἀγγλικὴν Κατοχὴν καὶ τοῦς Ἀγγλοὺς «συμβούλους». Τὰ ἔργα αὐτὰ ἐξησφάλισαν τὰς τακτικὰς ἑσοδείας Βάμβακος, Ζαχαροκαλάμου καὶ Ζαχάρους, ὀσπρίων καὶ σιτηρῶν, κτηνοτροφικῶν φυτῶν καὶ ἰδίως τριφυλλίου, μεγάλης ποικιλίας, ὀπωρῶν, Μεσογειακῶν τε καὶ τροπικῶν, ἐν αἷς καὶ ἡ ἀρχαιοτάτη ἐν τῇ χώρᾳ καλλιέργεια τῆς Ἀμπέλου Σημησιότων ὅτι τὸ ὅτι ἡ καλλιέργεια τῆς Ἀμπέλου ἦτο ἀρχαιοτάτη ἐν Αἴγυπτῳ φαίνεται ἀπὸ τὰς διακοσμήσεις τῶν ἀρχαιοτάτων τάφων, εἰς τὰς ὁποίας συχνὰ βλέπει τις σταφυλὰς εἰκονιζόμενας εἰς διαφόρους πομπὰς ἑορταστικὰς.

Τὰ ὕδραυλικὰ ἔκείνα ἔργα καὶ τὰ λαμπρῶν συστήματα συντηρήσεως τῶν εἶνε εἰς τὴν βᾶσιν τῆς τακτικῆς ἀποδόσεως τῶν φόρων.

των Ισοσκελισμένων Προϋπολογισμών και των περισσευμάτων εκ των Προϋπολογισμών, μαζί με την ασφάλειαν ήν παρεχεν η Αγγλική Κατοχή και προστασία, και ήν έτι παρέχει η Βρετανική Συμμαχία. Ταύτην την συμμαχίαν εν τούτοις δεν έκτιμοι οι πολυπράγμονες εκείνοι Αιγύπτιοι πολιτικοί της ετυχοῦς ήδη χώρας οι ζητούντες τό φύγον οι Ξένοι Στρατοί «όλοι» — δηλαδή ο Βρετανικός Στρατός. Υπό την σκέπην του στρατού τούτου εν τούτοις η Αίγυπτος εβράσθη υπό αγγλικήν καθοδήγησιν άπερίσπαστος από πρόβλημα Έθνικής Αμύνης διά την ετυχίαν του λαού της.

Ο λαός της Αιγύπτου δεν εΐχεν έως τώρα τας νευρικότητας των ευρωπαϊκών φιλοδοξιών, έχει όμως αναπτύξη ήδη μίαν επικίνδυνον φιλοδοξίαν, την της ενώσεως των Αραβοφώνων Κρατών, φιλοδοξίαν ή οποία πραγματοποιουμένη θά εΐσήγε την Αίγυπτον από την άδραν ή άλλ' ετυχή πολιτικήν εις πλέον έκτεταμένας συγκρούσεις συμφερόντων, ιδίως εάν παρασυρθή εις άντιξενικήν και άντιευρωπαϊκήν δράσιν ως ώβηται υπό κακών πολιτικών και δημαγωγών να πράξη.

Οι όροι της Κατοχής εν Αιγύπτω δεν ήσαν βέβαια όμοιοι με την εν Έλλάδι Βρετανικήν επέμβασιν. Τό μόνον ίσως χαρακτηριστικόν πού έχουν κοινόν εΐνε ή επέμβασιν μετά ταραχάς και φρικαλέας σφαγάς καθώς και ή άόριστος θέσις των Βρετανών ως «συμβούλων», ήν αποδίδου ήδη εις εαυτούς και εν Έλλάδι όπως έπαιρτον και κατά την πρώτην τριακονταετίαν της εν Αιγύπτω Κατοχής. Επίσης ανάλογος εΐναι ή προσπάθεια όπως οργανώσουν τά οικονομικά μας, τόν στρατόν, την Ασφάλειαν, και την λειτουργίαν των Συνταγματικών Θεσμών, εις ήν χωλάνομεν, επί στερεών βάσεων. Έμπειρικώς ενεργούν και εν Έλλάδι όπως έμπειρικώς ήρχισαν και εν Αιγύπτω, τυχαίως δέ εις την Αίγυπτον, και υπό την πίεσιν του αγγλικού κεφαλαίου μάλλον, ήρχισαν βελτιώσεις εις μικράν κλίμακα χάριν της Γεωργίας διά να φθάσουν εις τό δ. λον δικτυον ύδραυλικών έργων με τό όποιον έχουν προικισή την Αίγυπτον και έχουν θεμελιώση την νεωργικήν ετυχίαν και πρόδοδν της χώρας αυτής. Από τά διδάγματα της Αιγύπτου πρέπει να οδηγηθώσι οι Άγγλοι πρωτίτως διά μίαν ανάλογον προσπάθειαν εις την Βαλκανικήν, τώρα εάν αποβλέπου, εις γερά θεμέλια της προσπάθειάς πού άρχίζουν. Ο έμπειρισμός και αι προχειρότητες δεν άρκούν εις τό μέρος τούτο της Εύρώπης.

Ήμπορεί κανείς να παρατηρήση ότι ίσως οι Άγγλοι και άν τύχη να μη αγαπούν τους κατοίκους μίς χώρας ως εκ διαφορής διανοητικότητας, εν τούτοις αγαπούν αυτήν ταύτην την χώραν όπου εύρεθοῦν, και έμμέσως θεμελιώνουσι τους όρους της ετυχίας της. Έχουν και διά την Έλλάδα και διά όλην την Βαλκανικήν ίσως την καλλιτέραν δυνατήν θέλησιν. Αλλά έως τώρα δεν επέδειξαν δύναμιν φαντασίας πού να τους εξαγάγη από την τελματώδη όδον των μικροτήτων εις ήν συρόμεθα βαρείς όλοι οι Βαλκανικοί λαοί και σύρμεν παρρημοίς και τους μεγάλους λαούς, εις μικροραδιουργίας. Ούδέν σχέδιον συνεργασίας ή/ αναδιανομής ή ανασυντάξεως της Βαλκανικής έχει τεθή κατά τρόπον ώστε να αποβλέπη εις μίαν οικονομικήν οργανώσιν όλων των πηγών πλούτου του τμήματος τούτου της Εύρώπης προς τό καλόν όλων των Βαλκανικών λαών. Εΐνε άτύχημα ή έπικρατήσασα δημιουργία διαφόρων σφαιρών έπιρροής εις την Βαλκανικήν Χερσονήσον πού θα έμποδίσουν μίαν ριζικότεραν οργανώσιν πολιτικήν και οικονομικήν εκτός έάν γίνη βασική συνεινόησις και αναδιανομή της Χερσονήσου με οδηγόν την οικονομικήν οργανώσιν. Εις τούτο λοιπόν πρέπει να στραφή ή Βρετανική και Άγγλοσαξωνική γενικότερον προσπάθεια, εις μίαν συνολικήν Οικονομικήν Οργάνωσιν της Βαλκανικής, και προς πολιτικήν οργανώσιν των λαών ταιαίτην ώστε να έχη ως σκοπόν την κοινήν οικονομικήν οργανώσιν και ανάπτυξιν του όλου Βαλκανικού Χώρου, και ιδίως του Νοτίου τμήματος της Χερσονήσου τό όποιον ενδιαφέρει ήμās.

Εάν έρευνηθη τί οικονομικά δυνατότητες ύφίστανται εις τά Βαλκάνια έντεϋθεν του Δουνάβεως δύναμεναι να δώσουν νέαν ζωήν, — ως ή πλήρης εκμετάλλευσις των υδάτων του Νείλου έδωκεν εις την Αίγυπτον τα τελευταία 60 χρόνια, — θα ιδώμεν ότι ή Νότιος Βαλκανική έχει εις τό κέντρον της σχεδόν τας μεγάλας φυσικώς και υδαταπαθητικώς της Πρέσπας της Άχρίδος και της Μαλικής καθώς και σε ύψος πολλάς ρεόντων υδάτων άχρησιμοποίητων τρεπομένων και προς την Άλβανίαν και προς την Ήπειρον και προς την Δυτικήν Μακεδονίαν και προς την Θεσσαλονίκην, και προς την Θράκην, και έχόντων σπουδαίας υδατοπτώσεις όπως και δυνατότητας άχρησιμοποίησιν δι' άρδεύσεις. Πέριε τούτο μεγάλου τούτου και άνεκτιμήτου άλλ' άνεκμεταλλεύτου οικο-

νομικού συστήματος, ως κέντρον, θα ώφείλε να οργανωθή εν πολιτικόν σύστημα περιλαμβάνον την Έλλάδα, την Άλβανίαν και την Μακεδονίαν όλόκληρον μέχρι του Σκάρδου και του Ρίλου, και στηριζόμενον εις την οργανώσιν της εκμεταλλεύσεως της άδρανούς πηγής δυνάμεως των μεγάλων υδαταποθηκών της ως και εις την χρησιμοποίησιν των υδάτων των ποταμών πού ρέουσι προς τό Αίγαίον, τό Ιόνιον και την Νότιον Άδριατικήν, τόσον προς παραγωγήν ήλεκτρικής ένεργείας όσον και προς άρδεύσιν των πεδιάδων τας οποίας οι θερμοί άνεμοι τό θέρος και αι πλημμύραι του χειμῶνος καταστρέφουσι.

Η Νότιος Βαλκανική ήμπορεί να μετατραπή εις μίαν πολιτισμένην Έλβετίαν ή κομμάτι πολιτισμένης βιομηχανικής και κτηνοτροφικής Νοτιοανατολικής Γαλλίας, με ηλεκτροκίνητον δικτυον σιδηροδρόμων, με όλας τας άνέσεις της ηλεκτρικής ένεργείας και εις τας όρειναις και εις τας πεδιάδας περιφέρειας, με πλήρη εκμετάλλευσιν μεταλλευτικήν και θαλασσοπλοῦτον προς εξασφάλισιν εργασίας και άνέσεων δι' όλους. Χρειάζεται όμως περισσότερα φαντασία συμβούλων τε και παραινουμένων και περισσότερα και άποφασιστικότερα δημιουργική πρωτοβουλία από μέρος των Άγγλοσαξωνών. Ηδη διατρέχουσι την Βαλκανικήν και κατατρίβονται με τας μωρολογίας των εκάτερωθεν μικροραδιουργιών δίχως να ήμπορουσι να δημιουργήσουν μέγα τε και αξιόλογον έργον διότι δεν έχουν άντιληφθή την δυνατότητα και την σημασίαν, οικονομικήν και πολιτικήν, των Μεγάλων Λιμνών των μεταξύ Έλλάδος και Άλβανίας εύρισκομένων.

Οι Ιδιοί μας πολιτικοί εΐναι, άτυχώς, πολύ μικροί ώστε να μη ήμπορουσι να άντιληφθοῦν ακόμη ότι βαινει ή Κόσμος προς γενικότεραν ανασυγκρότησιν και δεν ήμπορουσι να εξάρουσι την φαντασίαν των έξω από τό περιβάλλον των μικροραδιουργιών εναντίον άλλήλων. Καταβιάζουσι ακόμη περισσότερον την χώραν μας από τό ύψηλόν έπίπεδον πού είχε φθάση τό 1940—41 διότι δεν άντιλαμβάνονται, μικροί όντες και ήεροί και την καρδίαν και τόν νοῦν, ότι εΐσήλομεν εις μεγαλειότητα κύκλον συμφερόντων εις τόν όποιον πρέπει να προσπαθήσωμεν να τοποθετηθώμεν ικανοποιητικώς υποβάλλοντες λύσεις κατάλληλους διά την ετυχίαν και των άλλων πληθυσμῶν των Βαλκανίων των Νοτίων περιοχών, ιδίως μεθ' ών συνδεόμεθα γεωγραφικώς και οικονομικώς, διότι οι προς τόν Δούναβιν συγκλίνοντες χώροι βορείως του Σκάρδου και του Ρίλου και του Αίμου, άνήκουσι εις την Ανατολικήν Μεσευρώπην, ως συνδεόμενοι φυσικώς προς αυτήν διά του Δουνάβεως.

Δεν θα στερεοποιηθή ή Βαλκανική ή αι χώραι της οικονομικώς και πολιτικώς εάν δεν εξέλθουσι της βαρβαρού καταστάσεως εις ήν εύρίσκονται όλοι ενῶ έχουν τας πηγάς της ετυχίας των άνεκμεταλλεύτους εις τό μέσον και πρό των όμμάτων των. Εύχόμεθα να παρατηρήσουσι τούτο οι πολιτισμένοι Άγγλοσαξωνες. Ίσως τότε ή Άγγλική Κατοχή κάμη την ετυχίαν της Βαλκανικής όπως υπό εύκολότερους όρους έχει κόμη και της Αιγύπτου την ετυχίαν. Η σημερινή άνάμιξις των Βρετανών εις τας μικροραδιουργίας τους έμποδίζει και αυτούς να κυτάξουσι γύρω τους και να οκεφθοῦσι πώς να αναδημιουργήσουν. Αναμιγνυόμενοι εις τας συνήθεις πολιτικάς άντεγκλήσεις ύβρίζονται από όλας τας πλευράς, υποβάλλουσι άσυνασθητως τας διαίρεσεις και δεν δημιουργοῦν τίποτε προσπαθόντες να εύχαριστήσουν όλους Κλείνουσι όμως τά μάτια και εις τά έγκλήματα ακόμη με την ιδέαν ότι τά πράγματα αυτά θα ρυθμισθοῦν μόνα των όταν εξοντωθοῦν τά προκαταρισμένα εις έξόφωσιν θύματα. Η πολιτική των εν γένει κατεύθυνσις παραμένει τώσον βαρβαρος όσον και ή των ιδίων Βαλκανικών Λαών.

Και μόναι των ή Έλλάς και ή Άλβανία ήμπορουσι να θέσουν την βάση της ετυχίας των Νοτίων Βαλκανίων εάν συνεννοηθοῦν περί την κοινήν εκμετάλλευσιν των μεγάλων Λιμνών διά τας ανάγκας των και διά την ετυχίαν των δύο λαών. Εις τας Αθήνας έδειξαν κάποιαν άποφασιστικότητα ματαίωσαν άτυχώς οι Βρεττανοί. Ας πράξουσι κάτι και εις τό Ίύρανα. Ας αναλάβουσι την οργανώσιν της εκμεταλλεύσεως των υδάτων των μεγάλων Λιμνών Πρεσπών, Άχρίδος και Μαλικής, καθώς και του Αξίου, του Αλιάκμονος, του Νέστου και του Έβρου, όπως έπραξαν με τά ύδατα του Νείλου. Τό έργον των θα εΐνε πολύ ριζικότερον και άποφασιστικότερον εις την Εύρώπην άν τό έπιχειρήσουσι. Τώρα εΐνε ή μόνη κατάλληλος στιγμή πού δύναται να έπιβληθοῦν και να συνενώσουσι τους Βαλκανίους προς μίαν μεγάλην κοινήν προσπάθειαν ειρήνης και ετυχίας, προς έκπολίτισιν των γραφικών αλλά θλιβερών όρειων και όρειων πληθυσμῶν πού έχουν έμπρός

στά μάτια των την πηγήν τής εὐτυχίας αὐτῶν καὶ δὲν σκέπτονται νὰ τὴν δεσμεύσουν καὶ τὴν ἀπολαύσουν.

Ἐπὶ τὴν ἀποψιν αὐτὴν θὰ ἐπιθυμοῦμεν πρὸς τὸ συμφέρον τῶν δύο λαῶν, τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ Ἀλθαϊκοῦ, μίαν σταθερὰν συνεννόησιν. Ἐγένετο ἀναγνώρισις τοῦ Ἐμβέρ Χότζα, ἡγουμένου ἀνθελληνικῆς κινήσεως ἐν σπουδῇ. Ἡ ἀνησυχία ἢ ἐνδόμυχος τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ εἶνε μήπως ἡ ἀναγνώρισις ἐνθαρρύνει τοῦτον εἰς ἐπιθετικώτερον κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου τῆς Βορείου Ἠπείρου δρᾶσιν. Πολλοὶ ἔχουν ἐνθαρρύνει οἱ Ἀγγλοσάξωνες τὰς σαγᾶς καὶ ἐξοντώσεις πληθυσμῶν ὑπὸ αἰμοθόρων τύπων ἐχόντων ψυχὴν Χίτλερ ἀλλ' ἀνυμνουμένων ὅταν δὲν θίγῃται οἱ ἴδιοι δεινῶς, ὡς ἰδρυτῶν αὐτοκρατοριῶν καὶ θεμελιωτῶν τάξεως. Ἐὰν ἡ ἀναγνώρισις τοῦ Ἐμβέρ Χότζα προλεῖται μίαν ὁδὸν οικονομικῆς συνεργασίας ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῶν Ἀγγλοσάξωνων καὶ τὴν καθοδήγησιν τῶν τεχνικῶν των καὶ παύσονται αἱ ταπειναὶ πρὸς κακοουργίαν ἐνθαρρύνσεις διὰ κολακίαν, τότε καὶ μόνον ἡ ἐπέμβασις των εἰς τὰ Βαλκάνια θὰ φέρῃ εὐτυχήν. Ἄλλως αἱ καταστροφαὶ θὰ ἐπιταθοῦν καὶ ἡ ἄνευ κατευθύνσεων ἐπέμβασις θὰ ἀποτελέσῃ κατὰραν τοῦ αἵωνος.

Ἡ ἐξιστόρησις τῶν γενναιοφρόνων προσπαθειῶν τῆς Ἀγγλικῆς κατοχῆς ἐν Αἰγύπτῳ περιέχει βέβαια σκληρὰ διδάγματα τόσον διὰ τοὺς ἰδικούς μας «ἐφέντηδες» τῆς ἐν ὑπερπληθωρισμῷ, ἤδη δὲ ἐν ἀπεργίαις ἀθλοῦσης ὑπαλληλίας μας ὅσον καὶ διὰ τοὺς πολιτευομένους τῆς χώρας μας, ὅλων τῶν πλευρῶν, οἱ ὅποιοι διὰ τῆς μικροψυχίας των, τῶν μικρολογῶν ἐρίδων των καὶ τῶν συναφῶν ὑπερπληθυνθειῶν αἰρέσεών των, ὑποδιαίρεσαν, καὶ κατατάξαν ἀπὸ ἡμιμιστεριῶν μέχρι ἀκροτάτων ἀποχρώσεων ἄνευ οὐσιαστικοῦ νοήματος καὶ περιεχομένου, σκιαμαχοῦν, διέλυσαν κάθε ἰδέαν πειθαρχίας καὶ πίστεως εἰς ὅ,τι δήποτε, ἀπεσυνέθεσαν τὴν ἔνοιαν τοῦ Κράτους, κατήνησαν δὲ τὴν χώραν, μὲ τὰς διενεῖς ἀποστάσεις ποῦ ἐπροκάλεσαν, διὰ νὰ τοὺς ἐπιβλέψουν, εἰς τὴν κατάστασιν τῆς Μακεδονίας τοῦ Χιμῆ εἰς τὰς παραμονὰς τῆς ἀποσυνθέσεως τῆς Τουρκίας εἰς τὰ Βαλκάνια. Ἡ Αἴγυπτος πρὸ τῆς κατοχῆς ἦτο εὐτυχεστέρα. ἔιχε τὸν σοφὸν Νουμπάρ Πασᾶν ποῦ ἤξιζεν εἰς πολλὰ πράγματα περισσότερο ἀπὸ τοὺς Ἀγγλοὺς συμβούλους. Οἱ πολιτικοὶ μας δὲν ἔχουν τὴν στοιχειώδη φαντασίαν νὰ συλλάβουν πόσον κάτω μᾶς ἐπῆγαν καὶ ἐπιμένουν ἀκόμη ἀσύνετοι εἰς τὰς μικροαθλιότητάς των μὴ κατορθώνοντες νὰ καταρτίσουν κοινὸν πρόγραμμα ἐφ' οὗ νὰ συνεργασθοῦν, ἢ νὰ κάμουν δημιουργικὴν κριτικὴν, ἢ νὰ προτείνουν εἰς τὸν λαὸν θαρραλέον τι πρόγραμμα ἐφ' οὗ νὰ ζητήσουν τὴν ἐντολήν του.

Ἄλλὰ τῶν Ἑλλήνων πολιτικῶν ὁ ρόλος δὲν εἶνε μόνον τοπικός. Εἰς τὴν παρούσαν περίοδον ποῦ παρουσιάζονται ὡς νεφελώματα ἀκόμη αἱ νέαι ὑπὸ σχηματισμὸν Αὐτοκρατορίας, δὲν εἶνε προητοιμασμένοι ν' ἀντιμετωπίσουν οὐδὲ κἄν περιφερειακὰς ρυθμίσεις καὶ περιφερειακὰ πολιτικοοικονομικὰ προγράμματα πρὸς προαγωγὴν τῶν ζητημάτων καὶ ἡμῶν καὶ τῶν εἰς βαρβαρώτερον κατάστασιν εὐρισκομένων γειτόνων μας λαῶν. Οἱ Ἀγγλοσάξωνες, ἔχοντες ἔτι γενικώτερα ζητήματα ν' ἀντιμετωπίσουν, ἔχουν ἀνάγκην νὰ τοὺς ὑποβληθοῦν σχέδια τῶν ἐπὶ μέρους ἀναγκαίων νῦν πολιτικοοικονομικῶν ρυθμίσεων. Διότι ὁ κοινὸς κίνδυνος προβάλλει ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι καὶ οἱ Ἀγγλοσάξωνες διατελοῦν ἀκόμη ὑπὸ τὴν ἐπῆρ-

ρειαν τῶν ὑπερεξογκωθειῶν ἀντιλήψεων τῶν δογμάτων περὶ ἐθνικότητων καὶ τῆς ὑπερβολῆς τῆς ἰδέας τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας. Αἱ ὑπερβολαὶ τῶν ἀντιλήψεων περὶ τὰ δόγματα ταῦτα, ἐνῶ κατεβρυμμάτισαν τὴν Εὐρώπην, ἐπειραν ἔκκρατον μισαλλοδοξίαν καὶ τὸν ἐμφύλιον μεταξὺ τῶν Εὐρωπαίων πόλεμον. Ἦδη αἱ αὐταὶ ὑπερβολαὶ ἀπειλοῦν νὰ φέρουν θρῆνισμὸν καὶ τῆς Βρετανικῆς Αὐτοκρατορίας, τοῦ μόνου ἐλευθέρου πολιτικοῦ συστήματος ποῦ ἐμποδίζει τὴν ἐπέκτασιν τοπικῶν ἐρίδων εἰς ὅλα τὰ σημεῖα τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς.

Ἐξ ἀντιθέτου, ἡ Γερμανία ἀρχικῶς, ἐν συνεχείᾳ δ' ἡ μαθητρία ταύτης Ρωσσία, σαφῶς ἐνεκαινίσαν κατευθύνσεις ὑπερθετικὰς καὶ αὐτοκρατορικὰς, ὥστε νὰ οργανώνωνται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας νέαι συσσωματώσεις λαῶν, δίχως φροντίδα περὶ ἐλευθέρου χαρακτήρος, εἴτε τῶν περιφερειακῶν εἴτε τῶν εὐρυτέρων ἐνώσεων.

Ἐνώπιον τοῦ φαινομένου τούτου, τὸ ὅποῖον τίποτε δὲν ἡμῶν πορεῖ νὰ σταματήσῃ παρὰ εἰς φρικωδέστερος πόλεμος, εἶναι ἀνάγκη νέων κατευθύνσεων διὰ τὰς ἐλευθέρως συσσωματώσεις ποῦ δύνανται νὰ γίνωνται ὑπὸ Ἀγγλοσάξωνικὰς κατευθύνσεις. Ὡς περιφερειακὴ λύσιν διὰ τὰς Νότιας τῆς Βαλκανικῆς, διὰ τὴν Ἑλλάδα, τὴν Ἀλβανίαν, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θράκην μετὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, διὰ τὸν Ἑλληνικὸν αὐτὸν Μεσογειακὸν χώρον καὶ τοὺς πληθυσμούς του, ἐκάμαμεν τὰς ἀνω ὑποδείξεις, τῶρα ποῦ οἱ Ἀγγλοσάξωνες ἀποθύνονται ὑπὸ τῶν πραγμάτων νὰ ἀντιμετωπίσουν ἐπὶ τῷ τύπῳ ὀρισμένως εὐθύνας. Ὡς γενικώτερον δὲ λύσιν τῶν Εὐρωπαϊκῶν δυσχερειῶν θὰ ἔχουν νὰ μελετήσουν τὸ ἀνοιγμὰ τῆς Ἀφρικῆς εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν δραστηριότητα. Δὲν δύναται ἡ πλουσία αὕτη Ἠπειρος νὰ μένη κλειστή, ἕνας ἀπηγορευμένος τεράστιος χώρος, ἐλευθέρως μόνον διὰ τοὺς ρωμαντικούς ἱεραποστόλους καὶ τοὺς ἐγχεράμιους Λαοῦς.

Δὲν περιέχουν αἱ γνώμαι μας τὸ ἐλάχιστον θέλος κατὰ τῆς Ἀγγλοσάξωνικῆς κυριαρχίας ἢ ἡγεσίας. Ἐπιθυμοῦμεν τὴν διατήρησιν τῆς ψυχικῆς συμπαθείας, τῆς ἀπροσδιορίστου αἰσθηματικῆς συγγενείας τοῦ λαοῦ μας πρὸς τοὺς λαοὺς τῆς Βρετανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἀπομονωμένοι ὄντες γλωσσικῶς καὶ φυλετικῶς ἀπὸ τοὺς λοιποὺς Εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς, μόνον ἠθικὸν στήριγμα καὶ ἐρείσμα πρὸς διατήρησιν αὐτοπεποιθήσεως ἔχομεν τὴν ἀκαθόριστον ψυχικὴν συμπλησασίν μας μὲ τοὺς λαοὺς τῆς Μεγάλης Αὐτοκρατορίας ἐντὸς τῆς ὁποίας μεγάλαι μάζαι διανοητῶν μας ζοῦν ἐλευθέρως ὡς ἴσοι. Ἐπιθυμοῦμεν νὰ δοθῇ οἰκονομικὴ τοῦλάχιστον μορφή καὶ περιεχόμενον εἰς τὴν ψυχικὴν συναφείαν τὴν ἀπροσδιορίστην. Ἐπιθυμοῦμεν συνεργασίαν καρποφόρον καὶ συντήρησιν τῆς ψυχικῆς συναφείας ποῦ ἐστήριξε τὸν λαὸν μας κατὰ τὴν τετραετίαν τῆς δουλείας. Κατὰ τῆς ψυχικῆς αὐτῆς συναφείας, κατὰ τῆς πίστεως ποῦ στηρίζει τὸν λαὸν μας, γίνονται ἐπιβουλαὶ διὰ νὰ ἀπομονωθῇ καὶ γίνῃ εὐκόλως λεία τῶν ἐχθρῶν του. Καθορίζομεν σαφῶς τὰ πράγματα διότι ρίπτονται ἀσυναίσθητως βέλη ἀπὸ τοὺς μεμψιμοίρους δηλητηριάζοντα τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ μας καὶ ἐκτρέφοντα τὸν σκεπτικισμὸν καὶ τὴν ἀπογοήτευσιν. Θέλομεν νὰ διαστείλωμεν σαφῶς τὰς εὐθύνας. Ὑποδεικνύομεν λύσεις καὶ μεθόδους συνεργασίας. Δὲν μεμψιμοιροῦμεν.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΣΚΕΨΕΙΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Ἐπὶ Π. ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΥ

ΔΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΗΣΙΝ τῶν αἰτίων τῶν ἐκδηλώσεων καὶ τῶν συνεπειῶν τῆς ἀσκηθείσης ἐν Ἑλλάδι κοινωνικῆς πολιτικῆς, κυρίως ἀπὸ ἀπόψεως εἰλικρινοῦς ἐξυτηρητικῆς γενικωτάτων συμφερόντων τοῦ τόπου, εἶναι ἀνάγκη διαγραφῆς τοῦ πλασίου:

α) Τῶν γενικῶν ἀλλὰ καὶ τινῶν τῶν ἐιδικώτερον καθ' ἕκαστον σκοπῶν τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς.

β) Τῆς καταλλήλου ὀργανώσεως καὶ λειτουργίας τῶν κρατικῶν μέσων ἐξυτηρητικῆς αὐτῶν.

Α'

Οἱ γενικοὶ σκοποὶ τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς ἔχουν ὁρισθῆ

εὐρύτατα διὰ τοῦ ἀρθροῦ 1 τοῦ Νομοθ. Διατάγματος «περὶ ὀργανισμοῦ Ὑπουργείου Ἐργασίας» (543-1935). Διὰ τοῦ ὀργανισμοῦ τούτου ἀνατίθενται εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐργασίας «πᾶσαι αἱ ἐκδηλώσεις τῆς κρατικῆς μερίμνης διὰ τὴν βελτιώσιν τῆς τύχης τῶν ἀσθενεστέρων οἰκονομικῶς τάξεων καὶ ἰδίως τοῦ ἐργαζομένου ἀνθρώπου καὶ τὴν αὐξοῦσαν συμμετοχὴν αὐτοῦ εἰς τὰ ἀγαθὰ τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ».

Οἱ ὅροι ζωῆς τῶν ἀσθενεστέρων οἰκονομικῶς, καὶ ἰδίως τῶν μισθωτῶν, καὶ αἱ ἀνάγκαι καὶ ἀπαιτήσεις βελτιώσεως τούτων δημουργοῦν ἀπὸ ἐνὸς περίπου αἰῶνος σύμπλεγμα δυναμικῶν, ἐν τῇ πραγματικότητι αὐτῶν, προβλημάτων παρουσιαζόντων ἀπόψεις ἠθικὰς, οἰκονομικὰς, πολιτικὰς καὶ

νομικός τὸ ὅποιον διαρκῶς ἀναπτυσσόμενον εἰς ἕκτασιν καὶ ἔντασιν ἐθεωρήθη ἐν τῷ συνόλω του ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν «κοινωνικὸν ζήτημα» καὶ ἀποτελεῖ τὴν ἐντὸς τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος βάσιν καὶ τὸ ἀντικείμενον τῆς «κοινωνικῆς πολιτικῆς».

Ἡ Κοινωνικὴ Πολιτικὴ ὅθεν πρέπει νὰ στηρίζεται εἰς τὴν ὅσον τὸ δυνατόν ἀκριβεστέραν γνῶσιν τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος καὶ κριτικὴν ἐπεξεργασίαν αὐτῆς (καὶ κατὰ τοῦτο εἶναι ἐπιστήμη) καὶ προσπαθεῖ νὰ τὴν ἐπιπράσῃ (καὶ κατὰ τοῦτο εἶναι τέχνη) πρὸς ἐξυπηρέτησιν ἀνθρωπιστικῶν σκοπῶν. Ἀναλυτικώτερον: Ὡς ἐπιστήμη στηρίζεται εἰς μίαν ὅσον τὸ δυνατόν ἀκριβεστέραν γνῶσιν τῶν στοιχείων (φυσικῶν θεμελίων, ἐνστιγμιατικῶν καὶ συναισθηματικῶν ἐλατηρίων καὶ διονητικῶν λόγων) τῆς ἀτομικῆς συμπεριφορᾶς, ὡς καὶ τῶν τύπων καὶ τῶν ἰδίων τῶν κοινωνικῶν σχέσεων τῶν ἀνθρώπων, παραλαμβάνουσα τὰ πορίσματα τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν (ψυχολογίας, κοινωνιολογίας, οικονομικῆς, νομικῆς, πολιτικῆς καὶ παιδαγωγικῆς) καὶ ἀφοῦ βάσει τοῦτων προθίει εἰς κριτικὴν ἔρευναν τῆς ὑπαρχούσης πραγματικῆς καταστάσεως, ζητεῖ δὲ τὴν ἐκ τῆς χρησιμοποιουμένης καταλλήλως τὰς γνῶσεις αὐτάς (καὶ τὰ συμπεράσματα τῆς σχετικῆς ἐπεξεργασίας) νὰ διαμορφώσῃ ἐν λογικῶς θεμελιωμένον σύστημα τρόπον ἑνεργείας καὶ μέτρων, ἐξυπηρετοῦντων τὴν ὕλικὴν καὶ πολιτιστικὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως τῶν ἀποχειρωθῶτων, οἱ ὅποιοι εἶναι οἱ ἀσθενέστεροι οικονομικῶς.

Διὰ νὰ καταστῇ ἀντιληπτὰν πλήρως καὶ ἀκριβῶς τὸ περιεχόμενον τοῦ ἀνωτέρω ὀρισμοῦ, ὅστις ἐνῶ ἴσως εἶναι ἀκόμη ἀτέλης, ἰδίως λόγῳ μεγάλῃς γενικότητος κατὰ τὸ σημεῖον τῶν σκοπῶν, ἐν τούτοις ἐκ τῆς πολυπλόκου φύσεως τοῦ ὀριζομένου πράγματος καταντᾷ ἤδη σωρευτικὸς καὶ διὰ νὰ ἐκτιμηθῶν, ἔστω κατὰ προσέγγισιν, αἱ δυσκολαί, αἱ εὐθύναι καὶ αἱ «ἐξαιρετικαὶ» ἀλλ' ἀπαραίτητοι ἰκανότητες τῶν ὑπευθύνων ἀσχολουμένων μὲ τὴν κοινωνικὴν πολιτικὴν, θὰ ἴη ἀνάγκη συστηματικῆς ἀναπτύξεως ἑνὸς ἐκάστου τῶν μερικωτέρων στοιχείων τοῦ ὀρισμοῦ πράγμα τὸ ὅποιον ἔστω καὶ στοιχειωδέστατα ἐπιχειροῦμενον, θὰ ἔφερε πολὺ μακρὰν. Ἀναπόφευκτον θὰ εἶναι ἡ λεπτομερὴς ἀνάπτυξις ὅταν θὰ κατανοηθῇ ἀπὸ τοὺς ὑπευθύνους ἡ ἀνάγκη νὰ διευκρινισθῇ καὶ νὰ καταστρωθῇ ὀρισμένον σύστημα κοινωνικῶν ἰδεῶν καὶ τὰς ἐν ἐπιδοκίαιον, δηλαδὴ ὀρισμένον πρόγραμμα καὶ νὰ προσδιορισθῶν σαφῶς συγκεκριμένα μέσα καὶ τρόποι ἑνεργείας πρὸς πραγμάτων τοῦ προγράμματος τούτου, δηλαδὴ συγκεκριμένον σχέδιον δράσεως, ἰδίως σήμερον, πρὸς διακοπὴν καὶ διόρθωσιν τῆς καταστάσεως, ἡ ὅποια θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ, καὶ ἡ ὅποια ἀκριβῶς χαρακτηρίζεται κατ' ἀρχὴν, ἀφ' ἑνὸς ἀπὸ ἑλλειψιν παντός, ἐπὶ τῆς ἀντικειμενικῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος καὶ τῶν πραγματικῶν ἀναγκῶν τῆς βασιζομένης προγράμματος, καὶ παντὸς μελετημένου σχεδίου, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀπὸ ἐνστιγμιατικῶν αὐτοματικῶν πρακτικισμῶν χωρὶς εὐρυτέραν προοπτικὴν. Ὁ πρακτικισμὸς δὲ οὗτος, στενωπῶτα καιροσκοπικὸς, ἐκινήθη, ὅπερ ἴδω χειρίστον, ἀπὸ χονδροειδεῖς, χωρὶς συστηματικὴν νοητικὴν ἐπεξεργασίαν, ἐντυπώσεως τῆς στιγμῆς, καὶ ἐπιπράσθη ἀνέκαθεν ἀποφασιστικῶς ἀπὸ προσωπικὰ μικροσυμφέροντα, πολιτικαντισμῶν καὶ αὐθαγῆτους διαθέσεις τῶν διευθυνόντων τὴν Ἑλληνικὴν κοινωνικὴν πολιτικὴν, ὑπὸ τὴν ἑλλειψιν παντὸς ἀποτελεσματικῶν ἐλέγχου. Φαίνεται ὅτι αἱ ἀνθρώπινοι ἀδυναμίαι εἶναι δυσθεράπευτοι καὶ ὁ Πασκάλ πολὺ ὀλίγους διώρθωσε μὲ τὸ νὰ ἐπισημῶν τὴν προσοχὴν ἐπὶ τοῦ ὅτι «τὰ συμφέροντα τῆς στιγμῆς καὶ τὰ κέρφα μᾶς εἶναι θαυματουργὰ ὄργανα διὰ νὰ μᾶς τυφλώσῃν ἐσχάριστα».

Ἐν τούτοις διὰ νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ ἐκτίμησις τῆς σημερινῆς ἀνωμαλίας μὲν, τυχαίας δὲ καὶ μοιραίας καταστάσεως, ἰδίως ἀπὸ τοῦς μὴ ἐλδικοῦς, εἶναι ἀπαραίτητος ὁ καθαρσμός ἀπὸ τοῦδε μερικῶν βασικῶν ἰδεῶν. Ἐξ ἑνὸς λογικοῦ συστήματος «θεόντος γενέσθαι», ὡς σημείων διαχωράσεως τοῦ δρόμου τῶν ὁποίων πρέπει νὰ διατρέξῃ ἡ σκέψις διὰ νὰ ἀπακτίσῃ μίαν κριτικὴν ἐπιπέσειον. Ἡ συνεννόησις περὶ τῶν ἰδεῶν τούτων καὶ ἡ μεταφορὰ των εἰς τὰ πράγματα μὲ στοιχειώδη εὐαισθησίαν ἀπέναντι τῶν παραβάσεων τῶν ὄρων τῆς εὐσυνειδησίας καὶ τῆς τιμότητος, θὰ δώσῃ τὰ κριτήρια. Ὑπὸ τὸ φῶς τῶν θὰ φανῶν τὰ καθήκοντα καὶ θὰ προβάλλουν αἱ παραβάσεις.

Ὅπως ὅποτε ἡ κοινωνικὴ πολιτικὴ εἰς τὴν οὐσίαν τῆς περιέχει στοιχεῖα ἐπιστημονικῆς πραγματογνωσίας καὶ κριτικῆς καὶ τεχνικῆς, πολιτικῆς καὶ παιδαγωγικῆς. Γενικῶς, εἶναι σημαντικώτατον τμήμα τῆς γενικῆς πολιτικῆς ἑνὸς συγχρόνου κράτους.

Ἡ φροντίς διὰ τοὺς ἀσθενέστερους οικονομικῶς, οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦν τὴν πλατεῖαν βάσιν τῆς κοινωνικῆς πυραμίδας, λό-

γῶ τῶν σημαντικῶν κοινωνικῶν, οικονομικῶν καὶ πολιτικῶν συνεπειῶν, εἶναι ὑπόθεσις γενικωτάτου ἐνδιαφέροντος καὶ ἐπομένως κατ' ἐξοχὴν κρατικῆ. Στοιχειώδης ἀντίληψις τῆς ἀνάγκης ἑνιαίας διευθύνσεως τοῦ κράτους ἀποκλείει τὸν χαρακτηρισμὸν τῶν ὑποθέσεων τῆς, ὡς ὑποθέσεως μίας τάξεως, καὶ ἀκόμη περισσότερον, ὡς ὑποθέσεως κομμάτων ἢ ὁμάδων. Ἡ ἕκτασις, ἡ ὀργάνωσις καὶ τὰ γενικὰ προβλήματα τῆς διεξαγωγῆς τῆς, εἶναι ἀπὸ τὰ κύρια ἔργα τῶν κυβερνώντων, οἱ ὅποιοι ὑπέχουν τὰς πολιτικὰς εὐθύναις. Τὰ ὄργανα πάλιν εἰς τὰ ὅποια ἔχει ἀνατεθῆ ἡ ἐκτέλεσις τῆς κατὰ τὰς λεπτομερεῖας ἐκτελοῦν λειτουργίαν ὀργάνων τῆς κρατικῆς διοικήσεως.

Μία θετικὴ κοινωνικὴ πολιτικὴ, ὅπως ἔχει ἀναπτυχθῆ εἰς τοὺς καιροὺς μᾶς, ὀφείλει νὰ παρακολουθῇ τοὺς ἀσθενέστερους οικονομικῶς εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς των, ὡς οικονομικῶν παραγόντων καὶ ὡς ἀνθρώπων. Οὗτω ὅμως κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος, ἀναπτύσσεται εἰς ἀπασχόλησιν μὲ ἀπειρὰν εἰδικωτέρων ἐν γὰγκῶν καὶ καθ' ἕκαστον προβλημάτων καὶ διαρκῶς ἀνανεομένου ἀπαιτήσεων, τὰ ὅποια ἀκριβῶς ὅλα ὅμοια εἶναι τὸ «κοινωνικὸν ζήτημα». Λόγῳ τῆς φύσεως τοῦ τοῦτο ἴδεν εἶναι δυνατόν νὰ ἀντιμετωπισθῇ μὲ ὁποιαδήποτε ὀριστικὴν ἀμεσον καὶ πλήρη λύσιν. Μόνον ἡ συστηματικὴ, μὲ σαφῆ, ρυθμιστικὴ, σύμφωνον πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ τὰς ὕλικας ἢ ψυχικὰς ἀνάγκας τῆς, πράγματι, οὐσιαστικῆ παρακολούθησις καὶ λήψις ἐνδεδεικμένων ἐκάστοτε μέτρων εἶναι ἐφικτὴ καὶ πρέπει νὰ ἐξασφαλισθῇ διὰ τῆς δημοκρατίας ἀφ' ἑνὸς προσφῶρον ὀργάνων μὲ εἰδικεύσιν καὶ κύρος, καὶ ἀφ' ἑτέρου μελετημένων διαδικοσίων μὲ ἐγγυήσεις εὐαισθησίας ἀπέναντι τῶν κοινωνικῶν ἀναγκῶν καὶ ἀπαιτήσεων καὶ καταλλήλότητος διὰ τὴν λογικὴν βάσει τῶν ἀντιλήψεων περὶ κοινωνικῆς δικαιοσύνης, διάγνωσιν τῶν περιπτώσεων καὶ τὴν πειθῶν, τὴν οὐσιαστικὴν κατὰ συνείδησιν ἐπιβολὴν, τῶν ἀποφάσεων.

Οὗτω μόνον, ἐνῶ ἀναποφεύκτως θὰ προβάλλουν συνεχῶς νέα προβλήματα πρὸς λύσιν, ἐπιγίνοσιν ἀπαιτήσεις πρὸς ἰκανοποίησιν καὶ ἀνανεομένης δυσκολαί πρὸς ὑπερνήκισιν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ ταχεῖς ἐκάστοτε ὑπαγωγὴ τῶν συνήθως ἰδυναμικῶν διεδικήσεων ὑπὸ τὴν ρυθμιστικὴν ἑρθεῖν τῆς ἐννόμου τάξεως. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο τὸ κράτος πρέπει νὰ διαθέτῃ κατάλληλα εὐαίσθητα ὄργανα σχεδιασμένα καὶ διαμορφωμένα κατὰ προσαρμογὴν πρὸς τὰ διάφορα εἶδη ἀντικειμενικῶν ἀναγκῶν καὶ ἀπαιτήσεων, τὰς ὅποιας ἔχει νὰ ρυθμίσῃ. Καὶ ἡ εὐρισκομένη ἐκάστοτε ρυθμισίς ἔχει τὸσον περισσότερας πιθανότητος ἐπιβολῆς καὶ ἀποτελεσματικότητος ὅσον ἡ ἠθικὴ στερεότης καὶ τὸ ἀπορροατόληπτον τῶν ὀργάνων, καὶ τὸ ἀντικειμενικῶς πρόσφορον τῶν διαδικασιῶν εἶναι περισσότερο ἐξασφαλισμένα καὶ κοινῶς ἀνεγνωρισμένα.

Διὰ τὴν ἀκριβεστέραν ἐκτίμησιν τοῦ ρόλου, τὸν ὅποιον παίζει εἰς τὴν ἀποτελεσματικότητά τῆς ὅλης διεξαγωγῆς τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς ἢ συγκρότησις, τὸ κύρος καὶ ἡ ἠθικὴ ἐπιβολὴ τῶν μέσων καὶ ὀργάνων τῆς, πρέπει νὰ ληφθῶν ὑπ' ὄψιν τὰ γενικά πορίσματα τῶν ἐργασιῶν τῶν διαφόρων σχολῶν τῆς νεωτέρας ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς ψυχολογίας, μὲ τὰς τελευταίας ἀντιλήψεις τοῦ βιολογικοῦ συνόλου καὶ ὀρισμοῦ, καὶ τῆς «δολοκλήρωτικῆς» ψυχικῆς λειτουργίας, ὡς καὶ αἱ πρακτικαὶ συνέπειαι αὐτῶν διὰ τὴν τεχνικὴν τῆς παιδαγωγικῆς καὶ τῆς προπαγάνδας.

Τὰ πορίσματα ταῦτα εἶναι:

«Ἡ ἐσχάτη ἐνότης τῶν ἐκδηλώσεων τῆς ζωῆς, εὐδοκεῖται κάπου πολὺ βαθύτερον ἀπὸ τὸ σημεῖον ἴσου τὴν ἐτοποθέτησιν ἢ μονόπλευρῶς ἀποκλειστικότητος τοῦ ἱστορικοῦ ὀλισμοῦ».

«Ἡ ψυχολογικὴ, συνειδητῶς ἐλεγχόμενη καὶ μὴ, ποσικότης εἶναι κυρίως ὑπεύθυνος διὰ τὴν μορφήν καὶ τὸν τρόπον τοῦ σημαντικωτέρου μέρους τῆς ζωῆς», καὶ ὁ πυρὴν καὶ αἱ ἐκδηλώσεις τῶν κοινωνικῶν φαινομένων — ὡς τοιούτων — ἔχουν χαρακτῆρα κυρίως ψυχολογικόν.

Ἡ πρακτικὴ συνέπειαι διὰ τὸ θέμα μᾶς εἶναι ὅτι «ἡ ἐνέργεια τῶν μέτρων καὶ ἡ δράσις τῶν ὀργάνων κοινωνικῆς πολιτικῆς εἶναι καὶ πρέπει νὰ εἶναι κατὰ μέγα μέρος ψυχολογικῆς».

Διευσιτῶν ὅτι πλείστα ἐπιπλαθέστατα διὰ τὸ σύνολον συνέπειαι τῆς κοινωνικῆς δυστυχίας ὀφείλονται εἰς ἑλλειψιν ψυχικῆς ἡρεμίας, εἰς προσιδιάζουσαν «ἠλαττωμένην πᾶς ψυχικὴν κατάστασιν» τῶν ἀποχειρωθῶτων λόγῳ βαρείας ψυχολογικῆς ἀτμοσφαιρας, τὴν ὅποιαν δημιουργεῖ ἡ ἐξάρτησις τῶν μισθῶτων καὶ γενικῶς οἱ ὄροι ἐργασίας καὶ ζωῆς. Ἡ ψυχολογικὴ αὐτὴ διάθεσις ἐντὸς τῆς ὅποιας διακρίνεται ἡ «ἀθεωρατότης» διὰ τὴν αὐρίον, ἀποτελεῖ τὴν ρίζαν πάσης ἀνατρεπτικῆς τάσεως. Εἰς ἐπαλήθευον ἔρχεται ἡ γνωστὴ, ὑπὸ ὀρισμένον στοιχείων τῶν ἄκρων ἐπιδοκίμησις διὰ παντὸς τρόπου καλλιέργεια τοῦ φόβου, τῆς δυσαρσεκείας, τῆς ἀγανακτικῆς καὶ τῆς ὀργῆς.

Βελτίωσις κατά τὸ σημαντικώτατον τοῦτο σημείον συνίσταται εἰς ψυχικὴν ἀνακομίωσιν καὶ τὴν αὐτὴν ἀποχειροδιδάξαι, καταπολέμησιν τῆς ἀβεβαιότητος καὶ ἐνίσχυσιν τῆς κοινωνικῆς ἠθικῆς εἰς τὴν ρίζαν τῆς ὁποίας (E. Durkheim: L'éducation morale) εὐρίσκειται ὁ σεβασμὸς πρὸς τὰς παραδεδομένας ἀξίας καὶ τοὺς κοινωνικοὺς ὁδηγούς. ἰκαὶ ἀκριβῶς ταῦτα ἐκπροσωποῦν καὶ ἐνωματῶνουν κατὰ τὴν δρᾶσιν τῶν, ἡ ὁπωσδήποτε ἔχουν ἀποστολὴν καὶ ὀφείλουσιν νὰ ἐνωματῶνουν τὰ ὄργανα κοινωνικῆς πολιτικῆς.

Οὗτω ἐνῶ τὸ ὑπαλληλικὸν προσωπικὸν πρέπει νὰ εἶναι εἰς θέσιν δὲ ἀντιλαμβάνεται εὐκόλα τὰς δμοδικὰς ἀνάγκας καὶ νὰ ἐκτιμᾷ λογικὰ τὰς δικαιολογημένας ἐκ τούτων ἀπαιτήσεις, ἐφ' ὅσον βανίζονται ἐπάνω εἰς τὰ γεγονότα, ὅπως πράγματα ἔχουν καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιηρεασθοῦν καὶ ὄχι ὅπως τὰ θέλουσιν τὰ κυκλοφοροῦντα ἔτομα, δηθελν θεωρητικὰ ἄκρα σχήματα, πρέπει συγχρόνως νὰ εἶναι εἰς θέσιν ὄχι μόνον νὰ μὴ παρασύρῶνται, ἀλλὰ καὶ νὰ μὴ δίδουσιν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἐπιηραζόνται ἀπὸ ὀργανωμένα κόμματα ἢ ἀπὸ ὑπερθολικὰς ἢ ὑστεροβούλους ὀμαδικὰς ἢ ἀτομικὰς πίσεις, αἱ ὁποῖαι ἀπειλοῦσαι τὸ κύρος καὶ τὴν ἐπιβολὴν τῶν ἐκάστοτε δικομένων λύσεων, δύνανται νὰ μεταιώσουσιν τὴν ὅλην προσπάθειαν τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς.

Τὰ ὄργανα κοινωνικῆς πολιτικῆς, ἔχοντα ἀποστολὴν ὄχι μόνον τὴν ὕλικὴν ἐνίσχυσιν ἀλλὰ κυρίως τὴν πέραν αὐτῆς βελτίωσιν τῆς ψυχικῆς καταστάσεως, πρέπει νὰ ἐπιδιώκουσιν συστηματικῶς τὴν δημιουργίαν εἰς τοὺς ἀποχειροδιδώτους πνεύματος ἐμπιστοσύνης: πρὸς τοὺς θεσμούς, πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ τῶν, καὶ τὴν δυνατότητα βελτιώσεως τῆς θέσεώς τῶν, καὶ πρὸς τὰ μέτρα τῶν ὁποίων τὰ κρατικά ὄργανα εἶναι ἐκτελεστοί, καὶ ἐν ταῖς λεπτομερείαις τῶν, διαμορφωτοί.

Τὸ καθ' ἑαυτὸ ἔργον, τῶν ἀξίων τῆς ἀποστολῆς τῶν, ὀργάνων κοινωνικῆς πολιτικῆς εἶναι κυριολεκτικῶς, τὸ δύσκολον, ἔργον κοινωνικῶν παιδαγωγῶν καὶ κοινωνικῶν ἀναμορφωτῶν. Ἐκ τούτου εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ μεταχειρίζονται μόνον ἠθικὰ καὶ ἔντιμα πνευματικὰ μέσα. Ἡ φύσις τῆς ἀποστολῆς τῶν ἀποκλείει τὴν χρησιμοποίησιν δυναμικῆς ἐπιβολῆς καὶ καταναγκασμοῦ ἢ τῶν ἀποτελούντων πλήρη ἀρνησιν τῆς ἀνθρωπιστικῆς προσπαθείας, συνήθων εἰς ἄλλους δυναμικοὺς ἀγῶνας μέσων τῆς διαφθορᾶς, τοῦ ἐκθιασμοῦ, τῆς ἀπάτης καὶ τῆς ὀμῆς βίας.

Μὲ μόνον μέσα τὴν πειθῶ—ἡ ὁποία προϋποθέτει ὅτι πρῶτοι αἱ ἴδιοι πιστεύουσιν—, τὴν ἠθικὴν ἐπιβολὴν—ἡ ὁποία προϋποθέτει ὅτι πρῶτοι οἱ ἴδιοι εἶναι καὶ φαίνονται ἄσφογοι—, καὶ τὴν οἱ ἴδιοι πιστεύουσιν—, τὴν ἠθικὴν ἐπιβολὴν—ἡ ὁποία προϋποθέτει ὅτι πρῶτοι οἱ ἴδιοι ἐκτιμοῦν κατ' ἀξίαν καὶ ἀπέκτησαν ἐλευθερίαν—σκέψαστε— «ἀρετὴ γὰς ἐπακτόν»— χωρὶς νὰ εἶναι αὐταρχικὸν πρὸς τὰ ὑπὸ διαμόρφωσιν ἐπίσης καὶ παιδαγωγίαν κατώτερα ὄργανα καὶ— ἐλευθέρου πρῶτοι οἱ ἴδιοι καὶ ἐπομένως σεβόμενοι τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἄλλων— κυρίως χωρὶς νὰ εἶναι ἐχθρικοὶ ἐναντίον ἐκατέρου τῶν ἀντιπάλων μεταξὺ τῶν ἄλλ' ὁμοίων «ὀλοκληρωτικῶν» ἄκρων, τῶν ἀποδεχομένων τὴν βίαν καὶ τὸν τρῶμον ὡς μέσα, ἀλλὰ καταπευστικοὶ διὰ τοὺς κολοπίστους σκεπτομένους, καὶ ἠθικῶς ἐπιβλητικοὶ διὰ τοὺς συναισθηματικῶς ἀκολουθοῦντας, πρέπει νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ συνθέτουν εἰς πᾶσαν στιγμὴν τὴν δύσκολον τέχνην τῆς ἐλευθερίας διὰ τοὺς ἄλλους, καὶ νὰ πραγματώνουσιν εἰς πᾶσαν, καὶ τὴν τελευταίαν, κοινὴν περιπτώσιν τῆς καθημερινῆς ζωῆς, τὴν κοινωνικὴν δικαιοσύνην.

Οὗτω μόνον εἶναι ἐφικτὸν νὰ καθιστοῦν δι' ἠθικῶν καὶ μόνον μέσων ἀδύνατον τὴν διεσθυσιν καὶ ἐπέκτασιν τῶν ἐπιτηδῆς, μέχρι πέντας ἐπιστημονικῆς, ἀπλοποιησῶν δι' ὅ ἐκόλως προσιτῶν εἰς τοὺς ἀπλοϊκοὺς, τοὺς ἀνιδεοὺς καὶ τοὺς νέους ἐτοιμῶν «ἐπιστημονικῶν» ἄκρων συστημάτων, τὰ ὅποια ἀρνούμενα τὴν ἐλευθερίαν ἀναζητήσιν ἐνὸς προσωπικοῦ, δι' ἕκαστον ἄνθρωπον τρόπον ζωῆς καὶ σκέψεως ἀποτελόνται κυρίως εἰς τὰ ὁμολογουμένως ἰσχυρότατα κατώτερα ὀρμήματα τῆς συνθέτου ἀνθρωπίνης φύσεως, δι' ἃ ἔχουμ μεγάλας πιθανότητας ἐπιτυχίας χωρὶς τὴν ὑπαρξιν ἀληθινῆς ἀνθρωπιστικῆς διαφωτίσεως καὶ τιμίας καθοδηγήσεως τῶν ἐκτεθειμένων εἰς παραπλάνησιν, ἀπὸ ἑλλειψιν ἠθικῆς ὀριμότητος, λόγω ἠλικίας ἢ βιωτικῶν συνθηκῶν.

Κατὰ ταῦτα διὰ τὴν ἐλατήσιν μέτρων κοινωνικῆς πολιτικῆς ἀπαιτεῖται εὐρεία μόρφωσις, βαθεῖα ἐπιστημονικῆ καὶ ἀνθρωπιστικῆς προπαρασκευῆς προϋποθέτουσα καλὴν ἐμπειρικὴν γνῶσιν τοῦ ἀντικειμένου αὐτῆς καὶ σαφῆ καὶ στερεὸν ἰδεολογικὸν προσανατολισμόν, προσόντα ἐξαιρετικὰ, ἀλλὰ «προσιδιάζοντα εἰς τὴν φύσιν» τῆς εἰδικῆς ταύτης ὑπηρεσίας. Καθ' ὅσον δὲ τὰ ὄργανα τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς ἀσκοῦν καὶ παιδαγωγικὸν λειτουργίαν κατὰ τὴν ὕψ' ἀριθ. 101 τοῦ 1934 ἀπόφασιν τοῦ Σ.Τ.Ε., ἐπιβάλλεται εἰς αὐτοὺς «νὰ διδάσκουσιν τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν πατρίδα, τὴν πίστιν πρὸς τὴν Θρησκείαν καὶ τὸν σεβασμὸν πρὸς τὸ ὀφιστάμενον κοινωνικὸν κθεστός».

Ἐξ ἄλλου ἡ ποικιλία καὶ ἡ ρευστότης τῶν θεμάτων, ἡ συνήθης ἑλλειψις λεπτομερῶν νομικῶν διατάξεων καὶ μακροχρόνιον νομικῆς παραδόσεως ἐφαρμογῆς τῆς νεοφανοῦς καὶ ἰδιοτύπου ταύτης περιοχῆς τῆς ἐννόμου τάξεως, καὶ γενικῶς ἡ ἀνάγκη παρακολουθήσεως τῶν ἐκάστοτε ἀναγκῶν καὶ περιστάσεων, προσδίδουν εἰς τὸ τμήμα τοῦτο τῆς διοικήσεως ἰδιαιτέρον χαρακτηριστικὸν ἀσκήσεως πολιτικῆς μὲ εὐρείαν διακριτικὴν ἐξουσίαν. Ἐκ τούτου τὸ ἔργον τῶν ὀργάνων εἶναι ἀκόμη λεπτότερον δυναμένον νὰ διεξαχθῆ ἐπιτυχῶς μόνον ὑπὸ προσωπῶν παρεχόντων ἐξαιρετικὰς ἐγγυήσεως γενικῆς καὶ ὑπηρεσιακῆς μορφώσεως καὶ συγκροτήσεως.

Ἐξ ἄλλου ὁμως εἶναι γνωστὸν ὅτι «ἡ ἐξουσία εἶναι πηγὴ διαφθορᾶς καὶ ἡ ἀπόλυτος ἐξουσία προκαλεῖ ἀπόλυτον διαφθοράν».

Τὸ ἀντίδοτον εἶναι ὀυνεχῆς ἔλεγχος καὶ προληπτικῶς ἡ ἀποφυγὴ κατὰ τὸ δυνατόν συγκεντρώσεως ἐξουσίας, διὰ κατονομῆς τῶν ἀρμοδιοτήτων μεταξὺ τῶν διαφόρων ὀργάνων κατὰ τρόπον καταλήγοντα εἰς ἀντιρρόπησην τυχόν αὐταρχικῶν τάσεων.

Καὶ διὰ μὲν τὰ φέροντα τὴν πολιτικὴν εὐθύνην ἀνώτατα ἄμεσα κρατικά ὄργανα ὑπάρχει πάντοτε, τακτικῶς ἢ ἔκτακτος, ἄμεσος ἢ ἔμμεσος, ἔλεγχος καὶ καταλογισμὸς εὐθυνῶν. Τὰ λοιπὰ ὀμως ὄργανα διαφεύγουσιν τὸν δημόσιον ἔλεγχον δύνανται κατὰ τὴν ἀσκήσιν ἐξουσιῶν ἐπὶ θεμάτων μάλιστα πολυπλόκων καὶ δυσπροσίτων εἰς τὴν ἀντίληψιν καὶ κριτικὴν τοῦ κοινού, νὰ προκαλέσουσιν μεγάλας ζημίας εἰς τὸ σύνολον ἰδῶς ἐν κατὰ τὴν συναντηθῶν εἰς κοινὰ συμφέροντα καὶ βοηθοῦνται ἀμοιβαίως ἐνῶ λαθάνουσιν ἔνεργουσιν.

Σχετικῶς ξένος δημοσιολόγος ἔγραφε τελευταίως, «Πολὺ εἶναι δυνατόν νὰ συμβῶν, ὅταν ὀρισμένα ἄτομα, τὰ ὁποῖα ἔχουν ὀρισμένην διάθεσιν, ὅταν μάλιστα ἡ διάθεσις αὕτη εἶναι τῆς μόδας, κατορθῶνουν νὰ εἰσχωροῦν εἰς κρατικὰς ὑπηρεσίας. Τὰ ἄτομα αὐτὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐξασκήσουσιν συνεχῆ ὀμαδικὴν ἐπίδρασιν τοσοῦτον δὲ μεγαλύτεραν, ὅσον ταῦτα κατέχουσιν μᾶλλον μὴ ἐμφανεῖς, παρὰ πρῶτης γραμμῆς ἐμφανίσεως θέσεις, δεδομένου ὅτι τότε ἀποφεύγουσιν εὐκολώτερον τὴν παρατήρησιν τοῦ κοινού καὶ συνεπῶς τὸν ἔλεγχον καὶ τὴν εὐθύνην διὰ τὰς πράξεις τῶν».

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

— Ἡ «Κ. Ε.» δημοσιεύουσα σήμερον τὴν μελέτην τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τέως ὑπουργοῦ τῶν Ἐσωτερικῶν κ. Κ. Τσάτσου, ἐπιλαμβάνεται τῆς εὐκαιρίας νὰ δηλώσῃ καὶ διὰ τὸ παρελθὸν καὶ διὰ τὸ μέλλον, ὅτι, καίτοι δὲν εἶναι πολιτικὸν περιοδικόν, καὶ οὐδὲν πολιτικὸν κόμμα ἐξυπηρετεῖ, δὲν ὅ' ἀποκλείει ἐν τούτοις ἐκ τῶν στηλῶν τῆς συνεργασίας πολιτευομένων, ἢ πολιτικῶς χροματισμένων προσώπων, ὅταν αἱ συνεργασίαι αὐταὶ εἴνε ἄσχετοι πρὸς τὴν πολιτικὴν καὶ εὐρίσκονται ἐντὸς τοῦ πλαισίου τοῦ περιοδικοῦ. Τὰς πολιτικὰς δοξασίας τοῦ διεθυντοῦ καὶ τῶν συνεργατῶν τῆς Κ. Ε.—τελείως ἄσχετους ἄλλως τε πρὸς τὸ περιοδικόν—ἐκπροσωποῦν μόνον οἱ ἴδιοι καὶ δι' ἐκτὸς τοῦ περιοδικοῦ. Εἰς τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς λόγον ὀφείλεται καὶ ἡ μὴ δημοσιεύσις μαρξιστικῶν μελετῶν, ὁσοῦδήποτε «ἐπιστημονικῶν», πάντως ὁμως τὰ ἐκ τῶν, τὰς ὁποίας ἡ Κ. Ε. θεωρεῖ ὡς καθαρῶς καὶ προγραμματακῶς πολιτικὰς μελέτας, ἐντελῶς ἄσχετους πρὸς τὴν ἐπιστήμην.

— Ἡ μελέτη «Ἀσιατικὸς Μπαρβαρισμὸς» τοῦ Oswald Spengler, διασήμου Ἐυρωπαϊοῦ φιλοσόφου τοῦ προηγουμένου πολέμου καὶ συγγραφέως τοῦ περιφήμου ἔργου «Ἡ παρακμὴ τῆς Δύσεως» ἐλήφθη ἐκ τοῦ τελευταίου πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ ἔργου «Jahre der Entscheidung» (1933).

— Ἡ μελέτη τοῦ Werner Sombart «Τυπολογία τῶν σοσιαλιστῶν ἡγετῶν» ἐλήφθη ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἔργου, ἐξ οὗ εἰς τὸ 2ον τεῦχος τῆς Κ. Ε. εἶχε ληφθῆ ἡ μελέτη τοῦ αὐτοῦ κορυφαίου κοινωνιολόγου «Ψυχολογία τῶν σοσιαλιστῶν διανοητῶν». Τὸ ἔργον τοῦτο εἶνε: «Der proletarische Sozialismus», πρώτη ἐκδοσις 1907, δευτέρα ἐκδοσις 1924.

— Ἡ μελέτη τοῦ Ludwig Mises (τοῦ ὁποίου ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ 1ον τεῦχος τῆς Κ. Ε. «Ὁ σοσιαλιστικὸς χιλιετισμὸς»), ἐλήφθη ἐκ τοῦ ἔργου «Die Gemeinwirtschaft» (γαλλ. ἐκδ. «Le socialisme»).

— Ἡ μελέτη τοῦ τακτικοῦ συνεργάτου μας κ. Δ. Ξανάλατου βασίζεται οὐσιαστικῶς εἰς τὴν ὀμόνυμον μελέτην τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, τὴν δημοσιευθεῖσαν εἰς τὸ γερμανικὸν περιοδικόν «Leipziger Vierteljahrschrift für Südosteuropa» 3-2-1939.

ΑΡΧΑΙΟΙ ΚΑΙ ΝΕΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ

(ΠΑΡΑΛΛΗΛΙΣΜΟΙ)

Υπό Β. Γ. ΓΑΝΩΣΗ

«Ἐοικεν ἀληθῶς λέγεσθαι τὴν πόλιν ἐκείνην (τὰς Ἀθήνας) φέρειν ἀνδρας ἀρετῆ τε τοὺς ἀγαθοὺς ἀρίστους καὶ κακία τοὺς φαύλους πονηροτάτους, καθάπερ ἡ χώρα κάλλιστον, μέλι καὶ κώνειον ἀκμωροτάτων ἀναδιδωσιν».

(Πλούταρχος)

«Εὐφύεστατος, δραστήριος καὶ τολμηρὸς ὁ Ἑλληνικός λαὸς δαίχνηται ἐπιρρητὴς εἰς πράξεις δέξιας βιαιότητος. Εἶναι ἐπίσης ὑπερβολικὰ φιλαυτοῦς, ἢ δὲ δύνοντα καὶ σύνεσις τοῦ λαμβάνει ἐνίστη χρόιαν πανουργίας. Ἄλλ' οὐτε ἱστοτελής εἶνε οὐτε χαίνουσα».

(Γλαύτων)

Ο ΔΙΩΝ ὁ Χρυσόστομος, ἐπιφανὴς ρητὴρ καὶ φιλόσοφος τοῦ 1ου μ. Χ. αἰῶνος ἐπισκεφθεὶς τὴν Ρωμαϊσκοκρατομένην τότε Ἑλλάδα καὶ παρατηρῶν τὴν οἰκονομικὴν καὶ ἠθικὴν ἀθλιότητά της ἔγραφε: «Τὴν σεμνότητα καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἑλλάδος μόνον οἱ λίθοι καὶ τὰ ἔρεπια μᾶς τὸ γνωρίζουν, διότι τοὺς κατοίκους της καὶ τοὺς πολιτικούς της οὐδὲ ὡς ἀπογόνους τῶν Μυσῶν δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ τοὺς ἐκλάβῃ. Θὰ ἤμπορούσαμε δὲ ἀδιστακτῶς νὰ εἰπώμεν ὅτι θὰ ἦσαν καλλίτερα νὰ ἀπηλλάσσοντο τὰ ἄστυα καθ' ὅλοκληρίαν ἀπ' αὐτοὺς ἔτσι θὰ ἐσώζετο ἡ μνήμη τῶν κατοίκων της καὶ δὲν θὰ ἐξημελιζέτο τὸ ὄνομά των, ὅπως εἶνε προτιμότερον νὰ ἐξαφανίζονται οἱ νεκροὶ καὶ νὰ μὴ φαίνονται τὰ σπόμενα σώματά των».

Τὴν περιφρονητικὴν αὐτὴν κρίσιν πολλοὶ ἄλλοι περιηγητὰί της Ἑλλάδος ἐξέφεραν κατὰ καιροὺς κατόπιν καὶ πάντοτε τὸ ἔνδοξον παρελθὸν της καὶ ἰδίᾳ ἡ κλασσικὴ της ἐποχὴ ἠδίκησε τοὺς μεταγενεστέρους Ἑλληνας.

Ἐάν ἐν ταύτοις οἱ εὐγενεῖς μᾶς ἐπισκέπται εἶχαν ἐπιστημονικώτερον γνώσιν τῆς ἀρχαιότητος καὶ ὀλιγώτερον ρωμαϊκὴν καὶ δὲν περιωρίζοντο νὰ μελετοῦν μόνον τὰς ἐξιδανικευμένας μορφὰς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, θὰ ἐβλεπαν ὅτι καὶ οἱ τῆς παλαιᾶς ἐποχῆς Ἕλληνας δὲν ἦσαν τέλειοι ἔχον καὶ οὗτοι τὰ ἐλαττώματά τους, τὰ ἴδια μάλιστα ἐλαττώματα ποὺ ἔχουν καὶ οἱ νεώτεροι Ἕλληνας. Δὲν ἔχει παρὰ νὰ μελετήσῃ κανεὶς τὸν Ἀριστοφάνη καὶ τὸν Δημοσθένη διὰ νὰ πεισθῇ περὶ τούτου. Ὁ Θουκυδίδης ἐπίσης περιγράφων τὴν κατά τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος μᾶς δίδει ζωντανὴν εἰκόνα τῆς ἠθικῆς ἐξαθλιώσεως τῶν συγχρόνων του, παρ' ὧν, μᾶς λέγει, αἱ ἀρεταὶ περιεφρονουνο, ἢ πρόνοια ἐθεωρεῖτο μικροψυχία ἢ μετριοφροσύνη ἀνικανότης, ἢ σύνεσις ἀνανδρία, ἢ βία γενναϊότης, ἢ ἀπάτη ἰκανότης καὶ αἱ συμβάσεις διήρκουν ὅσον καὶ ἡ ἰκανότης τοῦ ἐνὸς μέρους νὰ τὰς παραβῇ. Ἐχον μάλιστα ὁ Θουκυδίδης ἐπιστημονικώτερον πνεῦμα πολλῶν συγχρόνων μᾶς ἐθεώρει τὴν κατάστασιν αὐτὴν ὡς φυσικὴν συνέπειαν τοῦ ἐκτραγέοντος πολέμου καὶ ὡς μὴ δυναμένην συνεπῶς νὰ ἀλλάξῃ δι' ἐκφράσεων ἀγανακτήσεως καὶ παρανετικῶν λόγων.

Ἐάν ἔλθωμεν εἰς τοὺς χρόνους τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας, καθ' ἣν ἡ οἰκονομικὴ καὶ ἠθικὴ ἐξαθλιώσις τῆς Ἑλλάδος εἶχε προχωρήσει πολὺ περισσότερο, βλέπομεν ὅτι ἕνας μεγάλος Ρωμαῖος, ὁ ὁποῖος ἠγάπα καὶ ἐτίμα ὅσον ὀλίγοι τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα (ἐποχούσαν εἰς τὰς Ἀθήνας), ὁ Κικέρων δὲν εἶχε καὶ αὐτὸς καλλίτερον ἴδεαν διὰ τοὺς συγχρόνους τοῦ Ἑλληνας, τοὺς Γραικίλους, οὓς ἐθεώρει στερομένους καλῆς πίστεως. Μὴ ὦν ὅμως ἀπλῶς θεωρητικὸς φιλόσοφος, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ πολιτικὸς, εἰδημίων καὶ ἐντριβῆς τῶν οἰκονομικῶν ζητημάτων, δὲν ἐθεώρει μόνους τοὺς Ἕλληνας ὑπευθύνους τῆς καταστάσεως εἰς ἣν περιήλθον. «Αἱ πεδιάδες καὶ οἱ λόφοι, ἔλεγεν, καλλιεργημένοι καὶ χαρωποὶ ἄλλοτε, ἐβουθίσθησαν μετὰ τὴν Ρωμαϊκὴν κατάκτησιν εἰς τὴν ἐγκατάλειψιν καὶ τὴν ἐρήμωσιν... θὰ ἐνόμιζε κανεὶς ὅτι δὲν ἐπέρασαν ἄνθρωποι ἀπὸ τὰ μέρη αὐτὰ ἀλλὰ ἄγρια θηρία» ἐνόηον μὲ αὐτὰ τοὺς ἀπλήστους συμπατριώτας τοῦ Ρωμαίου διοικητῆς τῶν ἑλληνικῶν ἐπαρχιών.

Δὲν ἔλεγεν ἄλλως τε καὶ ὁ Ξενοφῶν, ὁ συγγραφεὺς τῆς τῶν Ἀθηναίων πολιτείας, ὅτι ἡ πενία ἐπὶ τὰ ἀσυχρά ἀγει; Πῶς ἦτο δυνατόν ἀπὸ τῶν καινῶν αὐτῶν νὰ ξεφύγουν οἱ Ἕλληνας τῆς παρακμῆς; Οὗτοι δὲν ἦσαν ἀπὸ διαφορετικὴν γε-

νεὰν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας τῆς κλασσικῆς περιόδου, ὅπως ἄλλως τε καὶ οἱ Ρωμαῖοι τῆς αὐτοκρατορίας δὲν ἦσαν διαφορετικῆς φυλῆς ἀπὸ τοὺς προγόνους των μὲ τὰς αὐστηρὰς ἀρετὰς των ὅταν ἐξετραχηλίζοντο εἰς τὰς ἀσυχρὰς πράξεις ποὺ μᾶς περιγράφουν οἱ Τάκιτοι καὶ οἱ Περώνιοι, ὅπως ἐπίσης καὶ οἱ παραλυμένοι καὶ ἀνήθικοι Ἀγγλοὶ τοῦ 17ου αἰῶνος ὅπως μᾶς τοὺς περιγράφει τὸ ἠμερολόγιον τοῦ Peppys δὲν εἶναι διαφορετικῆς φυλῆς ἀπὸ τοὺς Ἀγγλοὺς τῶν αὐστηρῶν ἠθικῶν ἀρχῶν τῆς Βικτωριανῆς καὶ σημερινῆς μᾶς ἐποχῆς.

Ἐν λοιπὸν, ὠρισμένα κακὰ ἰδιότητες καὶ τῶν Ἑλλήνων ἐπετάθησαν καὶ ἐπεκράτησαν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Θουκυδίδου καὶ τὰς κατόπιν περιόδους τῆς παρακμῆς, τοῦτο πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν δυσμενῆ τροπὴν τῶν πολιτικῶν καὶ οἰκονομικῶν συνθηκῶν τῆς χώρας των, ἢ ὅποια φέρει καὶ τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν παρακμὴν τῶν λαῶν.

Κατὰ τοὺς κατόπιν χρόνους ἡ χώρα μᾶς εἶδε χειρότερας ἀκόμη καὶ μακροτέρας περιόδους πολιτικῆς, οἰκονομικῆς καὶ ἠθικῆς ἀθλιότητος. Πολλοὶ ξένοι ἐπισκεφθέντες τὴν Ἑλλάδα κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκικῆς σκλαβιάς καὶ ὀλίγον μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 καὶ μελετήσαντες καλῶς τοὺς Ἕλληνας ἀποδίδουν εἰς αὐτοὺς, ἴδια εἰς τὰς ἀσυχρὰς τάξεις τὸν φθόνον, τὴν κενοδοξίαν, ἀπειθαρχίαν, τὴν τᾶσιν πρὸς τὸ ψεῦδος καὶ τὴν κακὴν πίστιν (προσομοιάζοντες αὐτοὺς πρὸς τὸν παλαιὸν πρόγονόν των Ὀδυσσεά), ἀποστροφήν πρὸς τὴν ἐπιμοχθον καὶ συστηματικὴν ἐργασίαν, πολιτικομανίαν καὶ ἐμποριομανίαν, ὁμολογοῦν ὅμως τὴν μεγάλην αὐτῶν φιλομάθειαν, τὴν λιτότητα των, τὸν φιλότιμον καὶ ἰδεολογικὸν των χαρακτήρα, τὸν πατριωτισμὸν των, τὴν δραστηριότητά των, τὴν πρὸς τὴν ἐσότητά καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἀγάπην των διὰ τὴν ὅποιαν κατέχουν τὴν πρώτην θέσιν μεταξὺ τῶν λαῶν τοῦ κόσμου, ὡς καταδεικνύεται ἀπὸ τοὺς διαρκεῖς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας των ἀγῶνας καὶ κατὰ τὴν σύγχρονον ἀκόμη ἐποχὴν μᾶς, τὴν κατὰ τῶν εἰσβολῶν κρατερὰν των ἀμυναν καὶ τὴν κατὰ τῶν κατακτητῶν του καθολικὴν ἀντίστασιν. Εἰδικίως δὲ διὰ τὸν ἀγροτικὸν κόσμον ὀλοὶ θαυμάζων καὶ τὴν ἐργατικότητά καὶ ἀγνότητά του.

Αἱ ἰδιότητες ὅμως αὐταὶ οὐδέποτε ἔπαυσαν νὰ διακρίνουν τοὺς Ἕλληνας κατὰ τὴν μακραίωνα αὐτῶν ἱστορίαν. Ὁ Ὀμηρος ἦδη εἶνε γεμάτος ἀπὸ τοὺς αἰώνιους καυγάδες των, τὰς βιαϊότητάς των εἰς τὰς μεταξὺ των σχέσεις, τὴν ἀπειθαρχίαν των ἀλλὰ καὶ τὴν ἰκανότητά των, τὴν φιλοτιμίαν των, τὴν ὑπερηφάνειάν των καὶ τὸν ἰδεολογικὸν των χαρακτήρα. Διὰ τὴν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἀγάπην ὁ Ἡρόδοτος διηγείται χαρακτηριστικὸν ἐπεισόδιον, Κάποτε οἱ Πέρσαι συνεβούλευσαν τοὺς Λακεδαιμονίους νὰ δεχθοῦν ὡς ἡγεμόνα των τὸν Μέγαν Βασιλέα, Οὗτοι τοὺς ἀπήντησαν: «Ἐχετε δίκην, ὦ Πέρσαι, νὰ μᾶς δίνετε τέτοιες συμβουλές, γιατί σεις δὲν γνωρίζετε τί πράγμα εἶνε ἡ ἐλευθερία, γιατί ἔχετε γεννηθῆ δοῦλοι καὶ πότε δὲν ἐδοκιμάσατε πόσο γλυκεία εἶνε. Ἐάν τὴν εἶχατε δοκιμάσει, θὰ μᾶς συμβουλεύατε ὄχι μόνον μὲ τὰ δόρατα, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰ τσεκούρια νὰ τὴν ὑπερασπισθοῦμε».

Ἄλλὰ καὶ ποῖος ἄλλος ἱστορικὸς μᾶς ἐξωγράφισε μὲ καλλίτερα χρώματα τὰς μεταξὺ των φιλονικίας καὶ κατὰ τὰς κρίσιμωτέρας ἀκόμη στιγμὰς τῆς Ἑλλάδος; Ὁ Ἀριστοφάνης ὀνομάζει τοὺς συγχρόνους Ἀθηναίους (τῶν χρόνων τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου) ταχυβούλους, μεταβούλους, κλέπτοντας τὰ δημόσια χρήματα μὲ τὰ δύο των χέρια (ἀμφοῖν χειροῖν) φιλοδίκους καὶ στρεψοδίκους, στρυφνοὺς, δυσμεταχειρίστους καὶ εὐερεθίστους ὡς τὰς σφήκας, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ θραστηρίους καὶ ἐφευρετικούς. Δὲν εἶνε ἄλλως τε αὐτοὶ μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, οἱ ὅποιοι εἰς μὲν τὸ πρακτικὸν πεδῖον διεκρίθησαν μεταξὺ ὄλων τῶν λαῶν τοῦ τότε κόσμου εἰσχωρήσαντες εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν δύσιν καὶ ἐξελληνίσαν καὶ ἐξανθρόπισαν τοὺς βαρβάρους μετὰ δὲ τὴν Μακεδονικὴν κατάκτησιν δὲν ἐτέθησαν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ Αἰγύπτου δημιουργήσαντες

Ἑλληνικά βασίλεια, εἰς δὲ τὸ πνευματικὸν πάλιν πεδίον δὲν εἶνε οἱ Ἀθηναῖοι μαζὶ μετὰ τοὺς ἄλλους Ἑλληνας οἱ ὅποιοι ἐφεύρον καὶ ἐδημιούργησαν καὶ ἐτελειοποίησαν εἰς τὸν ὕψιστον βαθμὸν ὅλα τὰ εἶδη τοῦ λόγου καὶ τῆς καλλιτεχνίας, ὥστε νὰ γαλουχθῶσιν ὅλοι οἱ κατόπιν ὀλιγώτερον πρωτότυποι καὶ δημιουργικοὶ λαοὶ μέχρι τῆς ἡμερῶν μας ἀκόμῃ;

Αἱ λαμπραὶ ἐν τούτοις αὐταὶ ιδιότητές των Ἑλλήνων δὲν κατέστησαν ἱκαναὶ νὰ τοὺς περισώσουν.

Ὁ Θεόφιλος Γκωτιέ εἰς ἕνα ποίημά του λέγει:

Ὅλα περνοῦν. Μόνον ἡ μεγάλη τέχνη μένει εἰς τὴν αἰωνιότητα καὶ τὸ ἀγάλμα ἐπιζῆ τοῦ αἰώματος.

«Ἄλλ' ὅσον καὶ μεγάλη ἂν εἶνε ἡ σημασία τῶν ἔργων τοῦ πνεύματος, ἔρχεται ὥρα, τοῦ ἀπαντᾶ ὁ Ἀκαδημαϊκὸς Leconte, καθ' ἣν οἱ ἐλευθεροὶ πολῖται μῖας χώρας μετὰ μεγάλην ἰστορίαν εἶνε ὑποχρεωμένοι νὰ εἶνε ἡνωμένοι, ἂν δὲν θέλουν νὰ ἴδουν τὰ ἀγάλματα τῶν θαμμένα καὶ τὴν χώραν των καταρριπώμενην ἀπὸ τοὺς κατακτητὰς καὶ ἕνα γύρω ἀπὸ τὰ ἀγάλματα αὐτὰ τὸ Ἄστυ μένει ὄρθιον μετὰ τὴν ψυχὴν του ζωντανήν, τὰς δυνάμεις του ἀνεπαύοντος καὶ τὴν ἐκ τῆς ἐνδόξου ἰστορίας του ὑπερηφάνειάν του ἀμειώτων». Διότι εἶνε ἄληθές ὅτι οἱ λαοὶ ἔχουν ἀνάγκη καὶ ἄλλων ἠθικῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ἀρετῶν. Ὁ Ἀριστοφάνης συγκρίνων (τοὺς συγχρόνους του Ἀθηναίους μετὰ τοὺς προγόνους των, τοὺς Μαραθῶνα, νομάχους, εὐρίσκει τούτους κατωτέρους ἠθικῶς ἐκείνων οἱ ὅποιοι ἦσαν, ὡς λέγει, ἠθικοὶ, δίκαιοι καὶ πατριῶτες. Ὅσοι ἐν τούτοις ζήσαντες 60 ἢ 70 ἔτη πρώτῃτερα δὲν ἦσαν βέβαια διαφορτικῆς φυλῆς ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του, ὅπως δὲν ἤμεθα διαφορετικοὶ ἡμεῖς ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας τοῦ Ἀλβανικοῦ ἔπους. Ἄλλως τε ὅποιος διαβάζει τὸν Ἡρόδοτον βλέπει ὅτι καὶ ἀπὸ τοὺς Μαραθωνομάχους καὶ τοὺς Σαλαμινομάχους δὲν ἔλειπαν τὰ ἑλληνικὰ ἐλαττώματα λόγῳ τῶν ὁποίων δὲν κατώρθωσαν νὰ προτάξουν ἑνιαῖον μέτωπον παρὰ μόνον μέρος τῶν Ἑλλήνων, οἱ Ἀθηναῖοι κυρίως καὶ οἱ Σπαρτιάται οἱ ὅποιοι καὶ πάλιν ὀλίγον ἔλειπε νὰ ἔλθουν εἰς σύγκρουσιν καὶ ἀναματῆσαι τὴν καὶ ἄν, τοῦτο ἀπεφεύχθη, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν μεγάλην ἱκανότητα τοῦ Θεμιστοκλέους. Πάντως ἡ ἠθικότης καὶ ὁ πατριωτισμὸς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἦτο ἀνώτερος τῆς κατόπιν ἐποχῆς τῆς παρακμῆς, ὅχι διότι μετεβλήθη ἡ φυλὴ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ διότι οἱ ἰδιότητες αὐταὶ εἶνε προϊόντα καὶ ἐκδηλώσεις τῆς ἰσχύος καὶ τῆς ἀκμῆς τῶν ἔθνων, ὅπως ὁ κοσμοπολιτισμὸς τῆς παρακμῆς των.

Ἡ ὁμοιότης αὐτὴ καὶ τῶν ἐλαττωμάτων ἀκόμῃ ἀποτελεῖ τὴν καλλιτέραν ἴσως ἀπόδειξιν τῆς ἐνότητος τῆς φυλῆς μας ἀνά τοὺς αἰῶνας καὶ δὲν ἐχρειάζετο νὰ χυθῆ τόση μελάνη δι' ἀόριστα ἐπιχειρήματα πρὸς ἀντίκρουσιν τῆς περὶ τοῦ σλαυϊκοῦ μας χαρακτῆρος γνώμης τοῦ Φαλμεράιερ.

Ὅταν τῷ 1927 ἐχωρτάζετο ἡ ἑκατονταετηρὶς τῆς ἐθνικῆς μας ἀνεξαρτησίας, ἀνταποκριτὴς τῆς μεγάλης εὐρωπαϊκῆς ἐφημερίδος «Χρόνος» τῶν Παρισίων ἀνασκοπῶν τὴν πολιτικὴν μας ἰστορίαν ἔγραφεν ἐξ Ἀθηνῶν: «Πῶς τώρα μπορεῖ νὰ ἐξηγηθῆ ὕστερα ἀπὸ τόσας περιπετείας παρουσιάσει σημερινὴ ἢ Ἑλλάς τοιαύτην πρόδον; Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι παραπλευρώς μετὰ τοὺς πολιτικολογοῦντας ἕνας ὀλόκληρος λαὸς ἐργάζεται, λαὸς ρεαλιστῆς, ἀτομικιστῆς, γεμάτος πρωτοβουλίας, πρωτοτυπίας, ἐπιμονῆς καὶ ὑπομονῆς. Εἰς τὰς χειρότερας στιγμὰς αἱ ὁποῖαι τοῦ παρουσιάσθησαν, ὁ λαὸς αὐτὸς οὐδέποτε ἀπηλίπισθη. Δι' αὐτὸν ἡ ἐπαύριον ὑπῆρξεν ἡ καλλιτέρα αἴριον. Ὁ λαὸς οὗτος διετήρησε πάντοτε διὰ τὰ πεπωμένα τῆς τῆς πατρίδος του τὴν αὐτὴν πίστιν, τὴν ὁποίαν διετήρουν ζωηράν καὶ κατ' αὐτοὺς ἀκόμῃ τοὺς σκοτεινοὺς χρόνους τῆς δουλείας οἱ μεγάλοι του πατριῶται, οἱ ποιηταὶ του, οἱ διδάσκαλοι του καὶ οἱ ἱερεῖς του».

Ἐάν πράγματι ἀνασκοπήσωμεν τοὺς τελευταίους προπολεμικοὺς μας χρόνους, ἀπὸ τοῦ πρώτου εὐρωπαϊκοῦ πολέμου μέχρι τοῦ τελευταίου, παρατηροῦμεν ὅτι ἐνῶ ἡ χώρα μας εἶχεν ὑπόσθη εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν μίαν συντριπτικὴν ἦτταν, ἐνῶ εἶχε νὰ ἐγκαταστήσῃ καὶ ἀφομοίωσιν πρόσφυγας Ἰσαριθμοὺς μετὰ τὸ 1)4 τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ὅχι μόνον κατώρθωσε τοῦτο, ἀλλ' εἰς διάστημα 15ετίας ὑπερεδιπλασίασε τὰς καλλιτεργουμένας τῆς ἐκτάσεις, ὑπερεδιπλασίασε τὴν εἰς σίτον παραγωγὴν τῆς καὶ ὑπερτραπλασίασε τὴν εἰς βύμβακα τοιαύτην, διπλασίασασα συγχρόνως τὴν βιομηχανικὴν τῆς παραγωγὴν καὶ τελικῶς διεξήγαγεν ἕνα νικηφόρον κατὰ ἐνὸς μεγάλου κράτους πόλεμον μετὰ μίαν ὁρμὴν καὶ αὐτοθυσίαν ποῦ ἐξέπληξε τὸν κόσμον. Ὅλα δὲ αὐτὰ παρὰ τὰς μικρότητας τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς ζωῆς καὶ τὰς δυσμενεῖς οικονομικὰς συνθήκας τῆς χώρας μας ἀπὸ ἀπόψεως στενότητος γῆς καὶ πόρων.

Ὁ Ed. About περιγράφων τὴν Ἑλλάδα τοῦ Ὁθωνοῦ ἀπεφαίνεται δηκτικῶς: «Μεταξὺ τῶν ἐρείπων τῆς Ἑλλάδος ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς δὲν εἶνε τὸ ὀλιγώτερον ἐνδιαφέρον ἐρείπιον». Αὐτὰ εἶπεν εἰρηνευόμενος οὗτος, ἀλλ' ἀποτελοῦν ἐν

τούτοις τὸν μεγαλύτερον ἔπιανον διὰ τὸν λαὸν τοῦτον, ὁ ὁποῖος ἀπὸ ἐρείπιον ποῦ ἦτο προσβλήθει εἰς ὅσον κατακτητῶν διὰ μέσου τῶν αἰώνων, ὅχι μόνον διετηρήθη ἀλλὰ καὶ ἐζωντάνευσε καὶ ἀνεπτύχθη εἰς βαθμὸν ποῦ δὲν θὰ ἐφαντάζοντο καὶ οἱ θερμότεροι φιλέλληνες. Εἶχε δίκαιον ὁ de Gobineau ὅστις σημειωτέον δὲν μᾶς ἠγάπα καὶ πολὺ, ὅταν ἔλεγε ὅτι οἱ Ἑλληνας παρ' ὅλα τὰ ἐλαττώματά των ἔχουν μίαν ἀπίστευτον ἐλαστικότητα ποῦ τοὺς κἀμνει νὰ περνοῦν ὅλας τὰς πλέον ἀντιξόους περιστάσεις χωρὶς νὰ ὑποκύπτουν.

Παρ' ὅλα, συνεπῶς, τὰ ἐλαττώματά μας ποῦ δυσχεραίνουν τὴν μεταξύ μας συνεργασίαν (ἄκρατος ἐγωϊσμός, φθόνος, πνεῦμα ἀπειθαρχίας, ἔλλειψις εἰλικρινείας καὶ συνεπιῶς ἀμοιβαίας ἐμπιστοσύνης κλπ.), ἐλαττώματα ἄλλως τε παλαιὰ, τὰ ὅποια ἦσαν καὶ τὰ αἰτία τῆς διώξεως διασήμων ἀνδρῶν διὰ μηδαμίας αἰτίας τοῦ Σωκράτους, διότι ἦτο σοφός, τοῦ Ἀριστοτέλους, διότι ἦτο δίκαιος κλπ. καθὼς καὶ τοῦ παραλόγου καὶ πρωτοφανοῦς διὰ τὸν κόσμον μέτρου τοῦ ἐξοστρακισμοῦ. Ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἐλαττώματα προήλθον ἐπίσης καὶ αἱ ἀτελεύτητοι ἐμφυλίοι ἐρίδες καὶ στάσεις τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, διὰ τὰς ὁποίας ἔλεγε ὁ Πλούταρχος, ὅτι ἂν ἀφαιρεθοῦν ἀπὸ τὴν ἰστορίαν τῆς δὲν μένουσιν τίποτε ἄλλο ἀξιοσημειώτων παρὰ οἱ Μηδικοὶ πόλεμοι. Ἐπακόλουθον αὐτῶν ὑπῆρξεν ἡ ἐξασθένησις τῶν οικονομικῶν, πολεμικῶν καὶ ψυχικῶν μας δυνάμεων, ὥστε νὰ μᾶς φέρουν κατὰ καιροὺς ἀπὸ ξενιῶνος κατακτητὰς (Ρωμαῖους, Φράγκους, Τούρκους) καὶ νὰ μᾶς ὀδηγοῦν εἰς ἐθνικὰς καταστροφὰς (παρ' ὀλίγον ἀποτυχίαν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Μικρασιατικὴν καταστροφὴν) σημερινὴν μας κρίσιν) αἱ ὁποῖαι καταστροφὰι καὶ εἰς ἀριθμὸν μᾶς ἡλάττωσαν καὶ μᾶς παρέσυραν εἰς ἀβίωτον οικονομικῶν χώρων καὶ ἐκινδύνευσαν νὰ μᾶς ἐξαλείψουν ἀκόμῃ ἐκ τῆς ἰστορίας τῶν Ἑθνῶν. Ἐάν τοῦτο δὲν ἐγένετο, ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι παραλλήλως πρὸς τὰς φθοροποιούς δυνάμεις μας ὑπάρχουν ἡ ἀναπτύσσονται ἀντίρροποι ἀγαθοποιοὶ τοιαῦτοι ὑπερσχυροῦσαι κατὰ καιροὺς τῶν πρώτων, ἀνδρίζουσαι καὶ ἀνορθώνουσαι ἡμᾶς. Λειτουργοὶ καὶ ἐδῶ ὁ μεγάλος Νόμος τοῦ ρυθμοῦ ἐν τῇ φύσει ποῦ μᾶς κἀμνει νὰ νομιζόμεν ὅτι οἱ Ἑλληνας τῆς παρακμῆς δὲν εἶνε οἱ ἴδιοι μετὰ τοὺς Ἑλληνας τῶν ἐνδόξων ἐποχῶν καὶ ἡ διαπίστωσις αὕτη μᾶς ἐπιτρέπει νὰ εἴμεθα αἰσιδοῦσαι διὰ τὸ μέλλον.

Αἱ κακαὶ μας ἰδιότητες ἐκδηλοῦνται καὶ ἐπιτείνονται κατὰ τὰς περιόδους τῆς οικονομικῆς μας ἀδυναμίας καὶ τῆς ψυχικῆς μας κοπώσεως καὶ τὰ αἰτία τὰ προκαλοῦντα αὐτὰς θὰ πρέπει νὰ προλαμβάνωμεν καὶ νὰ καταπολεμοῦμεν.

Τὸ βασικὸν ἴσως τῶν ἐλαττωμάτων μας εἶνε ἡ ἔλλειψις ἀνεκτικότητος καὶ στοιχειώδους μεταξύ τῶν σχέσεων μας εἰλικρινείας: «Παῦσον ἡμῶν τὰς ὑπονοίας, λόγῳ τῶν ὁποίων φιλονικιοῦμεν ἀναμεταξύ μας καὶ πλήρωσον τὰς καρδίας τῶν Ἑλλήνων μετὰ τὸ πνεῦμα τῆς φιλίας, τῆς συγγνώμης καὶ τῆς πραότητος, γιὰ νὰ γεμίσῃ καὶ ἡ ἀγορὰ μας ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ σου!» ἤχητο εἰς τὴν Εἰρήνην ὁ Ἀριστοφάνης. Δὲν εἶναι δὲ τυχαῖον τὸ γεγονός ὅτι οἱ ὠραιότεροι λόγοι περὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης ἀπημυθίσθησαν πρὸς Ἑλληνας διὰ τῆς πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου καὶ ὅτι μεταξύ τῶν Ἑλλήνων εἶρε τὴν πρώτην καὶ μεγαλύτεραν ἀπήχησιν ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία ὡς εἰσάγουσα μὲν τι εἰς τὰς ἐκ τῶν ἐμφυλίων καὶ ἐξωτερικῶν πολέμων καὶ τῆς ἑσωμακίης κατακτητικῆς κουρασμένης ψυχῆς τῶν Ἑλλήνων ποῦ δὲν τὸ ἐγνώριζεν ἡ ἀρχαία Θρησκεία καὶ Φιλοσοφία. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ νεοφανὲς τοῦτο κήρυγμα ἐγένετο ἰδεκτὸν καὶ ὡς πνεῦμα τῆς ἀνεκτικότητος καὶ τῆς συμβιβαστικότητος ποῦ διακρίνει τοὺς Ἀγγλοὺς θεωρεῖται ὡς ἡ κυριώτερα αἰτία τῆς ἀνεῦ ἐπαναστάσεων ἐπιλύσεως ὄλων τῶν ἐσωτερικῶν εἰς τὴν ἰστορίαν των ἀκανθῶδων ζητημάτων. Ἀλλὰ καὶ πρὸ αὐτοῦ καὶ αὕτη μόνον ἡ ὑπαρξίς καλῆς πίστεως καὶ ἡ ψήφισις δικαίων νόμων καὶ ἡ πιστὴ ἐφαρμογὴ των ἀδικρίτως δι' ὅλους τοὺς πολίτας καὶ ἡ ὑποταγὴ των εἰς αὐτοὺς, ἀνεῦ τῶν ὁποίων δὲν εἶνε δυνατόν νὰ λειτουργήσῃ ὁμαλῶς μίαι κοινωνία, ἀλλὰ καὶ οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν τὴν καλλιτέραν ἐγγύησιν διὰ τὴν προστασίαν τῆς ἀτομικῆς μας ἐλευθερίας ποῦ τόσο μᾶς ἐνδιαφέρει κατὰ τῶν (αὐθαίρεσιῶν τῶν ἄλλων ἢ μιᾶς πλειοψηφίας, καὶ μόνον λέγομεν ἡ καλὴ λειτουργία τῶν νόμων θὰ ἦτο δι' ἡμᾶς σπουδαῖον βῆμα διὰ νὰ ἐπικρατήσῃ ψυχικὴ τις μεταξύ τῶν πολιτῶν ἡρεμία, ἐμπιστοσύνη καὶ ὁμόνοια. Ἡ ἔλλειψις πνεύματος εἰλικρινείας, πειθαρχίας καὶ νομιμοφροσύνης εἶνε, ἀτυχῶς, ἀπὸ τὰ νωγισματα τῆς φυλῆς μας. Ἐνῶ ἀλλαχοῦ π.χ. εἰς τὴν Ἀγγλίαν, φημιζομένην διὰ τὴν καλὴν λειτουργίαν τοῦ δημοκρατικοῦ πνεύματος, τὸ νὰ φεῦδεται κανεὶς θεωρεῖται ἡ μεγαλύτερα καταισχύνῃ, παρ' ἡμῖν θεωρεῖται ἱκανότης διὰ τὴν ζωὴν, ἐνῶ δὲ ἐκεῖ καὶ εἰς ἄλλα εὐνομούμενα Κράτη ἡ τήρησις τῶν νόμων καὶ ἡ ὑπαρξίς καλῶς ὀργανωμένης καὶ λειτουργοῦσης δικαιοσύνης εἶνε

τὸ πρῶτον μέλημα τῆς πολιτείας, ἐδῶ ἡ παράβασις τῶν νόμων δὲν μᾶς κάμνει ἐντύπωσιν καὶ ἐπιδιώκεται πολλακίς. «Ὁ Νόμος δὲν ἔχει ἐν Ἑλλάδι τὴν ἀτεγκτον ἐκείνην ἰδιότητα ποῦ ἔχει εἰς τὴν Δύσιν» ἔλεγεν ὁ προμνημονευθεὶς

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν δημιουργίαν πνεύματος κελικρινείας καὶ καλῆς πίστεως, αὐτὸ εἶνε ὑπόθεσις τῆς οἰκογενείας καὶ τῶν σχολείων. Εἰς περίοδον ἠθικῆς κρίσεως εἰς Γάλλους καθηγητῆς προέτεινε τὴν σύστασιν ἐιδικῶν σχολείων καλῆς πίστεως. Ὡς πρὸς τὴν τήρησιν τῶν νόμων ἐρωτηθεὶς ὁ Σόλων, ὁ δημοψήσας τὰς διῶσταμένας τάξεις τῶν Ἀθηναίων «πὺς ἂν ἄριστα αἱ πόλεις οἰκοῦντο, ἀπήντησεν, ἔάν οἱ μὲν πολῖται τοῖς ἄρχουσι πειθῶνται, οἱ δὲ ἄρχοντες τοῖς νόμοις». Ὁ δὲ Σωκράτης εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Ξενοφῶντος φέρεται λέγων ἐπὶ λέξει: «ἡ πόλις, ἐν ἣ μάλιστα οἱ πολῖται τοῖς νόμοις πειθῶνται, ἐν εἰρήνῃ τε ἄριστα διάγει καὶ ἐν πολέμῳ ἀνυπόστα-

τός ἐστιν» καὶ κατωτέρω ὅτι εἶνε ἀνάγκη οἱ πολῖται νὰ ὑπακούουν εἰς τοὺς Νόμους καὶ οἱ ἄρχοντες νὰ φροντίζουν νὰ τηροῦνται αὐτοί, διότι εἶνε ὁ μόνος τρόπος διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ μεταξὺ τῶν πολιτῶν ὁμόνοια. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἡράκλειτος ἐβροντοφωνοῦσεν ὅτι αἱ δημοκραταὶ πρέπει νὰ πολεμοῦν βιά τὴν τήρησιν τῶν Νόμων μὲ τὴν ἴδια ζέσιν ὅπως καὶ διὰ τὴν φύλαξιν τῶν τειχῶν τῆς πόλεως.

Ἀσφαλῶς δὲ δὲν θὰ ὑπάρχουν εἰς τὴν παγκόσμιον φιλολογίαν φηραιότεροι ὕμνοι τῆς πρὸς τοὺς νόμους εὐπειθείας ἐκείνων ποῦ μᾶς παρέδωκαν ὁ Πλάτων εἰς τὸν Κρίτωνά του καὶ ὁ Σιμωνίδης εἰς τὸ διὰ τοὺς τριακοσίους τοῦ Λεωνίδα ἐπιγραμμὰ του, διότι ἴσως ποῦθενά ἄλλοῦ περισσότερο ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ἡ τήρησις τῶν νόμων δὲν ἦτο ἐπιτακτικωτέρα καὶ ἀναγκαιότερα.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΚΟΙΝΩΝΙΚΑΙ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ

Εἰς τὸ Κράτος τῆς Νίκαιας (1204 - 1261)

ὑπὸ Δ. ΞΑΝΑΛΑΤΟΥ

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ μετὰ τὸν παγκόσμιον πόλεμον, τείνει σ' ὅλα τὰ κράτη πρὸς τὴν πολιτικὴν τῆς αὐτάρκειας, ποῦ ἄλλοῦ περισσότερο ἄλλοῦ λιγώτερο προσοδεύει. Ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς πολιτικῆς εἶναι μιὰ γενικὴ μεταβολὴ τῆς οἰκονομίας, ἡ βελτίωσις τῆς ἐξωτερικῆς οἰκονομίας καὶ ἡ τόνωσις τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος.

Πολλὰ μέτρα βοηθοῦν νὰ φθάσουμε σ' αὐτὸ τὸ σκοπὸ: 1) Ἐνίσχυσις καὶ αὐξήσις τῆς γεωργίας καὶ κτηνοτροφίας γιὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς διατροφῆς τοῦ λαοῦ. 2) Βελτίωσις καὶ αὐξήσις τῆς βιομηχανίας γιὰ τὴν γενικὴν ἐξύψωσιν τοῦ βιοτικῆς ἐπιπέδου, τὴν καταπολέμησιν τῆς ἀνεργίας καὶ τὴν αὐξήσιν τῆς ἐξαγωγῆς. 3) Ἀντικατάστασις τῶν εισαγομένων μὲ προϊόντα ἐγχωρίας παραγωγῆς. 4) Συστηματικὴ καὶ μὲ οἰκονομία φορολογία, ἥτοι προσοχὴ κατὰ τὴν ἐπιβολὴν καὶ τὴν εἰσπραξίαν τῶν φόρων καὶ διάθεσιν τους γιὰ τὴν πλέον ζωτικῆς ἀνάγκης τοῦ κράτους. 5) Βελτίωσις τοῦ στρατοῦ γιὰ τὴν ἐξασφάλισιν ἡσυχίας ἐργασίας στὸ λαό. 6) Τόνωσις τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος.

Τέτοια μέτρα ἔλαβαν ὅλα σχεδὸν τὰ κράτη τοῦ κόσμου καὶ μερικά εἶπαν ὅτι τὰ μέτρα αὐτὰ εἶναι ἐντελῶς νέα, πράγμα ποῦ δὲν εἶναι ὠστό. Τέτοια μέτρα ἔλαβε σὲ κρίσιμες ὥρες τὸ ἑλληνικὸν κράτος τῆς Νίκαιας (1204-1261). Βέβαια δὲν μποροῦμε νὰ παραλληλίσουμε τέλεια τὶς σημερινὰς πολύπλοκας οἰκονομικὰς συνθήκας μὲ τὴν τότε ἐποχὴν, πάντα ὅμως μένουν πολλὰ κοινὰ.

Ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ τῶ βυζαντινῶ κράτος βρέθηκε μπροστὰ σὲ δύσκολα προβλήματα. Ἦταν ἀναγκασιμὸν νὰ κἀν διαρκῆς πόλ' μους πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις, εἴτε γιὰ νὰ διατηρήσῃ τὶς δυτικὰς τοῦ ἐπαρχίας, εἴτε γιὰ νὰ ἀποκρούσῃ τὶς ἐπιδρομὰς τῶν βορείων καὶ ἀνατολικῶν γειτόνων του. Μερικὰς φορὰς ἀναγκάστηκε νὰ δώσῃ στοὺς ἐπιδρομῆς καὶ ἀρπαγὰς γείτονες ἢ χρήματα ἢ καὶ λίγη χώρα γιὰ νὰ ἡσυχάσουν. Αὐτὰ ὅμως εἶχαν γιὰ ἀποτέλεσμα τὴν στρατιωτικὴν καὶ οἰκονομικὴν ἐξάντλησιν τοῦ κράτους. Ἡ φορολογία γίνονταν διαρκῶς βαρύτερη, γιὰ τὸ κράτος ἔπρεπε νὰ ἰσοσκελιζῆ τὸν προϋπολογισμό του. Λίγοι βασιλεῖς, ἀπὸ ἄσκα γράφουν οἱ πηγές, προσπάθησαν νὰ πετύχουν τὸν ἰσοσκελισμὸν ἐσόδων καὶ ἐξόδων μὲ θετικὰ οἰκονομικὰ μέτρα. Λίγες φορὰς κατάλαβαν ὅτι τὸ ποσὸν τῶν φόρων πρέπει νὰ εἶναι ἀνάλογο μὲ τὴν οἰκονομικὴ δύναμιν τοῦ λαοῦ καὶ ὅτι ἡ αὐξήσις τῶν ἐσόδων τοῦ κράτους εἶναι ἀνάλογον μὲ τὴν αὐξήσιν τῆς παραγωγῆς, γεωργικῆς, βιομηχανικῆς κλπ.

Ἔως τὸ 13 αἰῶνα, ἐκτὸς ἀπὸ λίγες ἐξαιρέσεις, τὸ βασικὸ τῆς φορολογικῆς πολιτικῆς ἦταν: Ἡ κεντρικὴ διοίκησις πίστευε ὅτι μὲ τὴν διαρκὴ αὐξήσιν τῶν ὑπαρχόντων φόρων ἢ μὲ τὴν ἐπιβολὴν νέων τοιούτων, θὰ μποροῦσε νὰ ἰσοσκελιζῆ τὰ ἔσοδα καὶ ἐξοδα τοῦ κράτους. Ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς πολιτικῆς ἦταν, ὅτι οἱ φόροι γίνοντο διαρκῶς βαρύτεροι καὶ οἱ φορολογικοὶ ὑπάλληλοι διαρκῶς σκληρότεροι κατὰ τὴν εἰσπραξίαν τῶν. Μαζὶ μ' αὐτὰ μεγάλωναν καὶ οἱ αὐθαιρέσεις, οἱ καταχρήσεις, οἱ ἀδικίες, ἀλλὰ πολλὰς φορὰς καὶ ἡ κακοπο-

λογογικῶν ὑπαλλήλων ἀπὸ τὸ λαό. Τόση ἦταν μερικὰς φορὰς ἡ φορολογία, ὥστε δὲν ἔλειψαν καὶ ἐπαναστάσεις. Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι βρίσκουμε στὴ νομοθεσίᾳ πολλὰς φορὰς τὴν αἴσθησιν νὰ δείχνουν οἱ φορολογικοὶ ὑπάλληλοι καλὴν διαγωγὴν καὶ νὰ ἀποφεύγουν τὶς ἀδικίας, μαζὶ ὅμως βρίσκουμε καὶ τὴν ἀπαίτησιν γιὰ τὴν ἀκριβῆ εἰσπράξιν τῶν φόρων. Τέτοιαι συστάσεις δὲν ὠφελοῦσαν σὲ τίποτε.

Πραγματικὴ βελτίωσις μόνον μὲ βασικὴν ἀλλαγὴν τῆς οἰκονομικῆς καὶ φορολογικῆς πολιτικῆς τοῦ κράτους μποροῦσε νὰ γίνῃ. Τὴν ἀλλαγὴν αὐτὴν ἔκαμαν οἱ βασιλεῖς τοῦ κράτους ποῦ ἰδρύθηκε στὴ Νίκειαν μετὰ τὸ 1204. Ἡ ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους στὰ 1204, ἦταν τὸ φυσικὸ ἀποτέλεσμα τῆς οἰκονομικῆς καὶ πολιτικῆς παρακμῆς καὶ διαφθορᾶς. Ἐπὶ τοῦ Ἰσακίου Ἀγγέλου (1185-1195) κυριαρχοῦσε μιὰ τάξις εὐγενῶν, ἡ ὁποία σπαταλοῦσε τὰ χρήματα ποῦ εἶχαν εἰσπραχθῆ μὲ βλακίαι μέτρα ἀπὸ τὸ λαό. Τὴν ἴδια ἐποχὴν τὸ ἐμπόριον, τὸ ὁποῖον ἦταν γιὰ αἰῶνες ἡ μεγαλύτερη πηγὴ τῶν ἐσόδων τοῦ κράτους, τὸ εἶχαν πάρει οἱ Ἰταλικὲς πόλεις μὲ τὰ προνόμια τους. Μαύρη ἀπαισιοδοξία ἔπιασε τὸ λαό. Κάθε ἕνας περιμνε τὸ τέλος τοῦ κόσμου. Αὐτὸς ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων τῆς Κων(σταντινου)πόλεως μίκραινε διαρκῶς. Ἔτσι δὲν εἶναι καθόλου παράξενο, ὅτι κατὰ τὴν πολιορκίαν δὲν θρέθησαν ἀρκετοὶ στρατιῶτες νὰ ἀντιταχθοῦν στοὺς σταυροφόρους, οἱ ὁποῖοι κατέλαβαν πολλὰ εἰκόλα τὴν Κων(σταντι)πολιν. Ἀπὸ τὸ πρῖν τεράστιον ἑλληνικὸν κράτος σχηματίσθησαν ἀρκετὰ μικρότερα λατινικὰ κράτη καὶ τὰ ἑλληνικὰ κράτη τῆς Νίκαιας, τῆς Τραπεζούντας καὶ τὸ δεσποτάτο τῆς Ἠπείρου. Οἱ περισσότεροι καὶ οἱ καλύτεροι πολιτικοὶ καὶ ἄλλοι ἐξέχοντες Ἑλληγες κατέφυγον στὸ κράτος τῆς Νίκαιας. Ἐκεῖ ἔφυγε ὁ Πατριάρχης ὁ Θεόδωρος Α' Λάσκαρης ποῦ ἔγινε βασιλεὺς λίγες ὥρες πρὶν πέσῃ ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ ἄλλοι. Ὁ βασιλεὺς Θεόδωρος Λάσκαρης ἦταν δραστήριος καὶ πίστευε βαθύτατα στὴ ζωτικότητα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ὅστε αὐτὸς, οὔτε ἕνα μεγάλον μέρος τοῦ λαοῦ πίστευε, ὅτι χάθηκε γιὰ πάντα τὸ σύμβολον τῆς παγκόσμιας κυριαρχίας, ἡ Κωνσταντινούπολις τὸ θρησκευτικὸν κέντρο τῆς ὀρθοδοξίας ἡ Ἁγία Σοφία. Ἀπὸ τὴν ἀσιατικὴν ἀκτὴν ἔσπεσαν ἄλλως τε τὴν πρῶν τεύσους τους, τὴν Πόλιν καὶ μὲ ἐλπίδα ἀτένιζαν τὸν τροῦλλον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ τὰ παλάτια.

Ἀπαραίτητη προϋπόθεσις γιὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ κράτους ἦταν ἡ ἠθικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἐξυγίανσις καὶ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ κράτους τῆς Νίκαιας. Ἀπὸ τὴν διαπίστωση τῶν ἀδυναμιῶν καὶ τῶν σφαλμάτων, ἔβγαλαν συμπεράσματα γιὰ τὸ μέλλον των. Κωταδικασαν ὅλοι, τὶς προηγούμενες ἐρίδες καὶ τὰ μίσση, γιὰ τὴν αὐτὰ ἦταν οἱ αἰτίαι ποῦ ὠδήγησαν στὴν καταστροφὴν τοῦ 1204 καὶ ἀναγνώρισαν, ὅτι μόνον μὲ τὴν ἔνωσιν, τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν αὐτοθυσίαν θὰ ἦτο δυνατόν ν' ἀνακτήσουν, ὅτι ἔχασαν. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Θεόδωρος Λάσκαρης καὶ οἱ διάδοχοί του διέθεσαν ὅλες τὶς δυνάμεις των γιὰ τὴν ἐθνικὴν ἔνωσιν τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν οἰκονομικὴν βελτίωσιν. Πρῶτα-πρῶτα ἐπέδωξε καὶ σιγά-σιγά πέτυχε τὴν ὑπαγωγὴν ὅλων τῶν πέριξ τῆς

Νίκαιας τοπαρχῶν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του. Ἐπειτα ἀπὸ πολλοὺς κόπους καὶ ἀγῶνες ἴπώρεσε ὁ Θεόδωρος νὰ ἀναγορευθῆ ἀπὸ τὸ λαὸ τῆς Νίκαιας καὶ νὰ στεφθῆ ἀπὸ τὸν Πατριάρχην βασιλεὺς στὴ Νίκαια.

Γιὰ νὰ ἐξασφαλιστῶν τὰ ὄρια τοῦ νέου καὶ μικροῦ ἀκόμα κράτους τοῦ ἔλαβε ὄλα τὰ ἀναγκαῖα πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ μέτρα. Μὲ μερικὸς ἀπὸ τοὺς γείτονάς του ἐπέκλεισε εἰρήνη καὶ διέθεσε ἔτσι ὄλες τὶς δυνάμεις του γιὰ νὰ πολεμήσῃ τοὺς ἄλλους. Γιὰ τὴν ἐσωτερικὴ οἰκονομικὴ καὶ στρατιωτικὴ ἀναδιοργάνωση μεταχειρίστηκε ὄλα τὰ μέσα. Οἱ πλοῦσοι παρακινήθηκαν νὰ παραιτηθοῦν ἀπὸ ἕνα μέρος τοῦ πλοῦτου τῶν χάριν τοῦ λαοῦ. Ἐνα μεγάλο μέρος τῆς χώρας διανεμήθηκε ἰστούς μικροκαλλιεργητάς, οἱ ὄποιοι ὄμως ἀνάλαβαν τὴν ὑποχρέωση ὄχι μόνον νὰ καλλιεργοῦν ἐντατικὰ τὴ γῆ αὐτὴ, ἀλλὰ καὶ νὰ στρατεύωνται διαν ἕταν ἀνάγκη. Προσπάθῃσαν δηλαδὴ οἱ βασιλεῖς τῆς Νίκαιας νὰ κάμουν ἰσχυρὸ στρατὸ ἀπὸ ἰκανοὺς καὶ ἐλεύθερους γεωργούς. Ἐφεραν πάλι σὲ ἰσχύ τὴ νομοθεσίαν τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας γιὰ τὰ στρατιωτικὰ κτήματα. Τὰ μέτρα αὐτὰ εἶχαν γιὰ ἀποτέλεσμα τὴν ἐπέκτασιν καὶ τὴν ἐξασφάλισιν τῶν συνόρων τοῦ κράτους καὶ τὴ δημιουργίαν μιᾶς τάξεως γεωργῶν ἐλευθέρων καὶ οἰκονομικῶς ἀνθρώπων. Ὄταν τὸ 1222 πέθανε ὁ Θεόδωρος Λάσκαρης τὸ κράτος του κατεῖχε ἕνα μεγάλο μέρος τῆς Μ. Ἀσίας. Ἐτσι τὸ κράτος αὐτὸ ἀπόχτησε τὴν ἀπαραίτητη προϋπόθεσιν γιὰ τὴ μελλοντικὴ του αὐξήσιν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν του ἰσχυροποίηση. Κληρονόμησε ἔτσι στὸ διάδοχόν του Ἰωάννη Βατάτζη (1222—1254) τὴν βάση γιὰ μεγαλύτερα ἔργα, ὁ ὄποιος συνέχισε τὴν πολιτικὴν τῆς ἀνοικοδομησεως δραστηριώτερα. Ὄπως ὁ Θεόδωρος Α΄, Λάσκαρης προσπάθησε νὰ περιορίσῃ τὴν ἰδύναμιν τοῦ ἐγωιστικοῦ φεουδαλισμοῦ, ὄχι μόνον μὲ διατάξεις, ἀλλὰ μὲ τὶς πράξεις, μὲ τὸ προσωπικόν του παράδειγμα καὶ μὲ τὴν αὐτοθυσίαν του, ἔτσι ἔκαμε καὶ ὁ διάδοχος τοῦ Βατάτζη. Βασικὸ ἀξίωμα τοῦ νέου κράτους ἦταν: Κριτήριο γιὰ τὴν κατάληψιν τῶν ἀνωτέρων θέσεων στὸ κράτος δὲν θὰ εἶναι πλέον ἡ καταγωγὴ, ἀλλὰ ἡ προσωπικὴ ἰκανότης καὶ δραστηριότης. Πολλὲς φορές, σχεδόν συστηματικὰ, τὰ ἀνώτερα ἀξιώματα δόθηκαν σὲ ἀνθρώπους κατωτέρως καταγωγῆς, οἱ ὄποιοι ὄμως ἦσαν ἐμπιστοὶ ἐκτελεσταὶ τῆς πολιτικῆς τοῦ βασιλέα. Τὰ μέτρα αὐτὰ ἀκολούθησε μιὰ ἐλάττωσιν τῶν ἐσόδων τοῦ κράτους, γιὰ τὴν μὲ τὰ μέτρα αὐτὰ καταργήθηκαν ἕνα σωρὸν ἄχρηστα καὶ πολυἔσοδα ἀξιώματα. Οἱ μεταβολὲς αὐτὲς προκάλεσαν πολλὰς ἀντιδράσεις τῶν εὐγενῶν καὶ συνωμοσίες, ἀλλὰ οἱ βασιλεῖς μὲ τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ λαοῦ τὶς ἐξουδετέρωσαν.

Ἀποφασιστικὰ ἐπέβρασε μιὰ νέα τακτικὴ ὄς πρὸς τὰ καθήκοντα τῆς βασιλείας. Ὄ βασιλεὺς θεωροῦσε πλέον τὸν ἑαυτό του ὄσαν ἕνα μέρος τοῦ λαοῦ. Ὑπομονητικὰ καὶ ἡσυχὰ ἀκούγε τὰ παράπονα καὶ τὶς κατηγορίες τοῦ λαοῦ. Οἱ ἴδιοι οἱ βασιλεῖς ἔλεγαν: Πρέπει νὰ ἀκούω οἱ ἴδιοι τὰ παράπονα τοῦ λαοῦ, γιὰ μόνον ἂν τὰ γνωρίζουμε, θὰ μπορούμε νὰ ἀποφεύγουμε σφάλματα καὶ ἀδικίες καὶ νὰ βοηθᾶμε ἔτσι στὴν ἐξόφωσιν τοῦ λαοῦ. Μὲ τὴ διαγωγὴν αὐτὴν κέρδιζαν οἱ βασιλεῖς τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ.

Μὲ τὴν πεποίθησιν, ὄτι τὴν πραγματικὴν ἕνωσιν τοῦ λαοῦ θὰ φέρῃ μόνον ἡ ἰσότης ὄλων τῶν τάξεων, ἄρχισε τὸ μεταρρυθμιστικὸν τοῦ ἔργου ὁ Βατάτζης. Τὴν προσοχὴν του ἔστρεψε κυρίως πρὸς τὴν στρατιωτικὴν ὑποχρέωσιν τοῦ λαοῦ καὶ τὴ φορολογία. Γιὰ τὴ δημιουργίαν ἰσχυροῦ στρατοῦ συνέχισε τὰ μέτρα τοῦ προκατόχου του γιὰ τὰ στρατιωτικὰ κτήματα. Μὲ αὐτὰ πέτυχε ὄχι μόνον τὴν αὐξήσιν τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεις ἀλλὰ τὴν αὐξήσιν καὶ τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς. Ἐις τὰ σύνορα τοῦ κράτους ἴδρουν πολλὰ φρούρια μὲ μεγάλας ἀποθηκὲς τροφίμων, γιὰ τὴν περίπτωσιν μιᾶς πολιορκίας ἢ σιτοδείας. Βελτίωσε ἔπισης τὸν ὄπλισμόν τοῦ στρατοῦ καὶ σὲ πολλὰς περιφέρειες ἔκαμε ἐργαστήρια ὄπλων.

Τὴν τακτικὴν αὐτὴν κράτησε καὶ ὁ διάδοχός του Θεόδωρος Β΄, Λάσκαρης (1254—1258). Μία ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες χαρὲς τοῦ Θεόδωρου, ἦταν οἱ συχνὲς ἐπιθεωρήσεις ποῦ ἔκανε στὸν στρατό. Σ΄ αὐτὰς ἀνέβαινε σ΄ ἕνα ὄψηλότερον μέρος, ὄστε νὰ βλέπῃ ἰλόκληρον τὸ γυμναζόμενον στρατόν του. Σὲ τέτοιαις ὄρες γελῶν καὶ χαρούμενος ἔλεγε ὄτι ὁ στρατός εἶναι μιὰ κινούμενη πόλις, ποῦ ἔχει σκοπὸν καὶ ὑποχρέωσιν νὰ ἰφυλάττῃ τὶς ἄλλες, τὶς πραγματικὰς πόλεις καὶ τοὺς γεωργούς ποῦ καλλιεργοῦν τὰ χωράφια καὶ ἐξασφαλίζουν τὴν τροφὴν γιὰ ὄλους.

Βαθύτερα καὶ μὲ περισσότερη ἀξίαν καὶ σημασίαν εἶναι τὰ μέτρα ποῦ ἔλαβαν οἱ βασιλεῖς τῆς Νίκαιας γιὰ τὴν οἰκονομικὴν ὄργάνωσιν τοῦ κράτους. Μὲ τὰ μέτρα αὐτὰ ξεχωρίζουν οἱ βασιλεῖς τῆς Νίκαιας ἀπὸ τοὺς προηγούμενους, γιὰ τὴν ἔξωσαν τὶς πρὸ γερὰς βάσεις γιὰ νὰ μπορέσῃ τὸ κράτος ὄχι μόνον νὰ ἀνθῆ ἰστούς μεγάλους κινδύνους, ἀλλὰ καὶ νὰ βελτιώσῃ θετικὰ τὴ θέσιν του. Γιὰ πρώτη φορά οἱ βασιλεῖς τῆς Νίκαιας ἀκέφτηκαν σοβαρὰ καὶ συστηματικὰ γιὰ τὴν οἰκονομικὴν πο-

λιτικὴν τοῦ κράτους καὶ προσπάθησαν νὰ ἐφαρμόσουν συστηματικὴν οἰκονομικὴν καὶ φορολογικὴν πολιτικὴν. Ἰαυτὸν προσπάθησαν γιὰ πρώτη φορά νὰ αὐξήσουν τὰ ἀπὸ τὴ φορολογία ἔσοδα τοῦ κράτους ὄχι μὲ τὴν αὐξήσιν τοῦ συντελεστοῦ τῆς φορολογίας, ἀλλὰ μὲ τὸν πολλαπλασιασμόν καὶ τὴν αὐξήσιν τῶν πηγῶν τῶν ἐσόδων τοῦ λαοῦ, μὲ τὴν αὐξήσιν δηλαδὴ τῆς παντὸς εἰδους παραγωγῆς. Προσπάθησαν νὰ ἀντικαταστήσουν τὴν μέχρι τότε οἰκονομικὴν καὶ φορολογικὴν πολιτικὴν, μὲ μιὰ οἰκονομικὴν πολιτικὴν διαρκείας. Ἡ μέχρι τότε οἰκονομικὴ πολιτικὴν ξεκινούσε ἀπὸ τὴ βάση, ὄτι τὰ ἔσοδα τοῦ κράτους δὲν ἐκάλυπτον τὶς ἀνάγκες του, γιὰ τὴν φορολογικὰ ἔσοδα δὲν ἦταν ἀρκετά. Οἱ Λασκαριδοὶ κατάλαβαν ἀντίθετα, ὄτι ἡ μόνιμη οἰκονομικὴ δυσπραγία τοῦ κράτους, ἔχει τὰ ρίζα τῆς στὸ ὄτι τὰ φορολογούμενα εἶδη ἦσαν καὶ ποσοτικῶς καὶ ποικιλικῶς ἀνίκανα νὰ σηκώσουν βαρεῖαν φορολογία. Ἀπὸ αὐτὸ ἔβγαλαν τὸ ἀπλὸν συμπέρασμα: Τὸ οἰκονομικὸ πρόβλημα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ λυθῆ μὲ τὸν πολλαπλασιασμόν καὶ τὴν αὐξήσιν τῶν φόρων, ἀλλὰ μόνον μὲ τὴν αὐξήσιν τῶν φορολογουμένων ἀντικειμένων, μὲ τὴν αὐξήσιν τῆς παραγωγῆς. Γι' αὐτὸ ἔστρεψαν τὴν προσοχὴν τους πρὸς τὴν γεωργίαν, τὴν κτηνοτροφίαν, τὸ ἐμπόριον κλπ. Τὸ πρῶτον μέτρο ποῦ ἔλαβαν ἦταν ὄτι ἀφήρσαν ἀπὸ τοὺς πλοῦσοὺς γαιοκτῆμονας ἕνα μέρος γῆς καὶ τὸ ἔδωκαν στοὺς γεωργούς. Δημιούργησαν ἔτσι γιὰ πρώτη ἰάξιν ἐλευθέρων γεωργῶν. Στὶς διαμαρτυρίες τῶν γαιοκτημόνων δὲν ἔκαμαν οἱ βασιλεῖς καμμιὰ ὑποχώρησιν. Κατόπιν ἔλαβαν μέτρα γιὰ τὴν δικαιοτέραν κατανομὴν τῶν φόρων, ποῦ εἶχε ἀπὸ καιρὸν παραμεληθῆ. Γιὰ νὰ πετύχουν τὴν δικαιοτέραν ἐφαρμογὴν τῶν νόμων ἄλλαξαν τὸν τρόπον μὲ τὸν ὄποιον δίδονταν οἱ ἀνώτατες κρατικὲς θέσεις. Ἀντὶ δηλαδὴ νὰ δώσουν τὶς θέσεις αὐτὰς στοὺς εὐγενεῖς, τὶς ἔδωκαν σὲ ἄλλους οἱ ὄποιοι γνωρίζαν καλύτερα τὶς ἀνάγκες τοῦ λαοῦ. Μὲ αὐτὰ καὶ ὄλα τὰ μέτρα ἐπέτυχαν μιὰ δικαιοτέραν κατανομὴν καὶ εἰσπραξὴν τῶν φόρων. Αὐτὰ εἶχαν ὄς ἀποτέλεσμα τὴ γενικὴ ἀνακούφισιν τοῦ λαοῦ.

Γιὰ νὰ κάμουν τὸ λαὸν ἰδίως τὸ γεωργικόν, νὰ ἀναχθῆσιν χαρὰ καὶ βρεξὴν γιὰ τὴν ἐργασίαν του μεταχειρίστηκαν οἱ βασιλεῖς καὶ ὄλλα μέτρα ἀπλοῦστατα, γι' αὐτὸ ὄμως καὶ ἀποτελεσματικώτατα. Ἀκόμα καὶ σήμερον μ' ὄλα τὰ μέσα τῆς προπαγάνδας καὶ τοῦ διαφωτισμοῦ, γνωρίζουμε ὄλοι πόσον δύσκολο εἶναι νὰ πεισθῆ ὁ γεωργός νὰ ἀλλάξῃ τρόπον καλλιέργειας ἢ τὰ εἶδη ποῦ καλλιεργεῖ. Ἀντίθετα ὁ γεωργός διδάσκατα πολὺ εὐκολα μὲ τὸ παράδειγμα τοῦ γείτονου. Τοῦτο τὸ κατάλαβαν οἱ βασιλεῖς τῆς Νίκαιας καὶ ἄρχισαν τὸ ἔργον τους μὲ τὴν δημιουργίαν προτύπων κτημάτων. Αὐτὸς ὁ βασιλεὺς καλλιεργεῖσιν ὄς πρῶτος γεωργός, ὄποδειγματικὰ τὰ κτήματά του καὶ παρακίνησε ἔτσι καὶ τοὺς ἄλλους νὰ καλλιεργήσουν μὲ ὄμοιον τρόπον τὰ κτήματά των. Στὰ ἴδια κτήματα εἶχαν καὶ κτηνοτροφία καὶ πουλερικά. Πρῶτοι ἀπὸ τοὺς γεωργούς ἀκολούθησαν οἱ βασιλικὸν παράδειγμα οἱ συγγενεῖς του καὶ μετὰ καὶ οἱ ἄλλοι. Ὄσοι ἰαπὸ τοὺς πλοῦσοις δὲν ἀκολούθησαν ἔχασαν τὰ κτήματά τους, γιὰ τὸ βασιλεὺς τὰ ἔδωκε στοὺς πτωχοὺς καλλιεργητάς. Κάθε γεωργός προσπάθησε νὰ καλλιεργήσῃ τὸν ἀγρόν του καλύτερα ἀπὸ τὸ γείτονά του καὶ νὰ ἀποχτήσῃ περισσότερα χωράφια. Ἐνα μεγάλο μέρος τῆς χώρας, ποῦ ἀπὸ χρόνια ἔμεινε ἀκαλλιέργητον καλλιεργήθηκε τῶρα, ἐνῶ ἤρξε καὶ ἡ κτηνοτροφία. Τόσον ἐντατικὴ ἦταν ἡ καλλιέργεια, ὄστε ἔπειτα ἀπὸ λίγα χρόνια δὲν ὑπῆρχε ποῦθεν ἀκαλλιέργητον γῆ. Ὄσο ὄπερθετικὲς καὶ ἂν εἶναι αὐτὲς οἱ πληροφορίες τῶν πηγῶν, δὲν παύουν νὰ δείχνουν τὴν ἕξιν στὸ κράτος τῆς Νίκαιας. Ἡ πρὶν ἀπαισιόδοξιν καὶ ἀπελπισμένην γεωργικὴν τάξιν, ἔγινε πάλι χαρούμενη καὶ δραστήρια. Μαζὶ ἔβλεπε καὶ ἡ ἐμπιστοσύνη πρὸς τὴν δυνάμειν τοῦ κράτους καὶ μαζὶ καὶ ἡ ἐλπίδα γιὰ τὴν ἀνάκτησιν τῶν ὄσων ἔχασε. Ἐν ἔλειψαν φυσικὰ καὶ οἱ θυσιαστικὲς ἀπὸ τὰ μέτρα αὐτὰ, ἰδίως ἀπὸ τὴν τάξιν τῶν εὐγενῶν, ἀλλὰ χωρὶς ἀποτέλεσμα, γιὰ τὸν λαόν ἦταν ὄλκληρος μὲ τὸ μέρος τοῦ βασιλέως. Ἐἶναι ἰσχυρὰ χαρακτηριστικόν, ὄτι γιὰ τὴν ἐποχὴ τῶν Λασκαριδῶν οἱ πηγὲς δὲν ἀναφέρουν καμμιὰ ἐσωτερικὴν ταραχὴν, ἐνῶ ἄλλες τὶς ἄλλες ἐποχὰς ἀναφέρουν συχνὰ καὶ πολλὰς φορές μάλιστα καὶ μεγάλας ἐπισημοστάσεις. Ἐτσι μποροῦσαν οἱ γεωργοὶ νὰ καλλιεργοῦν ἡσυχῶν τὰ χωράφια τους καὶ νὰ αὐξάνουν διαρκῶς τὰ γεωργικὰ ἔσοδά. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὄμως ἤρξεσαν καὶ τὰ ἀπὸ τὴν φορολογία ἔσοδα τοῦ κράτους, τὰ ὄποια οἱ βασιλεῖς δὲν διέθεταν, ὄπως σὲ προηγούμενες ἐποχὰς, γιὰ πολυτελῆ οἰκοδομήματα, γιὰ διασκεδάσεις, γιὰ δῶρα πρὸς τοὺς φίλους κλπ., ἀλλὰ γιὰ τὶς πραγματικὰς ἀνάγκες τοῦ κράτους. Οἱ βασιλεῖς τῆς Νίκαιας ἔκτος ἄλλων, φρόντισαν γιὰ τὴν ἐνίσχυσιν τῶν γεωργῶν σὲ ἐποχὰς σιτοδείας καὶ τοὺς χορήγησαν καὶ μικρὰ χρηματικὰ δάνεια, γιὰ τὴν βελτίωσιν τῶν χωραφίων. Μὲ τὰ δάνεια αὐτὰ οἱ γεωργοὶ ἔπαιρναν πίσω ἕνα μέρος ἀπὸ τοὺς φόρους ποῦ πλήρουν, ἐνῶ μὲ τὰ ἴδια δάνεια τὸ κράτος ἤρξεσαν ἔμμεσα τὰ ἔσοδά του.

Μετά την αύξηση της παραγωγής το κράτος έλαβε μέτρα και για την καλή της διάθεση. Για να αποφύγει την πτώση των τιμών σε χρονίες μεγάλης παραγωγής, το κράτος συγκέντρωνε ένα μέρος της ή στα κάστρα για να έχουν πάντοτε τροφή οι στρατιώτες, ή σε δημόσιες αποθήκες και από εκεί μοίραζε στο λαό και στους γεωργούς σε πολύ μικρή τιμή, όταν η παραγωγή ήταν μικρή. Τα μέτρα αυτά είχαν μεγάλα αποτελέσματα, γιατί βοήθησαν πολύ και μερικά γεγονότα πέρα από τα σύνορα του κράτους. Την ίδια δηλαδή εποχή το γειτονικό κράτος των Τούρκων υπέφερε πολύ και από έσωτερικές έριδες και από αιτοδελα. Τότε οι γεωργοί της Νίκαιας πούλησαν στους Τούρκους ένα μεγάλο μέρος της παραγωγής και κέρδισαν αρκετά χρήματα. Η φροντίδα του κράτους προχώρησε ακόμα. Οι βασιλείς έλαβαν μέτρα και για την εξασφάλιση του εισαγομένου χρήματος, ώστε να μη φύγει χωρίς σοβαρό λόγο πάλι στο εξωτερικό. Είναι τα πρώτα μέτρα που βρίσκουμε στην παγκόσμια ιστορία για την προστασία του εθνικού νομισματός.

Είναι γνωστό, ότι σε μερικές εποχές του βυζαντινού κράτους ένα μεγάλο μέρος του δημόσιου πλούτου διειθιθετο για την αγορά από το εξωτερικό πολυτελών και πολυτίμων ύφασμάτων για την Αύλη και τους ευγενείς.

Το παράδειγμα των ευγενών ακολουθούσε και ένα μέρος του λαού. Είναι γνωστόν όμως ποιά αποτελέσματα μπορεί να έχη και στο οικονομικό και στο ήθικό επίπεδο η νοοτροπία αυτή για την εξωτερική επίδειξη. Γι' αυτό και οι βασιλείς της Νίκαιας έλαβαν αυστηρά μέτρα για το σταμάτημα του κακού και απαγόρευσαν την εισαγωγήν πολυτελών ύφασμάτων και άλλων μη απαραίτητων ειδών από το εξωτερικό. Το απαγορευτικό διάταγμα έλεγε μεταξύ άλλων, ότι όποιος φέρει από το εξωτερικό τέτοια πράγματα να είναι άτιμος και αυτός και οι απόγονοί του, είτε στην τάξη των πτωχών, είτε των πλουσίων ανήκει. Ο λαός του κράτους, έλεγε, πρέπει να μεταχειρίζεται μόνον είδη που παράγονται μέσα στο κράτος. Έπειδή όμως, για το είδος των ένδυμάτων οι πτωχοί παρασύρονται από τους πλουσίους, γι' αυτό πρέπει πρώτοι οι πλούσιοι και οι ευγενείς να δώσουν το παράδειγμα και να φοράνε απλά και εγχώρια ύφασματα. Πρώτος ο βασιλεύς έδωκε το παράδειγμα και τον ακολουθούσαν οι ευγενείς και μετά και ο λαός. Τα μέτρα αυτά δεν εφαρμόστηκαν βέβαια απόλυτως και για άλλους λόγους, αλλά και γιατί το κράτος της Νίκαιας δεν έπαρκαζε για όλα, στάθηκαν όμως ικανά να θεμελιώσουν την οικονομία του κράτους και να κάμουν ικανό για μεγαλύτερα έργα.

Κατόπιν οι βασιλείς της Νίκαιας έλαβαν μέτρα και για το έσωτερικό εμπόριο και φρόντισαν να περιορίσουν τον αριθμό των ξένων εμπόρων μέσα στο κράτος. Τον περιορισμό των επέτευχαν εν μέρει μόν με την απαγόρευση εισαγωγής ειδών από το εξωτερικό, εν μέρει δέ με την απαγόρευση στους ξένους να κάνουν το εμπόριο των γεωργικών προϊόντων, ιδίως σ' εποχές αιτοδελας.

Είναι δυνατόν ότι, όλοι αυτοί οι νόμοι δεν έμειναν σε εφαρμογή παλλά χρονίαι ή ότι δεν εφαρμόστηκαν αυστηρά και παντού. Μπορούμε όμως να είμαστε βέβαιοι, ότι αυτοί θεωρήθηκαν από τους συγχρόνους όχι μόνο σαν κάτε καινούργιο και εύλογο μέτρο, αλλά και εφαρμόστηκαν από το λαό για ένα διάστημα.

Τα μέτρα αυτά επέδρασαν και στο έσωτερικό δυνάμωμα του κράτους και στην αύξηση της εξωτερικής του δύναμης. Η πρακτική εφαρμογή των μέτρων ήταν άλλως τε εύκολη στο κράτος της Νίκαιας, γιατί ο πληθυσμός του ήταν καθαρώς έλληνικός, τα δέ μέτρα έβλαπταν τους μισητούς Λατίνους.

Έπειτα από αυτά βλέπουμε ότι οι πληροφορίες των πηγών είναι αρκετά αληθινές, όταν λέγουν, ότι παρά τη μεγάλη φερολογία για τη διεξαγωγή τόσοσν πολέμων, έμειναν πάντοτε στα χέρια του λαού αρκετά χρήματα για τις ανάγκες του. Ο λαός, γράφουν οι πηγές, πλήρως αδιαμαρτύρητος τους φόρους. Ίδιωτική και κρατική οικονομία καλύτερευαν διαρκώς, παρά τους εξωτερικούς κινδύνους που είχε το κράτος. Με τα χρήματα και την αυτοθυσία του λαού, ο στρατός γινόταν διαρκώς ισχυρότερος και τα σύνορα του κράτους μετατοπιζόνταν διαρκώς και περιελάμβαναν διαρκώς και περισσότερη έλληνική χώρα. Οι Έλληνες όλων των επαρχιών, παρά τις έριδες και την αντιζηλία μεταξύ του δεσποτάτου της Ηπείρου και του κράτους της Νίκαιας, άρχισαν να στρέφονται διαρκώς περισσότερο προς τη Νίκαια και απέθλεπαν προς τον βασιλέα της σαν τον μέλλοντα άπελευθερωτή της Κωνσταντινούπολης.

Με την οικονομική βελτίωση και τη δικαία μεταχείριση των λαών, τονώθηκε πολύ και η έλληνική και έθνική συνείδηση του λαού. Στη γενική άνοδο και βελτίωση του λαού, οικονομική, ήθική και πνευματική, βοήθησαν και τα ειδικά μέτρα που έ-

λαβαν οι βασιλείς για τη γενική μόρφωση. Σ' όλες τις μεγάλες πόλεις ιδρύθηκαν σχολεία και ένισχύθηκαν τα σχολεία που λειτουργούσαν στις εκκλησίες. Για την ένισχυση των γραμμάτων και της σπουδής ιδρύθηκαν αρκετές βιβλιοθήκες, οι όποιες πλουτίστηκαν με πολλά βιβλία. Οι ίδιοι οι βασιλείς, ξεχωριστά ο Θεόδωρος Β', έλαβαν ενεργό μέρος στις σπουδές. Ο Θεόδωρος Β', έγραψε και πολλά βιβλία φιλοσοφικά, θεολογικά και μαθηματικά. Ο καλύτερος αντιπρόσωπος αυτής της κινήσεως είναι ο παιδαγωγός και ιστορικός Νικηφόρος Βλεμμύδης, ο όποιος υποστήριξε, ότι το καλύτερο μέσο για τη βελτίωση και την άνασυγκρότηση του κράτους είναι η καλή εκπαίδευση.

Όλα αυτά τα μέτρα βοήθησαν στη γενική βελτίωση. Από τη γενική εκτίμηση και σεβασμό των τάξεων μεταξύ τους, από τη δίκαιη εφαρμογή των νόμων, άναπτύχθηκε μια πραγματική έμπιστοσύνη μεταξύ των κυβερνώτων και των κυβερνωμένων. Ένα ανέκδοτο που άναφέρουν οι πηγές είναι χαρακτηριστικό.

Μία μέρα ένας άνθρωπος του λαού έλεγε στο δρόμο σ' όλους τους στενωχωρημένους γνωστούς του: Έχετε ύπομονη, σε λίγο θα έλθω ο καλός βασιληάς. Τα λόγια αυτά τα έμαθε ο βασιληάς και κάλεσε κοντά του τον άνθρωπο και τον ρώτησε: Τι είμαι εγώ; Δεν είμαι καλός; Δεν εργάζομαι εγώ νόχτα και μέρα για το καλό του λαού μου; Ο άνθρωπος άπάντησε: Βέβαια αυτό είναι αληθινό, αλλά αυτό δεν είναι καλωσύνη σου, αλλά μόνο το καθήκον σου. Σ' είσαι όπως ο ήλιος που θερμαίνει ιδόλόκληρη την ανθρωπότητα και όμως ποτέ δεν σκεφτήκαμε να τον ευχαριστήσουμε. Θα μπορούσα να σ' ευχαριστήσω μόνο αν μου έδιδες ιδιαίτερα έμένα χρήματα. Ο βασιληάς γέλασε και του έδωκε άφθονα δώρα. Το ανέκδοτο αυτό μας δείχνει ότι η φωνή του λαού άκούγοταν με προσοχή από το θρόνο. Έτσι μεγάλωνε η έμπιστοσύνη του λαού προς το βασιλέα και του βασιλέα προς το λαό. Έλειψε ο δεσποτισμός και η βιαία ύποταγή. Αυτοί οι ευγενείς ύπετάσσοντο έκούσια στο βασιλέα. Πόσο συνδέθηκε ο Ίωάννης Βατάτζης με το λαό, το βλέπουμε από το γεγονός, ότι μετά το θάνατό του ο λαός έλάτρευσε τον Ίωάννη όχι σαν βασιλέα, αλλά σαν άγιο, τον άγιο Ίωάννη τον Έλεήμονα.

Όλη αυτή η εργασία για την οικονομική, στρατιωτική, πολιτική, πνευματική κλπ. άνακαίνιση και βελτίωση του κράτους, ώδήγησε φυσικά και ζβίσιατα στο μεγάλο σκοπό όλων των Έλλήνων, στην άνάκτηση της Κωνσταντινούπολης στα 1261. Αυτό το είδος και ο τρόπος των τελετών κατά την άνάκτηση, δείχνουν μια μεγάλη διαφορά από άλλοτε. Δεν είναι ο βασιλεύς, αλλά ο Θεός που έφερε το λαό του στην πρωτεύουσά του. Στην ισοπομική που σχηματίστηκε, δεν βάδιζε μόνο ο λαός αλλά και αυτός ο βασιλεύς. Έλειψαν οι μεγαλόπρεπες εμφανίσεις. Δεν ήταν η έπιφάνεια αλλά η ουσία που είχε τότε άξια. Δυστυχώς οι Παλαιολόγοι ξεχάσαν σιγά-σιγά τα απλά αλλά τόσο σωτήρια μέτρα των Λασκαρίδων και γι' αυτό το κράτος σε λίγο άρχισε πάλι να παρακμάζει. Οι μεταπτώσεις αυτές είναι άξίες να τραθήσουν την προσοχή κάθε ένος, ιδίως τη σημερινή εποχή.

ΕΞΕΔΟΘΗ

ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΔΕΒΟΛΙΤΗ

ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΕΣ

ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΜΑΣ

Αναδρομή σ' ένα χαμένο έτος εργασίας

ΤΡΕΙΣ ΜΕΛΕΤΑΙ ΑΠΟ ΠΕΡΥΣΙ

(ΚΑΙ ΤΩΡΑ ΕΠΙΚΑΙΡΟΙ)

Α') Σχέδιον νομισματικής ρυθμίσεως.

Β') Αποζημιώσεις και άνασυγκρότησις.—Πρόνοια διά την τεχνικήν εκπαίδευσιν.—Πρόνοια διά την μητροτότητα.—Αντιαφροδίσεις πρόνοια.—Διατί χωλαίνει η UNRRA.

Γ') Επὶ των νόμων κατά των δοσιλόγων προβλέψεις και προειδοποιήσεις.

ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ

Πρὸς τί το πραξικόπημα;

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Πρὸς λύσιν της κακοποιού μαγείας

Πωλείται εἰς τὰ βιβλιοπωλεῖα και τὰ περίπτερα

ΑΙ ΥΠΟ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΙ ΚΑΙ ΟΙ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΙ ΛΑΟΙ

Υπό Σ. ΔΕΒΟΛΙΤΗ

ΕΓΡΑΦΟΜΕΝ ΚΑΙ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΩΣ εις τὰς στήλας ταύτας ὅτι ἐν Μέσῃ Ἀνατολῇ, ἀπὸ τῆς Κασπίας καὶ τῆς Περσίας μέχρι τῆς Ἀραβίας καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ἀφρικής, διεγράφετο σοβαρωτάτη σύγκρουσις συμφερόντων μεταξύ Ρωσσίας ἅψ' ἑνὸς καὶ τῶν Ἀγγλοσαξωνῶν ἅψ' ἑτέρου προερχομένων τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν, ἐξ ἀφορμῆς τῶν Πετρελαίων τῆς Ἀραβίας. Ἀναφέραμεν ὅτι πρόκειται περὶ Κόσμου, διακηρυχθέντων πάντως κατὰ τοὺς Ἀμερικανοὺς ὡς πλουσιωτέρων τῶν Ἀμερικανικῶν κοιτάσμάτων κατὰ τὴν ἀνωτάτην των ἀπόδοσιν ὅταν τὸν παρελθόντα αἰῶνα εἶχαν τὰ τελευταῖα ταῦτα ἀνακαλυφθῆ. Αἱ ἔρευναι αἱ γεωλογικαὶ διὰ τὰ Πετρέλαια τῆς Ἀραβίας εἶχαν γίνῃ τὴν τελευταίαν εικοσαετίαν ἐν συνεχείᾳ τῶν Περσικῶν καὶ τῶν ἐν Μεσοποταμίᾳ (Ἰράκ) ἐμφανίσεων καὶ ἐκμεταλλεύσεων, ἔχουν δὲ περιλάβῃ αἱ γαιωτηρικαὶ ἐργασίαι εἰς τὸν κύκλον των καὶ τὴν Συρίαν, ὅπου ἐπίσης ἀνεκαλύφθησαν Πετρέλαια.

Ἐάν λάθωμεν ὅπ' ὅσιν ὅτι εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν εὗρισκονται τὰ πλούσια Γαιανθρακοφῶρα Κοιτάσματα τῆς Ποντοπρακλείας, τὰ μόνα κοιτάσματα μεγίστης ἀξίας εἰς πόσον καὶ ποιότητα ποὺ εὗρισκονται εἰς ἐδάφη Μεσογειακῆς Δυνάμεως μεταξύ τῶν Ἀλπεων καὶ τοῦ Σουέζ, καὶ ὅτι ταῦτα ἔχουν δόσιν τὴν βάσιν πρὸς Ἴδρυσιν Ὑψικαμίνων καὶ πρὸς ἀνάπτυξιν Σιδηροβιομηχανίας ἀξιολόγου ἐν Τουρκίᾳ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ κοιτάσματα Σιδήρου, ἅτινα ἔχει ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐπίσης ἡ χώρα αὕτη, εἶνε δυνατόν νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι ἡ Μέση Ἀνατολή δύναται νὰ ἐμφανίσῃ μίαν πρόσθετον ἀφορμὴν συγκρούσεων διὰ τὴν κατοχὴν ἢ ἔλεγχον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Ἡ Μικρὰ Ἀσία εἰς χεῖρας τῆς Τουρκίας εἶνε εἰς χεῖρας Δυνάμεως πτωχῆς εἰς πληθυσμὸν καὶ εἰς τεχνικὴν ἐπίδοσιν. Ἐδῶ τὸ σφάλμα τῆς ἀποδιώξεως τῶν Ἑλλήνων ἐκ τῆς Τουρκίας δόναται ν' ἀποβῇ θανάσιμον διὰ τὴν χώραν ταύτην. Ἡ Μικρὰ Ἀσία εἶνε χώρας μὲ τοιαύτας πηγὰς μεταλλευμάτων, (ὄχι μόνον Γαιανθράκων καὶ Σιδήρου, ἀλλὰ καὶ Μολύβδου, Χαλκοῦ, Ἀργύρου Χρωμίου, Μαγγανίου, Νικελίου κλπ.) ὥστε ἐν συνδυασμῷ μὲ τὰς γεωργικὰς τῆς, δυναμικότητας, ἠδύνατο εἰς χεῖρας ἑνὸς τεχνικῶς ἀνεπτυγμένου πληθυσμοῦ νὰ καταστῇ Δύναμις μὲ πενήτηκοντα ἑκατομμύριον καὶ πλέον πληθυσμῶν. Ἡδύνατο δηλαδὴ ν' ἀποτελέσῃ τὴν ἰσχυρότεραν Μεσογειακὴν Δύναμιν. Αἱ ἀλληλοδιωχόμεναι πλούσιαι περὶ διάδες αὐτῆς δύνανται νὰ προσομοιωσθῶν πρὸς εἰκοσάδα εὐρυτάτων Θεσσαλικῶν καὶ Σερραϊκῶν κάμπων, περικλειομένων ἀπὸ δασωμένα ὄρη τὰ ὅποια παρέχουν ὅλα τὰ ὕδατα ποῦ θὰ μετέβαλλον εἰς ἀπεράντους κήπους τὰς πεδιάδας αὐτάς ἐάν ἦσαν εἰς χεῖρας λαῶν τεχνικῶς μορφωμένων ὥστε νὰ ὠφελοῦντο οὗτοι ἐκ τῶν πλεονεκτημάτων τῶν τοιούτων χωρῶν. Ἐάν ἦτο ἡ Μικρὰ Ἀσία εἰς χεῖρας λαοῦ τεχνικῶς προηγμένου, ἰκανοῦ δὲ συνάμα νὰ δημιουργήσῃ καὶ ἑδραϊώσῃ αὐτοκρατορικὴν συνείδησιν ἄνευ διακρίσεως φυλῆς ἢ θρησκείας, καὶ περιβάλλον ἀνεκτικότητος, ἰσοπολιτείας καὶ ἀσφαλείας, ἡ Μικρὰ Ἀσία δλόκληρος θὰ ἦτο μίᾳ Χώρᾳ ἐξ ἴσου ὡραία ὅσον ἡ Γαλλία μὲ τὴν διακρίνουσαν αὐτὴν ποικίλαν κλιμάτων καὶ καλλιιεργειῶν πλουσιωτέρα δὲ καὶ εὐτυχετέρα τῆς Γαλλίας διότι ἔχει περισσότερους φυσικοὺς πόρους μὴ ἀναμένοντας ἢ τὰς χεῖρας, τὸν πληθυσμὸν, καὶ τοὺς ἔγκεφάλους ποῦ θὰ τοὺς ἀναπτύξουν διὰ νὰ δημιουργήσουν τὴν εὐτυχίαν καὶ τὴν εὐμάρειαν τῶν κατοίκων τῆς.

Μένουσα ἄνευ πληθυσμοῦ καὶ ἄνευ οὐσιώδους τεχνικῆς ἀναπτύξεως τῶν Μικρασιατικῶν δυνατοτήτων ἡ Τουρκία προκαλεῖ τὴν πρὸς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ὄθησιν τῶν γύρωθεν πληθυσμῶν οἱ ὅποιοι ἀκατασχέτως φέρονται πρὸς τὰ μέσα εὐζωίας, πρὸς τὴν Γῆν καὶ τοὺς φυσικοὺς πόρους, ὅπου οὐδέποτε

τὰ ἀσθάνονται ὑπάρχοντα. Ἡ ὄθησις αὕτη εἶνε ἴσως πρὸς τὸ παρὸν ἐνστικτος, δύναται ὅμως ν' ἀποβῇ συνειδητῆ, καὶ ἡ ἡγεσία ἢ ὁποία θὰ συνεσμάτωε τὴν ὄθησιν θὰ καθίστατο ἀκαταγώνιστος.

Περαιτέρω πρὸς τὴν Ἀπὸ Ἀνατολὴν ἔχομεν τὰς Ἰνδίας γοργῶς ἀναπτυσσομένης τεχνικῶς ὑπὸ τὴν Ἀγγλικὴν ἡγεσίαν μαζί μὲ τὰς Ὀλλανδικὰς Μεγάλας Νήσους καὶ μὲ τὸν αὐτὸν καὶ εἰς αὐτὰς ρυθμὸν. Ἡ Κίνα ὅμως μὲ τὰ τεράστια Γαιανθρακοφῶρα καὶ Μεταλλοφῶρα Κοιτάσματά της, ἐλαφρότατα μόλις ξεσθέντα κατὰ τὴν τελευταίαν τεσσαρακονταετίαν, ἀρκετὰ ὅμως ἐπισημανθέντα διὰ νὰ ἐξυπνήσουν ὅλοι οἱ μεγάλοι Λαοὶ σχετικῶς μὲ τὰς ἀνυπολογίστους δυνατότητας ἀναπτύξεως τῆς Χώρας ταύτης εἰς βιομηχανικὴν ἀπόδοσιν καὶ ἀνάλογον ἰσχύϊν, παρουσιάζει καὶ αὕτη ἕνα χώρον ἔλκοντα τοὺς ἰσχυροὺς ἀκατασχέτως.

ὑπὸ τοὺς τοιούτους ὅρους τίθεται τὴν στενὴν ταύτην δλόκληρος ὁ Κόσμος ὑπὸ ἀναδιανομῆν. ὑπὸ τὰς Ρωσικὰς κατευθύνσεις ἢ ἀναδιανομῆς τείνει νὰ γίνῃ κατὰ τὴν ἡγεσίαν τῆς Ἰνδικῆς καὶ ἀντιδημοκρατικῆς. Αἱ γνώμαι, αἱ ἐπιθυμίαι, αἱ ἀνάγκαι καὶ αἱ μέλλουσαι ἀνάγκαι τῶν μικροτέρων Δυνάμεων δὲν λαμβάνονται ὅπ' ὅσιν. ὑπὸ τοιούτους δημιουργημένους ὅρους ἐμφανίζονται τὰ Ἠνωμένα Ἑθνη εἰς τὰς Διασκέψεις τοῦ Λονδίνου, διὰ νὰ συσκεφθῶσι περὶ κοινῆς ἀσφαλείας, Ἄλλ' εἰς τὴν οὐσίαν δὲν ἔχουν οὐδὲν τὸ θετικὸν δεδομένον νὰ ἀσφαλίσουν διότι ἡ ἀναδιανομὴ τοῦ Κόσμου δὲν ἔχει γίνῃ. Ἡ δῖω μεταξὺ τῶν Ἑυρωπαϊκῶν Λαῶν, τῶν δραστηριωτέρων Λαῶν, τοῦ Κόσμου, οὔτε ὄρια ἔχουν τεθῆ, οὔτε ἀνεῖδα κοινὰ διὰ τοὺς Μεσευρωπαϊκοὺς Λαοὺς ἔχουν διαγραφῆ, καθοριζομένων τῶν κοινῶν σχεδίων ἢ σχεδίων προβλεπόντων διὰ τὴν εὐημερίαν αὐτῶν τούτων τῶν ἐνδιφερομένων Λαῶν καὶ οὐχὶ τῶν τριῶν Μεγάλων Δυνάμεων μόνον ἢ μίᾳς ἢ ἄλλης ἐξ αὐτῶν. Ἡ Μεσευρώπη ἀποτελεῖ ἐν νεφέλωσιν τὸ ὅποιον δὲν ἐνεῖ συμπυκνωθῆ καὶ δὲν γνωρίζει κανεὶς ἂν θὰ καταλήξῃ εἰς σημερινὴν ἑνὸς Κράτους, ἢ δύο ἢ πλείονων. Τὸ σχῆμα εἰρήνης μὲ τὴν Ἰταλίαν ποὺ πρόκειται νὰ ἐμφανισθῇ ἐν Λονδίῳ, θὰ δείξῃ ἴσως πρὸς τοὺς κατευθύνσεις ῥέπουσι οἱ τρεῖς Μεγάλοι.

Ἐγεῖ διαλυθῆ ἡ Γερμανικὴ Αὐτοκρατορία ὅπως πρὸ τετάτου σῆματος εἶχε διαλυθῆ ἡ Αὐστρία, δίνουσι ν' ἀντικατασταθῶν αἱ δύο αὐτὰ Αὐτοκρατορίαι τῆς Μεσευρώπης. Αὐταὶ αἱ δύο Αὐτοκρατορίαι ἐκίνησαν δύο ἐμφυλίους μεταξὺ τῶν Ἑυρωπαϊκῶν Λαῶν πολέμους καὶ ἐξησθέντησαν τὴν Ἑυρώπην. Οὐδέεις τὰς λύπειται. Ἄλλὰ οὐδέεις δὲν τὰς ἀντικατέστησε. Τούνηντιον ἐκληροδότησαν καὶ μετεβίβασαν τὸν σπῆσον τοῦ ἀλληλοσπαράγιου μετὰ τῶν Ἑυρωπαϊκῶν. Πάντως δὲν ἐννοεῖ τις εἰς τί καθεστῶς διὰ τὴν Ἑυρώπην ἀποβλέπουσι οἱ συσχεόμενοι διὰ ν' ἀσφαλίσουν τὴν συντήρησίν του διὰ τοῦ θεσμοῦ τῆς κοινῆς ἀσφαλείας.

Πρὸς τὸ παρὸν βλέπομεν μόνον τὴν Ρωσσίαν νὰ προβαίη ἀμειλίκτως ἐπὶ κάποιον σχεδίου. Δὲν βλέπομεν εἰμὴ μόνον νὰ ἐπεκτείνεται ἡ Ρωσικὴ Αὐτοκρατορία μέχρι Βιέννης καὶ Βερολίνου, νὰ συσσωματώσῃ, ἐντὸς τῶν ὁρίων τῶν δροσφῶρων τῆς Κρατῶν, τὰ Πετρέλαια καὶ τοὺς Γαιανθρακοὺς τῆς Ἀνατολικῆς Μέσης Ἑυρώπης, ἐνῶ ἡ Ἀγγλία μετὰ τῆς Γαλλίας καὶ τῶν Κάτω Χωρῶν διστάζουν ἐάν ποσῆν νὰ ἐνεργήσουν ἀναλόγως καὶ νὰ συσσωματώσουν τὰς δυναμικότητας τοῦ Ροῦρ καὶ τοῦ Σάαρ εἰς ἀντίρροπον.

Ὡς εἶνε ἡ θέσις εἰς τὴν Μέσην Ἑυρώπην, εἴτε πρέπει ν' ἀπαυρθῶν ὅλοι οἱ Μεγάλοι ἐκ Γερμανίας, εἴτε μένοντες ὅπως μένουσι θὰ τείνουσι νὰ δημιουργήσουν ἀσυνασθητῶς μίαν νέαν συσσωματώσιν τῆς Μέσης Ἑυρώπης εἰς εὐρύτητα Αὐτοκρατορίας, ὡς δὲν ἀποκλείεται νὰ ἐπιζητηθῆ συνειδητῶς ἀπὸ μὲν

ρους της Ρωσίας. Η Ρωσία διά του συστήματος των δορυφόρων Κρατών, ή «Δημοκρατιών», ως τιλοφορεί τας δορυφόρους Χώρας, τείνει να δημιουργήση μίαν Αυτόκρατορίαν ἀενάως προσυζανομένην διά της προσκολλήσεως «Δημοκρατιών» και Λαών. Έχει ἐπινοήση ἕν σύστημα ἐπεκτάσεως ἀενάου πρὸς τῆς λειτουργίας τοῦ ὁποίου οἱ ἕτεροι δύο Μεγάλοι μένουσιν πρὸς τὸ παρὸν ἄνευ πρωτοβουλίαις καὶ ἄνευ φαντασίας πρὸς ἐπιπόνησιν εἴτε προαρμυγῆς εἴτε ἀντιδράσεως. Πρώτην φοράν εὐρίσκονται οὗτοι πρὸς τῆς ἐνεργείας δυνάμεως κινουμένης ὑπὸ μίας ἰδέας νεοφανοῦς διαστάζουσαν δὲ περισσώτερον πρὸς τῆς ἰδέας παρὰ ἐνώπιον τῆς δυνάμεως αὐτῆς καθ' ἑαυτήν.

Οἱ θεωρητικοὶ τοῦ Λενινισμοῦ ἔχουν τόσον μελετήσῃ τὸν οἰκονομικοπολιτικὸν Ἰμπεριαλισμὸν, ὥστε τὸν μιμοῦνται κατὰ τὸν συστηματικὸν ἐκείνων τρόπον, καθ' ὃν τὴν ὀργάνωσιν ἐκείνην τὴν οἰκονομικὴν ποῦ ἀποκαλοῦν μετ' ἀπεχθείας «Κεφαιλοκρατισμὸν» τὴν ἐμιμήθησαν κατὰ τὸ στάδιον τῆς μετατροπῆς τῆς Ρωσίας εἰς βιομηχανικὴν χώραν ὡς ἦτο τὸ ἰσπανικὸν τοῦ Μεγάλου Πέτρου ὅταν ἐδιδάσκετο τὴν ναυπηγικὴν τέχνην εἰς Ὀλλανδίαν καὶ ὡς ἐγένετο τὸ ἰσπανικὸν τοῦ Λενίν ὅταν οἱ Ρῶσοι ἀντελήφθησαν ὅτι ἔχασαν τὸν πόλεμον τὸ 1917 διότι ἐστεροῦντο βιομηχανίας ἐπαρκουσῆν ἄ τους ὀπλίση. Ἡλθαὶσαν οἱ Μπολσεβίκοι ἠγάται ἐτικέτας καὶ εἰς τὴν μίμησιν ταύτην τῆς ὀργανώσεως τῆς Δύσεως, ἀλλὰ τὰ περιεχόμενα εἶνε τὰ ἴδια. Ἡ συσσωματώσις «Λαοκρατικῶν» Χωρῶν καὶ καθεστῶτων εἶνε μία συνειδητὴ μέθοδος ἐνεργείας πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ «Ἰμπεριαλισμοῦ» κατὰ τὸν αὐτὸν ἀμειλικτον τρόπον, καθ' ὃν ἐνήργησε τὸ Κρεμλίνον πρὸς ἐφαρμογὴν τῆς «Ἐκβιομηχανήσεως» τῆς Ρωσίας.

Οἱ δύο ἕτεροι Μεγάλοι θ' ἀντιδράσουν βεβαίως ἐν τέλει κατὰ τὸν προσιδιάζοντα εἰς τούς Μεγάλους βραδὸν τρόπον. Δὲν εἶνε δὲ ἀδύνατον ὑπὸ τὴν Ρωσικὴν ἀμειλικτον πρῆσιν νὰ ἀντιδράσουν διὰ βραδείας συσσωματώσεως περὶ αὐτοὺς τῶν Δυτικευρωπαϊκῶν καὶ τῶν Μεσογειακῶν Λαῶν. Θὰ ἦτο δὲ τοῦτο εὐτύχημα διὰ τούς Μεσογειακοὺς Ἰδιῶς Λαούς, διότι θὰ ἐτίθηθον τελικῶς ὑπὸ κοινὴν ἀνάπτυξιν διὰ συνεργασίας μεταξὺ των, καὶ ὅπο φωτισμένον ἔλεγον, ὅλοι οἱ φυσικοὶ πόροι τῆς Μέσης Ἀνατολῆς καὶ τῆς Ἀφρικῆς, καταρριπτομένων τῶν τεχνικῶν φραγμῶν ποῦ χωρίζουσιν τούς Λαούς τῆς Μέσης Ἀνατολῆς καὶ τῆς Μεσογείου μεταξὺ των. Ὅσον ταχύτερον λάθουσιν οἱ Ἀγγλοσάξωνες ἀντιλήψιν τῶν διαγραφόμενων κινήσεων ἰδεῶν καὶ δυνάμεων, καὶ τῶν ἐπιβαλλομένων ἤδη λογικῶν λύσεων, μὲ τόσον μικρότερος κλονισμὸς θὰ γίνῃ ἢ νέα ἀναδιανομὴ τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀφρικῆς, διότι καὶ οἱ Λαοὶ τῶν δύο μεγάλων Ἀγγλοσαξωνικῶν Αυτόκρατοριῶν θ' ἀντιληφθοῦν τὰς ὑποχρεώσεις ἃς ἔχουν τὴν στιγμὴν αὐτήν, καθ' ἣν διαγράφεται ὁ σχηματισμὸς νέων εὐρύτερων Αυτόκρατοριῶν.

Ἐνώπιον τῶν οὗτω διαγραφόμενων ἀναδιανομῶν καὶ σχηματισμῶν νέων Αυτόκρατοριῶν, οἱ Ἕλληνας ὀφείλομεν νὰ μελετήσωμεν καὶ προβάλαμεν ἕν σχέδιον ἀναπροσαρμογῆς πρὸς τὴν Ἀνατολικὴν Μεσογείῳ, σχέδιον προσαρμοζόμενον πρὸς τὰς ἰδίας μας ἀνάγκας ὅσον καὶ πρὸς τὰς ἀνάγκας τῶν γειτόνων Λαῶν, καὶ ὑποβοηθητικὸν τῆς ἄλλης ἀναδιανομῆς τῶν χωρῶν τόσον ἐν Μῆσῃ Εὐρώπῃ καὶ Βαλκανικῇ ὅσον καὶ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἐν τῇ Ἑγγυῇ Ἀνατολῇ καὶ Ἀφρικῇ.

Δὲν εἶνε ἀνεκτὸν νὰ συνεχισθῇ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ τῶν Εὐρωπαϊκῶν οὔτε εἰς τὴν Μῆσῃν Εὐρώπῃ οὔτε εἰς τὴν Μεσόγειον. Οὔτε εἶνε ἀνεκτὸν νὰ ὀφελόνται τινες ἐγωϊστικῶς ἐκ τῶν θυσιῶν τῶν γειτόνων των. Νομιζομεν ἐπὶ παραδειγματι ὅτι ἡ ἔρις μας πρὸς τὴν ταπεινωθεῖσαν Ἰταλίαν πρέπει νὰ σταματήσῃ. Παραπομπὴ τῶν βλέψεων τῆς ἐπὶ τῆς Ἀλβανίας, τῶν Δωδεκανήσων καὶ τῆς Κυρηναικῆς ἢ Ἰταλία, ὀφείλει νὰ τῆς ὑποστηρίξῃ τῆς Ἑλλάδος διὰ τῆς ἀσθενοῦς ἀλλὰ ἀποτελεσματικῆς φωνῆς τῆς ἴνα ἐγκατασταθῇ πάλιν εἰς Τριῦν πολιτεία ἐπὶ τῷ ὄρει ὅπως βοηθήσῃ τὴν Ἑλληνικὴν ἔγκαταστασιν ἐν Κυρηναικῇ. Ἡ ἀρχαία τάξις τῆς Μεσογείου θὰ ἐμπεδοῦτο ἐπίσης ἀποτελεσματικῶς ἐάν ἔπαυε νὰ ὑφίσταται διὰ κρίσεως μεταξὺ Ἑβραίων, Σύρων, Ἀράβων, Τούρκων, Ἑλλήνων καὶ Λατίνων. Ἡ Ἑλληνας καὶ Ἰταλοὶ στερωόμενοι ἐν Βαρβαρῇ Ἀφρικῇ καὶ συνεργαζόμενοι ὑπὸ Ἀγγλοσαξωνικῆν ἡγέσιαν πρὸς ἀνοίγμα καὶ ἀξιοποίησιν τῆς Ἀφρικῆς θὰ ἐδημιούργουν τὴν εὐτυχίαν καὶ ἑαυτῶν καὶ τῶν λοιπῶν Λαῶν τῆς Μέσης Ἀνατολῆς καὶ Μεσογείου ὧν ἡ φυσικὴ διέξοδος εἶνε πρὸς τὰς πηγὰς πλοῦτου τῆς Ἀφρικῆς. Δίχως ὅμως στενὴν συνεργασίαν μετὰ τούς Ἀγγλοσάξωνας δὲν θὰ κατῴρθωναν οἱ Μεσογειακοὶ Λαοὶ νὰ σταματήσουν τὰς μικροερίδας των καὶ τούς ἀυτόχρημα ἐμφυλίους πολέμους των διὰ μικροαρχαγὰς περιουσιῶν καὶ διὰ μικροκατακτήσεις τοπικὰς ἀγνοῦσας ἐνῶ τούς καλοῦσιν ἀνοικτοὶ οἱ εὐρύτατοι χώροι τῆς Ἀφρικῆς.

Δὲν ἔχομεν οὐδεμίαν προκατάληψιν κατὰ τῆς Ρωσίας. Ἡ τάξις ὅμως τῶν Μεσογειακῶν Λαῶν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν, πρὸς τὸ ἐλευθερῶς σκέπτεσθαι, καὶ τὸ ἐλευθερῶς ἐκφράζεσθαι, καὶ

παραλλήλως ἢ ἔλλειψις τοπικῶν πόρων ἐπαρκῶν πρὸς μίαν αὐτάρκη, δίχως προσφυγὴν εἰς ἐξωτερικοὺς πόρους, συντήρησιν των, ἔλλειψις γεννῶσα τὴν ἀνάγκην τῆς ἐντάσεως τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας διὰ νὰ ποικιλλεταὶ ἢ παραγωγῇ πρὸς ἀνταλλαγὴν μετὰ προϊόντα καὶ πρώτας ὕλας ἐξωτικὰς μεγιστὴς ποικιλίας, πλησιάζουσιν ἀκατασχέτως τούς Λαούς τούτους πρὸς τὰς Ἀγγλοσαξωνικὰς πολιτικὰς καὶ οἰκονομικὰς ὀργανώσεις. Ἐκτός τούτου Ἑλληνας καὶ Ἰταλοὶ ἔχομεν μεγίστας μάζας ὁμοσθῶν ἐν Ἀμερικῇ, καὶ τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι τῶν μαζῶν ἐκείνων κατ' ἀνάγκην ὀφειλομεν νὰ παρακολουθῶμεν. Αἱ μάζαι αὗται ἀποτελοῦν δεσμὸς πνευματικῆς καὶ οἰκονομικῆς συγγενείας μετὰ τῶν Ἀγγλοσάξωνας, τούς ὁποίους δὲν ἔχομεν μετὰ τὴν Ρωσίαν, ὅπως αὐτὴ ἔχει ἐμφανισθῇ ὡς Σλαυικὴ Ἐνωσις Ἐθνῶν ἐν τῇ διεθνῇ πολιτικῇ μετὰ τῶν διώγμῳ κατὰ τῶν μὴ Σλαυοφώνων Λαῶν. Χωλαίνει δηλαδὴ ὁ Ρωσικὸς Ἰμπεριαλισμὸς διὰ τῆς μισαλλοδοξίας ταύτης ἀκριβῶς ὅπως ὁ Γερμανικὸς ἐσφαλκε διὰ τῆς μισαλλοδοξίας κατὰ παντὸς μὴ Τεῦτονος, ἐπιπροσθέτως πρὸς τὴν δεσμεύσιν τῆς ἐλευθερίας τοῦ σκέπτεσθαι. Ἀμφίβολον εἶνε ἀν Ἑυρωπαϊκοὶ Λαοὶ θὰ ἠδύναντο νὰ συσσωματωθοῦν εἰς Αυτόκρατορίαν δι' ἀσυνομηκῆς δυνάμεως καὶ ὄχι διὰ τῆς ἰδέας τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς σκέψεως ἐπὶ παντός πεδίου, πολιτικοῦ τε καὶ οἰκονομικοῦ. Δὲν θὰ ἀνεχθοῦν οἱ Εὐρωπαϊκοὶ Λαοὶ ἕνα νέον Μεσογειακὸν βᾶσις οἰκονομικῶν θεωριῶν καὶ συστημάτων μὴ ἀνεχομένων τὴν ἐλευθερίαν κριτικῆν. Δυνατὸν νὰ εἶνε συστήματα ἐσφαλμένα, ὡς οἰαδήποτε δεισιδαιμονία, ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει. Δὲν εἶνε ἰδεῶδες βίβλια μίαν οἰκονομίας νὰ προμηθεύονται οἱ πολῖται τὰ πάντα μετὰ οὐράν καὶ νὰ μὴ ἀνεχταὶ κριτικὴν ἢ ὑπαλληλικὴν Ἱεραρχία ἐπὶ ποιῆθ ἑαυτοῦ! Αὐτὴν τὴν πρακτικὴν ἐμφάνισιν ἔχει ἡ Ρωσικὴ Οἰκονομία καὶ ἡ Ρωσικὴ πολιτικὴ ὀργανώσις τῶρα. Ἐμφάνισιν οὐδὲ ὅλας ἔλκυστικῆν.

Ὅπως οὐδέποτε ὀφείλομεν ν' ἀντιληφθῶμεν ὅτι διαμορφώνονται γύρω μας εὐρύτεραι πολιτικαὶ Ὄργανώσεις καὶ ὅτι τὰ ζητήματα μας δὲν θὰ κριθοῦν τὸν Μάιον ὡς ζητήματα ρυθμίσεων τοπικῶν ἐρίδων ὅπως ἐξακολουθοῦμεν νὰ νομιζομεν οκταμοχούντες περὶ συνοριακὰς διαρρυθμίσεις, ἀλλὰ θὰ κριθοῦν ὡς περιπτώσεις ἰσοπεθησεῶς μας εἰς εὐρύτερους πολιτικῶν καὶ οἰκονομικῶν ὀργανισμοῦς. Τὰ λογικὰ συμπεράσματα θὰ ἦσαν μία ἀναθεώρησις, τῶν σχέσεων μας μετὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ μία μελέτη συνεργασίας μετὰ τὴν Τουρκίαν, τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὰ Ἀραβικὰ Κράτη ὑπὸ Ἀγγλοσαξωνικὴν ἡγέσιαν, ἐφόσον μεταξὺ τῶν Λαῶν αὐτῶν τῆς Μεσογείου δὲν ὑφίσταται ἐμπιστοσύνη, ἀλλὰ θὰ χρειαζόμεθα κοινὸν διατητὴν συμφέρον ἔχοντα νὰ ὀργανώσῃ τὴν συνεργασίαν ταύτην καὶ νὰ τὴν στερεώσῃ.

Υ.Γ. Τὸ περιεχόμενον τῆς ἀνωτέρω μελέτης χύνει ἀπλετον φῶς ἐπὶ τῶν γεγονότων ποῦ ἔχουν προκαλέσῃ τὴν ἐν Λονδίνῳ σύγκρουσιν μεταξὺ τῆς Ἀγγλικῆς καὶ τῆς Ρωσικῆς ἀντιπροσωπείας εἰς τὸν Ὄργανισμὸν Ἠνωμένων Ἐθνῶν. Ὁ Ἀγγλικὸς Στρατὸς καλεῖται κατ' οὐσίαν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Μῆσῃν Ἀνατολὴν καὶ ν' ἀφήσῃ ἕν κενὸν τὸ ὁποῖον θὰ κατέκλυζε ραγδαίως ὁ Ρωσικὸς ὑπὸ τὴν πρόφασιν τῆς ἐκ μέρους τῆς μικρᾶς Ἑλλάδος ἢ οἰουδῆποτε ἄλλου Μεσογειακοῦ Λαοῦ ἀπειλῆς κατὰ τῆς Ἐρήνης. Σαφῶς ἔχομεν δύο παρτάξεις ἀντιμετώπους ἐν Εὐρώπῃ ἐτοίμους νὰ ἀντιμετρηθοῦν διὰ τὴν διανομὴν τῶν τριῶν περὶ τὴν Μεσόγειον Ἠπειρών.

ΝΕΑ Β ΒΛΙΑ

- Δέων. Μακκᾶ:** «Ἐθνικαὶ ἀγωνίαι καὶ προσδοκίαι».
- Π. Γαρουφαλιά:** «Πύργος ὁ βασιλεὺς τῆς Ἠπείρου».
- Σερ. Παπακώστα:** «Μεταξὺ τῶν δύο πολέμων».
- Wassermann:** «Χριστόφορος Κολόμβος».
- Ε. Περάκη:** «Ἡ Μάχη τῆς πείνας».
- Θ. Νικολοῦδη:** «Ἡ Ἑλληνικὴ Κρίσις».
- Γ. Γεωργιάδη:** «Τὸ Δωδεκανησιακὸν Ζήτημα».
- Γ. Παπανδρέου:** «Ἀπελευθερώσις τῆς Ἑλλάδος» Β' ἔκδοσις.
- Ε. Παπαβασιλείου:** «Τὸ Ναυτικὸν μας».
- Σ. Ζολῶτα:** «Οἱ συντελεσταὶ τῆς κοινωνικῆς εὐημερίας».
- Γρη. Κασμάτη:** «Τὸ Οἰκονομικὸν Πρόβλημα».
- Νικ. Δανιήτ:** «Ὁ Ἀκρίτας τοῦ Ἑλληνικοῦ Νότου».
- Θ. Γαλάνη:** «Θέματα Τραπεζικῆς Πολιτικῆς».
- Ἀχ. Κόρου:** «Σκλαβητικὸν Νικηταί».
- Νίκου Καραντώνη:** «Πόλεμος Ἀλβανία 1911—1911».
- J. Furnas:** «Πῶς ζεῖ ἡ Ἀμερικῆ».
- Stephan Zweig:** «Ἀνυπόμονη Καρδιά».

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ Κ. ΚΑΚΟΥΛΙΔΗ

ΟΜΗΡΟΥ 8
ΤΗΛΕΦ. 31.703

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ Π.Ε.Ε.Α.

ΚΑΙ Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΣ (I)

Υπό ΑΓ. ΤΣΟΠΑΝΑΚΗ

ΣΕ ΔΥΟ ΟΜΙΛΙΕΣ τη: του περασμένου Νοέμβρη, τις πρώτες μέρες της απελευθέρωσης, ή κ. Ρόζα Ίμβριώτη μās ανέπτυξε στη Θεσσαλονίκη το εκπαιδευτικό πρόγραμμα και γενικότερα την εκπαιδευτική πολιτική της Π.Ε.Ε.Α., που στηρίζεται σ' αυτό που η ίδια όρισε σαν «ένιατο διαφοροποιημένο σχολείο», με μία κατευθυντήρια γραμμή από το δημοτικό σχολείο—μάλιστα κι' ακόμα νεότερα—ως το Πανεπιστήμιο.

Πρίν από την ανάπτυξη των λεπτομερειών του ενιαίου διαφοροποιημένου σχολείου προηγήθηκαν μερικές γενικές διαπιστώσεις για την αντιλαϊκότητα της παιδείας μας σήμερα, για το βερμπαλισμό που την κυριαρχεί, για την προγονοπαθία που μās δέχνει, για τον ειδωλολατρικό κλασικισμό που μās μαραζώνει· αυτά τα δυο τελευταία στοιχεία που είναι στη βάση τους τα ίδια, μās κάνουμε να νομίζουμε σύμφωνα με την κ. Ίμβριώτη, ότι «έμεις είμαστε ο περιούσιος λαός», κι' ότι αποτελούμε το κέντρο του σύμπαντος. Ακόμα μίλησε και για την κυριαρχία της Μεγάλης Ίδεας πάνω μας, για τη μεταβολή των ήθικων αξιών κλπ.

Γύρω απ' αυτά κυρίως τα γενικά κι' εισαγωγικά σημεία περιστράφηκε η «ανάτρεψη» με την πλατωνική σημασία του όρου, έπιχειρηματολογία της: κ. Ίμβριώτη, κι' αποτέλεσε συγχρόνως και την κοσμοθεωρητική τοποθέτηση των πολιτικών απόψεων της Π.Ε.Ε.Α. πάνω στο περιεχόμενο ζήτημα της μόρφωσης του λαού.

Το δεύτερο τμήμα της ομιλίας της, το οικοδομικό, ως τ'όνομάσουμε έτσι, προτείνει την παραλαβή του παιδιού από τον καιρό που η ύποψηφια μητέρα τόχει στην κοιλιά, από τον καιρό δηλαδή που είναι ακόμα έμβρυο έξη μηνών, ως διου τελειώσει το Πανεπιστήμιο.

Μεσοσταθμούς θά έχουμε στη νηπιακή ηλικία τους παιδικούς σταθμούς, ύστερα το όκτατάξιο δημοτικό, ύστερα τα σχολεία μέσης παιδείας που θά είναι γεωργικά σίς γεωργικές περιφέρειες της Χώρας, έμπορικά τεχνικοβιομηχανικά σίς έμποροβιομηχανικές και λίγα κλασικά.

Ακόμα, ύστερ' από το δικτατάξιο δημοτικό, θά υπάρχουν σχολεία μ' επαγγελματική κατεύθυνση, έυλογογική, ύποδηματοποιιακή, ραφειακή κλπ., όπου τα παιδιά των 14 χρόνων θά μπορούν ν' ακολουθήσουν ένα επαγγελμα. Αυτό το σημείο έμεινε με την έντιμηση ότι δεν διαφωτίσθηκε άρκετά, κυρίως στο άν τα επαγγελματικά αυτά σχολεία θά βρίσκονται στο κάθε χωριό ή μόνο στα έπαρχιακά κέντρα, πόσα επαγγέλματα θά διδάσκονται σε κάθε σχολείο, κλπ. και το ζήτημα έχει τη σημασία του.

II. Το πρόγραμμα αυτό, και σε τέτοια σκελετώδικη μορφή, παρουσιάζει τα στοιχεία ενός ολοκληρωμένου οικοδομηματος. Έπειδή δε υιοθετήθηκε από μία πολιτική παράταξη που συγκέντρωνε ίσαμε μία όρισμένη στιγμή την προσοχή και τις έλλείδες σημαντικού τμήματος του έλληνικού λαού, κι' έχει σαν δημιουργό του έναν παιδαγωγό και μελετητή των εκπαιδευτικών μας προβλημάτων από τους λίγους, το μακαρίτη το Γληνό, ανάπτυχθηκε δε από την κ. Ρόζα Ίμβριώτη, γνωστή για την εκπαιδευτική και παιδαγωγική πρωτοποριακή της δράση όλ' αυτά μās έπαβέλλουν όρισμένες ύποχωρώσεις: ή συζήτηση δηλ. πάνω σ' αυτό πρέπει να γίνει με πολλή προσοχή, κι' ή κριτική να είναι σοβαρή κι' έπιστημονική, ώστε ή διαφύαση του προβλήματος κι' από άλλες πλευρές να μπορεί να μās οδηγήσει πιο κοντά προς τη νεοελληνική αλήθεια και τη νεοελληνική πραγματικότητα.

Είναι λυπηρό ότι ή συζήτηση αυτή δεν έγινε, όπως έπρεπε, ταυτόχρονα με τις ομιλίες της: κ. Ίμβριώτη, γιατί θεωρήθηκαν πρωτόνοια άλλα ζητήματα κομματικής σκοπιμότητας μόνον σχετικά με την όργάνωση του κλάδου, κλπ. Έλεγε έτσι ή καλύτερη διαφώτιση μας πάνω σε όσα ζητήματα έμειναν αναγκαστικά άσφαρη ή σκονισμένα από το σύντομο χρονικό διάστημα που ή κ. Ίμβριώτου είχε στη διάθεσή της για τόσο έκτεταμένο θέμα, με έλεγχο φυσικά κι' ή ένδεχόμενη βελτίωση ή διορθωση όρισμένων απόψεων, που θά προσερχόταν από μία γόνιμη συζήτηση.

Ή Μεγάλη Ίδέα

III. Θ' αρχίσουμε από τη Μεγάλη Ίδέα. Ή Μεγάλη Ίδέα δοκίμασε άσχημη κριτική τον τελευταίο καιρό κι' από πολλούς

άνευθύνους, αλλά κι' υπεύθυνα από μέρος του ΚΕΕ, που ό άρχηγός του ό Ζαχαριάδης: την καταδίκασε έπίσημα στην «Ίστορία του ΚΚΕ.» (1) με φανερή περιφρόνηση ή άγνοια των Ιστορικών δεδομένων.

Τι είναι ή Μεγάλη Ίδέα για τους Έλληνες και για τους μη Έλληνες; Ύπάρχει μήπως καμιά διαφορά, άν την κοιτάσουμε σαν Έλληνες ή σαν ξένοι, άν την κοιτάσουμε από μέσ' απ' την Έλλάδα προς τα έξω, κι' όχι από τα έξω προς τα μέσα, κι' άν την κοιτάσουμε σαν ένα αναδημιουργικό στοιχείο του Έλληνισμού που έχει βαθιές ρίζες στο παρελθόν, κι' όχι σαν σύγχρονο Ιστορικό φαινόμενο, όπως αυθαίρετα κι' αντίστοιχα τη χαρακτηρίζουν μερικοί;

Αν την κοιτάσουμε λοιπόν σαν εκδήλωση του 19. και 20. αιώνα, απ' έξω από την Έλλάδα προς τα μέσα, με το μάτι και την ψυχή ενός ξένου, που Ιστορικά, ψυχικά και ψυχολογικά βρίσκεται μακριά από μās, θά την ίδουμε σαν έκφραση της Ιμπεριαλιστικής τάσης: ενός μικροσκοπικού Κράτους που, σίς αρχές του περασμένου αιώνα, άπαρτιζόταν από την Πελοπόννησο, τη Στερεά Έλλάδα και μερικά νησιά, και μαλλώνοντας με τους γείτονούς του, άπλώνεται ή καταβροχθίζει διαδοχικά τη Θεσσαλία, τα Έφθάρια, την Κρήτη, τη Μακεδονία, την Ήπειρο και τα ύπόλοιπα νησιά του Αιγαίου, ώσπου τελικά στα 1920 κατάγει την Θράκη, έχει το ένα ποδι ή μέσα στην Κωνσταντινούπολη, την πρωτεύουσα βέβαια της Όθωμανικής αυτοκρατορίας, κι' όχι του πρώην έλληνικού κράτους κι' έλέγχει κι' ένα τμήμα της Μ. Ασίας.

Θά βγάλουμε λοιπόν το συμπέρασμα, πως το κρατίδιο αυτό καταλαμβάνεται από καιρό σε καιρό ό ύστερική κρίση και τά βάζει με τον κόσμο, σαν κάτι ύστερικές γυναικες που σπάζουν ό,τι βρούν πρόχειρο ή τραβούν τα μαλλιά εκείνης που θά βρεθεί μπροστά τους, τη στιγμή της ύστερικής τους κρίσης.

Μία τέτοια αντιμετώπιση του προβλήματος θά ήταν άπλως σχηματική κι' άνευρολογική, άσχετη με την έλληνική πραγματικότητα: αντίθετη ακόμα και με τα Ιστορικά δεδομένα. ή έλληνική πραγματικότητα, όταν κοιταχθή από μέσα προς έξω, είναι ή έξής: το κρατίδιο του 1827 της Στερεάς, Έλλάδας και της Πελοποννήσου, και οι προσυζήσεις του, ως την καταστροφή του 1922, συνεχίζει έναν άγώνα που άρχισε σαν παθητική αντίσταση από τα 1453 με την άλωση της Πόλης, κι' εκδηλώθηκε τελικά σαν ένεργητική αντίσταση, επανάσταση στα 1821 από την Κρήτη ως τον Προύθο, άγώνα που βέβαια τις πόλεις και τα χωριά της νότιας Βαλκανικής και της Μικρασίας με αίμα έλληνικό, άπολικών άγωνιστών και δουλετάδων της γης και της θάλασσας κι' οικονομικών παραγόντων και πνευματικών ήγετών που βρίσκονταν στην ανώτατη Ιεραρχία και του Έθνους και της τουρκικής Αυτοκρατορίας. Απ' ό το 1821 ως τα 1922 συνεχίζεται ή Έλληνική επανάσταση με την βρασιλική σκέψη να κατορθωθεί ή ώστε να συμπέσουν τα όρια του κράτους με τα όρια του Έθνους. Κι' άπάνω σ' αυτή τη γραμμή νικείται ή Μεγάλη Ίδέα. Όχι σαν ένας ύστερικός Ιμπεριαλισμός, παρά σαν γομποποίηση κι' έκρηξη ενός ιδανικού που θρόφησε μέσα στη σλαβιά κι' έθρεψε και τους Έλληνες μέσα στη σλαβιά, κρατώντας τους στη ζωή με την έλπίδα πως

πάλι με χρόνους με καιρούς πάλι δικά μας θάνα.

ήταν έπομένως μια άναγκη, άνίκη όμως που πήγαν από τη δυστυχία και τον πόνο κι' όχι από όψημη δήθεν έπιβολή μās ταξικής ή πλουτοκρατικής μοιοψηρίας, όπως άρέσκονται να νομίζουν οι κομμουνιστές, παραβέλοντας στοιχειώδες Ιστορικές αλήθειες. Μερικοί μάλιστα έρσυνήδες ύποστηρίζουν ότι ή Μεγάλη Ίδέα είναι άρκετά παλιότερη από την Τουρκική κατάλυση του βυζαντινού κράτους και φτάνει ως την άλωση της Κωνσταντινούπολης: από τους Φράγγους στα 1204 ίσως ακόμα και παλιότερα (2)

Οι Έλληνες νεοφώτιστοι στην ύλιστική αντίληψη της Ιστορίας άνακάλυψαν πρίν από μερικά χρόνια, ότι ή Έλληνική

1) Ν. Ζαχαριάδης, Ίστορία του ΚΚ. Έλλάδας. Έκδοση Κ.Ο.Θ. 1945 σ. 11-14.

2) Κ. Ί. Βλαγιάδη, Δ. Ξανάλατο, Οι Έλληνες και οι Βούλγαροι εις την Μακεδονία και Θράκη 'Αθ' 1944

επανάσταση του 1821 ήταν αντίθετη με τα συμφέροντα των κοτζαμπάσηδων, οι οποίοι για αυτό και δεν την είδαν με καλό μάτι. Έχουμε βέβαια σχετικές πληροφορίες για μερικούς κοτζαμπάσηδες, από τ' απομνημονεύματα των αγωνιστών του 21, κι' η πρόσφατη γεωμετρολογία μας έδειξε την ψυχική εξασθένιση πολλών από τους ανθρώπους του χιμάτος. Ας δεχτούμε λοιπόν ότι οι κοτζαμπάσηδες της Έλλάδας, όλοι ή οι περισσότεροι—έλαστοι είναι το σωστό—δεν ήθελαν την επανάσταση, για να μη ζημιωθούν και να μη χάσουν την πολιτική κι' οικονομική δύναμη που είχαν αποκτήσει. Ο λαός όμως έκαμε την Επανάσταση κι' η Επανάσταση ύστερ' από τόσο αίμα δικαίωθη.

Θά τοζήσουμε να θεωρήσουμε την εθνική και λαϊκή αυτή Επανάσταση σαν εκδήλωση του Ιμπεριαλιστικού μας πνεύματος;

Πρώτο συμπέρασμα: Μπράβο στους κοτζαμπάσηδες που θέλουν να διατηρήσουν τον πλούτο τους δεν ευνόησαν την Επανάσταση. Αυτόι ήταν οι πραγματικοί πατριώτες, γιατί δεν ευνόησαν τον Ιμπεριαλισμό του ελληνικού λαού.

Δεύτερο συμπέρασμα: Κατάρα στον ελληνικό λαό και στους πλούσιους και κοτζαμπάσηδες του τύπου Τσαζάλωφ, Υψηλάντη, Σέκκερη, Αναγνωστόπουλου, Έμμ. Παλαΐ, Μαυρομαχαλιών και χιλιάδων άλλων, που έβαλαν την περιουσία τους για τόν άγωνα και τα κεφάλια τους και τα κεφάλια των παιδιών τους στον τορβά για μι' τέτοια Ιμπεριαλιστική υπόθεση. Κατάρα και σ' εμάς τους απόγονους που εξακολουθούμε να δεχόμαστε τ' αποτελέσματα και θέλουμε να είμαστε ελεύθεροι.

Τρίτο συμπέρασμα συνοπτικό τών προηγούμενων: Δεν έπρεπε να γίνη η Επανάσταση, για να μη ζημιωθούν μερικοί Έλληνες της κακής ώρας και για να μη εκδηλωθή το Ιμπεριαλιστικό (τέτοιο που τόθρεψε ή μεγάλη ιδέα πνεύμα) του ελληνικού λαού, ο οποίος θά βρισκόταν στην ανάγκη να σκοτώσει μερικούς άθώους Τούρκους.

Δεν έπρεπε λοιπόν να γίνη η επανάσταση ενός λαού εναντίον ενός ξένου κυρίαρχου, όπως έγινε στην Ελλάδα, ενώ έπρεπε να γίνη η Αμερικανική επανάσταση, ή Γαλλική, ή Ρωσική. Όταν ένας λαός ή μι' τάξη θεωρείται δικαιολογημένη γιατί δεν θέλει να πληρώση μερικά φορολογημένα από τη μητρόπολη έμπορεύματα, όπως έγινε στην Αμερική, ή ορθώνεται εναντίον μι'ς ολιγαρχίας όμοσθνικής που πιέζει οικονομικά τις πτωχότερες τάξεις, δεν είναι δικαιολογημένος ένας λαός που αναλαμβάνει άοπλος έναν περσικό άγωνα για την άπελευθέρωση και το ξαναγύρισμα του στη ζωή, και μπαίνει σε μι' θανασιμη σύγκρουση εναντία σ' έναν παντοδύναμο σφετεριστή που τόν πιέζει όχι μονο για οικονομικά, αλλά προ πάντων ήθικά, ψυχικά και πνευματικά;

Η θά παραδεχθούμε πως κάθε άνατροπή του καθεστώτος και κάθε παράνομη προσέθεσι για την άνατροπή μι'ς κατάστασης; που γίνεται καταθλιπτική, είναι Ιμπεριαλισμός, όποτε και η Αμερικανική κι' η Γαλλική κι' η Ρωσική επανάσταση και κάθε επανάσταση άποτελούν εκδήλωση ενός Ιμπεριαλιστικού πνεύματος όρισμένων όμοδων που πρέπει να πατασωνται, ή ότι υπάρχουν όρισμένα όρια άνοχη;—δυσκοκοκαθόριστα—πέρα από τα όποια η Επανάσταση δεν είναι Ιμπεριαλισμός, αλλά καθήκον για την αυτοσυντήρηση. Και θά περίμενε κανείς περισσότερη συνέπεια από ένα κομμα άρχων σαν το Κ.Κ.Ε. που θεωρεί μόν δικαιολογημένο τόν ταξικό μεγαλοϊδεατισμό, έπειδή τόν προσβείνει τόν ίδιο, δεν θεωρεί όμως δικαιολογημένο—για τους Έλληνες—τόν Έθνικό μεγαλοϊδεατισμό, δηλ. την εθνική άποκατάσταση, πιά άγνωστος λόγους.

Απομένει λοιπόν να παραδεχθούμε ότι η Μεγάλη Ίδέα τών Έλλήνων, που η επανάσταση του 1821 είναι τó λαμπρότερο άποτέλεσμα της πολύχρονης; επόρασης της; κι' όχι ή άφρητική της; δεν ήταν Ιμπεριαλιστική, αλλά άποτέλεσμα άνάγκης; και κοινής συνείδησης; φυσικής όχι τεχνητής; και σαν τέτοια πρέπει να είναι σεβαστή.

Μήπως ή Μεγάλη Ίδέα έγινε Ιμπεριαλιστική μετά την Επανάσταση;

IV. Ας προχωρήσουμε ακόμα: Ας υποθέσουμε ότι ή Μεγάλη Ίδέα έπαψε να νά ζή μέσα στη λαϊκή συνείδηση, άφότου πέτυχε ή επανάσταση, κι' ότι ή άρχουσα τάξη που άηθε στα χέρια της; την έξουσία, δημιούργησε μι' άτμόσφαιρα άναρχισμού, για να άποτρέψη την προσοχή τών άπλοϊκών ανθρώπων του έλευθερωμένου κρατιδίου από τα οικονομικά προβλήματα με τόν ανήθικο βέβαια σκοπό να τους ρίχνει σε πολεμικές περιπέτειες από τις όποιες οι πλούσιοι μόνο θά θησαύριζαν κι' ό λαός θά χυνη τó αίμα του.

Ερώτηση: Έπρεπε οι πλούσιοι Έλληνες του έλευθέρου κρατιδίου να περιορισθουν στην έξασφάλιση εύννομίας για τόν έαυτό τους; και ν' άντιστρατευθουν στην ά άπελευθέρωση τών άλλων υποδουλωμένων όμοσθνων;

Η έπίσημη πολιτική άναγκάστηκε να τó κόμη κι' αυτό μερικές φορές, μι' ή άπάντηση έρχόταν από την παλληκαρία Κρήτη που κάθε 10 χρόνια αίματοβαφόταν από κάποια επανάσταση. Έρχόταν σαν ίκεσία από τους πόθους και τó όνειρο τών έκατομμυρίων Έλλήνων του ύπόδουλου έλληνισμού, που τόν έδεκάτιζαν κατά χιλιάδες κι' έκατοντάδες χιλιάδων μεθοδικά με συστηματικές και ψυχρά ύπολογισμένες σφαγές κι' άπαγωγές οι Τούρκοι κι' οι Βούλγαροι σε κανονικά διαστήματα. Έρχόταν σαν ίκεσία για την άποτροπή τερατώδων σχεδίων όπως έκεινο του Liman von Sanders (1).

Κι' ή άπάντηση αυτή κι' ή ίκεσία έλεγε περίπου τά εξής: «Είμαστε έδώ και συνεχίζουμε τις λαχτάρες που περάσατε κι' έσεις, ύποφέρουμε τους έξευτελισμούς και τους θανάτους που ύποφέρατε και σεις, και σας περιμένουμε να μι'ς σώσετε».

Θά έπρεπε έπομένως, μπροστά σε μι' τέτοια κατάσταση για την όποια φυσικά εινε άναγκαία να υποθέσουμε ότι ό λαός του έλευθέρου κρατους έμενε άσυγκίνητος, οι πλούσιοι έλεύθεροι Έλληνες έπρεπε να σκεφθουν και ν' άπαντήσουν έτσι: έμεις καλά τά καταφέραμε, και τώρα είμαστε έλεύθεροι. έσεις καμτε όπως μπορείτε; βολέμετέ τά όπως-όπως με τους Τούρκους, τουρκεύτε όπως τούρκεψαν τόσα έκατομμύρια πριν από σας. Κι' οι Βούλγαροι δεν σας ζητάν πολλά; να γίνετε μόνο Βούλγαροι ή άπλω; να πάρετε να ζήτε, γιατί, αν θηλήσουμε να σας βοηθήσουμε και να σας έλευθερώσουμε, ή' άναγκασθούμε να ζήνουμε πώλεμο κι' έπομένως θ' άκολουθήσουμε τη Μεγάλη Ίδέα, δηλ. Ιμπεριαλιστική πολιτική; μι' κι με τ' άλλα θά βάλουμε και τó λαό να σκοτωθή για σας, πράγμα που ειναι άντιλαϊκό».

Η συνέπεια ή συνέπεια ενός τέτοιου συλλογισμού είναι βέβαια εύκολη, αν και κάπως περίεργη, ότι ή έλευθερία του Έλληνικού Έθνους ήταν νοσητή και δικαιολογημένη μόνο μέσα στα όνορα του κρατιδίου που δημιούργησαν τά μορφία τών μεγάλων δυνάμεων άπάνω σ' ένα χόρτη. Δέκα μέτρα, ένα χιλιόμετρο, πεντακόσια χιλιόμετρα πιά πέρα από τó Σπερχειό, παντού όπου ήπρηξαν Έλληνες από καταβολής του Έλληνισμού κι' αίμάτων για την ίδια τη λευτεριά, δέκα μέτρα πιά πέρα από τη γραμμή αυτή, ή παροχή της έλευθερίας στους ύπόδουλους γινόνταν...Ιμπεριαλισμός.

Όχι, πολλές φορές όχι.

Οι λίγοι κι' οι πολλοί, όλοι οι Έλληνες που πρόσφεραν την περιουσία και τó αίμα τους άδιαμαρτύρητα και πρόθυμα, είχαν τη συνείδηση ότι συνέχιζαν ένα έργο που άρχισε στό 1821 και τó έργο αυτό δεν κοίταζε μόνο τά χωράφια, μι' και τους ανθρώπους, τους άλύτρωτους Έλληνες που ήταν χωρισμένοι από την έλευθερή οικογένεια κι' ήθελαν να ένωθουν. Κι' ότι ή Μ. Ίδέα δεν κοίταζε μόνο τά χωράφια τó είδαμε με την καταστροφή του 1922: Όλοι οι Έλληνες αγκάλλισαν τόν ύπόδουλο Έλληνισμό που όρχηζε γυρνός και πεινασμένος στο έλευθερο κράτος, χωρίς διαμαρτυρία.

Ίσως όμως συνοπτικά να μι'ς έλεγε κανείς: «Μά ποιός έπτε πως δεν έπρεπε να γίνη η Επανάσταση;». Άπαντούμε: Έκεινος που νομιρίζει ότι δεν έπρεπε να ολοκληρωθί, έκεινος, χωρίς να τó ύποπτεύεται, καταδικάζει μέσα του την Επανάσταση. Γιατί πρέπει να τó χωνέψουμε ότι ή Έλληνική επανάσταση που εκδηλώθηκε στό 1821 σαν γέννημα της Μεγ. Ίδέας, τελείωσε ενδοξη στό θλιβερό επίλογο του 1922. Στο άναμεταξύ όμοσθ συντέλεσε μεγάλο έργο. Κι' αν δεν υπήρχε λόγος να τó συντελέση αυτό τó άναγκαίο μεγαλοϊδεατικό έργο, δεν υπήρχε λόγος και να τ' άρχίση. Μερικά άλλα πράματα πρέπει να τά επαναβρίθάνουμε φωναχτά ως που να τά χωνέψουμε και να τά μάθουμε. Ο ψευδευλαβής θαυμασμός τών θεωρητικών του Κ.Κ.Ε. για την Επανάσταση του 1821 κι' ή παράλληλη κι' άντινομική καταδίκη της; δθεν μετεπανάστατικής Μεγάλης Ίδέας—που τη δημιούργησαν τάχα οι άστοιχιζιάδες της Ελλάδας μετά τó 1830!—λέει με φραχά λόγια ότι: τά σύνορα της Ελλάδας, τά εθνικά, πολιτικά, οικονομικά, καλά βρίσκονταν στο Σπερχειό, και δεν έπρεπε με κανένα τρόπο να προχωρήσουν παρά πέρα. Δεν μι'ς λένε όμως οι κύριοι αυτοί τί θά γινόταν ό Έλληνισμός που βρισκόταν πιά άπάνω, και δεν μι'ς λένε ποιά δύναμη, ποιά Ίδέα έπρεπε να κινήση τόν Έλληνισμό για την Επανάσταση και την ολοκλήρωσή της; Η Μεγάλη Ίδέα σύμφωνα με αυτούς όχι. Ποιά λοιπόν;

Η Πόλη.

V. Μά πρέπει να μη λησμονήσουμε, πως ή μαγνητική βελόνα του ελληνικού μεγαλοϊδεατισμού ειλ' ένα σταθερό σημάδι του Βοριά, στο όποιο ήταν παντοεινά κι' επίμονα γυρισμένη. Και τó σημάδι αυτό ήταν ή Πόλη; ή Κωνσταντινούπολη. Οι

1) Ο Λ. von Sanders, γερμανός εισηγήθηκε στην Τουρκική κυβέρνηση την ολοκληρωτική έξόνωση του Έλληνισμού.

Ἕλληνες ἤθελαν, ποθοῦσαν, φλογίζονταν νὰ ξαναπᾶν στὴν Κωνσταντινούπολη. Μαρμαρωμένοι βασιλεῖς, δικέφαλος ἀστὸς, Ἄγιά Σοφιά...

Ἡ περίπτωσις τῆς Πόλης εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὴ γιὰ τὴν ἱστορίαν τῶν νεοελληνικῶν ἰδανικῶν καὶ μᾶς χρησιμεύει γιὰ ν' ἀποδείξουμε ὅτι ὁ Ἕλληνισμὸς μεγαλοιδεαστῆρὸς δὲν εἶχε κανένα ἱμπεριαλιστικὸ στοιχεῖο μέσα του· ἐν τῷ μεταξύ πρέπει νὰ διατυπώσουμε μιὰ ἐρώτησις:

Ἐπρεπε οἱ Ἕλληνες νὰ πάθουν νὰ σκέπτονται τὴν Κωνσταντινούπολη;

Ἀναφέραμε πρὸ πάντων πῶς ἡ πολιτικὴ, πισωμένη πολλὰς φορὲς ἀπὸ τὴν ἀμείλικτην πραγματικότητα, ἐκλίνε κάποτε τὰ μάτια, κ' ἡ νεοελληνικὴ διάνοησις τὴ βοήθησε μὲ τὴν μεταφορὰ τῆς πρωτεύουσας στὴν Ἀθήνα. Ἐνῶς πρὸ μακρινῶν ἀπὸ τὸ βυζαντινὸ καὶ μισοεξαμηνῶς κόσμου, ὁ κλασσικὸς, ξαναφάνηκε ἀπὸ τὰ ἔρεπται. Προσπαθήσαμε νὰ κόψουμε τὴν ἐπαφὴν μὲ τὸ Βυζάντιο, κ' ἐμμνηθῆκαμε θεσμούς πολὺ παλιούς, γλῶσσα, τέχνη, κλπ.

Ἡ ἔξωτερικὴ μορφή του πῆρε τὸ κράτος κ' ἡ Ἀθήνα τοῦ Ὄθωνα ἦταν μιὰς πόλης πρὸ μύλων, θάλαγες, τέλειως τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμον καὶ ξανάχτιζε τὰ χιτῶνά της σὰν ἀρχαίους ναοὺς; τὸ Παλάτι, τὸ Πανεπιστήμιον, τὴ Βιβλιοθήκην, τὴν Ἀκαδημία.

Ἡ ψυχὴ ὁμοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἔβλεπε ἀκόμα πρὸς τὴν Πόλιν σὰν πρὸς ἀγῆραστο ἰδανικὸ καὶ πολὺ σωστὰ δὲν ἔπρεπε νὰ πάθῃ νὰ βλέπῃ πρὸς τὰ ἐκεῖ. Κι' ὅταν βρῆκε κατὰ πρόσωπον τοῦ ἀλλότρωπου-μεγαλοιδεάτη Βενιζέλου τὸν καλύτερον ἐρημνευτὴν της, τὸν ἀκολούθησε πιστὰ κ' ἐχάιδεψε φυγαλέα τὴν πραγματοποίηση τοῦ Ὀνειροῦ.

Γιὰ ποῖο λόγο ἕνας λαὸς, πρὸ ἀπὸ χιλιάδες χρόνια ἐγκαταστάθηκε σ' αὐτὰς τὰς θάλασσας, κ' ἔζησε καὶ πέθανε κ' ἀναστήθηκε κ' ὀργάνωσε κοινωνικὰ, πολιτικὰ καὶ πολιτιστικὰ ὅλο τὸ μεσογειακὸ χῶρον, τὸν ἀνατολικὸν πρὸ πάντων καὶ βόρειον, γιὰ ποῖο λόγο ἔπρεπε νὰ ξεχάσῃ τὸ χιλιόχρονον κέντρο τῆς τελευταίας κρατικῆς του ὀργάνωσις, ὅπου, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἴδιος τῶχτισε κ' ὁ ἴδιος τὸ ἀνάπτυξε, ζῶσαν ἀκόμα χιλιάδες ὁρῶσθαι;

Ἐπειδὴ 200 ἢ 300 οἰκογένειες Τούρκων, ποῦφτασαν ὡς τὴ Μικρὰ Ἀσία φεύγοντας πανικόβλητες μπροστὰ στὴν τελευταία ἐπιδρομὴ τῶν Τατάρων, δὲν μπόρεσαν νὰ περάσουν τὸν Εὐφράτη καὶ νὰ γυρίσουν πίσω στὴν πατρίδα τους, σὲ Τουρκεστάν;

Κι' ἐπειδὴ οἱ 300—ὄχι περισσότερες—αὐτὰς οἰκογένειες ἴδρυσαν ἕνα κράτος στὴ Μ. Ἀσία, σφάζοντας, ἀλλάζοντας τὴν πίστη καὶ τὴ γνῶσιν τῶν ἀνηρόρων που κατοικοῦσαν πρωτεύουσα σ' αὐτὴ τὴ χώρα, καὶ τελικὰ κυρίευσαν καὶ τὴν πρωτεύουσα του, ἔπρεπε γι' αὐτὸ μοιρολατρικὰ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς νὰ δεχτῆ τὸ τετελειωμένον γεγονός καὶ νὰ πῇ: «μπαρῶ σας, ὑπήξατε πρὸ γενναίον καὶ πρὸ σκληροῦ ἀπὸ μᾶς· χαλάλι σας, σὰς ἀξίζει» νὰ τὴ χαίρεστε».

Καὶ νὰ πῶς ξαναρχώμαστε πάλι πίσω στὴν ἐπανάστασις; γιατί λοιπὸν νὰ γίνῃ ἡ ἐπανάστασις; Ἄν ἕνα τετελειωμένον γεγονός εἶναι καλὰ καμωμένον, τότε καλὰ καμωμένη ἦταν κ' ἡ ὀλοκληρωτικὴ μὲς ὑποδόλωση, κ' ἄς περιμέναμε ἀκόμα μερικὸς αἰῶνας ὑπόδουλοι, ὅποτε ἦταν πιθανὸ καὶ νὰ ξεχνοῦσαμε καὶ τὴ γλῶσσα καὶ τὰ ἔθιμα καὶ τὴ θρησκεία μας καὶ νὰ γινώμασαν, ὅλοι, σῶψυχοι, Τούρκοι, καὶ τότε θὰ ἤμασαν ἀπολογητὲς νέων ἀξιών, δηλαδὴ ζῆτο ἡ δουλεία, κλπ. ἢ νὰ προσπαθούσαμε νὰ ὑπονομεύσουμε ἀκόμα μερικὸς αἰῶνας τοὺς Τούρκους καὶ νὰ δώσουμε πάλι ἑλληνικὸ χαρακτῆρα καὶ σὲ τουρκικὸ κράτος, ὅπως εἴχαμε κάμει πρωτίστως μὲ τὸ ἀνατολικὸ ρωμαϊκόν, πρὸ τὸ μετατρέψαμε σὲ βυζαντινὸ-ἑλληνικόν, πράγμα πρὸ ἦταν δύσκολο ἴσως κ' ἀκατόρθωτο, γιατί οἱ Τούρκοι ἦταν πολλοὶ κ' εἶχαν καὶ διαφορητικὴν θρησκείαν πρὸ αὐτῆς κυρίως ἦταν τὸ μεγάλο διαχωριστικὸ τεῖχος.

Μᾶς κάμνον ἐντύπωση ἱμπεριαλιστῶν ἡ μεγαλοιδεατῶν οἱ Ἐβραῖοι πρὸ ἀπὸ χιλιετηρίδες ἔπαυαν νάχουν τὴν Ἱερουσαλήμ σὰν πολιτικὸν κέντρον, κ' ὅμως δὲν ἀφήνουν νὰ περᾶσῃ καμμιὰ εὐκαιρία πρὸ νὰ μὴ τὴ διεκδικήσουν, ἂν κ' ἐγινε πιά μιὰ ὀλότελα σχεδὸν ἀραβικὴ πόλις καὶ παράλληλα, Ἱερὴ πόλις τῆς χριστιανωσύνης;

Ἰσχυρίζομαι λοιπὸν—ὡς μοῦ ἐπιτραπῆ ἡ λέξις—ὅτι ἀπὸ κανένα ἱμπεριαλισμὸν δὲν ζητούσαμε τὴν Κωνσταντινούπολην, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν εὐγενεὶν ἡ μεγαλοιδεανικὴ συναίσθησις τοῦ ὅτι ἔπρεπε νὰ ξαναβροῦμε τὸ κέντρο τοῦ τελευταίου πολιτισμοῦ μας, ἀπὸ τὸ ὁποῖον πρὶν λίγες ἑκατονταετίες ἀκτινοβολούσαμε ἀπάνω στοὺς ὁμόλογους καὶ ὁμόδοξους ἀδελφούς μας, ἀλλὰ καὶ στοὺς ἕξένους, σὲ διάστημα τῶν 10 αἰώνων τῆς ἑλληνικῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας μ α ς.

Τὸν ἰσχυρισμὸν μου αὐτὸν θὰ τὸν ἀποδείξω μὲ τὰ ἴδια τὰ πράγματα, τροποποιώντας ἢ οὐσιαστικὰ ἀντιστρέφοντας τὴν ἐρώτησις:

Ποῖος Ἕλληνας σήμερον, μετὰ τὴν μικρασιατικὴν καταστροφὴν τοῦ 1922 καὶ τὶς ἑλληνοτουρκικὰς συμφωνίας καὶ συμμαχίας σκέπτεται τὴν Κωνσταντινούπολην σὰν ἀναγκαίαν πρωτεύουσα τοῦ

κράτους μας, ἢ ἀκόμα, σὰν ἕνα σημεῖον, ὅπου ἀλύτρωτοι μᾶς προσμένουν νὰ τοὺς ἐλευθερώσουμε;

Ἄν ἔλεγα «κ α ν ε ν α ς», νομίζω πῶς δὲν θὰ ἦμον μακρὰ ἀπὸ τὰ πράγματα. Γιατί, σήμερον—ἀπὸ τὰ 1922—κι' ἐρ' ὅσον ἰσχύουν οἱ ἴδιοι λόγοι—ἐπῆραμε πιά συνείδησις, πῶς κατὰ ὀριστικὰ καὶ τελειωτικὸ ἔχει συμβῆ ἡ θέσις τοῦ Ἕλληνισμοῦ: ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς καθόδου τῶν Ἑλληνικῶν φυλῶν, Ἀχαιῶν, Ἰώνων, Δωριέων, ἀπὸ τὴ 2α δηλαδὴ χιλιετηρίδα π. Χ., ὡς τὸν τελευταῖον αἰῶνα τῆς 2ας μ.Χ. χιλιετηρίδος, δηλαδὴ τὴ Μικρασιατικὴν καταστροφὴν, ἔκλεισε ὁ πρῶτος κύκλος τῆς ἐγκατάστασις τῶν Ἑλλήνων στὴ νότια Βαλκανικὴ, τῆς ἐξάπλωσις; τοὺς σὲ τὴ Μεσόγειον, τὸν Εὐξείνιον Πόντον, ὡς τὸν Ἰνδὸν καὶ τὴν Αἴγυπτον, καὶ τῆς μετατόπισις τοῦ ἐπικέντρου τοὺς ἀπὸ τὴν Εὐρώπην πρὸς τὴν Ἀσίαν μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἐξάντησις τοῦ βαλκανικοῦ ἑλληνισμοῦ πρὸς ὄφελος τοῦ μικρασιατικοῦ, τὸ τελειωτικὸν ἐξορίζωμὸς τοῦ μικρασιατικοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τὴν ἄθλια ἐπάνωδόν του στὴν παλιὰ κοιτίδα.

Τιμορῆθῆκαμε σκληρὰ γι' αὐτὴ τὴν προδοσίαν τῆς παλιᾶς κοιτίδας μας μὲ τὴν θεαματικὴν πορεία τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀπάνω στὴ γῆ κ' αὐτὴ ἡ τιμωρία μᾶς προξένησε ἕναν ἰσχυρὸν κλονισμὸν καὶ μεγάλας ἀνησυχίας γιὰ τὸ μέλλον: μήπως κ' ἐδῶ; μήπως κ' ἐδῶ στὴ νότια ἔσχατὰ τῆς Εὐρώπης, μὲ τὸ ἕνα μας ποδῶν στὴ θάλασσα, πρόκειται νὰ ὑποστοῦμε νέες πιέσεις ἀπὸ τὸ Βορῆα, ἀπὸ νέους Δωριεῖς πρὸς βαδίζοντες πρὸς τὴν νησιτικὴν ἀναζήτησιν τοῦ Νότου; μὲ κάθε θυσία; Γι' αὐτὸ εἴρασε, ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ὀλοκληρῶς, σὲ κατάστασις δυσπιστίας, ἀμυντικῆς ἐπιφυλακῆς, νοιώθουμε ὀλοξώντανα πῶς ἡ παραμονὴ κ' ἡ ὀργάνωσις μᾶς ἐδῶ, στοὺς ἑρηρὸς βράχους τῆς Βαλκανικῆς, εἶναι πιά ζήτημα ζωῆς ἢ θανάτου γιὰ μᾶς.

Στὴ Μικρὴ Ἀσία λοιπὸν δὲν ὑπάρχουν πιά Ἕλληνες πρὸ νὰ σφάζονται καὶ πρὸ νὰ θέλουμε νὰ τοὺς ἐλευθερώσουμε, κ' ἡ Πόλις δὲν εἶναι πιά κεντρικὸ γεωγραφικὸ σημεῖον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον περνοῦν οἱ οἰκονομικοὶ καὶ στρατηγικοὶ κ' ἔθνηκοι μᾶς δρόμοι.

Τώρα ἡ Κωνσταντινούπολις εἶναι γιὰ μᾶς ἕνα περιφερειακὸν σημεῖον ἔξω ἀπὸ τὸ κράτος μας, ἕνα σημάδι πρὸ ἄλλοτε ἦταν μαγικὸν καὶ λαμπρὸν γιὰ τὸ λαὸν μας καὶ τώρα ξεσηωριάζει. Μερικὲς δεκάδες χιλιάδων Ἑλλήνων ζοῦν ἀκόμα ἐκεῖ, κ' ἀρχίζουμε νὰ τοὺς σκεφτόμαστε σὰν πρὸν σκεφτόμαστε τοὺς Ἕλληνας τῆς Ἀλεξάνδρειας; Τούρκους ὑπῆκοους, Αἰγύπτιους ὑπῆκοους. Ὅχι πιά σὰν ὑπόδουλο Ἕλληνισμὸν, ἀλλὰ πρῶτον σὰν ἀπόδημο Ἕλληνισμὸν.

Ἰσχυρίζομαι λοιπὸν—ὅτι ἡ Μεγάλὴ Ἰδέα ἔπαυσε πιά νὰ ὑφίσταται, ὡς πρὸς αὐτὸ τουλάχιστον, γιατί ἔχει ἐπέλθει μιὰ ἀναγκαστικὴ ἐνοποίηση τοῦ Ἕλληνισμοῦ ἀπάνω σ' αὐτοὺς τοὺς σκληροὺς βράχους, στοὺς ὁποίους προσπαθεῖ πιά ὀριστικὰ νὰ κρατηθῆ. Γιατί δηλαδὴ συμπίεσαν σχεδὸν τὰ ὅρια τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ Κράτους. Ἰσχυρίζομαι ἀκόμα ὅτι τὸ Σχολεῖον μᾶς ἔπαυσε πιά νὰ ἔχῃ μεγαλοιδεατικὸν περιεχόμενον. Ἄν ἡ Μεγάλὴ Ἰδέα ἦταν ταυτοσημὴ μὲ τὸν ἱμπεριαλισμὸν, δὲν θὰ σταματοῦσαμε ποτε νὰ φωνάζουμε ὅτι πρέπει νὰ φτάσουμε ὡς τὸν Ἰνδὸν καὶ τὴν Αἴγυπτον καὶ τὸ Δουάβην, γιὰ νὰ ξαναβροῦμε τὰ παλιὰ μας δίκαια γιὰ νὰ πολιτισθουμε τοὺς δῆθεν βαρβάρους, κλπ., δὲν θὰ παύαμε δηλαδὴ ποτε νὰ βρῶκαμε μιὰ πρόφασιν γιὰ καταχτήσεις; γιατί αὐτὸς εἶναι ὁ ἱμπεριαλισμὸς.

Μὰ ἐπιμένω σὲ τὸ σημεῖον ὅτι, ναί μὲν ὑπῆξαμε μεγαλοιδεάτες, δὲν ὑπῆξαμε ὁμοῦ ἱμπεριαλιστῆς: οὔτε σὰν λαὸς οὔτε σὰν ἐκπαίδευσις, μὰ οὔτε καὶ σὰν ἐπίσημη πολιτικὴ, πρὸ, καθὼς ἔσρουμε, ἐκπροσωπεῖ πάντα τὴ συγνήν, ἀντιουσιαστικὴν καὶ ψυχρὴν μορφήν τῶν κρατικῶν συμφερόντων. Δὲν ὑπῆξαμε μάλιστα οὔτε κἀν διεκδικητὲς τῶν δικαιωμάτων μας πολλὰς φορὲς.

Καὶ μποροῦμε νὰ φέρομε μερικὰ ἀπὸ πολλὰ παραδείγματα:

1) Μὲ τὴ συνθήκην τῆς Λοζάνης ὑποχρεωθῆκαμε νὰ παραχωρήσουμε στοὺς Τούρκους τὰ νησιά Ἰμβρὸν καὶ Τένεδον, ἐπειδὴ τὰ Στενὰ θάμεναν ἀνοχύρωτα. Στὰ 1937, μὲ τὴ συνθήκην τοῦ Montreux, ἡ Τουρκία ξαναπαῖρνε τὸν ἔλεγχον τῶν Στενῶν καὶ τὰ ἀχύρωμα. Ποῖος μεγαλοιδεάτης-ἱμπεριαλιστῆς Ἕλληνας σκέφτηκε πῶς ἔπρεπε νὰ διεκδικήσουμε καὶ νὰ ξαναπαύουμε πρὸ τὰ νησιά; Κανένας.

Κι' ὅμως τὰ νησιά κατοικοῦνται ἀπὸ ἑλληνικὸν πληθυσμὸν πρὸ δὲν περᾶν τὰ περίφημα.

2) Στὰ 1941 οἱ Βούλγαροι κατέλαβαν τὴν Ἀνατολικὴν Μακεδονίαν καὶ Θράκην. Μὲ φτωχὰ λόγια αὐτὸ σήμαινε πῶς μᾶς κήρυσαν πόλεμον καὶ μᾶς τὰ πῆραν, ἀφοῦ ἡμεῖς δὲν τοὺς κάναμε καμμιὰ παραχώρησις οὔτε τοὺς κηρύξαμε τὸν πόλεμον. Οἱ Τούρκοι εἶχαν κάποιες ρητὲς ὑποχρεώσεις ἀπὸ τὴν ἀναμεταξύ μας συμμαχίαν; νὰ μᾶς βοηθήσουν ἐνοπλα ἂν ὑφιστάμεθα ἐπίθεσις ἀπὸ βαλκανικὴν δύναμιν. Δὲν κινήθηκαν ὁμοῦ οὔτε στὰ 1941—πρὸ θὰ ἦταν παράλογη κάθε τους κίνησις—οὔτε στὰ 1944, ὅποτε μὲ τὴν προέλασιν τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ οἱ Γερμανοὶ ἀφῆγαν τὴν Βαλκανικὴν καὶ θὰ ἦταν δυνατὸν χωρὶς μεγάλους κινδύνους νὰ φανοῦν συνεπέεις οἱ Τούρκοι πρὸς ἡμᾶς. Κι' ὅμως οὔτε αὐτὸ δὲν τὸ σκεφτόμαστε πολὺ, ἂν καὶ δοκιμάσαμε πικρὰ, οὔτε ἀρχίσαμε πολεμικὴν γιὰ Θράκην, Κωνσταντινούπολην κλπ.

Μένουμε νηφάλιοι κ' εὐγενεῖς.

Κι' ὅμως ἔχουμε δικαιώματα: Εἶναι νοπὸ ἀκόμα τὸ αἷμα

των εκατοντάδων χιλιάδων Έλλήνων που σφαγιασθήσαν απάνω σ' αυτά τα χώματα, κι' είναι άζωγα, νέοι, «αρεδόν παιδιά», εκείνοι που γεννήθηκαν στα χρόνια του πολέμου και της καταστροφής στη Θράκη και τη Μ. Ασία. Κι' ο πόλεμος αυτός που ζούμε σήμερα είναι συνέχεια κι' εξέλιξη του προηγούμενου με κάποιαν άναπροσαρμογή των συμμαχιών κι' άνασύνταξη των δυνάμεων.

Σάν λαός σβήσαμε μονοκοτυλιάς το προαιώνιο μίσος, το σβήσαμε μάλιστα μετά τη μικρασιατική καταστροφή, μόνο και μόνο γιατί πήραμε κάποια βεβαιότητα πως άπ' έδω δέν κινδυνεύουμε.

β) Είναι άπόλυτα άναμφισβήτητο πως στα 1941 ο λαός μας είχε αρχίσει να ξεχνά τους Βουλγάρους, κι' η πολιτεία και το σχολείο προσπάθησαν ν' απαλύνουν και τα σημεία εκείνα της βυζαντινής και νεώτερης Ιστορίας από τα όποια γινόταν φανερό η άβυσσός, η ύπουλότητα, η αλμοβορία τους, που προκάλεσαν το χαλασμό του Έλληνισμού κάτω από τον Άιμο.

Χρόνια τους παρακαλούσαμε—μάταια—νά μπουν στη Βαλκανική συνεννόηση. Αυτοί άκολούθησαν άναθεωρητική πολιτική μαζί με τους Γερμανούς και μās ζητούσαν διάδρομο και διεξόδο στην Καβάλλα με δικαιώματα ετεροδικίας: κι' ενώ η άναθεωρητική πολιτική των Γερμανών μέσα στ' άλλα ζητούσε και την κατάργηση του πολωνικού διαδρόμου και του Danzig, η άναθεωρητική πολιτική των Βουλγάρων ήθελε τη δημιουργία ενός τέτοιου διαδρόμου. Πόσο άσήμαντο ζήτημα όμως υπήρξε αυτός ο διάδρομος και το Danzig για τους Γερμανούς φαίνεται από το ότι άπεκεί ξεκίνησε ο φανερός πόλεμος.

Φταίμαμε στο σημεϊόν νά μετονομάζουμε τους δρόμους μας αλλάζοντας τους Ιστορικούς τίτλους των αυτοκρατόρων μας: όδός Αυτοκράτορος Βασίλειου, κι' όχι όδός Βασιλείου του Βουλγαροκτόνου.

Μ' όλα ταύτα έμεις αυτοκαταγορούμαστε συγγέντας—άπό σκοπιμότητα ή από άμάθεια—το μεγαλοϊδεατισμό με τον Ιμπεριαλισμό, ενώ οι ειρηνικοί αυτοί άναμεγαλοϊδεάτες κι' άντιιμπεριαλιστές γείτονές μας της Grossbulgarien άνακρούουν με τόση μετριότητα τον έθνικο τους ύμνο:

Άρς, μάρς, τσάριγκραντ έ νας !

Δική τους ή Πόλη, στην όποία δέν μπήκαν ποτέ παρά μόνον αιχμάλωτοι, ενώ έμεις οι «παχοί άνθρωποι κομιτάζουμε προκειμένου νά πούμε ότι τέλος πάντων ή Πόλη ήταν δική μας, ότι έμεις οι Έλληνες—Μαγάρεις την χρίσαμε και την όνομάσαμε Βυζάντιο, ότι έμεις σάν Έλληνική—Βυζαντινή αυτοκρατορία της όδοια το καινούριο Έλληνικό όνομα Κωνσταντινούπολις—π ό λ ι ς και την κομοιτοκομική της σημασία, ότι έμεις την ξαναπήραμε από τους φράγκους μετά το 1204 που τη χάσαμε, κι' από τα χέρια μας πάλι χάθηκε στα 1453. Ποιά θέση έχουν όποιοιδήποτε άλλοι;

Δέν θάθελα νά μικρύνω άκόμα περισσότερο το λόγο με άλλα παραδείγματα από την πρόσφατη στάση μας ενάντια στους έχθρούς μας, Γαλλούς, Γερμανούς, Βουλγάρους.

Μά ως έδω, κανένας καλόπιστος Έλληνας κοιτάζοντας έτσι με τέτοιο έσωτερικό κοίταγμα τα ζητήματά μας, δέν θ' άνακάλυπτε πουθενά ιμπεριαλιστικές μας διαθέσεις ή τάσεις.

Δέν μās έπιτρέπεται λοιπόν καμμιά σύγχυση ανάμεσα στη Μεγάλη Ίδέα και τον Ιμπεριαλισμό: Η Μεγάλη Ίδέα των Έλλήνων είναι ιδανικό που τους έσωσε από τη διασπορά και τη δουλεία, και τους κάμνει νά σφεροούν τα δικά τους έθνικά μέλη κι' άτομα σάν δικά τους και θέλουν νά τ' ενώσουν μαζί τους, όλοι μαζί. Σ' αυτήν χροιά το Έλληνικό Έθνος ή σωτηρία του, όπως άκριβώς οι Έβραίοι χροστούν στον Ιουδαϊκό νόμο και στη θρησκεία τους τη διατήρησή τους στην πολυχιλιόχρονη διασπορά.

Άλλά θά σπρώξω άκόμα πιο πέρα το ζήτημα λέγοντας πως καμμιά μεγάλη ιδέα δέν είναι άνήθικη, όταν έξυπνητή με ήθικά μέσα την άνύψωση του άτόμου ή της όμάδας και θά ήθελα νά έβλεπαν τη πειθανάγκη του συλλογισμού μου οι πιο άπιστοι Θεμάδες:

ο φτωχός φοιτητής που τσακίζεται στο διάβασμα και στη δουλεία για νά διακριθί στην έπιστήμη του, ν' άνσβή την κοινωνική σκιά άποκτώντας ταυτόχρονα κάποια οικονομική άνεση και άσκώντας κάποια έξουσία:

ο εργάτης που από την ύπερφορία του κάμνει ένα χρηματικό άπόθεμα για νά χρίση το σπιτάκι του ή νά γίνη βιοτέχνης—κάθε κοινωνική τάξη, εργατική, άγροική, μικροτεχνική, που διεξάγει έναν ένταμο άγώνα για νά πείση τον κόσμο ότι τ' άγαθά της παραγωγής δέν τ' χαίρεται κι' ή ίδια άνάλογα με τη συμβολή της στην παραγωγή, δηλ. άνάλογα με την εκμέρους της καταβολή εργασίας, παρά καταπατούνται τα δικαιώματά της, όλοι αυτοί και τ' άτομα κι' οι όμάδες διεξάγουν ένα

μεγαλοϊδεατικό άγώνα, όπου βρισκονται άπάνω στην ήθική γραμμή της άνθρώπινης τελείωσης.

Όταν ένας άγώνας σάν κι' αυτόν θεωρείται δικαιολογημένος άν και στηρίζεται πρό πάντων σε οικονομικούς λόγους, δέν είναι δικαιολογημένος ο άγώνας του Έλληνικού Έθνους νά ξαναβρή και νά ξανασυγκροτήση τον έαυτό του;

Η ΜΕΓΑΛΗ ΙΔΕΑ ΚΑΙ ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

Θεωρώντας το 1922 σάν διαχωριστικό χρονικό σημεϊο των προσπαθειών του Έλληνισμού για την ένοποίηση του, θά προσπαθήσουμε νά ίδουμε τη διαφορά που παρουσιάζει στη σχολική κι' εκπαιδευτική μας νοοτροπία ή ύστερ' άπ' αυτό έποχή.

Πραγματικά, ίσαμε τα 1922 ή σχολική μας διδασκαλία είναι μεγαλοϊδεατική κι' άλυτρωτική, μά μεγαλοϊδεατική ήταν κι' ή λογοτεχνία μας κι' ή έθνική μας ζωή κι' ή γενική κατεύθυνσή μας καθώς είδεμε παραπάνω.

Δέν μπορούμε όμως, ούτε μās έπιτρέπεται, νά κατακρίνουμε τη σχολική αυτή νοοτροπία, γιατί βρισκόταν μέσα στα πλαίσια της έθνικής ζωής και της έθνικής άνάγκης; και συμφωνούσε άλλωστε με τις κατευθύνσεις και τά ρεύματα των ίδεών του 19. και 20. αιώνα που χαρακτηρίζονται κι' από το ξύπνημα των έθνότητων και τη συνειδητοποίηση τους.

Άπό το 1922 και πίσω νομίζω πως μπορεί κανείς νά ισχυρισθί ότι κι' ή παιδεία μας προσανατολίζεται προς τα νέα ρεύματα της ύποχώρησης του άσθητου έθνικισμού, μπροστά στην άνάγκη της κατανόησης και συνεννόησης των λαών. Ίσως μάλιστα οι Έλληνες δασκάλοι, με περισσότερο ιδεαλιστικό περιεχόμενο από την έπαφή με τον άρχαίο κόσμο, που έντονο γνώριμά του είναι ή δίψα του ιδανικού, αυτός ο έρωας των αδυνάτων, είναι οι πρώτοι που πεισιόουν πολύ σοβαρά όλες τις κινήσεις για Κοινωνία των Έθνών, για κατάργηση του πολέμου, για σοσιαλιστικές κοινωνίες διεθνικές, κλπ.

Τό σχολικό βιβλίο δέν έμεινε φυσικά άνεπηρέαστο: έστράφηκε προς τη γνώριμία της ελληνικής φύσης και της ελληνικής κοινωνίας, προς την άνάπτυξη των συντροφικών άρετών περισσότερο από κάθε προηγούμενη φορά, ή σχολική πράξη φρόντισε για την οργάνωση μαθητικών κοινοτήτων που έμπασαν το μαθητή στο πνεύμα της άλληλεξάρτησης; της όμάδας και τον περιορισμό του άτομισμού, και σάν καταστάλλαγμα των ζυμώσεων αυτών έρχεται το πολύ καλό εκείνο πρόγραμμα Παπανδρέου του 1930, για τα Γυμνάσια, όπου, άνάμεσα σ' άλλα προβλεπόνταν κι' ή φιλοσοφική μύηση των μαθητών στην κίνηση των Ίδεών.

Πουθενά δέν ύπάρχει και δέν διδάσκεται το μίσος κι' ή εκδικητική ένέντια σε κανένα λαό, γειτονικό ή μακρινό. Μά ή Π.Ε.Ε.Α. που είναι τόσο άμείλικτη ένέντια στον άνύπαρτο σωβινισμό της παιδείας μας κι' ένέντια στο άνύπαρτο μίσος της προς κακούς γείτονους μας έχει το κοινωνικό μίσος βασικό στοιχείο της διδασκαλίας της στο πρώτο άναγνωστικό «Τά Άετόπουλα» που τύπωνε για την Ε' του δημοτικού. Τό «Έλληνικό Έθνος» δέν έχει δικαίωμα νά μισή ξένους λαούς που του προξένησαν τόσο κακό, ούτε και πρέπει νά ζητά νά έπανορθώση άδικίες; μιά ελληνική τάξη έχει δικαίωμα και καθήκον νά μισή μιάν άλλη κοινωνική τάξη που την πιέζει.

Κι' έδω είναι που μας χροιάζεται ή Άνάγκη και ή Συνέπεια: άν παραδεχούμε το μίσος σάν ψυχική κατάσταση στον παρορημητικό άνθρωπο και την άνάγκη που πρέπει νά εκδηλώνεται κινετο για νά μισή και νά παίρνη εκδίκηση από την άδικία, νά την έπανορθώνη και νά δημιουργή ή καλωσύνη μέσα στην άδικη σύνθεση της κοινωνίας, τότε γιατί νά το στερηθούμε κι' έμεις σάν έθνικό σύνολο, αφού μ' αυτό θά μπορούσαμε νά τρωγήσουμε τους ξένους που μās άδίκησαν, και νά δημιουργήσουμε καλύτερες συνθήκες για το σύνολο; Άφού προσηντων έχουμε πάντα τόσους σοβαρούς λόγους για νά μισούμε λαούς, που άφότου φάνηκαν στην αλή μας, άλλο δέν κέρνουν από τό νά μās σκοτώνουν άδικα κι' άδικαιολόγητα για νά μās ληστέψουν;

Άλλά όχι! ο Έλληνας εργάτης έπιβάλλεται νά μισή τον Έλληνα εργοδότη; ο Έλληνας δέν έπιτρέπεται νά μισή το Βούλγαρο; σύμφωνα με ποιά λογική;

Με όλη λοιπόν αυτή την ιδεολογική πρόοδο της Π.Ε.Ε.Α., ή καθυστερημένη και σωβινιστική παιδεία μας από τα 1922 και πίσω δέν έδιδασκε πιά το μίσος ένέντια σε κανένα ξένο λαό, γειτονικό ή μακρινό. Φυσικά, δέν ήταν δυνατό νά προσπεράσουμε άδιάφοροι στη διδασκαλία π.χ. της Ιστορίας, το σημαντικό γεγονός της οργάνωσης του Έθνους επί Τουρκοκρατίας, την αντίστασή του εναντίον του κατακτητή, τους πόθους του για την άνάσταση—τη Μεγάλη Ίδέα μ' ένα λόγο—και την Έπανάσταση τελικά μπροστά σε μιά έμβρόντητη Εύρώπη που

1 Έμπρός, μάρς, ή Κωνσταντινούπολη είναι δική μας.

μιας είχε πιά ξεχάσει, έπειδή ταραάζονται τὰ φοβερά νεύρα με-
ρικῶν γειτόνων μας.

Οὕτε καὶ νὰ σβήσουμε μονοκοντυλιάς ὄλα τὰ λογοτεχνικά
ἔργα μὲ πατριωτικὸ περιεχόμενον, Σολωμό, Βαλαωρίτη, Μαρκοῦ, Βα-
λαωρίτη κλπ., ὀλοκλήρη σχεδὸν τὴ νεώτερη λογοτεχνία μας,
ποιήματα μὲ δικέφαλους ἀετούς καὶ μαρμαρωμένους βασιλιάδες
κ' Ἀγία Σοφία, ἔτσι ἀπὸ εὐγένεια πού δὲ στηρίζεται σὲ ἀνά-
λογη κατανόηση.

Μποροῦμε ὅμως νὰ βεβαιώσουμε ὅτι ὁ γρηγόρος προσανατο-
λισμὸς τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ πρὸς τὴ συνεργασία μὲ τοὺς Τούρ-
κους δὲν ἦταν μόνον ἀποτέλεσμα ἀνώγκης, ἀλλ' ἀσφαλῶς καὶ
ἀποτέλεσμα τῆς γενικώτερης ἀνθρωπιστικῆς ἐκπαιδευτικῆς πο-
λιτικῆς μας, πού εἶχε τὸν ἀντίκτυπὸ τῆς καὶ στοῦ λαοῦ.

Δὲν ἄπρεπε βέβαια νὰ μιλήσουμε γιὰ τὴ σχολικὴ ζωὴ καὶ
διδασκαλία στὰ 4 χρόνια τῆς δικτατορίας; εἶναι ἀναμφισβήτητο
πὼς ἡ διδασκαλία περιστρεφόμενα γύρω ἀπὸ ἕναν λογοκρατικὸ
ἔθνητισμὸ, πρέπει ὅμως νὰ ὁμολογήσουμε πὼς ὁ ἔθνητισμὸς αὐ-
τὸς δὲν εἶχε καμμιά ἱμπεριαλιστικὴ ἐκδήλωση, δὲν φάνηκε δη-
λαδὴ ὅτι στρεφόμενα—καὶ πραγματικὰ δὲν στρεφόμενα—ἐναντίον
κάποιου. Ἦταν ἕνας ἔθνητισμὸς πού προσπαθοῦσε—μάταια—νὰ
γίνῃ οργανωτικὸς στὰ ἐσωτερικά μας ζητήματα, κ' ὄχι δραστι-
κὸς στὰ ἐξωτερικά, ἀπὸ τέλεια συναίσθησι τῆς ἀδυναμίας του.

Ἀνακεφαλαιώνοντας τὰ προηγουμένα καθορίζουμε ὅτι ἡ
ἑλληνικὴ ἐκπαίδευσι ἴσα μὲ τὴ 1922 ἀναπτύχθηκε μὲ κέντρο
καὶ σκοπὸ τὸν ἀρχαῖο ἑλληνισμὸ καὶ τὴ Μεγάλῃ Ἰδέα, καλλιερ-
γώντας τὸν ἀλtruισμὸ, δηλ. τὴν ἀπελευθέρωση πᾶν ἀλtruι-
στῶν Ἑλλήνων κ' ἐπιδίδοντας τὴ συμπύκνωση τῶν ὁρίων τοῦ
Κράτους καὶ τοῦ ἔθνους. Ἡ πολιτικὴ ἐκείνη ἀπέτυχε σὲ με-
γαλύτερὸ τῆς μέρος ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ἀνωριμότητα τῆς ἀρχου-
σας τάξεως κ' ὄχι ἀπὸ ἀποτυχία τῆς ἐκπαίδευσης, δηλαδὴ ἀπὸ
λιποψυχία τοῦ λαοῦ. Ὁ λαὸς εἶχε ἀλύγιστη πίστι κ' ἐπρόσφερε
πάντοτε τὸ πᾶν γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ. Ἡ ἀρχουσα τάξι
φάνηκε ἀνάξιά του.

Ἀπὸ τὴ 1922, ὁπότε τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἀλύτρωτου
Ἑλληνισμοῦ ἐξοφρονισθῆκε στὴν ἐλεύθερη πατρίδα γυμνὸ
καὶ πεινασμένο, ἔπαυσε πιά νὰ καλλιεργεῖται ὁ ἀλtruισμὸς
καὶ στὴν πολιτικὴ καὶ στὴν ἐκπαίδευσι κ' ἔμεινε ἡ Μεγάλῃ
Ἰδέα σὰν ἕνα ἱστορικὸ φαινόμενο καὶ γεγονός πού διδασκόμενα
μέσα στὴν ἱστορία καὶ παράλληλα μὲ τ' ἄλλα ἱστορικὰ γεγο-
νότα.

Νομίζω πὼς αὐτὲς εἶναι διαπιστώσεις πού μποροῦν νὰ θεω-
ρηθοῦν ἀναμφισβήτητες.

Προγονοπληξία-βερμπαλισμὸς.

Εἶμαι κ' ἐγὼ ἀπόλυτα πεισμένος ὅτι ἡ ἐκπαίδευσίς μας εἶναι
προγονολατρικὴ καὶ δὲν ἔχει κατορθώσει νὰ καταστήσῃ δημο-
κρατικὴ τὴν κληρονομία πού οἱ πρόγονοί μας μᾶς ἔχουν ἀφή-
σει. Ἡ κληρονομία αὐτὴ εἶναι γιὰ μᾶς ἀκόμα ἕνα τεράστιο βάρ-
ος καὶ μᾶς συντρίβει γιὰτί οἱ προϋποθέσεις μὲ τίς ὁποῖες δη-
μιούργησαν οἱ πρόγονοι εἶναι ἀφάνταστα διαφορετικὲς ἀπὸ κεί-
νες τίς ὁποῖες πέπει κ' ἀφομοιώσασιν ἡμεῖς γιὰ νὰ γίνουμε
μὲ τὴ σειρά μας δημοκρατικοί.

Δὲν πρόκειται ν' ἀσχοληθοῦμε μὲ τίς συνθήκες κάτω ἀπὸ
τίς ὁποῖες δημιούργησαν ἐκεῖνοι; ἔμας μᾶς ἐνδιαφέρει νὰ ἴδωμε
σηματικὰ τὸ γεγονός ὅτι ἐκεῖνοι, χωρὶς νὰ ἦταν οἱ πρῶτοι
πὸ ἀνάξιοι, ἦταν ὅμως οἱ πρῶτοι πού ἀφομοίωσαν τὴ
γνώσιν πού κυκλοφοροῦσε στὸν κόσμὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης; κ' ἐ-
δημιούργησαν σὲ ὅλες τίς ἐκδηλώσεις τῆς ἀνθρωπίνης δράσης
τὴ φιλοσοφία, τὴν πολιτικὴ, τὴν τέχνη κλπ., μὲ ἀληθεῖα κ'
ἀνοιχτοματιὰ δοκιμάζοντας τὸ καθεὶ κ' ἀπορρίχοντας τὸ κα-
θεὶ κ' ὅτι ἔκαμαν, πετυχημένο ἢ ἀποτυχημένο, ἦταν τουλάχισ-
το εὐκρινῆς, ἐνὸς ἡμεῖς μᾶζι μὲ τοὺς ἄλλους βαλκανικοὺς
εἴμαστε ἀπὸ τοὺς τελευταίους Ἑυρωπαίους πού ἐξ αἰτίας τῆς
μαζωραίνης δουλείας μας, μπαίνουμε στὸ στάδι τῆς εὐρωπαϊκῆς
διανοήσεως.

Ὅτι κἀμῶνουμε εἶναι ἀντιγραφή καὶ μίμησις; εἴμαστε μεγά-
λα παιδιὰ καὶ προσπαθοῦμε νὰ σταθοῦμε στ' ἀσθενικὰ ἢ ἀκα-
θοδήγητα μαρτυρῶντα ποδάρια μας. Προσπαθοῦμε μὲ ἀπό-
γυρο—διὰ τῆς Εὐρώπης— νὰ φτάσουμε τοὺς ἀρχαίους, καὶ δὲν
ἔχουμε σὲ κανένα σχεδὸν πεδίο κατακτημένη γνώσι πού νὰ ἔχη
βῆθ ἀπὸ τὴ δική μας πείρα. Δὲν εἴχαμε τὴν τύχη νὰ ζήσουμε
κ' ἡμεῖς τὴν Ἀναγέννησι τῆς Δύσεως;—ἀφοῦ τὴν πρῶτῃ δική
μας τῶν Κομνηνῶν καὶ ὕστερα τῶν Παλαιολόγων μᾶς τὴν ἀνε-
κοιμᾶν ὀριστικὰ οἱ ξένες κατακτήσεις—κ' ἡ ὑποδοχὴ γιὰ νὰ
μποῦμε κ' ἡμεῖς καὶ νὰ κατακτήσουμε ἕναν ὅποιονδήποτε το-
μέα τῶν πνευματικῶν ἀγώνων. Ἐμεῖς μὲ τὴν ὑπο-
δοχὴ πρὸς τοὺς Τούρκους κατεβήκαμε
στὸ πιδὸ χαμηλὸ σκαλοπατὶ τοῦ ζωντανό-
υ τοῦ ὄντος, στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴ διατήρησι
τῆς ζωῆς. Στὴν καταστάσιν αὐτὴ τὸ μυα-
λὸ εἶναι ἀναγκαστικὰ ἀτροφικόν.

Γι' αὐτὸ βλέπουμε πὼς ἐνὸς δὲν εἴχαμε ἄτομα—Ἑλλήνες
πού πῆραν κάποια ἔξοχη θέση στὸν κόσμὸ τῆς δυτικῆς Ἀνα-

γέννησε, ἔλειψε ὅμως τὸ πολιτικὸ κλίμα πού δημιουργεῖται
ἀπὸ τὴ συμβολὴ τῶν τέτοιων πνευμάτων γιὰ τὴν ἀνύψωσι τοῦ
ἔθνικοῦ πολιτισμοῦ κ' αὐτὸ γιὰτί τὸ Κράτος ἡ κατέρει ἢ εἶχε
ὑποδουλωθῆ. Ψυχὲς καὶ μυαλὰ σὰν τοῦ Βησσαρίωνα, τοῦ Θεο-
κόπουλου, τοῦ Σοφianoῦ, τοῦ Βούλγαρη δείχνουν τὸν παλμὸ
καὶ τὸν πόνο μιᾶς δύστηνης ἐποχῆς πού εἶχε γκρεμισθῆ πολὺ
βαθιὰ κ' ἔγινε ἀπύθμηνη μὲ τοὺς Τούρκους.

Ἐνα πολὺ γνωστὸ καὶ πολὺ χαρακτηριστικὸ παράδειγμα εἶ-
ναι ἡ γλώσσα; Στὶς ἀρχὲς τοῦ 16. αἰῶνα οἱ ἔθνητικὲς-λαϊκὲς γλώσ-
σαι τῆς Δ. Εὐρώπης καὶ τῆς Γερμανίας ἔχουν πιά ἀπορροστα-
λωθῆ, κ' υἱοθετοῦνται σὰν μέσα ἐπιπονωίας καὶ μόρφωσης.
Τὴν ἴδια ἐποχὴ κ' ἡ νέα ἑλληνικὴ ἔχει πιά διαμορφωθῆ ὀρι-
στικὰ κ' ἔχει μελετηθῆ κ' ἡ Γερμανικὴ τῆς ἀκόμα. Τὴν
ἔγραψαν μερικοὶ σιὸ ἐξωτερικὸ κυρίως. Πὼς ὅμως κ' ἡ Γραμ-
ματικὴ κ' ἡ γλώσσα θὰ γινόμενα ὄργανο διδασκαλίας καὶ μόρ-
φωσης; ἀφοῦ ἡ Τουρκικὴ σκλαβιά πρὸς ἕνα καὶ μόνον σημεῖο
κατευθύνει τὴν προσπάθειαν τῶν Ἑλλήνων; πρὸς τὴν ἐπίβωσι;
Γι' αὐτὸ μὲτὰ τὴν ἀπελευθέρωσι τὸ ζήτημα ἐξαντλήθηκε ἀπὸ
τὴν ἀρχὴ σὰν νὰ βρισκόμαστε στὴν ἀμνηστικὴ συνέχεια τοῦ 18ου
αἰῶνα. Κι' ἐνὸς οἱ ἄλλοι λαοὶ ἀγωνίζονται νὰ καλλιεργήσουν
σὲ βάθος καὶ τὴ γλωσσικὴ οὐσία καὶ τὴ ζωὴ—διὰ τῆς γλώσσας
φυσικὰ—ἡμεῖς ἀγωνίζομαστε ἀκόμα γιὰ τὴ γλωσσικὴ μορφή, ἂν
θὰ εἶναι λαϊκὴ, λόγια ἢ μισολαϊκὴ. Ἀπόστασι χρονικὴ μόνον
5 αἰῶνων!

Ἐποῖ, ἡ ἀνακάλυψι πού μᾶς ἔκαμαν οἱ Ἑυρωπαῖοι γιὰ τὸ
μεγαλεῖο τῶν ἀρχαίων προγόνων μας, μᾶς ἤρθε ἀναπάντεχῃ.
Ἐμεῖς, οἱ ἀπόκληροι, οἱ ταπεινωμένοι, οἱ ἐξουθενωμένοι, βρε-
θήκαμε ἔκπληκτοι ἀπὸ τὸν τρομερὸ ὄντο τῆς σκλαβιάς κληρο-
νόμοι καταστρεμμένη; χώρα καὶ μυθῶδικων θησαυρῶν. Ἡ μορ-
φή ὀλοκλήρου τοῦ σύγχρονου εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ φάνηκε
σὰν πρόεξασσι τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ρωμαϊκοῦ, φάνηκε ἑλληνο-
ρωμαϊκὴ, ἀπ' αὐτὴν ἡμεῖς οἱ Ἕλληνας εἴχαμε τὸ μεγαλύτερο
μερῖδι, τίς περισσότερες μετοχές. Ἐμᾶς ὅμως μᾶς ἐπαιναν οἱ
ξένοι ἀπὸ τὸ χέρι καὶ μᾶς ἔλεγαν: τὸ βλέπετε αὐτὸ; εἶναι τὸ
τελειότερο δημιούργημα τῆς ἀνθρωπίνης ἰσορροπίας; ὀνομάζεται
Παρθενώνας; θαυμάστε τὸν. Τὸ βλέπετε ἐκεῖνο; μέσα του εἶ-
ναι συμπνευμένη ἡ ἀγωνία τῆς ἀνθρωπίνης γιὰ τὴν δημοκ-
ρατικὴν δικαιοσύνην; ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους καὶ λέγεται Πολι-
τεία τοῦ Πλάτωνα; θαυμάστε τὴν. Αὐτὸ τὸ ἀνθρώπινο τέρας
ὀνομάζεται Ἀριστοτέλης; Ἐκεῖνος ὀνομάζεται Δημοκρίτος, Πυ-
θαγόρας, Ἡράκλειτος.

Ἐμεῖς λοιπὸν φερθήκαμε ἀκριβῶς ὅπως οἱ ἀπροετοίμαστοι
πτοχοὶ κληρονόμοι πού πέρφουν ἑαυρικά μέσα σὲ μιὰ μυθῶ-
δικη κληρονομία; τοὺς λέν: αὐτὸ εἶναι διαμάντι, ρουμῖνια,
σημαφόδια, μαργαρίτια κ' ἀλάβαστρα καὶ περυσίδες, μόχοι
καὶ σμήνες καὶ βενζόες καὶ χρυσάφια κ' ἐκεῖνοι μ' ἀνοιχτὸ τὸ
στόμα ψιθυρίζουν μὲ δέος καὶ τὰ ἐπαναλαμβάνουν. Μὴ μπο-
ρῶντας δὲ νὰ τὰ χρησιμοποίησαν ὅπως πρέπει, συγχέουν τὸ
ἕνα μὲ τὸ ἄλλο, καὶ τὸ μόνον πού μποροῦν ἀσφαλτὰ νὰ κἀμουν,
εἶναι νὰ ἐπαναλαμβάνουν διαρκῶς ἐγκῶμα, ἐγκῶμα καὶ πάλι
ἐγκῶμα. Μὴ μπορῶντας νὰ μποῦν στὴν οὐσία τῶν πραγμάτων
μένουν στὶς ἐξωτερικὲς τους σχέσεις μονότονοι, ρηχτοί, γιὰτί
μόνο αὐτὸ μποροῦν νὰ κἀμουν πρῶτα-πρῶτα γιὰτί πρέπει νὰ
περάσουν ἀπ' αὐτὸ τὸ μοιραῖο στάδι: τὸ στάδι τῆς λογοκο-
πίας, κ' αὐτὴ ἦταν τὸ φοβερὸ ἀκόμη γιὰτί ἐκφραζόμενα μὲ
τὴν καθαρεύουσα, δηλ. μ' ἕνα γλωσσικὸ ὄργανο πού δὲν εἶχε
σχέσι μὲ τὴν ψυχὴ μας.

Γιὰ νὰ κατασταθῆ ἡ κληρονομία αὐτὴ δημοκρατικὴ πρέπει
νὰ περάσουν χρόνια, γενεές, νὰ τὴ χωνέψουν τὰ τριεγγύονα,
νὰ τὴν κοιτᾶσουν καὶ κάπως ἀπὸ μακριὰ, μὲ κάποιον ἀνεξαρ-
τησία, ἀφοῦ δημιουργήσουν κ' ἐκεῖνοι ἔστω καὶ χάρι σ' αὐ-
τὴν—κάτι δικὸ τῆς.

Πιστεύω πὼς γι' αὐτὸ βρισκόμαστε στὸ στάδι τῆς λογοκο-
πίας; γιὰτί δὲν ἐκτιμῶμε καθὼς πρέπει τὴν ἀξία τοῦ λόγου,
ἀφοῦ δὲν τοῦ δίνουμε περιεχόμενον, σκέψη. Γι' αὐτὸ, ἔχοντας
μπροστὰ μᾶς τὴν περιουσία μας, πηγαίνουμε στὴ Γερμανία,
στοὺς ξένους, νὰμᾶς τὴν ἐρμηνεύσουν νὰ μᾶς μῆσουν σ' αὐτὴν.
Εἴμαστε ἀνώριμοι ἀκόμα πνευματικὰ.

Μπλεχτήκαμε μάλιστα καὶ μέσα σὲ μιὰ σύγχυσι; ἔβροντας
πὼς εἴμαστε τὸ ἴδιο ἔθνος, πὼς εἴμαστε ἀπόγονοί τους, πὼς
ζοῦμε στὸν ἴδιο τόπο, μιλοῦμε τὴν ἴδια γλώσσα, πιστεύαμε
πὼς εἴμαστε ἀνὸς ὑπερ' αὐτὰ περιττοὺ τὸ ἴδιο μὲ τοὺς ἀρ-
χαιοὺς ἢ τουλάχιστο ἦταν εὐκόλο νὰ γίνουμε ὅ,τι ἦταν ἐκεῖνοι.
Δὲ λάβαμε ὅμως καθόλου τὸν κόπο νὰ κἀμουμε τὴν ἀνάλογη
τοποθέτησι καὶ νὰ ἴδωμε τὸ τί θὰ εἶπῃ νὰ γίνουμε ὅ,τι ἦταν

1 Ὅτι δὲ ἡ βεβαίωσις μου αὐτὴ βροκεται κοντὰ στὴν ἀλήθειαν, φαίνεται
κ' ἀπὸ τὴ γραφικὴ κορυφαία κομμουνιστῶν πού εἶναι χοντροεῖδης βερ-
μαλιστικὰ μολοντὶ καταδικάζουν τὸν ἄλλον τὸ βερμπαλισμὸ νὰ ἔνα
εἶγμα ἀπὸ ἕνα κείμενον τοῦ Ζεύγου στὴν Κομμουνιστικὴ Ἐπιθεώρησι τοῦ
Μάρτι 1945 (ἀρ. 35 σ. 5 στήλ. 1.): «Στ' ὅλες τίς ἐρωπαικὲς χώρας προχ-
ρεῖ ἀνεβαίνον λαμπρὸ, ἐκβασιμικὸ, ἀντιὸβόλο τὸ δημοκρατικὸ, ἀντιπολιτικὸ
κίνημα τὸν λαὸν καὶ ἐξυλιετικὴ ὀρμητικὴ ἢ ἀναγεννητικὴ, ἢ ἀνοδημιούρ-
γητικὴ τους ἀνασυγκρότησι.» Καὶ στὴ σ. 3 τοῦ ἴδιου περιοδικοῦ (κύριον ἀρ.
ἔρα, χωρὶς ἀπογραφή) διαβάζει κανεὶς: «ἔμας ὁ σκοπὸς εἶναι ὁ ἴδιος; ν.
ἀποσυνθέσονται τὸ μεγάλο, τὸ ἐπιπορφόρο, τὸ ἀντιφασιστικὸ, τὸ ἀναγεννητικὸ
δημοκρατικὸ ἐθνικὸ κίνημα.»

έκείνοι, να μπορούμε δηλαδή επί κεφαλής της παγκόσμιας διά-
νωσης και δράσης, όπως ήταν τότε εκείνοι, πράγμα που με τις
τορινές μας συνθήκες είναι χιμαϊρικό.

Από μια τέτοια νοοτροπία ξηπήγασε κι' η τάση να ξανα-
γυρίσουμε πίσω στην αρχαία γλώσσα, και, με τη βοήθεια των
Θεών του Όλυμπου βέβαια, να ξαναφορέσουμε ιμάτια και χι-
τώνες, όπως θα γινόμυσταν το ίδιο μ' εκείνους.

Ο περιούσιος λαός

VIII. Η κ. Ίμβριώτη τόνισε το σημείο, πώς έμεις νομίζουμε
και διδασκόμαστε στο σχολείο ότι είμαστε ο π ε ρ ι ο ύ σ ι ο ς
λ α ο ς. Βέβαια δεν είμαστε ο περιούσιος λαός, γιατί σήμερα
κανένας λαός δεν είναι περιούσιος. Κάποτε όμως ύπηρεσαμε
περιούσιος λαός και δεν πρέπει να το ξεχνάμε. Ο Παρθενώ-
νας κι' ο Περικλής σε πολλά μ'ας σώζουν ακόμα και δεν είναι
μικρό αυτό. Ασφαλώς πρέπει να φροντίζουμε ώστε να μ'ας
γίνη δημιουργικό το παρελθόν αυτό.

Μα δε μ'ας επιτρέπεται να νομίσουμε πάλι πώς είμαστε μια
όλότελα ξεπερασμένη και εξευτελισμένη ποιότητα. Δείξαμε πολλές
φορές, σχεδόν πάντα, ψυχικά χαρίσματα' αξιολογία, θάρρος κι'
άγαπη για την ελευθερία που άλλοι λαοί σε καλύτερη θέση
από μ'ας δεν τάδειξαν. Και πολλές φορές—στούς Περσικούς πολ-
λέμους, στην απόκρουση των Αράβων και των Τούρκων—η
στάση μας υπήρξε αποφασιστική για την σωτηρία της μορφής
του πολιτισμού που αντιπροσωπεύουμε, και που δεν φάνηκε να
ήταν ο χειρότερος.

Σωθήκαμε δυο φορές από την υποδούλωση, στην πρώτη
αλλάζοντας τον ονομαστικό και χωρίς να το επιδιώξουμε
προφανώς, μόνο χάρη στην ανώτερη ποιότητά μας το χαρακτήρα
του κράτους που μ'ας κατέκτησε και μετατρέποντάς το σε βυ-
ζαντινό ελληνικό μέσα στο οποίο, παράλληλα με τους Έλληνες,
μόδεσαν να ζήσουν χωρίς μισαλλοδοξία κι' άλλα έθνη. Τη
δεύτερη επαναστατώντας μια χούφτα ραγιαδες αδόλωτοι ενάν-
τια σε μια παγκόσμια αυτοκρατορία. Δεν είναι μικρά πράγματα
αυτά, ούτε και συνηθισμένα. Πρέπει να το καταλάβουμε καλά
ότι η επανάστασή μας του 1821 είν' ένα μεγαλειώδες γεγονός'
μεγαλειώδες και από το σκοπό της—ελευθερία—, και από τη
μηδαμνότητα των μέσων της. Η Αμερική για οικονομικές μη-
κροασφορές επαναστάτησε ενάντια στην απομακρυσμένη μη-
τροπολή, ο Γαλλικός και Ρωσικός λαός ενάντια στους φρου-
δόρχες Γάλλους και Ρώσους συμπατριώτες που τον πίεζαν και
μόνο ο Έλληνικός λαός επαναστάτησε για την ελευθερία του
ενάντια σε μια πανίσχυρη, καταθλιπτική κι' εξοντωτική ξένη
τυρανία.

Μεσ' από τα προσκνήματα, τις προδοσίες, τις κολακειές
πρός τους άφροντες Τούρκους, οργανωνόταν η δύναμη που θα
γινόταν επανάσταση.

Στόν πόλεμο που περνάμε, πάλι δείξαμε αυτά τα ίδια στοι-
χεία ενός βιολογικού πρωτογονισμού, αδιάλλατοι κι' ασυνθη-
κολόγητοι μπροστά στον κίνδυνο. Η Ευρώπη όλοκληρη, εκτός
από την Αγγλία, είχε λησμονήσει και έμεις έπαίξαμε την τύχη
μας κορόνα—γράμματα. Το Αλβανικό έπος και το ξεμασαζο-
ρεμα της Ιταλικής κοινοπολιτευτικής είναι περίφημο. Η έσω-
τερική αλόγιστη αντίσταση του λαού μας μετά την κατάκτηση
προκαλούν το θαυμασμό. Κι' αν ο ανταρτικός πόλεμος, στον
όποιον τα περισσότερα παιδιά του λαού, έλαβαν μέρος χωρίς
πολιτικές ύστεροβουλίες δεν γινόταν αντικείμενο πολιτικής εκ-
μετάλλευσης από την πολιτική μυωπία του Κ.Κ.Ε., που τον
χαντάκωσε έτσι μέσα στην αναρχία του εμφυλίου πολέμου,
θα φαινόταν σαν το ζωντανό σημάδι της αδάμαστης ψυχής μας'
και τέτοιος θα φανή, πιστεύω, όταν τα πολιτικά πάθη κατευ-
νασθούν και διαλυθούν οι θολοί καπνοί της κομματικής εμπά-
θειας.

Στην έσωτερική οργάνωση της κοινωνίας μας σταθήκαμε
αποφασιστικά ρεφορμιστικοί και πρηνί ακόμα από τη ρωσική
επανάσταση ήμισταν από τους λίγους λαούς, πρώτοι όπωσδή-
ποτε από τους Βαλκανικούς, που από τα 1911 είχαμε εργατική
νομοθεσία της προκοπής, κι' έκάμαμε την απαλλοτρίωση των
τοπικών από τα 1917 και στα 1923 χωρίς κοινωνική επανάσταση.
Αποκαταστήσαμε από τα 1922, με θερμή συμπάθεια, ενάμισυ
έκατομμύριο πρόσφυγες αδελφούς μας, που αντιπροσώπων τότε
στο 1/4 του πληθυσμού μας.

Πρέπει να μην είμαστε και πάρα πολύ γκρινιάρηδες εναν-
τίον του εαυτού μας. Δεν μπορούσαμε βέβαια ακόμα να βρούμε
την άφορη των έσωτερικών μας διχασμών που αποτελούν την πιο
φοβερή αδυναμία μας—αν είναι τίποτε άλλο έξόν από τη φτώ-
χεια μας—μα καλό είναι να αναγνωρίσουμε πώς έχουμε μέσα
μας κι' άρκετά δημιουργικά στοιχεία που μπορούμε να τ' ανα-
πτύξουμε.

Ο αυτοθαυμασμός—σαρκισμός είν' ένα γελοίο ελάττωμα' η
αυτοκατακρίση όμως είναι καταστροφική' ένας ψυχικός αυτοε-
νουχισμός. Κι' εδώ υπάρχει ο δύσκολος δ δρόμος της καμήλας,

ο ίσιος δρόμος: η αυτοκριτική' ως μένουμε λοιπόν στην αυτο-
κριτική.

Υπήρξαμε λοιπόν κάποτε «περιούσιος λαός», μα και σή-
μερα δεν είμαστε καθόλου για πέταμα. Έχουμε ανάγκη από
δουλειά και μελέτη και μακριά περίοδο σιωπής, για να συνέλ-
θουμε και ν' αναλάβουμε. Όχι για ιμπεριαλισμούς, αλλά για
κάτι πιο ευγενικό: την εθνική μας αποκατάσταση κι' ασφάλεια
και την άνυψωση του συνόλου και τη συμμετοχή του σε' αγαθά
του πολιτισμού. Αιτός είν' ένας καλά νοημένος έθνικός και
κοινωνικός μεγαλοϊδεατισμός, κι' αυτό είναι και το νόημα της
σημερινής έποχης και το έπιτακτικό εθνικό μας καθήκον. Το
σχολείο που δε θα λάβη υπ' όψη του τις τέτοιες πραγματικό-
τητες, θ'άνε σχολείο εξωελληνικό και αντιανθρώπινο.

Και το σχολείο αυτό μπορεί να στηριχθή ακόμα, και πρέπει,
άπάνω στην αρχαία ελληνική σκέψη, γιατί ακόμα τα βασικά
ήθικά στοιχεία, που έχουν κινήσει τη μορφή ανθρωπότητας
ή τουλάχιστον μεγάλου μέρους της, σαν νεοπλατωνισμός και
χριστιανισμός, τις δύο τελευταίες χιλιετίδες, δεν έχουν ξεπε-
ρασθή, δηλ. άχρηστευθή, κι' εδώ είναι ένα σημαντικό σημείο
διαφωνίας με την κ. Ίμβριώτη.

Οι ήθικες αξίες.

IX. Η κ. Ίμβριώτη έτόνισε ιδιαίτερα πώς οι ήθικες αξίες
δεν μένουν άμετάβλητες, αλλά μεταβάλλονται από έποχή σ'
έποχή κι' έφερσε δυο παραδείγματα από την αρχαία Ελλάδα,
την κ λ ε ψ ι ά που άσκούσαν τα Σπαρτιατόπουλα για να
φέρουν το μερίδιό τους στο συσσίτιο—και τιμωριούνταν μάλι-
στα αν δεν τα κατάφερναν— και τούς Πτολεμαίους που
παντρεύονταν την αδελφή τους.

Δεν είμαι από κείνους που πιστεύουν ότι οι ήθικοί νόμοι
κι' οι αξίες μένουν ή πρέπει να μένουν άμετάβλητοι. Πιστεύω
άκράδαντα πώς εκφράζουν τις πεποιθήσεις όρισμένων έποχών
και τόπων, γι' αυτό και δεν είναι πάντοτε παντού οι ίδιοι. Κι'
άτονοην ή αντικατασταίνονται όταν ξεπεραστούν, συμβαίνει δε
να διαφέρουν συχνά στα διάφορα γεωγραφικά πλάτη, ανάλογα
με τη θεμελιακή τους θέση.

Ίσως μάλιστα κι' οι φυσικοί νόμοι να μη μένουν άμετά-
βλητοι.

Αλλά η έποχή μας έχει ξεπεράσει τις βασικές ήθικες αξίες
που τη διέπουν: Δεν θέλω να πιστέψω πώς τα παραδείγματα
της κ. Ίμβριώτη είναι παρμένα στην τύχη. Αν πραγματικά
δεν είναι παρμένα στην τύχη και διαλέχτηκαν για να μ'ας δεί-
ξουν τη διαφορά των ήθικών αξιών από έποχή σ' έποχή, τότε
είμαστε ύποχρεωμένοι να παρατηρήσουμε ότι δεν είναι πε-
τυχημένα.

Γιατί το μόν δεύτερο δεν υπήρξε ποτέ ελληνικό έθιμο—κι'
έθιμο έννοημε κάτι με πλατειά λαϊκή διάδοση—να παντρεύεται
ο αδελφός την αδελφή, ενώ οι Πτολεμαίοι τόζαμαν από μίμη-
ση των Αχαιμενιδών βασιλεύων, που παντρεύονταν ο αδελ-
φός την αδελφή, και των φαραωνικών έθιμων, όπου ο Φαραώ
πατέρας παντρεύονταν την κόρη που ούτε είχε προσηγυρή πίστη
του ελληνικού λαού σε τέτοια έθιμα, ούτε και το παράδειγμα
των Πτολεμαίων βρήκε μιμητές. Ο ελληνικός λαός αισθανόταν
άνεκαθεν άποτροπισμό για τέτοιες αιμομιξίες—μάταια δεν είν-
αι ο Οιδίποδας τύραννος ή τραγικότερη από τις δημιουργίες
του Σοφοκλή,—κι' ο Πτολεμαίος δ Β' ο Φιλάδελφος, που παν-
τρεύτηκε την αδελφή του Άρσινόη, σκότωσε τον δύστυχο τον
ποιητή Σωτάδη, γιατί τόλμησε να κατηγορήσει το βασιλιά γι'
αυτή του την πράξη, που τη θεώρησε άποτρόπαιη για τα μακε-
δονικά έθιμα: κι' ο ελληνικός λαός αισθάνεται ακόμα τον ίδιο
άποτροπισμό για τέτοια άνοσοιργήματα. Άς μη συζητάμε
λοιπόν γι' αυτό.

Το πρώτο, η κ λ ε ψ ι ά που άσκούσαν τα Σπαρτιατόπουλα
δεν ήταν ένας ήθικός νόμος, μα ένα τμήμα της στρατιωτικής
τους προπαιδείας. Ήταν ένα έθιμο νοητό μέσα σ' ένα κράτος
στρατιωτικό, όπου ά ρ ε τ ης ήταν η ανδρεία κι' ή στρατιωτική
ικανότητα, ένα έθιμο που ζευηρητέοςε μια στρατιωτική ανάγκη,
την ανάγκη του να μπορούν, σε περίπτωση έκστρατειάς κι'
έλλειψης τροφίμων, να βρουν επί τόπου την τροφή τους, κα-
θώς άλλωστε μ'ας το δικαιολογεί καθαρά ο Πλούταρχος στο
βίο του Λυκούργου, (17, 6): «γλίσχρον γάρ αυτοίς έστι δειπνον,
όπως δι' ατών άμυνόμενοι την ένδειαν αναγκάζονται τολμάν
και πανουργείν». Όπως στρατιωτική ανάγκη, την άσκηση της
ίδιας ά ρ ε τ ης ζευηρητέοςε και το σκληρό έθιμο της μαστί-
γωσης των παιδιών άπάνω στο βωμό της Όρθίας ή Βωρθίας
Άρτέμιδος. Ο ίδιος ο Πλούταρχος μ'ας συνοψίζει χαρακτηρισ-
κά τα στοιχεία της σπαρτιατικής άγωγής των νέων έτσι: «ή δ'
άλλη πάσα παιδεία προς το άρχεσθαι καλώς ένγίγνετο και καρ-
τερείν ποσούντα και νικάν μαχόμενον». (Λυκούργου, 16, 10).

Κι' έμεις σήμερα διδάσκουμε στο στρατιώτη πώς να χρησι-
μοποιή τη ξιφολόγη και να τρυπά τον αντίπαλο' αποτελεί
αυτή ή διδασκαλία έναν ήθικό νόμο της έποχής μας; ή απλώς

Ένα μέσο άμυνας στη στρατιωτική ζωή; Κι' Ιδού τὸ ἀποτέλεσμα: τὸ στρατιωτικὸν ποὺ θὰ σκοτώσῃ περισσότερους ἐχθρούς τὸν θεωροῦμε ἀνδρείον, καὶ τὸν παρασημοφοροῦμε, τὸν πολίτη ὅμως ποὺ θ' ἀποπειραθῇ νὰ χτυπήσῃ κανέναν μὲ τὸ μαχαίρι τὸν πάμε φυλακῆν.

Παραδέχομαι, φυσικά, ὅτι μποροῦν νὰ βρεθοῦν ἄλλα μονομῆνα παραδείγματα ποὺ ν' ἀποδείχνουν καλύτερα ὅτι συντελέσθηκε μεταβολὴ στὶς ἠθικὰς ἀξίες ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ ἐποχὴ ὡς τὴ σύγχρονη δική μας. Δὲ θὰ βρεθοῦν ὅμως παραδείγματα θεμελιακά, ποὺ νὰ δείχνουν ὅτι ἐγίναν σημαντικὰ μεταβολές στὴν ἠθικὴν θεώρηση τοῦ ἑλληνικοῦ κί' εὐρωπαϊκοῦ γενικότερα ἀνθρώπου. Ἀπεναντίας καὶ ἐπιμένουμε ἀκόμα στὴν ἐκτίμηση καὶ ὑπεράσπιση «βασικῶν», ὅπως τίς θεωροῦμε, ἀρετῶν, τῆς Ἀλήθειας, Ἐλευθερίας, τῆς Δικαιοσύνης κλπ., εἴμαστε δὲ ἀκόμα μακριὰ ἀπὸ τὸ νὰ πραγματοποιήσουμε τὰ βασικά ἀληθινὰ ποὺ χαρακτηρίζουν τὴν πλατωνικὴ καὶ γενικότερα νεοπλατωνικὴ—χριστιανικὴ ἠθικὴ, καὶ σημερινῶν τῆ διαφορά τῆς ἀπὸ τὴν Ἰουδαϊκὴν, ποὺ ἀκόμα ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι πρὸ πρῶτόγονη, δηλ. πρὸ κοντὰ πρὸς τὴν ἀνεξέλικτη ἀνθρώπινη ψυχὴ.

Ἡ Ἰουδαϊκὸς νόμος δικαίως τὴν ἀντεκδικίησεν: «ὄφθαλμὸν ἀντὶ ὄφθαλμοῦ» ὁ πλατωνικὸς ἀνθρώπος ἐπραγματοποίησεν τὴν πρώτην πρόδοσιν προχωρώντας στὸ ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀνταδικοῦμε: εὐτε ἀνταδικεῖν δεῖ ὅτε κακῶς ποιεῖν οὐδένα ἀνθρώπων, οὐδ' ἂν ὀπιού πάσῃ ὄπ' αὐτῶν». Κι' ὁ Χριστιανισμὸς πέρασε ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀπαγορευτικὴν προτροπὴν—γὰ νὰ χρησιμοποιοῦμε ἕνα ἀναγκαστικὸν δέξιμωρον—στὴν καταφατικὴν: «ἀγαπάτε ἀλλήλους» κί' ἀκόμα περισσότερο «ἀγαπάτε τοὺς ἐχθρούς ὑμῶν».

Ἄν ἐρωτηθῶμε ἕνας ἕνας ξεχωριστά, δὲν θὰ δυσκολευθοῦμε ν' ἀπαντήσουμε πὸς εἴμαστε ἀκόμα τηρητὲς τοῦ Ἰουδαϊκοῦ νόμου: «μὴ μ' ἀγγίξῃς γιατί θὰ σοῦ βγάλω τὰ μάτια». Ἰσως μάλιστα κατὰ βάθος χλευάσῃμας—ἀκολουθώντας α' αὐτὸ τὸ Ἐρασμῶμαχο τῆς πλατωνικῆς «Πολιτείας»,—καὶ θεωροῦμε ἀνίκανους τοὺς λιγιστοὺς ἀνθρώπους ποὺ δὲν ἐκδικιοῦνται τοὺς ἐχθρούς τους γὰ τὴν ἀδικία ποὺ τοὺς γίνεται.

Ὅχι μόνον λοιπὸν δὲν ἔχομε ἐσπεράσει στὴν ἐποχὴν ἠθικὰς ἀξίες ποὺ ἐτέθησαν στὴν ἀρχαία ἱστορικὴ ἐποχὴν κί' εἶναι θεμελιώδεις γὰ τὴ σύμμιση τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων, ἀλλὰ εἴμαστε καὶ κάπως μακριὰ ἀπὸ τὸ ν' ἀρχισοῦμε νὰ τίς πραγματοποιοῦμε.

Μὰς ἀπορόφησε ἡ πυρετώδης μορφή τοῦ μηχανικοῦ μας πολιτισμοῦ κί' ἐθεωρήσαμε τὴν ἐγκεφαλικὴν μας πρόδοσιν, τὴν προέκτασιν τοῦ χεριοῦ μᾶς, σὰν ψυχικὴ καὶ ἠθικὴ πρόδοσιν καὶ μάταια προσπαθοῦμε νὰ βροῦμε ἕνα γεφύρι γὰ νὰ περάσουμε ἀπὸ τὴ βιομηχανικὴ τελειοποίησιν τῆς ἐποχῆς μας στὴν ἠθικὴν μας τελειοποίησιν.

Ὁ σύγχρονος κοινωνικὸς ἀπόπειρος δικαιότερον σχέσεων ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους ἐπιδράσαν σὲ τὴν θυσία αἱμάτων, ὅστε μὰς θυμίζουν δικαιολογημένα τὸ φανατισμὸν μὲ τὸν ὅποιο ἡ Ἰερὴ ἐξέτασιν ἔκαιε τοὺς ὀλιγόπιστους γὰ τὴ σωτηρίαν τῆς ψυχῆς τους καὶ γὰ τὴ δόξα τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὸν Κάλβινο, ποὺ ὑποστηρίζοντας τὴν ἐλευθερία τῆς βούλησιν καταδίδωκε κί' ἔκαιε ὄσους εἶχαν διαφορετικὴν ἀπὸ τὴ δικὴν του ἐλεύθερον βούλησιν.

Περίτουν ὁ ἠθικὸς μας νόμος διαγράφεται ἔμπρακτα ἀκόμα καὶ σήμερα ἔτσι: «ἐκμηδενίσετε τοὺς ἐχθρούς ἢ τοὺς ἀντιπάλους σας, γιατί μόνο ἔτσι θὰ ἠουχάσετε!» μὲ ὅλη τὴν ἐκτίμησιν μας γὰ τὸ ἰδανικὸ τῆς Δικαιοσύνης.

Ἐπὶ τὸν ἀντικείμενον μας ἀντικείμενον;

Χ. Ἄς ἐξετάσουμε τώρα τὴν πρὸ σοβαρὴν ἀπὸ τίς κατηγορίας τῆς κ. Ἰμβριώτη ἐνάντια στὴν ἑλληνικὴν ἐκπαίδευσιν, τὴν κατηγορίαν γὰ τὴν ἀντικειμενικὴν τῆς. Ἐνὼ ἔχομε 12.000 περίπου κοινότητες, εἴτε ἡ κ. Ἰμβριώτη μόνον σὲ 8.500 ἀπ' αὐτὰς ὑπῆρχαν δημοτικὰ σχολεῖα καὶ πάλι ἀπ' αὐτὰ τὰ περισσότερα ἦταν μονοτάξια, δηλ. δούλευαν μ' ἕνα μόνον δάσκαλον καὶ λιγώτερα τὰ διτάξια καὶ πολυτάξια, δηλ. μὲ δύο καὶ τοεὶς καὶ περισσότερους δασκάλους. Μὲ ἄλλα λόγια, τὸ Κράτος ἐξυπηρετώντας μὰ σκοτεινὴν πολιτικὴν σκοπιμότητα, δὲν ἰδρύει σχολεῖα σὲ ὅλη τὴ χώρα καὶ ὅπου ὑπάρχουν τέτοια δὲν τὰ προκίβει μὲ τὸ ἀνάλογο προσωπικόν.

Εἶναι γνωστὸν σὲ ὅλους μας ὅτι τὸ Κράτος δὲν ἔδωσε πάντα τὴν ἀνάλογον μὲ τὴ σημασίαν τῆς παιδείας ὑποστήριξιν γὰ τὴν ἀνάπτυξίν τῆς. Θεώρησε πὸς ὑπῆρχαν ἄλλες ἀμεσώτερες ἀνάγκαι ποὺ ἔπροεπε νὰ καλυφθοῦν, κί' εἶναι ἀλήθεια πὸς ὑπῆρχαν καμμιά φορά τέτοιαι ἀνάγκαι, ποὺ ἦταν κάποτε τόσο πιεστικῆς, ὅστε ν' ἀναστέλλεται κί' ἡ λειτουργία τῶν Σχολείων. Πολιτικὸν περισημοῦ, πόλεμοι, προσφυγικὴ ἔρχισαν κατατρεγμέναις οἰκογένειαι σὲ ἐκκλησίαι καὶ σὲ σχολεῖα. Πὸς θὰ μπορούσε κανεὶς γὰ τὸ συμφέρον τῆς ἐκπαίδευσιν γὰ μὴν ἀφήσῃ νὰ καταληφθοῦν τὰ σχολικὰ κτήρια ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ πολεμοῦσαν γὰ τὴ σωτηρίαν τους;

Εἶναι γνωστὸν ἀκόμα πὸς οἱ διάφοροι ὑπουργοὶ τῶν Οἰκονομικῶν, οἱ ἀφανεῖς δικτάτορες τῆς Χώρας, δὲν δικαιολογοῦσαν ἀξίησιν τῶν κονδυλίων γὰ τὴν ἐκπαίδευσιν, ἐνὼ διαθέταν ἀφθονα κονδύλια γὰ ἄλλα Ἐπιχειρήματα.

Μὲ ὅλα αὐτὰ μπορούμε νὰ χαρακτηρίσουμε τὴν ἐκπαίδευσιν μας ἀντικειμενικὴν; ἢ θὰ τὴν χαρακτηρίσουμε ἀπλῶς ἐλλιπὴν; Γιατί οἱ ἀριθμοὶ αὐτοὶ λένε: ἀντὶ νάχομε 12.000 δημοτικὰ σχολεῖα καὶ τουλάχιστον 36.000 δασκάλους, ἐμεῖς ἔχομε μόνον 9.469 (μαζὶ μὲ τὰ ἰδιωτικὰ, καὶ δασκάλους 15.061, δηλαδὴ 187 δασκάλους σὲ καθε 100 σχολεῖα ἢ 1 δάσκαλον σὲ 3 τάξεις. (Στατιστικὴ τοῦ 1936—37).

Ἄλλὰ μὰ ἐλλιπὴς ἐκπαίδευσιν μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῇ ἀντικειμενικὴ; Στρέφεται δηλ. ἀπὸ σύστημα καὶ δόλια πρόθεσιν ἐνάντια σὸν λαόν; γιατί, νομίζω, ἀντικειμενικὸς αὐτὸ σημαίνει: αὐτὸς ποὺ ἀντιστρατεύεται τὸν λαόν, ποὺ στρέφεται ἐνάντια σὸν λαόν ὅπως ἀντιποικικὸς σημαίνει ἐκείνον ποὺ στρέφεται ἐνάντιον τῶν Τούρκων ἢ τῆς Τουρκίας, κί' ὄχι ἐκείνον ποὺ δὲν εἶναι 100 τοὶς ἑκάστου Τουρκικὸς ἀλλὰ μόνον κατὰ 70 ἢ 80)ο.

Πρέπει νὰ δοθῇ ἡ προσοχὴ ποὺ ἀξίζει σ' αὐτὴ τὴν παρατήρησιν, γιατί ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον συμβαίνει πάντα στὴν ἐκπαίδευσιν μας, ἔστω κί' ἐλλιπὴ, αὐτὸ δὲ συνέβαινε πάντα καὶ σὸν παρελθόν, ὅταν ἡ ἐκπαίδευσίς μας ἦταν πολὺ περιορισμένη. Καὶ συνέβαινε δηλαδὴ αὐτὸ τὸ ἀξιοθαύμαστο γὰ τὸν λαόν μας, ὅτι ἡ ἐκπαίδευσίς μας ἦταν πάντα καθαρὰ λαϊκὴ, δὲν στρέφεται δηλ. ποτὲ ἐνάντια σὸν λαόν, δὲν ἀποκλείει ποτὲ τὸν λαόν ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τῆς, κί' ἄς ἦταν ἐκπαίδευσιν τοῦ κρυφοῦ ἢ τοῦ σπάνιου σχολεῖου.

Γιατί, νὰ ἦταν οἱ πόλεις προικισμέναι μὲ περισσότερα ἢ περισσεύματα δημοτικὰ σχολεῖα μὲ πολυάριθμους δασκάλους καὶ μὲ σχολικὰ κτήρια καλὰ, καὶ νὰν ἀφῆμε τὸ χωριὸν σὸν ἔλεος τοῦ Θεοῦ, τότε θάλεγε κανεὶς ὅτι πράγματι κατὰ ὑποπτόν συμβαίνει: αὐτὴ ἡ ἀρχοῦσα τάξι φροντίζει νὰ μορφώσῃ τὰ παιδιὰ τῶν ἀστικῶν κέντρων κί' ἀφήνει τὰ παιδιὰ τῶν χωριῶν σὸν σκοτάδι.

Ἄλλὰ εὐτυχῶς—νὰ ποὺ βρίσκεται κανεὶς στὴν ἀνάγκη νὰ λέη εὐτυχῶς μιλώντας γὰ δυσάρεστα—καὶ σὲ πόλεις τὰ σχολικὰ κτήρια, ἰδίως τῶν δημοτικῶν σχολείων εἶναι συνήθως παλιὰ καὶ πολλὰς φορὰς ἀκατάλληλα, καὶ τὰ παιδιὰ στοιβάζονται ἑκατοστὲς ἑκατοστὲς μέσα σ' αἰθούσας μικρὰς καὶ στενὸς χωρῆς, ἐνὼ καθε Κοινότητα ἢ σχεδὸν καθε Κοινότητα, διαθέτει ἕνα σχολικὸν κτήριο ποὺ εἶναι συνήθως τὸ καλύτερον κτήριο τοῦ χωριοῦ, ὅπου τὰ λίγα παιδιὰ μποροῦν νὰ ὀδηγηθοῦν καὶ μὲ τὸν ἕνα δάσκαλον καλύτερα σὸν μεγάλο μυστικὸν τῆς μόρφωσιν.

Ἐπειτα, νὰ γίνονται ἀποκλεισμοὶ ἀπὸ τὴν ἐκπαίδευσιν, παιδιῶν ποὺ ἀνήκουν σὲ ὀρισμέναις καθαρὰ λαϊκῆς τάξεαι, καὶ μόνον γι' αὐτὸ, γιατί δηλ. ὁ πατέρας τους εἶναι ἐργάτης ἢ γεωργὸς ἢ τοσπάνιος, τότε εἴχαμε καθίηκον νὰ ποῦμε ὅτι τὸ σχολεῖο εἶναι πραγματικὰ ἀντικειμενικόν, γιατί τὸ Σχολεῖο νὰ μὲν ὑπάχθῃ ἐκεῖ καὶ δουλεύει, ἐμποδίζει ὅμως ἕνα παιδί νὰ φοιτήσῃ καὶ νὰ προκοπῇ, μόνον καὶ μόνον γιατί ὁ πατέρας του ἀνήκει στὴν ἐργατικὴν τάξιν ἢ εἶναι χωρὶ τῆς κλπ.

Ἄλλὰ δόξα σοι ὁ Θεός—κί' ἐδῶ εἶναι περὶ ἕνα δέξιμωρον τὸ δόξα σοι ὁ Θεός—ἡ τουρκικὴ κατ' ἐκτίμησιν ἰσοπέδωσε τόσο πολὺ τοὺς Ἕλληνας, ὅστε καταστράφηκαν ἢ ἔφυγαν ὅλα τὰ δυνατὰ τξάνια τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς, καὶ δὲν ἔχομε παρὰ ἐλάχιστας οἰκογένειαι ποὺ μετριοῦνται σὲ δάχτυλα τοῦ ἐνὸς χεροῦ, ποὺ μποροῦν νὰ φθάσουν γενεαλογικὰ σὲ γνωστὰς βυζαντινὰς οἰκογένειαι τῶν πρὶν ἀπὸ τὴν ἄλωση χρόνων.

Ὁ ἄλλος οἰκογένειαι τῶν κοτ' ἀπαρτήσων ποὺ δημιουργοῦνταν ἐν τῷ μεταξύ στὴν Τουρκοκρατίαν, καταστρέφονταν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας τοὺς Τούρκους ἢ γιατί ἀρχίζαν νὰ γίνονται ἐνοχλητικὰ ἰσχυρὰ ἢ γὰ ν' ἀπαρτῆ ἢ περιουσία τους, καὶ μόνον ἐλάχιστας οἰκογένειαι τῆς τουρκοκρατίας, οἱ περισσότεραις ἔρημα-τωλῶν, δηλ. λαϊκῆς παλληκασιᾶς ἐπιζήσαν μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821, καθὼς καὶ μερικῆς φαναριώτικαις ποὺ ἔπαιξαν κάποιο ρόλον σὲ τὴν ζωὴν τοῦ Ἐθνους.

Ἡ Τουρκοκρατία ὑπῆρξε ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη ἐνεργητικὴ, γιατί πρόθεσιν ἕνα σταθερὸν στοιχείον σὲ μόνιμην δημοκρατικότητα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, μεταστρέφοντας ἢ ἐξαναγκάζοντας σ' ἐκπαιτισμὸν, τὴ μόνιμην βυζαντινὴν ἀριστοκρατίαν τῆς εὐγένειας, τῆς στρατιωτικῆς κληρονομικῆς δυνάμει καὶ τοῦ πατροπαράδοτου πλοῦτου.

Ἡ μετ' ἐπανάστασιν Ἑλλάδα στηρίζεται κατὰ μέγα μέρος ἀπάνω σὲ ὀνόματα ποὺ βγῆκαν ἀπὸ τὴν Ἐπανάστασιν, ἀπὸ τὴν λαϊκὴν κί' ἀρματολικὴν παλληκαριά, ἀπὸ τὴν λαϊκὴν ψυχὴν. Ὄνόματα ὅπως Κανάρης, Μιαούλης, Τρικούπης, Κωλέττης, Καραϊσκάκης, κλπ. μπαίνουν στὴν πρώτη σειρά μόνον μὲ τὴν Ἐπανάστασιν ἀπ' αὐτὴν παίρνουν τὸ χροῖμα τῆς εὐγένειας καὶ τὸ διατηροῦν ἀπ' ὅσοι ἀπ' αὐτὴν. Πρωτότερα ἦταν λαός, ὁ πρὸ ἀγνοῦ ἑλληνικὸς λαός ὁ λαός τῆς παλληκασιᾶς καὶ τῆς τιμῆς.

Μπορεῖ νὰ βεβαιώσῃ κανεὶς ὅτι ὅλοι σχεδὸν ἢ οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ποὺ ἀνέβηκαν στὴν πρώτη γραμμὴ

της Ιεραρχίας του Έθνους, Πατριάρχες, Άναβασιλείς, Πρωθυπουργοί, Υπουργοί, Μητροπολίτες, Άρειοπαγίτες, Καθηγητές Πανεπιστημίου, Αρχιστράτηγοι, Διοικητές Τραπεζών, Άνθρωποι του μεγάλου πλούτου, για να μείνουμε σ' αυτούς και να μη ξανοιχτούμε περισσότερο προς όλους τους κλάδους των εθνολόγων της μέσης δημόσιας και κοινωνικής ζωής (επιστήμονες, καλλιτέχνες, εμπόρους, παπάδες, βιομήχανους κλπ.), όλοι λοιπόν, ή σχεδόν όλοι, είναι παιδιά του λαού,—ας τ' ξαναπούμε κι' εδω, παιδιά με σύγνευτο μεγαλοιδεατισμό—Άνθρωποι της δεύτερης γενεάς και δέν εμπροδίστηκαν από κανένα σύστημα, από καμμάδι δήθεν αντιλαϊκή εκπαίδευση.

Ό καθένας από μας, αν κοιτάξη τον εαυτό του θα βρητ'ό ένα του π'όδι ακόμα μέσα στον τιμημένο χωριάτικο σπίτι του, και τ'ό άλλο στο ύπουργικό γραφείο.

Όυτε υπάρχουν σχολές από τις όποιες αποκλείονται παιδιά του λαού. Είναι βέβαιο π'ώς δέν δίνονται όλα τ'ά μέσα στα παιδιά του λαού για να φτάσουν πάντα ως τ'ό τέρας των εκπαιδευτικών τους επιδιώξεων, μα μια π'ού θα μπορούσαν να ξεκινήσουν για κάπου, δέν υπάρχουν κι'α κλειστές πόρτες γι'αυτούς.

Παραδέχομαι ότι δέν γίνεται ό,τι πρέπει, ή ό,τι μπορεί να γίνει, μα να π'ού ή τελευταία άτυχη Κυβέρνηση Έθνικής Ενότητας ελχ' εξαγγείλει ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα αξιοσηλεύτου όπου, εκτός από τ' άλλα προβλέποντας και κρατικές ύποτροφίες για όλα τ'α παιδιά π'ού θα μπορούσαν να γίνουν όφέλιμα για τ'ό Έθνος.

Θά πρέπει βέβαια να κάμουμε μ'άν αναγνώριση, ότι στην περίοδο της μεταξικής δικτατορίας σχεδιάσθηκαν κι' εκτελέσθηκαν αντιλαϊκά μέτρα: π. χ. τ'ό δικατάξιο Γυμνάσιο π'ού έπαιρνε τ'ό παιδί από την 4 τάξη του δημοτικού κι' όχι από την έκτη. Αυτό πραγματικά ήταν αντιλαϊκό μέτρο. Γιατί, εκτός από τ' άλλα τ'α καθαρώς παιδαγωγικά μειονεκτήματά του, έχουμε και τ'ά έξής πρακτικά: εκεί π'ού τ'ό παιδί του χωριού θά τέλειωνε τ'ό δημοτικό σχολείο μένοντας 6 χρόνια στο χωριό του, κοντά στο σπίτι του, χωρίς έξοδα, ήταν ύποχρεωμένο να πάη δυό χρόνια μ'ακότερο—μωρό παιδί 10 χρονών—στο κοντινό επαρχιακό Γυμνάσιο της πολιτείας και να ζήση εκεί 8 χρόνια άντις για 6.

Έπιβαρυνόταν έτσι ή χωριάτικη οικογένεια με έξοδα δυό ακόμα χρόνων—ή παραδοχή για έξετάσεις από την έκτη του δημοτικού για τ'ή Β' Γυμν. δημιουργήθηκε από την πίεση των περιούσιων εκ των ύστερων, και πάλι ζήμιονε κατά ένα χρόνο τ'ό παιδί του χωριού—και με την άνησυχία για την τύχη και την ύγεια του παιδιού π'ού έφυγε τόσο μικρό από τ'ό

σπίτι. Μάλιστα, αν δημιουργούνταν τ'α διτάξια Λύκεια ή τ'α Έπιγυμνάσια, για τις δυό τελευταίες τάξεις, στις πρωτεύουσες των Νομών, όπως προβλεπόταν, τ'ό παιδί του χωριού θ'άπρεπε να φοιτητ'ό μόνο τέσσερα χρόνια στο σχολείο του χωριού του, έξη χρόνια στο επαρχιακό Γυμνάσιο, μα μετατοπιστ'ή ξανά για δυό χρόνια στην πρωτεύουσα του Νομού, για να τελειώση τ'ό Λύκειο, κι' ύστερα ξανά νέα μεταφορά στη Θεσσαλονίκη ή την Άθήνα για τις ανώτερες Σχολές. Αυτό πραγματικά ήταν αντιλαϊκό μέτρο.

Μα τί περιμενε κανείς από μια δικτατορία π'ού συγκέντρωνε κοντά της ό,τι π'ού δημοκρατικό κι' αντιλαϊκό και λογοκρατικό παρήγαγε ή Χώρα μας στα τελευταία 20 χρόνια; Δέν μας έπιτρέπει όμως να κρίνουμε την πορεία και τ'ή στάση του Έθνους άπάνω στο βασικό αυτό πρόβλημα, από την αυθαίρετη στάση μιας κλίμας π'ού έξυπηρέτησε μόνο τ'α συμφέροντά της και τις φιλοδοξίες της.

Μπορούμε λοιπόν συμπερασματικά ν' αναγνωρίσουμε ότι ή δημοτική μας εκπαίδευση δέν είναι πλήρης, αλλά ότι δέν είναι γι' αυτό αντιλαϊκή· άλλο τ'ό ένα άλλο τ'ό άλλο. Κατ'ήκον του εκπαιδευτικού κλάδου είναι ν' αγωνιστ'ή με την όλοκληρωσή της, κι' ή πεποιθήσή μου είναι ότι αυτό δέν θα γίνει δυνατό μόνο όταν χριστούν τόσες αίθουσες διδασκαλίας σε κάθε χωριό όσες χρειάζονται για να διδάσκονται από 30 παιδιά σε κάθε αίθουσα· ούτε μόνο όταν υπάρχουν τόσοι δάσκαλοι σε κάθε σχολείο όσες και τάξεις, ούτε όταν αλλάξουν ή αλλάξουν τ'α συστήματα, αλλά μαζί μ' αυτά και πάνω άπ' αυτά, όταν γίνει ή κατάλληλη εργασία μέσα στην κοινωνία και στον εκπαιδευτικό κλάδο, όστε ο δάσκαλος ύπό την όποιαδήποτε μορφή του, από τ'ό νηπιαγωγό ως τ'όν καθηγητ'ή του Πανεπιστημίου π'όση τ'ή συνείδηση ότι με τ'ή δουλειά του κρίνει την τύχη του Έθνους, και ότι τ'ό Έθνος θά καλύτερηει και θά ύψώνεται, όσο καλύτερεύει κι' ύψώνεται κι' ό ίδιος.

Ότι ό εκπαιδευτικός κλάδος πρέπει ν' αυτοκαλλιεργητ'ή και ν' αυτούψωτ'ή ανεπηρέαστος από τις ύποδείξεις των κομμάτων τ'α όποία είναι παρασιακά άπάνω στη ζωή του Έθνους, αλλά σύμφωνα με τ'ή δική του πείρα. Ότι, τέλος, ένα σώμα—τ'ό δίδακτικό—π'ού θ' αποκτήση τέτοιο ήθικό περιεχόμενο και τέτοια ιδανικά, θά είναι σε θέση ν' ασκήση την πίεση π'ού χρειάζεται και στις ένδεχόμενες αδιάφορες Κυβερνήσεις, αυτό μπορεί να θεωρητ'ή αναμφορήτο.

Π'ού όμως έπ'ηξε ή στάση του διδακτικού Σώματος—ιδίως των ανώτατων εκπροσώπων του στο αντιλαϊκό σχέδιο της δικτατορίας, όπως τ'ό εκθέσαμε παραπάνω; Ας άποφύγουμε να τ'ή χαρακτηρίσουμε.

Η ΛΟΓΙΑ ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ ΚΑΙ Ο ΔΗΜΟΤΙΚΙΣΜΟΣ

Υπό Κ. Δ. ΚΑΡΑΒΙΔΑ

(III)

ΚΙ' ΕΠΕΙΤΑ, καθώς μοιράια ύφιστάμεθα την έπιδρομήν των οργανωμένων ύλικών δυνάμεων της Δύσεως, έξ αίτίας ίσως τ'ή ιδιότητάς μας επί του πεδίου τούτου αδυναμίας, κατά τ'όν ίδιον τρόπον θά ήτο λογικόν να άποδεχθώμεν ως μοιραϊόν τ'ό φαινόμενον αυτό, εάν επανειλαμβάνετο και επί του αίσθητικού γενικά, του ήθικού και πνευματικού πεδίου, έφ' όσον θά εκρίναμε ότι ή Άνατολή και επί του πεδίου αυτού εινε άδιαιόρφωτος και άσχημάτιστος και συνεπώς άοπλος. Άλλά τ'ό πράγμα τούτο εινε πάρα πολύ βεβαίως συζητήσιμον· εν πρώτοις ή ελληνική Άνατολή πιστεύει, πιστεύει δόλοκληρη, σταθερή και άπαρασάλευτη, άπάνω εις την βάση π'ού της δίδει ή λογία παράδοσις και κατά την διάθεσιν π'ρος τ'όν όποιον εκείνη την προσανατολίζει με αδύμαστον έπιμονήν· προφανώς ή βάση αυτή εινε όλίγον μετέωρη· προφανώς εις τ'όν όριζόντά μας δέν ανέβηκε ακόμα κανένα άστρο, καμμάδι ιδέα σταθερή, περιγεγραμμένη, άπολλωνιακή, ή ψυχή μας εινε γεμάτη φευγαλές άρμονίες, γεμάτη από πλάσματα λυρά, γεμάτη ομιές· εινε κοντά στη γνώση ότι ή λογία παράδοσις εις χείρας των λαίων και των σχολαστικών δέν έγονιμοποιήθη, καθ' όσον όυτοι δέν ήδυνήθησαν να δώσουν τ'ήν θετικήν πρότασιν και να έρμηνεύσουν με έργα ζωής και πολιτισμού τ'ά έλληνιστικά ιδεώδη· μένει εν τούτοις ακόμη σημερα άκλόνητη ή πίστις, ή όποία, άντι των θετικών έργων και των διαφόρων πραγματικοτήτων του πολιτισμού, γεμίζει και ικανοποιεί, έστω και τ'οιαύτη ως εινε, τ'ήν ψυχήν και τ'ήν φαντασίαν του έθνους· παραδέχομαι λοιπόν ότι ή ελληνική Άνατολή από αίσθητικής άπόψεως εινε γεμάτη, έστω, από ομιές· λοχούζοιμα ταύτοχρόνως όμως, ότι άπ' ής στιγμής ένας δόλοκληρος λαός τις πιστεύει, οι ομιές αυτές δέν άπέχουν ή ελάχιστον από τ'ού να γίνουν

πραγματικότης· ότι δέν λείπει παρά όλίγη ακόμη ικανότης πίστεως και άνάλογη πολιτική και οργανωτική προσπάθεια και μεθυσμένες άστατες ομιές θ' αποκτήσουν ευστάθειαν και κίνησιν ρυθμική και οι ρευστές και άέρινες γραμμές θά διαγραφούν όριστικότερα και θά πάρουν μορφήν και ζωήν. Βεβαίως οι λόγιοι, διαχειρισθέντες επί μακρόν αυτήν τ'ήν πίστιν, δέν ήδυνήθησαν να εφρουν τ'ήν παράλληλη συνθετική και πλαστική δύναμη δια να τ'ή φέρουν εις τ'ās πρακτικής της συνεπειάς και να αναστήσουν, εις τ'ήν θέσιν των ίσκιων, πλάσματα ζωντανά, ανθρώπους, σπίτια, γαργίρια, άγάλματα και πολιτισμόν. Άντεστάθησαν εν τούτοις οι λόγιοι εις τ'ήν εισβολήν των ξένων στοιχείων. Εάν δε εις τ'ήν πάλην αυτήν ύπάρχη μία μεγάλη στιγμή, εινε εκείνη καθ' ήν εμφανίζεται επί της σκηνής ό δημοτικισμός, ό όποίος, καθώς φαίνεται, όφείλει ταύτοχρόνως και τ'ήν άμυναν να κάμη και περιεχόμενον να δώση εις τ'ήν π'ρος πίστιν άφηρημένην ικανότητα του λαού, ικανότητα τ'ήν όποιον έφερον εις τ'ά έσχατα όριά της ή λογία παράδοσις. Ίδου τ'ό ύψηλόν μετώπον επί του όποιου ό δημοτικισμός όφείλει να αναβιβάση, ως βαρύτερον πυροβολικόν, τ'ήν δύναμίν του και να δράση· ίδου διατι όφείλομεν, άποβλέποντες με βλέμμα πλατύτατον π'ρος τ'ήν σύγχρονον πραγματικότητα και τ'ās έξ αυτής καθοριζόμενας άνάγκας της Άνατολής· να μελετησόμεν πάρα πολύ βαθιά δόλοκληρον τ'ό περιεχόμενον του δημοτικιστικού κινήματος και να καθορίσωμεν σαφώς τ'ους σκοπούς του. Ίδου δε διατι συνδέεται στενώτατα ό δημοτικισμός π'ρος τ'ήν λογίαν παράδοσιν, έπειδή ή ύπ' αυτής καλλιεργηθεΐσα πίστις εινε τ'ό μόνο ίσως θεωρητικόν κεφάλαιον της Άνατολής. Καθώς δε έγώ τ'ούλάχιστον αντιλαμβάνομαι τ'ό πράγμα, ό δημοτικισμός εινε μάλλον μία θετική συνέπεια της πίστεως ταύτης παρά μία αντίδρασις άναρρομαντική τάχα και ρεαλιστική.

Αὐτὸν δὲ ἴσα-ἴσα τὸν λόγον εἰς τὴν πρώτην σειράν τῶν παραγράφων τῆς παρουσίας μελέτης ἐτόνισα τὴν παρατήρησιν, ὅτι εἰς τὴν ἐσχάτην ἀνάλογον τὰ σημεῖα εἰς τὰ ὅποια προσέκρουσεν ὁ δημοτικισμός, ἐφ' ὅσον θὰ ἔπρεπε νὰ σχηματισθῆ καὶ νὰ ἐκταθῆ ὡς μία, καθὼς τῇ ἀληθείᾳ εἶνε, θεωρία καθολικὴ καὶ ἀνεραία, ὅτι τὰ σημεῖα ταῦτα καὶ γενικῶς τὰ προβλήματα του εἶνε τὰ ἴδια μετὰ τῆς λογίας παραδόσεως καὶ ὅτι τὸ πρό- πιστον βασικώτερον ὄλων πρόγραμμα εἶνε τὸ νὰ δώσῃ μίαν σαφῆ ἐξηγήσιν τῆς ἐλληνιστικῆς συλλήψεως ἐπὶ τῆς ζωῆς. Διὰ τὸν ἴδιον ἐπίσης λόγον, ἐπὶ τῇ ὑποψίᾳ βαθυτέρας συγγενείας μετὰ τὸν δημοτικισμὸν καὶ λογίας παραδόσεως, ἔδωκα ὡς συμπέρασμα τῶν πρώτων παραγράφων τὴν ἀντίληψιν, ὅτι ὁ δημοτικισμὸς πρέπει νὰ δευθῆ κατ' ἀρχὴν πολὺ συντηρητικῶς εἰς τὴν κριτικὴν του ἀπέναντι αὐτῆς.

Ἄλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ τελευταῖον αὐτὸ ζήτημα, δυνά- μεθα πάντοτε νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἀπὸ ἀπόψεως πνευματικῶν ἀντι- λήψεων, ἢ καὶ ἀπλῶς διαθέσεων ἔστω, ἢ Ἑλληνικῆ Ἀνατολῆ δὲν εἶνε καὶνὸς ὅπως γυνὴ, ὅτι μᾶλλον ἔχομεν ἔδω, ἐπὶ πλεόν τῆς πίστεως πρὸς τὸ ἰδανικὸν τῆς λογίας παραδόσεως, ὡς μίαν νέαν ἀναπλαστικὴν καὶ ὁργανωτικὴν δύναμιν, τὸν δημοτικι- σμὸν, ὁ ὅποιος ἀκριβῶς λόγῳ τοῦ ἀναπλαστικοῦ καὶ ὁργανω- τικοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος, κατὰ συνέπειαν μοιραῖαν θὰ δευθῆ ἠλθότυπος καὶ θ' ἀντισταθῆ εἰς τὴν ἰσοπεδωτικὴν ὁρμὴν τοῦ δικτατοῦ πολιτισμοῦ, ἐπισπεύδων ἐπὶ τῷ τέλει τούτῳ καὶ ἐπι- βοηθῶν τὴν φυσικὴν προσπάθειαν πρὸς ἀνάπτυξιν ἰδίων ἀντι- λήψεων ὅσον τὸ δυνατόν διαυγεστέρας καὶ θετικώτερας ἐπὶ τῶν συγχρόνων προβλημάτων τῆς ζωῆς.

Εἰς τὸ ἔργον του τοῦτο ὁ δημοτικισμὸς θὰ μεταχειρισθῆ ἄλλο διαφορετικὴν μέθοδον παρ' ἐκείνην ποῦ ἐχρησιμο- ποιήσαν οἱ λόγιοι καὶ οἱ σχολαστικοί, ἢ μέθοδος του θὰ γείνη ρεαλιστικώτερα ἢ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον καὶ ὁ ἴδιος θὰ καταβῆ πρὸς τὰς λεπτομερείας, πρὸς τὰς τραχείας πραγματικότητας καὶ εἰς τοῦτο θὰ προβαίη ἐπὶ τοσοῦτον περισσώτερον ἐφ' ὅσον θὰ αἰσθάνεται ἑαυτὸν ἰσχυρότερον εἰς τὸ νὰ ὁργανώσῃ ἐμπράκτως τὴν ζωὴν καὶ νὰ δώσῃ μορφήν ἰδίων καὶ χαρακτηριστικῆν τῶν τάσεων του εἰς τὰ διάφορα φαινόμενα αὐτῆς.

Καθ' ὅσον ὅμως ἀφορᾷ τὴν βάση, τὴν ὁποῖαν ὀφείλει νὰ εἶρῃ, ἵνα ἐξ αὐτῆς ἀκτινοβολήσῃ τὰς ἀναλήψεις του καὶ διευ- θύνῃ τὴν δράσιν του καὶ καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰ μοτίβα, τὰ στοι- χεῖα καὶ τὰ ζώπυρα τῶν ἰδεῶν τὰ ὅποια τοῦ εἶνε ἀπαραίτητα εἰς τὴν δράσιν του ταύτην, εἶνε ζήτημα κατὰ πόσον ὁ δημοτι- κισμὸς θὰ δυνηθῆ ν' ἀπομακρυνθῆ ἀκινδύνως τῆς λογίας παρα-δόσεως τῆς βάσεως δηλαδή, τῶν διαθέσεων καὶ τῶν στοιχείων αὐτῆς.

Καὶ περὶ τῆς διαθέσεως μὲν, ποῦ ὑποβάλλει ἢ λογία παρά-δοσις, ὀμλήσομεν ἐξ ἀρχῆς τῆς μελέτης μας. Ὅσον ὅμως διὰ τὰ καθ' ἑκαστον στοιχεῖα τὰ ὅποια περιέχει καὶ τὰς ἐπὶ μέρους ἀντιλήψεις, αἱ ὁποῖα φυσικὸν εἶνε νὰ ἀπορρέουν ἐξ αὐτῆς, ἐπὶ τούτων ὄλων δὲν ἐδόθησαν ἀκόμη ἐπαρκεῖς ἀναλυτικαὶ μελέται οὔτε ἐκ μέρους τῶν λογίων, οὔτε ἐκ μέρους τοῦ δημο-τικισμοῦ. Ἐξ τοῦ παραδείγματος ἐν τούτοις, ποῦ ἐχρησιμοποιοῦ-σαμεν ἀνωτέρω, περὶ τῶν ἀπόψεων τὰς ὁποίας ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν σοσιαλισμὸν, ἢ ἐλληνιστικὴν ἰδεολογίαν διανοίγει ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ζητημάτων, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἀντλήσομεν διαφωτιστικὴν καὶ χρήσιμον εἰς τὸν δημοτικισμὸν συμπέρασμα. Τὸ συμπέρασμα δὲ τοῦτο ἔχει πρὸ παντὸς σχεῖν μὲ τὴν βαθύτεραν πρόθεσιν, τὴν κυρίαν φύσιν, τοῦ δημοτικι-σμοῦ εἰς τὸ νὰ καταστῆ δηλαδή, θεωρία ἀνεραία, νὰ γονιμο-ποιήσῃ τὴν ὑψηλὴν ἀλλὰ διστακτικὴν ἄχρις ὥρας ψυχολογίαν τῆς ἐλληνικῆς Ἀνατολῆς, νὰ δώσῃ δηλαδή, καὶ νὰ ἐξηγήσῃ μίαν ντόπια ἀκέραια κοσμοθεωρία. Ἡμεῖς στοχαζόμεθα ὅτι, διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὰ πραγματικά του αὐτὰ ἀποτελέσματα, ὁ δημο-τικισμὸς πρέπει νὰ στηριχθῆ εἰς τὴν ἐλληνιστικὴν ἰδεολογίαν καὶ κατὰ τὴν ἔννοιαν ταύτην νὰ προσαρμόσῃ τὰς δυνάμεις του καὶ ὅλην τὴν ἀναπλαστικὴν δραστηριότητα, τὴν ὁποῖαν κέκλη-ται ν' ἀναπτύξῃ ἐπὶ τῶν κοινωνικοπολιτικῶν θεσμῶν, τῶν καλ-λιτεχνικῶν ἀντιλήψεων κτλ. Στοχαζόμεθα δὲ ἐπὶ πλεόν, ὅτι καθ' ἣν στιγμήν θὰ ἀπομακρυνθῆ τῆς βάσεως αὐτῆς, δὲν θὰ εἶνε εἰλικρινής, ἐάν, παραβλέποντας τὸ θεμελιώδες αὐτὸ ζήτημα, ἀφεθῆ ἄνευ κεντρικοῦ ἰδεώδους, ν' ἀσχοληθῆ εἰς ζήτηματα δευτερεύοντα, καθ' ὅν λ. χ. τρόπον ἐνεφάνισαν αὐ-τὸν οἱ κοινωνιολόγοι* διότι οἱ κοινωνιολόγοι οὗτοι, καίτοι φαί-νονται νὰ παραδέχονται κατὰ θεωρίαν τὸν δημοτικισμὸν ὡς ἕνα κίνημα ἰδεολογικὸν ἀκέραιον, φέρον ἐν ἑαυτῷ τὴν ὑπόθεσιν γνησίου νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἐν τούτοις, εἰς τὴν πράξιν, ἐπειδὴ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ καθορίσουν τὸ βαθύτερον καὶ τὸ κύριον δυναμικὸν αὐτοῦ οὔτε συνεπῶς νὰ προβάλουν ἐπὶ τῶν καθέκαστα ζητημάτων τὰς συνεπείας του ἀπεδόθησαν μὲ ζῆλον ἐπικινδύνουν διὰ τὸ μέλλον μας εἰς τὸ νὰ ἐπικυλλοῦν καὶ νὰ συρράτουν, ἄνευ ὁργανικῆς ἐνότητος καὶ συνεχείας, ἐπὶ

τοῦ σώματος τῆς κοινωνικῆς μας ζωῆς διαφόρους καὶ ποικί-λους θεσμούς καὶ τρόπους ἕξινους.

Οἱ κοινωνιολόγοι οὗτοι, οἵτινες εἰς δεδομένην στιγμήν εἰλ-κυσαν πρὸς ἑαυτοὺς σχεδὸν ἀμέριστον τὴν ὑποστήριξιν καὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν δημοτικιστῶν καὶ τῶν μορφωμένων γενικῶς, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι θὰ ἔδιδαν ἐμπράκτως τὸ μέτρον τῆς ἀναπλαστι-κῆς δυνάμεως τοῦ δημοτικισμοῦ καὶ θὰ ἐβηθοῦσαν εἰς τὴν ἀναγέννησιν, εὐρεθέντες εἰς ἕν περιβάλλον, ὅπου σφαίρις ἀντι-λήψεις δὲν ὑπῆρχαν ἢ σχεδὸν ὄλων ὡς πρὸς τὸ πατριωτικὸν ἔθνος καὶ ἰδεώδες, παντὸς τοῦ ἄλλου διανοητικοῦ ὄντος νησι-ώδους καὶ ἀσχηματίστου ἐν τῇ πεπαιδευμένῃ Ἑλλάδι, προσέ-κρουσαν εἰς σκληρὸν δίλλημα: ἢ νὰ ἀνελάμβανον ἔργον ἀλη-θινῶν ἀποστόλων, ἀφοσιωνόμενοι εἰς ἀχάριστον προσπάθειαν, τῆς ὁποίας οἱ καρποὶ δὲν ἐφαίνοντο καθόλου ἐγγύς, ἢ νὰ ἐτρέποντο εἰς συμβιβασμούς πρὸς τὰς ἀξιώσεις τῆς ἀναγεννή-σεως, ὀδηγοῦντες αὐτήν, διὰ τῶν πεπαιτημένων πάντοτε καὶ ἀποποτρὸν σχετικῶς τρίβων, εἴτε θλαθᾷ πρὸς τὸν σοσιαλι-σμὸν, εἴτε πρὸς τὰς συντηρητικώτερας ἀντιλήψεις, τὰς ὁποίας ἀδιακόπως προτείνει καὶ προπαγανδίζει ἡ εὐρωπαϊκὴ ἀστική τάξις διὰ τῶν ἐπισήμων σχολῶν τῆς. Μοιραῖως καὶ ἀσυναί-σθητος σχεδὸν ἐμβῆκαν εἰς τὴν τελευταίαν αὐτὴν κατεύθυν-σιν καὶ εἰς μίαν στιγμήν ἐφάνη ὅτι, ὡς διὰ μαγείας, ὅλα τὰ ἐλληνικὰ προβλήματα εὐρήκαν τὴν ἰδεώδη τῶν διευθέτησιν διότι περὶ ὄλων ἐπαρτείνοντο μετ' ἀδυσωπήτου εὐχερείας αἱ καλύτεραι ἐκ τῶν ἐν Εὐρώπῃ γνωστῶν λύσεων. Ἄλλὰ αἱ ἰδεώδεις, πλὴν συμπτωματικαὶ καὶ ἄνευ βάθους καὶ μέλλοντος αὐταὶ διευθετήσεις δὲν εἶνε αἱ πλεόν κατάλληλοι δι' ἕν ἔθνος τὸ ὅποιον αἰσθάνεται τὴν δύναμιν νὰ ἐξελιχθῆ φυσιολογικῶς καὶ τὸ ὅποιο ὄχι μόνον εὐρίσκειται αὐτὸ τὸ ἴδιον εἰς κρῖσι-μον σημεῖον ἐν τῇ σταδιοδρομίᾳ του, ἀλλὰ φέρει καὶ εὐθύνας μεγάλας διὰ τὴν τύχην πολλῶν ἐκ τῶν μικροτέρων λαῶν τῆς Ἀνατολῆς.

Ὁ δημοτικισμὸς ἔχει χροὸς ν' ἀποκρούσῃ τὰς εὐκόλους καὶ μέσας αὐτὰς λύσεις. Πολλοὶ ἐκ τῶν νέων νομίζουσι ὅτι ὁ δημοτικισμὸς θὰ εἶνε πλεόν εἰλικρινής καὶ συνεπής πρὸς τὴν φύσιν του, ὡς θεωρίας ἀνεραίας, ἐάν, καθορίζων ἄπαξ διὰ παντὸς τὴν κατεύθυνσίν του, υἰοθετήσῃ τὴν σοσιαλιστικὴν θεωρίαν· ἀλλὰ τότε θὰ χρειασθῆ νὰ τεθῆ καθαρά τὸ πρό-βλημα μας· διότι ἡ σοσιαλιστικὴ θεωρία, οὕσα κατὰ τρόπον ριζικὸν ἐναντία πρὸς τὴν ἐλληνιστικὴν, ζητεῖ καθαρά νὰ μᾶς αἰχμαλωτίσῃ καὶ νὰ μᾶς θυσιάσῃ ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὴν ὑπε-ρθεσίαν ἰδανικῶν, τὰ ὅποια δὲν ἔχουν καμμίαν σχέσιν μὲ τὴν σημερινὴν κατάστασιν τῆς σημερινῆς Ἀνατολῆς.

Διὰ τοὺς λόγους τούτους ἐπαναλαμβάνω ὅτι ἐν ἐκ τῶν πρώτων ἔργων τοῦ δημοτικισμοῦ εἶνε τὸ νὰ μελετήσῃ μέχρι μετ' αὐτῆς σχέσεις του καὶ τὰ τυχόν χροῖσμα στοιχεῖα, τὰ ὅποια, καὶ ἐάν ποτε τὴν ἀπέρριπτε, θὰ ὀφείλει νὰ εἶχε πρότε-ρον περιουθλέξει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτῆς.

Συνήθως εὐρίσκουμεν εἰς τὴν καιρικὴν τῆς ψυχολογίας ποῦ ἔχομεν ἐξ αἰτίας τῆς λογίας παραδόσεως τὴν παρατήρησιν, ὅτι αὐτὴ εἶνε γαῶδης. Ὡς πρὸς αὐτὸ ἂς προειδοποιήσομεν τὸν ἑαυ-τόν μας ὅτι πλεόν γαῶδης εἶνε σήμερα ἡ ψυχολογία τῆς ἀν-θρωπότητος ποῦ εὐρίσκεται ἔξω τῆς ἐπιρροῆς τῆς λογίας ἐλλη-νιστικῆς παραδόσεως. Ἄς ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ἡ στροφή πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἐσήμανε πάντοτε περίοδον ἀναγεννήσεως διὰ τὴν ἄσιν καὶ δι' ὄλων τὸν κόσμον.

VIII

Ἐν τῇ παρουσίᾳ μελέτῃ κατέθεσα δύο, θεμελιώδεις μέσα εἰς τὴν σκέψιν μου ἰδέας.

Ἡ μία ἐξ αὐτῶν ἐγκεῖται εἰς τὴν παρατήρησιν, ὅτι, μέχρι τῆς στιγμῆς, δὲν ἐδόθη εἰς τοὺς Νοέλλωνας διαγωγῆς καὶ πρα-κτικῆς ἐργησιᾶς τῶν ἐλληνιστικῶν ἰδανικῶν, δηλαδή, κατ' οὐ-σίαν τῆς ἰδίας ἐσωτέρας αὐτῶν ὑποστάσεως, μήτε ἐκ μέρους τῆς λογίας, μήτε ἐκ μέρους τῆς δημοτικιστικῆς διανοήσεως.

Ἡ δευτέρα ἐξ αὐτῶν ἐγκεῖται εἰς τὸ ἐξῆς: ὅτι πᾶσα ἀνα-γέννησις, καὶ ἡ νεοελληνικὴ συνεπῶς, εἶνε ζήτημα ὄχι ποσό-τητος καὶ ποιότητος γνώσεως, ἀλλὰ ἀκέραιας καὶ δυνατῆς, καὶ γονίμου διὰ τοῦτο, διαθέσεως· ὅτι ἡ ἀναλυτικὴ μελέτη τῆς συγχρόνου πραγματικότητος, ἔστω ὁσονδήποτε ἐπιτυχής, δὲν ἀρκεῖ, ὅτι ἀπαιτεῖται ἐπὶ πλεόν, νὰ ὑπάρχῃ ὡσάν μοιραία ἀνάγκη, ἢ ὀρεξις καὶ ἡ ἰκανότης, ὁ ἦμερος, θὰ ἔλεγα, τῆς συνθέσεως· πλὴν δὲν συνθέτει κανεὶς χωρὶς κάποιαν ἰδέαν κεντρικὴν, χωρὶς τὸ ἐνοτικὸν μᾶς ὀρισμένης πεπαιδείας, χωρὶς ἕνα ρυθμὸν· αὐτὸν τὸν ρυθμὸν, τὸ κείμενον νόημα τοῦ Σολωμοῦ, καλεῖται ἤδη ἀπὸ μακροῦ (ἀφ' ὅπου ὁ λαὸς ἔδωκε ἀπὸ μέρους του τὸ δημοτικὸν τραγούδι) ἡ νεοελληνικὴ διαγῆσι-σις ὄχι νὰ κατασκευάσῃ εἰς τὰς βυβλιοθήκας, ἀλλὰ νὰ τὸ ἀπο-καλύψῃ, κατ' ἣν ἔννοιαν ὑπάρχει καὶ κατ' ἣν δρᾷ ἢ θὰ ἠδύνατο ἂν τὸ ἄφηναν νὰ δράσῃ, μέσα εἰς τὴν σύγχρονον ζωὴν μας. Λέγω δέ, ὅτι ὁ δημοτικισμὸς, ἐφ' ὅσον θέλει θεω-ρητικῶς νὰ στηρίζεται εἰς τὴν ὑπόθεσιν περὶ ἐντοπίου πολιτι-σμοῦ, δὲν δύναται ὄχι τῶν μεγάλων, ἀλλὰ οὐδὲ τῶν ἐλαχίστων

* Σημ. Κ. Ε. Πρόκειται περὶ τῶν καταχρηστικῶς λεγομένων «κοινω-νιολόγων» τοῦ 1909, τῆς δμάδος Παπαναστασίου, πράγματι δὲ ὁπαδῶν τῆς Κοινωνικῆς Πολιτικῆς.

ζητημάτων να άπτεται, χωρίς την συνείδηση και την εϋθειαν ενθαρρυνον εκ του ότι πειθαρχεί εις το κλίθεον αυτό νόημα, από την πεποίθησιν και την βεβαιότητα του όποιου εινε ολοένα γεμάτος. Κι έπειτα, με έν ακόμη βήμα, από της τελευταίας αυτής αντίληψως φηάνομεν εις την έξησ: ότι, αναζητών ό δημοτικισμός μέσα εις την σύγχρονον πραγματικότητα την κεντρικην του ιδέαν, δέν δύναται να άρνηθί ή ν' αναπαρέλθι την λογικην παράδοσιν, ήτις, παράλληλα με την καθαράν λαϊκήν, εινε, ως ήδη ανέπτυξα, διά τας μάζας τουλάχιστον, έξ ίσου και κατά τον ίδιον πρό παντός τρόπον ζωντανή! ότι και άν ύποτεθί ότι θα άπέμενε, κινοντας άφαιρέσει όλων των άλλων, να πρη ως βίσιον του άποκλειστικά την καθαράν λαϊκήν παράδοσιν* και ότι συνεπώς θα ειχεν άπεναντί του άφ' ένός τας συγχρόνους εύρωταίστικάς αντίληψας και έξ άλλου την λογικην τοιαύτην, ό δημοτικισμός, ίσα-ίσα και εις αυτήν την περίπτωσιν, αισθάνεται τό μέλλον του πολύ πλέον άσφαλές έν κρατηθί ύπό την πτέρυγα της λογίας παραδόσεως κάτω από την όποιαν, όσων κτω από όρθρον εύνοϊών, όφείλει να άναγνωρίσιν τον πραγματικόν έαυτόν του. Εις τοϋτο ακριβώς έγκείται ή δευτέρα ιδέα μου. Έπιμένο δε όχι εις τό ότι πρέπει να σταματήσιν σήμερα κάθε προσπάθεια μας, έξ άλλου τας μάζ κάποιας θεμελιώδους άκαταρτίσας, άλλ' ότι πρέπει μετά μεγαλυτέρας δυνάμεως και ευρύτερας συνειδήσεως ν' αποβλέπωμεν προς την δρασιν μας, διά να ειμθα πράγματι εις τό ύψος της ύποθέσεως που διαχειρίζομεθα. Διότι δέν λαχθλομαι, δια, εάν ισχυρίζομαι, ότι ή έν ενεργεία σήμερα φάλαγξ των δημοτικιστών έν τη πράξει δέν ειναι έντελώς συνεπής προς την έξ ής ώρηθήν μεγαλοπράγμονα τη άληθειά θεωρίας και ότι, αντί να ελαττώνη, αυξάνει μάλλον, και συστηματοποιεί επικίνδυνα μάλιστα, τον όγκον των ξενικών πνευματικών καταπλασμάτων, ύπό την άποσυνθετικήν έιαροήν των όποιων όλοένα περισσότερον εκφυλλίζεται ή ψυχή του έθνους, των γνησίων αυτής: χαρακτηριστικών παραμορφουμένων και άμβλυνομένων.

Όλόγως λοιπόν εις τας δύο αυτές κεντρικάς ιδέας κατέταξα, ίσως και να έπεσώρουν, σερδαν παρατηρήσεων, μίαν όμωσ έχον πάντοτε βλέμμα, τό να ειχύσω έξάσρηως φώς επί όσον τό δυνατόν περισσότερων σημείων έξ εκείνων, όπου έν τη πράξει ή δημοτικισμός εφάπτεται της λογίας παραδόσεως. Δέν εινε τίποτε άλλο επιθυμητόν και πλέον σκόπιμον παρά τό να κρατηθί επίμονα και ατάλακτα ύπό τό φώς διαγυούς κριτικής όλη αυτή ή γραμμή της έπαφής, ή όποια εινε εύρεία όσον ακριβώς και ό όρίζων του μέλλοντός μας και ή όποια εινε τρομερά περίπλοκος, έπειδή επ' αυτής ακριβώς κείνται όλα τά κρίσιμα σημεία των ζητημάτων μας.

IX

Έπώνω εις την γραμμήν όπου ό δημοτικισμός έρχεται εις σχέση προς την λογικην παράδοσιν, είτε συγκλίνων, είτε και άναπερόμενος προς αυτήν, υπάρχουν δύο έρωτήματα ουσιώδη: διατί άπέθι τόσον ζωηρά και έκπαλαι και κατά τον τελευταϊον μάλιστα αιώνα εις τούς πεπαιδευμένους ή κατά της λογίας παραδόσεως δυσφορία; Διατί έξ άλλου ή μεγάλη μάζα του λαού άρνείται να παρακολουθήσιν τούς πεπαιδευμένους εις την δυσφορίαν αυτήν;

Επί των έρωτημάτων τούτων θα προσπαθήσω ν' άπαντήσω.

Η παιδεία γίνεται κατά τούς νεωτέρους χρόνους επί μάλλον και μάλλον όρθολογικη και συστηματική και εκ τούτου πάν ότι χάνει εις συνθετικότητα και περιεκτικότητα τό κερδίσει εις εύρύτητα και διαύγειαν: ό παιδευόμενος προβαίνει εις την γνώσιν του κόσμου διά των αναλύσεων. Η δε ανάλυσις εινε κατ' έξοχήν ζήτημα μεθόδου. Άλλ' άν ύπάρχη παιδεία ή όποια στερείται τη άληθεία παντελώς μεθόδου, αυτή εινε ή παιδεία την όποιαν οι λόγιοι παρέχουν εις τούς Νοέλληνας: τίποτε όθεν τό παράδοξον, εάν ένας Ισχυρός νους, διψών γνώσιν, δυσφορή κατά της παιδείας αυτής; αντιθέτως τό έντονον της δυσφορίας του και της κατακραυγής του δίδει ακριβώς τό μέτρον της δυνάμεως του και του ότι λαμβάνει πραγματικη συνείδησιν των μοιραίων αναγκών της νεωτέρας σκέψεως. Αντί της κρίσεως του, ή παιδεία αυτή έν τη πράξει άπευθύνεται μόνον εις την μνήμην του* και αντί μάς κατατάξως και νοικοκυρέσεως της γνώσεως, αυτή άκριβέτως επιστρέφει άκατασχέτως παντοειδή νέα στοιχεία, σχεδόν μίαν καταγίδα όλοένα νέων συμβόλων και έννοιών συγκακομμένων και ασθμαινουσών και ένά υπεσχήθη να τον φέρη εις τό φώς, αυτή τον βυθίζει όλοένα περισσότερον εις τό χάος, τον απομονώνει και σχεδόν τον θάπτει ζωντανόν. Η άτελεύτητος φάλαγξ των λογίων, ή όποια έπεχείρησε να έρμηνεύσιν εις τούς λαούς της Ανατολής τό ελληνιστικόν ιδανικόν, προφανώς απέτυχε: απέτυχε διότι και μέσα άνεπαρκή διέθετε και μεθόδον κακήν ήκολούθησε: θέσασα τό τυπικόν μέρος της γλώσσης ως ζήτημα άρχής εις τας προσπάθειάς της και θεωρήσασα, ως ειπείν, την επ' αυτού επιτυχίαν ως πρώτον βήμα επί της όδου

των επιδιώξεών της, δέν ήργησε να τση και άδιαμαρτύρητα να ύπομείνη στενευόμενον τον όρίζοντά της; έφθασε δε, καθώς έγένετο κατά μακρόν επιλήσιμον και κατωτέρα άλλως των αρχικών βλέψεων, να αποδουλοθί εις ένα μίταιον όνειρον και να περιχλεισθί σε περιβάλλον σχολαστικόν και γελοίο όμοιον του όποιου δέν αναφέρει ίσως ή ιστορία. Εινε όθεν δικαιοσύνη ή δυσφορία των νέων κατά της σχολαστικής μεθόδου των λογίων: έχει δε έδω στερεάν βασιον ό δημοτικισμός, θεωρούμενος υπό την αντίλογωτατιστήν του μορφήν. Εινε έπειτα άλλο ζήτημα τό ότι ένας άνώτερος διανοητής δέν ήμπορεί να άρκεσθί εις την άπλήν αυτήν άρνησιν και τό ότι θα ζήτησιν εκ παντός τρόπου να άνακεφαλαιώσιν τά δεδομένα όλα και τά βαθύτερα ιστορικά και αισθητικά αίτια του αϊονοβίου αυτού τραγελαφου. Κατ' άρχήν ή δυσφορία εινε δικαιολογημένη έφ' όσον προέχεται από τούς Ισχυρούς νέους και τούς εύθεις χαρακτήρας.

Εξ άλλου έπίσης δικαίως αι μεγάλοι λαϊκάι μάζαι άρνούνται να συμμερισθούν την δυσφορίαν της διανοητικής μειοψηφίας. Και τοϋτο διά δύο λόγους. Πρώτον από ένα ψυχολογικόν γενικόν λόγον, ό όποιος εινε ό νόμος της οικονομίας των δυνάμεων εις την ζωην και του έλάσσονος κόσμου. Αι μάζαι εινε πάντοτε κατά βάθος συντηρητικαί από ζωϊκήν ανάγκην, άρνούνται δε πεισιμόνως να μεταβάλουν αναλήψις (έξαις θα έπρεπε να ειπω, διότι τά πλήθη δέν έχουν αντίληψεις καθαρώς διανοητικές), έστω και άν τό νέον, τό όποιον τούς εγείνεται κανείς, εινε πασιφανώς άληθινότερον και συμφερότερον ή τό παλαιόν: ό δεύτερος λόγος έγκείται εις τό ότι αι μάζαι δέν αισθάνονται κανέν από τά μεγάλα εκείνα μειονεκτήματα της μεθόδου των λογίων, τά όποια έπαναστατούν και έννευρίζουν τούς διανοητικούς. Αι μάζαι, από μοιραίους ιστορικούς λόγους, δέν έξήτησαν από την λογικην παράδοσιν μεθόδον και σύστημα, ούτε ήσθάνθησαν ποτέ την ανάγκην της αναλυτικής μελέτης και γνώσεως του κόσμου (δέν ειχαν ποτέ τον καιρό να τό κάμουν)* έξήτησαν και εδραν εις αυτήν μίαν ψυχολογικην διεξοδον, έν έρεισμα, επί του όποιου περιουλλεγομένοι, άσφαλείς κατά πασών των Ιταμοτήτων, δι' έν άδιαλείπτως επρόσηλίκασιν αυτάς μια άδυσώπλητος μοίρα, ήμπούρεσαν να περιθάλλουν τον φυσικόν και δικαίον έγωϊσμόν αυτών και να διασώσουν την ήθικην και αισθητικην αυτών αυτοεμπιστοσύνην και άκεραιότητα.

Άλλά πριν ή αναπτύξω την δευτέραν αυτήν άποψιν των μαζών, θέλω να εξαντήσω την πρώτην: διότι και κατ' έαυτόν ό πρώτος λόγος, άν και κατά τό φαινόμενον εις τό παθητικόν των μαζών, εινε άξίως μεγαλυτέρας προσοχής. Έχομεν ένώπιον μας έν καθεστώς, τό ότι ό λαός εινε διατεθειμένος με σταθερότητα ασάλευτον, με εμπιστοσύνην, με τρυφερότητα και πρωτοφανή ιδεαλιστικήν αγάην, ή όποια τό έγεινε ένστικτον και έξις προσφιλεστάτη πρός λογικην παράδοσιν έχομεν έξ άλλου τό δεδομένον ότι οι λαοί έχουν άκατάπαυστα την ανάγκην να πιστεύουν σε κάτι. Πώς λοιπόν θα έτολμούσαμε ήμεις, χωρίς να έχομε κάτι θετικό, συνθετικό, τόσο δοκιμασμένο και τόσο ύψηλό και σεβάσιμο, να άρχίσωμε να ύποσκάπτωμε τό καθεστώς αυτό; Καθένας από ήμās, και άν από μοιραϊαν ανάγκην ιδί ή μά μέρα άποσυνθετομένην την όποιαν ιδεολογία του, άτονούσαν την πίστιν του και την έλπίδα του, ίσως θα μπορούσε σχετικώς εκγαίρει να οικοδομήσιν την έλπίδα του και την ιδέα του άπάνω σε μία άλλη βάση και σε άλλο σχέδιο. Άλλά οι λαοί, άπαξ καταπέσουν, πάρα πολύ δύσκολα σηκώνονται: εινε δε ίσα-ίσα χαρακτηριστική ή κατάστασις, που έδημιουργήθη εις την Ελλάδα με τό γλωσσικόν ζήτημα: ένφ οι δημοτικισταί, χωρίς να προτείνουν άληθώς κάτι θετικό, γελιοποιούσιν τούς λογίους: ένφ εκείνοι, με άλλόκοτον άλλαλαγμών, άμύνονται της λογίας παραδόσεως και μετ' αυτής και άλλων τρυφερωτέρων ζητημάτων, έντελώς διαφορευτική εινε ή στάσις του λαού, όσας, ένφ δέν έπαισε ποτέ από του να μυκτηρίζη την διασκάλικη σχολαστικότητα, έσεβάσθη όμως έκείνον, όπινος αυτή ειναι μοιραίως φορεύς, αντίλαμβάνεται δε ένστικτως την μεταρρυθμίσιον ως μίαν προσπάθειαν στενεύσεως και νοθείσεως της ψυχολογίας του, σχεδόν άναποσής αυτής.

Γι' αυτό τό λόγο δέν εινε έργον άξιον ανθρώπων που φιλοδοξούν να ήγηθούν διανοητικά του λαού τό να του έμπευσουν δυσπιστίαν προς τά παλαιά ιδανικά. Εινε άλλως τό πρόγραμμα πρόστυχο να ύποβληθώμε σε όλη αυτή την άρνητική προσπάθεια και μάλιστα για ένα λόγο μηδαμικόν για να αίρησιν τό κύρος των λογίων, όχι καν της λογίας παραδόσεως, όπως αυτή πρέπει να έννοηθί στήν εύρύτατη σημασία της, ως φορεύς του ελληνιστικού ιδανικού, αλλά άπλώς τό κύρος μίας τάξεως διανοουμένων άρκετά δυστυχών άλλως τε. Άς κάνωμε μάλλον έργα ζωντανά, τά όποια άνευ επιβουητικης τινος έπιχειρηματολογίας, θα επιβληθούσιν άφ' έαυτών εις την κοινήν συνείδησιν και θα εδρουν άνταξίαν θέσιν μέσα εις την εξέλιξιν του ελληνικού πολιτισμού. Άς προσπαθήσωμεν όχι ν' ανατρέψωμεν την ψυχολογίαν του λαού, την μουσικωτάτην διάθεσιν αυτού, αλλά να την Ικανοποιήσωμεν, να της δώκωμεν έκφρασιν θετικήν και να την γεμίσωμεν με έργα μεγάλα, άντάξια αυτής.

“Ας ίδωμεν τώρα και την δευτέραν άποψιν των μαζών” ελεγα
ου αττα εξήτησαν και εδρον εις την λογίαν παράδοσιν υπέρ
πάν άλλο μίαν ψυχολογικήν διέξοδον και ου διετέθησαν πρός
αυτήν, υπεράνω των μικροφύχων διαπληκτισμών των διανοου-
μένων, ως πρός αληθινά ιδανικά. Διά να αναληφθώμεν αυτήν
την άποψιν εινε ανάγκη κατ’ αρχην να έχωμε ου’ όψιν τουτο
πρό παντός, ου αι μάζαι δεν εινε δυνατόν ποτε να λάβουν
μιαν καθαρά διανοητικήν αντίληψιν και του πλέον μικρού
πράγματος και ου οι διανοητικοί αυτών ήγεται, παρά τό να
προσλαθούν να διαφωτισούν αυτάς συστηματικά, χροές έχου-
ν πολυ μάλλον άποηλέοντας, όλοτελα άντικειμενικά εις τον
σκοπόν των, να δώσουν εις αυτάς, ου έχουν να δώσουν με την
μορφην εκείνην με την όποιαν και μόνην θα ήδύνατο τουτο
να εινε ευπόροστον εις τον λαόν ουτε ήξέυρομεν άλλως αν
ή μορφή αυτή δεν εινε και άλλως άνωτέρα υπέρ πάσαν άλλην
επεξεργασμένην άπλως διανοητικά. Σχετικώς δε με τό ζήτημά
μας εινε ανάγκη να τονισθί πάρα πολυ ή διαφορευτική της
αυτή με την όποιαν ο λαός εινε διατεθειμένος πρός την λογίαν
παράδοσιν και ου ήμεις, όσοι υπέστημεν την τρομεράν όντως
στρέβλωσιν της έλαττωματικής μεθόδου της, δεν πρέπει να γε-
νιζώμεμεν την σημασίαν του κινδύνου τουτου, τον όποιον διε-
τρέξαμεν και του όποιου ελάττομεν συνειδησαν υπό διαφορευτι-
κάς όλως συνθήκας. Θα εξηρχόμην πολυ του θέματος εάν έπα-
χειρον ν’ αναπτύξω περιπλέον την διαστολήν αυτήν” θα δόσω-
μόνον άδροστέρους τινάς χαρακτηρισμούς της λαϊκής απόψεως.
Τουτο θα επαναλάβω, ου δια τον λαόν, ο όποιος δεν έχει συ-
νειδητην του βήθους του χρόνου, ή λογία παρ’ όσοις εινε μια
ζωντανότητ πραγματικώς σημερινή” δι’ αυτών ο Περικλής
εινε ου και ο Καποδίστριας ή ο Τρικούπης, ο Θεμιστοκλής
ου και ο Κολοκοτρώνης; ή ο Καραϊσχος” ζουν όλοι και κι-
νούνται, βαπτισμένοι μέσα εις τό ζωονομικόν αισθημά του. Η
“Ελλάς εινε δια τον λαόν ή συνισταμένη των ύψηλων όρει-
οτήτων” κάθε τι, τό ύψιον φαντάζει ως άνωτερον και ως
όριον, δια τον λαόν εινε έργον των “Ελλήνων. Καθ’ όν λόγον
και καθ’ όν τρόπον τό δημοτικόν τραγούδι, κατά τον ίδιον και
ή λογία παραδοσις διαθέτει τον λαόν υπερίφανα και μουσικά.
Τι εινε τή αληθεία τό περιεχόμενον τή λαϊκής ψυχής σήμερα;
“Από απόψεως θεσμών κοινωνικών και πολιτικών είχομεν την
κοινότητα, την μεταβυζαντινήν κοινότητα, συμπισμένην και
αυτήν, ύποχρεωμένην ν’ άμυνεται κατά άντιπάλου άδαιεσίτως
άνανείνοντος τας κατ’ αυτης έφόδους του, δια να άρπάσθ
τά όρια παιδιά και δια να καταπατήσθ τοις γονίμοις
άγροους” εξ αιτίας του λόγου τουτου ή κοινότης δεν απέ-
κτισε πείραν έσωτερικήν και άφηκε σχεδόν όλα τα ζητή-
ματά της άλυτα, την διοίκησιν, την οικονομίαν, την γαι-
οκτησίαν, τας βοσκάς, την άγροφυλακήν, την δικαιοσύνην.
άνανείνουσα ευθετωτέρους καιρούς” και όταν ήλθε ή όρα αυτή,
ο κοινοβουλευτικός άπενέκρωσε την κοινότητα”. Από
απόψεως αισθητικής έχομεν τό δημοτικόν τραγούδι, περί
του όποιου όμιλησα άνωτέρω. Περιέχει όμως εκ παραλλή-
λου, ή λαϊκή σημερινή πραγματικότητα” ίσα-ίσα την λογίαν
παράδοσιν, ως ένα μύθον λαμπρότατον” τόσον άγράδαντα πι-
στεύει ο λαός εις τον μύθον αυτόν, ώστε ή ανατολή της λο-
γίας παραδόσεως θ’ απέτελει άδειασμα της λαϊκής ψυχής,
χαιοποίηση αυτης. Δεν θεωρώ ου δικαιώμεθα να δίξωμεν τον
λαόν εις τό αισθημά του περί του μύθου τουτου. “Ανυθέτως
θεωρώ τό αισθημα αυτό ως τό κατ’ έξοχήν όρθόν ευρισκό-
μενον ο λαός μεταξυ του σοσιαλισμού και του κοινωνιολο-
γικού άστικου κοινοβουλευτισμού, λίαν ευστόχως, άποστρε-
φόμενος απ’ αυτών, προσβλέπει πρός την αιωνίαν άρχαίαν
“Ελλάδα” θεωρώ τό αισθημα του αυτο ως τό υγιέστερον, τό
ορμηλαίτερον αισθημα από ου, ου έχει να παρουσιάσθ σήμερα
οιοσδήποτε άλλος λαός. Εις την λαγώνα του αισθηματος
τουτου κωφορεται τό μέλλον της “Ανατολής ολοκληρου, τό
όποιον ήρτηται ου εις την ανατροπήν ή την άλλοσιν της
λογίας παραδόσεως, άλλ’ εις την εμφάνισιν διανοητικών έκμα-
ευτών ίσοδυνάμων πρός αυτήν.

Δεν θα προσπαθήσω να δώσω ένα στρογγυλεμένον
συμπέρασμα εις την μελέτην μου τουτο, αν και ίσως θα ήτο
όφελιμον εις την αρχιτεκτονικήν αυτης, θ’ απέτελει εν τού-
τοις άσέβειαν πρός την ευρύτητα του θέματος μου και πρός
εκείνο τό ιδιόμορπον εις αυτο χαρακτηριστικόν, γνώρισμα του
ου εινε θέμα ζωντανό, εξ αιτίας του όποιου υπερβολικά συ-
κινώμεθα και εξαπτόμεθα. Θα δώσω συμπληρωματικάς τινάς
προτάσεις, καταλλήλους ου να ίκανοποιήσουν και να καθισυ-
χάσουν τον αναγνώστην, αλλά δια να κεντρίσουν έτι πλέον
την σκέψιν του προς νέαν βαθύτεραν μελέτην του “θέματος.

Λέγω δηλαδή ου δεν υπάρχει εις την “Ανατολήν, παρά
μια μόνη παράδοσις, ώσαν μεγάλην πνοή, ή “Ελληνιστική.
Κατ’ αυτήν την έννοιαν ο λογιωτατισμός παρουσιάζεται ως
μια άτυχη προσπάθεια, ήτις άνεπαύχθη επί του μεγάλου έλ-
ληνιστικού ρεύματος” ο δημοτικισμός όμως, δεν ειμπορει να
άρκασθί ποτε εις ένα εξ ίσου σχολαστικόν και άσυνεπ ή άλ-
λως προορισμόν, ώσαν δηλαδή κάτι άπλως άντίμαχον του λο-

γιωτατισμοι” θα ζητήσθ ν’ άγκαλιώσθ εις την έποπτείαν του
όλοκληρου τό πεδίου επί του όποιου βαινει ή έλληνιστική
παράδοσις.

Δεν ειναι καθόλου έξω του προορισμού του ο δημοτι-
κισμός εάν καταφλέγεται από την φιλοδοξίαν, καθώς αρχή-
θεν έσημείωσα τουτο ως έγκείμενον εις την φύσιν του, να
δράσθ, ου μόνον άπλως άναλυτικά αλλά πρό παντός αναπλα-
στικά και συνθετικά μέσα εις την σημερινήν ζώμωσιν.

Δι’ αυτον τον λόγον ο δημοτικισμός, καθ’ όσον άφορ-
την σχέσιν του με την λογίαν παράδοσιν, ου μόνον επανα-
στατικός και άντίμαχος κατ’ αυτης δεν εινε, αλλά και συνε-
χιστής μάλιστα, ως έλπίσωμεν ρωμαλεώτερος, του έργου της,
μέσα εις τό όποιον ως όρος θεμελιώδης έστάθη πάντοτε μια
συγχρονισμένη, άπολλωνιακή και γόνιμος έρμηνεία της έλλη-
νιστικής συλλήψεως επί της ζωής.

Πρός την σύλληψιν ταυτην και προς την λογίαν παράδοσιν,
ως φορέα αυτης, μετά σεβασμού και έλλίδων άπέβλεψαν και
οι Βαλκανικοί και οι “Ανατολικοί λαοί. Τό δε έργον των δια-
νουμένων εινε ου ν’ άποστρέψουν τους λαούς αυτοούς από
σημειον, όπου εδρον παρηγορίαν και όθεν έλπίζουσαν την άνα-
γέννησιν, αλλά, στοιχούμενοι με νεφρούς ίσχυροτέρους, άκρι-
βώς κατά την ίδιαν κατευθυνσιν, να δώκουν, δια των μέσων
που ή ανάγκη προσδιορίζει και που διαθέτει ή σημερινή ζωή
και ή τέχνη, μορφην εις εκείνο τό πράγμα, τό όποιον όλοι μό-
λις διαισθανόμεθα ως μίαν άσύλληπτον μέν, πλην έγκειμένην
εις τα ίδια ήμών σπλάνα, άρμονίαν.

Η “Ανατολή παρουσιάζει σήμερα διπλούν στάδιον δρά-
σεως δια τους διανοούμενους” στάδιον άναλύσεων των κοι-
νωνικών πολιτικών και καλλιτεχνικών δεδομένων αυτην
στάδιον συνθέσεων, όπου τα νέα ιδανικά, ών τα στοιχειά
εύρισκονται εν διασπορά μέσα εις τό σημερινόν περιβάλλον
άδημονοι να λάβουν μορφην και παρύστασιν και κύρος επί
των μελλοντικών κατευθύνσεων. Λέγω δε ουτι αν ο δημοτι-
κισμός επενέβαινε μίαν ήμέραν δικαιωματικά επί του διπλου
αυτου σταδίου της δράσεως να κινή δηλαδή την άνάσιν
όλων των ζητημάτων, τα όποια σοβούν σήμερα, σταματημένα
από αιώνων, μέσα εις την συγκεκριμένην ψυχολογίαν και την
κοινωνικήν διάταξιν μας, να κινή επίσης μίαν ανασύνθεσιν
των ζωικών δυναμέων μας επάνω εις την έλληνιστικήν βάση,
τουτο θα ήτο ένδοξια άσφαλής, ου έλαβεν ήδη πλήρη συ-
νειδητην των αιτίων εξ ών προέκυψε και του περιβάλλοντος
εν ο πέπρωται να αναπτυχθί και να γονιμοποιηθί.

“Ενας άπλος αντιλογωτατιστικός δημοτικισμός ου μόνον
την συνδρομήν του λαού δεν θα κινήσθ υπέρ του άγώνος του,
αλλά θα επισύρθ επ’ αυτου δικαίαν την καχυποψίαν και την
άνταπάθειαν αυτου.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1 Παράλληλα πρός τό “άρκει τή ήμέρα ή κακία αυτης”, οι “Ελληνες
μπορουν να ειπουν επίσης: “άρκει τή ήμέρα ή χαρά αυτης και ή βεβαί-
ότητ αυτης”. Κατο από τον έλληνικόν ήλιον δεν υπάρχει ουτε μια ήμέρα
μέσα εις τό καλενδράριον, που μη να ειναι θεωρητικά και πρακτικά α-
τάρκη εις εαυτήν.

2 Εις τας δυτικές κοινωνίας δρούν επί σκηνής άλλοι παράγοντες,
οικονομικοί όμα και ψυχολογικοί” αι δυτικά κοινωνία, πραγματοποιή-
σασαι μεγίστας κατακτήσεις και προόδους εις τό ζήτημα της ύποδο-
λώσεως και χρησιμοποίησης της ύλης, περιήλθον εξ αιτίας τουτου και
άλλων λόγων, εις όξυτάτην κρίσιν” εάν θυνηθώμεν να άνθξώμεν και ν’ ανα-
σταχθώμεν επάνω εις μίαν νέαν βάση, θα παρουσιάσθον επί της γής
όμοιοιζόμενος πολιτισμόν μέγιστον. “Ορείλομεν να συμπάθωμεν τας λαϊ-
κάς τάξεις της ύσεως. Ειναι άλλο πράγμα όμως όταν προσπαθώμεν να
κρίνωμεν τον σοσιαλισμόν ως όπόθεσιν θεωρητικήν, όταν μάλιστα την με-
λετώμεν εν σχέσει πρός τα ίδια μας πράγματα. Η σοσιαλιστική θεωρία
δικεικεί κόρος παγκόσμιον. Την κρίνωμεν δε ένταύθα και ως προς την
τάσιν της αυτην της παγκοσμιοτήτος, δηλαδή ως παγκόσμιον κοινωνικήν
θεωρίαν και ως προς τό αν ειναι εφαρμόσιμος παρ’ ήμιν. “Ομοια παρου-
σιάζομεν την έλληνικήν, ως τοικήν και ως παγκόσμιον.

3 “Αλλά εις αυτών, ή έπιβολή φόρου λ.χ., περιήλθον εις την άρμο-
διότητα του Κοινοβουλίου και του “Υπουργείου, άλλα πάλιν άνετέθησαν
εις χείρας ξένων προς τον τόπον, άδικαιων και βεβαίων περί της λήψεως
συντάξεως ύπαλλήλων, οι όποιοι συνεπώς δεν έχου λόγον ν’ αναπτύξου
και να ενοήσουν καμμίαν πραγματικήν δραστηριότητα.

4 Θα ήτο λάθος εάν τό ιδανικόν αυτο άφήνοταν να τό διαχειρισθού
και να τό εφαρμόσουσιν εις τους άνατολίτας και εις τους άλλους “Ελληνας
διά τσιν λογαριασμόν, ως άποκλειστικόν προνόμιον, οι έμποροι και οι
λοιποί νεοέλληνας εκμεταλλευται εις βάρος των μαζών. Πλην ή έννοια
αυτη δεν ειναι δυνατόν να άναπτυχθ ένός του περιωρούτου της παροδής
μελέτης, διότι θα έπρεπε και ύφως πλέον ειδικά επιστημονικόν να μετα-
χειρισθώμεν και την διάταξιν της ύλης ν’ αλλάξωμεν.

5 “Ο Περικλής εξείραυ την πολιτείαν των “Αθηνων εις τον έπιτάφιον
δεν άνέφερεν, ως θα έκαμεν ένας νεώτερος, ουτι ο αυτη την πολιτείαν
βρσκει κανείς εθκόλα τό δικαίον του” πολυ πιο ύψηλά κριτήρια καθιέρωσεν
έκείνος.

* Δεδωμένου, ου ή παροδής χρονολογείται πρό της καταστρο-
φής του 1922, ή ως άνω εξασφάλισις προϋποθέτει την δυτική Μικρασία
έλευθερα προσιτήν εις ήμας και εν γένει εις την Αιγαιακήν πολιτιστικήν
μονάδα.

6 Προφανώς δεν θα ύποχωρήσθ ουτε κατά κεραία από τας κατακτή-
σεις τας όποιας έως τώρα εφαρματοποίησε μέσα εις τό δημοτικόν σχο-
λείον ως προς τό τυπικόν ζήτημα της γλώσσης.

7 Ειναι διδακτικωτάτη δι’ ήμας ή δράσις των κοινωνιολόγων. Η
δράσις αυτη φέρει δύο κυρίας ασφή χαρακτηριστικά” τον ουτι άπορρι-
ψασα την λογίαν παράδοσιν δεν ήλθθη να χρησιμοποίησθ τα στοιχειά
και τα ζώματα, τα όποια αυτη, εστο και άνάκτα με πολλήν αβίασιν,
φέρει μέχρις ήμων” τον διότι, ίσχυρισθησα κατά θεωρίαν ου θα οικο-

δωρηση επάνω εις την καθαράν σύγχρονον λαϊκήν πραγματικότητα, την όποιαν παρουσιάζουν ως εξελίξιμον, εις την πράξιν δέν ήδυνήθη να κατέβη, ως θα ήλεγει, μέχρι αυτής, μέχρι του λαού, του όποιου, κατόπιν μελέτης, να πράξαι τις αντίληψεις. Κι επειδή δέν απέκτησε έπασην με τον λαόν, ένω έξ άλλου απέκρουε την λογίαν παράδοσιν, τή άληθεια δέν έκοιμε τίποτε περιπέτλων από του να εισαγάγη ένενικάς τινας προτάσεις κατά το μάλλον και ήττον άφομοιωσίμους επί διαφόρων ζητημάτων τής ήμέρας. Ή δρώσας αύτη συγγενεί με έκείνη ήτις εις περίοδον προγενεστέρην προ- παρεκείσθη την ελαβολήν των κοινοβουλευτικών θεσμών εις την Έλλάδα, δέν είναι ποσώς ήττις έκ τών κάτω.

8 Ή γάρη εις μία στιγμή, μεγάλη δύναμις και τιμητική δι' ήμάς, καθ' ήν απέβλεπόμεν εις το δημοτικό τραγούδι και εις αύτό, εις την διάθεσιν ή όποια τό κινεί, ζήτησασεν την κεντρικήν ιδέαν, ή όποια μάς έχρειάσθη δια την άναγέννησιν. Πλήν, τή άληθεια, έχομεν πλέον παρσιτή αυτής τής έπιχειρήσεως· όχι μόνον δέν άποβλέπομεν προς αύτήν, άλλ' ούτε έννοούμε πλέον έκείνο τό πράγμα· είναι πολύ δυσανάλογον με την έπιστη- μονικήτητα και την σοβαρότητα εις την όποιαν εξελίχθημεν και τής όποιας δέν δυνατόμεθα άκινδύνως ν' απαλλαγώμεν. Κι επί πλέον δέν γνωρίζω άν αύτή ή τροπή δέν είναι ή πιο σύμφωνη με τό ζωϊκόν μας συμφέρον. Διότι δι' ήμάς αποτελεί κίνδυνον θανάτου τό νά έννοήσασμεν, με τό ζήσαμεν δηλαδή και να αισθανώμεν άληθινά τό περιεχόμενον του δημοτικού τρα- γουδιού και του Ρουμелиτισμού γενικά· ή άκαταληψία του είναι όρος ζωής· διότι πρόκειται για ένα κεραυνόν πόνου μαζί και χαράς, του όποιου την κένωσιν δέν ειμφορδύμε να δεχθώμεν. Μήπως τό δημοτικό τραγούδι, ιδίως ή μελωδία του, δέν χαρακτηρίζεται τώρα ως θρηνώδης, μονότονη και άπαισιόδοξη; αύτη είναι ή άκαταληψία, ότι δέν μπορούμε να μπουίμε καθόλου στο νόημα του και στή λεπτομέρεια του για νά νουιώσασμε τή χαρά, την ποικιλία και την τόλη του. Έχω άκούσει για έναν ρουμε- λιώτη, ό όποιος, άφού έτραγουδούσε και έκλαψε, έπειτα, με πρόσωπο δά- δροσο, φωνηένό και χαρομένο, έπτε, μονολογώντας: «με ζηλεύουν, επειδή, άν και φτωχός, είμαι περίφανος· μα είμαι, έγώ είμαι ό βασιλιάς του κόσμου!». Έκείνος δηλαδή, από τό ίδιο τραγούδι που έμεις βρίσκομε με- λαγχολικό, διετέθη, αντίθετος, ύπερφανος και βασιλικός. Τα δημοτικά τρα- γούδια και ή δημοτική μελωδία είναι φορτωμένα από πόνον άληθινά, προπρόθετον· μάλιστα την συνειδητον τραχυτάτων δοκιμασιών, από τας όποιας προφανώς έχουν περάσει οι πληθυσμοί τής Ρουμελίας· άλλα τό δημοτικό τραγούδι είναι, από τούτο, και ως ένα τρόποσιον νίκης κατά των δοκιμασιών αυτών· μία γιγάντια δύναμις κινείται, άνετα, ρωμάλεα, αυτοκυρίαρχα δια του στίχου και του μέλους του, δύναμις ή όποια μαλα- κώνει, λεπτύνει, άποκαθαίρει, ήμερώνει, πλάθει και έλληνοποιεί και, πέ- ραν του ότι έδωκε ή άρχαία Έλλάς, εξαούλωνει σχεδόν την τραχειότητα και βάρβαρον γλώσσαν τής πραγματικότητας, την όποιαν τό έπιβάλλει ή ζωή και ή Μοίρα, με την άδικίαν τής και την τυφλότητά τής. Άλλος λαός υπό παρομοίαν δοκιμασίαν θά ούρλιαζε, δέν θα τραγουδούσε. Ο Ρουμελι- ώτης την ύπέστη σιωπηλός, μα χωρίς νά συντριβή· και άπασ σωθείς, έστράφη προς αύτην με μοναδική ψυχραιμία και, με μικρόγυλο χεϊλι, την έμελέτησε βαθιά και σοβαρά· ή, χυρόντας την ήπειτα εις την θέσαν μή- τραν τής ψυχής του, τής θερμής αισθηματικότητας και τής διαυγούς άσια διανοήσεως του, έπλασεν απ' αύτην μίαν ύπερφοή μελωδία, την όποιαν έτρα- γουδούσε και την όποιαν έ κ λ η ρ ο β ό τ η σ ε εις τ ά ς έ π ε ρ -

χομένης γενεάς, ως μίαν ώραϊαν διαμαρ- τυρίαν ένάντια εις τήν σκληρότητα τής ζωής, δια νά παραθαρρύνανται ίσως· ατα και νά άνδρίζωνται έξ αύτης. Δέν γνωρίζω όμως άν ήμπορούμε σήμερα ν' άποβλέπομεν εις ένα τόσον ύψηλό και δραματικό θράσμα. Είμεθα πάρα πολύ προνοητικά βουλευόμενοι, ή δέν λήθη όσον και ή γαρά, πέραν του όριου τής άνοχής μας, θ' άπέ- βασιεν άδελφία δι' ήμάς. Τό δημοτικό τραγούδι, πέραν έκείνων οι όποιοι δέν νουιώδουν παρά μόνο την ένοχλητική μελαγχολία του, ίσως και δια τους άλλους, τους πιο ίσχυρους μεταξύ ήμών, θ' άπομείνι ένας μαγικός άδεϊδάυτος κόμβος, μία δυσχειράτος, και δια τούτο άγνος, ύπόθεσις επί τής ζωής και συνεισώς άχρηστος εις την άναγέννησιν· ίσως να έπέρασε για πάντα· ίσως, μάλιστα, επειδή τήν ψυχολογίαν ό χρόνος δέν με- τρέται με τά ήμερολόγια, ούτε ή άπόστασις με τά μέτρα, να είναι και πολύ πιο παρωχημένος και πολύ πιο ύψηλόν, πολύ πιο μακριά για μάς από την άρχαία Έλλάδα και από έκείνο που κυρίως λέμε παρ' όσον εν Έ λ λ η ν ι σ τ ι κ ή ν. Τούτο πρό πάντως σημαίνω· δι' ή κυρία έλληνι- κή παράδοσις, ένω από άπόμεινι πλαστικότητα είναι έξ ίσου και πιο πολύ ίσως από τό δημοτικό τραγούδι σταθερά διαμορφωμένη και πειθαρχη- μένη, είναι, έξ άλλου, ως προς τό περιεχόμενον τής, όλιγώτερον λεπτή ή έκείνη, όλιγώτερον μουσική, ολιγωτέρας, άδρότερας και πρακτικώτερας, τοιαύτη ώστε ν' άποβή και' έξοχην ώφέλιμος εις ένα λαόν, ό όποιος έχει ανάγκην, κατασιγαζών κάπως την εύαισθησίαν του, νά πειθαρχή επ' άρ- κητόν εις τά ολιγωτέρας ανάγκας τής σωματικής του και τεχνικής δια- μορφώσεως, πράγμα τό όποιον θα τον καμή ρωμαλεώτερον και πιο ίκανόν δι' ν' άποβλήσθι με τον καιρόν εις πράγματα ύψηλότερα και νά έπα- νέλθη, άπληλαγμένος των ποικίλων έξωτερικών πιέσεων, μετα μεγαλύτε- ρας δυνάμεις εις την άνωτέραν διάθεσιν του δημοτικού τραγουδιού.

9 Ο δημοτικισμός, στήριζόμενος εις την πειραν τής άρχαίας έκκλη- σίας του δήμου, θά βοηθήσει εις την τελείαν διαμόρφωσιν τής κοινοτικής πολιτικής συνειδήσεως· θά μεριμνήσθι ριζικά δια τον σχηματισμόν τής περί μεγάλης πολιτικής συνειδήσεως αντίλων αντίληψεις και από τον σύγχρονον ευρωπαϊκόν πολιτισμόν και από την Βυζαντινήν περίοδον και πρό πάντως από έκείνο τό όποιον θα ένδεικνών δι' αυτόν τό συμφέρον τής κοινότητας και ή οικονομική και πολιτική αύτης εξέλιξις· πάντως ή κοινότης θα είναι ή βάση και έν όνόματι αύτης θ' ανασυτηθούν και θ' άσκηθούν δια τά τοπικά ζητήματα αι τρεις έξουσίαι, νομοθετική, δικαστική και έκτελεστική, ως διεκρινεν άλλήλων ό κοινοβουλευτικισμός.

Σ η μ ε ι ώ σ ε ι ς τ ω ρ ι ν α ί , τ ο θ 1 9 4 5 .

Ο όρος «έλληνηστική παράδοσις» — έν αντίθεσει προς τον όρον «έλ- ληνική παράδοσις» — έχρησιμοποίησθι στή μελέτη μου αύτη με την έννοιαν, ότι ή έλληνηστική παράδοσις έγκείται ακριβώς εις τον προσανατολισμόν και εις την δεδηλωμένη τάση προς τό σταθερό, άρτιο και ιδεοτό δεδομένο του κλασικού πολιτισμού των Έλλήνων.

Η διάκρισις των τριών έξουσιών — νομοθετικής, έκτελεστικής και δικαστικής — θα νοσηθι όρθώς, αν νοσηθι όχι ως ένα άυτοτελές αίτημα θετικόν, αλλά ως μία και αύτη εκ των πολλών διεκδικήσεων τής νεωτέρας δημοκρατίας κατά την περίοδον τής διαλεκτικής άντιθετικής πάλης αύτης προς τον άπόλυτον κυριαρχικόν συγκεντρωτισμόν τής ελαίφ θεού μοναρχίας.

ΣΟΒΙΕΤΙΚΟΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΜΟΣ

Υπό Γ. ΣΤ. ΑΛΕΞΙΑΔΗ

Ο ΣΟΒΙΕΤΙΚΟΣ ΡΕΦΟΡΜΙΣΜΟΣ, έκφρασις υπό την όποιαν περιλαμβάνομεν πάν ό,τι άποτελεί άπομάκρυνσιν από την όρθόδοξον μαρξικήν γραμμήν, όπως χαρακτηριστικώς ή αναβίωσις του ρωσικού έθνικισμού, ή άναγνώρισις τής θρη- σκειάς, ή τόνωσις τής οικογενείας και του στρατού, δέν είναι, όπως κοινώς νομίζται, προϊόν του πολέμου ούτε άποτελεί άπλήν συμπτωματικήν έκδήλωσιν πολιτικού άπορροουτισμού. Πρέπει άντιθέτως νά θεωρηθή δείγμα βαθυτέρας όργανικής μεταβολής του έπαναστατικού καθεστώτος υπό τό όποιον από του 1917 διαβιού ή Ρωσία και ήτο ήδη καταφανής από τάς άρχάς του του 1934. Τό συνέδριον τής Κομμουνιστικής ότουσ αύτου εις την Μόσχαν συνήλθε μέσα εις μίαν θολήν ατμόσφαιραν πυρε- τού. Ο Χίτλερ, που πρό ένός μόλις έτους είχε καταλάβει την έξουσίαν εις τήν Γερμανίαν, δέν χάνει εύκαιρίαν που νά μη διακηρύξη την άνάγκην τής σταυροφορίας έναντίον του διε- θνούς κομμουνισμού. Η σύρραξις τής 21ης Ιουνίου του 1941 άρχίζει έκτοτε νά διαγράφεται εις τον ορίζοντα. Ο Στάλιν προπαροσεύαζει τας δυνάμεις τής Ρωσίας δι' ένα άγώνα ζωής ή θανάτου. Εις την προσπάθειάν του αύτην είναι πρόθυμος νά έπιστρατεύσθι κάθε τι, που θά έβοηθή εις την αύξησιν τής ρωσικής άντιστάσεως έξω από οιαδήποτε ιδεολογικάς προκα- τλήψεις, και από τής άπόψεως αύτης αι παλαιά καθιερωμέ- ναι άξια τής πατρίδος, τής θρησκείας και τής οικογενείας δέν έκρίνοντο από την διορατικήν του σκεψιν ως αι όλιγώτερον συντελεστικά. Ο Δημητρώφ πρό όλίγου διαφυγών χάρις εις την εξέγερσιν των φιλελευθέρων λαών τής Εδρώπης την θανα- τικήν έκτέλεσιν δια τον έμφορημόν του Ράιχσταγ και διορι- σθείς άμα τή άρίξει του εις Μόσχαν Γενικός Γραμματέας τής Κομμουνιστικής ότουσ, γίνεται εις τό συνέδριον του 1934 και' έντολήν του Στάλιν ό εισηγητής τής νέας πολιτικής. Ο θρίαμβος του κομ- μουνισμού έντός και έκτός τής Ρωσίας δέν είναι πλέον ό πρωτεύον άντικειμενικός σκοπός του Σοβιετικού Κράτους. Ο κομμουνισμός ύπέστη ριζικήν μετατροπήν μέσα εις αύτην την Ρωσίαν και ή ρωσική πολιτική κυρίαν μέριμναν εις τό εξής είχε την επιδίωξιν τής έθνικής άσφαλείας και του έθνικου συμ- φερόντος. Εις τους λόγους των ίδυνόντων, εις τον τύπον, εις τό θέατρον, εις τον στρατόν, εις τό σχολειον, παντού όπου

έμορφώνετο ή κοινή γνώμη και διεπλάσσετο ή νέα γενεά, εξέτ- ηρετο ό σοβιετικός πατριωτισμός εις τον όποιον προσετίθετο ήδη και ό ρωσικός έθνικισμός. Ο Τρότσκι ειχε δίκαιον νά εκπέμπη κάθε τόσο από τήν έξουσίαν του κραυγας κινδύνου και άπογνώ- σεως: «Η έπανάστασις έπροδόθη». Είχε προδοθή από την δύ- ναμιν των πραγμάτων, από τας έσωτερικάς δυσχερείας, που ώθούσαν άθελά τους, προς τον δρόμον τής τάξεως ένα κράτος, που έπιθυμούσε νά ζήσθι και νά προσδεύσθι, από τους έξωτερι- κούς κινδύνους που ήπείλουν αύτην την ύπαρξιν τής Ρωσίας και που δια νά τους άντιμετωπίσθι έχρειάσθετο συγκέντρωσιν όλων των δυνάμεών της, από την άνάγκην τέλος που έρχεται, κατά τας κρισιμωτέρας στιγμάς, νά συνδιαλλάξθι εις μίαν νέαν σύνθεσιν έπαναστατικάς άξιας και παραδεδομένους θεσμούς. Δέν ήτο μόνον ό άνταγωνισμός δια την έξουσίαν που ειχεν οδη- γήσθι τον Στάλιν εις την έξόντωσιν των πρωτεργατών τής Έπα- ναστάσεως, όσον ή συναίσθησις τής άνάγκης νά εγθθι ή έπερ- χόμενη καταγις τήν Ρωσίαν άπληλαγμένην στοιχείων που με την πάροδον του χρόνου ειχον κατανθήσει μέσα εις την ιδεο- λογικήν των άδιαλλάξθαι άντιδραστικά.

Η ραγδαία έκκαθάρισις των προσώπων παρηκολουθήθη από ραγδαίαν έπίσης άποκατάστασιν των θεσμών. Καθημερι- νώς και ένα νέον διάτ-γμα απέδιδεν εις την οικογένειαν ένα ποσοστόν από τά παλαιά της δικαιώματα· τά τέκνα επανήρ- χοντο υπό την πατρικήν έξουσίαν, ό θεσμός του γάμου έστα- θεροποιείτο και έπροστατεύετο, ή άμβλωσις έτιμωρείτο, τό δια- ζύγιον ένίγνετο δυσκολώτερον, τά μεικτά σχολεία κατηγορούντο. Τόν Μάιον του 1934 τό Συμβούλιον των Έπιτρόπων του Λαού και τό «Πολίτ-μπουρο» διεκλήρωσαν την άνάγκην του άγώνος έναντίον των ύπερβολών τής «κοινωνιολογικής» (μαρξικής) με- θόδου εις τήν διδασκαλίαν τής ιστορίας. Ο άλλος κομισσάριος τής Παιδείας Ποκρόβσκι θεωρηθείς ύπεύθυνος δια τας ύπερ- βολάς αυτάς κατηγορείτο δι' άρτεικότητα και μάλιστα συμ- ποτάξ. Οπως έδιδάσκετο έως τότε ή ιστορία, συνίστατο εις «κοινωνιολογικά» σχήματα ελλημμένα από τον όρθόδοξον Μαρ- ξισμόν και δυνάμενα νά προσαρμοσθούν έξ ίσου εις την προε- παιναστατικήν Ρωσίαν όσον και εις οιαδήποτε άλλην κεφα- λαιοκρατικήν χώραν. Τό παρελθόν δέν ήτο παρά ό κυρίως

της προλεταριακής επανάστασης και η Ρωσία το πεδίο ταξικών αγώνων.

Ο ίδιος ο Στάλιν και δύο άλλα σημαίνοντα μέλη του Κομμουνιστικού Κόμματος (ο φερόμενος σήμερα ως πιθανότερος διάδοχος του εν περιπτώσει θανάτου) και ο Κύρσοφ (δολοφονηθείς βραδύτερον), έδωσαν οδηγίας δια την σύνταξιν νέου ιστορικού έργου. Επέρασαν όμως τρία ολόκληρα χρόνια και τὸ νέον ιστορικὸν ἔργον δὲν ἔρχεται ἔτι ἀκόμη τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1936 εἰδικὴ ἐπιτροπὴ ὑπὸ τὸν Ζντάνωφ, τὸν μόνον ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ «Πολιτμπύρο» ποὺ διατίθει πανεπιστημιακὴν μόρφωσιν καὶ γνωρίζει ξένας γλώσσας, ἐξήτασε τὰ ὑποβληθέντα ἔργα καὶ ἀπέρριψε σαράντα πέντε. Τὸ ἔργον ἔχει ἄνευ βραβεύθῃ, ἐγράφη ἀπὸ τὸν καθηγητὴν Σεσκόφ καὶ ἀνεθεωρήθῃ πολλὰκις ἀπὸ τὴν ἐπιτροπὴν, ἴσως δὲ καὶ ἀπὸ αὐτὸν τὸν Στάλιν. Τὰ αἴτια, ποὺ ἐπεβράδυναν τὴν δημοσίευσιν τὸν ἀνάγονται τὴν εἰς δυσχέρειαν τοῦ συμβιβασμοῦ τῆς μαρξιστικῆς καὶ τῆς ἐθνικῆς ἀπόψεως.

Τὸ ἔργον τοῦ βιβλίου εἶναι ἀφιερωμένο εἰς τὴν ἐπανάστασιν, ἐνθὺ τὰ χίλια ἔτη τῆς προηγουμένης ἱστορίας συμπίπτουσι διὰ τὴν περίπτωσιν εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον οἱ μεσαιωνικοὶ χρόνοι καὶ ἡ ἐποχὴ τοῦ Πούσιν καὶ τοῦ Τολστόϊ. Εἰς αὐτὸ ὁμοιάζει τὸ ἔργον πρὸς τὰ προηγουμένα, διαφέρει ὅμως εἰς τὸ ὅτι ἡ ἱστορία δὲν παριστάνεται ὡς πάλιν τὸν τάξων, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀκολουθία τῶν ἀγώνων πρὸς αὐξήσιν καὶ προάσπισιν τῆς χώρας. Ἐγκρίνεται τὸ θάρρος τῶν πολεμιστῶν τοῦ Σβιατοσλάβ, ποὺ ἐπολέμησε μετὰ τὸ Βυζάντιον, ἡ πολιτικὴ τοῦ Βλαδιμήρου καὶ τοῦ Γιοροσλάβ, ποὺ ἐνίσχυσον τὸ κράτος τοῦ Κιέβου, καὶ ἐξαιροῦνται οἱ ἡγῆται τῶν ἀγώνων κατὰ τῶν Γερμανῶν καὶ τῶν Πολωνῶν. Ὁ Ἰβάν ὁ Γ' καὶ ὁ Ἰβάν ὁ Τρομερὸς παρουσιάζονται ὑπὸ τὰ ἐνοικίωτερα χρώματα καὶ ἐξυμνεῖται ὁ Μέγας Πέτρος διὰ τὸν τρόπον ποὺ ἔσπασε τὰ δεσμὰ τῆς παραδόσεως. Ἡ προσχώρησις εἰς τὸν χριστιανισμὸν μνημονεύεται ὡς γεγονός ποὺ προήγαγε τὸν πολιτισμὸν, ἀλλὰ οἱ τσάροι τῶν δύο τελευταίων αἰώνων καὶ ἡ δράσις τῆς ἐκκλησίας περιγράφονται μετὰ μελανώτερα χρώματα ὡς παράγοντες τυραννίας καὶ βαρβαρότητος. Πραγματικοὶ ἦρωες τῆς προεπαναστατικῆς περιόδου εἶναι οἱ ἀρχηγοὶ στάσεων, ὅπως ὁ Πουγκιατσέφ καὶ ὁ Στέγκα Ράβιν.

Μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 18ου αἰῶνος αἱ ξένοι χῶροι δὲν παίζον κανένα ρόλον εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ, οἱ Γερμανοὶ μόνον καὶ οἱ Πολωνοὶ ἀναφέρονται ὡς οἱ πατροπαράδοτοι ἐχθροί. Μόνον μετὰ τὴν Γαλλικὴν Ἐπανάστασιν ἀρχίζει ἡ Δύσις νὰ παίξῃ ρόλον εἰς τὰς τύχας τῆς μελλούσης Ε. Σ. Σ. Α.

Τὸ βιβλίον διηγεῖται τὴν ἱστορίαν τῶν ἐπανάστασεων τοῦ 1905 καὶ τοῦ 1917 κατὰ τὴν γνωστὴν μαρξιστικὴν μέθοδον καὶ τὴν παρουσιάζει ὡς ἀποκλειστικὸν δημιούργημα τῆς ἐργατικῆς κινήσεως καὶ τῆς δράσεως τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος. Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ὅμως παριστάνεται ὡς ἐπίθεσις ξένων ἐπιδρομέων, ποὺ μετεχειρίζοντο τοὺς ἀνεπιαναστάτους ὡς μέσον διὰ τὴν ἐπίτευξιν τῶν ἰδικῶν των σκοπῶν, καὶ αὐτὸ εἶναι χαρακτηριστικὸν διὰ τὴν παρεσαγωγὴν τῆς ἐθνικῆς ἀπόψεως, ποὺ ἐθεωρήθη καταλληλοτέρα ἀπὸ τὴν μαρξιστικὴν διὰ νὰ ἐμπνεύσῃ τὸ μῖσος ἐναντίον τῶν «λευκῶν».

Ἄλλοτε ἐθεωρεῖτο σχεδὸν προδοσιὰ νὰ ὁμιλῇ κανεὶς περὶ «Ρωσίας» καὶ ὄχι περὶ Ε. Σ. Σ. Α. ἢ νὰ ἀναφέρῃ τὴν λέξιν «πατρίς». Ἀπὸ τοῦ 1934 αἱ ἐκφράσεις αὐταὶ ἤρχισαν νὰ ἀποκαθίστανται καὶ σήμερον τὰς ἀκούει κανεὶς παντοῦ. Ὁ ἐπαναστατικὸς χαρακτὴρ τοῦ σοβιετικοῦ πολιτισμοῦ — ἔλεγε τὴν 29ην Νοεμβρίου 1939 ὁ Μολότωφ εἰς λόγον του ἐπὶ τῆ 22α ἐπετείῳ τῆς κομμουνιστικῆς ἐπανάστασεως—δὲν συνεπάγεται παραίτησιν τοῦ ἔθνους ἀπὸ τῆς παλαιᾶς μορφωτικῆς κληρονομίας του. Ἡμεῖς οἱ κομμουνιστικοὶ ἐκτιμῶμεν τὴν ἱστορίαν καὶ γνωρίζομεν ὅτι ἡ σοσιαλιστικὴ πρόοδος εἶναι δυνατὴ μόνον ἐν στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ἐνδόξου ἱστορικοῦ παρελθόντος. Ἐξυμνοῦνται τὰ πατριωτικὰ κατορθώματα τῆς ρωσικῆς ἱστορίας, ἡ παλαιὰ τῆς δόξα, οἱ μεγάλοι ἡσ στρατιωτικοί, οἱ τσάροι ἀκόμη καὶ οἱ ἅγιοι. Ὅταν ὀλίγα ἔτη πρὸ τοῦ πολέμου ἐδημοσιεύετο εἰς ἐπίσημον σοβιετικὴν ἐφημερίδα ἐνθουσιώδεις ἄρθρον περὶ τοῦ πρίγκηπος Ἀλεξάνδρου Νέβσκου, ποὺ ἐνίκησε τὸν 13ον αἰῶνα τοὺς ἰππότες τοῦ Τευτονικοῦ Τάγματος ἐπάνω εἰς τοὺς πάγους μᾶς βορείας λίμνης καὶ ἀνεκηρύχθη ἅγιος ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν, ὁ συγγραφεὺς ἔκρινε σκόπιμον νὰ παραθέσῃ πρὸς δικαιολογίαν του περικοπὴν ἐπιστολῆς τοῦ Μάρξ πρὸς τὸν Ἐγκελς, ὅπου οὗτος ἐκθιιάζει τὴν νίκην τοῦ Ρώσου πρίγκηπος. Σήμερον ἡ νίκη τοῦ ἁγίου πρίγκηπος εἶναι σεβαστὴ ὅσον οὐδενὸς ἄλλου καὶ τὸ ὄνομα του εἶναι εἰς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν χωρὶς νὰ ἀναφέρεται ἡ περικοπὴ τοῦ Μάρξ.

Μὲ τὴν ἐκρηξιν τοῦ πολέμου μετὰ τὴν Γερμανίαν καὶ Συμμαχῶν ὁ ρυθμὸς ἐπιταχίνεται. Κυβερνητικὰ μέτρα ἀποκαθίστανται καθημερινῶς περισσότερον τὴν ἱεραρχίαν καὶ τὴν περικοπὴν εἰς τὸν στρατόν. Ἐνα διάταγμα τοῦ 1940 καταργεῖ τὸν περικοπὴν «Πρικάζ ὑπ' ἀριθμὸν 1» τῆς Ἐπανάστασεως, τὸ ὅποιον κατὰ τὸν προηγουμένον πόλεμον, εἶχε καταργήσει τὸν στρατιωτικὸν χωρῆτισμόν. Ἀπὸ ἐκείνης τῆς ἡμέρας ὁ στρατὸς τοῦ Τσάρου εἶχε παύσει νὰ ὑπάρχῃ. Οἱ στρα-

τιῶται εἶχαν μεθῶσι ἀπὸ ἕνα γεγονός, ποὺ δὲν κατενόουν τὴν τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν σημασίαν του καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ ἀποσποῦσαν μὲ ἀπελευσίαν τὰς ἐπιθυμίας των. Ἐπειτα ἀπὸ ἕνα τέταρτον αἰῶνος ἡ Ρωσία εἰσήρχετο εἰς τὸν καλὸν δρόμον τῆς ἀναδιοργανώσεως τοῦ στρατοῦ τῆς καὶ ἀπεκαθίστα τὸν στρατιωτικὸν χωρῆτισμόν. Ἀπεκαθίστα ἐπίσης, ἴσως μάλιστα μὲ κάποιαν ὑπερβολήν, τοὺς βαθμούς, τὰ παράσημα, τὰς χρυσοστολίτσους στολάς. Εἰς τὰς ἐνόπλους δυνάμεις τῶν δικτικῶν χωρῶν ἐλαχίστη διαφορὰ ὑπάρχει μετὰ τὴν ἀξιωματικῶν καὶ πλιτών ὡς πρὸς τὴν στολήν, καὶ αἱ ἡθικαὶ ἀμοιβαί, αἱ αὐταὶ δι' ὄλους, παριστάνονται ἀπλῶς μὲ μίαν χρωματιστὴν ταινίαν εἰς τὸ ἀριστερὸν ἄνω μέρος τοῦ χιτωνίου. Εἰς τὴν Ρωσίαν ὁ ἀξιωματικὸς διακρίνεται ἐξ ἀποστάσεως ἀπὸ τὴν στολήν του καὶ τὰ ἀνηρημένα ἀπὸ αὐτὴν ἄφθονα ὀρειχάλκινα καὶ χρυσαῖα μετάλλια, ἐνῶ χρυσοὶ ἀστέρες μὲ πολυτίμους λίθους ἀγνωστοῦ διὰ τὸν ἀστικὸν κόσμον μεγαλοπρεπεῖας κοσμοῦν τὰ στήθη τῶν σοβιετικῶν στρατηγῶν. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν χωρῆτισμόν οἱ στρατιωτικοὶ εἰς τὴν Ε. Σ. Σ. Α. ἀλληλοχωρῆτῶνται συνεχῶς καὶ ἐκ πάσης ἀποστάσεως. Εἶναι περισσότεροι οἱ χωρῆτισμοὶ εἰς τὸν σοβιετικὸν στρατόν παρὰ εἰς οἱονδήποτε ἄλλον στρατόν τοῦ κόσμου, καὶ αἱ πλείστοι γραμμὰι διαχωρισμοῦ τῆς παλαιᾶς τσαρικής στρατιωτικῆς κἀστας ἔχουν ἀναβῶσι κατὰ τρόπον ἔντονον. Εἰς τὰ τραῖνα οἱ ἀξιωματικοὶ ταξιδεύουν εἰς τὰ «μαλακά» διαμερίσματα, οἱ στρατιῶται εἰς τὰ «σκληρά», ἔχουν ἰδιαιτέρας λέσχας, «ὄρντινάντσες» καὶ ἀπαγορεύεται εἰς τὸν σοβιετικὸν ἀξιωματικὸν νὰ ἐμφανίζεται εἰς τὸν δρόμον μεταφέρον δέμα κάπως ὀγκώδες, μοινοῦνται δὲ οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ Ἐρυθροῦ Στρατοῦ ὀφείλου ἀκόμη νὰ ὑπερητήσουν ἐπὶ τινα χρόνον ὡς ὀπλιταί, ἐσχάτως ἰδρυθήσαν σχολαί, ὅπου εἰσάγονται νέοι παρουσιάζοντες καλὴν ἐπίδοσιν διὰ νὰ γίνουσι ἀπ' εὐθείας ἀξιωματικοί.

Ὅλα ὅμως αὐτὰ εἶναι ἀπλῶς τὰ ἐξωτερικὰ σημεῖα τῆς γιγαντιαίας προσπάθειας, ποὺ ἔθεσεν εἰς κίνησιν τοὺς πόρους μῆς ἀπεράντων αὐτοκρατορίας, διὰ νὰ σφρηλατηθῇ τὸ τρομερότερον ὄργανον πολέμου, ποὺ ἐγγώρισε ποτὲ ἡ Ρωσία.

Ἐχρηιάζετο εἰς τὸ ὄργανον αὐτὸ, εἰς τὸν νέον αὐτὸν στρατόν, ἕνα ἰδεώδες, μῖα πίστις, μῖα πνοή. Ἡ ἐπίσημος καθοδηγήσις εἶχε προσπαθήσει νὰ τοῦ τὰ δόξῃ ἀπὸ ἑτῶν. Ὁ σοβιετικὸς τύπος ἔζηρε συνεχῶς τὸ πνεῦμα τῆς θυσίας, τὸ θάρρος καὶ τὰς ἄλλας στρατιωτικὰς ἀρετάς. Ὁ Ἐρυθρὸς Στρατὸς ἐτιμᾶτο εἰς ὅλας τὰς δημοσίας ἐκδηλώσεις: οἱ ρήτορες τοῦ κόμματος τὸν ἐξυμνοῦσαν καὶ μεγάλοι πινακίδες, ποὺ ἐσκέπαζαν τὰ κυβερνητικὰ κτίρια κατὰ τὰς ἐορτὰς ἀπερηθίζον τὰς ἀρετάς του. Ἐχρηιάζετο ὅμως κάποι ἄλλο. Κάτι περισσότερον, διὰ νὰ δοθῇ ἡ διάθεσις διὰ τὸν ἀγῶνα εἰς ἕνα κράτος, ποὺ μεταμορφώετο ὑπὸ τὴν πείσιν τῶν ἐσωτερικῶν του δυνάμεων καὶ τὴν ἀπειλὴν τοῦ πολέμου. Ἡ ἐπίσημος προπαγάνδα ἠναγκάσθη νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὰς νέας αὐτὰς συνθήκας καὶ ὑφισταμένη μᾶλλον ἢ καταυθύνουσα ὀρισμένως ἀκατανικήτους προσηθήσεις, ἀνεκάλεσεν εἰς τὴν ἐνέργειαν τὸ παλαιὸν προσφιλέϊ ἰδανικὸν τῆς πατρίδος, μῖας πατρίδος, ποὺ δὲν ἦτο πλέον ἡ παλαιὰ ἀφηρημένη πατρίς τῶν προλεταρίων ὄλων τοῦ κόσμου, ἀλλὰ μῖα πατρίς, ποὺ παρὰ τὴν ψευδώνυμον πινακίδα τῆς προσώψεως, δὲν εἶχε ποτὲ παύσει εἰς τὴν συνειδήσιν τῶν υἱῶν τῆς νὰ εἶναι πάντοτε ἡ ρωσικὴ πατρίς, ἡ ἔννοια τῆς ὁποίας διετυπώθη ἀνάγλυφος εἰς τὸν περίφημον διάγγελμα τοῦ Στάλιν, ὅταν εἰσέβαλεν εἰς τὰς ρωσικὰς πεδιάδας ὁ Γερμανός. Ἐζητεῖτο ἀπὸ τῶν Ρώσων στρατιῶται νὰ προστατεύουσι τὴν γῆν ὅπου ἀναπαύονται οἱ πατέρες των καὶ οἱ πατέρες τῶν πατέρων των, τὴν γῆν αὐτὴν, ποὺ ὅπως τὴν ἔφαλλον ὁ μέγας τὸν Μπλόκ, ὅ,τι δῆποτε καὶ ἂν συμβῇ «θὰ μείνει πάντα ὅπως ἦταν, δάσος καὶ πεδιάδα καὶ κεφαλομάνηλον κατεβασμένο ἕως τὰ φρούδια».

Διαρκούντος τοῦ πολέμου ἡ Σοβιετικὴ Ἐνωσις εἶχε ὑποταχθῇ περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλην χώραν εἰς τὸν τραχὺν νόμον τῆς ἐργασίας ὑπὲρ τοῦ ἀπειλουμένου ἐθνικοῦ συμφέροντος. Οὐδαμῶς ἄλλοῦ τὰ ἀτομικὰ καὶ τὰ ταξικὰ συμφέροντα—καὶ κατὰ πρῶτον λόγον τὰ συμφέροντα τῆς ἑογατικῆς τάξεως—εἶχαν ὑποταχθῇ περισσότερον εἰς τὸ γενικὸν συμφέρον. Τὸ αἶσθημα τῆς ἱεραρχίας, ὁ σεβασμὸς πρὸς τὴν ἐξουσίαν ποὺ πρόσφατα μέτρα εἶχαν ἐνισχύσει εἰς τοὺς κόλπους τῆς οἰκογενίας καὶ τὸν στρατόν, συνετέλεσαν ἀποφασιστικῶς εἰς τὴν στερεωτέραν θεμελίωσιν τοῦ Κράτους. Ἡ ἀγάπη τοῦ χωρικοῦ πρὸς τὴν γῆν, τοῦ στρατιώτου πρὸς τὴν σημαίαν, καὶ ὑπεράνω ὄλων ἡ ἀγάπη τοῦ Ρώσου πρὸς τὴν πατρίδα, τὴν εἰκόνα τῆς ὁποίας δὲν ἠδυνήθη νὰ σκιάσῃ ἢ νὰ παραμορφώσῃ καμμία μεταβολή, ἐξηγοῦν τὴν ἄξιαν μῖας ἀντιστάσεως ποὺ κατέπληξε τὸν κόσμον.

Εἰς τὰς περιόχας ποὺ κατέλαβον οἱ Γερμανοὶ ἡ ἀγανάκτησις τοῦ κόσμου ἦτο μεγαλύτερα διὰ τὴν παραβίαν τῶν μνημείων τοῦ παρελθόντος, τὴν καταστροφὴν τῶν καλλιτεχνικῶν θησαυρῶν καὶ τὴν βεβήλωσιν τῶν ἱστορικῶν χώρων παρὰ διὰ τὰ ἀναριθμητὰ ἀνθρώπινα θύματα τῶν Οὐννων. Φαίνεται σχεδὸν μυθικὴ πλεον ἡ ἐποχὴ ποὺ ὁ Μαγιακόφσκι ἐφάναζε πρὸς τὴν ἐρυθρὰν φρουράν: «Ἐστῆσατε τοὺς λευκοὺς στὸν τοῖχο—μὰ ξεχάσατε τὸν Ραφαήλ;—Φωτιά, φωτιά στὰ μουσεῖα!—Γιαὶ δὲν ἐπίπεθετε ἐναντίον τοῦ Πούσιν;» Ὁ σεβασμὸς πρὸς τὴν πνευματικὴν κληρονομίαν εἶναι σήμερον ἐξ ἴσου μέγας μὲ τὸν σεβασμὸν πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν μόρφωσιν.

(Εἰς τὸ προσεχές: Τὸ τέλος)

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Γ. ΣΙΝΟΥ: 'Η Γεωγραφική 'Ενότης του 'Ελληνικού Μεσογειακού Χώρου. — Πρόκειται περί μελέτης γεωπολιτικής αξιολογητάς και δολοκληρούσης τὴν ἐξέτασιν τοῦ 'Ελληνικοῦ Μεσογειακοῦ Χώρου ἀπὸ γεωλογικῆς καὶ γεωγραφικῆς ἀπόψεως. 'Η βιβλιογραφία ἐξ ἧς ἠρύσθη ὁ συγγραφεὺς ὀρισμένα δεδομένα διὰ τὴν ὄλην ἐξέτασιν τοῦ θέματος τὸν εἶνε πλουσιωτάτη. 'Ο Γιουγκοσλάβος γεωγράφος J. Cvijic διεπραγματεύθη γεωπολιτικῶς τὸ θέμα τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου ἐν ἔτει 1918 διὰ νὰ καταλήξῃ εἰς ὀρισμένα συμπεράσματα ἐφ' ὧν κατὰ πολὺ στηρίζει ὁ Κροάτης Τίτο τὰ ἱμπεριαλιστικά του σχέδια πρὸς συσσωμάτωσιν τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου ὑπὸ τὴν Κροατικὴν ἡγεσίαν, καὶ πραγματοποιήσῃ οὕτω τὸ Ἀυτοκρατορὸν ὄνειρον πρὸς κατάκτησιν τῆς ὅλης Βαλκανικῆς καὶ καθόδου εἰς τὸ Αἴγατον. 'Η ἐμφάνισις τοῦ βιβλίου τοῦ Cvijic εἶχε συμπίεση χαρακτηριστικῶς μετὰ τὴν ἐντεταμένην κίνησιν πρὸς χειραφέτησιν τῶν Νοτιοσλαβῶν καὶ διάλυσιν τῆς Ἀυστρίας μετὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον. Τρώοντας ὅμως ἀνοίγει ἡ ὄρεξις. Μία σοφιστία, οἱ τὰ ὕδατα τοῦ Μοράβα δὲν χωρίζονται ἀπὸ τοῦ 'Αξιού δι' ὄροσειράς, καὶ οἱ αἱ δύο λεκάναι 'Αξιού καὶ Μοράβα συνεννοῦνται διὰ τῆς διαχωριστικῆς τῶν γραμμῆς, στηρίζει τὴν γεωπολιτικὴν τροσφὴν τῆς Γιουγκοσλαβίας πρὸς τὴν Κεντρικὴν Μακεδονίαν καὶ τὸ Αἴγατον.

Εἰς τὸ ἐξ 95 σελίδων τομίδιον τοῦ κ. Σίνου ξεχωρίζεται σαφῶς βάσις τῆς μεθόδου τῆς γεωπολιτικῆς ὁ νοτίος τῶν 'Αλβανικῶν 'Αλπεων τοῦ Σκάρδου, τοῦ Ρίλου καὶ τοῦ Καρανάλου, τοῦ Αἴμου καὶ τοῦ 'Ιστράν-τζαντάγκ, Βαλκανικὸς χώρος, καθὼς καὶ ἡ Μικρὰ 'Ασία μεταξὺ τῶν ὄροσειρῶν τοῦ Πόντου πρὸς βορρᾶν μέχρι τοῦ Ταύρου τῆς Κιλικίας ἐν τῷ Νότῳ, μετὰ τῶν νησιωτικῶν συμπλεγμάτων καὶ τῆς Κύπρου, ὡς μία ἀσπίς γεωγραφικῆς μονάς, ἣν καὶ ὀνομάζει ὁ συγγραφεὺς 'Ελληνικὸν Μεσογειακὸν Χώρον. 'Ο χώρος ἄλλωστε οὗτος ἦτο καὶ ὁ χώρος τοῦ Μακεδονικοῦ Κράτους ἐν τῇ ἀκμῇ του, καὶ εἰς τὰς χρυσαῖς περιόδους τῆς Βυζαντινῆς Ἀυτοκρατορίας ἦτο διάστικτος με ἀκραία φροῦρια προσασίζοντα τοὺς Λαοὺς τῆς Ἀυτοκρατορίας μετὰ προμαχῶνα πρὸς τὴν 'Αραβικὴν ἔρημον καὶ τὴν Μεσοποταμίαν τὰ Συριακὰ ὁροπέδια. 'Ασφαλῶς ὁ κ. Σίνος στηρίζεται καὶ ἐπὶ ἱστορικῶν καὶ λαογραφικῶν δεδομένων πιστοποιούντων ἐντόπως τὰ τεκτονικὰ καὶ ὄροσειρικὰ ταῦτα σύνορα τοῦ περιεχόμενου ἐς γεωγραφικὴν ἐνότητα τῶν 'Ελληνικῶν τούτων χώρων ὡς τὸν καθορίζει.

Τὸ τρίτον κεφάλαιον τοῦ τομίδιου δίδει ὄρασαν μορφολογικὴν περιγραφὴν τοῦ χώρου τούτου ἔχοντος κοινὸν χαρακτηριστικὸν τὴν πληθύν τῶν κοιλάδων ἢ λεκανῶν καὶ τῶν λιμνῶν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς καὶ τῶν νησίδων αἰτίνες εἶνε ὑπολείμματα βυθισθεισῶν πεδιάδων εἰς τὴν θαλάσσιον χώρον. Περιγράφονται ἐπίσης ἡ ἐνότης τοῦ κλίματος καὶ οἱ χαρακτηριστικοὶ ἐπικρατοῦντες ἄνεμοι (αἱ ἐτήσια—μετέμια) ἐφ' ὅλοκληρου τοῦ καθορισθέντος 'Ελληνικοῦ τούτου Μεσογειακοῦ χώρου.

'Ἴσως θὰ ἠμπορούσαμεν νὰ προσθέσωμεν ὅτι ἡ αἰθθαλῆς βλάστησις, καὶ τὸ κλίμα ἀκόμη, τῆς Κυρηναικῆς εἰς τὰς ἐναντι τῆς 'Ελλάδος 'Αφρικανικὰς ἀκτὰς προσομοιάζει πρὸς τὴν αἰθθαλῆ βλάστησιν τοῦ περιγραφομένου ὑπὸ τοῦ κ. Σίνου Εὐρωπαϊκοῦ καὶ Μικρασιατικοῦ χώρου. 'Εξ ἄλλου δέον νὰ τονισθῇ ὅτι ὅλοι οἱ νεώτεροι γεωγράφοι τονίζουν τὸν Μεσογειακὸν χαρακτηριστὴ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς 'Ανατολικῆς Ρομηλίας καὶ διακρίνουν τὸν χαρακτήρα αὐτῶν, ὡς κλίμα, βλάστησιν καὶ δασικὴν χλωρίδα ἀπὸ τῶν χαρακτήρα τῶν βορείων τοῦ Αἴμου καὶ τοῦ Σκάρδου περιοχῶν, ὡς προσομοιάζουν πρὸς τοὺς Μεσοερωπαϊκοὺς χώρους κατὰ τὰ χαρακτηριστικὰ ταῦτα.

Τὸ τομίδιον συνοδεύεται ἀπὸ 22 ἐπεξηγηματικῶν χάρτας. Θὰ ἦτο δὲ μέγα βοήθημα διὰ τοῦς 'Ελληνας ἀντιπροσώπους προκειμένου νὰ τεθῇ πρὸς ἀναδιανομὴν ἢ Βαλκανικῇ τῇ ἐπιμονῇ τοῦ Τίτο καὶ τῶν Βουλγάρων, διότι καθορίζει σαφῶς ὅτι οἱ νοτίος τοῦ Σκάρδου, τοῦ Ρίλου καὶ τοῦ Αἴμου χώροι πρέπει νὰ ἀποτελέσουν τμήμα τῆς 'Ελλάδος καὶ τῆς 'Ελληνικῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης, νὰ περιορισθοῦν δὲ αἱ δραστηριότητες τῶν Γιουγκοσλαβῶν εἰς τὰς κοιλάδας τοῦ ἀνοίγοντος πρὸς τὸν Δούναβιν. Αἱ ἐννοιαὶ ὡς ἐπιλαμβάνονται οἱ βόρειοι γειτονέες μας συνηγοροῦν πολὺ ἰσχυρότερα ὑπὲρ τοῦ 'Ελληνισμοῦ καὶ τῶν δικαίων μας ἐπὶ τῶν ἀμφισβητούμενων εἰς τὴν ἐπιχειρημένην διανομὴν χώρων. Οἱ 'Ελληνες πρὸς συνηγοροῦν φιλοσοφοῦντες ὑπὲρ τῶν Σλαβικῶν μεγαλομανῶν ὀφείλουσαν νὰ μελετήσουν τὸ θέμα τοῦ τόσου συνεπυκνῆτος διαπραγματεύεται ὁ κ. Σίνος διὰ νὰ ἐννοήσουν τὴν ἀμείψαν. 'Η συντομία τῆς ἐκθέσεως θεωρεῖται μετὰ τὴν βοήθειαν τῶν χαρτῶν. Σ. Α.

ΔΗΜ. Ι. ΖΕΠΠΟΥ: 'Η Λαϊκὴ Δικαιοσύνη εἰς τὰς ἐλευθέρους περιοχὰς τῆς ὑπὸ Κατοχὴν 'Ελλάδος.—Δυσάρεστον μᾶς εἶνε νὰ ἐλέγχωμεν, ἀλλὰ καθῶν ἔχομεν νὰ τὸ πρᾶξωμεν εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ ὑπὸ τὸν ἄνω μακρὸν τίτλον 150σελίδου τόμου τοῦ κ. Δημ. Ι. Ζέππου, τὸν ὅποιον εἶχομεν τὴν περιέργειαν νὰ διεξέλθωμεν.

Δὲν φαίνεται ἀπὸ τὸ περιεχόμενον ἐὰν πρόκειται περὶ ἱστο-

ρικοῦ δοκιμίου, περὶ φάρας, ἀστυθιότητος, ἢ συνονθυλεύματος μετὰ ἀξιώσεις ἐπιστημονικῆς προσπαθείας πρὸς διεκδίκησιν τοῦ τίτλου τῶν θεωρητικῶν τῆς νέας τάξεως, τοῦ 'Επιγείου Παραδείσου τὸν ὅποιον εἰς τοὺς ἀργοῦντας καὶ ἀργοῦσιν ὄντας καὶ ἀμαθεῖς νέους ὑπόσονται τὸ ΕΑΜ, τὸ ΕΑΔ, τὸ ΚΚΕ, ἢ ΠΕΕΑ καὶ διάφοροι ἄλλοι δημαγωγικοὶ ὄμιλοι τοῦ καλύπτονται ὑπὸ διαφόρους καθολικιστικῶν συνδυασμοῦ τοῦ ἀλφαβήτου, καθὼς καὶ μερικοὶ καθηγητὰ ἄλλοφρονες.

Αἱ 'Οργανώσεις 'Αντιστάσεως, μέσα εἰς τὴν ἀναρχίαν τῆς κατοχῆς καὶ τὴν ἀπόλειαν ἰσορροπίας καὶ ἀντιλήψεως ἀναλογίαν τοῦ ἐγενήθησαν πολὺ ἑνωρῆς μετὰ τὸν σχηματισμὸν τῶν, ἔθεσαν στόχον τὴν κατάληξιν τῆς ἀρχῆς, εἴτε φανερὰ καὶ θρασυσεῖς διακηρῶσσομαι τοῦτο, εἴτε δευτέρως δὲ μόνον καὶ μόνον ὅταν ἐξεχνοῦσαν τὸν στόχον πρὸς ὃν ἐξεστράτησαν, ἢ ἐξ ἀνάγκης ἀπέβλεψαν καὶ εἰς τὸν κίριον σκοπὸν τῆς ὑπάρξεώς των, ἢ μᾶλλον εἰς ἐλαφρὸν κέντρισμα κατὰ τὸν κατακτιπῶν. Μαζὶ μετὰ τοὺς πατριώτας καὶ τοὺς ληστὰς, τοὺς ἐνθουσιώδεις καὶ τοὺς ὑπόπλους, τοὺς μετρίφρονες καὶ τοὺς θρασυσεῖς δημοκόπους, ἔσπευσαν πρὸς τὰς 'Οργανώσεις καὶ δικηγόροι. 'Ησχολήθησαν οἱ τελευταῖοι μετὰ: Μετέφρασαν ὀρισμένους κανόνας τοῦ ἰσχύοντος δικαίου τῆς χώρας εἰς τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν. 'Ηγνόησαν τὴν ἐργασίαν τὴν φιλότιμον ὀλοκλήρου ἐκατονταετίας, μετέφρασαν καὶ νομικοὺς ὄρους ἀκόμη ἐκ κεκτημένης ταχύτητος καὶ ἐξεφούρησαν μερικὰς ὑποτυπώδεις καὶ προχέουσι ἀπομιμήσεις τοῦ Δικαίου τῆς Χώρας πρὸς ἐφαρμογὴν εἰς βάρους τῶν ὑπῆρχον τῶν μέσα εἰς τ' ἀλληλομαχόμενα Κρατίδια εἰς τὰ ὅποια διήρσαν τὴν Χώραν μας αἱ ἐκτραπέισαι τοῦ καθήκοντος καὶ τελείως ἐκτροχιασθεῖσαι 'Οργανώσεις. Τὰς ἀτέχνους καὶ προχέουσι αὐτὰς παραφροσὰς καὶ ὑποτυπώδεις συλλογὰς, δειγμάτια κλασικᾶς τῆς βίας πρὸς ἄσκοπον ἀναρχίαν στὸν σβέρον τοῦ ἀτυχοῦς Λαοῦ, ὁ συγγραφεὺς πλοπορεῖ κατὰ κόρον ὡς «Θεομῶς»!! Τὰ ὄργανα τοῦ θὰ ἐφήρμοσαν τοὺς «Θεομῶς» ἦσαν τὰ «'Ανταρτοδικεῖα», τὰ «Λαϊκὰ Δικαστήρια», αἱ «'Αναθεωρητικῆς 'Επιτροπῆς», τὰ «Στρατοδικεῖα» τῶν 'Ανταρτικῶν Καπετανῶν κλπ.

'Η ἐπιστροφὴ ἐνός ἐξελιγμένου τόπου ὡς ἡ 'Ελλάς, τόπου μετὰ πλήρους ἀνεπτυγμένον τὸ Δίκαιον, μετὰ δικαστὰς ἐπαγγελματίας, πολλοὺς δ' ἐξ αὐτῶν σοφοὺς, ὁπίσω εἰς μίαν πρωτόγονον κατάστασιν μετὰ σταχυολογίαν κανόνων Δικαίου ὑπὸ ἡμμεθῶν ἢ ἀμαθῶν ἀρριβιστῶν, καὶ μετὰ ληστάρους, πλιατσικολόγους καὶ ἐκβιαστὰς ὡς δικαστὰς, ἐμφανίζεται εἰς τὸ παράδειον αὐτὸ βιβλίον ὡς «Θεομῶς» ἢ σειρά «Θεομῶν» ὑπὸ δημιουργίαν. Δὲν εἶνε ἡ τούτου ἀνόητος ἢ ἀμαθῆς ὁ συγγραφεὺς. 'Η προσπάθεια ἦν καταβάλλει ὅπως δόσῃ κάποια ἐπιστημονικὴν εἰς τὴν ἐμφάνισιν τῶν προϊόντων τῆς ἀμβλώσεως αὐτῶν τῶν περὶ Δικαίου ἐννοιῶν, τῶν προϊόντων μᾶς κακῆς τροσφῆς τῆς 'Εθνικῆς μας προσπαθείας πρὸς τὴν καιουρνίαν καὶ τὴν ἀποσύνθεσιν γενομένης, δεικνύει κατῆρτιον καὶ μεθοδικότητα εἰς τὸν συγγραφέα. Διὰ τοῦτο μᾶς προσεῖνε λύπην ποῦ δὲν κατευθύνεται εἰς κάποιαν δημιουργίαν ἢ ἀτυχοῦς ἐμπνεύσεως καὶ ἀγνοῦντος προσπαθεία του αὐτῆ. Καλλίτερα θὰ ἔκαυαν ἐὰν μετέφραζεν ὁ ἴδιος μερικοὺς ἀπὸ τοὺς ἰσχύοντες Κώδικας εἰς τὴν δημοτικὴν μετὰ σεβασμὸν ὅμως τῶν ὄρων τῶν καθιερωμένων διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας ὀλοκλήρου ἐκατονταετίας. Τὸ ὅλον φαινόμενον τῶν ἐξαμβλωμάτων αὐτῶν τῆς ἀντιστάσεως, πολιτικῶν τε καὶ νομοθετικῶν, θὰ ἦτο μᾶλλον θέμα ἐπιθεωρησεωγράφου. Τὸ σύστημα Δικαιοσύνης τοῦ Λησιόλογου Μπελῆ ἢ τοῦ 'Αρχιλησιόλογου Βελουχιώτη, ἢ τοῦ Καραλίβανου ἢ δὲν ἔξεραι ποιοῦ ἄλλου κοιντοῦ κακούργου, ποῦ ἐδίκαζαν «σύμφωνα μετὰ τὴν συνείδησίν τους» δίχως νὰ δεσμεύονται «παρὰ ἀπ' τὸ νόμο» καὶ τὴν ἀλήθειαν ὅπως βγαίνει ἀπὸ τὰ περιστατικὰ ποῦ ἀποδεικνύονται ἐπὶ τῆς διαδικασίας, εἶνε βέβαια θέμα φάρας. Οχι βέβαια θέμα σοβαρὸν γιὰ νομικόν. 'Ορατο θέμα φάρας ἐπίσης παρῶν. ὑπὸ τῶν συγγραφέων τῶν ἀγαπῶν ὁ ἴδιος ὅτι ἐδημοσφύθη ἀντίθεσις πρὸς τὸ ἄσικον Δίκαιον διότι παρεξηγήθη ἢ λέγει «'Ασικόν» καὶ ὡς «μποροῦσιν ἀδικεῖν» ὁ κλάδος αὐτῶς τοῦ Δικαίου». 'Ακόμα δὲ ὄρωιότερα εἶναι ἡ καθιέρωσις τοῦ νομικοῦ δόγματος ὅτι αἱ «βασανιστικὰ καὶ ποινικὰ ἀπαγορεύονται ὀρθῶς ἀπὸ τὸ ΕΛΑΣ-ΕΑΜ Δικαίως ὑποστηρίζεται ἡδη ὅτι κάποιο λάθος ἔγινε τὸν Δεκέμβριον! 'Η ἴσως αἱ βασανιστικὰ ποινὰ διὰ τῆς μεθόδου τῶν ἀφροτηριασῶν ἐπετρέποντο πρὸς θανάτωσιν ὅμως καὶ μόνον!! Μακάριτοι ἀναμνήσεις ποῦ δὲν ἡμιόδιαν τὸν συγγραφέα νὰ φέρῃ εἰς τὴν δημοσιότητα τὴν πηγὴν των.

'Εν τέλει ζητεῖται σοβαρὰ νὰ γίνῃ ἀναγνώρισις τῶν παρεκτροπῶν τούτων ἀπὸ τοῦ ἐξελιγμένου Δικαίου τῆς Χώρας καὶ ἀπὸ τῶν δικαστικῶν ἐγγυήσεων ποῦ παρέχει τὸ σῶμα τῶν ἐπαγγελματικῶν δικαστῶν εἰς τὸν ταλαπωρηθέντα Λαόν. Πολλὰ μᾶς ζητεῖ καὶ ὁ Σβῶλος καὶ ὁ συγγραφεὺς. 'Ο ἀρριβισμὸς εἶνε ἀγαλινωτος ἐπὶ τῆς Χώρας μας, ἀφοῦ ἔχει τιμὰς Πανεπιστημιακῆς ἀκόμη καὶ δὲν ἠσχύνθη νὰ συμμαχῆσθῃ μετὰ κοινούς κακούργους. Τελεία παρεξήγησις τῶν προσοπικῶν συμπεριφορῶν ὡς συμπεριφορῶν δημοσίων!!

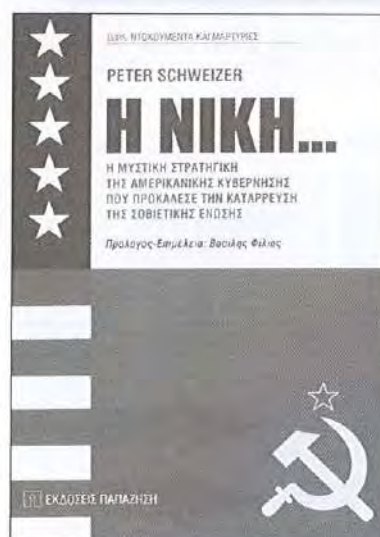
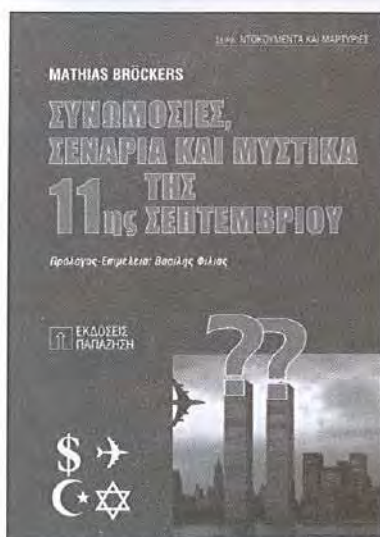
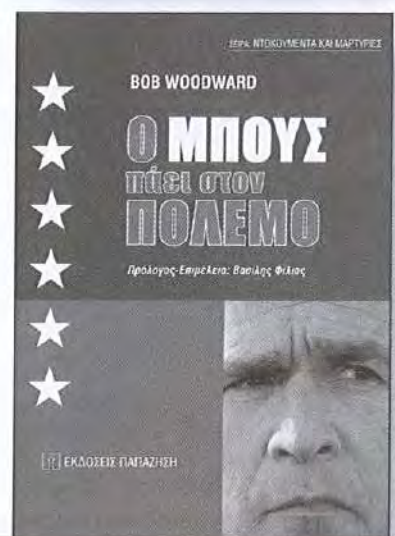
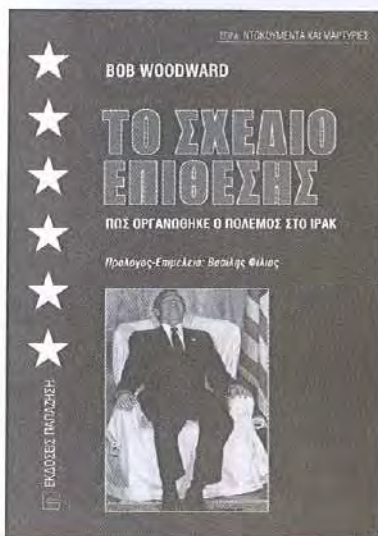
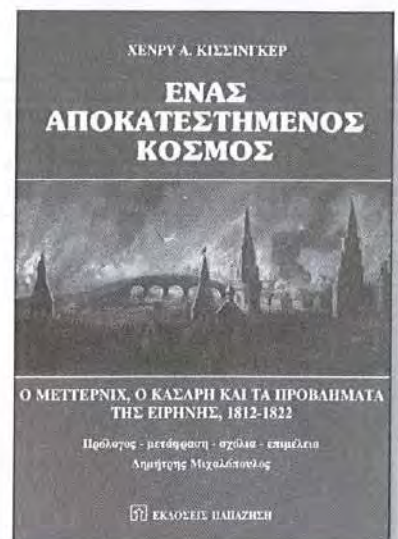
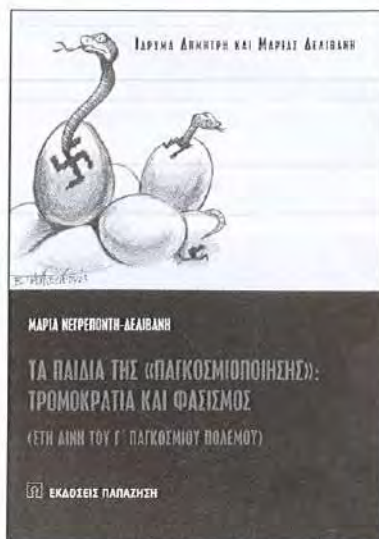

ΤΙΜΗ ΔΡΧ. 2.000

Οι εκδόσεις ΠΑΠΑΖΗΣΗ προτείνουν

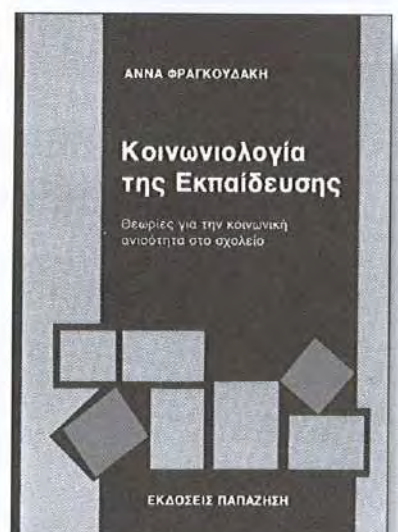
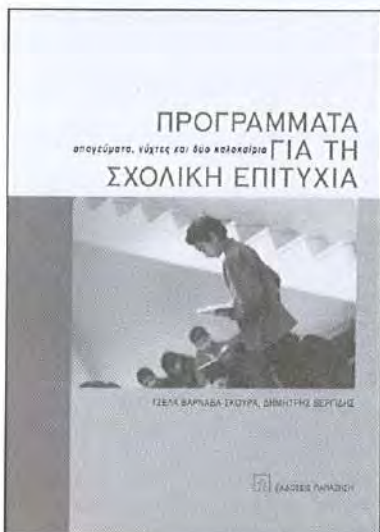
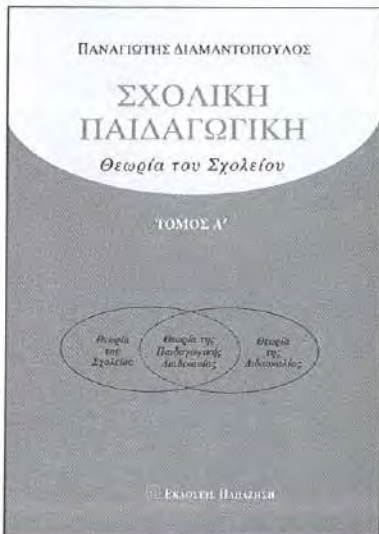
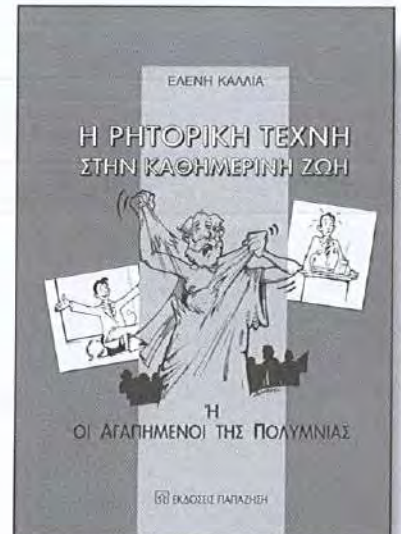

↑ εκδοσεις παπαζηση απο το 1929

ΚΕΝΤΡΙΚΟ: ΝΙΚΗΤΑΡΑ 2, 106 78 ΑΘΗΝΑ τηλ: 210 3822 496 - 210 3838 020 fax: 210 3809 150
E-mail: papazisi@otenet.gr

ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ: ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ 11-ΣΤΟΑ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ-ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ 5, 105 64 ΑΘΗΝΑ
τηλ: 210 3216 148 fax: 210 3313 074

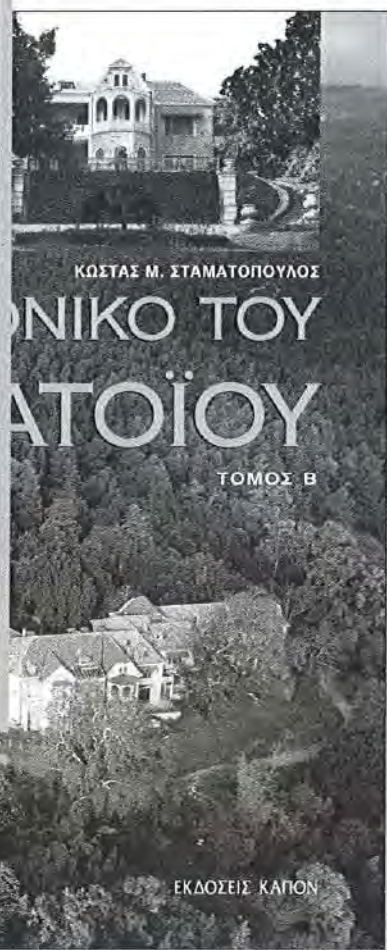
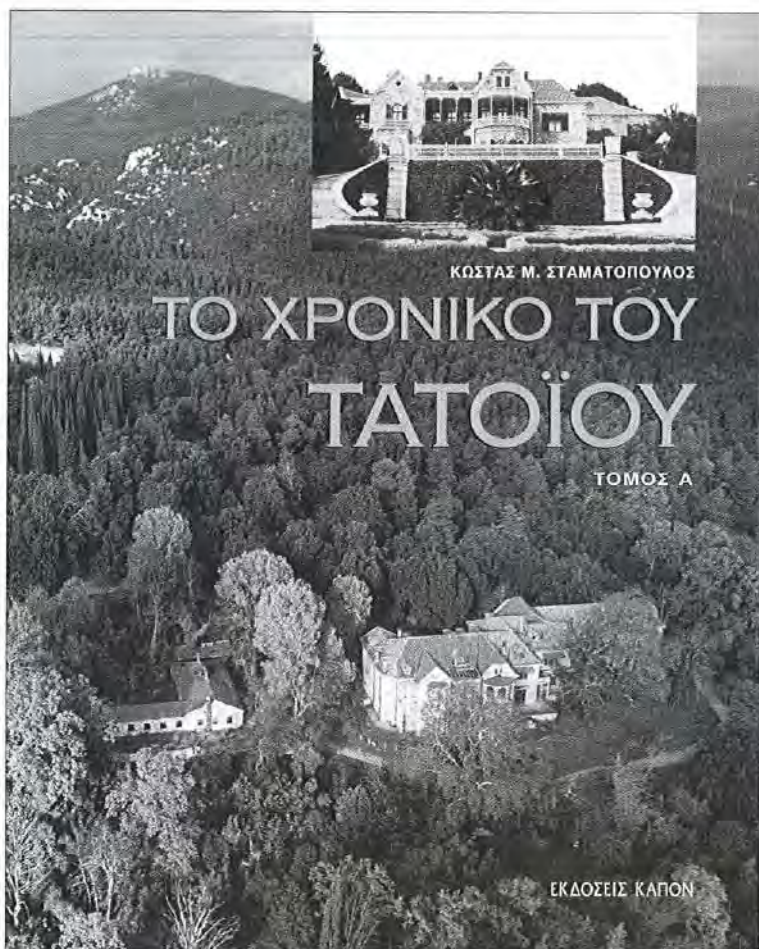

εκδοσεις παπαζηση απο το 1929

ΚΕΝΤΡΙΚΟ: ΝΙΚΗΤΑΡΑ 2, 106 78 ΑΘΗΝΑ τηλ: 210 3822 496 - 210 3838 020 fax: 210 3809 150
E-mail: papazisi@otenet.gr

ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ: ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ 11-ΣΤΟΑ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ-ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ 5, 105 64 ΑΘΗΝΑ
τηλ: 210 3216 148 fax: 210 3313 074

Τό χρονικό του Τατοΐου (1800-2003), παρουσιάζει με κάθε λεπτομέρεια την ιστορία ενός κτήματος, τό όποϊον λόγω της ιδιότητας των ιδιοκτητών του, είχε μία απόλυτη μοναδικότητα. Τό κείμενο επομένως άγκαλιάζει ταυτόχρονα πολλές πραγματικότητες χάρη στην χρησιμοποίηση ποικίλων ιστορικών πηγών όπως επίσημα κρατικά έγγραφα, προσωπικά ήμερολόγια και άλληλογραφία. Ό αναγνώστης βλέπει νά εκτυλίσσεται, μέσα σέ ένα συνεχώς ανανεωμένο φυσικό και κτηριακό/αρχιτεκτονικό πλαίσιο, την ιστορία τεσσάρων ή πέντε γενεών ανθρώπων, από εργάτες και χωρικούς έως τά μέλη της βασιλικής οικογένειας, τά όποια συχνά προσεγγίζει ό συγγραφέας, μέσα από τά ιδιωτικά τους – άγνωστα μέχρι στιγμής – έγγραφα και τίς προσωπικές τους άναμνήσεις, ως ιδιώτες. Ταυτόχρονα, μέ κεντρικό σημείο αναφοράς πάντοτε τό Τατόι, ό αναγνώστης παρακολουθεί την πορεία της έλληνικής πολιτικής, κοινωνικής και διπλωματικής ιστορίας στό διάστημα ενός περίπου αιώνα (1871-1973). Φωτογραφίες, σχέδια, χάρτες συμπληρώνουν τό κείμενο.

Μέ την συμπλήρωση των εκατό πενήντα χρόνων από την γέννηση του Φ. Νίτσε κυκλοφόρησε το βιβλίο αυτό, όπου ερευνάται ο βιοματικός και μη συστηματικός χαρακτήρας του νιτσεικού λόγου αλλά και αναδύεται ο αναφορικός χαρακτήρας του. Ο συγγραφέας θεωρεί ότι η πρόσβαση στον Νίτσε προϋποθέτει την συσχέτισή του με ό,τι υπήρξε αντικείμενο του στοχασμού του: τον Ήρακλειτο, τον Σωκράτη, τον Εύριπιδή, τον Πλάτωνα, τον Σοπενχάουερ, τον Ντοστογιέφσκι, τον Διόνυσου, τον Έσταυρωμένο.

Τό έργο χωρίζεται σε πέντε κεφάλαια: Στο πρώτο κεφάλαιο με τίτλο «Πύρ αείζων», ενώ τοποθετείται ο λόγος του Νίτσε στον σύγχρονο κόσμο, εξετάζεται η σύγκρουση του ποιητή-φιλοσόφου με τον Βάγκνερ και τον Σοπενχάουερ. Στο δεύτερο κεφάλαιο «Η ανάδυση του Τραγικού», ξεκινώντας από την ανάδειξη του Ντοστογιέφσκι ως του τραγωδού του σύγχρονου κόσμου, αποκαλύπτονται οι πρώτες ψηλαφησεις του τραγικού, διερευνάται ή «μεταφυσικώς μεταφρασμένη» αντίθεση του Απώλων και του Διόνυσου, καθώς και ή σημασία της τραγωδίας του Εύριπιδή «Βάκχες». Στο τρίτο κεφάλαιο, «Πλάτων και Νίτσε: Ο Σωκράτης ως πρόβλημα», γίνεται αναλυτική αναφορά στον τρόπο αντιμετώπισης του Σωκράτη από τον Πλάτωνα, τον Νίτσε, τον Κίρκεγκωρ, ενώ επιπρόσθετα εξετάζεται ή άριστοτελική αντίληψη του Τραγικού όπως ξεδιπλώνεται στην «Ποιητική». Στο τέταρτο κεφάλαιο, «Φυγές θεόθεν και αλήτης: Η άτραπός των προσωκρατικών», αναδύεται ή κορυφαία σημασία των Προσωκρατικών για τον λόγο του Νίτσε. Τέλος, στο πέμπτο κεφάλαιο, «Ο Θεός-χορευτής: Ο τελικός λόγος του Φ. Νίτσε», εξετάζεται ή έννοια «ό Θεός-χορευτής», για την άμεσότερη κατανόηση συνολικά του νιτσεικού στοχασμού.

Η μελέτη αυτή του συγγραφέα κομίζει μία αυθεντική ματιά σ' έναν στοχαστή που δέν παύει νά μάς συναρπάξει, ενώ προσφέρει στον αναγνώστη μία διαχρονική εικόνα θεμάτων που αδιάλειπτως απασχολούν τον φιλοσοφικό στοχασμό.

ΣΠΥΡΟΣ ΚΟΥΤΡΟΥΛΗΣ

Ο ΘΕΟΣ - ΧΟΡΕΥΤΗΣ

Περιπλάνηση στο λόγο του

Φ. ΝΙΤΣΕ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ